ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Кора
М

ТОМ 3

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У семи томах

Наукова думка

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Том третій

Кора

М

Київ 1989

ПІДГОТОВКА ЕЛЕКТРОННОГО ВИДАННЯ
«ІЗБОРНИК» http://litopys.kiev.ua/
24.VII.2006

ББК 81.2Ук—4
Е90

Укладачі

Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць,
Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук,
Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів,
Н. С. Родзевич, В. Г. Скляренко,
І. А. Стоянов, А. М. Шамота

Третій том словника містить слова на літери К *(кора)* — М, у ньому подається етимологія і характеризується стан етнмологічної розробки всіх зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені на Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

Третий том словаря содержит слова на буквы К *(кора)* — М, в нем дается этимология и характеризуется состояние этимологической разработки всех зафиксированных в XIX и XX вв. слов украинского литературного языка и диалектов, за исключением тех производных форм, которые наиболее регулярно образуются от приведенных в словаре, и устарелых или узкоспециальных терминов иноязычного происхождения. Рассматриваются также этнонимы и распространенные на Украине собственные имена людей.

Рассчитан на языковедов, специалистов смежных отраслей науки, преподавателей и всех интересующихся происхождением слов.

Редакційна колегія

О. С. Мельничук (головний редактор),
В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова,
В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко

Затверджено до друку
вченою радою Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні АН УРСР

Редакція мовознавства

Е $\frac{4602020000\text{-}197}{M221(04)\text{-}89}$ передплатне

ISBN 5-12-001263-9
ISBN 5-12-001263-7

© Видавництво «Наукова думка», 1989

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

В укладанні 3-го тому Етимологічного словника української мови взяли участь такі автори: Р. В. Болдирєв (уклав статті *кора* — корок[2]), В. Т. Коломієць (*корокуля* — *коручка*), О. Д. Пономарів (*корх* — *кошматий* і *магніт*— *математика*), Г. П. Півторак (*кошт* — *крига*[2]), І. А. Стоянов (*кригнати* — *лаж*), В. Г. Скляренко (*лазани* — *лея*[2]), А. М. Шамота (*ле*[1]— *магнезія*), Т. Б. Лукінова (*матерія* — *мерест*, а також, у межах частин інших укладачів, *лабаня*[2], *Лада*[2], *лампаш*, *ласочка*[2], *лахолата*, *лик*[1], *луданка*, *Лукаш*, *люсувати*, *лякач*, *маґєрка*, *маґлевка*, *маготний*, *маґула*, *мадзур*, *мазер*, *мазилін*, *мазур*[2], *мазурок*, *маївка*, *май*[2], *майзель*, *майняк*, *майорка*, *макі*, *макітра*[2], *маковиця*, *маковка*, *максі*, *мала*, *малайда*, *малатати*, *малив'янка*, *малимон*, *малисник*, *малиця*, *малошниця*, *малягати*, *малярія*, *маляцкати*, *мальгава*, *мальона*, *мальта*, *мамула*, *манатиси*, *манатки*, *манаш*, *манган*, *манголії*, *мандабурянка*, *мандрил*, *мандрони*, *манко*, *марабу*, *Марат*, *марамуха*, *маргіналія*, *маргінес*, *марда*, *мардіян*, *маремухи*, *марець*, *марикута*, *маринка*[1], *маринка*[2], *маринка*[3], *маринуха*, *марихуана*, *Маріетта*, *марін*, *марковина*, *маркшейдер*, *марний*[2], *марс*, *марсєлка*, *мартингал*, *мартинята*, *мартишка*, *марфа*[2], *марчек*, *мар'я*, *мар'яж*, *мар'янник*, *маслак*, *масляниця*, *масляч*, *мастити*, *масьля*, *менажерія*, *мерещитися*, *мержани*, *мерявий*, *месмеризм*, *метець*, *метіль*[1], *метіль*[2], *метрологія*, *метрополітен*, *метушка*, *меценаш*, *мешіґін*, *мелікоси*, *монтерка*, *мончик*, *мопед*, *морганізм*, *морща*, *мотель*, *мотузитися*, *мохер*, *мошкатися*, *мудики*, *мудохатися*, *мудрина*, *мундур*, *мультфільм*, *муніж*, *муній*, *муніція*, *муня*, *мурашівник*, *мурашник*, *мурга*, *мурсівниці*, *мутерагамер*, *мутердоринь*, *мухаїра*, *мухаршник*, *муц*, *муцкати*, *муцуватися*, *мушка*[2], *муштарь*, *мюзикл*) і Н. С. Родзевич (*мерзити* — *м'яч*). Крім того, в межах частин інших укладачів, О.С. Мельничук уклав статті *кораби*, *корда*[2], *корешник*, *користка*, *кормань*, *кородa*, *кородитися*, *корси*, *коршов*, *костир*, *костопьон*, *костpуб*[3], *косуля*[1], *коту*, *коц*[2], *коцурник*, *коцюбити*, *кочатничка*, *кошка*, *кошлатий*, *кошут*, *кранка*, *крематорій*, *креска*, *кривавник*[2], *кривичі*, *крикати*, *критерій*, *крівавник*[1], *крівавник*[2], *крілик*, *кровотій*, *крокотій*, *крутень*, *крутий*, *крухиня*, *крушити*[2], *кряг*, *кряж*[2], *кряж*[3], *крячка*, *кс-кс*, *кубаток*, *кубоша*, *кубрячити*, *кувалда*, *кувирдь*, *кулючина*, *кулябка*, *кумашня*, *кумп*, *кумпітер*, *кундерман*, *купир*, *курбало*, *курбелити*, *курланчуг*, *куртасик*, *курчавка*, *куршавий*, *курятник*, *куславка*, *кутуляти*, *кухвет*, *куцініти*, *куця*, *куць...куць*, *лаба*[2], *лабардан*, *лабоща*, *лабузнитися*, *лавсан*, *ладенний*, *лаз*, *лазар*, *лази*, *лазуряка*, *лакриця*, *лапики*, *лапушинє*, *ласт*[2], *ластівчики*, *лахнути*, *лацюга*, *лебідка*[2], *лебоніти*, *легковець*, *лежайка*, *лежак*, *лейдати*, *леньдзом*, *лепейля*, *лепеха*[1], *лепеха*[2], *лепехуватий*, *лесь*[2], *лея*[3], *ли*, *либати*[1], *ливар*, *лигун*, *лин*[2], *линдик*, *линковатий*, *линок*[2], *лисиці*, *лисиця*[1], *лисиця*[2], *листва*, *листка*, *Ліліана*, *лімба*, *ліпар*, *літки*, *ліщавиця*, *ловаш*, *лойок*, *локно*, *локнути*, *ломус*, *лонок*, *лопоніс*, *лопуцьок*, *лотан*, *лохати*[3], *лунга*, *лупирка*, *лутавий*, *лутига*, *любко*, *любщик*, *люжить*, *лют*, *ляжка*[2], *ляшток*, *льще*, *маґалас*, *маґєр*, *маґєри*, *магнітофон*, *маґро*, *магувать*, *маґулити*, *мада*, *мазка*, *мазкаль*, *майкос*, *майоріти*, *малай*[2], *малахай*[2], *малахольний*, *маліцкати*, *малорос*, *малявка*, *мальованка*, *манґали-*

ця, мандзар, марана, марарь, марафет, маргати[1], *маргати*[2], *марґола, марґудза, марена*[2], *маржині, маришка, мармиза, мармуза*[2], *марташ, маруна*[1], *марунки, марунька, маршляк, мар'яна, марь, масалиґа, маскарад, маслак, маслянка, мат*[3], *матеус, матиця, мацаган, мацкацела, медведик, медунка, менчир, мервіти, меренька, мерест*[1], *мерест*[2], *мерест*[3], *мереч, мерхнути, мерщій, мета*[2], *металец, метіс, метушитися, мештерка, мжити, мига, мигда, мидлянка, мир*[3], *мирдати, миркоти, миршавий, мисковуб, михайлик, мица, мишій, мідик, міздря, мівюк, міксер, міні, міродавчий, місто, місюрка, млавіч, млі, мліна, могильник, могира, могіль, мода*[2], *модерев, мокан, молодитися, молостень, мольфар, монгол, мондити, море*[2], *морквасити*[2], *мормиш, мороква, морох, морошка, мотлох, мотовиляк, моторолер, мохна, мохнатка, мохнач, мохунка, мошнач, мудя, мулька,* О. Б. Ткаченко — статті *коралина, кораловець, коргіта, кордач, кордобан, коренити, коришувати, коркобець, корлата, кормига*[1], *кормоша, корняти, коровайка, коряки, косковий, коснопелька, косонога, костар, костровий, костура, костяниця, котелебина, которгати, кохінхіни, кохітник, коцобирка, коштеліти, кошуля*[2], *кощій, кощок, кравальник, кравець, крагулець*[2], *кракани, кранець, красни, кревно, кривок, крило*[2], *криничник, кріда, крісай, кріяти, крокет, кропач, кропивка, крубочки, кругав, круглі, крулак, крумк, крунутися, круховий, крушкуватися, крюць, ксьо, кубка, кубрячити, кудисьцика, кузюка, кука*[2], *кукулярія, кукурудз, кулеба, кулина, кулити, кулка, кулко, куля*[3], *куля*[4], *кульбаба, кульбака, кульбешнік, кульдобахи, кульпак, кульчик, кумлик, кумшити, кундосити, куништик, купеть, купиньоша, купражити, курделиця, куркан, куружій, кусцілько, кухта*[2], *кучки*[2].

У роботі над поповненням лексичного матеріалу тому брали участь Т. Г. Линник, О. Ф. Савранчук.

Над технічною підготовкою машинопису тому працювали Т. А. Харитонова, Л. Я. Цудзинович і Т. О. Черниш.

Том рецензували член-кореспондент АН СРСР О. М. Трубачов і докт. філол. наук М. М. Пещак.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ
(додаток)[1]

Скорочення назв мов, наріч і діалектів

абх.— абхазька
австр.— австрійський
айсор.— айсорська
баск.— баскська
гег.— гегський
лік.— лікійська
сбрет.— середньобретонська
стюрк.— середньотюркська (давньотюркська)
тоск.— тоскський
урал.— уральські

Бібліографічні скорочення

Батожок — *Батожок Н. И.* История развития значений исходных рефлексов корня *lik- в праславянском и русском языках: Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Л., 1979.— 24 с.

Бахилиина — *Бахилина Н. Б.* История цветообозначений в русском языке.— М. : Наука, 1975.— 287 с.

Брагина — *Брагина А. А.* Неологизмы в русском языке.— М.: Просвещение, 1973.— 223 с.

БСЭ[3]— *Большая* советская энциклопедия.— 3-е изд.— М.: Сов. Энциклопедия, 1970—1978.— Т. 1—30.

Будагов Ист. слов — *Будагов Р. А.* История слов в истории общества.— М.: Просвещение, 1971.— 269 с.

Булыка Лекс. зап.— *Булыка А. М.* Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV—XVIII ст.— Мінск : Навука і тэхніка, 1980.— 256 с.

Вардот — *Вардот Ж. Ж.* Праславянская морфонология, словообразование и этимология.— М. : Наука, 1984.—253 с.

Вл. імена — *Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П.* Власні імена людей.— К. : Наук. думка, 1986.— 308 с.

ВРУ — *Визначник* рослин України. — К.: Урожай, 1965.— 877 с.

Гамкрелидзе — Иванов — *Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс.* Индоевропейский язык и индоевропейцы.— Тбилиси : Изд-во Тбил. ун-та, 1984.— Ч. 1—2.

Гриц.— *Гриценко П. Ю.* Моделювання системи діалектної лексики. — К. : Наук. думка, 1984.— 226 с.

Дейи — *Дейниченко Н. П.* Питання вивчення зоологічної лексики рідного краю в курсі «Українська діалектологія». — Суми, 1981.— 119 с.

Добровольский — *Добровольский В.* Смоленский областной словарь.— Смоленск, 1914.— 1022 с.

Дэже — *Дэже Л.* Украинская лексика сер. XVI века : Няговские поучения (словарь и анализ).— Дебрецен : Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1985.— 525 с.

Езиков. проучв. Георгиев — *В чест на академик* Владимир Георгиев: Езиковедски проучвания. — София : БАН, 1980. — 519 с.

ЕСУМ — *Етимологічний словник* української мови: В 7 т.— К. : Наук. думка, 1982.— Т. 1—2.

Иванов — Топоров — *Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н.* Исследования в области славянских древностей.— М. : Наука, 1974.— 341 с.

Изслед. върху ист. и диал.— *Изследвания* върху историята и диалектите на българския език.— София : БАН, 1979.

Иллич-Свитыч Опыт 1976 — *Иллич-Свитыч В. М.* Опыт сравнения ностратических языков : Сравн. слов. : Указатели.— М.: Наука, 1976.— 1 — 3. — 155 с.

Иран. языкозн.— *Иранское* языкознание. История, этимология, типология.— М.: Наука, 1976.— 222 с.

Инструкция — див. Кримський укр. і ор.

КДА — *Карпатский* диалектологический атлас.— М.: Наука, 1967.— 271 с.

Коломиец Происх. назв. рыб — *Коломиец В. Т.* Происхождение общеславянских названий рыб.— К.: Наук. думка, 1983.— 157 с.

Корз — *Корзонюк М. М.* Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектологія. К., 1987.— С. 62—267.

Кримський Тв.— *Кримський А. Ю.* Твори : В 5 т.— К. : Наук. думка, 1973.— Т. 3.— 510 с.

Крысин — *Крысин Л. П.* Иноязычные слова в современном русском языке.— М. : Наука, 1968. — 207 с.

[1] Див. т. 1, с. 14—35.

Лаучюте — *Лаучюте Ю. А.* Словарь балтизмов в славянских языках.— Л. : Наука, 1982.— 210 с.

Лексикол. и словообр. дрр. яз.— *Лексикология* и словообразование древнерусского языка.— М. : Наука, 1966.— 311 с.

Лизанец — *Лизанец П. Н.* Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья.— Будапешт : Akadémiai Kiadó, 1976.— 683 с.

Мартынов Язык — *Мартынов В. В.* Язык в пространстве и времени.— М.: Наука, 1983.—107 с.

Ник.— *Никончук М. В.* Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся).— К. : Наук. думка, 1979.— 313 с.

О — *Онишкевич М. Й.* Словник бойківських говірок.— К. : Наук. думка, 1984.—Ч. 1—2.

Одинцов — *Одинцов Г. Ф.* Из истории гиппологической лексики в русском языке.— М. : Наука, 1980.— 222 с.

Пизани — *Пизани В.* Этимология.— М. : Изд-во иностр. лит., 1956.— 187 с.

Плавильщиков — *Плавильщиков Н. Н.* Определитель насекомых.— 3-е изд.— М. : Учпедгиз, 1957.— 548 с.

Пробл. ие. языкозн.— *Проблемы* индоевропейского языкознания.— М.: Наука, 1964.— 210 с.

Пробл. совр. филол.— *Проблемы* современной филологии : Сб. ст. к 70-летию акад. В. В. Виноградова.— М. : Наука, 1965.— 475 с.

РЧДБЕ 1982 — *Речник* на чуждите думи в българския език.—София : БАН, 1982.— 1015 с.

Сабанеев — *Сабанеев Л. П.* Жизнь и ловля пресноводных рыб.— 5-е изд.— К. : Урожай, 1976.— 660 с.

Сизько — *Сизько А. Т.* Словник діалектної лексики говірки села Кишеньок (Кобеляцький район Полтавської області).— Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1981.— 44 с.

СИС — *Словарь* иностранных слов.— М.: Сов. Энциклопедия, 1984.— 607 с.

СІС[2]— *Словник* іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. Вид. 2-е.— К. : Наук. думка, 1985.— 966 с.

Сл. мовозн.— *Слов'янське* мовознавство: IX Міжнар. з'їзд славістів: Доп.— К.: Наук. думка, 1983.— 246 с.

Сл. языкозн. 1983 — *Славянское* языкознание: IX Междунар. съезд славистов: Докл. сов. делегации.— М.:Наука, 1983.—323 с.

Спр. личн. имен — *Справочник* личных имен народов РСФСР.— 2-е изд.— М. : Русский язык, 1979.— 572 с.

ТСБМ — *Тлумачальны* слоўнік беларускай мовы.— Мінск : Галоўн. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1977—1984.— Т. 1—5.

Тупиков — *Тупиков Н.* Словарь древнерусских собственных имен.— СПб., 1903.

Усачева — *Усачева В. В.* Материалы для словаря славянских названий рыб // Этимология, 1971.— 1973.— С. 115—182; ... 1973.— 1975.— С. 65—94; ... 1974.— 1976.— С. 81—116; ... 1976.— 1978.— С. 71—90.

Цонев История — *Цонев Б.* История на българския език. А. Обща част.— София : Наука и изкуство, 1984.— Т. 1—2.

Ч — *Черепанова Е. А.* Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья.— Сумы, 1984.— 274 с.

Черных — *Черных П. Я.* Очерк русской исторической лексикологии. Древнерусский период.— М. : Изд-во Моск. ун-та, 1956.— 241 с.

Шамота А. М. Назви рослин в українській мові.— К.: Наук. думка, 1985.— 161 с.

Шарл — Тат — *Шарлемань М., Татарко К.* Назви хребетних тварин // Словник зоологічної номенклатури.— К., 1927.— С. 77—124.

Шило — *Шило Г. Ф.* Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра.— Львів: Вид-во Львів. пед. ін-ту, 1957.— 253 с.

Этнонимы — *Этнонимы.*— М. : Наука, 1970.— 269 с.

Bańkowski — Kuźniewski — *Bańkowski Cz., Kuźniewski E.* Ziołolecznictwo ludowe.— Warszawa; Wrocław : PWN, 1976. —146 s.

Endzelīns — *Endzelīns J.* Senprūšu valoda — Darbu izlase.— Rīga, 1982. — T. 4, 2. Daļa.— 676 l.

Hirt — Festschr.— *Germanen* und Indogermanen. Festschrift für Hermann Hirt. — Heidelberg, 1936.— B. 1—2.

Jakobson — *Jokobson R.* Selected writings.— The Hague; Paris : Mouton, 1971. — Vol. 2.

Klimeš — *Klimeš Lumir.* Slovník cizích slov.— Praha : Státní ped. nakl., 1981. — 791 s.

Knappová — *Knappová M.* Jak se bude jmenovat?— Praha : ČAV, 1978. —330 s.

Kuryłowicz Apoph.— *Kuryłowicz J.* L'apophonie en indo-européen.— Wrocław : PAN, 1956. — 423 p.

Lětopis — *Lětopis* Instituta za serbski Ludospyt.— Budyšin, 1952—1986.— Rjad A. Zw. 1—33.

ODEE — *The Oxford* dictionary of English etymology / Ed. by C. T. Onions.— Repr.— Oxford : Clarendon Press, 1985. —1025 p.

Oleš — *Oleš R.* Thesaurus Linguae Dravaenopolabicae.— Köln; Wien : Böhlau-Verlag, 1983—1984. — T. 1—3.

SKES — *Toivonen Y. H., Itkonen E., Joki A. J., Peltola R.* Suomen kielen etymologinen sanakirja.— Helsinki : Suomalais-ugrilainen seura, 1958.— 1899 s.

SI. revija — *Slavistična* revija.— Ljubljana, 1948—1985.— T. 1—33.

Stang — *Stang Chr. S.* Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen.— Oslo etc.: Universitetsforlaget, 1972. — 96 s.

Trautmann Apr. Sprachd. — *Trautmann R.* Die altpreußischen Sprachdenkmäler.— Göttingen, 1910.

К

кора́, [*кі́рє*] (зб.) «кора рослин» Ж, [*кі́рря*] «тс.», *кі́рка*, [*кори́на*] «деревна кора Г, ВеНЗн; суха кора для опалення Ж», *кори́ця* (зменш.), *ко́рка* «кірка», [*корявина*] «шерехувата кора» Ж, [*кора́вий*] «шорсткий, корявий» Ж, *коря́вий* «тс.; нерівний, покручений (про дерево)», [*кора́вити*] «робитися шорстким» Ж, *корявіти, корувáти* «здирати кору», *безко́рий, обкоро́ваний* «очищений від кори», [*обкори́ти*] «здерти кору (з дерева)», [*око́ренє*] «покриття корою» Ж, *окоро́ваний* «очищений від кори», *окорува́льний* «призначений для очищення від кори», *окоро́вувати* «очищати від кори», *підкі́рка* «нервові клітини під корою великих півкуль головного мозку», *підкі́рний* «який міститься під корою», [*прикоріти*] «засохнути у вигляді кори», [*укоріти*] «наситившись чим-небудь, стати твердим, як кора» (про тканину);— р. болг. *кора́*, р. [*кор*] «лід на берегах після осінньої повені», бр. *кара́*, *ко́рка*, др. *кора*, *корь* «кора», п. kora, [kúra] «тс.», [kóra] «тс.; шкіра», ч *kůra* «кора; шкаралупа; шкірка», рідк. kora, ст. kóra, слц. kôra «тс.», м. *кора*, схв. *ко̏ра*, слн. kóra, стсл. **кора**;— псл. kora «тверда оболонка (передусім — дерева); шкаралупа; шкірка», спочатку, очевидно, «те, що відділяється, відрізається, відколюється, відстає», якнайближче пов'язане давнім паралелізмом початкових k- і sk- (з рухомим ie. s-) з псл. skora «шкура, шкіра», укр. [*скі́ра*] «шкіра», *скори́на* «шкірка; твердий зовнішній шар»;— споріднене з лит. kérti «відставати, відділятися» (про шкіру, кору), karnà «лико», гр. κείρω (< κερτω) «стрижу; зрубую; обскубую», вірм. k'erem «скоблю, скребу», k'ercem «дряпаю», k'oṙem «шкрябаю», korč «кора, шкірка», хет. karšmi «обрізаю», тох. A kärṣt- «тс.; руйнувати», тох. B kärst- «тс.», дінд. kṛt- «відрубувати», kṛṇtáti «ріже», kártati «тс.», cárman- «шкіра, шкура», kṛ́ttiḥ, дперс. čarman-, ав. čarəman-, дангл. heorðа «тс.», лат. corium «шкіра; шкура; кора, оболонка, шкаралупа, шкірка; верхній шар»; ie. *(s)ker-/(s)kēr-/(s)kor- «різати, рубати; відтинати; відділяти»; до розвитку значення пор. гр. δορά «шкіра (зрізана); шкура», δέρμα «тс.; хутро, руно; шкірка, оболонка, плівочка; шкаралупа», пов'язані з δέρω «здираю шкіру, обдираю, деру, облуплюю; б'ю, стинаю»; запозиченнями з слов'янських мов є алб. kórë «кора (дерева, землі, хліба)», нгр. [κόρα] «скоринка хліба» (Младенов Годишник 23/8, 10; Meyer Neugriechische Studien II 33—35).— Шанский ЭСРЯ II 8, 308; Фасмер II 321; Преобр. I 352; Sławski II 471—472; Brückner 495; Holub—Lyer 273; Machek ESJČ 308; БЕР II 625—626; Младенов 251; Skok II 151; ЭССЯ 11, 44—45; Варбот 46; Bern. I 566—567; Vaillant RÉS 22, 40; Мейе ОЯ 277; Meillet Études 253; Fraenkel 221, 241, 257—258; Trautmann 117; Ernout—Meillet I 112, 143, 144—145; Walde—Hofm. I 274; Mayrhofer I 259, 378; Абаев ИЭСОЯ I 290; Meyer EW 410; Джаукян 147, 197—198; Pokorny 938—940.— Пор. **коро́ткий, крат, скі́ра, скори́на, че́реп, чересло́, чере́т, чери́ти, че́рпа́ти, че́рта́, щерб.**

корабе́ль[1], [*карáб*] «морське судно» Л, [*кораб*] «тс.; судно» Ж, [*корабі́н* Ж, *коробе́ль* Ж] «тс.», *корабе́л* «суднобудівник» (з рос.), [*корабе́льщик*] «тс. Ж; шкіпер; штурман; матрос, моряк Ж; мореплавець Я», *корабе́льник* «тс.;

(заст.) власник торговельного корабля або той, хто плаває на кораблі СУМ; [якась монета Я]», *корабе́льня* «споруди для будування та ремонту кораблів; верф», [*корабля́рня*] «тс.» Ж, [*корабиця*] «ковчег» Ж, *кора́блик* «човник із паперу, кори та ін.; (заст.) жіночий головний убір; [палубна шлюпка Ж; рід кубка, келиха у вигляді кораблика Я]», [*кораблинці*] (мн.) «палубні шлюпки» Ж, [*корубе́ль*] «корабель, човен; колиска» ВеБа, [*кораблюва́ти*] «пливти під вітрилами; кермувати, вести (судно); плавати на кораблі» Ж, ст. *кораб* (XV ст.) «корабель»;— р. *кора́бль* «тс.; [вітрильник; гора, сопка; весільна страва; старовинне мереживо]», [*кора́б*] «корабель», [*кора́бь*] «тс.; висока гора», [*корабе́ль*] «висока гора», бр. *карабе́ль*, [*кора́блик*] «старовинна жіноча головна прикраса у вигляді шапочки», др. *карабль* «судно; великий човен», *корабь*, *корабль* «тс.; ковчег», п. заст. korabl «човен, судно, корабель» (з рос.), korab «(поет.) тс. (з XIII ст.); карета; колиска, схожа на човен», ст. korab «ящик, Ноїв ковчег» (з XV ст.), ч. korák «судно; великий морський човен (заст.); [видовбане, трухляве дерево; суха кора; спорохнілий зуб; кінський скелет]», ст. korák «судно, корабель; кора, лико», слц. korák «корабель, судно, великий човен (заст., поет.); [віз, навантажений горшками]», [koraba] «видовбаний пень дерева, використовуваний як човен на річці Вага; кінський скелет», нл. korabje «скелет, кістяк», korabja «хребет разом із ребрами; ребро», болг. *ко́раб* «корабель, судно; [дерев'яний чан (для перевезення й видавлювання винограду); посудина для пшениці; корито для перевезення винограду; жолоб водяного млина]», заст. *корабл* «корабель», *корабъл*, м. *кораб* «тс.», схв. *ко̀рā̀б* «тс.; судно», заст. kòrābalj (*ко̀рā̀баљ*), kòrablja, ст. korabь «тс.», слн. рідк. korábelj «корабель» (мабуть, з рос.), стсл. **корабль**, **корабь** «тс.», **корабиць** «човен», **корабльць** «тс.»; — псл. korabjь/korabъ/*[karabjь] «судно, корабель; великий човен»;— морфологічна структура і дальші етимологічні зв'язки, незважаючи на численні спроби, остаточно не з'ясовані; здебільшого тлумачиться як давнє (з огляду на наявність b на місці гр. β та ненаголошеного о замість ненаголошеного гр. α) усне запозичення з грецької мови; гр. καράβιον «корабельний човен, шлюпка» (пор. сгр. нгр. розм. καράβι «корабель, судно») вважається характерним для елліністичного койне і видозміненим семантично вже у праслов'янський період демінутивним утворенням на -ιον від κάραβος «тс.; вид легкого судна» (звідки також походять ар. qārib «човен, бот, шлюпка» та нар.-лат. cārabus «легкий плетений човен, обтягнений шкірою», до якого зводяться порт. ст. cáravo «судно» з семантично видозміненим зменш. caravela «каравела», ісп. cáraba «вид човна» з похідним carabela «каравела», іт. caravella «тс.», букв. «маленьке судно», від яких виводиться й укр. *каравéла*), пов'язаного з природознавчим терміном κᾱ́ραβος «краб» (можливо, через те, що у стародавніх греків вантажні судна, «круглі кораблі», на відміну від швидкохідних «довгих кораблів», мали майже сферичну форму, подібну до форми краба), середземноморським словом невідомого походження; висловлюються недостатньо аргументовані думки про запозичення з грецької мови в слов'янські через фракійське (Romanski RÉS II 53; Brückner 256) або тюркське (КЭСРЯ 211) посередництво; іноді з огляду на труднощі деяких фонетичних, семантичних і хронологічних співвідношень грецьких і слов'янських форм (зміна дзвінкого проривного b у дзвінкий спірант v на грунті грецької мови відбувається вже з I ст. н. е., а найдавніші засвідчені пам'ятками слов'янські утворення з пом'якшеним b датуються X ст.; значення «вид легкого судна» у грецьких формах фіксується лише з VII ст. н. е., а у стародавніх греків вони представлені тільки із значеннями «краб; жук-рогач»; поширення у слов'янських мовах, на відміну від грецької, форм із значенням «видовбане дерево») припускаються не зовсім переконливі (через нез'ясованість кінцевих -bljь, -bjь, -bь) твердження про власне

слов'янське походження й генетичний зв'язок з ie. *(s)ker- «різати, рубати; відділяти», р. *кора́*, *кору́то* (Romanski RÉS II 47—54; Preveden Language 6, 279—296; Rudnicki SO 14, 232), про спорідненість із болг. *коруба* «порожнисте дуплисте дерево; дупло», пов'язаним з псл. *(s)karuba «шкаралупа; кора» (Sławski II 473), до яких зводяться також укр. [*карýба*] «скриня для перевезення чого-небудь», [*закорýблий*] «зашкарублий, твердий», *кора́;* мало обгрунтованим видається зближення псл. korabjь із *korbьji «луб'яна або плетена посудина», п. krobia, сл. сх. *korbъ, укр. *ко́роб* «тс.», псл. *kŗbanъ/ *kŗbanjь «коробка; посудина; дзбан», укр. [*корба́н*] «постіл» (ЭССЯ 11, 45—49; Sławski II 473, III 113); зовсім безпідставно гр. καράβιον виводиться з слов'янських мов (Preveden Language 6, 279); запозиченнями з слов'янських мов є лит. karoblius «судно; ковчег», karoblis, ст. karobius «тс.», рум. corábie «корабель; вітрильник; [корито для винограду]».— СІС 311; Критенко Вступ 531; Шанский ЭСРЯ II 8, 308—309; Фасмер II 321—322; ГСЭ I 399, II 201, 202, 211, 215, 217, 246, III 96; Преобр. I 352; Горяев 156; Sławski II 472—473; Kopaliński 476—477, 529; Zajączkowski StOr 91—92; Brückner 256; Slavia III 194; Sł. wyr. obcych 338; Holub—Lyer 261; Machek ESJČ 276, ESJČS 220—221; БЕР II 626—627; Младенов 251; Skok II 152; Мейе ОЯ 79—80; Meillet Études 187, 343; BSL 20, 58—60; Rudnicki Prasł. II 70—71; Bern. I 567; Mikl. EW 129; Mikkola Berührr. 118; Skardžius 98; DLRM 186; Walde—Hofm. I 164; Frisk I 785; Boisacq 411, 458.— Пор. **закору́блий, карба́с, кора́, корабе́ль**[2].

корабе́ль[2] (архіт.) «неф (частина храму)»; — р. *кора́бль*, болг. *ко́раб* «тс.», схв. *ко̀рāб* «склепіння; арка»; — калька гр. ст. ναῦς «неф; корабель, судно», νεῦς, νηῦς «тс.»; пор. аналогічні кальки того ж походження лат. navis «судно, корабель; неф», н. Schiff «тс.».— ССРЛЯ 5, 1411; БЕР II 627.— Див. ще **корабе́ль**[1].— Пор. **нав**[2], **неф**.

[**кораби**] (мн.) «корзина для носіння на спині» Ж, [*кораблі*] (мн.) «тс.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з нвн. Korb «корзина» або в укр. [*ко́рба*] «дерев'яна посудина», п. [korba] «торбинка з кори».

кора́блик (зоол.) «рід головоногих молюсків, наутилус, Nautilus L.»; — р. *кора́блик* «тс.»; — похідне утворення від *корабе́ль* «судно»; назва зумовлена тим, що ці молюски, які мають форму човна, не тільки повзають по дну, але й плавають на поверхні води (пор. подібні щодо семантики й словотвору п. łodzik «кораблик, Nautilus pompilius L.», ч. loděnka, слц. lodenka «тс.», гр. ναυτίλος «головоногий молюск, Nautilus (Argonauta argo) L.; моряк, мореплавець»).— УРЕ 5, 395—396; БСЭ 13, 138; SW II 810; Holub—Lyer 291.— Див. ще **корабе́ль**[1].

кора́вка — див. **кара́вка.**

кора́ли «рід морських поліпів; вапнисті відклади цих тварин, використовувані для прикрас», *кора́л* (одн.), [*кора́лик*] «намистина з коралів» Исслед. п. яз., *коралі́на* «тс.», *кора́лі* «намисто з коралів», [*кора́лка*] «вид полуниці яскраво-червоного кольору» Я, *кора́ль* (зб.) «кораловий камінь»; — р. *кора́лл*, ст. *кораль*, бр. *кара́л*, п. слц. koral, ч. korál, вл. kóraŕ, болг. *кора́л*, м. *корал*, схв. *ко̀рāл*, слн. koŕála; — очевидно, запозичене за російським і польським посередництвом з латинської мови; слат. corallus «корал» виникло на основі лат. corāllium «червоний корал», що походить від гр. κοράλλιον, κουράλιον «тс.», мабуть, запозиченого з семітських мов (пор. гебр. gōrāl «малий камінь», ар. ğaral «дикий камінь, кремінь»); виводиться також із сполучення κόρη ἁλός «дочка моря» як кальки відповідного давньоіндійського виразу.— СІС 362; Шанский ЭСРЯ II 8, 309; Фасмер II 322, 365; Преобр. I 352—353; Sławski II 473—474; Holub—Lyer 261; БЕР II 628; Младенов 251; Вуjаклија 474; Walde — Hofm. I 272; Ernout — Meillet I 142; Frisk I 916—917; Boisacq 493.

коралі́на (бот.) «сніжноягідник білий, Symphoricarpus albus Blake (Sym-

phoricarpus racemosus Rich.)»; — очевидно, похідне утворення від *кора́л*, зумовлене блідо-рожевим кольором віночка (ВРУ 634).— Див. ще **кора́ли.**

кора́ловець (бот.) «кораловець, Corallorhiza Hall.», *коральковець* «тс.» ВРУ; — очевидно, похідне утворення від *кора́л*, зумовлене кораловидним кореневищем рослини (ВРУ 179).— Див. ще **кора́ли.**

кора́н «священна книга мусульман»; — р. *кора́н*, ст. *куранъ* (XVI ст.), *курганъ* (XV ст.), бр. *кара́н*, п. вл. koran, ч. слц. слн. korán, болг. *кора́н*, м. *коран*, схв. *ко̀ра̄н;*— запозичене з арабської мови, очевидно, через тюркське посередництво (пор. тур. kuran «тс.»); ар. qur'ān (qor'ān) «коран» (букв. «читання, декламація») пов'язане з дієсловом qara'a «читав, декламував», спорідненим, можливо, з арам. q^{e}rā' «кликав, називав; декламував, читав».— CIC 362; Фасмер II 322; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; Korsch AfSlPh 9, 513; Kopaliński 529; Holub—Lyer 261; БЕР II 628; Младенов 251; Вуjаклија 475; Lokotsch 100; Weekley I 28; Klein 851.

ко́рба[1] «ручка, яку крутять; коловорот, вантажопідйомний пристрій у вигляді вала з ручкою, на який намотується канат чи ланцюг», *корба́р* (заст.) «робітник, що працює біля корби, коловорота», [*ко́рбиль*] «корба» ДзУЗЛП, [*ко́рбля* тж, *ко́рма* МСБГ] «тс.»;— бр. *ко́рба* «кривошип», слц. [korba] «ручка»; — запозичення з польської мови; п. korba «кривошип; ручка, рукоятка, корба», як і ч. ст. kurba «корба», виводиться з нім. ст. Kurbe «тс.» (< свн. kurbe «ручка колодязя»), яке через двн. curba «тс.» і нар.-лат. *curba зводиться до лат. curvus (ж.р. curva) «кривий; зігнутий, скривлений, загнутий», мабуть, спорідненого з укр. [*корта́тися*] «поратися; мордуватися», а також псл. krivъ, укр. *крива́й.*— Булаховський Нариси 116; Шелудько 34; Дзендзелівський УЗЛП 78; Sławski II 474; Brückner 256; Machek ESJČ 276; Matzenauer 229; Kaestner DL 21; Kluge—Mitzka 414; Klein 387; Walde—Hofm. I 317—318.— Див. ще **корта́тися, крива́й.**

[ко́рба[2]**]** «дерев'яна посудина для води» XI Діал. нар.; — р. [*ко́рба*] «торба; мішок для вівса; коробка», п. [korba] «торбинка з кори», ч. слц. krb «домашнє вогнище, камін», [krbec] «піховки для бруска», [krbík, krbel] «тс.», болг. [*кръбла*] «бочка для кислої капусти, винограду», м. *крбла* «велика дерев'яна посудина», *крбло* «бочка, діжка», схв. *кр̀буља* «козуб, кошик з молодої кори», [krboč] «посудина з тикви для води, вина», ст. рідк. krbao «міра вина»;— псл. *k^{tj}b-, найімовірніше, пов'язане чергуванням ^{tj} і or з *korbъ «луб'яна або плетена посудина», укр. *ко́роб* «тс.»; менш прийнятне виведення західнослов'янських і південнослов'янських форм із початковим krb- (krp-) від н. Korb «корзина» (Bern. I 568—569) або від середземноморського (лат.) corbis «тс.» (Skok II 184—185).— Sławski II 475—476; Holub — Lyer 267; Machek ESJČ 291.— Див. ще **ко́роб.**— Пор. **корба́н.**

[корба́н] «постіл, ходак» Ж, [*корбо́нька*] «коробка, скриня» ВеУг (можливо, з п.), [*курбани́*] «постоли» Ж;— р. [*курба́н*] «глечик, дзбан», п. korban «[коробка з кори]; (ст.) коробка (для мисливських сітей та ін.)», [korbań] «конусоподібна торбинка з кори», [karbona, korbánek, korbánka, korbańka, korbionka, kurbańka] «тс.», [kurbanek] «глечик», ч. заст. krban «голубник», krbanĕ «великий глек (для сметани та ін.)», мор. [krbań] «старий горщик», [krbańa] «глиняна посудина для води; череп», нл. karban «скриня без віка; ящик у млині (для зерна); корито з дуплистого дерева; будь-яка порожниста річ», [kurban] «тс.», korban «видовбана тиква; вид бочки, цеберка», схв. *кр̀ба̄ањ* «посудина з тикви»;— псл. [*k^{tj}banъ, *k^{tj}banjь], похідні від [*k^{tj}ba, *k^{tj}bъ], укр. [*ко́рба*] «дерев'яна посудина для води»; менш переконливе зближення п. [korban] безпосередньо з лат. corbis «корзина» і, далі, з н. Korb «тс.» (Skok II 185; SW II 472—473), як і пов'язання р. [*курба́н*] із [*кумга́н*] «глечик; азіатська посудина для вмивання» (Фасмер II 423) або з *ку́бок* і *коре́ц* (Преобр. I 416).— Sławski II 475; Machek

ESJČ 291; Mucke II 676; ЭССЯ 13, 206.— Див. ще **ко́рба**[2].— Пор. **шкарба́н**.

[**корба́ч**[1]] (бот.) «тютюн, Nicotiana rustica L.» Mak;— р. [*корва́ч*], бр. [*корба́ч*] «тс.»; — неясне.

корба́ч[2]— див. **карба́ч**.

корве́т (вид судна);— р. *корве́т*, заст. *корве́т(т)а*, бр. *карве́т*, п. вл. korweta, ч. слц. korveta, болг. м. *корве́та*, схв. *корвѐта*, слн. korvéta;— очевидно, через російське посередництво запозичене з французької мови; фр. corvette «тс.» походить від лат. corbīta «вантажний корабель, транспорт», пов'язаного з лат. corbis «кошик», можливо, спорідненим з псл. *korbъ, укр. *ко́роб*.— СІС 362; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; Фасмер II 323; Sławski II 502; Brückner 258; Kopaliński 532; Holub—Lyer 263; БЕР II 629; Vujaklija 475; Bloch I 153; Dauzat 209; Walde—Hofm. I 272—273.— Пор. **ко́роб**.

[**корга́**] «хлібна скоринка» Я; — неясне; можливо, пов'язане з *корж* (пор.).

[**ко́ргель**] «безладний, неохайний розпусний парубок» Ж; — п. ч. [korhel] «п'яниця», слц. korhel' «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. korhely ([korhel]) «розбещений; розпусник, гультяй, п'яниця; (початково) ледар, нікчема» походить від н. Chórherr «чернець-канонік» (букв. «пан хору»), утвореного з іменників Chor «хор» і Herr «пан», пов'язаного з hehr «знатний, високий, чудовий» (первісно «сивий»), яке продовжує пгерм. *haira «сірий, сивий», споріднене з ірл. cīar «темний».— Желех. I 365; Machek ESJČ 277—278; MNTESz II 575; Kluge—Mitzka 297, 305.— Див. ще **хор**.— Пор. **га́рний**.

[**коргі́та**] «вирубане з коренем дерево, що йде на будування суден» ВеЗн, Г;— очевидно, видозмінене запозичення з латинської мови; лат. corbīta «транспортний корабель, вантажне судно», етимологічно пов'язане з укр. *корве́т*, на українському грунті почало позначати дерева, з яких будувалися подібні судна; формальна зміна слова є, мабуть, результатом впливу з боку слова **коргá* «криве дерево» (можливо, використовуване при будівництві суден) (пор. р. [*коргá*] «корч, пень у воді, на дні річки; криве дерево», а також укр. ст. *корговщина* «мито з річкових суден»).— Див. ще **корве́т**.

корд[1] «міцна кручена нитка, з якої виготовляють тканину для автопокришок, шнурів; вовняна тканина особливого переплетення», *корт* «бавовняна тканина для верхнього одягу»; — р. бр. *корд*, *корт*, п. kord «міцна нитка; кордова тканина», ч. слц. kord «кордова тканина», болг. *корд* «міцна нитка; кордова тканина», слн. kórd «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. cord «тонка мотузка, шнурок; смужка на тканині; смугаста тканина» походить від фр. corde «мотузка; струна».— Kopaliński 529; Holub — Lyer 261; РЧДБЕ 367; ODEE 215; Klein 351.— Див. ще **ко́рда**[1], **хо́рда**.

[**корд**[2]] «меч» Я, ст. *кордъ* «палаш, шабля, шпага» (1573);— р. ст. *корд* «вид меча», бр. ст. *кордъ* (XVI ст.), др. *кордъ* «тс.», п. kord «меч (спочатку — короткий); палаш», ч. слц. kord «шпага», схв. ст. діал. kȏrd «шабля, меч; ніж різника», слн. [kordec] «малий меч; кинджал», цсл. **кор(ъ)дл** «меч»; — запозичене з іранських мов, очевидно, через тюркське посередництво (пор. тур. kard «шабля»); сперс. перс. kārd «ніж» продовжує ав. karəta «тс.», похідне від дієслова karət- «різати», спорідненого, мабуть, з псл. *kъrtati, укр. *карта́ти*; припущення (Rozwadowski RO I 107—108) про пряме запозичення з іранських мов (ір. [*karəd(a)-] або [*karəđa-]) малопереконливе.— Одинцов Этимология 1979, 99—102; Фасмер II 324; Sławski II 480; Brückner 256; Bezlaj ESSJ II 67; Miklosich TEI 2, 106, EW 132; Kniezsa 849—850; Horn 185; Bartholomae 452—454.— Див. ще **карта́ти**.

ко́рда[1] «довгий мотузок, на якому ганяють коней по колу; струна (нитка) для керування літаючими моделями»;— р. бр. *ко́рда* «тс.», п. ст. korda «шнур, яким підперізувалися черниці; шнур як міра», ч. ст. korda «шнур, яким підперізувалися ченці», слц. korda «шнур, канат», болг. *ко́рда* «струна музичного інструмента; тятива; [нитка вудочки;

ряд людей; струна шаповальського смичка]», схв. kȏrda «канат, шнур; (ст.) струна»; — через російську мову запозичено з французької; фр. corde «мотузка», як і іт. corda «тс., канат; струна», походить від лат. corda (chorda) «кишки, нутрощі; кишкова струна; мотузка з струни (для зв'язування арештованих)», яке зводиться до гр. χορδή «кишка; струна; ковбаса»; менш переконливе виведення болг. *ко́рда* від лат. corda через нгр. κόρδα, сгр. κόρδα (БЕР II 629; Bernard RÉS 33, 355; Балк. езикозн. 1961, 3/2, 81), слц. korda від уг. korda та п. ч. korda, р. *ко́рда* від іт. corda (Machek ESJČS 221); неприйнятне з огляду на семантичні труднощі припущення про польське посередництво для р. *ко́рда* (Фасмер II 324).— CIC 362; ССРЛЯ 5, 1414; Sławski II 480—481; Brückner 256—257; Matzenauer LF 8, 201; РЧДБЕ 306; Skok II 153; Вујаклија 475; Milewski SO 18, 30; Dauzat 207; Bloch 177; Дворецкий 1976, 178; Ernout — Meillet I 118.— Див. ще **хо́рда**.— Пор. **ко́рда²**.

[**ко́рда²**] «виноградна лоза» Дз;— запозичення з румунської або молдавської мови; рум. coárdă (молд. *коáрдэ*) «тс.; струна; сухожилля; корда» походить від лат. corda (chorda) «мотузка з струни; кишкова струна; кишки».— СДЕЛМ 187; DLRM 161.— Див. ще **ко́рда¹**.

[**корда́ч**] «мотузок для оперізування» Ж;— очевидно, утворене на основі п. ст. korda «мотузок, яким оперізувалися ченці; мотузок як міра», що походить від лат. corda (chorda) «кишка; струна; линва; (слат.) мотузок як міра; мотузок, який ченці використовували для оперізування».— Макарушка 10; Sławski II 480—481.— Див. ще **ко́рда¹**, **кордо́н**, **хо́рда**.

кордебале́т; —р. болг. *кордебале́т*, бр. *кардэбале́т*, п. рідк. kordebalet;— через російську мову запозичено з французької; фр. corps de ballet «особовий склад балету» утворене з іменників corps «тіло; головна частина; особовий склад», що виводиться від лат. corpus «тіло, тулуб; основа, корпус; корпорація», ballet «балет» та прийменника de, похідного від лат. dē «з, від; про; у», з яким пов'язаний префікс dē- «де-».— CIC 362; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; ССРЛЯ 5, 1414; Sł. wyr. obcych 391; РЧДБЕ 306; Dauzat 208; Bloch 179.— Див. ще **бале́т**, **де-**, **ко́рпус**.

[**корде́ць**] «валок на ткацькому верстаті, на який намотується виткане полотно» Дз;. — неясне.

[**кордоба́н**] (заст.) «сап'ян, козяча шкіра; сап'яновий чобіт», [*кордова́н*] «тс.», [*кордоба́нець*] «черевик з козячої шкіри», [*кордова́ний*] «сап'яновий, козячий» (про шкіру); — р. ст. *кордува́н* «вид шкіри для взуття», п. ст. kordyban «сап'ян (козяча шкіра спеціального виготовлення)», ч. kordovan, заст. korduán, kordoban, kordobon «тс.», ст. kordovánek «сап'яновий черевик», kordovanec «тс.», слц. слн. kordován «сап'ян», схв. *кȍрдован* «тс.»; — запозичене, очевидно, через польське посередництво, з іспанської мови; ісп. cordobán «сап'ян» походить від ар. kortobanī «з Кордови, кордовський», яке виникло на основі ісп. Córdoba (< лат. Corduba) «Кордова» (місто в Іспанії, відоме своїми виробами з козячих шкір); форма *кордова́н*, мабуть, проникла за посередництвом іт. cordovano «сап'ян». — Фасмер II 324; Sławski II 483 —484; Machek ESJČ 277.

кордо́н, *закордо́н* «чужоземні, зарубіжні країни», [*закордо́нець*] «закордонний мешканець», [*закордо́нник*] «тс.», *закордо́нний*, *прикордо́нник*, *прикордо́ння* «територія, розташована біля кордону, вздовж кордону», *прикордо́нний*; — р. *кордо́н* «прикордонний або загороджувальний загін; лісова сторожа і охорона заповідника; місцеперебування караулу, загороджувального загону, прикордонної варти; [межа, рубіж]», бр. *кардо́н* «державний кордон, межа; прикордонний або загороджувальний загін; ланцюг невеликих загонів, розміщених по фронту в одну лінію; лісова сторожа, охорона заповідників; місцеперебування таких загонів; варта», п. вл. kordon «кордон», п. заст. kordon «шнурок на військовій формі», ч. слц. kordón «кордон; смуга розділу», болг. *кордо́н* «кордон; (заст.) ланцюжок до годинника»,

м. *кордон* «кордон», [*курдо́н*] «мотуз, низка; шнурок», схв. *кòрдо̄н* «кордон», *кòрдӯн* «тс.; [ланцюжок]», слн. kordón «тс.»; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. cordon «мотузка; шнурок; тасьма; орденська стрічка; ряд дерев; бордюр; (військ.) кордон» пов'язане, спочатку як зменшувальна форма, з corde «мотузка, канат; струна; тятива».— CIC 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; Фасмер II 324; Смирнов 162; Sławski II 483; Kopaliński 538—539; Brückner 257; Doroszewski PF 13, 145—151; Holub — Lyer 261; Machek ESJČ 277; БЕР II 631; РЧДБЕ 306; Вуjаклија 475; Dauzat 207; Bloch 177.— Див. ще **ко́рда**[1].

[**ко́рду́б**] (бот.) «дуб пробковий, Quercus suber L.» Ж, Я, [*кордуба́н*] «старий міцний дуб» Я, [*кордуба́чча*] «коряві дерева, частіше дуби» Я; — очевидно, видозмінені запозичення з польської мови; п. korkodąb «пробковий дуб» є калькою нім. Korkeiche «тс.» і складається з основ іменників korek «пробка, корок» і dąb «дуб».— Фасмер II 328; Sławski II 484—485; SW II 476.— Див. ще **дуб, ко́рок**[1].— Пор. **кордуба́тий.**

кордуба́тий «який має кривий стовбур; сукуватий (про дерево); незграбний (про людину)»; — очевидно, результат контамінації слів [*кордуба́н*] «старий міцний дуб», [*кордуба́чча*] «коряві дерева, частіше дуби» і *кострубáтий* «який має нерівну поверхню, шорсткий; нерівний, покручений; незграбний».— Див. ще **ко́рду́б, ко́струб**[1].

[**кордю́к**[1]] (ент.) «молочайний бражник, Celerio euphorbiae L. (Deilephila euphorbiae); гусениця ведмедиці (метелика), Arctiida (Euprepia eruca) Ж»;— неясне; можливо, пов'язане з [*дю́к*] «гусениця молочайного бражника» і з [*кордю́к*] «хвороба язика у худоби», [*курдю́к*] «тс.».

[**кордю́к**[2]] — див. **курдель.**

корегува́ти, *корегува́льник* — див. **коригува́ти.**

коре́йка «свиняча або теляча грудинка»; — бр. *карэ́йка*; — запозичення з російської мови; р. *коре́йка* «тс.» етимологічно неясне.

коректи́в «часткова зміна, виправлення, поправка»; — р. *корректи́в*, бр. *карэкты́ў*, п. korektywa, ч. korektiv, слц. слн. korektív, болг. м. *коректи́в*, схв. *кòректив*; — запозичення з французької мови; фр. correctif «поправка, коректив; виправний» походить від слат. correctivus «виправний», пов'язаного з corrigo «випрямляю, виправляю».— CIC 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 331; Kopaliński 530; Holub — Lyer 261; РЧДБЕ 367; Dauzat 308.— Див. ще **коалі́ція, коректу́ра, коригува́ти, ре́гент.**

коре́ктний «тактовний, ввічливий; методично правильний», *коре́ктність*;— р. *корре́ктный*, бр. *карэ́ктны*, ч. korektní, слц. korektný, вл. korektny, болг. *коре́ктен*, м. *коректен*, схв. *кòректан*, слн. korékten; — запозичення з французької мови (у пізнішому значенні «методично правильний» з англійської); фр. correct «правильний, коректний; тактовний, ввічливий», як і англ. correct «правильний, коректний», походять від лат. correctus «виправлений, правильний», пов'язаного з corrigo «випрямляю, виправляю».— CIC 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 332; Holub — Lyer 261; РЧДБЕ 367; Dauzat 208; ODEE 217; Klein 355—356.— Див. ще **коалі́ція, коректу́ра, коригува́ти, ре́гент.**

коректу́ра «відбиток друкарського набору для виправлення помилок; виправлення помилок у відбитках друкарського набору», *коре́кта* «тс.» (з п.), *коре́ктор* «фахівець, який займається читанням і виправленням коректи», *коректува́льник* «коригувальник», *коре́кція* «виправлення», *коректува́ти* «вносити корективи, поправки; виправляти текст у коректурі»; — р. *корректу́ра, корре́ктор, корре́кция*, бр. *карэктýра, карэ́ктар, карэ́кцыя*, ст. *коректа* (*корректа*) (з п.), п. ч. вл. korektura, korektor, п. korekcja, ч. korekce, слц. слн. korektúra, слц. korektor, korekcia, болг. м. схв. *коректу́ра*, болг. *коре́ктор, коре́кция*, м. *коректор, корекција*, схв. *кòректор, кòрекција*, слн. koréktor, korékcia;— через польську і, можливо, через російську мову запозичено з латинської; лат. corrēctūra «виправлення», corrēctio «тс.», corrēctor «виправляч; той, хто

вдосконалює» походять від дієслова corrigo «випрямляю; направляю, скеровую; виправляю», утвореного за допомогою префікса cor- (< con-) «з-» від дієслова rego «керую; направляю; визначаю; зазначаю; виховую».— СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 332—333; Булыка 172; Sławski II 486; Kopaliński 530; Holub — Lyer 261; РЧДБЕ 307; БЕР II 632; Дворецкий 1976, 264—265.— Див. ще **коаліція, ре́гент.**— Пор. **директи́ва, дире́ктор, диригува́ти, коректи́в, коре́ктний, коригува́ти, проре́ктор, рега́лії, регіо́н, регулюва́ти, регуля́рний, ре́ктор.**

корени́ти «ущипливо докоряти; дуже лаяти, ганити», [*корінúти*] «лаяти; ганьбити, гудити Ж; будити МСБГ»;— р. *корени́ть* «лаяти, докоряти, гудити, клясти»; — очевидно, пов'язане з *ко́рінь* (перен.) «рід, предки», тобто первісне значення тут було «лаяти не тільки саму людину, а й її батьків і дальших предків» (це вважалося особливо образливим).— Див. ще **ко́рінь**[1].

кореспонде́нція, заст. *кореспонду́вати* «листуватися з ким-небудь»; — р. *корреспонде́нция,* бр. *карэспандэ́нцыя,* ст. *корреспондовати* «відповідати», *кроспондентъ* «представник», п. korespondencja, ч. korespondence, слц. korešpondencia, вл. korespondenca, болг. *кореспонде́нция,* м. *кореспонденција,* схв. *кореспондѐнција,* слн. korespondénca; — запозичено за посередництвом польської і, можливо, німецької мови (н. Korrespondénz) з середньолатинської; слат. correspondentia «відповідність; відповідне сполучення; відповідник» пов'язане з дієсловом correspondeo «відповідаю (собі); погоджуюсь, пристосовуюсь», утвореним за допомогою префікса cor- (< con-) «з-» від дієслова respondeo «відповідаю», що складається з префікса re- «ре-» і дієслова spondeo «урочисто зобов'язуюсь, обіцяю», очевидно, спорідненого з гр. σπένδω «обіцяю; роблю жертовні узливання; мирюся; ладнаю» і хет. šip(p)and- «приносити жертовні узливання; святити; виконувати ритуал».— СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 334; Фасмер II 337; Смирнов 163; Christiani 41, 43; Sławski II 486—487; Kopaliński 530—531; Holub — Lyer 262; БЕР II 636; Kluge — Mitzka 396; Walde — Hofm. II 578—579.— Див. ще **коаліція, ре-.**

ко́ре́ць[1] «кухоль чи ківш із держаком, [чашка]; стара міра сипких тіл, що дорівнює 100 кг; центнер; [кожна пара з'єднаних під кутом поперечних дощок на колесі водяного млина] СУМ, Г, Ж, Л; [кушка] ДзАтл І», *кіре́ць* «корець», [*кі́рниці*] (мн.) «жолобки на колесі водяного млина» Ж, [*кі́рці*] «тс.» Ж, [*кі́рчик*] «маленький корець», [*ко́рчик*] Бі, *корячо́к* «тс.», [*коре́чник*] «водяний млин із наливним колесом», [*корча́к*] «тс.», [*кори́ць*] «кушка» НЗ УжДУ 37, [*корці́вка*] «нижня дошка в корці колеса водяного млина», [*корчі́вка*] «тс.», [*коря́к*] «посудина з ручкою для зачерпування; кухоль або ківш із держаком; черпак для вихлюпування води з човна; черпак для набирання зерна, борошна; міра сипких тіл; [кожна пара з'єднаних під кутом поперечних дощок на колесі водяного млина; кобза, бандура Я; опуклий бік у бандури, протилежний струнам Я]», [*коре́чний*] (у словосполученні [*к. млин*] «водяний млин із наливним колесом»), [*корячко́вий*] «ковшовий» Я, [*корцюва́ти*] «давати корець збіжжя» (про копу снопів) Ж; — р. [*ко́ре́ц*] «ківш; кухоль; ополоник; совок; (заст.) міра зерна», бр. *карэ́ц* «ківш (для пиття); [кубок; металевий кухоль]», п. korzec «корець (давня міра сипких тіл); міра ваги; велика посудина з кори або пня у формі бочки», ст. korzec «міра рідких тіл; коритце, ящик млинового колеса; міра поверхні поля», ч. kořec «давня міра (зерна, поверхні); черпак (рибальський)», ст. kořec «міра сипких і рідких тіл; міра поверхні поля», мор. kořec «будка для шпаків на дереві», слц. korec «давня міра сипких тіл; міра поверхні; [посудина з кори для ягід; дерев'яна глибока миска; коритце млинового колеса]», вл. нл. kórc «міра зерна», полаб. t'örəc (tjératz) «тс.», слн. kórec «тс.; черпак (з кори, дерева); коритце млинового колеса», ктсл. **корьць** «міра (пшениці)»; — псл. korьsь «посудина з кори (для черпання, міряння)», зменш. від korъ (korь) «міра пшениці; корито;

кора», пов'язаного з kora «кора», укр. *кора́, кори́то*; менш переконливе припущення про спорідненість з дінд. carúḥ «казан, горщик», дісл. hverr «казан», дірл. core, coire, кімр. pair «тс.» (Bern. I 580); викликає сумнів зближення з дінд. khāráḥ «певна міра місткості» (Machek Slavia 16, 170; ESJČ 277), як і виведення від гр. κόρος «міра», утвореного з гебр. kōr «міра зерна» (Mikl. EW 133).— Винник 95—97; Дзендзелівський НЗ УжДУ 37, 66; Шанский ЭСРЯ II 8, 313; Фасмер II 325—326; Соболевский РФВ 70, 85; Sławski II 504—506; Brückner 258; KZ 68, 208; Moszyński KLS I 294—295; Holub — Lyer 261; Schuster-Šewc 622; ЭССЯ 11, 128—130; Bern. II 579—580; Meillet MSL 14, 382; Štrekelj 34; Mayrhofer I 308—309.— Див. ще **кора́, кори́то.**

[**коре́ць**[2]] (ент.) «щипавка звичайна, Forficula auricularia L.», [*коре́ц* Ж, *ко́рчик* ВеЗн, *ко́рєк* ВеЗн] «тс.»; — п. [korzec] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *кора́* (пор. п. skorek «щипавка», пов'язане з skóra «шкіра»); мотивація назви неясна.— Див. ще **кора́.**

[**корешник**] (бот.) «китятки, Polygala L.» Mak; — р. [*корешник*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *ко́рінь*; назва зумовлена, можливо, якимись особливостями коренів китятки; корені одного з видів цієї родини рослин — північноамериканської сенеги — використовуються в медицині.— БСЭ 1953, 22, 618.— Див. ще **ко́рінь**[1].

корж, [*кірж*] «корж» Бі, *ко́ржик* «маленький корж; солодке печиво, переважно у формі кружечків», [*корза́н*] «прісний сухий спечений пиріг» Ж, [*коржа́вий*] «висохлий і шорсткий (про шкіру)» Г, Бі, [*коржа́віти*] «ставати шорстким, твердим»; — р. [*корж, коржа́к*] «корж», *ко́ржик* «солодкий кондитерський виріб; вид пряника», [*корже́ть*] «черствіти, сохнути», бр. *корж* «корж; [хлібець; злежале сіно]», [*коржа́н*] «корж», [*корже́нь*] «сухар»; — задовільного етимологічного пояснення не має; можливо, власне східнослов'янське утворення від *kъ̄ṛg- неясного походження; мало переконливе твердження про спорідненість з р. [*корга́*] «криве дерево», слн. kr̀ž «качан» (Потебня РФВ 3, 95; Brückner KZ 48, 210; Bern. I 667), що недостатньо аргументовано зіставляються далі з дінд. kṛśáḥ «худий, слабий, хворобливий», ав. kərəsa- «тс.» (Потебня тж); сумнівне з огляду на географію поширення виведення східнослов'янських форм із фінно-угорських мов: від комі köryś «круглий хліб, булочки, печиво» (Paasonen FUF 18, 26; пор. Kalima RSl 6, 93), фін. kyrsä «прісний хліб» (Mikkola FUF Anz. II 72—73; пор. Kalima 130—131). — Шанский ЭСРЯ II 8, 313; Фасмер II 323, 326; Bern. I 670.— Пор. **корга́.**

[**корже́н**] (зоол.) «кажан, лилик, Vespertilio L.» ВеБ, ВеНЗн; — очевидно, фонетичний варіант діалектної назви [*кожєн*] «тс.», що відповідає літературному *кажа́н* (див.).

[**ко́рзати**[1]] «плести, зморщувати (під час роботи) Г; брехати Бі», [*корза́тися*] «натягати постоли, взуватися» Ж, [*ко́рзити*] «плести, зморщувати», [*корза́н*] «постіл, ходак» Ж, [*корса́н*] «тс.» Ж, *корзи́на, корзи́нник* (спец.), [*корзу́н*] «кошик» Ж; — р. *корзи́на*, бр. *карзі́на*; — очевидно, пов'язане з псл. *kъ̄ṛz- «плести»; — можливо, споріднене з лтс. kur̃za «коробка з деревної кори; кошик з прутиків» або з лит. ker̃gti «прив'язувати», kárglioti «сплітати тин; ткати».— Горячева Этимология 1976, 55—61; Шанский ЭСРЯ II 8, 314; Фасмер II 327, 323; Откупщиков 201; Mühl.— Endz. II 326; Petersson BSl. Wortst. 69—70.

[**ко́рзати**[2]] «невміло й дуже повільно виконувати роботу» Ва; — неясне; можливо, результат семантичного розвитку [*ко́рзати*] «плести».

[**ко́рзати**[3]] «ламати» Я; — р. [*ко́рзать*] «обрубувати сучки, знімати кору», [*ка́рзать*] «обрубувати, обрізати сучки, гілляки», схв. *кр̏зати* «стирати, сточувати, обточувати», слн. kŕzati «різати поганим ножем»; — псл. *kъ̄ṛzati «різати; сточувати»; — дальші генетичні зв'язки неясні; пов'язання з дінд. kárjati «мучить, катує», дісл. hrekia «мучити», дфриз. hreka «рвати», вірм. korcanem «уражаю, руйную, знищую», з лит. kar̃šti «чесати вовну», sker̃sti «рі-

зати свиню» (Потебня РФВ 1880/3, 95) непереконливі; для р. [*ка́рзать, ко́рзать*] не виключене також прибалтійсько-фінське походження (пор. вепс. karst'ä (kaŕšta) «обрубувати (сучки)», фін. karsia «обрубувати, обламувати, обрізати (сучки); підчищати; відсіювати» (Kalima 108).— Фасмер II 199, 327.

корзи́на, *корзи́нник*, *корзу́н* — див. **ко́рзати**[1].

[**корзі́ти**] «пустувати» Ж;.— р. [*ко́рзи́ться*] «чванитися, хизуватися», бр. [*карэ́зіць*] «капризувати, вередувати» (про дитину); — неясне.

[**ко́рзо**] «спосіб» Я;— очевидно, запозичення з італійської мови; іт. córso «біг; течія (річки); курс, напрям; рух, хід» продовжує лат. cursus «біг, їзда; перегони; шлях, рейс».— Mestica 398.— Див. ще **курс.**

[**кори́біг**] (орн.) «жайворонок польовий, Alauda arvensis L.» ВеНЗн, [*кори́бо́ги*] (мн.) «тс.» ВеУг; — очевидно, складне слово, утворене на основі словосполучення [*корити бога*] «дорікати богові; лякати бога»; пояснюється тим, що, за народним переказом, жайворонок злітає високо в небо із стеблиною і лякає бога: «тікай, боже, бо кіл упаде» (Верхратський ЗНТШ 1899 IV 228); пор. семантично подібні інші народні назви цього птаха: [*богастійник, богостійник, набогастій, набогастійко*].— Див. ще **бог, кори́ти.**

[**кори́ворот**] (бот.) «пижмо звичайне, Tanacetum vulgare L.» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації вихідного *[*при́ворот*] (пор. [*приворіт, при́воротень*] «тс.») і близького за структурою *коло́ворот*.

коригува́ти «вносити корективи (в наведення гармат та ін.); виправляти текст у коректурі», *корегува́ти* «тс.», *корегува́льник;* — р. *корригйровать, корегйровать*, бр. *карыгіраваць*, ст. *корыгацыя* «поправка», *корикгация* «тс.», п. korygować, ч. korigovati, слц. korigovat', вл. korigować, болг. *коригйрам, корегйрам*, м. *коригйра*, схв. *ко̀риговати* «коригувати; робити зауваження», слн. korigírati «коригувати»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови (лат. corrigo «випрямляю; направляю, скеровую; виправляю, поліпшую», до якого зводиться й укр. *коректу́ра*); форми з початковим *коре-* (*корре-*) зумовлені впливом семантично й етимологічно споріднених утворень типу р. *корре́ктор*, укр. болг. *коре́ктор*.— СІС 363; ССРЛЯ 5, 1476; Булыка 172—173; Sławski II 486; Kopaliński 530; Holub — Lyer 262; БЕР II 636.— Див. ще **коректу́ра.**

кори́да «бій тореадора з розлюченим биком»; — р. *корри́да*, п. korrida, corrida, ч. слц. korida, corrida, болг. схв. *кори́да*, слн. corrída, korida; — запозичення з іспанської мови; ісп. corrida «корида, бій биків» (< corrida de toros «тс.», букв. «біг биків», пов'язане з давнім культом бика на Піренейському півострові народне видовище, відоме в Іспанії як поєдинки з биками вже в XI ст., як циркова вистава — з початку XVIII ст.) походить від corrida «біг, швидкий рух», пов'язаного з дієприкметником мин. ч. corrido від дієслова correr «бігти; текти», що продовжує лат. currere «бігти; поспішати; змагатися у бігу», до якого зводиться й укр. *курс.*— СІС 364; БСЭ 13, 213; Kopaliński 183; SSJČ IV 981; РЧДБЕ 307.— Див. ще **курс.**— Пор. **коридо́р, кура́нти, кур'е́р.**

коридо́р;— р. болг. м. *коридо́р*, бр. *калідо́р*, ч. слц. вл. koridor, схв. *кори́до̀р*, слн. koridór;— очевидно, запозичення з французької мови; фр. corridor «тс.», спочатку «вузька галерея навколо укріплення», можливо, через пров. corredor, ст. courradour, зводиться до іт. ст. corridore, букв. «місце для бігу», похідного від дієслова correre «бігти», що продовжує лат. currere «тс.».— Москаленко УІЛ 52; Шанский ЭСРЯ II 8, 315; Фасмер II 328; Смирнов 162; Преобр. I 354; Sławski II 502; Holub — Lyer 262; БЕР II 636—637; Vujaklija 477; Kluge — Mitzka 396; Klein 356, 386; Bloch I 153; Dauzat 208—209; Mestica 395, 397.— Див. ще **курс.**— Пор. **кори́да, кура́нти, кур'е́р.**

[**кориля́стий**] «твердий, як кора дерева» Я; — не зовсім ясне за словотворчою будовою утворення, пов'язане з *кора́* (див.).

кори́нка «чорний дрібний ізюм без кісточок»; — р. *кори́нка* (з XVIII ст.), бр. *кары́нка* «тс.», п. korуntka «тс.; корінфський (грецький) ізюм», ч. korintka «дрібний ізюм з грецького винограду», слц. korintky (мн.) «вид грецького ізюму», слн. korínta «коринка, ізюм»; — очевидно, через посередництво російської мови запозичено з західноєвропейських мов; нвн. Korínthe «коринка, дрібний ізюм», фр. corinthe «тс.» (raisin de Corinthe «тс.», букв. «корінфський виноград»), снн. carentken «коринка» (з XV ст.), снідерл. corente, carint, фр. ст. courauntz «тс.» зводяться через лат. Corinthus (-os) «Корінф» до назви заснованого дорійцями у IX ст. до н. е. поліса Κόρινθος «тс.» (недалеко від нього засноване сучасне місто Корінф, відоме виробництвом і вивозом коринки), яка пов'язується з власним ім'ям міфічного засновника поліса Корінфа, сина Зевса — Корінфа.— Фасмер II 328; Преобр. 355; БСЭ³ 13, 177; Kopaliński 533; Holub — Lyer 262; Kluge — Mitzka 395; Klein 386; Дворецкий I 971.

[**кори́стка**] «поперечина мотовила (кривошипа, ворота)» Ж, [*кори́ства*] «один з чотирьох брусів, що сполучають обід водяного колеса з валом» Ник; — р. [*кары́стка*] «дерев'яна ложка, лопатка для поміщування пива», п. korzyść «чепіга; поперечка на держаку лопати, кіссі, мотовилі», korzystka «тс.; рукоятка пилки»; — очевидно, пов'язане з *ко́ри́сть* (від псл. *koristiti «захопити»).— Sławski II 515.— Див. ще **ко́ри́сть.**

[**кори́сточка**] (епітет нареченої у весільних піснях: *ми їдемо з користю, ми веземо да користочку, молодую да невісточку*); — бр. [*карыстка*] (у весільній пісні: *А едить к табе сын на двор, вязеть к табе карыстку — а маладую нявестку*); — похідне утворення від [*ко́ри́сть*] «здобич»; назва зумовлена давнім звичаєм умикання дівчини-нареченої.— Грінч. II 283—284; Варбот Этимология 1970, 65—66; Sławski II 515.— Див. ще **ко́ри́сть.**

ко́ри́сть «добрі наслідки для когонебудь (чогось); матеріальна вигода; прибуток; [здобич; пожива; їжа Л]», *ко́ри́сне* «те, що дає користь», [*кори́сник*] «той, хто прагне до вигоди, наживи; визискувач» Ж, [*кори́стник*] «тс.» Ж, [*кори́стка*] «невелика вигода, прибуток» Ж, *кори́стува́ч*, *кори́сливий* «який прагне до власної вигоди, наживи; який грунтується на матеріальній вигоді», *ко́ри́сний*, *користа́ти*, *користа́тися*, [*кори́стувати*], *кори́стува́тися*, *безкори́сливий*, *безко́ри́сний*, *ви́користати*;— р. *кары́сть*, бр. *карысць*, [*карысь*], др. *користь* «здобич; придбання; перевага», *користъ*, *корысть* «тс.», п. korzyść, ч. kořist, слц. korist', болг. м. *ко́рист*, схв. *ко̀рӣст*, [kòrist], слн. korist, стсл. **користь** «здобич», стсл. цсл. **коръıсть** «тс.»; — псл. koristь (koristъ, korystь) «здобич; зиск, прибуток, вигода», очевидно, похідне від *koristiti «захопити, здобути», пов'язаного з ristati «гнати, ганятися» (з приставкою ko-); пов'язується також з псл. kora «кора», *skora «тс.», які зводяться до ie. *(s)ker- «різати, відтинати, відділяти», і за аналогією до утворення пн.-сл. *korystь «копистка» від korati й *korysati з інтенсивним формантом -ys(t)- виводиться korystь від (s)korati (п. ст. [skorać] «досягти наміченої мети», [skórać] «тс.») і kor-ys(t)a-ti (Brückner 258; KZ 65, 35; KZ 68, 208; Sławski II 513—514); потребує додаткової аргументації твердження про зв'язок korystь з *korystati, як утвореним за допомогою префікса *ko- від гіпотетичного дієслова *rystati з інтенсивним формантом -st-, похідного від кореня *reub-, засвідченого двн. roub «здобич» (Machek ESJČ 279, ESJČS 223, 277; Holub — Lyer 263), а також тлумачення псл. koristь як архаїчного композита *kori-stь, що, нібито, продовжує ie. *korī-dh(ə)tī-, перший елемент якого *kori- вважається прислівниковим утворенням на -ī від слова, спорідненого з лит. kãras «війна», а другий елемент *-dh(ə)tī- із суфіксом -tī- пов'язується з ie. *dhə-/*dhē- «класти» (Cop Slav. revija 13, 181—185).— Шанский ЭСРЯ II 8, 340—341; Фасмер II 343; Преобр. I 364; Соболевский РФВ 66, 348; БЕР II 637—638; Bezlaj ESSJ II 67; ЭССЯ 11, 71—73; Варбот Эти-

мология 1970, 65—70; Meillet Études 276—280; Bern. I 570—571.— Пор. **кора́, кори́стка, кори́ти, кори́то, ристь.**

[**кори́тáр**] «коридор», [*коритáрь*] «коридор або прохід між засіками (у великих хлібних магазинах)» Я; — видозмінене запозичення з польської мови; п. korytarz виводиться від слат. currītorium (corritorium) «коридор», первісно «місце, де можна бігати», пов'язаного через нар.-лат. (галлором.) *[currītōrium] з лат. curro «біжу».— Richhardt 67; Sławski II 502; Brückner 258; SW II 483.— Див. ще **курс.**— Пор. **коридóр.**

кори́ти «картати; дорікати комусь; (рідк.) примушувати покоритися; скоряти; [схиляти в покорі (голову, чоло); завойовувати Бі]», *кори́тися* «беззаперечно слухатися; підкорятися; [задиратися з кимось НЗ УжДУ 26/2]», [*кор*] «докір» Пі, [*кóрне*] «покірно», *докори́ти, докоря́ти, дóкір, докóра* «докір», [*докірник, докори́тель* Ж], [*докóрище*] «докори, закиди», *докірливий, докірний*, [*закори́тися*] «упертися, затятися; захопитися чимсь; завзятися на когось, щось» Ж, [*навкір*] «поперек, усупереч; на зло», [*навкірки, наперекóри* Ж] «тс.», *напере́кір*, [*непóкір*] Ж, *непокóра*, [*непокірниця*] «непокірна, непідвладна жінка», *нескóра* КІМ, *нескори́мі* «ті, кого не можна подолати, скорити», *нескори́мий*, [*перекóрюватися*] «сперечатися, докоряти один одному», [*перекоря́тися*] «тс.», [*перекірочка*] «опір; заперечення, суперечка», *перекір* «тс.; [велика суперечка, сварка; упертість, опір Нед]», [*перекóри́ще*] «тс.» Нед, Г, *перекóри* (мн.) «взаємні докори, суперечки; [спірні питання Нед]», *перекірливий* «схильний до перекорів, суперечок, опору», *підкори́ти, підкóрювати, підкоря́ти, підкóрювач, покори́ти, покоря́ти, покóрствувати* Нед, *покóра*, [*покірник*] «підвладна кому-небудь, слухняна людина Г; віддана людина, вірний слуга Нед», *покори́тель, покірливий, покірний*, [*при́кір*] «неприємність» Нед, *скори́ти, скоря́ти, скори́тель, скóрювач*, [*супокірно*] Нед, [*укоря́ти*] «дорікати», [*у́кір*] «докір, закид», [*укори́зна*] «образження, приниження» Нед, [*укóрищі*] (у словосполученні [*на укóрищі*] «на зло, наперекір» Нед), [*укóрливий*] «докірливий»; — р. *кори́ть* «корити», [*кори́ться*] «скаржитися; мучитися; каятися; просити», бр. розм. *карыць* «корити», *карыцца* «покорятися, примирятися», др. *корити* «ганити, осуджувати», *коритися* «каятися; сваритися», п. korzyć się «упокорювати, примирятися; (заст., рідк.) сваритися», ст. рідк. korzyć «принижувати, корити», ч. kořiti «принижувати», kořiti se «упокорюватися», слц. korit' sa, вл. pokorić so «тс.», pokorić «принизити», болг. *коря́* «докоряти, сварити, осуджувати», [*кóра*] «обмовляти», м. *кори* «корити, докоряти, сварити», схв. *кòрити* «тс., робити зауваження», *кòрити се* «докоряти один одному, сваритися», слн. ст. koríti «ганити, картати; карати, мучити», стсл. **корити** «ганити, ображати»; — псл. koriti «корити; ганити; сварити; принижувати; карати, мучити», очевидно, похідне від korъ «образа» (пор. р. заст. *кор* «образа; лайка, картання», болг. [*кор*] «прізвисько», цсл. **коръ** «образа, зневага»); пов'язане чергуванням голосних з псл. karati «карати, мучити; корити; дорікати; сварити», kara «лайка, ганьблення, осуд; покарання, приниження», укр. *кара́ти, ка́ра*; — споріднене з лтс. karinât «дражнити, дратувати, збуджувати», лит. [kìrinti] «тс.», гр. κάρνη «шкода; штраф; кара», лат. carino (cārino) «глузую, висміюю, ганьблю», дірл. caire (<*qṛia) «докір», дкімр. гал. cared «непридатність; недбалість; безпутність», кімр. carred, корн. cara «тс.», сбрет. carez «закид», що продовжують ie. *kar- «ганьбити, ганити; карати», пов'язане з *(s)ker- «різати; гостро, різкоображати», представленим у гр. κέρτομος «той, хто глузує; лукавий, облудний», κερτόμιος «глузливий, образливий, уїдливий», σκερβόλλω «обливаю брудом, ображаю» (пор. дангл. gehornian «ображати», а також двн. harawēn «глузувати», свн. herwēn, дангл. hierwan «тс.» і більш віддалене тох. A, B kärn- «мучити, бити»); алб. koris «корити; ганьбити» вважається запозиченням із болгарської мови; зближення з лит. kārias «військо», kāras «війна», kārė «тс.»,

лтс. kar̥š «тс.; суперечка, неспокій, шум; військо», дперс. kāra- «військо; народ», прус. kargis «військо», сірл. cuire «натовп», ірл. cuire «військо», гот. harjis, двн. hari, heri «тс.», гр. κοίρανος «воєначальник, володар» (Sławski II 511; Trautmann 118; Fick I 377), що зводяться до іє. *kor(i̯o)- «військо, війна», менш певне, як і пов'язання з р.-цсл. **чаръ** «чари, чаклунство» (Ильинский РФВ 61, 238).— Шанский ЭСРЯ II 8, 315—316; Львов Лексика ПВЛ 309; Фасмер II 320—321; Преобр. I 355; Brückner 258; Holub — Lyer 263; Machek ESJČ 279, ESJČS 223; Schuster-Šewc 625—626; БЕР II 651; Младенов 252; Годишник 23 (1927), 8, 10; Skok II 156—157; Bezlaj ESSJ II 67—68; ЭССЯ 11, 74—77; Bern. I 578—579; Ильинский РФВ 1909/2, 238—239; Būga RR III 951; Stokes 71; Kluge—Mitzka 296; Frisk I 790; Hofmann 151; Boisacq 414; Ernout — Meillet I 100; Walde — Hofm. I 168—169; Brugmann IF 15, 97; Diels AfSlPh 31, 93; van Wijk AfSlPh 37, 5; Pokorny 530, 615—616.— Пор. **ка́ра**.

кори́то «дерев'яна довгаста посудина; річище; [панцир черепахи]», [*корита́йка*] (зоол.) «черепашка беззубка, Anodonta» ВеНЗн, [*кори́тка, кори́тята, кори́тятко*] «тс.» ВеУг, [*корита́р*] «той, хто робить корита», [*кори́тник*] «тс.» Ж, [*корита́рство*] «виготовлення корит», [*кори́тко*] «коробка під кошем, через яку висипається зерно на жорна», [*коритня́чка*] (зоол.) «черепаха; жаба, Bufo ВеНЗн», [*коритча́*] «мале корито», *кори́тце* «тс.; [мисочка Ж]», [*кори́тя́нка*] «черепаха» ВеУг, ВеНЗн, [*кори́тниця*] (зоол.) «тс. Ж, ВеУг, ВеНЗн; коритна черепашка, Mactra Ж», [*коритя́*] «невелике корито» Ж, [*кори́тува́тий*] «подібний до корита» Я, [*кори́чуватий*] «коритоподібний, весь у вибоїнах»; — р. *коры́то*, бр. *кары́та*, п. koryto «корито (з XIII ст.); річище, русло річки (з XV ст.); (заст.) примітивне судно, видовбаний з колоди човен; [діжа, ночви; яр, канава]», каш. koeréto, ku̯órəto «корито», ч. слц. koryto «корито; русло річки; (заст.) діжа, вулик», вл. korto «канава, стік; корито», [koryto] «корито», [korytko] «тс.», нл. kóryto «коритце; річище; жолоб, канавка», koryto «тс.», полаб. t'örā̆i̯tə (kürâitö, t'örai̯tă, küöróitö) «діжа, корито», t'örâitcă «коритце», болг. *кори́то* «корито; ясла (для худоби), водопійна колода; кадіб, діжка для перевезення винограду; річище; (мед.) таз, Pelvis; [яма, яр]», м. *корито* «корито; річище», схв. *ко̀рито* «тс.; корпус (судна)», слн. koríto «корито; діжа; годівниця; колиска; вулик, видовбаний з пня; річище, балка», стсл. **корыто** «корито, жолоб», цсл. **корытьце** «цистерна (для води)»;— псл. koryto «водопійна колода; корито, жолоб, ночви; видовбаний вулик, човен; річище, яр» (спочатку «видовбана з колоди, з пня мілка посудина»), здебільшого пов'язується, як і пізніші псл. *korьcь «посудина з кори; міра», укр. *ко́ре́ць* «тс.», з псл. * kor-, представленим у kora «кора», укр. *кора́*;— при цьому вважається спорідненим з лит. prãkartas «ясла (годівниця), корито; ночви», прус. pracartis «корито, діжа», лит. kar̃tis «корець, міра збіжжя», пов'язаними з лит. kir̃sti «рубати, зрубувати; жати; кусати; сильно бити», лтс. cìrst «рубати; тесати; сильно бити», що, як і псл. *kortъ/*kortь «раз», *čerslo (<*čert-sl-o) «ніж, леміш», *čersti (<*čert-ti) «різати, рубати», укр. *чересло́*, [*че́рсти*], продовжують іє. *(s)ker-t- «різати, рубати; відтинати», утворене від *(s)ker- «тс.», до якого зводяться також псл. skora «шкіра, шкура; [кора]», kora «кора», укр. [*скі́ра*], *кора́;* до розвитку семантики «видовбана колода» → «водопійна колода; видовбана з колоди (з пня) посудина; жолоб» і «видовбаний вулик, човен» та «видовбана у землі виїмка» → «річище, яр, балка» пор. р. [*комя́га*] «колода; видовбане з дерева корито; човен, видовбаний з одного дерева», бр. [*камя́га*] «дерев'яне корито; видовбаний з колоди човен» або лат. caudica «видовбаний з колоди човен», похідне від caudex «стовбур; колода, паля», і гр. σκάφη «корито, басейн, ванна; човен», лат. alveus «корито, жолоб, діжка; басейн, ванна; дупло; вулик; човен»; виводиться також (ЭССЯ 11, 121—126) з поєднання пре-

фіксального компонента ko- з віддієслівною формою -gyto (букв. «ніби вирите», первісно про заглибини в землі, пор. р. [*корытвина*] «корыто» — *ры́твина* «вибоїна»); рум. [corítă] «корито», нгр. καρούτα «тс.; діжка», алб. karrutë «тс.», тур. [korto], уг. koritó, як і пізніші нгр. κουτα (κορούτα) «вид рибальського човна», алб. koritë «корито, діжка, велика корзина, видовбаний з дерева човен», вважаються запозиченнями з слов'янських мов; зближення з р. *ко́рень* «корінь» (Фасмер II 343; Vondrák I 451, 489) менш певне; зіставлення з дінд. kárakaḥ «глечик», caráḥ «казан, горщик», діcл. huerr «казан» (Meillet MSL 9, 377) сумнівне; пов'язання з псл. *kʰrъmъ «корм» і далі з гр. κόρος «нагодовування», κορέσκω «нагодовую» (Solmsen KZ 35, 483, 484; Osthoff Parerga 62) неприйнятне, як і виведення, з припущенням метатези, від лит. traukai «посудина», діcл. prô «корито» (Otrębski Idg. Forsch. 187; Machek ESJČS 223, ESJČ 279).— Шанский ЭСРЯ II 8, 341—342; Откупщиков 174; РЯШ 1973/1, 80; Цыганенко 219; Фасмер II 325—326, 343; Преобр. I 364—365; Соболевский ЖМНП 1886, вересень, 152; Sławski II 502—504; Brückner 258; KZ 68, 208; Holub—Lyer 263; Schuster-Šewc 629—630; БЕР II 638—639; Младенов 252; Skok II 156; Bern. I 579; Meillet Études 301; MSL 14, 382; Mikl. EW 133; Fraenkel 225, 258; Trautmann 119, 130; Preveden Language 6, 284; Persson Beitr. 171—177; Pokorny 942.— Див. ще **кора́, ко́рець**[1], **крат, скі́ра, чересло́, че́рсти.**— Пор. **ко́рінь**[1].

корифе́й «у старогрецькій трагедії — керівник або заспівувач хору; танцівник кордебалету, який виконує сольні партії; (перен.) провідний, видатний діяч науки, мистецтва та ін.»;— р. болг. *корифе́й*, бр. *карыфе́й*, п. ч. слц. koryfej, м. *корифе́ј*, схв. *корȉфеј*, слн. koriféja;— запозичення з західноєвропейських мов; нвн. Koryphäe «корифей, світоч, видатний діяч (науки, мистецтва)», фр. coryphée «корифей» (з XVI ст.), англ. coryphée «тс. (у балеті)», рідк. corypheus «корифей, начальник, керівник хору у давньогрецьких драмах», coryphaeus «тс.; керівник (школи, секти)» зводяться до лат. coryphaeus «проводир, голова, керівник, корифей», яке походить від гр. κορυφαῖος «тс., вождь; (театр.) начальник, керівник», утвореного від κορυφή (дор. κορυφά) «верхня частина голови, маківка; верх, верхівка; найвища точка», що, як і κόρυς «шолом, голова», перебуває в зв'язку з κεραός (<*κεραϝός < ie. *ḱerəu̯-o-s) «прикрашений рогами; рогатий; зроблений з рога, роговий», спорідненим з лат. cervus «олень», двн. hir(u)ʒ, лит. kárvė «корова», псл. *korva (*korvъ) «тс.», укр. *коро́ва* та з гот. haúrn «ріг», лат. cornū «тс.», прус. sirwis «козуля», лтс. sirna «тс., сарна», псл. *sʲrʒna «тс.», укр. *се́рна.*— CIC 364; УРЕ V 1980, 409; Шанский ЭСРЯ II 8, 316; Kopaliński 533; Holub—Lyer 263; БЕР II 639; РЧДБЕ 307; Bloch 180; ODEE 218; Klein 358; Дворецкий 1976, 267; Frisk I 784—785, 825—827, 925—927, II 7; Boisacq 437—439, 499, 509.— Див. ще **коро́ва, се́рна, церебра́льний.**

кори́ця «висушена кора гілок коричних дерев, що її вживають як прянощі для кондитерських виробів, а також у медицині і парфюмерії», [*кори́стий*] «заправлений прянощами» Ж, *кори́цевий* «який добувають із коричного дерева», *кори́чне́вий* «кольору кориці, брунатний», *кори́чньовий* «тс.», *кори́чний* (у словосполученні *коричне дерево*), *коричнюва́тий* «подібний до коричневого кольору», [*корішко́вий*] «коричневий» МСБГ, ст. *кори́ця* «кориця» (XVII ст.);— р. *кори́ца* «тс. (з XV ст.); (заст., спец.) кора коричника цейлонського, Cinnamomum ceylonicum (Canella alba Murr.); (бот.) коричник, рід рослин родини лаврових, Cinnamomum; [кора]», [*кори́ка*] «кориця», бр. *карыца*, др. *корица* «тс.», п. skorуca (бот.) «коричне дерево, Cinnamomum», [skorzyca, skórzyca] «тс.; кориця», ч. skořice «кориця», [schořice], ст. skořicě, слц. škorica, вл. skorica, нл. skórica «тс.», схв. *ко̀рица* (бот.) «коричне дерево, Laurus cinnamomum L.», с.-цсл. **коричє** (мн.) «кориця», цсл. **коричл** «кориця»; — запозичено в давньоруську мову з старослов'янської;

стсл. **коричл** «кориця» (спочатку, можливо, «маленька кірочка», пор. споріднені демінутиви р. заст. болг. *кори́ца* «кірочка», болг. [*корьíче*], схв. *кòрица*, слн. kórica, skórjica «тс.») утворене від **кора** «кора», якому відповідає також укр. *кора́* «луб»; західнослов'янські форми з початковим s- пов'язані з зах.-сл. [skora, skóra, škóra] «кора», що зводяться до варіанта кореня псл. [skora] «тс.»; укр. *кори́чнéвий*, як і споріднені р. *кори́чневый* «кольору кориці або смаженого насіння кави; буро-жовтий з темним відтінком» (спочатку, з XVII ст., як назва кольору тканин, одягу), бр. *карычневы* «тс.», очевидно, пов'язане з сх.-сл. **коричьныи* букв. «який стосується кориці» (пор. укр. *кори́чний*, р. *кори́чный* «тс.», р. ст. *коричный* «тс.; одержаний з кориці; коричневий»).— УРЕ 5, 1980, 409; Булаховський Вибр. пр. III 373; БСЭ 13, 178, 179; Шанский ЭСРЯ II 8, 316; Бахилина 228—229; Цыганенко 216—217; Фасмер II 328; Черных Очерк 91; Преобр. I 352; Brückner 495; SW 6, 162, 165; Holub — Lyer 440; Machek ESJČ 548, ESJČS 448; Mucke II 423, 638; Skok II 151; ЭССЯ 11, 69—70; Mikl. EW 129; Bern. I 566.— Див. ще **кора́**.

кори́чнéвий, *коричнюва́тий*, *кори́чньовий* — див. **кори́ця**.

[**коришува́ти**] «лаяти, ганити, вичитувати» Я; — очевидно, результат афективної видозміни слова *корени́ти* «сильно лаяти» (див.).

коріáндр (бот.) «однорічна трав'яниста ефіроолійна рослина родини зонтичних, [кишнець], Coriandrum L.», [*коля́ндра*] «коріандр посівний, кинза, Coriandrum sativum L.», [*колєндра*, *колядра*] «тс.» Mak, ст. *коріáндеръ*, *коріáндра* (XVII ст.); — р. *кориáндр* (з XVI ст.), заст. *коріандеръ*, ст. *кориандра* (XVI ст.), бр. *каля́ндра*, ст. *кориандръ* (XVII ст.), *кориандровый* (1519), п. kolendra (з XVI ст.), kolender, [kolęder, kolander, koleander, kalandra], ст. kolędra (XVII ст.), kolijandr, korijandr, korijander (XV ст.), koryjander (XV—XVIII ст.), каш. kᵘolą̀dār, ч. koriandr, [koliandr], рідк. koryandr, ст. koriandr, koliandr, слц. koriander, вл. korjan, korjeń, нл. заст. korbjan (Corbiann), болг. *кориа́ндър*, рідк. *кореа́ндър*, [*колиа́ндро*] «коріандр», *коле́ндро́* «біфора промениста, Bifora radiens M. B.», [*коле́ндра*, *коле́дра*, *коля́ндра*, *коляндро*, *колеа́ндро*, *кале́ндро́*] «тс.», схв. korijàndar «коріандр», [korijànder] «тс.», [kolèndra] «біфора», слн. koriánder (korjānder) «коріандр»; — запозичено з латинської мови (форми з початковым *кол-* — через польську); лат. coriandrum (coriandrus) «коріандр посівний», пізньолат. нар.-лат. coriandron «тс.» виводяться від гр. κορίανδρον, що, як і κορίαμβλον (форми -ανδρον і -αμβλον є нез'ясованими, очевидно, народноетимологічними утвореннями), пов'язане з κορίαννον «тс.», середземноморським словом неясного походження, скорочена форма якого κόριον (через блощичний запах коріандру) зазнала зближення з κόρις «блощиця, Cimex lectularius», букв. «ріжучий» (відповідає р. [*корь*] «міль»), що перебуває в зв'язку з κείρω «стрижу, зрубую, ріжу; гризу, пожираю; знищую», спорідненим з вірм. k'erem «скребу, скоблю», хет. karšmi «обрізаю», лит. kiřsti «рубати; жати; кусати; сильно бити», псл. *čersti (<*čert-ti) «різати», *čьrta «лінія», укр. *чéрсти*, *чéртá*, *коро́ткий*, та лат. corium «товста шкіра, шкура, оболонка», дінд. cárman- «шкіра, шкура», kṛttiḥ «тс.», лит. kérti «відстати, відділитися» (про шкіру, кору), karnà «липове лико», псл. kora «кора», укр. *кора́*; форми з початковим *кол-* (п. kol-), очевидно, за посередництвом свн. kullander «коріандр» (двн. kullantar, chulluntar) походять від нар.-лат. слат. coliandrum «коріандр», слат. colandrum «тс.», утворених від слат. лат. coriandrum.— CIC 364; УРЕ 5, 1980, 409; Richhardt 67; БСЭ³ 13, 176; Шанский ЭСРЯ II 8, 314—315; Hüttl-Worth 25, 80; Булыка 172; Sławski II 351—352; Karłowicz SWO 289; Brückner 246; Holub — Lyer 262; Machek Jm. rostl. 170; Schuster-Šewc 627; БЕР II 553, 555, 631, 636; Младенов 246; Skok II 154; Kluge — Mitzka 395; Дворецкий 1976, 262; Frisk I 810—811, 922; Strömberg Pflanzennamen 1940, 61; Boisacq 496; Hatzidakis Glotta II 297.—

Пор. кора́, коро́ткий, крат, чересло́, че́рсти, че́рта́.

[**корізматися**] «поспішати» Ж, [*корі́цматися*] «ледве вибиратися, пробиватися; прагнути стати на ноги» Ж, [*корі́чматися*] «ледве ходити (після сну, хвороби)» О, [*куріцматися*] «ворушитися, пробуджуватися» МСБГ, [*курішматися*] «ворушитися, прокидатися, не спати» (здебільшого про немовля) Ме, [*кру́шнятися*] «неспокійно перевертатися під час хвороби, сну» О;— очевидно, пов'язані між собою слова, етимологічно неясні.

[**корінюха**] (зоол.) «кишковопорожнинна тварина з класу сцифомедуз, коренерот, Rhizostoma» Ж; — похідне утворення від *ко́рінь*; назва зумовлена подібністю до коріння рослин великих лопатей навколо ротового отвору у цього роду сцифомедуз; пор. також інші назви цих медуз: р. *корнеу́сты, корнеро́ты* (відповідає укр. *коренеро́т* «тс.»), нім. Wurzelqualle (букв. «коренева морська медуза»), утворене з основ іменників Wurzel «корінь» і Qualle (зоол.) «морська медуза, Acalepha».— УРЕ V 1980, 401; Eigener I 31.— Див. ще **ко́рінь**[1].

ко́рінь[1] «частина рослини, що міститься в землі», [*ко́рень*] Ж, *кореневи́ще, корениза́ція* «введення до складу державних установ національних областей представників місцевого населення», *корі́нець* «маленький корінь; ніжка гриба; частина книжки, зошита, папки; частина, що залишається після відривання квитанції, ордера та ін.», [*корінка*] «пеньок зрізаного стебла» МСБГ, [*корінна*] «горілка, настояна на корінні», *корінни́к* «кінь, запряжений у голоблі (при наявності підпряжних); середній кінь у трійці», *корінни́й*, [*корінниця*] «банка з пряношами» Ж, *коріння* (зб.), [*корінча́к*] (іхт.) «бичок, який водиться у Дністрі під корінням прибережних дерев чи під камінням Дз; вид риби з роду бичків, Gobius Мо», [*корінча́н*] «вид риби з роду бичків» Мо, [*коренча́тий*] «з великим сильним, глибокосидячим корінням» Ж, [*корині́стий*], *корінча́стий* «тс.», [*корена́тий*] «тс. Ж; кремезний Г», *корена́стий* «тс.», *кореня́стий* «тс.; у якому міститься коріння, з корінням; [твердий як корінь Я]», *корінько́вий* «зроблений з кореня; настояний на корінні (про горілку)», [*кореня́ти*] «вкорінювати» Г, *кореня́тися, коренізува́ти* «вводити до складу державних установ національних областей представників місцевого населення», *вкореня́ти, вкореня́тися, вкорі́нювати, вкорі́нюватися, ви́кореняти, ви́коренитися* «зникнути, пропасти; [втратити життєдайні корені]», [*ви́коренувати*] Ж, *викорінювати, викорінюватися, докорінний*, [*закоре́нок*] «основний корінь» Ж, [*зако́рінки*] (мн.) «кореневі паростки; зародки» Ж, *закоренілий, закорі́нений, закореня́тися*, [*закоріня́тися*] Ж, *закорені́ти*, [*на́корінок*] «паросток, коренева парость, пагін; нащадок; рід, покоління; походження; спадкова хвороба» Ж, [*на́коре́нок*] «тс.; потомство; порідля, виродок (про чию-небудь дитину)», *невикорінний, окорі́нок* «частина стовбура дерева від кореня до гілок», *око́ре́нок* «тс.; нижня частина дерева, що прилягає до кореня; нижній товщий кінець чого-небудь, зробленого з дерева; [паросток, кореневий пагін Ж]», [*окоре́шок*] «окорінок» Ник, [*о́корок*] «тс.» тж, *коре́нкуватий* «кремезний», *кореня́тися* «пустити коріння», *підкорінний*, [*повикоренятися*] «знищити, повиривати з коренем (рослини та ін.)», *повикорі́няти* «тс.», [*поко́ренок*] «нащадок; пагонець, паросток» Нед, [*поко́реньство*] «нащадки» Нед, *прикоре́нок* «частина стовбура біля кореня; пеньок; частина стебла трав'янистої рослини біля кореня», [*при́корінь*] «тс.; кілок, до якого прив'язують коня» Нед, *при́корень* «тс.; [прикіл; кіл, вбитий у землю]», *прикоріння* «частини стебла трав'янистих рослин біля кореня», *прикорене́вий*, [*прикоре́нитися*] «прикріпитися коренями», *розкоре́нитися, розкорі́ни́тися, скоре́нити, скорен я́ти* «винищувати, усувати», *укоре́нити, укорінювати;*— р. *ко́рень*, бр. *ко́рань*, др. *корень, коря, къря*, п. korzeń, ч. kořen, [kořeň, kořán], слц. koreň, вл. нл. korjeń, заст. koren, koreń, полаб. t'örin (t'aurín, kürén, küörén < *kurenъ), болг. м. *ко́рен*, схв. *ко̀рēн*, kòrijen, kòrīn, [koren], ст. коренъ

(<*korǫnь), korenь, слн. korén (kôren), р.-цсл. с.-цсл. **кора**, стсл. **корень, корьнь, коренъ**; — псл. *korę (род. в. *korene, зн. в. *korenь) «корінь рослини; нижня частина, основа; початок, джерело; рід, покоління» (<*koren «корінь»), пов'язане чергуванням голосних із пн.-сл. [*kъrjь] «кущ, корінь» (представленим у р. [*корь*] «корінь», п. заст. [kierz] «купина, кущ» (з XIII ст.), ст. kierzek «кущик», ч. keř «кущ», слц. вл. ker, вл. kerk, вл. нл. keř, р.-цсл. **кърь** «корінь» і сл. [*kъr-j-ak-ъ] «кущик», укр. [*кряк, крак*] «тс.»), а також, очевидно, з псл. *čerпъ / *černo / *černa / *čerпь «рукоятка, держак, колодочка; стовбур, ніжка» (< ie. *ker-n-), укр. [*чéрéн*] «держак; леміш»; — споріднене з лит. [kẽras «кущ, корінь, засохлий пень», [kẽrė] «пень, безлисте стебло», kerėti «вкорінюватися», лтс. cęrs «кущ», cę̃ga «волосся (на голові), особливо розкуд-лане», лит. kìrna «гострий пень», прус. kirno «кущ» (сюди ж, можливо, більш віддалене алб. shkurrë «кущ», похідне від *sm̥-ker-n-), що, як належні до ie. *(s)ker- «різати, стригти; відділяти», здебільшого зближуються з лит. kérti «відстати, відділитися» (про шкіру, кору), пов'язаним також з лат. corium «товста шкіра, шкура, оболонка», дінд. kṛ́ttiḥ «шкіра, шкура», cárman- «тс.», лит. kardà «лико», karnà «тс.», псл. kora «кора, луб», укр. *кора́* (інакше ЭССЯ 11, 62—65); пов'язання з лит. kìrnas «вишневе дерево, Cerasus Juss.», kirnis «назва божества (захисника черешень)» (< балт. *kirnijas) і лат. cornus «кизил, Cornus mascula L.; кизилове дерево» (< ie. *kr̥n-os), гр. κράνος «тс.» (Trautmann Apr. Sprachdenkm. 358) через семантичні труднощі менш певне; зіставлення з ірл. crann «дерево», гал. pren, кімр. prenn «тс.», брет. prenn «дерев'яна будівля» (Бецценбергер у Stokes 63; Младенов 251) фонетично неприйнятне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 312; Цыганенко 216; Фасмер II 325; Преобр. I 353; Sławski II 508—510; Brückner 258, 274; Doroszewski PF 13, 207—208; Machek ESJČ 279, ESJČS 198, 223; Holub — Lyer 239—240, 263; Schuster-Šewc 626—627; ZfSl 9/2, 250; БЕР II 634—635; Skok II 154; Бернштейн Очерк 1974, 168; Мейе ОЯ 119, 341—342; Vaillant Slavia 9, 490—496; 11, 33—36; Mikkola Ursl. Gr. III 45, 47; Bern. I 570; Mikl. EW 426; Fraenkel 241; Trautmann 127; Mühl.— Endz. I 375; Топоров IV 17, 306; Endzelīns IV 2, 237; Meillet BSL 23, 85—86; Walde — Hofm. I 222; Specht 55, 140; KZ 59, 248—249; Kuryłowicz Apoph. 229; Persson Beitr. 157; Pokorny 572—573, 940.— Пор. **кір**[1], **кора́, кряк, чéрéн.**

кóрінь[2] (мат.) «величина, що при піднесенні її до певного ступеня дає дане число»; — бр. *кóрань* «тс.», ч. kořen (у словосполученні k. rovnice «рішення рівняння»), заст. kořen (мат.) «корінь», слц. koreň, вл. korjeń, болг. м. *кóрен*, схв. *кòрēн*, kȍrijen, слн. korén «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *кóрень* (мат.) (з XVII ст.) є калькою латинського наукового терміна radix «тс.», утвореного на основі іменника radix «корінь, підземна частина рослини».— Шанский ЭСРЯ II 8, 312; Кутина Формирование яз. русск. науки 27.— Див. ще **кóрінь**[1].— Пор. **радикáл**[1].

[корінь[3]**]** «penis (у чоловіків або самців тварин)» Я; — очевидно, запозичення з польської мови; п. заст. korzeń (жарт. згруб.) «чоловічий статевий орган (з XVI ст.); клітор, корінь жіночий», як і ст. korzeń (korzenie) «покоління, рід, плем'я, початок роду, потомство» (з XIV ст.), виникло в результаті переносного вживання korzeń «корінь рослини», спорідненого з укр. *кóрінь* «тс.»; мотивація перенесення не зовсім ясна; можливо, розвиток семантики польського слова пов'язаний із впливом лат. radix «корінь; кореневплід; нижня частина, низ, основа; (перен.) початок, походження, джерело; (нар.-лат.) penis».— Sławski II 508; SW II 485; Linde II 450.— Див. ще **кóрінь**[1].

[корíньчик] (бот.) «вех солодкий, Sium sisarum L.» Я, [*корíньчик солодкий*] «тс.» Mak; — п. korzeń cukrowy «тс.»; — похідне утворення від *кóрінь*; назва зумовлена тим, що цей вид веху, на відміну від інших, має не отруйний, а

їстівний солодкий (майже 4% цукру) корінь, використовуваний для виготовлення цукру, горілки й сурогату кави.— УРЕ 2, 1978, 206; Яворницький 379; Нейштадт 416.— Див. ще **ко́рінь**[1].

ко́рка[1]— див. **кі́рка**.

ко́рка[2]— див. **кора́**.

ко́рки (у виразах *на всі к. лаяти* Ж, *на всі к.* «сильно, щосили»); — очевидно, запозичення з російської мови; р. *ко́рки* (у словосполученнях *бранить на все к.* «сильно сварити», *разносить на все к.*, *распекать на все к.*, *ругать на все к.* «тс.», *на все к.* «щосили, сильно», [*утекать на все к.*] «швидко тікати») пов'язане з [*ко́рки*] «плечі (мн.); спина», що, як і розм. *зако́рки* «запліччя (в т. ч. у виразі *на зако́рках* «на плечах»), походить від псл. [*kъ̑ťkъ] «потилиця, шия», до якого зводиться також укр. [*корко́ші*] «потилиця, плечі»; пор. семантично близьке р. *во все лопатки* (*бежать*, *гнать*, *лететь*, *мчаться*) «чимдуж, щосили (бігти, летіти)».— Шанский ЭСРЯ II 6, 39; Sławski II 77—78.— Див. ще **корко́ші**.— Пор. **карк.**

[**коркийшка**] «верхня частина дерева з відрізаним гіллям; ковінька» Ж; — не зовсім ясне; зіставляється (Младенов РФВ 1914/2, 455) з псл. *kъ̑ťčь «кущ, корч», *kъ̑ťčiti, р. *ко́рчить*, *корчева́ть*; може бути й афективним утворенням, пов'язаним з переносно вжитим [*корко́ші*] «спина, плечі».

[**коркобе́ць**] «веселка, райдуга»;— очевидно, видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *куркубе́ц*, *куркубе́л* (рум. curcubéu, [curcubiță]) «тс.» є, мабуть, складним словом, яке зводиться до лат. circus (нар.-лат. curcus) «круг» і bibo «п'ю», спорідненого з псл. piti, укр. *пи́ти*.— Scheludko 136; Vrabie Romanoslavica 14, 155; СДЕЛМ 218; DLRM 208; Walde — Hofm. I 103—104.— Див. ще **пи́ти, цирк.**

[**коркоті́ти**] «воркувати, бурчати» Ж, [*корконі́ти*, *коркота́ти*] «тс.» ВеУг;— звуконаслідувальне утворення, що відображає крик деяких птахів.— Пор. **коркуль.**

[**корко́ші**] (мн.) (у виразі [*на к. кого взяти*] «носити кого-небудь на спині, на плечах») Ж, [*ґорґо́ші*] (мн.) (у сполученнях [*нести дитину на ґорґошах*] «нести дитину на плечах, за спиною», [*узя́ти на ґ.*]) Ме, [*ґирґе́ші*] «тс.» Гриц, [*ко́ркуш*] «плечі, шия, спина» Ж; — р. (*за*)*ко́рки* (у виразі *сесть на з.* «сісти на плечі, на верхню частину спини»), п. kark «задня частина шиї», ч. слц. krk «шия», вл. kyrk «горло», krk «тс.», болг. [*къ́ркач*] (у виразі [*нося на к.*] «несу на плечах і верхній частині спини»), м. *кркач* (у виразі *носи к.* «тягне (несе) на спині»), схв. кр̏ке (у виразі на̀ кр̏ке nositi «нести на плечах»), *кр̀кача* «спина, горб» (*на кр̀качама* «на плечах»), слн. kŕke (мн.) «довге волосся на голові», krkoč (па krkoč «на плечах»), цсл. (схв.) **кръкъ** «шия»;— псл. *kъ̑ťkošь (*kъ̑ťkočь), *kъ̑ťkačь (*kъ̑ťkača), похідні від *kъ̑ťkъ «шия»; — споріднене з дінд. kṛka- (не засвідчене) «шия, горло, кадик», відбитим у kṛ́kata- «шийні хребці»; ie. *ker- «обертати, крутити, гнути» (сюди ж псл. *kъ̑ťčь, укр. *ко́рчі*); менш певні як відповідники діслов. kverk «горло, гортань», лат. gurges «стравохід», дінд. gargara- «тс.», лит. kãklas «шия» (Machek ESJČ 293); виведення від *kъ̑ťčь, укр. *ко́рчі* (Brückner 220) мало переконливе; слово розглядається і як субстратне в індоєвропейських мовах (пор. абх. gyrgy «гортань») (Treimer Lingua 9 (1960), 99).— Sławski II 77—78; Skok II 203; Bezlaj ESSJ II 95.— Пор. **карк, корча́га.**

[**коркуль**] (орн.) «крохаль великий, Mergus merganser L.» Шарл; — р. [*коркуль*] «тс.», [*корка́ль*] «рід птахів родини качачих, крохаль, Mergus L.»; — похідне утворення від звуконаслідувальних дієслів типу укр. [*коркоті́ти*] «воркувати» (пор. р. [*ко́рканье*] «звуки, які видає глухар»), що відображають характер крику цього птаха.— Булаховський Вибр. пр. III 195; УРЕ 5, 1980, 539; Воїнств.-Кіст. 141—142.— Див. ще **коркоті́ти.**— Пор. **крохаль.**

[**корла́та**] «довга дерев'яна перекладина як загорожа Ме; довга поперечна планка, хворостина в тину Мо», [*закорла́тити*] «загородити корлатою» Ме, [*перекорла́тити*] «перегородити корлатою» Ме;— запозичення з молдавської

мови; молд. *корла́тэ* (рум. corlátă) «рідка загорожа; загорода для худоби; поличка (на кухні в хаті)» походить від уг. korlát «паркан, загорожа, бар'єр; поручень, парапет», що є словом нез'ясованого походження.— Мельничук Молд. эл. 167; СДЕЛМ 204; Tamás 270—271; MNTESz II 576.

корм, [*ко́рма*] «травлення (їдкою речовиною)» Ж, [*ко́рмик*] «кабан на відгодівлі» ЛексПол, [*корми́лець*] «годувальник» Ж, *корми́тель*, «тс.» Ж, [*кормі́вка*] «годівля, харчування» Пі, [*ко́рмля* Я, *ко́рмленє* Ж] «тс.», [*кормни́к*] «хлів, у якому відгодовують худобу; саж» Ж, *кормо-* (перша частина складних слів, що відповідає слову *корм*), *корму́шка* «годівниця (для худоби, птиці та ін.)», [*ко́рмний*] «відгодований (про вола, корову та ін.)», *корми́ти*, [*безко́рм'я*] «брак кормів» Я, *недоко́рм*, *о́ко́рм* «їжа, харчування; провіант», *підко́рм*, *підко́рмка*, *підко́рмлювати* «підгодовувати», [*підкормля́ти*] Ж, *по́ко́рм*, *проко́рмлення*, *про́ко́рм*, *прокорми́ти*, *проко́рмлювати*, [*прокормля́ти*] Ж, *розкорми́ти*, *розко́рмлювати*;— р. *корм*, [*ко́рмля*], бр. *корм*, [*карма́*, *ко́рма*], др. *кормъ* (*кърмъ*, *коръмъ*) «корм; харчі; вид данини, податку, збору, мита», п. [karma], karm (жін. р.), [karm] (чол. р.), ст. karḿ, [karmia], ч. krmě (кн.), заст. krmí, рідк. krm, слц. krm, [krma], вл. korm, korma, [kormo] «корм (зокрема, той, що приносить пташенятам дорослий птах)», нл. kjarm, kjarmo, болг. *кърма́*, м. *крма*, схв. *кр̏ма*, слн. kŕma, стсл. **кръма** «їжа», **кръмлꙗ** «тс.», **кръмити**;— псл. *kъr̥mъ / *kъr̥ma / *kъr̥mo «корм, їжа», *kъr̥m-ja «тс.» (первісно як назва дії, словотворчо й семантично подібне до *ěd-ja «їжа»);— загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з іє. *(s)ker- «різати, краяти; рубати», представленим у дінд. kṛṇā́ti «ранить, вбиває», гр. κείρω (<*κερ-ι̯ω) «стрижу, відрізую; зрубую; гризу, ковтаю; поїдаю, пожираю; знищую» (сюди ж належать семантично віддалені похідні утворення з формантом -m- типу κορμός «стовбур, колода, поліно, жердина», κέρμα «відрізаний кусок, зокрема невелика монета, дрібні гроші»), двн. sceran «відтинати, відсікати», лит. skìrti «ділити, відділяти, розривати», псл. kora «кора», skora «шкура», *kъr̥nъ «короткий», споріднених з укр. *кора́* «луб», [*скі́ра*] «шкіра», [*корня́ти*] «колоти, рубати, бити», причому псл. *kъr̥m(-ъ, -a, -ja) тлумачиться як давній дієприкметник теп. ч. з первісним значенням «щось відрізуване, зрубуване», найкраще збереженим у сучасному «підніжний корм, корм для худоби»; як паралелі до розвитку семантики наводяться лат. carō «м'ясо» (спочатку «відрізаний кусок»), cēna «трапеза» (< іє. *kersnā < *kert-snā- < *kert-, засвідчене також псл. *čьr̥tǫ «ріжу», *čers-ti<*čert-ti «різати», яким відповідають укр. *че́рсти*, *начерта́ти*, *че́рта́*), гр. δαΐς «бенкет; частування, страви», δαΐζω «розділяю; розсікаю, розрубую; розриваю; спустошую; знищую» і фр. portion «частина; порція страви» (Петлева Этимология 1974, 16—29; Sławski II 80; Schuster-Šewc 628; Bern. I 669; Šuman AfSlPh 30, 303; Коген ИОРЯС 23, 27—28); іншими авторами зближується з псл. *skormъ / *skorma «жир, сало; їжа», представленим у др. *скоромъ* «жир, масло», укр. *ско́ром* «м'ясна або молочна їжа, заборонена для вживання у пісні дні», і припускається первісне значення «жир, жирна їжа» з огляду на схв. *кр̏мак* «кабан», *кр̀мача* «свиноматка» (КЭСРЯ 212; Фасмер III 652—653; Brückner 496; Machek Recherches 38; Мартынов Этимология 1968, 17; Сл. и ие. аккомод. 155—156); висловлюється думка про генетичний зв'язок псл. *kъr̥mъ / *kъr̥ma (< *(s)kъr̥mъ / *(s)-kъr̥ma) «корм, їжа» і *skormъ/ *skorma (< *(s)kormъ / *(s)korma) «жир; їжа» з іє. *(s)ker-m-, що, як і *(s)krem- / *(s)krəm- (звідки псл. *krem-/*krom- «відтинати, відсікати; відділяти», укр. *кре́мса́ти*, *кромса́ти*, [*кро́мити*]), продовжує іє. *(s)ker- «різати», засвідчене у псл. skora «шкура, шкіра», укр. [*шкору́па*], причому реконструюється семантичний розвиток «січка» (букв. «посічена солома, висівки») → «корм для худоби» → «корм, їжа» (Петлева Этимология 1974, 16—31); пропонується також (з припущенням чергу-

вання задньоязичних) пов'язання з гр. κορέσκω «нагодовую», κόρος «нагодовування, ситість, пересичення», лит. šérti «годувати», šeřmens, šeřmenys «поминки», прус. sermen «тс., тризна», лит. šãras (pãšaras) «корм для худоби, фураж», що, як і оск.-лат. caria (*k̑e̯r-i̯ā) «хліб», carēnsis «мірошник», оск. karanter «годуються, харчуються» та лат. Cerēs «Церера (богиня полів, землеробства, зернових культур); дари полів, жнива, врожай, зерно, хліб» (< праіт. *keres-), вірм. serm (sermn) «насіння; плем'я, покоління», ser «рід, плем'я, покоління; народження», виводяться від ie. *k̑er- «рости; годувати» (Фасмер II 329; Преобр. I 356; Горяев 158; Sławski II 80; Brückner 220; Machek ESJČ 293, ESJČS 235; Schuster-Šewc 628; Младенов 265—266; Gołąb LP 16, 61; Agrell BSl Lautst. 24; Bezzenberger BB 17, 222; Solmsen KZ 35, 483—484; Osthoff Parerga 58, 61—62; Fick I 422; Frisk I 918—919; Boisacq 495; Ernout — Meillet I 116—117; Walde — Hofm. I 204—205; Джаукян 161, 188—189; Pokorny 577); потребує додаткової аргументації зіставлення з семантично віддаленими ірл. coirm, cuirm «пиво», гал. κοβρμι «вид пива», лат. cremor «слизуватий, густий сік» (КЭСРЯ 212; Фасмер II 329; Гамкрелидзе — Иванов 703; Pedersen Kelt. Gr. I 168).— Шанский ЭСРЯ II 8, 317; Sławski II 80—81; Holub — Lyer 268; Schuster-Šewc 627—628; БЕР II 641; Skok II 205—206; Bezlaj ESSJ II 95—96; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 155—156; Bern. I 668—669.— Пор. **кармни́к, кора́, корня́ти, кре́мса́ти, кро́ма, кромса́ти, ски́ра, ско́ром, че́рсти, че́рта́, шкору́па.**

ко́рма́ «задня частина судна, човна СУМ, Г; [весло, руль, кермо Ж]», [*корма́ч*] «керманич» Ж, ст. *ко́рма* «руль, корабельне стернове весло» (XVII ст.);— р. [*корм*] «корма», *корма́*, бр. *карма́*, др. *корма* (*кърма*, *къръма*) «тс.», ч. васт. korma «задня частина судна над кермом; кермо», слц. korma «задня частина судна над кермом», болг. *кърма́* «тс.; стернове колесо, кормило», заст. *кръма́* «кермо, кормило», *ко́рма* (кн.) «тс.; корма», м. *крма* «корма; штурвал», схв. *кр̏ма* «штурвал (літака, планера); руль судна, стернове весло; (перен.) керівництво; [задня упряжка волів, якими скеровують рух плуга або воза]», поет. *кр̑м* «штурвал (літака, планера тощо)», рідк. *кр̑ма* «тс.; кермо; корма», слн. kŕma «корма (судна)», kŕm «тс.; край судна», цсл. кръмꙋ «корма», стсл. кръма «тс.; кермо, руль»; — псл. *kъrma «корма; стернове весло»; — остаточно не з'ясоване; найчастіше тлумачиться як той же ступінь розширеного формантом -m- кореня ie. *(s)ker- «різати», що і в псл. *kъrmъ / kъrma «корм, їжа», укр. *корм* «тс.», і пов'язується з гр. κορμός «стовбур, колода, поліно, жердина», κορμός (ναυτικός) «весло», похідним, як і κέρμα «відрізаний шматок, зокрема дрібна монета», від κείρω (< *κερ-i̯ω) «стрижу, відрізую; зрубую», спорідненого з дінд. kṛntáti «ріже», ав. kərəntaiti «тс.; здирає (шкіру)», лит. kiřsti «рубати; жати; кусати; сильно бити», псл. *čersti (< *čert-ti) «різати», укр. *че́рсти*, з припущенням семантичного розвитку псл. *kъrma «(відрізана) палиця, частина стовбура, жердина» → «весло, рульове весло» → «руль» → «місце на судні, де знаходиться руль» → «корма»; розглядається також як давне похідне утворення, пов'язане чергуванням голосних з тим самим ie. *(s)ker- «різати» і споріднене з псл. [*kъrm-ys-l-ъ/ *čъrmyslъ/*čъrmysl̥] «коромисло», сх.-сл. *kъrmysl̥/kъrmyslo «тс.», укр. *коро́мисло* «дерев'яна вигнута палиця; рід важеля» та віддаленішими лит. kártis «жердина» і псл. koryto, укр. *кори́то* (Трубачев Этимология 1972, 35—41; Hinze ZfSl 17, 20—22; Sławski II 491—492; Brückner 257; KZ 68, 165); потребує додаткової аргументації зіставлення з р. *ко́рень* «корінь» (Specht 140), як і припущення про зв'язок з р. *корна́ть* «обрізувати» (Pokorny 940; Преобр. I 355); немає достатніх підстав з огляду на фонетичні труднощі зближувати слов'янські форми з позбавленими переконливої етимології гр. πρόμνᾱ (іон. гомер. πρύμνη) «корма; кормило» і πρέμνον «товстий край колоди, нижня частина стовбура; кряж, пень» (Младенов 266; Meillet RÉS 7, 7; Bern. I 668;

Saussure MSL 7, 92; BSL 23, 86; Zupitza KZ 36, 59; Schwyzer KZ 63, 59; Boisacq 818) або з *κυβερνάω* «веду, керую» (Machek ESJČ 278, ESJČS 222; LP 5, 61—62; Holub — Lyer 252), що є словом не зовсім ясного походження; запозиченнями з російської мови вважаються ч. заст. korma, слц. korma, болг. заст. *ко́рма*; з слов'янських мов виводяться рум. cîrmă «руль, штурвал; (перен.) кормило, кермо влади, керівництво», а cîrmuí «кермувати; скеровувати; управляти».— Шанский ЭСРЯ II 8, 317—318; Фасмер — Трубачев II 329; SSJČ I 954; Ivanová-Šalingová — Maníková 487; Schuster-Šewc I 628; БЕР II 641, III 211—212; Цонев История II 168; Skok II 205; Bezlaj ESSJ II 96; Петлева Этимология 1974, 20, 28—31; Matzenauer LF 9, 20; Šuman AfSlPh 30, 303; Mikl. EW 156; Топоров III 326—328; Schrader Reallexicon 828; Frisk I 810—811; Persson Beitr. 172; Hofmann 155; Mihăilă St. sl. 12, 262; DLRM 153; Pokorny 938—945.— Пор. **кора́, кори́то, корм, коро́мисло**[1], **коро́ткий, скі́ра, че́рсти.**

[**ко́рмань**] «полиця плуга» НЗ УжДУ 37, [*ко́рма́нка* тж, ДзАтл II, *ко́рма́нька* ДзАтл II] «тс.»; — слц. [kormán]; — запозичення з угорської мови; уг. kormány «руль, штурвал; уряд; [полиця плуга; хвіст риби]» є запозиченням з південнослов'янських мов, пов'язаним з болг. *кърма́* «корма», м. *крма* «тс., руль», схв. *кр̏ма* «тс.» — Дзендзелівський НЗ УжДУ 37, 45—46; ДзАтл. II 182; MNTESz II 576.— Див. ще **ко́рма́.**

корми́га[1] «насильницьке панування; неволя, ярмо; (рідк.) кормило, стерно»;— очевидно, похідне утворення від *ко́рма́*, яке початково мало значення «стерно, кормило», а потім через переносне вживання набуло значення «влада, владарювання», що згодом набрало сучасного ще вужчого (конкретнішого) семантичного відтінку; подібний напрям семантичного розвитку виявляють похідні від *корма* (< др. *кърма*) здавна, пор. др. *кърмьчьствие* «управління», р. ст. *кормчая книга* «звід церковних законів» (букв. «книга кормчого-стерничого, рульового»); пов'язується також з *коро́мисло* (Трубачев Этимология 1972, 41).— Див. ще **ко́рма́.**

корми́га[2] (заст., рідк.) «невільницький корабель» Пі; — не зовсім ясне; можливо, результат переносного вживання слова *корми́га* «насильницьке панування; неволя, ярмо»; зміна значення цього слова могла бути зумовлена формальним зближенням з неспорідненим [*коми́га*] «вид барки», генетично пов'язаним з [*ком'я́га́*] «вид плоту, барка; човен».— Див. ще **корми́га**[1].— Пор. **ком'я́га́.**

корми́ло (заст. поет.) «весло або кормове стерно; влада, керівництво»;— р. *корми́ло*, др. *кормило*, *кърмило*, *кърмило*, ч. слц. kormidlo, болг. *корми́ло*, (поет.) *кърми́ло* «тс.», заст. *кръми́ло* «кермо», м. *кормило* «кермо (судна; велосипеда, автомобіля); влада, керівництво», схв. *ко̀рмило*, *кр̏мило* «тс.; (мн.) рульові пера у хвості птаха, пташиний хвіст», слн. krmílo «кормило», стсл. **кръмило** «тс., руль»; — псл. *kъrmidlo «руль, весло; кормило», найвірогідніше, похідне від *kъrmiti «управляти кермом, керувати» (представленого в стсл. **кръмити**, слн. kŕmiti, схв. *кр̏мити* «тс.»), що виводиться від *kъrma «весло; руль; задня частина судна (човна)», від якого походить також укр. *ко́рма́* «тс.»; ч. слц. kormidlo, болг. *корми́ло* вважаються запозиченнями з російської мови.— Грінч. II 285; Шанский ЭСРЯ II 8, 318; Преобр. I 355; Machek ESJČ 278, ESJČS 222; Holub — Lyer 262; Ivanová-Šalingová — Maníková 487; БЕР II 641, 642, III 211; Младенов 266; Skok II 205; Петлева Этимология 1974, 29; Романова Вступ 121; Bern. I 668.— Див. ще **ко́рма́.**

[**ко́рмиця**] (бот.) «моховинка, Sagina L.» Ж; — похідне від *корм* «їжа тварин» утворення, що виникло як калька лат. sagīna «корм, їжа; моховинка»; назва зумовлена, мабуть, кормовими властивостями одного з близьких до моховинки лежачої (S. procumbens L.) видів цієї трави; пор. подібне щодо семантики нвн. Mastkraut «моховинка», букв. «кормова трава».— УРЕ 7, 154; Нейштадт 233.— **Див. ще корм.**

[**ко́рмо́ша**] (бот.) «айва довгаста, Cydonia oblonga Mill. (Cydonia vulgaris Pers.)» Ж, ВеНЗн, ВеУг;— видозмінене запозичення з угорської мови; уг. kormos (alma) букв. «закоптіле (яблуко)» (= «сірий ранет») пов'язане з korom «сажа, кіптява; нагар», словом давньотюркського походження; дтюрк. qurun «сажа, кіптява», тур. kurum «сажа», як. *курунньук* «тс.», тат. *корым* «сажа, кіптява», чув. *хăрăм* «тс.», можливо, пов'язані з дтюрк. quruγ «сухий, висохлий, засохлий».— Желех. I 367; Tamás 271; MNTESz II 579; Егоров 294.

ко́рмчий (заст.) «керманич»; — запозичення з російської мови; р. *ко́рмчий* «тс.», др. *кормчий* «стерновий; той, хто стоїть біля кормила правління», *кормьчии, кормичии, кърмьчии, кръмьчии* «тс.», як і схв. заст. [*кр̀мчија*] «священик, пастир», зводяться до стсл. **кръмьчии, кръмчии** (род. в. одн. **кърмьчиꙗ**, (мн.) **кръмьчі**) «стерновий», похідного від **кръма** «кермо; корма», спорідненого з укр. *ко́рма́*; укр. [*кормча́р*] «керманич», найвірогідніше, утворене від основи *кормч-*, представленої в р. *ко́рмчий*, др. *кормчии, кормчия* «тс.»; болг. *кормчи́я* «стерновий на судні» вважається видозміненим запозиченням з російської мови; твердження про вплив гр. ὁ πρυμνητής «кормовий» (< πρύμνη «корма») на утворення метафоричного значення у стсл. **кръмьчии** (Шанский ЭСРЯ II 8, 318) потребує додаткової аргументації, як і думка про те, що старослов'янська форма є словотворчою калькою гр. πηδάλιον «кормове весло, руль» (КЭСРЯ 212); продуктивний для старослов'янської мови суфікс **-ѵии** (**-ѵи**) у словах типу **кръмъѵии, кръмьѵии, крьмьчи, кънигъѵии, корабьчии** виводиться від засвідченого вже всіма найдавнішими тюркськими пам'ятками агентивного суфікса тюрк. -či (Вайан 232; Мейе ОЯ 412; Кульбакин Древний церковнославянский язык 1917, 186; Соболевский РФВ 1915/2, 402—403; Черных Истор. грам. русск. языка 1954, 321).— Шанский ЭСРЯ II 8, 318; Фасмер II 329, 330; Соболевский Лекции 216; Преобр. I 355; БЕР II 641, III 212; Цонев История II 168; Младенов 266; Skok II 205; Селищев Старославянский язык I 33; Bern. I 668.— Див. ще **ко́рма́**.

ко́рмчі (*кни́ги*) «збірники церковних і світських законів, якими керувалися при управлінні церквою і в церковному суді деяких слов'янських держав»;— р. *ко́рмчая* (*кни́га*) «збірник церковних законів», ст. *кормчая* (*книга*) «збірник церковних і частково цивільних законів, правил», бр. *ко́рмчая*, болг. кн. *ко́рмчая* (*книга*) «збірник церковних законів», схв. *кòрмчаја* «збірник церковних і світських законів і правил для керівництва православною церквою і церковним судом, номоканон», *кòрмчā књи̏га* «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови; р.-цсл. **кормчаꙗ книга** «збірник церковних законів», як і др. *кърмьчая* «тс., номоканон», букв. «книга кормчого, стернового» (якому відповідає також схв. *кòрмчија* «номоканон»), пов'язане з стсл. **кръмьчии** «стерновий, той, хто стоїть біля кормила правління», є калькою гр. πηδάλιον «кормове весло, руль; (мн.) кермо влади», віз.-гр. «книга номоканон»; грецька назва зумовлена тим, що кормчі книги призначалися для керівництва церквою і церковним судом; в основу слов'янських кормчих книг було покладено державний збірник візантійського канонічного права (номоканон) у 14 титулах (найдавніший збережений до нашого часу номоканон, складений, можливо, у 6 ст. н. е. константинопольським патріархом І. Схоластиком, має 50 титулів); для болгарської церкви номоканони перекладаються з візантійсько-грецької мови на старослов'янську у IX ст., з кінця X ст. їх починає застосовувати й церква Київської Русі.— УРЕ 5, 1980, 413; Шанский ЭСРЯ II 8, 318; БСЭ³ 13, 185—186; Фасмер II 330; Преобр. I 355; Обнорский О языке Ефремовской Кормчей XII в., 1912, 1—2, 18, 28, 44; Бенешевич Древнеславянская Кормчая XIV титулов, 1906, 1/1, I—V; Срезневский Обозрение древнерусск. списков Кормчей книги, 1897, 15—46; БЕР II 642; РЧДБЕ 308; Skok II 205; Bern. I 668.— Див. ще **ко́рмчий**.

ко́рназ, *ко́рноз* — див. **кно́роз.**

[**корна́к**] «залишок кореня (пень)» Ж, [*корна́га*] «сукуватий кусок дерева, сукуватий пень» ВеНЗн, [*корна́дка*] «пень» Ж, [*корна́тка*] «нижня частина пня з гнилим коренем» ВеНЗн, [*корнѣ́га*] «пень разом із коренем; нижня частина стовбура дерева з коренем; кореневище» ВеНЗн, [*корня́га*] «сукувате кореневище» ВеБ, [*корня́к*] «кореневище» Ж; — очевидно, результати контамінації слова *ко́рінь* і основи *корн-* «короткий, куций (<обрізаний)», наявної у дієслові [*корня́ти*] «бити, рубати», а також у зміненому вигляді в словах *карнаву́хий*, *курно́сий*.— Див. ще **ко́рінь**[1], **корня́ти.**

корне́т[1] «духовий музичний інструмент», *корнети́ст*, ст. *корнѣтъ* «ріг», *корнетиста*, *корници́ста* (XVIII ст.);— р. болг. *корне́т*, *корнети́ст*, бр. *карне́т*, *карнетыст*, ст. *корнетъ* (1616), *корнетиста* (1653), п. kornet, kornetysta, kornecista (з XVI ст.), ст. kornet (1558), ч. слц. kornet, kornetista, м. *корнет*, схв. *кòрнет*, *корнѐтист(а)*, слн. kornét, kornetíst; — запозичення з італійської мови; іт. cornetto (муз.) «ріжок, корнет» пов'язане з corno (муз.) «ріг, ріжок, валторна», що, як і corno «ріг (тварини)», продовжує ром. *corno, лат. cornū (рідк. cornum) «сигнальний ріг, ріжок, горн; ріг, бивень; копито; пташиний дзьоб», споріднене з кімр. корн. гал. carn «копито коня», двн. дфриз. дангл. діскл. horn «ріг», гот. haúrn «тс.», гр. κεραός (<* κεραϝός) «рогатий; зроблений з рога» і лат. cervus «олень», двн. hir(u)ʒ, діскл. hjǫrtr (<*hërutr), кімр. гал. carw, корн. carow «тс.», лит. kárvė «корова», псл. *korva «тс.», укр. *коро́ва*; слово *корнети́ст*, як і р. болг. *корнети́ст*, є, очевидно, запозиченням з французької мови; фр. cornettiste «корнетист» походить від cornet «корнет, музичний ріжок, сопілка; маленька труба; горніст», яке зводиться також до ром. *corno, лат. cornū «сигнальний ріг, ріжок, горн; ріг, бивень»; староукраїнські форми *корнетиста*, *корници́ста*, можливо, як і бр. ст. *корнетиста*, є запозиченням з польської мови; пов'язання болг. р. укр. *корне́т* безпосередньо з фр. cornet «корнет; ріжок, сопілка» (CIC 364; УРЕ 5, 1980, 414; БСЭ[3] 13, 190; ССРЛЯ 5, 1441; РЧДБЕ 308) або іт. cornetta «ріжок, сопілка; двокінцевий прапор; корнет; ескадрон» (Шанский ЭСРЯ II 8, 320) менш певні.— Булыка Лекс. зап. 160, 166; Kopaliński 531; Sławski II 490; Brückner 257; Holub — Lyer 262; Machek ESJČ 278; БЕР II 643; Mestica 392; Dauzat 206, 207; Bloch 177, 178; Ernout — Meillet I 117, 143; Walde — Hofm. I 208, 276.— Див. ще **коро́ва, се́рна.**— Пор. **горн, Корні́й.**

корне́т[2] «перший офіцерський чин у кавалерії в дореволюційній російській армії; хорунжий»; — р. *корне́т* «тс.; (заст.) чепець із двома ріжками спереду; прапорець», ст. *корнетъ* «молодший офіцерський чин у кавалерії» (1655), *карнетъ*, *карнѣтъ* «тс.» (1663), *карнет* «прапорець» (1720), бр. *карне́т* «корнет», п. kornet (іст.) «давній офіцерський чин у кавалерії; підрозділ рейтарів; загін (кінноти); [чепець]; чепець черниць», kornety (іст.) «хоругов (прапорець; загін кінноти)» (1627), ч. іст. kornet, korneta «тс.», ч. слц. заст. kornet «молодший кавалерійський чин», нл. [kornéta] «вид гострокінцевого чіпця», [kornejta], karneta, karńeta «тс.», болг. заст. *корне́т* «молодший офіцерський чин у кавалерії», схв. *кòрнет* «тс.; чепець черниць», *корнѐта* «прапор (кавалерійський, корабельний); жіночий нічний головний убір», слн. kornét «кавалерійський прапорець; головний убір черниць»; — запозичено за російським, польським і, очевидно, голландським (гол. kornét «корнет, прапороносець») або німецьким посередництвом (нім. заст. Kornett «корнет», Kornet, Cornet «тс.») з французької мови; фр. іст. cornette «прапор з двома вимпелами, штандарт кавалерійської роти; прапорець; рота легкої кінноти; (перен.) офіцер-прапороносець, корнет» (XVI—XX ст.), як і cornette «чепець черниці; (заст.) пов'язка французьких юристів, косинка членів парламенту», ст. «старовинний жіночий головний убір з боковими виступами, схожими на роги», вважається первісно зменшувальним від corne «ріг», що походить від нар.-лат.

*corna і лат. cornua «роги» (cornū «ріг»), до якого зводиться й укр. *корне́т* (музичний інструмент); фр. cornette «прапор з двома вимпелами; штандарт кавалерійської роти» пояснюють також як похідне від cornet «ріжок», пов'язаного з corne «ріг» або ст. corn (< лат. cornū «тс.») (Сл. ст.-фр. яз. 58; Partridge 296).— СІС 364; Шанский ЭСРЯ II 8, 320; Фасмер — Трубачев II 330; Fogarasi St. sl. 4, 65; Смирнов 162; Christiani 33; Kopaliński 531; Sławski II 489—490; Holub — Lyer 262; Machek ESJČ 278; БЕР II 643; РЧДБЕ 308; Dauzat 206, 207; Bloch 177, 178; Gamillscheg 263; Fremdwörterbuch 333.— Див. ще **корнет**[1].

[**корне**] (бот.) «кизил, дерен справжній, Cornus mas L. (Cornus mascula DC.)» Пі; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *корн* «кизил», *коарнэ* «ягода кизилу», як і рум. corn «кизил», [córnu] «тс.», coárnă «ягода кизилу», походять від лат. cornus «кизил (кущ або деревце)», спорідненого з гр. κράνος, κράνον, κράνεια «тс.» і лит. Kirnis «бог вишень».— СДЕЛМ 204; Walde — Hofm. I 276—277.

[**корни́ця**] (бот.) «вид моху, Fegatella» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [*ко́рмиця*] (бот.) «моховинка, Sagina L.» (пор.).

Корні́й, *Корне́лій*, *Корне́лія*, *Корни́лій*, [*Корни́лко*], *Корни́ло*, [*Корнієць*, *Корні́йко*, *Корну́сь*], ст. *Корни́лій* (*Корнил*) «рогъ, (рог)ат(ъ)» (1627); — р. *Корне́лий*, *Корне́лия*, заст. *Корни́лий*, розм. *Корне́й*, *Ко́рний*, *Корни́л*, *Корни́ла*, бр. *Карне́й*, *Карне́лій*, *Карне́ль*, *Карні́л*, *Карні́ла*, розм. *Карно́*, *Карну́сь*, др. *Корнилий*, п. Kornel, Korneli, Kornelius, Kornelіusz, ч. слц. Kornel, болг. *Корне́лий*, *Корнели*, м. *Корнел*, *Корнелие*, *Корнилие*, схв. *Ко̀рнēлије*, Kornilije, слн. Kornel, Kornélius, Kornélij, стсл. **Корнилии**, **Корнилъ**, **Корнїлъ**, **Корнѣлъ**, **Корънилъ**, **Корьнилъ**;— через посередництво старослов'янської мови запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Κορνήλιος походить від лат. Cornēlius «Корнелій», давньоримського патриціанського родового імені, яке загальноприйнятого пояснення не має; пов'язується (Суперанская 79; Спр. личн. имен 426) з лат. cornū «ріг, бивень»; припускається також зв'язок з лат. cornum «ягода дерену», cornus «дерен (кущ чи деревце)», спорідненим з гр. κράνος «тс.», κράνον «кизил (ягода)», лит. *kirnas «вишневе дерево», дальші генетичні зв'язки яких із прус. kirno «кущ», лит. kẽras «тс.; корінь, пень», псл. *korę (korene) «корінь рослини», укр. *ко́рінь* та псл. *čьrnъ (<*ker-n-o) «держак; леміш», укр. *че́рен* «тс.» (Фасмер IV 340; Bern. I 146) менш певні, як і зіставлення (Boisacq 439, 509) з гр. κέρασος «вишневе дерево» (звідки виводяться лат. cerasus «тс.; плід вишні», псл. *čeršьna / *čeršьnja «черешня», укр. *чере́шня*).— Беринда 217; Сл. вл. імен 56; Бондалетов Русск. ономастика 102, 133; Петровский 135; Спр. личн. имен 426, 504; Kparpová 113—114; Бірила 102; Илчев 270; Constantinescu 35; Walde — Hofm. I 202; Frisk I 827—828; Pokorny 572—573.— Пор. **ко́рінь**[1], **корне́т**[1], **че́рен**, **чере́шня**.

корнішо́н «маленький молодий огірок для консервування або маринування»; — р. *корнишо́н*, бр. *карнішо́н*, п. korniszon, схв. *корнишони* (мн.);— запозичення з французької мови; фр. cornichon «корнішон», спочатку «ріжок», є демінутивним утворенням від слова corne «ріг», що, мабуть, продовжує нар.-лат. *corna «роги», яке походить від лат. cornua «тс.», наз. в. мн. іменника cornū «ріг».— СІС 364; Шанский ЭСРЯ II 8, 321; Sławski II 490; Vujaklija 478; Bloch 152; Dauzat 207.— Див. ще **корне́т**[1].— Пор. **корне́т**[2], **корну́та**.

[**корну́та**] «рогата вівця» Ж, ВеУг, ВеНЗн, [*корну́ца*] «вівця з прямими рогами» МСБГ, [*курну́та*] «вівця з малими рогами» Гриц;— п. kornuta, ч. [kurnota], слц. kornuta, kornútka, kornul'a;— очевидно, запозичення з румунської мови; рум. cornúță «рогата» походить від лат. cornūtus (ж.р. cornūta) «рогатий», пов'язаного з іменником cornū «ріг».— Дзендзелівський Доп. УжДУ IV 108; Sławski II 490; Machek ESJČ 278; Клепикова 73—75; Сл. и балк. языкозн. 190; Vrabie Romanoslavica 14, 155;

Crânjală 329; DLRM 189.— Див. ще **корне́т**[1].— Пор. **корне́т**[2], **корнішо́н, курну́т.**

корня́ла, *корня́ти* — див. **порня́ла.**

[**корня́ти**] «колоти, бити; підганяти; доторкатися, будити; спонукати» Ж, [*корня́тиси*], «будитися, тривожитися, ворушитися» МСБГ;— р. *корна́ть* «підрізати, усікати, вкорочувати», болг. [*кърня*] «каструю», м. *крни* «обламує; ущемлює; применшує», схв. *кр̏њити* «обламувати, псувати; ущемляти, применшувати», слн. kŕniti «калічити, нівечити, обрізати»;— псл. *kъr̥nati, *kъr̥niti; — споріднене з лтс. kur̃ns «глухий», лит. kur̃sti «глухнути», дінд. kīrṇaḥ «поранений, убитий», karnáḥ «карнавухий», ав. karəna- «глухий»; зіставлення з лат. carēre «бути позбавленим чогось» (Persson Beitr. 165) безпідставне.— Фасмер II 330; Skok II 206—207; Bezlaj ESSJ II 96.— Пор. **карнаву́хий, карна́ти, курду́пель, курно́сий.**

ко́роб «тара з лубу, бересту, лози; козуб; верхня частина воза, саней; жолоб; [ящик, коробка Ж]», *коробе́йник* «(у дореволюційній Росії) мандрівний крамар з коробом», [*коро́бушник*] «тс.» Я, [*коробе́н*] «кошик із кори, лубу; козубець», *коро́бка* «невелике вмістилище з картону, пластмаси, фанери тощо; [згин у мошні Ж]», *коробо́к, коро́бочка* (бот.), *коро́бочник* «виготовлювач коробок», [*ко́роп*] «ящик, лубок» Пі, *коро́бчастий, коро́бчатий*;— р. *ко́ро́б*, [*коро́ба*] «коробка з липової кори», *коро́бка, коробо́к*, бр. *ко́раб, каро́бка, карабо́к*, др. *коробъ*, п. ст. kroba «короб з кори; кошик з лика; дерев'яна коробка», krobia «тс.», заст. krobka «кошик з кори», [króbka] «тс.», ч. krabice «коробка, шкатулка», слц. krabica «тс.», схв. рідк. *кра́бија* «скриня», *кра̀буља* «скринька з кори», [*шкра̀бија*] «шухляда», слн. [kraba] «коробка, ящик», [krabica] «тс.», škrabica «карнавка», стсл. **крабии** «скринька, шкатулка; кошик», **крабица** «тс.»; — псл. *korbьji «луб'яна або плетена посудина», сх.-сл. *korbъ «тс.», пов'язані чергуванням голосних із псл. *kъr̥banъ / *kъr̥banjь «коробка; скриня», укр. [*корба́н*] «взуття з лика» і співвідносні з псл. *korbiti «викривляти; згинати; скручувати», укр. *коро́бити* «тс.»; — найімовірніше, споріднене з лат. corbis «корзина, кошик» і лит. kar̃bija «кошик; короб, козуб», kar̃bas «тс.», лтс. kar̃ba «маленька скринька», kȁrba (kȁrbe, karba) «козуб з кори вільхи чи з бересту, кошичок, коробка; рибальський човен», прус. carbio «млиновий кіш, ящик», а також, з іншим ступенем чергування, лтс. krẽpšas «корзина, торба», нгерм. *hrepiz- «корзина», дісл. hrip «тс.», двн. ref «пристосування для носіння (на спині)»; нвн. Korb «корзина, короб», двн. chorp, korb, churp, churba (< *korbia), свн. korp, korb «тс.» виводяться з латинської мови; лит. krãbė (krẽbė) «корзина; козуб» вважається запозиченням з польської мови, форма karãbas «кульок» виводиться з білоруської; лит. kar̃bas, kar̃bija, лтс. kar̃ba, kȁrba, прус. carbio іноді пояснюються також як запозичення з давньоверхньонімецької мови (Bern. I 568; Bezlaj ESSJ II 77—78; Fraenkel 220); зближення з іє. *kor- «видовбувати» (Откупщиков 175) менш певне, як і виведення слов'янських форм з латинської мови за посередництвом двн. korb, chorp, churp, *korbia, бав. ст. korba, *chorbia (Шахматов Очерк 152; Holub — Kop. 184; Bern. I 568; Mikl. EW 130; Fraenkel 220; Būga ZfSlPh I 35; Kluge — Mitzka 394; Schwarz AfSlPh 40, 290; Walde — Hofm. I 272—273); припущення про утворення р. *ко́роб* безпосередньо від лат. corbis (Преобр. I 357) безпідставне.— Шанский ЭСРЯ II 8,322; Sławski III 112—114; Brückner 267; KZ 48, 200; 51, 224; Machek ESJČ 287—288; ESJČS 230—231; Holub — Lyer 265; Bezlaj ESSJ II 77—78; ЭССЯ 11, 52—54; Козлова Этимология 1984, 91; Torbiörnsson LM II 31; Matzenauer 49; LF 9, 2; Trautmann 117—118; Būga RR I 331; RSl 6, 270; Skardžius 96—97; Топоров III 217—218; Holthausen ZfSlPh 24, 269; Preveden Language 6, 283; Бильфельдт Пробл. совр. филол. 32; Pokorny 949.—Пор. **карабо́йка, корба́н, коро́бити.**

[**коробе́ль**] (зоол.) «єнот звичайний, Procyon lotor L.» Ж; — неясне.

коро́бити «викривляти, згинати; корчити, судомити; викликати огиду, відразу; обурювати», [*коро́битися*] «гнутися, жолобитися; корчитися від болю, кривитися; стовбурчитися; упиратися; бундючитися» Ж, [*коробли́вий*] «завзятий, задиристий, норовистий» Я; — р. *коро́бить* «коробити», бр. *караба́ціць* «тс.; [викликати дрож]», ч. krabatiti «кривити; робити нерівним (бугристим)», krabiti «тс.», заст. krab «зарубка, складка, зморшка», нл. krobiś se «морщитися», krobija «нерівність; складка, зморшка»; — псл. *korbiti «викривляти; згинати; скручувати»; — очевидно, споріднене з дісл. hęrpask «судорожно стягуватися», harpa «щипати», нн. harpa «знаряддя катування», дангл. hearpe «арфа», двн. harfa (harpha) «тс.», шв. harpa «зморщувати», норв. hurpe «зшивати», англ. [hirple] «кульгати» і гр. κάρφω «стягую; покриваю зморшками; гну», пов'язаними з дісл. skorpna «зморщуватися; засихати», skarpr «худий; нерівний; шершавий; жорсткий», дангл. scearp «шершавий», двн. scarpf «тс.», р. [*ско́рблый*] «зморщений; шкарубкий»; іє. *(s)kerebh- / (s)kereb- / (s)kerbh- «вертіти; гнути», що є суфіксальним поширенням кореня *(s)ker- «вертіти», до якого зводяться й лат. corbis «кошик», псл. *korbьjь «плетена посудина», *korbъ «тс.», укр. *ко́роб*, гр. κυρτός «кривий», лат. curvus, псл. *krivъ «тс.», укр. *криви́й*; зближується також безпосередньо з псл. *korbiji, р. укр. *ко́роб* (КЭСРЯ 212; Черных Очерк 134; Булаховський Вибр. пр. II 382; Преобр. I 357, II 307; Sławski III 113—114; Brückner KZ 48, 200; Petersson BSl. Wortst. 70—71); потребує додаткової аргументації твердження про спорідненість з нл. chropiś «згинати; морщити», п. chropawy «шершавий, шерехатий», укр. *коропа́вий* (Schuster-Šewc 675); немає достатніх підстав пов'язувати псл. *korbiti з лат. caperrāre (Machek ESJČS 231), як і з дісл. шв. skorpa «шкаралупа», нвн. Schorf «тс.; струп» (Machek ESJČ 288).— Шанский ЭСРЯ II 8, 322—323; Фасмер — Трубачев II 331; ЭССЯ 11, 52; Bern. I 569; Stang 30; Matzenauer LF 20, 15; Holthausen Awn. Wb. 107; IF 48, 258; Kluge — Mitzka 289; Meringer IF 16, 129; Partridge 279—280; Klein 704; Zupitza GG 114—115; Uhlenbeck PBrB 30, 292; Torp 78; Frisk I 795; Persson Beitr. 753, 775, 864; Pokorny 948—949.— Пор. **а́рфа, ко́роб, коропа́вий, криви́й, курбе́т.**

коро́ва, [*коров'я́ка*] «корова», *коро́виця* «тс.; [невелика корова Ж]», *корі́вка*, [*коро́вка* Ж, *коро́вчина* Бі], *корі́вчи́на*, *корови́на*, [*корі́вне*] «молочні продукти», *корі́вня* «приміщення для великої рогатої худоби», *корова́рня* «тс.», *корі́вни́к* «тс.; доглядач корів; пастух; [хазяїн, який володіє тільки коровами Ж]», [*корівня́к*] «коров'ячий кал», [*коров'я́нка*], *коров'я́к* «тс.», [*корові́й*] «пастух корів» Ж, [*коров'я́р*] «тс.», [*коро́вник*] «колгоспник, який пасе і доглядає велику рогату худобу» Мо, [*коров'я́рка*] «хлів для корів», [*коров'я́рня*] «тс.», *коро́вня* «[тс. Я]; приміщення для великої рогатої худоби», [*коро́ватий*] «схожий на корову» Я, *коро́в'ячий* «виготовлений з коров'ячого молока; властивий коровам», *безкорі́вний* «який не має корови (корів)»; — р. *коро́ва*, бр. *каро́ва*, др. *корова*, п. нл. krowa, каш. заст. [karwa], ч. слн. kráva, слц. krava, вл. kruwa, полаб. korvo, болг. м. *кра́ва*, схв. *кра̏ва*, стсл. **крава**; — псл. *korva «корова» (первісно «рогата тварина»), можливо, як похідне від псл. *korvъ «віл», представленого в п. заст. karw «старий лінивий віл»; — споріднене з лит. kárvė «корова», прус. curwis (kurwis) «віл», лат. cervus «олень», cerva «лань», гр. κεραός (< *κεραϝός) «рогатий; зроблений з рога», кімр. гал. carw «олень», корн. carow, брет. karô «тс.», алб. ka (<іє. *k̄r̥̄u̯-) «бик, віл», хет. karau̯ar «ріг», пгерм. *herut- (<іє. *kerud- / *k̄erud-) «олень», дісл. hjǫrtr (<* hërutr), двн. hir(u)ʒ «тс.», а також з гр. κέρας «ріг», лат. cornū «ріг, бивень», кімр. корн. carn «копито тварини», двн. дфриз. дангл. дісл. horn «ріг», гот. haúrn «тс.», дінд. śṛ́ṅgam, ав. srvā- «тс.; ніготь», прус. sirwis (зоол.) «козуля, Capreolus», лтс. sirna «тс.; серна», псл. *sьr̥na «тс.», укр. *се́рна*; іє. *kor- / ker- / kerə- / kr̥- / *k̄er-/ k̄r̥- «ріг; голова; вершина, верхівка»;

менш переконливе з огляду на морфологічні, фонетичні і семантичні труднощі зіставлення з гр. κόρος (<*κορϝος) «хлопець», κόρη (<*κορϝᾱ) «дівчина» (Rozwadowski BSL 25, 116—117) або стсл. **чрьнъ** «чорний», р. *корь* «кір (хвороба)» (Petersson BSl. Wortst. 36—37), чи з лат. curvus «зігнутий, кривий» (Pisani RSl 14, 190; Indogermanisches Jahrbuch 14, 14), дінд. cárvati «ремигає; кришить, розчавлює» (про жуйну тварину) (Machek ESJČ 290, ESJČS 233; KZ 64, 262; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 162—163).— Критенко Вступ 544, 545; Романова Вступ 116; Шанский ЭСРЯ II 8, 323; Фасмер — Трубачев II 331—332; Преобр. I 358; Sławski III 90, 146—148; Brückner 271; AfSlPh 21, 65—66; 23, 232—233; KZ 62, 42—43; 68, 195; Holub — Lyer 266; Schuster-Šewc 687; Polański I 276—277; Olesch I 459—460; БЕР II 700—701; Младенов 254; Skok II 183—184; Bezlaj ESSJ II 84; ЭССЯ 11, 106—112; Трубачев Назв. дом. жив. 40—41; Moszyński PZJP 18, 40; Bern. I 557; Torbiörnsson LM II 36; Fraenkel 225; Endzelin KZ 42, 378; Trautmann 119; Топоров III 239—243; IV 348—353; Fortunatov AfSlPh 4, 579; Белецкий Принципы 107; Frisk I 825—827; Walde — Hofm. I 208; Kluge — Mitzka 309—310; Гамкрелидзе — Иванов 484; Jokl WuS 12, 68—69; Иванов ВСЯ II, 9; Pokorny 574—577; Specht 127, 138.— Пор. **горн, сéрна.**

коровáй, [*корвáй* Sławski, *коровáль* тж, *корогáй* Ме, *корогвáй* Ж, Я], [*коровáєць*] «коровай; млинець із пшоняного борошна», [*коровáйник*] «роздавач коровaю Ж; розносник на весіллі Пі», *коровáйниця* «жінка, що виготовляє коровай», *коровáйний*, [*безкоровайчийк*] «позашлюбний син», [*безкоровáйний*] «тс.; одружений без весільних обрядів; (про весілля) без обрядів»; — р. *каравáй* «велика кругла хлібина; [коровай]», заст. [*коровáй*], бр. *каравáй* «тс.», п. korowaj «весільний обрядовий хліб», [korowaI] «тс.» (з укр., бр.), болг. [*каравáй*] «калач; обрядовий хліб», *кравáй*, [*карвáй*] «тс.», м. *краваj* «коровай; круг, кружало (сиру, воску тощо)», схв. *крàвāљ* «калачі і напої, що приносять як подарунок на весілля», заст. [*крàвāj*] «тс.; подарунок (частіше корж або калачі) для породіллі; маленький круглий святковий хліб; калач», слн. kravâj (kravâj, krávaj) «хліб, велика хлібина, коровай», р.-цсл. **коровaи** «хліб», цсл. **кравaи** «тс.»; — псл. *korvajь «коровай»; — загальноприйнятої етимології не має; найбільш імовірним здається походження від псл. *korva «корова», зумовлене, очевидно, поширеною у слов'ян подібністю обрядових булочних виробів за формою до корови взагалі чи її голови з рогами або вимені (пор. утворені від праслов'янських назв тварин інші назви обрядових булочних виробів типу р. [*корóвушка*] «різдвяний хлібець або коржик», [*корóвка*] «тс.», укр. [*гýсочка*] «крендель», бр. [*яловіца*] «коровай», букв. «ялова корова», п. [byczek] «домашня булка, випечена на весілля», [gąska] «вид тіста; тістечко; пташка або зірка з тіста», [huska] «весільний хлібець», [kaczka] «пташка або зірка з тіста для прикрашання короваю», ч. hřebec «жеребець; великий весільний калач», болг. [*крáвата*] «вид обрядового хліба»), а також тим, що за обрядовою традицією коровай як атрибут весілля символізує родючість (пор. р. [*корóва*] «наречена», [*бык*] «наречений»); менш переконливе зіставлення з р. [*коровя́к*] «коров'ячий гній» і пов'язання з язичницьким культом (Черных Очерк 67; Преобр. I 358; Zubatý St. a čl. I 2, 98), як і зближення з р. [*коротáй*] «короткий каптан», ie. *kor- «різати» (Откупщиков 214—215) або з р. *крóить*, [*крáять*] «різати на шматки» (Вештарт Лексіка Палесся 1971, 118, 119—120; Ящуржинский РФВ 1880 I 98); неприйнятним є пов'язання з дінд. carúḥ «жертовний хліб» (Machek ZfSlPh 18, 323—324), з лат. curvus «зігнутий; кривий» (Loewenthal AfSlPh 37, 386—387), з гр. κορωνός «кривий, загнутий» (Ильинский ИОРЯС 24/1, 121—122) чи з дінд. cárvati «ремигає, кришить, розчавлює» (про тварину) (Matzenauer LF 9, 7; Machek KZ 64, 262); лит. karvõjus «весільний пиріг», karavõjus «великий весільний калач» виводяться з білоруської мови.— Шанский ЭСРЯ II 8,

61—62; Фасмер II 332; Филин Образ. яз. 285; Соболевский Slavia 5, 447—448; Потебня К ист. зв. III 65—66; AfSlPh 9, 168; Kopaliński 531; Sławski II 495—496; Brückner 257, 271; KZ 48, 178—179, 205; Slavia 5, 429; Karłowicz SWO 301—302; Bulat AfSlPh 37, 104; БЕР II 701—702; Цонев История II 84; Skok II 184; Bezlaj ESSJ II 84; ЭССЯ 11, 112—116; Иванов — Топоров 244, 254—258; Bednarczuk Wien. sl. Jb. 4, 151; Bern. I 577—578.— Пор. **коро́ва**.

корова́йка (орн.) «Plegadis falcinellus L.»;— р. *карава́йка* «тс.»; — очевидно, результат народно-етимологічного зближення з *корова́й* якогось співзвучного тюркського слова, пов'язаного з коренем qara «чорний, темний» (наприклад, тур. karaman «темний»); від переважної більшості ібісових, як правило, світлих, цей птах відрізняється характерним темним забарвленням (Воїнств.— Кіст. 149—150; Птицы СССР 61).— Див. ще **ка́рий**, **корова́й**.

[**коровиця**[1]] (бот.) «вовнянка, Lactarius torminosus Fr. (Schaeff.) (Agaricus necator Bull.)» Mak, [*корови́чка*] «сироїжка червона, Russula rubra Fr. (Bres.) (Agaricus ruber DC)» Ж, Mak, [*коровка*] «тс.» Mak, [*коровки́*] «різновид грибів» Мо, [*коров'як*] «моховик зелений, Boletus subtomentosus (L.) Fr.» Mak; — р. [*коро́вка*] «білий гриб»; — назви, пов'язані з *коро́ва*; у вовнянки назва могла бути зумовлена тим, що цей умовно їстівний гриб має сік, схожий кольором на коров'яче молоко; інші гриби дістали такі назви в результаті перенесення на підставі певних спільних ознак; р. [*коро́вка*] «білий гриб» виводиться також (Меркулова 178) від [*коро́вка*] «гральна кість».— Див. ще **коро́ва**.

[**коро́виця**[2]] (ент.) «жук-олень (жук-рогач), Lucanus cervus L.; жук-носоріг, Oryctes nasicornis L.»; — похідне утворення від *коро́ва*; така назва жука-оленя зумовлена тим, що у нього верхні щелепи перетворилися на два великі роги, які нагадують роги корови чи бугая (Горностаев 116; Плавильщиков 289); пор. інші назви цього жука [*бугай́, бо́жий бичо́к, бо́жий во́лик, тур, ту́рок, туриця, бо́жа коро́вка, хрущ ріжка́тий, рогай́, ро́галь*], *рога́ч*, [*рога́чька, рогли́к, рогли́ця*]; назва жука-носорога є результатом перенесення з жука-оленя, зумовленого тим, що жук-носоріг має на лобі великий ріг (Горностаев 122; Плавильщиков 293).— Див. ще **коро́ва**.

[**корово́д**] «хоровод, хороводний танок» Ж, [*коровід* Ж, *корого́д* Я] «тс.», [*корово́дка*] «та, що веде хоровод; проводирка гурту дівчат; верховода» Я, [*корогі́д*] «частина дореволюційного весільного обряду; перезва», [*корого́да*] «сварка» МСБГ, [*корого́дитися*] «вовтузитися» МСБГ, [*карово́дити*] «зчиняти галас» Ж; — р. [*карово́д*] «хоровод», [*карово́да, каравон, корово́д, коровон, коровонт, корогво́д, корого́ть*] «тс.; скупчення народу на святковому гулянні; група людей; десять снопів льону, складених конусоподібно», [*корого́д*] «хоровод; скупчення народу на святковому гулянні; натовп; компанія; селянський сход; ряд паль; спосіб укладання хліба на відкритому повітрі; скандал», бр. *карагод* «народні гуляння з танцями, піснями і драматичними виставами; масовий дитячий танок; [хоровод, мотовило]», [*карово́дам*] «чередою», [*карово́дзіцца*] «водити хоровод», *карагодзіць* «тс.», ст. *корогодъ* «хоровод» (1520), п. korowód «процесія людей, що рухаються в танцювальному ритмі з співом; танцювальне коло» (з укр.), korowody «тяганина», ч. заст. korovod «хоровод»;— остаточно не з'ясоване; здебільшого пояснюється як результат видозміни не зовсім ясного *хорово́д* під впливом якогось іншого слова; пропонується також (Булич ИОРЯС 9/3, 427; Брандт РФВ 22, 126; Соболевский ИОРЯС 10/2, 454, Лекции 126) тлумачення р. [*корого́д*], бр. ст. *корогодъ* як форми давнішої від [*корово́д*] і *хорово́д* і непереконливо зближуваної з укр. *че́рга*, [*че́рег*] чи з семантично надто віддаленими лит. kerĝti «покривати, злучатися» (про тварин), kargýti «тс.» (Ильинский ЖСт 16/1, 39—40) або з вепс. kargaidan «танцюю», ест. kargan «плигаю, скачу» (Зеленин ИОРЯС 10/2, 454—455).— Фасмер II 332—333, IV 264; ГСЭ 221; Sławski II 496—497; Karłowicz SWO 302; Brückner

257—258; KZ 48, 163, 170; Szymczak Prace językozn. 41, 414; Schrader Reallexicon II 510; Kalima 15; RSl 6, 75.— Пор. **коровóд.**

коровóдитися — див. **воловóдити.**

[короволíтник] (бот.) «вероніка нив'яна, Veronica agrestis L.»; — неясне.

коров'я́к[1] (бот.) «дивина, Verbascum L.; [звіробій звичайний, Hypericum perforatum L.; дурман, Datura L. Ж, Mak; льонок звичайний, Linaria vulgaris Mill.; оман високий, Inula helenium L. Mak]», [*коровиця*] «дурман звичайний, Datura stramonium L.» Mak, [*коровітник*] «дивина волотиста, Verbascum lychnitis L.» Mak; — р. *коровя́к* «дивина», [*корóвник*] «тс.; льонок звичайний», [*корóвка*] «дурман звичайний», болг. [*крáва, крáвици*] «тс.»; — очевидно, похідні утворення від *корóва*; мотивація назв неясна.— Machek Jm. rostl. 208; БЕР II 702.— Пор. **корóва.**

[коров'як[2]**]** (бот.) «моховик напівповстистий (моховик зелений), Boletus subtomentosus (L.) Fr.» Mak; — очевидно, видозмінене запозичення з російської мови; р. [*коровьяк*] «білий гриб, Boletus edulis Bull.», [*корóвка, корóвáтик, корóвик, корóвник, коровя́к, корóвятник*] «тс.» зіставляються з [*корóвка*] «гральна кість, подвійна головка п'ясткової кості домашньої рогатої худоби», пов'язаним з *корóва*, укр. *корóва*; російські назви цього гриба, мабуть, зумовлені схожістю його зовнішньої форми з формою гральної кості; пор. семантично подібні інші народні назви грибів, утворені від назв різних видів грального костей: р. [*бáбка*] «білий гриб, Boletus edulis Bull.», [*бойки* (мн.), *пан*] «тс.» — Меркулова 155, 158, 178, 195—196.— Див. ще **корóва.**

[корóв'ячка] (ент.) «жигалка звичайна, Stomoxys calcitrans L.» Ж; — похідне утворення від *корóва*, зумовлене, мабуть, тим, що ця муха ссе кров великої рогатої худоби, а також інших свійських тварин (Горностаев 330; Плавильщиков 359).— Див. ще **корóва.**

корогíд, *корогóд* — див. **коровóд.**

корóгóв (заст. іст.) «прапор; (церк.) прикріплене до держака полотнище чи бляха з зображенням святих», *корóгвá* «тс.; підрозділ у польсько-литовській армії XVI—XVII ст. та в козацькому війську», [*корýгвá, корýгóв*] «тс.», [*корогвúще*] «держак корогви» Ж, *корогóвка* (заст.) «прапорець; невелика хоругва», [*корогóвця*] «тс.» Ж, Г, [*крýгва*] «корогов» Я, [*корогв'я́ний* Я, *корогóвний*], ст. *корогва* «прапор; загін кінноти», *короговъ* «тс.»; — р. [*корóгвá*] «хоругва, прапор», ст. *корунга* «козацька військова одиниця, хоругва» (1678), ч. korouhev «прапор; (заст.) військовий кавалерійський підрозділ», ст. korúhev, korúhva, слц. кн. заст. koruhva «прапор», вл. khorhoj (<*khoruhoẃ / <*chorugъvь), схв. заст. *кòругва*, рідк. kòruga «тс.», слн. karǫ́gla (<*karǫgva) «хоругва»; — очевидно, псл. [*korǫgy (род. в. *korǫgъve)] «прапор; військовий підрозділ», пов'язане паралелізмом початкових **х-** і **k-** з давнішим *хоrǫgy (род. в. *хorǫgъve), укр. *хоругóв* «тс.»; лтс. karogs (karuôgs) «прапор», прус. caryangus «тс. (бойовий); хоругва» вважаються запозиченнями із слов'янських мов.— Халимоненко УМЛШ 1977/9, 25; Machek ESJČ 278, ESJČS 222—223; Holub — Lyer 262; Skok I 680; Бернштейн Очерк 1974, 228—229: Bern. I 398; Топоров III 225—227; Mikkola Balt. u. Slav. 11—12; Milewski SO 18, 33, 44—45, 54.— Див. ще **хоругóв.**

[кóрóда] «дуже сукувате дерево Шух, Г; заплісняві́ла колода Ж; велика купа полін Мовозн. 1974/3»; — бр. [*карадні́к*] «вулик; шпаківня», п. [króda] «копиця снопів у полі», слн. [kráda] «купа дров», стсл. **крада** «тс.; вогнище»;— очевидно, псл. *korda «купа колод; колода», яке може бути зіставлене з *skorda «борона», *skorditi «скородити, боронувати».— Sławski III 152; ЭССЯ 11, 58—60; Куркина Этимология 1981, 3—6; Козлова Этимология 1984, 92; Меркулова Этимология 1973, 55.— Див. ще **скорóдити.**— Пор. **корóдúтися.**

корóдúтися «скаржитися на біль, нездужання; корчитися (від болю); упиратися, пручатися; [згинатися, кривитися, перекошуватися Ж]», [*коródкий*] «хворий, слабий, кволий», [*корóдливий*] «вразливий, чутливий (до болю)»; — бр. [*карадзіцца*] «корчитися, щулитися,

боячись болю», [*карадлівы*] «такий, що боїться всякої неприємності», можливо, також п. [króđnieć] «заплітатися (про язик), коротшати (про день)»; — очевидно, псл. *korditi sę, яке може бути зіставлене з *skorditi «дряпати, скородити»; у такому разі споріднене з р. [*щерéда*] «головки реп'яха; дрібниця; похмура, сварлива, вперта людина», лит. skuřsti «терпіти злидні; хиріти, нидіти», skurdùs «хворобливий», діел. skorta «бракувати», skort(r) «нестаток, злидні», ie. *kerd-/skerd- як розширення кореня *ker-/ sker- «рубати, різати».— Меркулова Этимология 1973, 56—57; ЭССЯ 11, 60.— **Див.** ще **скоро́дити.**— Пор. **ко́рода.**

коро́зія «руйнування поверхні металів; іржавіння; руйнування гірських порід; руйнування живої тканини», *корозійний*; — р. *корро́зия*, бр. *каро́зія*, п. korozja, ч. korose, koroze, слц. korózia, болг. *коро́зия*, м. *корозија*, схв. *ко̀ро̄зија*, слн. korozíja; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Korrosión «корозія», англ. фр. corrosion «тс.» походять від пізньолат. corrosio «роз'їдання», що зводиться до лат. corrōdo «гризу, роз'їдаю», утвореного за допомогою префікса cor- «з-» (< com-, cum- «тс.») від дієслова rōdo «гризу, роз'їдаю; розмиваю; зменшую».— СІС 364; Шанский ЭСРЯ II 8, 335; Kopaliński 531; Holub — Lyer 262; БЕР II 643; РЧДБЕ 308; Fremdwörterbuch 335; Klein 356; Weekley I 366; Dauzat 209; Bloch 180; Ernout — Meillet I 156.— Див. ще **ерóзія, коалíція.**

ко́рок[1] «пробка, вторинна покривна тканина рослин (зокрема у пробкового дуба); затичка», *ко́рочок* «маленька затичка», *ко́рко́вий* «зроблений з пробки; який виробляє затички», *ко́рко́вий дуб* «пробковий дуб, Quercus suber L.», [*коркува́ти*] «закупорювати» Ж, *відкорко́вувати, закорко́вувати, розкорко́вувати;*— р. *ко́рка* (бот.) «пробка, омертвілий зовнішній шар у деяких рослин», ст. *корка* «пробка (для гармат)» (1697), бр. *ко́рак* «пробка», [*ко́рка*], п. korek «тс.», ст. korka «пробкове дерево», ч. korek (рідк. kork) «пробка», слц. korok «тс.», вл. kork «пробкове дерево», болг. *корк* «кора пробкового дуба, пробка», схв. *ко̀рк* «пробка»; — запозичено з німецької мови, можливо, через польське посередництво; нвн. Kork «пробка», снн. korck «пробкове дерево» (з 1419) пов'язані з гол. kurk «пробка; коркова маса», утвореним від ісп. corcho «кора пробкового дуба; коркова маса, пробка» або alcorque «коркова підошва чи черевик; жіноче взуття з корковою підошвою», що є словами не зовсім ясного походження; здебільшого тлумачаться як похідні утворення від лат. quercus «пробковий дуб» (< *perkᵘu-s), що, як і споріднені двн. forha «сосна, Pinus L.», дангл. furh, діел. fura «тс.», пгерм. *forhu- та, можливо, лит. ст. perkúnas «божество грози, блискавка», прус. percunis «грім» і сл. Перунъ «Перун», укр. *перу́н* «грім», продовжує ie. *perkᵘo-/ perkᵘu- «дуб»; пов'язуються також (SW II 475; БЕР II 639—640; Bern. I 570) з лат. cortex «кора» (форма alcorque через ар. магребі qurq), спорідненим з псл. kora «тс.», укр. *кора́*.— Шелудько 34; Фасмер II 328; Горяев 158; Sławski II 484—486; Brückner 257; Holub — Lyer 261; Machek ESJČ 277; Schuster-Šewc 627; Bern. I 569—570; Kluge—Mitzka 395; Meyer — Lübke REW 520; Walde — Hofm. I 279, II 402—403; Pokorny 938—940.— Пор. **кора́, ко́рок**[2], **пе́ру́н.**

ко́рок[2] (заст.) «підбор, каблук», [*кі́рка*] «тс.», *ко́рочок* «каблучок», *корко́вий* «з підбором, на каблуках» (про взуття), [*корковéнький*] «на каблучках» (про черевички), [*нако́ркуватий*] «з великими каблуками»; — р. [*ко́рки*] «каблуки», розм. *ко́рочки* «модне взуття», бр. [*ко́ркі*] «підбори»; — вважається запозиченням з польської мови; п. korek «каблук; пробкова підкладка» (з XVI ст.) тлумачиться як похідне утворення від korek «пробка; корок; пробкова маса» під впливом нім. Korkabsatz «пробковий підбор», що складається з основ іменників Kork «пробка» і Absatz «підбор», пор. семантично і формально близьке нім. [Korke] «туфля; жіночий черевик без закаблука» (звідки виводяться лит. kùrka «каблук; туфля», kùrkė «туфля»), співвідносне також з нвн. Kork «пробка», англ. заст. cork «підошва, сандалія»

(з XIV ст.), етимологічно пов'язаними з ісп. alcorque «пробкова підошва або черевик; жіноче взуття з пробковою підошвою».— Sławski II 485; Karłowicz SWO 300; Bern. I 569—570; Fraenkel 316.— Див. ще **кóрок**[1].

[**корокýля**] «наріст на дереві» Ж, [*корокулюва́тий*] «гудзуватий» (про дерево) Ж; — р. [*кара́куля*] «криве дерево», [*каракýлька*] «сукувате, криве дерево», [*каракýльчатый*] «сукуватий», [*корокóльчатый*] «товстий і корчуватий» (про зуб), [*корокóльчастый*] «тс.», п. [krakula] «криве поліно, що висилалось солтисом для скликання зборів», каш. [krakulica (krokulica || karkulica)] «кий, прут»; — очевидно, псл. * korkulja «кривизна дерева, місце розгалуження стовбура», похідне від * korkъ «крок, розставлені ноги»; зіставляється також (Sławski III 54—55) з псл. *kъrčь «корч».— РР 1983/1, 134—135; Козлова Этимология 1982, 49.— Див. ще **кара́ки**.— Пор. **кара́куля**[2].

[**королéць**] (орн.) «горихвістка, Phoenicurus Forst. (Motacilla phoenicurus; Ruticilla)» ВеБ; — р. [*королёк*] «горобець з білою головою»; — похідне утворення від *коро́ль*; назва зумовлена тим, що у горихвістки звичайної (Ph. phoenicurus L.) лоб виділяється своїм білим забарвленням подібно до королівської корони.— Птицы СССР 453.— Див. ще **коро́ль**[1].— Пор. **коро́ль**[3].

[**королúця**] (бот.) «ромашка лікарська, Matricaria chamomilla L. Ж; мухомор Цезарів, Amanita caesarea», [*коро́лиця*] «жовтий неїстівний гриб» ВеБ, [*королівка*] «польова ромашка, білий ромен, Chrysanthemum leucanthemum» Ж, [*коро́лька*] «тс.» Ж, [*короля́нка*] «квасоля поліантова (турецька), Phaseolus multifloris» Ж, *королів* (*королéвий*) *цвіт* «квасоля вогняно-червона, Phaseolus coccineus L.»; — п. [królik] «польова ромашка», ч. [králica, králik] «тс.»; — чеські назви ромашки тлумачаться як «королева квітів» (Machek Jm. rostl. 246); пор. нвн. Kaiserblume «ромашка», букв. «цісарська квітка»; можливо, що назви зумовлені коронопо-дібною формою квітки ромашки і **кільця** навколо ніжки мухомора.

[**королí**] «шишечки на задніх ногах у коня, дуже чутливі до ударів» Я; — р. [*королёк*] «кров'яний мозоль», бр. [*каралí*] «сустави задньої ноги»;— не зовсім ясне; виводиться (Козлова Этимология 1984, 93) з псл. *korlь, яке зіставляється з основою *kъrl- (* skъrl-) з вихідним значенням «зігнутий, скорчений».

коро́ль[1], *королéва*, *королéвенко*, *королевеня́*, *королéвич*, *королéнко*, *короленя́*, *королúха*, [*королúця*], *королівна*, *королівство*, [*королівщина*] «дарована королем земля», *короля́* «малий король», [*коро́льство*] «королівство», *королівський*, [*коро́льський*], *королюва́ти*;— р. *коро́ль*, бр. *каро́ль*, др. *король*, п. król, ч. král, слц. kráľ, вл. kral (з ч.), нл. kral (з ч.), ст. krol, болг. м. *крал*, схв. *краљ*, слн. králj; — псл. *korljь, що виникло на основі власного імені володаря франків Карла Великого, двн. Karl (768—814); виведення від псл. koriti «покоряти» (Rudnicki Prasł. II 111—112) або від герм. *karlja «вільна людина» (Stender-Petersen 203—213; Lorentz AfSlPh 27, 475; Torbjörnsson LM II 32—33) непереконливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 324; Фасмер — Трубачев II 333—334; Шахматов Очерк 152; Sławski III 153—157; Brückner 269; Machek ESJČ 289; Младенов 255; БЕР II 712—713; Bezlaj ESSJ II 80; ЭССЯ 11, 82—89; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 68—71; Kiparsky GLG 240—243; Bern. I 372.

[**коро́ль**[2]] (зоол.) «кріль», [*коро́лик*, *королúця*];— калька п. król «кріль; король», яке було також запозичене в українську мову в звуковій формі *кріль*[1] (див.).

[**коро́ль**[3]] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» ВеУг, [*коро́лик* ВеУг, ВеНЗн, *крúлик* ВеНЗн, *кріль* ВеНЗн, *кро́лик* ВеНЗн, *мишúй краль* ВеНЗн, *пташачий краль* ВеНЗн] «тс.», *корольо́к* «Regulus Cuvier»; — кальки і запозичення з російської, польської і словацької мов; р. *королёк* «Regulus Cuvier», п. [królik] «волове очко», слц. [králik], як і вл. нл. [kralik] (з ч.) «тс.», а також двн. kuningilīn «тс.; князьок», у свою чергу, є кальками лат. rēgulus, гр. βασιλεύς «тс.; корольок, Regulus Cuvier»; **ця** давня назва во-

лового очка пояснюється в легенді, за якою мала пташка була обрана царем птахів, після того як вона виграла змагання, злетівши вище всіх птахів; приводом до цієї легенди стало яскраве забарвлення пір'я на голові волового очка, яке, настовбурчившись, нагадує корону.— Булаховський Вибр. пр. III 211; Шанский ЭСРЯ II 8, 324; Фасмер II 333; Sławski III 157—158; Brückner 269; Kluge—Mitzka 878.— Див. ще **коро́ль**[1].— Пор. **королёць.**

[**коро́ль**[4]] «віл найсвітліщої масті»;— неясне.

[**коромзя́ка**] «низькорослий, кривий ліс» Ник, [*карамза́*, *карамза́ч*, *карамзя́к*, *карамзі́ка*] «тс.» тж, [*кару́злі*, *карузля́к*, *карузня́к*, *карюзля́к*] «тс.» Чер, [*карамза́ти*] «низькорослий, кривий» Ник, [*карамзова́ті*, *карамзля́кова́ті*, *карамзу́кова́ті*] «тс.» тж, [*кремза́ті*] «сукуватий» тж; — р. [*карю́злик*] «низькоросла людина, тварина або рослина», [*корю́злик*] «тс.», бр. [*кару́зьлік*] «малорослий слабий чоловік»; — деетимологізовані похідні утворення від **корюзлий* «низькорослий, невеликий» (пор. р. [*корю́злый*] «невеликий», бр. *кару́злы* «низькорослий, чахлий»), до якого зводиться й [*заскору́злий*] (див.).

коро́мисло[1] «жердина, на якій носять відра чи кошики; важіль у вагах та ін.»; — р. *коромы́сло*, бр. *каро́мысел*, *каро́мысла* «тс.», ст. *коромыслъ* «терези (?)», п. koromysło (з укр.), каш. [čărmëslë] (чол. р. мн.); — задовільної етимології не має; пов'язується з *ко́рма́*, *корми́га* «ярмо» (Трубачев Этимология 1972, 35—41; Петлева Этимология 1974, 29—30; Brückner 257; Sławski II 491); виводиться також з гр. κρεμαστήρ «гак для казана» (Mikl. EW 171; Ljapunov AfSlPh 9, 316), з рум. curmeziș (присл.) «поперек» (Karłowicz SWO 300), з р. [*коломы́кать*] «вештатися» (КЭСРЯ 213), зіставлялося з дат. шв. karm «рамка» (Matzenauer LF 8, 202); очевидно, первісним було значення «терези».— Шанский ЭСРЯ II 8, 324—325; Фасмер II 334; Филин Образ яз. 285; Преобр. I 359; Hinze ZfSl 17, 19—21; Bern. I 574.

коро́мисло[2] (ент.) «Aeschna F.», [*коромисли́ця*] «бабка, Libellula L.» Ж; — р. *коромы́сло* «Aeschna», [*коромы́с*] «бабка», [*коро́мы́сел*, *коромысик*, *коромы́сла*, *коромы́слище*] «тс.»; — очевидно, результат перенесення назви *коро́мисло* з важеля терезів; перенесення зумовлене своєрідним похитуванням видовженого тіла бабок, подібним до погойдування коромисла терезів, або, можливо, тим, що бабка може непорушно повиснути в повітрі, як коромисло терезів; пор. назву бабки в інших слов'янських мовах: п. ważka (букв. «терези»), ч. слц. vážka «тс.» (з п.), яка вважається калькою лат. libellula «бабка», пов'язаного з libella «ватерпас, терези».— Грот ФР I 439; Brückner 599; Machek ESJČ 674.— Див. ще **коро́мисло**[1].

коромо́ли (заст.) «змови; підбурювальні думки», [*коромо́лувати*] «учиняти змову»; — др. *коромола* «бунт; змова; крамола»; — очевидно, книжний повноголосний варіант більш звичайної неповноголосної (церковнослов'янської) форми *крамо́ла* «тс.» (болг. *крамола́* «галас, сварка; хвилювання, бунт»), що, як і ч. ст. kramol «суперечка, спір», схв. ст. kramola «бунт, смута, заколот», слн. заст. kramola «заколот», походить від двн. karmala «тс.», спорідненого з днн. karm «скарга, нарікання», дангл. cyrm (cearm) «галас».— Фасмер II 365—366; ЭССЯ 11, 89; Bern. I 573.— Пор. **крамо́ла.**

[**коромпа́вий**] «трухлявий, гнилий; порохнявий, порожнистий» (про дерево) ВеУг;— болг. [*кору́п* (*коруб*)] «порожнисте дерево», *коруба* «дупло; [внутрішня частина гнилого дерева; суха кора дерева; шкаралупа]», *коруве́ст* «дуплистий, порожнистий», схв. *ко̀руба* «жолоб; вулик; кора дерева»; — конкретний характер зв'язку південнослов'янських форм з укр. [*коромпа́вий*] залишається неясним; південнослов'янські форми (без врахування даного українського відповідника) пов'язуються з псл. kora «кора», skora «шкура», а також з укр. [*закору́блий*]. [*кару́ба*] «скриня для перевезень», [*кару́бчити*] «видовбувати».— БЕР II 647—648; Skok II 151.— Див. ще **кора́**, **шкі́ра.**— Пор. **закору́блий.**

коро́на, *корона́ція*, *коро́нка*, [*коро́новка*] «вінець для вінчання подружжя», [*кору́на*] «корона», *корона́рний* (анат.), *коронаційний*, *коро́нний*, *коронува́ти*, ст. *коруна* (1388), *корона* (1434); — р. болг. *коро́на*, бр. *каро́на*, др. *коруна* «корона», п. korona, ст. і діал. koruna «тс.», ч. слц. koruna, вл. korona «(соняч-на) корона», м. *круна*, *корона*, схв. *кру̏на*, слн. krónа «корона», koróna «сонячна корона»; — запозичено через польське посередництво в давньоруську мову з латинської; лат. corōna «вінок, вінець, гірлянда» походить від гр. κορώνη «кільце; загнутий кінець лука; ручка дверей; (первісно) ворона», спорідненого з лат. cornix «ворона», corvus, сірл. crū «тс.», пєл. krukъ, укр. *крук*.— Richhardt 67; Шанский ЭСРЯ II 8, 325; Фасмер II 334; Преобр. I 360; Sławski II 492—494; Machek ESJČ 278—279; БЕР II 664; Walde — Hofm. I 275, 277; Frisk I 927—928.— Див. ще **крук**[1].— Пор. **кро́на**.

ко́роп (іхт.) «Cyprinus carpio L.», [*коропе́ль* Ж, *коропень* Преобр.] «тс.», [*коропча́та*] «дрібні коропи» Этимология 1976, *коропчу́к* «невеликий короп», *короп'я́чий* Я; — р. [*ко́роп*, *коропча́та*], бр. [*карп*], др. *коропъ*, ч. ст. krap, слц. [krap], болг. м. *крап*, схв. *кра̀п*, слн. krȁp; — пєл. *kogrъ; — запозичення з германських мов, звідки походить і пізніший варіант назви корона укр. діал. р. бр. *карп*, п. ч. karp, слн. kȁrp; двн. karpfo (< *karppo) походить з якоїсь мови, що була поширена в першій половині I тис. н. е. на альпійській території; пов'язання з пєл. * kogravъ «шорсткий, шершавий» (Bern. I 575) або з ie. *(s)ker- «крутити, гнути» (Leder 116) позбавлене підстав.— Коломиец Происх. назв. рыб 121; Фасмер II 334—335; Филин Образ. яз. 116; Шахматов Очерк 153; Преобр. I 300; Sławski II 81—82; Machek ESJČ 240; БЕР II 715—716; Skok II 179; Bezlaj ESSJ II 81; ЭССЯ 11, 90—93; Moszyński LP 19, 7—8.— Пор. **карп**.

[**коропа́вий**] «шерехатий, бородавчастий» Г, ВеБ, [*коропа́тий*] «тс.», [*коропа́виця*] «жаба», [*коропа́вка*, *коропа́тниця*, *коро́па*, *карапа́вка* Г, Ж, *карапа́н* ВеУг, *карапа́ня*, *карапа́тиця* ВеУг] «тс.»; — р. *коропа́вка* «жаба, ропуха», бр. *кура́па* «тс.», п. chropawy «нерівний, шорсткий», skropawy «тс.», болг. *хра̀пав* «вибоїстий», *гра̀пав* «шорсткий, шерехатий», схв. *хра̀пав* «шерехатий», слн. [krápavica] «ропуха»; — пєл. *kogravъ «шерехатий, бородавчастий»; — споріднене з лит. kárpa «бородавка», лтс. kārpa «тс.; мозоль», можливо, також з двн. scorf (нвн. Schorf) «струп».— Фасмер II 335; Sławski I 81—82; Machek ESJČ 204—205; Безлай ВЯ 1967/4, 53; Bezlaj Eseji 137, ESSJ II 81—82; ЭССЯ 11, 90; Bern. I 574—575; Fraenkel 222.— Пор. **ропу́ха**.

[**коропа́дитися**] «нудьгувати; непокоїтися» Ж; — очевидно, результат видозміни форми *конопа́дитися* «тс.», похідної від етимологічно неясного [*конопа*] «неспокійне поводження, неспокій» (див.).

[**ко́рост**] «коріння і под. на полі», [*коростува́тий*] (у сполученні [*к-те поле*] «поле, на якому багато всякого коріння»); — очевидно, результат контамінації слів *ко́рінь* (*коріння*) і *хво́рост* «хмиз» (див.).

коро́ста, [*коро́ставка*] «хвора коростою; ропуха», [*коростій*] «хворий коростою», *коро́ставий*, *коро́стя́вий* Г, Ж, *коро́стяний*, [*коростя́тися*] «коростявіти», *коро́стявіти*; — р. *коро́ста*, бр. *каро́ста*, др. *короста*, п. krosta, ч. ст. krasta, chrásta, слц. chrasta, [krasty], полаб. chorstvoi «парші», болг. м. *кра́ста*, схв. *кра̀ста* «короста», *кра̀сте* «віспа», слн. krásta «струп», стсл. **краста**; — пєл. *korsta «короста, струп»; — споріднене з лит. karšti (karšiù) «чесати, розчісувати», лтс. kàrst (kàršu, kàrsu) «тс.», лат. carro «дряпаю, чешу (вовну)», дінд. kā́ṣati «шкрябає, дряпає», kustham «проказа», нвн. harsch «шерехуватий, жорсткий»; — ie. *kers- /kors-, варіант кореня *kes- «чесати, рубати», ускладненого інфіксом -r-; припускається також (ЭССЯ 11, 93—95) можливість зв'язку з пєл. kora «кора»; тлумачення пєл. *korsta як інфільтрату з кельтських мов (Мартынов Язык 42—43) непереконливе.— Шанский ЭСРЯ II 8,

327; Фасмер II 335; Меркулова Этимология 1970, 184—186; Преобр. I 360; Sławski III 140—142; Brückner 270; Machek ESJČ 205; БЕР II 719; Skok II 181; Bezlaj ESSJ II 82—83; Fortunatov BB 6, 219; Bern. I 575; Trautmann 118—119; Walde—Hofm. I 173; Mayrhofer I 246.— Див. ще **коса**[1], **чесáти.**

[**коростáн**] (бот.) «первоцвіт весняний Primula veris L.»,— неясне.

[**коростíль**] (орн.) «деркач, Crex pratensis L.», [*хорустíль*] «пастушок водяний, Rallus aquaticus», [*хоростíль*] «тс.»; — р. *коростéль* «деркач», п. [chróściel], ч. chřástal, [chřístel, křístel], слц. chriaštel «тс.», схв. krastelj «перепелиця», слн. [krastìr]; — псл. *korsteljь;— очевидно, звуконаслідувальне утворення, що передає крик деркача; менш переконливе припущення (Machek ESJČ 207) про зв'язок з лит. kařkti «кудкудакати, каркати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 327; Фасмер II 335; Булаховський Вибр. пр. III 263; Преобр. I 360; Machek ESJČ 207; Skok II 181; Bezlaj ESSJ II 83; ЭССЯ 11, 96—97; Mikl. EW 132.

[**коротéча**] «раптова смерть»; — зіставляється з *коро́ткий*, [*коротка година*] «рання, раптова смерть».— Жел. I 368; Грінч. II 288.— Див. ще **коро́ткий.**

коро́ткий, *короткува́тий*, [*ко́рот*] (ент.) «короткокрил, Necydalis L.» Ж, *корота́й* «низького росту чоловік», *коротýн* «тс.», *коротýха* «низького росту жінка», [*коротю́ха*] «тс.», *корота́ти* (у сполученнях *к. час* «заповнювати якоюсь діяльністю, щоб не було нудно», *к. вік, к. життя* «жити в журбі»), [*карата́ти*] «тс.», *корота́ти* «укорочувати», *коро́тшати*, [*по́короткий*], «короткуватий», [*по́короткуватий*], [*прокарата́ти*] Нед, *скоротли́вий* «який може скорочуватися», *скоротни́й* «який можна скоротити», *скоро́чений, скоро́чувальний, скоро́чення;* — р. *коро́ткий*, бр. *каро́ткі*, п. вл. krótki, ч. krátký, слц. krátky, нл. krotki, болг. *кра́тък*, м. *краток*, схв. *кра́так, кра̏так*, слн. krátek;— псл. *kortъkъ(jь), пов'язане чергуванням голосних з *čьrtǫ «ріжу»; — споріднене з лат. curtus «укорочений, спотворений», ірл. cert «малий», лит. kartùs «гіркий», kir̃sti (kertù) «рубати», дінд. kaṭúḥ «гострий, кусючий», kaṭukaḥ «тс.»; ie. *(s)kert-/(s)kort-/(s)krt- «рубати, різати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 327—328; Фасмер II 336; Преобр. I 360; Sławski II 159—160; Machek ESJČ 290; БЕР II 723—724; Skok II 182—183; Bezlaj ESSJ II 83—84; ЭССЯ 11, 101—104; Bern. I 574; Trautmann 131; Топоров III 236—237; Pokorny 941—942.— Пор. **крат, ущéрть, чéртá.**

[**коротня́**] «метушня» Ж, [*коротли́вий*] «метушливий, жвавий» Ж; — неясне; можливо, результат гіперистичної видозміни звукової форми [*крутня́* (*крутли́вий*)], пов'язаної з *крути́ти(ся)*, але хибно сприйнятої як полонізм, пов'язаний з п. krótki «короткий».

[**корошáти**] «каструвати»; — псл. *korsjati, пов'язане з *korsta «короста; струп»; — споріднене з лит. karšti «чесати», лтс. kàrst «тс.», хет. karš- «відрізати, обрубувати», тох. A kärṣt- «відрізати, руйнувати», тох. B kärst- «тс.»; ie. *kers- (||*skers-) «відрізати».— Pokorny 945.— Див. ще **коро́ста.**— Пор. **хорошáти.**

[**кóрпáти**] «колупати, копирсати» Г, Ж, *кóрпатися* «порпатися», *корпíти* (з р.), [*корпáк*] «копач» Ж, [*корпани́на*] «з трудом добуте майно» Ж, [*корпáч*] «той, хто викорчовує» Ж, [*корпáчка*] (зб.) «викорчуване дерево» Ж, [*розкóрпати*] «роздобути (з трудом)» Нед, [*розкорпóлити*] «тс.» Нед, [*скóрпати*] «призбирати, наскладати» Нед, [*укóрпати*] «тс.» Нед, [*укорпнýти*] «уколупнути»; — р. [*корпáть*] «повільно працювати, длубатися; колупати, латати одяг», *корпéть* «корпіти, длубатися», бр. *кóрпаць* (*карпáць*) «копирсати, колупати; примітивно шити», *карпéць* «корпіти», п. kagrać «лагодити, латати, шити (взуття)», ч. [kagrat'] «лагодити, латати», ст. krpati «шити» (про шевця), слц. kŕpat' «латати, шити взуття», схв. *кр̏пати* «лагодити, латати», *кр̏пити*, слн. kŕpati «тс.», стсл. **искръпати** «зашити, залатати»; — псл. *kъrpati «латати, примітивно шити», похідне від *kъrpa «латка» (пор. болг. *кóрпа* «хустина, рушник», схв. *кр̏па* «ганчірка, клапоть, латка», слн. kŕpa «тс.»); — спорід-

нене з лит. karpà «відрізаний шматок тканини», karpýti «стригти, різати», kùrpė «черевик», kur̃pti «корпіти», лтс. kãrpît «рити, викопувати»; іє. * kerp- «різати, краяти, відокремлювати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 328; Фасмер II 337; Соболевский РФВ 1916/3, 94; Sławski II 83—84; Machek ESJČ 296; Младенов 266; Skok II 210—211; Bezlaj ESSJ II 101; Топоров IV 331; Trautmann 146; Frisk I 786.

[**корписáти**] «копирсати», [*корпесáти*] «тс.» Ж; — очевидно, результат контамінації основ *копирсáти* «колупати» і [*кóрпáти*] «тс.» (див.).

корпíти — див. **кóрпáти**.

кóрпія «висмикані з старого полотна нитки, що вживаються замість марлі чи вати», [*корпи́ннє*] «тс.» Ж; — р. болг. *кóрпия*; — очевидно, через російське посередництво запозичено з німецької або голландської мови; нвн. ст. Carpie, Carpey, гол. karpie походять від іт. carpia або від фр. charpie «тс.», що зводяться до нар.-лат. *carpire «рвати, щипати», лат. carpo «зриваю, щипаю».— Шанский ЭСРЯ II 8, 328—329; Фасмер II 337; БЕР II 645; Matzenauer 216; Gamillscheg 215.— Див. ще **Карпó, чéреп, черпáти**.

[**корповýшка**] (ент.) «щипавка, Forficula L.» Я, [*корпоýшка*] «тс.» Пі; — складне утворення з основ дієслова [*кóрпáти*] «колупати, копирсати» та іменника *вýхо;* назва мотивується давнім повір'ям, нібито щипавка може залізти до вуха і пошкодити барабанну перетинку; пор. р. *уховéртка* «щипавка». — Brehm I 196.— Див. ще **вýхо, кóрпáти**.

корпорáція «замкнена група осіб, об'єднана певними інтересами», *корпорати́вний*;— р. болг. *корпорáция*, бр. *карпарáцыя*, п. korporacja, ч. korporace, слц. korporácia, вл. korporacija, м. схв. *корпорáциjа*, слн. korporácija; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Korporatión, фр. англ. corporation походять від слат. corporātio «тілесність; зв'язок; поєднання частин», пов'язаного з лат. corporāre «робити тілесним; втілювати», corpus (corporis) «тіло, речовина; суспільна організація».— СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 329—330; Sławski II 497; Kopaliński 531—532; Holub — Lyer 262; БЕР II 645; ODEE 217.— Див. ще **кóрпус**.

кóрпус «тулуб; кістяк; одна з двох чи кількох об'єднаних будівель; військове з'єднання; сукупність осіб одного фаху»; — р. бр. болг. м. *кóрпус*, п. ч. слц. korpus, вл. korps (військ.), схв. *кóрпус*, слн. kórpus; — запозичення з латинської мови; лат. corpus «тіло; організація» споріднене з дінд. kṛ́p «форма, краса», ав. kərəfš «форма, тіло», двн. (h)ref «тіло, черево, утроба матері», дангл. hrif «тс.».— СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 330—331; Фасмер II 337; Hüttl-Worth 15; Sławski II 498; Holub — Lyer 262; БЕР II 645; Walde—Hofm. I 227—228.— Пор. **корпорáція, корсáж**.

[**кóрса**] «полоз саней», [*корс*] «вигин полоза» Ж, [*кóрсника*] «місце в санях, де вставляється дишель» Ж, [*нáкорсник*] «зв'язка для корс» Ж, [*скорс*] «загнутий кінець полоза; відрубок для виготовлення люльки», [*скóрсина*] «частина дерева для виготовлення полоза», [*скóрця*] «загнутий кінець полоза» ЛБ VI; — п. [korsa] «вигин полоза», [korza, kors, korso] «тс.» (з укр.); — очевидно, псл. *kъr̥sa < іє. *kr̥k̂-, kъr̥za < іє. *kr̥ĝ-, віддалено споріднене з р. *корёжить* «вигинати, коробити», укр. *кóрчі*.— Sławski II 498—499.— Пор. **кóрси, корх, кóрчі**.

корсáж «верхня частина сукні, твердий пояс спідниці або штанів», *корсáжниця* «кравчиня, що шиє корсажі»; — р. болг. *корсáж*, бр. *карсáж*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. corsage «стан; корсаж, ліф» пов'язане з corps «тіло», що походить від лат. corpus «тс.».— СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 336; Фасмер II 337; БЕР II 645; Dauzat 209.— Див. ще **кóрпус**.— Пор. **корсéт**.

корсáр (заст.) «пірат», *корсáрство*;— р. болг. *корсáр*, бр. *карсáр*, п. korsarz, ч. слц. слн. korzár, схв. *кòрсāр*; — запозичено з італійської мови, очевидно, через російське, польське і німецьке (н. Korsar) посередництво; іт. corsaro «корсар» походить від слат. cursarius (corsarius) «морський розбійник, пірат», по-

в'язаного з лат. cursus «біг; переправа через воду, судноплавство».— СІС 365; Richhardt 9, 67; Шанский ЭСРЯ II 8, 336; Hüttl-Worth 18; Sławski II 499; Holub — Lyer 263; БЕР II 645; Mestica 397.— Див. ще **курс.**

[корса́тка] (бот.) (у сполученні *[к. гірська]* «нечуйвітер оранжевий, Hieracium aurantiacum L.); — ч. [křes] «нечуйвітер волосистий, H. pilosella L.»;— неясне.— Machek Jm. rostl. 232.

корсе́т «широкий пояс під сукнею; твердий бандаж; жіноча безрукавка», *керсе́т*, *[карсе́т]* «тс.», *корсети́на*, *керсети́на*, *корсе́тка* «жіноча безрукавка», *керсе́тка*, *[карсе́тка]* «тс.», *корсе́тник* «кравець, який шиє корсети, корсетки», *керсе́тник* «тс.», *корсе́тниця*, *керсе́тниця*, *[гарсе́т]* «корсет»; — р. болг. *корсе́т*, бр. *гарсэ́т*, п. gorset, ч. korset; — запозичено з французької мови через російське і (з початковим г) через польське посередництво; фр. corset «корсет» є зменшувальним утворенням від corps «тіло», що походить від лат. corpus «тс.»; пор. нвн. Leibchen «корсет», зменшувальне утворення від Leib «тіло».— СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 336; Фасмер II 338; Sławski I 321; БЕР II 646; Dauzat 209.— Див. ще **ко́рпус.**— Пор. **корса́ж, ле́йбик.**

[ко́рси] «викорчувані смуги землі» Ж; — не зовсім ясне; можливо, споріднене з п. [karślak] «низьке, сукувате, покривлене дерево», ч. [krs] «карликове дерево», слн. [kŕš] «кущ», разом з якими зіставляється (Būga RR II 234, III 251) з лит. Kuršas «Курляндія» (як первісним «викорчувана земля, цілина»); у такому разі, через псл. *kъrsъ / kъrsь може бути зведене до ie. *kr̥-k̑-, паралельного ie. *kr̥-k-, від якого походить псл. *kъrčь «корч».— Пор. **ко́рса, корч.**

[корсоно́гий] «кривоногий» МСБГ;— складне слово, утворене, очевидно, з основ іменників *[ко́рса]* «загнутий полоз саней» ([*корс*] «вигин полоза») і *нога́*; менш обгрунтоване зіставлення з р. *[курси́вый]* «кривоногий» (Петлева Этимология 1982, 34—35).— Див. ще **ко́рса, нога́.**

корт — див. **корд**[1].

корта́ти — див. **карта́ти.**

[корта́тися] «поратися, мордуватися (над роботою)» Ж, *[скорта́ти]* «з трудом добути, зібрати» Нед; — очевидно, споріднене з р. *ко́рточки*, гр. κυρτός «кривий», лат. curvus «тс.» (Фасмер II 339; Berп. I 671); зазнало вторинного зближення з *ко́рпатися* «порпатися».

корте́ж;— р. болг. *корте́ж*, бр. *карта́эж*, слц. cortège, м. *кортеж*, схв. kortež; — запозичення з французької мови; фр. cortège походить від іт. corteggio «кортеж, свита», пов'язаного з corteggiare «услуговувати, залицятися», похідним від corte «двір, палац», яке зводиться до лат. chōrs (chōrtis) < cohors «огороджене місце, двір; когорта, свита».— СІС 365; Шанский II 8, 336—337; БЕР II 646; Dauzat 209; Mestica 398.— Див. ще **когорта.**

ко́ртик «холодна зброя офіцерів флоту»; — бр. *ко́рцік*, болг. *ко́ртик*;— запозичення з російської мови; р. *ко́ртик* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; виводиться від іт. coltello ([cortello]) «ніж» (Bern. I 569) або, разом з *корд* «короткий меч», від перс. kārd «ніж» (Mikl. EW 132; TEI Nachtr. 2, 155; Преобр. I 362; Matzenauer 216; Одинцов Этимология 1970, 103); найближче до голл. korte (sábel) «коротка шабля».— СІС[2] 458; Шанский ЭСРЯ II 8, 327; Фасмер — Трубачев II 339; Попов Ист. лекс. 36; БЕР II 647.

корті́ти «хотітися, тягти до чогось», *[корта́чка]* «нетерпіння; сильне бажання», *[корта́чий]* «лакомий, смачний, бажаний» МСБГ, *[ко́ртно]* «нудно» Чопей; — р. *[корте́ть]* «кортіти; боліти; відчувати біль», бр. *карце́ць* «кортіти; турбувати, хвилювати, непокоїти», п. korcić «непокоїти, мучити»; — не зовсім ясне; зіставляється, як і *карта́ти*, з болг. *къ́ртя* «дряпаю, колупаю», схв. *кр̀тити* «мучити» (Фасмер II 339); ототожнюється також з вл. korcić «видовбувати як корито», kortkować «тс.» і пов'язується з псл. *korъto : koryto «корито» (Sławski II 477—478).— Пор. **карта́ти, кори́то.**

кору́гва́, *кору́гов* — див. **корого́в.**

[кору́житися] «жолобитися, перекошуватися» Ж, *[скору́житися]* «поморщитися і затвердіти» Нед; — р. *[корю́-*

жить] «гнути, викривляти; корчити», *корёжить* «жолобити; корчити; коробити»; — не зовсім ясне; можливо, як і *ко́рчі*, *ко́рчитися*, споріднене з дінд. krúñcati «кривиться, згинається».— Пор. **ко́рчі**.

кору́нд «твердий мінерал, різновидами якого є рубін, топаз, сапфір»;— р. болг. *кору́нд*, бр. *кару́нд*, п. ч. слц. korund, схв. *ко̀рунд*, слн. korúnd;— запозичення з німецької мови; н. Korúnd походить від англ. corundum, яке зводиться до там. kurundam, що веде свій початок від дінд. kuruvinda- «рубін», етимологічно неясного.— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 337; Kopaliński 532; Holub — Lyer 263; Klein 357; Mayrhofer I 236.

кору́пція «підкупність урядовців»;— р. *корру́пция*, бр. *кару́пцыя*, п. korupcja, ч. korupce, слц. korupcia, вл. korumpować «підкуплювати», болг. *кору́пция*, м. *корупција*, схв. *кору̀пција*, слн. korúpcija; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Korruptión «розклад; підкуп; корупція», фр. англ. corruption «тс.» походять від лат. corruptio «підкуп; занепад; корупція; розклад», пов'язаного з дієсловом corrumpo «псую, пошкоджую, розладную; зваблюю, розбещую», утвореним з префікса co(n)-(cor-) «з-» і дієслова rumpo (rumpere) «розбиваю, ламаю, руйную».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 335; Kopaliński 532; Holub — Lyer 263; БЕР II 649; Dauzat 209; ODEE 218.— Див. ще **банкру́т, коалі́ція**.

ко́ручка (бот.) «Epipactis Adans.», [*куручка*] «коручка широколиста, E. latifolia All.» Mak; — близьке до п. kruszczyk, від якого походять також ч. слц. kruštík «тс.»; — етимологічно неясне.— Sławski III 182; Machek Jm. rostl. 296.— Пор. **кукуру́чка**.

корх «міра довжини в долоню або в чотири пальці; [пучка землі; грудка Ж]», *кірх* «тс.», [*корхня́вий*] «лівша» Ж, [*коршня́вий*] «тс.» Ж, ст. *корхъ* «кулак; міра в кулак; жменя (?)» (XVIII ст.);— р. [*корх*] «ширина долоні як міра», [*корг*] «тс.», бр. *корх* «тс.; кулак», др. *кръшня* (*корьшьня*, *къръшня*) «кулак», п. karszniawy «лівша» (з ч. ст.), ч. ст. krchý «лівий» (тільки про руку), kršňavý «лівша», слц. krchňa «ліва рука», вл. korch «тс.»; — псл. *kъ̥rхъ «лівий (про руку), слабий, скривлений; стиснутий»; — очевидно, походить від іє. *(s)ker-(s)- «худий, хирявий», до якого зводиться також ч. [krsati] «худнути», схв. *кр̏шљав* «відсталий у рості», псл. *kъ̥rčiti «корчити», krivъ «кривий», снн. schrā (< *skrēha-) «сухий, худий» та ін.; менш переконливе зіставлення з дтюрк. огузо-кипч. qaryš (> булг. *кура̄ш) «п'ядь» (Добродомов Мовозн. 1973/5, 67—70), з лтс. kar̃sêt «хльоскати, бити» (Matzenauer LF 9, 23), з лит. skeřsas «упоперек» (Ильинский ИОРЯС 20/3, 98).— Винник 16; Фасмер II 340; Романова 110; Вайан Рус. и сл. языкозн. 55—56; Sławski II 87; Brückner 221; Schuster-Šewc 624—625; Bern. I 667.— Пор. **ко́рса, ко́рчі**.

[**корцюба́тий**] «кривоногий, коротконогий» Я; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *коцю́рбитися* (див.).

корч «затонуле в воді дерево; викорчуване дерево або пень; кущ», [*кирч*] «тс.» Л, [*корчаго́вина*] «коренасте дерево з кількома кривими стовбурами» Я, [*корча́к*] «криве гілля дерева Я; пеньок Кур», *корча́ка* (згруб.) «корч», [*корчама́ка*] «сучкуватий обрубок дерева» Я, [*ко́рчань*] «покривлені дерева» Я, *корчі́вка* «місце, де викорчувано ліс», [*корчома́ха*] «товста крива палиця», *корчува́лка* (тех.), *корчува́льник* «машина для корчування», *корчува́ч* «тс.», [*корчу́н*] «місце, де викорчувано ліс» Я, [*корчу́нок*] «тс.» ВеБ, [*корчу́ха*] «сорт цибулі» Мо, [*корча́куватий*] «пенькуватий» Я, *корча́стий*, [*корча́тий*] «корчастий» ВеБ, [*корчи́стий*] «тс.», [*корчолува́тий*] «рябий» (про людину) Ва, [*корчомакува́тий*] «покручений, покривлений» Я, *корчува́льний* (тех.), *корчува́тий*, *корчува́ти*, [*закорча́віти*] «покривитися»; — р. [*корч*] «пень; корінь», [*корчь*] «викорчувані пні», бр. *корч* «пень; кущ», п. karcz «пень», ч. ст. krč «пень, колода», слц. kŕč «сук», вл. ст. korč «розкорчована ділянка», м. *крчи* «корчує», схв. *кр̀чевина* «розкорчоване місце», слн. kŕč «тс.»; — псл. * kъ̥rčь < *kъ̥r-k-jo; — очевидно, пов'язане з korę (korene),

укр. *ко́рінь*; менш вірогідні зближення з псл. *kъ̥ṛkъ (п. kark) «карк» (Brückner 220), з гр. κείρω «стрижу» (Младенов РФВ 71, 456), з дінд. kūrcá- «пучок, в'язка» (Machek ESJČ 260, 291).— Фасмер II 340; Sławski II 72—73; Skok II 186; Bezlaj ESSJ II 85—86.— Пор. **ко́рінь**[1].

корча́га «глиняна посудина з вузькою шийкою», [*корча́г* ВеУг, *корча́ва* Ж] «тс.»; — р. [*корча́га*] «велика глиняна посудина», бр. [*карча́га*] «солом'яна посудина для зерна», др. *кърчага* (*кърчагъ*) «глиняна посудина, глечик, дзбан», слц. krčah «глечик, кухоль», болг. [*кърча́г*] «глечик», схв. *кр̀ча̄г* «глечик, ківш», стсл. **кръчагъ** «глечик»; — псл. * kъ̥ṛčaga, * kъ̥ṛčagъ; — очевидно, суфіксальне утворення (з -jag-) від * kъ̥ṛkъ «шия» на позначення посудини з шийкою; менш переконливі зближення з цсл. **кърчии** «коваль» (Brückner 266), з р. [*ко́рча́*] «затонулі стовбури дерев, пні, корчі» (Мокиенко ЭИРЯ VII 147—155), а також з тур. korçak «міх, бурдюк» (Bern. I 665; Дзендзелівський Доп. УжДУ III 34—35; Менгес 189).— Винник 111—112; Шанский ЭСРЯ II 8, 338; Фасмер — Трубачев II 341; Львов Лексика ПВЛ 90—91.— Див. ще **корко́ші**.— Пор. **карк, коршо́в.**

ко́рчі «хворобливе скорочення м'язів, спазми», *корч*, [*корчі́й*] «тс.», [*корча́ка*] «горбань» Я, [*корче́вниця*] «нервова хвороба» Ж, [*корчі́йно*] «конвульсивно» Я, *ко́рчити*, [*корча́вить*] «корчити» До; — р. *ко́рчи* «корчі», бр. *курч*, п. kurcz, ч. [krč], слц. kŕč, болг. *гърч*, м. *грч*, схв. *гр̏ч*, [kȑč], слн. kŕč, цсл. **съкръчити** «скорчити»;— псл. *kъ̥ṛčь;— споріднене з гр. κυρτός «зігнутий», лат. curvus «тс.»; іє. * (s)ker- «крутити, обертати, згинати»; менш певне зближення з дінд. krúñčati «згинається, кривиться», дісл. hryggr «хребет» (Фасмер II 341; Machek ESJČ 299) або з п. karcz, укр. *корч* (Brückner 220).— Шанский ЭСРЯ II 8, 339; Sławski III 393—394, 396—397; Skok I 611—612; Bezlaj ESSJ II 85.— Пор. **карк.**

ко́рчів, *корчу́ля* — див. **коршо́в.**

ко́рчма́, [*корче́мство*] «корчемні вихватки» Ж, *корчма́р, корчмува́ння, корчо́мка* «корчма», [*ко́ршма́, коршми́ця, коршо́мка*] «тс.», *корче́мний*, [*корчма́рити*] Ж, ст. *коръчма* «корчма» (1359), *корчма* «хмільний напій» (1487); — р. *корчма́*, ст. *коръчма* «міцний напій», бр. *карчма́* «корчма», п. karczma, ч. слц. krčma, вл. korčma, нл. kjarcma, болг. *кръ́чма*, м. *крчма*, схв. *кр̀чма*, слн. kŕčma «тс.», цсл. **кръчьма** «міцний напій», стсл. **кръчьм(н)ица** «корчма»; — псл.*kъ̥ṛčьma; — остаточно не з'ясоване; зближувалося з *корч*(*увати*) як «дім на розкорчованій землі» (Потебня РФВ 5, 143—145; Jagić AfSlPh 7, 484—485), з болг. *къ́ркам* «шумно їм, п'ю» (Младенов 259), з *корча́га* (Mikl. EW 152; Brückner 220), з хет. kurk- «зберігати» як «місце збереження» (Machek ESJČ 291); ще менш переконливе пов'язання (Setälä JSFOu 43, 74—75) з фінно-уг. * kort'šmu / *kort'šma (фін. korsua «корчма»); останнім часом підтримано давнє, всіма заперечуване виведення (Muchliński 57) від ар. ḫarğ «видатки, витрати» (Рачева ZfSl 1979/1, 109—110).— Шанский ЭСРЯ II 8, 339—340; Фасмер II 342; Преобр. I 363—364; Schuster-Šewc 623—624; Skok II 187; Bezlaj ESSJ II 86; Bern. I 666.

[**корчо́вка**] «самогон» Л; — результат видозміни деетимологізованої форми [*корчо́мка*] «корчма; (ст.) хмільний напій».— Див. ще **ко́рчма́.**

[**корчу́га**] (здебільшого у мн.) «короткі сани з товстими й високими полозами для перевезення зрубаних дерев»;— п. korczuha «тс.» (з укр.); — неясне.

ко́рша́к (орн.) «шуліка, Milvus Lacép.», [*корш* Дейн, *коршу́н* Ж] «тс.»;— р. *ко́ршун* «шуліка», бр. *ко́ршак* «яструб», *карша́к* «тс.», *каршу́н* «шуліка», п. [korszun] «яструб» (з укр.), [karszun] (з бр.), слц. [kršák] «тс.»; — псл. [* kъ̥ṛšakъ, * kъ̥ṛšunъ]; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалося з лит. kar̃šti «чесати, скребти», дінд. kárṣati «тягне, волочить, рве», kṛṣáti «оре», ав. karš- «тягти; орати» (Потебня РФВ I 81—82), з болг. *кръху́кам* «хрипко кашляю», схв. *кр̀хати* «дуже кашляти» (Ильинский ИОРЯС 20/3, 98), з *kъ̥ṛхъ «кулак» (ЭССЯ 13, 240—241).— Шанский ЭСРЯ II 8, 340; Фасмер II 342.

[**коршóв**] «вид посудини», [*коршóвик*] «тс.», [*кóршів*] «корчага» Ж, [*коршóля* ВеЗн, *кóрчів, корчýля*] «тс.», [*коршýв*] «скляний обплетений бутель» УЛГ, [*коршíл, коршýл*] «тс.» УЛГ, [*куршíль*] «плоский глечик на чотирьох ніжках» О; — слц. [koršov] «корчага»; — запозичення з угорської мови; уг. korsó «скляний обплетений бутель» виводиться від слц. krčah «корчага».— Дзендзелівський УЛГ 65; MNTESz II 583.— Див. ще **корчáга.**

кóрюка (іхт.) «невелика промислова риба ряду оселедцеподібних, Osmerus (L.)», *кóрюшка* «тс.»; — р. [*кóрюха, кóреха, кóрех*], *кóрюшка*, бр. *кóрушка*, ч. koruška, болг. *кóрюшка*; — очевидно, запозичене через російське посередництво з вепської мови; вепс. koreh «корюшка» споріднене з фін. kuore, карел. kuoreh «тс.», можливо, також з селькупськ. kór (kuor, kūr) «муксун, Salmo muksun».— Шанский ЭСРЯ II 8, 342; Фасмер II 325, 344; SKES II 240.

[**корюки**] (бот.) «дурман звичайний, Datura stramonium L.» Mak; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*корюки*] «тс.», можливо, пов'язане з [*корючить*] «ламати, корчити, гнітити (під час пропасниці)» як вказівка на дію дурману.

[**коря́к**] «дерево, що погано росте» ВеУг; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з *кóрінь, корч* і [*корячкувáтий*] «з кривим, сучкуватим стовбуром».— Пор. **каря́чки, кóрінь**[1], **корч.**

корякú (одн. *коря́к*) «народ у Корякському національному окрузі Камчатської області, носій однієї з палеоазійських (чукотсько-камчатських) мов»; — бр. *карáк* «коряк», п. (język) koriacki «коряцька (мова)»; — запозичення з російської мови; р. *коря́ки*, очевидно, виникло на основі етимологічно неясного коряцького *кэрэк* «керек» — самоназви кереків, суміжної з коряками народності, яких до останнього часу вважали частиною коряків; самі себе коряки називають нимиланами (р. *нымыланы*, що як етнонім використовувалося в 30-х роках цього століття, але тепер вийшло з ужитку).— Яз. нар. СССР V 310.

[**корьóжитися**] «коробитися, кривитися, гнутися» Я; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *корёжить(ся)* «коробити(ся), гнути(ся)», можливо, споріднене з дінд. kṛṇáti «кривиться, згинається»; виводиться також від р. [*корёга*] «корч», що разом з [*коргá*] «дуга; криве дерево; корч» вважається пов'язаним з р. *кóрень*, укр. *кóрінь*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 311; Фасмер II 325; Jagić AfSlPh 491.— Див. ще **коруýжитися.**

[**кос**[1]] (бот.) «півники садові, Iris germanica L.» Mak, [*косари*] «півники вильчасті, Iris furcata M. B.» Mak, *косáрики* «гладіолус, Gladiolus L.», [*косарик*] «тс. Mak; півники сибірські, Iris sibirica L. ВеНЗн», [*косатеня*] «півники болотні, Iris pseudacorus L.» Mak, [*кóсатень*] «тс.» Ж, [*косатец*] «півники» Mak, [*косатинь, косетик, косетинь, коситель, коситеня, косичка, косінка, косутец*] Mak, [*косачúйско* Пі, Mak, *косúстень* Г, Ж] «тс.», [*косатик*] «півники садові; півники маленькі, Iris pumila L.» Mak, [*косатинє*] «півники садові» Mak, [*косúця*] «тс.» Ме, Mak, [*косáтка*] «лепеха звичайна, Acorus calamus L.», [*косатник, коситень*] «тс.» Mak, [*косúці*] «півники болотні Mak; дикий тюльпан; вид вишивки Я», [*косятúна*] «півники садові» МСБГ, *косятинець* (вид рослини), [*кóсовий*] «фіолетовий» МСБГ; — р. *касáтик* «півники», [*косáтик*] «півники болотні», [*косúчки*] «півники садові», бр. *касáч* «півники», п. [kosa], kosaciec, ч. слц. kosatec, нл. kosa, болг. [*косá*] «тс.»; — очевидно, псл. kosa, * kosatьcь, * kosatьnь, kosica, похідні від kosa «коса (знаряддя)»; назви зумовлені шаблеподібною формою листів цих рослин, схожих на косу.— Фасмер II 345; Меркулова 136; Schuster-Šewc 632.— Див. ще **коса**[2].

[**кос**[2]] (орн.) «чорний дрізд, Turdus merula L.» ВеНЗн, *кіс* «тс.»; — на додаток до сказаного під словом **кіс**[1] (ЕСУМ II 449—450) може бути зіставлене з лит. kúosa «галка», лтс. kuosa, прус. kose «тс.», які вважаються звуконаслідувальними утвореннями (Fraenkel 284—285).— Див. ще **кіс**[1].

коса́[1] «заплетене волосся», *кі́ска* «маленька коса; [верх критої очеретом хати Мо]», *кісни́к* «стрічка в косі; [застібка в чоловічій сорочці Я]», [*кісни́чка*] «стрічка, кісник», [*коса́к*] «чубата качка» Я, [*косатар*] «такий, що має косиці» (про качура), *косеня́* «кіска», *ко́си* «мн. до *коса́*; волосся; [приймочки в кукурудзяних качанах; стебла огірків, гороху Л]», [*косиня́*] «кіска», *коси́ця* «мала коса; загнуте перо у хвості птаха; [хвіст риби Берл]», [*коси́нка*] «плетениця з конопель у вінку молодої», [*косни́к, косни́чка*] «кісник» Пі, [*ко́сники*] «кісники» Ж, [*косни́ця*] «вус рослини (?)», [*коси́хна*] «кісонька», [*коса́нка*] «учасниця весільного обряду, що розплітає косу молодої» Л, Я, [*коша́нка*] «тс.» Я, *коса́тий*, [*косича́стий*] «подібний до коси» Я, *коси́чити* «прикрашати», [*зако́сник*] «брат молодої, що розплітає їй косу» Я, [*закоса́нин*] «учасник весільного обряду (один із тих, що *їдуть за косою*, тобто ведуть молоду до молодого)», [*закоса́нка, закосля́нка*] «заміжня сестра або тітка нареченої, яка везе її до молодого» Я, [*зако́сови́й*] (у виразі [*закосова свашка*] «близька родичка молодого чи молодої») Я, Ж, [*пакоси*] «рідке волосся (?)», *підкісник* «стрічка в косі», [*підко́сник*] «тс.» Пі; — р. *коса́*, бр. *каса́*, п. kosa, ч. слц. [kosa] «коса», болг. *коса́* «волосся», м. *коса*, схв. *ко̀са*, стсл. **коса** «тс.»; — пслв. kosa, пов'язане чергуванням голосних із česati; — споріднене з лит. kasà «коса», лтс. kasa «тс.», прус. kexti «волосся в косі», діскл. haddr (< *hazda-) «жіноча зачіска», ірл. kass «кучеряве волосся», сірл. cír (< *kēsrā) «гребінь», хет. kiššā- «чесати», ав. kasvīš «висип на шкірі», вірм. k'os «короста», тох. B kāswo «проказа».— Шанский ЭСРЯ II 8, 344; Фасмер II 344—345; Преобр. I 365; Sławski II 516—518; Brückner 259; Machek ESJČ 279—280; БЕР II 653—655; Skok II 161; ЭССЯ 11, 131—133; Мельничук Этимология 1966, 194—197.— Див. ще **чеса́ти.**— Пор. **коса́**[2], **ко́сий, косм.**

коса́[2] «знаряддя для косіння; вузька смуга суходолу, мис», *кі́ска* «зменш. до *коса́*; [ніж]», [*кісни́к*] «торговець косами», [*кісни́к*] «ріжок, куди кладуть брусе для коси» ДзАтл I, [*кісни́ця*] «сіножать» Ж, *кісся́*, [*кі́счик*] «косар» Ж, [*кісьба́*] «косовиця» Ж, [*кішни́ця*] «обгороджена сіножать», [*кішня́*] «косовиця» Ж, [*коса́к*] «великий ніж, яким січуть капусту; (ент.) косарик, Phalangium L. ВеНЗн», *коса́р* «той, хто косить; [(ент.) косарик]», [*коса́ра*] «сіножать» Пі, *коса́рик* (ент.) «Phalangium L.», *коса́рка*, [*коса́рщина*] «пайка косаря за спільну роботу Ж; частування чоловіків після закінчення сінокосу Я», [*коса́ш*] (ент.) «косарик» ВеНЗн, [*ко́сень*] «липень» Ж, [*косе́ць*] «косар Ж; (ент.) косарик ВеНЗн», [*коси́лко*] «кісся» Л, [*коси́лно, коси́ло, коси́льно*] «тс.» Л, [*коси́на*] «ніж із коси» До, [*косини́ця*] «сіножать» Ж, [*коси́ря*] «косовиця, жнива» МСБГ, [*коси́й*] «косар» Я, *ко́ска* «ніж із коси» До, [*косов'е́*] «кісся» Л, *косови́ця*, [*косови́ще*] «кісся», [*косяни́к*] «мантачка» Ж, [*коса́р*] (ент.) «косарик» ВеЗа, *кошани́ця* «скошені вруна чи зелене збіжжя», [*кошени́на*] «скошена трава; лука» ВеУг, *кошени́ця* «[тс. тж]; кошаниця», [*ко́шинь*] «липень» Гриц, [*кошоли́на*] «скошене збіжжя» Гриц, *кісни́й, коси́ти*, [*зако́ски*] «заробітки селян косарюванням» Я, [*зако́сок*] «затока річки», [*не́кіс*] «некошена смуга, некошена лука» Ж, *обкіс, обкіски* «свято на честь закінчення косовиці», [*обкоси́тися*] «урізатися косою» До, [*пакіс*] «покіс» Ж, [*перекіс*] «сіножать», [*перекоси*] «скошене сіно» ВеЗн, *підкіс, покіс*, [*покоса́рки*] «обжинки», [*покоса́рщина*] «гулянка дружин косарів після відходу чоловіків на роботу», [*покісни́й*] «прибутковий» Ж, *поукісний*, [*пра́кіс*] «прибережне сіно» Ж, *скіс* (с.-г.), *скісо́к* «невеличка коса; сточена коса; шматок коси, використовуваний як ніж чи бритва», [*ско́сок*] «тс.» Ж, [*скоша́тий*] «скошений» Ж, *укіс*; — р. болг. *коса́*, бр. *каса́*, п. ч. слц. вл. нл. kosa, полаб. t'ösă, м. *коса*, схв. *ко́са*, слн. kôsa, стсл. **коса**; — пслв. kosa, первісно «обрубана жердина, обрубана гілка»; — найближче відповідає дангл. hoss «гілка, паросток», гр. κάστον «дрова»; зводиться до кореня ie. * kos-/ kes- «різати, скребти», з яким пов'язані також *коса́*[1], *ко́сий, чеса́ти*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 343—344; Фасмер II 345; Преобр. I 366;

Machek ESJČ 280; Младенов 252; Skok II 161—162; ЭССЯ 11, 133—135; Мельничук Этимология 1966, 224—230.— Див. ще **чеса́ти.**— Пор. **коса́**[1], **кóсий.**

[коса́[3]] «селезінка Л; підшлункова залоза Я»; — р. (зах.) [*коса́*] «селезінка», бр. [*каса́*] «тс.», п. (пн.-сх.) [kosa] «селезінка деяких тварин»; — неясне; наявне також лит. kasà «підшлункова залоза; [селезінка]»; можливо, пов'язане з *коса́*[2] (селезінка людини і деяких тварин нагадує косу або вигнутий ніж); може бути й запозиченням з тюркських мов (пор. уйг. *қосақ* «черево, живіт; утроба», тат. *корсак* «тс.», кар. *курсах* «черево, живіт; нутрощі», *курсак* (*къурсакъ*) «тс.», алт. *курсак* «утроба, черево»).

[коса[4]**]** «сухожилок» ВеЗн, [*коси́ця*] «тс.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *коса́*[1].

[косарики] (бот.) «сокирки польові, Consolida arvensis Opiz. (Delphinium consolida L.)» Mak, [*коса́рки, косирки́* ЛЧерк] «тс.», [*коси́лькú*] «тс.; горошок плотовий, Vicia sepium L.; левкой однорічний, Matthiola annua Sweet» Г, Ж; — р. (пд.) [*коса́рики*] «сокирки польові»;— назви, пов'язані з *соки́ркú* «тс.» через проміжну форму [*косирки́*], що виникла шляхом метатези.— Див. ще **соки́ркú.**

[косарі] (бот.) «грабельки звичайні, Erodium cicutarium L'Herit.» Mak; — пов'язане з *коса́р* «той, хто косить» за подібністю гострих видовжених кінчиків плодів грабельок до кіс або ножів.— Див. ще **коса́**[2].

[коса́тка] (бот.) «аконіт, Aconitum L.», [*косатик*] «астрагал солодколистий, Astragalus glycyphyllus L.» Mak, [*коса́ч*] «овес східний, Avena orientalis Schreb.» Ж, [*косичáк*] «тс.» ВеНЗн; — очевидно, утворення, пов'язані з *коса́*[1] або *коса́*[2]; мотивація таких назв цих рослин неясна.

косе́канс (мат.) «секанс доповняльного кута»; — р. *косе́канс*, бр. *касе́канс*, п. cosecans, ч. слц. вл. kosekans, болг. *косека́нс*, м. *косеканс*, схв. *кòсеканс*, слн. kósekans; — запозичення з новолатинської мови; нлат. cosecans виникло внаслідок скорочення сполуки co(mplementi) secans «секанс доповнення», що складається з лат. complementum (род. в. одн. complementi) «доповнення», утвореного від compleo «наповнюю; завершую, закінчую», та secans «той, що розтинає; (мат.) секанс».— CIC 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 345; Koraliński 183, 498; Klein 358.— Див. ще **компле́кт, се́канс.**— Пор. **кóсинус, кота́нгенс.**

косе́н — див. **хосе́н.**

[косе́ць] (орн.) «деркач, Crex crex L.» ВеНЗн, [*коса́к*] «тс.» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з *коса́р* «той, хто косить»; за способом життя (Воїнств.— Кіст. 42—43; Птицы СССР 209) птах, як і косар, багато часу проводить у високій траві.

[коси́ба] «віл або корова з загнутими назад рогами» Ж, [*косиба́стий*] «такий, що має загнуті назад роги» Ж; — ч. [kosiba] «криве дерево; суддівський жезл»; — похідне утворення від кореня *кос-* «косий, кривий», що, як і *коса́, чеса́ти*, зводиться до ie. **kes-*// kos-.— Мельничук Этимология 1966, 230.— Див. ще **коса́**[1], **коса́**[2], **чеса́ти.**

[косибав] (ент.) «косарик (вид павуків), Phalangium opilio»; — пов'язане з *коса́*[2] (знаряддя): відірвана нога цього павука згинається і розгинається, нагадуючи рухи коси у косаря; словотворча структура неясна.— Див. ще **коса́**[2].

кóсий, *косина́, коси́нець, коси́нчик,* [*косиня́*] «кривизна», *кося́к* «розташований косо предмет; череда, отара, табун, зграя; одвірок, лутка; [шматок сітки; линва на човні; обшита мереживом косинка Дз]», [*кося́на*] «мотузка біля вітрила» Берл, [*кося́ч*] «біла косинка з мереживом» Мо, [*кіськóм*] «косо» Ж, [*косякá*] «навскоси», *коси́ти* «робити чи дивитися косо», [*зýкісьний*] «навскісний» Ж, [*зýкісь*] «упоперек, навскоси» Ж, *навкісний, на́вкіс, навкоси́, навкося́, навкосякá, навскісний, навскісник* (спец.), [*навскú*] «навскоси» Ж, *на́вскіс, навскоси́,* [*найскось*] «навскоси» Ж, [*наоскоси́* Ме, *наперекíс, на́скось, окóса* Ж] «тс.», [*одкóс*] «наріжна планка, якою попередньо закріплюються крокви» ЛЖит, *перекíс, підкíс, скісни́й,* [*скóсий*] «косий, кривий» Ж, [*скóсúстий*] «похилий; косий», [*скосóватий*] «тс.» Ж, *скíс* (спец.), *скíсок* «позначка на вусі вівці», [*скосів-*

ка] «трикутний рушник» Ж, *скóса*, [*скóсом*], *укíсний*, [*укóсистий*] «похилий, кривий» Ж, [*укóсний*] «тс.» Ж, *укíс* «схил», *укíсник* (спец.), *укóсина* (тех.), [*укóсом*] «косо»; — р. *косóй*, бр. *кóсы*, др. *косъ*, п. вл. kosy, ч. слц. kosý, нл. kosa «укіс, кривина», болг. м. *кос*, схв. *кòс*, слн. kós; — псл. * kosъ < ie, *kosŭ- «обрубаний, обрізаний», пов'язане чергуванням голосних з ces- (<*kes-) у česati, укр. *чеса́ти*; — споріднене з ав. kasu- «малий», пехл. kas «тс.», перс. [kastar] «молодший», kastan «зменшувати»; сумнівне виведення (Фасмер II 347) від *коса*[2] (знаряддя), а також пов'язання з лат. coxa «стегно» (Bezzenberger BB 12, 239) або з дінд. cāpa- «дуга» (Petersson AfSlPh 36, 137—138).— Шанский ЭСРЯ II 8, 351—352; Фасмер II 347; Преобр. I 369; Sławski II 535—536; Machek ESJČ 281; Schuster-Šewc 631; Skok II 160—161; ЭССЯ 11, 177—179; Мельничук Этимология 1966, 229—230.— Див. ще **чеса́ти**. — Пор. **коса́**[1], **коса́**[2].

коси́нка «трикутна жіноча хустка», [*касінóк*] «тс.» Л; — бр. *касы́нка*, п. [kosynka], слц. kosinka; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *косы́нка* є похідним від [*косы́ня*] «косинка», пов'язаного з *косóй*, укр. *кóсий*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 356; ЭИРЯ II 69.— Див. ще **кóсий**.

кóсинус (мат.) «синус доповняльного кута»; — р. болг. м. *кóсинус*, бр. *кóсінус*, п. cosinus, ч. вл. kosinus, слц. kosínus, схв. *кòсинус*, слн. kòsinus, kósinus; — запозичення з новолатинської мови; нлат. cosinus «тс.» виникло внаслідок скорочення сполуки co(mplementi) sinus «синус доповнення», що складається з лат. complementum «доповнення» та sinus «вигнутість, вигин; (мат.) синус».— CIC 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 345; Kopaliński 183, 498; Klein 358.— Див. ще **компле́кт**, **косе́канс**, **си́нус**.— Пор. **кота́нгенс**.

[**косі́ка**] (іхт.) «колючка триголкова, Gastrosteus aculeatus» ВеНЗн; — очевидно, результат видозміни давнішого **кусі́ка* «тс.»; пор. [*кусі́ка*] «усе, що кусає» Ж, у даному разі як позначення риби, що має колючки (Рыбы СССР 413—414), кусається; похідне від *куса́ти* (див.).

[**коско́вий**] «розпиляний на поліна» Я; — очевидно, результат гіперистичної видозміни форми *кусковúй*, похідної від *кусóк*.— Див. ще **куса́ти**.

[**косм**] «жмут, клубок, пасмо» Ж, [*косма́*] «тс. Ж; бавовна Я», [*космáк*] «пасмо скуйовдженого волосся», *космакú* «кудли», [*косма́тина*] «жмут, пасмо» Ж, [*косматíй*] «патлатий чоловік», [*косма́точка*] «вівця з пишною вовною» Я, [*космáч*] «кудлатий, патлатий; ведмідь (у мові мисливців)» Ж, [*космáчка*] «нечесана жінка» Я, [*космáшечка*] «вівця з пишною вовною», [*кóсмик*] «клубок, жмут», [*космúна*] «пасмо волосся Ж; віл з неправильно посадженими рогами», [*космúстка*] «вовна» Доп. УжДУ IV, [*космýн*] «ковтун» Ж, [*косом*] «клубок, жмут», *космáтий* «кошлатий», *космáтити*, *космáчити*; — р. *космá* «пасмо», бр. *касмачы́* «патли», др. *космa* «волос», *космъ* «тс.», п. kosm «пасмо», ч. вл. нл. kosma «волосся», слц. kosmatý «патлатий», болг. *кóсъм* «волосся», м. *косма* «вовна, волосся», схв. *кòсмат* «патлатий», слн. kôsem «жмутик, клаптик», стсл. **космъ** «волос»; — псл. kosmъ, суфіксальне утворення від кореня *kes-/kos- «різати, скребти, дряпати», до якого зводяться також *коса́*, *чеса́ти*; малоймовірним є розгляд (Pisani Paideia 8, 312) псл. kosmъ як наслідку контамінації kosa (волосся) і * koma (гр. κόμη «волосся»).— Фасмер — Трубачев II 345—346; Шанский ЭСРЯ II, 8, 349; Преобр. I 366; Sławski II 524—525; Brückner 259; Machek ESJČ 279—280; Schuster-Šewc 635—636; Младенов 253; Skok II 161; Bezlaj ESSJ II 70; ЭССЯ 11, 145—147; Мельничук Этимология 1966, 196, 231; Бернштейн Очерк 1974, 180; Bern. I 580—581.— Пор. **коса́**[1], **коса́**[2], **чеса́ти**.

[**косма**] (бот.) «підмаренник м'який, Galium mollugo L.» Mak, [*космак*] «агрус звичайний, Ribes grossularia L. var. pubescens» ВеНЗн, [*косматик*] «скорзонера (зміячка) низька, Scorzonera humilis L.» Mak, [*кóсматка*] «горлянка повзуча, Ajuga reptans L. Mak; малина, Rubus idaeus L. УЗ Башк. ГУ», [*космáч-*

ки́] «агрус звичайний», [*космівки́*] «тс.» ВеНЗн, ВеУг; — р. [*косма́тая (трава)*] «горлянка повзуча», п. ч. kosmatka «вид пшениці звичайної (вусата пшениця)», слц. [kosmačka] «агрус», вл. kosmačka, слн. kosmača «тс.»; — назви, пов'язані з *косм* та похідними від нього з огляду на наявність волосків на листі, стеблах чи інших частинах цих рослин.— Шамота 99; Вісюліна—Клоков 202, 288, 292, 299—300, 322; Нейштадт 303, 466, 515, 584; Schuster-Šewc 636.— Див. ще **косм.**

косме́тика, *косме́тик, косметі́чка, косметі́чний;* — р. *косме́тика*, бр. *касме́тыка*, п. kosmetyka, ч. вл. kosmetika, слц. kozmetika, болг. м. *козме́тика*, схв. *козмѐтика*, слн. kozmétika; — запозичення з французької мови; фр. cosmétique походить від гр. κοσμητική «мистецтво прикрашати», пов'язаного з κοσμέω «прикрашаю, оздоблюю, впорядковую», κόσμος «упорядкованість; будова, світобудова; прикраса».— CIC 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 346; Фасмер II 346; Kopaliński 533; Holub — Lyer 263; Dauzat 210.— Див. ще **ко́смос.**

космого́нія «розділ астрономії про походження й розвиток небесних тіл», *космогоні́чний;*— р. болг. *космого́ния*, бр. *касмагóнія*, п. kosmogonia, ч. kosmogonie, слц. kozmogónia, м. *космогонија*, схв. *космогднија*, слн. kozmogonija; — через російське і французьке посередництво (фр. cosmogonie) запозичено з грецької мови; гр. κοσμογονία «тс.» складається з основ слів κόσμος «космос, світ» і γονή «народження; покоління».— CIC 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 346; Kopaliński 533; Holub — Lyer 263.— Див. ще **епігóн, ко́смос.**

космодро́м; — бр. *касмадро́м*, п. ч. kosmodrom, слц. слн. kozmodróm, болг. *космодру́м*, схв. *космдром, ко̀смодром*;— запозичення з російської мови; р. *космодро́м* утворене за зразком слова *аеродро́м* з основи слова *ко́смос* (< гр. κόσμος «всесвіт») і словотворчого елемента *-дром* (< гр. δρόμος «біг, стежка, шлях»).— CIC 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 346—347; Kopaliński 533.— Див. ще **аеродро́м, ко́смос.**— Пор. **іподро́м.**

космона́вт «пілот космічного корабля», *космона́втика;*— бр. *касмана́ўт*, п. kosmonauta, ч. kosmonaut, слц. kozmonaut, вл. monawt, болг. *космона́вт*, м. *космона́ут*, схв. *космонàут*, слн. kozmonávt;— запозичення з російської мови; р. *космона́вт* утворено на основі гр. κόσμος «космос, світ» і ναύτης «моряк, весляр» за зразком *аерона́вт, астрона́вт.*— CIC 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 347; Kopaliński 533; Holub — Lyer 263.— Див. ще **аргона́вт, ко́смос.**

космополі́т «людина, позбавлена почуття патріотизму; (біол.) рослина (тварина), поширена по всій земній кулі», *космополіти́зм, космополіти́чний;* — р. болг. м. *космополи́т*, бр. *касмапалі́т*, п. ч. kosmopolita, слц. kozmopolita, вл. kosmopolit, схв. *космополѝт(а)*, *козмополѝт*, слн. kozmopolít;— запозичено з грецької мови, очевидно, через латинську і французьку або німецьку (лат. cosmopolita > фр. cosmopolite, н. Kosmopolít); гр. κοσμοπολίτης «громадянин світу» утворено з основ слів κόσμος «космос, світ» та πολίτης «мешканець міста, громадянин».— CIC 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 348; Фасмер II 346; Kopaliński 533; Holub — Lyer 263; Dauzat 210.— Див. ще **ко́смос, політика.**

ко́смос, *космі́чний*; — р. болг. м. *ко́смос*, бр. *ко́смас*, п. ч. вл. kosmos, слц. kozmos, схв. *ко̀смос, ко̀змос*, слн. kózmos;— запозичення з грецької мови; гр. κόσμος «упорядкованість; будова; світобудова, світ; прикраса, вбрання» остаточно не з'ясоване; очевидно, споріднене з лат. censeo «оцінюю, вважаю» (ie. **ḱens-* «проголошувати, стверджувати»); зіставлялось також з псл. kosmъ «жмуток волосся», лат. corpus «тіло», дінд. kálpate «є в порядку» та ін.— CIC 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 349; Kopaliński 533; Holub — Lyer 263; Frisk I 929—930; Boisacq 500—501; ЭССЯ 11, 145, 147.

ко́сний, *коснíти*;— р. *ко́сный*, бр. *ко́сны*;— очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **къс(ь)нъ** «повільний, запізнілий», як і споріднені з ним болг. *къ̀сен* «запізнілий, пізній», м. *касен*, схв. *кàсан*, слн. kásen «тс.»,

стсл. **късынѣти** «затримуватися, не поспішати», зводиться до псл. къsьпъ, очевидно, спорідненого з лтс. kusls «слабкий, безпорадний» (про дитину), лит. kùšlas «кволий; убогий; сліпий», прус. ucka-kuslaisin (зн. в. одн.) «найслабший»; можливо, споріднене також з псл. kyslъ, kvasъ, укр. *кúслий*, *квас*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 350; Фасмер II 346; Преобр. I 366; Младенов 266; Skok II 55—56; Bern. I 671.

[**коснíти**] «в'янути» О; — очевидно, споріднене з болг. *къснéя* «запізнююся», м. *касни*, схв. *кàснити*, слн. kasníti «запізнюватися», стсл. **късынѣти** «затримуватися».— Див. ще **кóсний.**

[**коснопелька**] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Ness.» Mak; — очевидно, результат видозміни назви [*компостелька*] «тс.», похідної від [*компостеля*].— Див. ще **кампусте́лія.**

[**косонога**] (бот.) «віхалка, Antericum L. (Phalangium Adans.)» Mak;— пов'язане з складним прикметником *косоно́гий*; назва могла бути зумовлена косою формою стебла рослини. — Федченко — Флеров 230.— Див. ще **кóсий, нога́.**

[**косо́рий**] (у сполученні *к-а вівця́* «вівця з рогами, схожими на коси»), [*косори́ста*] «рогата вівця» ВеНЗн, [*косо́ря*] «вівця, в якої роги, як дві скалки, забиті в голову» НЗ УжДУ 26/2, Доп. УжДУ IV, [*косàря*] «тс.» тж, [*коса́ра*] «вівця з загнутими назад рогами» О;— очевидно, пов'язане з колишнім **косíр(ь)* (род. в. *косóра /-я*) (< др. **косоръ /-ь*) «серп, ніж, коса» (пор. бр. [*касо́р*] «ніж, яким колять скіпки», п. [kosor] «сікач; коса, якою ріжуть січку», м. *косор* «садовий ніж», схв. kòsor (kösor) «тс.», цсл. **косоръ (косорь)** «коса»); — псл. kosorъ / kosorь, очевидно, пов'язане з kosa, укр. *коса́*[2], хоч не виключений також зв'язок з kosъ, укр. *кóсий*; отже, первісне значення *косо́рий* — «подібний до коси, серпа»; у зв'язку з цим тлумачення *косора вівця* «вівця з рогами, схожими на коси (волосся)» Ж помилкове, правильно — «вівця з рогами, схожими на коси або серпи».— Sławski II 522—523; Мельничук Этимология 1966, 230.— Див. ще **коса́**[2], **кóсий.**

[**косо́рити**] «убирати, гарно, елегантно одягати», [*косо́рич*] «франт, чепурун»;— неясне; можливо, походить від уг. koszorúzni «увінчувати; обвивати вінками; нагороджувати», koszorú «вінок, вінець».

[**косо́ритися**] «заявляти претензії; бути зухвалим, гороїжитися, бундючитися; скоса дивитися на когось Ме»; — очевидно, пов'язане з *косо́рий* «з рогами, схожими на коси або серпи»; в такому разі початково означало «поводитися, як косора вівця, несподівано битися рогами» (вівці, як правило, безрогі).— Див. ще **косо́рий.**

[**костáр**] (іхт.) «молода марена (вусач), Barbus barbus (L.) (Barbus fluviaticus)» Ж, [*костáч*] «тс.» Ж; — похідні утворення від *кість*, *кóсті*; назви зумовлені тим, що м'ясо марени дуже костисте (Сабанеев 276).— Див. ще **кість.**

костéр[1] «кріплення в шахті з дерев'яних стояків; [складені купою дрова, очерет; велика купа (речей, майна) Па]», [*костéрка*] «невелика купа дров» Ж, *костéрник* «робітник, що ставить кріплення», [*костри́ще*] «місце, де горіло багаття»; — р. *костёр* «вогнище», бр. *касцёр* «тс.; стіс (дров); купка (млинців)», др. *костьръ* «купа трупів (на полі бою)», п. [kostra] «купа, стіс; скирта; сажень (дров)», [kostro] «скирта; сажень (дров)», слн. kóster «купа, стіс»; — псл. kost(ь)гъ «купа, стіс», первісно «щось нарубане»; зводиться до ie. * kes-/kos- «рубати, різати, колоти; бити»; сумнівне припущення (Thomsen, Samlede Afhandlinger I 387) про походження від діcл. kǫstr «купа».— Шанский ЭСРЯ II 8, 352—353; Фасмер II 347; Преобр. I 367; Sławski II 530—531; ЭССЯ 11, 163—164; Мельничук Этимология 1966, 233; Bern. I 584.— Див. ще **коса́**[2].— Пор. **костéр**[2], **костри́ця.**

костéр[2] (бот.) «стоколос безостий, Bromus inermis Leyss.», [*костáр*] «стоколос житній, Bromus secalinus L.», [*костерáва* ВеБ, *костеря́ва*] «костриця, Festuca L.», [*костерéва*] «тс. Ж, Mak;

аїр дернистий, Aira caespitosa L. Mak; тонконіг, Poa L. Mak; мишій, Setaria P. B. Л», [*кострень*] «костриця» Mak, *костри́ця*, [*каштери́ва* Ж, *кустери́ва* Ж, *кустериця* Mak, *кустри́ця* Ж] «тс.», [*костерявова́тий*] «подібний до костриці» Ж;— р. *костёр* «стоколос», [*костёрь*] «тс.», бр. [*косцёр*] «стоколос житній», п. kostrzewa «костриця; (ст.) стоколос», ч. kostřava «костриця», слц. kostrava «тс.», вл. kostrjawa «стоколос; вівсюнець», нл. kostrjowa «стоколос житній; [чорнокорінь лікарський; кмин]», [kostrjawa, kostrjewa] «тс.», полаб. t'ustraivă «костриця», болг. [*кощрава*] «стоколос; мишій», схв. [*кострба*] «костер; вівсюнець», [*кòстрава*] «костриця», слн. kostrẽvec «стоколос; кукіль»; — псл. kostra, kost(ь)гъ — суфіксальні утворення від кореня ie. *kes-/kos-, одне з первісних значень якого є «колоти»; назви пов'язані з наявністю в цих рослин остюків у квіткових (колоскових) лусках.— Вісюліна — Клоков 99, 100, 103, 104; Нейштадт 97, 107, 114, 117; Меркулова Очерки 115—116; Фасмер II 347; Преобр. I 367; Sławski II 532—533; Brückner 259; Machek ESJČ 281; Schuster-Šewc 637—638; Skok II 165—166; Bezlaj ESSJ II 71; ЭССЯ 11, 160—161; Мельничук Этимология 1966, 233.— Див. ще **коса́**[2].— Пор. **костер**[1], **костри́ця.**

[**костикі́вка**] «сорт яблук, відомий на Україні здавна» Я; — неясне.

костиль (тех.) «металевий стрижень; [залізний отвір у пилці для дерев'яної ручки Л]», [*костёль*] «залізний отвір у пилці для дерев'яної ручки» Л, [*костúл*] «костур, коцюба» Ж; — р. *костыль* «костур; металевий стрижень», бр. *костыль* «металевий стрижень»; — очевидно, др. * *костыль*, похідне від *кость* «кістка»; як новий технічний термін запозичене з російської мови.— Шанский ЭСРЯ II 8, 354; Фасмер II 349; Преобр. I 368; ЭССЯ 11, 167.— Див. ще **кість.**— Пор. **кóстýр**[1].

[**костир**] «токар» Пі; — неясне; може бути зіставлене з схв. *кòстило* «лощило (знаряддя для лощіння шкіри)».

костúти — див. **кастúти.**

[**костівáль**] (бот.) «живокіст лікарський, Symphytum officinale L.» Mak, ВеНЗн, [*коштивал, коштівал*] «тс.» Mak; — очевидно, запозичення з західнослов'янських мов; п. kostywał «живокіст лікарський», kosztywał, [kosztyfał, kostyfal], ч. слц. kostival, вл. kosćadło «тс.», нл. kosćował, kosćiwadlo, kosćadło, kosćiwało «тс.; чорнокорінь лікарський, Cynoglossum officinale L.» є кальками нвн. Bein-well «живокіст лікарський» (свн. beinwalla, двн. beinwalla, beinwella «тс.»), що складається з основ іменника Bein «кістка; нога» і етимологічно неясного дієслова -well- (-walla) (< wallen) «гоїтися» (від якого походить і ч. ст. (s)valiti «з'єднати, викликати зрощення (кістки)»), неясного штучного слова старої німецької медицини; німецька назва живокосту зумовлена застосуванням цієї рослини для лікування переломів кісток (Носаль 114—115); менш імовірне пов'язання (Machek ESJČ 281) ч. -val з стсл. **болии** «лікар».— Sławski II 546—547; ЭССЯ 11, 157; Kluge-Mitzka 63.— Див. ще **кість.**— Пор. **жúвокíст.**

[**костолом**] (бот.) «живокіст лікарський, Symphytum officinale L.» Mak;— складне утворення з основ іменника *кість* і дієслова *ломúти*; назва зумовлена застосуванням живокосту як лікувального засобу при переломах кісток.— ЭССЯ 11, 157—158; Носаль 114—115; Нейштадт 453.— Див. ще **кість, ламáти.**

[**костомáра**] «велика кістка», [*костомáруватий*] «ширококостий»; — утворене від *кість* за допомогою форманта *-мара*, що виник як результат контамінації суфіксоїда *-маха* й суфікса *-ара* (*котяра, носяра* і под.).— Див. ще **кість.**— Пор. **костомáха.**

костомáха «велика кістка; (перен.) смерть»; — п. [kostomacha] «кістяк; стара кістка, що валяється на землі» (з укр.); — утворене від *кість* за допомогою суфіксоїда *-маха*, що виник, можливо, внаслідок перерозкладу в слові *сіромáха* (похідному від *сірóма* з суфіксом *-аха*) і став уживатися як збільшувальний суфікс із відтінком згрубілості (пор. *грудомáха* «велика

грудка», [*пустомáха*] «мішок, наповнений повітрям; пустун, шибеник» Ж).— Див. ще **кість.**

[**костоно́га**] (зоол.) «стонога стінна, Oniscus asellus L. (Oniscus murarius Cuv.) ВеНЗн; мокриця льохова, Parcellio scaber Л»; — очевидно, результат контамінації назв *стоно́га* «тс.» і [*костяни́ця*] (зоол.) «кістянка, Lithobius forficatus» (див.).

[**костопльо́н**] «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Ness. (Aster chinensis)» Ж;— результат видозміни назви [*компоштильон*] «тс.» Мак, яка, очевидно, через форму [*компосте́ля*] «тс.» зводиться до наукової назви лат. callistephus.— Див. ще **кампусте́лія.**

костре́ць «нижня частина крижів», [*костри́ця*] «тс.» Ж;— р. *костре́ц* «тс.», ч. kostra «скелет, кістяк», kostřec «куприк», слц. kostra «скелет, кістяк»;— псл. *kostrьsь, очевидно, похідне від kostь «кість»; менш імовірне пов'язання (Machek ESJČ 281) з первісним *gozrьsь, що зблизилося з псл. kostь, укр. *кість*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 354; Фасмер II 348; Преобр. I 368; Мельничук Этимология 1966, 195, 234—237.— Див. ще **кість.**

[**ко́стрик**] (іхт.) «йорж, Acerina cernua L.» Ж, [*ко́стриж*] «окунь» МСБГ, [*ко́строж* тж, *костружс* тж, *ка́стриж* Дз] «тс.»;— р. [*ко́стрик*] «тс.», [*костёрь*] «молодий осетер або севрюга з великою кількістю зовнішніх кісточок», п. kostera «остиста риба», [kostyra, kosternik] «йорж», м. *кострец* «окунь річковий», схв. *ко̏стрет* «тс.»; — псл. *kostьrъ «щось костисте, гостре, колюче», суфіксальне утворення, пов'язане з коренем ie. *kes-/kos- «колоти, різати»; підставою для виникнення назви є костистість риби, наявність колючих променів у її спинному плавці (Маркевич — Короткий 173).— Sławski II 533; Мельничук Этимология 1966, 233.— Див. ще **коса́²**.— Пор. **костёр¹.**

костри́ця «тверді залишки льону й конопель після тіпання та чухрання; [товста гілка ВеБ]», *кістри́ця* «кострица», [*койстри́ця* Ж, *костра́* Мо] «тс.», [*костьо́р*] «згонини з гречаної соломи» Л, [*костри́куватий*] «задерикуватий, причепливий» Я, [*костри́чуватий*] «який має багато костриці», *костри́читися* «виділяти кострицю (про прядиво); гороїжитися, чванитися», [*кістри́читися*] «тс.»; — р. *костра́* «кострица», [*костёрь*], *костри́ка*, *костри́ца*, бр. *кастры́ца*, п. kostrzewa, kostra, kostrzyca «тс.»; — псл. kostra (kostrica), очевидно, «обрубки, обломки» або «щось начесане»; похідне від ie. *kes-/kos- «рубати, колоти, бити».— Шанский ЭСРЯ II 8, 353; Фасмер II 348; Преобр. I 367—368; Sławski II 532—534; ЭССЯ 11, 162; Мельничук Этимология 1966, 233; Трубачев Рем. терминол. 84—85.— Див. ще **коса́²**, **чеса́ти.**

[**костро́вий**] «?» (Купи черевички, малі-невеличкі, кострові чулочки, золоті стрілочки.— Полт. г.) Я; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*костро́вые*] (*чулки*) «сині (панчохи)» не зовсім ясне; можливо, пов'язане з тим, що ці панчохи вироблялися не з шовку, а з льону, який очищався від костриці (р. [*костра́*]).

[**ко́струб**[1]] «нечепура, скуйовджений, патлатий», [*костру́ба* Я, *коструба́нь*, *коструба́ч*, *костру́бка* Я, *коштруба́нь* Ж] «тс.», *коструба́тий*, [*коструба́товий*] Я, *коструба́чити* «куйовдити»; — р. [*коструба́тый*] «костробатий», бр. [*каструбава́ты*] «шерехатий, шорсткий», п. kostrubaty (з укр.), kostropaty, ч. слц. kostrbatý «тс.»;— псл. *kostra «щось остюкувате, гостре»; похідне від ie. *kes-/kos- «колоти; рубати, чесати»; споріднене з *кість*; непереконливе виведення (Machek ESJČ 281) з *kostrъbъ, утвореного, нібито, префіксом ko- від *strъbъ, що пов'язується з нвн. strupig «наїжачений, скуйовджений».— Фасмер II 349; Sławski II 531—532; Brückner 259; ЭССЯ 11, 163; Мельничук Этимология 1966, 233—234; Bern. I 584; Топоров III 357.— Див. ще **кість, костри́ця.**

[**ко́струб**[2]] (орн.) «яструб, Accipiter»; — очевидно, результат народноетимологічного зближення *я́струб* з *костру́батий* або контамінації слів *ко́ршак* і *я́струб*.— Булаховський Вибр. пр. III 233.— Див. ще **ко́ршак, ко́струб**[1], **я́струб.**

[**ко́струб**[3]] «скелет, кістяк» Ж, [*костру́н*] «тс.» Ж; — пов'язане з *костре́ць* «нижня частина крижів», ч. kostra «скелет, кістяк», разом з якими зводиться до псл. kostь «кістка»; зазнало формального впливу з боку фонетично близького й етимологічно віддалено спорідненого [*ко́струб*] «нечепура, скуйовджений».— Див. ще **кість**.— Пор. **ко́струб**[1].

[**костру́ба**] (орн.) «костогриз, Coccothraustes c. L. (Coccothraustes vulgaris Briss.)» ВеНЗн;— очевидно, результат видозміни назви [*костýр*] «тс.», зближеної з [*ко́струб*] «яструб» або з [*костру́ба*] «нечепура, неохайний» (можливо, у зв'язку з недбалим виглядом гнізда).— Воїнств.— Кіст. 240.— Див. ще **кість**, **ко́струб**[1], **ко́струб**[2].

[**костру́батка**] (бот.) «гриб клаварія жовта, Clavaria flava Schäff.» Ж;— похідне утворення від *костру́батий*; назва зумовлена, очевидно, зовнішнім виглядом грибів; гілочки плодового тіла в них циліндричні або загострені.— БСЭ 15, 490; 36, 582.— Див. ще **ко́струб**[1].

[**костýль**] «милиця, костур», [*коштýль*] «костур» О; — очевидно, результат видозміни слова *костúль* «милиця» під впливом *ко́стýр* (див.).

ко́стýр[1] «груба палиця, ціпок, милиця» СУМ, Ж, [*костурня́ччя*] (зб.) «костурі» Я, [*костурли́вий*] «асиметричний, непропорційний; незграбний; потворний» Ж;— р. [*ко́стур*] «кийок, велика палка», п. kostur «костур; (ст.) кістяна палиця, окутий кий», ч. [kostúr] «суха гілка; сукувата палиця»;— псл. *kosturъ, суфіксальне утворення з первісним значенням «обрубок, обтесана дошка», пов'язане з коренем іе. *kes-/kos- «колоти, рубати, різати»; менш переконливе пов'язання з kostь, укр. *кість* при припущуваному первісному значенні «кістяне знаряддя» (Sławski II 534—535).— ЭССЯ 11, 165—166; Мельничук Этимология 1966, 233.— Див. ще **коса́**[2].

костýр[2]— див. **кість**.

[**костýра**] «ніж для забиття тварин», [*коштýра*] «шкребачка» Дз, Мо, [*куштýра*] «тс.» Ме, МСБГ;— слц. koštúr «кинджал», болг. *костýра* «кишеньковий ножик», схв. [*кòстура*] «тс.», слн. kostûra «складаний ножик з кістяним руків'ям»; — очевидно, запозичення з румунської і молдавської мов; рум. cústură «різець, ніж; шевський ніж; (розм.) поганий ніж; шкребачка; лезо пилки» (молд. *кýстурэ* «тс.») пов'язують з cuţit «ніж; різець (у верстата); передплужник» (молд. *куцúт* «тс.»), що продовжує нлат. *cotitus «наточений»; існує також думка про слов'янське походження слова і зв'язок його з коренем іе. *kes-/kos- «чесати; різати» (Sławski II 534—535; ЭССЯ 11, 165—166; Мельничук Этимология 1966, 233).— Мельничук Молд. элементы 168; Scheludko 136; DLRM 210; Puşcariu 41.

[**костюлька**] (бот.) «стоколос польовий, Bromus arvensis L.» Mak, [*костю́льки*] «тс.; стоколос житній, Bromus secalinus L.»; — бр. [*касцю́лька*] «вусик житнього або ячмінного колоса»; — очевидно, похідне утворення від *кість*, яке могло зазнати семантичного зближення з *остю́к*; українська назва зумовлена наявністю остюків на нижніх квіткових лусках стоколоса (Вісюліна — Клоков 99; Нейштадт 121).— Див. ще **кість**. — Пор. **остю́к**.

костю́м, *костюме́р*, *костюме́рна*, *костюмува́ти;*— р. болг. *костю́м*, бр. *касцю́м*, п. kostium «жіночий костюм», ч. слц. kostým «тс.; театральний костюм», вл. kostim «жіночий костюм», м. *костим*, *костум*, схв. *кòстӣм*, слн. kostím, kostúm; — запозичення з французької мови; фр. costume «костюм» походить від іт. costume «звичай, звичка; костюм», яке зводиться до лат. consuētūdo «звичай, звичка», утвореного від consuesco «звикаю, маю звичку», що складається з префікса con- «з-, спів-» та дієслова suesco «привчаюся, звикаю», спорідненого з дінд. svadhā «звичай, звичка, своєрідність», гр. ἔθος «звичка, звичай».— CIC 366; Москаленко УІЛ 55; Шанский ЭСРЯ II 8, 355; Фасмер II 349; Kopaliński 533; Dauzat 210; Walde—Hofm. II 624—625.— Див. ще **коалі́ція**.

костяне́ць (бот.) «Holosteum L.», [*костенець*] «тс.» Mak;— р. *костене́ц* «тс.»;— неясне.

костяни́ця[1] (бот.) «кам'яниця, Rubus saxatilis L.», [*костя́нка*] «тс.» Ж, Mak;— р. *костяни́ка*, бр. *касцяні́цы*, *касця́нкі* «тс.»; — похідні утворення від *кість* (*ко́сті*); назви зумовлені великими розмірами кісточок плодів.— ЭССЯ 11, 154—155.— Див. ще **кість**.

костяни́ця[2] (зоол.) «багатоніжка підкласу губоногих із класу ракоподібних, Lithobius forficatus», *кістя́нка;*— очевидно, запозичення з російської мови; р. *костя́нка* «тс.» утворене від *кость* «кістка», можливо, за подібністю до кістки раковини або щита, якими вкриті голова та груди цих тварин.— УРЕ 7, 294; 12, 129, 258.— Див. ще **кість**.

Костянти́н, *Кость*, [*Кост* ВеЛ, *Костáнт* Я, *Костáнтій* Я, *Ко́стень* Я, *Ко́стик* Ж, *Костю́к*, *Костьо* ВеЛ];— р. *Константи́н*, бр. *Канстанці́н*, др. *Конъстантинъ*, п. Konstanty, ч. Konstantin, слц. Konštantín, болг. *Костади́н*, *Константи́н*, схв. Konstàntin, *Костàдин*, *Костáнтин*, слн. Konstantin, стсл. **Конъстантинъ**, **Костантинъ**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Κωνσταντῖνος походить від лат. Constantīnus (особове ім'я), утвореного з прикметника constans (род. в. constantis) «постійний, незмінний, сталий, стійкий», пов'язаного з дієсловом constāre «твердо стояти, залишатися незмінним».— Сл. вл. імен 214; Фасмер II 313; Петровский 135.— Див. ще **констатува́ти**.

костьо́л «римсько-католицька церква», *костéл* «тс.», [*костéльник*] «католик», [*костíльник*] «церковник» ВеЛ;— р. *костёл*, бр. *касцёл*, слц. kostol, вл. Ztarekoztol «Старий костьол» (топонім), болг. *костéл* «костьол»; — запозичення з польської мови; п. kościół «церква» через посередництво ч. kostel «тс.», як і м. *кастел* «замок, фортеця», схв. *кàстел* «тс.; кремль; церква», слн. kastél «фортеця», стсл. **костелъ** «кремль; церква», походить від двн. kastel «фортеця», яке зводиться до лат. castellum «укріплене місце, замок», зменш. від castrum «фортеця, форт» (давніше «відрізаний шматок; табір, земля»), пов'язаного з castro «відтинаю; каструю»; значення «церква» розвинулось у чеській мові, очевидно, у зв'язку з будівництвом перших церков усередині укріпленої частини міста, кремля.— CIC 367; Richhardt 68; Фасмер — Трубачев II 347; Преобр. I 367; Мельников Slavia 1967/1, 102; Sławski II 553—554; Brückner 260; Machek ESJČ 281; Bern. I 582; Mikl. EW 133; Walde—Hofm. I 179, 180.— Див. ще **каструва́ти**.

косу́ля[1] «вид сохи, плужниця»;— р. [*косу́ля*] «тс.»; — похідне утворення від *ко́сий* «розташований під кутом» (сохи робилися з розгалуженої гілки).— Див. ще **ко́сий**.

косу́ля[2] (зоол.) «козуля, Capreolus» (рід ссавців родини оленевих);— запозичення з російської мови; р. *косу́ля* вважається результатом видозміни назви *козу́ля*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 356.— Див. ще **коза́**[1].

[**косю́рки**] (бот.) «льонок дроколистий, Linaria genistaefolia L.»;— похідне утворення від *коса́*[1]; назва зумовлена подібністю суцвіть цієї рослини до кіс (Вісюліна — Клоков 276; Словн. бот. 323).— Див. ще **коса́**[1].— Пор. **коса́тка**.

ко́ся (дит.) «коник, конячка», [*ко́ська*] «тс.», [*кось*] «лоша» Гриц, *кось-ко́сь* «вигук, яким підкликають коней», [*кесь-кесь* Л, *коськó* Ж, *ксьо-ксьо* До, *ксьовксьов* Л] «тс.», [*кось*] «вигук, яким відганяють коней» Дз, [*ко́ськи*] «тс.» Дз, [*ко́ськати*] «підкликати коней вигуком *кось-кось*; панькатися Ж», *прико́ськати* «угамувати», *уко́ськати* «тс.»;— р. бр. *ко́ся* «коник», п. [koś] «тс.; вигук для підкликання коней»;— афективне утворення, що виникло як зменшувальна форма до слова *кінь*.— Фасмер II 349—350; Преобр. I 369; Sławski II 549.— Див. ще **кінь**.

[**кот**] «прилад для вимірювання кількості рідини в бочці» Мо, [*ко́тчик*] «людина, що міряє вино в бочці» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *кот* (рум. cot) «лікоть (також як міра)» походить від лат. cubitus «тс.», спорідненого з гр. κύβος «западина перед стегном у тварини», κῡφός «зігнутий», двн. hūba «ковпак, чохол, (дерев'яний) кубок», укр. *куб*.— СДЕЛМ 206; DLRM 192; Walde — Hofm. II 297.— Див. ще **куб**[2].

ко́та́ — див. **кіт.**

кота́нгенс (мат.) «тангенс доповняльного кута»; — р. болг. *кота́нгенс*, бр. *ката́нгенс*, п. cotangens, ч. kotangens, kotangenta, слц. вл. kotangens, м. *котангенс*, схв. *ко̀тангенс*, слн. kòtángens;— запозичення з новолатинської мови; нлат. cotangens «тс.» виникло внаслідок скорочення сполуки co(mplementi) tangens «тангенс доповнення», що складається з іменників complementum «доповнення» та tangens «дотичний; (мат.) тангенс».— CIC 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 357; Kopaliński 182; Holub—Lyer 264; Klein 359.— Див. ще **компле́кт, косе́канс, та́нгенс.**— Пор. **ко́синус.**

[**кота́ра**] «намет, курінь; фіранка, портьєра Ж», [*котра́жка*] «фіранка» Ж;— р. [*кота́ра*] «намет»; — запозичення з польської мови; п. kotara «фіранка, портьєра; (ст.) балдахін над ліжком; намет», ст. kotarcha «намет», kotarha «тс.» вважаються запозиченням в татарської мови (Sławski III 9—10; Brückner 262); тат. kotar (дав. в. kotarha) «намет», kotyr «тс.» у словнику Радлова відсутні; пов'язання з болг. [*ко́тара*] «кошара», схв. *ко̀тара* «тс.» (Габинекий Вост.-сл.-молд. взаим. II 133) викликає сумнів.— Пор. **катра́га.**

ко́тва́, *ко́тви́ця* — див. **кітва́.**

[**котевка**] (бот.) «водяний горіх плаваючий, Trapa natans L.» Mak, [*котелки́*] «тс.»;— р. [*котелки́*] «тс.» (з укр. ?);— запозичення з польської мови; п. kotewka, як і ч. kotvica, слц. kotvica «тс.», є похідним від kotwa «якір» (ч. слц. kotva «тс.»), якому відповідає укр. [*кітва́*] «тс.»; назва зумовлена тим, що плід цієї водяної рослини править для неї за якір (Вісюліна — Клоков 226—228), або подібністю її рогатих плодів до якоря (Sławski III 16; Machek ESJČ 151).— Див. ще **кітва́.**

коте́дж «невеликий заміський житловий будинок»;— р. *коттéдж*, бр. *катэ́дж*, п. kotedż, ч. слц. kotáž, болг. *ко́тедж*, схв. *котеж*;— запозичення з англійської мови; англ. cottage «селянська хата, заміський будинок» є суфіксальним утворенням від cot «хатина, хижа», що походить від сангл. cot, cote «будинок, житло», спорідненого з діскл. kot «хатина», гол. kot, нім. Kot(e) «тс.», які не мають відповідників поза германськими мовами.— CIC 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 360; Holub — Lyer 264; Klein 359—360; ODEE 219; Kluge—Mitzka 397.

коте́л «казан; (заст.) литаври», [*коте́лка*] «окалина міді при виготовленні мідних казанів», *котело́к* «казанок; головний убір», [*кітлик*] «казанок, горщик на куліш», [*котле́ць*] «тс.» Я, [*кітли́на*] «улоговина», [*кітлови́на, кітли́ще* Ж] «тс.», *кітля́р, коте́льна, коте́льник, коте́льня, котлови́на, котля́р* «казаняр; (заст.) литаврист Пі», *котлярéнко, котлярівна*, [*кӱтля́*] «казаночок» Пр. XI діал. н., *коте́льний*, [*закітли́на*] «котловина» Ж;— р. *котёл*, бр. *кацёл*, др. *котьлъ*, п. kocioł, ст. kocieł, ч. kotel, слц. kotol, вл. kotoł, нл. kóśeł, полаб. t'üt'ål, болг. *коте́л*, м. *котел*, схв. *ко̀тао*, слн. kôtel, стсл. **котьлъ** «казан»;— псл. kotьlъ, запозичене з готської мови; гот. * katil(u)s (род. в. мн. katilē) «казан» походить від лат. catillus, демінутива від catīnus «глиняна чашка, миска, блюдо», очевидно, спорідненого з гр. κοτύλη «чашка; (муз.) кімвали, тарілки»; думка про безпосереднє запозичення з латинської мови (Meillet Etudes 186) неприйнятна.— Шанский ЭСРЯ II 8, 357—358; Фасмер II 351; Преобр. I 369; Sławski II 317—318; Brückner 242; Machek ESJČ 283; Schuster-Šewc 646; Bezlaj ESSJ II 73—74; Львов Лексика ПВЛ 91; Критенко Вступ 53; Bern. I 591; Топоров III 267—268; Walde—Hofm. I 182.

[**котеле́бина**] «виїжджена яма на дорозі, вибоїна» Ж, [*котелéвина*] «тс.» Ж;— можливо, результат зближення з *коте́л* слова **колдобина* > [*ковдо́бина*] «тс.», пор. р. *колдóбина.*

[**коте́ць**] «загорода з очеретяних щитів для ловіння риби», [*кітéць* Дз, Мо, *кот* Я, *ко́ти*] «тс.», [*китéць*] «отвір на льоду, обгороджений тинком з очерету» Ва, [*кутéць*] «пристосування з очерету для ловіння риби» Ж, [*котéжний*] (у сполученні [*к-на бригада*] «колектив рибалок, що ловлять рибу кітцями») Дз, [*котéшний*] «тс.» Мо; — р. [*котéц*]

«загорода для ловіння риби», п. kojec «клітка для свійської птиці», ст. kościec «клітка, пастка», ч. kotec «клітка для птиці; загородка в хліві», ст. kot «крамничка, рундук», болг. *ко́чина* «хлів», м. *котец* «загорода для ловіння риби», схв. *ко̀тац* «тс.; хлів», слн. kótec «курник; свинарник», стсл. **котьць** «клітка»; — псл. kotьsь, зменш. від *kotъ «клітка»; — очевидно, споріднене з ав. kata- «комора, кімната», перс. kad «дім», гот. hеђjo «комора», дінд. cátant- «той, хто ховається»; припускається також (ЭССЯ 11, 211—212; Bern. I 588—589; Holub—Kop. 182) запозичення з іранських мов; малоймовірне пов'язання з псл. kot-iti «котити, кидати, метати; народжувати малят» (Топоров Этимология 1971, 289), а також пояснення (Persson Beitr. 111; Uhlenbeck AfSlPh 15, 488) як запозичення з германських мов (пор. дангл. cot «хатина», англ. cot, діслн. kot «тс.»).— Фасмер II 351—352; Преобр. I 371; Sławski II 330—331; Brückner 244; Machek ESJČ 283; Skok II 168; Bezlaj ESSJ II 73; Гамкрелидзе — Иванов 932.— Пор. **ко́єць**.

[**коти́**] «вид теплого взуття; шкарбани від чобіт або валянків Я»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [*коты́*] «вид взуття, полуботки» походить від комі [*кот*] «шкіряне взуття для мерця» (< *«вид взуття»), спорідненого з удм. *кут* «личак», фін. ketto; малоймовірні інші пов'язання: з р. *кот* «кіт» (Преобр. I 372), з тюрк. kata «калоші» (Горяев 164), з р. [*котыга*] «верхній одяг» (Соболевский РФВ 70, 81).— Фасмер II 354; Лыткин—Гуляев 135.

ко́тик[1] (зоол.) «морський котик, Callorhinus ursinus»; — бр. *ко́цік*, п. kot morski, болг. (*морска*) *ко́тка*;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *ко́тик* «тс.» утворено від *кот* «кіт» за допомогою суфікса *-ик* з огляду на зовнішню подібність цієї тварини до кота (УРЕ VII 299).— Шанский ЭСРЯ II 8, 358; Фасмер II 352.— Див. ще **кіт**.

ко́тик[2] (частіше *ко́тики*) «суцвіття верби, лози тощо»;— бр. *ко́цік*, п. kotka, [kotek], ч. слц. kočička, болг. *ко́тки*;— результат перенесення на суцвіття назви *ко́тик* «маленький кіт» за подібністю м'якого й пухнастого суцвіття верби до шерсті кота (як семантичні паралелі пор. слн. máčica «котик», нвн. Kätzchen «тс.» від слн. maček «кіт», нвн. Katze «кішка»).— Sławski III 12; Machek ESJČ 266.— Див. ще **кіт**.

ко́тики (бот.) «конюшина польова, Trifolium arvense L. РУСБот; [розхідник волосистий, Glechoma hirsutum W. K. Mak; розхідник звичайний, Glechoma hederaceum L.; пухівка, Eriophorum L. ВеНЗн; первоцвіт, Primula L. Mak]», [*кітка*] «пухівка» ВеНЗн, [*ко́тки́*] «конюшина польова Я, Mak; люцерна серповидна, Medicago falcata L. Ж», [*котя́чка*] «розхідник звичайний» Ж, [*коціки*] «конюшина польова» Mak;— результат перенесення на рослини назв *ко́тик* та інших похідних від *кіт* за шерстистістю або пухнастістю оцвітини, квітів або інших частин рослини, що викликає асоціацію з котячою шерстю (Вісюліна — Клоков 108, 220—221, 295; Флора УРСР VI 363; УРЕ VII 198, XII 34; Нейштадт 436—437).— Див. ще **кіт**.

коти́рувати «визначати біржову ціну», *коти́руватися* «цінуватися (про валюту, товари); мати певну ціну в очах людей»; — р. *коти́ровать*, бр. *каці́раваць*, п. kotyzacja «котировка», kotyzować, ч. kótovati «позначати розміри; котирувати», слц. kótovať «тс.», болг. *коти́рам* «котирую», м. *коти́ра се* «котирується; має ціну у людей», схв. *коти́рати* «котирувати»; — через російське і німецьке посередництво (нім. kotieren «котирувати») запозичено з французької мови; фр. coter «позначати, нумерувати, котирувати», утворене від cote «частка, пай; котирування», що походить від лат. quotus «котрий», спорідненого з дінд. káti «скільки», хет. kuwatta «тс.», гр. (іон.) κόσος «який завдовжки, який завбільшки».— СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 358; Dauzat 210—211; Walde—Hofm. II 412.

коти́ти, *кати́ти*, [*катери́ти*] «котити (швидко їхати)» Я, [*катуля́тися*] «качатися, валятися» Ж, *кача́ти*, [*качалкува́ти*] «бити качалкою», *качну́ти*, [*кети́тися*] «котитися» ВеБ, [*кицькатися*] «падати, перекидаючись» ВеЛ, [*коткува́ти*] «вирівнювати землю кот-

ком» Я, [*катáлка*] «шматок гончарної глини, яку качають і місять» Я, *катáль* «робітник, що викочує або підвозить вантажі», [*кáтанки*] «валянки» Я, *катóк*, [*катýлька*] «качалка (для тіста); деталь ткацького верстата; грудка; галушка» Ж, *качáлка*, [*качáло*] «дерев'яний кружок», [*качалýба*] «сувій полотна» Ник, *качáльниця*, *качáльня*, [*качáльце*] «згорток», [*качéля*] «гойдалка» Л, [*кáчильці*] «блок у ткацькому верстаті», [*качíлка*] «качалка» Я, *кáчка* «хитавиця», [*качýлка*] «дерев'яний круг; гра в круг» Я, [*кíтька*] «гра, що полягає в катанні яєць», [*котарéники*] «колеса» (в загадці) Я, [*кóтвина*] «один із дерев'яних валків, за допомогою яких пересувають вантаж; викачаний і витоптаний кіньми посів» Л, [*кóтвиця*] «один із дерев'яних валків» Л, [*кóтвище*] «місце, викачане кіньми» Л, [*котéць*] «вид великодньої гри, коли катають крашанки», [*кóти*] «тс.; котки, по яких котять вантажі» О, [*котúга*] «віз у чабанів», [*кóтики*] «подібна до галушок страва» Л, [*коткúй*] «тс. Л; великодня гра, коли катають крашанки Я», *котóк*, [*котýх*] «сарай, куди закочують вози» Я, *котýшка*, [*котю́чка*] (гра), [*котю́шка*] «котушка» Я, [*кóтько*] «коліщатко» (дит.) Ж, [*котьóлка*] «блочок у верстаті Ник; сувій полотна тж; вид дитячої гри Я», [*кóчало*] «круг», [*кочелá*, *кóчело*, *кочúло*] «ролик, диск» Ж, [*кочíльця*] «дерев'яні блочки в ткацькому верстаті» Доп. УжДУ I, *коткúй*, *котю́чий*, [*кочалúстий*] «звитий сувоєм, круглий» Я, [*кочиля́стий*] «дископодібний» Ж, [*кочілúстий*] «тс.», [*катýль*] (вигук при коченні) Ж, *кíть* (виг., дит.) «котиться», [*кíть-кілíть*] Ж, *кíть-кíть* «тс.», [*вúкочелати*] «викотити» Ж, [*закáт*] «повітка для сільськогосподарського реманенту» Мо, [*закáтник* Мо, *закáть* Дз] «тс.», *зáкот* «відгорнутий назовні край чогось» СУМ, Ж, [*закóта*] «тс.», [*закóтистий*, *закóчистий*], [*зáкотом*] «перекотисто» (про грім) Ж, [*запóкотом*] «покотом» Ж, *накáт* (тех.), *накáтка* (тех.), *накáтник* (тех., спец.), [*накíт*] «мощена дорога через багнисте місце», [*накóтистий*], *нáкотом*, [*навкоткá*] (у виразі *н. грати*), [*обкочелáти*] «оточити, обвести» Ж, *обкáт* (спец.), *обкáтка* (спец.), *обкáтник* (спец.), *перекóчувач* (спец.), [*підкíтькуватися*] «котитися підстрибуючи» Нед, [*пíдкітка*] «підметка» Нед, [*покатýлятися*] «покотитися», *покáт*, [*покатьóл*] «кошик соняшника» Л, [*пакатьóли*] «зубці на колесі навою» Л, [*покíт*] «схил», [*покотéло*] «кружало, кільце», [*покотúло*] «великий горщик; перекотиполе Ме», [*покотьóла*] «блочки у верстаті» Ник, *покотьóло* «обруч, дерев'яний круг, дзига», *покáтий*, *покáтистий*, *покóтистий*, [*покочúстий*] «покотистий», *покáтом*, *пóкотом*, *скат*, [*скóти*] «сувої полотна» Шух, *скóтисто* «спадисто», [*скóчистий*] «спадистий», [*упокóт*] «покотом» До; — р. *катúть* «котити», бр. *каціць* «тс.», п. kocić się «іти повільними кроками», ч. kotiti «валити», слц. (pre-)kotit' «перевернути», вл. (roz)kоćić «розколоти», схв. *котỳрати* «котити», слн. kotáti «тс.»; — псл. kotiti «кидати, перевертати; котити»; — дальша етимологія не зовсім ясна; найвірогідніше пов'язання (Топоров ВСЯ 6, 172—176) з ірл. caithid (< *katejeti) «кидає»; менш вірогідні зближення з лит. skàsti «скакати» (Bern. I 591—592; Львов ЭИРЯ II 103—108), з англ. skate «ковзатися» (Matzenauer LF 8, 161), з лат. quatio «трясу» (Loewenthal AfSlPh 37, 393—394), з дінд. śātáyati «звалює, кидає на землю» (Machek ESJČ 283).— Шанский ЭСРЯ II 8, 94; Фасмер II 209—210; Преобр. I 301; Sławski II 313—315; Brückner 242; Machek ESJČ 283; Schuster-Šewc 582—583; Bezlaj ESSJ II 73; ЭССЯ 11, 205—207.

котúтися «народжувати малят» (про дрібних тварин — кішок, овець тощо), [*котя́чка*] «частина кошари» Доп. УжДУ IV, *кíтна́*, [*котю́чий*] «плодючий», [*накíтча́*] «ягня, що народилося пізно», *óкіт* СУМ, Ж, [*обкíт*], [*скóтище*] «нора, лігво»; — р. *котúться* «котитися», бр. *каціцца*, п. kocić się, ч. kotiti se, okotiti se, слц. kotit' sa, нл. kośiś se, болг. *кóтя се*, м. *коти се*, схв. *кòтити се*, слн. kotíti;— псл. kotiti sę, очевидно, пов'язане з kotiti «кидати, метати; перевертати, котити» (пор. р. *метáть* «метати, кидати; видавати на

світ, народжувати потомство (про деяких тварин і риб)»; при допущенні кореня з рухомим s- сюди ж можна віднести і псл. skotъ «скот»; менш вірогідні інші припущення: пов'язання з лат. catulus «різні малі тварини; щеня» (Фасмер II 352; Шанский ЭСРЯ II 8, 359) або з псл. kotъ (Булаховський Нариси 28; Skok II 170), що могло бути пов'язане (Machek ESJČ 282—283) із словом (пізніше зниклим) на позначення молодих тварин взагалі, спорідненим з лат. catulus, діскл. haďna «козеня».— Журавлев Этимология 1981, 40; Sławski II 315—316; Brückner 261; ЭССЯ 11, 204—205; Гамкрелидзе — Иванов 599.— Див. ще **котúти.**— Пор. **скот.**

[**котíль**] «зовнішня плетена воронка верші»; — р. [*котёль, катёль*] «обруч у ятері»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [*котёць*] або з *котúти* (пор. *покотьóло* «обруч»).

котлéта;— р. *котлéта*, бр. *катлéта*, п. вл. kotlet, ч. слц. kotleta, болг. *котлéт*, м. *котлет*, схв. *кòтлет*, слн. kotlét;— запозичення з французької мови; фр. côtelette «котлета» походить від côte «ребро», що зводиться до лат. costa «тс.», спорідненого, очевидно, з лат. coxa «стегно», дінд. kákṣā «пахва», ав. kaša- «плече».— Москаленко УІЛ 58; Шанский ЭСРЯ II 8, 359; Фасмер II 352; Holub — Lyer 264; Dauzat 210; Мельничук Этимология 1966, 234, 239; Wiedemann BB 28, 15—16.

[**котлóбуха**] «котловина між двох гір» Я; — не зовсім ясне; очевидно, результат афективної видозміни слова *котловúна.*— Див. ще **котéл.**

котловáн «заглибина в землі (для підмурка чи інших споруд)», [*катлавáн*] «невелика заглибина з водою і грязюю» Ник;— бр. *катлавáн*;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *котловáн* «тс.» (початково діалектне) не зовсім ясне; виводиться від *котёл.*— Шанский ЭСРЯ II 8, 359; Фасмер—Трубачев II 353.— Див. ще **котéл.**

[**котлóн**] «грубка, плита» Мо, [*кутлóн*] «літня грубка надворі з каменю чи цегли без чавунної плити» Мо, [*котýня, кутýня*] «тс.» Мо;— болг. *котлóн* «невелика грубка (поза будинком); електроплитка»;— запозичення з румунської і молдавської мов; рум. cotlón «дупло; ніша (в стіні), яма, вибоїна; підпіччя», молд. *котлóн* «тс.» походять від уг. katlan «казан, чавун; улоговина, заглибина», що є запозиченням з якоїсь слов'янської мови, очевидно, сербохорватської,— пор. схв. *кòтлина* «улоговина; великий казан», спорідnене з укр. *котéл.*— СДЕЛМ 207; DLRM 193; Tamás 277—278; MNTESz II 408; Bárczi 155.— Див. ще **котéл.**

[**котлофáсити**] «вкидати в воду на гниття» Ж;— афективне утворення, можливо, пов'язане з словами *котéл* і *квáсити* (**котлоквасити* «квасити в котлі»).

[**кóтма**] «торба, клунок»;— р. *котóмка*, [*котомá*];— неясне; пов'язується (Соболевский РФВ 70, 82) з р. *катáть* (укр. *катáти*); з погляду словотвору сумнівні зіставлення з фін. kontti «берестяний кошик, що носять на спині», ест. kott «мішок; гаманець» (Kalima 132), з чаг. kat «футляр» (Matzenauer LF 8, 208) або з слат. cotta «вид одягу» (Горяев 163).— Фасмер II 353; Преобр. I 370; ЭССЯ 11, 208.

[**котни́к**] «вид ковбаси, сосиска» Ж, [*котнюх*] «тс.» Ж;— можливо, пов'язане з п. ст. kotnica «пряма кишка», похідним від kotnia «мішок, лантух», пов'язаного з [kotek] «мішечок на гроші, гаманець», [kotka] «тс.», утвореними, очевидно, від kot «кіт».— SW II 502—503, 505.

[**котовик**] (бот.) «котяча м'ята справжня, Nepeta cataria L.» Mak, [*котки*] «тс.; конюшина польова, Trifolium arvense L.» Mak, [*котник*] «дзвоники круглолисті, Campanula rotundifolia L.» Mak, [*котовник*] «конюшина гірська, Trifolium montanum L.» Mak, [*котя́чка*] «м'ята польова, Mentha arvensis L. Ж; котячі лапки дводомні, Antennaria dioica Gaertn. (Gnaphalium dioicum L.) Ж, Mak; котяча м'ята справжня ВеНЗн»;— утворення, похідні від *кіт*; зумовлені тим, що відповідні рослини мають запах, який дуже подобається котам, або їх волохаті голівки квітів, стебла чи інші частини подібні до котячої шерсті.— Вісюліна—Клоков 220—221, 295, 297—298; Нейштадт 465, 478, 530—531,

548; Федченко—Флеров 559, 938.— Див. ще **кіт.**— Пор. **ко́цурник, ко́шки.**

[**котора́**] «сварка, розбрат, кривда», [*кото́ра*] «морока» МСБГ, [*кутора*] «тс.» тж, [*которли́вий* Ж, *которува́ти* Ж]; — р. [*котора́*] «сварка, розбрат», др. *которa, котера* «тс.», стсл. **которѧ** «бій»;— псл. kotora;— споріднене з свн. hader «сварка, незгода», діел. ḫǫð «боротьба, бій», ірл. cath «тс.», гр. *κότος* «гнів, злість», можливо, з лит. katãryti «бити», katãlyti «тс.»; менш певні або неприйнятні зближення з р. (*па*)*кость* (Соболевский ЖМНП 1886, 152), з р. *четá*, лат. caterva «натовп, загін» (Vaillant RÉS 19, 106), з р. *кото́рый* (Vaillant Сл. филология 1958/I 68), з вірм. kotor «шматок, уламок» (Bugge KZ 32, 49).— Фасмер II 353; Преобр. I 370; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 154—155; Bern. I 588.

[**кото́ргати**] «з силою смикати, термосити»; — очевидно, утворене від дієслова *то́ргати* «смикати» за допомогою префіксального елемента *ко-* (*ка-*), пов'язаного з відтінком згрубілості (пор.: [*ковертáти*] «керувати, звертати», [*коверзá*] «роздуми; нісенітниця», *ка́довб*, п. kadłúb «кадовб» тощо).— Див. ще **то́ргати.**

котору́бка, *котюрубка* — див. **коцюруб.**

котри́й (питальний, відносний і неозначений займенник), *кото́рий*, [*котро́й*] ВеБ;— р. *кото́рый*, бр. *кató́ры*, др. *которыи*, *котерыи*, п. któ́ry, ч. který́, слц. ktorý, [koterý, kot(o)rý], вл. kotry, нл. kótary, [kótery, kótory], схв. [*котери*], болг. [*кутри́*] «хто», слн. katéri, стсл. **которъ, которыи, котерыи**;— псл. kotrъ, kotoгъ, koteгъ, *kъtoгъ, *kъteгъ;— споріднене з лит. katrà̀s «котрий (із двох)», [katarás] «тс.», лтс. katrs «кожен, усякий, будь-який», дінд. kataráḥ «котрий (із двох)», ав. katara-, гот. haþar, двн. hwedar, гр. (іон.) *κότερος*, гр. *πότερος* «тс.», оск. pútúrús-píd «з обох боків», які зводяться до ie. *q^{w}o-, займенникового кореня, наявного також у псл. kъto, укр. *хто*, і суфікса -tor- (-ter-); первісно займенник означав «котрий із двох», але пізніше набув значення «котрий із багатьох (незалежно від кількості)» і «який».— Шанский ЭСРЯ II 8, 360; Фасмер II 354; Преобр. I 370; Sławski III 286—289; Brückner 278; Machek ESJČ 303; Hamp RSI 32/1, 71—72; Pokorny 645—646.— Пор. **хто.**

[**кото́**] (вигук, яким проганяють овець) ЛЧерк;— неясне; можливо, пов'язане з [*кот, ко́тá*] (вигуки, якими проганяють котів), [*куть*] (вигук, яким проганяють телят).

[**кото́на**] «плита з казаном, зроблена так, що дим виходить із отворів навколо казана в комин», [*кото́ня*] «літня піч у дворі, кабиця» Мо, [*кутóня*] «тс.»;— очевидно, результат видозміни форми [*котло́н*] «грубка, плита», зближеної з молд. *котúнэ* «невелике село, хутір».— Див. ще **котло́н.**

[**кото́рмати**] «обвивати, обгортати» Ж;— очевидно, афективне утворення.

[**котурна́ш**] «курінь, колиба» Ж;— неясне.

[**кото́рно**] «моторошно; хмарно» Ж;— неясне.

[**котушки**] (бот.) «липучка їжакова, Lappula echinata Gilib. (Echinospermum lappula Lehm.)» Mak;— очевидно, результат перенесення на рослину назви *котю́шка* за колесоподібною формою віночка квіток липучки їжакової (Словн. бот. 305).— Див. ще **коти́ти.**

[**котю́га**] «собака»;— р. *кутёнок* «щеня», п. kotiuha (ст.) «собака; [здоровило]», слц. kot'uha «[тс.]; негідник, нероба, шахрай»;— очевидно, давніше **кутюга* (зближене з *котю́га* «великий кіт»); могло виникнути на основі звуконаслідувального вигуку **куть*, яким підкликають тварин (пор. р. *куть-куть* «вигук, яким підкликають курей»), за допомогою суфікса *-юга* (Фасмер II 434; Преобр. I 421; Sławski III 11); не виключений і зв'язок з уг. kutya «собака» (Brückner 262), щодо якого також припускається звуконаслідувальне походження і початкове використання для підкликання тварин (MNTESz II 686—687).

[**ко́тя**] (дит.) «картопля» Ме;— очевидно, результат спрощення важкого для вимови дітей слова *карто́пля* (див.).

[**ко́тях**[1]] «суцвіття верби, лози тощо» ВеНЗн, ВеБ, [*ко́тлях* тж, *котю́х* ВеБ] «тс.»;— очевидно, результат контамінації слів *ке́тяг* і *ко́тик* «суцвіття верби» з оглушенням кінцевого **г**, властивим західним говіркам.— Див. ще **ке́тяг**, **ко́тик**[2].

[**котя́х**[2]] «кал свійських тварин (переважно дрібних — кіз, овець тощо)»;— р. [*котя́к*];— не зовсім ясне; може бути пов'язане з [*котя́к*] «котячий послід» або з *коти́ти* з огляду на зовнішню подібність екскрементів цих тварин до маленьких кульок.— Пор. **кіт, коти́ти**.

[**ко́тяч**] «кочет (у човні)»;— очевидно, результат метатези в формі *ко́чет* при можливому пов'язанні з *коти́ти*.— Див. ще **ко́чет**.

[**коу́рка** (*віща*)] «гнідко, гнідаш» (назва коня в усній народній творчості) Ж;— р. *кау́рка*, заст. *коу́рка* «тс.», *кау́рый* (заст. *коу́рый*) «буланий»;— очевидно, запозичення з тюркських мов (дтюрк. qoŋur «рудуватий, каштановий; брунатний, буланий», каз. *конур* «жовто-бурий, буланий», тур. konur «смуглявий, каштановий», чув. *хăмăр* «бурий, коричневий, карий».— Шанский ЭСРЯ II 8, 99; Фасмер II 211; Шипова 173; Преобр. I 302, 372; Дмитриев 560; Räsänen Versuch 280—281; Егоров 291.

[**ко́фа**] «кухоль для води; посуд у вівчарстві Доп. УжДУ IV», [*кофи́нка*] «кухоль» Ж;— запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *ко́фэ* «дерев'яний цебер», рум. cófă «тс.», можливо, через болг. *ко́фа* «відро» і схв. *ко̀фа* «(дерев'яне) відро; кошик», зводяться до нгр. *κόφα* «великий кошик», гр. *κόφινος* «тс.», що не мають встановленої етимології (DLRM 164; СДЕЛМ 208; Papahagi 303; Λεξικόν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης 1419; Frisk 937; Boisacq 504); рум. cófă виводиться також (Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 133) від лат. cup(p)a «бочка, діжка», від ар. quffa «кошик» (БЕР II 691) і від тур. kova (koğa) «відро» (Младенов 254; Дзендзелівський НЗ УжДУ 13, 74).— Пор. **кофія́**.

ко́фе «кава», *ко́фій* (заст.), [*ко́ффа* Ж, *ко́хва* Ж, *ко́хвія* Л] «тс.», *кофеї́н* (хім., фарм.), *кофеї́нка* «зерно кавового дерева», [*кофей*] (бот.) «кавове дерево аравійське, Coffea arabica L.» Мак, [*кофій, кохвій*] «тс.» Мак, *кофе́йник, кофе́йница, кофе́йня*; — р. *ко́фе*, заст. *ко́фей*, ст. *кофе* (1649—1653), *кофий* (1724), бр. *ко́фе*, вл. kofej;— запозичено, очевидно, через російську мову з голландської; гол. koffie «кава» (разом з англ. coffee) походить з того самого джерела, що й фр. ісп. порт. café, іт. caffe, нім. Kaffee, укр. *ка́ва*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 361; Фасмер II 355; Маргарян РР 1972/2, 57—59; Преобр. I 372; Fries NEW 343; Klein 309.— Див. ще **ка́ва**[1].

[**кофія́**] «з'єднана з проведеним від річки каналом яма, з якої черпають воду для поливання» Дз;— очевидно, утворене на основі молд. *кофе́й* «широкий і низький дерев'яний цебер» (рум. coféi (coféie) «тс.»), похідного від молд. *ко́фэ* (рум. cófă) «дерев'яний цебер».— Дзендзелівський НЗ УжДУ 13, 74; СДЕЛМ 208; DLRM 164.— Див. ще **ко́фа**.

[**ко́фля**] «ополоник» Я; — очевидно, результат контамінації п. chochla «ополоник» (або укр. [*хо́хля*] «тс.») і п. ст. kofel «кухоль», що відбулася у польських або суміжних з ними українських говірках.— Див. ще **ку́холь, хо́хля**[2].

ко́фта, *кофти́на*, [*ко́хта* Ж, *ку́хта* Пі, *ку́хтик* Пі];— р. *ко́фта*, бр. *ко́фта*, [*ко́пта, ко́хта*];— очевидно, запозичення з якоїсь германської — скандінавської або (нижньо)німецької мови (шв. kofta «короткий одяг або плащ», дат. kofte «тс.», норв. kufta «широкий одяг, дорожний плащ», kufte «жіноча куртка», нн. [kuft] «грубий вовняний каптан», нім. (прибалт.) [kuft] «домашня куртка, піжама»); безпосереднім джерелом запозичення для слов'янських і скандінавських мов вважають (Kiparsky Baltend. 162) німецьку мову; менш імовірні дальші пов'язання: з тюрк. kaftan, укр. *каптáн* (Преобр. I 372) або з перс.-тур. kufter «тканина» (Bern. I 537).— Шанский ЭСРЯ II 8, 362; Фасмер II 355.

[**кох**] «кошик» Ж;— очевидно, результат зворотного словотвору від фор-

ми *ко́шик* (пор. р. *зонт* < *зонтик*).— Див. ще **кіш**[1].

коха́ти «любити; плекати, вирощувати, виховувати», *коха́тися* (у чомусь) «любити (щось)», [*коха́н*] «коханець», *коха́нець*, [*ко́ханик*] «пасерб, прийомний син» НЗ УжДУ 24/2, *коха́нка*, *коха́нок*, *коха́ння*, *коха́нчик* «вихованець», *коха́ний*, [*коха́стий*] «добре вирощений», *закоха́нець*, *закоха́ння*, *зако́ханий*, [*прикоха́ти*] «виростити додатково» Ж, [*при́кохок*] «приріст, приплід» Ж, *укоха́ти*, *укоха́нець*, *уко́ханий* «улюблений; випещений»;— р. [*коха́ть*] «пестити, дбайливо доглядати», бр. *каха́ць* «кохати», п. kochać, ч. kochati «тс.», kochati se «кохатися (в чомусь)», слц. kochať sa «тс.», цсл. **кощати** «любити»; — псл. kоxati;— очевидно, пов'язане з ie. *kos- / kes- «чесати, скребти», до якого зводиться й псл. česati «чесати»; сумнівне виведення від кореня kok-(s-) (у лит. kàkti «досягти» та ін.— Jacobsson Scandoslavica 14, 99—115), пов'язання з лат. cārus «любий, дорогий» (Machek ESJČ 267), з лит. kẽkšė «повія» (Jagić AfSlPh 20, 369), лат. cōmis «ласкавий, послужливий» (Walde — Hofm. I 254), а також з kok- у п. kokot «півень» (Rudnicki SO 15, 33—36; Jakobson II 639); не виключений вплив п. kochać на значення українського *коха́ти*; розгляд українського слова як полонізму (Bern. I 538; Richhardt 66) більш сумнівний.— Фасмер II 356; Sławski II 311—313; Brückner 242; Machek ESJČ 267; ЭССЯ 10, 110—111.— Див. ще **коса́**[1], **чеса́ти**.— Пор. **ро́зкіш**.

[**ко́хва**] (бот.) «люпин, Lupinus L.» Я, Mak; [*кохфія*] «люпин шорсткий, Lupinus hirsutus L.» Mak;— очевидно, результат перенесення на люпин назви [*ко́хва*] «кава; кавове дерево» за подібністю плодів цих рослин (Флора УРСР VI 314; УРЕ VI 45, VIII 318) (пор. укр. [*ка́ва*] «люпин»).— Див. ще **ка́ва**[1], **ко́фе**.

кохінхі́ни (мн.) «порода курей м'ясного напряму», *кохінхі́нка* «курка кохінхінської породи»;— р. *кохинхи́нка* «кохінхінка», бр. *кахінхі́нка*, п. kochinchina, ч. kochinchinka, kochinchina «тс.»;— запозичення з якоїсь західноєвропейської мови; пор. нім. Kochinchina «Кохінхіна (південна частина сучасного В'єтнаму)», фр. Cochinchine, англ. Cochin China «тс.»); порода курей дістала своє ім'я від європейської назви країни, де її виведено (у в'єтнамській мові найменування *Кохінхіна* не відоме).— СІС 367; БСЭ 13, 296; Kopaliński 499.

[**кохі́тник**] (бот.) «вид рододендрона, Rhododendron ferrugineum L.», [*когітни́к*] «тс.» Ж, [*кохитни́к*] «Rhododendron ponticum (myrtifolium)» ВеНЗн;— очевидно, похідні утворення від [*ко́готь*] «кіготь»; назви могли бути зумовлені видовженою ланцетовидною формою листків рододендрона (УРЕ 12, 305), подібних до кігтів.

ко́хля — див. **хо́хля**[1].

коц[1] «килим, ковдра», *коць* «тс.», [*коца́ні*] (жін. р.) «плащ з овечої вовни» О, [*коца́рка*] «килимарка», [*коца́рство*] «килимарство» Я, [*кацю́к*] «жіночий вовняний одяг, подібний до запаски; доморобна груба ряднина» Л, ЛПол, [*ко́ця*] «домоткана ковдра» До, [*ґодз*] «вовняна ковдра, доріжка» О, [*коцарюва́ти*] «робити килими»;— р. бр. [*коц*] «килим», др. *кочь* «опанча», *коць* «тс.», п. koc «вовняна ковдра», ч. ст. koc «довгий волохатий плащ», нл. kuca «вид домотканої ковдри, попони», слн. kòc «ковдра»;— запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. kozzo (чол. р.), chozza (жін. р.) «груба вовняна тканина, ковдра, одяг», від якого походять свн. kotze «тс.», нвн. Kótze «груба вовняна ковдра», споріднене з дангл. kot «груба вовняна тканина, ковдра, одяг», франк. *kotta «тс.»; сумнівні спроби пояснення слова як слов'янського і пов'язання його з р. [*коты́*] «вид жіночого взуття», псл. kotiti, укр. *коти́ти* (Соболевский РФВ 70, 82—83).— Фасмер II 356; Sławski II 309; Brückner 242; Kluge—Mitzka 398.

[**коц**[2]] (виг.) «цок, стук» Ме, [*ко́цати*] «стукати» Ме, [*ко́цкати*] «тс.» Я; — р. [*ко́цнуть*] «ударити»; — звуконаслідувальне утворення; первісно могло бути пов'язане з р. [*ко́сать*] «сильно бити; рубати», яке зводиться разом з укр. *коса́*, *коси́ти* до ie. *kes-/-kos-.— Пор. **коса́**[2].

[коца́бки] (у виразі *к. зробити* «перекинутися» (про враженого пострілом зайця));— неясне.

[ко́цати] «блювати» Ж;— запозичення з німецької мови; нім. kotzen «тс.» виникло на основі kopp(e)zen «тс.», похідного від свн. koppen «плювати; вивергати».— Kluge—Mitzka 398.

коценіти — див. **куцініти.**

[ко́цка] «жеребок» ВеУг;— очевидно, запозичення з угорської мови; уг. kocka «кубик; клітка; жереб» походить із якоїсь слов'янської мови, можливо, словацької; слц. kocka (< kostka) «куб; кістка (гральна)» пов'язане з kosť «кістка», укр. *кість*.— MNTESz II 511—512; Bárczi 167.— Див. ще **кість.**

[коцкоти́ти] «чимчикувати» Ж;— очевидно, звуконаслідувальне утворення, можливо, пов'язане з вигуком [*коц*²] (пор.).

[ко́цми́н] (бот.) «агрус звичайний (відхилений), Grossularia reclinata Mill. (Ribes grossularia L.)» ВеНЗн, [*коцмальки́*] «тс.» ВеНЗн;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *косм* (*коцмин* < **космин*, *коцмальки* < **космальки* — «косматі», тобто «волохаті ягоди») з огляду на те, що ягоди й листки агрусу вкриті волосками (Нейштадт 303—304); пор. як паралель п. ст. kosmatki «агрус».— Пор. **косм.**

[коцоби́рка] «білка» Ж, [*кацабі́рка, кацабу́рка*] «тс.» Ж;— очевидно, пов'язане з [*коцопи́р*] «кажан» як результат вторинного перенесення цієї назви на білку.— Див. ще **кучопі́р.**

коцопи́р — див. **кучопі́р.**

[коцофі́ст] (орн.) «довгохвоста синиця, Aegithalos caudatus L.» Ж, [*котофі́ст*] «тс.» Ж;— очевидно, первісне **котохвіст*, утворене з основ слів *кіт* і *хвіст* з огляду на довгий (як у кота) хвіст цієї пташки, який у гнізді загинається; **ц** на місці **т** у слові *коцофіст* міг виникнути під впливом [*ко́цур*] «кіт».— Воїнств.— Кіст. 288; Urania Tierr. Vögel 436.— Див. ще **кіт, хвіст.**

[ко́цур] «кіт»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. kocur «тс.», як і ч. kocour, слц. kocúr, вл. kocor, нл. kocor «тс.», виникло на підставі псл. (зах.) [*kotjerъ і *kotjurъ] «тс.», утвореного від псл. [*kotja] «кіт», похідного від kotъ «тс.»; можливо, сюди ж належить і р. [*кошура*] «кішка» (з **кочура*).— Sławski II 319—320, 322; Machek ESJČ 266; Schuster-Šewc 580—581; ЭССЯ 11, 207.— Див. ще **кіт.**

[ко́цурник] (бот.) «розхідник звичайний, Glechoma hederacea L.»;— похідне утворення від [*ко́цур*] «кіт»; назва зумовлена, очевидно, особливою реакцією котів на запах розхідника, що нагадує запах м'яти; пор. р. [*котóвник*] «розхідник звичайний», *кошачья мята*, бр. [*каціная мята, мята кашачча*] «тс.».— Попов Лек. раст. 38.— Див. ще **ко́цур.**— Пор. **котовик, ко́шки.**

коцю́ба́ «кочерга, рогач СУМ, Пі; [віл з рогами, схожими на рогач]», [*коци́ба*] «коцюба; милиця» Ж, [*коціба́н*] «коцюба» ВеУг, [*коцу́ба*] «тс.» Пі, *коцуба́* «жердина, якою вдаряють по воді, заганяючи рибу» Ник, [*коцюби́лно*] «держак коцюби» Мо, [*коцю́бка*] «ковінька» Л, [*коцю́бни́к*] «місце, де стоять коцюби» Я, Л, [*куцюба́*] «коцюба» Я, [*коцюба́тий*] «зігнутий, як коцюба» Я; — п. kociuba «кочерга»;— очевидно, запозичення з тюркських мов (пор. чаг. *köcägü* «тс.», каз. *көсөу* «палиця, якою мішають вогонь», тур. küskü «залізний лом; вид кочерги», кирг. *көзө* «кочерга», пов'язані з дтюрк. közägü «тс.», похідним від közä «помішувати»); безпідставними є думка (Richhardt 66; Brückner 242; Bern. I 536) про польське походження українського слова, а також пов'язання п. kociuba з нім. Kotschaufel «лопата для бруду» (Korbut Wyrazy niemieckie w języku polskim 80) або з нім. *Kotschabe «шкребачка для бруду» (Karłowicz SWO 285); п. kociuba походить від укр. *коцю́ба́*.— Sławski II 318—319.

[коцю́бити] «вабити, тягти»;— неясне; можливо, первісно означало «гнути, згинати» і в такому разі пов'язане з *коцю́ба́*, *коцю́битися* (пор.).

коцю́битися «[згинатися, корчитися] Ж, (перен.) комизитися, пручатися», *коцю́бнути* «мерзнути, заклякати», [*кацу́бнути*] «тс.»;— суфіксальне утворення від *коцю́ба́*, що виникло на основі порівняння закляклих, зігнутих предме-

тів з коцюбою (первісно схожою на ковіньку).— Див. ще **коцю́ба́.**

[**коцю́к**] «щур» Мо; — очевидно, результат контамінації слів *пацю́к* «щур; порося» і *ко́ця* «свиня; порося».— Див. ще **ко́ця, пацю́к**[1].

коцюрба́ (бот.) «черемха, Prunus padus L.», [*коці́рба* ВеНЗн, *коці́рбина* ВеНЗн, *кочурба* Mak, *кочурбина* ВеЛ, ВеНЗн] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [kocirba, kocierba, kociergka], ст kocirgka, pocirgka, як і слц. tŕpka, нл. póśergina «тс.», виникли на основі первісного pocirgka (*pociergka), пов'язаного з pociergnąć, укр. *потерпнути* з огляду на терпкий смак ягід черемхи (Machek Jm. rostl. 110); менш обгрунтованим є розгляд ko- як первісного префікса (Brückner 242), а також пов'язання з ч. kotrba «голова» (Karłowicz SWO 307).— Sławski II 316—317.— Див. ще **по, те́рпнути.**

коцю́рбитися «гнутися, кривитися, скорчуватися», [*куцьо́рбитися*] «тс.» Ме, [*коцюру́б*] «вид танцю» Пі, [*куцюру́б*] «зігнутий, спотворений палець; вид танцю», [*куцюру́бка*] «недорозвинений кривобокий овоч» Ме, [*скорцю́битися*] «скоцюрбитися» Ж, *скоцю́рблений*;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *коцю́рба́* у незасвідченому значенні «коцюба, ковінька» (пор. молд. *кочо́рбэ* (рум. cociórbă) «коцюба» (з укр.)).

[**коцюрга́**] «палиця, ковінька», [*куцю́рга*] «кочерга, коцюба» Ж;— очевидно, результат контамінації і семантичних змін слів *коцю́ба́* і *кочерга́* (див.).

[**коцюруб**] (бот.) «вид гриба, Merulius spec.?» Mak, [*котюрубка*] «зморшок, Helvella (Morchella?) esculenta Pers.» Mak, [*котору́бка* (*з'їдома*)] «тс.» Ж;— пов'язане з *коцю́рбитися* «гнутися, кривитися, скорчуватися», [*куцюру́бка*] «недорозвинений кривобокий овоч»; така назва цих грибів зумовлена їх складчастою формою.— Див. ще **коцю́рбитися.**

[**ко́ця**] (дит.) «свиня, порося» Ме, [*ку́ця*] (дит.) «тс.» Мо, [*коць-коць*] (вигук, яким підкликають свиней) Ме, [*коцьо́-коцьо́*] «тс.» Ме, [*коцю́-коцю́*] «тс.; вигук, яким підкликають поросят» Мо, [*кудзю́-кудзю́*] (вигук, яким підкликають свиней) Мо, [*куцю́-куцю́*] (вигук, яким підкликають свиней і овець) ЛЧерк, Дз, О, [*куцю́*] (вигук для підкликання свиней), [*куць-куць*] «тс.» Л, [*куць*] (вигук, яким відганяють свиней) О, [*куцьо́-куцьо́*] (вигук, яким підкликають і відганяють свиней) Дз, Мо, [*куцьо́в*] (вигук, яким підкликають свиней) ВеБ;— р. [*куц, куць*] п. kuć kuć, kuciu kuciu «тс.»;— неясне; можливо, пов'язане з [*куцу́-куцу́*] (вигук яким підкликають щенят).

[**коця́бнути**] «мерзнути» Ба;— очевидно, результат контамінації слів *коцю́бнути* і [*зя́бнути*]; віднесення до слів з невідомим в українській мові коренем (Бандрівський Досл. і мат. IV 5) не зовсім точне.— Див. ще **зя́бнути, коцю́битися.**

[**коцямба́ти**] «смикати за волосся» Ж;— неясне.

коч «вид коляски, фаетона», [*кочи́га*] «тс.» ВеУг, [*ко́чиш*] «візник» Ж, [*ко́чіш*] «тс.» Я, [*кочі́я*] «віз» Я, ст. *коч* (XVII ст.);— п. kocz «вид коляски», ч. kočí «візник», слц. koč «коляска, фаетон», болг. *кочи́я*, м. *кочија*, схв. *ко̀чија*, слн. kočíja «тс.»; — очевидно, через польську мову запозичено з угорської; уг. kocsi «віз(ок)», що виникло як скорочення словосполуки kocsi (szekér) «кочський (віз(ок)), є прикметником, похідним від назви населеного пункту Kocs «Коч», мешканці якого в XV—XVI ст. перевозили такими возами пасажирів між Будою та Пештом і Віднем; етимологія назви Kocs неясна; [*ко́чиш* (*ко́чіш*)] пов'язане з уг. kocsis «візник», похідним від kocsi.— Koraliński 499; Sławski II 320—321; Machek ESJČ 265—266; РЧДБЕ 1982, 449; MNTESz II 514—515; Bárczi 167.

ко́чало, *кочали́стий, кочела́, ко́чело, кочи́ло, кочиля́стий, кочіли́стий, кочі́лиця* — див. **коти́ти.**

[**кочанець**] (бот.) «кульбаба звичайна, Taraxacum officinale Wigg.» Mak;— очевидно, похідне утворення від [*кочáн*] «качан; стовбур»; мотивація назви неясна.— Пор. **качáн.**

[**кочатни́чка**] (бот.) «курячі очка польові, Anagallis arvensis L.» Ж, [*кочатнички*] «тс.» Mak;— не зовсім ясне; можливо, утворене від [*кочáт*] «півень» як

синонімічне щодо іншої назви *курячі очка*, що могла виникнути на основі назви [*куряча сліпота*] «тс.», яка пояснюється отруйним характером рослини.— Sławski III 426.— Пор. **ко́чет.**

кочега́р, *кочега́рка, кочега́рня, кочега́рити*;— бр. *качага́р*;— запозичення з російської мови; р. *кочега́р* є результатом видозміни давнішої форми **кочерга́р*, похідної від *кочерга́*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 363; Фасмер II 357; Булаховський Вибр. пр. III 424.— Див. ще **кочерга́.**

[**кочеди́жник**] (бот.) «безщитник, Athyrium filix femina (L.) Roth. (Asplenium filix femina Bernh.», [*качади́жник*] «тс.» Ж;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [*кочеды́жник*] «папороть», можливо, пов'язане з [*кочеды́к*] «шевське шило», яке може бути тюркізмом (Вахрос 91); семантична мотивація назви рослини не з'ясована.— Меркулова 119.

кочерга́ СУМ, Ж, *кочере́жник* «місце для кочерг», [*кочержа́ник*] «держак кочерги» Ж, *кочержи́лно*, [*кочержи́льно*] «тс.», [*кочери́жник*] «місце для кочерг» Ж, Л, [*кочéржник* Ж, *кочéрник* Ж] «тс.»;— р. *кочерга́*, бр. *качарга́*, п. ст. koczarga;— псл. *kočьrga;— очевидно, пов'язане з р. [*кочера́*] «сукуватий стовбур», [*кокóра*] «довга соснова балка із зігнутим кінцем»; менш вірогідне припущення (Дмитриев 565) про те, що джерелом слова *кочерга́* є тюрк. *köčirgä (пор. ног. *кӧшерге* «палиця з залізним гачком», каз. *кӧшер* «вісь», тат. *кучэр* «тс.»); мало обгрунтоване виведення з словотворчого компонента *ко-* і кореня *чер-* (Шанский ЭИРЯ VII 209; Никончук Этимология 1977, 124—125), як і пов'язання з н. Kótschaufel «лопата для згрібання гною» (Mikl. EW 122) або з н. Kótschabe «скребачка для гною» (Karłowicz SWO 285); п. [koczerga, koczerha] є, очевидно, запозиченнями із східнослов'янських мов.— Шанский ЭСРЯ II 8, 363—364; Фасмер II 358; Būga RR I 445; Sławski II 321—322; ЭССЯ 10, 105—106.— Див. ще **кокóра.**

[**кочере́ґа**] (бот.) «бруква, Brassica napus L.»;— р. *кочерыга* «качан»;— очевидно, похідне утворення від **кочера* «качан» (пор. р. [*кочёра*] «сукуватий стовбур»), що пов'язується з лит. kùkšteta «горб, спина; тягар» (Būga RR I 445); може бути споріднене також з *кача́н, кочéрга́*.— Фасмер II 358; Ильинский РФВ 73/1, 293—296.— Пор. **кача́н, кочéрга́.**

ко́чет «пристрій для закріплення весла на борту човна; [кілок у плузі]», [*кочáт*] «півень» Ж, [*ко́чать*] «кочет», [*ко́чедь* Мо, *ко́четь*] «тс.», [*ко́чут*] «півень» Ле; — р. [*ко́чет*] «півень, півнячі шпорки; кілок для закріплення весел», бр. [*ко́чат*] «кочет», п. ст. koczot «звідник; дрібна монета», [kocot] «китичка, торочки», [kocatek] «мала, непомітна істота»;— псл. *kočetъ «півень»;— очевидно, утворення звуконаслідувального походження, пов'язане, як і [*ко́кош*] «півень», з вигуком *ко́ко*; значення типу «пристрій для закріплення весла; кілок у плузі» та ін. є первісно переносними, що виникли за подібністю відповідних предметів до півня.— Булаховський Вибр. пр. III 292; Шанский ЭСРЯ II 8, 364; Фасмер—Трубачев II 358; Преобр. I 373; Sławski II 323—324; ЭССЯ 10, 106.— Див. ще **ко́ко**[1].— Пор. **ко́кош**[1].

[**ко́чка**] «залишок від скошеної бадилини кукурудзи Мо; корч, пеньок, купина на болоті Л»,[*кічкува́ння*] «корчування» Я, [*кочкува́ння*] «тс.» Я, [*кочко́вий (комиш)*] «вид очерету, що росте на купинах» Дз, [*кочкова́тий*] (у сполученні [*к-та осока*]) Ж, [*кочкува́ти*] «корчувати» Я; — р. *ко́чка* «купина», [*ко́ча*] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *кача́н* [*кочáн*] або з *къкъ (пор. схв.-цсл. **кыкъ** «волосся, кучері», **кыка** «тс.») і з *ку́ча* «купа»; у такому разі споріднене з лтс. kukurs «горб; пипоть (у курей)».— Шанский ЭСРЯ II 8, 364; Фасмер II 358; Преобр. I 373; Брандт РФВ 18, 6; ЭССЯ 10, 107; Trautmann 121.

[**кочка́р**] «племінний баран» Я;— р. [*кочка́р, кочка́рь, качка́р*];— запозичення з тюркських мов (пор. кар. *къочкъар* «тс.», тур. koçkar «баран; боєць», тат. *кучкар* «племінний баран», пов'язані з крим.-тат. *коч* «баран», тур. koç «тс.», спорідненими з монг. quča «кастрований баран»).— Фасмер II 359; Шипова

199; Räsänen Versuch 274; Радлов II 616, 617, 1010.

[кочкода́н] «по-чудернацькому одягнена й неприємна особа», [*кучкуда́н*] «опудало» Я, ст. *кошкодам* (зоол.) «мавпа зелена, Cercopithecus sebaeus (?)» (XVII ст.);— бр. [*качкада́н*] «опудало», ч. kočkodan «мавпа зелена», вл. заст. kóčkodan «тс.»; — запозичення з польської мови; п. koczkodan «опудало» є, очевидно, запозиченням нез'ясованого походження, перша частина якого була зближена з п. ст. koczka «кішка»; невиправдане припущення (Brückner 243) про походження польського слова від ч. kočkodan, яке самé походить з польської мови; рум. coşcodán «мавпа» запозичено з польської мови, можливо, за посередництвом української (DLRM 192).— Sławski II 323; Machek ESJČ 266.

[кочмолу́х] «йолоп, невіглас, бовдур; гультяй»;— запозичення з польської мови; п. kocmołuch «неохайна, брудна людина», [koćmieluch, kosmołucha] «тс.» утворено на основі п. ст. kosm «пасмо волосся» (укр. [*косм*]) за допомогою суфіксів -oł(a) і -uch (*kosmoła > [kocmoła] «брудна дівчина»), можливо, також шляхом зближення із smolić «мазати смолою, бруднити» (пор. п. smołuch «брудна людина»).— Sławski II 319.— Див. ще **косм.**

[кочуба́рка] (орн.) «посмітюха, чубатий жайворонок, Galerida cristata L.» Л;— очевидно, результат контамінації слів [*кочубе́йка*] та [*чуба́р*] «тс.» — Див. ще **кочубе́й, чуб.**

[кочубе́й] (орн.) «посмітюха, жайворонок чубатий, Galerida cristata L.», [*кочубе́йка*] «тс.» Ж; — етимологічно не зовсім ясне; на думку Булаховського (Вибр. пр. III 238), походить із тюркських мов; пояснюється також (Варбот Этимология 1968, 68—69) як похідне від *чуб* (псл. čubъ) з префіксальним елементом ko- (псл. ko-, ka-), тим самим, що і в *коверзува́ти, ка́діб* та ін.

кочува́ти «жити мандрівним (неосілим) життям», [*кочува́тися*] «приходити до когось», [*кочевни́к*] «кочовик» Ж, *кочівля, кочівни́к, кочови́к,* [*кочо́висько*] «стоянка кочовиків» Ж, [*кочови́ця*] «кочування; стоянка кочовиків» Ж, *кочо́ви́ще,* [*кочо́вник* Я, *кочевний*], *кочови́й,* [*кочува́тий*] «такий, що любить кочувати» Я, [*скочува́тися*] «переселитися»;— р. *кочева́ть,* бр. *качава́ць,* п. koczować, ч. kočovati, слц. kočovať;— запозичення з тюркських мов (уйг. *кочмак* «переселятися, кочувати», алт. *кӧч,* кар. *кӧчмэк,* тур. göçmek «тс.»). — Шанский ЭСРЯ II 8, 362; Фасмер II 357; Преобр. I 373; Шипова 198—199; Дмитриев 538; Sławski II 324—325; Brückner 243; Machek ESJČ 266; Bern. I 537; Räsänen Versuch 285—286.

[кочу́к] «шворінь у плузі» Ж, Я;— п. [koczuk] «тс.» (з укр.);— неясне.

[коша́к] «сніп жита чи пшениці» Кур;— очевидно, пов'язане з *коси́ти, коса́*[2] (див.).

[коша́лка] «кошіль» Ж;— р. [*коша́лка*] «кошик; торбина», бр. [*кашала́*] «великий кошик», п. koszałka «кошіль»;— псл. (пн.) košělъka, похідне від *košělь / košelь, якому відповідає укр. *ко́ші́ль.* — Фасмер II 360; Sławski II 539—540.— Див. ще **кіш**[1].

[кошанник] (бот.) «дивина чорна, Verbascum nigrum L.» Mak;— р. [*кошанник, кошаник*] «тс.; вид півників, Iris ruthenica Ait.», бр. [*кошыц*] «півники жовті, Iris pseudacorus L.»;— неясне.

[ко́шар] «кошик»;— очевидно, запозичення з угорської мови; уг. kosár «тс.» походить з південнослов'янських мов: болг. *ко́шер* «вулик», м. *кошар* «тс.», схв. *ко̀шара* «кошик; хлів, загорожа для овець (плетена)», *ко̀ша́р* «верша», слн. košára «кошик»; південнослов'янські слова розглядаються (Skok II 166—167; Sławski II 540) як праслов'янські утворення.— MNTESz II 586; Bárczi 173; Bezlaj ESSJ II 72; Bern. I 587.— Див. ще **кіш**[1].— Пор. **кошара.**

коша́ра «загорожа для овець; [погрібник; фашистський концтабір] Л», [*ко́шар*] «загорожа для овець», [*кошари́не*] «місце, де була кошара» Ж, [*коша́рище*] «тс.», [*коша́рник*] «кошара» Мо, [*кошаро́вина*] «(можливо) платня за кошару» Доп. УжДУ IV, [*коша́рити*] «заганяти худобу в кошару» Ж, [*кошарува́ти*] «тримати худобу в кошарі» Ж, **ст.** *ко-*

шары (1565);— р. [*кошáра*] «загорожа для овець», бр. [*кашáра*], п. koszara, koszar, ч. košár, слц. košiar, болг. *кошáра*, м. *кошара*, схв. *кòшара* «тс.; хлів», цсл. **кошара**, **кошара** «загорожа для овець»;— очевидно, запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *кошáр(э)* «хлів, загорожа для худоби», рум. coşár, coşáră «тс.» є зворотними запозиченнями з болгарської або сербохорватської мови; болг. *кошáра*, схв. *кòшара*, очевидно, виникли на основі рум. căşăríe «сироварня; вівчарня», [căşare] «тс.» (< лат. caseāria «сироварня») як результат його зближення з болг. *кош* «плетений кошик», схв. *кòш* «великий кошик»; рум. căşăríe є похідним від caş «овечий (або козячий) сир», що продовжує лат. cāseus «сир», споріднене з псл. kvasъ, укр. *квас*; менш імовірне виведення слова (Sławski II 540—541; Клепикова 188—200) від псл. *košь «кошик».— Булаховський Нариси 118; Шанский ЭСРЯ II 8, 365; Фасмер II 360; Трубачев Этимология 1966, 377; Brückner 260; ЭССЯ 11, 183—186; DLRM 120, 192; Papahagi 279; Walde—Hofm. I 176.— Див. ще **казеїн**, **квас**.

[кошáтник] (бот.) «комиш, Scirpus (Tourn.) L.» Ж, Я, [*кошельни́к*] «тс.» Ж, [*кóшина*] «товстий добірний очерет» Мо;— похідні утворення від *кіш*[1]; назви зумовлені тим, що з комишу плетуть коші, кошелі тощо (Вісюліна—Клоков 109).— Див. ще **кіш**[1].

[кошéй] «фаланга, каре; шикування в три шереги в запорізькому війську» Ж, Пі;— неясне.

кошеніль (ент.) «червець (кілька видів комах підряду кокцидових, що водяться в Центральній Америці, Каліфорнії тощо); (хім.) барвник, що виготовляється з речовини, наявної в тілі самиць цих комах»;— р. *кошенúль*, бр. *кашаніль*, п. koszenila, ч. слц. košenila, схв. *кошѐнил*, слн. košenílja;— запозичення з французької мови; фр. cochenille «червець; кошеніль (фарба)» походить від ісп. cochinillo «тс.; мокриця», зменш. від ісп. cochino (cochina) «свиня», що, як і фр. cochon «тс.», має, очевидно, звуконаслідувальне походження; думка про італійське походження фр. cochenille (Фасмер II 360) мало обгрунтована.— CIC 367; SW II 494; Sł. wyr. obcych 396; Dauzat 184; Gamillscheg 239, 240.

кóшéрний «ритуально чистий (в іудейській релігії)» Ж, ПУС, [*кашúрний*] «тс.» Ме;— р. [*кошéрный*], бр. *кашэ́рны*, п. koszerny, ч. košerný, košerovaný, слц. kóšer «тс.», схв. *кóшер* «їжа, приготована за приписами іудейської релігії»;— запозичення з мови ідиш; ід. košer «кошерний» походить від гебр. kāšēr «належний, відповідний».— Фасмер II 360; Sławski I 542—543; Kopaliński 533; SW II 494; Kluge—Mitzka 396; Gesenius 402.

[кóшики] (бот.) «конюшина гірська, Trifolium montanum L.», [*кошúці*] «тс.»;— бр. [*кошачкі*] «конюшина польова, Trifolium arvense L.», [*кашуркі*, *кашурнік*] «тс.»;— неясне; можливо, пов'язане з *кóшик* «корзина».

[кóшитися] «пручатися; величатися, бундючитися» Ж;— очевидно, результат скорочення початкового *кокóшитися* «бундючитися, хизуватися», похідного від [*кóкош*[1]] (див.).

[кошиця] (бот.) «вербена лікарська, Verbena officinalis L.» Mak;— р. [*кошúца*], бр. [*кошычкі*], п. koszyczek, [koszyczko, koszyczki], ст. koszyszczko «тс.»;— неясне; можливо, похідне утворення від *кіш*[1] або *кóшик* (пор. Sławski II 549).

[кóшка] (бот.) «в'язіль барвистий (горошок кучерявий), Coronilla varia L. Ж; вид аконіту, Aconitum napellus L. Mak; грицики звичайні, Capsella bursapastoris L. Mak», [*кошки*] «череда трироздільна, Bidens tripartitus L.» Mak;— р. [*кóшка*] «в'язіль барвистий; череда трироздільна», п. ст. kokoszka «грицики звичайні», ч. kokoška, схв. [*кокошица*] «тс.», ч. [kočičí drápky] «в'язіль барвистий»;— неясне; щодо ч. схв. kokoška, п. kokoszka «грицики» припускається (Machek Jm. rostl. 63) походження від давнішого kaška «крупа» (пор. укр. [*кáшка*] «грицики звичайні»).

[кóшки] (бот.) «котяча м'ята справжня, Nepeta cataria L.» Ж, [*кошачкúй*] «тс. Ж; розхідник звичайний, Glechoma hederacea L. Mak», [*кошéчник*] «розхідник звичайний» Ж, Mak;— р. [*кóшечник*]

котяча м'ята справжня; розхідник звичайний»;— похідні утворення від *кі́шка, коша́чий*; назви зумовлені приємним для котів запахом цих рослин (Вісюліна — Клоков 295; Федченко—Флеров 808; Попов Лек. раст. 38). — Див. ще **кіт**.— Пор. **котовик**.

кошла́тий, [*кошлати́ннє*] «волосяний покрив» ЛексПол, *ко́шлати, кошла́тити*, [*кошла́тіти*], [*розкишла́тий*] «розкошланий» ВеНЗн, *розко́шланий;*— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *ко́си, косма́тий*; зіставляється також (Топоров IV 360) з лит. kùšlas «оброслий, волохатий, патлатий»; безпосереднє зіставлення з р. [*коcла́ться*] «кривитися; робити гримаси», п. kośląc się «кульгати», kośląwy «кривий, клишоногий» і под. (Sławski II 556—557) недостатньо обгрунтоване.

кошма́ «повстина з овечої вовни»;— р. *кошма́*, бр. *кашма́*; — очевидно, запозичене з тюркських мов, можливо, за посередництвом російської мови (пор. чаг. *кошмак* «з'єднувати, зв'язувати, складати», тур. košmak «приєднувати», пов'язані з дтюрк. qoš- «приєднувати, з'єднувати; додавати; складати»); шляхи проникнення і конкретне тюркське слово-джерело не з'ясовані.— Фасмер II 361; Преобр. I 373; Шипова 200; Дмитриев 565; Bern. I 637.

кошма́р «гнітюче, страшне видіння; щось жахливе, огидне, гнітюче»;— р. *кошма́р*, заст. *кошема́р*, бр. *кашма́р*, п. koszmar, ч. košmar, болг. *кошма́р*, м. *кошмар*, схв. *кòшмāр*;— запозичення з французької мови; фр. cauchemar «тс.» є складним утворенням, перша частина якого походить від фр. ст. chaucher «давити, тиснути», caucher «тс.», пов'язаного з лат. calx «п'ята», з яким споріднені лит. kùlšė «стегно», kùlšis «тс.», укр. *ку́льша*, а друга частина постала з снідерл. mâre «нічна примара», з яким пов'язані нім. Mahr «кошмар; задуха», п. [mora] «примара», укр. [*мо́ра*] «тс.». — Фасмер II 361; Sł. wyr. obcych 371; Dauzat 149; Walde—Hofm. I 144; Kluge — Mitzka 454; Vries NEW 462.— Див. ще **ку́льша, мо́ра**[2].

[кошма́тий] «кошлатий», [*ко́мшани*] «сплутаний» (про льон) Ник, [*ко́шманиця*] «сплутаний льон», [*ко́мшанка*] «тс.» тж; — очевидно, результат контамінації слів *косма́тий* і *кошла́тий*.— Див. ще **косм, кошла́тий**.

кошт «гроші, капітал; витрати, видатки», [*коштина*] «цінність» Я, [*коштовня*] «коштовна річ», *коштовний*, [*коштовий*] «коштовний», [*коштовитий*] «тс.», [*коштитися*] «витрачатися» О, ст. *коштъ* (1459);— р. заст. *кошт* «видатки на утримання», бр. *кошт* «вартість», п. koszt «витрати, вартість, кошт», ч. ст. košt «видаток, ціна», слц. [kost] «харчі, утримання», схв. *кȍшта* «харчі, прохарчування», слн. [kóšta] «тс.»; — запозичено через польське посередництво з німецької мови; свн. koste (kost) «утримання, витрати, вартість, ціна» (< двн. kosta «тс.») походить від слат. costus, costa «видаток, кошт, витрата», пов'язаного з costare «бути вартим, коштувати», яке продовжує лат. constāre «стати разом, непорушно; складатися з чогось; коштувати», утворене за допомогою префікса con- «з-» від дієслова stāre «стояти», спорідненого з псл. stati, укр. *стáти*.— Москаленко УІЛ 24; Richhardt 68; Фасмер II 361; Преобр. I 374; Горяев 164; Sławski II 544; Brückner 260; Bern. I 586; Mikl. EW 124; Kluge—Mitzka 396.— Див. ще **коаліція, ста́ти**.

[кошті́ти] «костеніти (від морозу)» Ж; — очевидно, похідне утворення від укр. [**коштиль*] «костур, милиця», що виникло фонетично з попереднього [*костúль*] «тс.»; початкове значення слова було «ставати як костур (твердим, негнучким)»; як семантичну паралель пор. *коцюбнути* «заклякати» від *коцюба́*.— Див. ще **кости́ль**.

кошто́рис «план передбачуваних витрат і надходжень матеріальних та грошових ресурсів»; — бр. *каштарыс*;— запозичення з польської мови; п. kosztorys «тс.» (букв. «обриси, окреслення коштів») утворене з компонентів koszt «витрати, вартість, кошт» і rys «риса; абрис, начерк».— Sławski II 545. — Див. ще **кошт, ри́са**.

ко́штува́ти[1] «мати певну ціну, вартість у грошовому вираженні»;— **р.** [*коштовáть*] «бути вартим, відповідним,

коштувати», бр. *каштава́ць* «коштувати», п. kosztować, ч. koštovati, слц. koštovať, вл. koštować, болг. *ко́стувам*, м. *кошта*, схв. *ко́штати*, слн. kóstati «тс.»;— через польське посередництво запозичено з німецької мови; свн. kosten «витрачати; бути вартим, коштувати» походить від фр. ст. coster (фр. coûter) «коштувати», яке зводиться до нар.-лат. *co(n)stāre «тс.», що продовжує лат. cōnstāre «стати непохитно; коштувати».— Richhardt 68; Фасмер II 361; Преобр. I 374; Sławski II 545—546; Ондруш Этимология 1984, 180; Bern I 586; Kluge—Mitzka 396.— Див. ще **кошт.**

[коштува́ти²] «куштувати, пробувати на смак»;— бр. *каштава́ць*, п. kosztować, ч. koštovati, слц. koštovať, схв. *ко́штати*, слн. заст. kostáti;— запозичено через польське посередництво з німецької мови; свн. kosten «випробовувати, куштувати» (< двн. kostōn «тс.») споріднене з лат. gusto «куштую, пробую».— Фасмер II 361; Преобр. I 374; Горяев 164; Sławski II 546; Brückner 260; Bern. I 586; Mikl. EW 134.— Див. ще **дегуста́ція.**— Пор. **куштува́ти.**

кошу́ля¹ «сорочка», [*ко́шеля*] «тс.» Ж, [*кушіль*] «сорочка (у весільному обряді)»; — р. ст. *кошу́ля* «каптан, підбитий хутром», бр. *кашу́ля* «сорочка», др. *кошуля* «вид одягу», п. koszula «сорочка», ч. košile, ст. košule, слц. košeľa, [košuľa], вл. košla, [košula] «тс.», нл. košula «спідниця», болг. [*кошу́ля*] «сорочка», м. *кошула*, схв. *ко̀шуља*, слн. заст. діал. košúlja, стсл. **кошоула** «тс.»;— псл. košulja;— загальнослов'янське запозичення з латинської мови, з поки що не встановленими часом і шляхами проникнення; лат. casula «хатина, намет; (пізніше) плащ із каптуром» є демінутивною формою нлат. casa (< *cat-j-a) «хата, курінь», яке очевидно, зводиться до ie. *kat- «сплітати, скручувати».— Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 133; Фасмер II 361—362; Преобр. I 374; Sławski II 547—548; Machek ESJČ 282; ЭССЯ 11, 191—193; Bern. I 586; Mikl. EW 134; Walde—Hofm. I 175—176.

[кошу́ля²] «струпи на голові дитини; прищі на голові ВеЗн»;— очевидно, результат семантичного зближення з укр. *кошу́ля* «сорочка» (тут перен. «покриття»), запозиченого з молдавської мови *ко́шурь* (рум. cóşuri) «(мн.) вугрі, прищі; личинки гедзя», одн. *кош* (coş), яке походить від лат. cossus «шашіль, глист», етимологічно не з'ясованого.— СДЕЛМ 208; DLRM 192; Walde—Hofm. I 281.— Див. ще **кошу́ля¹.**

[кошу́т] «стебло кукурудзи разом з листям без качанів» ВеНЗн;— очевидно, пов'язане з *шу́тий* «безрогий, [безвухий і под.]»; у такому разі *ко-* є тим самим словотворчим елементом, що й у [*коверза́, коверта́ти*]; пор. болг. *кошу́та* «самиця оленя», схв. *ко̀шута*, слн. košúta, р.-цсл. **кошоута** «тс.», ч. ст. košut «цап», слц. [košut] «баран».— Фасмер II 362; ЭССЯ 11, 193—195.— Див. ще **шу́тий.**— Пор. **каблу́к¹, ка́верза, ка́діб, коверта́ти.**

кошу́р — див. **кушір.**

кощі́й «назва казкового персонажа; (перен.) худа, кощава людина; скнара»;— р. *кощéй*, заст. *кащéй*, бр. *кашчэ́й* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *кости́ти* *«поганити, сквернити, паплюжити, бруднити» (від псл. kostь «гидота» < «труп, падло»); пор. укр. *кости́ти* «(брудно) лаяти», р. [*кости́ть*] «бруднити, гидити, паплюжити; випорожнюватися», [*кощёнок*] «мерзотник, поганець», *кощу́н* «осквернитель святинь», бр. [*касці́ць*] «випорожнюватися»; роль казкового персонажа (крадій, осквернитель дівчат) такому поясненню відповідає; значення «худа, кощава людина; скнара», мабуть, є результатом вторинного зближення з *кість* (*кістка*); безпосереднє виведення від *кість* (анат.), р. *кость* (Шанский ЭСРЯ II 8, 366; Фасмер II 362; Bern. I 583; Mikl. EW 133) не переконує; етимологічно відмінним є др. *кощей* (*кощий*) «невільник, раб; отрок», запозичене з тюркських мов (Шипова 201—202; Менгес 113—114; Дмитриев 561).— Даль II 95, 101, 183; Соболевский ЖМНП 1886, вересень 152; Мельничук Этимология 1966, 237—238.— Див. ще **каста́ти, кість, кощу́нство.**

[ко́щок] «курок, спуск, рушнична собачка»;— неясне; можливо, резуль-

тат видозміни давньої форми **кочеток* «(початково) півник; (згодом як перен.) курок», пор. п. kurek «півник; курок», укр. [*когу́тик*] «тс.».

кощу́нство «блюзнірство, образливо-зневажливе ставлення до чогось, вартого поваги», [*кощу́н*] «блюзнір» Ж, [*кощу́нний*] «блюзнірський» Ж, *кощу́нствувати;*— р. болг. *кощу́нство*, бр. *кашчу́нства*, др. *кощюньник*, *кощуньствовати;* — запозичення з старослов'янської мови; стсл. **коштоу҃нъство** походить від **коштоу҃нъ** < псл. *kostjunъ «осквернитель святині», пов'язаного з kostь у значенні «гидота» (< «труп, падло»); споріднене з укр. *костúти* «(брудно) лаяти», р. [*костúть*] «гидити, забруднювати, поганити; випорожнюватися», бр. [*касці́ць*] «випорожнюватися» (Фасмер II 362; Bern. I 583); без достатніх підстав вважається тюркським запозиченням (Младенов 254) і порівнюється з тат. *коштан* «недобра, корислива людина», а також з гр. κακός «злий», дінд. kaṣṭáḥ «тс.», ав. kasu «маленький».— Шанский ЭСРЯ II 8, 366; Фасмер II 362; Преобр. I 375; ЭССЯ 11, 187; Мельничук Этимология 1966, 237; Bern. I 583.— Див. ще **кастúти, кість.**— Пор. **кощíй.**

[**коя́зитися**] «згортатися, горнутися, згинатися» Ж;— неясне.

[**коя́ритися**] «паруватися» (про собак) Я;— очевидно, запозичення з польської мови; п. kojarzyć «з'єднувати, сполучати; (ст.) сприяти», kojarzyć się «з'єднуватися, сполучатися; асоціюватися; щастити» є похідним від koić, «коїти»; менш обгрунтоване пов'язання (Brückner 199; Bern. I 31; Pokorny 56) з ie. *ar- «з'єднувати, спаювати» (у дінд. aṛpáyati «скріплює», псл. jarьmo, укр. *ярмó*).— Sławski II 509; Bełić AfSlPh 23, 194—196.— Див. ще **ко́їти**[1].

кпи, *кпили́ти, кпи́ни, кпи́ти(ся)* — див. **кеп.**

краб (зоол.) «морський десятиногий короткохвостий рак»;— р. бр. *краб*, п. ч. слц. krab, вл. нл. kraba, м. *крабар*, схв. *кра̀ба*;— запозичення з голландської або німецької мови; гол. krab «краб» і споріднене з ним нім. Krábbe «тс.» пов'язані відповідно з гол. krábben «дряпати, скребти», нім. krabbeln «повзати, борсатися», спорідненими з гр. γράφω «пишу» (< «видряпую»).— CIC 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 367; Фасмер II 362; Kluge—Mitzka 398; Vries NEW 356.

[**крава́льник**] «ніж для розкрою» Ж, [*крава́льниця*] «дошка в шевців, на якій ріжуть товар і вистругують цвяшки», [*крава́нниця* Ж, *кравни́ця* Ж] «тс.»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [krawalnik] «шевський ніж», krawacz «тс.» пов'язані з дієслівною основою -krawać (тільки в префіксальних утвореннях przykrawać «закроювати», rozkrawać «розкроювати» тощо), у формах багаторазової дії дієслова krajać, укр. *кра́яти*, kroić, укр. *кро́їти.*— Sławski III 69—70.— Див. ще **кра́яти.**

крава́тка, *крава́тковий;* — п. krawat «краватка», заст. krawatka, ч. kravata, заст. kravát, слц. kravata, вл. krawata, м. *крава́та*, схв. *крава̀та*, слн. kravâta «тс.»;— через польську мову запозичено з французької; фр. cravate оформилося внаслідок народної вимови слова croate (< іт. croato (н. Kroáte) < схв. hȓvāt) «хорват» у значенні «кольорова хустка, яку носять на шиї (частина одягу хорватських ландскнехтів у французькій армії)» (згодом «краватка»).— Акуленко 136; Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Sł. wyr. obcych 398; Brückner 265; Machek ESJČ 290; Kluge—Mitzka 402; Bloch—Wartburg I 188; Dauzat 217.— Див. ще **хорва́т.**

[**краве́ція**] «розгардіяш, гармидер»;— неясне.

краве́ць, *краве́цтво,* [*кравці́вна*], *кравче́нко, кра́вчик* «учень кравця», [*кравчи́на*] (зб.) «кравецький цех; кравці» Пі, *кравчи́ня, кравчи́ха, краве́цький,* [*кравці́вський*] Я, *кравцюва́ти;* —р. (пд., зах.) [*кра́вец*], бр. *краве́ц*, п. krawiec, ч. kravec, вл. krawc, нл. krawc, [kšajc];— псл. (пн.) *[kravьcь], похідне від дієслівної основи kravati на позначення багаторазовості, пов'язаної з krojiti, укр. *кро́їти*; виведення від п. krawiec як запозичення (Richhardt 69) не переконує; пов'язання з псл. krasti, укр. *кра́сти* (Zubatý St. a čl. 2, 102) необ-

грунтоване.— Фасмер II 362; Sławski III 71; Brückner 265; ЭССЯ 12, 110; Bern. I 620.— Див. ще **кро́їти.** — Пор. **крава́льник.**

кравни́к[1] (бот.) «Odontites serotina (Lam.) Dum. (Odontites rubra)»;— результат видозміни давнішої форми *крива́вник* або результат перенесення назви з іншої рослини; мотивація назви чи джерело її перенесення неясні. — Пор. **крива́вник**[1], **крива́вник**[2].

кравни́к[2] — див. **крива́вник**[1].

кравни́к[3] — див. **крива́вник**[2].

кра́вчий (іст.) «боярин, що завідував царським столом», ст. *крайчій* (XVI ст.); — бр. *кра́ўчы*;— зворотне запозичення з російської мови; р. *кра́вчий* «тс.» є, очевидно, деетимологізованим варіантом первіснішого *кра́йчий*, запозиченого з польської мови в XVI ст. через староукраїнську та старобілоруську; п. іст. krajczy «придворний урядовець, що мав обов'язок різати потрави на королівський стіл; [сват, що крає коровай на столі; кравець]» є похідним від п. ст. krajca «кравчий», пов'язаного з krajać «різати», укр. *кра́яти*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 367; Вечеслова РР 1981/2, 148; Sławski II 49; Brückner 264.— Див. ще **кра́яти.**

кра́вчик (ент.) «Lethrus apterus Laxm.», [*кравє́ц*] «чорний, головатий гнійний жук, Lethrus cephalotes Fabr.» ВеНЗн; — р. *кра́вчик* (з укр.), бр. *кра́ўчык* (з укр. ?); — пов'язане з *кравє́ць*; назва мотивується тим, що цей жук підрізає й об'їдає листя, бруньки та інші частини культурних рослин (Горностаев 119; УРЕ 7, 320; БСЭ 11, 608). — Див. ще **кравє́ць.**

[**кравчи́на**] (назва запорізького війська за часів гетьманування С. Наливайка); — очевидно, результат переносного застосування форми [*кравчи́на*] (зб.) «кравецький цех; кравці», похідної від *кравє́ць*, у зв'язку з тим, що, за усними переказами, С. Наливайко був кравцем або сином кравця (пор. у Т. Шевченка: «... І бунчугами вкрили Преславного запорожця Павла Кравченка-Наливайка». — «У неділеньку, у святую»); за даними історичних джерел, С. Наливайко походив з сім'ї ремісника-кушніра (УРЕ 9, 485). — Пі 115. — Див. ще **кравє́ць.**

кра́ги (мн.) «шкіряні гамаші»; — р. *кра́ги*, бр. *кра́гі*;— запозичено з шведської мови, очевидно, через російську; шв. kragstövlar «ботфорти, шкіряні гамаші» (букв. «комір-чоботи») є складним словом, утвореним з krage «комір» і stövel (мн. stövlar) «чобіт», перший компонент якого походить від снн. krage «комір» (нвн. Kragen), спорідненого з гол. kraag «тс.», а також, очевидно, з дірл. brāge «шия, потилиця», гр. βρόγχος «горло, стравохід або дихальне горло».— Шанский ЭСРЯ II 8, 367; Фасмер—Трубачев II 363; Kiparsky Neuphilol. Mitt. 54, 377; Vries ANEW 328; Kluge—Mitzka 398—399.

[**кра́голь**] «вид кегля; вид качалки (для білизни)», [*кра́коль*] «качалка» Ж, [*кра́глі*] «вид кеглів» Ж, [*кра́клі*] «тс.» Ж, [*кра́кля*] «дерев'яна припряжка для волів у плузі» Бі; — р. [*кра́гля, кра́гли* (мн.)] «кеглі; свинки, скраклі»; — запозичення з польської мови; п. kręgiel «кегля», kręgle «кеглі (гра)», ст. kregle походить від свн. kegel (нвн. Kegel) «дрюк, палиця; кегля (у грі)»; п. kręgiel замість очікуваного *kiegiel виникло як результат впливу з боку [kręgiel] (< свн. krengel, kringel) «крендель, бублик», а також krąg (род. в. kręgu) «круг». — Sławski III 104; Brückner 267; Bern. I 626; Kluge — Mitzka 361. — Див. ще **ке́глі**[1].— Пор. **скра́кля.**

[**крагу́лець**[1]] (орн.) «яструб перепелятник, Accipiter nisus L. (Nisus communis)», [*крегуле́ць* Ж, *кригуле́ць* Ж, *крогу́й* Ж, *крогуле́ць* Ж, *кругуле́ц* ВеБ, *кря́гулець* ВеЗа] «тс.», ст. *крагу́й, крогу́лец* «яструб» (1627);— р. бр. [*карагóль*] «яструб перепелятник»; — запозичення з західнослов'янських мов; п. krogulec, ч. krahujec, [krahuj, krahulec], слц. krahulec «тс.», вл. kraholc «яструб», škraholc «тс.», нл. ст. krogul «яструб перепелятник», як і болг. [*крагу́й*] «яструб», м. *крагуј* «сип білоголовий», схв. *кра̀гӯј* «тс.; яструб перепелятник», [*кра̀гуљ*] «тс.», слн. krágulj «яструб перепелятник», цсл. **крагоуилъ, крагоуи** «тс.», походять від псл. *korgujь, *kargujь, запозиченого з тюркських мов

(пор. кар. *къыргъый* «яструб», уйг. *қ,ургуй* «тс.; яструб перепелятник»); далі зводиться до ав. kahrkāsa- «шуліка», перс. herqes «тс.»; пов'язання (як звуконаслідувального утворення) з псл. *(s)kreg-, *(s)krog-, звідки й *скрегота́ти* (Brückner 268; Младенов 254), непереконливе.— Фасмер II 363; Преобр. I 375—376; Горяев 165; Sławski III 117—119; Brückner 268; Skok II 175—176; ЭССЯ 11, 68—69; Rozwadowski RO 20/1, 107; Bern. I 570; Mikl. EW 130.

[крагу́лець²] «вид дзвіночка на шиї вівці або кози», [*скригу́лець*] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з слц. заст. krágel' «комір».

край¹ «кінець, зріз; місцевість, сторона», [*кра́єць*] «окраєць», *краї́на* «земля; [окраєць Я]», *кра́йка* «крайня частина; вузенька смужка по краях тканини; пояс із кольорової пряжі (первісно з обірваної кайми)», [*кра́йник*] «прикордонний мешканець», [*крайни́ця*] «кордон» Ж, [*крайню́к*] «той, що живе край села» Я, [*крайня́к*] «мешканець колишньої Стрийської округи в Галичині» Пі, [*крайняни́н*] «прикордонний лемок» Ж, [*крайовец*] «дерево, що росте край лісу» О, [*края́к*] «краянин» Ж, *края́нин*, [*краєви́й*] «місцевий», *кра́йній*, *крайови́й*, [*країнськи́й*] «крайовий» ВеУг, [*крайкува́ти*] «вкривати вінця посудини поливою» Я, *вкрай*, [*вскрай*] Ж, [*ви́кравка*] «кайма, окрайка», *закра́йок* «край», *закра́їна* «тс.», [*накра́й*] «скраю, в кінці», [*наузкра́й*] «тс.», *неокра́їй*, *окра́вка* «окрайка, пруг, крайка», *окра́вець*, *окра́йка*, *окра́йок*, *окра́йчик*, *окра́їна*, *о́край*, [*покра́йниці*] «крига біля берегів річки» Ж, [*покра́йниця*] Доп. УжДУ I, [*по́крайці*] «кутні зуби» Ж, *скра́йній*, *скра́ю*, [*сукрайок*] КІМ, [*узкрай*] КІМ, *украй*»;— р. бр. др. болг. *край*, п. ч. слц. вл. kraj, нл. kšaj, м. *kraj*, схв. *кра̑j*, слн. krȁj, стсл. **краи**;— псл. *krajь, похідне від krojiti «кроїти» з первісним значенням «відрізок, обрізок»; дальший семантичний розвиток: «межа, кінець, берег» → «окраїнна смуга землі, земля, виділена межами».— Шанский ЭСРЯ II 8, 368; Фасмер II 364; Преобр. I 376; Горяев 165; Būga RR I 446; Sławski III 46—48; Machek ESJČ 288; ЭССЯ 12, 88—89; Bern. I 605; Mikl. EW 137; Trautmann 141.— Див. ще **кро́їти.**— Пор. **кра́яти.**

край² (прийм.) «біля, коло», [*кра́я* Ж, *крей* Кур, *кри* Я, *крий* Кур, *крій*], *о́край*, [*окра́йки*] «тс.»;— р. (пд.-зах.) [*край*] «біля, коло», бр. болг. *край*, ч. слц. kraj, м. *крај* «тс.», схв. *крај* «тс.; при; поряд; незважаючи на», слн. krȁj «тс.»;— застигла форма знахідного відмінка однини іменника *край* (див.).— Мельничук СМ III 142.

крак¹, *кра́кати*, *кракова́*, *кракун* — див. **кря́кати.**

крак²— див. **кряк.**

[краканй] «стовпець з довгими суками або гілками, на які чіпляють чисті горшки і глечики» Ме, МСБГ, [*краканастий*] «гіллястий; кривоногий» МСБГ, [*краканатий*] «розчепірений, корчуватий Ме; кривоногий МСБГ»;— запозичення з молдавської мови; молд. *крэка́нэ* (рум. crăcănă) «розгалуження гілки; дерев'яний стовп (або інший предмет), що в одному кінці має відгалуження; вила; триніг» пов'язане з *крак* (рум. crac) «голінка; холоша; розвилка, розгалуження», що походить від болг. *крак* «нога», [*краци*] «довге розгалужене дерево», які зводяться до псл. *korkъ «крок».— Мельничук Молд. эл. 167— 168; СДЕЛМ 209; DLRM 194, 195.— Див. ще **о́корок.**— Пор. **крок.**

[кра́кати] «тягати (за чуприну)», [*кра́кати(ся)*] «плутати(ся), збивати(ся), кудовчити(ся)» Ме;— п. ст. krakać «термосити, тягати, шарпати (за волосся, чуб)», ч. krakati, ст. křákati, слц. krakovat' «тс.», [krakat'] «бити»;— очевидно, похідне від [*крак*] «кущ» (тут перен. «волосся»).— Sławski III 53—54; Machek ESJČ 288.— Див. ще **кряк.**

краков'я́к «польський народний танець у швидкому темпі»;— р. болг. *краковя́к*, бр. *кракавя́к*, ч. krakovák, слц. krakoviak, вл. krakowiak, слн. krakovják;— запозичення з польської мови; п. krakowiak (назва танцю, букв. «краков'янин, мешканець краківської землі») є похідним утворенням від Kraków «Краків»; свою назву танець дістав у зв'язку з виникненням на околицях Кракова.— Шанский ЭСРЯ II 8, 368;

Фасмер II 365; Sławski III 54; Brückner 264.

[**кра́коч**] (ент.) «тарган чорний, Blatta orientalis L. (Periplaneta orientalis)»;— неясне.

кра́ля «красуня; (карт.) дама, десятка Ж; [королева]», [*кра́лия*] «імперія; королівство» Ж, [*кра́лія, кралівство, кралівщина*] «королівство» Пі, [*кра́лька*] (карт.) «дама, краля» Ж, [*кралёвський*]; —р. бр. *кра́ля* «красуня; (карт.) дама», п. ст. kral'ka «дама (в картах)», слц. рідк. králka «королева», вл. kral «король», нл. kral'ka «королева (у шахах); дама (в картах)»;— вторинне утворення на основі п. kralka «дама (в картах)», запозиченого з чеської мови; ч. заст. králka «королева; королева (у шахах); дама (в картах)» є похідним від kral «король», що відповідає укр. *коро́ль*.— Дзендзелівський УЗЛП 156—157; Шанский ЭСРЯ II 8, 369; Трубачев ЭИРЯ III 43; Фасмер II 365; Преобр. I 358; Мельников Slavia 1967/1, 102; Sławski III 55—56; Brückner 264; Bern. I 572.— Див. ще **коро́ль**[1].

[**краль**] (орн.) «кропивник, Troglodytes troglodytes L. (Troglodytes parvulus)»;— ч. [králík] «корольок, Regulus Cuv.», слц. králik «тс.», нл. [kralik] «кропивник»;— очевидно, результат застосування запозиченого з словацької мови слова kral' «король» до пташки, якій, через змішування з корольком, дають у слов'янських мовах разом з ним назви, пов'язані із словом *коро́ль*; пор. укр. [*кріли́к*] (як калька п. królik «корольок») «кропивник», [*коро́лик*] «кропивник; корольок», нл. «kralik» «кропивник».— Sławski III 157—158.— Див. ще **коро́ль**[1].— Пор. **королёць, кріли́к**.

[**кра́лька**] (бот.) «королиця, Leucanthemum vulgare L. (Chrysanthemum leucanthemum L.)» ВеУг;— результат заміщення української назви рослини *королиця* запозиченими слц. král'ka «королева» або ч. králka «тс.», похідними відповідно від слц. král' «король», ч. král «тс.», що відповідають укр. *коро́ль*.— Див. ще **королиця, коро́ль**[1].

[**кра́льчик**] «загострений кінець» Ж;— очевидно, результат видозміни давнішого *кра́йчик*, похідного від *край* (див.).

крам «предмет торгівлі (звичайно фабричного виробництва), товар», *крама́р, крамарёнко, крамари́ха, крамарі́вна*, [*крама́рня́*] «крамниця» Г, Ж, *крама́рство, крамарчу́к*, [*крамарщи́к*] «крамар» Л, [*крамарщина́*] «дрібний товар» Ж, [*крамщина́*] «тс.» Ж, [*крамина́, крамни́на*] «тканина фабричного виробництва», *крамни́ця*, [*кра́марний*] «торговий» Я, *кра́мáрський, крамни́й, крамні́чний*, [*крамо́вий*] «крамний», [*крамсько́ий*] «тс.», *крамарюва́ти, крамува́ти*, ст. *крамъ* (1460), *крамныи* (1388);— р. [*крам*] «дрібний товар», бр. *кра́ма* «лавка, крамниця», ст. *крамъ* (1582), *крамныи* (1338), п. kram «крамниця; (ст.) крам», ч. слц. krám «крамниця», вл. klamy «тс.», нл. kšamy «дрібні товари; крамниця», ст. kramy «тс.», полаб. krom «крам», слн. krâm «крамарські товари»; —запозичення з німецької мови, можливо, частково за польським посередництвом; свн. krām(e) «крамниця, ятка; розіслане сукно, товар», двн. crām «ятка», снн. krām(e) «полотняна покрівля ятки», гол. kraam «крам; крамниця» походять від пгерм. *krāma- «покрівля, яку мандрівні купці напинали над своїм возом»; спроба вивести п. kram з пд.-сл. *храм* (Brückner 264; Bern. I 606) безпідставна.— Москаленко УІЛ 24; Шелудько 34; Richhardt 68; Фасмер II 365; Преобр. I 376—377; Sławski III 56—57; Machek ESJČ 289; Olesch I 478; Kluge—Mitzka 399—400.

[**кра́мар**] «дряпак, знаряддя для розпушування землі» ЛЧерк, [*крама́тор* ЛЧерк, *кре́мар* Па, ЛЧерк, *кри́мар* Кур, *кру́мар* ЛЧерк, *кру́марок* ЛЧерк, *крюма́р* Я] «тс.», [*крамарува́ти*] «розпушувати землю» ЛЧерк, [*кру́марити, кремарува́ти, краматорува́ти*] «тс.» тж, [*крюма́рити*] «тс.» Я;— запозичення з польської мови; п. [krem(e)r] «вид дряпака» пов'язується з німецьким прізвищем Krämer, яке, очевидно, належало винахідникові знаряддя або фабрикантові, що його випускав.— SW II 542.

[**крама́рка**] (зоол.) «ропуха, Bufo» Ж;— очевидно, результат контамінації слів **кра́мка*, пов'язаного із звуко-

наслідувальним [*крáмкати*] «каркати», і фонетично близького *крамáрка* «купчиха». — Див. ще **крам, крáмкати.**

[**крáмаш**] «дитяча гра (при якій один хлопчик кричить: «крам горить, та нікому потушить!») Я; — очевидно, запозичення з польської мови; п. kramarz «крамар» є похідним від kram «крамниця; рундук, ятка; (ст.) крам, товар». — Див. ще **крам.**

[**крáми**] «плечі» (у виразі [*взяти на крами*]) Гриц, [*крáма* (*на краму*), *краманáди*] «тс.» Гриц; — неясне; вважається результатом злиття прийменника *к* з іменником [*рáма*] (*раменá*) «плечі» (Гриценко 128).

[**крáмкати**] «каркати» (про ворону), [*крамчáти*, *крáнкати* Ж, *крáнькати* Ж] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **кар, крóмкати, крумк.**

[**крамко**] «крук, Corvus corax L.» ВеЗа, [*крáнка*] «ворона, Corvus corone L. Ж; галка, Coloeus monedula L. (Corvus monedula L.) ВеНЗн»; — похідні утворення від звуконаслідувальних дієслів [*крáмкати*, *крáнкати*], що передають крик цих птахів. — Див. ще **крáмкати.**

крамóла, «бунт, заколот, антидержавні погляди, висловлення», *крамóльник, крамóльний, крамóльницький, крамóльничати*, ст. *крамола* (1627); — р. бр. *крамóла*, др. *крамола* «заколот; розбрат; підступність; переслідування»; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. **крамола** «повстання, заколот» відповідає укр. *коромóли*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 369; Фасмер II 365—366; Преобр. I 377. — Див. ще **коромóли.**

[**крáмплі**] «щітка для чесання вовни», [*крéмпіль*] «тс.», [*крампýлець*] «частина ткацького станка», [*кремпілéць*] «косяк для закріплення полиці; палиця для зв'язування вузлом кінців вірьовки», [*крéмпля*] «щітка для вовни» ВеЛ, [*кремпóлець*] «козли, просте дерев'яне риштування» Ж, [*кремпýлець*] «тс.» Ж, [*крамплювáти*] «чесати вовну щіткою»; — ч. kramle «скаба», слц. krampľa «тс.», м. *крамп* «кирка», слн. kràmp «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Krémpel «чесальна машина», до якого зводиться й укр. [*грéмпля*] «гребінь для розчісування вовни», є зменшувальною формою від слова Krampe «гак, крючок». — Шелудько 34. — Див. ще **грéмпля.**

кран, [*крант*] «кран» Ж, Пі, [*крент*] «тс.» Ме; — р. бр. болг. м. *кран*, п. вл. kran, схв. *крáн*; — запозичення з німецької мови; нвн. Kran «кран» походить від снн. kran «журавель; (пізніше також) кран», спорідненого з гол. kraan «тс.», дангл. cran «журавель», а також з вірм. krunk, гр. γεράνος, лит. gérvė, псл. žeravь, укр. *журавéль*. — Акуленко 134; Шелудько 34; Шанский ЭСРЯ II 8, 370; Фасмер II 366; Преобр. I 377; Kluge — Mitzka 400. — Див. ще **журавéль.**

[**крáнець**] «край, кінець» Ж; — р. *крáнец* «мотузяний обвід, що захищає від ударів борт корабля», *кранц* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. kraniec «край, кінець; стрічка для волосся; вінця посудини», ст. kranc «оздоба, вінець на верху будинку, шафи, шолома», як і ч. kranec «карниз», слц. [kranec] «карниз (будинку, печі)», походить від свн. kranz (нвн. Kranz) «вінок; предмет, частина предмета у формі вінка». — Sławski III 58—59; Brückner 264. — Див. ще **кранць.**

[**крáнка**] «гілка, розсоха, відгалуження ВеУг; волоть ВеНЗн»; — неясне; можливо, пов'язане з [*грáнка*] «чашечка, в якій сидить горіх», [*грáнок*] «гілка, сук», болг. [*грáна*] «гілка», [*грáнка*] «тс.».

[**кранць**] «ремінець, що замінює рант біля підбора чобота» Я; — п. kranc «смужка шкіри, якою обкладається місце підошви, де має бути пришитий підбор», ч. ст. kranc «карниз»; — запозичене з німецької мови, очевидно, через польську; нвн. Kranz «вінок, обід, облямівка (подібна за формою до вінка)» зводиться, мабуть, до ie. *grend-, пов'язаного з коренем *ger- «вертіти, вити (в'ю)». — Sławski III 58—59; Kluge—Mitzka 401. — Пор. **крáнець.**

крап «барвник з марени красильної; (бот.) марена красильна, Rubia tinctorum L.», [*крапкá*] «марена красильна» Я; — р. *крапп*, бр. *крап*, п. krap; — запозичено з німецької мови, можливо, через

польське посередництво; н. Krapp походить від гол. krap «тс.» (снідерл. crappe «гачок»), спорідненого з нвн. Krampf (< двн. kramph(o)) «спазм», двн. krampf «зігнутий», а також псл. grǫbъ, укр. *гру́бий*; назва зумовлена шиповидно-шорсткими по гранях стеблами рослини (Федченко—Флеров 913).— Шелудько 34; Шанский ЭСРЯ II 8, 372; Фасмер II 366; Kluge—Mitzka 400, 401; Vries NEW 357—358.— Див. ще **гру́бий**.

кра́пати, [*крапи́ти*] «крапати» ВеБ, *крапоті́ти*, *крап* «дрібні цятки; шахрайські позначки на гральних картах», *крапели́на*, *кра́пельниця*, [*крапи́на*] «краплина» Ж, *крапи́нка*, *кра́пка*, *краплі́на*, *кра́пля*, [*краперча́стий*] «рябий» Ж, [*крапкани́стий*] Ж, *кра́плений* «позначений крапом» (про гральні карти), *краплі́стий*, [*крапля́стий*, *крапльо́вий* Ol, [*крапни́стий*] «краплистий» Ж, *крапо́вий* «крапчастий», *крапча́стий*, [*крапчи́стий*], *вкра́плювати*, *вкра́плення*, *накрапа́ти*, *накрапа́тися*, *накрапи́ти* «покрити крапинками», *накра́плювати*, *накрапля́ти*, *накра́пувати* «накрапати», [*накрапа́йчик*] (епітет дощу), [*скрап*] «піддашок» Нед, *скра́плити* «перетворити у рідкий стан», *скра́плювати*, *скрапну́ти* «упасти краплями», *скра́пувати*, *скра́плений*;— р. *кра́пать*, бр. *кра́паць*, п. [krapać], ч. krápati, слц. krápat', нл. chrapaś, схв. ст. krapati, слн. škrâpati;— псл. krapati, ітератив до kropiti «кропити», замість очікуваного *krapjati (пор. р.-цсл. **крапля́ти** «кропити»), очевидно, зумовлена впливом з боку форми псл. kapati «капати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 370—371; Sławski III 133—134; Machek ESJČ 294—295; ЭССЯ 12, 93—94.— Див. ще **кропи́ти**.

[**крапа́тий**] «кирпатий» Я;— очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *кирпа́тий*, можливо, зближеної з *кра́пати*, [*крапи́на*] «краплина».— Див. ще **ки́рп**.

краса́[1], [*красаве́ць* Ж, *красави́ця* Ж, *красави́чка* Ж], [*красаву́ля*] «веселка» Гриц, *кра́сень*, [*кра́сик*] «рябий собака» ВеБ, *краси́ло*, *краси́льник*, *краси́льня*, *краси́тель*, [*красівки́*] «пістряві мухи» ВеБ, [*краси́тка*] «красуня», *кра́ска*, [*краска́р*] «маляр» Ж, [*кра́ский*] «дитяча гра» Я, [*красни́вечко*] «рум'яна» (?), [*красні́вечко*] «тс.» Ж, [*красови́ця*] «красуня», *красота́*, [*краса́тка*, *краса́ха* Я, *красу́ля*, *красу́н*], *красу́ня*, *красу́нь*, *красу́ха*, [*красю́к*] «красень», [*кра́ся*] «веселка» Ж, [*красу́ня*, *красу́ха*] «тс.», *кра́шанка* «пофарбоване на великдень яйце; [яйце]», [*крашани́к*] «пофарбований у червону фарбу сардак» Ж, [*крашени́к*, *крашеня́к*] «тс.», [*крашени́на*] «пофарбована тканина», [*крашени́ці*] «червоні вовняні штани в гуцулів», [*крашени́на*] «(різнокольорові) текстильні товари (?)» Ж, *краси́вий*, [*красивє́нний*] «дуже гарний» Л, [*кра́сий*] «строкатий, барвистий», [*красі́стий*] «тс.» Ж, ВеБ, *краси́льний*, [*красі́течний*] «дуже гарний», [*красі́тний*] «красивий», *кра́сний* «гарний, прекрасний», *красови́тий*, [*красу́чий*] «гарний, красивий» Ж, [*красю́щий*] «дуже гарний, красивий» Я, *кра́сити*, *кра́ситися*, [*красі́ти*] «красуватися», [*краскува́ти*] «фарбувати» Ж, [*красні́ти*] «кращати» Ж, *красува́ти(ся)* «виділятися красою; цвісти (перев. про злакові)», [*ви́красити*] «вичистити», [*викраша́ти* (*себе*)] «хизуватися», [*викраша́тися*] «красуватися», [*за́крас*] «фарба» Ж, *за́кра́ска*, *окра́са*, *окраша́ти*, [*покра́са*] «прикраса; у весільному обряді: кривава пляма на сорочці молодої; червона запаска як символ цнотливості нареченої; червоні стрічки, які роздають учасникам весільного обряду», *прекра́сний*, *прикра́са*, *прикраси́ти*, [*при́красний*] «надзвичайно гарний» Ж, *прикраша́льний*, [*приукра́са*] «прикраса» Ж, *розкра́ска*, *розкра́шувач*, [*сукраси́ти*] «прикрасити», [*украси́вий*] «прикрашений (?)»;— р. бр. *краса́*, п. вл. krasa, ч. слц. krása, нл. kšasa, болг. м. *кра́сен* «гарний», схв. *кра́сан* «тс.», слн. krásen «прекрасний», стсл. **краса**;— псл. krasa;— певної етимології не має; пов'язується з псл. kresati «кресати», первісно «створювати, творити» (ЭССЯ 12, 95—97); зіставляється з лит. kárštas «гарячий», kařštis «спека, жара», лтс. kařsa «тс.», kařsêt «розпалювати, розігрівати», звідки первісне значення «блиск вогню; світло» → «щось гарне» (Sławski III 60); зближують також із лит. grõžis

«краса» (Machek ESJČ 289—290); малоймовірний зв'язок з двн. hruom «слава», гот. hroþeigs «переможний», ісл. hrosa «слава», дісл. hrósa «славити, хвалитися», hróðr «слава» (Фасмер II 367); висловлювалась гіпотеза про зв'язок з лит. krosnis «піч», лтс. krāsns «тс.» (Skok II 180—181; Младенов 256; Bern. I 608; Walde—Hofm. I 277—278).— Шанский ЭСРЯ II 8, 372; Фасмер—Трубачев II 367; Преобр. I 378; Holub — Kop. 185; БЕР II 717; Bezlaj ESSJ II 82.— Пор. **кра́щий.**

[**краса́**[2]] (бот.) «щириця хвостата, Amaranthus caudatus L.; зірки садові (татарське мило), Lychnis chalcedonica L. Я», [*красавочка*] «вид гвоздики, Dianthus seguieri Vill.» Mak, [*краснянка*] «золототисячник зонтичний, Centaurium umbellatum Gilib.» Mak, [*красотка*] «синюха голуба, Polemonium coeruleum L.» Mak, [*красульки*] «красоля велика, Tropaeolum major L.» Пі, [*красуха*] «образки болотні, Calla palustris L.» Mak;— р. [*краса́*] «щириця», [*краса́вица* (*американская*)] «зірки садові», [*краса́вочка*] «Dianthus seguieri Vill.», [*краса́лия*] «красоля», вл. krasa «красоля велика»;— похідні утворення від *краса́* «врода»; назви рослин зумовлені гарною формою або гарним яскравим кольором квітів (Вісюліна—Клоков 149, 154; Нейштадт 147, 226, 450; Machek Jm. rostl. 81).— Див. ще **краса́**[1].

[**красавиця**] (бот.) «беладонна лікарська, Atropa belladonna L.» Mak, [*красавка*] «тс.» Mak;— р. *краса́вка*, бр. *краса́ўка*, слц. krasavica «тс.»;— похідне утворення від *краса́* «врода»; калька другої частини наукової назви belladonna, яка походить з основ італійських слів bella «вродлива, гарна» і donna «жінка»; назва зумовлена тим, що в Італії жінки рум'янилися соком з плодів цієї рослини (Анненков 59).— Див. ще **краса́**[1].

[**краса́вка**] (ент.) «ведмедиця кайя, Arctia caja L.» Ж, [*краса́вчик*] «пістрянка, Zygaea F.» Ж, [*краса́тка сосно́ва*] «златка велика, Buprestis mariana L.» Ж, [*краси́вець*] «красотіл, Calosoma Web.» Ж, [*красу́ля*] «красотіл пахучий, Calosoma sycophanta L.», [*красуля́к*] «жужелиця, Carabus Thoms.», [*красу́лька*] «тс.», [*красу́н*] «хлібний жук, Anisoplia austriaca Hbst.» Я, [*красу́нок*] «тс.», [*краса́чка*] «жужелиця», *краса́* «тс.» О;— похідні утворення від *краса́*; назви комах зумовлені їх яскравим забарвленням (УРЕ 5, 98—99; 9, 88; Горностаев 142, 206); назви хлібного жука виводяться від *красува́ти*(*ся*) «цвісти (про злакові)», оскільки цей жук вилітає на жито, коли воно цвіте (Гриценко 164).— Див. ще **краса́**[1].

[**краса́нка**] (орн.) «щиглик, Carduelis carduelis L. (Fringilla carduelis)» Ж;— похідне утворення від *краса́* «врода»; назва зумовлена червоним оперенням нижнього боку тіла птаха (Воїнств.— Кіст. 251).— Див. ще **краса́**[1].

краси́вець — див. **краса́вка.**

кра́си́ти — див. **краса́**[1].

[**кра́сни**] «червоний» Л, [*краснова́тий*] «червонуватий, червонястий» Ж, [*красі́ти*] «червоніти»;— очевидно, часткове запозичення з російської мови; р. *кра́сный* «червоний», як і бр. [*кра́сный*] «яскраво-червоний, пунцовий», п. розм. krasny «червоний», ч. ст. krásný «почервонілий, червоний», є похідним від *краса́*; значення «червоний» вважається вторинним щодо «гарний, прекрасний»; не виключено також, що в частині українських говірок (пор. дані інших слов'янських мов) це значення є здавна успадкованим, лише підтриманим впливом російської (можливо, й польської або білоруської) мови; існує також думка (Sławski III 65) про первісність значення «червоний» щодо «гарний, прекрасний».— Шанский ЭСРЯ II 8, 375; Фасмер II 362; Иссерлин РЯШ 1951/3, 85—89; Бахилина 162—173; ЭССЯ 12, 109—110.— Див. ще **краса́**[1].

[**красни́ця**] (іхт.) «краснопірка, Scardinius erythrophthalmus L.» Ж;— р. [*красница, краснёха, красёха, красица*], бр. [*краса́ўка*] «тс.»;— пов'язане з [*кра́сни*(*й*)] «червоний»; назва зумовлена червоним забарвленням більшості плавців риби (Маркевич—Короткий 96).— Коломиец Происх. назв. рыб 30—31; ЭССЯ 12, 106—107.— Див. ще **кра́сни.**

[**красновін**] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees. (Aster)» Mak;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *кра́сний* «гарний» і *вінéць*, *вінóк* (за зовнішнім виглядом квітів).

краснýха (мед., вет.) «хвороба, що супроводиться червонуватим висипом на тілі»;— бр. *краснýха*;— запозичення з російської мови; р. *краснýха* утворено від *кра́сный* «червоний», що відповідає укр. *кра́сний* «гарний», [*кра́сни*] «червоний».— Див. ще **краса́**[1], **кра́сни.**

[**краснюк**] (бот.) «гриб із роду Boletus», [*красня́к*] «тс.» Я;— р. [*краснюк*] «підосиновик червоноголовець, Krombholzia aurantiaca (Bull.) Gilb.», [*краснюха*] «тс.»;— похідні утворення від *кра́сний* «гарний»; назви мотивуються, очевидно, червоним (гарним) забарвленням шапинки гриба.— Див. ще **краса́**[1], **кра́сни.**

[**красовéць**] (орн.) «корольок золотоголовий, Regulus cristatus L.»;— похідне утворення від *краса́*; назва пояснюється тим, що дорослі птахи мають на голові яскраво-червону або жовту смужку чи пляму.— Воїнств.— Кіст. 290.— Див. ще **краса́**[1].

[**красовúк**] «квітень» Ж;— запозичення з білоруської мови; бр. *красавік* «тс.» пов'язане з [*красава́цца*] «цвісти», *краса́* «краса; пилок на хлібах, що цвітуть; [квіти, цвітіння, цвіт]», укр. *краса́* «врода» (пор. також бр. *кра́ска* «квітка»).— Див. ще **краса́**[1].

[**красовýля**] «велика чарка» Пі, Ж, [*красоýля*] «тс.» тж;— р. [*красовýль*] «монастирська чаша», [*красоýля*] «тс.», п. krasowola, krasowolja (з укр.), с.-цсл. **красоколи** (**красоволь**) «міра»;— запозичено через церковнослов'янську мову з середньогрецької; сгр. κρασοβόλι(ον) «невелика чаша для вина» утворене з іменної основи κρασίον=κρᾶσις «чаша для змішування вина», пов'язаної з κεράννυμι «змішую», κίρνημι «тс.», спорідненим з дінд. śriṇáti «змішує», та компонента βόλιον, пов'язаного з дієсловом βάλλω «кидаю, метаю»; пов'язування з гр. κρασογυάλιον «склянка для вина» (Mikl. EW 117; Bern. I 608) або з слат. crucibulum «хрестоподібна посудина» (Sł. wyr. obcych 310) безпідставне.— Фасмер II 368; Преобр. I 378-SW II 531; Frisk I 824—825; Chantraine I 516—517.— Пор. **балíстика, кра́тер.**

красóля (бот.) «Tropaeolum majus L.; хрінниця посівна (крес-салат), Lepidium sativum L. Mak», [*красовуля*] «тс.» Mak, [*красýлька*] «красоля», [*красýльки*] «тс.» Пі; — р. [*красóля, красýля*] «тс.»;— похідне утворення від *краса́*; назва зумовлена яскраво-червоним кольором квітів рослини; пов'язання з нім. Kresse «тс.» (Шелудько 35) непереконливе.— Див. ще **краса́**[1].

[**красóха**] (орн.) «сиворакша, Coracias garrulus L.» ВеБ;— похідне утворення від *краса́*; назва зумовлена яскравим і барвистим оперенням птаха (Воїнств.— Кіст. 207).— Див. ще **краса́**[1].

кра́сти, *кра́стися*, [*крадéжа*] «крадіжа» Я, *крáдіж* СУМ, Г, Ж, *крáдіжка* СУМ, Ж, *крадій*, [*крадю́ка, крадько́*], *крáжа*, *крáдений*, [*крáдіжний*] Г, Ж, [*крадю́куватий* Я, *крадю́чий*, *крадя́щий*], [*крáдемці*] «крадькома», [*крáдки, крáдці*], *крáдьки*, *крадькомá*, [*крадьмá* Я, *крáцьки* О, *крацьком* О] «тс.», *викрадáч*, *докрадáтися*, *докрáстися*, *закрадáтися*, *закрáстися*, *закрáдливий*, [*покрадиéмці*] «крадькома» Ж, [*пóкрадимці* О], *пóкрадьки*, [*покрацьки* О] «тс.», *розкрадáч*, *скрадáтися*, *скрáдливий*, *скрáдний*, *увікрáстися*, *укрáдливий*. [*укрáдьки*] «крадькома»;— р. *красть*, бр. *крáсці*, др. *красти*, п. kraść, ч. krásti, слц. kradnúť, вл. kradnyć, нл. kšadnuś, болг. *крадá*, м. *краде*, схв. *крáсти*, слн. krásti, стсл. **красти**;— псл. krasti (< *kradti);— дальші зв'язки неясні; реконструюється давніше *kro-d- «іти, ступати в певний спосіб», як споріднене з дінд. krā́mati «ступає, іде» (ЭССЯ 12, 102—105); вважається також спорідненим з лтс. krāt «збирати, складати, нагромаджувати», krājums «запас», що походять, очевидно, від ie. *krā(u)-/krəu-/krū̆- «громадити, скупчувати», до яких зводиться також псл. kryti, укр. *крúти*; зближення з лит. skródžiu, skrósti «розрізувати, розколювати» (Matzenauer LF 9, 3) малообгрунтоване; зіставлення з гр. χλῶδις «злодій» (Machek ESJČ 290; Specht 175, 248, 252, 319) непереконливе.

ливе.— Шанский ЭСРЯ II 8, 376; Фасмер II 364; Преобр. I 379; Sławski III 68; Brückner 264—265; БЕР II 704—706; Skok II 181—182; Bezlaj ESSJ II 83; Георгиев БЕ 1978/3, 198; Bern. I 605; Trautmann 139.

красу́ля, *красуля́к, красу́лька, красу́н, красу́нок* — див. **краса́вка.**

[**красу́ха**] (мед.) «кропив'янка, кропив'яна пропасниця» Я;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [*красу́ха*] «тс.; кір; червоний висип по тілу; золотуха» пов'язане з *краса́* (заст.) «краса», *кра́сный* «червоний», спорідненими з укр. *краса́*[1], [*кра́сни*] (див.).

красю́чка — див. **краса́вка.**

крат, *кра́тний*;— р. *крат*, бр. *кра́тнае* «кратне»;— запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **краты, кратъ,** як і п. kroć «крат», ч. krát, слц. krat, вл. króć, нл. krot «тс.», болг. *кра́тен* «кратний», схв. *кра̑т* «крат», слн. krát «тс.», походить від псл. *kortъ «крат, раз», *kortь «тс.», спорідненого з лит. kar̃tas «раз», karṭà «шар, верства; покоління», лтс. kārta «шар, ряд», ав. hakərət «тс.», дінд. sakṛ́t «один, раз», kṛ́tvaḥ «раз», що зводяться до іє. *(s)ker-t- «різати, відтинати», як і дінд. kṛntáti, kártati «відтинає, крає», псл. *čersti, *čьrtǫ «рубати», стсл. **чрѣсти,** лит. kir̃sti «тс.»; як семантичну паралель пор. псл. razъ, укр. *раз*, пов'язане з rězati, укр. *різати*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 376—377; Фасмер II 368—369; Преобр. I 379; Sławski III 115—117; Brückner 287—288; Machek ESJČ 290; БЕР II 721; Skok II 182; Bezlaj ESSJ II 83; ЭССЯ 11, 99—100; Bern. I 576; Fraenkel 258; Trautmann 130; Pokorny 941—942.

[**кра́та**] «клітка», *кра́ти* «клітки; [грати]», [*кратка́тий*] «картатий» МСБГ, [*кратко́ваний*] «тс.», [*кратча́стий*] «загратований», [*крача́стий*] «тс.» Ж, [*краткува́ти*] «робити клітинки» МСБГ;— бр. *кра́ты* «грати, огорожа»;— запозичення з польської мови; п. krata «грати; клітка (на тканині)», як і схв. ст. krâta «грати; колосник», походить від слат. crata, grata «клітка, огорожа, брама; колосник» або від іт. grata «тс.», які продовжують лат. crātis «пліт, загорожа», споріднене з гот. haúrds «двері», прус. corto «загорожа», можливо, також псл. krǫtiti, укр. *крути́ти*.— Richhardt 68; Sławski III 68—69; Brückner 265; Bern. I 609; Mikl. EW 76.— Пор. **гра́та, крути́ти.**

кра́тер «западина на вершині чи схилі вулкана; округла гора на поверхні місяця»;— р. болг. схв. *кра́тер*, бр. *кра́тэр* «тс.», др. *кратырь* «бокал, чаша», п. krater «кратер», ч. слц. слн. kráter, м. *кратер*;— через західноєвропейське посередництво (нім. Kráter, фр. cratère) запозичено з латинської мови: лат. crātēr «кратер; велика посудина для змішування води з вином, ківш; посудина для олії; басейн для води, водойма; безодня» походить від гр. κρᾱτήρ «тс.», пов'язаного з κράσις «змішування, злиття», похідним від дієслова κεράννυμι, κεραννύω «змішую, розбавляю водою», спорідненого з дінд. śrā́yati «варить», śrīnā́ti «мішає, варить»; др. *кратырь* є, мабуть, безпосереднім запозиченням з середньогрецької мови.— СІС 368; ССРЛЯ 5, 1603; Шанский ЭСРЯ II 8, 376; Sławski III 69; Brückner 265; Kopaliński 535; Dauzat 217; Klein 368; Frisk I 824.

[**кратуни́**] «вид тканини» Я;— неясне; можливо, пов'язане з п. kartun «вибійка», вторинно зближеним з [*кра́та*] «клітка», [*кратко́ваний*] «картатий» (про тканину).

крах;— р. бр. болг. м. *крах*, п. ч. слц. krach, схв. *кра̏х*, слн. kráh;— запозичення з німецької мови; нім. Krach «крах; тріск, гуркіт» походить від krachen (двн. krahhōn) «тріщати, гуркотіти», спорідненого з гол. kraken «розлущувати (горіх); підривати; тріщати, шелестіти», англ. crack «тріщати; зазнавати краху», а також дінд. gárjati «мукає, реве, кричить».— Шанский ЭСРЯ II 8, 377; Sławski III 42—43; Holub—Lyer 266; РЧДБЕ 1982, 450; Kluge—Mitzka 398.

[**кра́чка**] «штанина» Мо;— очевидно, запозичення з болгарської мови; болг. *кра́чка* «крок» є похідним від *крак* «нога», спорідненим з укр. *о́корок*; зміна значення відбулась або в болгарських

говірках, або при запозиченні. — Див. ще **о́корок.** — Пор. **крок**.

[**крачу́н**[1]] «хліб, спечений на святвечір» Scheludko, [*кречу́н, керечу́н*] «тс.» тж, [*карачу́н, киричу́н, кричу́н, ґереджу́н, ґеречу́н, гериджу́н, ґери́дзин*] «тс.» О;— р. [*корочу́н*] «зимове сонцестояння; смерть», бр. [*карачу́н*] «нагла смерть у молодому віці; судороги; злий дух, що вкорочує життя», др. *корочунъ* «зимове сонцестояння», слц. kračún «різдво», болг. *крачу́н* «різдвяний день», *крачу́нец* «тс.»;— запозичення з молдавської та румунської мов; молд. *крэчу́н* «різдво; обрядовий хліб, спечений до Нового року», рум. crăcíún «різдво» походять від алб. kërcún- «пень, колода» (у балканських народів існувало свято зимового сонцестояння, під час якого з ритуальною символікою спалювали спеціально привезену з лісу колоду), праалб. *karc-ún-, можливо, пов'язане з лит. kártis «жердина», лтс. kārts «тс.»; пов'язання з лат. creātiōnem «ритуальний хліб, спечений на святвечір» (Jagić AfSlPh 33, 618) або через проміжну форму *cărătšune з лат. calātio «перший святковий день кожного місяця в давньоримському календарі, який припадав, зокрема, й на 1 січня, тобто на день пізнішого християнського свята» (Puşcariu 35) непереконливе; припущення про зв'язок з схв. *крàкати* «крокувати», ч. kráčeti, п. kroczyć, вл. kročić «тс.», тобто «крокуючий, перехідний день; день сонцестояння» (Фасмер II 336) малоймовірне.— Scheludko 136; Десницкая ВЯ 1976/3, 43—46; Сл. языкозн. 168—171; Vrabie Romanoslavica 14, 156; Çabej Studii şi cercetări linguistice 12 (1961), 3, 313—317.

[**крачу́н**[2]] «велика дубова колода» Я:— очевидно, похідне утворення від [*кряч*] «жердина, якою перевертають колоду на будівництві» з діалектним ствердінням **р**.— Див. ще **кряч**.

кра́щий «ліпший; вродливіший», [*кращі́ший*], *кра́щати*, [*кращі́шати*];— р. *кра́ше* «краще», др. *крашии* «кращий», п. ст. krasszy, ч. krašší, ст. kraší, слц. krajši «тс.»;— псл. *krašьjь, похідне від *krasъ (укр. [*кра́сий*] «строкатий»), пов'язаного з krasa, укр. *краса́*; недостатньо обгрунтоване виведення від гіпотетичного псл. *krasъkъ (Обнорский ИОРЯС 30, 486) або від *krē-so-, нібито пов'язаного з krěsiti «воскрешати» (Vaillant Езиков. изсл. Младенов 283). — Фасмер—Трубачев II 369; Sławski III 66.— Див. ще **краса́**[1].

кра́яти, [*кра́яльник*] «розкрійник» Ж, [*краяни́ця*] «розрізаний кусок» Ж, [*кра́янка*] «тс.» Ж, [*кра́яльний*] Ж, [*покрава́ти*] «краяти»;— р. (зах.) [*краять*] «краяти», др. *краяти, краати*, п. krajać, ч. krájeti, ст. krájěti, слц. krájať, вл. kraś, нл. kšajaś «тс », полаб krojôt «вирізувати», схв. [krajati] «кроїти, краяти сукно», слн. krâjati «кроїти сукно», цсл. **крои́ти** «різати, краяти»;— псл. krajati (krajajǫ), ітеративна форма дієслова *krojiti, укр. *кро́їти*. — Sławski III 48—49; Brückner 268; Olesch I 478—479; ЭССЯ 12, 86—87; Bern. I 620.— Див. ще **кро́їти**.— Пор. **край**[1]

креату́ра «ставленик впливової особи, слухняний виконавець її волі»;— р. болг. м. схв. *креату́ра*, бр. *крэату́ра*, п. вл. kreatura «тс.», ч. kreatura «страховище», слц. kreatúra «істота; страховище»;— через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. creātūra «істота, створіння» походить від creo «створюю, виробляю», спорідненого з гр. κόρος «юнак; пагін», дінд. śardhaḥ «стадо, череда», гот haírda «тс.», псл. *čerda «черга; череда, стадо», укр. *черед́а́*.— СІС 368; Шанский ЭСРЯ II 8, 377—378; Kopaliński 535; Kluge—Mitzka 402; Walde—Hofm. I 288—289.— Див. ще **череда́**[1].

крева́тка (зоол.) «їстівний десятиногий морський рачок», [*крева́ти*] «гарнелі, десятиногі рачки» Ж;— р. *крева́тка*, заст. *кревет*, бр. *крэва́тка*, п. krewetka, ч. kreveta, слц. kreveta, krevetka;— запозичення з французької мови; фр. crevette «креветка» походить з нормандського або пікардійського діалектів французької мови, де воно відповідає фр. chevrette «кізочка», зменш. від chèvre «коза», що продовжує лат. capra «тс.»; назва мотивується здатністю креветок стрибати.— СІС 368; Шанский ЭСРЯ II 8, 378; Bloch—Wartburg 190; Dauzat 219.— Див. ще **капро́н**.

[**кре́вкий**] «крихкий, тендітний, слабкий, немічний» Бі; — бр. [*кре́винькій*] «слабий», [*кре́вкость*] «слабкість, ламкість»; — запозичення з польської мови; п. krewki «вутлий, слабий» утворилося внаслідок дисиміляції від ст. krechki «крихкий», спорідненого з укр. *крихки́й*. — Sławski III 80—81; Brückner 266. — Див. ще **кри́ха́**.

кре́вний «кровний, близький; важкий», *кре́вні* «родичі», [*кревня́к*] «родич» Ж, [*покре́вний*] «спорідненний» Ж, [*покревні́лий*] «тс.» Ж; — бр. *крэ́ўны* «спорідненний; кревний»; — запозичення з польської мови; п. krewny «спорідненний; родич; (ст.) сангвінічний, жвавий, веселий (про характер, темперамент)» є похідним від krew «кров». — Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Richhardt 69; Sławski III 96—97. — Див. ще **кров.**

[**кре́вно**] «ревно, пристрасно, гаряче» Ж; — очевидно, утворене на основі старопольського слова; п. ст. krewny «повнокровний; такий, що має жвавий і веселий характер», похідне від krew «кров», можливо, розвинуло своє значення під впливом слат. (temperamentum) sanguineum «сангвінічний (букв. кровний) (темперамент)». — SW II 549, 589. — Див. ще **кров.** — Пор. **кре́вний.**

[**кре́гіт**] «сміття, щебінь, уламки» Ж; — очевидно, фонетичний варіант слова *гре́хіт* (див.).

[**кре́глик**] «округлий шматок» Ж; — запозичення з польської мови; п. ст. kregiel «кегля» походить від свн. kegel «тс.»; українське слово є зменш. формою від незасвідченого запозичення **крегель*. — Sławski III 104. — Див. ще **кра́голь.**

[**кре́де́нець**] «буфет, шафа для посуду» Г, Ж, [*кре́денс* Ж, Я, Пі, *креденц* Пі] «тс.», [*креденці́й*] «буфетник» Пі, [*кредени́ха*] Пі, ст. *кредєнсъ* (XVIII ст.); — запозичення з польської мови; п. kredens «буфет, шафа для посуду», ст. kredenc, як і ч. слц. kredenc, м. *кредене́ц*, схв. *крѐденц*, слн. kredénca «тс.», в свою чергу, через свн. crēdenz «шафа для столових приборів» запозичене в XV ст. з італійської або середньолатинської мови; іт. credenza «віра, довір'я; куштування напоїв та їжі; буфет, сервант», слат. credentia «тс.» походять від лат. crēdo «вірю, довіряю, покладаюся на когось; позичаю». — Sławski III 82—83; Brückner 265; Sł. wyr. obcych 398; Machek ESJČ 291. — Див. ще **кре́ди́т.**

кре́ди́т «надання в борг матеріальних цінностей, грошей; позика», *кредѝтка*, *кредито́р*, *кредитува́ти*; — р. *кредѝт*, бр. *крэдыт*, п. kredyt, ч. слц. вл. kredit, болг. м. *кре́дит*, схв. *крѐдӣт*, слн. kredít; — запозичено з італійської мови через німецьке або французьке посередництво (н. Kredít, фр. crédit); іт. credito «віра, довір'я; борг, кредит» продовжує лат. crēditum «позичка, борг», похідне від crēdo «вірю», спорідненого з дірл. cretim «тс.», ав. zrazdā- «відданий», дінд. śrád-dádhāti (< ie. *kred-dhē-) «вірить, довіряє», перша частина якого була релігійним терміном на позначення сили жерця (пор., напр., дінд. śrád asmāi dhatta — первісно «надає йому магічної сили»). — CIC 368; Шанский ЭСРЯ II 8, 378; Фасмер II 369; Преобр. I 380; Sławski III 84; Kluge — Mitzka 402; Klein 369, 370; Dauzat 218; Walde—Hofm. I 286—287.

крей — див. **край**[2].

креж — див. **кряж**[1].

кре́жити — див. **кряж**[3].

кре́йда, [*крейди́на*] «шматок крейди» Я, [*крейдя́нка*] «місце видобування крейди; посудина для розведення крейди», [*кри́йда*] Ж, *крейди́стий*, *крейдува́тий*, *кре́йдяни́й*, [*крейдува́ти*] «білити крейдою» Ж, ст. *крейда* (1596); — р. (пд.-зах.) [*кре́йда*], бр. *кры́йда*, п. kreda, [krejda], ст. kreta, ч. křída, ст. křéda, kréta, слц. krieda, [kréda, grieda], вл. kryda, нл. krida, полаб. kridyáwe, болг. м. схв. *кре́да*, слн. kréda; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. Kréide «крейда» (двн. crīda, свн. krīde) походить від лат. crēta «тс.», етимологічно неясного. — Москаленко УІЛ 13; Акуленко 134; Шелудько 35; Richhardt 15, 69; Фасмер II 369; Преобр. I 380; Sławski III 81—82; Brückner 265; Holub — Kop. 191; Olesch I 473; Bern. I 609; Mikl. EW 137; Kluge —

Mitzka 402—403; Walde—Hofm. I 290—291.

[**крейдовник**] (бот.) «самосил білоповстистий, Teucrium polium L.» Mak;— похідне утворення від *крейда*; назва зумовлена сивуватим кольором рослини (Федченко—Флеров 801), подібним до кольору крейди. — Див. ще **крейда.**

крейсер «великий швидкохідний військовий корабель»;— р. *крейсер*, бр. *крэйсер*, болг. *крайцер*;— запозичено з голландської мови через російську на початку XVIII ст.; гол. kruiser «тс. (початково — корабель, що для захисту берегів плавав перед ними туди й назад)» походить від kruisen «крейсувати», пов'язаного з cruis (< снідерл. cruce) «хрест», що зводиться до лат. crux (зн. в. cruce-m) «тс.». — CIC 368; Шанский ЭСРЯ II 8, 379; Фасмер II 369—370; Преобр. I 380; Klein 377; Kluge—Mitzka 404; Vries NEW 367. — Див. ще **криж.**

крейцер «розмінна монета з срібла й міді в Німеччині (XV—XIX ст.) та Австро-Угорщині», [*крейцар*, *грайцар*, *грейцар*] «тс.»;— р. *крейцер*, бр. *крэйцэр*, п. krajcar, krejcar, grajcar, ч. krejcar, ст. krajcar, слц. krajciar, grajciar, вл. krejcar, болг. *крайцер*, схв. *крàјцар*, слн. krájcar;— запозичення з німецької мови; свн. kriuzer (нвн. Kréuzer) «крейцер; срібний пфеніг» (з XIII ст.) є похідним від свн. kriuzi (нвн. Kreuz) «хрест», що походить від лат. crux (зн. в. cruce-m) «тс.»; назва зумовлена тим, що на монеті був зображений хрест.— CIC 369; Шанский ЭСРЯ II 8, 379; Sławski III 49; Brückner 156; Holub—Kop. 186; Kluge—Mitzka 405. — Див. ще **криж.** — Пор. **крос.**

крéкнути, *кректа́ти*, [*кректі́ти* Ж, *крекоті́ти* Я], *крéкіт*, *кректу́н*, *кректу́ха*, [*крéкотень*] «кректун», [*крéка*] «жаба» ВеБ, ВеНЗн;— р. [*крéкнуть*] «крекнути», бр. *крэкт* «крекіт», *крактáць* «кректати; квакати», п. ст. krzeczeć «скрекотіти», ч. křečeti «скрипіти, крякати, квакати», болг. [*крéкам*] «скрекочу; кудкудакаю», схв. *крèкати* «кричати» (про жабу, курку, сороку, качку), слн. kreketáti «крякати»;— псл. krekati, *krekъtati, *kręčati;— звуконаслідувальне утворення; наводжувані (Фасмер II 370) як паралелі лит. krekė̃ti «хрюкати» (про свиню), krakė̃ti «сміятися», лтс. krèkt «крякати, сміятися», krecêt «хрипнути», krekstē̃t «крякати», прус. kracto, гр. κρέξ «птах з гострим дзьобом», кімр. crech «крик» вимагають серйозного вивчення у їх стосунку до слов'янських слів.— Sławski III 213—215; Bezlaj ESSJ II 88; ЭССЯ 12, 113—114; Bern. I 609; Trautmann 128; Pokorny 568.

[**крéля**] «дуже велика крижина»;— не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *кри́га* і *скéля*.

крем[1] «солодка маса для тортів, тістечок; косметична мазь; паста для шкіряного взуття», *крéмовий*, [*крéмити*] «ваксувати (взуття)» Дз;— р. болг. м. *крем*, бр. *крэм*, п. krem, ч. слц. krém, вл. krema, схв. *крȇм*, *крéма*, слн. krém a;—запозичення з французької мови; фр. crème (< chrême) «вершки, крем» продовжує нар.-лат. crama «мазь», яке виникло на основі лат. chrisma «священна олія, помазання», що походить від гр. χρῖσμα «мазь, олія, помазання», χρίω «мажу, змащую олією».— Шанский ЭСРЯ II 8, 380; Фасмер II 370; Sławski III 85—86; Kluge—Mitzka 118; Dauzat 218; Bloch—Wartburg 189; Frisk II 1120; Boisacq 1071.— Див. ще **христия́нин.**

[**крем**[2]] «крім» Ж, *окрéмий*, [*окрéмний* Ж, *окремíшний* Ж], *відокрéмити*, *відокрéмлювати*;— ч. [krema] «крім», слц. krem, [kreme], вл. [kremi, kremja] «тс.»;— очевидно, результат фонетичного розвитку (асиміляції голосних) типу [*окрóме*] «окремо; крім» > **окреме*, викликаного швидким темпом вимовляння слова як службового; вихідною слід вважати одну з форм, пов'язаних з *крóма* (див.).

крем[3]— див. **прем.**

крематóрій, *кремáція*;— р. *крематóрий*, бр. *крэматóрый*, п. ч. krematorium, слц. krematórium, вл. krematorij, болг. *крематóрий*, *крематóриум*, м. *крематориум*, схв. *крèмāтōриј(ум)*, слн. krematórij;— запозичення з німецької (і французької) мови; нім. Krematórium, Kremation (фр. crémation) походять від

нлат. crematorium, crematio, пов'язаних з лат. cremo «спалюю», спорідненим з carbō «вугілля», двн. hërd «вогнище», нвн. Herd «тс.; піч».— CIC 369; Шанский ЭСРЯ II 8, 380—381; Kopaliński 536; РЧДБЕ 1982, 451; Kluge—Mitzka 402; Dauzat 218; Walde—Hofm. I 287.

[**кре́мез**] «дужий, сильний чоловік» Я, *кре́м'язень* «тс.», *кремезни́й*, [*кремезливий*, *кремізки́й* Ж, *кремізний*, *кремʼязни́й* Ж], *кремезні́ти*;— п. ст. krzemięzny «міцний як кремінь, дужий, сильний», krzemiezny, krzemieżny «тс.»;— пов'язане з *кре́мінь*, хоча з словотворчого погляду цей зв'язок не зовсім ясний; припущення (Sławski III 219) про первісну форму *kremęgъ, *kremęžьnъ викликає сумнів через незвичність суфікса -ęgъ у слов'янських мовах; для виведення слова з польського джерела (Richhardt 69) немає підстав.— Sławski III 218—219; Brückner 275; Bern. I 609—610.— Див. ще **кре́мінь.**

кремéна (бот.) «підбіл, Petasites Gaertn.», [*кременина* Mak, *кремени́ця*] «тс.»;— слц. [kremanina, kremenica] (з укр.);— пов'язане з *кре́мінь*; назва зумовлена тим, що підбіл росте на кременистих грунтах.— Machek Jm. rostl. 251.— Див. ще **кре́мінь.**

кре́мінь, [*кра́мень*] «кремінь» Л, [*кре́ймах*] «крем'ях» Ж, [*кре́йма́шки*] «крем'яхи» Пі, Бі, [*кременѝна*] «шматок кременю; кременисте місце», *кременівка* (іст.) «рушниця», [*кременя́к*] «кремінь» Ж, [*кремі́нка*] «кремнезем» Ж, *кремі́ння*, *кре́м'ях*, [*краменни́й*] «крем'яний, кам'яний» Я, *кременѝстий*, [*кременува́тий*] «крем'янистий» Я, *кремі́нни́й*, [*кремінча́тий*] Ж, *крем'яни́й*, *крем'яни́стий*, [*кремні́ти*] «робитися твердим, як кремінь» Я;— р. *кремéнь*, бр. *крэ́мень*, др. *кремень*, п. krzemień, ч. křemen, слц. kremeň, вл. křemjeń, нл. kśemjeń, полаб. kremin «камінці», болг. *кре́мен*, *кре́мък*, м. *кремен*, схв. *кре̏мēн*, слн. krémen, стсл. **кремы, кремене**;— псл. kremy, род. в. kremene;— спорідnене з лит. [krams], лтс. krams, krę̃ms «кремінь», kramaĩns «твердий; кремнистий» і, можливо, днн. scram-sahs «меч, схожий на ніж», нн. schramm(e) «легке поранення, дряпина», свн. schram «рана від шаблі; ущелина», schramen «розривати»; ie. *(s)ker- / (s)krem- «відтинати»; пов'язується далі з гр. χέρμα «кремінь» на основі реконструйованої форми *khermen-, що зазнала потім впливу kamy, kamene (Machek ESJČ 299).— Шанский ЭСРЯ II 8, 381; Фасмер II 370; Преобр. I 380; Sławski III 215—218; Brückner 275; Holub — Kop. 190; Schuster-Šewc 694—695; Olesch I 470—471; ЭССЯ 12, 118—123; Бернштейн Очерк 1974, 174—175; Otrębski LP I 136—138; Bern. I 609; Būga RR II 218; Trautmann 141.

кремль «внутрішня фортеця в містах стародавньої Русі»;— р. *кремль*, бр. *крэмль*;— певної етимології не має; найімовірніший зв'язок з др. *крома* «окраєць», *кромьныи* «відгороджений» з іншим кореневим вокалізмом (пор. др. (псков.) *кромъ* «кремль») або з *кре́мень* (пор. р. [*кремлёвый*] «міцний, твердий» — про будівельний ліс); пов'язання з krěp- «кріпкий, міцний» (Machek Sborník FFBrU 2, 127—128) або з кипч. kärmän «фортеця» (Ramstedt 227) сумнівні.— Шанский ЭСРЯ II 8, 381; Фасмер—Трубачев II 370—371; ЭССЯ 12, 117—118; Петлева Этимология 1974, 23; Соболевский РФВ 70, 86—87; Unbegaun BSL 50/2, 174; Mikl. EW 137.

[**кре́мпіль**] «дерев'яна палиця, на яку вішають зарізану вівцю, щоб зняти з неї шкуру», [*кре́нпуль*] «тс.» Я;— нові утворення від сприйнятих як зменшувальні форми [*кремпо́лець* Ж, *кремпу́лець* Ж, *кренпи́лець* Я] «тс.», запозичених з польської мови; п. [krępolec] «шматок дерева для затискання чогось, для підвішування вбитої тварини», заст. krępulec «тс.», як і ч. krumpolec «тс.; ярмо», слц. [kromholec] «криве дерево для підвішування вбитого кабана», походить від нім. ст. діал. krumpholz (нвн. Krúmmholz) «криве дерево, вживане ковбасниками для підвішування вбитої тварини», утвореного з основ прикметника krump (krumm) «кривий», спорідненого з гр. κρυπτός «тс.», та іменника Holz «дерево», спорідненого з псл. *kolda, укр. *колóда*.— Richhardt 69; Sławski III 106; Brückner 267; Machek ESJČ 297; Bern. I 606—607.— Див. ще **колóда.**— Пор. **гамýлéць, гартýлець.**

[**кре́мса́ти**] «обрубувати, обтісувати сокирою Ж, цюкати (сокирою), возитися з сокирою (коло чогось) Ме»;— бр. *крэ́мсаць* «різати тупим ножем», вл. krjemić «крушити, дробити», слн. krẽmsati «рубати тупою сокирою»;— псл. kremiti < *(s)krem- «крушити, дробити», з яким пов'язані укр. *крім*, *кро́ма*, *кромса́ти*; форми з вокалізмом е можуть мати й досить пізнє походження.— Куркина Этимология 1970, 95—96; Петлева Этимология 1974, 20—22; Sławski III 128, 216; Schuster-Šewc 671; Bezlaj ESSJ II 88.— Див. ще **крім**, **кро́ма**, **кромса́ти**. Пор.— **крем**[2].

крен «нахил набік корабля, човна, літака», *крени́ти*;— бр. *крэн*, болг. *крен*;— запозичення з російської мови; р. *крен*, *крени́ть*, *кренгова́ть* «класти судно на бік з метою ремонту», очевидно, походить від гол. krengen «повертати віз; класти судно на бік для ремонту», пов'язаного з kring «круг, кільце», свн. kring (нвн. Kring) «тс.»; менш обгрунтоване пов'язання (Matzenauer 220; ССРЛЯ 5, 1617) з фр. carène «підводна частина судна».— Шанский ЭСРЯ II 8, 382; Фасмер II 371; Преобр. I 351; БЕР II 734; Klein 240; Vries NEW 359—360.— Див. ще **кре́ндель**.

кре́ндель, *кре́ндельник* «пекар, що випікає кренделі»;— р. *кре́ндель*, [*кре́нгель*], бр. *крэ́ндзель*, п. [kręgiel], ст. kregiel, нл. kringel, kryngel, полаб. krangill;— через російське посередництво запозичено з німецької мови; свн. krengel, kringel (нвн. Kríngel) «крендель, бублик» є демінутивними формами від kring (krinc, нвн. Kring) «коло, кільце, круг», спорідненого з діслі. kringr «кільце», а також з лит. grę̃žti «свердлити; вертіти», прус. granstis «свердло»; припущення про польське посередництво (Шелудько 35; Bern. I 612) непереконливе.— Шанский ЭСРЯ II 8, 382—383; Фасмер II 371; Преобр. I 381; Sławski III 104: Brückner 267; Schuster-Šewc 670; Olesch I 463; Matzenauer 220; Kluge—Mitzka 401, 406.

[**кре́ніль**] «бабка, паця (у грі в паці)»;— неясне; можливо, пов'язане з п. kręgiel «кегля».

[**кре́нькати**] «хворіти» Кур;— очевидно, видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. krankeп «хворіти», kränkeln «слабувати, нездужати» є похідними від krank «хворий» (< свн. kranc(k) «вузький, стрункий, малий, слабкий, нікчемний»), спорідненого з дангл. cringan «витися, як смертельно поранений, полягти в боротьбі», а також з лит. grę̃žti «свердлити, вертіти»; не виключений також вплив з боку якогось семантично й формально близького українського слова,— пор. укр. [*квінкати*] «плакати, стогнати», [*ква́нькати*] «жалібно нарікати, стогнати, хиріти, нездужати»; пор. болг. [*кре́нкам*] «пхикаю, хничу».— Kluge—Mitzka 400—401, 406.

крео́л «нащадок іспанських і португальських колонізаторів у Латинській Америці й Африці; метис»;— р. болг. *крео́л*, бр. *крэо́л*, п. Kreol, ч. слц. kreol, вл. kreola, м. *креол*, схв. *крѐо̄л*, слн. kreól;— запозичення з французької мови; фр. kréole через ісп. criollo зводиться до порт. crioulo «креол; негр; креольський; місцевий», похідного від criar «створювати; породжувати; виховувати», яке продовжує лат. creo «створюю, виробляю, породжую».— Фасмер II 372; Kopaliński 536; БЕР II 734; Bloch—Wartburg 189; Dauzat 218; Kluge—Mitzka 404.— Див. ще **креату́ра**.

креп[1] «прозора шорстка тканина, звичайно чорного кольору»;— р. болг. м. *креп*, бр. *крэп*, п. krepa, ч. слц. вл. krep, схв. *крѐп*, слн. krép;— запозичення з французької мови; фр. crêpe «крепова тканина», ст. cresp «кучерявий», походить від лат. crīspus «кучерявий, хвилястий», пов'язаного з crīnis «волосся», спорідненим з дангл. hrisian «тремтіти; трясти», двн. hrīs «пагін», прус. craysi «стебло».— Шанский ЭСРЯ II 8, 383; Фасмер II 372; Sławski III 87; Machek ESJČ 292; БЕР II 734; Klein 371, 374; Bloch—Wartburg 189; Dauzat 218; Walde—Hofm. I 292, 293.

[**креп**[2]] «міць, сила», [*кре́пість*, *кре́пкість*] «тс.» Ж, [*крепа́к*] «кріпак; дуже сильна людина Кур», [*крепа́цтво*, *крепа́цький*], [*крепе́нний*] «міцний», [*кре́пкий*] «дуже міцний» Ж, Ме, [*кре́пко*]

«дуже» Ме, [*крепи́ти*] «скріплювати, збивати» Ж, [*кре́пнути*] «кинути, метнути» Ж, [*зáкреп*] (мед.) «запор» Ж, [*закре́на*] «кремезна людина, здоров'як», [*підкре́п*] «підсилення, допомога» Нед, [*скре́на*] «стик, паз, шов» Нед, [*скрепе́ник*] «стільник, приліплений у порожньому вулику для нового рою», [*скрепени́ти*] «приліпити стільник у порожньому вулику»; — не зовсім ясні звукові форми з кореневим **е**; у випадках з ненаголошеним **е** допускають пояснення як північноукраїнські діалектні форми щодо літературних форм з кореневим **і**, в інших випадках, можливо, результат польського або російського впливу (п. krzepki, р. *кре́пкий*). — Див. ще **кріпки́й**.

крепдеши́н «тонка густа шовкова тканина»; — р. болг. *крепдеши́н*, бр. *крэпдэшы́н*, ч. слц. krepdešín, схв. *крепде-шин*, слн. krépdešín; — запозичення з французької мови; фр. crêpe de Chine, букв. «креп з Китаю, китайський креп», складається з іменника crêpe «креп», прийменника de (< лат. de) «від, з» і іменника (власної назви) Chine «Китай», що походить від назви першої династії китайських імператорів Chin або Hsin «Цінь» (букв. «людина») (255—206 р. до н. е.). — УРЕ 6, 385; Шанский ЭСРЯ II 8, 383—384; РЧДБЕ 1982, 452; Klein 277. — Див. ще **де-**, **креп.** — Пор. **апельси́н.**

[**креперува́ти**] «вмирати з голоду, здихати» Коб, [*кре́пнути*] «умирати» Ж. О, [*крипну́ти*] «умерти» Я; — п. [krepirować] «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. krepieren «пропадати, здихати» походить від іт. crepare «тс.», яке зводиться до лат. crepāre «тріщати, лопатися», можливо, спорідненого з дінд. kṛ́patē «волає, лементує, голосить», діcл. hrafn «ворон», skrafa «базікати», лтс. krepêt «бруднитися», пcл. kropiti, укр. *кропи́ти*. — Kluge—Mitzka 404; Walde—Hofm. I 290. — Пор. **кропи́ти.**

[**кре́плики**] «пироги з капустою, сливами або рибою»; — п. krepel «пончик», ч. kraple «вид пиріжків з м'ясом до супу», ст. krapl «якесь тістечко», слц. [krapľa] «пончик», схв. [krapec], слн. kràp «тс.», krápec «солодкий пиріг із сиром»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. Krẽppel (Krāppel) «пончик, спечене на жирі пухке тісто», як і двн. chrāpho, свн. krapfe, krepfel, krapfli, [kräpfel, kräppel, kreppel] «тс.», є переосмисленням нвн. Krápfen «гак, зігнутий зубець, кіготь», двн. krāpfo «тс.» на підставі зовнішньої подібності; нвн. Krapfen пов'язане з Krampf «спазм», спорідненим з лтс. grumbt «морщитися», пcл. grǫbъ «грубий», укр. *гру́бий*. — Шелудько 35; Richhardt 69; Sławski III 87—88; Brückner 265; Bern. I. 607; Kluge—Mitzka 400, 401. — Див. ще **гру́бий.**

[**крес**] «край, кінець» Я; — запозичення з польської мови; п. kres «лінія кордону, край», як і ч. заст. kres, krys «тс.», походить від свн. kreiz «круг, коло, округ» або снн. krēs «тс.», етимологічно пов'язаного з свн. kritzen «креслити, вирізати риски». — Sławski III 89—90; Brückner 266; Bern. I 610; Kluge—Mitzka 403. — Див. ще **кре́слити.**

кресáня, *кресáк*, *кресани́на*, *кресáнка* — див. **кри́си.**

кресáти, *кресáло* «шматок сталі, яким викрешують вогонь; [ламаний візерунок на глиняному посуді Я]», [*кресáчка*] «легенька сокира» Ж, [*крéсево*] «кресало» Пі, [*кресúво* Пі, *кресúло* Ж] «тс.», [*кресни́ця*] «крем'яний курок у рушниці» Я, Ж, [*крешели́не*] «тс.» Ж, [*кресáк*] «рушниця», [*кріс*] «тс.», [*кресь*] (виг.); — р. (заст. діал.) *кресáть* «кресати», бр. *красáць*, *крэ́сіць*, п. krzesać, ст. krzosać, ч. křésati, слц. kresať, вл. křesać, нл. [kśasaś], схв. *крèсати*, слн. kresáti; — пcл. kresati (krešǫ); — дальші зв'язки непевні; пов'язується (ЭССЯ 12, 124—125) з пcл. krasa «краса» і реконструюється давніше значення «створювати, творити»; зіставляється (Sławski III 225—227) з kremy (kremene) «кремінь», kremsati і зводиться до ie. *(s)ker- «краяти, відтинати»; вважалося (Otrębski LP I 137—138) результатом контамінації слів česati і *kremy; спроба пов'язати з гр. κρέκω «б'ю, стукаю», виходячи з припущення про зв'язок з *кро́сна* «ткацький станок» (Bezzenberger BB 27, 170) непереконлива; немає

достатніх підстав зближувати також з лит. krósnis «піч», лтс. krāsns «тс.» (Топоров IV 179; Fortunatov BB 3, 67; Bern. I 611; Skok II 190—191) і лит. krešė̃ti, krèšti «запікатися, згортатися» (про молоко) (Matzenauer LF 9, 24—25), як і з ч. klestiti «обрубувати гілля; каструвати», лит. sklem̃pti «різати, тесати, стригти» (Machek ESJČ 300).— Шанский ЭСРЯ II 8, 386; Фасмер—Трубачев II 373; Преобр. I 387; Brückner 275.

[**кре́ска**] «риска» Я;—запозичення з польської мови; п. kreska «тс.» пов'язане з kresa «лінія», від якого походить укр. *кри́си* (див.).

кре́слити, *кре́слення, кресля́р, кресля́рня, накре́слення, неокре́слений, переднакре́слення;* — бр. *крэ́сліць*, ч. kresliti, слц. kreslit', вл. kreslić, нл. kresliś;— очевидно, запозичення з польської мови; у п. kreślić «креслити» злилося два слова, запозичені з німецької мови: п. ст. kresić, krysić, що походить від свн. kritzen «креслити, проводити лінії», пов'язаного з kratzen «шкрябати», і п. ст. kryślić, kryšlać, що зводиться до снн. krisselen (нвн. kritzeln) «дряпати; мазюкати, писати кривулями» з первісним значенням «креслити, робити лінії», пов'язаного з kritzen; немає достатніх підстав виводити безпосередньо з п. kres (kresa) (Bern. I 610) і вважати це слово праслов'янським (Brückner 266). — Sławski III 91—92; Machek ESJČ 292; Kluge—Mitzka 406.

кре́снути «танути; рушати навесні» (про кригу), *скреса́ти* «тс.»; — не зовсім ясне; найімовірніше, етимологічно пов'язане з р. [*крёс*] «оживання» і [*крес*] «тс.», схв. *кри̏јес* «купальський вогонь; найбільша літня спека», з псл. *krьsъ, *krěsъ «оживлення, оживання (природи, зокрема, річок після зимової скутості)»; далі можливий зв'язок із псл. kresati «кресати» (якщо прийняти реконструкцію його давнішого значення «створювати, творити»).— Фасмер II 372—373; ЭССЯ 12, 140.— Пор. **воскреса́ти, креса́ти**.

[**крест**] «хрест» Ж, [*кресби́ни*] «хрестини» Бі, [*кре́сник* Ж, *крести́ни* Ж, *крестби́ни* Ж], [*крестéць*] «хрест?» Ж, [*креща́тина*] «полотно з хрестоподібним візерунком» Ж, [*креща́тка, креща́точка*] «тс.» Бі, [*креща́стний*] «хрещатий, хрестоподібний» Ж, [*креща́тий*] «тс.» Ж, [*крести́ти*] Ж; — р. *крест*, др. *крьстъ*, п. [krzest] «хрещення», ч. křest, слц. krst, вл. křest, нл. kśest «тс.», болг. *кръст* «хрест», м. *крст*, схв. *кр̏ст* «тс.», слн. kŕst «хрещення», стсл. **крьстъ** «хрест»; — псл. *Krьstъ «Христос»;— вважається раннім запозиченням з германських мов; двн. Krist, Crist, Christ «Христос», яке на слов'янському грунті набуло значення «розп'яття», а потім «хрест взагалі», походить від лат. Christus, яке зводиться до гр. Χριστός «Христос», букв. «помазаник», пов'язаного з χριστός «придатний для натирання; помазаний», χρίω «змащую, натираю», що зіставляється з лит. griẽti «знімати (вершки з молока)», снн. grẽme «бруд»; непереконливі версії про походження цього слова від гот. christus (Stender-Petersen 420; Kiparsky GLG 234—236) або від двн. chriuʒ «хрест» (Корш Сб. Дринову 56—57); малоймовірна думка про автохтонність слова *krьstъ, нібито утвореного від krьstьjaninъ (Skok RÉS 7, 195—196).— Шанский ЭСРЯ II 8, 387; Фасмер II 374; Преобр. I 383; Sławski III 85—86; Brückner 185; БЕР III 50—56; Skok II 197—198; Bezlaj ESSJ II 102; Bern. I 634; Kluge—Mitzka 117—118; Frisk II 1120.— Пор. **хрест**.

[**крестови́к**[1]] (бот.) «жовтозілля звичайне, Senetio vulgaris L.» Ж, [*крестовник*] «тс.» Mak; — р. *крестóвник*, схв. [*крстовник*];— мабуть, калька нім. Kreuzkraut «тс.», букв. «хрестова трава» (пор. ч. křížové koření «тс.»), хоч мотивація назви не зовсім ясна.— Див. ще **крест**.

крестови́к[2]— див. **хрестови́к**.

[**крет**] «кріт», [*крѐтівка*] «купка землі, вирита кротом», [*крети́чина, кретова́тина, кретови́нє*] «тс.» Ж, [*накрети́ти*] «нарити землі» (про крота) Ж; — запозичення з польської мови; п. kret відповідає укр. *кріт*.— Richhardt 69; Sławski III 93.— Див. ще **кріт**.

крети́н «ідіот», *кретині́зм*;— р. *крети́н*, бр. *крэці́н*, п. kretyn, ч. слц. слн.

kretén, вл. kretin, болг. *кретéн*, м. *кретен*, схв. *крèтēн*;— через німецьке посередництво (н. Kretíne) запозичено з французької мови; фр. crétin «кретин» є за походженням діалектним варіантом слова chrétien (ст. christian, chrestien) «християнин», що продовжує лат. christiānus «тс.», похідне від Christus (< гр. Χριστός) «Христос», бо недоумкуватих вважали угодними богові істотами; пор. у зв'язку з цим укр. *божевільний*, дінд. devānāmpriya «дорогий богам; недоумкуватий, ідіот».— СІС 369; Шанский ЭСРЯ II 8, 389; Фасмер II 375; Sławski III 94; Kopaliński 536; Kluge—Mitzka 404; Bloch—Wartburg 190; Dauzat 219.— Див. ще **христия́нин**.

крех (орн.) «крохаль довгоносий, Mergus serrator L. (Anas boschas)», [*кре́хкавка*] «крякання» Ж, [*кре́хкати*] «крякати» Ж;— звуконаслідувальне утворення, пов'язане з характером крику птаха.— Булаховський Вибр. пр. III 196.— Пор. **крохáль**.

кре́че́т «птах з родини соколиних, Falco gyrfalco L.», *кречíтка* «Chettusia gregaria Pall.»;— р. *кре́чет* «кречет», бр. *кра́чат*, др. *кречетъ*, п. krzeczot «тс.», стсл. **крєчєтъ** «цикада»;— псл. krečetъ звуконаслідувального походження, подібне до п. krzeczek «хом'як», гр. κρέξ (якийсь птах), κίρκος «яструб», лит. kroka «гагара», дінд. krakara-/ kṛkara- «порода куріпки»; гіпотеза про запозичення з монгольської мови (монг. kurčyt «яструб»— Karłowicz SWO 317) безпідставна.— Булаховський Вибр. пр. III 196; Фасмер II 375; Шанский ЭСРЯ II 8, 389; Лопатин ЭИРЯ II 147; Преобр. I 384; Sławski III 212—213.

[**кре́чка**] «жіночий вовняний пояс для підперізування спідниці» Я;— очевидно, результат спрощення форми [*кра́єчка*], пов'язаної з *кра́йка* «вид пояса», похідним від *край*[1] (див.).

[**кре́чний**] «ввічливий, чемний, люб'язний»;— запозичення з польської мови; п. ст. krzeczny «ввічливий, гречний; чемний» є початковою формою пізнішого grzeczny, що зайшло в українську мову в формі *гре́чний* (*ґре́чний*).— Sławski I 369—370, III 212.— Див. ще **гре́чний**.

кречу́н —див. **крачу́н**.

[**кре́щет**] (бот.) «чорноклен, Acer tataricum L. (Acer campestre L.)» Ж;— неясне.

крива́вник[1] (бот.) «деревій, Achillea millefolium L.», [*кервавник* Mak, *корвавник* Mak, *кравни́к* Ж, *крвавник* Mak, *кревавник* Mak, *крів'а́вник*, *крів'а́вниця* Ж, *кров'а́вник*, *крованик* Mak, *кровни́к*] «тс.»;— р. [*кровави́к*, *кров'а́вленник*, *кров'а́вник*, *кров'а́вница*], бр. *крыва́ўнік*, [*крыва́вец*], п. krwawnik, ч. [krvavník], схв. [*крва́вац*] «тс.»;— пов'язане з *кров*, *крива́вий*; назва зумовлена застосуванням деревію як кровоспинного засобу (Носаль 19—22; Попов Лек. раст. 249—250; Нейштадт 559).— Шамота 64—65.— Див. ще **кров**.

[**крива́вник**[2]] (бот.) «звіробій звичайний, Hypericum perforatum L.» Лік. росл., [*кравни́к*] Пі, Ж, [*крівник*, *крівця́* Г, *кров*, *кровавец*, *кровавник*, *кровник*, *кровця*] Mak «тс.»;— р. [*кров'а́вец*] «звіробій чотиригранний, Hypericum quadrangulatum L.», [*кров'а́вник*] «звіробій звичайний», [*крововик*] «тс.», бр. [*крыва́ўнік*, *кроўка*] «тс.», [*крывавец*] «звіробій плямистий, Hypericum maculatum Crantz.», ч. [krevníček] «звіробій звичайний», схв. *крва́вац*, слн. krvávec «тс.»;— похідні утворення від *кров*; назви зумовлені тим, що розім'яті пелюстки квіток звіробою забарвлюють у криваво-червоний колір; пор. інші назви звіробою: укр. [*заяча крівця*], р. [*заячья кровца*], бр. [*заячча кроў*].— Шамота 64—65; Machek Jm. rostl. 148—149.— Див. ще **кров**.

кри́вда, [*кри́вдиця*], *кри́вдник*, [*кривди́вий*] Ж, *кри́вдний*, *кри́вдити*, [*кривдува́ти* (*собі*)] «ображатися», [*кривдува́тися*] «тс.», [*зáвкри́вдно*] «кривдно, прикро», [*зáвкри́дно*] «тс.; заздрісно (Ме)», [*окривджа́ти*] «кривдити», [*укривджа́ти*] «тс.» Пі, [*укри́вдити*] «скривдити», [*укривдже́ння*] «покривдження» Пі;— р. болг. м. *кри́вда*, бр. *крыўда*, др. *кривьда*, п. krzywda, ч. křivda, слц. krivda, вл. křiwda, нл. kśiwda, схв. *кри̑вда*, слн. krívda, стсл. **кривьда**;— псл. krivьda «неправда, несправедливість, кривда», похідне від kriviti «кривити, робити неправильні вчинки», krivъ «неправий,

несправедливий, кривий»; на думку Ендзеліна (Endzelin RS 13, 64), утворення типу псл. *krivьda, *pravьda, *voržьba виникли внаслідок дисиміляції з давніших *krivьba, *pravьba, *voržьba.— Шанский ЭСРЯ II 8, 390; Коломієць УМЛШ 1967/6, 9; Sławski III 246; Brückner 276; Machek ESJČ 301—302; ЭССЯ 12, 175—177; Būga RR I 111; II 32, 165.— Див. ще **кривúй.**— Пор. **прáвда.**

кривúй, [*кривувáстий*] Я, *кривувáтий, кривулястий, кривулькувáтий, кривульчáстий,* [*кривáк*] «зрубане криве дерево; посудина, в якій смажать поросят; заєць», [*криванжá*] «кривий», [*кривéць*] «тс.» Я, *кривúзна* СУМ, Ж, *кривинá,* [*кривкó*] «кривий» Я, [*кривлю́га*] «криве сучкувате дерево» Ж, [*кривуля́ка*] «тс.» Ж, *кривля́ка,* [*кривондя́га*] «кривий, безногий, безрукий» Ме, [*кривондя́ка*] «тс.» Ме, *кривýлина, кривýля* «крива лінія; кривий; [шабля] Я», *кривýлька* «крива лінія; [кривий] Ж]», [*кривýльки*] «узор на крашанці, на глиняному посуді» Я, [*кривундá*] «кривий» Я, [*кривýнок*] «закрут, заворот» О, [*кривýх*] «криве дерево» Ж, [*крúвýца*] «кривонога» Я, [*кривцýн*] «кривий» Ж, [*крúвати*] «кульгати» Ж, *кривúти, кривíти, кривля́тися,* [*кривувáти*] «бути кульгавим», [*кривуля́ти*] «робити криві лінії; кульгати, шкандибати», *нáкрúво,* [*пóкривий*] «кривуватий» Нед, *покривýлúти* «покривити», [*окриволíти*] «окривіти» Нед, [*скривулíти*] «тс.» Нед, *скрúва* «скоса»;— р. *крúвóй,* бр. *крывы́,* др. *кривыи,* п. krzywy, ч. křivý, слц. krivý, вл. křiwy, нл. kśiwy, полаб. kraivě, болг. м. *крив,* схв. *крȉв* «кривий; покалічений», слн. krív, стсл. **кривъ**;— псл. *krivъ «кривий, вигнутий, викривлений, покалічений, кульгавий; несправедливий, поганий; лівий; винний»;— споріднене з лит. kreĩvas «кривий, фальшивий», krívis «кривобокий, кривий», [kraĩvas] «кривий, косий», лтс. krails «зігнутий», krievs «кривий», kraitât «хитатися»; балт.-сл. *krei-vo- розглядається як розширення ie. *(s)ker- «вигинати, кривити, крутити», з яким, можливо, пов'язані також лат. curvus «зігнутий; закривлений, кривий», гр. κυρτός «тс.», ав. skarəna- «круглий».— Коломієць УМЛШ 1967/6, 9—10; Шанский ЭСРЯ II 8, 391; Фасмер II 376; Преобр. I 385; Sławski III 252—256; Brückner 276; Machek ESJČ 301—302; ЭССЯ 12, 171—174; Bern. I 618—619; Trautmann 140—141; Būga RR I 325; Fraenkel 203, 305; Мартынов Язык 73; Walde—Hofm. I 317—318; Frisk II 21—22; Persson Beitr. 312, 775, 909; Pokorny 936.

[**кривúки**] «черевики» Ж;— неясне.

кривичí (одн. *крúвич*) «східнослов'янське плем'я, що жило у верхів'ях Дніпра, Західної Двіни і Волги»;— р. *кривичú,* бр. *крывічы,* др. *кривичи*;— похідне утворення від імені родоначальника племені **Кривъ*, що виникло на основі прикметника *кривъ* «кривий»; від назви кривичів походять лтс. krìevs «росіянин», Krìevija «Росія», лит. krievai «росіяни».— Фасмер II 375—376; Иванов — Топоров Сл. языкозн. 1983, 158—159; Perwolf AfSlPh 7, 594.— Див. ще **кривúй.**

[**кривовíрто**] «похило, косо» Ж;— очевидно, складне утворення з основ прикметника *кривúй* та дієслова *вертíти* (див.).

[**кривóк**] (орн.) «одна з порід кулика» Я;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *кривóк* «кулик-сорока строката, Haematopus ostralegus L.», як і [*кривéц, крúвка*] «тс.», найвірогідніше, є похідним від *кривóй* (*крив*); мотивація назви не зовсім ясна; можливо, йдеться про криві голінасті ноги, характерні для куликів взагалі.— Див. ще **кривúй.**

[**кривоплéкий**] «кривоплечий»;— складне утворення з прикметника *кривúй* та іменника *плечé,* в якому нерегулярне чергування **ч—к**, очевидно, пояснюється впливом прикметникових форм на *-к-ий* типу *висóкий, широ́кий, кривобóкий.*— Див. ще **кривúй, плечé.**

[**кривýх**] (бот.) «кривоцвіт польовий, Lycopsis arvensis L.» Ж;— похідне утворення від *кривúй*; назва зумовлена, очевидно, вигнутою кривою формою вінчика квітки (Нейштадт 454).— Див. ще **кривúй.**

крúга[1], *крижúна,* [*крижмáк*] «шматок льоду, на якому діти спускаються

взимку з гори» Я, *крижани́й*, [*кри́жний*] «льодяний, зимовий» Пі, [*крижні́ти*] «замерзати» Пі, [*накри́жник*] «кригоріз (коло моста)», *скрижані́ти*;— р. [*кря*, *кри́га*, *икра́*], бр. *кры́га*, др. *кра*, п. ч. kra, слц. kra, kryha;— псл. *jьkra, яке, можливо, за допомогою збільшувального суфікса -ig- набуло форми *jьkriga; дальші зв'язки неясні; зіставлення з ав. aēxa- «лід, мороз», перс. yex «лід» (Bern. I 424; Преобр. I 268; Зализняк ВСЯ 6, 35), з діел. jaki «крига», дангл. gicel «тс.» (Machek ESJČ 287), з цсл. **скра** «брила», ***скрига*** (Соболевский РФВ 67/1—2, 212—213), з *і́кра* «згусток, пухлина» (ЭССЯ 8, 217—220; Brückner KZ 44, 33), як і спроба виведення з ie. *qar-, *qer- «бити» (Потебня К ист. зв. IV 61—62) або з бр. **крыхаць* «кришити», **крыха* (Міхневіч Белар. лінгв. 1, 72), малопереконливі.— Фасмер II 376; Sławski III 41—42.

[**кри́га**²] «рибальська снасть у вигляді натягнутої на обручі сітки з крилоподібним пристроєм для спрямування риби в середину сітки» Л, [*ре́ґа*] «рибальська снасть» Ник, [*реґа́ля*, *риґо́ля*] «тс.» тж;— р. [*кри́га*] «рибальська сітка, волок», бр. *кры́га*;— неясне.— Пор. **дриго́ла, крижова́тка.**

кри́ги, *кри́жка*, *крижчи́нка* — див. **кряг.**

[**кри́гнати**] «стогнати, кректати; хиріти»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*кри́гнути*] (пор.).

[**кри́гнути**] «заскреготати» Я;— результат видозміни форми *скри́гнути* «скрипнути», в якій початкове кореневе **с-** стало сприйматися як префікс.— Див. ще **скри́гати.**

[**кригу́шка**] (орн.) «рінник, Cinclus cinclus (aquaticus) L.» Ж;— неясне.

криж «хрест; [стара міра довжини від носка правої ноги до кінця середнього пальця витягнутої лівої руки; кінці віжок, які перехрещуються біля вуздечки Я]», *крижа́к* «хрестоносець; [рибальський сак; верх, будка візка]», [*крижални́ця*] «хлястик; у возі — рейки, які скріплюють полудрабки спереду і ззаду» Па, *крижа́цтво* «лицарі тевтонського ордену», [*крижевни́к*] «той, що поклоняється хресту, католик» Я, [*кри́жик*] «частина кінської збруї, що лежить уздовж хребта» Ме, [*крижи́на*] «вид страви з м'яса на крижах» Я, *кри́жі* «нижня частина спини; задня частина тулуба тварини; [роздвоєні кінці віжок у парокінній упряжці Л]», [*крижі́вка*] «спинна частина яловичини» Ж, [*крижі́вки́й*] «віжки для пари коней» О, [*крижо́ванці*] «тс.» О, *крижівни́ця* «дошка, що з'єднує вгорі полудрабки воза; (бот.) хрестовниця, Crucianella L.; [тирлич хрестовидний, Gentiana cruciata L. Mak; хлястик (в одязі) Ме]», [*кри́жниця*] «ремінь через хребет коня від посторонка до посторонка» О, [*крижовни́ця*] «дошка, яка скріплює полоззя саней спереду» Я, [*крижу́вка*] «тс.» Я, [*крижу́ля*] «корова, на крижу біла» О, *крижа́стий*, [*крижа́тий*] «крижастий», [*крижни́стий*] «тс.», [*крижо́вий*] «квадратний», *крижо́ви́й* СУМ, Г, *кри́жем* «хрестом» УРС, [*крижо́м*] «тс.» Я, [*крижа́ти*] «ставити хрести», [*крижува́ти*] «тс.; розпинати на хресті», [*крижува́тися*] «схрещуватися; розтягати руки так, щоб виникала форма хреста; ламати руки від горя» Ж, [*накри́жник*] «поздовжня стрічка шлеї, пришита до укісних ремінців на крупі коня», [*нао́криж*] «навхрест» Ж;— р. *крыж* (заст.) «католицький хрест; знак хреста, що ставиться для замітки чогось; хрестоподібна рукоятка холодної зброї», бр. *крыж* «хрест; круп; крижі; мотовило; хрестовина», др. *крижъ* «хрест», п. krzyż «хрест; крижі», ч. kříž «хрест; крижі; мука», слц. kríž «хрест; копиця з 15 снопів; трефа; (бот.) хрест-трава, Paris quadrifolia L.», вл. křiž «хрест; частина хребта», нл. kśiž «хрест», болг. [*криж*] «великий хрест при дорозі», схв. *кр҃ж* «хрест; копиця снопів», слн. kríž «хрест; копиця з 15 снопів; трефа», цсл. **крижь** «хрест»;— очевидно, запозичене через посередництво польської, чеської і словенської мов з романської мови північно-східної Італії (можливо, старофріульського або венеціанського діалекту італійської мови); ром. *krȏdže, *krȏže (< лат. crux «хрест», зн. в. одн. crucem, нлат. crȏce, пор. фріул. croz, іт. венец. [krože] «тс.») з вузьким **о** на

слов'янському грунті мало дати початкове *krūžь, звідки *kryžь і далі, в частині слов'янських мов, kryž; лат. crux споріднене з дінд. kruñcati «гнеться», діcл. hryggr «спина», двн. (h)rukki «тс.», сірл. crūach «купа, горб», корн. cruc «горб»; думки про походження від двн. krūzi (chrūzi) «хрест» (Mikl. EW 141; Uhlenbeck AfSlPh 15, 488) або істор. krużę «тс.» (Kiparsky GLG 114—115) менш переконливі.— Richhardt 70; Фасмер II 388; Sławski III 256—258; Brückner 276; Stieber RSl 26/1, 33—34; Machek ESJČ 302; Holub — Kop. 191—192; Skok II 201—202; Bezlaj ESSJ II 94; Bern. I 619.

[**крижа́лка**] «цілий качан квашеної капусти», [*крижі́вка*] «тс.» Ж, [*крижевка*] «головка капусти» Mak, [*кружівка*] «тс.» Mak;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з ч. křížala «сушений шматок яблука», слц. krížala «скибочка», krúžalka «тс.», okrúželka «чверть яблука, головки капусти, картоплини», які зіставляються з *чикри́жити*, р. [*чакры́жить*] (Machek ESJČ 302); можливий проте й зв'язок з формою **кружа́лка* (від *круг*).

[**крижа́нка**] (іхт.) «(молодий) лящ, Abramis brama L.» Mo, Берл;— неясне.

[**крижа́ти**] — див. **круг.**

кри́жень (орн.) «велика дика качка, Anas platyrhynchas L.», [*крижа́вка, крижа́к, крижа́нка, крижі́вка* Ж (з п.?), *кри́жніца* Л, *крижня́к*], *кри́жня* УРС, Ж, [*крижна́* (*утка*) Ж, *крижнева* (*качка*) Шарл] «тс.»;— р. [*крыжень*], бр. *крыжань*, п. krzyżówka «тс.»;— похідні утворення від *криж*; назви зумовлені, очевидно, хрестоподібною формою крижня під час польоту.— Sławski III 262; Strutyński 75—76, 144.— Див. ще **криж.**

[**крижи**] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees. (Aster)» Mak;— очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. [krzyżyk] «зірочка; знак у вигляді зірочки», пов'язане з krzyż «хрест»; назва зумовлена зіркоподібною формою квітки (Нейштадт 546) (як паралель пор. літературну назву *а́йстра*, пов'язану з гр. ἀστήρ «зірка»).— Див. ще **криж.**

[**крижі́вка**] «частування того, хто уперше в селі косить» Ж;— неясне.

[**крижі́вник**] (бот.) «агрус звичайний, Ribes grossularia L.» Mak, [*крижо́вник* Ж, *кряжівник* Mak] «тс.»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *крыжо́вник* «агрус» є, мабуть, неточною калькою в вигляді утворення, похідного від р. [*крыж*] «(католицький) хрест», якоїсь німецької діалектної назви цієї рослини (пор. нвн. [Krisdohre] «агрус» (букв. «хрестовий терен»), [Kristólbeere] «тс.» (букв. «ягода терну хрестового»), [Krisdore] «тс.»); менш обгрунтоване виведення слова від п. *krzeżewnik (Соболевский РФВ 70, 88; Шанский ЭСРЯ II 8, 420), від нім. Krausbeere «агрус», Kräusebeere «тс.» (Преобр. I 397; Горяев 171) або п. krzew «кущ» (Грот Фил. раз. II 492).— Фасмер II 388.— Див. ще **криж.**

кри́жмо «біла тканина, в яку сповивають дитину хрещені батьки після обряду хрещення; полотно як подарунок новонародженому від хрещеної матері», [*кри́жма*] «тс.»;— р. [*кри́жмы*] «крижмо», др. *крижьмо* «миро», *крижьма* «тс.», п. krzyżmo «тс.; [полотно в обряді хрещення дитини]», ч. вл. křižmo «миро»;— запозичене через польське і, далі, чеське посередництво з давньоверхньонімецької мови; двн. chrismo «миро», свн. crisme «тс.» походять від лат. chrisma «миро; помазання», запозиченого з грецької мови; гр. χρῖσμα «мазь; масло; помазання» пов'язане з χρίω «змазую, фарбую»; думка про безпосереднє запозичення слова в українські говори з грецької мови (Дзендзелівський НЗ УжДУ 13, 104) позбавлена підстав.— Richhardt 70; Фасмер II 376; Фасмер ГСЭ 2, 286; Sławski III 259; Brückner 276; Machek ESJČ 302; Bern. I 619; Meillet RÉS 6, 41.— Див. ще **крест, христия́нин.**

[**крижова́тка**] «риболовний сак»;— неясне; можливо, пов'язане з [*кри́га*] «рибальська снасть у вигляді натягнутої на обручі сітки» (пор.).

[**крижу́лка**] «чайка (?)» Ж, [*крилу́жечка*] «тс.» Ж;— етимологія і взаємозв'язки неясні.

кри́за[1], *кри́зисний, кри́зовий, крити́чний;*— р. *криз* (з фр., ст. *криза*), *кри́зис* (з нім.), бр. *крызіс*, п. kryzys, ч. krize, слц. слн. kríza, вл. нл. kriza, болг. схв. м. *кри́за*;— запозичення з французької мови; фр. crise «криза, перелом» засвоене як медичний термін з латинської мови; лат. crisis «криза, рішучий поворот, перелом» походить від гр. κρίσις «переломний момент, криза; вибір; розрізнення; міркування; суд, рішення, вирок», пов'язаного з κρίνω «розділяю; вибираю; виношу рішення; суджу, обвинувачую», спорідненим з лат. cerno «відокремлюю, відрізняю», гот. hrains «чистий», псл. krojiti, укр. *кро́їти, край.*— CIC 370; Шанский ЭСРЯ II 8, 391—392; Фасмер II 376; Sławski III 205; Kopaliński 539; Holub — Lyer 268; Dauzat 220; Frisk II 20—21; Boisacq 518—519.— Див. ще **край**[1], **кро́їти.**— Пор. **декре́т, дискримінáція, кримінáл, крúтика.**

[кри́за[2]**]** «жабо, оборка (навколо шиї)» Ж;— п. [kryza] «гофрований жіночий комір», kreza «тс.», krezy «криси (капелюха); (ст.) нутрощі», вл. krjóz «оборка навколо чепця; жабо; брижі», нл. kryża «жабо», krjuza «тс.»;— через польське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. ст. Krös «щось кучеряве; збористий комір, жабо; брижі», Gekrös, Gekröse «тс.» (< свн. gekroese «потрухи, тельбухи», двн. *krōsi «тс.») споріднене з снідерл. croos (гол. kroost) «нутрощі (тельбухи) тварини», нвн. kraus «кучерявий», свн. krūs «завивка», снідерл. kruis «тс.», гол. kroes «розкуйовджений», сангл. crous «кучерявий».— Шелудько 35; Richhardt 37; Sławski III 97—98; Brückner 266—267; Kopaliński 536; Bern. I 611—612; Kluge — Mitzka 243, 401.— Пор. **кру́ски.**

крий — див. **край**[2].

крик, [*кри́кало*] «вид ритуальної гри у Галичині і на Прикарпатті біля тіла померлого» Я, [*крика́ч*] «крикун» Я, [*крикли́вець*] «крикливий, буйний Ж; хвороба у грудних дітей Бі», [*крикли́виці*] «хворобливий стан дитини, коли вона безугавно кричить без сліз; нервове захворювання, істерія», *крикли́вця, крикня́ва* «крик багатьох людей; шум, галас, гамір», [*криковиця*] «крик, галас» Пі, [*кри́кси*] «безсоння дитини, яке супроводжується плачем», *крику́н*, [*крикунʼя́ка*] (збільш.) «крикун» Я, *крику́ха*, [*кри́чма*] «кричучи», [*кри́чмо*] «дуже різко, пронизливо» Ж, *крикли́вий, крику́чий, кричу́щий, крича́ти, о́крик, окрика́ти* «окликати; [оголошувати]», *по́крик, скрик, скрика́ти*;— р. м. *крик*, бр. *крык*, др. *крикъ*, п. krzyk, ч. вл. křik, слц. krik, нл. kšik, болг. [*крича́*] «кричу», схв. *кри́к*, слн. krík, стсл. **кричати** «кричати»; — псл. krikъ, пов'язане з kričati (<*krikě-ti) «кричати» (як *клик* : *кли́кати*); — споріднене з лит. krỹkti, krỹkšti «гучно кричати, верещати, пищати, квакати», лтс. krika «той, що сміється», krīklis «крикун», свн. reiger «чапля», дангл. hrágra «тс.», кімр. crych «хрипкий», гр. κρίκε «тріщи; кричи»; ie. *kr- звуконаслідувального походження.— Шанский ЭСРЯ II 8, 399—400; Фасмер II 376—377; Преобр. I 385; Sławski III 238—241; Brückner 275—276; Machek ESJČ 301; Holub—Lyer 270; Holub — Кор. 191; БЕР III 11, 14; Bezlaj ESSJ II 23; ЭССЯ 12, 155—156; Bern. I 616; Mikl. EW 140; Meillet Etudes 371, 391; Fraenkel 298—299; Mühl.-Endz. II 278; Būga RR II 331; Frisk II 17—18; Boisacq 516—517; Pokorny 570.— Пор. **кли́кати.**

[кри́кати] (про крик сірої чаплі) Ж;— р. [*кры́кать*] (про крик ворона, гуски, лебедя), вл. krikać «кричати, як чирок», м. *крика* «кричить» (про птаха), слн. kríkati «кричати» (про гусей, журавлів);— псл. *krykati, похідне від вигуку kry, що імітує крик птаха; ототожнення з псл. krikъ «крик», kričati «кричати» (Sławski III 241) позбавлене підстав.

кри́кет «гра»; — р. болг. *кри́кет*, бр. *крыкéт*, п. cricket, krykiet, ч. слц. kriket, схв. *крúкет*, слн. kríket;— запозичення з англійської мови; англ. cricket походить від фр. ст. criquet «палка, кий у грі», яке зводиться до снідерл. cricke «палиця», спорідненого з дангл. cycc «милиця», англ. crutch, днн. krukka, шв. krykka, снідерл. crucke, гол. kruk, двн. krucka, нвн. Krücke «тс.».— CIC 370; Kopaliński 185, 538; Kluge—Mitzka 408; Klein 372, 378.

[кри́ла] «стіжок, купа, копиця» Ж, [*крило́*] «прикриття, парасолька (від дощу, сонця)» ВеУг;— очевидно, похідні утворення від *кри́ти* (див.).

кри́ла́с «підвищене місце у церкві для хору» СУМ, Ж, [*кли́рос, кри́ло́с*] «тс.» Ж, [*клирошани́н, крилошани́н*] «той, що співає на криласі» Ж;— р. [*кры́лос, кри́лос*], *кли́рос*, бр. *кліра́с*, др. *крылосъ, крилосъ, клиросъ*, болг. м. *кли́рос*, стсл. **клиросъ**;— через старослов'янську мову запозичене в давньоруську з середньогрецької; сгр. κλῆρος «жереб; те, що дісталося за жеребом, частка, спадщина, надбання; (перен.) християнська громада; духівництво» є тим самим словом, до якого зводиться й *клір*; первісна форма *клирос* зазнала зміни, очевидно, під впливом слова *крило́* «бік».— Фасмер II 251, 389; Шанский ЭСРЯ II 8, 161; Преобр. I 316, 398—399; Горяев 143; Bern. I 520; Mikl. EW 199.— Див. ще **клір**.

крило́[1] «літальний орган», [*кри́ла*] «плавці, пера у риби» О, [*крила́н*] «вид кажана, Pteropus» Ж, [*крила́тиця*] (зоол.) «крилоподібний слимак, стромб, Strombus» Ж, *крила́тка* «верхній чоловічий одяг; сухий плід деяких дерев», [*крила́ч*] «ятір з крилами» Ник, *кри́лаш* «помічник рибальського отамана», [*крили́нка*] «вид кажана, Pterocanium» Ж, [*криля́к*] «крилатка (плід)» Ж, *криля́, крильча́тка* «механізм, складовою частиною якого є крила», [*крила́стий*] «крилатий» Ж, *крила́тий*, [*крилови́й* Ж, *кри́льний* Ж], *крильча́стий, відкри́лок*, [*закри́льщик*] «крайній облавник», *надкри́ла* «передні крила жуків і комах», [*надкри́ле* Ж, *надкри́ля* Ж], *надкри́лля* «тс.», [*окри́ле*] «мис, коса» Ж, [*о́криль*] (зоол.) «крилоподібний слимак, стромб, Strombus» Ж, *окрила́тіти, окриля́ти, обезкри́лити*, [*одкри́ле*] «крило, фланг» Ж, *передкри́лок*, [*підкри́лко*] «стіна ятера» Мо, *підкри́лля, підкри́лок*, [*розкрі́литися*] «розхристатися (особливо йдучи чи біжучи)» Ме, [*узкри́ле*] «крило; облямівка, край, кут, ріг; кордон, рубіж» Нед;— р. бр. *крыло́*, др. *крило* «крило; пазуха; фланг», п. skrzydło, [krzydło], ч. křídlo, слц. krídlo, вл. křidło, нл. kšidło, полаб. kreidele, болг. *крило́*, м. схв. *кри́ло*, слн. krílo, стсл. **крило**;— псл. kridlo, *skridlo, суфіксальне утворення від дієслівної основи псл. *skri- (< ie. *skrei-) «літати»;— споріднене з лит. skrìeti «літати, швидко бігти; повертатися», лтс. skrìet «бігти», дісл. skríða «відходити, іти вперед», свн. schrîten «крокувати; сідати на коня», нвн. schreiten «крокувати, ступати»; др. **ы** (зам. **и**), відбите в р. **ы**, з'явилося внаслідок контамінації з *крыти* (> р. *крыть, крыльцо́*); сумнівне виведення (Schuster-Šewc I 698—699) від псл. *(s)krid-/(s)kryd- з ie. *(s)krī-/(s)krū- «різати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 420—421; Фасмер II 388—389; Трубачев Этимология 1963, 41; Преобр. I 398; Горяев 171; Брандт РФВ 18, 28; Brückner 497; Machek ESJČ 301; Olesch I 468; БЕР III 11—12; Skok II 195—196; Bezlaj ESSJ II 92—93; ЭССЯ 12, 152—154; Bern. I 615; Meillet Études 316; Trautmann 267.

[**крило́**[2]] (бот.) (у сполученні [*крило орлине*] «астрагал солодколистовидний, Astragalus glycyphylloides DC.»);— результат перенесення назви пташиного крила на рослину, зумовленого, можливо, деякою подібністю розгалужених стебел астрагалу до розгорнутих орлиних крил (Федченко — Флеров 571; Флора УРСР VI 455).— Див. ще **крило**[1].

[**кри́зма**] «цинковий купорос» Ж;— р. [*кры́мза, кри́мза*];— неясне; спроба пов'язання з фр. (vitriol blanc) crémeux «тс.» (Горяев Доп. 2, 20) непереконлива з фонетичного боку.— Фасмер II 389.

кримина́л «карний злочин; (заст.) в'язниця», *криміна́ліст, криміналі́стика, кримина́льник* «карний злочинець», *кримина́льщина* «кримінал, злочин», [*кремінáр*] «кримінал» Ж, *криміналісти́чний, кримина́льний*, ст. *кримéнальний* (XVII ст.);— р. *криминáл* «карний злочин», бр. *крымінáл* «тс.», п. kryminał «тс.; в'язниця», ч. слц. kriminál «в'язниця», болг. *криминáлен* «кримінальний», м. *криминал* «карний злочин», схв. *крѝминàлан* «кримінальний», слн. kriminálen «тс.»;— запозичення з латинської мови; лат. crīminālis «карний; той, якому загрожує судова кара»

є похідним від сгīтеп «обвинувачення; провина; гріх; злочинець», пов'язаного з cerno «розрізняю, бачу; пізнаю; вирішую, ухвалюю; просіюю», спорідненим з псл. krojiti, укр. *кро́їти*.— CIC 370; Шанский ЭСРЯ II 8, 393; Фасмер II 377; Sławski III 198; Kopaliński 358; Holub — Lyer 268; Skok II 196; Walde—Hofm. I 205, 291; Ernout — Meillet I 116, 151.— Див. ще **край**[1], **кро́їти.**— Пор. **декре́т, дискримінáція, кри́за**[1], **крúтика.**

[**кри́мка**] «кримська сіль; шапка з кримських смушків; проказа?», [*кримкува́тий*] «прокажений?»;— р. [*кры́мка*] «кінь кримської породи; смушок з овець кримської породи; сіль з кримських озер; вид прокази», бр [*кри́мка*] «шапка з кримських смушків»;— похідні утворення від топоніма *Крим*.— Фасмер II 389; Sławski III 198—199.

крин (бот.) «лілія, Lilium L.»;— р. болг м. *крин*, др. *кринъ*, п. krуп, схв. *кри́н*, стсл. **кринъ**;— через церковнослов'янське посередництво запозичене з грецької мови; гр. κρίνον «лілія» є іншомовним словом невідомого походження; твердження про зв'язок з гот. hrains «чистий» (Prellwitz 245) позбавлене підстав.—Пономарів Мовозн. 1974/2, 38; Фасмер II 337; Преобр. I 386; БЕР III 13; Младенов 257; Skok II 196; Bern. I 617; Mikl. EW 140; Frisk II 20; Boisacq 517—518.

крини́ця, [*керни́ця, кирни́ця*], [*кирни́чина*] «холодна джерельна вода» Ж, [*кренúчини*] «район джерел» Ж, [*криничúна*] «джерело», [*криничúсько*] «район джерел» ВеНЗн, [*криничúще*] «тс.» ВеНЗн, [*криничкú*] «товсті молочні жили у корови» Я, *криничовúна* «джерело; сукупність джерел», [*курни́ца*] «криниця» Л, [*кирни́чний*] «криничний» Ж, [*кре́ничний*] «тс.» Ж, *криничáний, криничáстий* «багатий на джерела», *кринúчний, кринúчуватий* «криничастий»;— р. [*кри́ница*] «криниця», бр. *крыні́ца*, п. krуniса «джерело, криниця; цистерна; початок», ст. krzyniса «джерело, струмок»;— псл. *krъnica / krinica «джерело; (виритий) колодязь», похідне від krъnъ «викопаний» (< ie. *kr-/ker- «різати»); той самий корінь виступає в псл. krъtъ, укр. *кріт*; менш обгрунтоване пов'язання з *krinica «миска, видовбана посудина», р. *кри́нка* (Фасмер II 377; Sławski III 199—200; Brückner 274; Bern. I 617), як і виведення від гр. κρήνη «джерело, струмок» (Фасмер ГСЭ 3, 100—101; Пономарів Мовозн. 1973/5, 62).—ЭССЯ 12, 158—159; Трубачев Рем. терминол. 224.— Пор. **кріт.**

[**кринúчник**] (бот.) «жовтець золотистий, Ranunculus auricomus L.»;— похідне утворення від *кринúця*; назва зумовлена поширеністю рослини в вологих місцях (Яворницький 394).—Шамота 79.—Див. ще **кринúця.**

[**кри́новка**] «сковорода» Ж, *ри́нка* «висока глиняна миска для випікання бабок і под.»;— р. *кри́нка* «глечик для молока», др. *крина* «міра (хлібна)», п. [krzynów, skrzynów] «вид ночов, великої миски», ч. заст. okřín «миска, посудина», слц. okrín «дерев'яна чаша, миска», вл. křina «дерев'яне корито, цебрик», нл. kśina «миска», болг. *кри́на* «дерев'яна міра зерна (близько 15 кг)», схв. ст. krīnca «миска», слн. [krinja] «дійниця», стсл. **кринuца** «посудина; глечик»;— псл. krina;— найвірогідніше, споріднене з гр. κέραμος «гончарна глина; цегла; горщик», псл. *čegrъ, укр. *черепóк*, а також з нім. Ring «перстень», стсл. **кржгъ** «круг», діслн. hringja «мала кругла посудина», що зводяться разом до ie. *kr- (*ker-) «обкручене, обліплене» (> «посудина з глини»); менш обгрунтовані пов'язання з лат. scrīnium «круглий ящик, скринька» (Фасмер II 378), гр. κρήνη «джерело» (Фасмер ГСЭ 3, 100—101), з псл. *ker- «різати» (Machek ESJČ 413); неприйнятне зближення з п. krуniса, укр. *кринúця* (Sławski III 199—201).— ЭССЯ 12, 156—158; Трубачев Рем. терминол. 205, 221—225, 228.— Див. ще **круг, чéреп.**

[**кринцувáти**] «крутити (кимсь)» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. kręcić (się) «крутити(ся), вертіти(ся)» споріднене з укр. *крути́ти* (див.).

[**кри́па**] «велика баржа» Ж;— запозичення з польської мови; п. krуra «баржа» походить від нім. Krïppe «корито; ясла», яке зводиться до двн. krippa

(< kripia), днн. kribbia, спорідненого з дангл. cribb, cryb, англ. crib, снн. krübbe «тс.», kerve «верша», ісл. kiarf (kerf(i)) «в'язка, сніп», ісл. karfa (körv) «кошик», можливо, також гр. γρῖφος «очеретяний кошик; рибальська сіть».— Sławski III 88, 201; Sł. wyr. obcych 402; SW II 583; Kluge—Mitzka 405; Pokorny 387.— Пор. **рéптух.**

[**крипичóвина**] «річковий затон» Я;— неясне; можливо, утворилося на основі виразу *кріпити човни.*

крипнýти — див. **креперувáти.**

крúса «пацюк», [*крис*] «тс.» Я, [*крисáк*] «пацюк-самець» Я;— р. *крыса*, ч. слц. krysa (з р.);— слово нез'ясованого походження; пов'язується як дублетна форма з псл. gryz-ti (Holub — Kop. 190), з перс. gerzū «миша», алб. gërth «пацюк», тох. -karśa (у слові arśakarśa «кажан») (Hansen ZfSlPh 22, 168), р. *крот*, укр. *кріт* (Преобр. I 399), з дінд. krúdhyati «гнівається» (Горяев Доп. 2, 20), з ie. *(s)ker- «різати» (Горяев 172), з лит. žiùrkė «пацюк» (Janáček Slavia 24, 3); жодне з пояснень не є задовільним; не виключене російське походження слова в українській мові.— Шанский ЭСРЯ II 8, 421—422; Фасмер—Трубачев II 389; Machek ESJČ 298.

крúси «відігнуті краї капелюха; краї посуду, човна», [*кресáк*] «капелюх», [*кресанúна*] «тс.» ВеУг, [*кресáнка*] «вид сіті для полювання на птахів; капелюшок (у гриба)» Ж, [*краня*] «гуцульський капелюх чорного кольору з павиним пером» Пі, [*кресáня*] «капелюх», [*крисáк*] «тс.; обкуття на кінцях осі», [*крисанúна*] «капелюх», [*крисáня*] «тс., бриль», [*крúска*] «оборочка, рюшик; рубець, тріщина» Я, *крисáтий, крислáтий*, [*кристовáтий*] «кристатий, гіллястий», [*крислáтий*] «тс.»;— бр. *крысо́* «пола», п. kresa «лінія, криси», ч. заст. kresa «лінія»;— очевидно, через польське посередництво запозичено з середньоверхньонімецької або середньонижньонімецької мови; свн. снн. kritz «риска, лінія» (нн. kritse «тс.», нвн. Kritz «дряпина») є похідним від свн. kritzen (< двн. krizzōn) «видряпувати»; менш обгрунтоване припущення про походження з нвн. Kreis «коло, круг; округ, повіт, район» (Шелудько 35; Brückner 266; Bern. I 610).— Richhardt 70; Sławski III 90; Kluge—Mitzka 403—406.— Пор. **крес.**

кристáл «тверде тіло, що має природну форму багатогранника; (заст.) кришталь», *кристалізáтор, кристалізáція*, [*кристáль*] «кришталь», *кристалізаційний, кристалíчний, кристалізувáти*;— р. *кристáлл* «кристал», бр. *крышта́ль*, ст. *кришталъ* (1517—1519), *кристаль* (XVII ст.) п. krysztal, krystaliczny, krystalizacja, ч. krystal «тс.», вл. kristal «тс.; кришталь», нл. kristal «кристал», krystal «тс.», болг. м. *кристáл* «кристал; кришталь», схв. *крúстāл* «кристал», слн. kristál «тс.»;— запозичене, можливо, через німецьке (н. Kristáll «кристал») або французьке (фр. cristal «тс.») посередництво з латинської мови; лат. crystallus (crystallum) «гірський кришталь; кришталева посудина» походить від гр. κρύσταλλος «лід (пор. запозичене цсл. **кристалъ** «лід»); гірський кришталь, кристал; кришталева посудина», пов'язаного з κρύος «мороз», спорідненим з лат. crusta «кора; накип; струп; накладна робота, інкрустація, облицювання, мозаїка», тох. A kuraś «холодний», B krost «тс.», дінд. krūrá- «поранений; кривавий; жорстокий», ав. xrūra- «тс.».— Булаховський Нариси 115; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Шанский ЭСРЯ II 8, 395—396; Фасмер II 378; Hüttl-Worth 14; Sławski III 202—203; Machek ESJČ 301; Holub—Lyer 270; Kluge—Mitzka 406; Dauzat 220; Ernout—Meillet 153; Frisk II 28; Boisacq 522, 523.— Пор. **кришта́ль, хруста́ль.**

критéрій;— р. *критéрий*, бр. *крытэ́рый*, п. kryterium, ч. слц. kriterium, вл. kriterij, болг. *критéрий, критéриум*, м. *критериум*, схв. *крȉтеријум*, слн. kritêrij;— запозичення з німецької або французької мови; н. Kritérium, фр. critérium походять від лат. critērium, яке зводиться до гр. κριτήριον «здатність розрізнення; засіб судження, мірило, критерій», пов'язаного з κρίνω «розділяю, розрізняю», спорідненим з псл. krajь, krojiti, укр. *край, крóїти*.— CIC 371; Шанский ЭСРЯ II 8, 398;

Sławski III 203; Dauzat 220.— Див. ще **край**[1], **кро́їти, кри́тика.**— Пор. **декре́т, дискримінáція, кри́за**[1], **кримінáл.**

кри́ти, [*кри́йка*] «сховище, притулок» Ж, *кри́вка* «захисток, схованка», [*кри́тник*] «покрівельник; очкур Ж», [*криття́*] «верхній одяг», [*кри́ша*] «дах», [*кришни́на*] «підкладка» Ж, *кри́шка,* [*крівля*] «покрівля», [*кровéць*] «приховане місце; притулок; кубло», [*кровлó*] «дах, покрівля» Ж, [*кровля́*] «тс.» Ж, [*кро́ля*] «покривка на лежачий вулик» ВеБа, [*крийóмий*] «схований, прихований» Ж, [*кровéльний*] «даховий» Ж, [*кри́йма*] «густо покривши», [*криткомá*] «крадькома», *викрива́ти, викрива́льник, викрива́ч, викриття́, викрива́льний, викри́вний, відкрива́ч, відкри́тка, відкриття́, за́кривка,* [*накри́в*] «покришка», [*накри́вчина, накри́вочка*] «тс.» Ж, *накрива́ло, накрива́льник,* [*накривéнце*] «весільне покривало» Ж, *на́кри́вка* СУМ, Г, [*на́кри́тка*] «покритка» Г, Бі, *накриття́* «накривання; покрівля; [покривало]», [*на́кришка*] «накривка; квадратна мережа, якою накривають рибу під час ловлі», *накри́вний, накри́тний,* [*окри́ва*] «оболонка, покривало; покришка, покрив» Ж, [*окрива́нье*] «заступництво, охорона» Бі, [*окро́в*] «оболонка, обгортка» Ж, [*окро́ва*] «тс.» Ж, [*окровéць*] «оболоночка» Ж, *перекриття́,* [*підкрівний*] «який знаходиться під покрівлею», *по́крив,* [*покри́ва*] «покрівля», [*покрива́йло*] «покривало; оболонка, покришка Ж», [*покрива́йниця*] «молода в обряді покривання голови», [*покри́ванка*] «тс.», [*покрива́льниця*] «тс.; покривало», [*покрива́лка*] «покришка» ДзАтл II, *покри́ва́ло* «тканина для покривання СУМ, Г; [покришка] ДзАтл II», [*по́кривка*] «покришка» ДзАтл II, *покри́вка, покри́вники* «дрібні морські тварини з тілом, покритим оболонкою», *по́кри́тка, по́кришка,* [*покрів*] «покрова (церковне свято)», *покрівець* «покров; кришка; [марля, якою покривають мерця Мо]», *покрівля, покро́в, покро́ва́* «церковне свято; [покровительниця]», *покрови́тель, покрови́тельство,* [*покро́вка*] «яблуня, плоди якої достигають на кінець вересня», *покрива́льний, покривни́й,* [*покрівний*] «який стосується покрови», [*покрове́ний*] «покритий», [*прикрива́ло*] «покришка, обгортка; віко» Ж, *прикриття́, розкриття́, розкривни́й,* [*скрива́ло*] «покривало, яким покривають молоду», [*скри́тка*] «покритка», [*скри́ток*] «притулок», *скри́ти, скри́тний, укри́ва́ло* СУМ, Ж, *укрива́льник, укриття́,* [*укрівля́*] «покривало; покриття (даху)» Г, Ж;— р. *крыть,* бр. *крыць,* др. *крыти* «крити; обгортати», п. вл. *kryć,* ч. *kryti,* слц. *kryt'*, нл. *kšyś,* полаб. *krajě* «покриває», болг. *кри́я* «ховаю», м. *крие* «криє», схв. *кри́ти,* слн. *kríti,* стсл. **крыти**;— псл. *kryti*;— споріднене з лит. *kráuti* «навалювати, накладати», *krūvà* «купа», лтс. *kraũt* «вантажити», *krava* «купа», *kràuja* «обрив, круча», *krūtiês* «нав'язуватися», гр. κρύπτω «закриваю, покриваю, приховую», κρύβδην, κρύβδᾱν, κρύβδα «потай», а також, можливо, з діскл. *hraukr* «купа», ірл. *crúach* «купа, (зокрема, зерна)», що зводяться до ie. **krəu̯-*: **krā(u)-*: **kru̯-* «збирати, зосереджувати, укривати».—Шанский ЭСРЯ II 8, 422; Фасмер II 390; Преобр. I 399; Sławski III 193—194; Brückner 273; Machek ESJČ 298; Holub—Kop. 190; Schuster-Šewc 689—690; Olesch I 467—468; БЕР III 15—16; Skok II 199—200; Bezlaj ESSJ II 94; Bern. I 632—633; Топоров IV 218—219; Fraenkel 291; Trautmann 140.— Пор. **кра́сти.**

кри́тика, *кри́тик, критика́н, критика́нство, критици́зм, крити́чний, критика́нствувати, критикува́ти;*— р. болг. м. *кри́тика,* бр. *крытыка,* п. *krytyka,* ч. слц. вл. нл. *kritika,* схв. *кри́тика,* слн. *kritika*;— запозичення з французької мови; фр. *critique* «критика», можливо, через латинське посередництво (лат. *critica, -orum* «тс.») зводиться до гр. κριτική «здібність розбирати; критика», пов'язаного з κρίνω «розділяю, розрізняю; вибираю, постановляю; роблю висновок; суджу; обвинувачую», κρίμα «рішення, присуд, судження», спорідненими з лат. *cerno* «розрізняю, пізнаю, вирішую, ухвалюю», псл. *krajь, krojiti,* укр. *край, кро́їти.*— CIC 371; Шанский ЭСРЯ II 8, 398; Фасмер II 378; Sławski III 203—

204; Kopaliński 539; Brückner 274; БЕР III 14; Skok II 200; Dauzat 220; Walde—Hofm. I 205; Frisk II 20—21.— Див. ще **край**[1], **кро́їти**.— Пор. **декре́т, дискримінáція, кри́за**[1], **кримінáл, крите́рій**.

кри́ха́ «крихта» СУМ, Ж, *кри́хітка* СУМ, Ж, [*кри́хота*] «крихта» Ж, *кри́хта, крихти́на* «крихта», [*кріхта*] «тс.» Пі, [*кришáнéць*] «вид пряника» Г, Ж, [*кришенúця*] «маленька паска» Ж, [*кришені*[«нарізані овочі для сушіння або їди» Я, *кри́шéник* «відрізаний шматок чого-небудь їстівного СУМ, Ж; [відріддя, породження Пі]», *кришеня́, кри́шиво*, [*кри́шиниця*] «лютий мороз» Ж, *кришíння, кри́шка* «крихта», [*кро́ска, кро́шка*] «тс.» ВеБа, *кри́хітний, крихки́й*, [*крихтяни́й*] «малесенький, дрібнесенький» Ж, [*кри́шний*] «крихкий», [*крохки́й*] «тс.» ВеБа, *кришúти, за́кришка*, [*окри́ш*] «останній, залишок» Ж; — р. *крохá*, бр. *крыхá*, др. *кръхъть* «кришка, крихітка», п. krszyna, полаб. kraseina «тс.», схв. kŕšina «відламаний шматок», слн. kŕh «уламок, щербина», kŕha «тс.», цсл. **кръхъ** «крихта»; — псл. krъxa «тс.»; — споріднене з лит. krušà «град», kriušà, лтс. krusa «тс.», лит. krùšti «дробити, товкти», kr(i)ùšti «повалитися, осісти; розчепитися; схуднути», гр. κρούω «товчу, стукаю»; ie. *krū-s- «ударяти, товкти, ламати», до якого зводиться й укр. *крушúти*; пов'язання з норв. hreysar «брила каміння», норв. ст. hrosti «затор», двн. (h)rosa «кора; лід» (Тогр. 109; Falk—Torp 912) або з гр. κρύος (Boisacq 522) менш переконливі. — Шанский ЭСРЯ II 8, 410—411; Фасмер II 384; Преобр. I 392—393; Sławski III 162; Brückner 271—272; Olesch I 465; Skok II 193—194; Bezlaj ESSJ II 92; Варбот 106—107; Bern. I 630—631; Fraenkel 302; Trautmann 143; Мельничук Этимология 1984, 138.— Пор. **кру́шúти**[1].

кри́ця «сталь; кресало; [гострий кремінець Я; чавун О; туга масна глина О]», [*криць*] «чиста сталь» Пі, *кри́ця́вий*, [*кри́чний*] (у сполученні *к. горн* «горно, де плавиться сталь») Ж, [*кри́цяни́й*] «крицевий» Г, Ж; — р. [*кри́ца*] «брила заліза, вкрита шлаком», п. [kruca] «куте залізо»; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. Kritzeisen «залізо, вкрите шлаком» є словом нез'ясованого походження; пов'язання з р. *икрá* «кржина» (Преобр. I 386; Соболевский РФВ 67, 212) недостатньо обгрунтоване.— Фасмер II 378; Горяев 168; Mikl. EW 139.

[**крицяни́к**] «посуд, який використовується у вівчарстві» Доп. УжДУ IV; — неясне.

[**криш**] «котельний камінь, накип на стінках котла» Ж; — очевидно, похідне утворення від *кришúтися*. — Див. ще **кри́ха́**.

[**кри́шик**] (орн.) «кроншнеп великий, Numenius arquata L. (Scolopax major)» Ж; — неясне.

кришта́ль, [*кришта́л*] «кришталь; кристал» Бі, *кришта́лик, кришталéвий, кришта́льний*, ст. *кришталъ* «кришталь, кристал», *кришталь* «тс.» (XVII ст.); — бр. *крышта́л* «кристал; кришталь», ч. křišťál «гірський кришталь», слц. kryštál «кристал; (гірський) кришталь», схв. ст. kristal «кристал; кришталь»; — запозичення з польської мови; п. krysztal «кристал; кришталь», ст. krzysztal «тс.» походить від лат. crystallus «кришталь» (< гр. κρύσταλλος «тс.; лід»).— Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Sławski III 202—203; Brückner 274; Machek ESJČ 301. — Див. ще **крста́л**.

[**кріва́вник**[1]] (бот.) «вербозілля звичайне, Lysimachia vulgaris L.» Mak; — пов'язане з *кров*; назва могла бути зумовлена застосуванням вербозілля для лікування ран (Machek Jm. rostl. 174) або використанням його в народі для добування жовтої і коричневої фарби (БСЭ[2] 7, 473). — Див. ще **кров**.

[**кріва́вник**[2]] (бот.) «ломиніс прямий, Clematis recta L.» Mak, [*крававник*] «тс.» Mak, [*крівнок*] «герань темна, Geranium phaeum L.» Mak, [*кровник*] «тс.» Mak, [*кровавник*] «купина лікарська, Polygonatum officinale All.» Mak, [*кровавниця*] «тс.»; — назви, пов'язані з *кров*; мотивація назв неясна; назви купини могли бути зумовлені її косметично-фарбувальними властивостями (пор. ч. líčidlo «купина», букв. «косметичний засіб,

рум'яна» — Machek Jm. rostl. 270).— Див. ще **кров.**

[**крі́вля**] «вид череп'яного посуду, здавленого з двох боків, у вигляді жаровні» Я; — неясне.

[**крі́да**] (у сполученні *ошуканськая к.* «банкрутство, спричинене самим банкрутом, щоб позбутися боргів») Франко; — п. заст. krydalny «такий, що стосується банкрутства», ч. krida «конкурс; занепад», схв. *кридар* «банкрут», слн. krida «змагання, конкурс; крах, банкрутство»; — очевидно, запозичення з латинської мови; слат. crida «аукціон, публічні торги» пов'язане з нлат. *critare, що походить від лат. quirītāre, букв. «кликати громадян (quirites) на допомогу», або від герм. *krītan (> нвн. kreischen «кричати пронизливо, вищати»). — SW II 219; Dauzat 583.

крій — див. **край**[2].

крізь, [*кроз*] «крізь» Ж, [*круз, кру́зу, крузь*] «тс.» Ж, *крізни́й*, [*крізьки́й*] «прозорий»; — ч. [krz, kroz] «крізь», слц. заст. kroz «крізь; через», болг. [*кроз, кръз*], м. *крз* «тс.», схв. *кроз*(*а*) «через; протягом», слн. krez «через»; — псл. *krozě; — очевидно, один з двох варіантів основи (s)kroz- «крізь; через; поперек» з випадним s-; можливо, пов'язане також з *kerzъ «через»; менш переконливе пояснення як результату контамінації *kerzъ (*kersъ) і *skrozě (Брандт РФВ 22, 136; БЕР III 41—42). — Мельничук СМ III 142; Німчук ІУМ Морфологія 417; Фасмер III 658; Machek ESJČ 549; Skok I 338; Bezlaj ESSJ II 91; ESSJ Sl. gr. I 237—238. — Див. ще **скрізь.** — Пор. **че́рез.**

[**крі́лик**] (ент.) «метелик косатець, Papilio L.» ВеНЗн; — очевидно, калька відповідної словацької назви; слц. [králik] «тс.» (букв. «королик; крілик»), [král'ča, kral'ovka] «тс.» (букв. «короленя, королева») утворено від král' «король»; назва пояснюється гарним зовнішнім виглядом метелика. — Vážný 171. — Див. ще **коро́ль**[1]. — Пор. **кріль**[1,2].

кріль[1] «гризун родини заячих», [*крі́лиця*] «кролиця» Ж, *крільча́тник, крільчи́ха, кроленя́, кро́лик, кроли́ця, кролівни́к*, [*кроль*] «кріль» Пі, *кроля́, кроля́тина, кроля́тник*, [*кроли́ний*] «кролячий» Бі, *кролівни́цький, кроля́чий, окрі́л, окроли́тися, сукрі́льна* КІМ; — р. *кро́лик;* — запозичення з польської мови; п. królik «кріль; (знев.) царьок», як і ч. слц. králik, вл. нл. kralik «тс.», утворене від król «король» як калька свн. küniklīn «кріль» (букв. «маленький король») (> нвн. (ст.) küniglin «тс.»), що є результатом видозміни запозичення з латинської мови (лат. cuniculus «кролик», сприйняте носіями німецької мови за народною етимологією як демінутивна форма від свн. künic (> нвн. König) «король»). — Richhardt 69; Шанский ЭСРЯ II 8, 403—404; Фасмер II 380; Преобр. I 389; Горяев 169; Sławski III 158; Brückner 269; Machek ESJČ 289; Bern. I 572; Mikl. EW 131; Kluge—Mitzka 346. — Див. ще **коро́ль**[1]. — Пор. **крі́лик, кріль**[2].

кріль[2], *крі́лик, кро́лик* — див. **коро́ль**[3].

крім «за винятком», [*кро́мі*] Ж, *о́крім* СУМ, Ж, [*о́крімки* Ж, *окро́м*] «тс.», [*окро́ме*] «тс.; окремо», [*о́кромя*] «крім» Ж, [*окрі́мний*] «окремий», [*окромі́шний, окро́мішній, окро́мний*] «тс.»; — р. *кро́ме*, ст. *кроме́*, бр. [*кром*], *акрамя́*, др. *кромѣ* «геть; убік; у далині», п. ст. krom, ч. kromě, krom «крім; поряд з (чимось)», слц. krom, krem «тс.», вл. нл. krom «крім; напроти, замість», kromje, kromja «крім, без; напроти», схв. ст. kromje «крім; всупереч», стсл. **кромѣ** «назовні, осторонь; поза (чимось)»; — псл. kromě є застиглою формою однини місцевого відмінка іменника kroma «обрізаний край чогось, кромка», що вживалася спочатку як прислівник із значенням «осторонь, вдалині». — Німчук ІУМ Морфологія 434; Шанский ЭСРЯ II 8, 404; Фасмер II 381; Преобр. I 389; Булаховський Вибр. пр. III 396; Sławski III 127; Brückner 269; Machek ESJČ 294; ESSJ Sl. gr. I 98; Bern. I 621—622. — Див. ще **кро́ма.** — Пор. **окре́мий.**

кріну́тися, *крі́та́тися* — див. **кря́тати.**

кріп (бот.) «Anethum graveolens L.», [*кріпець, кроп* Пі, *кро́пець*] «тс.», *кроп-*

ко́вий «настояний на кропі», [*окрúп*] «кріп» Л, *окрíп* «тс. СУМ; [фенхель, кріп волоський, Foeniculum vulgare Mill. Mak]», *окрíп'я* (зб.) «кріп», [*окрóп*] «кріп» Пі, [*окропéць* ВеНЗн], *укрíп*, [*укрóп* Л] «тс.»;— р. *укрóп*, [*кроп*], бр. *кроп*, [*укрóп*], др. *кропъ*, п. [krop] (з укр. або бр.); — очевидно, результат метатези попереднього **коприъ*, викликаної впливом *кропúти* і похідних.— Дзендзелівський St. sl. 6/1—2, 137; Machek Jm. rostl. 165.— Див. ще **ко́пер**[2].

кріпкúй СУМ, Ж, [*кріпéнний*] «кремезний», *кріпúльний*, *кріплений*, [*кріпýчий*] «дуже міцний» Я, *кріпáк*, *кріпáцтво*, *кріпáччина*, *кріпúльник*, *кріплення*, [*кріпотá*] «міцність», *кріпáчити*, *кріпúти*, *кріпúтися*, *кріпнути*, *кріпшати*, [*закрíпа*] «підпис під іншим підписом», *зáкрíпка*, [*окрíп*] «укріплення, шанці» Ж, [*окрíпа*] «тс.» Ж, [*окрíпити*] «зміцніти, відпочити», *підкріпнúй*, [*покріпнúй*] «підкріпний», *прикрíпа*, *прикріпнúй*, *скрíпа*, *скрíпка*;— р. *крéпкий*, бр. [*крепúць*] «зміцнювати», др. *крѣпыш* «сильний, міцний; мужній; твердий; упертий, жорстокий», п. krzepki «міцний, сильний», ч. křepký «бадьорий, жвавий», слц. krepký «тс.», болг. *крéпък* «міцний; здоровий», м. *крепок*, схв. *крѐпак*, слн. krepák. стсл. **крѣпъкъ** «тс.»;— псл. kr̆ěpъkъ «міцний, сильний», утворене за допомогою вторинного прикметникового суфікса -kъ від kr̆ěpъ «міцний» (пор. др. *крѣпыш* «міцний», ч. křepý, слц. [krepý] «тс.», схв. ст. krijep, стсл. **крѣпъ** «тс.») очевидно, віддалено споріднене з лит. kreĩpti «направляти, наводити, спрямовувати; кривити, скривляти», kraipýti «скривляти, спотворювати, перекручувати»; зближується також з діслов. hrēfa «переносити, терпіти», двн. kraft «сила, міць» (Шанский ЭСРЯ II 8, 384; Фасмер II 372; Младенов 257; Skok II 190; Pokorny 620); сумнівне зіставлення з дінд. kṛpitam «чагарник; трава» (Uhlenbeck 64) або з гр. κραιπνός «міцний» (Machek ESJČ 300).— Sławski III 222—224; Brückner 275; БЕР II 735; ЭССЯ 12, 135—138; Коломиец ИАН ОЛЯ 1988 /6, 556; Топоров IV 144.— Пор. **креп**[2].

кріпость «фортеця; [сила, міцність]», *кріпосни́к*, *кріпосни́й* «кріпацький; фортечний», *кріпосни́цтво*;— бр. *крэ́пасць*;— очевидно, запозичення з російської мови (про що свідчить форма *кріпость* зам. **кріпість*); р. *крéпость* у значенні «фортеця», пов'язане з *крéпкий*, укр. *кріпкúй*, є, мабуть, калькою нім. Festung «кріпость» (від fest «кріпкий, міцний») або слат. firmitas «укріплене місце» (від firmus «кріпкий, міцний»).

[**кірвáти**] «важко працювати, надриватися» Ж, [*кірвáнúна*] «кривавиця, щось здобуте тяжкою працею» Ж;— пов'язане з *кров*; характер зв'язку неясний.

[**крісáй**] «житель місцевості навколо Угнова, Вільгова, Теглова, Динички» ВеБа;— неясне; можливо, пов'язане з [*крес*] «край».

крíсло «стілець з бильцями та спинкою; [жердина, що йде збоку саней від голови полоза у бік; розріз у штанів спереду або ззаду]», [*крéсело*] «кінець гряділя в плузі, за який чіпляється орчик» Л, [*крéсло*] «дерев'яне сидіння посеред човна» Л, [*кресло́*] «частина штанів, де сходяться холоші; матня» Л;— р. *крéсло* «крісло», бр. *крэ́сла* «крісло, стілець», п. krzesło «стілець», ст. krzasło «крісло», [krzosło] «стілець», ч. křeslo, слц. kreslo, вл. křesło, болг. *кресло́* «тс.»;— псл. kr̆ěslo / kreslo «сидіння із спинкою»;— споріднене з лит. kr̆ẽslas «крісло», лтс. krêsls «стілець», прус. kreslan «ослінчик, стілець» і, з іншим ступенем вокалізму, лит. krãsė «крісло», лтс. kreša «ослінчик», kreslis «зйомна спинка у саней»; пов'язане з псл. *krosno, укр. *крóсно* і, можливо, зводиться до ie. *kret-/kert- «крутити, в'язати»; існує також припущення (Pokorny 617) про зв'язок з ie. *kred- «перекриття з балок»; виведення з *kr̆ěptlo «те, що підпирає», утвореного з *kr̆ěpъkъ «міцний, сильний» (Machek ESJČ 300), викликає сумнів; необгрунтована думка про литовське походження слова (Карский РФВ 49, 20; Būga RR II 160—165); заслуговує на увагу зіставлення псл. kr̆ěslo і *kerslo «чересло» у їх спільних значеннях «пахвина, крижі,

стегна» (Ніканчук Белар. лінгв. 14, 70—73). — Москаленко УІЛ 53; Шанский ЭСРЯ II 8, 386—387; Филин Образ. яз. 212—213; Фасмер II 373; Эндзелин СБЭ 196; Преобр. I 383; Sławski III 229—231; ЭССЯ 12, 126—129; Hamp RSl 32/1, 67—68; Fraenkel 294; Trautmann 141; Топоров IV 180—183; Endzelīns IV 2, 244. — Див. ще **кро́сно.**

кріт (зоол.) «Talpa europea L.», [*керт* ВеБ, *керти́на, керти́ця, кертя́к* ВеБ] «тс.», [*керти́чина*] «нарита кротом земля», [*кертови́ння*] «тс.», [*киртина́*] «тс. Ме; кріт», [*крит*] «кріт» ВеБ, [*критови́ське*] «нарита кротом земля» ВеБ, [*крот*] «кріт» Ж, [*кротя́вина, кроте́вина*] «нарита кротом земля» ВеБ, *кротови́на, кротови́ння, кроте́вище* «тс.», [*крут*] «кріт» Ж, *кроте́вий, кротя́чий*, [*кертити*] «рити землю» ВеБ, [*критити* ВеБ, *кротити*] «тс.», [*накротити*] (про крота) «нарити землю»; — р. бр. *крот*, др. *кръть*, п. kret, ч. krtek, krt, слц. krt, вл. krot, нл. kšet, škret, болг. *кръ̀т*, м. *крт*, схв. *кр̀т*, слн. kr̀t; — псл. krъtъ; — споріднене з лит. krutùs «рухливий, жвавий», krutė̃ti «ворушитися, рухатися», krū̃tulioti «ворушитися»; припущення про спорідненість з лит. kùrmis «кріт», дінд. kū́rmāḥ «черепаха» (Brückner ZfSlPh 4, 216; Mikl. EW 144; Uhlenbeck 62), лит. turkti «ритися (в землі)» (Machek ESJČ 296) або з дісл. hraustr «бадьорий», двн. (h)rusten «споряджати» (Zupitza GG 123) сумнівні; форма *кріт* з голосним і замість закономірного о є результатом пізньої видозміни за зразком форм типу *кіт* (< *котъ*), *під* (< *подъ*). — Шанский ЭСРЯ II 8, 409—410; Фасмер II 383; Брандт РФВ 22, 142; Sławski III 92—93; Holub—Lyer 269; Holub—Kop. 189; БЕР III 60—61; Младенов 259; Skok II 213; Bezlaj ESSJ II 103; Bern. I 631—632; Trautmann 143—144.

[**кріяти**] «ставати здоровим, міцним» Ж; — р. [*крея́ть*] «одужувати», бр. [*крыя́ць*] «тс.», ч. okřáti «видужати, посвіжішати», слц. okriat' «ожити», вл. wokřewić «освіжити», нл. ст. wokśaś «оживляти, підкріпляти», болг. *кре́я* «слабну, втрачаю сили; в'яну», м. *крева* (*се*) «підіймає(ться)», слн. okrévati «одужати», цсл. **окрѣвати** «прийти в себе», **кр҃ѣвати** «відпочивати»; — псл. (o-)krъjati (1 ос. одн. (o-)krějǫ) «видужати; набути знову доброго вигляду, сили, краси»; — очевидно, споріднене з лат. creo «створюю»; менш обгрунтоване пов'язання з дінд. (abhi)-śriy- «добрий вигляд (фізичний)», похідним від дієслова śrīṇā́ti «зміцнюється», пов'язуваного з іменником śrī́ḥ «добрий вигляд, краса», спорідненим з ав. srī- «краса», гр. κρείων «благородний, царський, володар» (Machek ESJČ 412—413). — ЭССЯ 12, 130—131; Matzenauer LF 9, 29.

кров, [*керва́*] «кров» Ж, [*керв'я́нка* Ж, *крова́* Ж] «тс.», *крива́ви́ця* «здобуте важкою працею», [*крів*] «кров», [*крівля*], *крови́на* «тс.», [*крів'а́ви́ця*] «здобуте важкою працею» Г, Ж, [*крів'а́вка*] «закривавлена сорочка» Я, [*крів'а́вниці*] «червоне намисто», *крівця* (зменш.), *крова́вица* «кров; [кровотеча Ж]», *крови́нка, крови́ця*, [*кровї*] «місячне», [*кро́вка*] (зменш.), *кров'я́нка* «кров'яна ковбаса; [кров]», [*керва́вий*] «кривавий» Ж, [*керви́стий* Ж, *кревя́вий, крів'а́вий*] «тс.», *крива́вий*, [*крівляний*] «кривавий», [*крівни́й*] «кров'яний, дійсний, властивий (кому-н.)» Ж, [*крів'яни́й*] «кривавий», *крова́вий*, «кривавий», *крови́стий* «який має червоне обличчя; здоровий, рожевовидий», *кро́вний*, [*кровува́тий*] «багатокровний», [*кров'яна́стий*] «кров'янистий» Я, *кров'яни́й, кров'яни́стий*, [*крівне*] «з кров'ю» Ж, *крива́вити*, [*крів'а́ви́ти*] «наливатися кров'ю», *крова́вити, крови́ти, кров'яни́ти, кров'яні́ти, безкрів'я, знекро́вити*, [*накерва́витися*] «стати повнокровним», *недокрів'я, недокрівний, обезкро́вити*, [*покерва́вити*] «забруднити кров'ю; кривавo скатувати» Ж, [*розкерва́вити*] «тс.» Ж; — р. *кровь*, бр. *кроў*, др. *кровь, кръвь*, п. krew, ч. krev, слц. krv, вл. krej, нл. kšej, [kšeẃ], полаб. kartói, болг. *кръв*, м. *крв*, схв. *кр̀в*, слн. krí, стсл. **кръвь**; — псл. *krу (зн. в. одн. krъvь); — споріднене з лит. kraũjas «кров», пруc. krawian «кров», двн. (h)rao «сирий, незварений» (нвн. roh, англ. raw), дісл. hrár «тс.», кімр. crau «кров», ірл. crú «тс.», лат. cruor «кров, зовнішній потік крові», гр.

κρέας «м'ясо», ав. хгū- «шматок кривавого сирого м'яса», хгūга- «кривавий, жорстокий», дінд. kravíḥ «сире м'ясо», krūráḥ «кривавий»; ie. *krū-/kreuə- «закривавлене сире м'ясо».— Шанский ЭСРЯ II 8, 401—402; Фасмер II 379; Sławski III 94—95; Brückner 266; Machek ESJČ 292; Holub—Kop. 187; Holub—Lyer 268; Schuster-Šewc 667—668; Olesch I 416—417; БЕР III 33—38; Младенов 259; Skok II 216—217; Bezlaj ESSJ II 92; Критенко Вступ 506, 542; Bern. I 632; Trautmann 142; Fraenkel 290; Топоров IV 164; Endzelīns IV 2, 244; Гамкрелидзе—Иванов 698; Pokorny 621.

[**кро́ва́ть**] «ліжко» Г, Ж, [*корова́ть*] «тс.» Ж;— р. *крова́ть*, [*корова́ть*], бр. *крава́ць*, др. *кроватъ*, болг. *крева́т*, м. *кревет*, схв. *крѐвет*;— запозичення з середньогрецької мови; сгр. κραββάτι(ο)ν (> нгр. κρεββάτι) пов'язане з гр. κράββατος «ложе, одр, постеля», що походить від лат. grabātus «низьке ліжко, койка», яке зводиться до іллір.-дмакед. *γράβος «дуб» (пор. гр. (< іллір.) γράβιον «деревина певної породи дуба; смолоскип»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 400; Фасмер II 379; Брандт РФВ 22, 142; БЕР II 728; Младенов 256; Skok II 192; Bern. I 626; Walde—Hofm. I 615; Frisk II 1.— Див. ще **граб.**

[**кровку́н**] (орн.) «чорний ворон, Corvus corone L.» Л;— очевидно, похідне утворення від [**кравкати*] «каркати» (пор. [*кравча́ти*] «тс.»), яке зазнало фонетичної зміни внаслідок звуження **ав** > **ов**.— Див. ще **крявча́ти.**

[**кровотій**] (бот.) «блошниця дизентерійна, Pulicaria dysenterica Gaertn.» Mak;— складне слово, утворене з основи іменника *кров* і, очевидно, фонетично видозміненої основи дієслова [*толи́ти*] «гамувати, тамувати» (**-толь* > **-тіль* > *-тій*); назва зумовлена, можливо, застосуванням блошниці для лікування дизентерії (поносів з кров'ю).— Див. ще **кров, толи́ти.**

крогу́й, *крогуле́ць* — див. **крагу́лець**[1].

кро́їти, *крій*, [*кройни́ця*] «дошка (у шевця) для кроєння шкіри» Я, *кроїльний, ви́кройка, закрій, закрійник, закрійниця, закрю́вач, закрю́вальний, перекрій* «розріз», *перекро́йка, покрій*, [*прикро́йний*] «з пришитими до халяв головками» (про чобіт), [*прикро́їстий*] «не сипкий, такий, що відпадає брилами під час орання» (про землю), *розкрій, розкрю́вальник*, [*скро́йка*] «викройка для шиття», [*укро́ї*] «покрій» Нед;— р. *крои́ть* «кроїти», бр. *кро́іць* «кроїти; різати хліб; мучити», п. kroić «різати; кроїти», ч. krojit «тс.», слц. krojit' «різати», вл. -krejić «надрізати ножем», полаб. krüjě «кроїть», болг. *кроя́* «крою; задумую», м. *крои* «ріже; підрізає (пагін винограду)», схв. *кро̀јити* «кроїти», слн. krojíti «тс.; різати», цсл. **раскроити** «розтяти, роздерти»;— псл. krojiti, похідне від krojь «крій»; вважається також каузативом від незасвідченого **kriti* «відділяти» (як pojiti «поїти» від piti «пити»), який початково означав «викликати відділення, відокремлення»; споріднене з лтс. krìet «відділяти; збирати вершки», krijât «обдирати кору», лат. cerno «розрізняю; просіваю; маю на увазі, вирішую», гр. κρίνω «відділяю, розділяю; розбираю; перевіряю», дірл. criathar «сито», дангл. hrīdder «грубе сито»; ie. *(s)krei-; зіставлення з лит. raikýti «кроїти» (Machek ESJČ 294) необгрунтоване.— Шанский ЭСРЯ II 8, 402; Фасмер II 385; Sławski III 119—120; Brückner 620; Holub—Kop. 184; Schuster-Šewc 668; Bezlaj ESSJ II 98; ЭССЯ 12, 180—182; Bern. I 620; Trautmann 41; Гамкрелидзе—Иванов 707; Мельничук Этимология 1966, 223; Pokorny 945—946.— Пор. **кра́яти.**

крок «рух ногою, ступінь», [*крока́й*] «тс.» Ж, [*крокни́стий*] «той, хто робить великі кроки» МСБГ, [*крочнути*] «робити крок» ВеЗа, [*обкрочити*] «обійти» ВеЛ;— бр. *крок*;— очевидно, запозичення з польської мови; п. krok «крок; захід; хода; промежина», як і вл. krok «крок», може бути зведене до одного з двох праслов'янських варіантів того самого кореня: псл. krokъ (пор. ч. слц. krok «крок, хода», болг. [*скрок*], схв. *кр̀док* «тс.») або псл. **korkъ* (пор. р. укр. бр. *о́корок* «шинка», болг. *крак* «нога», слн. krák «стегно; біг»);— спо-

ріднені з лит. kárka «частина свинячої ноги, окорок»; недостатньо обгрунтоване пов'язання з алб. krahε «плече» (Meyer 203—204), а також припущення (Machek ESJČ 294) про зв'язок з дінд. krámati «крокує».— Фасмер—Трубачев III 130; Sławski III 120—122; Brückner 268; Holub—Kop. 188; Schuster-Šewc 677—678; ЭССЯ 11, 77—80; Trubačev ZfSl 4, 83—84; Bern. I 571—572; Козлова Этимология 1982, 48, 52; Куркина ОЛА 1981, 282—289; Trautmann 118.— Див. ще **о́корок**.— Пор. **кара́ки**.

кро́ква, *кроквина́* «один із брусів крокви», [*кро́ков*] «кроква; знаряддя для вимірювання землі» Ж, *кро́ківка*, *кроквяни́й*; — р. [*кро́ква*], бр. *кро́ква*, п. krokiew, [krokwa], ч. krokev, слц. krokva, слн. krôkva;— псл. *kroky, krokъve «розсоха»;— можливо, споріднене з лит. krãkė «ковінька», лтс. krąkis «дерев'яний ослін; гребінь на даху; загини на фронтоні», гр. κρόσσαι «зубці фортечних стін»; очевидно, пов'язане спільністю кореня з псл. *krokъ, укр. *крок* як назва пристрою, подібного до розставлених ніг; пов'язується також (Топоров IV 151—152; Endzelīns IV 2, 243) з прус. kraclan «груди»; припущення про походження від діслов. kraki «жердина з гаком» (Mikkola IF 23, 121; RSl 2, 137) викликає сумнів.— Фасмер II 379; Преобр. I 388—389; Sławski III 123—124; Brückner 269; Machek ESJČ 294; Holub—Kop. 188; Bezlaj ESSJ II 98; ЭССЯ 12, 183—185; Bern. I 621; Козлова Этимология 1982, 52—53; Trautmann 139.— Див. ще **крок**.

крокéт (спортивна гра);— р. болг. м. *крокéт*, п. krokiet, ч. слц. kroket, схв. *крòкēт*, слн. krokét;— запозичене з англійської мови, можливо, через французьке посередництво (фр. croquet); англ. croquet (гра) виводиться від діалектного (північного) варіанта фр. crochet «гачок», зменш. від croc «гак», яке, в свою чергу, походить від діслов. krókr «гак; вигин; бухта», що було запозичене також у давньоруську мову (др. *крюкъ*).— CIC 373; Шанский ЭСРЯ II 8, 402—403; Фасмер II 380; Sławski III 122; Kopaliński 537; Holub — Lyer 268; Dauzat 220, 221; Klein 375.— Див. ще **крюк**.

крокíс (бот.) «шафран, Crocus L.; медунка м'якенька, Pulmonaria molissima Kern.; [сафлор красильний, Carthamus tinctorius L. Ж; нагідки лікарські, Calendula officinalis L. Mak]», [*кракíс*] «нагідки лікарські; сафлор красильний; медунка м'якенька» Ж, [*крóкіш*] «тс. Ж, Ме; медунка лікарська, Pulmonaria officinalis L. Mak», [*крокíзь*] «нагідки лікарські» Mak, [*крокиш, крукіш, крукуш*] «тс.» Mak, [*крокос*] «сафлор красильний Пі; енотера дворічна, Oenothera biennis L. Mak», *крóкус* «шафран; медунка м'якенька»; — р. *крóкус* «шафран», бр. *крóкус* «тс.», *кракóс* «нагідки», п. ч. krokus, слц. krókus, вл. krokuš;— запозичене, очевидно, в давньоруський період з грецької мови (форми укр. *крокос*, *крокіс*, р. заст. *крокос*, бр. *кракóс*), а пізніше, мабуть, через польське і німецьке посередництво (н. Krókus) з латинської мови; лат. crocus (бот.) «крокус, Crocus sativus L.; шафранова фарба» походить від гр. κρόκος, що є, можливо, запозиченням із семітських мов (ак. kurkanū «шафран», ар. kurkum «тс.», гебр. karkōm) або давньоіндійської мови (дінд. kuṅkumam <*kurkuma- «тс.»); назву перенесено на інші рослини у зв'язку з подібністю кольору їх квітів (Федченко—Флеров 662, 786—787) або плодів (Федченко—Флеров 997, 1033).— Шанский ЭСРЯ II 8, 403; Фасмер II 380; Sławski III 126; Kopaliński 537; Brückner 268—269; Holub—Lyer 268; Machek Jm. rostl. 254, 256; Kluge—Mitzka 407; Walde—Hofm. I 150; Frisk II 23; Boisacq 520.

крокоди́л, *крокоди́лячий*;— р. болг. м. *крокоди́л*, бр. *кракадзíл*, п. krokodyl, ч. krokodýl, слц. krokodíl, вл. нл. krokodil, схв. *крòкòдӣл*;— через посередництво західноєвропейських мов (н. Krokodíl, фр. crocodile) запозичено з латинської; лат. crocodīlus походить від гр. κροκόδειλος «крокодил; ящірка», яке виникло шляхом дисиміляції з *κροκο-δριλος букв. «черв'як, що вигрівається на камінцях, у ріні», яке складається з основ іменників κρόκη «гравій, рінь», спорідненого з дінд. śárkara

«тс.», лат. cariēs «трухлявість, гнилість», і δρῖλος «черв'як», етимологічно неясного. — Акуленко 140; Шанский ЭСРЯ II 8, 403; Фасмер II 380; Преобр. I 389; Sławski III 124—125; Brückner 268; Machek ESJČ 294; Holub—Lyer 268; БЕР III 17; Kluge—Mitzka 406—407; Dauzat 220; Walde—Hofm. I 293; Frisk I 417—418, II 22—23; Boisacq 178, 200, 435, 519—520.

[**крокос**] (бот.) «полин польовий, Arthemisia campestris L.» Mak, [*крокоси*] «лаватера тюрінгська, Lavatera thuringiaca L.» Mak; — очевидно, назви, пов'язані з *крокіс, кро́кус*; характер зв'язку неясний.

[**крокоті́й**] (бот.) «образки болотні, Calla palustris L.» Ж; — неясне; можливо, виникло в результаті перенесення і видозміни назви [*кровотій*] «блошниця дизентерійна»; мотивація перенесення назви неясна. — Пор. **кровотій.**

кроль (стиль спортивного плавання), *кроліст*; — р. бр. *кроль*, п. crawl, ч. слц. kraul, вл. krawl, болг. *кра́ул*, схв. *кра̀ул*, слн. krávl; — запозичення з англійської мови; англ. crawl «повзання; кроль (стиль плавання)» продовжує дангл. crawlen «повзати; борсатися; кишіти» (про комах), що є запозиченням з давньоісландської мови; діісл. krafla «хапатися руками, ритися» споріднене з дат. kravle «повзати», гол. krabbelen «дряпати, скребти». — CIC 373; Шанский ЭСРЯ II 8, 404; Kluge—Mitzka 398; Klein 368; ODEE 226; Vries ANEW 328.

[**кро́ма**] «перегородка» Ж, [*кро́мка*] «крайка, кромка» Ж, [*кро́мець*] «старий селянин, який подає медичну допомогу природним способом» Ж, [*кро́мцьо*] «тс.» Ж, *кро́мка*, [*кру́мка*] «невеликий шматок відрізаного хліба, окраєць» Я, [*кро́мити*] «ділити» Ж, [*зáкро́м*] «засік» Ж, ЛЧерк, [*покрі́мка*] «кромка» Ж, [*покро́мка*] «різноколірний суконний пояс» До, [*укро́ма*] «відокремлена частина; самотність; спокійне місце» Ж; — р. [*кромá*] «край, бік чогось», *кро́мка* «край чогось; вузька смужка по краю тканини», п. kromka «скибка, шматок», вл. kroma «край, рант, борт; кромка; шкварка», нл. kšoma «край, кромка, облямівка, обшивка», полаб. krümkă «окраєць хліба»; — псл. kroma «обрізаний край чогось»; — очевидно, споріднене з лит. krĩmsti «гризти», лтс. krimst «тс.», свн. schram «рана, шрам; тріщина у скелі, діра», schramen «відірвати, відкрити», діісл. skrāma «рана, рубець, шрам», сірл. screm «шкіра»; ie. *(s)krēm-/(s)krəm- — розширений варіант кореня *(s)ker- «різати, відокремлювати»; припущення про походження від нім. Krume «м'якушка», свн. krume, снн. krome «тс.» (Karłowicz SWO 314), від герм. *morkā, нвн. Mark «кордон, рубіж; прикордонна зона», лат. margō «границя; грань, круг, облямування» (Machek Sborník FFBrU 2/2—4, 13) або про спорідненість слов'янських форм (з метатезою приголосних) з цими ж германськими формами (Machek ESJČ 294) сумнівні. — Шанский ЭСРЯ II 8, 405; Фасмер—Трубачев II 381; Преобр. I 389—390; Булаховский Труды ИРЯ I 198; Sławski II 128—130; Brückner 269; Schuster-Šewc 679—680; ЭССЯ 12, 185—186; Bern. I 621—622; Pokorny 945. — Пор. **крім, прикроми́ти, скро́мний.**

[**кромі́шний**] «крайній» Ж, у сполученні *кромі́шна пітьмá* (*темрява*) «непроглядна, безпросвітна пітьма, темрява»; — р. *кромéшный* «непроглядний» (про темряву), др. *кромѣшнии* «зовнішній», *кромѣшьныи* «тс.»; — очевидно, запозичення з старослов'янської мови; стсл. **кромѣштьнъ** «зовнішній», похідне від **кромѣ** «зовні» (< місц. відм. одн. від псл. kroma «край»), є, можливо, калькою гр. ἐξώτερος «зовнішній, крайній, граничний» (пор. гр. τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον «пітьма кромішня»). — Фасмер II 381; Шанский ЭСРЯ II 8, 404. — Див. ще **кро́ма.**

[**кро́мкати**] «каркати» (про ворону), [*кромкáч*] «ворон»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне *крáмкати, кру́мкати* (пор.).

[**кро́мпач**] «мотика з двома рогами» ВеУг; — п. [krompacz] «кирка», слц. krompáč, krampáč «тс.»; — запозичене з чеської мови, очевидно, через польське й словацьке посередництво; ч. krumpáč (krompáč) «кирка» походить від нвн.

[Krampe(n)] «кирка, кайло», пов'язаного з днн. kramро «мотика; затискач», англ. cramp «затискач; скоба», які зіставляються далі з сангл. crampe «спазма», нн. гол. kramp, двн. kramph(o), свн. krampf, нвн. Krampf «тс.», а також з дангл. crump, crumb «зігнутий, кривий», днн. crumb, гол. krom, двн. krump, нвн. krumm «тс.», спорідненими з псл. *grǫbъ, укр. *гру́бий*; сумнівне виведення ч. krumpáč (Machek ESJČ 294) з нім. Krúmmhacke «рід мотики».— Sławski III 130; Karłowicz SWO 314; Kluge—Mitzka 400.— Див. ще **гру́бий.**

[**кро́мпель**] «картопля Ж; топінамбур, Helianthus tuberosus L. Mak», [*кромпіль*] «коноплі» (?) Мо, [*крумпель*] «картопля» Mak, [*кромпля́нка*] «поле, з якого знято картоплю» ДзАтл. II, [*крумпляни́к, крумпляни́ця, крупляни́ще*] «тс.» тж; — п. [krompel] «картопля», ч. [krumpl'a]; — запозичене через польське посередництво з словацької мови; слц. krompl'a, krumpl'a, krumpel' «тс.» є фонетичними варіантами форми grumpl'a, до якої зводиться й grul'a «тс.».— Sławski II 130; Machek ESJČ 297.— Див. ще **гру́ля.**— Пор. **комперя, кумпі́тер.**

кромса́ти «шматувати»;— р. *кромса́ть* «тс.», [*кромши́ть*] «тс.; різати», бр. *крамса́ць* «рвати, різати на шматки»;— псл. [kromsati], похідне від kroma «обрізаний край чогось» дієслівне утворення з суфіксом -s- на позначення інтенсивності дії; пор. паралельне псл. kromiti без форманта -s-: укр. [*кро́мити*] «ділити, відокремлювати» Ж, р. [*кроми́ть*] «відділяти, огороджувати; сортувати, відбирати», вл. kromić «кришити, подрібнювати; хрупати, гризти».— Шанский ЭСРЯ II 8, 405; Фасмер II 381; Преобр. I 390; Sławski III 128—129; Jokl AfSlPh 28, 3; Mikl. EW 137.— Див. ще **кро́ма.**— Пор. **кре́мса́ти.**

[**кро́мши**] (у сполученні *к. білі* «крихти?») Ж;— неясне; можливо, пов'язане з *кромса́ти.*

кро́на «верхня частина дерева», *кроні́стий*;— р. бр. *кро́на*, п. korona «крона; корона», ч. слц. koruna, болг. *коро́на*, м. *круна*, схв. *кру̏на*, слн. krôna «тс.»;— запозичення з німецької мови; н. Króne «крона (дерева); корона; крона (монета)» походить від лат. corōna «вінок, вінець; край, кінець, межа».— Фасмер II 381; Шанский ЭСРЯ II 8, 406; Преобр. I 360; Sławski II 492—494; Kluge—Mitzka 407.— Див. ще **коро́на.**

[**кропа́ч**] «палиця з ганчіркою, якою гасять вогонь у кузні» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови;— п. [kropacz] «ковальське кропило, яким гасять вугілля», як і ч. слц. kropáč «кропило; поливальниця», є похідним від kropić «кропити», спорідненим з укр. *кропи́ти* (див.).

кропи́ва́ «Urtica L.» Г, Ж, [*кропі́ва*] «кропива дводомна, Urtica dioica L.» Mak, [*кропивничок*] «собача кропива, Leonurus cardiaca L.» Mak, *кропи́вниця* «захворювання, що супроводжується висипом на шкірі та її свербінням», *кропи́в'янка* «тс.», *кропи́в'яник* «зарості кропиви», *кропи́в'яний*;— р. *крапи́ва*, бр. *крапіва́*, др. *кропива*, п. pokrzywa, [koprzywa], ч. kopřiva, слц. koprva, koprivica, вл. kopřiwa, нл. kopśiwa, полаб. t'üpraivă, болг. *копри́ва*, м. *коприва*, схв. *ко̀прива*, слн. kropíva, kopríva;— псл. kropiva (kopriva), похідне від *kropiti; назва пов'язана з тим, що ця рослина, коли вона вживається для годування худоби, попередньо обварюється (пор. стсл. ѹкропъ «кип'яток», укр. *окріп*); вважається також (Меркулова 113—114), що в основу зв'язку з *kropiti покладено здатність кропиви жалити, пекти в особливий спосіб — ніби дрібними бризками (*кропити* «падати рідкими краплями»); при прийнятті за первісніщу форми kopriva можливе зближення з др. *коприна* «шовк» як назви рослини, що йде на пряжу (Štrekelj AfSlPh 28, 486); припущення про зв'язок псл. kopriva з *кипі́ти* (Младенов РФВ 68, 384; RSl 6, 278), а також з дінд. śíprā «вус» (Petersson BSl. Wortst. 27; Agrell BSl. Lautst. 4) сумнівні.— Шанский ЭСРЯ II 8, 371; Фасмер II 336; Преобр. I 391; Brückner 428; Machek ESJČ 275; Holub—Lyer 261; Schuster-Šewc 617—618; БЕР II 619—621; Bezlaj ESSJ II 100; Bern. I 622; Mikl. EW 129.— Див. ще **кропи́ти.**

[**кропи́вка**] (бот.) «кушир занурений, Ceratophyllum demersum L.» Ж, [*кропивка водяна*] «рдесник кучерявий, Potamogeton crispus L.; жеруха гірка, Cardamine amara L.» Mak; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *кропи́ти* у зв'язку з перебуванням усіх цих рослин у воді (Нейштадт 246, Федченко—Флеров 44, 49, 410, 469).

кропи́вник[1] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.; [лісова завирушка, Prunella modularis L.; славка, Sylvia Skop. Ж]», *кропив'я́нка* «волове очко; славка», [*копри́вник*] «славка», [*копривня́к*] «тс.», [*підкропи́вка, підкропи́вник*] «волове очко» Нед, [*покропи́вник*] «лісова завирушка; славка Нед», [*покропи́вниця, покропи́вня* Нед] «тс.»; — р. *крапи́вник* «волове очко», п. pokrzewka «славка», pokrzywniaczek «тс.», [pokrzywka] «волове очко», pokrzywnica «лісова завирушка»; — похідні утворення від *кропи́ва́*; назви зумовлені тим, що усі ці пташки живуть і роблять гнізда в чагарниках і кущах (Птицы СССР 430, 501, 502, 503, 534). — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще **кропи́ва́**.

[**кропи́вник**[2]] (бот.) (у сполученні [*к. солодкий*] «горлянка женевська, Ajuga genevensis L.») Mak; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *кропи́ва́* з огляду на деяку подібність у стеблі і листі (Федченко—Флеров 800).

[**кропи́ло**] (бот.) «гадючник шестипелюстковий, Filipendula hexapetala Gilib. Mak; вид плісняви, Aspergillus Mich. Ж.», [*кро́пень* (*річни́й*)] «жабриця однорічна, Seseli annuum L.» Ж, [*кропи́льце*] «тс. Mak; вид плісняви, Aspergillus Mich. Ж», [*кропинка сиво-зелена*] «Aspergillus glaucus Link.» Mak; — р. [*кропи́ло*] «гадючник; буркун білий, Melilotus albus Desr.»; — похідні утворення від *кропи́ти*; назви пов'язані з тим, що ці рослини ростуть у вологих місцях і завжди рясно вкриті росою (Нейштадт 326). — Див. ще **кропи́ти**.

кропи́ти, *кропи́ло*, *кропи́льниця*, [*кропівни́к*] «(у гуцульських лісорубів) робітник, що поливає водою дерев'яний жолоб, по якому з гори спускають дерева вниз», *закропи́тися* «вгамувати голод, спрагу невеликою кількістю їжі або води»; — р. *кропи́ть*, бр. *крапі́ць*, п. kropić, ч. kropiti, слц. kropit', вл. krjepić «поливати грядки; ставити крапки, плями», нл. [kšopiś] «прискати, падати краплями, капати», chropiś «тс.», полаб. vü-krüpĕt «оприскати, полити», схв. *кро̀пити* «кропити», слн. kropíti, стсл. **кропити** «тс.»; — псл. kropiti, пов'язане чергуванням голосних з krapati; — можливо, споріднене з лит. krāpinti «кропити»; очевидно, утворення звуконаслідувального характеру; спроби пов'язання з лтс. krepêt «викидати густе мокротиння» (Bern. I 623), з лат. crepo «скриплю» (Sławski III 133) сумнівні. — Шанский ЭСРЯ II 8, 407—408; Фасмер II 132; Преобр. I 391; Sławski III 132—134; Brückner 270; Machek ESJČ 295; Holub—Kop. 188; Holub—Lyer 269; Schuster-Šewc 672; Bezlaj ESSJ II 99—100; Fraenkel 294; Pokorny 569. — Пор. **кра́пати, окріп**.

кропі́тки́й, *кропі́тни́й*; — очевидно, видозмінене запозичення з російської мови; р. [*кро́потки́й*] «кропіткий», *кропотли́вый* «тс.», [*кропо́та*] «турбота, сварка, розбрат», [*кропота́ть*] «клопотатися, турбуватися; бурчати, сердитися, лаятися», як і вл. škropić «шипіти; говорити хрипким, глухим голосом», слн. króрati «кудкудакати», є давніми звуконаслідувальними утвореннями, спорідненими з лат. crepo «брязкаю, тріщу, клацаю; повторюю», а також з дінд. kŕpate «волає»; не виключений зв'язок з псл. klopotъ, укр. *кло́піт*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 408; Фасмер II 382; Bezlaj ESSJ II 99; Bern. I 622; Matzenauer LF 9, 13; Walde—Hofm. I 290. — Пор. **кло́піт**.

[**кро́пка**] «крапля», [*кро́пля*] «тс.», [*кропли́на*] «краплина» Бі, [*кропли́стий*] «краплинний» Ж; — бр. *кро́пля* «крапля», п. kropka «невелика пляма; крапка, графічний знак», ч. [kropka] «крапля; плямиста курка», слц. krôpka «крапля», вл. krjepka «тс.», нл. [kšopka], chropka «краплинка», стсл. **кропля** «крапля»; — псл. *kroръka «крапля», похідне утворення від *kropiti «кропити» (пор. паралельне krapъka : krapati). — Фасмер II 367; Sławski III 135;

Schuster-Šewc 573; Bern. I 623. — Див. ще **кропи́ти**. — Пор. **кра́пати**.

крос «спортивний біг по пересіченій місцевості»; — р. *кросс*, бр. болг. м. *крос*, п. cross, ч. слц. kros, схв. *кро̏с*, слн. krós; — запозичене з англійської мови, можливо, за посередництвом німецької або французької (нім. Croß, Cross, фр. cross); англ. cross-(country race) «біг по пересіченій місцевості» (букв. «пересіченої місцевості шлях») є словосполученням, до складу якого входить лексема cross (< сангл. данґл. cros «хрест») «хрест; поперечний; перетинати; пересікати», яке через сірл. cross «хрест» зводиться до лат. crux (cruc-em) «тс.». — CIC 373; Шанский ЭСРЯ II 8, 409; Kopaliński 186; Kluge—Mitzka 404; ODEE 230; Klein 375. — Див. ще **криж**.

[**кро́си**] «вусики у повзучих рослин» Ж; — неясне.

[**кро́сло**] «петля біля нижньої або верхньої частини невода у вигляді півкола» Берл, [*кро́сна*] «тс.» Берл; — очевидно, фонетичний варіант форми *кро́сно*, що може зумовлюватися наближенням до утворень із суфіксом *-л(о)*. — Див. ще **кро́сно**. — Пор. **кро́шня**.

кро́сно «ручний ткацький верстат; п'яльці, рама в деяких примітивних знаряддях; полотно, тканина», [*кро́сна*] «бильця, перила, за допомогою яких розширюється віз» ЛЧерк, [*кросняни́к*] (назва, пов'язана з ткацьким станком) Доп. УжДУ I, [*кросо́ні*] «рама для вікна, столярної пилки і под.; п'яльці (для вишивання); зшивальний верстат (для оправляння)» Ж, [*кросе́нка, кросе́нця*] «тс.» Ж; — р. *кро́сно* «ручний ткацький верстат; нитки, основа для тканння», бр. *кро́сны* «кросно; посад; сувій», др. *кросно* «ткацький верстат, ткацький навій», п. krosno «кросно; п'яльці», ч. (заст.) krosna «короб (для носіння на спині)», слц. krosná «ткацький верстат; розп'ята на ньому тканина; ткацький вал», полаб. krösnə̑ (мн.) «ткацький верстат», болг. *кросно́* «ткацький вал; ткацький навій», м. *кросно* «ткацький навій», схв. *кро̏сна* «ткацький верстат», слн. krósna, цсл. **кросно** «тс.»; — псл. krosno «дерев'яна рама різного призначення», утворене за допомогою суфікса *-sno* від основи *kre- : *kro- «край», наявної також у псл. krajь, kroma, укр. *край*, *кро́ма*, пов'язане з псл. *krěslo, укр. *кріс́ло* (з іншим вокалізмом і суфіксом); — споріднене з лит. krãsė «кріс́ло», лтс. krašu (rati) «(віз) із коробом»; менш обгрунтовані зіставлення з гр. κρόκη «ткацький утік», κρέκω «прибиваю човником (тчу)», діскл. hroell (*hrahila) «ціпок, яким прибивають тканину», данґл. hraegl «одяг», двн. hregil «тс.» (Преобр. I 391—392; Matzenauer LF 9, 13; Bezzenberger BB 27, 170; Reichelt KZ 46, 328—330; Zupitza GG 123; Boisacq 513); виведення від *qort-sna, пов'язаного з укр. *крути́ти*, [*кря́тати*] (Горяев 171), або від *krob-sno, спорідненого з нвн. Reff «пристрій у вигляді гачків на плечах для перенесення важких речей; ручка у коси; бокова решітка в хліві», свн. rëf, діскл. hrip «пристрій для перенесення дров або торфу» (Machek ESJČ 295), позбавлене підстав. — Дзендзелівський УЗЛП 79—80; Шанский ЭСРЯ II 8, 408—409; Фасмер II 382; Sławski III 137—140; Brückner 270; Holub—Kop. 189; БЕР III 20; Bezlaj ESSJ II 100; Būga RR II 160—165; Трубачев Рем. терминол. 126—127; Bern. I 623—624; Топоров IV 182. — Див. ще **край**[1], **кріс́ло**, **кро́ма**.

крот (у сполученнях *сто сот, тисячу крот болячок* і под.), [*кроть*] «крот, раз» (тільки у лайливих виразах); — бр. [*кроць*] «разів», вл. króć, нл. krot (тільки з числівником) «тс.»; — запозичення з польської мови; п. kroć (друга частина прислівникового числівника, яка означає повторювання, множення, «разів»), кашуб. [krót] «тс.» походять від псл. *kortъ, до якого зводиться й укр. *крат*. — Richhardt 70; Sławski III 116; Schuster-Šewc 676—677; Bern. I 576. — Див. ще **крат**.

кро́ткий, [*кро́тість*] «лагідність», [*кріткo*] «лагідно, покірливо» Ж, [*не́вкрітний*] «неспокійний, невгамовний, рухливий» Ж, [*окроти́ти*] «заспокоїти», [*украща́ти*] «приручати» Ж (з стсл.), [*укроти́ти*] «заспокоїти; утихомирити; приручити, приборкати» Ж, [*укроча́ти*] «тс.» Ж; — р. *кро́ткий* «кроткий»,

др. *кротъкыи* «приручений; лагідний», *кръ̀тъкыи* «тс.», п. ст. krotki «скромний, покірливий, приручений, лагідний», ч. слц. krotký «лагідний, покірливий, ручний», нл. krośiś «каструвати», болг. *кро́тък* «лагідний, спокійний, тихий», м. *кроток*, схв. *кр҃так*, слн. kroták, krôtek «тс.», стсл. **кротъкъ** «лагідний, приручений»; — псл. krotъkъ «приручений; покірний; лагідний», первісно «кастрований», яке, мабуть, є девербативним утворенням від krotiti «каструвати»; виходячи з семантичної близькості до псл. *kortiti (укр. *коро́тити*), висувають припущення (Sławski III 143—144) про належність обох дієслів до ie. *(s)ker- «різати, відтинати»; менш переконливе пов'язання (Brückner 270—271) з п. krzątać się «клопотатися, бути зайнятим», укр. [*кря́татися*] «тс.»; сумнівні зближення з гр. κροτέω «стукаю, тріщу, кую» (Sławski RSl 16, 90; Bern. I 624—625), κράτος «сила, міць» (Matzenauer LF 9, 13—14), з дінд. krathana- «задумливий», krāthana- «хропіння» (Zubatý KZ 31, 7), а також з дінд. śrathnāti «робиться в'ялим, поступається», дангл. hreddan «рятувати, визволяти, віднімати», двн. hretten «рятувати» (Machek ESJČ 295; LF 53, 89; Slavia 16, 187; Sadn. — Aitz. VWb 256), що передбачає чергування задньопіднебінних. — Шанский ЭСРЯ II 8, 410; Фасмер II 383—384; Преобр. I 392; Горяев 170; Sławski III 143—144; Schuster-Šewc 406—407; БЕР III 21; Skok II 210; Bezlaj ESSJ II 101. — Пор. **крат.**

кроха́ — див. **круха́.**

кроха́ль (орн.) «крех, Mergus L.»; — р. *кро́ха́ль*, бр. *краха́ль*, слц. krekar, krehár «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *крех* «тс.»; назва зумовлена характерним криком крохалів, хрипким каркланням (Птицы СССР 118). — Булаховський Вибр. пр. III 196; Фасмер II 384. — Пор. **крех.**

[**кро́шень**] «гурт білої риби» Я; — очевидно, результат видозміни слова [*кро́шня*] «рибальський сак» (див.).

[**кро́шня**] «рибальський сак; верх, будка візка», [*коро́шня*] «тс.» Ж; — р. [*кро́шня*] «плетений з лози або коренів кошик», [*кро́шни*] «заплічна торбина», п. [krośna] «вид скриньки для скла», ч. [krošňa] «кошик для носіння на спині», ст. krósně «тс.», слц. krošňa «короб», болг. [*кро́шня*] «кошик», м. *крошна* «колиска, крона (дерева); [кошик]», схв. *кр҃шња* «крона (дерева); [кошик]», слн. krôšnja «кошик (для носіння на спині), короб; крона (дерева)»; — псл. *krosn-ja, похідне з суфіксом -ja від krosna, krosno (укр. *кро́сно*). — Дзендзелівський УЗЛП 79—80; Фасмер II 384; Sławski III 140; Brückner 270; Holub—Kop. 188; БЕР III 22; Младенов 258; Skok II 209—210. — Див. ще **кро́сно.**

кру (вигук, що відтворює журавлиний крик), *кру-кру*, *крю-крю* «тс.», *крю́кати*, *кру́кати*, [*круґу́кати*] ВеБа; — безпосереднє звуконаслідування. — Пор. **курли́.**

[**крубочки́**] «рід вишивки»; — неясне; можливо, пов'язане з п. krobeczka (мн. krobeczki) «козубенька».

круг «коло; круглий предмет; одиниця обліку продукції; [горизонт; об'їзд; певна частина (до 2—3 пудів) волокна, намотана на дерев'яний обруч; вид дерев'яного столика (у гуцулів); кожна з двох поперечних стінок кузова (у візку); наголовок шапки; ділянка поля; сфера; жердина у різних спорудах Я]», [*кругли́чка*] «вид пшениці» Ж, [*кругли́ш*] (зоол.) «пальовик, Strongylus» Ж, [*кругови́на*] «куля» Ж, [*кругло́вина*] «яма в полі, наповнена водою; мокра, заболочена низина; сухе місце серед болота; поляна в лісі» Чер, *круглота́*, [*кругля́*] «корова із загнутими всередину рогами» Ж, *кругля́вка* «кругловида дівчина, жінка», *кругля́к*, [*кругля́нча́*] «невеликий круглий горщик» Г, Ж, *кругля́ччя*, *кругова́* «чарка, з якої по черзі п'ють усі, хто сидить у крузі», [*кругови́на*] «кругла площа, невелике круглої форми місце у полі, на сіножаті» Я, [*круж*] «циркуль» Пі, *кружа́лко* «(зменш. від *круг*); [частина гончарного круга]», *кру́жало* «круг; дуга, на якій зводять круглі частини будівлі; деталь машини, що має форму круга, кільця; диск; шинок, корчма; [вир Чер; острів на річці Чер; кругла клумба Ж]», [*кружа́нин*] «учасник танкового кола»,

[*кружéць*] «(у прядці) котушка, на яку поступово намотується прядена вовна», [*кружи́льце*] «маленький круг; диск» Ж, *кружина́* «навколишній простір; околиця; обвід, окружність», [*кружиня́*] «тс.», [*кру́жка*] «частина гончарного круга», [*кружлі́вка*] «сепаратор» Я, *кру́жність*, *кружо́к* «(зменш. від *круг*); верхня частина діжки, бочки, якою накривають їх або придавлюють засолені овочі; [певна частина (2—3 пуди) прядива, льону, намотана на дерев'яний обруч; двадцять обичайок для сита; дерев'яний кружок, уживаний замість тарілки; круг у млиновій шестірні]», *круг* (прийм.) «навколо», [*кру́га́*] «навкруги» Пі, [*кругі́*], *кругóм* «тс.», [*кружала́*] «кружляючи» Я, [*кружилóм*] «навкруги, навколо» Я, *кружка́*, *кружкóм*, *кружкома́*, [*кружніш*] «не коротшою дорогою, а довшою, в об'їзд» Кур, *кру́жно* «колом», [*кружнó*] (про їзду) «не прямо, а в об'їзд» Я, [*кругла́вий*] «круглястий» Ж, *кру́глий*, [*круглова́тий*] «круглястий», [*круглóвий*] (у сполученнях [*круглове віконце*] «віконце в узголів'ї ліжка зі сходу» Ж, [*круговий танок*]), *круглува́тий*, *кругля́вий*, *кругля́стий*, [*круговáтий*] «круглястий» Ж, *кругови́й* «який відбувається по кругу; [назва вітру]», [*кружи́стий*] (про узорчасте сукно) Ж, [*кружкова́тий*] «подібний до круга» Ж, [*кружля́стий*] «круглястий» Ж, *кружни́й*, *кругли́ти*, *кругліти*, *круглішати*, *кругля́ти* «кружляти; пити (в кругу)», *кружа́ти* «пити хмільні напої; кружляти; [(про дерево) відсікати з усіх боків; (про збіжжя) очищати на ситі Ж]», [*кружела́ти*] «згортати» Ж, *кружеля́ти* «кружляти», *кружен я́ти* «тс.», *кружи́ти*, *кружля́ти*, [*крижа́ти*] «кружати (пити)», [*вокругí*] «навколо», *заокру́глий*, *заокру́глений*, *заокру́глити*, *навкру́г*, *навкругí*, *навкру́жний*, *наóкру́г* «навкруги», *наокругí* «тс.», *óкруг*, *окру́га*, *окру́гліть*, *окружéнець* «оточенець», *окру́жність*, *окру́жни́й*, *окру́г* «навколо», *округí* «тс.», *округли́ти*, *окружа́ти* «оточувати», *окружля́ти*, *обкругли́ти*, [*обкружи́ти*] «розмежувати, розділити» Ж, *обкружля́ти* «обійти, об'їхати, кружляючи», [*перекру́г*] «перекрій, розріз; місяць у другій чверті», [*підокру́жок*] «несправжній зонтик (у рослин)» Ж, [*понавкругí*] «навкруги», [*скру́жки*] «висівки, що залишаються на решеті від просіяного зерна», [*скру́жлини*] «полова, висівки», [*скруг*] (у сполученні [*на скрузі*] «на ущербі місяця»), [*скругли́ти*] «округлити; очистити зерно обертанням решета», [*скружля́ти*] «тс.», *скругліти* «стати круглим, округлитися», [*укру́шками*] «спеціальний спосіб ткання (на скатерті тощо)» Ме;— р. бр. *круг*, др. *кругъ* «круг; прикраса у вигляді круга; візерунок з кругами; збори», п. krąg, ч. слц. вл. kruh, болг. *кръг*, м. *краг* «кругла дошка для замішування тіста», *круг* «круг; область, сфера діяльності», схв. *кру̑г*, слн. króg «круг, окружність, сфера», стсл. **кржгъ** «круг»;— псл. krǫgъ «щось скручене, згорнуте; круг», пов'язане чергуванням голосних з *krędjь (укр. *кряж*);— споріднене з діскл. hringr «перстень, кільце; круг, затока; змія», двн. hring (нвн. Ring) «перстень, обруч, круг», двн. hringan, ringan «обертати навкруги, крутити, мотати», нвн. ringen «викручувати, віджимати; боротися», умбр. crintagtro, krenkatrum «пов'язка; пояс»; ie. *krongh-/krengh-, похідні від кореня *(s)ker- «крутити; вигинати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 412; Фасмер II 385; Sławski III 72—74; Brückner 265; Machek ESJČ 297; Schuster-Šewc 684; БЕР III 38—39; Младенов 260; Skok II 213—214; Bezlaj ESSJ II 97—98; Bern. I 626; Stang 30—31; Pokorny 935—936.— Пор. **кряж**[1].

[**кругáв**] (орн.) «великий яструб, Accipiter gentilis L.», [*кругáвець*] «тс.; малий яструб, Accipiter nisus L.» Ж;— неясне; можливо, виникло на основі укр. [*крогулéць*] «малий яструб», [*крогýй*] «тс.» як результат його зближення з *круг*.— Пор. **крагу́лець**[1].

[**кругі́ні**] (бот.) «слива садова, Prunus domestica L.; вид чорнослива, Prunus insititia variet. Mak», [*кругли́ці*] «вид чорнослива» Mak, [*кругляки* Mak, *кругля́нка* Ж] «тс.»;— не зовсім ясне; може бути результатом видозміни давнішого [*крухиня*] «тс.», вторинно зближеного з основою *круг-*; разом з тим, частина назв може бути первинною,

пов'язаною з прикметником *кру́глий* за формою плодів відповідних сортів сливи (пор. [*ку́лька*] «сорт круглих слив»).— Пор. **крухиня.**

[**круги́кати**] «кричати» (про кулика) Ж;— звуконаслідувальне утворення; можливо, результат контамінації дієслів *кру́кати* і *кугйкати.*

[**кру́глі**] «кеглі» Ж, [*кружелькй*] «тс.» Ж, [*кругольня*] «кегельбан» Ж;— очевидно, результат повного або часткового калькування п. kręgle (мн.) «кеглі», kręgielnia «кегельбан», етимологічно пов'язаних з укр. *ке́гля* (виникли через зближення п. *kiegel з п. krąg «круг», що відповідає укр. *круг*).— Sławski III 103—104, 110—111.— Див. ще **ке́глі**[1], **круг.**

[**кругля́к**] (бот.) «хвощ болотний, Equisetum palustre L.»;— пов'язане з *круг*; назва зумовлена, мабуть, наявністю на стеблі рослини кілець з маленьких лускатих листочків, які охоплюють його своєрідними кругами (Нейштадт 56).— Див. ще **круг.**

[**кругу́нькати**] «хрюкати, рохкати» ВеУг, [*кру́нькати* тж, *кургінькати* Ме, *курінькати* Ме] «тс.», [*кургйкати, кургичáти* Ж] «тс.; стиха співати»;— звуконаслідувальні утворення.

[**кружáлець**] (бот.) «бутень бульбистий, Chaerophyllum bulbosum L. Ж; бугила лісова, Anthriscus silvestris Hofm. Mak.», [*кружачка*] «садова айстра, Callistephus chinensis Nees.» Mak, [*кружечка, кружечок*] «тс.» Mak;— похідні утворення від *круг*; назви зумовлені тим, що рослини мають кругле суцвіття (*бутень* і *бугила* за цією ознакою відносяться до родини зонтичних) (Нейштадт 410; Словн. бот. 13, 82).— Див. ще **круг.**

[**кружга́нок**] «зовнішня галерея, веранда, звичайно навколо будівлі»;— запозичення з польської мови; п. krużganek «галерея довкола внутрішнього подвір'я», ст. kruczganek, krucganek «тс.», походить від снн. krūzeganc «процесія з хрестом; галерея, коридор, який оточує подвір'я», свн. kriuzeganc «тс.» (нвн. Kreuzgang «крита галерея (в монастирях)»), що складаються з krūze, kriuze (> нвн. Kreuz) «хрест», яке походить від лат. crux, зн. в. одн. cruc-em, і ganc (нвн. Gang) «вхід, коридор».— Шелудько 35; Sławski III 187; Brückner 273.— Див. ще **ґа́нок, криж.**

кру́жево «мереживо», [*кружéвниця*] «мереживниця; торговка мереживними виробами» Ж, [*кружавці*] «мереживо» Я;— р. *кру́жево* «мереживо», [*кру́живо*] «мережчата обшивка одягу», [*кру́жило*] «тс.», др. *круживо* «мереживо»;— очевидно, похідне утворення від др. *кружити* (мабуть, у значенні «обшивати»); пор. *вариво, куриво, мереживо, прядиво* і под. від *варити, курити, мережати, прясти* тощо; форма *кружево*, пізніший російський новотвір, може свідчити, що слово в цій формі є запозиченням з російської мови; пов'язання (Brückner 267; Bern. I 611) з нвн. kraus(e) «кучерявий» сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 414; Фасмер II 385; Преобр. I 394; Соболевский РФВ 70, 87; Mikl. EW 142.— Див. ще **круг.**

[**кружéльчик**] (іхт.) «щиповка звичайна, Cobitis taenia L.» Ж;— р. [*кружéльчик*] «тс.»;— похідне утворення від *круг*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця риба нерідко перебуває у зігнутому положенні серед водоростей (Рыбы СССР 228).— Див. ще **круг.**

[**кружéць**] (орн.) «боривітер звичайний, Falco tinnunculus L.» Ж, [*кружля́к*] «тс.» Ж;— похідні утворення від *кружи́ти, кружля́ти*; назви зумовлені, очевидно, способом літання цього хижого птаха, який часто ширяє, вистежуючи здобич (Воїнств.— Кіст. 160; Птицы СССР 169).— Див. ще **круг.**

[**кру́жіль**] «конус» Ж, [*кружівка*] «кужівка», [*кружілка*] «кужівка (?); веретено?»;— бр. [*кружéлка*] «круглий відрубаний шматок дерева», п. [krężel] «конусоподібний дерев'яний наконечник на нижньому кінці прядки», каш. [krążel] «вир», ч. [kružel] «кужівка», слц. (сх.) [kružel'] «прядка», вл. kružel «циліндр; щипці для завивки; палиця для кужеля (у прядці)», нл. kružel «дзига; палиця для кужеля (у прядці)»;— псл. *krǫželь / krǫžьlь, похідне від krǫgъ «круг»; менш обгрунтоване пояснення (Moszyński KLS I 308—309) як наслідку контамі-

нації п. *kążel «кужіль» і krąg «круг». — Sławski III 110—111. — Див. ще **круг.**

[**кружни́ця**] (зоол.) «вид черепашки, Turbo» Ж; — похідне утворення від *кружни́й*; назва зумовлена тим, що ці черепашки мають вигляд згорнутої у спіраль трубки (БСЭ 35, 670). — Див. ще **круг.**

[**кружо́ли**] «гринджоли, невеликі сани» Ж; — результат видозміни форми *гринджо́ли*, очевидно, зумовлений зближенням з *круг, кружля́ти.* — Див. ще **гринджо́ли.**

крук[1] (орн.) «ворон, Corvus corax L.; [журавель, Grus Па]», [*крюк*] «крук, ворон», [*крученя́*] «вороненя» Ж, *кру́чий* «властивий крукам»; — р. бр. [*крук*] «ворон», п. слц. діал. kruk «тс.»; — псл. *krukъ; — очевидно, споріднене з лит. krauklỹs «ворона», лтс. krauklis «ворон» (пор. лит. kraũkti «крукати»), а також з гр. κραυγή «крик», дісл. hrókr «морський ворон». — Фасмер II 386; Sławski III 171—173; Brückner 272; Trautmann 139—140; Pokorny 571.

[**крук**[2]] «назва звичаю, за яким здебільшого на масляну співають пісню про крукання журавля і про крука» Я; — п. [kruk] «одна з осіб у грі», [kru] «наслідування голосу воронят під час гри «в крука»; — очевидно, пов'язане з *крук*[1] (див.).

[**крула́к**] «гачок» Ж; — неясне; можливо, виникло на основі тур. kurlak «пастка, капкан».

кру́мар, *кру́марити, кру́марок* — див. **кра́мар.**

крумк (вигук, що відтворює крик жаби, крука тощо), *кру́мкати*, [*крумча́ти*] «каркати» (про крука), [*крумка́ч*] «крук»; — бр. *кру́мкаць* «квакати»; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **кра́мкати, кро́мкати.**

[**крумца́нгель**] «криві ковальські кліщі» МСБГ, [*крумца́нгер*] «тс.» тж; — запозичення з німецької мови; нім. Krummzange «тс.» утворене з прикметника krumm «кривий» та іменника Zange «кліщі». — Див. ще **кро́мпач, обце́ньки.**

[**кру́ндзяти**] «поратися біля чогось, щось робити, але безрезультатно» Мо; — очевидно, афективне утворення.

[**крундове́лик**] «невеличкий калачик, вид пряника» Дз; — очевидно, результат видозміни форми *кренде́лик*, зменш. від *кре́ндель* (див.).

[**кру́нутися**] «поспішити, повернути назад» Ж; — очевидно, результат фонетичного спрощення форми *крутну́тися*, пов'язаної з *крути́ти* (див.).

круп[1] «крижі (у коней), задня частина тулуба»; — р. болг. *круп*, ч. krupa; — запозичене, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. croupe «круп, зад (у тварин)» походить з франк. *kruppa «випуклість; опухлість» (пор. снідерл. crop «тулуб; труп; воло»), спорідненого з двн. kropf «воло», нвн. Kropf «зоб», англ. crop «тс.», а також гр. γρῦπός «вигнутий, опуклий». — Шанский ЭСРЯ II 8, 416; Фасмер—Трубачев II 386; Dauzat 222; Kluge—Mitzka 407—408; Vries NEW 366.

круп[2] «гостре запалення гортані й трахеї»; — р. бр. болг. м. *круп*, п. ч. krup, схв. *кру̏п*, слн. krúp; — запозичення з французької мови; фр. croup «круп, запалення гортані» походить від англ. croup «тс.», яке виникло з шотландського croup «каркати; кумкати» звуконаслідувального походження. — СІС 374; Шанский ЭСРЯ II 8, 415—416; Фасмер II 386; Kopaliński 538; Sławski III 175; Holub—Lyer 269; Dauzat 222; Klein 376.

кру́па́ «подрібнені зерна як продукт харчування, крупи; атмосферні опади у вигляді зернят; крупина; [каша Ж; прізвисько гарнізонних солдат Бі]», *кру́пи́* «крупа; атмосферні опади у вигляді зернят СУМ, Ж; [ікра рачача, ікра оселедця]», [*крупи́ло*] «жорна» ДзАтл II, *крупи́на, кру́пка* «(зменш. від *кру́па́*); перше грубе мливо зерна пшениці; [трихіна]», *кру́пни́к* «юшка з крупів; [хлібна горілка із звареним медом Ж]», [*крупни́к*] «жорна» ДзАтл II, [*крупни́ця*] «тс.» тж, *крупча́тка* «питлівка», [*круп'я́нка*] «ковбаса, начинена кашею; крупа, каша Ж», *круп'я́р*, [*кру́піний*] (у сполученні [*крупіне решето*] «решето для крупи») Ж, *крупки́й* «який складається з крупинок», *крупкува́тий*, [*крупна́стий*] «зернистий, крупчатий; дроблений» ВеБа, *крупни́стий, круп-*

ча́стий, круп'яни́й, [*крупи́читися*] «зростатися» (про руду) Ж, [*підкру́пини*] «грубі частини розмолотого зерна» Ж, [*покру́пини*] «гречане борошно з дрібної крупи, просіяної з крупнішої; засахарений мед, мед у крупинках», [*покруп'я́нка*] «гречане борошно з дрібної крупи, просіяної з крупнішої», [*покрупи́ти*] (у сполученні [*п. муку*] «грубо змолоти») Ж, [*скрупні́ти*] «ставати крупнозернистим» Ж, [*скрупі́ти*] «тс.» Ж;— р. *крупа́*, бр. *кру́пы*, др. *крупа* «борошно; крупа; крупина», п. krupa «крупина», krupy (мн.) «крупи, крупа», ч. kroupa, kroupy (мн.) «крупа; град», слц. krúpa «крупинка», krúpy (мн.) «крупа; град», вл. krupa «крупа; градина», нл. kšupa «крупа», болг. *кру́па* (у сполученні *к. сол* «велика грудка солі»), схв. *кру́па* «дрібний град», слн. krúpa «крупа ячмінна», цсл. **кроупа** «крищечка, крихта»;— псл. krupa «крупно змелене зерно, збіжжя; крихта, кришечка; зернисті опади», пов'язане з псл. krušiti, укр. *кру́ши́ти*, псл. *krъxa, укр. *кри́ха́*;— споріднене з лит. kraupùs «шерехатий, нерівний; ніжний», лтс. kr̦aũpa «струп, бородавка», krupt «лопатися, зморщуватися», дісл. hrufa «струп», двн. (h)riob «прокажений», (h)ruf «струп, проказа», нвн. [ruff] «зашкарублість грунту», можливо, також з алб. kripë «сіль», [krypë] «тс.»; іє. *kreu-/krou- «ударяти, штовхати, ламати» з детермінантом **-р-**; менш певне пов'язання з п. krępy «кремезний» (Brückner 272; Skok II 215); сумнівне зближення (Machek ESJČ 295) з норв. [grūpa, graup, gropa, grypja] «грубо молоти».— Шанский ЭСРЯ II 8, 416—417; Фасмер II 386; Преобр. I 395; Горяев 171; Sławski III 176—178; SO 18, 251—252; Holub—Kop. 188; Schuster-Šewc 684—685; БЕР III 27—28; Младенов 258; Skok II 215; Bezlaj ESSJ II 104; Bern. I 630; Топоров IV 212; Stang 30; Trautmann 143; Pokorny 622—623.— Пор. **кри́ха́, кру́ши́ти**[1].

кру́пка (бот.) «Draba L.»;— р. бр. *кру́пка*;— пов'язане з *кру́па́, кру́пи́*; назва зумовлена, очевидно, зовнішнім виглядом насіння у деяких видів крупки— дрібних стручечків (Федченко—Флеров 477); пор. іншу назву крупки [*кашка*].— Див. ще **кру́па́**.

кру́пний «великий», *розукрупни́ти, укрупни́ти*;— р. *кру́пный* «великий», др. *круподухыи* «малодушний», *крупнодушьныи* «тс.», ч. ст. krupný «грубий», болг. *кру́пен* «крупний», схв. *кру́пан* (*кру̑пнӣ*) «тс.», стсл. **кроупъ** «малий»;— псл. *krupьnъ (krupъ), прикметник, похідний від krupa «крупнозмелене зерно, збіжжя; крихта; зернисті опади»;— семантичний розвиток від первісного відносного значення прикметника (пор. укр. [*кру́пний*] «крупчастий», п. krupny «круп'яний», вл. krupny, ч. krupný, нл. kšupny «тс.», ч. ст. krúpný «градовий») привів до створення двох протилежних якісних значень «малий» і «великий»; друге з них з'явилося внаслідок порівняння крупнозмеленого зерна з борошном (пор. болг. діал. *крупно брашно* «борошно грубого помолу»); в українській мові слово, можливо, є запозиченням з російської.— Шанский ЭСРЯ II 8, 417; Фасмер — Трубачев II 386; Преобр. I 395—396; Горяев 171; Sławski III 177—178; Bern. I 630; Mikl. EW 143.— Див. ще **кру́па́**.

[**крупня́к**] (іхт.) «самиця оселедця; оселедець морський (океанічний), Clupea harengus L. ВеНЗн», [*крупник*] «оселедець морський» ВеНЗн;— похідне утворення від [*крупи́*] «ікра оселедця».— Див. ще **кру́па́**.

[**кру́ски**] «брижі (у нутрощах свині)» Ж, [*кру́шки*] «тс.» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. kruszki «брижі, частина очеревини у тварин; страва з такої очеревини», як і ч. [krušt] «брижі», слц. [kruška] «жир навколо нутрощів», нл. krjuze (мн.) «брижі (у нутрощах тварин)», kjuzka «гофрований жіночий комір», походить від свн. kroese «нутрощі; брижі, складки очеревини» (пор. нвн. Krös «нутрощі; збористий або складчастий комір»); етимологічно пов'язане укр. [*кри́за*] «жабо, оборка» є запозиченням пізнішого часу.— Sławski III 183—184; Kaestner DL 33.— Див. ще **кри́за**[2].

[**крута́й**] (бот.) «головатень, Echinops ritro L.», [*крутик*] «аморфа, Amorpha

fruticosa L.» Mak, [*крутильце*] «дрік красильний, Genista tinctoria L.» Mak, [*крученици*] «вид рослини Ж; смовдь оленяча, Peucedanum cervaria (L) Guss. Mak»;— р. [*крута́й*] «головатень», [*крути́к*] «аморфа», п. [krzęcinka] «дрік», ч. kručinka «тс.»;— похідні утворення від *крути́ти*; мотивація назв неясна.— Machek Jm. rostl. 118.— Див. ще **крути́ти.**

[**крутень**] (бот.) «скрученик осінній, Spiranthes autumnalis Rich.» Mak, *скру́ченик*;— р. *скру́ченник*, п. kręczynka, ч. [krúťěnka] «тс.»;— похідне утворення від *крути́ти*(*ся*); назва зумовлена тим, що суцвіття рослини все скручене по гвинтовій лінії (Федченко—Флеров 282).— Див. ще **крути́ти.**

крути́й «стрімкий; дуже загнутий або вигнутий; суворий, твердий; [густий; міцний; важкий; який важко розв'язується, який важко засвоюється (про слово, наспів); кручений, звивистий Ж]», [*крутни́й*] «крутий» (у сполученні [*крутне діло*] «важка справа») Ж, *крутува́тий*, *кручува́тий* «стрімчастий», [*крута́к*] «непоступлива, уперта людина» Ж, *крути́зна*, [*круто́вина*] «круча», [*крутя́к*] «крута каша; круті екскременти Я; крута гора; крутий берег Чер», [*круть*] «крута гора» Чер, *кру́ча*, [*кручи́на*] «круча» Ж, [*кручина́*] «крута гора, крутий берег» Чер, [*докру́та*] «круто» Я, [*прекрутє́нний*] «дуже крутий» Ж, *скру́та* «труднощі», *скрутни́й*, [*скру́то*] «круто» Я;— р. *крото́й*, бр. *круты́*, п. kręty «кручений, скручений; звивистий, вивертливий», ч. krutý «лютий, суворий; великий», слц. krutý «лютий, суворий», вл. kruty «міцний, твердий, суворий», нл. kšuty «міцний», болг. *крут* «різкий, суворий», м. *крут* «суворий, жорстокий», схв. *кр҃т* «твердий, тугий, напружений; суворий, жорстокий», слн. [krôt] «навальний», [kroto] «дуже, вельми»;— звичайно виводиться з псл. *krǫtъ «який крутиться, в'ється; зігнутий; міцний, твердий; стрімкий; різкий», пов'язаного з *krętati «обертатися; згинатися», укр. [*кря́татися*] «клопотатися» (Шанский ЭСРЯ II 8, 418—419; Фасмер II 387; Sławski III 108—110); проте більш імовірним здається псл. *krout «стрімкий, крутий», споріднене з пру krūt «падати», лтс. kraulis «круча kràuja «крутий берег», діcл. hrynp «падати», hroð «схил»; сумнівне пов'я зання (Machek ESJČ 298) з герм. *stronl os (діcл. strangr «міцний, суворий нвн. streng «суворий» тощо).

крути́ти, [*кру́тало*] «примітивна ма шина з колесом» Ме, *крутани́на* «по спішний, безладний рух, метушня», [*кр тар*] «крутій», [*крутє́ль*] «вир» Чер [*кру́тель*] «скручена з соломи мотуз ка», *кру́тень* «тс.; [вихор; махове ко лесо (у машини)]», [*кру́теник*] (у спо лученні [*к. соломи*] «солом'яний скру тень»; у сполученні [*к. хліба*] «кульк з хліба») Ж, [*крутенія*] «безперерви заняття; багато роботи» Ж, *крути́лк* «саморобна зимова каруселі на льоду [*крутілка*] «тс.; вир Чер», [*крути́л* «вир, коловорот», [*крутіж*] «тс.», *кр тій* «шахрай», *крутійство* «шахрай ство», *крутіль* «пристрій для суканн мотузків; [вир]», *кру́тінь* «крутень жмут соломи; [вир; коловорот Ж]» *крутія* «завірюха; [вир Чер]», [*крут я́ка*] «спритна людина, великий крутій Я, [*крутли́вець*] «вир», [*крутли́виц* «тс.» Г, Ж, *крутня́* «крутійство», [*кр то́вина*] «завірюха» Ник, [*крути́ха*] «гр на скрипку у супроводі бубна» Я, [*кр тя́га*] «жмикрут; несумлінна людина шахрай» Я, [*крутя́к*] «вир; закрут річ ки» Чер, [*кру́тялка*] «вид дерев'яно гойдалки» Дз, [*крутьба́*] «хитрість, лу кавість; примха» Ж, [*крутька*] (у спо лученні [*к. дати*] «збити з пантелику вивернутися») Пі, *крутько́* «непосидю ча людина, вертун; [вихор]», [*крутьо́л ка*] «дзига; примітивний апарат дл самогоноваріння; витушка Л; вир Чер» [*кру́ча́л*] «вир у річці; місце, де сходятьс дві річки; завірюха» Ник, [*кручáк* «баран, хворий на вертіж з черв'яко у голові; вир Чер», [*кручáлка*] «при стосування для катання по колу; валок над колодязем для витягання води» Ва [*кру́ча́ло*] «місце, де сходяться дві річ ки» Ник, *кручани́ця* «?», [*кручáнка* «вдвоє сплетений ремінець або дріт скручені тютюнові листи», *кручéники кру́чення* «крутіння; вид деформації ма

теріалів», [*кру́чення*] «перевесло, солом'яний скрутень для перев'язування снопів» Я, [*кручен я́к*] «тютюн у скручених листках», [*кручина́*] «вир; закрут річки» Чер, [*кручин я́к*] «тс.» Ж, [*кручи́нка*] «крендель» Ж, [*кручі́нка*] «тс.», [*кручі я́*] «вир біля мілини», [*кручо́к*] «дзига» Л, *крутійкува́тий* «шахраюватий» СУМ, Я, [*крутю́чий*] «який крутить» Я, *кру́чений*, [*кручёний*] «дурнуватий» Ме, *крутька́* «кружляючи», [*крутько́м*] «тс.» Я, *вкрути́ти* «угвинтити СУМ; (у сполученні [*в. хвоста*] «збити пиху») Пі», *ви́крут*, *викрута́с*, *ви́крутень*, *ви́крутка*, [*ви́крутні*] «хитрощі, відмовки» Ж, *відкру́тка*, *за́крут*, [*за́крута*], [*закрутани́на*] «безперервна праця, багато роботи; клопіт» Ж, *закрутёнина*, [*закрутенія*, *закрутяни́на*] «тс.», Ж, *закрута́си* «вигадливі повороти», *за́крутень* «пук стебел збіжжя, зав'язаних вузлом (за народним повір'ям завдає шкоди)», [*закру́тина*] «закрут», *за́крутка*, *за́круток*, [*закрутоси*] «лабіринти; заплутані вулиці, провулки», [*за́круцьки*] «картоплі, що мають форму рогалика» Ж, *закру́тистий*, [*зкрут*] «турбота, туга, суєта» Пі, [*на́крутка*] «вал із зубчаткою; скручені разом кілька стеблин рослини як знак», *накру́чувати* «намотувати; намелювати; заводити; підохочувати, підмовляти; зробити, написати неохайно; наговорити чого-небудь безглуздого, нісенітного; [нарвати (про нарив)]», [*невикру́тний*] «нескінченний, безвихідний» Ж, [*пере́крутень*] «потворна, викривлена істота», [*пере́крутка*] «викривлення, перекручення, шкідлива зміна, перетворення» Нед, *перекру́чувач*, [*по́крут*] «оберт», [*по́кру́ч*] «помісь двох видів, гібрид; дитина, батьки якої належать до різних національностей, ЛексПол; виродок», [*покру́чий*] «перекручений, сплутаний, неясний», [*покру́тькуватися*] «вертітися, обертатися навколо, удаючи надмірну зайнятість» Ж, [*покру́цькуватися*] «тс.» Ж, [*прикрут*] «те, що служить для закручування» Ж, *прокру́чувати*, [*ро́зкрут*] «кільце з лозини у ярмі, через яке проходить дишло», [*розкру́тє*] «мотузка з лози» Нед, [*розкруття*] «стовбури молодого дерева, якими зв'язують дерева у пліт для сплавляння», *скрут* «поворот; петля; [у млині пристрій, за допомогою якого можна пересунути дерев'яний короб убік від жорна; продовгуватий клубок з виплетеної солом'яної стрічки для виготовлення капелюхів; насад у возі Мо]», [*скру́тель*] «петля, кільце, виток; джгут; згорнутий жмуток прядива, очищеного від костриці», *скру́тень* «джгут; [віхоть з очерету Мо; скручений пучок соломи ЛЧерк]», [*скрути́лець*] «вузол з нитки» Ж, [*скру́тиль*] «віхоть; закрутка (на занадто зсученій мотузці або нитці); крендель, що печеться на різдво для корови» Ме, [*скрути́й*] «згорнутий жмуток прядива, очищеного від костриці», [*скру́тіль*] «тс.; згорнутий жмуток соломи», *скру́тінь* «джгут; [пакунок; у сполученні *с. бакуну* «лист тютюну]» Ж, *скру́тка*, [*скру́тлик*] «вертута із здобного тіста» Мо, [*скру́то́к*] «згорнутий жмуток тютюнових листків Г; звивина, коло; пакунок Ж», [*скруца́к*] «джгут, скрутень», [*скру́цьок*] «вузол з нитки» Ж, *скру́чувальник*, [*скрунути́ся*] «зігнутися, скорчитися» ВеБа, [*сукру́тка*] «зсучені місця на нитках», [*укру́ть*] «вмить, враз»;— р. *крути́ть*, бр. *круці́ць*, др. *крутитися*, п. kręcić, ч. kroutit, слц. krútit', болг. *къртя* «колупаю; відламую», м. *крти* «ламає, руйнує», слн. [krotiti] «обертати», цсл. **кр҃тити сѧ** «крутитися, обертатися»;— псл. krǫtiti, ітеративна (або каузативна) форма від krętati (укр. [*кря́татися*]).— Sławski III 99—102; Brückner 267; Bezlaj ESSJ II 101; Bern. I 627; Mikl. EW 138; Trautmann 142.— Див. ще **кря́тати.**

[**крутій**] (орн.) «крутиголовка, Jynx torquilla L.» ВеНЗн;— похідне утворення від *крути́ти*; назва пов'язана з тим, що птахи цього виду, злякавшись, витягують шию і крутять головою (Птицы СССР 389).— Див. ще **крути́ти.**

[**крутя́к**] (назва барана) Доп. УжДУ IV;— очевидно, пов'язане з [*кручак*] «баран, хворий на вертіж».— Див. ще **крути́ти.**— Пор. **куртя́к.**

[**крух**] «перга; руда; мідь, бронза» Ж, [*круш*] «руда, метал», [*кру́шець*] «мінерал; руда землистого кольору» Ж,

[*крушни́й*] «крихкий» Ж, [*крушна́* (*жи́ла*)] «рудна (жила)» Ж;— р. [*крух*] «скибка, грудка, брила», бр. [*укру́хъ*] «скибка», др. *укрухъ* «скибка, шматок хліба», п. діал. ч. kruch «брила, шмат», слц. kruch «окраєць (хліба)», вл. kruch «шматок, штука, частина», болг. [*крух*] «невелика грудка цукру, солі», м. *крушец* «крихта», схв. *кру̏х* «хліб», слн. krùh «тс.», стсл. **оукроухъ** «шматок (хліба); грудка»;— псл. kruxъ «уламок, шмат, брила», похідне від дієслова krušiti (укр. *кру́ши́ти*).— Фасмер II 387; Преобр. I 397; Sławski III 165; Brückner 271; Machek ESJČ 297; Holub—Kop. 189; БЕР III 30; Skok II 193—194; Bezlaj ESSJ II 104; Bern. I 628—629.— Див. ще **кру́ши́ти**[1].

[**круха́**] (бот.) «крушина, Frangula Mill.; жостір, Rhamnus L.» ВеБа, [*кроха́*] «тс.» ВеБа, *круши́на́* «Frangula Mill. СУМ, Ж; [жостір, Rhamnus cathartica L. Mak]», [*кручина*] «крушина» Mak, [*крухо́вий*] «жостеровий»;— р. болг. *круши́на* «жостір», бр. *крушы́на*, п. kruszyna, ч. слц. krušina, схв. *кру̏шина*;— псл. krušina, похідне від kruxъ «крихкий» (жін. р. kruxa); назва зумовлена крихкістю деревини крушини (пор. п. ст. kruchkie drzewo «крушина», букв. «крихке дерево»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 419—420; Фасмер II 387; Боброва РЯШ 1978/3, 104; Преобр. I 397; Sławski III 185; Machek ESJČ 298; БЕР III 32—33; Skok II 193; Bern. I 268.— Див. ще **кру́ши́ти**[1].— Пор. **кри́ха́**.

[**крухиня**] (бот.) «вид чорнослива, Prunus insititia variet.» Mak, [*крухині*] «округлі солодкі сливи» ВеНЗн;— очевидно, пов'язане з [*крухи́й*] «м'який, крихкий» за ознакою особливої м'якості спілої сливи відповідного сорту (пор. інші назви м'яких сортів слив [*черкуші*, *дрислявки*]; менш імовірне виникнення в результаті видозміни форми [*кругі́ні*] «слива садова; вид чорнослива».— Див. ще **кру́ши́ти**[1].

[**крухля́к**] (ент.) «хрущ-носоріг, Oryctes nasicornis L.» Ж;— похідне утворення від *крухи́й* «крихкий»; назва зумовлена тим, що хрущі цього виду розвиваються на гнилій, трухлявій деревині (Горностаев 122).— Див. ще **кру́ши́ти**[1].

[**круховий**] (у виразі *крухова сіль* «кам'яна сіль»);— очевидно, виникло на основі п. kruch «брила, шматок; назва брил солі вагою близько 100 фунтів»; пор. п. [kruchowy] «гірник, що відриває уламки солі».

[**крухо́вка**] (ент.) «маленька чорнувата бджола» Л;— неясне.

[**круча́ти**] «рохкати»;— п. kruczeć «бурчати, грати; крякати; [рохкати; туркотати; кумкати]», ч. kručeti «бурчати; рохкати; [кумкати]», слц. kručat' «бурчати»;— псл. kručati, пов'язане з krukati «тс.»;— звуконаслідувальне утворення.— Sławski III 169; SW II 574; Machek ESJČ 297; Holub—Kop. 189.— Пор. **кру**.

[**кручок**] (ент.) «вовчок, Gryllotalpa Latr.» ВеНЗн;— неясне; можливо, пов'язане з *крючо́к* «гачок» з огляду на подібність до гачків передніх ніг вовчка, добре пристосованих до риття (Горностаев 59).— Див. ще **крюк**.

круши́на́ — див. **круха́**.

кру́ши́ти[1] «трощити» СУМ, Ж, [*круші́ти*] «ставати розсипчастим, звареним» Ж, [*круш*] «усе ламке, крихке» Ж, [*кру́шка*] «кришка, крихта, шматок» Ж, [*накруша́ти*] «завдавати шкоди, збитків», [*окрух*] «шматок» ВеБ, [*окру́ха*] «тс.» Ж, [*окру́шє*] «великодні подарунки бідним» Ж, *окрушина* «крихта; окраєць; недоїдки», *окрушка* «тс.», [*скрухнути*] «стати м'яким, крихким» Нед, [*скруші́ти*] «тс.» Нед;— р. *круши́ть*, бр. [*круш*] «крихке залізо», п. kruszyć «кришити, розтрушувати, крушити», ч. krušit «крушити; мучити», слц. krušit' «тс.», вл. krušić «розбивати на шматки; роздавлювати», болг. *круша́* «розбиваю», *съкруша́* «розламаю», схв. *кру́шити* «роздрібнювати, крушити», слн. krúšiti «тс.», стсл. **съкроушити** «зламати, зруйнувати, розбити»;— псл. krušiti «розбивати, ламати на шматки, роздрібнювати», пов'язане чергуванням голосних з krъšiti «тс.», укр. *криши́ти* (*кри́ха́*);— споріднене з лит. kraušýti «крушити», лтс. kràusêt «товкти, оббивати (ячмінь на току)», гр. κρούω «ступаю; тупаю; ударяю».— Шанский ЭСРЯ

II 8, 420; Фасмер II 388; Преобр. I 397; Sławski III 184; Brückner 271—272; Machek ESJČ 297; Schuster-Šewc 686; БЕР III 32; Младенов 621; Bezlaj ESSJ II 104—105; Варбот 106; Bern. I 628; Trautmann 143.— Див. ще **крúха**.— Пор. **крушúти**[2].

крушúти[2] «журити, мучити», [*крушúна*] «журба, туга», [*скрýхнути*] «упокоритися» Нед, [*скрушíти*] «тс.» Нед, *скрýха* «тяжкий, гнітючий настрій; жаль, сúвчуття; каяття», *скрушнúй*, *скрýхо* «скрушно»; —р. [*крушúниться*] «горювати», [*крушéвный*] «тужний», *сокрушáться* «журитися», заст. *крýшити* «гнітити, засмучувати», бр. [*скрушáць*] «докоряти, приводити до каяття», *скрýха* «туга», п. [kruszyć] «приводити до скрухи, жалю», skruszyć «зм'якшити (серце), викликати каяття», skrucha «каяття», ч. krušiti «засмучувати, пригнічувати», krušný «трудний, важкий», zkrušiti «обтяжити, засмутити», zkroušenost «упокорення», слц. krušit' «засмучувати, пригнічувати», м. *скруши* «засмутить, уб'є скорботою», слн. skrúšen «пригнічений, сумний», стсл. **съкроушити** «засмутити», **съкроушение** «скруха, журба»;— псл. krušiti «мучити, пригнічувати, засмучувати», спочатку «розбивати, дробити, кришити».— Sławski III 184—185; Brückner 271; Machek ESJČ 297; Bezlaj ESSJ II 104—105; Bern. I 628—629.— Див. ще **крýшити**[1].

[**крýшка**] «покрученість, кривизна» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з *круг*.

[**крушкува́тися**] «неспокійно снувати туди-сюди; потягуватися з тихим шумом, стогоном» Ж, [*крушня́тися*] «тс.» Ж;— очевидно, утворення, пов'язані з похідними від *круг*: *кружкá* (ходити, рухатися), **кружкуватися*, [*кружеля́ти*] «кружляти, ширяти».— Див. ще **круг**.

[**крýшок**] «сувій полотна» Ж;— результат видозміни початкового *кружóк* (полотна), зумовленої узагальненням форм непрямих відмінків з оглушенням **ж** (*кружка* > *крушка* ...).— Див. ще **круг**.

крюк «гак; крутій; знак старого нотного письма», [*крук*] «гак», [*крючóк*], *крючóк* «тс.», [*крюкáдло*] «великий крюк» Я, [*крю́ччя*] «вид узору на великодній писанці» Я, *скрю́чити*, *скрю́читися*;— р. *крюк* «гак; косарське знаряддя у вигляді граблів; зайва відстань; (мн.) знаки старого нотного письма», ст. *крюкъ* «гак» (1327—1328), бр. *крук* «тс.»; —запозичення з давньоісландської мови; діскл. krókr «гак» споріднене з дангл. cruce «милиця», англ. cruth, дат. krykke, шв. krycka, снідерл. crucke, днн. krukka, двн. krucka, нвн. Krücke «тс.»; припущення про нідерландське посередництво (Karłowicz SWO 315), як і пов'язання з англ. crook «гак, крюк» (Matzenauer 221), недостатньо обгрунтоване.— Шанский ЭСРЯ II 8, 423; Фасмер II 390; Sławski III 170; Bern. I 629; Kluge—Mitzka 408; Klein 378; Vries ANEW 328, 331.

[**крюць**] «людина з пострілом у крижах» Ж, [*крю́цько*, *крю́цьок*] «тс.» Ж;— не зовсім ясне; очевидно, афективно деформоване утворення на основі *крути́ти* (*скрýчуватися*) з частковим використанням звукової форми спорідненого польського kręcić «крутити» (пор. [*скрýцьок*] «вузол на нитці», зам. **скрутьок*).— Див. ще **крути́ти**.

крючóк (заст.) «міра горілки (приблизно 0,325 л)», [*кручóк*] «тс.» Л;— бр. [*крýчек*] «крючок (міра у шинку)», п. [kruczek] «чарка горілки»;— запозичення з російської мови; р. *крючóк* «чарка горілки; (первісно) гачок», похідне від *крюк* «гак», набуло нового значення у зв'язку з тим, що у відкупних шинках чарка висіла на ручці у вигляді гачка.— Даль II 208.— Див. ще **крюк**.

кря (вигук, що відтворює крик птаха, жаби), *кря-кря* «тс.»;— бр. *кракра*, п. вл. kra-kra, ч. kra-krá;— безпосереднє звуконаслідування, підтримане звуковою близькістю до дієслова *кря́кати* індоєвропейського походження (пор.).

[**крявча́ти**] «каркати (про ворону); подавати крик (про горіхівку)», [*кравча́ти*] «тс.» (?);— звуконаслідувальне утворення.— Пор. **кровкýн**.

[**кряг**] «стільник меду» ВеУг, [*кря́га*] «тс.» ВеУг, [*кри́ги*] «стільники» ВеНЗн, МСБГ, [*кри́жка*] (у сполученні [*к. меду*] «стільник») Ж, *крижки* «стіль-

ники» ВеЗн, *крижчи́нка* (ент.) «вощинна вогнівка, Galleria celleria (G. mellonella L.» Ж;— р. [*кряж*] «колодний вулик»;—очевидно, залишки псл. *kręgъ «круг», *kręžь < kręgjь «кряж, колода», пов'язаних чергуванням голосних з *krǫgъ «круг»; у такому разі кореневе **и** замість очікуваного **я** виникло як результат закономірного діалектного звуження голосного **а** після м'якого **р'** з наступним його ствердінням (пор. [*ч'ис*] «час», [*ш'ипка*] «шапка»).— Див. ще **кряж**[1].— Пор. **круг.**

[**кря́га**] «гурт овець» Доп. УжДУ IV;— неясне; можливо, залишок псл. *kręga «круг, гурт», яке могло існувати як один з варіантів поряд з *krǫgъ «круг», *kręžь «кряж» та ін.— Пор. **круг, кряг, кряж**[1].

[**кряж**[1]] «кругляк, колода дерева», [*кряжни́к*] «колода» Бі, [*креж*] «кругла балка, з якої роблять шпали» Л, *кряжи́стий* «кремезний», [*кряжува́ти*] «обтісувати дерево циліндрами»;— р. *кряж* «колода», [*креж*] «близька до кореня потовщена частина стовбура», бр. *краж* «тс.»;— псл. *kręžь < *krengj- (*krьn̥gj-) «щось кругле», пов'язане чергуванням голосних з *krǫgъ < *krong- «круг»;— споріднене з дісл. hringr «перстень, обручка», нвн. Ring «кільце»; пов'язання з р. *ко́рень* «корінь», [*корь*] «тс.», *черешо́к* (Горяев 172) позбавлене підстав.— Шанский ЭСРЯ II 8, 424; Фасмер II 391; Преобр. I 400; Варбот Этимология 1970, 70—74.— Див. ще **круг.**

кряж[2] «гірський хребет; пагорб, узвишшя; [шар, пласт, брила Ж]», [*кря́жа*] «пасмо гір, узгір'я, пагорок» Ж;— р. *кряж* «пасмо невисоких гір; [материк, острів; підвищена місцевість; великий горб; не затоплюване сінокосне угіддя; крутий берег; обрив]», [*креж*] «крутий схил гори; обривистий берег; невисокий горб; підвищення серед низин і боліт», бр. *краж* «пасмо невисоких гір», болг. [*креш*] «скелясте узвишшя»;— не зовсім ясне; очевидно, тотожне з [*кряж*] «кругляк», псл. *kręžь; у такому разі спочатку означало «округле підвищення, оточене низиною чи водою» (пор. значення р. «острів»); пов'язання з р. [*кра*] «крига», [*икра*] «тс.» (Соболевский РФВ 67, 213—214) позбавлене підстав.— Варбот Этимология 1970, 71—72.— Див. ще **кряж**[1].

[**кряж**[3]] «спинний хребет; крижі Ж», [*кряжи́ти*] «працювати, не розгинаючи спини; дбати, турбуватися», [*кре́жити*] «берегти, скупитися»;— очевидно, результат перенесення на спинний хребет назви *кряж* «гірський хребет»; перенесення могло бути підтримане звуковою подібністю слів *кряж* і *кри́жі*; виводиться також (Варбот Этимология 1970, 73) від гіпотетичного псл. *kręg- «зігнуте» (> «кругле»).— Див. ще **кряж**[2].— Пор. **скря́га.**

[**кряк**] «кущ», [*крак*] «тс.; гілка МСБГ», [*крячи́на*] «невеликий кущ», [*крака́тий*] «гіллястий» МСБГ, [*кра́чий*] «кривоногий», [*крачови́тий*] «тс.» тж, [*кряча́стий*] «кущистий», [*крячи́стий*] «покритий кущами», [*крєкова́та*] (у сполученні [*к. галуза*] «дуже розгалужена гілка») ВеБ, [*крячи́тися*] «давати розгалужене коріння», [*кра́читиси*] «ходити, кривлячи ногами» МСБГ;— п. krzak «кущ», ч. [kŕáčí] «зарості, кущі», слц. [kriak, krak] «кущ»;— псл. *kъrjakъ, похідне (можливо, зменш.) від *kъrjь «кущ, корінь», пов'язаного чергуванням голосних з korenь «корінь».— Фасмер II 344; Sławski III 205; Brückner 274; Machek ESJČ 249; Bern. I 672; Matzenauer LF 9, 42; Trautmann 127.— Див. ще **ко́рінь**[1].

кря́кати «каркати; квакати», [*кра́кати, кракоті́ти* О] «тс.», *кряк* (орн.) «крячок, Sterna; [бекас, Capella gallinago L. (Scolopax gallinago L.) Ж; гаршнеп, Lymnocryptes gallinula L. (Scolopax gallinula L.)]», [*крак*] (орн.) «крячок чорний, Chlidonias nigra L.» Л, [*краква́*] «широконіска, Anas clypeata L.», [*краку́н*] (орн.) «крук, Corvus corax L.», [*кре́ка*] (зоол.) «древесниця (жаба), Hyla arborea L.» ВеБ, [*крекотушка* ВеНЗн, *кря́ка* Ж] «тс.», [*кря́кавка*] «тс.; (орн.) чирок свистунок, Anas crecca L.» Ж, [*кряку́н*] «крук», [*кряча́*] «каченя», [*кря́чка*] «качка; древесниця», *крячо́к* (орн.) «водяний птах родини мартинів, Sterna», [*крі́чка*] «тс.» Ж;— р. *кря́кать*, бр. *кра́каць*, п. krakać, ст.

krząkać «відкашлюватися», ч. krákat, ст. křekati «кричати» (про стерв'ятника, курку, куріпку), слц. krákať, вл. krakać, нл. krjakaś, болг. *кря́кам* «квакати; крякати», *кре́кна* «квакнути, крякнути», м. *крека* «квакає, кричить, горлає», схв. *кре́чати* «крякати», слн. [krẽkati] «тс.»;— псл. krękati, krakati, звуконаслідувальні дієслова;— очевидно, споріднені з лит. krenkti «крякати; хрипіти; хропіти», krokóti «хропіти; шуміти», лтс. krâkt, krąkt «тс.», лат. crōcāre «каркати», гр. κρώζειν «тс.», двн. kruoh «ворона», дангл. hringan «бриніти, тріскотіти, стукати», дісл. hringja «дзвонити», що зводяться до ie. *ker-/kor-, звуконаслідувальних за походженням коренів; кореневе ра в українських словах може походити як з давнього ra, так і з ря < rę, що зазнало діалектного ствердіння.— Шанский ЭСРЯ II 8, 424; Фасмер II 392; Преобр. I 400; Sławski III 206; Machek ESJČ 288; Schuster-Šewc 662; Bezlaj ESSJ II 88; Bern. I 612; Trautmann 128; Pokorny 568.— Пор. **кря.**

[**кря́нкати**] «тріщати; каркати» ВеУг, [*крянча́ти*] «тс.» ВеУг;— очевидно, запозичення з польської мови; п. krząkać «відкашлюватись; рохкати», krzęczeć «тс.; кричати (про вальдшнепа)» зводиться до псл. *krękati, якому відповідає укр. *кря́кати*; відмінності (проти очікуваного) у формі й значенні українського слова є, мабуть, результатом східнословацького або польського діалектного посередництва.— Sławski III 206.— Див. ще **кря́кати.**

[**кряна́тися**] «поратися» ВеЗа;— запозичення з польської мови; п. krzątać się «поратися» відповідає укр. [*кря́татися*] «бути зайнятим, клопотатися».— Sławski III 209.— Див. ще **кря́тати.**

[**кря́нути**] «ударити; кинути Ж»;— р. [*кря́нуть*] «зрушити, зіштовхнути», бр. *кранýць* «торкнути, зрушити», п. zakrzątnąć się «почати поратися», слц. [kriatnuť] «зігнути, перегнути», нл. kśětnuś «скрутити, скривити, ударити», болг. [*кре́на*] «насилу рушу, потягнусь», м. *крене* «піднесе; забере, винесе», схв. *кре́нути* «вирушити», слн. krẽniti «повернути; зрушити, посунути», цсл. **кр҃нѫти** «звернути (в бік)»;— псл. *krętnǫti «повернути», пов'язане з *krętati «повертати», до якого зводиться укр. [*кря́татися*] «клопотатися».— Німчук Тези V сл. конф. 92; Фасмер II 392; Sławski III 209; Schuster-Šewc 707—708; БЕР II 728; Младенов 256, 257; Skok II 191—192; Bezlaj ESSJ II 91; Bern. I 612.— Див. ще **кря́тати.**

[**кря́тати**] «повертати, звертати» О, [*кря́татися*] «бути зайнятим, клопотатися», [*кріта́тися*] «неспокійно кидатися в різні боки; робити крок назад»;— р. [*кря́тать*] «зрушувати», бр. *кра́таць* «зрушувати; торкати», др. *крятати* «рухати, посувати», п. krzątać się «поратися, возитися», ч. křátati «несприпно, важко ходити», слц. kriatať sa «лазити, дертися; повільно, насилу ходити», нл. kśětaś «вертіти; вивихати; згинати; ламати», болг. *кре́там* «рухаюся повільно, насилу», схв. *кре́тати* «рушити, зрушувати; надавати руху (машині)», слн. krétati «рухати, вертіти»;— псл. *krętati «бути в круговому русі, обертатися; насилу йти; зрушувати; скручувати», пов'язане з *krǫtiti «крутити»; продовжує, мабуть, *krǫt-i̯o, первісну форму теперішнього часу з носовим інфіксом від ie. *kert- «крутити, скручувати»;— споріднене з дінд. kṛ̥ṇatti «крутить нитку, пряде», гр. κάρταλλος «кошик», лат. crātis «пліт; в'язка хмизу; сплетіння», ірл. cret «короб», гот. haúrds «двері», двн. hurt «пліт; щось плетене»; припущення про спорідненість з нім. renken «витягати, розтягати», англ. wrench «вивертати, виривати; вивихнути» (Machek ESJČ 299) сумнівне; недостатньо обгрунтоване пов'язання (Osten-Sacken IF 23, 381) з лтс. krietns «енергійний, міцний».— Фасмер II 392; Sławski III 208; БЕР III 2; Младенов 257; Skok II 191; Bern. I 613; Trautmann 142; Pokorny 584—585.— Див. ще **крути́.**— Пор. **кря́нути.**

[**кряч**] «жердина, якою перевертають колоду», [*кря́чка*] «коротка паличка, яку вкручують у парену лозу» Я, [*кря́квини*] «два дерев'яні ріжки позаду саней для сітки, в яку кладуть речі» Я;— р. [*кряч*] «цурка, закрутка», [*кря-*

чить] «прикручувати, закручувати»;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [*кряк*] «кущ», *ко́рінь* (Фасмер II 391, 392).— Пор. **ко́рінь**[1], **кряк.**

[**кря́чка**] (бот.) «деревій звичайний, Achillea millefolium L. Mak; роман собачий, Anthemis cotula L. ВеУг», [*кречка*] «деревій звичайний» Mak;— очевидно, результат видозміни запозиченого з польської мови **krwiaczka*; незасвідчене п. [krwiaczka] «деревій» мало б бути пов'язане з krwawnik «тс.», яке відповідає укр. *кривáвник*[1] «тс.» (див.).

[**крьо-нé**] (крик, яким пастух наказує козам повернутися назад);— неясне.

Ксенофóнт, *Ксень,* [*Фóня*] (Ме), ст. *Ксенефонтъ* «странен муж» (1627);— р. *Ксенофóнт,* бр. *Ксенафóнт,* болг. *Ксенофóн,* схв. *Ксенòфонте*;— запозичення з грецької мови; гр. Ξενοφῶν (-ῶντος) букв. «чужомовний», утворене з основ прикметника ξένος «чужий», етимологічно неясного, та іменника φωνή «звук, голос; мова».— Сл. вл. імен 214; Беринда 225; Спр. личн. имен 427, 504; Петровский 137; Илчев 281; Frisk II 333—334.— Див. ще **фон**[2].

[**Ксéня**] «Оксана», [*Аксéнія, Аксéня, Ксéна, Ксéнійка, Ксéнька, Ксю́та, Оксéня*];— р. *Ксéния,* бр. *Ксéнія,* болг. *Ксения́,* ч. Xenie;— очевидно, запозичення з грецької мови; пор. гр. ξενία «гостинність», ξενίη «чужа».— Сл. вл. імен 248; Петровский 137; Спр. личн. имен 504; Супераиская 88; Kparrová 294; Илчев 281.— Пор. **Оксáна.**

[**ксі**] (вигук, яким гонять свиней);— р. [*ксы*] (вигук, яким підганяють корів), [*ксы́ня*] «тс.», п. [ksi] (вигук, яким проганяють свиней), [ksy, ksyku, eksi], слц. kšo, kšu «тс.», нл. ks (kys) «цить»;— наказовий вигук, що має близькі відповідники й поза слов'янськими мовами, пор. нім. ks ks ks (ksch) (вигук, яким проганяють котів), лит. ksiù, ksiùle (вигук, яким відганяють свиней).— Фасмер II 393; Sławski III 263.— Пор. **киш.**

[**кс-кс**] (вигук, яким нацьковують собак);— бр. *ксы-ксы,* п. ч. вл. [ks] «тс.»;— очевидно, результат редукції давнішого *кусí, кусáй* (псл. *kǫsi, *kǫsaji), форми наказового способу від дієслова *кусáти*; пов'язання з *ксі, ксьов* т. ін. (Sławski III 263) необгрунтоване.— Див. ще **кусáти.**

[**ксóбі**] (вигук, яким повертають коней ліворуч) Па, [*ксоб*] «тс.» Па, [*ксо* (вигук, яким повертають волів ліворуч Л, [*соб*] (вигук, яким повертають волів праворуч) Ж, [*сóбі*] «тс. Бі; (про напрям руху з кіньми) ліворуч Ме»,[*собь собьте*] (вигук, яким повертають волів праворуч) Бі, [*собі*] (у сполученні *ік' с.* «ліворуч» Бі;— бр. [*ксо*] (вигук, яким повертають волів ліворуч), п. ksobi «назад», [ksob] (вигук, яким повертають волів, коней ліворуч), [kso, ksob kse, kseb] «тс.», слц. [ksebnú] «ручний» [ksebnú] «запряжений з лівого боку» вл. ksebny «який знаходиться зліва» слн. ksében «який іде зліва» (про коня);— результат видозміни звороту *к собі* «до себе (> наліво)»; зиачення спочатку стосувалося того, хто вів волів чи коней на оранці, йдучи коло них зліва.— Sławski III 278—279.— Див. ще **к, себé.**— Пор. **гаття́, цоб.**

[**ксьо**] (вигук, яким підкликають коней) Я, [*ксьов* Я, Л, *сьовк-сьовк* Л «тс.»;— бр. [*ксё-ксё, ксёў-ксёў, ксю-ксю* «тс.»;— очевидно, результат скорочення вигуку **ксьо́-ксьо́* «тс.», пов'язаного з вигуком *кось* або іменником *кóся* «кінь»; форма [*сьовк-сьовк*] виникла шляхом метатези [*ксьов-ксьов*]; пов'язання з вигуком *ксі* (Sławski II 263) викликає сумнів.— Див. ще **кóся.**

ксьондз «польський католицький священик»;— р. бр. *ксёндз*;— запозичення з польської мови; п. ksiądz «священик; (ст.) князь» з'явилось (у XIII ст.) внаслідок дисимілятивного впливу носового на попередній палатальний носовий приголосний у *kniądz (< *kъnędzъ) «князь»; значення «священик» у польській мові, як і в інших західнослов'янських (ч. kněz «священик», слц. kňaz, вл. knjez, нл. kněz «тс.»), є, мабуть, калькою слат. dominus «пан» (зокрема, при звертанні до духовної особи).— Richhardt 70; Шанский ЭСРЯ II 8, 425; Фасмер II 393; Sławski III 264—265; Brückner 277; Skok RÉS 7, 184—185; Machek ESJČ 262.— Див. ще **князь.**

[ксьо́ндзик] (орн.) «корольок, Regulus» ВеБ;— похідне утворення від *ксьондз*; назва птаха зумовлена деякою подібністю чорних широких смуг, що облямовують верх голови (Птицы СССР 508), до голови католицького священика з волоссям навколо тонзури.— Булаховський Вибр. пр. III 211.— Див. ще **ксьондз.**

куб[1] «шестигранник», *ку́бик*, *куба-ту́ра*, *кубі́зм*, *кубі́ст*, *кубі́чний*;— р. бр. болг. м. *куб*, п. kub, ч. вл. kubus, схв. *ку̏б*, слн. kúb;— запозичене, можливо, через західноєвропейське посередництво (нім. Kúbus, фр. англ. cube) з латинської мови; лат. cubus «грань, гральна кістка» (< cubitum «лікоть») походить від гр. κύβος «гральна кістка (що мала форму куба)», спорідненого з двн. huf «стегно», дангл. hype, гот. hups «тс.».— СІС 375; Шанский ЭСРЯ II 8, 427; Фасмер III 394; Преобр. I 403 — 404; Sławski III 293; Brückner 279; Holub—Kop. 192; БЕР III 70; Walde—Hofm. I 297; Frisk II 40; Boisacq 528.

куб[2] «великий казан, бак для перегонки або кип'ятіння рідини; [видовбаний з дерева келих, кубок]», [*куба́й*] «видовбаний з дерева келих, кубок», [*куба́н*] «великий череп'яний горщик для смальцю, масла» Мо, [*куба́шка*] «дерев'яна посудина для пиття, для борошна» О, [*ку́бир*] «велика посудина для меду тощо» Ва, [*куби́шка*] «келих, випукла посудина, невелика дерев'яна посудина; бутель, глечик, кухоль» Ж, [*ку́бошка*, *кувбу́шка*] «тс.» Ж, *ку́бок*, [*ку́бка*] «дерев'яний посуд для бринзи; посудина для міряння О», *кубу́шка* «повна жінка; [келих]»;— р. бр. *куб*, др. *кубъкъ* «кубок», п. kubek «келих», слц. [kúb] «піхви для бруска», нл. kubk «келишок»;— псл. *kubъ «видовбана з дерева посудина»;— споріднене з гр. κύμβος «посудина», κύμβη «келих», дінд. kumbháḥ «горщик, глечик», ав. xumba- «горщик, заглиблення», що зводяться до ie. *koub(h)-/kub(h)- або *kumbh- «щось видовбане, видовбаний з дерева посуд»; вважається також (Абаев Этимология 1984, 18) ідеофоном, що виникав незалежно в різних мовах; реконструкція псл. *kǫbъ (Machek ESJČS 243—244), а також пов'язання з псл. *kъbьlъ «чан» (Sławski JP 22, 140), з лат. cuppa «кубок» (Brückner 279; Mikl. EW 147), з двн. kuofa «діжка», нвн. Kufe «чан» (Преобр. I 403), з тюрк. kub «глечик», kup «тс.» (Mikl. TEI 2, 112, Nachtr. 2, 160; Matzenauer LF 9, 32) або з каз. тат. kübi «діжка» (Korsch AfSlPh 9, 517) непереконливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 426—427; Фасмер II 394; Sławski III 295—296; Bern. I 636.

[куба́й] «вузол» О;— неясне.

[ку́бан] «хабар»;— бр. [*куба́н*] «тс.», п. kuban «тс.; клунки з їжею, солодощами»;— очевидно, пов'язане з [*куба́н*] «великий горщик», *куб* «великий казан»; розвиток значення «горщик» — «хабар» не є ізольованим явищем; як семантичну паралель пор. фр. pot-de-vin букв. «горщик вина», пізніше «хабар»; наголос *ку́бан* (замість *куба́н*), можливо, свідчить, що слово є запозиченням з польської мови; пов'язання з п. ст. kubana «коханка», ч. ст. kuběna «тс.» (Brückner 279) або з рум. cu bani «з грошима» (Karłowicz SWO 319) позбавлене підстав.— Sławski III 294.— Див. ще **куб**[2].

куба́нка «невисока смушкова шапка; сорт ярої пшениці»;— р. бр. болг. *куба́нка*;— похідні утворення від назви річки *Куба́нь*, що в українській і російській мовах, очевидно, походить безпосередньо від карач. K'obán, етимологічно не з'ясованого.— Шанский ЭСРЯ II 8, 427; Фасмер III 395; Никонов 218.

[куба́ра[1]**]** «вид корабля» Я;— р. [*куба́ра*] «тс.», др. *кубара* «(грецький) корабель», стсл. *кжвара (кжвара?); — запозичення з середньогрецької мови; сгр. κουμβάριον «галера», пов'язане з гр. κύμβη «чаша; човен», спорідненим з брет. komb «улоговина, видолинок», дінд. kumbháḥ «посудина, глечик», псл. kubъ, укр. *куб*; припущення псл. *kǫbara (Соболевский РФВ 70, 90) не обов'язкове.— Фасмер II 395; ГСЭ 103; Преобр. I 403; Богородский УЗ ЛГПИ 173 (1958) 165—167; Bern. I 636; Frisk II 48; Boisacq 534.— Див. ще **куб**[2].

[куба́ра[2]**]** «прилад для зняття роя бджіл з дерева (складається з довгої жердини і прикріпленого до неї міш-

ка)»;— неясне; можливо, пов'язане з *куб* «великий казан, бак».

[кубáрка] «схожа на дзигу» Я;— запозичення з російської мови; р. *кубáрь* «дзига» утворене від *куб* (зовнішньо дзига схожа на глечик з опуклими боками); пов'язання з нгр. κουβάρι(ον) «клубок, міток» або з дінд. kubhanyuḥ «той, що кружляє в танці», гр. κυβιστάω «танцюю», нвн. hüpfen «стрибати», діал. hoppa «тс.» (Uhlenbeck 58; Walde—Hofm. I 297) непереконливі.— Див. ще **куб²**.

[кубаря́та] «інкубаторні курчата» До;— утворення з суфіксом *-ят(а)*, який вживається переважно у назвах молодих тварин та людей, від скороченої форми слова *інкубáтор*.— Див. ще **інкубáція**.

[кубáток] «грудка», [*кубáття*] (зб.) «грудки»;— результат видозміни форми [*ковбáтка*] «шматок, частина; великий шматок м'яса» (див.).

[кýбах] «ямка, в яку садять капусту, картоплю тощо», [*кóвбах*] «тс.», [*кóбух*] «ямка, в яку садять картоплю» Мо, [*кýбаха*] «тс. Ва; місце під піччю для попелу; заглибина біля печі, де зберігають сіль, сірники тощо Па», [*кýбашка*] «засік; заглиблення біля комина для дрібних кухонних речей ЛЧерк», [*кýбашок*] «місце під піччю для попелу; запічок, де зберігають сірники Мо», [*кубýшка*] «осине гніздо» Я;— результат видозміни назв, пов'язаних з [*кóвбиця*] «заглибина для попелу у печі», [*кóвбашка*] «тс.»; менш переконливе безпосереднє виведення (Варбот Этимология 1979, 36) від псл. *(s)kob- «згинати, скривляти».— Див. ще **кóвбиця**.

[кубгáн] «велика округла глиняна посудина» Я;— р. [*кубгáн*] «кухоль»;— результат контамінації форм **кумган* «куманець», [*кунгáн*] «тс.» (пор. р. [*кумгáн*] «тс.») і [*кубáн*] «великий череп'яний горщик».— Фасмер II 396.— Див. ще **куб²**, **кумáн**.

кубéба «висушене незріле насіння одного з видів перцю (Piper cubeba L.), вживане як приправа і ліки»;— р. *кубéба*, п. kubeby (мн.), ч. kubéba, схв. kubeba;— запозичення з середньолатинської мови; слат. cubeba (пор. свн. kubēbe, іт. cubebe) походить від а [kubāba], kabāba[h] «тс.».— Фасмер 396; Sławski III 295; Bloch I 194; Kle 380; Lokotsch 77.

[кýбел] «вид вулика з кришкою замком; скриня; діжка для сала» [*кýблó*] «бодня» Г, Ж;— р. [*кýбéл*] «кл нок; коробка (для одягу); діжка кришкою», бр. [*кýбел*] «великий цеб для зберігання одягу», п. kubeł «к бер»;— остаточно не з'ясоване; вин диться через польське посередництв від двн. *kubil, свн. kübel «цебер, відр (Brückner 279; Bern. I 658) або від св kuofelîn (küefal) «діжка» (Фасмер 396); вважається також (Ильинск ИОРЯС 23, 232—233; Sławski III 29 Bern. I 636) словом праслов'янсько походження (псл. *kubьlъ), пов'язан з kubъ «куб».— Пор. **кúбель, куб²**.

[кýбель] «великий сніговий заме ВеБ, [*кýбелиця*] «тс.» ВеБ, [*кубелúт* «курить снігом» ВеБ;— не зовсім ясн можливо, пов'язане з *кублó* «лігв гніздо (здебільшого вирите в землі з огляду на дію вітру, що вириває з глиблення в снігу.

[кýбка] «купка» Я, [*кýбаха*, *кýбочк* «тс.» Я;— результат видозміни форм *кýпка*, похідної від *кýпа*[1] (див.).

кýблó СУМ, Ж, [*кублé*] «кубло» *кублúще*, *кублúтися* «гніздитися» Г, Ж [*прокýблити*] «зробити (в стогу) загли лення у вигляді нори»;— р. [*кýбл* «гніздо; лігво дикого кабана», п. kęb «плекати, викохувати», ст. kąbłać «тс. ч. [kublati se] «гаятися», слц. kubl «вирощувати, виховувати», вл. kub «маєток, обійстя», kubłać «виховув ти», нл. kubłaś «годувати, виховувати [приживати]»;— псл. *kǫblo, *kǫbъlo; очевидно, споріднене з лат. cumb «лягаю», cubile «ложе, постіль; лігво гр. κύβος «заглиблення; запона», данг hop «притулок»; пов'язується тако (ЭССЯ 12, 43—46) з псл. kotъ «грудк клубок», лат. cumulus «купа»; сумнів пов'язання (Moszyński PŽJP 214) пс *kǫblo з чаг. kombul «клубок».— Фа мер—Трубачев II 396; Sławski II 124 125; Brückner 225; Bern. I 598.

кýбовий «яскраво-синій» (про тк нину);— бр. *кýбавы* «тс.»;— очевидн

запозичення з російської мови; р. *кýбовый* «тс.» походить від [*куб*] (бот.) «рослина індиго, Indigofera tinctoria L.», утвореного, очевидно, лексико-семантичним способом від *куб* «великий казан, бак»; назва пов'язана з тим, що від індиго після обробки у спеціальному кубі одержували фарбу синього кольору.— Див. ще **куб**[2].

[**кубóша**] «верша» Г, Ник;— р. [*кубáн*] «вид верші на обручах», [*кубáр, кýбарь, кубырь*] «тс.»;— неясне; можливо, пов'язане з *куб* «великий казан, бак».— Пор. **хабóша.**

[**кубрáк**] «(ент.) Phryganea (личинка); бідолаха», [*курбáк*] (ент.) «Phryganea» Ж;— бр. [*кубрáк*] «людина, яка збирає подаяння для церкви за спеціальною книгою»;— запозичення з польської мови; п. kubrak «куртка; (ст.) грубий простий кунтуш» є словом нез'ясованого походження; пов'язується із схв. [kuburija] «якийсь одяг», з укр. *кобурá* (Sławski III 299), з слат. cubrum «верхній лляний одяг» (Brückner 279), з нім. Káprock «вид одягу з капюшоном» (Karłowicz SWO 319—320); значення «личинка» з'явилося як переносне від назви одягу, а «бідолаха» — внаслідок семантичного переходу значення «простий одяг» > «той, хто носить цей одяг».

кýбрик[1] «приміщення на кораблі для суднової команди; [невеличка будка в човні, де перебувають рибалки в час негоди; (заст.) найнята хата для проведення вечорниць Дз]»;— бр. *кýбрык*, п. kubryk, болг. *кýбрик*;— запозичення з російської мови; р. *кýбрик*, ст. *кубрюх* (1720) походить від гол. koebrug «нижня палуба; сходні»; сучасна російська форма з'явилась, мабуть, під впливом слів із демінутивним суфіксом *-ик.*— СІС 375; Фасмер II 396—397; ССРЛЯ 5, 1781; РЧДБЕ 318.

[**кýбрик**[2]] «барило»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *куб*[2].

[**кубрячити**] «пиячити», [*кубрíй*] «пияк, гуляка» Я;— р. [*кýбрить*] «пиячити»;— очевидно, пов'язане з *розкýбрити* «відкрити, розкупорити», *закýбрити* «щільно закрити», р. [*кýбрить*] «закупорювати», які могли виникнути з *розкýпорити, закýпорити*, запозичених з російської мови; р. *закýпорить, раскýпорить* утворені від давнішого *кýпорить* «закупорювати; бондарювати», похідного від [*кýпор*] «бондар», що виводиться від англ. cooper або снн. kûper (Фасмер II 421) чи від гол. kuiper «тс.» (Преобр. I 415; Matzenauer 229).

[**кубцéм-кубцéм**] «люб'язно, ласкаво»;— очевидно, афективне утворення від дієслова *кукóбити* «влаштовувати, турботливо збирати в одне місце» (пор.: «Так коло дітей, гостей *кубцем-кубцем* прикукублю їх...» **Г** II 318).— Див. ще **кукóбити.**

[**кувá**] (вигук, що відтворює крик немовляти), [*кувáкати*] «кричати» (про немовля);— р. [*кýвя*] «немовля, новонароджена дитина», [*увя́*] «тс.», [*кувя́ка*] «жінка-плакса»; — звуконаслідувальне утворення.— Пор. **кувí.**

кувáлда «молот, бияк»;— бр. *кувáлда* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *кувáлда* «тс.; [ковадло]» вважається результатом видозміни запозиченого (через українське чи білоруське посередництво, пор. укр. *ковáдло*, бр. *кавáдла*) п. kowadło; менш переконливе виведення р. *кувáлда* (Фасмер II 397) з префікса *ку-* і основи дієслова *валúть* «валити».— Булаховський Вибр. пр. II 272—273; Трубачев Рем. терминол. 352; Шанский ЭСРЯ II 8, 429—430.— Див. ще **ковáдло.**— Пор. **ковáлдо.**

кувáти[1] «формувати гарячий метал», [*ковáти*] «кувати», [*кýти*] «тс.», *ковалювáти*, *коваléнко* «син коваля», [*ковалúн*] «тс.» Ж, [*коваленя́*] «дитина коваля» Ж, [*коваléнька*] «невелике ковадло для відбивання кіс», *ковалúха* «дружина коваля», [*ковалí*] «вид дитячої іграшки» Я, *ковалíвна* «дочка коваля», [*ковáло*] «ковадло» Ж, *ковáль* «майстер, що куванням обробляє метал; [назва батька новонародженого (на хрестинах); у сполученні *холодний к.* «слюсар»]», [*ковáльня*] «кузня», *ковáльство*, *ковальчýк* «підмайстер коваля; син коваля», [*ковáч*] «коваль», [*кувáч*] «тс. Г; (іноді) мельник, що наковує млинові жорна Я», [*кóванець*] «обшитий залізом віз» Ж, [*кóванка*] «кування; кована гармата, скріплена залізними обручами Я», [*кóвань*] «підковування коня; руда Ж;

метал Я», *ко́вка*, [*кова́льний*] «який застосовується для кування (про молоток); ковкий Ж», *ко́ваний*, *ковки́й*, [*ко́вний*] «ковкий» Ж, *кува́льний*, [*ви́ков*] «виковування», *ви́ковка*, *закува́ти*, [*зако́вець*] «металева скріпа, окуття на дерев'яних предметах», [*зако́вці*] «металеві окуття, прибиті до верхньої частини ярма і до місця, де ярмо з'єднується з дишлом (війям), щоб запобігти швидкому зносові цих частин воза» Я, *зако́ви* «кайдани», [*зако́вка*] «біль у коней, викликаний тим, що підкова підбита неправильно» Я, [*на́ковальце*] «ковадло, слухова кісточка в середньому вусі» Ж, [*на́кованьо*] «невелике ковадло», *на́ко́вка* «візерунок; насічка; оббивка, оковка Ж», *обкува́ти*, *обку́ти*, *окува́ти*, *око́ви* «кайдани», *око́вка*, *оку́ття*, *переко́вка*, *підко́ва* «металева пластина, що прибивається до копита коня, до взуття; [металева підбивка на верхній частині ярма]», *поко́в* «кування», *прико́в* «ланцюг», [*прико́ва*] (у сполученні [*на прикові*] «на ланцюзі») Ж, *прико́вка*, *проко́вка*, *розко́вка*, *розку́ття*, *розко́ваний*, *розку́тий*, *скува́ти* «викувати; охопити з усіх боків; обмежити можливість рухатися, діяти; заморозити; [розбити] Ме», *ско́вувальний*, [*ско́ва* (*зко́ва*)] «сковування» Я, *ско́ваність*, [*ско́вка*] «залізний обруч, залізний наконечник; оббивка, обшивка» Ж, *ско́вувач*, *уко́вка*;— р. *кова́ть*, бр. *кава́ць*, др. *ковати* «кувати; заковувати; замишляти (щось погане)», п. kuć «кувати; приковувати; довбати (про дятла); зубрити», ч. kouti «кувати; готувати, плести, затівати», слц. kovať «кувати, обковувати, підковувати», вл. kować «кувати», нл. kowaś «тс.», болг. *кова́* «кую; підковую; клепаю, відбиваю; створюю», м. *кова* «кує; підковує; карбує», схв. *ко̀вати* «кувати; карбувати; замишляти», слн. kováti «тс.», стсл. **ковати** «кувати»;— псл. kovati, kujǫ «кувати, бити метал молотом»; — споріднене з лит. káuti «бити, кувати», лтс. kaût «бити, рубати; убивати», двн. houwan «рубати, завдавати ударів», нвн. hauen «рубати, сікти; бити, лупцювати; тесати», дісл. hǫggva «тс.; забивати; зрубувати (дерево)», лат. cūdo «б'ю, колю; обробляю метал, кую; карбую», тох. A ko- «убивати», B kau «тс.»; ie. *kou- або *kāu- kəu- «бити».— Шанский ЭСРЯ II 179—180; Фасмер II 270; Преобр. 326—327; Абаев ВЯ 1959, 1, 96—9 Цыганенко 205; Sławski III 18—1 Brückner 279—280; Machek ESJČ 28 Holub—Kop. 183—184; Schuster-Šew 649; БЕР II 506—509; Младенов 24 Skok II 171—172; Bezlaj ESSJ II 7 Откупщиков 172—173; Bern. I 59 Fraenkel 232; Trautmann 123; ЭССЯ 1 10—11; Мельничук Этимология 198 138; Pokorny 535.— Пор. **ковáдло**.

кува́ти[2] «видавати звуки *куку*» (пр зозулю), *ку́ти* «тс.»;— бр. [*кува́ць*] «ку вати» (про зозулю), п. [kować], ст діал. kuć «тс.»;— результат спрощенн давнішого *кукува́ти* (бр. *кукава́ць*, п. ku kać), пов'язаного з *ку́ку́*, і наступног зближення з *кува́ти* (металеві речі) виведення від псл. kovati «кувати (ме тал)» (Sławski III 18) позбавлене під став.— Див. ще **ку́ку́**.

[**куведра́ха**] (орн.) «травник, Fring totanus L.» Ж;— неясне; можливо складне утворення, пов'язане з вигуко *кувї* як імітацією голосу птаха, що ски дається на *дівіві* (divivi) (Vilček 21 і *дра́ти* «дерти» (тут у значенні «кри чати»).

[**куве́рдя**] «занадто закутана ху сткою жінка, недбало одягнена жін ка»;— неясне; можливо, афективн утворення.

[**кувы́рдь**] «беркиць»;— очевидно, за позичення з російської мови; р. [*ку вы́рдаться*] «перекидатися», [*кувы́рдат* «кидати палицю» задовільно не з'ясо ване; розглядається як складне слово в якому виділяється префікс *ку-* (Фас мер II 398) і основа *-выpдать*, що з ставляється з схв. *вр̀дати* «ухилятися уникати», *ше-вр̀дати* «бути несталим легковажним» (Шахматов ИОРЯС 7/2 337).

кувї (вигук, що передає крик поро сяти), [*кувїк*, *квї*, *квїк* МСБГ] «тс.» [*квїк*] «поросячий виск», [*кувїкало*] «по рося» Я, [*квїкало*] «істота, яка вищить» [*кувїря*] «той, що подає крик *кувї* (по рося, грудна дитина)» Я, *кувїкати* «ви шати» (про свиню), [*квїкати*, *квїчéт*

МСБГ] «те.»;— звуконаслідувальне утворення.— Пор. **квúкати, кувá.**

[**кувік**] (орн.) «хатній сич, Athene noctua Scop.» ВеУг, [*кувúк*] «тс. ВеУг; чайка (чибіс), Vanellus vanellus L. ВеНЗн», [*кувікати*] «кричати» (про сича) ВеУг;— п. [kuwiek] (наслідування крику деяких птахів, переважно сича), ч. [kuvík] «хатній сич», слц. kuvik, схв. *кȕвик* «тс.»;— похідне утворення від звуконаслідувального вигуку типу *кувi*; вважається, що голос птаха подібний до різкого *ку-вiть, ку-вiть* (Птицы СССР 361).— Булаховський Вибр. пр. III 191; Sławski III 448; Strutyński 113; Machek ESJČ 310.— Пор. **кугúкати.**

[**кувшúн**] «глечик» Ж, [*кукшúн* Бі, *кушúн* Л, *кушін* Л] «тс.»;— р. *кувшúн*, [*кукшúн*], бр. [*кукшын*] «тс.»;— можливо, запозичення з литовської мови; лит. *kaušinas «великий коряк», припускається як похідне утворення від káušas «коряк», до якого зводиться укр. *ківш*; щодо словотвору пор. лит. vaikìnas «великий хлопець» : vaĩkas «хлопець, дитина»; інші пов'язання — з р. [*кýкша, кýкса*] «людина без пальця» (Соболевский Лекции 129), з др. *ковьць* «посудина» і п. kusz «кубок» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 231), з дат. kaus «келих, ківш» (Matzenauer 232), з тат. kupšin, kukšin, kükšin «глечик» (Mikl. TEl I 337), запозиченнями з російської мови (Радлов II 1034; Korsch AfSlPh 9, 513),— менш імовірні.— Лаучюте 39; Шанский ЭСРЯ II 8, 430; Фасмер II 397; Преобр. I 404; Трубачев Рем. терминол. 303.— Див. ще **ківш.**

[**кувшинчики**] (бот.) «глечики жовті, Nuphar luteum (L.) Sibth. et Sm. Пі; латаття біле, Nymphaea alba L.» Mak;— р. *кувшúнка* (*желтая*) «глечики жовті», *кувшúнкá* (*белоснежная*) «латаття біле»;— результат перенесення назви [*кувшинчик*], зменшувальної форми від [*кувшúн*] «глечик»; назва пов'язана з глекоподібною формою плода рослин (пор. інші їх назви: укр. *глéчики*, р. *кубы́шка*); обидві рослини схожі за біологічними особливостями (Нейштадт 246); не виключена й можливість запозичення з російської мови.— Див. ще **кувшúн.**

[**куг**] (бот.) «вишня антипка, Cerasus mahaleb (L.) Mill. (Prunus mahaleb L.)» Ж, [*кугúна*] «тс.» Ж;— неясне.

кугá[1] (бот.) «схеноплект, Schoenoplectus Pall.; [очерет звичайний, Phragmites communis (L.) Trin. Mak; осока, Carex L. Mak]»;— р. [*кугá*] «комиш; рогіз», бр. [*кугá*] «схеноплект»;— запозичення з тюркських мов; пор. крим.-тат. [quğa] «куга», qoğa «тс.», караїм. *къогъа* «очерет; комиш», *когъа* «тс.», каз. *қоға* «куга».— Фасмер II 398; Преобр. I 404; Меркулова 54; Шипова 202—203; Радлов II 516.

[**кугá**[2]] «дерев'яний поплавець до невода або іншої сітки у вигляді невеликого барильця, а до перемету — цурка з кореня», [*підкýжник*] «кінець мотузки, до якого прив'язують поплавець»;— неясне.

кугáва — див. **кýява.**

[**кугúкати**] «кричати *куги! куги!*», [*кугач*] (орн.) «сич, Athene Boie», [*кугик*] «хатній сич, Athene noctua Gray», [*кугік*] «тс.» ВеНЗн;— звуконаслідувальні утворення, паралельні до *кувік* (пор.).

[**кугля́р**] «фокусник» Пі;— п. kuglarz, ч. kejklíř «тс.», слц. kaukliar «жонглер», вл. kekler «фокусник», нл. koklaŕ, [doklaŕ] «тс.»;— запозичення з середньоверхньонімецької мови; свн. goukelære «чарівник, фокусник» (> нвн. Gaukler «фокусник, жонглер; шарлатан»), gōkeler (що продовжує двн. gōuggalāri) споріднене з снідерл. gōghelāre, дангл. gēog(e)lere «тс.», лтс. ġaugties «насолоджуватися, милуватися, тішитися».— Sławski III 321—322; Brückner 280; SWO 378; Machek ESJČ 248; Holub—Kop. 167; Holub—Lyer 239; Kluge—Mitzka 236.

[**кýгут**[1]] «корчастий пень» Я;— очевидно, результат перенесення назви [*кýгут*] «півень», пов'язаної з [*кóгýт*] «тс.; тетеря; китиця з півнячого пір'я на гуцульському капелюсі» (пор. як семантичну паралель [*когýтик*] «верхівка смереки»).— Див. ще **кóгýт**[1].

кýгут[2] «назва вола з прямими рогами, що розходяться в боки»;— очевидно, пов'язане з [*кýгут*] «півень», фонетичним варіантом форми [*кóгýт*] «тс.»;

мотивація зв'язку неясна.— Див. ще **ко́гу́т**[1].

ку́гут[3]— див. **ко́гу́т**[1].

[**кугутки́**] «сережки» Мо;— очевидно, результат контамінації слів [*ковтки́*] «тс.» і [*ко́гу́т*] «півень; китиця з пів'ячого пір'я на капелюсі».— Див. ще **ковто́к**[1], **ко́гу́т**[1].

[**куда́н**] «палиця» Ник;— неясне.

куде́ля «кужіль; недоброякісне волокно льону; (перен.) скуйовджене волосся», [*куде́ль*] «тс.», *куде́лиця* «кужіль», [*куделина* Ж, *кудівка*, *куділь* ВеЛ] «тс.», [*куде́ли́ти*] «прясти; тягати за волосся» Г, Ж;— р. *куде́ль* «кужіль», [*куде́ля*] «тс.», бр. *кудзе́ля* «кужіль; [скуйовджене волосся]», п. kądziel «кужіль, прядка», ч. koudel «кужіль; клоччя», слц. kúdel' «кужіль, веретено», вл. kudźel «прядка», нл. kuźel', полаб. kǫ̑dil'ă «тс.», болг. *къде́ля* «кужіль», м. *кадела* «тс.», схв. *кȕдеља* «тс.; коноплі; прядиво, клоччя», слн. kodélja «кужіль; прядка», цсл. **кѫдѣль**;— псл. *kǫdelь, *kǫdelja, kǫděľь, остаточно не з'ясоване; можливо, утворене за допомогою префікса kǫ-, укр. *ку-* (*кукобити*) від *del- «плести, вити» (пор. рос. [*дель*] «товста прядив'яна нитка для неводів»); виводиться також (Мартынов Сл. и ие. аккомод. 64—65) від того самого *kǫgelь, від якого походить і *ку́жіль*; заслуговує на увагу також пов'язання (Sławski II 117) псл. *kǫdelь, kǫdelja «те, що прядеться» з псл. *kǫdrъ (укр. [*кудря́вий*]); припущення про спорідненість із нвн. Hede «клоччя, куделя, залишки льону» (снн. herde, дангл. heordan, англ. hards, hurds «тс.») (Machek ESJČ 284) сумнівне; порівняння з лит. kedénti «скубати (вовну)» (Schuster-Šewc 712; Младенов 267; Bern. I 598) непереконливе з фонетичних міркувань (Fraenkel 233); зближення з лит. kuodẽlis «пучок льону», лтс. kuodeļš «згорток льону, вовни» (Bern. I 598; Brückner 224) неприйнятне через те, що ці слова самі є слов'янськими запозиченнями.— Шанский ЭСРЯ II 8, 431—432; Фасмер—Трубачев II 399; Skok II 222—223; Bezlaj ESSJ II 53; Трубачев Рем. терминол. 98—99, 242—243; ЭССЯ 12, 48—50.— Пор. **ку́жіль**.

куди́, [*куда́*] «куди» Ж, [*кудай*, *куди́й*, *куди́йка*] «тс.» Ж, *куди́ю* «яким шляхом», *куди́кало*, *куди́кати* Ж, *нікуди*, *нікуди*, *нікуди́шній*, [*поку́да*] «поки» Л, [*скуд*] «звідки» ВеЗа, [*ску́дова*] «тс.» Л;— р. *куда́*, [*кудыі*], бр. *кудыі*, др. *куда*, *кудыі*, п. kędy «де; куди», ч. kudy «яким шляхом», слц. kade «тс.; куди; де», полаб. vitkǫd «звідки», болг. *къде́* «куди; де», м. *каде* «тс.», схв. *кȕд* «куди», *кȕдā*, «тс.», слн. kód «яким шляхом», стсл. **кѫдоу** «звідки; яким шляхом»;— псл. *kǫdy, *kǫda, утворене з кореня питального займенника *kъ, того самого, що і в псл. *kъto, укр. *хто*, і часток -dy, -da, також займенникового походження, споріднених з псл. *kъ-de, укр. *де*, рос. укр. діал. *да*; найімовірнішими відповідниками є прус. isquendau «звідки», лат. unde «звідки», inde «звідси»; зіставлення з лат. quandō «коли, коли-небудь» (Walde—Hofm. II 398; Фасмер II 399) сумнівне.— Німчук ІУМ Морфологія 344; Шанский ЭСРЯ II 8, 431; Sławski II 125; Brückner 225; Machek ESJČ 305; Младенов 267; Skok II 115; Bezlaj ESSJ II 53; ЭССЯ 12, 46—47, 53.— Див. ще **де**[1], **хто**.

[**куди́ркати**] «(про немовля) подавати злегка голос, мугикати; (про свиней) хрюкати, злегка кричати» Ме;— звуконаслідувальне утворення не зовсім ясної структури.

куди́сь, [*кудась*] «кудись» Ж, [*куди́с*] «тс.» Ж;— бр. *кудысь* «кудись», п. kędyś «десь; кудись», ч. kudysi «якимось шляхом», слц. kadesi «кудись»;— складне утворення з *куди́* (< псл. kǫdy) і частки *-сь* (< псл. si), що була формою давального відмінка зворотного займенника sę «себе»; псл. kǫdy si означало «кудись собі» (kǫdy, як і всі інші питальні слова, мало також семантику неозначеності); зведення частки *-сь* до псл. sь «цей» (Sławski I 492) або до дієслівної основи es- «бути» (Machek ESJČ 542) помилкове.— Мельничук Вступ 459; Bern. I 21.— Див. **ще куди́, ся**.— Пор. **десь**[1].

[**куди́сьцика**] «кудись» Ж;— бр. *кудысьці* «кудись»;— очевидно, складне утворення з прислівника *куди́сь*, частки (-)*ци*(-), яка походить з *ti (*ти*), енкліт-

тичної форми давального відмінка однини займенника *ти*, і елемента *-ка* (мабуть, суфіксального походження).— Див. ще **куди́сь, ти.**

[**куді́лка**] (бот.) «хвощ, Equisetum L.», [*куді́лька*] «лілія лісова, Lilium martagon L.» ВеНЗн, [*куді́лький*] «вид рослин» Ж;— р. [*куде́ль*] «первоцвіт весняний, Primula veris L.», п. kądziel «вид рослин з родини складноцвітих», схв. *куђељица* «хвощ»;— назви пов'язані з *куде́ля* «кужіль; скуйовджене волосся», у хвоща — за подібністю до кужеля його зрослих між собою листочків (Вісюліна—Клоков 59), у лісової лілії,— очевидно, за наявністю гроновидного суцвіття з малими приквітками, подібними до скуйовдженого волосся (пор. р. заст. *царские кудри* «лілія лісова»).— Див. ще **куде́ля.**

кудкудак (вигук, що передає крик курки), *куджудакати*, [*коткодакати*] «кудкудакати» Ж, [*кудкудакало*] «курка, що кричить *кудкудак*», [*кудкудачик*] «півень» Ж;— р. [*кудак(т)ать, кудкудакать*] «кудкудакати», ч. [kokodakati], слц. kotkodákat', болг. *кудкудя́кам*, м. *кокодака*, схв. *кокодакати*, слн. kokodákati «тс.»;— звуконаслідувальне утворення.— Шанский ЭСРЯ II 8, 431; Фасмер II 399; Преобр. I 404.

ку́дла «кудлата голова; жінка з кудлатою головою; [кудлатий собака]», *кудла́й* «кудлатий собака; чоловік з кудлатим волоссям, патлань», *кудла́нь, кудла́ч* «тс.», *ку́дли* (мн.) «скуйовджені пасма волосся або вовни», [*кудлій*] «кудлай» Я, [*кудло́*] «той, хто має кучеряве волосся» Бі, [*кудла́вий*] «кудлатий, бородатий» Ж, [*кудлова́тий*] «тс.» Ж, *кудла́стий, кудла́тий, ку́длати* «кошлати; куйовдити», *ку́длитися* «бути кудлатим, стирчати в різні боки», [*переку́длити*] «скуйовдити», *розку́длати* «тс.», *розкудла́чений, скудла́чити, ску́длити*;— р. [*ку́дла*] «патли, скуйовджене волосся; скуйовджена вовна», бр. *ку́дла* «шавка; [кудла; людина із скуйовдженою головою]», п. kudły «кудли, патли», ч. [kudla] «волосся, вовна», слц. [kudly] «скуйовджене волосся», цсл. **коудло** «руно»;— псл. **kǫd-ьla*, пов'язане з **kǫdelja* (укр. *куде́ля*), **kǫderь* (укр. *ку́дрі*); пов'язання з дінд. *cū́ḍaḥ* «пухлина, опух», *cūḍā́* «чуб» (Matzenauer LF 9, 34) сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 432; Фасмер II 401; Sławski III 317—318; Brückner 225, 280; KZ 42, 350; Machek ESJČ 304; ЭССЯ 12, 53—54; Bern. I 599.— Див. ще **куде́ля, ку́дрі.**

[**ку́для**] «бійка, прочухан»;— очевидно, похідне утворення від [*куде́лити*] «тягати за волосся», пов'язаного з *куде́ля* (див.).

[**кудо́вчити**] «скуйовджувати, сплутувати (волосся, вовну)», [*кудо́вчати, кудо́льчити*] «тс.» Ж, [*розкудо́вчатий*] «кудлатий, патлатий» Ж, *розкудо́вчений* «розкуйовджений»;— очевидно, результат контамінації слів *ку́дла* і *куйо́вдити* (див.).

[**кудом'я́чити**] «бити, душити» Ва;— очевидно, результат контамінації слів *кудо́вчити* і *м'я́ти* (див.).

[**ку́дра**] «невеликий ставок; острівець лісу» Непокупный;— бр. [*ку́дра*] «ліс на болоті; купка дерев; загата; невелике озеро», п. kudra «затон, озерце»;— запозичення з литовської мови; лит. kū́dra (kudrà) «ставок, невелике болото; мокре місце, поросле чагарником», як і лтс. kûdra «торф», kūdri «добриво», вважається спорідненим з снн. hotte «зсіле молоко», гол. hotten «зсідатися».— Непокупный 194; Лаучюте 17; Fraenkel 305; Mühl—Endz II 332.

[**кудря́й**] (орн.) «горобець домовий, Passer domesticus L.» Л;— неясне.

[**кудре́лька**] «килимок» Мо;— видозмінене запозичення з болгарських говірок Одещини; болг. *къдре́ла* «вовняний строкатий килимок або тканина домашнього виробу» є, очевидно, результатом контамінації слів *къде́ля*, що відповідає укр. *куде́ля*, і *къдри*, спорідненого з укр. *ку́дрі*.— Див. ще **куде́ля, ку́дрі.**

ку́дрі «кучері», [*ку́дер, кудир*] «тс.» Ж, [*ку́дерець*] «кучерявий або зігнутий кінець верхівки дерева», [*ку́дрик*] «тс.», [*ку́дра*] «кучерява жінка», [*кудря́вчик*] «кучерявець», [*кудря́й*] «кучерявий чоловік», [*кудря́та*] (пестлива форма мн. від *ку́дрі*), [*кудере́вий*] «кучерявий», [*кудеря́вий, кудря́вий*] «тс.», [*ку́дрий*] «пінявий», [*кудрява́тий*] «кучерявий» Я,

[*розкудря́вити*] «скуйовдити, розпатлати»;— р. *ку́дри* «кучері», [*ку́дерь*] «локон», бр. *ку́дзер* «тс.», *ку́дзеркі* «кучерики», др. *кудрявыи* «кучерявий», п. *kędzior* «локон», ч. kudrna, слц. kudrlina, вл. kudźer, нл. kuźeŕ, kuźera «тс.», болг. *къ́дри* «кучері», м. *кадра* «локон», схв. *ку̏дра*, слн. kóder «тс.»;— псл. *kǫderь «скуйовджене волосся», утворене за допомогою суфікса -ерь від того самого кореня, що і в *kǫd-elь «куделя»; вважається також (Трубачев Ез.-етн. изсл. 140) утвореним з префікса kǫ- і кореня dьr- «дерти».— Шанский ЭСРЯ II 8, 432; Фасмер II 400; Преобр. I 405; Sławski II 126—127; Brückner 225; Machek ESJČ 304—305; Holub—Kop. 192; Schuster-Šewc 713; Младенов 267; Skok II 222—223; ЭССЯ 12, 51—52; Bern. I 598.— Див. ще **куде́ля**.

[кудря́вець] (бот.) «лобода запашна, Chenopodium botrys L.; маруна тисячолиста, Pyrethrum millefoliatum Willd.; пижмо звичайне, Tanacetum vulgare L.; сухоребрик, Sisymbrium sophia L.», [*кудравець*] «тс.» Mak, [*кудрявчик*] «остудник голий, Herniaria glabra L.» Mak, *кудря́ш* «льон низький, Linum humile Mill.», [*кудравці*] «лобода амброзієвидна, Chenopodium ambrosioides L.» Mak, [*кудравчик*] «лобода запашна» Mak, [*кудренник*] «м'яточник чорний, Ballota nigra L.» Mak, [*кудрина* (*пасемниця*)] «улотрикс поясковий, Ulothrix zonata Ktz.» Mak, [*кудричка* (*ніжна*)] «адіант венерин волос, Adiantum capillus veneris L.» Mak;— р. [*кудря́вец*] «лобода запашна; лобода багатонасінна, Chenopodium polyspermum L.; сухоребрик; козельці лучні, Tragopogon pratensis L; козельці східні, Tragopogon orientalis L.; бедринець ломикаменевий, Pimpinella saxifraga L.», *кудря́ш* «льон кудряш», бр. [*кудзер*] «сухоребрик лезелія, Sisymbrium loeselii L.»;— похідні утворення від *ку́дрі* «кучері»; назви зумовлені різними особливостями зовнішнього вигляду рослин (розгалуженістю, рясністю або кучерявістю листя, рясністю суцвіття тощо).— Див. ще **ку́дрі**.

ку́єв — див. **ку́ява**.

[ку́жба] «(у тринозі) гак, на якому підвішують казанок; (у колісників) жердина з прив'язаною до неї дерев'яною ключкою для притискання колісного обода; приміщення для вівчарів та молочних продуктів Доп. УжДУ IV», [*ку́жбитися*] «гнутися, горбитися»;— запозичення з молдавської мови; молд. *ку́жбэ* «дуга; гак, гачок» походить від схв. *гу̏жва* «заплутаний клубок, моток; мотузяна петля на човні; жгут, кільце, вінчик», спорідненого з укр. *гуж*.— Scheludko 136; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 133—134; Vrabie Romanoslavica 14, 157—158; Vincenz 12; Crânjală 331; СДЕЛМ 214—215; Cihac II 447; DLRM 204.— Див. ще **гуж**.

[ку́жва] «сплетена з гілок в'язка; фашинна перев'язка» Ж;— неясне; виводиться від рум. *cújbă* «дуга, гак, гачок» (Crânjală 331); з семантичного погляду зближення не зовсім переконливе.

[кужделе́ба] «стара хатина, старий курінь»;— неясне; можливо, пов'язане з [*ку́жба*] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів».

[кужи́лка] «посудина, в яку косарі вкладають мантачку» Ж;— очевидно, пов'язане з [*ку́шка*] «тс.» (див.).

ку́жіль «прядиво, або вовна, намотані на кужівку; кужівка; вихор, клуб (пилу); [худа людина Я]», [*кужела́*] «веретено» ВеУг, *кужéли́на* «кужіль» СУМ, Г, *кужéлиця* «тс.», [*ку́жель*] «очищене лляне або конопляне прядиво, найкраще чесане прядиво» Бі, *кужівка* «частина прядки у вигляді кілка, на який намотують пряжу», [*кужівни́к*], *кужі́лка* «тс.», [*кужіле́ць*] «кужіль», [*кужі́лька*] «променева кістка» Ж, [*кужілова́тий*] «конусоподібний, конічний» Ж, [*кужньо́ви*] «витканий із льняного чи конопляного волокна» Ник, [*кужéлити*] «вихрити, мести (про вітер, завірюху та ін.)»;— р. [*ку́жель*] «кужіль», бр. *ку́жаль* «кужіль; чесаний льон; тонке полотно», ч. kužel «конус; дерев'яний валок прядки; кужівка», слц. kužeľ «тс.», вл. нл. kužoł «вир», болг. *къ́жел* «кужівка; дерев'яний валок у прядці; куделя; конусоподібна гірська верховина», схв. ст. kuželj «куделя», слн. kožélj «кужівка; дерев'яний валок у прядці»;— псл. *kǫželь, очевидно, ут-

ворене внаслідок контамінації *krǫželь (< *krǫgъ «круг») і kǫděľь «куделя»; зіставляється також з лит. káugė «копиця сіна», лтс. kàudze «копиця, стіжок» і виводиться від ie. *keu-g- «гнути, вертіти» (Schuster-Šewc 744); пов'язання з двн. kugel «ціпок з кулькоподібним гудзиком на кінці» (Machek ESJČ 310; Holub—Kop 195; Holub—Lyer 275), з нвн. Kunkel «прядка» або з діслі. kongull «жмуток» (Mikkola Berührr. 131; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 64—65), а також пояснення слова як звуконаслідувального (Skok II 250) сумнівні.— Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 204—205; Фасмер II 401—402; Sławski III 110—111; Bezlaj ESSJ II 77; Трубачев Рем. терминол. 96—98; ЭССЯ 12, 80—82; Bern. I 598.— Див. ще **кру́жіль, куде́ля.**

[**ку́жмарки**] «піжмурки», *ку́зьмірки* «тс.»;— результати видозміни слова *піжмурки*, можливо, через зближення його з [*ку́жбитися*] «гнутися, горбитися», [*кузько́м*] (*сидіти*) «сидіти навпочіпки, зігнувшись».

[**кузду́сь**] «горобець» Л;— неясне; можливо, звуконаслідувальне утворення.

кузе́н «двоюрідний брат», *кузи́на* «двоюрідна сестра», *кузи́нка* «тс.»;— р. *кузе́н, кузи́на*, п. kuzyn, kuzynka;— запозичене, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. cousin «двоюрідний брат; свояк, родич» походить від лат. consobrīnus «двоюрідний або троюрідний брат, родич», утвореного з префікса con- «з-» і іменника sobrīnus «двоюрідний брат з боку матері», пов'язаного з soror «сестра», спорідненим з дінд. svásar, дірл. siur, гот. swistar «тс.», псл. sestra, укр. *сестра́*.— CIC 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 432—433; Фасмер II 402; Sławski III 450; Brückner 286; Dauzat 215; Ernout—Meillet 156; Walde—Hofm. I 251, 265.— Див. ще **коаліція, сестра́.**

[**кузе́нька**] «невеликий луб'яний кошик з двома ручками» Л, [*ку́зька*] «тс.»;— очевидно, результат скорочення слова [*кузубе́нька*] ([*козубе́нька*]), похідного від *ко́зуб* (див.).

[**кузе́т**] «сторожа» Я;— запозичення з тюркських мов; пор. каз. *күзет* «варта, нагляд, сторожа, охорона», узб. *кузатмоқ* «супроводжувати; спостерігати, стежити», тат. *күзәт* «стежити», башк. *кузәтеү* «стежити, спостерігати, розвідувати», дтюрк. küzät «варта, сторожа, вартувати, доглядати, зберігати», kü- «охороняти, оберігати».— Радлов II 2, 1506, 1507; Қаз. тіл. қысқ. сөзд. 108.

ку́зня, [*кузне́ць*] «коваль» Ж, [*кузни́ця*] «ковальське горно» Ж, [*кузе́нний*] «ковальський» Я;— р. *ку́зница*, [*ку́зня*], бр. болг. діал. *ку́зня*, п. kuźnia, ч. [kuzňa], слц. [kúzňa], вл. ст. kuznja (kóznja) «приміщення для різьблених виробів, для зброї», м. [*кузња*];— псл. *kuz(ь)nja, утворене від основи kovati (kujǫ) за допомогою складного суфікса -z(ь)n-ja.— Шанский ЭСРЯ II 8, 433; Фасмер II 402; Трубачев Рем. терминол. 332—333; Sławski III 450; Brückner 286; Machek ESJČ 310; Schuster-Šewc 742; ЭССЯ 13, 144—145; Bern. I 599, 655.— Див. ще **кува́ти**[1].

ку́зов «частина автомашини, автобуса, призначена для перевезення людей або вантажу»;— бр. *ку́заў* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *ку́зов* «тс.; кошик», найвірогідніше, походить від тат. *кызау* «козуб»; пов'язується і з п. kozub, слн. kozȍl «короб» (Mikl. EW 136; Brückner KZ 45, 27; 48, 205; ЭССЯ 13, 145—146); висновок на підставі алб. shkozë «бук» про іллірійське походження (Meyer EW 408) необгрунтований.— Шанский ЭСРЯ II 8, 433—434; Фасмер II 402; Преобр. I 406; Шипова 203.

[**ку́зовиця**] (бот.) «верба прутовидна, Salix viminalis L.» Я, Ж;— р. [*кузовица*] «тс.»;— похідне утворення від незасвідченого укр. **ку́зов* «плетений кошик» (пор. р. *ку́зов* «плетений кошик, козуб»); назва зумовлена тим, що лозина вживається для виготовлення козубів (пор. інші назви цієї рослини: *корзинна лоза, корзиночник, іва плетнева* — Нейштадт 183).— Див. ще **ку́зов.**

[**кузю́к**] «член у самців тварин Бі; сумне становище (ірон.) Пі; у сполученнях: [*зігну́тися у к.*] стати сумним, згорбитися Бі; [*в к. ізгорнути*] зігнути в дугу Пі»;— не зовсім ясне; можливо,

похідне утворення від фонетично зміненого [*ґудз, ґудзь*] «гудзик; гуля від удару, пухлина; вузол на мотузку, нитці», [*ґуз*] «вузол (на нитці, мотузку)».

[**кузю́ка**] «кужіль» Ж;— неясне; можливо, афективне утворення на основі *кужі́вка* «кужіль».

ку́зька (ент.) «комашка; хлібний жук, Anisoplia austriaca Hbst.; вошва», [*ку́зка, ку́зочка, кузя́вка*] «тс.» Ж;— р. бр. *ку́зька* «хлібний жук»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. kózka «(мн.) родина жуків-вусачів, Cerambycidae; польовий цвіркун; кізочка» є зменшеною формою від koza «коза» (як назва комахи за зовнішньою схожістю її вусів з рогами кози; пор. р. *козя́вка* «комашка» : *коза* «коза»).— Фасмер—Трубачев II 279, 403; Sławski JP 36, 71.— Див. ще **коза́**[1].

кузько́м — див. **ку́чки**[2].

Кузьма́, [*Косьми́на* Я, *Кузьма́к* Я, *Ку́зьмик* Я, *Кузьми́на*], ст. *Кузьма* (XIV—XV ст.), *Косма* (1627);— р. бр. *Кузьма́*, др. *Кузма*, п. ч. Kosma, слц. Kuzma, болг. *Козма́*, *Ку́зма*, м. *Кузман*, схв. *Козма*, слн. Kózma, Kózem, стсл. **Коуꙁма, Козма**;— через церковнослов'янську мову запозичене в давньоруську з грецької; **гр.** Κοσμᾶς пов'язане з прикметником κοσμᾶς «прикрашений», κόσμος «порядок; всесвіт; люди; прикраса, вбрання».— Сл. вл. імен 214; Беринда 217; Петровский 137; Спр. личн. имен 427; Суперанская 79; Фасмер II 403; Knappová 114; Korečný 87; Илчев 262; Constantinescu 35.— Див. ще **ко́смос.**

[**ку́йда**] «жінка, яка повільно й погано працює» Я;— очевидно, результат формальної і семантичної видозміни назви *куйо́вда* «кудлата людина» (пор. *куйо́вдитися* «порпатися; вовтузитися», р. [*куёвдиться*] «робити що-небудь дуже повільно, копатися», [*куёлдиться*] «тс.»).— Див. ще **куйо́вдити.**

[**куйна́ра**] «шапка у чорноморських чабанів»;— неясне.

куйо́вдити «кошлатити (волосся, вовну); вихорити, мести», *куйо́вдитися* «кошлатися; порпатися, ритися; поратися; вовтузитися; вихоритися», *куйо́вда* «кудлата людина або тварина», *розку́йдати* «розкуйовдити», *розку́йдити* «тс.», *розку́йданий* «розкуйовджений», [*розкуйо́ваний*], *розкуйо́вдження*; — р. [*куёлдить*] «збивати, куйовдити; мутити, сварити; починати лайку, заводити розбрат», [*куёвдиться*] «лежати неспокійно, весь час перевертаючись»;— неясне.

[**куйо́н**] «служник; хлопець; негідник; босяк» Ж;— запозичення з польської мови; п. kujon «зубрій; [гультяй, лайдак; дурень]», як і ч. kujón «шахрай», слц. kujon, схв. *ку̏јо̄н* «тс.», слн. kujón «бандит; негідник», запозичене через німецьке (н. Kujón «негідник, паскудник»), французьке (фр. couillon «дурень») та італійське (іт. coglione «тс.») посередництво з народно-латинської мови; нар.-лат. *cōleōne «кастрат» зводиться до лат. cōleus «мошонка, яєчко», етимологічно нез'ясованого.— Sławski III 322; Brückner 280; Machek ESJČ 246; Holub—Lyer 272; Skok II 225; Bezlaj ESSJ II 108; Kluge—Mitzka 411; Ernout—Meillet 131; Walde—Hofm. I 242.

[**ку́ка**[1]] (дит.) «воша; комаха Я»;— неясне; може розглядатися як результат скорочення слів *ку́зька* «комаха» або [*ку́ска*] «усе, що кусає, гризе (миші, комахи-паразити тощо)», або як пов'язане з [*ку́чити*] «докучати» (пор. [*доку́ка*] «неприємності; клопіт», р. [*ку́ка*] «клопіт»).

[**ку́ка**[2]] (дит.) «лялька» Л;— очевидно, результат скорочення слова [*ку́кла*] «лялька».— Див. ще **ку́кла.**

кукáн «тонка мотузка, на яку рибалки нанизують пійману рибу»;— запозичення з російської мови; р. *кукáн* «тс.» пов'язане з [*ку́ка*] «великий гак», яке зводиться до псл. kuka «гак»; пов'язується також з перс. kuka «застібка».— Дзендзелівський НЗ УжДУ 13, 65, 91; Фасмер II 404; ЭССЯ 13, 88.— Див. ще **ку́кса**[1].

[**кукéлка**] «калач, білий хліб, крендель» Ж;— запозичення з польської мови; п. kukiełka «хала (вид булки); лялечка», як і ч. [kukla] «вид булки», болг. [*ку́кла*] «обрядовий хліб, коровай», м. [*кукла*] «довгастий хліб», можливо, також р. [*ку́каник*] «вид пирога з

кислого тіста», певної етимології не має; вважається рефлексом псл. *kuka, *kъka, *kyka, споріднених з лит. kukulỹs, kùkulis, kuklỹs «буханець хліба», лтс. kukulis «тс.», що зводяться до ie. *keuk- «кривити, згинати»; не виключена можливість зв'язку за зовнішньою подібністю з [*ку́кла*] «лялька», особливо, якщо врахувати південнослов'янські форми (Karłowicz SWO 323); менш переконливим є припущення (Brückner 280) про зв'язок з п. kukła «каптур».— Sławski III 328—329.

кукіль (бот.) «бур'ян з родини гвоздикових, Agrostemma L.; [волошка синя, Centaurea cyanus L. Бі; зірки, Lychnis L. Пі; куколиця біла, Melandrium album (Mill.) Garcke (Lychnis alba Mill.) Mak; латук компасний (дикий), Lactuca serriola L. (Lactuca scariola L.) Mak; пажитниця п'янка (дурійка), Lolium temulentum L. Mak]», [*кокіль*] «кукіль, Agrostemma; смілка широколиста, Silene latifolia (Mill.) Rendle et Britt. (Silene inflata Sm.)» Mak, [*ко́куль*] «бур'ян (на ріллі)» Я, [*кукільни́ця*] «в'язіль барвистий, Coronilla varia L. Mak; смілка бобовидна, Silene fabaria (L.) Sibth. et Sm. (Silene Czereii Baumg.) Mak; (у сполученні *к. звичайна*) дутень ягідний, Cucubalus baccifer L. Mak; віялка для очистки зерна від куколю Я», *куколи́ця* «Melandrium Roehl. Словн. бот.; [смілка широколиста Пі]», [*куколь*] «кукіль, Agrostemma; зірки Пі; волошка синя Бі; смілка широколиста Mak», [*кукольни́ця*] «в'язіль барвистий Mak; дутень ягідний Mak», [*куку́ль*] «кукіль, Agrostemma» ВеНЗн, [*кукільова́тий*] «перемішаний з куколем»;— р. *ку́ко́ль* «кукіль, Agrostemma; [зірки; пажитниця п'янка (дурійка)]», [*куколи́ца*] «смілка широколиста», бр. *куко́ль* «кукіль», п. kąkol «тс.; пажитниця п'янка (дурійка)», ч. koukol «кукіль», слц. kúkol, вл. нл. kukel, нл. kukol, полаб. kǫt'ül, болг. *кúклица*, м. *какол* «тс.», схв. *ку́коль* «тс.; шкідлива людина», слн. kókolj «кукіль»;— псл. *kǫkolь, варіант щодо псл. *kolkolъ «дзвін»;— споріднене з лит. kañkalas «дзвоник; брязкальце; (бот.) дзвоники круглолисті»; назва рослини зумовлена формою її квітки, подібної до дзвоника (Нейштадт 236); пов'язання з р. [*ку́ка*] «кулак» (Brückner 224) або припущення про походження сл. kǫkol- <kolkol- з *lolk-ol-, яке мало б бути спорідненим з н. Lolch «кукіль; пажитниця», лат. lōlium «пажитниця» (Machek Jm. rostl. 77), викликають сумнів; для рослин, які мають спільні з куколем назви, властива подібність до нього або за формою квітів чи чашечок,— напр., для волошки синьої (Нейштадт 580), смілки широколистої (ВРУ 253), зірок (Machek Jm. rostl. 78), смілки бобовидної (ВРУ 252), дутеня ягідного (ВРУ 257),— або за наявністю в них, як і в куколю,— напр., у пажитниці п'янкої (Нейштадт 118—119; Sławski III 118),— отруйних властивостей.— Шанский ЭСРЯ II 8, 435; Фасмер—Трубачев II 406; Меркулова Очерки 131; Преобр. I 408; Брандт РФВ 22, 139; Sławski II 118—119; Machek ESJČ 284—285; Holub—Kop. 183; Schuster-Šewc 716—717; Skok II 227; Bezlaj ESSJ II 54; ЭССЯ 12, 55—56; Bern. I 539.— Див. ще **колокі́л.**

кукільва́н (бот.) «рослина, що має гіркі отруйні плоди, Cocculus suberosus D. C. (Anamirta L.) Colebr.», *кукольва́н* «тс.; [принада й отрута для риб Пі]», [*кукольва́нити*] «ловити рибу, отруюючи її висушеними плодами кукільвану»;— р. *кукольва́н* «кукільван», *кукельва́н*, схв. [*кок*] «тс.»;— запозичення з баварського діалекту німецької мови; н. (бав.) [kockelefang] «тс.» походить від іт. coccoli di Levante «насіння з Леванту (Близького Сходу)», де coccoli (мн.) «насіння, плоди» продовжує нар.-лат. coccula, зменшену форму від coccus «ягода», прийменник di походить від лат. de «від, з», Levante «(букв.) той, що сходить; схід (країни Близького Сходу)» є активним дієприкметником теперішнього часу від дієслова levare «підіймати», що продовжує лат. levāre «тс.»; на українському грунті зближене за народною етимологією з *кукіль*.— Фасмер II 405; Mestica 327, 451, 863.— Див. ще **де-, елева́тор.**

ку́кла «загорнений у ганчірку жований хліб та ін., що використовували замість соски; [згорнуте повісмо коно-

пель; лялька; лялечка (комахи) Ж]», [*кýколка*] «згорток шнурка (для обшивки кожушка); кожна з додаткових (від 3 до 9) ремізок у ткацькому знарядді при тканні плахти», [*куколя́*] «лялька» До, [*кукýлька*] «дерев'яна лялька» О;— р. *кýкла* «лялька; маріонетка; [форма, болванка; колосся, закручене чаклуном]», бр. [*кýкла*] «міра льону», п. kukła «лялька (лялькового театру); повісмо льону; [кільканадцять зв'язаних колосків збіжжя у певному обряді]; (ст.) чернечий каптур; жіночий головний убір», ч. kukla «маска; лялечка», слц. kukla «лялечка; каптур, відлога; шолом; отвір у даху», вл. kuklenka «лялечка», болг. м. *кýкла* «лялька, маріонетка», схв. *кȕкла* «тс.»;— запозичення з середньогрецької мови; сгр. κοῦκλα «лялька» (> нгр. κούκλα «тс.») етимологічно неясне; можливо, походить від слат. cuculla «головний убір; відлога; каптур», що продовжує лат. cucullus «чепець, капюшон», запозичене, очевидно, з галльської мови; неприйнятне припущення (Соболевский РФВ 70, 91) про слов'янське походження слова і його зближення з р. [*кýка*] «кулак».— Шанский ЭСРЯ II 8, 434; Фасмер II 405; Преобр. I 407; Sławski III 330; Brückner 280; Machek ESJČ 305—306; Holub—Kop. 193; Holub—Lyer 272; БЕР III 90—91; Младенов 261; Skok II 222; Bern. I 640; Walde—Hofm. I 298—299; Ernout—Meillet 154.

[**кукóбити**] «збирати, набувати; влаштовувати; піклуватися, доглядати, плекати», [*кукóбитися, кукóблитися*] «гніздитися, влаштовуватися; господарювати; турбуватися; возитися», [*кукýблитися*] «приводити гніздо в порядок» Пі, [*кукíбка*] «чистуха, чепуруха» До, [*кукíбник*] «дбайливець», [*кукíбливий*] «ощадливий, дбайливий», [*кукíбний*] «тс.», [*некукíбниця*] «недбала, лінива жінка»;— не зовсім ясне; можливо, первісною є форма [*кукýблитися*], що могла бути утворена за допомогою префікса *ку-* (*ко-*) від *кублó* «гніздо; лігво» (пор. *кýблитися* «гніздитися», п. ст. kębłać (kąbłać) «пестити, плекати»; пов'язується також (ЭССЯ 13, 90—91) з псл. kuka (kukъ) «гак».— Пор. **кóворот, кýбло́.**

[**кукóна**] (ірон.) «пані» Мо;— болг. *кокóна* «(заст.) дама; (ірон.) франтиха», м. *кокона* «франтиха»;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *кукóанэ* «дама; (заст.) пані», рум. cucoánă (cocoánă) «тс.» походять від нгр. κο(κ)ώνα «заміжня жінка; дама», яке зводиться до іт. coccone «кокон».— Scheludko 135; БЕР II 536; Младенов 245; Crânjală 313, 342; СДЕЛМ 215; DLRM 202.— Див. ще **кóкон.**

кукоричко, *кукорник* — див. **кокоричка.**

[**кýкота**] (бот.) «бедринець, Pimpinella L.» МСБГ, [*кукутá*] «тс.» тж, [*кукотúна*] «смовдь Любименка, Peucedanum lubimencoanum Kotov (P. alsaticum L.)» Я; — р. [*кукóтина*] «дягель лікарський, Archangelica officinalis (Moench.) Hofm.»;— очевидно, пов'язане з *цикýта* «вех» (указані рослини належать до родини зонтичних).— Див. ще **цикýта.**

кýкса[1] «залишок покаліченої або ампутованої руки, ноги, пальців», [*куксовáтий*] «з вивернутими копитами», [*куксовáтіти*] «ставати дедалі більш кривоногим» (про тварин, у яких вивертається копита);— р. [*кýкса*] «безпалий; кулак; удар кулаком», [*кýка*] «кулак», бр. *кýка* «дуля», др. *куконосыи* «горбоносий», п. kuks «стусан, штурхан»; сюди ж, очевидно, болг. *кýка* «гак, спиця», м. *кука* «гак», схв. *кȕка* «гак; крючок; кирка», слн. skúčiti «гнути»;— псл. kuk(s)a, пов'язане з kuča «купа»;— споріднене з лит. kaũkas «гуля, нарив», kaũkaras «горб», а також — з іншими ступенями чергування — з лит. kùkis «гак; молот, ціпок; стусан», kukà «дрюк», лтс. kũoks «ціпок, дерево», kukurs «горб», дінд. kucáti, kuñcate «стискається, зіщулюється, скривлюється», kucitaḥ «зігнутий, закручений», гот. hauhs «високий», нвн. hocken «сидіти навпочіпки», діcл. haugr «горб», ірл. cúar «кривий»; ie. *keu-/kou- «зігнутий, опуклий».— Фасмер II 404; КЭСРЯ 225; Преобр. I 407; Потебня РФВ 3, 167; Sławski III 301—302, 333; Brückner 280; БЕР III 83—84; Младенов 260; Skok II 225—226; ЭССЯ 13, 92; Bern. I 161, 639; Топоров III 293—297; Trautmann 121—122; Pokorny 589.— Пор. **кýча**[1].

[**ку́кса**[2]] «заплетена і закручена на голові жіноча коса» Л;— р. бр. [*ку́кса*] «тс.», схв. *кȕкма* «локон; чуб»;— очевидно, пов'язане з *ку́чма* «копиця волосся» (пор. п. [kucek] «коса (волосся)», ч. [kuča] «грудка глини; локон волосся», слн. kúča «чуприна; пасмо волосся»); кінцеве *-са* з'явилось, можливо, внаслідок зближення із словом *коса́*.— Sławski III 301; Skok II 220—221; Sł. prasł. II 15.— Див. ще **ку́чма**[1].

ку́ку́ (вигук, що відтворює крик зозулі; крик дітей, що, ховаючись, хочуть, щоб їх шукали; [вид танцю Я]), *ку́кати, кукува́ти, кукýкати,* [*кукутíти*] «кувати» (про зозулю) Я, [*коку́лка*] «зозуля» ВеНЗн, [*коку́чка* ВеНЗн, *кукавка* ВеЛ, *куковка, кукули́чка, кукулíжка, кукýля* Л, *кукучка*] «тс.», [*кукýл*] «самець зозулі»;— р. *кукý, куковáть, кукýшка*, бр. *ку́ку, кукавáць*, п. kuku, kukać, [kukawka], ч. kuku, kukati, kukavice, слц. kuku, kukú, kukat', kukučka, вл. kuku, kukać, kokula, нл. kukuk «куку», kukawa «зозуля», болг. *ку́ку, ку́кам*, [*кукýвам*], *кукувúца* «зозуля», м. *куку, кука, кукавица*, схв. *куку, кȕкати*, [*кукувати*], *кȕкавица*, слн. kúkú, [kukováti], kúkati, kúkavica;— псл. kuku, kukati, kukovati, kukavica, kukavъka, давній звуконаслідувальний вигук і похідні від нього утворення (пор. лит. kùkū «куку», kukúoti «кувати», гр. κόκκυ, κοκκύζω «кувати», κόκκυξ «зозуля» та ін.).— Дзендзелівський УЗЛП 158; Шанский ЭСРЯ II 8, 434—435, 436; Фасмер II 404—405; Преобр. I 408; Левина РР 1975/6, 70—73; Sławski III 326—327, 334; Brückner 280; Holub—Kop. 193; БЕР III 95; Младенов 261; Skok II 227; ЭССЯ 13, 90, 92—93; Kořínek 193; Bern. I 639.— Пор. **кува́ти**[2].

[**кукува́кати**] «кричати» (про сича), [*кукува́кало*] «сич» Мо;— похідне утворення від звуконаслідувального за походженням вигуку *кукува́в*, який відтворює крик сича; пор. паралельні звуконаслідувальні утворення в неслов'янських мовах: рум. cucuváie (cucuveá) «сич, сова», нгр. κουκουβάγια «сова», нар.-лат. cuccuveia, іт. coccoveggia «сич», [cuccuveja] (>схв. kukùvia) «тс.».— Skok II 229; Bern I 641.

[**кукуга́**] (бот.) «poriz, Typha (Tourn.) L.» Мо;— результат видозміни слова *куга́* «Schoenoplectus Pall.»; poriz, як і куга, є болотною рослиною.— Див. ще **куга́**[1].

[**кукулиця**] (бот.) «наперстянка великоквіткова, Digitalis ambigua Murr.» Mak;— неясне; можливо, запозичення з молдавської чи румунської мови (Vinc enz 8); пор. рум. cuculéţ, зменш. від cuc(ul) «зозуля», як припущувана назва якоїсь рослини.

[**кукулю́х**] «слимак»;— неясне; можливо, походить від гр. κογχύλιον «молюск, слимак»; пов'язання з рум. cocolóş «клубок» (Scheludko 136) необгрунтоване.— Пор. **ку́лик**[3].

[**кукуля́рія**] (бот.) «ранник вузлуватий, Scrophularia nodosa L.»;— неясне; можливо, виникло на основі латинської назви рослини scrophularia, вторинно зближеної з [*кукулиця*] «наперстянка» (обидві рослини належать до тієї самої родини ранникових; Симоновић 196, 428).

кукурі́ку (вигук, що відтворює крик півня), [*какарíку, кукурíгу* (Ме)] «тс.», [*какарíшник*] «півень, який постійно співає», [*какарíкати*] «кукурікати», [*кукурúкати*] «тс.» Ж, *кукурікати*, [*закукурічитися*] «розпалитися, розсердитися»;— р. *кукарекý* «кукуріку», *кукурекý*, бр. *кукарэ́ку*, п. kukuryku, ч. kikiriki, kokyryhý, слц. kikirikí, болг. м. *кукурúгу*, схв. *кукȕрēк*, kukurijêku, [kukurîku], слн. kukurú, kukuríkati;— звуконаслідувальне утворення, що має паралелі також у неслов'янських мовах; пор. лит. kakarýkū «кукуріку», лат. cucurrīre «кукурікати», нгр. κουκουρίζειν «тс.», іт. cuccurucú «кукуріку», рум. cucurígu, фр. coquericot, нім. kikeriki «тс.».— Фасмер II 407; Sławski II 334, III 338; Brückner 244; БЕР III 108; Младенов 261; Skok II 228; Bern. I 640; Kořínek 217.

кукурі́чка — див. **кокори́чка.**

[**кукурме́ити**] «наколки на волоссі у жінок» Я;— неясне.

[**кукуру́дз**] (бот.) «гніздівка звичайна, Neottia nidus avis (L.) L. C. Rich.» Ж, [*кукуру́зка*] «тс.» Ж;— пов'язане з *кукуру́дза* «Zea L.»; спільність назв зу-

мовлена, очевидно, деякою зовнішньою подібністю стебла гніздівки до стебла кукурудзи (ВРУ 179—180, 181).— Див. ще **кукуру́дза.**

кукуру́дза (бот.) «рослина родини злакових, Zea L.», [*кокорудз*] «кукурудза» ВеЛ, [*кокорудзки*] «шишки шпилькових дерев» ВеЛ, [*кокору́дка*] «шишка», [*кокору́ддя*] (зб.) «шишки», [*кукуридза*] «кукурудза» ВеНЗн, [*кукуридзя, кукурица, кукуруз*] «тс.» ВеЛ, [*кукуричанка*] «суп, юшка з кукурудзяного борошна» ВеЛ, [*кукуру́дз*] «шишка шпилькового дерева», *кукурудзи́ння, кукуру́дзище* «поле, де росла кукурудза», *кукурудзівни́к,* [*кукуру́дзіння*] «стебла кукурудзи», [*кукуру́дзка*] «навиті на паличку у вигляді качана кукурудзи спілі вишні (кукуруздками прикрашали гільце на Івана Купала)» Мо, *кукуру́дзник* «легкий літак», *кукуру́дзянка* «крупи з кукурудзи; страва з таких круп; [біла дрібна квасоля, що росте між кукурудзою]», *кукуру́за,* [*кукурузи*] «шишки на шпильковому дереві» ВеЛ, [*кукурузи́нє*] Ж, [*кукуру́зиско*] «стерня кукурудзи» Ж, [*кукуру́зник*] «поле, на якому росла кукурудза; кукурудзяне бадилля» Мо, [*кукуру́знище*] «місце, де була посіяна кукурудза» Я, [*кукурузня́к*] «поле, засіяне кукурудзою Я; кукурудзяне бадилля Мо», [*кукурузо́вянка*] «кукурудзиння» Ж, [*куру́дза*] «кукурудза» Ж, [*куру́за*] «тс.» МСБГ, *кукуру́дзяний;*— р. бр. *кукуру́за,* п. kukurydza, [kukurudza], ч. kukuřice, [kukuryca, kukuřyca], слц. kukurica, вл. нл. kukurica, болг. *кукуру́з,* схв. *кукуру́з,* [*кукурица, кокоруз*], ст. *кукуру́за,* слн. koruza,[kukurúza, kukuríca, kokorica];— не зовсім ясне; можливо, слово слов'янського походження, пов'язане з коренем *kokor-, *kukur- «щось розчепірене» (Sławski II 336, III 337—338) і споріднене з слн. kukúrjav «кучерявий» (Bern. I 640) і болг. *кукуря́к* «чемериця» (Младенов 261); не виключено, що слово є зворотним запозиченням з румунської мови, в якій cucurúz «кукурудза» виникло на основі укр. [*кокору́дка*] «шишка», [*кокору́ддя*] (зб.) «шишки» (Халиолчев ИИБЕ 11, 459—468); не цілком обгрунтованою є думка (Mikl. EW 146; Bezlaj ESSJ II 69; Lokotsch 99; Skok II 228—229) про походження від тур. kokoroz «стебло кукурудзи з листям», для якого не виключають (Sławski III 338) південнослов'янське походження; малоймовірні припущення про походження від незасвідченого нгр. *κοκκόροζο(ν) «качан кукурудзи» (Steffen LP 11, 131—134) або від вигуку kukurú при годуванні птиці зернами кукурудзи (Kretschmer Glotta 13, 137).— Шанский ЭСРЯ II 8, 435—436; Фасмер II 407; Sławski III 337—338; Machek ESJČ 306; Jm. rostl. 295; Schuster-Šewc 717—718; БЕР III 109—111.

[кукурудзайка] (орн.) «шишкар, клест, Loxia L.»;— похідне утворення від [*кукуру́дз*] «шишка шпилькового дерева; качан кукурудзи»;— назва зумовлена тим, що птахи цього роду живляться переважно шишками шпилькових дерев (Птицы СССР 580); як семантичну паралель пор. іншу назву цього птаха *шишка́р.*— Див. ще **кукуру́дза.**

[кукуру́чка] (бот.) «коручка болотна, Epipactis palustris Crantz.»;— очевидно, результат контамінації форм *кору́чка* (пор. також [*куручка*] «коручка широколиста») і *кукуру́дзка,* похідної від *кукуру́дза,* що зумовлено деякою подібністю до кукурудзи стебла і листя коручки (Нейштадт 174).— Див. ще **ко́ручка, кукуру́дза.**

[куку́ц] «невеликий хлібець, який дають дітям у день нового року; пасочка (вид печива) Ж», [*куку́ци*] «вид страви» Ко;— запозичення з молдавської або румунської мови; рум. cosúţ «калачик» є похідним від có́că «тісто», пов'язаного з coáce «пекти», яке зводиться до нар.-лат. cocere (< лат. coquo, coquere) «варити, пекти»; необгрунтованим є виведення (Scheludko 136) від рум. cosúţă «мала дитина; лялька».— Vrabie Romanoslavica 14, 156; DLRM 160, 162; СДЕЛМ 188.— Див. ще **декóкт, пектúн.**

куку́шка «невеликий станційний маневровий паровоз»;— запозичення з російської мови; р. *куку́шка* «тс.» утворене від буквеного позначення серії локомотивів «К», зближеного з назвою зозулі (р. *куку́шка*).— Пор. **куку́.**

[**кула́га**] «пісна страва у вигляді густого киселю з борошна»;— р. *кула́га* «житнє тісто; каша з житнього борошна й солоду», [*куля́га*] «тс.», бр. *кула́га* «вид каші»;— неясне; можливо, пов'язане з *кулі́ш, кулёша* (пор. як паралель п. lemięga : lemieszka «вид каші», схв. *ку̏лијеш* : *ку́ља* «мамалига»); припущення про зв'язок із псл. *kuliti, *kuljati, укр. *ку́литися* (Sławski III 347) менш прийнятне з семантичного погляду; думка про походження з східних мов (Москаленко УІЛ 57; Matzenauer 227) потребує конкретизації.— Фасмер—Трубачев II 408; Machek ESJČS 246; Skok II 231; Bern. I 642.— Пор. **кулі́ш.**

кула́к «кисть руки з зігнутими пальцями; [дрібний торговець Ж]», [*кула́й*] «кулачисько», *кулача́* «кулачок», *кулачи́на* «кулак», *кула́чник* (заст.) «той, хто любить битися кулаками», *кула́ччя* (зб.), *кула́чний* «у якому застосовується сила кулака; [шматками завбільшки з кулак]», [*кулакува́ти*] «бити кулаками», [*кула́чити*], *кулачкува́ти* «тс.» Ж, *навкула́чки*;— р. *кула́к* «кулак (руки); [великий молот]; куркуль», бр. *кула́к* «кулак (руки); куркуль», др. *кулакъ* «кулак (руки)», п. kułak «тс.; куркуль (з рос.)», ч. слц. kulak «куркуль» (з рос.), болг. *кула́к*, м. *кулак*, схв. *ку̏лак*, слн. kulák «тс.» (з рос.);— очевидно, пов'язане з *ку́литися*; припущення про походження від тюрк. *qulaq, пов'язаного з qol «рука» (Дзендзелівський RKJ ŁTN 15, 135—137; Фасмер II 408; Преобр. I 409), мало обгрунтоване; непереконливі також пов'язання з ест. kulak «удар кулаком» (Bern. I 641; Mikl. EW 146), з уг. kulyak «кулак (руки)», kulak «тс.» (Brückner 281; Zaręba JP 31, 122), а також з *куль, ку́тати* (Соболевский РФВ 70, 92—93) або з лит. kùlti «молотити», лтс. kult «тс.» (Matzenauer LF 9, 36); значення «куркуль» розвинулося, очевидно, з первісного переносного вживання слова; виведення р. *кула́к* «куркуль» від укр. *ку**р**ку́ль* (Machek ESJČ 306) непереконливе.— ІУМ Лексика 35; ЭССЯ13, 96; Шанский ЭСРЯ II 8, 436; Шипова 204; Sławski III 356—357; Севортян ЛС V 27—28.

[**кула́ч**] «стара міра довжини, відстань між кінцями середніх пальців розіп'ятих рук»;— запозичення з турецької мови; тур. kulaç «відстань між кінцями пальців витягнутих рук; міра довжини, що дорівнює 1,895 м», мабуть, пов'язане з дтюрк. qulač «міра довжини в розмірах рук; сажень».

[**кула́шник**] «найнята людина, яка перестріває селян із зерном, щоб спрямувати їх до купця» Я;— похідне утворення від [*кула́к*] «дрібний торговець» (пор. р. [*кула́к*] «звідник у хлібній торгівлі (на базарі, пристані)», що, мабуть, виникло на основі переносного вживання слова *кула́к* «кисть руки».— Див. ще **кула́к.**

[**кулёба**] «густий переварений куліш»;— очевидно, результат афективної видозміни назви *кулі́ш* (*кулёша*) (див.).

кулеб'я́ка «довгий великий пиріг з кислого тіста з м'ясом, рибою, кашею тощо»;— бр. *кулябя́ка*, п. kulebiak, kulebiaka;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *кулебя́ка* певної етимології не має; можливо, давніше *колобя́ка*, похідне від [*ко́лоб*] «невеликий круглий хліб» (пор. р. [*колебя́тка*] «останній хліб з діжі», [*кола́буха, кула́бух*] «невеликий хлібець із залишків тіста»); пов'язання з н. Kóhlgebäck «пиріг з капустою» (Горяев Доп. I 23), з фін. kala «риба» (Mikl. EW 146), з п. kulimędy (анат.) «яєчка» (Соболевский РФВ 70, 93), з р. [*кулеб я́чить*] «згинати, надавати форми руками» (Sławski III 346), з тат. qŭlaq-bŭkkän «зігнуте вухо» (точніше, *колак беккэн* «вухо-пиріжок») (Jakobson II 632) необгрунтовані.— Шанский ЭСРЯ II 8, 437; Фасмер II 409; Sławski III 346.— Пор. **колобо́к.**

[**кули́бка**] «вид печеного хліба», [*кули́дка*] «буханець хліба», [*кулі́бка*] «сухар» Ж;— р. [*кули́га*] «круглий пшеничний хліб», [*кули́жка*] «корж, перепічка», бр. [*кулі́да*] «буханець», [*кулі́дка*] «невеликий буханець»;— неясне; можливо, перебуває у віддаленому зв'язку з *кулеб'я́ка*; припускається (Козлова 13) походження від гіпотетичного псл. *kul- «місити, бити (тісто)».

ку́ли́к[1] (орн.) «представник ряду куликів, Limicolae; [середній кроншнеп

(належний до ряду куликів), Numenius phaeopus L.; травник (ряд куликів), Tringa totanus L. Ж; вальдшнеп, Scolopax rusticola L. Ник]», [*куликóвець*] «травник» Ж, [*куличок*] «чорнозобик, Calidris alpina L.; перевізник, Tringa hypoleucos» Шарл;— р. *кули́к* «представник ряду куликів; [кроншнеп]», бр. *кулі́к* «тс.», п. kulik «кроншнеп», ч. kulík «галстучник, Charadrius hiaticula; ст. кроншнеп», слц. kulík «галстучник», вл. kulik, нл. [kulik] «тс.», схв. [kulik] «лежень; кроншнеп»;— псл. kulikъ, очевидно, похідне утворення від псл. kul- (< ie. *kaul-) «кістка, нога»; назва зумовлена великим розміром ніг кулика;— споріднене з лит. káulas «кістка; нога», лтс. kaũls «тс.; стебло», прус. kaulan «нога», дінд. kulya- «кістка», гр. καυλός «стебло; стрижень; держак», лат. caulis «стебло; стовбур», ірл. cuaille «паля»; менш переконливе пов'язання з лит. kúolinga «кулик», лтс. kulainis «тс.», дінд. kulīkā «якийсь птах» і пояснення слова як звуконаслідувального за походженням (Шанский ЭСРЯ II 8, 438; Фасмер II 410; Булаховський Вибр. пр. III 253—254; Sławski III 351—352; Brückner 281; Holub—Lyer 272; Holub—Kop. 193; Schuster-Šewc 721—722; Bern. I 642; Būga RR I 447, II 354—355; Trautmann 138).— Мельничук Этимология 1966, 234—235; ЭССЯ 13, 96—97.— Пор. **культа́ш.**

[кули́к²] «варений коржик з гречаного борошна», [*куликú*] «галушки з гречаного борошна» Ж;— р. [*кули́к*] «ватрушка»;— не зовсім ясне; можливо, результат перенесення назви *кули́к* «невеликий болотяний птах» (пор. як паралель співвідношення значень укр. *гуска* «самиця гусака; вид печива»); може бути зближене і з *шулики́* «коржі з маком».

[ку́лик³] «слимак» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [*кукулю́х*] «тс.» (пор.).

[кулика́ти] «пиячити» Ж;— р. [*кулика́ть*] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [*кули́к*] «ряджений», п. [kulik] «поїзд ряджених під час масниці (які нібито шукають кулика)» (пор. п. kulik (орн.) «кулик»); заслуговує на увагу припущення про зв'язок з р. *клю́кать*, укр. *клю́кати* або про звуконаслідувальний характер слова (Mikl. EW 146; Bern. I 642; Преобр. I 409); менш прийнятне пов'язання з гр. κύλιξ «кубок» (Преобр. I 409).— Фасмер II 411.

[кули́на] «стовп, що підпирає стелю» До;— неясне; можливо, результат видозміни слова *коло́на*, що зазнало народно-етимологічного зближення з [*ку́ля*] «милиця».

[кули́нка] (бот.) «веснівка дволиста, Majanthemum bifolium (L.) F. M. (Convallaria bifolia) Mak; шоломниця списолиста, Scutellaria hastifolia L. Я», [*кули́ця*] (вид бур'яну);— р. [*кули́нка*] «дивина волотиста, Verbascum lychnitis L.», [*кули́нник*] «тс.»;— очевидно, похідні утворення від *ку́ля*; назви можуть бути пов'язані з кулькоподібною формою ягід (Нейштадт 164).— Див. ще **ку́ля**[1].

[ку́лити] (у сполученні [*к. ноги під себе*] «підбирати ноги під себе») Ж, *ку́литися* «зіщулюватися від холоду, страху тощо», [*закули́ти*] «зігнути» Ж, *скули́ти(ся)* «зіщулити(ся), зігнути(ся)»;— п. kulić «зіщулювати, згинати, звивати», kulić się «згортатися в клубок», [(каш.) skuləc są] «згорнутися в клубок»;— утворення не зовсім з'ясованого походження; найімовірніше, пов'язане з п. kulawy «кульгавий», kuleć «кульгати», а також дінд. kuṭa- «рухомий суглоб», авест. fra-kava «той, що має попереду горб», які зводяться до ie. *keu- «кривити, згинати, звертати» (Фасмер II 413; Младенов 261; Bern. I 642—643; Pokorny 588); пов'язується також (Brückner 281) з п. kula, укр. *ку́ля* «предмет круглої форми»; пов'язання з ч. chouliti se «стискатися, зіщулюватися, тулитися», слц. chúlit' sa «тс.» (Machek ESJČ 203), де припускається експресивне походження ch- (< *k-), потребує додаткового обгрунтування.— Пор. **щу́лити.**

[куліга] (орн.) «птах роду улітів, коловодників, Fringa» ВеЛ;— р. [*кули́га*] «вид вальдшнепа або бекаса»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [kuliga] «кроншнеп, Numenius», [kulig] «тс.», мабуть, пов'язане з kulik, укр. *ку́ли́к*.— Фасмер II 410; Sławski III 351—352; Brückner 281.— Див. ще **ку́ли́к**[1].

кулінáр «кухар», *кулінарія, кулінáрка*;— р. *кулинáр*, бр. *кулінáр*, п. kulinarny «кулінарний», ч. kulinární, слц. kulinárny, вл. kulinariski, болг. *кулинáрен*, м. *кулинарски* «тс.», схв. *кулѝнāр* «кулінар», слн. kulináričen «кулінарний»;— запозичення з латинської мови; лат. culīnārius «кухонний» є похідним від culīna «кухня; їжа; стіл», пов'язаного з coquo «варю», спорідненим з дінд. pácati «пече», алб. pjek «пекти», псл. *pekti, укр. *пектú*.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 438; Kopaliński 541; Holub—Lyer 272; РЧДБЕ 382; Dauzat 224; Walde—Hofm. I 270—271; Ernout—Meillet 141, 155.— Див. ще **пектúн**.— Пор. **декóкт**.

кулíса «частина декорації по боках сцени, лаштунки; смуги високостеблих рослин, що оберігають грунт від вимерзання і засихання; рухома деталь механізму, яка перетворює рух», *закулíсний*;— р. *кулúса*, бр. *кулíса*, п. kulisa «куліса, лаштунки; фальц, паз; напівофіційна біржа», ч. kulisa «куліса, лаштунки; вузька смужка лісу; деталь металообробного верстата», слц. вл. kulisa «куліса, лаштунки», болг. м. *кулúса* «тс.», схв. *кулúса* «тс.; збори біржових посередників і спекулянтів на паризькій біржі», слн. kulísa «куліса, лаштунки»;— запозичення з французької мови; фр. coulisse (< ст. coleïs, couleïs) «виїмка, паз; рубець; лаштунки» пов'язане з couler «текти; лити; проціджувати», що походить від лат. cōlāre «проціджувати, очищати», пов'язаного з cōlum «цідилко, решето», словом нез'ясованого походження.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 438—439; Фасмер II 411; Sławski III 352; Holub—Lyer 272; Holub—Kop. 193; БЕР III 120; Младенов 261; Klein 361; Dauzat 212; Walde—Hofm. I 248—249; Ernout—Meillet 134.— Пор. **кулóн, кулуáри**.

кулíш «густий суп (звичайно з пшона)», [*кулéша*] «страва з кукурудзяного борошна», [*колéша*] «мамалига» ВеЗн, [*колешеник*] «казанок, у якому варять мамалигу» ВеЗн, [*кулешíнник*] «горщик, у якому варять куліш», [*кулешúр*] «паличка для розмішування мамалиги», [*кулішáрник*] «велика посудина, в якій варять куліш»;— р. [*кулúш, кулéш*] «куліш», бр. *кулéш* «тс.», п. [kulesz, kulesza] «каша з кукурудзяного або житнього борошна», слц. [kul'aša] «каша; мамалига», вл. kulšica «густа страва з борошна», болг. [*куляша*] «вид каші з сезаму», схв. *кȕлијеш* «мамалига»;— не зовсім ясне; можливо, праслов'янське утворення з суфіксом -ěšь від кореня *kul-, наявного в *кулáга* «густа страва з борошна»; зіставляється також з *кýлитися* «зіщулюватися», п. kulić «зіщулювати» (Sławski III 347; Schuster-Šewc 724); останнім часом знаходить підтримку припущення про походження з угорської мови (пор. уг. köles «просо», споріднене з манс. kwoläs «борошно», [kólas] «борошно з м'яса або риби»); виведення від рідковживаного рум. culéşă (culeáşă), молд. [*кулáшэ*] (Scheludko 136; Vincenz 13; Vrabie Romanoslavica 14, 156) позбавлене підстав.— Москаленко УІЛ 47; Шанский ЭСРЯ II 8, 437; Фасмер—Трубачев II 410; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Machek ESJČS 246; БЕР III 124; Skok II 231; Kniezsa 1/1, 293; Трубачев Slavia 29, 9; Bern. I 642; MNTESz II 606.— Пор. **кулáга**.

[**кýлка**] «коса (волосся)»;— можливо, пов'язане з п. kółko «спосіб заплітання кіс» (пор. у словосполученні warkocz ułożony w kółko (букв.) «коса, укладена в кружок»).

[**кýлко**] «вічко в черевику Ме; залізне кільце Па»;— запозичення з польської мови; п. kółko «коліщатко; кружок» є зменшеною формою від koło «коло, круг; колесо», що відповідає укр. *кóло*[1] (див.).

кулóн «жіноча прикраса на ланцюжку»;— р. бр. *кулóн*, ч. coulant «тс.»;— недавнє запозичення з французької мови; фр. coulant «коштовний камінь на ланцюжку, намисті; (букв.) текучий, опадаючий» є субстантивованою формою дієприкметника від дієслова couler «текти, литися; осипатися, опадати», до якого зводяться також слова *куліса, кулуáри*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 439; Арапова РЯШ 1978/2, 92—93.— Див. ще **куліса**.— Пор. **кулуáри**.

кулуáри «приміщення, переважно у будинку парламенту, для відпочинку,

обміну думками тощо»;— р. бр. *кулуа́ры*, п. kuluary, ч. слц. kuloár, болг. м. *кулоа́ри*, схв. *кулоа̑р*, слн. kuloár;— запозичення з французької мови; фр. couloir «кулуари; коридор; цідилко, сито» пов'язане з couler «текти; лити, цідити», що походить від лат. cōlāre «проціджувати, прочищати».— CIC 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Kopaliński 542; Holub—Lyer 272; Dauzat 212; Bloch 193.— Див. ще **кули́са.**— Пор. **кулю́н.**

ку́люби — див. **колю́би.**

[**кулючи́на**] (бот.) «люцерна, Medicago L.» Ме;— результат видозміни форми *конюши́на* «тс.», зближеної з прикметником *колю́чий* (стерня скошеної конюшини дуже колюча).— Див. ще **коло́ти, конюши́на.**

ку́ля[1] «геометричне тіло, утворене обертанням кола; предмет, що має таку форму; свинцевий снаряд; передня частина бойового патрона; бомба; [гарматне ядро Бі]», [*ку́лешник*] «сумка для куль у запорізьких козаків» Я, [*куле́шниця*] «патрон; кишеня для куль» Ж, [*кулинка*] «м'яч» МСБГ, [*кули́шниця*] «ящик для куль» Пі, [*кулишни́ця*] «патронташ», *ку́лька* «зменш. від *ку́ля*; [масивний глиняний кружок з дірою посередині, що розпеченим кидається у воду для нагрівання; вид клейма для овець у вигляді круглого отвору; дірочка для застібання у вилогах жіночої сорочки; сорт слив (тернослив) Ме]», [*кулиста́вий*] «кулястий» Ж, [*кули́стий*] «тс.» Ж, *куля́стий*;— р. [*ку́ля*] «куля, передня частина патрона», бр. *ку́ля* «тс.; кулястий предмет», п. kula «тс.», ч. kule «тс.; бубна; погана оцінка», слц. [kul'a] «куля», вл. kul'a «куля; гуля; брила; ядро», нл. kula «куля; м'яч; гуля; кістковий наріст»;— запозичене через польське посередництво з середньонімецької мови; сн. kūle (< свн. kugele) «куля» (нвн. Kugel «тс.») споріднене із шв. kula «куля», лит. gugà «горбовина», укр. *гу́ля.*— Richhardt 71; Шелудько 35; Фасмер II 413; Преобр. I 411; Sławski III 339—340; Brückner 281; Machek ESJČ 285; Kluge—Mitzka 410.— Див. ще **гу́ля.**

[**ку́ля**[2]] «милиця», [*куля́га*] «тс.; дерев'яний протез, що замінює ногу ВеЛ», [*куль*] «милиця або конусоподібний оцупок у дитячій грі»;— запозичення з польської мови; п. kula «милиця, костур», як і слц. [kul'a] «дрючок з гаком для набирання води з криниці», нл. kula «ціпок; знаряддя для тіпання льону; паличка, яку передають від хати до хати, скликаючи на збори», походить від свн. kiule (> нвн. Keule) «дрючок, ломака; стегно» або від сн. kūle «тс.», споріднених із свн. kugel(e) (> нвн. Kugel) «куля», снн. kogel «тс.»; припущення про праслов'янське походження слова і його зв'язок із псл. *kul- «кістка» (Мельничук Этимология 1966, 234—235) потребує додаткової аргументації.— Sławski III 340—341; Brückner 281; Kluge—Mitzka 366; Fraenkel 175.— Див. ще **ку́ля**[1].

[**ку́ля**[3]] «нижня частина ярма, що проходить під шиєю вола»;— п. [kula] «крива палиця; гачок на кінці ланцюга в ярмі», нл. [kula] «кий»;— очевидно, етимологічно тотожне з [*ку́ля*[2]] «милиця» (див.).

[**ку́ля**[4]] «паросток» ВеЗа;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [kula] «паросток» походить, як гадають (SW II 624), від нім. Kéule «дубець, булава; гак клюшки (хокейної); крижі, кострець (у туші)», спорідненого з сн. kūle «дрючок, ломака».— Див. ще **ку́ля**[2].

[**куля́бка**] «незграбна, неотесана людина» Я;— р. [*куля́бый*] «кульгавий, кривоногий; косолапий»;— очевидно, пов'язане з р. [*куля́вка*] «людина, що не володіє руками або ногами», бр. [*куля́вы*] «кульгавий, кривий, клишоногий», п. kulawy «кульгавий», які перебувають у зв'язку з укр. *кульга́ти* (див.).

[**куля́вка**] (бот.) «тернослива, Prunus insititia L.» ВеНЗн;— похідне утворення від *ку́ля*; назва зумовлена тим, що плоди тернослив мають кулясту форму (Флора України VI 288); пор. іншу назву тернослив [*ку́лька*].— Див. ще **ку́ля**[1].

[**куля́с**] «залізний гачок з дерев'яною рукояткою для виймання гарячого посуду після обпалювання в горні»;— п. kulas «кульгавий, кривий; [ціпок із

зігнутим кінцем]»;— очевидно, похідне утворення від [*ку́ля*] «милиця, костур»; не виключена можливість запозичення з польської мови.— Sławski III 343; Brückner 281.— Див. ще **ку́ля**[2].

куля́стра, *кува́стра, кула́стра, кулє́йстра* — див. **кола́стра.**

куль «обмолочений сніп жита або пшениці, що використовується для покрівлі; [в'язка комишу; вид джгута, скрученого з свитки (у дитячій грі); середня частина невода Л]», *ку́лик* «(зменш. від *куль*); невеликий мішечок», [*ку́лік*] «тс.» Л, [*куликú*] «солом'яні снопи для покрівлі» Я, [*кульмá*] «середня частина невода» Л, [*кульчíй*] «той, хто готує кулі для солом'яної покрівлі» Я, [*ку́ликом*] «у вигляді куля» Я;— р. *куль* «в'язка соломи; мішок з рогіжки; міра сипких тіл», бр. *куль* «в'язка соломи; середня частина невода, матня», п. [kul] «тс.» (з укр. і бр.);— псл. (сх.) [kuljь] з ie. *keu- «кривити, згинати, робити опуклим»;— очевидно, споріднене з дісл. kȳll «мішок, торбина», гол. kuil «матня невода», нвн. [Kaule] «в'язка льону»; виводиться також, як запозичення, від лит. kūlỹs «в'язка, сніп довгої соломи», лтс. kūlis «тс.» (Лаучюте 14—15); припущення про походження з польської мови (КЭСРЯ 226) сумнівне; спроба розглядати як запозичення з латинської мови (лат. culleus «шкіряний мішок, бурдюк», Фасмер ГСЭ 104; Bern. I 642; Walde—Hofm. I 303; Vendryes BSL 41, 136) непереконлива з огляду на географічне поширення.— Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Фасмер—Трубачев II 412; Sławski III 339.

ку́льба́ба (бот.) «рослина родини складноцвітих, Taraxacum officinale Wigg.» СУМ, Бі, [*ба́ба-куль* ВеНЗн, *ку́льба-ба́ба* Ме, *ку́льба́бка* ВеНЗн, Бі, *кульба́бок* ВеНЗн, *кульба́вка* ВеНЗн, *кульбака* Mak, *кульбаха* Mak, *ску́льба* Ж] «тс.», [*кульба́вочка*] «нечуйвітер альпійський, Hieracium alpinum L.», [*кульбанка*] «тс.»;— р. *кульба́ба* «любочки, Leontodon L.; [кульбаба]», [*куйба́ба, куйба́бка*], п. [kulbaba] «тс.» (з укр.);— очевидно, вторинне утворення на основі початкового **кульба́ва* з псл. *[kulьbava (květъka)] «схильна до загинання (округлості) (квітка)» (пор. укр. [*кульба́стий*] «горбатий, загнутий»), де *kulьbavъ — жін. р. прикметника *kulьbavъ, похідного від kuliti «гнути» (укр. [*ку́лити*]); назва зумовлена тим, що обірване стебло кульбаби, коли діти беруть його в рот (примовляючи при цьому «кульбабо, розвернися» і под.), розривається в кінці на три або чотири поздовжні частини, які при цьому закручуються (загинаються) назовні; пов'язання з *ба́ба* (Меркулова 102) малоймовірне; іноді етимологи обмежуються ствердженням неясності слова (Фасмер II 412).— Див. ще **ку́лити.**— Пор. **кульба́ка.**

кульба́ка «сідло; [примітивне сідло Ж]», [*кульба́чка*] «сіделко в кінській упряжі» Я, [*кульба́чник*] «сідляр», [*кульба́стий*] «горбатий, загнутий», *кульба́чний* «сідельний», *кульба́чити* «сідлати», [*ку́льбитиси*] «корчитися, щулитися» МСБГ, [*поку́льбити*] «покоробити, скорчити, скарлючити» ЛексПол;— р. [*кульба́ка*] «козаче сідло», [*кульва́ка*] «тс.», бр. *кульба́ка* «костур; [сідло; частина ярма]», *ку́льба* «костур», п. kulbaka «сідло з високою лукою», [kulbåk, kulpåk, kulpok, kulpak] «ручиця», [kulpoki] (мн.) «коромисло», слц. [kul'baka] «товстий кий, ломака»;— псл. *kulьba «згинання; щось зігнуте», похідне від kuliti «гнути, згинати, кривити» (< *kou-l-/keu-l-); словотвір слова *кульба́ка*, похідного від *kulьba, не зовсім ясний, так само, як і його поширення в слов'янських мовах (можливо, первісно це був вузький діалектизм); менш переконливе пов'язання з непевним тур. kaltak «сідло» (Фасмер II 412; Bern. I 641), а також відокремлювання слів із значенням «сідло» від слів із значенням «кривий кий (палиця), ярмо» (Sławski III 344—345).— Див. ще **ку́лити.**— Пор. **ку́льба́ба.**

[кульбе́шнік] «бадилля картоплі, картоплиння» Л;— очевидно, результат видозміни форми [*бульбе́чнік*] «бадилля картоплі», похідної від [*бу́льба*] «картопля» (пор. р. [*гума́га*] < *бума́га*).— Див. ще **бу́льба**[1].

кульга́ти, [*кулíти*] «кульгати», [*куля́ти*] «тс.» Ж, [*кулíй*] «кульга» Ж, [*куля́р*] «тс.» Ж, *кульга́, кульга́вий,*

[*кульгастий*] «кульгавий» Я, [*кульгáч*] «тс.» Я;— р. [*кульгáть*], бр. *кульгáць*, п. [kulhać] (очевидно, з укр. і ч.), ч. kulhati, слц. kul'hat', слн. [kûljhati] «підрізувати волосся»;— псл. *kulьgati, утворене за допомогою експресивного суфікса -ga- від kuljati (укр. [*куля́ти*]), пов'язаного з kuliti «згинати» чи з kulь «сніп, мішок» (< *«щось зігнуте»), або з гр. κυλλός «скручений, спотворений»; первісно мало значення «бути кривим, зігнутим»; менш обгрунтоване припущення (Фасмер II 412) про звуконаслідувальне походження слова або про зв'язок з ie. *kaul- «кістка» (Мельничук Этимология 1966, 234—235).— Петлева Этимология 1972, 91; Куркина Этимология 1971, 60—61; Sławski III 348—349; Brückner 281; Machek ESJČ 306; ЭССЯ 13, 98—99.— Див. ще **куль.**

[кульдоба́хи] «кінці кісток проти вушного отвору» Я;— очевидно, споріднене з р. *культя́* «рука або нога без пальців; залишок відрізаної руки або ноги», що зводиться до псл. *kul- (< ie. *kaul-) «кістка»; словотворча будова слова не цілком ясна; очевидно, це збільшувально-згрубіла форма, аналогічна до *костома́ха* від *кість* (*кості*).

[кульми́ч] «товстий жирний хвіст у овець, курдюк», [*кульмичува́тий*] «з великим курдюком» (про овець);— семантично змінене запозичення з молдавської мови; молд. *кулми́ш* (рум. culmíş) «верх, вершина; жердка» є похідним від *ку́лме* (cúlme) «тс.», яке продовжує лат. culmen «верх, вершина».— Scheludko 137; СДЕЛМ 216; DLRM 204.— Див. ще **кульмінáція.**

кульмінáція «момент найвищого піднесення, розвитку», *кульмінаційний*, *кульмінува́ти*;— р. *кульмина́ция*, бр. *кульмінáцыя*, п. kulminacja, ч. kulminace, слц. kulminácia, вл. kulminacija, м. схв. *кулминáција*, слн. kulminácija;— запозичення з німецької або французької мови; нім. Kulminatiőn, фр. culmination походять від слат. culminatio, утвореного (спочатку як астрономічний термін) з лат. culmen «вершина, зеніт», спорідненого з дангл. holm «горб, пагорбок», діcл. holmr «острів».— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Kopaliński 541; Sławski III 353; Holub—Kop. 272; БЕР III 120; Walde—Hofm. I 249—250; Ernout—Meillet 132.

кульо́к;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *кулёк* є зменшеним похідним від *куль*, якому відповідає укр. *куль* (див.).

[кульо́н] (орн.) «кроншнеп, Numenius; травник, Fringa totanus L.» Ж, [*кулійо́н*] «кулик» Мо;— очевидно, запозичення з польської мови; п. kulon «великий кроншнеп, Numenius arquata (L.); лежень (авдотка), Oedicnemus L.» виникло, мабуть, з попереднього kulan і має спільний корінь з п. kulik, укр. *ку́лик*; виведення від фр. coulon «голуб» (Brückner 281; SW II 628) сумнівне.— Sławski III 358.— Див. ще **ку́лик**[1].

[кульондра] (бот.) «жабриця однорічна, Seseli annuum L. (Seseli coloratum Ehrh.)», [*к. дика*] «тс.»;— результат перенесення фонетично видозміненої назви *коля́ндра* «коріандр посівний, Coriandrum sativum L.», зумовленого зовнішньою подібністю жабриці і коляндри (обидві належать до родини зонтичних, Федченко—Флеров 680—681, 694—695).— Див. ще **коріа́ндр.**

[кульпа́к] «ручиця (частина воза)» Ж;— п. [kulpak] «тс.» (з укр.?);— не зовсім ясне; можливо, є результатом видозміни форми *клюпа́к* «тс.»; не виключена також первинність слова, у такому випадку пов'язаного з *кульба́ка*.

культ «поклоніння»;— р. бр. *культ*, п. ч. слц. вл. kult, болг. м. *култ*, схв. *ку́лт*, слн. kúlt;— через німецьке або французьке посередництво (нім. Kult, фр. culte) запозичено з латинської мови; лат. cultus «обробка; догляд; шанування, поклоніння» пов'язане з дієсловом colo «обробляю; турбуюся; прикрашаю; шаную, визнаю», спорідненим з гр. πωλέομαι «рухаюсь навколо якогось місця», псл. kolo «колесо», укр. *ко́ло*.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Kopaliński 542; Sławski III 355; Holub—Lyer 272; БЕР III 121; Walde—Hofm. I 246; Ernout—Meillet 133.— Див. ще **ко́ло**[1].— Пор. **культивува́ти, культу́ра.**

[культа́ш] «безнога людина» Я;— р. [*култы́ш*] «кульгава людина», *культя́* «рука або нога без пальців; за-

лишок відрізаної руки або ноги»;— псл. *[kult-];— пов'язується з укр. *кульга́ти* (Фасмер II 413); може бути спорідненим з лит. káulas «кістка, нога», дінд. kulya- «кістка», гр. καυλός «стебло, стрижень» (Мельничук Этимология 1966, 234—235).— ЭССЯ 13, 98.

культивува́ти «плекати, розвивати», *культива́ція* «обробіток грунту»;— р. *культиви́ровать*, бр. *культывава́ць*, п. kultywować, ч. kultivovati, слц. kultivovat', вл. kultiwować, болг. *култиви́рам*, м. *култиви́ра*, схв. *култи̏висати*, слн. kultivírati;— запозичення з французької мови; фр. cultiver «культивувати, обробляти» походить від слат. cultivare «тс.», пов'язаного з лат. cultus «обробіток», colo «обробляю, розводжу; прикрашаю».— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 441; Sławski III 356; Kopaliński 542; Holub—Lyer 272; Dauzat 224.— Див. ще **культ.**— Пор. **культу́ра.**

культу́ра, *культу́рник* «прихильник культурництва; культпрацівник у будинку відпочинку, санаторії та ін.», *культу́рництво*, *безкультýр'я*;— р. бр. *культу́ра*, п. ч. вл. нл. kultura, слц. слн. kultúra, болг. м. схв. *култу́ра*;— запозичення з німецької мови; нім. Kultúr походить від лат. cultūra «обробіток, догляд; землеробство; виховання, освіта, розвиток; поклоніння, шанування», пов'язаного з colo «турбуюсь; шаную; поважаю; обробляю, вирощую».— СІС 377; Шанский ЭСРЯ II 8, 441; Сорокин 94—95; Sławski III 355; Holub—Lyer 272; Будагов Ист. слов 108—131; Ernout—Meillet 132; Walde—Hofm. I 245—247.— Див. ще **культ.**

[ку́льчик] «сережка», [*ку́льчики*] «сережки; дірочки у жіночих туфлях, черевиках» Мо;— запозичення з польської мови; п. [kulczyk] «сережка», очевидно, виникло в результаті зближення kolczyk «тс.» (пор. ч. ст. kolček «тс.») з kulka «кулька», зменш. від kula «куля» (сережки іноді мають форму кульок); п. kolczyk початково було зменшеною формою від п. ст. kolce «кружок, кільце» (пор. др. *кольца* «сережки», мн. від *кольце* «кружок, перстень»).— Richhardt 71; Sławski II 347; Brückner 247.— Див. ще **ко́ло**[1], **ку́ля**[1].

ку́льша «стегно; [кут стогу сіна або воза з сіном]», [*кульша́стий*] «кульшовий» Я;— р. [*ку́льша́*] «стегновий маслак», бр. *ку́льша* «стегно; кут воза сіна, соломи», п. kulsza «сіднична кістка»;— очевидно, запозичене через польське або білоруське посередництво з литовської мови; лит. kùlše «стегно» споріднене з лтс. kulna «п'ята», прус. culczi «стегно», лат. calx «п'ята», болг. *кълка* «стегно» (ie. *kul-k- «стегно»); менш обгрунтоване припущення (Мельничук Этимология 1966, 234—235) про власне слов'янське походження слова.— Фасмер II 413; Sławski III 355; Brückner 281; Непокупний Мовозн. 1968/6, 34; Лаучюте 15—16; Топоров III 276—277, IV 256—261; Bern. I 660; Mikl. EW 147; Эндзелин СБЭ 34; Trautmann 145; Fraenkel 308.

кум, *кума́*, [*кума́ння*] «вступ у кумівство; дружба, близькі стосунки», *кума́ся* (зменш.), [*кума́ха*] «кума» Я, *куме́ць* (зменш.), *кумівство*, [*кумство́*] «кумівство, духовна рідня» Г, Ж, *ку́мця* (зменш.), *ку́мцьо* (зменш.), *кума́тися*, [*кумі́ти*] «бути кумом» Ж, [*кумова́ти*] «хрестити» Бі, *кумува́ти*, [*перекума́тися*] «розірвати кумівські стосунки», *розкума́тися* «тс.»;— р. бр. болг. м. *кум*, др. *кумъ*, п. слц. (діал.) kum, схв. *ку̏м*, слн. kúm;— псл. kumъ, похідне від kuma, що є скороченням слова, яке походить з народної (балканської) латині; нар.-лат. (балкан.) [cómmater] «хресна мати» утворене за допомогою префікса (прийменника) com(-) «з(-)» від іменника mater, спорідненого з псл. mati, укр. *мáти*; менш обгрунтоване виведення від скороченого *kъmotrъ «кум» (Брандт РФВ 22, 246; Младенов 261; Bern. I 62), тур. kuma «коханка; молода дружина; наложниця; рабиня, служниця» (Мелиоранский ИОРЯС 10, 4, 121; Brückner 281).— Шанский ЭСРЯ II 8, 442; Фасмер III 414; Sławski III 358—359; Skok II 231—232; Bezlaj ESSJ II 109; Десницкая Сл. языкозн. 1983, 92—93; Mańczak Sl. revija 23/1, 59—66.— Див. ще **коаліція, мáти**[1].

кума́к — див. **кум-кум.**

[кума́н] «керамічна фігурна посудина для напоїв, що використовується тепер як прикраса», *куманéць* «тс.»,

кунга́н «високий глек з носиком»;— р. [*кумга́н, кунга́н, курга́н*];— запозичення з тюркських мов (пор. крим.-тат. чаг. kumγan «кухоль», кар. *кумгъан* «глечик, умивальник»); пов'язання варіанта р. [*курга́н*] з ч. krhanice «горщик для вершків», схв. *кр̏га* «черпак» (Brückner KZ 48, 207) необгрунтоване, як і зближення з гр. κυλίχνη «келих» (Matzenauer LF 9, 37).— Фасмер II 415; Шипова 207; Трубачев Рем. терминол. 302; Радлов II 1049.

кумани́ка (бот.) «ожина несійська (ведмежина), Rubus nessensis W. Hall.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *кумани́ка* «тс.» походить, мабуть, від давнішого [*комони́ка*] «ожина», пов'язаного з [*ко́мо́нь*] «кінь» (укр. *мо́нь*), отже, означає буквально «кінська ягода».— Див. ще **комана́**.

кума́ч «бавовняна тканина яскраво-червоного кольору»;— р. бр. *кума́ч*, п. kumacz «тс.», болг. [*кума́ш*] «шовкова тканина», схв. *ку̀маш* «тс.»;— запозичення з тюркських мов; тат. *кумач* (*комач*) «тканина», крим.-тат. *кумаш*, тур. kumaş походять від ар. qumāš «тс.».— Шанский ЭСРЯ II 8, 443; Фасмер II 415; Преобр. I 411—412; Шипова 206—207; Коткова РР 1975/5, 117—121; Дмитриев 539; Радлов II 1048; Будагов II 64; Mikl. EW 147; TEI I 336.

[**кума́шня**] «обід для кумів; поминки»;— результат видозміни форми [*кома́шня*] «тс.», зближеної з основою *кум*.— Дзендзелівський St. sl. 11, 284.— Див. ще **кома́шня**.

[**кумбу́к**] «смерека з обрубаним вершком, що не росте вгору, а розгалужується вшир; криве, непридатне до вжитку дерево», [*кумбу́ч*] «криве, непридатне до вжитку дерево»;— неясне.

[**кумге́р**] «вид рибальської сітки» ВеУг;— неясне; можливо, пов'язане з [*кундéра*] «один із стовпів, на яких встановлюється великий морський невід».

куме́дія, *кумедіа́нт* — див. **коме́дія**.

куме́кати «розуміти, тямити»;— бр. *куме́каць* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *куме́кать* «тс.; [базікати]», очевидно, утворене за допомогою префікса *ку-* від [*мека́ть*] «думати, міркувати», пов'язуваного з *ме́тить* (укр. *мі́тити*); може бути пов'язане і з *кмі́ти́ти* «розуміти» (з псл. kъm- < *kŭm-, skūm-); зіставляється також (Fraenkel 428—429) з лтс. meklêt «шукати», лит. mẽklinti «вимірювати, важити, роздумуватн», які зводяться разом з російським словом до ie. *mē- «міряти»; менш обгрунтоване пов'язання (Bern. II 33) з гр. μέδομαι «маю на увазі», лат. meditor «міркую», ірл. midiur, гот. miton «обдумувати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 443; Фасмер II 415, 594; Mikl. EW 147.— Пор. **кметь**.

ку́мжа (іхт.) «промислова риба родини лососевих, Salmo trutta L.»;— бр. *ку́мжа*;— запозичення з російської мови; р. *ку́мжа* походить від саам. kuûdža, kuūdtša «тс.» (можливо, за посередництвом фін. kumsi, кар. *kumži «тс.»).— CIC 377; Фасмер II 416; Шмелев ВСЯ 5, 191—192; Kalima 142; Itkonen 53.

куми́р «статуя, якій язичники поклоняються; ідол», *куми́рня* «язичницька молитовня з кумирами»;— р. болг. *куми́р*, бр. *куми́р*, др. *кумиръ*, м. *кумир*, схв. *ку̀мӣр*, стсл. **коумиръ**, **коумирь**;— остаточно не з'ясоване; найбільш прийнятне припущення про зв'язок з ос. gumîr «велетень; дрючок; ідол» або про походження через булгарське посередництво з алано-ос. gumeri, gumīri «тс.», очевидно, пов'язаних з назвою давнього народу кіммерійців (пор. гр. κιμμέριοι «кіммерійці», аккад. Gimirri «тс.»); сумнівне виведення від сем. *kumrā (сір. kumrā «жрець») (Младенов 262), а також пов'язання з фін. kumartaa «кланятися» (Грот Фил. раз. II 435).— Шанский ЭСРЯ II 8, 443; Фасмер—Трубачев II 416; Горяев 174; Львов Этимология 1965, 189—193; Skok II 233; Bern. I 644; Mikl. EW 147; Абаев ИЭСОЯ I 530.

куми́с «напій з кобилячого молока», *куми́сник*;— р. бр. *кумы́с*, др. *комузъ*, *кумызъ*, *кумузъ*, п. ч. слц. kumys, болг. *куми́с*, схв. *ку̀мис*, слн. kumís;— запозичення з тюркських (кипчацьких) мов; каз. *қымыз*, тат. *кымыз*, уйг. *қымыс*, башк. *ҡымыҙ*, дтюрк. qïmïz, qumuz, а також аз. туркм. *гымыз*, як. *кымыс*

є похідними від тюрк. kym «розмішувати».— СІС 377; Шанский ЭСРЯ II 8, 444; Фасмер II 416; Шипова 207—208; Дмитриев 539; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 122; Sławski III 365; Kopaliński 542; Brückner 281; Holub—Lyer 273; Bern. I 644; Mikl. EW 147; Lokotsch 99; Räsänen Versuch 264; Радлов II 853, 854.

[куміга] «латка землі, полянка (на луках)» Я;— неясне.

кум-кум (вигук, що відтворює крик жаби), [*кум-кума́*] «тс.» Ж, *ку́мкати*, [*кума́к*] (зоол.) «джерелянка, Bombina bombina L. (Bombinator igneus)», [*ку́мик*] Ж, *ку́мка*, [*ку́мкавка* ВеНЗн, *ку́нька* Ж] «тс.»;— бр. [*ку́мкаць*] «кумкати», п. [kum-kum], ч. kuň, kuňk, вл. нл. kunk, схв. *кум*, слн. [kúmkati, kúnkati] «видавати певний звук; рохкати»;— звуконаслідувальне утворення, що має паралелі в інших мовах (пор. лит. kumúoti «кумкати»).— Sławski III 362; Machek ESJČ 307.

[ку́млик] «комар»;— неясне; можливо, похідне утворення з початково зменшувальним суфіксом *-(л)ик* від незасвідченого **кумар* (пор. подібний перехід **ко-** > **ку-** в п. [kumar, kumor, kumas] «комар», м. [*кумар*] «тс.»), що виникло з *кома́р*.

[ку́мнат] «шурин, швагер» Ж; [*кумна́та*] «дружина брата» МСБГ;— запозичення з молдавської мови; молд. *кумна́т* (рум. cumnát) «тс.» походить від лат. cognātus «родич; рідний, родинний, близький», утвореного за допомогою префікса co- «з-» від nāscor «народжуюсь» (nātus «народжений»).— Scheludko 137; Vrabie Romanoslavica 14, 156; Mikl. EW 147; СДЕЛМ 216; Ernout—Meillet 270—273; Walde—Hofm. I 597—600.— Див. ще **коаліція, Ната́лія.**

[кумп] «окіст, окорок» Непокупный, [*ко́мпа, ко́мплі*], ст. *кумп* (1598), *кунп* (1571) «тс.» тж;— р. [*кумпя́к*], бр. *кумпя́к* «тс.», п. [kąp, komp, kump] «тс.; стегно кабана»;— запозичення з литовської мови; лит. kum̃pis «окіст; шинка» пов'язане з kum̃pas «кривий, погнутий», kam̃pas «кут», спорідненими з лтс. kumpa «горб», kùmpt «викривлятися», гр. καμπή «викривлення, вигин», лат. campus «поле», п. kępa «купа, невелике підвищення».— Непокупный 177, 192; Лаучюте 16; Sławski III 354; Fraenkel 213, 308.— Див. ще **кампа́нія.**

кумпа́нія, *кумпа́н, кумпа́нство, кунпа́нія* — див. **компа́нія.**

[ку́мпина] «дрючок, на якому утримується журавель біля колодязя» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *ку́мпэнэ* «журавель (криниці); вага, терези, важіль, коромисло; ватерпас», як і рум. cúmpănă «тс.», походить від болг. ст. *кѫпона* «вага, терези», яке зводиться до слат. campana «безмін; дзвін», утвореного від назви області Campania «Кампанія».— Фасмер II 421; Младенов 267; СДЕЛМ 216; DLRM 205; Walde—Hofm. I 148; Ernout—Meillet 90.

[кумпі́тер] (бот.) «картопля, Solanum tuberosum L.» НЗ УжДУ 26, [*кумпі́тера*] «тс.» ДзАтл I 73, [*кумпі́терня́к*] «поле, з якого знято картоплю» ДзАтл II 199;— очевидно, видозмінене запозичення з угорської мови, зближене, мабуть, із фр. pomme de terre «картопля» (букв. «яблуко землі»);— уг. [kompér] «картопля», [kumpi, kolontér] «тс.» є варіантами форми krumpli і зводяться до нвн. [Grundbirne] «тс.» (букв. «земляна груша»).— Дзендзелівський St. sl. VI/1—2, 124; MNTESz II 650—651.— Див. ще **комперя.**— Пор. **кро́мпель.**

[кумши́ти] «роздробляти, розламувати на дрібні частини» Ж;— очевидно, результат видозміни незасвідченої форми **комиши́ти* «тс.» (пор. [*скомиши́тися*] «збитися в грудку»), пов'язаної з [*кім*] «грудка» (див.).

куна́[1] «(зоол.) дрібна хижа тварина з цінним хутром, Martes Pinel (Mustela martes); стара грошова одиниця», *куни́ця* «тс.; наречена; (іст.) плата князеві, поміщикові за шлюб; волоть очерету», [*куня́*] «волоть очерету», [*ку́ння*] (зб.) «тс.», *куни́чий*, [*ку́нiй*] «куничий», *ку́нячий*;— р. *куни́ца* «куниця», [*куна́*] «тс.; плата князеві, поміщикові за шлюб; грошова одиниця», бр. *куні́ца* «куниця; [плата поміщикові за шлюб]», др. *куна* «куниця; хутро куниці; хутро куниці як грошова одиниця; дрібна

монета», *куница* «хутро куниці; хутро куниці як гроші в міновій торгівлі; грошова одиниця», п. ч. слц. вл. нл. kuna «куниця», болг. [*ку́на, ку́ница*], м. *куна* «тс.», схв. *ку́на* «куниця; (ст.) монета», слн. kúna «куниця», стсл. **коуна** «тс.»;— псл. kuna і зменш. kunica;— споріднене з лит. kiáunė «куниця», kiaunėnà «куняча шкіра», лтс. caũna «куниця», прус. caune «тс.», дінд. śóṇaḥ «червоний», можливо, також гр. καυνάκης «шуба (хутряний одяг у персів та вавілонян)», лат. gaunaca «вид шуби (на сході)» (з гр.), що зводяться до ie. *keun-/koun- «куниця» (: *ḱeu-no- «ясний, білий»); пояснюється також (Gołąb LP 16, 68—69) як результат зміни давнішого значення «собака» і виводиться від ie. *ḱun- «собака»; зіставлення з хет. kuš- «платити», kušata «плата за наречену» (Иванов ВСЯ 1957/2, 26; Machek ESJČ 307; Holub—Kop. 194; Skok II 232) виходить з псл. kuna як окремого слова у цьому значенні; припущення про походження слова з перської мови через скіфське посередництво (Rostafiński Rozprawy 55 (1917), 251—260) сумнівне.—Шанский ЭСРЯ II 8, 445; Фасмер—Трубачев II 417; Преобр. I 413; Sławski III 366—367; Brückner 282; Schuster-Šewc 725—726; БЕР III 133—134; Младенов 262; Богатова Slavia 49/1—2, 5; ЭССЯ 13, 102—104; Иллич-Свитыч Этимология 1965, 346; Bern. I 644; Zubatý Studie I 2, 117; Fraenkel 249; Топоров III 279—282; Гамкрелидзе—Иванов 880.

ку́на[2] «(розм., рідк.) пробій у дверях, воротах та ін.; (заст.) залізна скоба, прибита у церкві, в яку вкладали руку жінки, караючи її за порушення правил пристойності; в'язниця Пі; [дерев'яна підставка з виїмкою, на якій повертаються двері в хаті ЛЧерк; гак на вудці ЖІ», [*куни́ця*] «залізна скоба у верхньому кінці стовпа воріт» Я;— р. [*ку́на*] «кайдани або залізний ланцюг», бр. [*куніца*] «кайдани», п. ст. kuna «стовп із залізним кільцем або тільки кільце, що одягалося на шию або на руку злочинця», kuniса «тс.», ч. [kuna] «стовп, особливо в тині; дерев'яний стовп у конструкції будинка», слц. [kuna] «частина плуга»;— неясне; можливо, результат перенесення назви тварини *куна́ куни́ця* (зоол.) «дрібна хижа тварина Martes» (пор. утворені від назв тварин інші назви предметів і їх частин: *коби́ла, кобили́ця, ко́зли, соба́чка* тощо); мотивація перенесення неясна; пов'язується також (ЭССЯ 13, 104—105) з псл. *kut «кувати».— Sławski III 365—366.

[ку́на[3]**]** «посудина для лою» Ж;— п [kum] «жолоб, корито для тварин; корито для солоного м'яса»;— запозичення з середньонижньонімецької мови очевидно, через польську; син. kumm (> нн. kumm(e)) «чаша, миска; скриня корито для коней, корів» споріднене з свн. kumpf «миска, чашка; піховки для бруска», дангл. cumb «посудина, міра», англ. coomb «видолинок, яр», а також з брет. komb «невелика улоговина», гр. κύμβη «внутрішня частина вмістища, чашки, човна».— Sławski III 359; Klein 349; Kluge—Mitzka 412.

[ку́ндель] «вівчарка», [*кундéля*] «одяг з вовни» Я, [*кундéлистий*] «неповороткий, незграбний» Я;— р. (смол.) [*ку́ндель*] «великий кошлатий собака», бр. [*ку́ндыль*] «кошлатий собака», п. kundel «дворняга», заст. kondel «тс.»;— не зовсім ясне; виводиться (Sławski III 368) від псл. *kǫd-ьla (пор. укр. [*ку́дла*] «патлата голова; кудлатий собака», схв. *ку̀ндрӑв* «кудлатий собака» : kùdrōv «тс.», слн. kǫ́der «локон; пудель»: [kúnder] «тс.», укр. [*кундря́вий*] «кучерявий», ч. [kundel, kondel] «косма, жмут волосся», слц. [kunravý] «кучерявий»), причому вимагає з'ясування причина фонетичного паралелізму kond-/kund-/kud-; сумнівне виведення (Трубачев Назв. дом. жив. 35) п. kundel, kondel від укр. [*ку́ндель*].— Див. ще **ку́дла.**

кунде́ра — див. **гунде́р.**

[кундерма́н] (бот.) «розхідник плющовидний, Glechoma hederacea L.» Ж, [*кудерман*] «тс.» Mak;— п. [kundram, kundran] «тс.»;— очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; н. Gúndermann, Gúndramm «тс.» походить від свн. grundeгёben «тс.; (букв.) земна виноградна лоза» (можливо, вільної кальки слат. hedera terrestris «розхідник плющовидний; (букв.) плющ земний»), складного

утворення з основ іменників grunt (grund > нвн. Grund) «земля, грунт» і rẽbe (> нвн. Rebe) «виноградна лоза», спорідненого з лат. rẽpere «повзти», лит. rėplióti, лтс. rapt «тс.»; нововерхньонімецькі форми зазнали впливу з боку власного імені Gúndram.— Sławski II 484; Kluge—Mitzka 277, 588.— Див. ще **грунт**.

[**кундо́сики**] «дрібні жучки, що літають по степу після заходу сонця»;— очевидно; пов'язане з [*кундо́сити*] «смикати, рвати, термосити» як назва надокучливої комахи.— Див. ще **кундо́сити**.

[**кундо́сити**] «смикати, рвати, термосити», [*конто́сити*] «тс.»;— бр. [*кундо́сиць*] «драти за волосся, тягати»;— очевидно, зворотне запозичення з якоїсь балтійської мови, що може зводитись до балт. *kundas «куделя; волосся» (пор. лит. kuõdas «чуб»)» як відбиття псл. *kǫda (-y) «куделя» (пор. болг. (сх.) [*ко́нди, ко́нда*] «куделя, вичіски льону, конопель»), спільного за походженням із псл. *kǫdělь, *kǫdelja, укр. *куде́ля*: початкове значення дієслова мало бути «тіпати, терти (льон, куделю)» (пор.: Було не савити, не варварити, не амбросити, але куделю було кундосити — Номис 4007).— Див. ще **куде́ля**.

[**кундо́ситися**] «повільно збиратися» Я;— р. (смол.) [*кундо́ситься*] «возитися, клопотатися, піклуватися»;— очевидно, пов'язане з *кундо́сити*, початково «тіпати (куделю, льон)», звідки первісне значення слова «возитися (з куделею, льоном); (перен.) клопотатися в господарських справах» (про жінок); сумнівне зближення (Даль II 561) з р. [*гундо́ситься*] «?» і далі, очевидно, з *гундо́сить* «гугнявити; [випрохувати]».— Див. ще **кундо́сити**.

[**кундугу́ня**] «коротке тепле жіноче пальто» Мо, [*курдугу́нька*] «свитка, пальто» Мо, [*хандагу́нька*] «накидка з капюшоном» ЛЧерк;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *гу́ня, гу́нька* «верхній суконяний одяг» (див.).

кунжу́т (бот.) «однорічна південна рослина, Sesamum orientale L.»;— р. бр. болг. *кунжу́т*;— очевидно, запозичене за посередництвом уйгурської мови (уйг. *küŋžit*, дтюрк. künčit) з перської (перс. kunǧud).— CIC 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 444; Фасмер II 418; Шипова 209; РЧДБЕ 320; Радлов II 2, 1446.

куни́ця, *куни́чий* — див. **куна**[1].

куни́чник (бот.) «трав'яниста рослина з родини злакових, Calamagrostis Adans», [*куни́шник*] (бот.) «куничник наземний, Calamagrostis epigeios Roth.»;— очевидно, похідне утворення від [*куни́ця*] «волоть очерету»; назва могла бути зумовлена тим, що суцвіття рослини складається з багатоколоскової волоті з шорсткими гілочками (Словн. бот. 291).— Див. ще **куна**[1].

[**кунії́**] «непросто, незвичайно» (про спосіб висловлювання) Ме;— неясне.

[**кунірува́ти**] «допікати, діймати, докучати» Ж, [*конерува́ти*] «знущатися, мучити» О, [*конірува́ти*] «тс.» О;— п. [kunierować] «лаяти, ганьбити, глумитися, переслідувати», ч. kunýrovat «мучити, терзати», слц. kunírovať «дутися»;— запозичене з німецької мови, можливо, через польську: н. kujonieren «роздратовувати, чіплятися; (початково) лаяти кого-небудь негідником (< кастратом)» пов'язане з Kujón «негідник», яке походить від нар.-лат. cōleōne «кастрат».— Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Sławski III 369; Brückner 280; Kluge—Mitzka 411.— Див. ще **куйо́н**.

[**ку́нка**] «жіночі статеві органи» Я, [*куни́ці*] (мн.) «тс.» Janów;— р. [*ку́нка*] «тс.; дівчина; (ст.) коханка», [*куна́*] «жіночі статеві органи», п. ст. kunka «тс.; коханка», слн. kúna «жіночі статеві органи»;— псл. kuna «зовнішня частина жіночих статевих органів», зменш. *kunъka, *kunica;— очевидно, спорідн. з лтс. kàuns «сором» (< ie. *kaunos), kàunums «статевий орган», kaũnêtiês «соромитися» (можливо, сюди ж належить слц. okúňať sa «побоюватися», okúňavý «невпевнений, несміливий»); менш обгрунтовані пов'язання з р. [*куна́*] «куниця» через [*ку́нное*] «посаг» (Фасмер II 417), з лат. cunnus «жіночий статевий орган» (Vasmer RS 4, 72), з тур. kuma «коханка, наложниця» (Brückner KZ 46, 223; KZ 48, 214).— Sławski III 369—370.

[**ку́норити**] «роздумувати; пиячити» Ж;— неясне.

[**кунту́к**] «мотузка до вітрила» Я, [*кунту́чка*] «міцна мотузяна відтяжка для укріплення реї на вітрильному човні» Дз;— неясне.

ку́нту́ш «верхній одяг заможного населення Польсько-Литовської держави у XVI—XVIII ст.», [*ко́нтуш*] «тс.» Ж;— р. *ку́нтуш*, бр. *кунту́ш* «тс.», ч. [kanduš] «вид сукні без рукавів; вид дитячого одягу з одного шматка тканини», слц. kontuš «нарядні жіночі шати періоду ренесансу; польський національний одяг», вл. kuntuš, kantuš «жіночий каптан, підбитий хутром»;— запозичення з польської мови; п. kontusz «польський національний одяг», [kuntusz] «тс.», як і болг. [*конто́ш*] «верхній короткий одяг», схв. [kûntoš] «каптан; кожух», слн. kontúš «вид верхнього жіночого одягу», частково за посередництвом угорської мови (уг. köntös «одяг, шати; сукня») запозичене з турецької; тур. kontoş «вид одягу» походить від гр. κάνδυς «перський одяг з довгими рукавами», що вважається словом мідійського походження.— СІС 378; Макарушка 10; Фасмер II 418; Преобр. I 413; Sławski II 440—441; Brückner 253; Zaręba JP 31, 122—123; Reychman JP 31, 208; Machek ESJČ 239; БЕР II 599; Младенов 249; Skok II 142; Bezlaj ESSJ II 63; Bern. I 559; Mikl. EW 128; MNTESz II 610—611; Bárczi 175—176.

[**кунш**т] (заст.) «малюнок, картина», [*куншта́ція*] «декорації, сценічна обстановка», [*куншти́на*] «естамп» Бі, [*куншто́вий*] «художній, артистичний», ст. *куншта́ми* (XVII—XVIII ст.);— р. [*кунш*т] «гравюра», бр. ст. *кунш*т «жарт» (бл. 1580);— запозичення з польської мови; п. kunszt «майстерність, мистецтво; майстерний виріб», як і ч. (розм.) kumšt «мистецтво», ст. kunšt, вл. нл. kumšt «тс.», слц. kumšt «мистецтво; куншту́к, фокус», походить від свн. kunst «знання, мудрість; спритність, мистецтво» (> нвн. Kunst «мистецтво, уміння, здібність»), пов'язаного з свн. künnen, kunnen (> нвн. können) «уміти, знати, могти», двн. kunnan «тс.», спорідненими з лит. žinóti «знати», псл. znati, укр. *зна́ти*.— Шелудько 35; Sławski III 371; Holub—Lyer 273; Kluge—Mitzka 413, 392.— Див. ще **зна́ти.**

ку́нштик (заст.) «малюнок, картинка»;— р. [*ку́нштик*] «фокус, витівка», п. [kunsztyk] «твір мистецтва»;— очевидно, запозичене з німецької мови, можливо, за посередництвом польської; нвн. ст. Kúnststück «твір мистецтва» (> нвн. суч. «фокус, трюк, куншту́к»), очевидно, було запозичене усним шляхом; наявність давнішого запозичення *кунш*т, мабуть, сприяла осмисленню слова як зменшеної форми з суфіксом *-ик*.— Див. ще **ку́нштюк.**

ку́нштюк «витівка, каверза; фокус»;— р. *куншті́юк*, заст. *кунштю́к*;— запозичене, очевидно, через російське посередництво, з німецької мови; н. Kúnststück «фокус, трюк; (початково) твір мистецтва», є складним утворенням з іменників Kunst «мистецтво, майстерність, уміння» і Stück «шматок; штука; п'єса».— СІС 378; Kluge—Mitzka 413, 760.— Див. ще **куншт, шту́ка.**

куня́ти «дрімати; раз у раз схилятися від сонливості», [*куні́шити*] «тс.» Ж, [*куня́ва*] «напівдрімота, загальне розслаблення (у людей похилого віку)» Ж;— р. [*куня́ть*] «куняти», п. [kuniać] «тс.», ч. okounĕti «видивлятися, лупати очима», слц. okúňat' sa «неохоче працювати», схв. *ку́њати* «куняти; нездужати»;— не зовсім ясне; можливо, споріднене з лтс. kavêt «затримувати» і, далі, з гот. hāhan «відстороняти, відсовувати», двн. hangēn «бути відсунутим», нвн. hangen «висіти», англ. hang, хет. gang-, kank- «тс.», дінд. śáṅkate «коливається; вагається», що зводяться до ie. *keng-/kong- «коливатися, тремтіти»; пов'язується також (ЭССЯ 13, 106—107) з псл. kovati «кувати»; зближення з гр. ὀκνέω «баритися, тягти» (Machek ESJČ 412) викликає сумнів (Frisk II 374).— Фасмер II 418; Holub—Kop. 253; Bern. I 645; Топоров III 353.

ку́па[1] «нагромадження; [мурашник Бі; земля, викинута кротом Бі]», [*купеня́к*] «мурашник» О, [*ку́пець*] «купка, натовп», [*ку́п'є*] (зб.) «купи» Ж, *купи́на* «купа; [земля, викинута кротом Ж; мурашник О]», *ку́пи́ння* (зб.) «купи», [*ку́пі́нка*] (зменш. від *ку́па*), [*ку́пі́нь*] «ку-

па» О, [*купчи́на*] «тс.», [*ку́почок*] «купка», [*купи́нє*] (зб.) «кротовиння» Ж, [*купини́нє*] «тс.» Ж, [*купни́к*] «мурашник біля старого пенька» Л, [*куп'я́*] (зб.) «тс.» Л, [*ку́пцем*] «усі разом, усією громадою, юрбою», [*куп'єва́тий*] «наповнений кротовими купками, мурашниками» Бі, [*ку́пний*] «спільний», *ку́пно* (заст.) «разом», [*ку́питися*] «скупчуватися» Ж, *ку́пчити(ся)*, *вку́пі* (*укупі*), *вку́почі* (*укупочці*), *вку́пці* (*укупці*), *доку́пи*, *наку́пчення*, [*по́вкупі*] «разом», [*поку́пі*] «тс.», [*ску́пина*] «партія, маса, натовп», *ску́пище* «купа; скупчення, натовп; маса, юрба», *ску́пчення*, *ску́пити* «з'єднати, зібрати», *ску́пчити* «тс.», *суку́пність*, *суку́пний*;— р. [*ку́па*] «сукупність предметів, маса», бр. [*ку́па*] «тс.», п. kupa «купа; натовп», ч. kupa, слц. [kupa], вл. kupa, болг. *куп* «тс.», м. *куп* «велика кількість чогось зібраного», схв. *кȕп* «купа; збори», слн. kȕp «купа; натовп», стсл. **коупъ** «купа; з'єднання»;— псл. kupa, kupъ< ie. *koup- «велика кількість зібраних речей, людей тощо»;— споріднене з лит. kaũpas «купа», kū́pa «рота; купа, група», лтс. kuõpa «купа, стіс», kuõpâ «разом», двн. hauf «купа, горб», нвн. Haufe «купа», днн. hōp «тс.», дангл. hēap «купа; натовп», ав. kaofa- «гора; горб (верблюда)», перс. kōh «гора», а також (на іншому ступені чергування) з лит. kupetà «копиця, стіг», kùpstas «купина», ірл. cúan «купа», алб. kîpí «тс.», що зводяться до ie. *keu-p-/kou-p- «згинатися, вигинати, стрибати»; зв'язок з дінд. kūpā́ «яма, колодязь», гр. κύλη «заглибина», лат. cūpa «ніша» (Holub—Kop. 194) менш імовірний; пов'язання з р. *ку́па* (Брандт РФВ 22, 143) або з *чуб* (Bern. IF 10, 152; Iljinskij AfSlPh 29, 487—488) помилкове; припущення про германське походження слова (Meillet Études 236) безпідставне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 445—446; Фасмер II 419; Преобр. I 413—414; Sławski III 373—374; Machek ESJČ 307; Schuster-Šewc 728—729; БЕР III 137—138; Младенов 262; Skok II 236—237; Bezlaj ESSJ II 111; ЭССЯ 13, 107—108; Bern. I 646; Šaur Slavia 46, 12—16; Būga RR II 335; Trautmann 138.— Пор. **ку́пи́на**[1].

[**ку́па**[2]] «кухлик з носиком, з якого п'ють воду» Мо, [*купа́ня*] «глечик» ДзАтл I, [*купач*] «тс.» Доп. УжДУ IV, [*ку́пка*] «мірка для молока» НЗ УжДУ 15, [*ку́пля*] «посудина місткістю в 2 л» О, [*купля́нка*] «глечик» ДзАтл I, ВеУг;— болг. *ку́па* «висока округла посудина»;— очевидно, запозичення з угорської, молдавської, румунської і (в болгарську) з новогрецької мов; уг. kupa «кубок, келих», молд. *ку́пэ* «чаша, келих, бокал», рум. cúpă «тс.», нгр. κούπα «чашка, склянка» походять від лат. cuppa (< cūpa) «бочка, діжка»; менш переконливе припущення (Младенов 267) про зв'язок з болг. [*кюп*] «великий глиняний глек з вузьким горлом».— Дзендзелівський НЗ УжДУ 15, 103; Доп. УжДУ IV 57—58; Vrabie Romanoslavica 14, 157; СДЕЛМ 217; DLRM 206—207; БЕР III 139; Šaur Slavia 46, 12.— Див. ще **ки́бель**.

[**купа́ва**] (бот.) «латаття, Nymphaea L.; кульбаба лікарська, Taraxacum officinale Web. et Wigg.», [*купа́вка*] «жовтець польовий, Ranunculus arvensis L.», [*купа́ла*] «кульбаба; підбіл звичайний, Tussilago farfara L.», [*купалка*] «жовтець польовий; свербіжниця польова, Knautia arvensis Coult.; блошниця звичайна, Pulicaria vulgaris Gaertn.» Mak, [*купальник*] «роман фарбувальний, Anthemis tinctoria L.» Mak, [*купальниця*] «жовтець повзучий, Ranunculus repens L.» Mak;— р. [*купа́ва*] «латаття; глечики жовті, Nuphar luteum (L.) Sibth. et Sm.», [*купа́вка*] «жовтець багатоквітковий, Ranunculus polyanthemus L.; роман фарбувальний», [*купа́лка*] «блошниця звичайна; свербіжниця польова», [*купа́льница*] «жовтець»;— похідні утворення від *купа́ти*; назви зумовлені тим, що деякі з цих рослин (латаття, жовтець) ростуть у воді (Нейштадт 245—246) або у вологих місцях, ярах (підбіл, пор. його діалектну назву р. [*водяной лопух*]); мотивованість назв інших рослин менш прозора; можна припустити, що в основу їх покладено поняття «чистий, білий» (пор. укр. [*купа́лий*] «гарний?», р. [*купа́вый*] «чистий, білий»), оскільки, наприклад, кульбаба та підбіл застосовуються для лікування деяких шкірних захворювань (Нейштадт

586; Анненков 366).— Меркулова 34—35; Шанский ЭСРЯ II 8, 446.— Див. ще **купа́ти.**

[**купа́ла**] (ент.) «світляк, Lampyris noctiсula L.» ВеЛ, [*купа́вка, купа́лка*] «тс.»;— похідні утворення від *купа́ло* «свято Івана Купала»; назви зумовлені, очевидно, тим, що цей жук з'являється вперше під час свята Івана Купала (пор. як паралелі назви світляка в інших мовах: п. robaczek świętojański, нім. Johanniskäfer, пов'язані також з Івановим днем 24 червня).— Див. ще **Купа́ло.**

[**купа́лий**] «вродливий?» (у прикладі: «На нашеї на вулиці все *купалиї* молодці. Ой нема, нема найкупавшого над Івана над нашого, бо його дівка скупавіла, дівка Храсина полюбила»), [*найкупавший*] «?», [*скупавіти*] «прикрасити»;— р. [*купа́вый*] «вродливий; білий, чистий»;— пов'язується з *купа́ти* (ЭССЯ 12, 61—62); можливо, результат зміни слова [*ху́павий*] «вродливий», зближеного з [*купа́ловий*] «купальський (належний до свята Івана Купала)», *купа́ти.*— Грінченко IV 146; Меркулова 35.

Купа́ло «міфологічний персонаж у слов'ян, пов'язаний з обрядом купання та ін. в ніч з 6 на 7 липня, а також сам обряд і час його справляння», *Купа́йла, Купа́йло, Купа́ла* «тс.», [*купа́(й)лиця*] «свято Купала; гілка, на яку дівчата в день Купала чіпляли вінки Мо», [*купа́ло*] «місце, де святкують свято Купала; дівчина, яка під час святкування роздає квіти при обряді ворожіння; особи, що беруть участь у цьому святі», [*купа́йло*] «тс. Г; іграшка з вишень і квітів, нав'язаних на палку (робиться здебільшого на свято Купала) Ме», [*купа́лка*] «ніч на Івана Купала», ст. *Купалы* (мн., 1352);— р. *Купа́ла*, бр. *купа́ла*, др. *купалья* (мн.) «переддень свята Івана Купала», п. [kąpała] «тс.», ч. ст. kupadlo «різнобарвна нитка, якою перев'язували подарунки з нагоди свята Івана Купала», слц. [kupadla] «свято Івана Купала»;— псл. *kǫpadlo, утворене за допомогою суфікса -dlo від kǫpati «купати» (пор. ч. ст. kupadlo «місце для купання», схв. *ку́пало* «тс.»); назва була, очевидно, пов'язана з обрядовим першим у році купанням, яким закінчувалося свято в давніх слов'ян; менш імовірне первісне пов'язання з Іоаном Хрестителем (Фасмер II 419; SWO 327).— Преобр. I 414; Sławski III 375—376; Brückner 224; Machek ESJČ 307—308; Bern. I 600.— Див. ще **купа́ти.**

купа́льниця (бот.) «Trollius L.», [*купалѣнка*] «тс.» Mak;— р. *купа́льница*;— очевидно, похідне утворення від *Купа́ла, купа́ти* (пор. російський звичай стелити купальницю на підлогу лазні напередодні свята Івана Купала, «щоб тіло молоділо»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 446; Machek Jm. rostl. 42.— Див. ще **купа́ти.**

[**купатень**] (бот.) «суховершки звичайні, Prunella vulgaris L.»;— не зовсім ясне; очевидно, похідне утворення від *купа́ти* з огляду на те, що рослину застосовували для миття голови проти лущення шкіри (Анненков 274).— Див. ще **купа́ти.**

купа́ти, [*купа́тоньки*] (зменш. від *купа́ти, купа́тися*) Я, [*ку́пі*] (дит.) «купатися», [*ку́пки*], *ку́поньки, ку́почки,* [*купу́ні* Я, *ку́пці*] «тс.», *куп* (виг.) «купати», [*куп*] «купання», [*купа́ва*] «купальниця; чистьоха» Я, [*купа́ло*] «водойма, яма з водою» Чер, *купа́льник* «той, хто купається; купальний костюм», [*купа́льниці*] «місце купання» ВеУг, *купа́льня*, [*купани́на*] «безперестанне купання», *ку́панка* «купання», [*купа́чка*] «посудина для купання дітей» Ж, [*купе́ла*] «озеро в лісі» Чер, [*купе́ло*] «тс.; яма з водою» Чер, [*ку́пель*] «купіль» Ж, *ку́піль* «тепла вода для купання; посудина з водою, в яку опускають дитину при церковному обряді хрещення; [незамерзаюче місце у болоті ВеУг]», [*купільник*] «ванна», [*купільниця*] «тс.», [*купільня*] «корито для купання дітей» О;— р. *купа́ть*, бр. *купа́ць*, др. *купати*, п. kąpać, ч. koupati, слц. kúpať, вл. kupać, нл. kupaś, полаб. kǫpăt, болг. *къ́пя*, м. *капе*, схв. *ку́пати*, слн. kópati, цсл. **кжпати** «обмивати»;— псл. kǫpati «занурювати в воду, освіжати, обмивати»;— загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Brückner 224—225) з псл. *[čępěti] (п. [czępieć] «сидіти навпочіпки», ст.

uczęrpąć, przyczęrpąć «присідати навпочіпки», ч. розм. čapati «сидіти навпочіпки», čapěti «тс.», [čapat sa] «бродити по воді, болоту, хлюпати», вл. čarać «сидіти навпочіпки», п. cupnąć «припасти до землі», kępa «купина») з первісним значенням «сидіти, зігнувшись (при купанні)» або «хвилювати, робити хвилі» (Moszyński PZJP 215); пропонується також пов'язання з *kǫpa «віник (у лазні)», kǫpati (sę) з первісним значенням «хльоскати(ся) в лазні» (Bern. I 600), зближення з псл. *konopja, укр. *коноплі* у зв'язку з використанням конопляного сім'я скіфами при митті в лазні (ЭССЯ 12, 58—61; Machek ESJČ 285; Skok II 237—238) або з дісл. haf «море», нвн. Haff «затока, відокремлена косою від моря, гаф» (Jacobsohn KZ 42, 161).— Шанский ЭСРЯ II 8, 446; Фасмер II 419; Преобр. I 414; Sławski II 119—120; Schuster-Šewc 729—730; БЕР III 196; Младенов 267; Bezlaj ESSJ II 64.

купе́ «відділення у вагоні», *купе́йний;*— р. болг. м. *купе́*, бр. *купэ́*, ч. слц. слн. kupé, вл. kupej, схв. *кȕпē*;— запозичення з французької мови; фр. coupé «двомісна карета; купе (в поїзді)» пов'язане з couper «різати; перетинати» (спочатку, очевидно, «розділяти одним ударом»), coup «удар», що зводяться до лат. cŏlăphus «удар кулаком, ляпас», яке походить від гр. κόλαφος «ляпас», спорідненого з лит. kálti «бити», псл. *kolti, укр. *коло́ти.*— CIC 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 446—447; Фасмер II 419; Holub—Kop. 273; Dauzat 212, 213; Frisk I 897; Boisacq 464, 465, 483.— Див. ще **коло́ти.**— Пор. **купо́н, купю́ра.**

[**купей**] (орн.) «кам'янка звичайна, Oenanthe oenanthe L. (Saxicola)» Шарл, ВеНЗн, [*купня́к* тж, *купни́к* тж, Ж] «тс.»;— очевидно, похідне утворення від *ку́па*; назва пов'язана з тим, що птахи цього виду селяться на сухих степових кам'янистих місцях, невисоких горах і в ущелинах, влаштовуючи гнізда в щілинах скель, між камінням, у стосах дров (Птицы СССР 444).— Див. ще **ку́па**[1].

ку́пер «нижній кінець хребта», *ку́прик* «тс.», [*ку́пирь*] «хвіст» Я, [*ку́пра*] «купер», [*купра́тий*] «який має великий куприк», [*купра́стий*] «тс.» (про курей) Ж;— р. [*ку́пер, купр*], п. kuper, ст. kupr, ч. ст. kupr;— псл. kuprъ, генетично пов'язане з kupa «купа»;— споріднене з лит. kaũpras «опуклість; пагорок; верховина», kauprà «пагорок, узгір'я», лтс. kàupre «пагорок», а також — з іншим ступенем вокалізму — з лит. kuprà «горб», лтс. kuprs, двн. hovar «тс.».— Фасмер II 420; Sławski III 377; ЭССЯ 13, 114; Непокупный 9; Bern. I 646; Būga RR I 447; Топоров IV 294; Stang 31.— Див. ще **ку́па**[1].

[**купервас**] «купорос», [*копервас* Ж, *купорва́с* Бі, *кукурва́с* Я, *кукурга́з* Я], ст. *купырвасъ* (1579 р.) «тс.»;— бр. *купарва́с* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. koperwas «тс.» походить від свн. kupfer-wazzer «тс.» (букв. «мідна вода»), утвореного з свн. kupfer (<двн. kupfar) «мідь», яке походить від лат. cuprum «тс.», що виникло на основі гр. Κύπρος «Кіпр», назви острова, багатого на мідь, і свн. wazzer (<двн. wazzar) «вода», спорідненого з гот. wātō, а також з гр. ὕδωρ, псл. voda, укр. *вода́.*— Шелудько 35; Фасмер II 421; Sławski II 459; Brückner 255; Kluge—Mitzka 413, 840; Walde—Hofm. II 816—817.— Див. ще **вода́.**— Пор. **купоро́с.**

[**ку́петь**] «жевріти, тліти» Л, [*ку́пліть*] «тс.» Л;— р. [*ку́питься*], бр. [*купіца*] «тс.»;— очевидно, запозичення з балтійських мов; пор. лтс. kûpêt «димитися, чадіти», споріднене з псл. kupěti, укр. *кипі́ти*; припущення відповідного псл. kupiti (sę) (ЭССЯ 13, 112) сумнівне.— Mühl.— Endz. II 337; Fraenkel 325—326.— Див. ще **кипі́ти.**

ку́пина́[1] «горбик на луці чи болоті, порослий травою або мохом, зелень на ньому; кущ (у сполученні *неопалима к.*); [густий чагарник; острівець на річці з деревами і кущами] Ж», [*ку́па*] «горбик на болоті; мурашник; кротова купа» Бі, [*куп'є*] (зб.) «купини на болоті (звичайно біля пенька)» Л, [*куп'ева́ха*] «купина», [*купи́не*] (зб.) «купини» Ж, [*купини́не*] (зб.) «тс.» Ж, *купи́ння* (зб.) «купини; місце, покрите купинами», [*купни́к*] «купини на болоті (звичайно біля пенька)» Л, [*купчи́ни*] (мн.) «купини» Ж, [*куп'я́*] (зб.) «купини на болоті (звичайно біля пенька)» Л, *купини́стий*

«покритий купинами», *купиня́стий* «тс.; [кущистий, покритий кущиками трави Ж]», [*купча́стий*] «зібраний купкою; густий, кущистий», [*купчи́стий*] «повний, махровий» МСБГ, [*куп'я́стий*] «кущистий» Я;— р. *купина́* «кущ; група (дерев, кущів тощо)», *ку́па* «група (дерев, кущів)», бр. *ку́па* «тс.», др. *купина* «терник», *купа* «терен; будяк», п. kępina «острівець; група дерев», kępa «група, скупчення дерев, трави; острівець на річці, порослий деревами або чагарником; купина», ч. [kupina] «ожина», вл. kupa «острів», нл. kupa «острів на річці; будь-яке плоске підвищення, подібне до острова», болг. *къпи́на* «ожина», м. *капина*, схв. *ку̏пина*, слн. kopína «тс.», стсл. **кжпина** «кущ»;— псл. kǫpina, похідне від *kǫpa (первісно) «щось вигнуте, піднесене над оточенням»; споріднене з лит. kumpas «кривий, зігнутий», kumpti «кривитися, згинатися», лтс. kùmpt «горбитися, сутулитися», а також (з іншим ступенем чергування голосних) з лит. kampas «кут», лат. campus «поле», гр. *καμπή* «вигин, закрут; поворот», гот. hamfs «викривлений», що зводяться до ie. *kamp-, розширеного варіанта ie. *kam- «гнути, згинати»; пов'язання з псл. *kupa (Brückner 225) менш переконливе; на грунті української та ряду інших слов'янських мов рефлекси псл. *kǫp- (*ку́пи́на* та ін.) зазнали змішування з рефлексами kup- (*ку́па* та ін.).— Фасмер II 420; Преобр. I 414—415; Sławski II 127—128; Machek ESJČ 308; Schuster-Šewc 728—729; Skok II 239; Bezlaj ESSJ II 63—64; Šaur Slavia 46, 12—13; Младенов 267; ЭССЯ 12, 56—57, 63—64; Bern. I 600; Pokorny 525.— Пор. **ку́па**[1].

купина́[2] (бот.) «Polygonatum (Tourn.) Adans; [конвалія звичайна, Convallaria majalis L.; китятки звичайні, Polygala vulgaris L. Ж]», [*купе́ка*] «купина багатоквіткова, Polygonatum multiflorum All.; конвалія звичайна», [*купена*] «купина» Mak, [*купинка*] «конвалія звичайна», [*скупія*] «купина багатоквіткова» Пі, [*куп-куп-зілля*] «купина лікарська, Polygonatum officinale L.», [*куп-зілля*] «тс.» Пі;— р. [*куп*] «купина лікарська», *купе́на*, бр. *купе́на* (*купёна*] «тс.»;— пов'язане з *ку́пи́на* «кущ»; назва зумовлена наявністю у цих рослин порівняно великих суцвіть, дещо подібних до кущів (Нейштадт 166, 369); припускається також (Меркулова 35) зв'язок з *купа́тися* (з огляду на те, що в російській мові ці назви означають здебільшого водяні рослини).— Див. ще **купа́ти, ку́пи́на**[1].

[купиньо́ша] (назва овець) Доп. УжДу IV;— неясне; можливо, утворене на основі рум. coriós «численний, багатий (на щось)» як позначення вівці, багатої на приплід.

[купир] (бот.) «бугила лісова, Anthriscus silvestris (L.) Hoffm.; дягель лікарський, Archangelica officinalis Hoffm.; ториліс, Torilis anthriscus Gmel.» Mak;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *купы́рь* «бугила; [дудник лісовий, Angelica silvestris L.; яглиця звичайна, Aegopodium podagraria L.; борщівник розсіченолистий, Heracleum dissectum Led.; валеріана лискуча, Valeriana officinalis auct.; свербига східна, Bunias orientalis L.; стебло рослини з суцвіттям; молода однорічна порість на місці зрубаного лісу; порість плодових дерев; пагін щавлю]», [*купы́рья*] «молоді їстівні стебла рослин» зіставляються з [*копёр*] «кріп» (псл. коргъ), *кипре́й* «вузьколиста верба» і, далі, з псл. kypěti «кипіти», для якого припускається також значення «пахнути».— Меркулова 65—66; ЭССЯ 13, 115—116.— Пор. **ко́пер**[2].

купи́ти, *купува́ти*, *купля́ти*, [*купцюва́ти*] «торгувати, бути купцем», [*ку́пчити*] «продавати», [*куп*] (виг.) «купувати», *купе́цтво*, *купе́ць* «особа, що займається приватною торгівлею; покупець», *купи́ло* (фам.) «гроші», *купівля*, [*ку́піль*] «торг; купівля» О, [*куплева́ха*] «скупник» Я, [*купле́ни́на*] «речі, придбані покупкою», [*купло́*] «куплений товар» Ж, *ку́пля* СУМ, Ж, [*куповка*] «купівля, покупка» Пі, *купува́льниця*, [*купце́нко*] «син купця» Я, *купці́вна* «дочка купця», *ку́пчик* «зменш. від *купе́ць* СУМ; прикажчик Ж», [*купчи́к*] «покупець», *купчи́на*, [*купчина́*] (зб.) «купецтво» Ж, *купчи́ха*, [*купчи́ця*] «купчиха», *купіве́льний*, [*купівний*] «виставлений на продаж» Ж, [*купний*] «купівельний», *ви́куп*, *відку́п*, *відку́пник*, *відку́п-*

щик, докýпка, докупни́й, за́куп «у стародавній Русі — бідний селянин, який одержав позичку від землевласника і став залежним від нього», [*за́купень*] «покупець, скупник», *закупі́вля, за́купка* «куплений товар», *закýпка* «закупівля», *закýпник, закупіве́льний, закупни́й, закýпочний,* [*на́куп*] «накуплене, придбане» Ж, [*на́купень*] «відкупник Пі; той, хто домагається за хабар чину або духовного сану Бі», [*некýпний*] «якого не можна купити» Ж, *о́куп* «викуп», *окýпність,* [*о́дкуп*] «відкуп; оренда» Ж, [*пере́куп*] «перекупник» Пі, [*пере́купень*] «тс.», *пере́кýпка, перекýпник,* [*перекýпля*] «перепродаж» Ж, [*перекýпня*] «тс.», *пі́дкуп,* [*пі́дкýпень*] «той, що когось підкупає» Ж, [*пі́дкýпник*] «тс.» Ж, [*пі́дкýпство*] «підкуп» Ж, *пі́дкýпний, по́куп* «купівля; покупка; [попит]», [*покупа́ч*] «покупець» Ж, [*покýпель, покýпник*] «тс.» Ж, *покупе́ць, покýпка, покýпни́й* УРС, Ж, *прикуп, прикýпка, прикупни́й,* [*прокупи́тися*] «переплатити, заплатити зайві гроші», [*ро́зкуп*] «продаж, збут» Ж, *скупи́тися* «купити все необхідне; [звільнитися, позбутися, відкупитися]», [*скуп*] «плата, винагородження, хабар», *скýпка, скýпник, скýплений, скупни́й*;— р. *купи́ть* «купити», бр. *купіць*, др. *купити*, п. kupić, ч. koupiti, слц. kúpiť, вл. kupić, нл. kupiś, полаб. t'aipĕ «купить (або: купує)», болг. *кýпя* «куплю», м. *купи* «купить», схв. *кýпити*, слн. kúpíti, стсл. **коупити**;— псл. kupiti (<*koupiti);— запозичення з германських мов; гот. kaupōn «займатися торгівлею» виникло на основі лат. caupō «крамар, трактирник», яке, можливо, як і гр. *κάπηλος* «дрібний торговець, крамар; трактирник», походить з якоїсь середземноморської мови; приймається також незалежне від готського kaupōn походження від лат. caupō (Milewski RSl 26, 132); виведення від псл. kupa «купа, численність» і kopa «копиця; 60 штук» і прийняття праслов'янського походження готського слова (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 161—166), як і пов'язання з псл. kvapiti «квапити», kypěti «кипіти» (Ондруш Этимология 1984, 180), менш переконливі.— Критенко Вступ 532; Шанский ЭСРЯ II 8, 447—448; Фасмер II 420; Преобр. I 415; Потебня РФВ 3, 168; Sławski III 379; Brückner 282; Machek ESJČ 308; Holub—Kop. 194; Schuster-Šewc 730—731; БЕР III 141—142; Skok II 239; Bezlaj ESSJ II 111—112; Ondruš Slav. slov. 1969/3, 262—263; ЭССЯ 13, 109—112; Bern. I 647; Mikl. EW 148; Топоров III 283—287; Feist 309; Kluge—Mitzka 360; Ernout—Meillet 107; Walde—Hofm. I 189—190.

[кýпка, *кýпочка*] «невелика ніша у пічці для жару» Я;— очевидно, результат зближення деетимологізованих форм [*кýбаха, кýбочка*] «тс.» і *кýпка, кýпочка*, похідних від *кýпа*.— Див. ще **кýбах, кýпа**[1].

куплéт, *куплети́ст*;— р. бр. болг. м. *куплéт*, п. ч. слц. вл. kuplet, схв. *кȕплēт*, слн. kuplét;— запозичення з французької мови; фр. couplet «куплет, строфа; (первісно) шарнірне з'єднання двох частин» (< фр. ст. coplet «сполучення двох частин») продовжує лат. cōpula «мотузок; з'єднання; словоскладання», утворене за допомогою префікса со- «з-» від *apio «зв'язую», спорідненого з дінд. ārpóti «досягає», ав. āra «він досяг», хет. ermi «беру»; значення «куплет пісні» з'явилось у французькій мові під впливом пров. cobla «з'єднання (вірша); двовірш».— CIC 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 448; Фасмер II 421; Koraliński 543; Sławski III 383—384; Holub—Lyer 273; БЕР III 140—141; Klein 96, 350, 362; Dauzat 213; Ernout—Meillet 141, 39; Walde-Hofm. I 57, 270.— Див. ще **коалíція.**

[купля́к] «плавильна піч; скляна гута; металургійний завод» Ж;— неясне.

[кýпно] «купівля Ж; викуп Я»;— запозичення з польської мови; п. kupno «купівля; покупка» є історично субстантивованою формою середнього роду однини нечленного прикметника псл. *kupьnъ (п. kupny) «купівельний, купувальний; купований», пов'язаного з дієсловом kupić «купити».— Sławski III 384.— Див. ще **купи́ти.**

кýпо́л «опукле покриття будівлі, баня» СУМ, Ж, [*кýмпол*] «баня церкви» Па;— р. болг. *кýпол*, бр. *кýпал*, п. kopuła, ч. kopule, kupule, слц. kupola, вл. kupla, м. *купола*, схв. *кȕпōла*, слн. kúpo-

la;— запозичення з французької або італійської мови; фр. coupole «купол, баня», іт. cúpola «купол» походять від лат. cūpula «бочечка, барильце», зменш. від cūpa «бочка».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 448—449; Фасмер II 421; Преобр. I 415; Sławski II 467; Machek ESJČ 308; Holub—Lyer 273; Holub—Kop. 194; БЕР III 141; Младенов 262; Skok II 240; Matzenauer 229; Dauzat 213; Mestica 422; Walde—Hofm. I 310—311; Ernout—Meillet 158.— Див. ще **ки́бель**.

купо́н «відрізна частина цінних паперів»;— р. бр. болг. м. *купо́н*, схв. *ку̀по̀н*, п. kupon, ч. слц. слн. kupón;— запозичення з французької мови; фр. coupon «залишок, купон, талон» є похідним від couper «різати, стригти, перетинати».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 449; Цыганенко 230; Sławski III 373; Holub—Lyer 273; БЕР III 141; Dauzat 213.— Див. ще **купе́**.— Пор. **купю́ра**.

купоро́с;— р. *купоро́с*, ст. *купорос* (1582);— запозичене з французької або латинської мови, очевидно, за посередництвом російської; фр. couperose «купорос» виникло на основі слат. cuprirosa «тс.» (букв. «міді троянда»), що складається з слів cuprum (род. в. одн. cupri) і rosa «троянда, роза»; виведення з [*купервáс* (*копервáс*)] (Потебня РФВ I 263) або з нім. Kupferoxyd «окис міді» (Желтов ФЗ 1876/4, 43) безпідставне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 449; Фасмер II 421; Преобр. I 415; Горяев 175; Dauzat 213; Gamillscheg 271.— Див. ще **куперва́с, ро́за**.

[купра́жити] «гуляти, пиячити»;— очевидно, результат контамінації слів [*ку́брити*] «закупорювати», [*кубря́чити*] «пиячити» і *кура́житися*.— Див. ще **кубря́чити, кураж**.

ку́прик, *ку́пра*, *купра́стий*, *купра́тий* — див. **ку́пер**.

Купрія́н, *Купер'я́н*, [*Купра́ш*] Я, *Купрі́й*, ст. *Кипрїанъ* (1429), *Купріанъ* «плодъ зрѣлъ» (1627);— р. *Куприя́н*, *Киприа́н*, бр. *Купрыя́н*, др. *Куприянъ*, п. Cyprian, ч. слц. Cyprián, болг. *Киприа́н*, *Киприя́н*, м. *Киприја́н*, схв. *Киприја́н*, Ciprijan, слн. Ciprijan, цсл. **Кыприанъ**;— через церковнослов'янську мову запозичене з грецької; гр. Κυπριανός «Купріян» («пов'язаний з Кіпром») утворене від Κύπρος «Кіпр».— Сл. вл. імен 214; Фасмер II 236; Суперанская 79; Илчев 255; Петровский 131; Спр. личн. имен 427; Корепнý 51.

ку́пча «купча грамота, акт про купівлю і продаж; [купівля]»;— бр. *ку́пчая*;— запозичення з російської мови; р. *ку́пчая* «купча грамота» є результатом скорочення словосполучення *купчая грамота* (*крепость*), у складі якого це була форма жін. р. від прикметника *ку́пчий*, похідного від *купи́ть* «купити».— Шанский ЭСРЯ II 8, 449.— Див. ще **купи́ти**.

[купча́к, мн. *купчаки́*] (бот.) «повняки, чорнобривці прямі, Tagetes erectus L; чорнобривці розлогі, Tagetes patulus L.; грястиця збірна, Dactylis glomerata L.; гвоздики бородчасті, Dianthus barbatus L.; вид вишивки у вигляді двох паралельних ліній; рослина з жовтими квітами, що послужила мотивом для створення орнаменту Я; (у сполученні *к. дикий, болотний*) «череда трироздільна, Bidens tripartitus L.», [*копча́к*] «повняк» МСБГ, [*купчанка*] «грястиця збірна» Mak, [*купчатка*] «тс.» Mak, [*купченка*] «повняк» ВеНЗн;— назви, пов'язані з *ку́пка*; зв'язок зумовлений тим, що квітки повняків зібрані в густі круглі суцвіття, ніби купки, колоски грястиці збірної і квітки гвоздик теж зібрані клубочками або пучками (Нейштадт 557; Вісюліна — Клоков 317; Федченко—Флеров 117, 405—406).— Див. ще **ку́па**[1].

купю́ра «окрема одиниця цінного паперу (грошового знаку, облігації); скорочення тексту або мелодії»;— р. бр. *купю́ра* «тс.», п. kupiura «скорочення, вирізка», болг. *купю́ра* «вирізка; скорочення тексту або мелодії; номінальна вартість цінних паперів; облігація однієї позики»;— запозичення з французької мови; фр. coupure «купюра; вирізка (газетна); поріз, розріз» є похідним від couper «різати; стригти; кроїти; перетинати».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Dauzat 213.— Див. ще **купе́**.— Пор. **купо́н**.

[**кур**[1]] (орн.) «півень, Gallus domesticus», [*ку́ра*] «курка», [*кура́к*] «курій, курячий гермафродит ЛПол; курячий послід Ме», [*кура́ч*] «курій» ЛПол, [*кура́х, кур'я́н* ЛЖит] «тс.», [*куреня́*] «курча» Л, [*куреня́тна*] «квочка» Л, *ку́ри*, [*курика*] «куріпка» Пі, [*кури́ниця*] «курка» Я, *ку́ри́ця* УРС, Ж, [*ку́ри́чка*] «дика курка» Ж, *курівни́к, курі́й* «курка-гермафродит; [м'ясник, який ріже птицю Ж]», [*курі́йка*] «сіра куріпка, Perdix perdix L.» Шарл, [*ку́рішниця*] «курятниця» Я, *ку́рка* «свійська птиця, самка півня; [vulva]», *курни́к*, [*курня́*] (зб.) «багато курей» МСБГ, *ку́рочка* «зменш. від *ку́рка*; [куряча сліпота]», *курча́* «пташа курки; дрібненькі тріщинки на обвітреній шкірі; [індича Л]», *курча́тина, курча́тник* «приміщення для курчат; [яструб, який хапає курчат Я]», [*куря́*] «курча», [*ку́ря*] «курка» Пі, *ку́ря́тина, куря́тник* «приміщення для курей; [скупник курей по селах Я; хижий птах, що полює на курей]», *куря́тниця*, [*куря́чка*] «курячий послід», *курча́чий, ку́ря́чий*, [*поку́рячий*] «як курка» Нед;— р. [*кур*] «півень», бр. *ку́рыца* (мн. *ку́ры*), др. *куръ* «півень», п. ч. kur «тс.», слц. kura «курка», вл. діал. нл. kura «тс.», полаб. t'aurâi (мн.) «кури», болг. м. *кур* «penis», схв. *кȕрјӣ* «півнячий», слн. kúra «курка», стсл. коуръ «півень»;— псл. kurъ, утворене за допомогою суфікса -r- від звуконаслідувального вигуку *ku або *kur; пов'язання з перс. xurōs «півень» (Brückner 282), з дінд. kúlālaḥ (порода курей), cākōraḥ «якийсь птах» (Petersson KZ 46, 133; пор. Mayrhofer I 239, 365), з ч. [kurit'] «бігти» (Machek ESJČ 308; Holub—Lyer 273) недостатньо обгрунтовані.— Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Фасмер II 422; Sławski III 385—387; Schuster-Šewc 732; БЕР III 142—143; Skok II 240; Bezlaj ESSJ II 112; ЭССЯ 13, 129—130; Bern. I 650; Гамкрелидзе—Иванов 602; Kořínek 23, 217.— Пор. **кукурі́ку, кур**[2].

[**кур**[2]] (вигук, яким підкликають індиків), [*кура́*] (вигук, яким відганяють індиків) Мо, [*ку́ркати*] «бурчати; кумкати (про жаб) ВеНЗн; воркувати (про голубів) ВеУг», [*ку́ркать*] «кричати» (про індика) Л, [*куркува́ти*] «кричати кречетом», [*курча́ти*] «воркувати (про голубів); сокоріти (про курей) О», [*ку́ркало*] «людина, яка постійно безглуздо кричить» Я;— р. [*ку́ркать*] «каркати», бр. [*курна́*] «муркотіння кота; сопіння», п. kur (вигук, яким підкликають чи відганяють курей, індиків), ч. kuru (вигук, що відтворює крик горлиці), вл. kurkać «воркувати», нл. kurkaś «воркувати, ремствувати, бурчати, заїкатися», болг. *ку́ркам* «бурчу; булькаю», схв. *куре́тати* «балакати»;— псл. *ku, *kur, звуконаслідувальні вигуки.— Пор. **кукурі́ку, кур**[1].

курага́ «сушені абрикоси без кісточок», [*курга́*] «висушені зелені абрикоси» Я, [*куре́га*] «абрикоси»;— р. бр. *курага́*;— запозичене, очевидно, через російське посередництво з кумикської мови; кумик. kurägä (або kuraga) «сушені абрикоси», аз. *курага* «тс.» зводяться до тюрк. *kūr «сухий» (пор. огуз. kur, тур. kuru «тс.» і т. д.).— Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Фасмер II 425; Горяев 176; Шипова 209—210; Дмитриев 539; Räsänen Versuch 302.

кура́ж «удавана хоробрість, розв'язність», [*кура́жити*] «порушувати (спокій, сон), турбувати, тривожити» Па, *кура́житися* «чванитися; комизитися; бешкетувати», [*кура́жить*] «будити; ворушити» Л, [*куря́жити*] «турбувати, хвилювати» ЛЧерк, [*курія́жний*] «охочий» Ж;— р. *кура́ж* «кураж», бр. *кура́жыцца* «куражитися», п. kuraż «завзяття, сміливість; кураж», ч. слц. kuráž «сміливість, відвага», вл. kuraża, болг. *кура́ж*, м. *кураж*, схв. *кȕра̄ж*, слн. kurâža «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. courage «хоробрість, мужність» пов'язане з coeur «серце», що продовжує лат. cor «серце; (перен.) душа, розум», споріднене з гр. κῆρ «серце», лит. širdìs «тс.», псл. *sьrdьce, укр. *се́рце*.— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Фасмер II 423; Sławski III 392—393; Kopaliński 543; Machek ESJČ 308; Holub—Lyer 273; БЕР III 143; Dauzat 185; Ernout—Meillet 142; Walde—Hofm. I 271—272.— Див. ще **се́рце**.— Пор. **ако́рд**[1].

кура́й (бот.) «Salsola L. (Salsola kali); [нетреба колюча, Xanthium spinosum L.]», [*кура́йниця*] «мотузка, якою прив'язують до гарби зібраний на паливо курай»;— р. [*кура́й*] «курай руський, Salsola ruthenica Iljin.», бр. [*кура́й*] «тс.», болг. [*кура́й*];— запозичення з тюркських мов; пор. башк. *курай* «курай», каз. *қурай* «борщівник сибірський», кирг. *куурай* «курай» (входить також до складу багатьох назв трав'янистих рослин).— Фасмер II 422; Шипова 210; Радлов II 921.

кура́нти «баштовий або кімнатний годинник, що виконує невеликі музичні твори», [*кура́нт*] «весільна пісня» О, [*куре́нта*] «тс.» О;— р. бр. *кура́нты* «куранти», п. kuranty «музика (дзвін) курантів; (механізм) куранти», [kurant] «арія, мелодія; вид старовинного танцю»;— запозичене з французької мови, очевидно, за посередництвом польської; фр. courante «курант (французький танець XVII ст.)», очевидно, виникло на основі словосполучення (la) danse courante (букв.) «біжучий танець»; courant(e) є дієприкметником від courir «бігти», що продовжує лат. currere «тс.»; значення «куранти (годинник)» розвинулося вже в польській мові.— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 451; Фасмер II 423; Kopaliński 543; Dauzat 213, 214.— Див. ще **кур'є́р, курс**.

[**кура́патися**] «іти, плентатися, добиратися» Я;— неясне; можливо, пов'язане з р. *кара́бкаться* «лізти, видиратися (нагору)».

кура́тор «особа, якій доручено наглядати за якою-небудь справою»;— р. болг. *кура́тор*, бр. *кура́тар*, п. вл. kurator, ч. слц. kurátor, м. *куратѝва* «лікування», схв. *кȕратор*, слн. kurátor;— запозичене з латинської мови, можливо, через польське або німецьке посередництво (нім. Kurátor); лат. cūrātor «опікун, управитель» є похідним від cūro «дбаю, доглядаю; поважаю».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 451; Фасмер II 423; Kopaliński 543; Sławski III 392; Holub—Lyer 273; Dauzat 225; Walde—Hofm. I 314.— Пор. **акура́тний, куру́вати**.

[**ку́рба́ло**] «глибоке місце у річці, Г, Ж; криниця Ж»;— неясне; можливо, пов'язане з [*курбе́лити*] «вихритися; крутити»; у такому разі первісно могло означати «вир» або «свердловина».

курбани́ — див. **корба́н**.

[**курбе́лити**] «вихритися, клубитися; мести, крутити снігом О», [*курбелюва́ти*] «вихритися, клубочитися; крутити, обертати О», [*курбе́ли, -лі́*] (мн.) (у словосполученні [*курбе́ли/курбелі́ збивати*]) «збивати пил», [*курбе́лиця*] «сніг з вітром» О, [*курбельо́ха*] «заметіль, хуртовина» Ж;— не зовсім ясне; можливо, семантично видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. kúrbeln «крутити корбу» є похідним від Kúrbel «корба»; пор. слц. kurbľovať «крутити корбу», схв. *кȕрблати, кȕрбловати* «тс.» (з нім.).

курбе́т «стрибок верхового коня з зігнутими передніми ногами; вид акробатичного стрибка; дивний вчинок»;— р. бр. болг. *курбе́т* «курбет», п. kurbeta «стрибок верхового коня», ч. courbette «тс.», слц. kurbet «переворот; витівка», схв. *курбета* «стрибок верхового коня»;— запозичення з французької мови; фр. courbette «стрибок» є похідним від courbe «кривий, зігнутий», що продовжує лат. curvus «кривий», спорідnене з гр. κυρτός «тс.», сірл. cor (знах. в. мн. curu) «круг», р. (*на*) *ко́рточках* «навпочіпки», укр. [*корта́тися*] «пробиватися, битися», а також псл. krivъ, укр. *крив*и́*й*; значення «стрибок коня» перейняте у французьку мову від іт. corvetta «тс.», того ж походження.— Шанский ЭСРЯ II 8, 451—452; Sławski III 393; Dauzat 213; Gamillscheg 273; Walde—Hofm. I 317.— Див. ще **корта́тися, крив**и́**й**.

ку́рва «розпусниця», [*курва́ль*] «розпусник», [*курва́ч* О, *курві́й, курві́нець* Ж] «тс.», [*куре́вство*] «розпуста» Я, [*курвалькува́тий*] «розпусний», [*ку́рви́ти*] «розпусничати» Г, О, [*ку́рвитися*] «тс.» Ж, [*прокурва́тити*] «розтратити на повій», [*скурва́й*] «син розпутної жінки», [*ску́рвий*] «розпусний» (також у лайливому словосполученні *с. син*), *ску́рвитися*;— р. бр. болг. м. *ку́рва*, п. вл. нл. kurwa, ч. слц. kurva, схв. *кȕрва*, слн. kúrva, kúrba;— псл. *kury (род. в. одн. kurъve) утворене від kurъ

«півень» (як svekry «свекруха» від svekrъ «свекор») з початковим значенням «курка», пізніше «розпусниця»; щодо семантичного розвитку пор. фр. cocotte «розпусниця» від coq «півень»; зіставляється також (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 207—210) з гр. κύριος «пан, господар», псл. praščurъ «родоначальник», лит. prakurė̃jas «прабатько»; спроба вважати псл. *kurva результатом скорочення псл. *kuropъtъva «куріпка» (Machek ESJČ 309), як і виведення від герм. *hōriōn, *hōra (гот. hōrs «перелюбник», двн. huora (> нвн. Hure) «розпусниця» (Skok II 245; Bern. I 651; Milewski RSl 26, 132; Mikl. EW 149), не має підстав.— Фасмер II 423—424; Коген ИОРЯС 19/2, 296; Соболевский РФВ 67, 216; ЖМНП 1911 (травень), 164; Sławski III 416—417; Schuster-Šewc 737—738; БЕР III 144—145; Bezlaj ESSJ II 112; ЭССЯ 13, 132—133; Fraenkel 320; Loewenthal ZfSlPh 7, 407; Liewehr ZfSlPh 22, 103.— Див. ще **кур**[1].

курга́н, [*курга́ння*] (зб.) «горби» Ч;— р. бр. *курга́н*, др. *курганъ*, п. ч. слц. kurhan (з рос.), схв. *кȕргāн* (з рос.);— запозичення з половецької (кипчацької) мови; полов. kurġan «твердиня, насипаний вал, фортеця; курган, висока могила» пов'язане з тюрк. kur- «спорудити, укріпити, зміцнити»; пов'язання з перс. gūrxāne від gur «могила», xane «дім» (Макарушка 10; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 122; Mikl. TEl 424; Lokotsch 100) менш переконливе.— Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 424; Преобр. I 416; Горяев 176; Шипова 211; Дмитриев 539; Sławski III 402—403; Brückner 284; Bern. I 648.

кургúкати, *кургича́ти*, *кургі́нькати*, *курі́нькати* — див. **кругу́нькати**.

[**кургу́зий**] «куций»;— р. *кургу́зый* «куцохвостий; тісний»;— очевидно, результат видозміни др. **кърногузъ*(*и*), складного слова з першою частиною **кърно-* (> *корно-*), рефлекс якої наявний в укр. *карнаву́хий*, і другою частиною, пов'язаною з укр. *гуза́*; пов'язання з лит. kiáuras «дірявий» (Bern. IF 10, 159) помилкове.— Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 424; Преобр. I 416; Младенов AfSlPh 36, 119.— Див. ще **гуза́, карнаву́хий, корня́ти.**— Пор. **курду́пель, курно́сий.**

[**курде́лиця**] «сильний снігопад», [*курде́ля*] «тс.»;— очевидно, результат видозміни форми *хурде́лиця* «хуртовина, заметіль», зближеної з [*курбе́лиця*] «тс.» або з [*кура́*] «тс.», похідним від *кури́ти*.— Див. ще **курбе́лити, ку́рити, хурде́лиця.**

[**курдель**] «вид захворювання худоби; черв'як, якого вважають причиною цієї хвороби», [*курді́ль*] «тс.» Ж, [*курдю́к*] «хвороба язика у тварин», [*курлюх, кордю́к, корлюк*] «тс.» О;— п. [kurdziel] «виразка або опух під язиком у тварин», ч. kurděje (тільки мн.) «цинга», ст. kurdej «тс.», слц. [kurdzel'] «виразка у худоби»;— неясне; можливо, походить від псл. *kurdějь, з первісного *kurějь, похідного від *kurъ «півень» (пор. п. kurzeja, kurzajka «бородавка» : *kurějъ «курка з ознакою півня»); припущення про походження від н. Gurfei «вид виразки» (Matzenauer 230) або від англ. scurvy «цинга», гол. scheurbuik «тс.» (Machek ESJČ 308; Holub—Lyer 273) сумнівні.— Sławski III 399, 400; Brückner 283.

[**ку́рдик**] «людина невелика на зріст, товста, сутулувата; карлик» Я;— очевидно, пов'язане з [*ки́рдя*] «мала на зріст людина», [*кирди́чка*] «тс.; мала на зріст жінка»; можливо, зближене з *курду́пель*.— Див. ще **кирда́тий.**— Пор. **курду́пель.**

[**курді́ль**] (орн.) «лісовий жайворонок, Alauda arborea L.» Ж;— очевидно, результат скорочення форми [*чукурді́ль*] «тс.» (див.).

курду́пель «коротун, куцій; неправильної форми (дрібний, недорозвинений, однобокий) овоч Ме; [горобець Л]», [*курду́плик*] «неправильної форми овоч» Ме;— р. [*курду́пик*] «чорт», бр. [*курду́пый*] «куций, безхвостий», п. [kurdupel] «низька людина; підліток, малюк», слц. [kurdupel'] «мала, низька людина»;— псл. *kъrnodupьlь, складне, пізніше спрощене, утворення з основ прикметника *kъr̥nъ(jь) (пор. р. [*ко́рный*] «куций») «покалічений, обрізаний, відламаний», що зберігся в складі слова *карнаву́хий* (< *корно-*), і іменника dupa

«зад»; пов'язання з лат. quadrupēs «чотириногий» або з нім. Krüppel «каліка, інвалід» (Karłowicz SWO 328) помилкове.— Фасмер II 424, 330; Sławski III 398; Brückner 283; Holub—Kop. 187; Bern. I 669.— Див. ще **ду́па, карнаву́хий, корня́ти.**— Пор. **кургу́зий, курла́пий, курно́сий.**

курдю́к «жирове відкладення біля хвоста у деяких порід овець; [живіт МСБГ]», *курдю́чний*;— р. болг. *курдю́к*, бр. *курдзю́к*;— запозичення з тюркських мов; тур. kujruk «хвіст», каз. *құйрық*, кум. *къуйрукъ*, тат. кирг. *куйрук* «тс.», тув. *кудурук* «хвіст; курдюк», очевидно, споріднені з монг. qudurug (*худуруқ*) «хвіст».— Болдырев Тюркизмы 55; Баскаков та ін. Кримський укр. і ор. 134—135; Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 425; Преобр. I 416; Шипова 212; Дмитриев 540; Мелиоранский ИОРЯС 7/2, 286; Gombocz KSz 13, 33.

[**куре́ки**] (бот.) «качанна капуста, Brassica oleracea L.» Пі;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *куре́кь* «капуста», рум. curéchi «тс.» походять від лат. *coliculus (cauliculus) «стеблинка, пагін, паросток», зменш. від caulis «стеблина (переважно капустяна), качан», спорідненого з гр. καυλός «стовбур, стебло, рукоятка», прус. caulan «кістка», дінд. kúlyam «тс.», двн. дангл. hol «порожній (всередині)».— СДЕЛМ 218; DLRM 209; Fraenkel 230; Walde—Hofm. I 189; Ernout—Meillet 107; Klein 736.

[**ку́рент**] «весела весільна пісня» Ж, [*куре́нта, кура́нт*] «тс.» О;— р. *кура́нта* «старовинний танець; музика до цього танцю», бр. [*куранты*] (ірон. про тягучий плач), п. kurant «танець; музика до танцю», ч. kuranta «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. courante «старовинний танець» є діеприкметниковою формою жін. р. одн. від courir «бігти»; сучасне значення, очевидно, розвинулося від первісного «старовинний танець» через проміжне «пісня до цього танцю».— Sławski III 391.— Див. ще **кура́нти.**

[**куре́т**] «непромокальний плащ» Я;— неясне.

кур'е́р «посильний; особа для роз'їздів із спішним дорученням»;— р. *курье́р*, бр. *кур'е́р*, п. kurier, ч. kurýr, слц. kuriér, вл. kurěr, болг. *куриер*, м. *курир*, схв. *кӯрӣр*, слн. kurír;— запозичене з французької мови (через російську і через польську); фр. courrier «гонець, кур'єр» походить, очевидно, від іт. corriere «те.», успадкованого з латинської мови; слат. currerius є похідним від лат. curro, currere «біжу, поспішаю».— CIC 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 459; Фасмер II 430; Kopaliński 544; Sławski III 403—404; Holub—Lyer 274; БЕР III 146; Klein 363, 386; Dauzat 214; Gamillscheg 274.— Див. ще **курс.**— Пор. **конкуре́нція, коридо́р.**

[**курзу́-верзу́**] «нісенітниця, безглузда балаканина», [*курзю́-верзю́*] «тс.», [*курзю́кати*] «верзти нісенітницю»;— складене утворення з основ дієслів [*ко́рзати*] «плести» і *верзти́* (див.).

ку́ри́ти «палити (люльку, цигарку тощо); димити; підіймати пил; мести (про сніг); одержувати способом перегонки (горілку, смолу); [коптити Ж]», [*кура́чити*] «топити вугіллям» Ж, *куря́тися, курі́ти, курі́тися*, [*курня́жити*] «мести, сіятись» Ж, [*кур*] «запах» Ж, [*ку́ра́*] «курява, завірюха» СУМ, Ж, [*кура́к*] «головешка, ганчірки і под. для підкурювання бджіл» Ник, [*кура́ч*] «вугляр» Ж, [*ку́ревиця*] «заметіль», [*ку́рево*] «дим; ганчір'я для обкурювання бджіл; залишки вогню; ураган, вихор Ж», *куре́ць, ку́риво, кури́лка*, [*кури́ло*] «курильні речі» Ж, *кури́льниця, кури́льня*, [*кури́чка*] «цигарка», [*кури́шка*] «глиняна кадильниця для ладану в селян», [*ку́рище*] «вогнище для обкурювання», [*кури́ще*] «дим; хмара, мла; хмара куряви», *курі́й*, [*ку́рінь*] «місце, де багато диму; вогнище пастухів на полі; димар, комин; місце на подвір'ї, де варять їсти влітку Л; замет Ж; вихор Ж», [*курі́ще*] «запалена деревина для підкурювання бджіл у дуплянці» Л, [*ку́рія*] «замет; вихор» Ж, [*курія́*] «пилюка» Л, До, [*курни́к*] «пристрій у печі для стримування полум'я» Ж, [*курни́ця*] «курна хата» Я, [*курня́*] «отвір для виходу диму» Ж, [*курнява*] «завірюха» ВеЗа, [*куру́шка*] «шматок гнилого сухого дерева

або великий засохлий гриб для підкурювання бджіл» Я, [*ку́ря*] «пил» Я, [*куря́*] «снігопад з вітром» До, *ку́рява*, [*ку́ря́виця*] «пил; заметіль ВеБ», [*ку́рявка*] «те, що підіймає пил» Ж, [*куря́к*] «гній для палива», [*куряни́ця*] «курява, пил; заметіль», [*куря́чі*] «курець», *кури́льний*, *курни́й*, *ку́рявий*, [*ку́ряний*] «курявий», *ви́курити* «вигнати димом; вижити», [*закуря́вітися*] «засмагнути, засмалитися (на сонці)» Ж, [*закурень*] «згарище» Пі, [*закурілий*] «запилений; закоптілий», *недо́курок*, *некуре́ць*, *перекýр*, *підку́рювати*, *підку́рка*, *підку́рювач*, [*при́кур*] «пригоріла страва» Ж, [*прокýр*] «неоплачений акцизом спирт», *розку́р*, *ро́зку́рка*, [*укурі́ти*] «запорошитися, задимитися»;— р. *кури́ть* «курити», бр. *курыць* «те.; мести (про сніг)», др. *курити* «димитися», п. kurzyć «пилити, порошити; димити; мести, курити», ч. kouřiti «димити; палити (тютюн)», слц. kúrit' «опалювати», kurit' sa «клубочитися», вл. kurić «димити; порошити; палити (тютюн)», нл. kuriś «тс.», болг. [*ку́рна*] «запалю, підпалю», схв. *ку́рити* «димити, курити; гріти, топити (дровами); підбурювати», слн. kúriti «топити, опалювати», стсл. **коурити** «димити»;— псл. kuriti «димити; палити так, щоб ішов дим»;— споріднене з лит. kùrti «розпалювати (вогонь)», лтс. kuŕt «тс.», гот. haúri «вугілля», дісл. hyrr «вогонь», можливо, також вірм. k'rak' «тс.», ос. $k_o$yrd (kurd) «коваль», дінд. kūḍayati (<*kurd-) «палить, пече»; ie. *keur-/kur-; пов'язання з герм. *rauki (нвн. Rauch) «дим» (Machek ESJČ 285; Holub—Lyer 265), як і припущення про спорідненість з дінд. kar- «робити» (Bern. I 671), сумнівне; виведення від ie. *ker-, а не *keur- (Pokorny 571) потребує глибшого обґрунтування.— Шанский ЭСРЯ II 8, 453; Фасмер II 426; Преобр. I 417; Sławski III 423—425; Brückner 284; Schuster-Šewc 733—734; БЕР III 148; Skok II 242; Bezlaj ESSJ II 113; ЭССЯ 13, 123—125; Bern. I 651; Trautmann 145; Stang 31; Абаев ИЭСОЯ I 610; Топоров IV 303—306.

ку́рінь «легка будівля, сторожка; убоге житло; окрема частина запорізького війська; казарма, житло козаків; у період громадянської війни — військова частина революційного козацтва; [садиба разом з будівлями Л; погріб Л; частина села або міста, що має свою назву; навіс над входом у яму, де зберігаються дрова Я; рибальська артіль; приміщення, де відпочивають або сидять під час негоди рибалки Берл; місце в селі, де молодь проводить вільний час ЛПол; товариство продавців споживчих товарів Ж]», [*ку́рень*] «курінь» Ж. [*курінівка*] «табір; поселення, в якому живуть у куренях» Пі, [*курня́*] «закоптілий курінь» Ж, *курінний́;*— р. *куре́нь*, бр. *куро́нь*, п. kureń (з укр.);— запозичення з тюркських мов; чаг. kürän «натовп; плем'я; загін воїнів», уйг. kürijän «обоз» виводиться від тюрк. kur «оточувати»; пов'язання з псл. kuriti «курити» (Fortunatov BB III 69; Mikl. EW 427; Абаев ИЭСОЯ I 610) сумнівне.— Макарушка 10; Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 425; Шипова 212; Дмитриев 561; Радлов II 1451, 1455; Sławski III 401—402; Brückner 283—284; Bern. I 648; Lokotsch 100.

куріпка (ори.) «Perdix perdix L.; [курка, Gallus domesticus; вальдшнеп, Scolopax rusticola L. Ж]», [*куропка*] «куріпка» ВеНЗн, [*куріп'я́*, *куроп'я́*];— слц. [kuropka];— псл. *kuropъtъka, зменш. від *kuropъty (род. в *kuropъtъve); результат закономірного спрощення важкої для вимови групи приголосних, що виникла після занепаду редукованих голосних (*куроп(ъ)т(ъ)ка > *куріптка > куріпка); висновок про запозичений характер слова,— очевидно, його походження від слц. [kuropka] (Булаховський Вибр. пр. III 281)— необґрунтований.— Див. ще **куропа́тва**.

курі́цматися, *курі́шматися* — див. **корі́зматися**.

курйо́з;— р. *курьёз*, бр. *кур'ёз*, п. kuriozum, ч. слц. слн. kuriózum, болг. *куриоз*, м. *куриозитет*, схв. *кȕриозан* «курйозний»;— запозичене з французької мови, можливо, через німецьке посередництво (нім. Kuriósum «курйоз»); фр. curieux (жін. р. curieuse) «цікавий, допитливий; кумедний» походить від лат. cūriōsus «допитливий, дбайливий»,

cūriōsum «цікава річ», пов'язаними з cūro «дбаю, доглядаю, поважаю; лікую».— СІС 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 458—459; Фасмер II 430; Kopaliński 544; Sławski III 404; БЕР III 146; Dauzat 225; Gamillscheg 292.— Див. ще **курува́ти.**— Пор. **акура́тний, кура́тор.**

[**курка́н**] «індик» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *курка́н* «індик», як і рум. curcán «тс.», є похідним від молд. *ку́ркэ* «індичка» (рум. cúrcă «тс.»), запозиченого, очевидно, з тюркських мов (пор. тур. gurk «індик», уйг. башк. тат. *кӱркэ*, казах. *кӱрке*, узб. *курка*, чув. *кăркка* «тс.»), щодо яких припускається звуконаслідувальне походження.— Мо 46; Vrabie Romanoslavica 14, 157; DLRM 208; Егоров 100.

[**куркубе́та**] (бот.) «тиква звичайна, Lagenaria vulgaris L.» Дз, [*куртубе́тка*] «тс.» Мо, [*куркуб'ѐта*] «декоративна тиквочка» МСБГ, [*куркуби́та, куркубо́та, куркуду́чі* (мн.), *куркуду́ші* (мн.)] «тс.» тж;— запозичення з молдавської мови; молд. *куркубе́тэ* «гарбуз; тиква», як і рум. [curcubétă] «тс.», походить від лат. cucurbita «гарбуз», очевидно, спорідненого з дінд. carbhaṭaḥ «огірок»; форма лат. cucurbita, очевидно, виникла шляхом редуплікації давнішої форми *curbita під впливом слова cucumis «огірок».— СДЕЛМ 218; Papahagi 337; Klein 381; Walde—Hofm. I 300; Ernout—Meillet 119, 154.

курку́ль «багатий селянин-власник, на якого працюють наймити; [переселенець з іншої місцевості]», *куркуле́нко* «син куркуля», *куркуле́нчиха* «дружина сина куркуля», *куркули́ха* «дружина куркуля», *куркулі́вна* «дочка куркуля», *куркульня́, курку́льство, курку́лити* «розкуркулювати», *підкурку́льник, розкурку́лити*;— р. *курку́ль* (з укр.);— очевидно, запозичення з турецької мови; тур. korkulu «той, що вселяє страх; страшний; небезпечний» є похідним від дієслова korkulmak «боятися»; припущення про зв'язок з тур. kürklü «критий хутром; одягнений в шубу» (Шанский ЭСРЯ II 8, 453—454), очевидно, хибне.

курку́ма (бот.) «трав'яниста рослина родини імбирних, із коріння якої добувають жовту фарбу і пряну приправу для їжі, Curcuma L.»;— р. бр. болг. *курку́ма*, п. ч. слц. kurkuma;— запозичення з новолатинської мови; нлат. curcuma походить від араб. qúrqum «шафран, куркума».— СІС 379; ССРЛЯ 5, 1870; Sł. wyr. obcych 381; Klein 385.

[**курку́ша**] (назва вівці) Доп.УжДУ IV;— неясне; можливо, пов'язане з [*корко́ші*] «потилиця, плечі».

[**курланчу́г**] (іхт.) «морський півень (летюча риба), Trigla L.» Ж;— р. [*курланчу́к*] «тс.»;— запозичення з тюркських мов; пор. тур. kırlangıç «ластівка», kırlangıç balığı «летюча риба» (букв. «ластівка-риба»).— Фасмер II 426.— Пор. **каранди́ч.**

[**курла́пий**] «людина із знівеченими на руках і ногах пальцями», [*курла́пиця*] «тс.»;— результат видозміни давнішого* *корнелапий* (< *kъr̥nolapъ) букв. «з обкарнаною лапою» (пор. р. *корноу́хий* «той, у кого відрізано або покалічено вухо», [*корнору́кий*] «безрукий або безпалий»), складного слова, утвореного з основ **корний* «відрізаний, покалічений» і *ла́па.*— Див. ще **корня́ти, курна́вий, ла́па.**— Пор. **кургу́зий, курду́пель, курно́сий.**

курли́ (вигук, яким імітують крик журавля), [*курлу́*] «тс.», [*курли́кало*] «людина, яка постійно безглуздо кричить» Я, [*курі́вкати*] «курликати» (про журавля) ВеНЗн, *курли́ка́ти* СУМ, Ж, [*курличі́ти*] «курликати» Ж, *курлю́кати*;— р. *курлы́*, бр. *курлы́каць* «курликати»;— звуконаслідувальне утворення.— Шанский ЭСРЯ II 8, 454; Фасмер II 426.— Пор. **кру, кур**[1], **кур**[2], **курни́ка́ти, мурли́кати.**

[**курлу́к**] «носатий» (про людину) Я;— очевидно, пов'язане з [*ґирли́ґа*] (див.).

[**курлу́шка**] «верхня шкірка» Я;— р. [*курлуша́*] «шкаралупа; лушпиння», [*курлу́шка*] «тс.»;— неясне.

[**курме́й**] «мотузка», [*курма́н, курмі́й*] «тс.», [*курмани́на*] «розірваний одяг», [*курма́ння*] «шмаття» Я, [*курма́тя*] «брудна білизна» О, [*курма́ччя*] «дрантя, лахміття», [*закурме́нитися*] «закутатися хусткою» О;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *курме́й* «мотузка, вірьовка», рум. curméi

«тс.» походять від гр. κορμός «стовбур; колода; жердина», пов'язаного з κείρω «стрижу», спорідненим з вірм. k'erem «скребу, дряпаю», двн. sceran «різати, стригти», псл. skora, укр. [*скі́ра*].— Scheludko 137; Crânjală 328; Vrabie Romanoslavica 14, 157; СДЕЛМ 218—219; Papahagi 339; DLRM 209; Frisk I 810—811; Bern. I 145.— Див. ще **скі́ра.**

[**курна́вий**] «покалічений» ВеНЗн, [*курня́ний*] «кирпатий» Я;— р. [*курна́*] «людина з понівеченим носом»;— форми, пов'язані з *курно́сий* або з давнішим **корний* (пор. р. [*ко́рный*] «коротенький, куций»), [*корня́ти*] «колоти, бити, рубати (< відрубувати, відрізати)»; перехід **о** > **у** в основі **корн-* не зовсім ясний.— Див. ще **корня́ти.**— Пор. **курла́пий, курно́сий.**

[**курнапе́т**] «кирпатий» (лайка) Я;— афективне утворення від [*курня́ний*] «тс.», *курно́сий* (див.).

курни́ка́ти «тихо наспівувати, бурмотіти» СУМ, Ж;— р. [*курны́кать*] «муркотати (про кішку); тихо співати», бр. [*курна́*] «котяче муркотання»;— звуконаслідувальне утворення (пор. р. [*курны́*] (вигук, яким імітують нявкання кота).— Пор. **курня́в.**

курно́сий «кирпатий», [*куроно́сий*] «тс.» Па;— р. *курно́сый*, ст. *корноносыи*;— псл. (сх.) [*kъr̥nonosъ], утворене з основ прикметника *kъr̥nъ «укорочений, обрубаний, куций», яка збереглась в укр. [*корня́ти*] «колоти, бити», та іменника nosъ «ніс»; пізніше в цьому слові випав один з двох суміжних однакових складів **но** і, як і в ряді споріднених з ним, відбувся не зовсім ясний перехід початкового **кор-** в **кур-**.— Булаховський Мовозн. 9, 1951, 17; Шанский ЭСРЯ II 8, 454; Фасмер II 427; Преобр. I 356; Сергеев РР 1973/2, 156—160; Ройзензон ЭИРЯ VI 142—144; Bern. I 669.— Див. ще **корня́ти, ніс.**— Пор. **карнаву́хий, кургу́зий, курду́пель, курла́пий.**

[**курну́т**] «колючий бур'ян» Мо;— очевидно, запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *курну́ц* (бот.) «нетреба, Xanthium L.», рум. cornúţ «роговик польовий, Cerastium arvense L.» утворені за допомогою суфікса *-уц* (-uţ) від молд. *корн* «ріг», рум. corn «тс.», які походять від лат. cornu, спорідненого з гр. κέρας «тс.», псл. *korva «корова».— СДЕЛМ 204; DLRM 188, 189; Papahagi 307; Walde—Hofm. I 277; Ernout—Meillet 144.— Див. ще **корне́т**[1], **коро́ва.**— Пор. **корну́та.**

курну́ти «несподівано виїхати кудинебудь; втекти»;— очевидно, результат контамінації слів *кури́ти* «їхати, бігти, здіймаючи куряву» і *чкурну́ти* «несподівано побігти, втекти» (див.).

[**курня́в**] (вигук, що імітує нявкання кота);— р. [*курня́вкать*] «нявкати», бр. *курня́ў* (виг.), *курня́ўкаць* «нявкати»;— очевидно, результат контамінації слів *курни́кати* і *ня́вкати*.— Фасмер II 427; Преобр. I 417.— Див. ще **курни́ка́ти, няв.**

[**курня́вка**] (бот.) «порхавка, Lycoperdon (Tourn.) Pers.», [*ку́рявка*] «тс.» Ж;— похідні утворення від *кури́ти(ся)*, *курни́й;* назви зумовлені тим, що в зрілому стані порхавка легко лопається, викидаючи спори у вигляді диму, куряви (Зерова 154; Симоновић 285); пор. інші назви порхавки: [*димна́ губка, курна губка*].— Див. ще **ку́ри́ти.**

[**курова́рня**] «горілчаний або пивний завод» Ва;— результат контамінації слів *ку́ри́ти* «одержувати способом перегонки (горілку, смолу)» (пор. *виноку́рня*) і *вари́ти* (пор. *пивова́рня*).— Див. ще **вари́ти, ку́ри́ти.**

куро́к «частина ударного механізму в ручній вогнепальній зброї»;— р. бр. *куро́к*;— очевидно, через посередництво російської мови запозичене з польської; п. kurek «курок; фігурна мішень у вигляді півника; флюгер; кран» є калькою нім. Hahn «курок; кран; півень».— Шанский ЭСРЯ II 8, 454; Фасмер II 427; Преобр. I 417; Желтов ФЗ 3, 7; Sławski III 400.— Див. ще **кур**[1].

[**куропа́рник**] «торба для вівса, корму, фуражу» Ж;— неясне.

куропа́тва (орн.) «сіра куріпка, Perdix perdix L.», [*карапа́тка* ВеНЗн, *курі́патра* ВеЛ, *куріп'ятка* Шарл, *куропа́та* ВеБ, *куропа́тиця* ВеНЗн, *куропа́тка* Ж, *куропа́тла* Ж, *куропа́тра* ВеБ,

курупа́тва Бі, *куруп'я* Бі] «тс.», [*куріне́й*] «назва вола, схожого мастю на куріпку» Я, [*куруп'я́тко*] «курча» Ж;— р. *куропа́тка* «куріпка», [*куропа́тва*], бр. *курапа́тка* «тс.», [*куропа́тва*] «зграя куріпок», п. kuropatwa «куріпка», ч. koroptev, слц. (заст.) kuroptva, вл. kurotwa, нл. kurwota, полаб. t'aurĕpotkă «тс.», слн. kurnprat «бекас, вальдшнеп»;— псл. *kuropъty (род. в. *kuropъtъve), утворене з основ слів kurъ «півень» і *pъta «птах»; назва пов'язана з тим, що куріпки рухаються так само, як і кури (неохоче літають, рідко використовують крила); у зв'язку з вирівнянням другої частини за утвореннями на *-тва* і занепадом кореневого ъ у групі приголосних **птв** розвинувся вторинний голосний **а**; припущення про фонетичні зміни у другій частині внаслідок зближення з утвореннями на *-атка* (Фасмер II 428; Преобр. I 418; Bern. I 648) або про спільне походження другої частини з болг. *пáтка* «качка», схв. *пàтка* «тс.» (Булаховський Вибр. пр. III 281) сумнівні; спроба пов'язати першу частину з слов. kuriti «бігти» (Machek ESJČ 278) непереконлива.— Булаховський Вибр. пр. III 260, 262, 409; Шанский ЭСРЯ II 8, 455; Фасмер II 428; Желтов ФЗ 4, 1876, 35; Соболевский РФВ 64, 137; Sławski III 407—409; Brückner 284; Holub—Kop. 180; Holub—Lyer 262; Schuster-Šewc 736—737; ЭССЯ 13, 127—128; Бернштейн Очерк 1974, 234.— Див. ще **кур**[1], **пти́ця**.

куро́рт, *куро́ртник*;— р. бр. болг. *куро́рт*, п. kurort;— запозичене за посередництвом російської мови з німецької; нім. Kúrort букв. «лікувальне місце» є складним утворенням з основ іменників Kur «лікування», що походить від лат. cūra «піклування, догляд; лікування, догляд за тілом», пов'язаного з cūro «турбуюся; лікую; доглядаю», і Ort «місце» (від двн. свн. ort «місце; пункт; гострий кінець (зброї)»), спорідненого з сангл. ord «гострий кінець (зброї)», а також з алб. ušt «колос», лит. usnìs «будяк, чортополох».— СІС 375; Шанский ЭСРЯ II 8, 455; БЕР III 148; Kluge—Mitzka 413, 525; Walde—Hofm. I 314; Ernout—Meillet 159.— Див. ще **курува́ти**.— Пор. **акура́тний, кура́тор**.

куросліп (бот.) «калюжниця, Caltha L.; анемона дібровна, Anemona nemorosa L.»;— р. [*куросле́п*] «калюжниця болотяна, Caltha palustris; анемона дібровна; жовтець їдкий, Ranunculus acer L.», бр. *куралéп* «анемона; жовтець; калюжниця», п. ст. kuroślep «курячі очка, Anagallis L.», схв. [kuroslijep] «чемерник, Helleborus L.», слн. [kuroslẽp] «курячі очка», [kuroslẽk] «жовтець їдкий»;— назви, пов'язані з виразом *куряча сліпота* (хвороба очей); анемона вживається для лікування відомої очної хвороби (Анненков 34); до цієї ж родини належить калюжниця (Нейштадт 250, 255) та деякі інші рослини з подібною ж назвою (пор. р. [*куросле́п*] «жовтець»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 455; Sławski III 426; Bezlaj ESSJ II 113; ЭССЯ 13, 129.— Див. ще **кур**[1], **сліпи́й**.

[**курпе́к**] «смушок з ягняти місячного віку» Я;— р. [*курпе́к*] «ягня; каракуль», [*курпе́й*] «шкурка ягняти; смушок», болг. [*кюрпе*(*-нце*)] «маленьке ягня»;— очевидно, запозичення з турецької мови; пор. тур. körpe «свіжий, ніжний; молодий», споріднене з дтюрк. körpä «молодий, свіжий» (körpä oγul «дитина, що народилася навесні»).— Фасмер — Трубачев II 428; Шипова 214.

[**курпе́нє**] «певна частина вишивки на сорочці» Ж;— неясне.

курс «напрям; цикл навчання; ряд лікувальних процедур; вартість цінних паперів», [*курса́к*] «слухач навчальних курсів» Ж, *курса́нт, курси́стка, курсі́вка, курсува́ти*;— р. бр. болг. м. *курс*, п. ч. вл. нл. kurs, слц. kurz, схв. *кȕрс*, слн. kúrz;— запозичене, можливо, через французьке або німецьке посередництво з латинської мови; лат. cursus «біг, швидка їзда; дорога, напрям; подорож» пов'язане з curro «біжу, поспішаю», спорідненим з скімр. carrawc (> кімр. carrog) «каскад», дірл. скімр. carr «двоколка, фургон», брет. karr «колісниця»; значення «напрям руху, шлях (судна)», очевидно, запозичене за посередництвом голландської мови (гол. koers «курс, маршрут (корабля)»).— СІС 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 455—457;

Фасмер II 428—429; Преобр. I 418; Горяев 176; Sławski III 411; Kopaliński 545; Brückner 284; Holub—Lyer 274; Holub—Kop. 195; БЕР III 148; Kluge—Mitzka 414; Dauzat 214; Walde—Hofm. I 315—316.— Пор. **екску́рсія, конкуре́нція, ко́икурс, кори́да, кур'є́р, курси́в.**

[**курса́к**] «порода голубів» Я;— неясне; можливо, пов'язане з тур. kursak «воло (у птахів)».

курси́в «друкарський похилий шрифт»;— р. болг. *курси́в*, бр. *курсі́ў*, п. kursywa, ч. kursiva «курсив; невелика замітка в газеті», слц. слн. kurzíva «курсив», м. *курзив*, схв. *ку̏рзӣв* «тс.»;— запозичене з середньолатинської мови через німецьке або французьке посередництво (нім. Kursiv, фр. cursive); слат. cursīva (littera) «швидке письмо, скоропис» є формою жін. р. прикметника cursīvus, пов'язаного з дієсловом curro «біжу, поспішаю».— CIC 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 456; Фасмер II 429; Sławski III 412; Kopaliński 545; Holub—Lyer 274; БЕР III 149; Младенов 263; Dauzat 225.— Див. ще **курс.**— Пор. **екску́рсія, конкуре́нція, ко́нкурс, кур'є́р.**

[**ку́рта**[1]] «короткий до пояса одяг», [*куртя́к*] «сіряк» О, [*куртан*] «короткий чоловічий одяг на ваті» Я, [*куртя́с, куртяч*] «те.» Я, [*куртя́чка*] «сіряк» О, [*куртя́ша*] «коротка сукня» Я, [*куртѝна*] «короткий до пояса одяг» Я, *ку́ртка*, [*ку́ртя*] «сіряк» О, [*ку́ртий*] «короткий» Г, Ж;— р. [*ку́рта*] «куртка», *ку́ртка*, бр. [*ку́рта*], п. kurta «тс.», ч. заст. kurta «рід короткого верхнього одягу», слц. заст. kurtka «короткий кожушок»;— запозичене, очевидно, через польське і угорське посередництво (уг. kurta «короткий») з латинської мови; лат. curtus «короткий (слат.— також про одяг); обрізаний; неповний» споріднене з псл. *kortъkъ, укр. *коро́ткий*; припущення про походження з тур. kürtä «короткий одяг» (Горяев 176; Доп. 1, 24; Mikl. EW 148; TEI 2, 113; Nachtr. 2, 161; Tiktin 3, 1398; Hanusz PF I 464) менш прийнятне.— Richhardt 71; Zaręba JP 41/1, 5; Балецкий St. sl. 9, 355—357; Шанский ЭСРЯ II 8, 458; Фасмер II 429—430; Sławski III 413; Brückner 284; Bern. I 649—650; Matzenauer 230.— Див. ще **коро́ткий.**— Пор. **ку́рта**[2].

[**ку́рта**[2]] «куцохвоста вівчарка», [*куртя́тий*] «куцохвостий»;— р. (півд.) [*ку́рта*] «короткохвоста вівчарка», бр. [*куртя́ты*] «куций», п. слц. [kurta] «собака з коротким (відтятим) хвостом», схв. [*ку̏ртаст*] «обтятий, безхвостий, куций», слн. [kurtáč] «тварина з обрізаним хвостом», kúrtast «з підрізаним хвостом» (про собаку);— запозичене, можливо, за польським посередництвом, з румунської або угорської мови; рум. [Curtu] (назва безхвостого собаки), уг. kurta «пес» походять від лат. curtus «короткий»; виведення безпосередньо від лат. curtus (Sławski III 414) менш обгрунтоване.— Фасмер II 429; Преобр. I 419; Brückner 284; Machek ESJČ 249; Pușcariu I 41; Crânjală 330—331.— Див. ще **ку́рта**[1].

[**ку́ртавка**] (зоол.) «жаба, Rana» ВеУг;— очевидно, результат видозміни незасвідченої форми **ку́ркавка*, похідної від [*ку́ркати*] «кумкати» (про жаб).— Див. ще **кур**[2].

[**куртя́сик**] «трикутна полиця в кутку хати під образами для лампади» Я;— результат видозміни незасвідченого давнішого **кутя́сик* «тс.», зменш. від **кутя́с* «тс.», похідного від *кут* (див.).— Пор. **ку́тас**[2].

курти́на «грядка для квітів, клумба; ділянка, засаджена однією породою дерев; частина фортечного валу між двома бастіонами», [*корти́на*] «завіса, заслона» Ж;— р. *курти́на* «грядка для квітів; ділянка, засаджена однією породою дерев», бр. *курці́на* «тс.», п. kurtyna «завіса; (заст.) стіна між бастіонами», ч. kurtina «стіна між бастіонами», заст. kortina «завіса», схв. *курти́на* «стіна між бастіонами; вид театральної завіси»;— запозичене з французької мови через російську і через польську; фр. courtine «запона, завіса; куртина» продовжує слат. cortīna «шпалери, драпіровка», що походить від лат. cohors «обора; натовп; когорта; почет претора у провінції».— CIC 380; Шанский ЭСРЯ II 8, 457; Фасмер II 429; Sławski III 416; Brückner 284; Machek ESJČ 278; Matzenauer 230; Dauzat 214; Bloch I

185; Walde—Hofm. I 280.— Див. ще **когóрта.**— Пор. **гардúна.**

[**куртя́к**] (назва барана) Доп. УжДУ IV;— неясне; можливо, пов'язане з [*кýртúй*] «короткий»; не виключається зв'язок з [*крутя́к*] (пор.).

курува́ти «лікувати»;— запозичення з польської мови; п. kurować, як і слц. заст. kurovat' «тс.», походить від лат. curō (-āre) «лікую, доглядаю; турбуюся» (cūra «турбота, догляд»), етимологічно неясного.— Sławski III 410; Walde—Hofm. I 314.— Пор. **кура́тор, курóрт.**

[**куружíй**] «сторож» Мо;— запозичення з турецької мови; тур. korucu «лісовий сторож; (іст.) особливий клас яничарів» є похідним від koru «лісок, гай; стримувати», яке зводиться до тюрк. *kōry «оберігати, захищати».— Räsänen Versuch 282.

[**ку́рчавка**] (бот.) «порхавка, Lycoperdon (Tourn.) Pers.» ВеНЗн, [*курпавка*] «тс.» ВеНЗн;— не зовсім ясні словотворчі форми, очевидно, пов'язані з *ку́рúти* «порошити» (див.).— Пор. **курня́вка.**

[**куршáвий**] «миршавий, худий, кволий» (про худобу) МСБГ, [*куршáк*] «хвороблива, худа тварина» тж, [*куршу́к*] «маленький качан кукурудзи» Мо, [*закуршивíти*] «запаршивіти, зачахнути» Я;— очевидно, пов'язане з ч. [krs] «карликове дерево», [krsati] «худнути», схв. *кр̏шљав* «відсталий у рості», які зводяться до псл. *kъrxъ «лівий» (давніше «худий, змарнілий»); тлумачення [*закуршивíти*] як афективного утворення (ЕСУМ II 227) помилкове.— Див. ще **корх.**

[**ку́рята**] «тріщини на руках і ногах від холоду, вітру» Я, *курчáта* «тс.»;— результат перенесення назви [*куря́та*] «курчата», зумовленого, очевидно, подібністю потрісканої шкіри людини до нерівної шкіри обпатраної курки (як семантичну паралель пор. р. *гусиная кожа* — про пухирчату від холоду шкіру людини).— Див. ще **кур**[1].

[**ку́рятник**] (бот.) «спориш звичайний, Polygonum aviculare L.» ВеУг, ВеНЗн, [*кýрячка, курячни́к*] «тс.» тж;— похідне утворення від *ку́ри*; назва зумовлена тим, що спориш охоче поїдають кури, як і гуси; пор. інші назви спориш: [*куряча трава, гусяча трава*], р. [*гуся́тник*], бр. [*гуся́тнік*].— ВеУг 231.— Див. ще **кур**[1].

кусáти, *кусну́ти, кусону́ти, кус* «шматок; [небагато]», [*кусáк*] «кусок, кусень», [*кусáка*] «куслива людина; горілка, настояна на перці та корінні», [*кусáло*] «зуби, щелепа; щипці для горіхів» Ж, [*кусáчка*] «нагайка» Я, *кусáчки* «гострозубці», *ку́сень* «кусок; [занадто вистрижене місце]», [*ку́сінь*] «кусень», [*кусíйка*] «все, що кусається, гризе; паразити; змія, гадюка» Ж, [*кусíка*] «тс.», [*ку́ска*] «все, що кусається, гризе (миші); комахи-паразити», [*кусли́й*] «той, що кусається» Я, [*кусмáн*] «великий шматок», [*кусмиля́ка*] «тс.» Сизько, *ку́сник, кусóк,* [*куся́*] «все, що кусається; змія; назва лихої жінки», [*кусцéнки*] «небагато, трошки» ВеЛ, [*ку́счик, кусьцьіцьок* ВеЛ, *кусьціцька* Вел, *кусьцьок* ВеЛ, *ку́щик* Ж] «тс.», [*кускúй*] «їдкий, кусливий, колючий» Ж, *кусли́вий, кусю́чий,* [*кушля́чий*] «кусливий» Ж, [*кусí*] (вигук, яким нацьковують собак), *кусь* (виг.), *вкус* «укус», [*вíдкус* Ж, *відкуска* Ж], *вприку́ску,* [*дóкус*] «зовсім» О, *закусúти* «заїсти випите або з'їдене; з'їсти небагато; затиснути зубами», *за́ку́ска* СУМ, Ж, *надку́с,* [*на́дкусок*] «кусень» Ме, [*недóкусок*] «недоїдок» Ж, [*перекусúти*] «з'їсти нашвидкуруч, небагато», [*пере́куска*] «закуска», *підкусúти* «кусаючи знизу, зіпсувати; дошкулити в'їдливим зауваженням, натяком», [*поку́с*] «небагато, деяка кількість», [*покусíцька*] «тс.», *прúкус, прику́ска, проку́с, проку́сина,* [*ску́сник*] «той, що відкушує», *уку́с, уприку́ску*;— р. *кусáть* «кусати», бр. *кусáць*, др. *кусати*, п. kąsać, ч. kousati, слц. kúsať, вл. kusać, нл. kusaś, полаб. kǫ̀sĕt «тс.», болг. *къ̀сам* «рву, розриваю; зриваю; ріжу», м. *каса* «кусає; підколює; щипає (про мороз)», схв. *ку́сати* «їсти, уминати», слн. kósati «розривати на шматки», стсл. **кѫсати** «кусати, гризти»;— псл. kǫsati, пов'язане з kǫsъ (< *kond-so-s) «кусок»;— споріднене з лит. kąsti (kándu) «кусати; їсти», kąsnis «шматок», лтс. kuôst «кусати», гр. κνώδων «ніж, лезо; зубці», κνώδαλον «дикий звір», можливо, та-

кож з двн. hantag «гострий, ріжучий», дінд. khā́dati «жує, кусає», перс. χāyad «жує», псл. čęstь, укр. *частúна*; зближення з гр. τένδω «обгризаю» (Pedersen Kelt. Gr. I 160) або з гр. δάκνω «кусаю», дінд. dáśati «кусає» (Machek Sborník FFBrU I 1952, 82—83) малопереконливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 459; Фасмер II 431; Преобр. I 420; Брандт РФВ 21, 215; Sławski II 121, 128; Brückner 225; Machek ESJČ 285; Holub—Lyer 265; Schuster-Šewc 738—739; Младенов 268; Skok II 245—246; Bezlaj ESSJ II 69; ЭССЯ 12, 65—66; Bern. I 601; Fraenkel 634; Trautmann 116; Mühl.-Endz. II 349; Mayrhofer I 308; Pokorny 560.

[ку́сий] «куций; чорт» Ж;— бр. *ку́со* «важко, недостатньо», п. kusy «куций», ст. kęsy «короткий; коротко одягнений, обрізаний; без хвоста або з коротким хвостом; малий, недостатній», ч. слц. kusý «куций, неповний, нецілковитий», вл. kuši «куций, безхвостий, короткий», нл. kušy «те.», болг. *къс* «короткий, куций, низький; [чорт]», [*кус*] «короткий, без хвоста або з коротким хвостом», м. *кус* «короткий; куций, низький», схв. *кȗс* «куций; коротко обрізаний; безхвостий», слн. koso(ŕép) «куцо(хвостий) (з відрізаним цілком або частково хвостом)», цсл. **кѫсъ** «куций, з обрізаним хвостом»;— псл. kǫsъ (прикм.) «куций», пов'язане з kǫsъ «кусень», kǫsati «кусати».— Фасмер II 437; Sławski II 128—129, III 432; Brückner 225—226, 285; Machek ESJČ 309; Schuster-Šewc 739; Skok II 245—246; Bezlaj ESSJ II 70—71; ЭССЯ 12, 67—68; Bern. I 601.—Див. ще **куса́ти.**— Пор. **ку́ций.**

[**куси́ти**] «спокушати» Ж, Бі, [*куса́ти*] «те.» Бі, *ку́шати* «куштувати», [*кусі́йка*] «спокуса» Ж, [*вкус*] «смак» Ж, [*вскус*] «те.» Ж, [*вку́сний*] «смачний» Ж, *підку́са* «спокуса», [*поку́са*] «те.», [*скуси́ти*] «спокусити», [*скуша́ти, ску́шувати*] «те.», [*скус*] «смак, апетит» Нед, [*ску́ска*] «спокусниця? спокуслива річ?», [*ску́с(ь)ний*] «смачний» Нед, *спокуси́ти, споку́са, споку́сник, споку́єливий;*— р. *ку́шать* «їсти», *вкуси́ть* «покуштувати; зазнати», *искуси́ть* «спокусити», бр. [*куси́цца*] «сміти, мати відвагу, наважитися (на щось)», др. *кусити* «куштувати; зазнавати», п. kusić «спокушати», ч. okusiti «спробувати; випробувати», ст. pokusiti «піддати спокусі», слц. okúsit' «спробувати (на смак), покуштувати; випробувати», болг. [*ку́сам*] «куштую», м. *искуси* «випробовує», схв. *о̀кусити* «трохи поїсти, покуштувати», слн. iskúsiti «спокусити», okúsiti «покуштувати», стсл. **въкоу҃сити** «покуштувати; зазнати», **искоу҃сити** «випитати хитрощами, спокусити»;— псл. kusiti «куштувати, пробувати, спокушати»;— давне запозичення з готської мови; гот. kausjan «пробувати, куштувати» споріднене з двн. днн. kjosan, нвн. kiesen «вибирати», лат. gustāre «куштувати, пробувати», гр. γεύω «куштувати, пробувати; пізнавати», дінд. juṣáte «знаходить приємним, любить», joṣájate «знаходить в чомусь задоволення»; дієслова *кусúти* і *кусáти*, очевидно, зазнали контамінації завдяки семантичній та фонетичній близькості; припущення первісного зв'язку між цими дієсловами (Brückner 284) не має підстав.— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 431; Преобр. I 420; Брандт РФВ 22, 144; Sławski III 429—430; Machek ESJČ 309; БЕР III 152; Skok II 247; Bezlaj ESSJ II 114; ЭССЯ 13, 135; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 71—72; Bern. I 625; Mikl. EW 149.— Пор. **дегуста́ція, куштува́ти.**

[**ку́славка**] (іхт.) «сікавиця, щипівка, Cobitis taenia L.» ВеНЗн;— р. [*куса́чка*], слц. [kusak] «те.»;— похідне утворення від *куса́ти*; назва зумовлена наявністю у сікавиці рухливих підочних колючок, якими можна поколоти пальці (Сабанеев 505); пор. інші назви цієї риби: *сікави́ця*, [*сіка́ч, сіку́нка, щипа́вка*], р. *щипо́вка*, [*секун*], бр. [*щипавка, сякач, секун*], п. [siekierka], ч. слц. sekavec, болг. *щипо́к*, схв. seka, sekuš.— Коломиец Происх. назв. рыб 35—36.— Див. ще **куса́ти.**

[**куст**] «кущ, букет; (заст.) сільське свято на другий день трійці, коли дівчата, прикрашені вінками, ходять з піснями» Ж, [*кусти́тися*] «кущитися» Я;— р. бр. *куст* «кущ», др. *кустъ* «те.»;— псл. (ст.) [kustъ];— зіставляється з лит. kúokšta(s) «кущ, чагарник; жмуток», kùkštas «жмуток соломи на

жердині як межовий знак»; вважається також утворенням з префікса ku- і кореня sto- «стояти» (ЭССЯ 13, 137—138); зіставлення з свн. hūste «копиця в полі», лтс. kùpstas «купина, грудка», стсл. **коупъ** «купа, з'єднання» (Bern. I 652) менш обгрунтовані; припущення про спорідненість з *кисть*, *кúта* (Petersson IF 34, 227) викликає сумнів.— Шанский ЭСРЯ II 8, 460; Фасмер II 432; Преобр. I 421; Филин Происх. яз. 279; Sławski III 434—435; Mikl. EW 421; Fraenkel 317; Trautmann 139.— Пор. **кущ.**

кустáр «дрібний товаровиробник», *кустáрник*, *кустáрщина*;— р. *кустáрь*;— через російське посередництво запозичене з середньонижньонімецької або нововерхньонімецької мови; снн. kunster «знавець мистецтва, ремесла», kunstener або нвн. ст. kunster, künster «тс.» (> Künstler «художник, майстер своєї справи») є похідними від снн. kunst «мистецтво, уміння, здібність», нвн. Kunst «тс.»; у російській мові німецьке слово зазнало впливу з боку слів із суфіксом *-арь*; пов'язання з р. *куст* «кущ» (Коген ИОРЯС 19/2, 296) неприйнятне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 460; Фасмер II 432; Преобр. I 420; Kluge—Mitzka 413.— Див. ще **куншт.**

кустерúва, *кустериця*, *кустрúця* — див. **костéр**[2].

[**кýстра**] «кудлата голова», [*кýстрі*] «кудла», [*кýштра*] «кудлата голова», [*кýштря*] «тс.», [*кустрáтий*] «кудлатий», [*куштрáтий*] «тс.», [*закýздраний*] «розпатланий» Ва, [*закýстраний*, *закýштраний*] «тс.», [*закýстрати*] «скуйовдити», [*закýстрити* Ж, *закýштрати*, *розкýстрати*] «тс.»;— слц. [kuštra] «нечоса», [kuštry] «кудла», схв. *кȗштра* «волосся, шерсть», *кȗштрав* «кудлатий, кучерявий», слн. kúštra «скуйовджена голова»;— очевидно, пов'язане з [*кóструб*] «нечепура, неохайний» (< «шорсткий; кошлатий, розкуйовджений») (пор. *кострубáтий* «шорсткий; недоладний; кошлатий, розкуйовджений») і разом з ним зводиться до псл. kostra «щось остюкувате, гостре»; пояснення переходу kostr- > kustr- впливом слц. [kudra] «локон», укр. *кýдрі* (Machek ESJČS 249) сумнівне; пов'язується також (ЭССЯ 13, 136—137) з псл. kutiti «копатися».— Sławski III 432; Bezlaj ESSJ II 114.— Див. ще **кóструб**[1].

[**кустрéць**] «чиряк, прищ, струп»;— неясне.

[**кусцíлько**] «трошечки» Ж;— очевидно, складне утворення з слів [*кус*] «трохи», похідного від *кусáти*, і [*стíлько*] «стільки» або [*тíлько*] «тільки».— Див. ще **кусáти**, **стíльки**, **тíльки.**

[**куся́га**] «курок (у рушниці або пістолеті)» Я;— неясне.

[**куська́**] (зоол.) «гадюка звичайна, Vipera berus L., Pelas berus Merr.» ВеНЗн;— похідне утворення від [*куся́*] (ж. р.) «усе, що кусається; кусюча змія; зла жінка», пов'язаного з *кусáти* (див.).

куськóм, *кузькóм*, *куцькóм* — див. **кучки**[2].

кут, [*кутáр*] «килим, яким прикрашають центральний куток хати» МСБГ, [*кутни́к*] «тс.» тж, [*кутáч*] «кочерга», [*кутáш*] «тс. ДзАтл I; місце під піччю для дров МСБГ», [*кутéсик*] «трикутник з прямим кутом», [*кýтник*] «інструмент для вимірювання кутів», [*кýтниця*] «кутова дошка» Ж, [*кутня́к*] «кутній зуб» Я, [*кутови́на*] «затока у вигляді кута» Дз, *кутóк*, *кутóчок* «зменш. від *кутóк*; [вид весняної гри]», [*кутя́ни*] «мешканці певної частини села» Мо, [*кутя́р*] «той, що сидить у кутку» Ж, *кучáнин* «сусід (по кутку) на селі», *кутáстий*, [*кýтний*] «кутовий» Ж, *кýтній*, [*кутовáтий*] «простір землі в «куту», який створюють річки, що зливаються» Я, *кутовúй*, *зáкут* «віддалений або малопомітний куток у приміщенні», *зáкутень* «віддалене, малопомітне місце; віддалена місцевість, глушина», [*зáкутець*] «кут, ніша, закуток, малопомітне місце» Ж, [*закýтє*] «тс.» Ж, [*закýтина*] «закуток», *зáкуток*, [*пóкут*] «почесне місце у кутку справа від входу у селянську хату» Г, Ж, [*покýтє*] Ж, *пóкуть*, *пóкуття* «тс.», [*покутáч*] «вид залізної кочережки» ДзАтл I, *покýтній* «який знаходиться біля покуття УРС; [у сполученні: *п. кúшка* «дванадцятипала кишка» Дол», *прúкуток* «місце у кутку; прибудований куток» Ж;— р. [*кут*] «кут у хаті; широка лава в хаті (від дверей

до кута проти печі)», бр. *кут*, п. kąt, ч. kout, слц. kút, вл. нл. kut, болг. *кът*, м. *кат*, схв. *кȗт*, слн. kót;— псл. *kǫtъ;— споріднене з гр. κανθός «куток ока», лит. kaũpas «кут», лат. campus «поле», гр. καμπή «вигин, поворот», що зводяться до ie. *kam- (*kam-tho-), *kam-p- «згинати»; пов'язання з лит. kūtis «яма, вирита свиньми» (Brückner 225), гр. κοντός «жердина, спис» (Bern. I 602—603), *ку́тати* (Machek ESJČ 309; Brückner 285—286; Jakobson II 633) або припущення про запозичене латино-романське походження слова (Meillet Études 225—226) непереконливі.— Фасмер II 432—433; КЭСРЯ 229; Младенов 268; Sławski II 122; Machek ESJČ 285; Schuster-Šewc 740; Skok II 248; Bezlaj ESSJ II 72—73; ЭССЯ 12, 75—78; Trautmann 116; Мартынов Балто-сл.-ит. изогл. 25—26.— Пор. **ку́па**[1].

кута́рь — див. **кути́р**.

[**ку́тас**[1]] «прикраса у вигляді китиці на одязі тощо», [*кутáся*] «стрічка» Кур;— р. *кутáс* «шнур з китицею наківері», ст. *кутазъ* «китиця», бр. *ку́тас*, п. kutas «тс.»;— запозичення з турецької мови: тур. kutas «прикраса на голові», kutaz «прикраса, яку навішують на шию коня; прикраса для голови».— Фасмер II 433; Шипова 215; Sławski II 442; Brückner 285; Bern. I 653; Mikl. EW 149; TEI I 338; Matzenauer 53; Lokotsch 97.

[**ку́тас**[2]] «(у гуцульській церкві, яка має вид хреста з чотирма крилами) невеликий навіс від дощу у тому місці, де покрівля має форму кута», [*ку́тах* Я, *кутéсик*] «тс.»;— не зовсім ясне утворення на основі слова *кут* з формою, що виникла, можливо, під впливом *кри́лас*.— Пор. **куртáсик**.

[**кутáсик**] (бот.) «смілка широколиста, Silene latifolia (Mill.) Rendle et Britt. (Silene inflata L.)»;— пов'язане з [*ку́тас*] «китиця»; назва зумовлена, очевидно, тим, що квіти цієї рослини розташовані у вигляді півзонтиків, подібних до китиць (Флора УРСР 4, 526).— Див. ще **ку́тас**[1].

ку́тати «старанно загортати; [турбуватися, доглядати; виховувати (дітей); заспокоювати]», [*кутáтство*] «господарство? власний будинок?», [*ку́тка*] «хлів» Я, [*закýтать, закýтовать, закýтувать*] «затулити рукою (око); зачинити в хліві (тварину) ЛПол», [*закýта*] «хлів; курник; дверцята в хліві Бі», [*окутовáтий*] «маскований» Ж;— р. *ку́тать*, бр. [*ку́таць*] «кутати, ховати», п. kutać, ч. [zakutat se] «закритися, обкутатися», слц. [okutat'] «закутати», болг. *кътам* «бережу, ховаю», [*кутам*] «ховаю, приховую», схв. *скȕтати* «сховати», слн. [kútiti se] «сховатися», стсл. **съкѫтати** «заспокоїти», цсл. **съкоутати** «поховати»;— псл. *kǫtati, kutati «укривати, затуляти, окутувати»;— споріднені з прус. kūnti «доглядає, піклується», pokūnst (pakūnst) «стерегти, захищати, зберігати», keuto «шкіра», лит. kiàutas «лузга, лушпина, шкірка», двн. hutta «хата», гр. κύτος «оболонка; шкіра»; ie. *keut-, *kut- «покривати, укривати»; у випадку псл. kǫt- ідеться, очевидно, про той самий корінь, але з носовим інфіксом; припущення про зв'язок з псл. *kǫtъ, укр. *кут* (Machek ESJČ 309; Brückner 285—286; KZ 42, 351—352; Matzenauer LF 9, 182; Jakobson II 633) сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 460—461; Фасмер II 433; Преобр. I 421; Sławski III 440—441; SO 28, 262—263; БЕР III 154—155; Skok III 275; Bezlaj ESSJ II 115; ЭССЯ 12, 69—70; Bern. I 601—602; Trautmann 145; Топоров IV 286—290; Endzelīns IV 2, 246.

[**кутáтство**] «скитальство» Ж;— пов'язане з *скитáтися*, як і слн. [kȗtiti se] «залишати гніздо» (про птахів), [skutiti se] «тс.», oskutiti se «здичавіти (про півня); залишити (чоловіка; про жінку)».— Bezlaj ESSJ II 115.— Див. ще **скитáтися**.

[**ку́тень**] «живіт, черево, шлунок» Ж, [*кутен*] «шлунок чотириногих тварин», [*ку́тниця*] «пряма кишка; сліпа кишка Ж», [*кутня́к*] «шлунок чотириногих тварин; товстопуз Ж», [*кутня́нка*] «пряма кишка; гемороїдальний опух Ж», [*кутю́х*] «свинячий шлунок» ВеБа;— слц. kutle «кишки», нл. kutło «пузо»;— припускається (Преобр. I 422) зв'язок з р. [*кутырь*] «шлунок; шлунок жуйних тварин», п. kątnica «сліпа кишка» і, далі, з псл. *kǫtъ «кут», укр. *кут*; дум-

ка про походження з нвн. [Kútteln] «тельбухи», свн. kutel, снн. kût «тс.» (Горяев 177) не знайшла підтримки.— Фасмер II 435.

[**кутерно́гий**] «кульгавий, клишоногий», [*кутерно́га*] «з паралізованою, кривою ногою» Ж;— п. kuternoga «клишоногий» (з укр.);— складне утворення, другим компонентом пов'язане з *нога́*; перша частина залишається нез'ясованою; можливо, пов'язане з р. [*куты́рки*] (у виразі *вверх куты́рками* «шкереберть»), [*кутырну́ться*] «спіткнутися, упасти»; зближують також з р. [*кутерме́сить*] «пустувати», лит. kū̃turti : kiū̃turti «іти повільно, в стані пригніченості», або з рум. cutonóg «скривлене плече, нога; криворукий, кривоногий» (Sławski III 443); пов'язання з п. [kutryfalca, kudrychwalca] «хитрун» (Brückner 285) позбавлене підстав.— Див. ще **нога́**.

[**куте́ць**] «пазуха у сітці; конусоподібний глухий кінець рибальської сітки, ятера; хлів; пристрій з очерету для ловіння риби Ж», [*ку́тиш*] «хлів для свиней або овець» Я;— р. [*куте́ц*] «матня волока; сітчастий мішок ятера», [*куту́х*] «хлів для дрібної худоби; землянка»;— результат зближення з *кут* первісного [*коте́ць*] (див.).

[**кути́р**] «один з двох рогів матні великої хватки для виловлювання сомів» Дз, [*кута́рь*] «довга матня або сумка до рибальської сітки», [*куте́рик*] «кінець матні невода» Л;— очевидно, суфіксальне утворення від *кут* (пор. [*куте́ць*] «конусоподібний глухий кінець рибальської сітки, ятера»).— Sławski III 446; ЭССЯ 13, 140—142.— Див. ще **кут**.

кутло́н, *куту́ня* — див. **котло́н**.

[**кутуля́ти**] «погано жувати» (напр., про беззубого), [*котуля́ти*] «тс.»;— пов'язане з *коти́ти* (пор. [*катуля́тися*] «качатися»); у такому разі первісно означало «перекочувати в роті з одного місця в інше».— Див. ще **коти́ти**.

[**кутю́-кутю́**] (вигук, яким підкликають собак, овець Мо; свиней О), [*куть-куть*] (вигук, яким підкликають індиків Мо; щенят О), [*ку́тька*] «щеня» О;— р. *кутёнок* «щеня», *кутя́та* (мн.), [*ку́тька*] «курка, курча», [*куть-куть*] (вигук, яким підкликають курей), [*ку́тю-ку́тю*] (вигук, яким підкликають собак), п. kut kut kut, [kutiu] «тс.», ч. [kut kut] (вигук, яким підкликають кролів), [kut'ák] «кріль», болг. *кът-кът* (вигук, яким підкликають курей), м. *кутре* «щеня», схв. *кутима̏* (*кутма̏*) (вигук, яким підкликають собак);— один із фонетичних варіантів давнього вигуку, яким підкликають тварин, паралельний до *куцю́* та ін.— Фасмер II 433—434; Преобр. I 421; Sławski III 439—440; Machek ESJČ 250.— Див. ще **ку́ця**.— Пор. **ко́ця**.

кутя́[1] «обрядова каша з ячмінних або пшеничних зерен з солодкою підливою», [*кути́ця*] «тс.», [*кутеня́*] «зерно куті» Я;— р. *кутья́* «кутя», бр. *куцця́* «кутя; святий вечір», др. *кутия* «кутя», *кутья*, болг. [*кучи́*] «пшениця, зварена для поминок; коливо», стсл. **коуциꙗ** «вид страви (очевидно, горох або хліб, розмочений у воді)»;— запозичення з грецької мови; сгр. нгр. κουκκί(ον) «боби; зерно; зернина» (мн. κουκκιά «боби») походить від гр. κόκκος «зерно», неясного за походженням, можливо, рефлексу субстратного середземноморського *cosco (пор. ісп. cuesco «плодова кісточка»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 461; Фасмер II 435; ГСЭ III 106; Преобр. I 423; Sławski III 444; Brückner 279; Десницкая Сл. языкозн. 1983, 82—83; Bern. I 654; Korsch AfSlPh 9, 514—515; Frisk I 895; Boisacq 482.

[**ку́тя**[2]] (дит.) «хустка» ЛЧерк;— результат фонетичного спрощення дитячого *ху́стя* «хустка» при можливому впливі з боку *ку́тати*.

[**куть**] (вигук, яким підганяють телят) Ме, [*куч*] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*кутю́-кутю́*], яким підкликають собак, овець та ін.

[**ку́фа**] «бочка, кухоль», [*ку́хва*] «тс.», *ку́ховка* (зменш.), [*кофи́нка*] «графин» Ж, [*покухо́вне*] «податок, який сплачувала корчма в залежності від кількості бочок», [*покухо́вщина*] «тс.» Ж;— р. [*ку́фа*] «велика бочка, діжка, чан, кадіб», [*ку́хва*] «тс.», бр. [*ку́фа*] «бочка на 40 відер», п. kufa «велика бочка», ч. kufa «діжка, кадіб», слн. kúfa «медична банка; ваза для квітів»;— за посеред-

ництвом польської мови запозичене з німецької; нвн. Kúfe «цебер, чан, бочка» (свн. kuofe, двн. kuofa «чан, діжка») походить від слат. cōpa, що продовжує лат. cūpa «бочка, діжка».— Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Шелудько 35; Фасмер II 436; Sławski III 318; Brückner 280; Bezlaj ESSJ II 107; Bern. I 645; Mikl EW 145; Kluge—Mitzka 410; Walde—Hofm. I 310; Ernout—Meillet 158.— Див. ще **ки́бель.**— Пор. **ку́бел, ку́по́л.**

куфа́йка — див. **фуфа́йка.**

[**ку́фер**] «чемодан, скриня» Ж, [*ку́фро*] «скриня, іноді розмальована і обкована» Я, [*ку́хра*] «тс.» Я;— бр. *ку́фар* «скриня», п. kufer «тс.», ч. kufr, слц. kufor, вл. kófer, kofr, болг. *ку́фар*, м. *куфер*, схв. *ку̏фер*, слн. [kûfar];— очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; н. Kóffer «чемодан, скриня» (ст. і діал. Kuffer) запозичене через французьке посередництво (фр. coffre) з латинської мови; лат. cophinus «великий плетений кошик, дорожня сумка» походить від гр. κόφινος «кошик, короб; кофін (міра рідини і сипучих тіл)», точно не з'ясованого, очевидно, середземноморського походження.— Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Richhardt 71; Шелудько 35; Sł. wyr. obcych 406; Sławski III 320; Brückner 280; Machek ESJČ 305; Holub—Lyer 272; Kluge—Mitzka 387; Dauzat 185; Walde—Hofm. I 270; Frisk I 937; Boisacq 504.

[**ку́фня**] «пристосування для освітлення сіней скіпкою» Я;— неясне; можливо, пов'язане з *ку́хня.*

[**ку́ха**] «вид здобного пирога» Дз, [*ку́хи*] «коржі» Мо;— п. kuch «макуха; [булка, тістечко]», ч. діал. слц. kúch «макуха»;— очевидно, за посередництвом польської мови запозичене з німецької; н. Kúchen «пиріг, печиво, торт, кекс; макуха» (свн. kuch (kuche) «пиріг, печиво», двн. chuohho, kuocho «тс.») споріднене з снн. снідерл. kōke, англ. (шотл.) [cooky] «тс.», англ. cake «тістечко, торт; корж», дісл. kaka «пиріг, печиво, тістечко».— Sławski III 303; Brückner 279; Kluge—Mitzka 409; Klein 221.— Пор. **макуха.**

ку́хар[1] «куховар», *ку́харка* СУМ, Г, [*кухаре́нко*] «син кухаря», [*кухарі́вна*] «дочка кухаря», *ку́харство* СУМ, Ж, [*кухарча́*] «кухарчук» Г, Ж, [*кухарчик*] «тс.» Ж, *кухарчу́к*, *кухарити*, *кухарювати*, [*підкухарок*] «кухарчук» Ж, [*підкухарчий*] «помічник кухаря» Ж;— р. [*ку́харь*], бр. *ку́хар*, п. kucharz, ч. kuchař, слц. kuchár, вл. kuchar, нл. kuchař, полаб. t'auxor, схв. *ку̏хār*, слн. kúhar;— через польське посередництво запозичене з чеської мови; ч. kuchař пов'язане з kuchati «куховарити», яке походить від двн. kochôn «варити», що зводиться до лат. coquere «тс.».— Richhardt 71; Фасмер II 436; Мельников Slavia 36, 102—103; Sławski III 303—304; Brückner 279; Machek ESJČ 305; Holub—Kop. 193; Skok II 224; Bezlaj ESSJ II 107; Bern. I 638; Mikl. EW 146; Uhlenbeck AfSlPh 15, 488.— Див. ще **ку́хня, пекти́.**

[**кухар**[2]] «видовбана дерев'яна посудина місткістю 8 літрів» Ж;— очевидно, результат видозміни слова *ку́фа* (див.).

[**кухве́т**] «кисіль з ягід бузини»;— неясне; можливо, пов'язане з *конфе́та.*

кухмі́стер (заст.) «власник невеликого ресторану, кухмістерської; кухар», *кухмістерська* «невеликий ресторан; їдальня», ст. *кухмистръ* (1399);— р. *кухми́стер*, бр. [*кухмистр*], п. kuchmistrz «(кваліфікований) кухар; ст. завідувач королевської кухні», ч. ст. kuchmistr «керівник кухні»;— за посередництвом чеської мови запозичене з середньоверхньонімецької; свн. küchenmeister, kuchī meister (> нвн. Küchenmeister) «кухмістер, керівник кухні» є складним утворенням з іменників küchen «кухня» і meister «майстер».— Шанский ЭСРЯ II 8, 462; Фасмер II 436; Reitsak ZfSl 8, 43; Sławski III 305; Brückner 279; Bern. I 638.— Див. ще **ку́хня, ма́йстер.**

ку́хня, [*кухе́нька*] «невелика ніша під піччю; ніша з полицями для посуду в глиняній стіні хати» Я, [*кухня́нка*] «відокремлена від хати будівля для готування їжі» Я, [*кухе́нний*] «кухонний», [*кухня́ний*] «тс.», *кухо́нний*, [*кухонський*] «кухонний» Я, [*прикухе́нок*] «прибудова до кухні», ст. *кухня* (1444);—

р. бр. болг. *ку́хня*, п. kuchnia, ч. kuchyně «кухня, меблі для кухні», слц. kuchyňa «кухня, стіл», вл. kucheń «кухня», нл. kuchnja, м. *куј̀на*, схв. *кȕхиња*, слн. kúhinja «тс.»;— запозичення з польської мови; п. kuchnia через чеське посередництво зводиться до двн. kuchīna «кухня» або свн. küchen (> нвн. Küche) «тс.», що походять від лат. coquīna «кухня; кухарське мистецтво» (нар.-лат. cocīna), пов'язаного з coquere «готувати, варити», спорідненим з алб. pjek «печу», гр. πέσσω, дінд. pacāmi «тс.», псл. *pekti, укр. *пекти́*.— Шелудько 35; Richhardt 71; Шанский ЭСРЯ II 8, 462; Фасмер II 436; Преобр. I 423; Мельников Slavia 36, 103; Sławski III 305—306; Brückner 279; KZ 45, 108; Machek ESJČ 305; Holub—Kop. 193; Skok II 224; Bezlaj ESSJ II 107; Bern. I 638; Kluge—Mitzka 409; Walde—Hofm. I 270—271; Ernout—Meillet 141.— Див. ще **пекти́**.

кухова́р, [*кухва́рка*] «кухня» Ж, *кухова́рка*, [*кухова́рниця*] «кухня» Я, *кухова́рня* «тс.», *кухова́рство*, *кухова́рити*;— р. [*кухова́рка*] «кухарка»;— очевидно, результат контамінації слів *ку́хар* і *кашова́р*.— Див. ще **вари́ти**, **ку́хар**[1].

ку́холь, *ку́хлик*, *кухля́*, [*куфлик*] «кухлик» ВеЛ. [*куфля́*] «череп'яний кухоль» Мо;— р. [*ку́холь*] «глиняний глечик», бр. [*ку́хель*] «тс.», п. kufel «кухоль», ч. koflík «чашка», схв. ст. koflik «кухлик»;— запозичене, можливо, через польське посередництво з середньоверхньонімецької або нововерхньонімецької мови; свн. küefel «мала бочка», нвн. [kufel, kuffel] «посудина для пиття, кухоль» є зменшувальними формами від свн. kuofe (> нвн. Kufe) «бочка, діжка»; пов'язання з р. *кувши́н* (Преобр. I 423) або нгр. κουκλί «нічний горщик» (Фасмер ГСЭ III 107) сумнівні.— Трубачев Рем. терминол. 302; Фасмер II 436; Соболевский РФВ 70, 94; Sławski III 319—320; Brückner 280; Matzenauer 53; Bern. I 645.— Див. ще **ку́фа**.

[**ку́хта**[1]] «кухарчук», [*кухте́ря* Я, *ку́хтик*] «тс.»;— бр. [*ку́хта*] «учень кухаря», п. kuchta «кухар», ч. kuchta «кухарка, прислужниця», слц. kuchta «учень кухаря», схв. (заст.) *кухта* «тс.», слн. kúhta «помічник кухаря»;— запозичене, можливо, через польське посередництво з старочеської мови; ч. ст. kuchta «учень кухаря» є похідним від kuchtiti «куховарити, готувати абияк», експресивної форми, утвореної від ч. ст. *kuchati «варити» за допомогою форманта -t-, можливо, під впливом ч. klechtati, klochtati «варити».— Sławski III 307—308; Machek ESJČ 305; Holub—Kop. 193.— Див. ще **ку́хня**.

[**ку́хта**[2]] «лічильна одиниця у продавців галантерейних товарів: десять пачок ниток, кожна з яких складається з десяти пасом»;— очевидно, пов'язане з р. [*ку́фта*] «жменя льону; міра льону в 50 жмень; куделя; пучок соломи; мішок шовку, золота, срібла», походження якого не з'ясоване.— Фасмер II 436.

ку́хтель — див. **фу́хтель**.

[**куцба́йка**] «байкова юпка, пошита з ліфом, корсажем»;— бр. [*кучба́й*] «байка», п. [kucbajka] «куртка»;— очевидно, результат відозміни слова [*кацаба́йка*] «вид жіночої юпки» під впливом *ку́ций*.— Див. ще **кацаве́йка**, **ку́ций**.— Пор. **куцове́йка**.

ку́ций «короткий; низького зросту; короткочасний; надто обмежений, недостатній; [чорт]», [*куц*] «дрібно порізані овочі» Я, [*куца́к*] «щось коротше за звичайне; чорт; обріз, гвинтівка з укороченим стволом», *куца́н* «низькорослa людина; [біс Г; короткий одяг; куртка, кофта Ж; безхвостий Пі]», [*куца́ня*] (назва вівці) Доп. УжДУ IV, *ку́цик* «короткий верхній одяг; [поні]», *куци́на* «короткий верхній одяг», [*ку́цка*] «собака з коротким хвостом» Я, [*куцько́*] «тс.» Пі, [*куць*] «чорт; дрібно порізані овочі Пі»;— р. *ку́цый* «куций», бр. [*ку́цы*] «куций; безхвостий; короткий (про одяг); чорт», п. kuc «малорослий кінь; поні; [людина низького зросту, короткий білий каптан]», [kucy] «куций», болг. м. *куц* «кульгавий»;— очевидно, експресивний варіант форми *ку́сий* (псл. kǫsъ, kusъ); виведення від нгр. κουτσός «кульгавий», що скоріш саме є запозиченням із слов'янських мов (Фасмер ГСЭ III 108), або пояснення як звуко-

наслідувального утворення (Bern. I 636) непереконливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 462—463; Фасмер II 437; Sławski III 299—301.— Див. ще **ку́сий.**

[**куцилéй**] «маленький собачка» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *кэцéл* (мн. означеної форми *кэцéлий*) «щеня; маля хижих звірів», як і рум. *cățél* (мн. означеної форми *cățélii*) «тс.», походить від лат. catellus «щеня, собачка», зменш. від catulus «маля тварини (переважно котеня, щеня)», спорідненого з укр. *коти́тися* (про вівцю, козу); форма слова в українській говірці, очевидно, зазнала впливу з боку укр. *ку́ций* і *цу́цик*.— СДЕЛМ 228; DLRM 129; Walde—Hofm. I 183; Ernout—Meillet 106.— Див. ще **коти́тися.**

[**куці-ба́ба**] «гра у піжмурки; той з граючих у піжмурки, що має ловити інших із зав'язаними очима», [*кіці-ба́ба, ку́ца-ба́ба, куцю-ба́ба* Ж] «тс.», [*куці́ньба*] «те. Ж; жарт, образа Пі»;— п. [kuciubabka, kociubabka] «піжмурки», ч. kucibába «тс.»;— очевидно, експресивне утворення, в якому прозорою є друга частина (*ба́ба*); першу частину, походження якої не з'ясоване, можливо, разом із ч. kuci (bába) слід пов'язувати з псл. kučati «сидіти (сідати) навпочіпки» (Machek ESJČ 303), укр. [*ку́чки* (*на ку́чки*)] «навпочіпки»; менш обгрунтована спроба пов'язання з р. *чу́чело* «опудало» (Sławski I 104).— Див. ще **ба́ба**[1].

[**куці́ніти**] (очевидно, етимологічне **коценíти*) «клякнути, дубіти, замерзати»;— не зовсім ясний фонетичний варіант форми [*кочаніти*] «тс.», наявний також у слн. [kocenéti] «тс.»; пор. р. *коченéть*, болг. *кочанéя* «тс.», схв. *скоча́њити се* «заклякнути».— Шанский ЭСРЯ II 8, 363; Фасмер II 357; Bezlaj ESSJ II 51.— Див. ще **кача́н.**— Пор. **закоценíти.**

[**ку́цка**] «плетена нагайка» Я;— р. [*ку́цка*] «тс.», [*куца́нка*] «товста нагайка для верхової їзди»;— неясне; можливо, пов'язане з *ку́ций*.

[**ку́цкурудз**] (орн.) «перепел, Coturnix coturnix L.» ВеНЗн;— неясне; можливо, пов'язане з *кукуру́дза* з огляду на гніздування перепелів на хлібних полях; зміна слова у першому складі може пояснюватися зближенням з відповідними звуконаслідувальними вигуками (Птицы СССР 182).

[**куцове́йка**] «коротка жіноча або чоловіча свитка» Я, [*куцохве́йка*] «тс.», [*куцоле́йка*] «фуфайка» Л;— р. [*куцеве́йка*] «жіночий одяг; коротке пальто; робоча куртка»;— результат видозміни слова *кацаве́йка* «вид жіночої юпки», зближеного з *ку́ций* «короткий» (пор. р. [*куцанка*] «верхній літній жіночий одяг»).— Див. ще **кацаве́йка.**— Пор. **куцба́йка.**

[**куцоні́жка**] (бот.) «брахіподій, Brachypodium P. B.»;— складне утворення з основ слів *ку́ций* і *ніжка*, похідного від *нога́*; назва зумовлена тим, що колоски цієї трави знаходяться на коротких ніжках (Нейштадт 122—123); українська назва як науковий термін виникла, очевидно, шляхом калькування р. *коротконо́жка* «тс.» або безпосередньо латинської назви, утвореної з гр. βραχύς «короткий» і ποδός (*подо́с*) «нога».— Див. ще **ку́ций, нога́.**

куцю́, *куць, куць о́-куць о́* — див. **ко́ця.**

куцюру́б — див. **коцю́рбитися.**

[**ку́ця**] (дит.) «собака» МСБГ, [*ку́ці-ку́ці*] (вигук, яким підкликають щенят) МСБГ, [*куцю́-куцю́* Ме, *ку́цю-ку́цю* МСБГ] «тс.»;— болг. м. *ку́че* «собака», схв. *ку̏че* «щеня», kȕci-kȕci (вигук, яким підкликають щенят), слн. [kûcek] «собака», [kûček] «тс.», цсл. **коучькъ** «собака»;— очевидно, споріднене з лтс. kucis «пес», kuč (вигук, яким підкликають собак); звуконаслідувальне утворення; назва тварини вважається похідною від вигуку, яким її підкликають.— Фасмер II 433—434; Sławski III 308—309; Bezlaj ESSJ II 106; ЭССЯ 13, 81.— Пор. **ко́ця, кутю́-кутю́, цу́цик.**

[**куця́н**] «свита білого кольору» Я;— очевидно, фонетичний варіант форми *куца́н* «короткий одяг; куртка», утвореної від *ку́ций* (див.).

[**куць...куць**] «або... або» (у прикладі *Куць виграв, куць програв* «Або виграв, або програв»);— очевидно, звуконаслідувальний вигук, паралельний

до [*коц*] «цок, стук» (на позначення стуку під час гри).

[**куцькуго́в**] (вигук, яким кличуть свиней) ВеБа, [*куць-кой, куць-ко́*] Ж] «тс.»;— результат розширення вигуку *куцю́* (*куць*) «тс.» етимологічно неясним компонентом *-кугов* (*-кой, -ко*).— Див. ще **ко́ця.**

ку́ча[1] «купа», [*кучи́ни*] «горбок землі, пагорок» Ж, [*кучкува́ти*] (у сполученні *к. гречку* «ставити гречку у снопи; скиртувати; в'язати снопи») Ж;— р. бр. *ку́ча* «купа», п. [kucza] «тс.», [kuczka] «купка; копа, копиця», ч. [kuča] «брила, груда; чуб», слн. [kûča] «пучок, сніп», [kúčka] «чуприна; пасмо (волосся)»;— псл. *kuk-ja;— споріднене з лит. kaũkas «гуля, виразка», kaũkos «залози», kaũkaras «пагорок, горбок», гот. hauhs «високий», двн. hōh «тс.», ісл. haugr «пагорок»; ie. *keu-k- «кривити, згинати, надиматися»; пов'язання з лат. cochlea «жмуток» (Strekelj 29), як і виведення від псл. *kǫtja (Соболевский ЖМНП 1914, серпень, 364), сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 463; Sławski III 312—313; Brückner 279; Bezlaj ESSJ II 106; ЭССЯ 13, 79; Šaur Slavia 46, 16—17; Bern. I 637; Trautmann 121—122; Pokorny 589.— Пор. **ку́кса**[1], **ку́чер**[2], **ку́чма**[1].

ку́ча[2] «приміщення для свійських тварин; [підпічок, підпіччя; клітка для відгодівлі гусей на м'ясо Л; свинарник Ж]», *ку́чка* «приміщення для свійських тварин; [будка, курінь Бі; пристрій з навісом для освітлення хати скіпкою Я; підпічок, підпіччя; клітка для відгодівлі гусей на м'ясо Л]», *ку́чки* (мн.) «єврейське свято, під час якого роблять з ритуальною метою курені», [*оку́чка*] «(у мисливців) огорожа з лозини біля качиного гнізда», [*оку́чити*] «обвести кілочками гніздо, щоб ловити птахів»;— р. *ку́чки* (мн.) «еврейське свято», ст. *куча* «хатина, курінь», бр. [*ку́чки*] «єврейське свято», болг. *къ́ща* «будинок, дім», м. *ку́ќа*, схв. *ку̏ћа*, слн. kóča «хата, хатина, халупа», стсл. **кжшта** «шатро»;— псл. *kǫtja, похідне від *kǫtati «кутати» або kǫtъ «кут; місце біля вогнища»; зближення з гр. κοντός «жердина» (Meringer IF 19, 450) непереконливе; спроба виведення разом з не цілком з'ясованими п. [kucza] «курінь», ч. [kuča], слц. kuča «хатина» від псл. *kukja «купа» з одночасним відмежуванням від псл. *kǫtja також р. бр. *кучки*, р. ст. *куча* «курінь, хата» (Sławski III 310—311) недосить обгрунтована.— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Skok II 221—222; Михайлович Этимология 1968, 186—188; Bezlaj ESSJ II 52; ЭССЯ 12, 70—74; Попович КСИС 35, 44—53; Толстой ЛексПол 14; Šaur Slavia 46, 17—18; Bern. I 603; Trautmann 145.— Див. ще **ку́тати.**— Пор. **ку́ща.**

[**кучеле́ба**] (бот.) «блювотний горіх, Strychnos nux vomica L.» Я, [*кучеле́бця*] «тс.» Я;— р. [*кучеля́ба, кучелёба, куцулёба*], п. kulczyba, ч. kulčiba «тс.», вл. kulčibowina «стрихнін»;— неясне; вважається запозиченням із східних мов, проте точне джерело невідоме.— Фасмер—Трубачев II 437—438; Жаримбетов Этимология 1984, 54—55; Шипова 216; Sławski III 345—346; Brückner 281; Попов Ист. лекс. 29—30.

ку́чер[1] «візник» СУМ, Ж, [*кучерюва́ти*] «служити кучером» Я, [*кучурува́ти*] «правити кіньми» Ж, [*підкуче́рок*] «помічник візника»;— р. *ку́чер*, п. [kuczer];— запозичення з німецької мови; н. Kútscher «кучер» є похідним від Kútsche «карета, візок», яке походить від уг. kocsi «екіпаж; вагон; автомашина».— Шелудько 36; Шанский ЭСРЯ II 8, 463; Фасмер II 438; Sławski III 312; Brückner 243; Bern. I 537; Reitsak ZfSlPh 8/1, 45; Kluge—Mitzka 415; MNTESz II 514.— Див. ще **коч.**

ку́чер[2] (здебільшого мн. *ку́чері*) «локон кучерявого або завитого волосся; хвостове перо у качура», [*куче́ри*] (мн.) «кучері» Пі, [*куче́рик*] «хлопець з кучерявим волоссям» Ж, [*кучеря́к*] «тс.» Ж, *кучеря́вець* «кучерява людина; хвороба рослин, що супроводжується виснаженням стебел і деформуванням листя», *кучеря́стий* «кучерявий», *кучеря́вий, кучеря́вити*, [*кучеря́вітн*] «ставати кучерявим»;— р. (півд.) [*ку́чери*] (мн.) «кучері», бр. *ку́чары* «тс.», ч. слц. kučera «локон»;— псл. kučer-ъ (чол. р.), -а (жін. р.), пов'язане з kuča «купа; сніп; чуб»;— споріднене з лтс. kauka «чуб», kukurs «пипоть», гот. hauhs «високий», діcл. haugr «горб»,

ірл. cúar «кривий», тох. A koc, B kauc «високий», дінд. kucati, kuñcate «стискається, зіщулюється, скривлюється», kucitaḥ «зігнутий, закручений»; іє. *keu- «гнути, згинати».— Фасмер II 403—404; Киш ЭИРЯ IV 56; Machek ESJČ 303—304; Holub—Kop. 192; Bezlaj ESSJ II 106; ЭССЯ 13, 80; Bern. I 637.— Пор. **ку́кса**[1], **ку́ча**[1]. **ку́чма**[1].

[**кучеря́вець**] (бот.) «ломикамінь аїзовий, Saxifraga aizoon Jacq.», [*кучерявець середній*] «тринія багатостебла, Trinia multicaulis (Poir.) Schischk. (Trinia Henningii Hoffm.)» Mak, [*кучерявець великий*] «тринія Китайбеля, Trinia Kitaibelii M. B.» Mak, [*кучерявка*] «лещиця волотиста, Gypsophila paniculata L.» Mak;— р. [*кучеря́вка*] «лещиця волотиста»;— похідні утворення від *кучеря́вий*, пов'язаного з *ку́чері*; назва зумовлена наявністю довгих повзучих пагонів (у рослини ломикамінь), великої розгалуженості стебла (у тринії), кулястої форми кущів (у лещиці) (Нейштадт 241, 299; Федченко—Флеров 686).— Див. ще **ку́чер**[2].

[**ку́чити**] «набридати, завдавати неприємностей», [*ку́читься*] (безос.) «нудно» О, [*кучли́вий*] «скучний, нудний» Ж, [*вку́читися*] «набриднути» Ж, [*вку́чно*] «нудно», *докуча́ти*, [*доку́ка*] «неприємності, клопіт, набридливість», [*доку́ча*] «тс.», [*доку́чник*] «той, хто набридає» Я, *доку́чливий*, *доку́чний*, [*навку́чити*] «надокучити», *надоку́чити*, [*уку́читися*] «надокучити, набриднути»;— р. [*ку́чить*] «просити невідступно, принижено, благати, докучати», бр. *дакуча́ць* «докучати», п. [kuczyć] «досаждати, докучати», слн. skúčati «стогнати, скиглити»;— псл. kučiti (первісно) «кричати, волати»; слово звуконаслідувального походження.— Фасмер II 438; КЭСРЯ 414; Преобр. I 406; Соболевский РФВ 66, 343; Sławski III 315; ЭССЯ 13, 80—81.

[**кучки́**[1]] «середні суглоби пальців» ЛЖит;— неясне.

[**кучки**[2]] «навколішках» О, [*на ку́чки*] «навпочіпки» ВеЗа, [*куцько́м*] «зігнувшись» МСБГ, [*кусько́м*] «тс.» тж, [*кузько́м*] «навпочіпки і згорбившись», [*кучкува́ти*] «сидіти навпочіпки» Ж;— п. kucać «сідати навпочіпки», ст. kuczeć «тс.», kucki «присідання навпочіпки», ст. kuczki «тс.», слц. [kučec] «сидіти (сідати) навпочіпки», болг. [*кукам*] «сідаю навпочіпки», слн. kúčati «сидіти (сідати) навпочіпки»;— псл. kučati (< *kukěti) «присідати на зігнутих колінах, скулившись» з іє. *kou-k- (*keu-k-) «кривити, згинати, скручувати»; відбите також у болг. м. *ку́ка* «гак», схв. *ку̏ка* «тс.»;— споріднене з лтс. kukt «кривитися; сідати навпочіпки», лит. kùkti «схилятися», дінд. kucáti «кривиться, скорчується», нвн. hocken «сидіти навпочіпки», дісл. hūka «тс.».— Sławski III 301—302; Brückner 279; Trautmann 121—122; Pokorny 589.

ку́чма[1] «висока бараняча шапка; висока копиця волосся; [насмішка, образа; турботи Пі]», [*кочма́н*] «людина з скуйовдженим волоссям» Я, [*кучма́н*, *кучмі́й*] «тс.» Я, [*кучманки́*] «котики на вербі» ВеУг, [*кучма́рки*] «сережки (на деревах)» ВеНЗн, [*кучмани́стий*] «кудлатий» ВеУг, [*кучма́тий*] «густий і кошлатий» (про хутро), *ку́чмити* «кошлатити»;— р. [*ку́чма*] «хутряна шапка з вухами», [*кучма́*] (смол.) «нетіпаха, кудлай, нечоса», бр. *ку́чма́* «хутряна шапка; копиця волосся», п. kuczma «хутряна шапка; [скуйовджене волосся на голові]», слц. kučma «смушкова (угорська) шапка», [kucma] «невисока шапка», болг. [*кушма́*] «вид шапки», схв. ст. kûčma «хутряна шапка» (XV ст.), слн. kúčma «хутряна шапка; пташиний чубик»;— псл. *kučьma, пов'язане з *kukъma (схв. *ку̏кма* «чуб», слн. kûkma «чубик; коси, укладені навколо голови»), а також з псл. kuka (р. [*кука*] «кулак» < «щось зігнуте»), kuča (слн. kúča «чуб, пасмо волосся»), kučerъ (укр. *ку́чер*, *ку́чері*);— споріднене з лтс. kauka «чуб, пасмо волосся», разом з яким зводиться до іє. *keu-k-/kou-k- «кривити, згинати, скручувати»; беззастережне виведення з уг. kucsma (з 1682 р.) «кучма (висока смушкова шапка)» (Фасмер II 438; Brückner 279; Machek ESJČS 244—245; Bern. I 637; Mikl. EW 145) більш сумнівне через імовірність слов'янського походження угорського слова (Киш ЭИРЯ IV 52—58; Kniezsa 679); уг. kucsma, молд. *ку́чмэ*, рум. cúcimă, очевидно,

запозичені з української мови; запозичення з угорської мови можна прийняти тільки частково (із значенням «бараняча шапка») і як зворотне щодо польської, словацької і східнослов'янських мов.— Киш ЭИРЯ IV 52—58; Sławski III 313—314; Skok II 220—221; Bezlaj ESSJ II 107.— Пор. **ку́кса**[1], **ку́ча**[1], **ку́чер**[2].

[**ку́чма**[2]] (у виразі [*кучму дати комусь*] «завдати комусь багато клопоту; зробити багато неприємностей; насміятися»);— очевидно, результат образного вживання слова *ку́чма* «хутряна шапка».— Див. ще **ку́чма**[1].

[**кучопі́р**] «кажан», [*коцопи́р, кучопи́р*] «тс.» Ж;— неясне; кінцева частина слова, мабуть, та сама, що і в [*нетопи́р*] «кажан».

кучугу́ра «невелика полога гора; купа; [брила; замет Ж]», [*кучугу́р*] «піщаний горб» Бі, *кучугу́ристий*, [*кучугу́рний*] «пов'язаний з кучугурами» Я, [*кучугу́руватий*] «горбкуватий» Я, *кучугу́ритися* «здійматися, виднітися кучугурами»;— р. [*кочегу́ры*] (мн.) «малі й часті ярки; горби (зокрема піщані)», [*кучегу́р*] «байрак; піщаний горб»;— пєл. (сх.) [kočegura] з коренем koč- (< kok-) і суфіксами -eg- і -ur-(a); пов'язане з р. *ко́чка* «купина, грудка», [*кочура*] «тс.»;— споріднене з лит. kẽkulas «грудка», лтс. cecers «кучерявий», cekuls «чуб»; ie. *kek- (*kok-) «бути вигнутим, кривим».— Ткаченко УМШ 1958/4, 73—74; Фасмер II 358; Ильинский РФВ 73, 293—294.

[**кучурга́н**] «великий піщаний горб» Я, [*кучурга́нський*] «який складається з піщаних горбів» Я;— очевидно, результат контамінації слів *кучугу́ра* і *курга́н* (див.).

куш[1] «певна сума грошей як винагорода»;— р. бр. *куш*, п. kusz;— запозичення з французької мови; фр. couche «ставка у грі» є похідним від coucher «укласти, покласти; вписати, внести; лежати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 463—464; Фасмер II 438; Sławski III 432.— Див. ще **куш**[2].

куш[2] (мисливський вигук, за яким собака повинен лягти і замовкнути);— р. бр. *куш*, ч. слц. kuš, схв. *ку̏ш*, слн. kȗš «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. couche «лежи» є формою 2 ос. одн. наказового способу від coucher «укласти, покласти; лежати», що продовжує лат. collocāre (colloco) «уміщувати; укладати», утворене за допомогою префікса con- (col-) «з- (с-)» від дієслова loco «вміщую», похідного від locus «місце».— Фасмер II 438; Holub—Lyer 274; Dauzat 211; Walde—Hofm. I 817—818.— Див. ще **коаліція**, **лока́льний**.— Пор. **акуше́р**, **куше́тка**.

[**куш**[3]] (вигук, яким відганяють коней Ж; вигук, яким гонять овець), [*кушкуш*] (вигук, яким відганяють лошат) Мо;— слц. [kuš] (вигук, яким відганяють свиней);— пєл. kušь (вигук, яким відганяють тварин), пов'язане з kyšь (вигук, яким відганяють птахів).— Пор. **аку́ш**, **киш**.

[**куша́к**] «пояс Ж; широка червона стрічка, яку дівчата одягають на голову Я»;— р. *куша́к* «пояс», болг. [*куша́к*] «тс.», схв. *ку̀ша̄к* «пояс; щабель драбини; коліно, лінія (роду)»;— запозичення з тюркських мов; тур. kuşak «кушак, пояс; цегляна кладка; щабель», крим.-тат. kušak «пояс», тат. [*кушак*] «тс.» виводиться від тюрк. ku(r)ša «оперізувати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Шипова 216; Дмитриев 540; Младенов 264; Skok II 247; Bern. I 652; Mikl. EW 149; Lokotsch 101.

[**ку́ша-мо́лот**] (іхт.) «риба-молот, Sphyrna zygaena (Sphyrna malleus)» Ж;— р. [*ку́ша*], п. kusza «тс.»;— складне утворення, що в другій частині калькує лат. malleus «молот; риба-молот» (пор. н. Hammer-fisch «молот-риба», фр. marteau «молот; риба-молот», р. *молот-рыба*, болг. *риба-чук* «тс.» (букв. «риба-молот»)); походження першої частини назви залишається нез'ясованим; припущення про зв'язок з р. *кува́лда*, *кий* (Горяев Доп. 2, 21) сумнівне.— Фасмер II 438; Sławski III 434.— Див. ще **мо́лот**[1].

[**ку́шати**] «куштувати»;— р. *ку́шать* «їсти; [куштувати]», [*куша́ться*] «зазіхати», бр. [*куша́цьца*] «замірятися», др. *кушатися* «намагатися», п. ст. pokuszać «випробувати», ч. pokoušeti se «намагатися; пробувати», [kušat] «терпіти», слц.

pokúšat' «спокушати; дражнити», полаб. t'ausot (t'aisot) «куштувати», болг. *изкушáвам* «спокушаю; випробовую», м. *куша* «ворожить», схв. *кȕшати* «випитувати, куштувати; спокушати», слн. kúšati «куштувати», стсл. **искоушати** «з'їсти; випитувати з хитрістю; спокушати»;— псл. kušati, ітеративна форма, утворена за допомогою форманта -jati від kusiti «випробовувати», до якого зводиться й укр. *кусúти*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Sławski III 434; Skok II 247; Bezlaj ESSJ II 114; ЭССЯ 13, 138—139.— Див. ще **кусúти.**

кушéтка;— р. болг. *кушéтка*, бр. *кушэ́тка*, п. kuszetka;— запозичення з французької мови; фр. couchette «ліжечко, постілька; кушетка» є зменшеною формою від couche «ложе, постіль», похідного від coucher «лежати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Kopaliński 546; Sławski III 435; Dauzat 211.— Див. ще **куш**[2].

кушúр (бот.) «роголисник, Ceratophyllum L.; [водопериця колосова, Myriophyllum spicatum L., рдесник кучерявий, Potamogeton crispus L. Ж; водяна рослинність Ж]», [*кошúр*] «роголисник; водорості Ж», [*кувшúр*] «жабурині (водорості), Conferva L.» Ж, [*кушір, кущур*] «кушир» Mak, [*куширa*] «тс.; різуха, Najas L.» Mak, [*кушнíр*] «жабурині» Дз, [*кушур*] «рдесник» Mak, [*куширувáтий*] «покритий куширом» Я;— р. [*кушúр*] (бот.) «кушир підводний, Ceratophyllum submersum L.; рдест»;— неясне; припущення про зв'язок з *кугá* «очерет» (Горяев Доп. 2, 20) викликає сумнів.— Фасмер II 439.

кýшка[1] «дерев'яний кухоль, у якому косарі тримають гострильний брусок; бляшанка для бруска (у косарів) Ме; [ніс (на бурсацькому жаргоні)]», [*кушкáтий*] «носатий» МСБГ;— р. [*кýшка*] «посуд з водою і мантачкою для гострінн коси», п. [kuśka] «піховки для мантачки», kuska «тс.»;— остаточно не з'ясоване; можливо, споріднене з лит. káušas «ківш, черпак; сак», лтс. kaũss «чаша; келих; ківш, черпак», дінд. kóśa «бочка, діжка»; пов'язання з псл. (півн.) [kozubъ], укр. *кóзуб* (Sławski III 435) вимагає додаткової аргументації.

[**кýшка**[2]] «гармата» Пі;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане в п. kusza «арбалет, самостріл», ч. kuše «тс.», ст. kuš «стріла, снаряд», слц. kuša «арбалет, самостріл», а також вл. kušk «колода; деревина; пень», нл. kušk «тс.», які не мають певної етимології (припускається походження від слат. cossia, cossa «підпора», іт. coscia «тс.»); висловлювалось припущення про зв'язок з фр. couche «брус, на якому поставлені стояки» (Karłowicz SWO 330); спроба пов'язати з тур. kuşak «пояс» (Morawski SO 8, 424—425) або з сл. kovati «кувати» (Младенов AfSlPh 39, 392) викликає сумнів з точки зору семантики.— Sławski III 433.

[**кýшка**[3]] «кукурудзяний качан» Ж;— неясне; можливо, результат перенесення назви *кýшка* «посудина у косарів для точильного бруска».

[**кýшлик**] (зоол.) «вовчок (соня), Myoxus glis» Ж, [*кушля́к*] «тс.» Ж;— назви пов'язані з *кошлáтий* і зумовлені тим, що хвіст вовчка покритий ніби розчесаним спіднизу на два боки волоссям.— Див. ще **кошлáтий, коса́**[2], **чеса́ти.**— Пор. **кашавéць.**

кушнíр «фахівець, що вичиняє хутро і шиє хутряні вироби», [*кушни́р*] «тс.», [*кушни́рка*] «промисел кушнірів; дружина кушніра; шерсть, яка має непридатну домішку з відходів від обрізків овчини Я», [*кушнíрка*] «промисел кушнірів; дружина кушніра», [*кушни́рня*] «майстерня кушніра», [*кушнíрня*] «тс.», *кушнíрство*, [*кушни́рство*], *кушнірувáти*, ст. *кушнеръ* (1494), *кушнѣръ* (XVIII ст.);— р. [*кýшнер*] «кушнір», бр. *кушнéр*, п. kuśnierz, ст. kusznierz, kurśnierz, kurśnirz, слц. kušnier «тс.»;— через польське посередництво запозичене з середньоверхньонімецької мови; свн. kürsenœre, kurs(e)ner (> нвн. Kürschner) «кушнір» пов'язане з двн. kursinna «хутро; шуба», яке походить від псл. *kъ̑zьno (пор. др. *кързьно* «хутряний плащ», ч. ст. krzno «хутро», схв. *крзно*, слн. kŕzno «тс.»); етимологія псл. kъ̑zьno ще повністю не з'ясована; припускається (Фасмер II 328) запозичення з іранських мов (пор. ос. kœrc «шуба», ав. kərəti- «назва одягу»), хоч

не виключений також незалежний розвиток праслов'янського й праіранського слова від ie. *(s)ker- «різати» (Абаев ИЭСОЯ I 582).— Шелудько 36; Richhardt 76; Zaręba JP 41, 5; Фасмер II 328, 439; Потебня К ист. зв. 2, 263; Sławski III 437—438; Brückner 285; Bezlaj ESSJ II 105; Kluge—Mitzka 414.

[**кушня́тися**] «дражнитися» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з *куса́ти* (пор. [*кушля́чий*] «кусливий»).

[**кушпе́ла́**] «стовп, клуби пилу; замети́ль, хуртовина» СУМ, Ж, [*кушпе́лити*] «здіймати куряву, крутити; іти, їхати, здіймаючи куряву», [*кушпотіти*] «тс.»;— неясне.

[**ку́шпитися**] «купчитися, тулитися» Я;— неясне; можливо, результат метатези в звуковій формі *ку́пчитися*.

[**ку́шпіль**] (ент.) «міль, Tinea» ВеНЗн;— неясне; можливо, пов'язане з [*кушпе́ла́*] «курява, пил» (як семантичну паралель пор. назву тлі *попели́ця*).

[**куште́льники**] «дрібний ліс з галявинами на низинах»;— неясне; можливо, пов'язане з *кущ*, [*куст*].

куштува́ти «пробувати (на смак); пізнавати з власного досвіду»,[*куштýнок*] «проба», [*скоштýнок*] «тс.»;— результат фонетичної зміни первісного [*коштува́ти*] «пробувати (на смак)», що могла підтримуватися також впливом семантично й формально близького [*ку́шати*] «куштувати».— Див. ще **коштува́ти**[2].

куштýра — див. **костýра**.

кущ «низькоросла дерев'яниста рослина; скупчення рослин; об'єднання невеликих підприємств, артілей, організацій; [група; невелика отара овець]», [*кущавни́к*] «чагарник» Ж, [*кущáк*] «зарості молодого лісу» Ч, [*кущáник*] «луг, поросли́й чагарником» Ч, [*кущáнка*] «невелика отара овець», [*кущáр*] «чагарник у мокрій низині» Ч, [*кущáрник*] «чагарник» Ч, [*кущи́на*] «окремий кущ» Я, [*кущи́ня*] «чагарник», [*кущі́вка*] «особливого виду житло» Я, [*кущовúк*] «болото, поросле чагарником» Ч, [*кущови́нка*] «куртинка» Я, [*кущóв'я*] «місця, покриті дрібною лісовою порослю» Я, *кущáвий, кущáстий, кущи́стий, кущовúй, кущува́тий, кущи́тися, наку́щитися*;— п. [kuszcz] «кущ» (з укр.);— похідне утворення з суфіксом -jь від др. *кустъ* «кущ», укр. [*кýст*] «тс.» (сх.-сл. *kustjь).— Sławski III 434—435.— Див. ще **куст**.

ку́ща «шатро, намет»;— р. [*ку́ща*] «тс.; (перен.) дах», др. *куща* «хатина, курінь»;— давньоруське запозичення з старослов'янської мови; стсл. **кжшта** «шатро, хатина» є одним з рефлексів псл. *kǫtja «хата, дім», відбитого також в укр. *ку́ча* «приміщення для тварин».— Фасмер II 439.— Див. ще **ку́ча**[2].

[**кущáвий**] «неприступний; неслухняний» Ж;— неясне.

[**куя́**] «понура людина; буркотун», [*куя́га*] «тс.»;— р. [*куя́ва*] «нехлюй», бр. [*куя́*] «зла жінка», ч. kujeba «дурень», вл. kujawa «ледащо», слн. kújav «упертий, вередливий»;— не зовсім ясне; можливо, псл. kujavъ, похідне від kujati «ремствувати, буркотіти».— Sławski III 323—324; Machek ESJČ 305; Skok II 224; Bezlaj ESSJ II 108; ЭССЯ 13, 85.— Див. ще **куя́ти**.— Пор. **ку́ява**.

[**ку́ява**] «поганий старий курінь; віддалене житло; малознайома країна; крутий горб», [*куга́ва*] «скеляста ущелина, прірва; обрив», [*ку́ґев*] «швидкий кам'янистий потік у лісі»;— п. [kujawa] «неврожайне місце в полі»;— не зовсім ясне; можливо, псл. kujava, похідне від kujati «ремствувати, буркотіти, злитися»; менш обгрунтоване пов'язання з псл. kovyl̓ «ковила» (Moszyński Archiwum Nauk Antropol. 5, 14) або зближення з ч. [kujeba] «дурень» (Соболевский Slavia 5, 439).— Sławski III 323; ЭССЯ 13, 85.— Див. ще **куя́ти**.— Пор. **куя́**.

[**куя́ти**] «куняти, дрімати; баритися» Ж;— р. [*куи́м*] «заїка, глухонімий; непутяща людина», схв. ст. kujati se «удавати, симулювати; опускати крила», слн. kújati se «дутися, буркотіти, упиратися, чинити опір; злитися; триматися осторонь від гнізда», стсл. **коуѧти** «ремствувати»;— псл. kujati «ремствувати, буркотіти»;— очевидно, споріднене з гр. κωκύω «репетую, ридаю, гірко оплакую», дінд. kā́uti «кричить», kū́jati «відкашлюється, джеркотить, стогне», що зводяться до ie. *kă̆u-/ku- «вити, ричати» звуконаслідувального по-

ходження; значення «куняти», очевидно, розвинулося у деетимологізованого слова [*куя́ти*] на українському грунті в умовах звукової близкості обох слів.— Фасмер II 403; Sławski III 323; Skok II 224; Bezlaj ESSJ II 108; ЭССЯ 13, 85; Bern. I 638; Pokorny 535—536.— Пор. **куя́**, **ку́ява.**

кцьо (вигук, яким підкликають кіз), [*ксьо*] «тс.» Sławski;— очевидно, результат видозміни вигуку [*коцьо́*] (яким підкликають свиней) або [*ксьо*] (яким підкликають коней), зближеного з [*козю́-козю́*] і под.— Див. ще **коза́**[1], **ко́ся**, **ко́ця.**

[**кчéмний**] (у виразі [*нікуди к.*]);— похідне утворення від виразу *к чому* «до чого»; можливо, виникло шляхом розкладу форми *нікчéмний.*— Див. ще **к, що.**— Пор. **нікчéмний.**

[**кши́ти**] «кришити, розтирати, рубати, різати» Ж, [*кши́нка*] «крихта» Ж;— запозичення з польської мови;— п. [krzyna] «крихта, кришечка», ст. [krszyna] «тс.», [krzyć] «кришити, крушити», [krszyć] «тс.» походять від псл. *kгъš-ina, *kгъš-iti, пов'язаних з kгъха «крихта».— Sławski III 162.— Див. ще **кри́ха́.**

кшта́лт (заст.) «зовнішній вигляд», *шталт*, [*шталти́ти*] «підходити, личити», [*шталтави́ти(ся́)*] «ставний» Л, [*накшта́лт*] «подібно» Пі, [*наште́аль*] «тс.» Ме;— р. ст. *кшталт* «вид, форма» (1582), бр. [*кшталт*] «манера, зразок; вид, порядок», п. kształt «форма; кшталт; постать», ч. заст. kŕtalt «постава, фігура; гарний вигляд», ст. kštalt «фігура, форма, фасон, кшталт», вл. štałt «корсаж, ліф, ліфчик, корсет», нл. štałt «ліф, корсет; талія, фігура жінки», схв. ст. štalt «фігура, форма»;— через польське посередництво запозичене з середньоверхньонімецької мови; свн. gestalt «форма, фігура, кшталт; вигляд; стан, властивість, рід» (> нвн. Gestált «форма, образ; фігура») є похідним від (ge-)stellen «установлювати, прибирати, упорядковувати; надавати форми, формувати», пов'язаного з свн. stēn (> нвн. stehen) «стояти», спорідненим з псл. stati, укр. *стáти.*— Шелудько 36; Richhardt 71; Фасмер II 440; Sławski III 280—281; Brückner 273; Machek ESJČ 302; Bern. I 635; Mikl. EW 145; Kluge—Mitzka 254, 743, 804.— Див. ще **ста́ти.**

[**кшу-кшу**] (вигук, яким кличуть овець) Я;— р. [*кш, кш*] (вигук, яким проганяють овець), ч. kš (kša) (вигук, яким відганяють птахів, комах), слц. kšu (kšo) (вигук, яким підкликають курей, свиней), вл. kše kše kše (вигук, яким щось відганяють);— один з фонетичних варіантів давнього вигуку не зовсім ясного походження з приголосними **к** і **ш**, яким проганяють і (рідше) кличуть тварин.— Фасмер II 440; Sławski III 263.— Пор. **киш, куш**[3].

кювéт «водостічна канава вздовж шляху і залізничного полотна», *кювéта* «ванночка для обробки фотографічних пластинок та відбитків», *кювéтка* «тс.»;— р. бр. *кювéт* «водостічна канава», п. kuweta «кюветка», ч. слц. kyveta «тс.», болг. *кювéт* «наповнена водою канава коло фортеці»;— запозичення з французької мови; фр. cuvette «таз, миска; кювет; кюветка» є зменшеною формою від cuve «чан, кадіб, діжка, баддя, цебер; ванна», що продовжує лат. cūpa «бочка, діжка».— Шанский ЭСРЯ II 8, 465; Dauzat 225; Bloch 197; Walde—Hofm. I 310—311; Ernout—Meillet 158.— Див. ще **ку́фа.**

А

[**ла́ба**[1]] «лапа, ніжка в козлах; підставка О», [*ла́бка*] «ніжка у ступці; один з двох стовпчиків, які підтримують на припічку комин у гуцульській печі», [*ла́бки*] «лапи, ноги» ВеУг, [*лабкó*] «чорний пес з білими лапами» ВеУг, [*ла́баш* ВеУг, *ла́біш* ВеНЗн, *ла́буш* ВеУг] «тс.», [*лабана́тий*] «який має великі ноги» Ме, [*лаба́тий*] «який має великі лапи, ноги, велике листя», [*ла́бати*] «рухати лапами, тупотіти» ВеУг, [*лабцюва́ти*] «хапати (у лапи); тягти?»;— запозичення з західнослов'янських мов; п. łaba «лапа», слц. laba «тс.» розглядаються як варіант слова łapa (Sławski IV 397; Machek ESJČS 254); висловлювалось припущення про зворотне запозичення в польську та словацьку мови з румунської (рум. lábă «лапа») чи угорської (уг. láb «тс.») (Vincenz 2; Балецкий St. sl. 9, 1—4, 357—361).— Brückner 304; Bern. I 690; Crânjală 120; Mikl. EW 160.— Див. ще **ла́па**[1].

[**ла́ба**[2]] «копиця з 5 снопів» НЗ УжДУ 14;— калька молд. *пичóр* «копиця; нога», [*кичóр, кишóр*] (рум. рісіór) «тс.».— Див. ще **ла́ба**[1].— Пор. **кишóра.**

лабá́з[1] (заст.) «приміщення для продажу або зберігання зерна та борошна; [прибудований до хати невеличкий коридорчик, що використовується як майстерня, склад Ва]», *лабáзник* «власник лабазу; продавець у лабазі»;— бр. *лабáз* (заст.) «приміщення для продажу або зберігання зерна, борошна»;— запозичення з російської мови; р. *лабáз*, [*ла́бас, ла́вас*] «сарай, амбар; [накриття чи поміст у лісі для зберігання припасів; поміст для полювання]» розглядаються як запозичення з фінно-угорських мов; пор. комі lobos «хатина, курінь», можливо, споріднене з уг. lomb «листя», lambos «листяний» (Kalima FuF 18, 30; RLS 73; Paasonen MSFOu 29, 73); російські форми на **-б-** зближувалися також з р. [*лабази́на*] «хворостина, палка», укр. [*лабу́з*] «стебла бур'яну», п. łobozg «бур'ян» (Фасмер II 442—443; Bern. I 726); вбачати джерело запозичення в н. laben «підкріплятися, освіжатися», п. łabować się «байдикувати» (Преобр. I 425; Ильинский ИОРЯС 16/4, 11) немає підстав.— Sławski IV 402.

[**ла́ба́з**[2]] (бот.) «осот шершаво-липкий, Cirsium erisithales Scop.» Г, Ж, [*лабáзник*] «таволга в'язолиста, Spiraea ulmaria Scop. Пі; таволга звіробоелиста, S. hypericifolia L. Mak; гадючник в'язолистий, Filipendula ulmaria Maxim. Mak; гадючник шестипелюстковий, F. hexapetala Gilib. Mak», [*лабуз*] «осот шершаво-липкий» Mak;— р. [*лабаза́*] «таволга в'язолиста», [*лабоза́, лабази́на*] «тс.», [*лабáзни́к*] «гадючник, Filipendula Adans.; [таволга; бур'ян]», [*лабазни́к*] «родовик лікарський, Sanguisorbia officinalis L.»;— очевидно, пов'язане з [*лабу́з*] «бур'ян» (див.).

[**лабайдáк**] «ледащо?»;— не зовсім ясне; може розглядатися як результат контамінації семантично подібних [*лайдáк*] і *бáйда* «гультяй, ледар», підтриманої впливом п. [łabajda] «нездара, розтелепа», [łabajowaty] «незграбний» або як видозмінене запозичення з польської мови (п. [łabajda] «нездара, розтелепа»), зближене з [*лайдáк*] «ледащо».

[**лабáнцош**] (зоол.) «тритон, Triturus Raf.» ВеУг, ВеНЗн;— утворене на основі уг. [labancos, loboncos] «кислатий, пухнастий; з китицями», яке зближується з lombos «кислатий», lomb «листва», що вважаються звуконаслідувально-звукозображувальними утвореннями; назва тритона зумовлена наявністю на спині тварини зубчастого гребеня (пор.

назву одного з видів — *гребенястий тритон*).— MNTESz II 779, 786.

[**лаба́ня**[1]] (назва вівці) Доп. УжДУ IV;— очевидно, пов'язане з [*ла́ба*] «лапа»; пор. [*лабко́*] «чорний пес з білими лапами», п. ст. łabaj, łabaja «великий пес».— Sławski IV 397—398.— Див. ще **ла́ба**[1].

[**лаба́ня**[2]] «кіл з напівобрізаними гілками для сушіння сіна; сіно, сушене на колі» О;— очевидно, пов'язане з [*ла́ба*] «ніжка, підставка».— Див. ще **ла́ба**[1].

лабарда́н (заст.) «просолена й пров'ялена тріска без кісток»;— р. заст. *лабарда́н* «солона тріска», *лабердáн* «тс.», п. laberdan «солоні оселедці в бочках», схв. *лабѐрдāн* «просолена тріска»;— запозичення з голландської мови; гол. labberdaan «тс.» походить від фр. laberdan, яке зводиться до назви міста лат. Lapurdum «Байонна» (tractus Lapurdanus — назва баскського узбережжя); помилково виводилось (Преобр. I 425) від назви шотландського міста Aberdeen «Ебердін».— Фасмер II 443; Kopaliński 550; Вуjаклија 497; Kluge—Mitzka 415—416.

[**лаба́ч**] «польова квітка» О, [*ла́бачий*] (бот.) «аконіт, Aconitum napellus L.» ВеНЗн, Mak, [*лабушта́н*] «тс.» Ж;— очевидно, пов'язане з [*ла́ба*] «лапа»; назва може бути зумовлена тим, що аконіт має пальцеподібно розсічене листя, схоже на лапу (Нейштадт 254).— Див. ще **ла́ба**[1].

лабе́ти «великі руки; лапи; тенета; пастка; скрутне становище, безвихідь», [*лабе́т*] «пастка» Пі, [*зайти в ля́бет*] «заборгувати, збанкрутувати» Ж;— семантично видозмінене шляхом зближення з [*ла́ба*] «лапа» запозичення з польської мови; п. labet «вид гри в карти», [wlazł w łabety] «має клопіт», як і р. *лабе́т* «недобір взятки в картярській грі; штраф за цей недобір; [промах, помилка; лихо, неприємність, кінець, загибель]», ч. labeta «картярська гра без взятки; грошова ставка у грі», [je v labétě] «має клопіт; помер», слц. labeta «у картярській грі сума, на яку грають», походить від фр. la bête «тварина; дурень; вид гри в карти («дурна гра»)», що продовжує лат. bestia «тварина».— ССРЛЯ 6, 7; Sławski IV 14; Brückner 288; Holub—Lyer 278; Dauzat 85.— Див. ще **бе́стія**.

[**лабза́**] «жебрак, канюка; незграбна людина Сизько», [*лабзю́к*] «жебрак», [*лабзю́кати*] «жебрати, канючити», [*лабзюкува́ти*] «тс.»;— очевидно, пов'язане з *лабу́знитися* (див.).

лабіри́нт;— р. болг. *лабири́нт*, бр. *лабіры́нт*, п. labirynt, ч. слц. вл. labyrint, м. *лабири́нт*, *лавири́нт*, схв. *лабѝринт*, *лавѝринт*, слн. labirínt;— запозичене з грецької мови, можливо, через посередництво латинської (лат. labyrinthus); гр. λαβύρινθος (у грецькій міфології — палац з великою кількістю приміщень, з яких важко було знайти вихід) пов'язується з λάβρυς «сокира» (як царська регалія), яке походить з лідійської мови.— CIC 381; Фасмер II 443; КЭСРЯ 230; Hütl-Worth 14; Kopaliński 551; Sławski IV 15—16; Holub—Lyer 278; Holub—Kop. 198; БЕР III 262; Kluge—Mitzka 416—417; Klein 836; Frisk II 67; Boisacq 548.

[**лабкати**] «тріщати, клацати зубами» (про лелеку) ВеЛ;— звуконаслідувальне утворення; крик лелеки передається як *лаб-лаб-лаб*.— ВеЛ 431.

[**ла́бор**] «збирач податків на церкву» Кур;— неясне.

лаборато́рія, *лабора́нт*;— р. болг. *лаборато́рия*, бр. *лабарато́рыя*, п. laboratorium, ч. laboratoř, слц. laboratórium, вл. laboratorij, м. *лабораторија*, схв. *лабора̀тṑрија*, слн. laboratórij;— запозичення з середньолатинської мови; слат. laboratorium «місце для праці» є похідним від laborator «працівник», пов'язаного з labor «праця; діло; трудощі», спорідненим з гр. λαμβάνω «хапаю, беру», λάφυρον «здобич», дінд. lábhate «утримує», лит. lõbis «володіння», гот. arbaips «робота», псл. *orbota, укр. *робо́та*.— CIC 381; Фасмер II 443; Kopaliński 551; Sławski IV 16; Holub—Lyer 278; БЕР III 263; Walde—Hofm. I 739—740; Klein 855.— Див. ще **роби́ти**.

[**лабо́шча**] «низька каструля» Пр. XI діал. н.;— видозмінене запозичення з угорської мови; уг. lábas (lábos) «тс.; каструля на трьох ніжках» є похідним

від láb «нога; ніжка», можливо, успадкованого з уральської прамови.— MNTESz II 702—703; Bárczi 183.

лабрадо́р (мінерал), *лабрадори́т* (гірська порода);— р. бр. болг. *лабрадо́р*, п. слц. labrador, ч. labradorit, схв. *лáбрāдор*, слн. labradorít;— утворене на основі назви півострова Лабрадор (Канада), де були вперше знайдені запаси цього мінералу.— CIC 381; ССРЛЯ 6, 10; SWO 385; Holub—Lyer 278; Klein 855; NSD 1372.

[**лабу́дати**] «з труднощами, потроху збирати, знаходити (Ме); економити, збирати, складати МСБГ; будувати як-небудь МСБГ; сяк-так вести до ладу О», [*ви́лабудати*] «з труднощами знайти», [*ви́лабудатися*] «з труднощами вибратися», [*злабу́дати*] «сяк-так довести до ладу Ж; збудувати як-небудь МСБГ», [*налабу́дати*] «з труднощами трохи назбирати» (Ме), [*розлабу́дати*] «сяк-так довести до ладу; роздобути» Нед;— п. łabudać «з труднощами збирати», łabudać się] «важко поратися», [wyłabudać się] «вибратися», слц. (сх.) [labudac] «з труднощами добувати»;— не зовсім ясне; пов'язується з *лебеді́ти* «настирливо просити, жалібно молити; невиразно говорити», п. labiedzić «нарікати; лебедіти» (Sławski IV 401—402); можливо, споріднене з дінд. lábhate «бере, хапає»; думка про запозичення з польської мови (Онышкевич Исслед. п. яз. 243) необгрунтована.— Див. ще **лебеді́ти.**

[**лабу́з**] «бур'ян; стебла бур'яну; листки, що покривають качани кукурудзи; кукурудзиння МСБГ; огудина, картоплиння МСБГ», [*лабу́дз*] «кукурудзиння; картоплиння» МСБГ, [*лабузи́на*] «бур'янина Л; стеблина кукурудзи МСБГ», [*лабузи́ння*] «бур'ян», [*лабу́ззя*] «стебла бур'яну», [*лабузи́нє*] «кукурудзиння; огудина, що стелеться» МСБГ, [*лабузі́ння* «стебла бур'яну», [*лобузі́ння*] «рослини, що залишаються після літніх овочів», [*лабузе́нний*] «приготований з кукурудзиння» МСБГ;— р. [*лабу́за*] «кукурудзиння», бр. [*лабу́ззе*] «сухі стеблини маку», п. [łabuzie] (бот.) «рогіз, Typha (Turn.) L.», [łabęzie, łabązie] «тс.», ст. łabuzie «стебло, хмиз, чагарник», łobuzie «тс.», ч. [labuzí] «стебло аїру»;— неясне; висловлювалось припущення про спорідненість з дінд. líbujā «очерет, ліана», палі labuja- «тс.» (Фасмер II 442—443; Bern. I 726); існує думка про походження з давніх російських форм **лабъзъ*, **лобъзъ*, **лобуз* «щось сплетене з лозин», запозичених, можливо, з волзькофінських мов (мар. lepš, lepфš, морд. lavš) (Трубачев LP 8, 1960, 241—242).— Фасмер II 444; Зализняк ВСЯ VI 37; Sławski V 129; ЭССЯ 14, 7.— Пор. *ла́ба́з*[2].

лабу́знитися «леститися; підлабузнюватися», [*лабузи́тися*] «леститися», [*лабзюкува́тися*] «підлещуватися», [*лабу́зник*] «спокусник», [*ла́бусь*] «тс.», *підлабу́знюватися*, *підлабу́за*, *підлабу́зник*, *підлабу́зництво*, *підлабу́зливий*;— р. [*ла́бзи́ть*] «догоджати, підлещуватися», [*ла́бзиться*] «ластитися; лестощами домагатися», [*лабзу́нить*] «пестити», [*лабзу́ниться*] «ластитися; цілуватися», [*ла́бза́*] «підлесник», [*лабзу́н*] «пройдисвіт, пролаза», ч. labužka «ласощі», labužník «ласун»;— псл. **labъz-*, labuz- «ластитися», пов'язане чергуванням голосних з łobъz-, łobyz-, укр. *облобиза́ти*, р. *лобза́ть* «цілувати», *лебези́ть* «підлабузнюватися»;— споріднене з лат. lambo, -ere «лизати, ссати», двн. laffan «лизати», дангл. lapian «пити», сангл. lap(p)en «лизати; пити маленькими ковтками», гр. λάπτω «хлебчу; жадібно п'ю, всмоктую», λαφύσσω «жадібно пожираю», вірм. lap'el «лизати»; ie. **lab-*, **lap(h)-* звуконаслідувального походження; думка про запозичення з германських мов (Hirt PBrB 23, 334) недостатньо обгрунтована.— Фасмер II 443, 507; Преобр. I 441; Ильинский ИОРЯС 16/4, 11; Machek ESJČ 316; Holub—Lyer 278; ЭССЯ 14, 6—7; Walde—Hofm. I 754; Kluge—Mitzka 445; Klein 864; Boisacq 557, 561.— Пор. **лебезува́ти**[1], **облобиза́ти.**

лабушта́н — див. **лаба́ч.**

ла́ва[1] «дошка на стояках, на яку сідають або кладуть що-небудь, ослін; парта; вузенький місток, кладка; частина знаряддя з двох дошок для стискування чогось; вид картярської гри]», [*лави́на*] «лава», [*ла́ви́ця*] «ослін; вися-

чий місток; полиця, до якої кріпиться гончарний круг» Г, Ж, [*лавйче*] (зб.) «лави, ослони» Ж, *ла́вка* «лава, ослін; ткацьке знаряддя для в'язання ниченицъ; [підвіконня Л; кладка через потік, річку Ж; загін, смужка поля Ж; фуганок; деталь санок, кросен та ін. О; одна з двох паличок у лавчастому замку]», [*ла́вки*] «довгий рубанок», [*ла́вочка*] «дощечка, по якій бджоли вповзають до вулика», [*лавчи́на*] «погана лава», [*лавча́стий замок*] (у гуцульських хатах), [*нала́вник*] «покривало для лави» Ме, Мо, [*обла́вка*] «кільце на боці корабля Ж; борт судна Пі», [*о́блавок*] «борт (судна)», [*перела́вка*] «лава для прання; пліт на річці для полоскання білизни; місток, кладка» Нед, [*пола́вочник*] «покривало для лави», [*при́лавка*] «прилавок, стойка; лежанка, припічок; скринька або шафа для збруї» Нед, *при́ла́вок* «стойка; [частина лави вздовж стіни до дверей під полицею для посуду]»;— р. [*ла́ва*] «лава, ослін; пліт; поміст (на річці, озері); кладка, місток; поріг», бр. *ла́ва* «ослін», др. *лавица* «лава, ослін», п. вл. нл. ława, ч. [lava], lavice «те.», слц. lávka, lavica «те.; парта; місток», полаб. lovó «лава; стежка через болото», болг. *ла́вица* «лава, полиця», слн. láva «низький буфет, сервант»;— псл. lava «лава, дошка для сидіння і лежання» (< «відрізана дошка»);— споріднене, можливо, з лит. lóva «ліжко, нари», лтс. lâva «нари, лава, приполок», якщо балтійські форми не є запозиченнями з слов'янських мов (Brückner 307); зіставляється далі з дінд. lunáti «ріже»; ie. *leu- «відтинати, відрізати»; недостатньо обгрунтовані припущення про зв'язок р. [*ла́ва*] «складені на гілках дерева дошки, на яких сидить мисливець, чатуючи на великого звіра» з псл. loviti (Соболевский РФВ 70, 94—95), чи про запозичення його з шв. lafe «нари, стеля» або фін. lawa «нари, поміст» (Грот ФЗ 1, 461); Mikl. EW 161).— Дзендзелівський УЗЛП 82—83; Фасмер II 444; КЭСРЯ 231; Цыганенко 232; Преобр. I 426; Горяев 178; Sławski V 48—51; Machek ESJČ 322; Holub—Kop. 200; Schuster-Šewc 766; БЕР III 265—266; Младенов 268; ЭССЯ 14, 52—55; Bern. I 695; Fraenkel 387; Trautmann 153.

ла́ва[2] «шеренга, ряд»;— р. бр. *ла́ва*;— не зовсім ясне; можливо, давне запозичення з польської мови; п. ława «шеренга» утворене лексико-семантичним способом від ława «лава, ослін»; припускався зв'язок р. *ла́ва* з *обла́ва*, [*обла́вить*] «оточити» (Соболевский РФВ 70, 94—95; Преобр. I 426, 628) і з тюрк. lava «тс.» (Горяев Доп. 2, 22).— Фасмер II 444; Цыганенко 233; КЭСРЯ 231; Sławski V 48—51.— Див. ще **ла́ва**[1].

ла́ва[3] «вулканічна маса»;— р. бр. болг. м. схв. *ла́ва*, п. вл. lawa, ч. слц. слн. láva;— запозичене, можливо, через посередництво німецької чи французької мови (н. Láva, фр. lave) з італійської; ім. lava «тс.» виводиться з галльської мови (Gamillscheg 562) або пов'язується з лат. lābēs «падіння (тіл)», lābor «ковзаю, опускаюся» (слат. lavina, labīna «зсув»), спорідненим з двн. lappa «ганчірка», лтс. slābs «слабий», псл. slabъ, укр. *слабúй*.— СІС 381; Фасмер II 444; КЭСРЯ 231; Преобр. I 425; Sł. wyr. obcych 420; Sławski IV 79; Holub—Lyer 282; БЕР III 264; Battisti—Alessio 2185; Mestica 853; Walde—Hofm. I 739.— Пор. **лави́на, слабúй.**

ла́ва[4] «вибій у шахті із суцільною системою розробки пластів»;— р. бр. *ла́ва*;— запозичення з польської мови; п. ława «тс.», очевидно, утворено лексико-семантичним способом від ława «ряд, шеренга»; в українській мові слово стало широко вживатися в радянський час на антрацитових шахтах Донбасу.— УРЕ VI 42; КЭСРЯ 231; Цыганенко 233.— Див. ще **ла́ва**[2].

[ла́ва[5]**]** «гряда в річковому порозі; водяна поверхня серед болота Ч; торф'яне болото Ч; долина з потоком Ч»;— очевидно, утворено лексико-семантичним способом від *лава*[1] («ослін; місток, кладка»), пор. п. ławica «мілина у морі, банка».— Див. ще **ла́ва**[1].

лава́нда (бот.) «вічнозелена південна рослина, Lavandula; парфуми з цієї рослини», [*лева́нда*] «тс.» Бі;— р. бр. *лава́нда*, п. ławánda, lawenda, ч. levandule, слц. levandul'a, вл. lawendel, болг. *лава́нда*, *лаве́нда*, *лава́ндула*, схв.

лавѐндел, лавѐндула, слн. lavéndel;— через посередництво російської і, можливо, французької мов (фр. lavande) запозичено з італійської; іт. lavanda «тс.» походить від слат. lavandula, levandula, утвореного від лат. lavo, -āre «мити», спорідненого з гр. λούω «мити, купати», дірл. lōathar (lōthar) «таз», дангл. lēah «луг, зола, вода для прання», lēapor «піна», брет. ludu «зола», вірм. loganam «купаюся, приймаю ванну».— СІС 381; ССРЛЯ 6, 11; КЭСРЯ 231; Горяев 178—179; Sławski IV 79—80; Machek ESJČ 328; Holub—Lyer 286; Holub—Kop. 203; БЕР III 264; Walde—Hofm. I 773—775; Klein 871.— Пор. **лату́ра, ле́вря, лівантúна, луг**[2], **лю́ра.**

[**ла́вати**] «лазити, помаленьку ходити» Мо;— неясне.

[**лаверджéт**] «пасмо волосся, залишене спереду над лобом на повністю остриженій голові», *левержéт* «тс.»;— р. *лавержéт* «коротка чоловіча стрижка», [*ла́верт(а)*] «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. la vergette «прутик, віник» походить від лат. virga «гілка; пучок», спорідненого з двн. wisk «жмуток, віхоть», дісл. visk «в'язка соломи або очерету», укр. *віха* і, далі, з стсл. **вѣꙗ** «гілка, сук», ірл. fé «лозина», дінд. vayā́ «гілка».— Dauzat 745; Walde—Hofm. II 798; Meillet MSL 14, 346.— Пор. **віха́**[1].

лави́на «маса снігу, льоду, що зсувається з гірських схилів»;— р. болг. схв. *лави́на,* бр. *лаві́на,* п. вл. lawina, ч. lavina, слц. слн. lavína, м. *лавина*;— запозичене, очевидно, через посередництво російської мови з італійської; іт. lavina «тс.» походить від слат. lavina (labīna), яке зводиться, мабуть, до якогось доіндоєвропейського слова, що означало «камінь» (Kluge—Mitzka 427—428); пов'язується також, як і іт. lava «вулканічна лава», з лат. lābor «спускаюся, скочуюся».— Фасмер II 444; КЭСРЯ 231; Цыганенко 233; Преобр. I 426; Горяев 179; Sławski IV 80—81; Sł. wyr. obcych 421; Holub—Lyer 282; БЕР III 265.— Пор. **ла́ва**[3].

лаві́рувати «вести судно з частою зміною курсу, минаючи перешкоди; уникати перешкод»;— р. *лави́ровать,* бр. *лавіраваць,* п. lawirować, ч. lavirovat, слц. lavirovat', вл. lawerować, болг. *лави́рам,* м. *лавира,* схв. *лави́рати,* слн. lavírati; — через посередництво російської і, можливо, німецької мов (н. lavíeren) запозичено з голландської; гол. laweéren (< loveren) «лавірувати (про судно); хитатися (про п'яних)», походить від loef «навітряна сторона», спорідненого з снн. lōf «тс.», гот. lōfa «долоня», лит. lóра «кіготь, лапа», лтс. lēpa «лапа», псл. lapa, укр. *ла́па.*— СІС 381; Фасмер II 444—445; КЭСРЯ 231; Преобр. I 425; Горяев 179; Sławski IV 81; Kopaliński 561; Machek ESJČ 322; Holub—Lyer 282; БЕР III 265; Kluge—Mitzka 427; Vries NEW 407; Fraenkel 340.

[**ла́вка**] «крамниця», [*лавни́чий*] ([*лавни́ча ціна*] «крамнична ціна») Ж;— бр. *ла́ўка,* болг. *ла́вка*;— запозичення з російської мови; р. *ла́вка* «крамниця» (з 1396) з'явилося внаслідок семантичної зміни слова *ла́вка* (*ла́ва*) «ослін; шеренга» (пор. п. заст. ławy targowe «торгові ряди», rybne ławy).— КЭСРЯ 231; Цыганенко 232; Преобр. I 426; Sławski V 48; БЕР III 266.— Див. ще **ла́ва**[1], **ла́ва**[2].

лавр (бот.) «південне вічнозелене дерево або кущ, Laurus L.», [*ла́вір, лаври́на*] «тс.» Ж, *лавро́ві*;— р. *лавр,* бр. *лаўр,* п. ч. слц. laur, вл. ławrjenc, нл. ławrjeńc, болг. *ла́вър,* м. *лавор,* схв. *ла̏вōр,* слн. lávor, lôvor; — запозичення з латинської мови; лат. laurus «лавр, лавровий вінок; перемога», як і генетично пов'язане з ним гр. δάφνη «лавр», очевидно, запозичене з якоїсь неіндоєвропейської мови.— СІС 381; КЭСРЯ 231; Фасмер II 445; Преобр. I 427; Горяев 179; Sławski IV 78; Brückner 291; Kopaliński 561; Holub—Lyer 282; БЕР III 268; Skok II 268; Bezlaj ESSJ II 128; Bern. I 695; Mikl. EW 161; Ernout—Meillet 346; Walde—Hofm. I 775—776; Frisk I 353; Boisacq 168.— Пор. **лауреа́т.**

ла́вра «великий православний чоловічий монастир»;— р. болг. м. *ла́вра,* п. ławra, ч. слн. lávra, слц. lavra, схв. *ла̏вра,* стсл. **лавра**;— запозичення з середньогрецької мови; сгр. λαύρα «мона-

стир, монастирська келія», гр. λαύρα «вулиця, завулок або цілий квартал, обгороджений муром» пов'язане з λᾶας «камінь», яке зіставляється з ірл. lī̆a, днн. leia «кам'яна плита», свн. leia «скеля, камінь», алб. lerë «каміння, гірська порода».— Фасмер II 445; ГСЭ 108; ССРЛЯ 6, 17; УРЕ 7, 542; Преобр. I 426; Горяев 179; Sławski V 56; Koraliński 589; Holub—Lyer 283; БЕР III 267; Skok II 276; Bern. I 695—696; Frisk II 91; Boisacq 546, 561; Pokorny 683.

Лавре́нтій, *Лáврін*, [*Лаврин*], ст. *Лаврентеи* (1413), *Лавринъ* (XV ст.), *Лаврентій* «многолюденъ ... бóбковый» (1627);— р. др. *Лавре́нтий*, бр. *Лаўрэ́нцій*, *Лаўрэ́н*, *Лáўрын*, п. Wawrzyniec, Laurenty, ч. Vavřínec, ст. Laurenec, слц. Vavrinec, болг. *Лавре́нти*, *Лавре́н*, м. *Лаврентие*, схв. Làvrēntije, слн. Lavrencij, стсл. **Лаврентии**;— через старослов'янську мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. Λαυρέντιος походить від лат. Laurens (род. в. Laurentis) «лаврентский, житель м. Лаврента» (Laurentum); тлумачиться також як «увінчаний лаврами».— Сл. вл. імен 214; Беринда 218; Петровский 138; Спр. личн. имен 427; Kнappová 117; Корецпý 131; Илчев 295; Constantinescu 93—94.

Лавро́, *Лавр*, [*Вáврик*, *Вавро́*, *Лáврик*, *Рáврик*, *Равро́*], ст. *Лавръ* (XIV—XV ст.), *Лаоуръ* (1443);— р. *Лавр*, бр. *Лаўр*, п. Laur, слц. Laurus, нл. Lawro, болг. *Лáвур*, стсл. **Лавръ**;— через старослов'янську мову запозичене з грецької; гр. Λαῦρος походить від лат. laurus «лавр, лавровий вінок; перемога».— Сл. вл. імен 214; Спр. личн. имен 427; Петровский 138; Илчев 295; Constantinescu 94.— Див. ще **лавр**.

лавса́н (синтетичне волокно);— бр. *лаўсáн*;— запозичення з російської мови; р. *лавса́н* «тс.» є складноскороченим словом, утвореним на основі назви наукової установи *Лаборатория высокомолекулярных соединений Академии наук*.—КЭСРЯ 231; Голанова Наша речь 1965, 84.

[**лавусті́ти**] «базікати, балакати» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [*лавýта*] «дурень».

[**лавýта**] «дурень»;— результат перенесення назви [*лавýта*] «лютня»; пор. як семантичні паралелі укр. *бандýра* «музичний інструмент; [телепень]», *цимба́ли* — [*ци́мбал*] «йолоп, телепень», р. *балала́йка* (*бесструнная*) «дурень».— Пономарів Мовозн. 1973/5, 62; Scheludko 137; Crânjală 336.— Див. ще **лавýти**.

[**лавýти**] «лютня; струнний інструмент; скрипка» Ж;— болг. *лáута* «музичний інструмент, схожий на гітару», схв. *лèут* «музичний інструмент, подібний до тамбура»;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *лэýтэ* «лютня», рум. lăúță «тс.» через посередництво турецької або новогрецької мови (тур. lâvta, нгр. λα(γ)οῦτο «тс.», пор. також алб. lahútë, нім. Láute «тс.») запозичено з арабської; ар. al-ʿūd «тс.» складається з артикля al і іменника ʿūd «дерево».— Scheludko 137; Vrabie Romanoslavica 14, 159; Lokotsch 166; Kluge—Mitzka 427; СДЕЛМ 244; Papahagi 622; DLRM 450.— Пор. **алеýта, лю́тня**.

ла́га «балка, до якої прибиваються дошки (підлоги та ін.)», [*лагýн*] «стовбур під дощаним настилом дороги»;— р. бр. *ла́га*, п. [ługun] «кладка; лага під підлогою»;— очевидно, запозичення з давньоскандінавської мови; діcл. lāg «колода; повалене дерево» споріднене з англ. log «колода», норв. laag «повалене вітром дерево» і разом з ними зводиться до пгерм. *lig- «лежати», спорідненого з псл. ležati, укр. *лежа́ти*; менш обгрунтованим було б виведення від нвн. Lâge «пласт, шар; стеля» або від ч. dlaha «дошка в підлозі», як і зведення (Sławski IV 430) разом з [*лагýн*] «бочка» до псл. lagati «ложити».— Jóhannesson 750—751; Kluge — Mitzka 440, 444.— Див. ще **лежа́ти**.

[**лагáж**] «вид кормової трави для коней» Ж;— неясне.

[**лаганéць**] «вид кухля, дерев'яна посудина з обручами», [*лагáнка*] «бочонок, видовбаний з дерева, колоди» Бі, [*лаганóк*] «тс.» Бі, [*лагýн*] «мазниця для дьогтю; високий глиняний глек Мо», [*лагýнчик*] «глиняний глечик, банка» Мо;— р. [*лагáн*] «невелике коритце; корито», [*лагýн*] «кадка; мазниця; дов-

бане корито для годівлі свійських тварин; глиняний кухоль», бр. [*лагу́н*] «посудина для лляного насіння», [*ла́гвіца*] «невелика бочка для соління сала», п. [łagan] «корито», [łaguniec] «пляшка; посудина для пиття»;— давнє запозичення з середньоверхньонімецької і латинської (можливо, також безпосередньо з грецької) мов; свн. lāgen «посудина для рідини, барилка, шкіряний міх» походить від лат. lagōna (lagūna, lagēna) «глиняна або скляна посудина з тонкою шийкою, пляшка», яке зводиться до гр. λάγυνος «тс.» невідомого походження; до того ж джерела зводяться п. łagiew «бурдюк, барило», ч. láhev «пляшка», вл. łahej «тс.», схв. [làgav] «бочка», слн. lágev «тс.».— Фасмер II 446; Sławski IV 424—425; БЕР III 271; Skok II 260; Bezlaj ESSJ II 119; Bern. I 685.

ла́гер «табір», [*ла́гор*] «тс.» Пі, *ла́герник*;— р. *ла́герь*, бр. болг. м. схв. *ла́гер*, п. lagier, ч. lágr, слц. слн. láger «тс.»;— через посередництво російської мови запозичено з німецької; нім. Láger «ложе, постіль; склад, табір» (свн. lëger, двн. lëgar) споріднене з гот. ligrs «ложе, постіль», дангл. leger «лігвище, ложе», англ. lair «тс.», лат. lectus «ложе, постіль», псл. ležati, укр. *лежа́ти*.— Фасмер II 445; КЭСРЯ 231; Преобр. I 427; Sławski IV 26—27; Brückner 289; Holub—Lyer 279; БЕР III 269; Bern. I 684; Kluge—Mitzka 419.— Див. ще **лежа́ти**.— Пор. **ле́гер**.

ла́года «мирні, дружні відносини», [*ла́гідь*] «тс.» Ж, *ла́годильник*, *ла́гідний* СУМ, Г, *ла́гідливий* «зговірливий, миролюбний», [*ла́го́дний*] «лагідний», [*ла́гід*] ([*ла́годом*] «лагідно»), *ла́гідко́м* «злагідно, дружно», [*ла́годиком*, *ла́годком*] «тс.», *лагідні́ти*, *ла́годити* «ремонтувати; ладнати», [*ла́годитися*] «миритися» МСБГ, *зла́года* «лагода; взаємна домовленість; погодженість; обладнання, пристосування», *зла́гідли́вий* СУМ, Г, *зла́гідний*, [*злагодли́вий*] «зговірливий, прихильний» Бі, *зла́годити* «змайструвати, підготувати; [пом'якшити, уладнати; найняти, домовитися про ціну]», *зла́годжений*, *нала́годити* «привести до нормального стану; підготувати», *незла́го́да* «відсутність взаєморозуміння, погодженості, різнобій; [розлад, розбрат Ж]», [*нела́года*] «розлад, розбрат Ж; невдача», *незла́гідний*, [*нела́годний*] «безладний» Ж, [*пола́года*] «виправлення; улагодження», [*прилаго́да*] «прилагодження, примірювання, підготовка» Нед, [*прила́годний*] «порівнюваний; придатний» Нед, [*прила́годити*] «підготувати» Нед, [*розла́года*] «незлагода» Нед;— р. [*ла́года*] «мир, порядок, лад», бр. *лагóда* «лад», др. *лагодити* «робити приємне, потурати», п. ст. łagoda «лагідність», ч. lahoda «приємність», слц. lahoda «задоволення, розкіш, насолода», вл. łahoda «привабливість, лагідність», нл. łagoda «принадність», схв. *лâгода* «відчуття приємності, безтурботність», слн. lagóda «зручність; [малоцінність; слабість]»;— псл. lagoda «порядок, приємність»;— зіставляється з лит. lóga «раз, черга», logóti «складати, упорядковувати», лтс. lāga «ряд, порядок», lags «славний, гарний»; пов'язується, далі, з лат. languēre «бути кволим, в'ялим», laxus «кволий», гр. λαγαρός «кволий, тонкий», двн. slah «слабий» (Младенов 268; Bern. I 684); ie. *(s)leg- «в'ялий, слабий»; виводиться також (ЭССЯ 14, 13—14) з префікса la- і кореня god-.— Фасмер II 446; Преобр. I 427; Sławski IV 426—427; Brückner 305; Machek ESJČ 317—318; Holub—Lyer 279; Holub—Kop. 198; Schuster-Šewc 759; БЕР III 269—270; Skok II 260—261; Bezlaj ESSJ II 119; Zubatý St. a čl. I 2, 102; Fraenkel 328—329; ZfSlPh 20, 57—58; Mühl.—Endz. II 436—437; Būga RR I 450.— Пор. **лад**, **ла́ска**.

[**лаго́йка**] «весняна гра, пісня на великдень»;— очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [*гагі́лка*] «гаївка» (**гагóлка*, **ягóлка*).— Див. ще **гаївка**.

лагоми́на, *лагоми́нець* — див. **легуміни**.

лагу́н, *лагу́нчик* — див. **лаганéць**.

лагу́н — див. **ла́га**.

лагу́на «неглибока морська затока»;— р. бр. болг. схв. *лагу́на*, п. ч. вл. laguna, слц. слн. lagúna;— запозичене, можливо, через посередництво росій-

ської і, далі, німецької мов (н. Lagúne «лагуна») з італійської; іт. laguna «лагуна» походить від лат. lacūna «калюжа», пов'язаного з lacus «озеро», спорідненим з ірл. loch «тс.», дангл. lagu «море, ріка, вода», гр. λάκκος «став, яма», псл. loky «калюжа», болг. *ло́ква*, схв. *ло̀ква*, слн. lókva, стсл. **локы** «тс.».— СІС 381; Фасмер II 447; КЭСРЯ 231; Преобр. I 427; Горяев 179; Sławski IV 27; Kopaliński 552; Holub—Lyer 279; Holub—Kop. 198; Младенов 278; БЕР III 271; Battisti—Alessio 2152; Ernout—Meillet 337; Walde—Hofm. I 747—748; Frisk II 75—76; Boisacq 552.— Пор. **лак**[2].

лад «порядок; розташування, розміщення; спосіб, зразок, манера; система суспільного, державного укладу; поперечні поділки на грифі щипкових інструментів; клавіші; [розпорядження]», [*ладня́*] «майстерня, цех» Ж, *ла́де́н* СУМ, Г, *ла́дни́й* «гарний, вправний; схильний, охочий що-небудь зробити» СУМ, Ж, *ладко́м* «так, як треба», [*ладо́м*] «до ладу, толком», *ла́дити*, *ла́дитися* «удаватися», *ладна́ти*, [*ладува́ти*] «лагодити, робити щось придатним до вжитку»; *безла́ддя*, [*владнува́ти*] «уладнати» Ж, *дола́дний*, [*зла́да*] «злагода», [*зла́ддє*] «згода, мир» Пі, [*зладѝти*] «підготувати» О, [*зладѝтися*] «взятися до чогось» О, [*нала́д*] «відповідно, згідно, подібно» Ж, *нала́дка*, *нала́дчик*, *нала́дити*, *не́лад*, *нела́дний*, *невла́д*, *недола́дний*, [*недоладу́*] «не так, як слід; не до речі», *непола́дка*, *обла́да* «обладнання», *обла́днання*, *обладу́нок* «спорядження», *обла́джувати*, *обладна́ти*, *обла́дува́ти* «обладнати, спорядити», [*пере́ла́д*] (у виразі: *нема ні ладу, ні переладу* «ні ладу, ні складу») СУМ, Г, *перенала́дка*, [*по́лад*] «лад, порядок», *прила́д*, [*прила́день*] «витвір, продукт» Нед, *прила́дка*, [*прила́дник*] «той, хто остаточно обробляє» Нед, *прила́ддя*, [*прила́дний*] «який уміє підлеститися, вкрадливий», *ро́злад*, *розла́ддя*, *улад* «до речі, влучно»;— р. бр. *лад*, п. вл. ład, ч. слц. (заст.) lad;— псл. (пн.) [ladъ, lada] «порядок; згода; заручини»; можливо, віддієслівне утворення від laditi «домовлятися, ладити» (Sławski IV 416—417; Machek ESJČ 317; Vaillant Gr. comp. I 302); пов'язується з псл. lagoda «порядок»;— вважається також (ЭССЯ 14, 10—12) утвореним з приставки займенникового походження la- (<*(o)lō-, пор. [*ло́ни*] «минулого року») і кореня d- (<ie. *dhē- «ставити»).— Фасмер II 447; Преобр. I 428—429; Brückner 305; Holub—Lyer 278; Holub—Kop. 198; Schuster-Šewc 758; Zubatý St. a čl. I 2, 102; БЕР III 272—273; Младенов 268; Němec Slawia 48/2—3, 120—123; Bern. I 683; Mikl. EW 159.— Пор. **ла́года**, **Ла́да**[1].

Ла́да[1] «давньослов'янська богиня шлюбу», *ла́до* «коханий, любий» (пестлива назва чоловіка, дружини, дитини), [*ладка́льниця*] «виконавиця весільних пісень», [*ла́дканка*] «весільна пісня; пісня взагалі Ж», [*ладо́вний*] (у сполученні [*ладовні пісні*] «весільні пісні; пісні взагалі») Ж, [*ла́дкати*] «співати весільні пісні», [*ладувати*] «тс.» ВеЗн, *ладо! ладо! дід-ладо!* (приспів у піснях);— р. *ла́да* «мила, кохана; дружина», др. *лада* «дружина, чоловік», п. łada «радісна пісня», ч. ст. lada «дівчина», слц. Lada «слов'янська богиня кохання», вл. Łada «тс.», болг. *ла́да* «міфічна істота — символ весни; дівчина, яка співає обрядову пісню», схв. *ла̀да* «дружина»;— псл. lada «коханий, кохана; дружина, чоловік», пов'язане з ladъ, laditi;— далі зіставлялося з лік. lada «жінка, дружина» (Георгиев ВЯ 1954/4, 65), з лит. ardyti «розбирати, руйнувати» (Потебня РФВ 7, 226—241), uldúoti «воркувати», nualdėti «пролунати» (Bezzenberger BB 21, 315); висловлювалося сумнівне припущення про малоазійське походження (Polák LF 70, 27; Machek ESJČ 317; Holub—Kop. 198); помилково пов'язувалося з ie. *vladha (укр. *вла́да*) (Будимир Зб. филоз. Беогр. ун-та 2, 1952, 262).— Фасмер—Трубачев II 447; КЭСРЯ 231; Преобр. I 428; Sławski IV 419—421; Brückner 305; Holub—Kop. 198; БЕР III 273—274; Младенов 268; Skok II 258; Bezlaj ESSJ II 118; Трубачев Терм. родства 99—102; ЭССЯ 14, 9; Критенко Вступ 524; Bern. I 682; Менгес 196—198.— Див. ще **лад**.

Ла́да[2] (жіноче ім'я);— р. бр. *Ла́да*, п. Łada, схв. *Ла̀да*;— пов'язане з др.

лада «дружина».— Спр. личн. имен 505; Knappová 241.— Див. ще **Ла́да**[1].

[**ла́да**] «рундук, скриня; шухляда Ж, Мо; труна ДзАтл І», [*ладáр*] «килимок, рядно, яким накривають скриню» Мо, [*ладáрчик*] «тс.; килимок, який прибивають біля ліжка» Дз, [*ла́диця*] «шухляда» ДзАтл ІІ;— бр. [*ла́да*] «пристрій для перенесення важких речей», п. lada «прилавок; (спец.) ящик», ч. [lada] «скриня», слц. láda «тс.», полаб. lodo «скриня; труна; чорнильниця», схв. *лàдица* «шухляда», слн. [lada] «скриня»;— через посередництво польської і, можливо, молдавської мов (молд. *ла́дэ* «скриня» через уг. láda) запозичено з німецької; н. Láde «рундук, скриня, шухляда» пов'язане з laden «вантажити». — Дзендзелівський УЗЛП 158—159; НЗ УжДУ 13, 105; Sławski IV 20—21; Brückner 289; Bezlaj ESSJ II 118; Bern. I 682; СДЕЛМ 229; Kluge—Mitzka 418.— Див. ще **ладува́ти**.— Пор. **ля́да**[1].

ла́да́н «ароматична смола, яку використовують для куріння в релігійних обрядах» СУМ, Ж, *ла́данка* «мішечок з ладаном або зіллям», [*ла́дон*] «ладан» Ж, [*ладани́ти*] «курити ладаном»;— р. бр. болг. діал. *ла́дан*, др. *ладанъ*, п. ladanum, слц. ladan, ч. ladánum;— запозичене у давньоруську мову з грецької; гр. λάδανον «смола чагарника λῆδος» є словом семітського походження; пор. ар. lādan «запашна смола», ассір. ladunu; зіставлення з гр. ἀλθαίνω «зцілюю» (Горяев Доп. 2, 22) помилкове.— Фасмер ІІ 447; ГСЭ 3, 110; ССРЛЯ 6, 23; КЭСРЯ 230; Преобр. І 428; Горяев 179; Sławski IV 77; БЕР ІІІ 275; Bern. I 682; Walde—Hofm. I 779; Lokotsch 102.

ла́данник (бот.) «чист, Cistus L.»;— р. *ладáнник*, бр. *ла́даннік*, п. laudan, болг. *лавдáн*;— похідне утворення від *ла́дан*; назва зумовлена тим, що ця рослина багата на запашні ефірні олії і смоли (Словн. бот. 296).— Sławski IV 77; БЕР ІІІ 264.— Див. ще **ла́дан**.

[**ладе́нний**] (у словосполученні [*л. млин*] «млин на плоті»);— видозмінене запозичення з російської мови; р. *ладéйная* (*мельница*) «плавучий (млин), який працює без греблі» є похідним від р. *ладья́* (*лодья́*) «човен», спорідненого з укр. [*лодь*] «тс.» (див.).

[**ладúга**] «велика скибка (хліба)» Ж;— афективне утворення типу [*пардúга*] (*партúка*) «тс.» неясного походження.

ла́дка[1], (частіше мн.) *ла́дки* (дит.) «долоні», [*ла́ді*] «тс.», [*ла́да*] «долоня» Бі, [*ла́дóня*] «тс.» Л, Ж, [*ладýся*] (зменш.) Бі;— р. *ла́душки* «ладки (дитяча гра)», бр. *ла́дкі* «тс.»;— зменшено-пестлива форма від [*ла́дóня*], яке виникло внаслідок метатези у слові *долóня* (можливо, під впливом [*ла́дкати*] «співати весільні пісні (плескаючи в долоні)» і под.).— Лукинова Этимология 1984, 120.— Див. ще **долóня**[1].

[**ла́дка**[2]] «вид черепашки, Venus» Ж; — утворене лексико-семантичним способом від [*ла́дка*] «оладка»; назва зумовлена формою черепашки, яка нагадує оладку.— Див. ще **ола́дка**.

ла́дка[3], *ла́дік* — див. **ола́дка**.

[**ладовни́ця**] «панахида» Ж;— очевидно, похідне утворення від [*ла́да*] «труна».— Див. ще **ла́да**.

[**ладóжник**] «бодяга, прісноводна губка, Spongilla»;— неясне.

[**ладува́ти**] «вантажити; заряджати», [*лядова́ти*] «тс.» Бі, [*ладівни́к*] «пакувальник Ж; вантажник О», *ладівни́ця* «патронташ», *ладýнка* «тс.; [сумка Пі]», [*ладýн*] «в'юк (?); вантажник Ж», [*ладýнок*] «вантаж», [*лядýнка*] «сумка» Пі;— п. ładować «вантажити; набивати; заряджати», ч. ládovat «набивати; заряджати», слц. ládovat' «заряджати; вантажити», болг. *ладýнка* «патронташ»;— запозичене з середньоверхньонімецької мови, можливо, через посередництво польської; свн. нвн. laden «вантажити; заряджати» споріднене з діслв. hlaða «комора, сарай», двн. hladan «вантажити», лит. klóti «слати; (тех.) укладати», псл. klasti, укр. *кла́сти*.— Шелудько 36; Sławski IV 421—422; Brückner 289; Holub—Lyer 278; Kluge—Mitzka 418; Fraenkel 275; Bern. I 507.— Див. ще **кла́сти**.— Пор. **ла́да**, **ля́да**[1].

[**ла́дянка**] «частина повісма, жменя льону або коноплі», [*ла́дінка*] «тс.» Ж;— не зовсім ясне; можливо, утворене

від [*ла́да*] «долоня», *ла́дка* «тс.».— Див. ще **ла́дка**[1], **доло́ня**[1].

лаж «надбавка до номінальної вартості золотих грошей; перевищення курсу цінних паперів проти їх номінальної вартості», [*ла́же*] «тс.» Ж;— р. бр. *лаж*, п. [łaża], ч. láže, ч. слц. ážio, болг. *а́жио*, схв. *а̀жија*;— через посередництво російської мови запозичено з італійської; іт. l'aggio «ажіо, лаж, прибуток» запозичене в даному разі разом з артиклем.— СІС 382; Фасмер II 448; Преобр. I 429; Sławski V 73—74; Machek ESJČ 322; Holub—Lyer 283.— Див. ще **ажіота́ж**.

[**лаз**] «лука; лісова галявина; сіножать МСБГ; молодий ліс, молода поросль на місці вирубаного лісу МСБГ; поле далеко від села О; хата на сіножатях далеко від села О; стежка в густих зарослях, якою звичайно ходять звірі», [*ла́зи*] «сінокоси в гірських лісах ВеЛ; лісова галявина О; поле, залишене на пасовище О; шматки поля між потоками або на верхах гір О; наділи полів, ділянки», [*лазі́вка*] «вид гриба, що росте на галявині», [*лазки́*] «шматки поля за смугами, що тягнуться від села» О, [*полазо́к*] «галявинка в чорному лісі»;— р. [*лаз*] «лісова стежка; тісний прохід; місце, де проходять звірі», [*ла́зи́на*] «галявина серед лісу; смуга, розчищена в лісі для посіву хліба», п. [łaz] «прохід ведмедя; пасовисько; низька болотна місцевість, заросла чагарником; орна земля після випалення зарослів», ч. laz (láz) «просіка; лісова ділянка, перетворена в поле; поле біля лісу, на косогорі; пасіка», слц. laz «ділянка землі; гірське селище; поле біля лісу», вл. łaz «цілина», нл. łaz «пасовисько; піднята цілина, пустка», м. *лаз* «розкорчоване місце», схв. *ла̏з* (*ла̑з*) «стежка; невелике поле в горах; розкорчоване місце в лісі; місце в лісі з наваленими деревами», слн. làz «розкорчоване місце; цілина на місці колишнього лісу або чагарника»;— псл. lazъ «місце, розчищене від лісу; лісова галявина», пов'язане з laziti «лазити», lězti «лізти»; очевидно, одне з групи споріднених етимологічних гнізд, що об'єднуються навколо первісного індоєвропейського кореня з рухомим s- —*(s)-l-/l-s- (не рахуючи огласовки, інфіксації і розширення) з загальним значенням «блукати, шукати, збирати, полювати»; значення «стежка, прохід» у слові [*лаз*] розвинулись вторинно під впливом сучасного значення дієслова *ла́зити*;— з інших етимологічних гнізд цієї групи в першу чергу можуть бути наведені лат. lego «збираю», гр. λέγω «тс.»; дісл. lesa «збирати», дангл. loes «пасовисько»; псл. lěsъ «ліс», лтс. lêsa «склад хліба, льону» та ін.; менш переконливим здається виведення безпосередньо від псл. laziti «лазити, лізти, повільно чи з труднощами пересуватися» (Фасмер II 449; Skok II 278—279; Bern. I 696—697), а також зіставлення з гр. λαχαίνω «копаю», ірл. log «долина, заглибина» (Charpentier AfSlPh 37, 53—54; Petersson Ar. Arm. St. 132), з лтс. lę̂zs (lę̂zns) «плоский, рівний», дісл. lágr «низький» (Machek ESJČ 322; Trautmann 161) та ін.— Мельничук Этимология 1984, 144; Маковский Этимология 1965, 259; Sławski V 56—58; ЭССЯ 14, 72—76.— Пор. **ла́сий**[1], **лі́зти**, **ліс**.

[**лазани́**] «варениці, галушки» Мо, [*лаза́нки́*] «тс.» Л, Мо, [*лазу́нка*] «варениця»;— бр. [*лаза́нки*] «відварені борошняні коржики», п. łazanki «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з італійської; іт. lasagna «локшина, лапша» виникло з лат. *lasania «різновид локшини», утвореного від lasanum «посудина, горшик», що зводиться до гр. λάσανον «кухонна тринога; горщик» неясного походження.— Sławski V 60; Brückner 308; Sł. wyr. obcych 406; Battisti—Alessio 2171; Walde—Hofm. I 766; Frisk II 87.

Ла́зар, [*Ла́зорь*, *Ла́зур*], ст. *Лазоръ* (1426), *Лазаръ*, *Лазарь* (1436), *Ла́заръ* «кому помочник е(сть) Б(ог)ъ» (1627);— р. *Ла́зарь*, бр. болг. м. *Ла́зар*, др. *Лазарь*, п. Łazarz, ч. Lazar, ст. Lazař, слц. Lazár, схв. *Ла̏за̄р*, слн. Lazar, стсл. **Лазарь**, **Лазорь**;— через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Λάζαρος походить від гебр. 'El'āzā́r «бог поміг».— Сл. вл. імен 214; Беринда 218; Фасмер II 442; Петровский 138; Спр. личн. имен

428; Knappová 117; Kopaliński 562; Korečný 90; БЕР III 279—280; Bern. I 696; Constantinescu 94; Klein 872.

ла́зар «жебрак», *співати ла́заря* «скаржитися»;— р. [*ла́зарь*] «підлесливий жебрак; лицемір; святенник», *ла́заря петь* «скаржитися», [*ла́заритьі*] «випрошувати, жебракувати», п. łazarz (заст.) «болящий; злидар», ч. lazar, слц. lazár, схв. ла̀зār «тс.»;— утворене від імені біблійного персонажа Лазаря, який став символом бідняка, що переносить багато страждань.— Фасмер II 449; Преобр. I 429; Sławski V 61; БЕР III 280; Meillet MSL 11, 182—183; Bern. I 696.— Див. ще **Ла́зар.**

лазаре́т, *лазаре́тник* «хворий у лазареті»;— р. болг. м. *лазаре́т*, бр. *лазаре́т*, п. lazaret, [łazaret], ч. слц. вл. lazaret, схв. *лазàрет*, слн. lazarét;— через посередництво російської або польської, а також верхньонімецької або французької мов (нвн. Lazarétt, фр. lazaret) запозичено з італійської; іт. lazzaretto, [lazaretto] виникло з nazareto «лазарет» (від назви костьолу Santa Maria di Nazaret «богоматері Марії Назаретської», при якому в XV ст. була лікарня для хворих на проказу) під впливом імені Lazzaro «Лазар», [Lazaro] «тс.», хворого на проказу жебрака в євангельській притчі, покровителя хворих на проказу.— СІС 382; Фасмер II 449; КЭСРЯ 232; Преобр. I 429; Sławski IV 81—82; Brückner 291; Holub—Lyer 283; Kopaliński 562; БЕР III 280; Kluge—Mitzka 428; Klein 872.

[лазби́ти] «вирізати стільники» Ж;— р. [*лазбе́нь*] «джбан, скриня у вигляді діжки з кришкою», [*лазо́бка*] «діжечка для меду», [*улáзить* (*борти*)] «лазити по бортях, підрізаючи стільники», [*улáз*] «підрізка, виїмка стільників з вуликів», бр. [*лазбе́нь*] «вид діжки для меду», др. *лазити* «виймати мед з вулика», п. łazić «підрізати стільники», łaźbień «лавочка, на яку сідає бортник, підрізаючи стільники»;— очевидно, похідне утворення від не зафіксованого в українській мові іменника **лазьба* «лазіння в борть для виймання меду» (пор. п. ст. łaźba «збирання бджіл, вибирання меду з борті»), пов'язаного з *ла́зити*.— Фасмер III 449; Преобр. I 429; Sławski V 69—70; Brückner 308; ЭССЯ 14, 77; Bern. I 697.— Див. ще **ла́зити.**— Пор. **лаз.**

ла́зер «оптичний генератор, джерело вузького потужного пучка світла певної частоти»;— р. бр. болг. *ла́зер*, п. ч. слц. laser, слн. láser;— запозичення з англійської мови; англ. laser «тс.» є абревіатурою, утвореною з початкових букв п'яти слів: light amplification (by) stimulated emission (of) radiation «посилення світла за допомогою стимульованого випромінювання».— СІС 382; КЭСРЯ 232; Kopaliński 558—559; Klimeš 400, 432; БЕР III 281; Klein 867.— Пор. **ма́зер.**

ла́зи (етнографічна група грузинів, чани), *лаз* «представник чанської (лазької) етнографічної групи», *ла́зка*;— р. бр. *ла́зы*, п. lazyjski «лазький», болг. *лаз*;— запозичення з чанської мови; чан. *лази* є самоназвою чанів.— Кизириа Яз. нар. СССР IV 62; БЕР III 279.

ла́зити, *лаз* «вузький отвір, через який можна пролізти, пройти», [*ла́за*] «лінивий бродяга» Ж, [*ла́зи*] «лазіння», [*ла́зиво*] «бортницька драбина з мотузки Ж; пристосування для самопідйому бортника на дерево Ник», [*ла́зило*] «тс.» Ж, *лазі́вка*, [*лазню́к*] «повзун (дитина або каліка)» Пі, [*ла́зня*] «низька хатина з маленьким входом, куди можна тільки пролізти; яма для зберігання хліба; печера Ч», [*лазу́н*] «той, що добре лазить по деревах», *лазуни́й* (орн.) «ряд птахів, на ногах яких є пристосування для лазіння», [*лазю́ка*] «змія» Ж, [*ла́зя*] «тс.» Ж, [*ла́зній*] (прикм. у словосполученні [*лазня пíч*] «частина печі, на якій просушують зерно, а взимку сплять»), *ла́зом* «просуваючись по поверхні усім тілом», [*вла́зитися*] «вміщуватися, входити» Ме, *вла́зливий* «влізливий», *ви́лаз* (у звороті *вилазу нема* «не можна пройти»), *нала́зити* «налізати; нав'язуватися, набридати», *нала́зливий*, *невила́зний*, *непрола́зний*, [*о́блаз*] «гола стрімка скеля, круча», *перела́з*, *підла́з* «підземний хід», *підла́зистий* «підлесливий», [*полазю́ка*] «каліка, що повзає», *прола́з* «невеликий отвір, куди можна пролізти», *прола́зка* «тс.», *прола́за*, *про-*

ла́зливий, пролáзництво, [*улáзище*] «печера» Ч, *улáзливий* «влізливий», [*улазни́й*] «такий, у який влазять»;— р. *ла́зить*, бр. *ла́зіць*, др. *лазити* «ходити, повзати», п. łazić «лазити; тинятися, вештатися», ст. nałazić «знаходити», ч. [laziti] «лазити, повзати», слц. lazit', вл. łazyć, нл. łazyś, болг. *ла́зя*, «тс.», м. *ла́зи* «повзає», схв. *ла̀зити* «повзати; плентатися», слн. lázíti «тс.; повільно рухатися», стсл. **лазити** «лазити, повзати»;— псл. laziti «лазити», давніше «вештатися, блукати; збирати; полювати», пов'язане з lazъ «лісова галявина; місце, розчищене від лісу», ітератив до lězti «лізти».— Фасмер II 450; Sławski V 64—66; Brückner 308; БЕР III 283—284; ЭССЯ 14, 64—67; Bern. I 697; Мельничук Этимология 1984, 144.— Див. ще **лаз.**— Пор. **лізти.**

ла́зня «баня», [*лазни́к*] «банщик», [*лазню́к*] «тс.»;— р. [*ла́зня*], бр. *ла́зня*, п. łaźnia, ч. lázeň, ст. lázn, lázna, láznĕ, вл. нл. łaznja;— псл. laz(ь)nь, lazьnja, пов'язане з дієсловом laziti «лазити»; пор. укр. [*ла́зня*] «низька хатина з маленьким входом, куди можна тільки пролізти», р. [*ла́зня*] «сходня, драбинка»; назва могла бути зумовлена тим, що в лазнях залізали на полиці, щоб попаритися; непереконливим є виділення в цьому слові кореня la- з *lavə-, наявного в лат. lavāre «мити» і в хет. lahuuāi- «лити» (Machek ESJČ 322; Slavia 21, 282; Ondruš Slaw. Wortst. 121; Holub—Lyer 283).— Москаленко УІЛ 27; Кравчук УМШ 1960/6, 61; Фасмер II 450; Sławski V 71—73; Brückner 308; Holub—Kop. 200; Schuster-Šewc 767—768; ЭССЯ 14, 67—69; Bern. I 697; Schrader Reallexicon I 74; Zelenin AfSlPh 32, 601.— Див. ще **ла́зити.**

[**лазо́к**] «металеве грузило на сітях»;— результат видозміни давнішого [**глазок*] ([*глазки́*], пор. др. *глазъкъ* «кулька»), зближеного з дієсловом *ла́зити.*— Див. ще **глазки́.**

лазу́р «блакить; блакитна фарба», [*лазу́рик*] «синька» Ж, [*лазу́рко* (Ме), *лязу́рик* Ж, *лязу́рок*] «тс.», *лазури́т* «мінерал темно-синього кольору», [*лязурéвий*] «блакитний» Ж, [*лязиркóваний*] «підсинений» МСБГ;— р. *лазу́рь* «лазур», [*лазо́рь*], бр. *лазу́рак* «блакить; блакитна фарба; синька (для білизни)», др. *лазурь* «блакитний колір, блакитне поле тканини», *лазорь* «тс.», п. lazur «блакить», lazurek «синька», ч. lazur «блакить; синя фарба», слц. lazúr «блакитна фарба», вл. lazura «лазур», болг. *лазу́р* «блакить», м. *лазур* «тс.», схв. *ла̀зӯр* «синя фарба», слн. lazúra «блакить, блакитна фарба»;— через посередництво польської, середньоверхньонімецької (свн. lāsūr(e), lāzūr(e) «лазурит; блакитний колір») та середньолатинської мов (слат. lazurium, lasurium) запозичено з арабської; араб. lāzaward походить від перс. lādžwārd «тс.»; для др. р. *лазорь* припускається посередництво середньогрецької мови (сгр. λαζούρι(ον) «лазуровий камінь»); менш обгрунтована думка про тюркське посередництво (Mikl. EW 161).— CIC 382; Richhardt 74; Фасмер II 450; ГСЭ 3, 111; Преобр. I 430; Sławski IV 82—83; Sł. wyr. obcych 422; Machek ESJČ 322; БЕР III 282; Bern. I 696; Matzenauer 238; Kluge—Mitzka 42; Lokotsch 104.

[**лазуря́ка**] «лісовий розбійник (?)»;— не зовсім ясне; можливо, залишок давньої назви, пов'язаної з псл. laziti у значенні «вештатися; полювати; здобувати»; менш імовірний зв'язок з *ла́зар* «жебрак».

[**лаї́стий**] «чорний» (про овець та їх вовну); сірий, сивий МСБГ», [*лагúстий*] «тс.» ВеУг, [*лаїстиця*] (гатунок овчини) Доп. УжДУ IV;— п. [łaisty] «чорний», ч. [laja] (назва чорної вівці), [lajka], слц. [lajka] «тс.», схв. [làja] (назва чорної вівці, кози), [lȁjast] «чорний» (про вівцю);— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *лай* «темно-сірий», рум. lái «тс.» загальноприйнятої етимології не має; здебільшого виводиться від лат. labes «чорна пляма»; вважається також (Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 134; Skok II 261) словом іллiро-фракійського походження (пор. алб. llajë «чорна вівця»).— Scheludko 137; Vrabie Romanoslavica 14, 158; Crânjală 335; Machek ESJČ 318; Bern. I 686; Mikl. EW 159; СДЕЛМ 229.

ла́йба — див. **ле́йба.**

ла́йбик — див. **ле́йбик.**

лайбія — див. **альбія.**

[**лайдак**] «убога, бездомна людина; ледащо», [*лайдáка*] «жебрак, обідранець; шахрай» Ж, [*лайдачúна*] «тс.» Ж, [*лайдáцтво*] «шахрайство, розпуста; набрід» Ж, *лайдакувáтий*, [*лайдакувáти*, *лайдáчитися*, *лайдачíти*] МСБГ, [*розлайдакувáтися*] Нед;— р. [*лайдáк*] «ледащо; шахрай», бр. *лайдáк* «ледащо, п'яниця»;— запозичення з польської мови; п. łajdak «ледащо, голодранець, гультяй, шахрай» загальноприйнятої етимології не має; здебільшого, як і слц. lajdák «тс.», виводиться від ч. lajdák «неохайна, недбала, непорядна людина, ледар», пов'язаного з lajdati se «тинятися без діла, вештатися» і, очевидно, з [landati se] «тс.», що зводяться до нвн. landern «бродити, тинятися», похідного від Land «земля»; пор. також слн. [lajdər] «бродяга»; разом з тим деякі автори (Москаленко УІЛ 31; Лаучюте 16—18; Преобр. I 430; Карский Белорусы I 134—135; Потебня К ист. зв. 2, 99) вбачають тут запозичення з балтійських мов (лит. laidõkas «розпусник, ледащо, п'яниця» та ін.).— Richhardt 72; Фасмер II 451; Sławski IV 435—436; Brückner 305—306; Holub—Kop. 198; Holub—Lyer 279; Bern. I 686.— Див. ще **лáнда.**

лáйка[1] «порода мисливських і сторожових собак»;— бр. *лáйка*, п. łajka, ч. слц. lajka «тс.», слн. lájka «північний пес»;— запозичення з російської мови; р. *лáйка* «порода мисливських собак» пов'язане з дієсловом *лáять* «гавкати» (собаки цієї породи багато гавкають).— КЭСРЯ 177; Преобр. I 439; Желтов ФЗ 6, 66; БЕР III 285.— Див. ще **лáяти.**

лáйка[2] (сорт м'якої шкіри);— бр. *лáйка*, п. łajka;— запозичення з російської мови; р. *лáйка* «тс.» пов'язується здебільшого з назвою *лáйка* «собака», оскільки цей сорт шкіри виробляється частково з собачої шкіри; разом з тим останнім часом була висловлена думка (Варбот РР 1974/2, 100—102) про походження від п. заст. łojka «лайка», пов'язаного з łoić «обробляти жиром», łoj «жир».— Фасмер II 451; Преобр. I 430; Желтов ФЗ 6, 66.— Пор. **лáйка**[1], **лій.**

лáйно «кал, послід; кізяк, гній; нечистоти УРС, Ж; ряднина, в якій переносять сміття Л», [*лайлáк*] «кізяк», *лайнáк* «тс.», *лайняк* «тс.; (ент.) жук-гнойовик, Geotrupes stercorarius L.», [*лайнúця*] «гнойова муха, Scatophaga merdaria» Ж, [*лайнюг*] (ент.) «гнойовик» ВеНЗн, [*лайняр*] «тс.» тж;— р. [*лáйно*] «нечистоти в нутрощах тварини», бр. [*лайнó*] «послід; білизна для прання; ряднина», др. *лаино* «цегла; кізяк», п. łajno «лайно», ч. ст. слц. lajno, болг. *лайнó*, м. *лайно*, схв. [lâjno], слн. lájno «тс.», стсл. **лаино** «цегла; лайно»;— псл. *łajьno < *lōi̯-ino;— зіставляється з прус. laidis «глина», двн. leimo «тс.», līm «клей; вапно», нвн. Lehm «глина», Leim «клей», діал. leir «глина», данг. lām «перегній, гумус», англ. loam «суглинок; глина і пісок з перегноєм; глина для цегли», лат. lino «мажу, обмазую», līmus «баговиння, мул; бруд, нечистота», гр. ἀλείφω «мажу, намазую»; ie. *lei-/*lēi- «мазати»; цей корінь у відповідних словах ототожнюється з ie. *lē̆i- «лити» (ЭССЯ 14, 22—23; Machek ESJČ 325; Варбот Этимология 1972, 47; Сл. языкозн. 1983, 64).— Фасмер II 451—452; Свяжынскі Белар. лінгв. 9, 62; Sławski IV 437—438; Brückner 306; Holub—Kop. 201; БЕР III 286—287; Младенов 269; Skok II 262; Bezlaj ESSJ II 121; Bern. I 687.

[**лайтук**] «молоде козеня»;— очевидно, результат видозміни молд. *вэтýй* «козеня (однорічне)» (рум. vătúi, vătúie «молодий цапок; однорічна коза до окоту»), з яким пов'язане укр. [*ватýйка*] «однорічна коза»; кінцеве *-ук* з'явилось за аналогією до слів типу *ярчýк* «ягня, баранчик».— Див. ще **ватýйка.**

лак[1] «плівкотвірний розчин, яким покривають поверхню», *лакувáльник*, *лакóваний*, *лакувáльний*, *лакувáти*;— р. *лак*, ст. *лекъ* «лак», бр. болг. м. *лак*, п. lak «сургуч», ч. слц. вл. нл. lak, схв. *лâк*, слн. lák;— через посередництво російської і німецької, французької або голландської мов (н. Lack, фр. laque, гол. lak) запозичено з італійської; іт. lacca (< слат. laca) через ар. lakk «лак, сургуч», перс. lak «(червоний) спиртовий лак; сургуч» зводиться до сінд. lakkhā

< дінд. lākṣā́ «лак (з червоної фарби і якоїсь смоли)».— Булаховський Нариси 115; CIC 382; Фасмер II 452; Преобр. I 432; Горяев 180; Sławski IV 29—30; Brückner 289; Machek ESJČ 318; Holub—Lyer 279; Holub—Kop. 198; Bezlaj ESSJ II 121; БЕР III 288; Kluge—Mitzka 417; Lokotsch 103; Klein 856.

[**лак**²] «озеро в плавнях» Дз, [*лачóк*] «низина, що не обробляється» Гриц;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *лак* (рум. lac) «озеро, став» походить від лат. lacus «тс.; ванна, діжка, яма», спорідненого з гр. λάκκος «став для водоплавної птиці; яма, рів; водойма, басейн», дкорн. брет. lagen «море, озеро, став», дангл. lagu «море, річка, вода», дірл. loch «озеро, став, калюжа», стсл. **локы** «дощова вода, калюжа».— СДЕЛМ 230; Puşcariu I 81; DLRM 443; Walde—Hofm. I 748.— Пор. **лагýна.**

[**лакáта**¹] «замок» Ж, [*лакáтош*] «слюсар» ВеУг;— запозичення з угорської мови; уг. lakat «висячий замок» (lakatos «слюсар») походить від фр. ст. loquet «замок», утвореного від loc, слова германського походження, пор. днідерл. lok, споріднене з діcл. lok (luka) «тс.», свн. loh «замок, отвір», гол. luik «люк»; помилкове виведення (Пономарів Мовозн. 1973/5, 62; Фасмер ГСЭ 3, 111) від гр. λακάτα (ἠλακάτη) «веретено».— Чопей 167; MNTESz II 709—710; Bárczi 184; Dauzat 442—443; Jóhannesson 743.— Див. ще **люк.**

[**лакáта**²] «вид рибальської сітки» Ж, [*лакáтка*] «пристрій для ловлі риби; хватка» МСБГ;— неясне; можливо, пов'язане з [*лакáта*] «замок».

лакéй, *лакéйство, лакейчýк* «лакей, лакей-хлопчик», [*лакеювáтий*] «з лакейською душею», *лакéйствувати, лакейчукувáти,* [*лакеювáти*];— р. бр. болг. *лакéй,* п. lokaj, [łokaj], ч. слц. lokaj, вл. lakaj, м. *лакéј,* схв. *лáкēј,* слн. lakáj;— через посередництво російської і, можливо, голландської мов (гол. lakei) запозичено з французької; фр. laquais «лакей» походить від ісп. lacayo, яке через нгр. ὀλάκης «тс.» зводиться до тур. ulak «кур'єр, гонець, вістовий».— Фасмер II 452; КЭСРЯ 232; Преобр. I 430—431; Sławski IV 325—326; Brückner 301; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 292; БЕР III 290; Matzenauer 243.— Пор. **льóкáй.**

[**лакéрда**] «порода морської риби; тунець, Thynnus vulgaris Ж»;— р. [*лакéрда*] «вид тунця», болг. *лакéрда* «велика морська риба з родини скумбрієвих; лосось, сьомга», м. *лакерда* «вид морської риби; мінога», схв. *лàкēрда,* [*лòкāрда*], слн. [lakárda] «тс.»;— запозичення з новогрецької мови; нгр. λακέρδα «тунець» походить від лат. lacerta «різновид морської риби; ящірка», пов'язаного з lacertus «м'язи плеча» (за ознакою гнучкості, рухливості), яке зіставляється з лит. lẽkti «летіти; бігти», лтс. lèkt «летіти, стрибати», свн. lecken «брикати(ся), скакати», норв. [lakka] «дріботіти, стрибати на одній нозі».— Фасмер II 452; ГСЭ 3, 112; БЕР III 290; Bern. I 687; Младенов 269; Meyer Neugriechische Studien III 37; Walde—Hofm. I 743—744.

лакúза (знев.) «лакей», *лакýза,* [*лакízка*] Пі, Ж «тс.», [*лакýзитись*] «підлещуватися»;— р. [*лакýза, лакызя*];— варіанти семінарського слова **лакус* (р. *лáкус*], утвореного від *лакéй* за допомогою латинського закінчення -us.— Фасмер II 452; Преобр. I 430.— Див. ще **лакéй.**

лáкмус; — р. бр. болг. м. *лáкмус,* п. ч. слц. вл. lakmus, схв. *лàкмус,* слн. lákmus;— через посередництво російської мови запозичено з нововерхньонімецької або голландської; нвн. Láckmus походить від гол. lakmoes «лакмус», яке продовжує снідерл. leecmos, що складається з основи дієслова lēken «текти, протікати, стікати краплями», похідного від прикметника leck «такий, що пропускає рідину, з течею», спорідненого з діcл. lekr, дангл. hlec «тс.», снн. lak «рідкий», нвн. leck «з течею», та іменника moes «кашоподібна страва», спорідненого з двн. свн muos, днн. снн. дфриз. дангл. mos «тс.».— CIC 382; Фасмер II 453; Sławski IV 31; Holub—Lyer 279; Kopaliński 553; БЕР III 290—291; Kluge—Mitzka 417—418.

[**лакодáн**] «пічний горщик» (в загадці «Був собі пан лакодан, ввесь

світ годував»);— очевидно, складне слово, утворене, можливо, з основ іменника *ла́ко́мство* та дієслова *да́ти*; букв. «той, що дає лакомства (їжу, ласощі)».

ла́ко́мий «привабливий, смачний, ласий» СУМ, Г, [*ла́кім*] «ласий» Ж, [*ла́кітний* Ж, *ла́ко́мний* Ж, ВеБ] «тс.», [*ла́кімство*] «ласолюбство» Ж, [*ла́кітка*] «ласощі», [*ла́кома* Л], *ла́ко́мство* СУМ, Г, [*ла́костки, ла́коти* Пі, *ла́котки* Л] «тс.», [*лакомец*] «зажерливий, жадібний» ВеЛ, [*ла́комість*] «апетит» МСБГ, [*ла́кнути*] «відчувати голод Бі, Пі; бути жадібним Бі», [*лако́мити*] «годувати ласощами», *ла́ко́митися* СУМ, Г;— р. *ла́комый*, бр. [*лако́мый*], др. *лакомый*, п. нл. łakomy, ч. слц. lakomý «скупий, жадібний», вл. łakomy, łakompy, болг. м. *ла́ком*, схв. *ла̏ком*, слн. lákom, стсл. лакомъ; — псл. *olkomъ, пасивний дієприкметник теп. ч. від дієслова *olkati «бути голодним, жадати»;— споріднене з лит. álkti «бути голодним, жадати», álkanas «голодний», лтс. alkt «бути голодним, жадати», alka «голод», alkans «голодний, жадний», прус. alkīns «охлялий, голодний», двн. ilgi «голод»; ie. *el-/ol-; недостатньо обгрунтованим є зіставлення з ірл. olc «поганий», гр. ὀλέκω «знищую, гублю», лат. ulcīscor «мщу, караю», alo, -ere «годую, харчую» (Rozwadowski Qu. Gr. I 423; Pedersen Kelt. Gr. I 126; Ляпунов ИОРЯС 31, 32).— Фасмер II 453; Преобр. I 431; Горяев 180; Sławski IV 443—445; Brückner 306; Machek ESJČ 318—319; Holub—Kop. 198; Schuster Šewc 760—761; БЕР III 291—292; Младенов 269; Skok II 257; Bezlaj ESSJ II 122; Fraenkel 8; Trautmann 6—7.

ла́комі́на «ласощі» СУМ, Г, [*лакомі́нка*] «ласощі, солодощі» Л, ЛЖит;— результат видозміни іменника [*легумі́на (лаґоми́на)*] «тс.» під впливом прикметника *ла́ко́мий*.— Див. ще **легумі́ни**.

лаконі́зм «гранична стисліть висловлення», *лаконі́чний*;— р. *лаконизм*, бр. *лаканізм*, п. вл. lakonizm, ч. lakonismus, слц. lakonizmus, болг. *лаконизъм*, м. *лаконизам*, схв. *лаконизам*, слн. lakonízem;— запозичення з грецької мови; гр. λακωνισμός «наслідування лаконців» походить від Λάκων «лаконець» (лаконці уславилися стислістю мови) за назвою держави Λακωνικόν «Лаконія», що є, можливо, іллірійською назвою італійського мису Lacinium.— CIC 382; Фасмер II 453; КЭСРЯ 232—233; Sławski IV 32; Kopaliński 553; Holub—Lyer 279; Frisk II 76; Klein 857.

лакри́ця (бот.) «солодка, Glycyrrhiza L.», [*лакариця*] «солодка щетиниста, Gl. echinata L.» Mak, [*лакричник*] «тс.» Mak, *локри́ця* «солодка», [*люкреція*] «солодка гола, Gl. glabra» Mak, [*лякориця*] «тс.; солодка щетиниста» Mak;— р. *лакри́ца* «солодка», *лакри́чник*, бр. *лакры́ца, лакры́чнік*, п. lukrecja, ст. lakrycja, ч. lékořice, слц. lekorica, вл. lekwica, [lekrica], нл. lakrica, болг. *ла́крица*, [*лакриц*] «тс.»;— запозичення з німецької мови; н. Lakrítze «тс.» походить від лат. liquiritia (lacritia) «солодковий корінь», яке зводиться до гр. γλυκόρριζα «тс.», утвореного з основ прикметника γλυκύς «солодкий», етимологічно неясного, та іменника ῥίζα «корінь», спорідненого з лат. rādix «тс.».— CIC 382; Фасмер II 453; КЭСРЯ 233; Преобр. I 431; Боброва РЯШ 1973/5, 99; Machek ESJČ 124; БЕР III 293; Bern. I 699; Schuster-Šewc 813; Kluge—Mitzka 419; Walde—Hofm. I 812; Frisk II 655—656.— Див. ще **радика́л.**— Пор. **Глике́рія, гліцери́н, глюко́за.**

[лакс] «сьомга, лосось, Salmo salar L.» ВеНЗн;— схв. *лакс* «лосось, форель»;— запозичення з нововерхньонімецької мови; нвн. Lachs «тс.» (свн. двн. lahs) споріднене з дангл. leax, англ. діал. шв. lax, ісл. дат. laks, лит. lãšis, лтс. lasis, прус. lasasso, укр. *ло́сось*.— Вуjаклија 500; Kluge—Mitzka 417; Klein 871.— Див. ще **ло́сось.**

[лаксува́ти] «прочищати кишечник; хворіти на понос» Ж, [*ла́ксом іти́*] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. laksować «проносити; мати понос», як і ч. [laksírka] «понос», слц. laksír(ka) «проносне», схв. *лаксирати* «прочищати кишечник», слн. laksatív «проносне», походить від слат. laxāre «проносити; мати понос», лат. laxāre «розширювати; ослабляти», пов'язаного з прикметником laxus «просторий; слабо натягнутий, розслаблений» (< ie.

*(s)ləg-sos), спорідненим з гр. λαγαρός «м'який, гнучкий, розслаблений», дірл. lacc «розслаблений, слабкий», снн. гол. lak «розслаблений», двн. slah «тс.».— Sławski IV 32; Brückner 290; Holub—Lyer 279; Walde—Hofm. I 758—759.

[лал] «рубін, червоний яхонт» Бі;— р. *лал* «коштовний камінь, шпінель», ст. *лалъ* «вид яхонту жовтого кольору», схв. заст. *лâл* «рожевий»;— запозичення з турецької мови; тур. крим.-тат. lâl «рубін; червоне чорнило» походить від перс. la'l «рубін, яхонт».— Фасмер II 453; Горяев 180; Шипова 219; Bern. I 687; Mikl. TEl II 117; Mikl. EW 160; Lokotsch 103; Räsänen Versuch 314.

ла́ма (зоол.) «південноамериканська тварина родини верблюдів, Lama glama»;— р. бр. болг. м. схв. *ла́ма*, п. ч. вл. lama, слц. слн. láma;— через посередництво німецької або французької мови (н. Láma, фр. lama) запозичено з іспанської; ісп. llama походить від кеч. llama «тс.».— CIC 383; Фасмер II 454; Sławski IV 36—37; Kopaliński 554; Holub—Lyer 280; Holub—Kop. 194; БЕР III 298; Dauzat 427; Kluge—Mitzka 420—421; Klein 899.

[**лама́к**] «шмаття, лахміття, ганчірка» ВеБ, [*ламакє́*] «шмаття» ВеБ;— неясне.

лама́ти, [*лома́ти*], [*ломиґа́ти*] «бити ломакою», *ломи́ти*, [*ломота́ти*] «ламати, сіпати» (про біль у суглобах), [*ломоті́ти*] «тс.», [*лама́к*] (заст.) «різновид плуга» О, [*лама́ка*] «бительня» Л, До, [*лама́льниця*] «тс.» Л, *ламане́ць* «шматок (хліба)», [*ламани́на*] «ревматизм, ломота», [*ламани́ця*] «терниця», [*ла́манка*] «тс.; складна рушниця О», [*ламанці́*] «шулики (ламані коржі з маком)», *ла́мань* «поламані предмети; сухі гілляки й дерева, що впали на землю», [*ла́мар*] «хмиз» Ж, [*лама́чка*] «терниця» О, [*ла́мня*] «бительня» Л, [*ламу́ха*] «тс.» Л, Ник, [*лі́м*] «уламки; сушняк», *лом* «тс.; поламані предмети; загострений металевий стрижень», [*лома́ґа*] «ломака» О, [*лома́дже*] «сушняк, хмиз» Ж, *лома́ка*, [*ло́манець*] «ламаний корж (до маку)» Ж, *лома́ччя*, [*ломе́ць*] «ломота», [*ломи́га*] «ломака», [*ломі́га*] «тс.», [*ло́між*] «сушняк, відпалі гілки» Ж, [*ло́мі́т*] «гуркіт; ламання», *ло́мка*, [*ло́мки* (*льодові*)] «місце, де б'ють лід», *ломови́к* «візник, що перевозить важкі вантажі; кінь для важких вантажів», *ломо́та* СУМ, Г, [*ломуля́*] «хмиз; ломаччя» ВеУг, [*лому́ха*] «бительня» Л, Ник, *ла́маний*, *ламки́й*, [*ламу́чий*] «ламкий», [*лімки́й*] «тс.» Ж, [*ломаґува́тий*] «неотесаний; грубий» Ж, [*ломакува́тий*] «тс.» Ж, *ломки́й*, [*ломова́тий*] «ламкий, крихкий» Ж, [*ломови́тий*] «тс.» Ж, *ломови́й*, *ломо́тний*, [*ви́лім*] Ж, *ви́лом*, *відла́мок*, *відло́мок*, *злам*, *зламáч* (присяги) Ж, [*зла́мок*] «уламок», [*злі́м*] Ж, *злом*, [*зло́мок*] «уламок», *зло́мщик*, *зла́мний*, [*за́лім*] Ж, *залóм*, [*залóма*] «обвалений берег» Ж, *залóми́стий* «звивистий; [стрімкий ВеУг]», *напролóм*, *надла́м*, *надло́м*, [*недóламок*] Ж, [*недóло́мок*] Г, Ж, *незла́мний*, *незло́мний*, *обла́мок* СУМ, Ж, *облімок* (у гребінників) «нижня частина рога від його основи», *обло́м*, [*обло́мок* (*гори*)] «обвал (гори)» Ж, *перела́м*, *перело́м*, [*перело́ма* (*на кого*)] «змова (проти кого)» Нед, *пола́мка*, *поло́м*, [*поломи́ло*] «незграбна людина, яка все ламає» Нед, *поло́мка*, [*поло́мок*] «уламок» Нед, [*приломи́тися*] «пристосуватися, приловчитися», [*прило́мок*] «вощина, приліплена у вулику, призначеному для поселення роя», *пролáм*, *пролóм*, *пролóми́на* СУМ, Нед, *розла́м*, *розла́мувач*, [*ро́злім*] Нед, *розло́м*, *ула́мок*, [*ло́мність*] «крихкість, ламкість» Нед, [*ло́мок*] «уламок», [*ло́мний*] «крихкий, ламкий; кволий» Нед;— р. *лома́ть*, *ломи́ть*, бр. *лама́ць*, [*ломі́ць*], др. *ламати*, *ломити*, п. łamać, łomić, ч. lámat, lomit, слц. lámať, lomiť, вл. łamać, lemić, нл. łamaś, łomiś, полаб. lümĕt, болг. *ломя́*, м. *ломи*, схв. *ло́мити*, слн. lomíti, стсл. **ломити**;— псл. lomiti, ітератив lamati;— споріднене з лит. lãmyti «ламати», lamìnti «м'яти, гнути, ламати», lìmti «надломлюватися, ламатися», lúomas «частина; смуга, ділянка землі», лтс. limt «згинатися під важкою ношею», luõms «раз; улов; пласт, ряд», прус. limtwei «ламати», двн. lam (нвн. lahm) «кульгавий», luōmi «слабий, безсилий», свн. lemen «робити кульгавим», діал. lami «кульгавий, покалічений», можливо, та-

кож алб. lemë (lamë) «тік; олійниця»; ie. *lem-/lom- «ламати; поламаний; м'який»; далі зіставляється з лит. lomà «балка», лтс. lāma «улоговина», болг. *лам* «яма, рів» (ЭССЯ 14, 25—26; Būga RR I 450—451; Trautmann 162; Mühl.—Endz. II 438; Skok II 316).— Фасмер II 454; Sławski IV 449—451; Brückner 311—312; Machek ESJČ 339; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 813—814; БЕР III 298; Младенов 278; Bezlaj ESSJ II 149; Bern. I 688; Stang 33; Būga RR I 331; Mühl.—Endz. II 470—471; Pokorny 674.

ла́мба, *лампі́ґа* — див. **ла́нва.**

[ламкота́ти] «жалібно кричати» Ж;— болг. *ла́нкам* «белькотати»;— звуконаслідувальне утворення, подібне до *белькота́ти, клекота́ти.*

ла́мпа, [*ля́мпа*], *лампівни́к* «робітник, який виготовляє або запалює і гасить лампи», [*лямпа́р*] «виготовлювач ламп, ліхтарник» Ж, *лампова́* «приміщення (на шахті), де зберігаються лампи», *лампови́й* «робітник, який відповідає за лампи»;— р. *ла́мпа*, [*ла́нпа*], бр. *ля́мпа*, п. ч. слц. вл. нл. lampa, болг. *ла́мпа*, [*ла́мба*], м. *ламба, лампа*, схв. *ла̀мпа*, [*ла̀нпа*], слн. lámpa;— через посередництво російської, польської (варіант *ля́мпа*) і, далі, німецької мов (нвн. Lámpe < свн. lampe) запозичено з французької; фр. lampe походить від нар.-лат. lampada «ліхтар, світильник, факел», що виникло з lampas, -adis «тс.», запозиченого з грецької мови; гр. λαμπάς, -άδος «світильник, факел» пов'язане з дієсловом λάμπω «світити, сяяти, блищати», спорідненим з лтс. lāpa «факел», прус. lopis «полум'я, вогонь», кельт. dírl. lassaim «палати, полум'яніти», кімр. llachar «сяяти, блищати», хет. lap-zi «розжарювати, горіти».— Москаленко УІЛ 27; Акуленко 140; Richhardt 74; Шелудько 38; Фасмер II 455; Преобр. I 432; Sławski IV 40—41; Machek ESJČ 319; Holub—Kop. 198—199; Holub—Lyer 280; Schuster-Šewc 801; БЕР III 301—302; Младенов 270; Skok III 265—266; Bezlaj ESSJ II 122—123; Bern. I 689; Kluge—Mitzka 421; Klein 861; Walde—Hofm. I 756; Frisk II 79—80.— Пор. **лампа́да.**

лампа́да, [*лампа́д*] Дз, [*лампа́с*] «лампада» Ж, [*лямпа́да*];— р. *лампа́да*, [*лампа́д*], бр. болг. схв. заст. *лампа́да*, др. *лампада*, ч. ст. lampad, слц. lampada, м. *ламба́да*, стсл. **лампада, ламъбада**;— через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з середньогрецької; сгр. λαμπάδα походить від λαμπάς «світильник, факел», пов'язаного з дієсловом λάμπω «світити, сяяти, блищати».— Фасмер II 455; Преобр. I 432; Горяев 180; Machek ESJČ 319; БЕР III 302; Bern. I 689; Frisk II 79—80.— Див. ще **ла́мпа.**

лампа́с «кольорова нашивка вздовж формених брюк», [*ля́мпас*] «тс.» Ж;— р. бр. *лампа́с*, п. ч. слц. lampas, болг. *лампа́з*, схв. *ла̀мпас, ла̀мпаз*, слн. lámpas «тс.»;— через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. lampas (з давнішого lampasse) «смугаста шовкова тканина (із Сходу)» походить з якоїсь східної мови.— СІС 383; Фасмер II 455; Преобр. I 432; Горяев 130; Sławski IV 42; Sł. wyr. obcych 388; Brückner 290; Machek ESJČ 319; Holub—Lyer 280; БЕР III 302; Matzenauer LF 9, 187; Klein 861; Dauzat 427; Gamillsheg 557.

лампа́ч — див. **лимпа́ч.**

[лампаш] «ліхтар»;— запозичення з угорської мови; уг. lámpás «тс.» походить від лат. lampas «світильник», до якого зводиться й укр. *ла́мпа* (див.).

[лампі́р] «жіночий жакет, сачок; старий мішок» Мо, [*лантір*] «старий черевик» Ж;— неясне.

[лампі́чити] «нашвидкуруч щось латати» Мо, [*лампіжити*] «сяк-так шити (одяг чи взуття)» (Ме), [*лапнічити*] «грубо, погано робити» Сизько;— неясне; можливо, перебуває в якомусь зв'язку з р. [*ла́пить*] «лагодити», бр. [*ла́піць*] «лагодити, накладаючи латку», спорідненими з лит. lópyti «лагодити, латати», лтс. lāpît «лагодити, штопати».— Пор. **ла́поть.**

лан «поле; нива», [*ланина, лон*] Ж «тс.», *лановé* (іст.) «податок з орної землі», *лановий* (іст.) «наглядач за польовими роботами», ст. *ланъ* «одиниця виміру орної землі (1386—1418); орна земля (1443)»;— р. [*лан*] «поле, нива»,

п. łan (міра площі); «поле, нива»,ч. lán (міра землі); «велике поле», слц. lán (міра землі); «поле, нива», вл. нл. łan «наділ землі», схв. *ла́нац* (міра землі);— через посередництво польської і чеської мов запозичено з середньоверхньонімецької; свн. lehen «відданий в оренду маєток» (< двн. lēhan «тс.») споріднене з днн. lēhan, дфриз. lēn, дангл. lǣn, діcл. lān «тс.», дінд. rḗkṇaḥ «спадщина; маєток; достаток»; припущення про праслов'янське походження слова (Jagić AfSlPh 3, 75) і зіставлення його з лтс. lāns «ліс», lāma, lāms «низина» (Bern. I 689—690; Būga RR I 451) недостатньо обгрунтовані.— Винник 72; Дзендзелівський St. sl. 10/1—2, 34; Richhardt 72; Фасмер—Трубачев II 456; Преобр. I 433; Горяев 181; Sławski IV 456—458; Brückner 306; Zaręba JP 41/1, 5; Machek ESJČ 319; Holub—Kop. 199; Holub—Lyer 280, 285; Schuster-Šewc 762; Skok II 266; Mikl. EW 160; Matzenauer 237; Kluge—Mitzka 431.— Пор. **лен.**

[**ла́нва**] «прут або вірьовка, якими штельвага прикріплюється до осі; передня частина парокінного воза, до якої чіпляються орчики Л», [*ла́мба*] «відтяжка у возі від подушки до коромисла» Дз, [*лампі́га*] «прут або вірьовка, якими штельвага прикріплюється до осі» Ж;— ч. lano «канат, мотузка, вірьовка, трос», [lana] «тс.», слц. lano «канат»;— запозичення з польської мови; п. łanwa «штельвага; (у мн.) ликові перевесла або залізні прути, що з'єднують вісь з орчиком» походить від свн. lanne «ланцюг», нвн. [lanne], мн. [lanen] «голоблі, дишло».— Richhardt 72; Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Шелудько 36; Sławski IV 461; Brückner 306; Machek ESJČ 320; Holub—Kop. 199; Bern. I 689.— Пор. **ланцю́г.**

[**ла́нда**] «бродяга, ледар; грабіжник» Ж, [*ландю́га*] «тс.» Ж, [*ла́нда́ти*] «бродяжити; нишпорити, грабувати Ж; байдикувати МСБГ; повільно ходити МСБГ», [*ландю́ва́ти*] «бродяжити; грабувати» Ж, [*ландува́ти*] «тс.» Ж, [*ле́ндати*] «тинятися без діла, ледве ходити» Умань;— р. [*ла́ндовать*] «байдикувати»;— запозичення з західнослов'янських мов; п. [łandyga] «нероба, ледар», [łandykować, łandzić], ч. [landati se] «плентатися, брести, тинятися без діла», як і схв. *ла̀ндати*, *ланда̀рати*, *ла̑ндрати* «тс.», походять від нвн. [landern] «тинятися, ходити поволі, важко», [ländern, lendern], schlendern «тс.», які зіставляються з лит. lendù, lĩsti «лізти», landýti «лазити».— Sławski IV 46—47; Brückner 306; Kluge—Mitzka 656.— Пор. **льо́ндати.**

ла́нди́ш (бот.) «конвалія звичайна, Convallaria majalis L.» УРС, Ж, [*ландош*] «тс.» Mak;— бр. *ла́ндыш*;— запозичення з російської мови; р. *ла́ндыш*, [*ла́ндух*, *ла́ндуха*, *ла́нтус*] походить від п. [łanysz, łanuszka], що виникли в результаті стягнення назви łanie uszko «тс.» (букв. «вушко лані», яке було калькою лат. auricula cervi «тс.; конвалія»); вставне **д** з'явилося на грунті російської мови; зіставлення з *лан* «поле» (Горяев 180) або з нвн. Land «земля, поле» (Преобр. I 433) невірне.— Фасмер-Трубачев II 457; Sławski IV 47—48; Brückner 306; Unbegaun BSL 52, 169.— Див. ще **ву́хо, лань.**

ландша́фт;— р. бр. болг. *ландша́фт*, п. landszaft, lanszaft;— запозичення з німецької мови; нвн. Lándschaft «місцевість» є суфіксальним утворенням від Land «земля, країна, грунт, рівнина», двн. lant(d) «тс.», спорідненого з днн. дфриз. дангл. діcл. гот. land «тс.», дірл. land «вільне місце», скімр. llan «тс.», корн. lan «пустище, степ, поле», брет. lann «тс.», прус. lindan «долина», рос. [*ля́да́*] «місце, розчищене під луку або ниву; пустище», укр. [*ля́да*].— СІС 384; Фасмер II 457; Hüttl-Worth 17; Brückner 290; Kluge —Mitzka 421.— Пор. **ла́нець, ля́да**[2].

ла́нець «обідранець, старець», [*ла́нец*] «баламут, нахаба» Бі, *ла́нці* «старі поношені речі, ганчір'я», ст. *ланци* (< *ландци*) «солдати ландміліції (XVIII ст.)»;— відоме тільки в українській мові утворення, яке виникло з першої частини складного слова р. іст. *ландмилиция* (так іменувалася частина війська за царювання Єлизавети), що зводиться до нім. Land «земля, країна»); через лінивство і свавілля солдат ландміліції назва *ланець* набула негативного

змісту; оформлення слова суфіксоподібним елементом -(*е*)*ц*(*ь*) могло відбутися під впливом близького за значенням п. іст. łanzknecht «німецький найманий солдат» (з нім. Lándsknecht «тс.»).— Бі 205; Kluge—Mitzka 422.— Див. ще **ландша́фт.**

[**ла́ниж**] (бот.) «гриб-дощовик оленячий, Lycoperdon cervinum» Ж, [*ланíжник*] «тс.» Ж;— запозичення з чеської мови; ч. lanýž «трюфель, Tuber» (можливо, давніше lanýš), як і слн. [lanož] «тс.», вважається похідним від laň «лань» (пор. іншу назву цього гриба — jelení hubka «оленячий гриб»).— Machek ESJČ 320; Naše řeč 28, 128; Holub—Kop. 199; Holub—Lyer 281; Brückner 306; Bezlaj ESSJ II 124.— Див. ще **лань.**— Пор. **ла́нди́ш.**

ланіта (поет. заст.) «щока»;— р. *лани́та*, др. *ланита*;— запозичене в давньоруську мову з церковнослов'янської; стсл. **ланита**, як і болг. *лани́та*, слн. lanít̀a, схв. [*ла̀нита*], ч. ст. lanitva, виводиться від псл. *olnita (*olnitva) «щока» < «зігнута частина тіла» (пор. п. [łanitwa] «полоз саней»), яке зіставляється з гот. aleina «ліктьова кістка», діел. ǫln, дангл. eln «тс.», двн. elina «лікоть», кімр. корн. elin, гр. ὠλένη, ὠλήνη «тс.», лат. ulna «нижня частина руки, лікоть» (ie. *el- «вигинати, згинати»); сумнівне зближення з дінд. garā́tam (lalā́tam) «чоло, лоб», lalā́maḥ «з плямою на лобі», лат. lāmina «пластинка» (Charpentier KZ 40, 462; Преобр. I 433; Младенов 270) або з прус. laygnan «щока» (Brückner KZ 44, 334; Горяев 181); немає підстав вважати ч. ст. lanitva запозиченням з германських мов (Machek ESJČ 320).— Фасмер II 457; Sławski IV 460—461; БЕР III 307; Bezlaj ESSJ II 123—124; Ильинский РФВ 73, 297; Lidén Arm. St. 127—129; Torbiörnsson LM I 68; Коген ИОРЯС 23, 10; Walde—Hofm. II 812; Pokorny 307—308.— Пор. **лі́коть.**

ла́нка «складова частина (кільце) ланцюга; найменша організаційна одиниця; [низка намиста; кожна з ямок у землі, по яких катають м'яч у дитячій грі тієї ж назви; виплетена частина батога ЖІ», *ланкови́й* «керівник ланки», *ланкува́ти* «бути ланковим»;— р. [*ла́нка*] «ямка для позначення меж городків (при грі в скраклі)»;— неясне; найімовірніше, пов'язане з свн. lanne «ланцюг», запозиченим як окреме слово (Bern. I 689) або як перша частина складного *ланцю́г* (< нвн. *Lann-zug); оскільки другою частиною останнього є іменник Zug «ряд, низка», перша частина — свн. lanne — могла усвідомлюватися як «окреме кільце, окрема ланка ланцюга».— БЕР III 306; Bern. I 689.— Див. ще **ла́нва.**— Пор. **ланц, ланцю́г.**

лантíр — див. **лампíр.**

ла́нту́х «великий мішок з грубої тканини; неповоротка людина; [велике рядно для зерна; полотно, в якому дають коням овес у дорозі Бі; ковдра з ряднини Бі; мішок з вовною; тюк]», [*лантуши́на*] «поганий лантух», [*ла́нтушка*] «неповоротка жінка», *лантухува́тий*;— р. [*ла́нтух*] «рядно для покриття возів, для просушування зернового хліба; великий мішок з рядна», бр. [*лантýг*] «мішок», п. łańtuch «грубе полотно»;— через посередництво польської мови запозичене з німецької; нвн. Léintuch «полотно» є складним словом, утвореним з іменників Lein «льон» (< свн. двн. līn «тс.»), спорідненого з лат. līnum, др. *льнъ* «тс.», укр. *льон*, та Tuch (< свн. tuoch < двн. tuoh(h)) «сукно, полотно; мішок», спорідненого з днн. дангл. дфриз. dōk, сгол. doec «тс.»; помилково виводилось (Шелудько 36) від нім. *Landtuch «сільське полотно».— Фасмер II 458; Kluge—Mitzka 434, 795; Walde—Hofm. I 810.— Див. ще **льон.**— Пор. **ва́нту́х, га́лстук.**

[**ланц**] «ланцюг; рубель, яким притискають сіно чи снопи на возі Ле; мотузка з лика, якою в'яжуть колоди в плотах О; сільська комісія, яка переміряє землю О; (заст.) одиниця виміру площі МСБГ», [*ланць*] «ланцюг», [*ланéць*] «тс.», [*ланцюва́ти*] «зв'язувати ланцюгом» МСБГ; ст. *ланц* «ланцюг» (XVI ст.);— слц. lanc «ланцюг», болг. *ла́нец* «ланцюжок для годинника; металева прикраса», [*ланц, ланци*] «тс.», схв. *ла́нац* «ланцюг, ланцюжок; міра площі; міра довжини», [lanc] «тс.», слн. lánec (заст.) «ланцюг»;— не зовсім ясне;

найімовірніше, виникло в результаті ускладнення суфіксом *-ць*, *-ець* (-с, -ec) запозиченого свн. lanze «ланцюг»; висловлювалося припущення про запозичення ще в праслов'янську мову (БЕР III 306); могло виникнути також внаслідок осмислення складного за походженням слова *ланцю́г* (із свн. *lanzug «тс.») як суфіксального з суфіксом згрубілості *-юг* (*-'уг*) і усунення цієї частини слова (пор., можливо, подібне і в словацькій мові: lanc — lancuch, lancek, lancík); вважається також зворотним запозиченням у слов'янських мовах з угорської (уг. lánc «ланцюг»— Балецкий St. sl. 9/1—4, 362; Дэжэ St. sl. 7/1—3, 144; Machek ESJČ 320) або румунської (рум. lanţ «тс.»— Bern. I 689); в обох мовах відповідні слова є слов'янізмами (MNTESz II 715).— Holub—Kop. 199; БЕР III 305—306, 308; Mikl. EW 160; Kniezsa 1, 302.— Див. ще **ла́нва**, **ланцю́г**.

ланцéт, *ланцéтник* (зоол.) «невелика морська тварина із сплющеним тілом, схожим на ланцет, Amphioxus lanceolatus», [*ланцетова́тий*] «списовидний» Ж;— р. болг. *ланцéт*, бр. *ланцэ́т*, п. lancet, ч. слц. lanceta, схв. *ланцѐта*, слн. lancéta;— через посередництво російської мови запозичене з французької; фр. lancette утворене від lance «спис, піка», що походить від лат. lancea «тс.», для якого припускається кельтське походження.— CIC 384; Фасмер II 458; Горяев 181; Kopaliński 555; Sławski IV 44; Holub—Lyer 280; БЕР III 308; Dauzat 428; Walde—Hofm. I 757.—Пор. **ланча**.

[**ланцюва́ти**] (у виразі [*л. ріку*] «перегороджувати річку двома рядами каменів, що зближуються в напрямку течії води, утворюючи кут з незакінченою вершиною; в цьому отворі ставлять сіть чи інший пристрій для ловлі риби»), [*ланцюва́ти* (*ріку*)] «тс.» ВеЗн, Ж;— запозичення з польської мови; п. łańcować «ідучи вбрід шеренгою, гнати рибу до сіті» виникло, можливо, з фр. lancer «кидати, метати; спускати на воду (судно)», пов'язаного з пізньолат. lanceare «вміло користуватися списом», утвореним від лат. lancea «спис, піка».— SW II 794; Dauzat 428.— Див. ще **ланцéт**.— Пор. **ланча**.

ланцю́г «суцільний ряд кілець, послідовно з'єднаних одне з одним», [*ланцу́х* Ж, Ме, *ланцю́х* ВеБІ «тс.», [*ланцу́г*] «міра довжини, 10 сажнів, близько 21 м» Дз, *ланцюго́м* «один за одним», *ланцюжко́м* «тс.»;— р. [*ла́нцу́г*], бр. *ланцу́г*, п. łańcuch, ст. łancuch, łańcug, [łajcuch, lańcuch, lejcuch, leńcoch, leńcuch, lencuch, łyńcuch], ч. ст. слц. lancuch;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. (незасвідчене) *lanzug утворене з основ іменників свн. lanze «ланцюг» і zug (zuc) «ряд, низка», пов'язаного з дієсловом ziehen (< двн. ziohan «тс.»), спорідненим з лат. dūco «веду, тягну».— Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Акуленко 134; Москаленко УІЛ 22; Richhardt 72; Фасмер II 458; Горяев 181; Sławski IV 461—463; Brückner 306; Machek ESJČ 320; БЕР III 306; Младенов 270; Bern. I 689; Mikl. EW 160; Kluge—Mitzka 883, 890.— Див. ще **ла́нва**.— Пор. **ланц**.

[**ланча**] «спис, піка»;— др. *луща*, *лушта*, п. lanca, ч. lanza, ст. lančě «тс.», болг. *ла́нчица* «стріла», схв. lânca «спис», lânča, слн. lânča, стсл. **лжшта** «тс.»;— через посередництво угорської мови (уг. lándzsa «спис») запозичено з італійської (у старослов'янську і, з неї, в давньоруську мову з латинської); іт. lancia виникло з лат. lancea «тс.».— Sławski IV 44; Machek ESJČ 320; БЕР III 308; Skok II 266—267; Bezlaj ESSJ II 123; Bern. I 740; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Bárczi 184; Battisti—Alessio 2160.— Див. ще **ланцéт**.

лань (зоол.) «тварина родини оленів, Cervus dama L.», [*ла́ня*] «тс.»;— р. бр. *лань*, др. *лания*, *ланья*, п. łania, ст. łani, ч. laň, laně, ст. lani, слц. laň, вл. łanjo «олень», болг. *лан* «лань», схв. *ла̏не* «молода сарна, Rupicapra; козуля, Capreolus; оленя», слн. [lânjec] «лань», стсл. **лънии**, **лани**, **ланица** «тс.», **лань** «сарна»;— псл. **ōlnī̆*;— споріднене з прус. alne «лань», лит. álnė, élnė «тс.», лтс. alnis «лось», кімр. elain «лань», дірл. elit «сарна», вірм. eln «лань», гр. ἔλαφος «олень», ἐλλός «оленя»; ie. **elənī̆*, звідки також укр. *лось* і *о́лень*.— Фас-

мер II 458; Преобр. I 433; Sławski IV 458—460; Brückner 306; Machek ESJČ 319; Holub—Lyer 280; Holub—Kop. 199; Bezlaj ESSJ II 124; Fraenkel 120; Trautmann 68—69; Frisk I 484; Pokorny 303—304.— Пор. **лось, о́лень.**

ла́па[1] «стопа, нога тварини, птаха», *ла́пка* (в ткацькому верстаті, у верстаті для тесання тощо), *ла́пки* «хутро з лап тварини», *лапки́* «значки для виділення прямої мови, цитат, заголовків тощо; [вид узору для вишивання]», [*лапко́*] (кличка собаки з товстими лапами), [*лапа́й*] «з великими незграбними лапами, руками», [*ла́па́нчик*] (назва зайця в казці) Г, Ж, *лапа́тий* «з великими лапами, з великим і широким листям або пелюстками (про рослини, візерунки); який падає, йде великими краплями, сніжинами (про опади)», [*ла́пу-ла́пу*] (вигук, що відображає важкі, повільні кроки), *розла́пистий*;— р. бр. болг. *ла́па*, п. łapa, [dłapa], ч. tlapa, м. *лапа*, слн. lápa, стсл. **лапа**;— псл. lapa «нога тварини, птаха»;— споріднене з лит. lõpa «лапа», лтс. lāpa «тс.», гот. lōfa «долоня», двн. laffa, дісл. lófi, дангл. lof «тс.», курд. lapk «лапа», дат. lab, шв. labb «тс.»; ie. *lōpā «рука, лапа», пов'язане з *lēp-/lōp- «бути плоским; долоня, підошва ноги».— Фасмер II 458; Преобр. I 433; Sławski IV 464—466; Brückner 306; Machek ESJČ 645; Holub—Lyer 493; Holub—Kop. 386; БЕР III 309; Bezlaj ESSJ II 124; ЭССЯ 14, 26—27; Bern. I 690; Trautmann 160; Fraenkel 339—340; Būga RR I 312—313, 451; Pokorny 679.— Пор. **лопа́та.**

ла́па[2] [у сполученні [*л. дубовая*] (бот.) «ісландський мох, Cetraria islandica (L.) Ach.») Бі;— пов'язане з [*ла́пик*] «латка», *ла́па* «великий і широкий лист рослини»; назва лишайника зумовлена формою і великим розміром його листя.— Див. ще **ла́пик.**

ла́пати «торкати, мацати, хапати рукою; [ловити]», [*лапани́на*] «постійне лапання», *ла́пка* «пастка», [*лапу́н*] «той, що любить лапати», [*лапчи́вий*] «зажерливий, жадібний» Ж, [*лапши́вий*] «тс.» Ж, *лап* (виг.), [*ла́пу-ла́пу*] (вигук, що відображає облапування з метою знаходження чогось), [*вла́пати*] «схопити» Ж, [*вла́пити*] «тс.» Ж, [*ви́лапцем*] «навпомацки» Я, [*залапцюва́ти*] «схопити і міцно тримати в руках» Ж, [*обла́пити*] «облапати» Ж, [*о́блапки*] «навпомацки» Ж, *по́лапки, по́лапцем* «тс.»;— р. *ла́пать, ла́пить*, бр. *ла́паць*, п. вл. łapać «ловити, хапати», ч. lapati, слц. lapat', нл. łapaś «тс.», болг. *ла́пам* «хапаю», м. *лапа* «ловить», схв. *сла̏пити* «схопити», слн. lápati «хапати»;— псл. lapati «хапати, ловити», lapiti «схопити, спіймати», яке виводиться із звуконаслідувального вигуку lap (Sławski IV 468, 473—474; Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 129; Bezlaj ESSJ II 124; Bern. I 690) або розглядається як похідне від *лапа* (Горяев 181; Брандт РФВ 22, 248; Ułaszyn WS II 200—201); вважається також ітеративом від незасвідченого дієслова *lopiti (Schuster-Šewc 762).— Дзендзелівський УЗЛП 32; Фасмер II 459; Brückner 306—307; БЕР III 310—311; ЭССЯ 14, 28.

[лапацо́н[1]] «житель Полісся, поліщук» Ж;— нерегулярне експресивне утворення від вживаного на Поліссі білорусизма [*ла́паць*] «личак, лапоть»; пор. р. [*лапото́н*] «той, хто носить лапті; переселенець з європейської частини Росії у Сибіру».— Див. ще **ла́поть.**

[лапацо́н[2]] «людина з дуже широкими ступнями Па; здоровань МСБГ», [*лапацо́ни*] «ножиська, лапи» МСБГ;— очевидно, афективне утворення від *ла́па* «нога тварини; велика нога».— Див. ще **ла́па**[1].

[лапацо́н[3]] «невдалий малюнок; невдало спечене чи сформоване тісто» Ме, [*ляпацо́н*] «тс.» Ме;— афективне утворення, пов'язане з дієсловом *ля́пати* «бруднити; неохайно робити», *ляпани́на* «невміло, неохайно виконана робота».— Див. ще **ля́пати.**

[ла́пик] «латка» (у загадці про капусту: Лапик на лапику, а й голки не було), *ла́па* «великий і широкий лист рослини», [*лапата́че*] (зб.) «клапті» Ж, [*ла́пичка*] «ділянка землі, що залишилася після поділу», [*лапко́*] «босяк, голодранець» Ж, [*ла́поть*] «клапоть, ганчірка» Ж, [*ла́пті*] «обшлаги», [*лапу́ра*] «босяк; шахрай» Ж, [*лапуши́на*] «листя

на качанах кукурудзи» МСБГ, [*лапуши́не*] «тс.» тж, ВеНЗн, *лапа́стий* «широколистий; широкий, великий (про листя); крупний (про сніг, дощ)», *лапа́тий*, *лапча́стий* «тс.», [*лапува́тий*] «лапатий» (про сніг), [*лапухова́тий*] «листатий» Бі, [*пола́піть*] «полатати» Л;— р. [*ла́па*] «латка», [*ла́пик*] «клапоть, латка, ділянка землі», [*лапото́к*] «клапоть», [*ла́пить*] «латати», бр. *ла́пік* «пляма іншого кольору; латка», *ла́піць* «латати», схв. [*лап*] «кусок сукна; клапоть землі», *лâпат* «шматок, клапоть, ганчірка; клапоть землі», слн. [lapet] «ділянка землі»;— псл. lapъ «клапоть, латка», lapъtь «клапоть»;— споріднене з лит. lõpas «латка, клапоть; клапоть землі», lópyti «лагодити, латати», лтс. lāpît «тс.», lāps «латка», алб. l'arë «ганчірка, клапоть», гр. λέπω «знімаю оболонку, обдираю», λώπη «оболонка, убрання», λέπος (с. р.) «кора»; ie. *lep- «обдирати кору».— Фасмер II 459; Sławski IV 471—473; Bezlaj ESSJ II 124; ЭССЯ 14, 32—34; Bern. I 691; Trautmann 149; Fraenkel 385—386; Frisk II 107; Pokorny 678.— Пор. **ла́пики, ла́поть, лепі́стка.**

ла́пики (бот.) «калюжниця, Caltha palustris L.», [*лапу́х водяни́й*] «глечики, Nuphar L.» Бі, [*лапу́шиа*] (зб.) «латаття біле, Nymphaea alba L.» Л;— р. [*лапишник*] «глечики жовті, Nuphar luteum (L.) Smith.», [*лапушки́й*] «калюжниця», [*ла́пушки*] «латаття, Nymphaea L.», бр. [*лапка*] «калюжниця», [*лапушок*] «тс.», [*лопух*] «тс.; латаття; глечики жовті»;— пов'язане з [*ла́пик*] «латка»; первісно назва стосувалась, очевидно, водяних рослин латаття і глечиків жовтих, листя яких покриває поверхню водойм подібно до латок (БСЭ 23, 593, 596); пор. *лата́ття* «Nymphaea; [глечики жовті; калюжниця]», пов'язане з *лата́ти*, *ла́тка*.— Див. ще **ла́пик.**— Пор. **лопу́х.**

[**ла́пі (ўапі)**] «швидко, скоро» ВеЗа, [*лапі́й*] «швидше, скоріше» Ж, [*лапши́вий*] «спритний, моторний, меткий» Ж, [*ла́пший*] «тс.» Ж, [*нела́бший*] «негарний, недобрий» Ж;— др. *лапы* «знову», *лапь* «знову; просто, прямо, необдумано», п. łapie «швидко, скоро, незабаром, зараз», [łopie] «тс.», ч. ст. lap «зараз, негайно, скоро, прямо, відразу», nelap «ледве; ні в якому разі», стсл. **лапы, лапь** «ще раз, знову»;— псл. lapy, lapě, пов'язане з дієсловом lapati «хапати» (пор. аналогічне лат. raptim «швидко, скоро» від rapio, -ere «хапати»); первісне значення, очевидно, «першим хапком, без роздуму»; зіставлення з лит. lābas «добрий, гарний», лтс. labs «тс.» (Mikl. EW 160) дуже сумнівне.— Фасмер II 459, 460; Преобр. I 434; Sławski IV 474—475; Brückner 306—307; Machek ESJČ 320; ЭССЯ 14, 29; Bern. I 690.— Див. ще **ла́пати.**

лапно́ — див. **ва́пно́.**

ла́поть «личак», [*лапо́тник*] «той, що носить личаки; селянин» Ж;— р. *ла́поть*, бр. *ла́паць*, др. *лапотьникъ* «взутий у лапті», п. [łapeć] «личак», ч. laptě, láptě «личаки», болг. *лапчи́ни*, *лапчу́ни* «селянські шерстяні шкарпетки», схв. [lapčina] «старовинне взуття»;— псл. lapъtь «взуття, плетене з лика і под.», пов'язане з lapъtь «клапоть, ганчірка»;— найближчий відповідник — лит. lopùtė «взуття, сплетене з грубих ниток, мотузок»; семантичний зв'язок між *ла́поть* «взуття» і *ла́поть* «ганчірка» пояснюється по-різному: припускається, що lapъtь спочатку означало «онуча», а вже потім «вид взуття» (Karłowicz SWO 352); підкреслюється, що личак був взуттям дуже недовговічним, швидко рвався (Machek ESJČ 320); не виключено також, що в слові збереглася найдавніша семантика кореня, пов'язаного з обдиранням кори: взуття могло бути названо за матеріалом, з якого воно зроблене (лико, кора); висловлювалася думка і про зв'язок з *ла́па*, як у р. *нога́ — но́готь* (Фасмер II 459; Trautmann 149).— Преобр. I 434; Sławski IV 471—473; Brückner 307; БЕР III 314; Skok II 270; ЭССЯ 14, 32—34.— Див. ще **ла́пик.**

[**ла́поць**] «личак, лапоть»;— запозичення з білоруської мови; бр. *ла́паць* відповідає укр. *ла́поть* (див.).

лапсерда́к «старовинний довгий верхній одяг польських і галицьких євреїв», [*лапсердик*] «тс.»;— р. *лапсерда́к*, бр. *лапсарда́к* «тс.», [*ла́псурдук*] «обідранець, голодранець; лахміття», п. łap-

serdak «єврейський халат; обідранець, голодранець (особливо про євреїв)»;— запозичення з мови ідиш; ід. lābserdak «верхній одяг» утворене з іменників lāb «ліф, корсет», що походить від нвн. Leib «тс.» (< свн. līp(b) «життя; тіло, корпус» < двн. līb «тс.»), спорідненого з дангл. діел. lif «життя», англ. life «тс.», та запозиченого укр. *сердáк* «вид верхнього теплого суконного одягу»; менш обгрунтоване зближення з нвн. Lappen «ганчірка, клапоть» і р. *сюртýк* (Преобр. I 434).— Фасмер II 459; Шапиро ФЗ 1, 13; Sławski IV 479—480; Altbauer JP 17, 76.— Див. ще **сердáк.**— Пор. **лéйбик, ліф.**

[**лапта́**] (назва дитячої гри) Ва, [*лóбда*] «м'яч» ВеУг, [*лóпта*] «тс.» тж;— р. *лапта́* «гра в м'яч двома партіями; лопатка, палиця, якою вдаряють по м'ячу в цій грі», [*лопта́*], бр. *лапта́* «тс.», ч. слц. lopta «м'яч», м. *лопка* «м'ячик; грудка», схв. *лòпта* «м'яч, куля», слн. [lǫ̑pta] «м'яч»;— псл. *lopъta, пов'язане з lopata «лопата»; необгрунтоване припущення про запозичення в цілому з угорської мови (Чопей 167; Mikl: EW 174), оскільки уг. labda, lapta «м'яч, куля» саме є запозиченням із слов'янських мов; проте в окремих випадках зворотне запозичення могло відбуватися; не можна також виводити з німецької (нвн. Latte «планка, рейка») або італійської мови (іт. latta «удар») (Karłowicz SWO 353), оскільки при цьому залишається неясною поява **п.**— Фасмер II 460; Соболевский Лекции 81; Брандт РФВ 22, 250; Machek ESJČS 275; Skok II 318—319; Bezlaj ESSJ II 151; ЭССЯ 14, 32 (виводиться від псл. *lapъtati); Вегп. I 733.— Пор. **лопа́та.**

[**лапта́ш**] «рибальська сітка, якою ловлять рибу, тягнучи двома човнами» Дз, Мо, [*латáш*] «тс.» НЗ УжДУ 26/2;— видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. [*лопэтáш*] «весляр», пов'язане з *лопáтэ* «лопата, весло», запозиченим із слов'янських мов.— Берл. 24; СДЕЛМ 239.— Див. ще **лопа́та.**

[**лапу́за**] «людина з широкою розповнілою фізіономією»;— афективне утворення.

лапу́х — див. **лопу́х.**

[**лапу́ця**] «тюхтій, телепень, розтелепа» ЛексПол;— афективне утворення.

[**лапуши́нє**] (бот.) «рогіз широколистий, Typha latifolia L.» ВеНЗн;— р. [*лапуха́*] «всяка широколиста рослина»;— пов'язане з [*ла́пик*] «латка», *ла́па* «великий і широкий лист рослини»; назва зумовлена розміром листя цього виду рогозу.— Див. ще **ла́пик.**

лапша́ «локшина»;— бр. [*лапша́*];— запозичення з російської мови; р. *лапша́* походить з тюркських мов; пор. тат. уйг. *лакча* «лапша; кусочки тіста, зварені в бульоні».— Фасмер II 460; Преобр. I 434; Горяев 181; Дмитриев 561; Bern. I 690—691; Mikl. EW 160; TEI II 117; Nachtr. II 165; Lokotsch 103; Räsänen Versuch 314.— Пор. **ло́кшина.**

[**лар**] «велика скриня; засік для борошна і круп; громадська казна» Бі, *ла́рець* «скринька», *ларьо́к* «невелика легка будівля для торгівлі» (з рос.);— р. *ларь* «великий ящик для речей, продуктів; ларьок, палатка для торгівлі», др. *ларь* «рундук, ящик, скриня»;— запозичене у давньоруську мову з давньошведської; дшв. lárr «рундук; шухляда» (шв. lår «ящик, скриня») споріднене з ісл. lár «тс.», двн. gilāri «житло, приміщення», дангл. lǣs «пасовище».— Фасмер II 460; Преобр. I 434; Горяев 181; Bern. I 691; Mikl. EW 160; Jóhannesson 732.

Ларúса;— р. *Ларúса*, *Ларúсса*, бр. *Ларыса*, болг. *Лариса*;— запозичення з грецької мови; грецьке жіноче ім'я Λαρίσ(σ)α походить від назви міста Λάρισ(σ)α, для якого припускається походження з пелазгійської мови (первісне значення «фортеця»); зв'язок з гр. λαρίς «чайка» малоймовірний.— Ткаченко УМШ 1958/4, 73; Сл. вл. імен 243; Петровский 139; Спр. личн. имен 505; Kpappová 241; Илчев 298.

[**ла́рич**] (іхт.) «кефаль, Mugil L. Ж; сингіль, Mugil auratus Risso Л—Г; гостроніс, Mugil saliens Risso Л—Г»;— р. [*ларúч*] «сингіль; гостроніс»;— неясне; можливо, результат видозміни незасвідченої назви **рилач*, яка могла бути зумовлена особливостями форми передньої частини голови (Мар-

кевич—Короткий 158, 560); до метатези пор. [*ласкúр*] з [*лúскар*]; пор. інші назви цих риб: [*головáнь, лобáч, лобáнь, лобанчúк*], а також назву родини *кефалі* (з гр. κεφαλή «голова»); не виключена можливість зв'язку з запозиченою з грецької мови назвою гастронома [*ілáрия*] (гр. ἱλάρια, болг. *илáрия*).

[**ла́сий**[1]] «смачний, принадний; охочий, жадібний», [*ласни́й*] «смачний», [*лáцний*] «тс.» Ж, [*лас*] «смак, бажання», [*ласáч*] «ласун», [*лáсівка*] «час, коли є багато ласощів», *ласíй* «ласун», [*ласóта*] «ласолюб, розпусник» Ж, [*ласóха*] «хтива жінка» Ж, *лáсощі, ласýн, ласýнка, ласýха* «ласунка; [хтива жінка Ж]», [*ласькó*] «ласун», [*лáсити*] «вабити», [*лáситися*] «прагнути», *лáсувáти* «їсти що-небудь смачне», *ласувáтися* «тс.; ласитися», [*залáсний*] «чарівний» Пі, [*залáсся*] «захоплення, потяг» Пі;— р. [*лáсый*], бр. *лáсы*, п. łasy;— псл. пн. lasъ «ласий»;— споріднене з дінд. laṣati (< *lalsati) «бажає», lālasaḥ «жадібний, жадаючий», abhi-laṣaḥ «бажання», гр. λιλαίομαι (< *λιλάσιομαι) «палко бажаю, жадаю», лат. lascīvus «пустотливий, похітливий», гот. lustus «бажання», двн. lust, нвн. Lust «тс.», дірл. lainn (< *lasni) «жадібний»; ie. *las-/ ļs- «бажати»; зіставлялося також з лит. lasýti «збирати дзьобом», lèsti «дзьобати», гот. lisan «збирати», дангл. lesan «тс.» (Mikl. EW 161; Matzenauer LF 9, 190; Pedersen IF 5, 47); можливо, зводиться до того самого первісного кореня з рухомим s- *l-s-/(s-)l-, що й *лаз.*— Фасмер II 464; Преобр. I 436—437; Горяев 182; Sławski V 30—31; Brückner 307; ЭССЯ 14, 46; Bern. I 692—693; Мельничук Этимология 1984, 144; Meillet—Ernout 609; Kluge—Mitzka 450; Pokorny 654.— Пор. **ла́ска.**

[**ла́сий**[2]] «чорний або рудий з білим черевом чи грудьми», [*лáсиста*] «чорна з білими смугами спіднизу» (про вівцю) ВеНЗн, [*ласновéнький*] «блискучий, лискучий», [*ласíй*] «віл з білим черевом і кінцем хвоста», [*лáся*] (кличка корови з червоною спиною і білим черевом; кличка лисої корови; кличка рябої корови) О, [*ўасуля*] «корова з білим черевом» ВеЗа, *підлáсий* «з білим черевом», [*підлáсистий*] «тс.»;— р. [*лáса*] «лискуча пляма, смуга», [*лáсина*] «тс.», [*лáсить*] «залишати плями або смуги», п. [łasij] «віл з темною спиною», [łaska] «вид диких качок (чорна з білою плямою)», болг. *лас* «з лискучою шерстю» (про коня, мула і под.), схв. [lasa] (назва бурої кози), [lasac] (назва вола);— споріднене з лтс. luõss «жовтий з сірим відтінком, половий», можливо, також з lase «крапля, пляма, цятка», lāsaĩns «поцятковання», лит. lãšas «крапля», lãšinti «капати, крапати», р. [*лосá*] «гладінь води, освітлена сонцем»; у кінцевому рахунку, можливо, пов'язане з *лúсий*; зіставлення з лтс. lapsa «місце» (Mühl.-Endz. II 440—441), р. *лоск* (Горяев 181), болг. *влас* «волос, шерсть» (БЕР III 316) менш переконливі.— Фасмер II 460—461; Преобр. I 435; Потебня РФВ 1, 80; Sławski V 16, 22; Bern. I 691; Mikl. EW 160; Būga RR II 217; Matzenauer LF 9, 189.— Пор. **ла́сиця, ла́стівка**[1], **ли́сий.**

ла́сиця (зоол.) «невелика хижа тварина, Mustela nivalis L.; [білка Ol]», [*лáсичка*] «Mustela nivalis», *лáска*, [*ласкáвúця*] МСБГ, *лáсочка* «тс.», *лáсочкою* «крадучись»;— р. *лáска* «Mustela», [*ласúца*], бр. *лáсіца, лáска*, др. *ласица*, п. łasica, łaska, ч. lasice, слц. lasica, нл. łasyca, łaska, болг. діал. м. *лáсица*, схв. *лáса, лáсица*, слн. (pod)lásica «тс.»;— псл. lasica (lasъka) «Mustela nivalis», похідне від прикметника lasъ «лискучий, з білими плямами», оскільки тварина має попелясто-каштанове забарвлення при білому черевці (Вярэніч Белар. лінгв. 13, 67—68; Младенов 270; Mikl. EW 160); менш обгрунтоване пов'язання з laska «любов, прихильність», вжитим у найменуванні тварини з мотивів табу (Трубачев ЭИРЯ II 29—30; ЭССЯ 14, 37—38; пор. болг. *невестýлка* «ласиця»), з lasъ «жадібний, охочий» (Bern. I 691) чи з *лáститися*, через те що тварина легко піддається приручению (Rostafiński Rozprawy 55, 260—268; Brückner 307), або реконструкція псл. *vьlasъka і зіставлення з герм. wisulō(n), двн. wisula, нвн. Wiesel «ласиця» (Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281); сумнівне зближення з перс. rāsū

«ласиця» (Moszyński PZJP 132).— Фасмер II 461—462; Преобр. I 435; Sławski V 15—17; Schuster-Šewc 764—765; БЕР III 316; Skok II 271; Bezlaj ESSJ II 125.— Див. ще **ла́сий**[2].— Пор. **ла́стівка**[1].

ла́ска, *ла́скáвець* «доброзичливець, покровитель; коханець (у пісні); [лагідний вітер Ж]», [*ласка́вщина*] «пенсія» Ж, *ла́скáв, ласка́вий,* [*ла́ськів*] «ласкав, ласкавий» Ж, [*ласка́вити*] «втихомирювати, приборкувати» Ж, [*ласка́витися*] «бути добрим, прихильним, милостивим» Ж, [*ла́скати*] «пестити, милувати» Ж, [*ла́скатися*] «ластитися» Ж, [*ла́щити*] «пестити», [*вла́скати*] «приборкати, приручити» Ж, *нела́ска, облаcка́ти, облаcка́вити*;— р. бр. др. болг. *ла́ска*, п. łaska, ч. слц. láska «любов», м. *ласка* «лестощі», схв. *ла̏ска* «тс.», слн. láskanje «лестощі; ласка», стсл. **ласкати** «пестити» (Супр.);— псл. *łaska, очевидно, пов'язане з прикметником *łasъ «ласий».— Фасмер II 461; Преобр. I 435—436; Горяев 181; Sławski V 19—21; БЕР III 316—317; Skok II 272; Bezlaj ESSJ II 125—126; Bern. I 691—692; Мельничук Этимология 1984, 144.— Див. ще **ла́сий**[1].

ласка́вець (бот.) «рослина родини зонтичних, Bupleurum L.; [конюшина темно-каштанова, Trifolium spadiceum L.; зілля для прикраси О]», [*лас*] «ласкавець» Mak, [*ласик, ласоч трава*] «тс.» Mak;— р. [*ласка́вец*] «тс.», ч. laskavec «щириця, Amaranthus L.», слц. láskavec «щириця хвостата, A. caudatus L.»;— пов'язане з *ласка́вий;* назва зумовлена приписуваною рослині магічною дією в коханні; пор. інші її назви: п. urocznik, ч. úročník.— Sławski V 25; Holub—Lyer 281.— Див. ще **ла́ска.**

[ласки́р] (іхт.) «густера, Blicca bjoerkna L.; плітка, Rutilus rutilus L. Дз», [*ласка́р*] «йорж, Acerina cernua L.» Ж, [*ласкера*] «густера» Дейн, [*ласки́ра, ласки́рка*] «густера; плітка» Дз, [*ласку́рка*] «густера» Дейн, [*лоски́р* Шарл—Тат, *лоски́рка, лоски́ря, луски́р*] «тс.»;— р. [*ласки́рь*] «густера; лящ, Abramis brama L.», [*ласкиря́*] «густера», [*лискирка*], бр. [*ласки́р, ласкірка*] «тс.»;— очевидно, результат видозміни назв [*плоскир, плоскиря, плоскирка*] «тс.» під впливом основи дієслова [*ло́скати*] «ляскати» ([*ло́скіт*] «шум, тріск») з огляду на те, що під час нересту густера вискакує з води і вчиняє шум; менш переконливе пов'язання (Фасмер II 462) з р. [*лы́скарь*] «лопата» (за будовою носа густери) або безпосереднє виведення (Leder 87—88) від р. [*ло́скать*] «ляскати».— Коломиец Происх. назв. рыб 12—13.— Див. ще **плоски́р.**

ласкота́ти — див. **лоскота́ти.**

[ла́сня] «планка; поперечна планка борони» НЗ УжДУ 37;— п. łaśnia (łaśpia) «дерев'яна планка»;— очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. Lasche «клин (на платті); накладка (на рельсах)» пов'язане з lasch «в'ялий», снн. lasch (las) «стомлений», спорідненими з англ. lazy «лінивий», діcл. lasinn «слабий», lǫskr «в'ялий», болг. *лош* «поганий», снідерл. lassce «ганчірка, клапоть», р. *ло́скут* «клапоть».— Дзендзелівський НЗ УжДУ 37, 50; SW II 659; Kluge—Mitzka 423.

[ла́сочка[1]**]** «вид гри, у якій один з учасників, тримаючи руки під долонями другого, намагається їх вихопити й ударити по руках супротивника», [*лясавці*] «тс.»;— очевидно, пов'язане з виг. *лясь* (див.).

ла́сочка[2] (ласкава назва дівчини або жінки);— очевидно, результат перенесення назви тварини *ла́сочка* «ласиця, ласка», семантично зближеної з словами *ласка́вий, ла́ска.*— Див. ще **ла́сиця, ла́ска.**

ласт[1] «кінцівка морських тварин (моржів, тюленів та ін.); (мн.) пристосування для підводного плавання, яке надівається на ноги плавця»;— бр. *ласт*;— запозичення з російської мови; р. *ласт* «тс.», очевидно, походить від саам. lāstᵃ «задня лапа тюленя» (Фасмер II 462—463); висловлювалася також думка про походження з псл. *łapstъ, яке мало б бути пов'язаним з łapa «лапа» (пор. лтс. lâpsta «лопата», lāpa «лапа» і т. д.— Būga RR I 313; Mühl.—Endz. II 440.

ласт[2] «міра корабельного вантажу (2 тонни); міра сипких тіл», [*ла́шт*] «міра сипких тіл», [*ла́штом*] «у достатку»,

ст. *лашт* (одиниця ваги або об'єму) (1526);— бр. *ласт* «міра вантажу; міра сипких тіл»;— запозичення з російської і польської мов; р. *ласт* «тс.», п. laszt «давня міра сипких тіл» походять від свн. last «певна міра об'єму; одиниця ваги» (двн. (h)last, нвн. Last «тягар, вантаж»), пов'язаного з нвн. laden (двн. hladen) «вантажити», спорідненим з псл. kladǫ «кладу».— СІС 385; Винник 139—140; Richhardt 72; Фасмер II 462; Преобр. I 436; Sławski V 33—34; Kluge—Mitzka 424.— Див. ще **кла́сти**.— Пор. **ладува́ти**.

ла́стик «бавовняна тканина з блискучою правою стороною»;— р. *ла́стик*, бр. *ла́сцік* «тс.»;— через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. lasting (сорт взуттевої тканини, букв. «тривалий, постійний, міцний») пов'язане з дієсловом last «продовжуватися, тривати; носитися» (про тканину, взуття і т. п.), сангл. lasten «іти слідом, виконувати; продовжуватися, тривати», дангл. lǣstan «тс.» (первісне значення — «іти слідом»), lāst «стопа, слід», спорідненими з гот. laistjan «іти слідом», двн. свн. нвн. leisten «виконувати наказ, виконувати обов'язок», дфриз. lāsta «тривати, продовжуватися»; очевидно, форма р. *ла́стик* виникла в результаті контамінації форми *ластинг* з недовго вживаною назвою іншої подібної тканини *эласти́к* (Воронин Вестник ЛГУ 1972/1, 125—131).— СІС 385; Фасмер II 463; Klein 867; Skeat 285; Kluge—Mitzka 435.

ла́ститися, *ла́щитися;*— р. *ла́ститься*, бр. *ла́шчыцца*, [*ла́сціцца*], п. łaszczyć się;— пов'язане з *ла́ска*, [*ла́скатися*] «ластитися» Ж, як *пусти́ти* з *пуска́ти*.— Фасмер II 463; Преобр. I 435; Sławski V 31—32; Bern. I 692; Trautmann 150; Эндзелин СБЭ 55; Желтов ФЗ 1876/1, 22.— Див. ще **ла́ска**.

ла́стівка[1] (орн.) «Hirundo L.», [*гла́стівка*, *ласо́чка* Пі, *ла́стичка* Ж, *ластови́ця*, *ластовка* Пі, *ла́сточка* Ж] «тс.», [*ластівня́*], *ластів'я*, *ластовня́*, *ластівча́ний*, *ластівча́чий*, *ластів'я́ний*, *ластів'я́чий*, *ластови́ний*;— р. *ла́сточка*, заст. *ла́стовица*, [*ла́стица*, *ла́стка*, *ла́ствица*, *ла́стовка*, *ла́стушка*], бр. *ла́стаўка*, др. *ластовица*, р.-цсл. **ластѣнъ** «вид ластівки», **ластѣнъ** «тс.», п. [lastówka, lasztówka, łastawka, łastówka, łasztówka] (з ч., укр., бр.), ч. [laštovice, laštovka], vlaštovka, слц. lastovica, вл. łastojca, łastojčka, полаб. lostövéica, болг. *ла́стовица*, *ла́ставица*, м. *ластовица*, схв. *ла́ста*, *ла̀ставица*, *ла̀стовица*, слн. lástovica, lástovka, стсл. **ластовица**;— псл. lasta, lastovica, lastavica, очевидно, як і lasica «ласиця», пов'язане з lasъ «темний з білим черевом чи грудьми», за характером забарвлення майже всіх видів ластівок (Птицы СССР 402—405); менш обгрунтовані припущення про спорідненість з *ла́ска*, *ла́ститися*, зумовлену нібито тим, що ластівка завжди була одним з найулюбленіших птахів у слов'ян (Фасмер—Трубачев II 463; Трубачев ЭИРЯ II 29—32; ЭССЯ 14, 42—43), з лит. lakstýti «літати», lakstùs «швидкий, прудкий», лтс. lakstît «стрибати, бігати вперед і назад» (Фасмер II 463; Преобр. I 436; Горяев 182; Sławski I 514; Младенов 271; Bern. I 692; Mikl. EW 161; Fraenkel ZfSlPh 11, 45—47), з ірл. los «хвіст», кімр. llost, брет. lost «тс.» (Rozwadowski. Rozprawy 25, 4—11), як і виведення від звуконаслідувального *last- (glast-, hlast-, chlast-) «стук, хлоп» (Machek ZfSlPh 20, 35; Holub—Lyer 509; Schuster-Šewc 763—764; Lětopis 23/2, 143—147) або пов'язання з lapotati «швидко говорити» (Machek ESJČ 694).— Див. ще **ла́сий**[2].— Пор. **ла́сиця**.

ла́стівка[2] «вставка в одязі під пахвами», *ла́стка*, [*ластови́ця*] «тс.»;— р. [*ла́ста*], *ла́стовица*, *ла́стовка*, бр. [*ла́стаўка*, *ла́стка*] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, як і назва птаха *ла́стівка*, походить від псл. lasъ «темний з білою плямою (латкою) під черевом чи грудьми»; зіставляється також (Горяев 182; ЭССЯ 14, 42) з *ла́тка*, *лата́ти* (пор. укр. болг. [*лати́ца*] «ластка», м. *латица*, схв. *ла̀тица* «тс.»).— Преобр. I 436.

[**ла́стівчики**] (бот.) «герань голубина, Geranium columbinum L.»;— очевидно, похідне утворення від *ла́стівка*; мотивація назви рослини не зовсім ясна; можливо, така назва зумовлена подібністю головок герані до птаха (пор.

[*журавéльник*] «герань», яке пояснюється тією ж ознакою).— Див. ще **ла́стівка**[1].

ла́стовень «Vincetoxicum Moench.; цинанх, Cynanchum L. Mak; [ваточник сірійський, Asclepias syriaca L. (A. cornuti Dcne) Ж]», [*ласто́чник*] «ваточник сірійський» Ж;— р. *ла́стовень* «Vincetoxicum», *ласто́вник* «цинанх», ч. lastovičník, слц. vlaštovník, схв. [*ла̀стовичњāк*] «тс.»;— похідні утворення від назви птаха *ла́стівка*; найменування зумовлені подібністю розкритих плодів рослин до ластівки, що летить.— Machek Jm. rostl. 184.— Див. ще **ла́стівка**[1].

ластови́ння «веснянки», *ластови́нка* «веснянка», *ластови́нчатий* «веснянкуватий», *ласта́тий* «тс.»;— р. [*ластови́нья*] «веснянки» (з укр.?), бр. [*ластавíнне*] «тс.»;— не зовсім ясне; пов'язується з назвою птаха *ла́стівка* (Булаховський Вибр. пр. III 225); може бути похідним від того самого псл. lasъ «темний з білою плямою чи смугою (плямистий)», до якого зводиться й *ла́стівка* (назва птаха) і *ла́стка* «вставка в одязі».— Див. ще **ла́сий**[2].— Пор. **ла́стівка**[1], **ла́стівка**[2].

ла́та[1] «шматок, яким зашивають дірки; вставка», [*лат*] «тс.», *ла́тка* «тс.; пляма; [вигідне місце, ласий кусок] ЛЧерк», [*латани́на*] «повсякчасне латання; річ, яка складається з латок; руб'я», [*ла́танка*] «вив'язування нових очей у сітці замість зіпсованих» Мо, [*латанці́*] «покритий латками одяг», [*латати́на*] «лагодження, штопання; виріб з клаптиків» Ж, [*лата́ч*] «лагодільник; кравчик» Ж, *ла́ти* «лахміття», [*лати́ца*] «ластка» МСБГ, [*лати́ш*] «одяг з багатьма латками», [*латня́к*] «той, що лагодить горшки» Ж, [*ла́точник*] «рядно з кольорових шматочків» Л, [*ла́тошник*] «тс.» Л, [*латоші́*] «лахміття» ЛексПол, *ла́ття* «старий одяг», [*лати́н*] «свита з латками; полатаний піджак» Л, [*лати́нник*] «бідний селянин», [*лати́га*] «голодранець» МСБГ, [*ла́тя́нка*] «одяг з латками; ковдра чи рядно з ганчірок Л», [*латка́тий*] «плямистий, строкатий» Ж, *лата́ти*, [*полата́йко*] «лагодільник; кравчик» Нед, [*полати́х*] «тс.» Нед;— р. діал. бр. *ла́та*, п. łata, ч. слц. діал. lata, болг. [*лати́ца*] «підшивка», [*алти́ца*] «ластка», м. *латица* «латка», *алтица* «тс.», схв. *ла̀тица*, *ла̀тица* «ластка»;— псл. *olta «латка», первісно «пришите»;— споріднене з двн. āla «шило», дінд. ā́ra «тс.»; на праслов'янському грунті могло частково змішатися з lasta «ластка»; інші пояснення не враховують південнослов'янських форм на *алт-* і виходять з псл. *łata, зіставляючи його з псл. letěti (ЭССЯ 14, 47—48), з гр. λῶμα, -ατος «край одягу» (Bern. I 693; БЕР III 324), з лат. lacer «подертий», гр. λαχίς «шматок, лахміття» (Ильинский РФВ 76/2, 245—246), з лит. lãtaža, latóžis «розтелепа, тюхтій» (Fraenkel 343, 360).— Фасмер II 464; Sławski V 34—37; Vaillant BSL 44/2, 143—144.— Пор. **ла́стівка**[2].

ла́та[2] «довга жердина або дошка, яку кладуть упоперек кроков», [*ла́тва*] «тс.», [*ла́тка*] «дранка; розпірка» О, [*лато́вець*] «дерев'яний цвях для прибивання лат на кроквах», [*ла́тник*] «тс.; мале свердло», [*латня́к*] «свердел для лат» Ж, [*ла́тя*] (зб.) «лати» МСБГ, *латува́ти* «накладати дошки-лати на крокви», [*лати́ти* Ж, *латкува́ти*, *латни́ти* Ж] «тс.», [*пі́длатка*] «накладка на полози в санях»;— р. бр. *ла́та*, п. вл. łata, ч. lat', latě, слц. lata, нл. łata, łatwa, полаб. lotvə, схв. *лѐтва*, слн. láta, lâtva;— запозичене, можливо, через посередництво польської мови з німецької; свн. latte (< двн. latta) «планка, рейка, дранка», нвн. Latte «тс.» споріднене з дангл. lætt, діcл. latta, «тс.», дірл. ірл. slat «прут, лозина», кімр. llath, брет. laz «тс.»; представлена в кількох слов'янських мовах форма latva (*laty) характеризує слово як належне до ū-основ, що свідчить про давність запозичення.— Richhardt 73; Шелудько 36; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Фасмер II 464; Преобр. I 437; Горяев 182; Sławski V 37—38; Brückner 307; Machek ESJČ 321; Holub—Kop. 199; Bern. I 964; Mikl. EW 161; Kluge—Mitzka 425.

[латама́н] «отаман» Ж;— результат гіперичної видозміни звукової форми др. *ватаманъ* «тс.», як у [*лапно́*] з *ва́пно́*.— Див. ще **ота́ман.**

лата́ття (бот.) «водяна рослина з великим листям і жовтими або білими квітками, Nymphaea L.», [*латани́на*] «лист латаття білого» Ж, [*лата́тє, лата́ть*] «калюжниця болотна, Caltha palustris L.; латаття біле, Nymphaea alba L.» Ж, [*лататина*] «калюжниця болотна» Пі, [*латахи́*] «водяна рослинність з широким листям» Ва, [*лата́ч*] «тс.» Ж, [*лата́ше*] «тс.; глечики жовті, Nuphar luteum Sm.» Ж, [*ло́тай*] «калюжниця болотна» ВеБ, [*лотайка* Mak, *ло́так* ВеБ, *ло́тань* ВеБ, *лотар* Mak, *ло́татень* Ж, *лота́ття, ло́та́ть* Г, ЛексПол, *лота́ч* ВеБ, *лотачка* Mak, *ло́таш* Ж, *лототь* Mak, *лотоць, лоточ* тж, *ло́точник* ЛексПол, *лотошки* Mak, *ло́тошник* ЛексПол, *ло́цот, ваташ* Mak] «тс.»;— р. [*лата́тье*] «латаття; глечики жовті; калюжниця болотна», бр. *ло́таць* «калюжниця», п. łotoć «калюжниця болотна», [łataj, łotocie, łotacz, łotasz, łotocz] (з укр.), ч. [łataj, lotaj, lotač, lotáč] «тс.»;— очевидно, пов'язане з *ла́та, лата́ти* з огляду на велике листя, пор. *лата́тий* «з великим і широким листям»; непереконливо зіставлялося з псл. *łoky «калюжа» (Machek Jm. rostl. 41), з болг. *лати́на* (бот.) «крес, настурція», *ла́тиф* «тс.», схв. *лаћуни* «Cyclamen europaeum», *ла̀ћӣх* «гілочка винограду з китицями» (Bern. I 693).— Фасмер II 464—465; Меркулова Очерки 26—30; Sławski V 41—42.— Див. ще **ла́та**[1].

[**ла́твий**] «легкий», [*зала́твити*] «влаштувати справу» Я;— бр. [*ла́твый*] «тс.», [*лацьве́й*] «легше, краще», [*ула́тві́ць*] «поліпшити, полегшити»;— запозичення з польської мови; п. łatwy «легкий, зручний», пов'язане з łaspu «тс.», виводиться з псл. latiti «хапати, брати», представленого в схв. *ла̀тити* «сягати, швидко вхопити», слн. látiti se «ухопити» (Sławski V 46—47; Brückner 307); висловлювалися також припущення про зв'язок з псл. lati (lajati) «лаяти, насміхатися» (Zubatý St. a čl. I 57; Bern. I 694), з лтс. lēts «дешевий; легкий» або з уг. olczó «дешевий» (Machek ESJČ 316—317).— Sławski V 46—47; Brückner 307; ЭССЯ 14, 51.— Пор. **ла́цний.**

[**ла́тень**] (бот.) «вид печіночного моху, маршанція, Marchantia» Ж, Mak;— пов'язане з *ла́та, лата́ти*; назва могла бути зумовлена формою порівняно великих таломів маршанції, які стеляться по землі (БСЭ 26, 414).— Див. ще **ла́та**[1].— Пор. **лата́ття.**

[**ла́тер**] «кубічний сажень дров, купа дров», [*ла́та*] «міра дров» О, [*латра*] «4 кубометри дров» Исслед. п. яз., [*латрі́вка*] «метрове поліно» О;— р. [*ла́хтер*] «гірничий сажень», п. łatr, łatel «сажень», ч. заст. látro «сажень (міра довжини і міра дров)», ст. látr, слц. заст. láktor, látor, [láchtor, laktor] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. lāhter «сажень (міра довжини і міра дров)», нвн. Láchter, споріднене з дангл. læcc(e)an «хапати, схоплювати», англ. latch «тс.», гр. λάζομαι «хапаю, беру» з *λάγιομαι; до розвитку значення пор. *са́жень*, пов'язане з *сягати*.— Richhardt 73; Шелудько 36; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Sławski V 44—45; Brückner 307; Machek ESJČ 322; Holub—Lyer 282; Bern. I 508; Kluge—Mitzka 373; Frisk II 71.

ла́ти (іст.) «металеве спорядження стародавнього воїна», *ла́тник* «воїн у латах»;— р. бр. *ла́ты*, др. *латы*, п. ст. łaty, болг. заст. *лати* (з р.);— пов'язане з *ла́та* «латка»; основною частиною цього спорядження були шматки шкіри, на які нашивалися металеві пластинки.— Фасмер II 464; Ильинский РФВ 76, 246; Sławski V 47—48; БЕР III 322; Bern. I 693; Matzenauer LF 9, 191.— Див. ще **ла́та**[1].

лати́нь «латинська мова», *лати́на*, [*латинщина* Ж] «тс.», *лати́нець* «латинянин; [католик]», *лати́ниця* «латинське письмо», *лати́нка* «тс.», *латиніза́ція, латинізм, латиніст*, [*лати́нник*] «латиніст; католик», *лати́нство* «католицтво», [*латиняк*] «католик» ВеУг, *лати́няни* (іст.) «жителі Лаціума», [*лати́нити*], *латинізува́ти*, [*лати́ньщити*] Ж, ст. *латыни* «католики» (1440);— р. бр. *латынь* (очевидно, з укр.), др. *латининъ*, п. łacina, ч. latina, слц. latinčina, вл. łaćina, нл. łatyński, болг. *лати́нец* «латинянин; (заст.) католик», *лати́нски*, м. *латин* «латинянин; католик», схв. *ла̀тин* «тс.», *лати́нштина*

«латинська мова», слн. latínščina «тс.», стсл. **латиньскъ**;— запозичення в латинської мови; лат. latīnus «латинський», latīna (lingua) «латинська (мова)» пов'язане з топонімом Latium «Лаціум» (область в Італії, центром якої був Рим), можливо, спорідненим з lātus «широкий», latus «сторона, бік».— Фасмер II 465, 466; Преобр. I 438; Горяев 182; Sławski IV 410—411; Holub—Lyer 282; Schuster-Šewc 757—758; БЕР III 323; Bern. I 693; Walde—Hofm. I 770.

[**латúр**[1]] «янтар» Ж, [*олатúр*] «тс.» Ж;— р. *алáтр* (фольк.) «міфічний чудодійний камінь», *лáтыр*(*ь*), *латáрь*, *алáбырь* «тс.»;— неясне; непереконливо виводилося з лат. altāre «олтар, вівтар» (Jagić AfSlPh 1, 90; Veselovskij AfSlPh 6, 52—53; Мочульский РФВ 18, 79—80), зіставлялося з назвою міста в Чуваській АРСР *Алáтир* (Ciszewski AfSlPh 16, 603—604), з діслн. leiðarsteinn «магніт» (Бодуен де Куртене ИОРЯС 19/2, 93—94), з прикметником **латыгорь*, утвореним від **латыгоръ* «латиш» (Соболевский Этногр. обозр. 8, 254), з гр. ἤλεκτρον «янтар» (Савинов РФВ 21, 43; Даль I 24).— Фасмер I 69.

[**лáтир**[2]] «поряд, поруч» Ж;— запозичення з молдавської мови; молд. *алэ́турь* (рум. alături) «тс.» походить від лат. a latere «збоку», що складається з прийменника a(b) «від, з» та іменника latus «бік», пов'язаного з прикметником lātus (< *stlātos) «широкий», спорідненим з вірм. lain «тс.», псл. stьlati, укр. *стели́ти*.— Scheludko 137; СДЕЛМ 26; Puşcariu I 82; Walde—Hofm. I 772.— Див. ще **абажýр**, **стели́ти**.

лати́ш, *лати́ський*;— р. бр. *латы́ш*, п. Łotysz, ч. слц. Lotyš, вл. letiski «латиський»;— запозичення з латиської мови; лтс. latvieši «латиші» є формою множини від latvietis «латиш», latvis «тс.», що походять від латиського гідроніма (назви струмка) Late, можливо, спорідненого з двн. lëtto «глинозем», дірл. lathach «мул»; менш переконливим здається виведення від др. *Лотыгола* «Латгалія, східна частина латиської мовної області» (Otrębski 2, 72).— Фасмер II 466; Преобр. I 438; Горяев 192; Mikl. EW 174; Mikkola Slavia 15 162; Mühl.—Endz. II 425.

[**лáтка**] «дитяча гра, в якій один учасників б'є долонею по спині сусіда і тікає, а той, кого вдарено, повинен кому-небудь передати удар»;— не зо всім ясне; може бути пов'язане з *лáдка* «долоня» або з *лáта*, *лáтка* в значенні «пляма» (пор. р. *пятнáшки* «дитяча гра»).

латýк (бот.) «вид салату; бур'ян Lactuca L.», [*латýчка*] «тс.» Ж;— р. бр. болг. *латýк*, п. laktuka;— через посередництво польської або німецької мов (свн. lattuke «тс.») запозичено з латинської; лат. lactūca «латук, качанний салат» пов'язане з lac (< *glact) «молоко», спорідненим з гр. γάλα, γάλακτος «тс.»; пор. укр. [*молочáй*] «латук дикий Lactuca scariola L.», [*молочкó*] «тс.».— CIC 386; Richhardt 73; Фасмер II 465; Преобр. I 473; Горяев 182; Bern. I 730; Walde—Hofm. I 741, 747; Frisk I 284.— Пор. **лóчиця**.

латýнь «сплав міді з цинком»;— р. бр. *латýнь*, болг. *латýн* (з рос.);— запозичення з німецької або італійської мови; нвн. Latún, снн. laton «тс.» походить від іт. *lattone (венец. laton) «тс.», яке виводиться від ар. lāṭūn «мідь», що виникло на основі тур. [altan] «золото» або тюрк. *altun «тс.»; припускалося посередництво грецької мови (сгр. λατούνι «латунь»— Фасмер ГСЭ 3, 112; Bern. I 694).— CIC 386; Фасмер—Трубачев II 465; Преобр. I 437—438; Battisti—Alessio 2178, 2181; Klein 869.— Див. ще **алтúн**.

[**латýра**] «їжа для собак; рідка страва Мо; рідка каша Дз»;— запозичення з східнороманських мов; молд. *лэтýри* (мн.) «помиї», рум. lătúri (аром. lătúră) «тс.» походять від лат. lavātūrae «тс.», пов'язаного з дієсловом lavo, -āre < *lovō, *lovāre «мити, купати».— Vrabie Romanoslavica 14, 158; Scheludko 137; СДЕЛМ 244; Puşcariu I 82; Papahagi 622; Walde—Hofm. I 773—775.— Див. ще **лавáнда**.— Пор. **лéвря**, **лівантúна**, **луг**[2], **лю́ра**.

лауреáт, *лауреáтство*;— р. болг. *лауреáт*, бр. *лаўрэáт*, п. laureat, ч. слц.

laureát, вл. lawreat, схв. *лаурѐāт*, слн. lavreát;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Laureát, фр. lauréat походять від лат. laureātus «увінчаний лавровим вінком», пов'язаного з laurea «лавровий вінок», laurus «лаврове дерево, лавр».— CIC 386; Sławski IV 78; Kopaliński 561; БЕР III 325; Филипова-Байрова БЕ 1954/4, 376—377; Bloch 345; Dauzat 431; Klein 870.— Див. ще **лавр.**

ла́фа́ «пожива, користь, вигода; [платня Ко]», [*лахва́*] «роздолля; пожива», [*лахви́ця*] «удача, лафа» Ме, [*лахви́чка*] «тс.» Ме, [*ля́фа*] «побічний доход; хабар» Ж, [*ли́фа*] «тс.» Ж, [*ля́фа*] «пенсія; утримання, харчі» Ж;— р. *лафа́* «пожива, удача, вигода», [*алафа́*] «платня; пайок; фураж на коня», ст. *алафа* «нагорода», *олафа* «тс., подарунок», бр. *лафа́* «пожива, удача, вигода», п. lafa «платня солдата; заробітна плата; пенсія; гроші на харчі для людей і коней; частка, пайка», ст. uław(k)a «тс.», болг. [*лефе́, улефе́*] «плата, заробітна плата», схв. *улѐва* «тс.»;— через посередництво російської і польської мов запозичене з тюркських; тат. башк. *алафа* «нагорода, платня, подачка», тур. alef «платня солдата», ulûfe «тс.» походять від ар. alafa «султанське утримання послів, їх челяді і тварин», ulūfa «платня, харчі, фураж».— Булаховський Нариси 119; Фасмер II 467; Преобр. I 438; Титаренко РР 1985/5, 146—147; Шипова 219—220; Тагиев Тюркизмы 154; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 123; Дмитриев 567; Korsch AfSlPh 9, 677; Sławski IV 25; Brückner 289; Lokotsch 167; Bern. I 683; Mikl. TEl II 182.

лафе́т «станок, на якому закріплюється ствол гармати»;— р. бр. болг. м. *лафе́т*, ч. слц. вл. lafeta, схв. *лàфēт*, слн. lafèta;— через посередництво російської і німецької мов (нім. Lafétte) запозичено з французької; фр. l'affût «тс.» утворене від fût «стрижень, стовбур», що виникло з фр. ст. fust «тс.», яке зводиться до лат. fūstis «палиця, дрючок» неясного походження.— CIC 386; Фасмер II 467; Преобр. I 438; Горяев 182; Kluge—Mitzka 418; Dauzat 16; Walde—Hofm. I 573—574.

[лахабу́нда] «бродяга, волоцюга» Ж;— очевидно, результат контамінації слів [*ваґабу́нда*] «волоцюга» і *ла́хи* «лахміття».— Див. ще **ла́хи, макабу́нда.**

[лахаме́ндрики] «ганчір'я, лахміття», [*лахами́ндрики*] «тс.»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [*лохома́ндрики*] «пожитки, речі» розглядається як утворене з *ла́хи* «лахміття, дрантя» ([*лах, ла́ха*] «тс.») і етимологічно неясного [*ми́ндара*] «обрізки, клаптики, мотлох», [*ми́ндра*] «тс.».— Фасмер II 525, 623.— Див. ще **ла́хи.**

ла́хати «підбирати колоски» Ж;— р. [*ла́хать*] «бігати, метатися», бр. [*ла́хаць*] «бігати; шукати; тинятися», п. [łachać] «ганяти, бігати», [łachać się] «проявляти статевий інстинкт» (про льоху), lochać się «тс.», ч. [łachovać] «вистежувати», схв. [*ла́хати*] «швидко ходити; прагнути»;— очевидно, псл łaxati «бігати в пошуках, зазіхати», пов'язане з łasъ «ласий»; менш переконливі пояснення як експресивного утворення (Sławski IV 319—320) або як пов'язаного з ie. *lek- «літати, скакати» (ЭССЯ 14, 16—17).— Див. ще **ла́сий**[1].— Пор. **ло́хати**[1].

[лахве́ц] «безтарка» ЛЧерк;— неясне; можли́во, пов'язане з *лафе́т.*

ла́хи «лахміття», [*лах*] «тс.», [*ла́ха*] «тс.; одежина», [*лаха́тка*] «ганчірка, онуча» О, [*лаха́тник*] «міняйло, ганчірник» О, [*лахатняк* «тс.» О, [*лаха́тя*] «лахміття» О, [*лахі́тя*] «тс.» О, [*лаха́ш*] «поганий порваний черевик» Ж, *лахма́й* «людина в лахмітті», *ла́хма́н* «лахміття; [обірванець]», *лахмани́на* «драна одежина», [*лахма́нка*] «лахміття, ганчірка», [*лахма́нник*] «ганчірник», [*лахманя́р*] «тс.», [*лахма́ння*] «лахміття», [*лахи́та*] «ганчірка», [*лахи́тя*] (зб.) «лахміття, ганчір'я» О, [*ла́ше*] (зб.) «лахи» Ж, [*ла́хавий*] «обірваний, брудний», [*лахмануватий*] «повільний (про вола); обірваний», *лахма́тий* «кошлатий; [покритий лахміттям Ж]»;— р. [*ла́хмы*] «шмаття, ганчір'я; патли», бр. *ла́хі* «старий поношений одяг», *лахманы́* «лахміття, ганчір'я, обноски», п. łach «ганчірка», [łacha, łachman, łachmana, łachmaniec] «тс.», łachy «лахміття», [łachmany] «вбрання», [łachoty] «тс.», слц. [łachy] «одяг, лахміття» (з укр.,

п.), вл. lachman «здоровань; обірванець, ледащо»;— псл. [lахъ] «ганчірка»;— очевидно, давніше *laks-, споріднене з гр. λακίς «клапоть, лахміття», λακίζω «рву на частини, роздираю», лат. lacer «розідраний, порваний», lacinia «клапоть, одяг», lacero «деру, шарпаю», лит. lãkatas «обірванець», лтс. lakats «сукно»; ie. *lēk-/lək- «роздирати»; потребує дальших уточнень зіставлення з р. *ло́скут* «клапоть», снн. las «клиноподібний клапоть», нвн. Lasche «клапоть» (Bern. I 685—686; Matzenauer LF 9, 186; Walde—Hofm. I 743); недостатньо обгрунтоване виведення від псл. lata «латка» (Brückner 305) або від свн. lachen «полотно, простирадло», нн. laken «тс.» (Шелудько 36; Преобр. I 472—473).— Фасмер II 467; Ильинский ИОРЯС 20/3, 109; Sławski IV 403—404; Machek ESJČS 256; Schuster-Šewc 800; Boisacq 552; Pokorny 674.— Пор. **лахмі́ття, лохма́н.**

[**лахма́чити**] «дурити, забирати нечесним способом» Па;— результат видозміни форми [*махла́чити*] «тс.», зближеної з *лахма́н*, [*лахма́нник*] і под.— Див. ще **махла́чити.**— Пор. **ла́хи.**

лахмі́ття, [*лахмати́на*] «ганчірка» Ж, [*лахма́тя*] «лахміття» О, *лахмі́тник* «обідранець; той, хто скуповує і продає старі речі», [*лахмо́тник*] «обідранець»;— р. *лохмо́тья*, бр. *лахмо́цце*, п. [łachmyta] «обідранець, ледащо» (з укр.?);— псл. *[lахъmot-], складне утворення з тих самих компонентів lаху «лахи» і mot- (пов'язаного з motati), що й *мо́тлох;* непереконливе виділення (Sławski IV 407—408) суфікса -yta (-ita).— Пор. **мо́тлох.**

[**ла́хнути**] «зазіхати; лакомитися» О, [*ла́хний*] «пожадливий, ласолюбний, похітливий» Ж;— слц. [láchat'] «жадати, прагнути»;— очевидно, пов'язане з *ла́сий*[1], [*ла́хати*] (див.).

[**лахола́та**] «лахміття; обірванець, голодранець» Ж;— складне утворення з *ла́хи* «лахміття» і *ла́та* «латка».— Див. ще **ла́та**[2], **ла́хи.**

лацаро́ні «неаполітанський бідняк, жебрак»;— р. *лаццаро́ни, лацзаро́ни, ладзаро́ни, лазаро́ни*, п. ч. lazaron, слц. слн. lazarón, болг. *лазаро́не*, схв. *лазàрōн, лазарони*;— через посередництво російської мови запозичене з італійської; іт. lazzarone «жебрак, босяк» є збільшувальною формою від lazzaro «тс.», що походить від імені євангельського бідняка Лазаря (іт. Lazzaro).— CIC 386; Kopaliński 562; Battisti—Alessio 2188; Klein 872.— Див. ще **Ла́зар.**— Пор. **ла́зар.**

лаційон, *лаціян* — див. **лі́ція.**

ла́цкан «вилога на грудній частині верхнього одягу»;— р. бр. *ла́цкан*, п. laca (зменш. lacka «зав'язка, застібка», ч. lacl «нагрудна частина фартуха», ст. lac, слц. laclik «тс.», вл. нл. lac «жилет»;— через посередництво російської мови запозичено з німецької; нім. Lätzchen є зменшувальною формою від Latz «нагрудник, клапан кишені», яке походить від іт. laccio «петля, шнурок», що зводиться до лат. laqueus «петля», етимологічно не зовсім ясного.— Фасмер II 468; Преобр. I 438—439; Горяев 182; Machek ESJČ 317; Matzenauer 235; Walde—Hofm. I 745.

[**ла́цний**] «легкий; зручний Пі», [*ла́цно́*] «легко» Г, Ж, О, [*нела́цно*] «незручно» Ж, ст. *лацно* «легко» (XVI ст.);— запозичення з польської мови; п. łacny «легкий, зручний», як і ч. laciný «дешевий», ст. łacný «легкий», слц. łacný «дешевий», виникло з *latjьnъ «тс.», пов'язаного з синонімічним łatwy (<latvъ).— Richhardt 72; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Дежё 167; Sławski IV 412—414; Brückner 305; Machek ESJČ 316—317; ЭССЯ 14, 50; Bern. I 694; Zubatý St. a čl. I 1, 39—60; Mikl. EW 161.— Див. ще **ла́твий.**

[**лацю́га**] «ледар» Ва;— очевидно, результат спрощення форми [*ледацю́га*] «тс.»; менш імовірна можливість контамінації слів *ла́нець* «обірванець» і *волоцю́га* або *ледацю́га.*— Див. ще **ле́дач.**

[**лачéна**] «плямиста корова» Ж, [*лачи́стий*] (у назві [*лачи́стий кіс*] (орн.) «гірський (білозобий) дрізд, Turdus torquatus L.» ВеЛ);— очевидно, пов'язані між собою слова, етимологічно неясні; немає певності щодо правильності написань у джерелах *лачи́стий* (у даному разі) і *лагі́стий* (віднесеного під *лаї́стий*).

[ла́чі] «дуже дрібна локшина до молока, до супу» ВеУг;— очевидно, форма множини від **лача*, яке, можливо, походить від уг. laska «локшина», ст. laksa «те.».

[ла́шка] «непарна кісточка (з ноги теляти чи свині), якою граються в гру "паці"» Кур;— неясне.

ласт, *ла́штом* — див. **ласт**[2].

[лаштабе́й] «ледар» (так сварять дітей);— неясне.

[лашта́й] «наймит» Л;— неясне.

лаштува́ти «ладнати, готувати», *лашту́нки* «куліси; [риштування]», *налашту́вати* «приготувати; [спорядити; упорядкувати Ж]», *прилашту́вати* «прикріпити; примістити; приладнати; начепити на себе», *прилашту́ватися* «примоститися; приєднатися до когось у дорозі», *улашту́вати* «залагодити, уладнати; організувати; вчинити; розмістити, забезпечити місцем»;— очевидно, результат семантичної видозміни давнішого незасвідченого **лаштувати* «вантажити, складати», пов'язаного з *лашт* (*ласт*) «міра корабельного вантажу», [*ла́штом*] «у великій кількості, в достатку» (очевидно, також «навалом, насипом»), зближеного з *риштува́ти* «споряджати».— Див. ще **ласт**[2].— Пор. **риштува́ти.**

ла́щитися — див. **ла́ститися.**

[ла́я] «зграя собак, тічка», [*лай, лайня́* Ж] «тс.»;— п. łaja «зграя собак, особливо гончих», złaja «тс.», ч. láje «зграя собак; набрід», схв. ст. *лая* «гавкіт», слн. lája «тс.»;— псл. laja «гавкіт; собаки, що гавкають; зграя»,пов'язане з lajati «гавкати»; безпідставно припускалася спорідненість (Machek ESJČ 318) з гр. λᾱός «народ, люд».— Фасмер II 468; Sławski IV 432; Brückner 305; Holub—Kop. 199; ЭССЯ 14, 19; Bern. I 686.— Див. ще **ла́яти.**

ла́яти «сварити; гавкати», [*ла́ти*] «сварити» Ж, *ла́ятися*, [*лайкува́тися*] «лаятися» Ж, [*лай*] «лайка», *ла́йка, лайли́вець*, [*ла́янка*] «лайка», *лайли́вий*, [*лаю́чий*] «той, що любить лаятися», [*зла́йка*] «лайка» Пі;— р. *ла́ять* «гавкати; лаяти, сварити», бр. *ла́яць* «лаяти, сварити; ганьбити», др. *лаяти* «гавкати; кричати, лаяти(ся)», *лаати* «тс.», п. łajać «лаяти», ч. láti «гавкати; лаяти, сварити», нл. łajaś «гавкати; лаятися, сваритися», болг. *ла́я* «гавкати», м. *лае* «тс.; лаятися, сваритися; обмовляти, ганити», схв. *ла̏јати* «гавкати; кричати; розпускати плітки, поширювати брехню», слн. lájati «гавкати; кричати; лаяти», стсл. **лаꙗти** «гавкати, лаяти»;— псл. lajati (lati) «гавкати; кричати; ганити»;— споріднене з лит. lóti «гавкати, лаяти, робити наклеп», лтс. lāt «тс.», дінд. rā́yati «гавкає», ос. ræin «гавкати», гр. λαίειν, λαήμεναι «видавати звук», лат. lātrāre «гавкати, репетувати, горлати», lāmentum «риданя, плач», вірм. lam «плачу», алб. leh «гавкаю», ірл. líim «лаю, обвинувачую», гот. laílōun «вони лаяли, ганили», дісл. lómr «крик, плач»; ie. (звуконаслідувальний корінь) *la-, *le-; твердження про германське походження цього слова (Hirt PBrB 23, 334) помилкове.— Фасмер II 468—469; Преобр. I 439; Sławski IV 432—434; Brückner 305; Machek ESJČ 321—322; Младенов 271; ЭССЯ 14, 20—21; Bern. I 686—687; Trautmann 148—149; Fraenkel 387; Mühl.—Endz. II 442; Frisk II 118; Walde—Hofm. I 754—755; Pokorny 650.

[ле] «але; тільки, лише; (як вставка в мові) от, же, ж»;— др. *ле* «ледве», *лѣ* «тс.», п. lecz «але, та», ст. le «але, та, а, проте, однак; тільки, лише», leć «але, та, а, проте, однак», ч. leč «але, проте, однак», ст. le «і, та; а, але, проте», слц. [le] «тільки», полаб. laa «тс.», болг. м. *ле* (підсилювальна частка), схв. *ле* (підсилювальна частка в заперечній конструкції), *љѐ* «тс.», слн. lè «тільки, лише», стсл. **лѣ** «ледве»;— псл. le, lě «тільки» (і підсилювальна частка);— споріднене з лит. -le, -lē, -lai «тс.» в nule «тільки, тепер, тільки що, щойно», tale «тс.»; далі пов'язується з лит. laĩ «хай, нехай», лтс. laî «тс.»; сумнівне зіставлення (Machek ESJČ 323) з хет. lē, що функціонує як заперечна частка при імперативі; можливий зв'язок з ie. *leikᵘ- «залишати, залишок».— Фасмер II 13—14; Sławski IV 87—89; Brückner 292, 292—293; Holub—Lyer 283; БЕР III 331; ESSJ Sl. gr. II 399—405; Zubatý St. a čl.

I 2, 209—210; ЭССЯ 14, 171—173; Вегп. I 697—698; Trautmann 153—154; Fraenkel 360; Būga RR I 452—454; Топоров IV 427—431.— Пор. **áлé**[1], **лем, лéно.**

[**лéбеда**] «біла коза» ВеНЗн;— пов'язане з *лéбідь*; найменування зумовлене мастю тварини; пор. схв. *лȁбӣд* (назва білого коня; [назви білих тварин]), букв. «лебідь».— Див. ще **лéбідь.**

[**лебедáха**] «бідняга»;— результат контамінації слів *лебéдик* (пестливе звертання до чоловіка) і *бідолáха* (див.).

[**лебединка**] (сорт груші);— неясне; можливо, утворене від топоніма *Лебединка* (пор. м. Лебединка у Сумській області, с. Лебединка у Черкаській та Київській областях).

[**лебедíти**] «говорити неясно, неправильно вимовляючи слова, лепетати (про дітей); настирливо або слізно просити, жалібно молити; співати, наспівувати (звичайно жалібні мелодії)»;— очевидно, результат видозміни слова [*лебонíти*] «тс.» або [*ля́бдати*] «базікати», зумовленої впливом слів *лебéдик* (пестливе звертання до чоловіка), [*лебéдочко*] «тс.», які часто вживаються при наполегливих слізних проханнях, при голосінні за небіжчиком.— Див. ще **лебонíти, ля́бдати.**— Пор. **лéбідь.**

[**лебезувáти**[1]] «залицятися» Ж, [*лебезóване*] «залицяння, флірт» Ж;— р. *лебезúть* «догоджати, запобігати»;— пов'язане чергуванням голосних з *лабýзнитися* «леститися, підлабузнюватися», *облобизáти* «обцілувати»; припущення про зв'язок р. *лебезúть* з нвн. ich liebe Sie «я вас люблю» (Гіляров у Корша — Korsch AfSlPh 9, 520) є помилковим.— Фасмер II 471; Преобр. I 441; Ильинский ИОРЯС 16/4, 10—11; ЭССЯ 14, 81—82.— Див. ще **лабýзнитися.**— Пор. **облобизáти.**

лебезувáти[2]— див. **слебезувáти.**

[**лебенíти**] «ледь виднітися, бовваніти, невиразно уявлятися»;— неясне.

[**лебердáші**] «мідні хрестики»;— неясне.

лебíдка[1] (тех.) «пристрій для підіймання і переміщення вантажів», *лебíдчик* «робітник, який працює на лебідці»;— бр. *лябёдка* «пристрій для підіймання і переміщення вантажу», болг. *лебéдка* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *лебёдка* «тс.» є похідним від *лéбедь*; назва зумовлена подібністю довгого важеля лебідки до шиї лебедя; виведення від англ. lift «ліфт» (Фасмер II 470; Горяев Доп. 2, 22) помилкове.— Фасмер—Трубачев II 470; КЭСРЯ 235; Шанский ЭИРЯ III 65—66.— Див. ще **лéбідь.**

[**лебíдка**[2]] (бот.) «материнка звичайна, Origanum vulgare L.» Лік. росл., Мак, [*лебюдка*] «тс.» ВеНЗн (з п.);— р. [*лебéдка*], бр. [*лябёдка*], п. lebiodka, [lebiódka], ч. lebedka, заст. červená lebeda, нл. lebedka, łobedka «тс.»;— пов'язане з *лободá*, [*лебедá*]; назва зумовлена, очевидно, схожістю в забарвленні листя обох рослин, зверху темнішого, а спіднизу світлішого (Попов 82).— Sławski IV 89—91; Brückner 292; Schuster-Šewc 769—770.— Див. ще **лободá.**

лéбідь (орн.) «Cygnus Bechst.», [*лебеденя́*] «пташа лебедя», [*лебедéць*] «лебідь» Ж, *лебéдик* (пестливе звертання до чоловіка), *лебединý* (фольк.) «лебідь», *лебединá* (фольк.) «лебідка, лебедиця; [лебедяче м'ясо]», *лебединúха, лебединúця*, [*лебедíй*] «лебідь» О, [*лебéдо*] «тс.?», [*лебéдка*] «лебідка, лебедиця», [*лебéдя*] «тс.», *лебедя́* «пташа лебедя», [*лéбедь*] «лебідь» Ж, [*лéбет, лéбеть, лебодь*] «тс.» О, [*лебéдий*] «лебединий» Ж, [*лебéдин*] «тс.» Ж, *лебединий*, [*лебéдій*], *лебéдячий* СУМ, Г;— р. *лéбедь*, бр. *лéбедзь*, др. *лебедь*, п. łabędź, [łabądź, łabęt], ст. łabęć, каш. [łabądz], ч. слц. labut', болг. *лéбед*, м. *лебед, лабед*, схв. *лȁбӣд*, слн. labód, labúd, стсл. **лебедь**;—псл. *olbǫdь / *elbędь / *elbedь «лебідь»;— споріднене з двн. albiz «лебідь», elbiz, дангл. ielfetu, дісл. ǫlptr (мн. elptr і alptir) «тс.», лат. albus «білий», гр. 'αλφός «білий лишай»; ie. *albho- «білий»; назва птаха зумовлена білим кольором його пір'я; думка про германське походження цього слова (Mikkola Balt. u. slav. 40) є помилковою.— Критенко Вступ 522, 544; Фасмер II 470—471; Преобр. I 440—441; КЭСРЯ 235; Sławski IV 399—401; Brückner 304—305; Machek ESJČ 316; БЕР III 332—333; Skok II 256; Bezlaj ESSJ II 117; ЭССЯ 6, 19; Stang 31; Мартынов Язык

74—75; Булаховський Вибр. пр. III 260, 264—265; Persson Beitr. 586; Torbiörnsson LM I 11; Meillet Études 319, 322; MSL 14, 377; Гамкрелидзе—Иванов 543, 783; Specht 114; KZ 68, 43; Pokorny 30—31.— Пор. **ле́беда**, **лобода́**.

[**лебоні́ти**] «белькотати; слізно просити; голосити»;— звуконаслідувальне утворення, фонетично проміжне між *лепета́ти* «белькотати» і *жебоні́ти* «тс.»; можливо, пов'язане з р. [*лабу́ниться*] «підлещуватися; упадати».— Пор. **жебоні́ти**, **лепета́ти**.

[**лебурде́йка**] «убога хатина» Ж;— похідне утворення від [*бурде́й*] «циганське шатро; землянка» з приставним *ле-* неясного походження.— Див. ще **бурде́й**.

лев[1] (зоол.) «Panthera leo L.», [*и́льва*] «левиця» Ж, *левеня́*, [*ле́ви́ха*] «левиця» Г, Ж, [*леви́хна*] «тс.» Ж, *леви́ця*, [*левчи́ха*] Ж, *леву́сь* (зменш.), [*левчу́к*] «левеня», [*лев'я́*] «тс.», *лев'я́тник* «приміщення для левів», [*льви́ця*] Ж, *леви́ний*, *ле́вій*, *ле́во́вий* СУМ, Ж, *ле́в'ячий*, [*льви́ний*] Ж;— р. *лев*, бр. *леў*, др. *львъ*, п. lew, ч. слц. lev, вл. нл. law, полаб. lov, болг. *лъв*, заст. *лев*, м. *лав*, схв. *ла̏в*, слн. lév, стсл. **львъ**;— псл. lьvъ «лев», запозичене з давньоверхньонімецької мови; двн. lëwo через посередництво латинської і грецької мов лат. leō, гр. λέων «тс.») зводиться до семітського джерела (пор. гебр. lābhī, ак. labhu, пов'язані з єг. labu «тс.»); думка про запозичення в праслов'янську мову з готської (Brückner 296—297; Младенов 271; Bern. I 756; Hirt PBrB 23, 334) викликає сумнів через відсутність слова *liwa в готських пам'ятках; висловлювалось також припущення про запозичення в праслов'янську мову з протогрецької або фракійської чи іллірійської (Oštir Symb. Rozwadowski I 295—313); існує думка (Гамкрелидзе—Иванов 507—509; Machek ESJČ 328; Holub—Kop. 203) про індоєвропейське походження слова в грецькій і германських мовах (пор. хет. ḫalḫa-, ḫalḫi- «лев»).— Булаховський Нариси 117; Акуленко 132; Фасмер II 471—472; Преобр. I 441—442; КЭСРЯ 235; Sławski IV 182—184; Holub—Lyer 286; Schuster-Šewc 804—805; Olesch I 539; БЕР III 335—336; Skok II 275—276; Bezlaj ESSJ II 137—138; Mikl. EW 179; Walde—Hofm. I 785; Frisk II 113.

лев[2] «монета, яка була в обігу в Австрії, Бессарабії та на Поділлі; грошова одиниця в Болгарії»;— р. *лев* «грошова одиниця в Болгарії», п. lew «грошова одиниця», lewa «грошова одиниця в Бессарабії», схв. *лѐв* «грошова одиниця в Болгарії», слн. lév «тс.»;— пов'язане з назвою лева (тварини), який зображався на монетах; допускається також можливість калькування (пор. тур. aslan, arslan «турецька грошова одиниця», букв. «лев» (зоол.), оскільки на турецькій монеті був зображений лев.— Чернов ЛБ VII 29—43; Sławski IV 182—185; БЕР III 336; Crânjală 336; Puşcariu I 83.

Лев[3] (чоловіче ім'я), *Левко́*, *Леву́сь*;— р. болг. *Лев*, р. заст. *Лёв*, бр. *Леў*, др. *Левъ*, п. Lew, ч. слц. Lev, цсл. **Левъ**;— калька грецького власного імені Λέων, що виникло на основі загальної назви λέων «лев.».— Сл. вл. імен 215; Фасмер II 472; Преобр. I 441—442; Спр. личн. имен 428; Knappová 118; Коречпу́ 91; Илчев 299.— Див. ще **лев**[1].— Пор. **Леóнтій**.

лева́да «присадибна ділянка землі з сіножатю, городом чи садом; [площа біля церкви О]», [*лива́да*] «квітник на городі» Мо;— р. *лева́да*, бр. [*лява́да*], др. *ливада* «лука», п. [lewada] (з укр.), болг. *лива́да*, м. *ливада*, схв. *ли̏вада*, слн. liváda «тс.»;— запозичення з середньогрецької мови; сгр. λιβάδιον «лука, зрошена рівнина» пов'язане з гр. λείβω «ллю, проливаю», λοιβή «узливання (на честь богів)», спорідненими з лат. lībo «справляю узливання богам, жертвую», лит. líeti «лити», лтс. liet, псл. liti «тс.», укр. *ли́ти*.— Пономарів Мовозн. 1973/5, 64—65; Акуленко 132; Фасмер II 493; ГСЭ III 114; Преобр. I 441; Горяев 183; Sławski IV 185—186; БЕР III 389—390; Bern. I 725; Mikl. EW 171; Frisk II 96—97.— Див. ще **ли́ти**.

ле́ве́нець «високий, дужий юнак; гайдамака; [бовдур, негідник, мерзотник Пі]»;— р. [*левене́ц*] «здоровило; бов-

дур, дурень, лобур», п. leweniec, lewens «гайдамака, грабіжник, опришок», болг. *левéнт*, *лéвен* «герой, молодець; красунь», м. *левен*(*т*) «молодець; ледар, шахрай», схв. *лèвēнта* «турецький матрос, турецький воїн; герой, молодець; ледащо; ледар, шахрай»; — суфіксальне утворення від *левен-*, запозиченого з турецької мови; тур. levent (іст.) «матрос; воїн-доброволець; бродяга, авантюрист; сильний, стрункий, незалежний» походить від іт. levantino «житель сходу», levante «східний; схід», пов'язаного з levare «піднімати», levarsi «підніматися; сходити», яке зводиться до лат. levo «підіймаю», пов'язаного з levis «легкий», спорідненим з гр. ἐλαχύς, псл. lьgъkъ «тс.», укр. *лéгкúй*; тур. levent виводиться також з перс. levend «вільний, незалежний» (Романевич St. sl. 11, 151; Макарушка 11).— Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 134; Фасмер II 472; Шипова 221; БЕР III 338—339; Skok II 291; Холлош St. sl. 11/1—2, 151; Bern. I 704; Mikl. TEI II 119; Räsänen Versuch 316; Mestica 863; Walde—Hofm. I 788—789.— Див. ще **лéгкúй.**

[**леветóвий**] «ліловий, лілово-голубий» Ж;— запозичення з польської мови; п. [lewendowy] «блідо-фіолетового кольору, змішаного з сірим», lawendowy, lawandowy, [lewandowy] «тс.» утворене від іменника lewenda (бот.) «лаванда» (рослина з голубувато-фіолетовими або синіми квітами), lawanda, lewanda «тс.», того самого походження, що й укр. *лавáнда*.— Sławski IV 79—80; Brückner 291.— Див. ще **лавáнда.**

[**лéвеш**] «суп, юшка; соус» ВеУг;— запозичення з угорської мови; уг. leves «суп, юшка» пов'язане з lé «сік, рідина», спорідненим з манс. lā̆m «суп, юшка», фін. liemi «тс.», мар. *лем* (lem) «суп».— Лизанец 607; MNTESz II 733; Лыткин—Гуляев 159.

левкóй (бот.) «матіола, Matthiola R. Br.», *левкóнія* «левкой однорічний, Matthiola annua Sweet.»;— р. *левкóй*, бр. *ляўкóнія*, п. lewkonia, ч. levkoje, слц. levkoja, вл. lewkonja, слн. levkója;— через посередництво німецької мови (нім. Levkóje) запозичено з латинської; лат. leucoion «левкой» походить від гр. λευκόιον «біла фіалка», складного слова, утвореного з прикметника λευκός «білий, світлий, ясний, блискучий», спорідненого з лат. lūx «світло, сяяння, блиск», псл. lučь «світло», lysъ, укр. *лúсий*, та іменника ἴον(<Fίον) «фіалка», запозиченого, очевидно, з якоїсь середземноморської мови і пов'язаного з лат. viola «тс.»; грецька назва зумовлена білястим забарвленням листків і фіалковим запахом левкоя.— Фасмер II 473; КЭСРЯ 236; Преобр. I 441; Sławski IV 189—190; Sł. wyr. obcych 427; Kluge—Mitzka 438; Frisk I 729, II 108—109; Boisacq 573; Klein 882; Pokorny 687—690.— Див. ще **лúсий, фіáлка.**— Пор. **лейкемíя, лейкоцúт.**

[**лéвря**] «вино з виноградних вичавків; розбавлене водою вино; погане вино» ВеУг;— запозичення з угорської мови; уг. löge «погане вино; розбавлений водою виноградний сік (з виноградних вичавків)» походить від свн. lūre (< двн. lūra) «вино з виноградних вичавків; розбавлене водою вино; погане вино», liure (< двн. lūrra) «тс.», перше з яких зводиться до лат. lōra (< *loquerā) «вино з виноградних вичавків; розбавлене водою вино», а друге — до лат. lōrea «тс.»; обидва латинські слова пов'язані з дієсловом lavo, -āre і -ere «мити, промивати, купати».— Лизанец 607; MNTESz II 794—795; Bárczi 192; Kluge—Mitzka 426; Walde—Hofm. I 821.— Див. ще **латýра.**— Пор. **луг²**, **лю́ра.**

лéвýрда (бот.) «цибуля ведмежа, Allium ursinum L.; [ракові шийки, Polygonum bistorta L. Г, Ж]», [*лáгурда*] «дикий часник» Мо;— р. [*левурда*] «цибуля переможна, Allium victoriale L.», болг. *лéвýрда* «цибуля ведмежа», [*лéурда, лeóрда, лéварда, лéвруда*] «тс.»;— запозичення із східнороманських мов; рум. léurdă «цибуля ведмежа», молд. *леýрдэ, леóрдэ* «тс.» зіставляються з алб. hudhër (hurdhë) «часник», успадкованим з індоєвропейської прамови.— Scheludko 137; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 134—135; Crânjală 336; БЕР III 340—341; СДЕЛМ 233; Vrabie Romanoslavica 14, 159.

[**лéвча́**] «люшня Ж, дерев'яна або залізна частина люшні О», [*левч*] «люш-

ня» Лизанец, [*зале́вчник*] «кілочок на кінці осі у возі» Ж;— п. [łewcza], ч. [l'evča], слц. [levča], схв. *лѐвча* «тс.»;— запозичення з угорської мови; уг. [löcs] «люшня; нога» походить від нвн. [Leuchse], яке виникло з свн. liuhse «тс.», очевидно, спорідненого з псл. ljušьnja, укр. *лю́шня́*.— Лизанец 158, 607; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Sławski V 104; Machek ESJČ 265; Bern. I 704; Mikl. EW 117; MNTESz II 793; Kluge—Mitzka 437.— Див. ще **лю́шня́**.

[**ле́вядь**] (бот.) «лаванда колоскова, Lavandula spicata L.» Ж;— результат видозміни форми [*лева́нда*] «тс.» під впливом утворень із суфіксом *-ядь*, можливо, викликаної помилковим осмисленням компонента en у п. [lewenda] «лаванда» як ę, якому закономірно відповідає укр. **я**.— Див. ще **лава́нда**.

ле́га, *ле́ґа*, *ле́ґавий*, *легáка*, *ле́ґар*, *ле́гмас*, *ле́ґа* — див. **лежа́ти**.

легáльний, *легалізáція*, *легалі́зм*, *легаліст*, *легалізувáти*, *нелегáльний*;— р. *легáльный*, бр. *легáльны*, п. legalny, ч. legální, слц. legálny, вл. legalny, болг. *легáлен*, м. *легален*, схв. *лѐгāлан*, слн. legálen;— запозичення з французької мови; фр. légal походить від лат. lēgālis «законний, правовий», утвореного від lēx (lēgis) «закон, юридична норма», пов'язаного з lego «читаю, збираю, набираю», спорідненим з гр. λέγω «збираю; перераховую; висловлююсь, вимовляю», алб. mb-ledh «збираю, об'єдную».— СІС 386; КЭСРЯ 236; Sławski IV 111; Brückner 293; Sł. wyr. obcych 423; Holub—Lyer 283; БЕР III 341; Vyjaklija 507; Walde—Hofm. I 780, 789—790; Klein 876.— Пор. **леге́нда**, **легіо́н**, **легуміни**, **ле́кція**, **лоя́льний**.

[**ле́ґар**] «кожна з двох жердин, що підкладаються під стіс дров; лага під дерев'яною підлогою; сволок О; зрубане дерево, що довго лежить, колода О», [*ле́гар*] «лага під дерев'яною підлогою; валок, по якому перекочують колоди» Л, [*ле́ґар*] «тс.» Л, [*ле́гер*] «валок, по якому перекочують колоди» ЛЧерк, [*лі́га*] «довга колода, з якої тешуть бруси» О, [*лі́гар*] «кожна з двох жердин, що підкладаються під стіс дров; лага під дерев'яною підлогою; валок, по якому перекочують колоди Л, ЛЧерк», [*лі́ґар*] «лага, брус як підклад під дрова, підлогу Ж, О, МСБГ; брус на мості О», [*лі́гарі*] «стовпи як опора підвалин хати» До;— р. [*ле́гар*] «підвалина», [*ле́гарь*] «зв'язок двох крокв; підставка під винну бочку», бр. [*ле́гар*] «важіль», [*легáры*] «лаги»;— запозичення з польської мови; п. legar «лага; дерев'яна підкладка під тягарі», [ligar] «тс.», як і слн. [lẹ́gar] «балка, яка підкладається під бочки з вином», походять від свн. lëger (< lëgar) «тс.; лага», пов'язаного з legen «ложити», ligen «лежати» (нвн. liegen «тс.»), спорідненими з псл. ležati, укр. *лежáти*; виведення з [*ґре́ґар*] «сволок» (Дзендзелівський St. sl. 22, 285—286) позбавлене підстав; може йтися тільки про розвиток значення «сволок» у слова [*ле́ґар*] під впливом слова [*ґре́ґар*].— Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Шелудько 37; Richhardt 74; Sławski IV 112; Brückner 293; Bern. I 684; Kluge—Mitzka 418, 440—441.— Див. ще **лежа́ти**.

легго́рн (порода курей);— р. *легго́рн*, бр. *легóрн*, п. leghorny, ч. leghornka, болг. *ле́гхорн(а)*, слн. lèghórn;— запозичення з англійської мови; англ. leghorn «тс.» походить від англійської назви (Leghorn) італійського міста-порту Ліворно (іт. Livorno, ст. Legorno), звідки цих курей вивозили.— ССРЛЯ 6, 101; Kopaliński 564; Sł. wyr. obcych 423; БЕР III 343; Klein 877.

[**легедува́тися**] «вдовольнятися»;— запозичення з угорської мови; уг. elégedett «задоволений», megelégedni «задовольнятися» є похідними від elég «достатній», етимологічно не зовсім ясного.— Балецкий St. sl. 9, 338; MNTESz I 739; Bárczi 61.

[**леге́йда**] «недотепа; ледар, лежень; незграбна людина, вайло»;— запозичення з польської мови; п. [legiejda] «ледар; незграбна людина; нездара, недотепа, волоцюга», [legejda, łegejda, łygiejda] «тс.» вважається нерегулярним жартівливим утворенням від legać «лягати», спорідненим з укр. *лягáти*.— Sławski IV 110—111; Brückner 293.— Див. ще **лягáти**.

леге́нда, *легенда́рний*;— р. бр. болг. м. *леге́нда*, п. ч. слц. вл. legenda, схв. *лѐге̄нда*, слн. legénda;— через німецьке або французьке посередництво (н. Legénde, фр. légende) запозичено з середньолатинської мови; слат. legenda «те, що повинно бути прочитане» (спочатку йшлося про літургічні уривки для служби в церкві) пов'язане з лат. lego, -ere «читаю, вимовляю, декламую».— CIC 387; КЭСРЯ 236; Фасмер II 473; Sławski IV 114—115; Kopaliński 563; Holub—Lyer 283—284; БЕР III 342; Kluge—Mitzka 431; Dauzat 432; Klein 877; Skeat 290.— Див. ще **лега́льний**.— Пор. **ле́кція**.

леге́ня, [*ле́гке*] «легеня» Ж, [*легкой* ВеЗа, *легу́шка*] «тс.», [*легку́ша*] «язик, дихальне горло, легені, серце і печінка разом»;— р. *лёгкое*, бр. *лёгкае*, п. [lekkie, letkie] (мн.) «легені (особливо телячі, іноді людські); тельбухи», ст. lekie, ч. [l'ehčiny] «тс.», слц. l'ahčina «тельбухи», нл. lažke «легені, тельбухи»;— псл. [*lьgъko-je] «легеня», субстантивований прикметник lьgъkъ «легкий» у формі с. р. (легені легші від інших нутрощів, зокрема серця та печінки); мотивація назви, очевидно, успадкована з праіндоєвропейського періоду; пор. гр. πλεύμων «легені» : πλέω «тримаюсь на поверхні води, плаваю», нвн. Lunge «легеня» : двн. lungar «легкий», англ. lights (мн.) «легені (деяких тварин, як їжа)» : light «легкий», ірл. scaman «легені; легкий», ісп. livianos (мн.) «легені тварин» : liviano «легкий», порт. leves «легені» : leve «легкий».— Фасмер II 474; КЭСРЯ 236; Горяев 184; Sławski IV 132; Brückner 294; Bern. I 754; Mikl. EW 163; Koštiál AfSlPh 37, 401; Wirth ZfSlPh 16, 93; Klein 912—913; Pokorny 661.— Див. ще **ле́гкий**.

[**ле́гінь**] «юнак, парубок», [*ле́гінь* Ж, *ле́дінь* Ж, *ли́гінь*] «тс.», [*легі́ньство*] «парубоцтво» Ж, [*легі́нити*] «порушувати шлюбну вірність» Ж, [*легінюва́ти*] «парубкувати», [*олегіні́ти*] «змужніти» Ж;— п. [łegiń], [łygoń] «нероба; хлопець, що ходить без штанів», слц. [legiň, legín];— запозичення з угорської мови; уг. legény «хлопець, парубок» етимологічно неясне; зіставлення з тур. legin (leken) «таз, миска» (Кобилянський Гуц. гов. 85; Діалект і літ. м. 244) необгрунтоване.— Лизанец 607; Балецкий St. sl. 9, 338, 364; Чопей 168; Sławski V 393; Bern. I 704; MNTESz II 742; Bárczi 187.

[**ле́гінь**] (бот.) «тополя пірамідальна, Populus pyramidalis Roz.», [*легі́н*] «тс.» ВеЛ;— очевидно, результат семантичної видозміни слова [*ле́гінь*] «юнак, парубок»; назва могла бути зумовлена тим, що стрункe гарне дерево асоціюється з юнаком або дівчиною.— Див. ще **ле́гінь**.

легіо́н, *легіоне́р*;— р. болг. *легио́н*, бр. *легіён*, др. *лєгеонъ* «десять тисяч», п. legion, legia «легіон», ч. legion, legie, слц. légia, вл. legion, м. *легио́н*, *легија*, схв. *легијо̀н*, *лѐгија*, слн. légija «тс.», стсл. **легеонъ** «десять тисяч»;— через старослов'янську і грецьку мови (гр. λεγεών) запозичене в давньоруську з латинської; лат. legiō, -ōnis «набрані люди, римське військове з'єднання» пов'язане з дієсловом lego, -ere «збираю, вибираю, набираю».— CIC 387; Фасмер II 473; КЭСРЯ 236; Sławski IV 115—116; Kopaliński 564; Holub—Kop. 201; Holub—Lyer 281; БЕР III 342.— Див. ще **лега́льний**.— Пор. **леге́нда**, **ле́кція**.

ле́гіт «легкий приємний вітерець», [*ле́гот* Ж, *леготь* Пі] «тс.», [*леготі́ти*] «лоскотати; бути приємним» Ж;— очевидно, пов'язане з *ле́гкий*; пор. *легкий вітер*, р. *лёгкий ветерок* «вітерець», ч. lehký větřík «слабий (легкий) вітерець», стсл. **льгъкъ вѣтръ** «тс.».— Див. ще **ле́гкий**.

ле́гкий, *легково́й*, *легкува́тий*, [*лего́нький*] «тихий, повільний» Ж, *легко́вик* «легкова машина», [*легко́вка*] «тс.» Мо, [*легкота́*] «легкість», [*легку́ль*] «ледар» Ж, [*легку́н*, *легу́н*] «тс.» Ж, [*не в ле́ксі*] «вагітна» Ж, [*лекши́на*] «полегшення» Ж, [*ле́кшинка*] «легка робота» Ж, [*легчи́ти*] «полегшувати» Ж, *ле́гшати*, [*легойко*] «легко, спритно» Пі, *зле́гка*, *злегенька*, [*нале́гко*] «без важкої ноші» Ж, [*нале́гці*] «тс.» Ж, *облегши́ти*, [*облекши́ти*], [*по́легкий*] «легкуватий; занадто легкий Нед», [*поле́гка*] «полегкість» Нед, [*полегка́р*] «легковажна людина; любитель легкого життя», *поле́г-*

кість, [*полéгша*] «полегшення» Нед, [*полéкша, полéкшина, полекшíнє*] «тс.» Нед, *полéгшити, полегéнько, полегéньку*, [*пóлегки*] «полегенько» Нед, [*полéгом*] «не поспішаючи», [*полегóньки, полегóцьки*] «тс.» Нед, [*полехкý*] «злегка» Нед, [*прелéгкий*] «дуже легкий» Нед, [*улегáти*] «полегшувати» Нед, [*улегчáти, улегчúти*], *улéгшити*, [*улекшáти, улекшúти*], [*улéгці*] «без важкої ноші»;— р. *лёгкий*, бр. *лёгкі*, др. *льгъкыи, легкыи*, п. lekki, [letki, leki, lefki], ч. lehký, слц. l'ahký, [l'echki, l'eki], вл. lochki, нл. lažki, ст. lekki, letki, полаб. l'á(k)k'ė, l'átk'ė, болг. м. *лек*, схв. *лâк*, [lâgak, legek], слн. láhek, lahák, [lehâk], стсл. **льгъкъ**;— псл. lьgъkъ «легкий, неважкий», поширена суфіксом -kъ давня u-основа *lьgъ; споріднене з дінд. laghú- (raghú-) «легкий, малий; швидкий», ав. ragu-, жін. р. rəvī (<*ragvī) «моторний, прудкий», лат. levis (<*leg̑uis, *leχ̑uis) «легкий, швидкий», дірл. laigiu (вищий ступінь) «менше, гірше», скімр. llei «менше», корн. le «тс.» (пкельт. *lagiōs), гр. ἐλαχύς «маленький»; ie. *leg^{u}hu- «легкий (у вазі і в русі)»; існують також форми з носовим інфіксом (ie. *leng^{u}h-, *lṇg^{u}h-), лит. lengvas, lengvùs «легкий», лтс. liẽgs «тс.», ав. rəṇǰyō «легше, спритніше» (від ragu-), гот. leihts «легкий», двн. līht(i), нвн. leicht, дангл. lēoht «тс.», двн. lungar «швидкий», днн. lungor «тс.».— Фасмер II 473—474; Преобр. I 442—443; Sławski IV 129—132; Brückner 293—294; Machek ESJČ 324—325; Schuster-Šewc 858—859; БЕР III 350—351; Skok II 262—263; Bezlaj ESSJ II 120; Bern. I 753—754; Trautmann 158—159; Fraenkel 355—356; Mühl.—Endz. II 493; Kluge—Mitzka 433; Klein 883, 888; Pedersen Kelt. Gr. I 39, 69; Walde—Hofm. I 788—789; Гамкрелидзе—Иванов 782; Pokorny 660—661; Коломиец ИАН ОЛЯ 1988/6, 553—554.

[**легковéць**] (бот.) «цетрарія ісландська (ісландський мох), Cetraria islandica (L.) Ach.» Ж;— пов'язане з [*лéгке*] «легеня»; назва зумовлена застосуванням ісландського моху у народній медицині для лікування туберкульозу і коклюшу (Лік. росл. 169); пор. іншу його назву [*плуцник*] (від [*плýца*] «легені»).— Див. ще **легéня**.

[**легкодýшник**] «малий хлібець для подання бідним»;— складне слово, утворене від прикметника *лéгкий* та іменника *душá*; назва пов'язана з вірою в те, що подаяння допоможе душам померлих.— Грінч. II 351.— Див. ще **душá, лéгкий**.

легувáти «вводити до складу металу інші метали для одержання сплаву з певними якостями», *легóваний*;— р. *легúровать*, бр. *легіраваць*, п. legatura «домішка металу неблагородного до благородного, напр. міді до золота», ч. legovati, слц. legovat', болг. *легúрам*, м. *легúра* «сплав двох металів», схв. *легúрати*, слн. legírati;— запозичення з німецької мови; н. legieren «сплавляти (метали)» походить від лат. ligāre «зв'язувати, з'єднувати», спорідненого з алб. lidh «тс.», lídhje «зв'язок; сполука; спілка», снн. līk «зв'язок», діел. līk «вірьовка (м'який трос), якою обшивають краї паруса для міцності», укр. *лигáти* «надівати мотузку на роги коровi, волу».— СІС 387; ТСБМ III 29; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще **лигáти**[2].

[**леґувáти**] «відписувати, відказувати, заповідати»;— п. legować, схв. *легúрати*, слн. legováti «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. lēgāre «тс.» походить від lēx, lēgis «закон, юридична норма».— Sławski IV 118; SW II 705; Вуjаклија 508; Walde—Hofm. I 779—780.— Див. ще **легáльний**.— Пор. **легéнда, легіóн, лéкція**.

[**легуміни**] (одн. [*легумíна*]) «ласощі», *лагомúна*, [*лаґомúна* Па, *лигóмина, лугуміни* МСБГ] «тс.», [*лагомúнець*] «ласун», [*лигомúнець*] «тс.» Ж;— р. [*лигóмина*] «ласощі», [*лыгóминье*] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. legumina «страва з городніх рослин та овочів; борошняна страва, часто солодка; взагалі солодка страва, уживана як ласощі», legomina, [legumin, legomin] «тс.» походить від лат. legūmen (мн. legūmina) «стручковий плід, переважно горох, боби», пов'язаного з дієсловом lego, -ere «збираю, виймаю».— Фасмер II 540; Sławski IV 118—119; Brück-

ner 293; Sł. wyr. obcych 423; Walde—Hofm. I 780—781.— Див. ще **лега́льний.**— Пор. **легéнда, легіóн, лéкція.**

[**леґурний**] «повільний», [*лéґурно*] «повільно, поволі»;— очевидно, пов'язане з [*лéґар*] «ледар, лежень, лежебока».— Див. ще **лежа́ти.**

[**лéда**] «тільки, аби тільки; всякий, будь-який» (напр., [*л. крок, л. хвиля*]), [*леда-*] «будь-, -небудь» (напр., [*лéда-хто, лéда-який, лéда-як*]), [*ледáй-, ледь-* Ж] «тс.», [*ледáй*] «ледащо, ледар», [*ледáка*] «тс.», [*лéдий*] «поганий» Ж;— р. [*ледáлый*] «хворий, кволий, хворобливий», бр. [*леда*] (узагальнююча частка при займенниках і прислівниках: [*леда які, леда каму, леда куды*]), п. lada (< leda) «будь-який, всякий; неважливий», leda «тс.», ч. слц. leda «тільки; хіба, хіба що», leda- (частка при неозначених займенниках і прислівниках типу ч. ledakdo, ledaco, ledajak, слц. ledačo, ledajak);— псл. lě (le) da «тільки аби», сполучення часток lě «тільки» і da «так; хай, аби».— Німчук ІУМ Морфологія 498—499; Фасмер II 474; Булахаў Веснік БДУ 1971/2, 61—62; Sławski IV 21—22; Brückner 289; Machek ESJČ 324; ЭССЯ 14,178—179; Bern. I 698.—Див. ще **да**[2], **ле.**— Пор. **лéдач, ля́да**[3].

лéдар, *лéдарство,* [*лéдарь*] (зб.) «ледарі, нероби», *ледаркува́тий* «ледаченький», [*ледáрний*] «лінивий» Ж, *ледарюва́ти*;— очевидно, результат видозміни форми [*лóдáр*] «ледар» під впливом слів *ледáщо, ледáчий;* припускалася також контамінація слів *лотр* і [*ледáй*] «ледащо, ледар», [*ледáка*] «тс.» (Москаленко УІЛ 40; Преобр. I 463).— Див. ще **лóдáр.**

лéдач «ледачі люди, ледарі, ледащо; [дрантя, погана річ]», *ледацю́га,* [*ледачи́на*] «ледащо, ледащиця», *ледáщо, ледáщи́ця* СУМ, Ж, [*лидацю́га*] Ж, *ледáчий, ладачéнний* «дуже лінивий», *ледачкува́тий* «ледаченький», *ледáщий, ледáче* «ліниво», *ледáчо* «тс.; мляво, повільно; [погано]», [*ледáчити*] «лаяти, ганьбити» Ж, [*ледáщитися*] «розпустничати» Ж, *ледачі́ти, ледащі́ти*;— р. [*ледáчий*] «поганий», [*ледáщий*] «тс.; лінивий», бр. *лядáчы* «кволий; старий», *лядáшчы* «тс.», п. ladaco «ледар, ледащо», [ladacy] «нічого не вартий», [ledaco, ledacy], ч. ledaco «абищо, дещо», слц. ledačo «ледащо», ledačí «нічого не вартий»;— псл. [le da čь(to) «будь-що», le da čьjь «будь-чий»], сполучення часток le da «тільки аби» з займенниками čь (čь-to, čьso), čьjь «чий»; думка про запозичення з польської мови (Sławski IV 22—23) недостатньо обгрунтована.— Німчук ІУМ Морфологія 499; Москаленко УІЛ 40; Фасмер II 474; Преобр. I 443—444; Потебня К ист. зв. I 172; Булахаў Веснік БДУ 1978/2, 61—62; Brückner 289; ЭССЯ 14, 178—179; Bern. I 698.— Див. ще **лéда, чий, що.**

лéдве, [*лéда*] «ледве» Пі, [*лéдві, лéдво*], *ледь* «тс.», *залéдве,* [*залéдви*] «ледве, насилу» Ж, [*залéдві, залéдво*] «тс.» Пі, [*полéдва*] «навряд, ледве» Нед, [*полéдви*] «тс.» Нед;— р. [*ледвá, лéдвé, ледь*], бр. *лéдзьве, ледзь,* [*лéдва, лéдве, лéдви*], п. ledwie, ledwo, [ledwa, ledwieć, lewdy], ст. ledwa, ledwe, ledwy, ч. ledva, [ledvé], слц. ledva, ledvy, вл. ledy, lědba, lěbda, lědma, нл. lěbda;— псл. ledva (ledvě) «ледве», складне утворення з часток le «тільки», d(e) (da) «аби» і va (vě), спорідненої з лит. võs «ледве», vos-pe-võs «ледве-ледве» (пор. без -va укр. *ледь*, р. [*ледь*], бр. *ледзь*); початкове l- непереконливо тлумачиться (Sławski IV 105—108; Machek ESJČ 220; Brückner 293; Преобр. I 211—212) як результат переходу j->l- з первісного jedva, яке насправді існувало паралельно з ledva (пор. р. болг. *едвá*, схв. *jèдва*, слн. jèdva, стсл. **ѥдва**).— Німчук ІУМ Морфологія 488; Фасмер II 9; Брандт РФВ 22, 132—133; Булахаў Веснік БДУ 1972/2, 62; Schuster-Šewc 820; Bezlaj ESSJ I 224; Bern. I 452; Zubatý St. a čl. I 2, 210; Trautmann 343; Jagić AfSlPh 5, 579; Brugmann Grundriss II 3, 989; Kalima ZfSlPh 20, 410—411.— Див. ще **ле, лéда.**

[**лежа́йка**] (іхт.) «марена дніпровська, Barbus barbus borysthenicus (Barbus fluviatilis)»;— р. [*лéжень*] «риба (частіше дрібна), що лежить на дні водойм; марена аральська, Barbus brachycephalus; миньок, Lota lota; пічкур, Gobio gobio; голець, Nemachilus barbatulus (Cobitis barbatula)», [*лежáк*] «ри-

ба, що живе на дні водойм у піску або під камінням»;— похідне утворення від *лежа́ти*; така назва марени дніпровської зумовлена тим, що вона часто залягає в ямки на дні річки (Сабанеев 274); пор. аналогічне пояснення назви р. [*ле́жень*] «миньок та ін.» (Leder 134).— Див. ще **лежа́ти.**

[**лежа́к**] (орн.) «дрімлюга, Caprimulgus L.» Шарл, [*лежень* Шарл, *лежух* ВеНЗн] «тс.»;— р. [*ле́жень*];— похідні утворення від *лежа́ти*; назви зумовлені тим, що дрімлюги ведуть нічний спосіб життя, а вдень ховаються на землі або на деревах, сидячи не впоперек, а вздовж гілки (Воїнств.— Кіст. 204—205; БСЭ 21, 352).— Булаховський Вибр. пр. III 232.— Пор. **дрімлю́га.**

лежа́ти, *ложи́ти*, [*лажни́ца*] «ліжко, постіль» Кур, [*ле́га*] «лежень, лежебока», [*ле́ґа*] «тс.; колода замість фундаменту під стіною хати; лежак; лежачий вулик», [*легáка*] «ледащо, лежень» Ва, [*ле́ґар*] «ледар, лежень, лежебока», [*ле́гво*] «лігво», [*ле́гмас*] «лежень, лежебока», *легóвище* «лігво», *ле́жа* «лежання; тяжка хвороба, при якій лежать у постелі; ледар, лежень МСБГ]; (заст.) квартирування військ Пі», *лежа́к* «тапчан; горизонтальна частина димоходу; лежачий вулик; [матрац МСБГ]», [*лежа́лиське*] «лежень, лежебока» Ж, [*ле́жало*] «ліжко» Ж, *лежа́нка* «низька піч для лежання; призначене для лежання підвищення», [*ле́жанка*] «лежання; лінь; зірвана зеленою і потім достигла груша», [*лежая́*] «петля на кінці бортницької мотузяної драбини» Ник, *ле́жбище* (з р.), *ле́жень* «лежебока; лежак димоходу; колода як основа чогонебудь; [лежачий вулик; окремий великий камінь Ч]», [*ле́живо*] «лежання» ЛексПол, [*лежи́мість*] «нерухоме майно» Ж, [*ле́жінь*] «лежебока» Ж, [*ле́жко*] «ліжко» Кур, [*ле́жник*] «лежак димоходу», [*лежни́к*] «окремий великий камінь» Ч, [*ле́жники*] «лежання; полуденний відпочинок, післяобідній сон» Ж, [*лежню́ха*] «лежебока; низькоросла квасоля» Ж, *ле́жня́* «лежання» СУМ, Ж, [*лежня́ка*] «лежебока» Ж, [*лежу́н*] «тс.», [*лежу́х*] «тс.; дерево, що впало; лежак димоходу Ме», [*ле́ґа*] «лежень, нероба» Ж, [*ли́жок*] «ліжко» Л, [*лі́гви́ське*] «ліжко, постіль» Г, Ж, *лі́гвище*, *лі́гво́* «місце, де живе тварина; [ліжко, постіль; носилки Ж]», *лі́жко*, *лі́жни́к* «ковдра; [кустарний килим]» СУМ, Ж, *лі́жни́ця* «спальня; ліжко, постіль», [*лог*] «лігво» Ж, [*ло́га*] «тварина, що лежить на дні моря», [*ло́ґа*] «ледар» Ж, [*ло́гво*] «лігво», [*логи́н*] «дерево, що впало; лежебока, ледар», [*ло́гви́ське*] «лігво» Ж, [*ло́гвище*] «тс.» Ж, [*ложе*] «ложе, приклад рушниці», *ло́жа* «приклад рушниці; постіль», [*ложби́на*] «заглибина, западина, улоговина; річище ріки» Ж, [*ло́жбище*] «ліжко, постіль; річище ріки» Ж, *ло́же*, [*ложи́ське*] «послід (у породіллі)», *ложни́ця* (заст.) «спальня», [*лу́жу́х*] «лежак димоходу» Мо, [*ле́ґавий*] «лінивий», [*ле́глий*] «залежалий, затхлий, прілий», *лежа́лий*, *ле́жаний*, *лежа́чий*, *лежки́й* «здатний добре зберігатися» (про фрукти та ін.), *ложови́й*, *ле́гма́* «лежачи, у лежачому положенні», *ле́жачи*, [*ле́жачки*], *ле́жма́* СУМ, Ж, [*ле́жміть* Ж, *лежмо́м* Ж, *ле́зьма* Ж], *лігма́* СУМ, Ж, [*лігó́мо*] «в час нічного лежання» ВеЗа, *ліжма*, [*вле́жку*] «лежачи» Ж, [*ви́лог*] «податок», *вило́га*, *вило́говий*, *ви́ло́жистий* СУМ, Ж, [*відлі́г*] «переліг», *відло́га*, *відле́глий*, [*доле́жка*] «плід, якому необхідно полежати, щоб доспіти», [*доле́гли́вий*] «дошкульний» Г, Ж, [*доліжно*] «можна досхочу лежати», [*зле́жень*] «шпала», [*злóга*] «склад, складові частини» Пі, [*зло́ги*] «пологи» Ж, *зложище* «поклади; пласти» КІМ, *зле́глий*, *зле́жа́лий*, *зле́жаний*, *залежа́ти* СУМ, Пі, [*зале́глість*] «заборгованість», [*за́леж*] «земля, не орана протягом кількох років Ва; запущеність Ж», [*за́лежа*] «запущеність» Ж, [*зале́жа нічний*] «нічний сторож» Ж, [*залежи́тість*] «справа» Ж, [*заліг*] «перешкода, перепона; застава Ж; здавання в оренду Ж», [*за́ліжка*] «заклад Ж; ніша біля пічки Я», [*заліжок*] «луг, долина» Ж, [*зало́г*] «заклад, парі», [*зало́га*] «гарнізон; охорона; засада; [зібрання людей на місці гулянок]», [*заложи́тель*] «засновник» Ж, *зало́жник*, *зале́глий*, *залежа́лий*, *зале́жаний*, *зале́жний*, *нале́жати*, [*належи́тість*] «борг, належна сума», [*на́ліг*] «погана звичка;

тяжка ноша» Ж, [*наліжна (льоха)*] «поросна» Ж, *налóжниця*, *налéжаний*, [*належáчий*] «належний» Пі, [*належúтий*] «тс.», *налéжний*, [*налéжачи*] «лежачи, в лежачому положенні» Ме, [*налéжачки*] «тс.» Ме, *навлéжачки*, *навлéжки*, *наполéгливий*, [*недолéжане*] «несвоєчасно вилуплене» (про курча) Ж, *незалéжник*, *облогувáти* «протягом кількох років лежати незораним, необробленим» (про поле), [*облежáнець*] «обложенець» Бі, [*облежéнє*] «облога» Бі, *обліг* «переліг; [скошене або зжате поле ВеБ]», *облóга*, [*облóги*] «віконні рами» Ж, [*облóже*] «скошене або зжате поле» ВеБ, *обложéнець*, [*обложúсько*] «скошене або зжате поле» ВеБ, *облóжник*, [*оболóга*] «склепіння» Ж, *облéжаний*, *обліжний*, *облóговий*, *облóжнúй* СУМ, Ж, [*одлог(а)*] «поле, залишене під пар» Пі, [*одлеглий*] «віддалений» Пі, [*перелогувáти*] «облогувати» Нед, *переліг*, [*перéліжка*] «короткі трубочки між намистинами (монетами)», *перелóги*, *переліжний*, *перелóговий*, *передлежáння* (мед.), [*підлéга*] «(у возі) одна з трьох жердин, що лежать на дні кузова під дошкою», [*підліжки*] «великі камені, які підкладаються під основні колоди стін», *підлóга*, [*підлóже*] «низька довга дерев'яна лавка, що служить ліжком», *підлóжжя* «ложе», *підлóжниця* «наложниця», *підлéглий* «підпорядкований; який міститься під чим-небудь; [прілий]», *підлóговий*, [*положúтися*] «привести теля» Нед, [*полéглиця*] «полеглий хліб» Нед, [*полежáй*] «лежебока», [*полежáк*, *полежáка*] «тс.», *полéжáле* (заст.) «плата за зберігання понад термін» УРС, Нед, [*полежáха*] «ледарка, лежебока», [*полежíй*] «лежебока», *пóліг* «низьке місце біля річки; покіс; [занавіски біля ліжка, біля вікон Бі; запона, полог Нед; роди Нед]», [*пóліж*] «покіс» Нед, [*поліжкúна*] «породілля», *поліжниця* «тс.», *пóлог*, *полóги*, *полéглий*, [*поліжнúчий дім*] «родильний будинок» Нед, [*приліг*] «бокова частина сідла; (у бочці) дощечка з отвором, яка прибивається поверх клепок», [*прилóга*] «додаток» Нед, *прилéглий*, *прилéжний*, [*прилігливий*] «старанний» Нед, [*приліжний*] «тс.; прилежний» Нед, [*прилóжний*] «здібний» ВеБ, [*прúлóгом*] «схилившись, нахилившись» Г, Нед, *приналéжний*, *прóлежень*, [*проліг*] «гірська долина» Нед, [*розлігáтися*] «розлягатися», *розліг*, *розлóги* «простір, роздолля; [особливого роду ворота в гуцулів]», [*розлéглий*] «віддалений» Пі, *розлóгий*, [*розлóгистий*] «розложистий», *розлóжистий*, *розполіг* (заст.) «розташування, розміщення», [*розполóг*] «виклад» Нед, [*розполóга*] «розташування, розміщення» Нед, [*улóга*] «западина; заглибина», *улóговина*, [*улóжина*] «низина», [*уліжний*] «зручний для лежання», [*улóгвистий*] «із западинами», [*улóгий*] «рівний, плоский», *улóговинний*, [*уполóжитися*] «отелитися», [*уположúтися*] «розродитися» (Ме);— р. *лежáть*, *лечь*, *ложúть*, бр. *ляжáць*, *лéгчы*, *лажыць*, др. *лежати*, *лечи*, *ложити*, п. leżeć, lec, łożyć, ч. ležeti, lehnouti, ložiti, слц. ležať, [lehnuť], zložit', вл. ležeć, lehnyć, łožić, нл. ležaś, lagnuś, łožyś, болг. *лежá*, *лéгна*, м. *лежи*, *легне*, схв. *лèжати*, *лèћи*, *лèгнути*, *полóжити*, слн. ležáti, léči, ložíti, стсл. **лежати**, **лещи**, **положити**;— псл. ležati < *legētei, *legti, *ložiti < *logītei;— споріднене з двн. ligen «лежати», liggan, lickan, гот. ligan, данґл. liggjan, дісл. liggja «тс.», дірл. laigim «лягаю», lige «постіль, ліжко, могила», гр. λέχεται «лежить», λέχος «ліжко, постіль», λέκτρον, лат. lectus «тс.», хет. lagari «лежить», тох. A läk- «лежати»; ie. *legh- «лежати».— Критенко Вступ 518; Фасмер—Трубачев II 475; Преобр. I 449—450; Sławski IV 196—198; Brückner 297; Otrębski Ez.-етн. изсл. 71; Machek ESJČ 329; Schuster-Šewc 811—812, 818; БЕР III 343, 346—347; Skok II 281—283; Bezlaj ESSJ II 138; ЭССЯ 14, 161—165; Bern. I 704—705; Meillet MSL 14, 339; Kluge—Mitzka 440—441; Walde—Hofm. I 777—778; Frisk II 110—112; Pokorny 658—659; Иллич-Свитыч Этимология 1965, 346.— Пор. **лог**, **лягтú**.

[**лéжень**] «великий калач, обрядовий весільний хліб; пиріг з капустою Мо; корж з кукурудзяної муки Ме», [*лéжінь*] «корж з кукурудзяної муки» Ме, [*лéґа*] «обрядовий весільний хліб», [*лєґа*] «тс.» Ж;— р. [*лéжень*] «весільний хліб, що випікається одночасно з короваєм;

весільний хліб, калач, прикрашений фігурками з тіста»;— очевидно, пов'язане з *лежа́ти*; назва зумовлена, можливо, тим, що лежень випікається не в формі, як коровай, а лежить у печі просто на черені; значення «пиріг» і «корж», очевидно, вторинні.— Див. ще **лежа́ти.**

лезги́ни (одн. *лезги́н*) (одна з народностей Дагестану), *лезги́нка* (танець);— р. *лезги́н*, бр. *лезгі́н*, п. ч. Lezgin;— похідне утворення з суфіксом *-ин* (типу *литви́н*, *волóшин*) від давнішої форми *лéзги*, яка є самоназвою лезгинів, пов'язаною, очевидно, з назвою скіфського племені на Кавказі Λῆγες (Strabo XI 503).— БСЭ³ 14, 267.

[лéзний] «гулящий, такий, що не має пристановища й занять» Пі, Ж;— р. [*лёзный крестьянин*] «одинокий і безземельний, бурлака»;— запозичення з польської мови; п. luźny «який не має заняття і постійного проживання», ст. loźny, lóźny «тс.» (про селян), luźniak «бідний господар, селянин без хати і землі», luźnik «тс.» походять від свн. lōs «вільний, нічим не зв'язаний» (двн. lōs «тс.»), спорідненого з дангл. lēas «неправдивий», діскл. lauss «вільний», гр. λύω «розв'язую, звільняю», лат. solvo (<*se-luo), -ere «тс.», luo, -ere «очищаю, звільняю», дінд. lunā́ti «ріже, обрізає».— Richhardt 75; Sławski IV 394—395; Brückner 304; Kluge—Mitzka 446.— Пор. **лес, люз.**

лéзо, *лéзво* «лезо»;— р. *лéза* «бондарний струг; [лезо]», [*лёзо*] «лезо», [*лёз*] «бондарний струг», *лéзвие* «лезо», бр. *лязó*, [*лéзиво*] «тс.», др. *лезъ* «лезо клинка», болг. *лезвié* «лезо»;— не зовсім ясне; припускається псл. lězo, що походить від дієслів lězti «лізти», laziti «лазити» і виникло спочатку в термінології бортництва та бджільництва (Варбот Этимология 1964, 41—43); менш переконливими є спроби пов'язання з лат. ligō «кирка, мотика», гр. λίσγος «тс.» (Agrell Zwei Beiträge 36—37; Ильинский ИОРЯС 23/1, 172—173), з ірл. slige «вулиця», sleg «спис», гот. slauhts «забій, заріз» (Loewenthal AfSlPh 37, 392), з ie. *leĝ- «гострий, різати» (Čop, Sl. revija 9, 155—159); зближення з коренем rěz-, укр. *різати*, р. *рéзать* (Горяев 184) є помилковим.— Фасмер—Трубачев II 476; Маковский Этимология 1965, 259.— Див. ще **ла́зити, лі́зти.**

[лéйба] «ледащо, ледар МСБГ, Ва; неакуратна одежина МСБГ», [*лáйба*] «спрацьована машина; неповоротка, ледача людина» Ва;— запозичення з польської мови; п. [leiba] «млява, вайлувата людина; дурень, розтелепа; людина в завеликому одязі; незграбний одяг» походить від нвн. [leib] «блуза, каптан, корсет».— Sławski IV 121.— Див. ще **лéйбик.**

[лéйбик] «чоловічий верхній одяг (звичайно без рукавів); частина чоловічого костюма, жилет; жіночий верхній одяг; ліф, корсаж, корсет Ж», [*лáйбик*] «ліф, корсаж, корсет» Ж;— п. lejbik «військовий мундир; ліф, корсет; жіноча кофта, чоловічий каптан, сукняна або полотняна жилетка», lajbik «тс.», ч. [lajbl, lajb, lajblík, lajbík] «жилетка; корсаж, ліф», слц. [lajbel', lajblík] «тс.», схв. *лàјб* «тс.; різновид жилета; верхня частина жіночого плаття», слн. lájbič «жилет»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. Léibchen «ліф, корсаж, корсет» є зменшувальною формою від Leib «тіло, талія; ліф, корсет», що походить від свн. līp(b) «життя; тіло, корпус» < двн. līb «тс.», спорідненого з дангл. діскл. līf «життя», англ. life «тс.», псл. ľьnǫti < *līpnǫti, lipnǫti, укр. *ли́пнути*.— Richhardt 72; Шелудько 36; Sławski IV 121; Machek ESJČ 318; Bern. I 717; Kluge—Mitzka 432; Klein 887—888.— Див. ще **ли́пнути.**— Пор. **ліф.**

[лéйдати] «лінитись, довго й повільно йти, повільно працювати» Ва;— афективне утворення, близьке до [*лайдáк*] «ледар», [*лéйба*] «тс.» (пор.).

лейкемі́я «білокрів'я»;— р. *лейкеми́я*, бр. *лейкемія*, п. leukemia, ч. leukaemie, слц. leukémia, вл. leukemija, болг. *левкеми́я*, м. *леукемија*, схв. *леукèмија*, слн. levkemíja;— медичний термін, утворений з двох грецьких слів: прикметника λευκός «білий, світлий, ясний, яскравий» та іменника αἷμα

«кров».— СІС 388; ССРЛЯ 6, 142; Kopaliński 570; Sł. wyr. obcych 426; Holub—Lyer 286; БЕР III 339; Вујаклија 512; Frisk I 39, II 108—109; Boisacq 571—573; Walde—Hofm. I 823—824.— Див. ще **левко́й, ли́сий.**— Пор. **лейкоци́т.**

лейкоци́т «біле кров'яне тільце», *лейкоцито́з*;— р. *лейкоци́т*, бр. *лейкацы́т*, п. ч. слц. вл. leukocyt, болг. *левкоци́т*, схв. *леукòцӣт*, слн. levkocít;— медичний термін, утворений з двох грецьких слів: прикметника λευκός «білий, світлий, ясний» та іменника κύτος «посудина; оболонка; тіло», спорідненого з лат. cutis «шкіра; шкура; оболонка», дісл. hūđ, дангл. hȳd, двн. hūt «тс.», hutta «хата, хатка, курінь», кімр. cwd «кишеня; мішок; черево; оболонка», лит. kutỹs «гаманець, мішок для грошей», kiáutas «шкаралупа, шкірка, шкурка, оболонка», прус. keuto «шкіра, шкура, оболонка».— СІС 388; ССРЛЯ 6, 142; Kopaliński 570; Sł. wyr. obcych 426; Holub—Lyer 286; БЕР III 340; Вујаклија 513; Frisk II 57, 108—109; Boisacq 539—540, 571—573; Walde—Hofm. I 320, 823—824; Fraenkel 323; Klein 882.— Див. ще **левко́й, ли́сий.**— Пор. **лейкемі́я, гу́та.**

лейтена́нт;— р. *лейтена́нт*, бр. *лейтэна́нт*, п. lejtnant, lejtenant, ч. слц. lajtnant, вл. lejtnant, болг. *ле́йтена́нт*, схв. *ла̏јтнант*, слн. lájtnant;— через посередництво російської і німецької мов (нвн. Léut(e)nant) запозичено з французької; фр. lieutenant «лейтенант; заступник, намісник» є калькою слат. locum tenens «намісник, заступник» і відповідно складається з іменника lieu «місце; місцевість», що походить від лат. locum «місце; посада; місцевість», і дієприкметника теп. ч. tenant від дієслова tenir «тримати, держати; володіти», що походить від слат. *tenīre < tenēre «тримати, держати; володіти, мати, займати», спорідненого з дінд. tanṓti «розтягує, натягує; розтягується, простягається», tanuḥ «тонкий; ніжний», гр. τείνω «натягую, розтягую», псл. teneto «сітка; петля, сильце», tьnъkъ «тонкий», укр. *тене́та, тонки́й*.— СІС 388; Фасмер II 477; Sławski IV 123; Kopaliński 565; Holub—Lyer 279; БЕР III 350; Kluge—Mitzka 438; Dauzat 436, 704; Walde—Hofm. I 817—818, II 662—665; Boisacq 907—908; Klein 887.— Див. ще **лока́льний, тене́та, тонки́й.**

лейтмоти́в;— р. *лейтмоти́в*, бр. *лейтматы́ў*, *ч.* leitmotiv, слц. leitmotív, болг. *ла́йтмотив*, м. *лајтмоти́в*, схв. *ла̏јтмотӣв*, слн. leitmotiv, lájtmotiv;— запозичення з німецької мови; нвн. Léitmotiv «лейтмотив» утворене композитором Р. Вагнером з основи дієслова leiten «вести, проводжати, супроводити; керувати» (двн. leiten, leittan), спорідненого з днн. lēdian, дангл. lǣdan, англ. lead, дісл. leiđa «тс.», гот. ga-leiþan «іти, ходити», тох. A lit- «тс.», та іменника Motív «мотив».— СІС 388; Holub—Lyer 284; Вујаклија 499; Kluge—Mitzka 435.— Див. ще **моти́в.**— Пор. **лі́дер.**

ле́йтух — див. **фле́йтух.**

лека́ло «фігурна лінійка для викреслювання кривих ліній», *лека́льник*;— р. *лека́ло*, бр. *ляка́ла*;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *лека́ло* «фігурна лінійка; шаблон для виготовлення виробів складної форми» є, мабуть, діалектною фонетичною формою замість **лякало*, що може бути зведене до псл. lękǫ, lęcati «гнути, згинати»; пор. р. [*лека́ло*] «пристосування для згинання санних полозів», [*ля́кий*] «горбатий, сутулий, зігнутий, згорблений», стсл. **сълѧкыи** «зігнутий», **сълѧкѫ, сълѧшти** «згинати, вигинати», слн. lécati «гнути; лякати», léknoti «тс.»; первісне значення — «шаблон, по якому можна щонебудь гнути» (пор. п. krzywik «лекало», утворене від дієслова krzywić «гнути, згинати»); припущення про зв'язок з *ли́ти* (Горяев 184) помилкове.— Фасмер II 478; КЭСРЯ 237; Преобр. I 444—445.— Див. ще **ляк.**— Пор. **лук**[1].

[**ле́квар**] «варення із слив; повидло ДБ II», [*лехва́ря*] «несмачний суп, погана страва» Г, ВеЗн, [*ле́хвора*] «несмачний суп» ВеБ, [*не́квар*] «кашоподібна, погано зварена страва» Ж, [*неква́ря*] «несмачний суп, погано зварена страва» Г, ВеЗн, [*не́тварь*] «тс.» тж;— п. ст. lekwarz «густа суміш певних ліків, подібна до повидла», lektwarz, lakwarz, lęktwarz, elektwarz «тс.», ч. lektvar

«лікарський відвар; цілющий напій», ст. lektvaŕ «порошок, змішаний з медом тощо; ласощі», lekvaŕ «тс.», слц. lekvár «(фруктове) повидло»;— через посередництво словацької і угорської мов (уг. lekvár «повидло, мармелад») запозичено з німецької; свн. laktwārje, lektuārje, electuārje «лікарська кашка, цілющий морс» походить від пізньолат. ēlektuārium «суміш ліків; порошок з медом або сиропом», яке виникло під впливом лат. ēlectus «вибраний» з гр. ἐκλεικτικόν букв. «ліки, які вилизуються», утвореного від дієслова ἐκλείχω «вилизую», що складається з префікса ἐκ- (ἐξ-) «із-, ви-» і дієслова λείχω «лижу», спорідненого з лит. liēžti «лизати», лтс. làizît, псл. ližǫ, lizati «тс.», укр. *лижу́, лиза́ти*; семантичні і формальні зміни відбулись на українському ґрунті.— Орос Доп. УжДУ II 75; Лизанец 607; Sławski IV 33; Brückner 115; Machek ESJČ 325—326; Holub—Lyer 285; Matzenauer 239; MNTESz II 747; Bárczi 188; Kluge—Mitzka 425; Frisk II 102.— Див. ще **екзе́ма, з²**, **лиза́ти**.

лéксика, *лексе́ма, лексикалізáція, лексикóн, лексикалізóваний, лексúчний,* [*лексикáльний*] «лексичний» Ж, ст. *лексикон* (1627);— р. болг. м. *лéксика*, бр. *лéксіка*, др. *лексиконъ*, п. leksyka, ч. lexika (рідк.), lexikon, слц. lexika, вл. leksikon «словник», схв. *лèксик(а)*, слн. léksika;— запозичено з грецької мови — в давньоруську через церковнослов'янську, пізніше в українську мову через російську і, далі, німецьку або французьку (нім. Léxikon, фр. lexique «лексика); гр. λεξικόν «словник» є похідним від λέξις «слово», пов'язаного з λέγω «збираю; рахую; говорю, розповідаю», спорідненим з лат. lego «збираю, читаю, виголошую», алб. mb-ledh «збираю»; ie. *leĝ- «збирати».— СІС 389; Фасмер II 478; Kopaliński 565; Holub—Lyer 286; БЕР III 353; Frisk II 94—96; Boisacq 563; Walde—Hofm. I 780.— Пор. **ло́гіка**.

лексикогра́фія, *лексикóграф, лексикографíчний*;— р. болг. *лексикогра́фия*, бр. *лексікагра́фія*, п. leksykografia, ч. lexikografie, слц. lexikografia, вл. leksikografija, м. *лексикографија*, схв. *лексикографија*, слн. leksikografíja;— запозичення з французької мови; фр. lexicographie утворене з гр. λεξικόγράφος «лексикограф», яке складається з основ іменника λεξικόν «словник» (λέξις «слово») і дієслова γράφω «креслю, пишу».— Kopaliński 565; Holub—Lyer 386; Klein 884; Dauzat 434.— Див. ще **графа́**, **лéксика**.

лексиколóгія, *лексикóлог, лексикологíчний*;— р. болг. *лексиколóгия*, бр. *лексікалóгія*, п. leksykologia, ч. lexikológie, слц. lexikológia, вл. leksikologija, схв. *лексиколо̀гија*, слн. leksikológíja;— запозичення з французької мови; фр. lexicologie утворене з двох грецьких слів: λεξικόν «словник», від якого походить укр. *лéксика*, та λόγος «слово; розповідь», спорідненого з першим словом.— Kopaliński 565; РЧДБЕ 398; Вуjаклија 509; Dauzat 434.— Див. ще **лéксика, ло́гіка**.

лéкція, *лéктор, лектóрій, лéкторка, лéкторство, лéкторська, лектрúса* «жінка-лектор; жінка-читець», *лектýра* «посада, заняття лектора-викладача; [читання]», *лекці́йний;*— р. болг. *лéкция*, бр. *лéкцыя*, п. lekcja, ч. lekce, слц. lekcia, вл. lekcija, м. *лекција*, схв. *лèкција*, слн. lékcija;— можливо, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. lēctiō «читання» пов'язане з lego «читаю; виголошую».— СІС 389; Hüttl—Worth 16; Фасмер II 478; Sławski IV 128; Kopaliński 565; Holub—Lyer 284; БЕР III 354; Walde—Hofm. I 780.— Див. ще **лега́льний**.— Пор. **легéнда, легіóн, легуміни**.

лéле[1] (вигук для вираження жалю, нарікання, страху або здивування), *лéлечко* «тс.», [*лелéкати*] «голосити, стогнати, квилити», [*лелéчи*] «тс.» Ж, [*лелíти*] «плакати, пхикати» Ж;— болг. *лéле* (вигук для вираження жалю, ляку або здивування), м. *леле* (вигук для вираження болю, страху, горя, здивування), схв. *лѐлē* «леле», *лēлé* «тс.»;— звичайно пояснюється як вигук звуконаслідувального характеру (псл. *lele), утворений подвоєнням складу le, подібно до гр. ἐλελεῦ (вигук скорботи), ἐλελελεῦ «тс.» (Sławski IV 140; БЕР III 354;

Matzenauer 239); більш очевидною здається тотожність цього вигуку з кличною формою від [*ле́ля*] (псл. [leljа]) «старша жінка; тітка; мати»); пор. *не́не* «леле» від *не́ня* «мати».— Див. ще *ле́ля*.

[леле²] (вигук, що вживається як приспів у дитячій пісеньці), [*леле́кати*] «невміло співати» Ме, [*леле́сати*] «скакати» Ж, [*лелета́ти*] «співати, виводити трелі» Ж, [*лелетіти*] «тс.»;— р. *лёли, лели́* (вигук, що вживається як приспів пісні), [*лель-люли́, леля, ле́люшки*] (пісенні приспіви), п. [lelom] (приспів), схв. *лѐља, лѐљо* (приспів у народних піснях);— псл. le-lē, вигук звуконаслідувального характеру з дитячої мови, утворений подвоєнням складу le, що наспівується при колиханні дитини; пор. лит. čiūčiuo-lèliuo «люлі-люлечки», leliúoti «колисати, наспівуючи lèliuo; пестити», лтс. lēlēt «заколисувати дитину співом».— Sławski IV 138—139.— Пор. **леля́ти, лю́лі**.

леле́ка, *лелеча́*, *лелеченя́*, [*леле́чич*] «лелека-самець», *леле́чий*;— р. [*лекле́к*] «біла чапля; лелека», болг. схв. *ле́лек* «лелека»;— запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. läilăk «лелека», аз. lejläk, кирг. leklek, каз. läjlek зводяться до перс. leklek, яке походить від ар. laklak «тс.» звуконаслідувального походження; припускалося звуконаслідувальне походження і на слов'янському ґрунті (Преобр. I 445; Младенов 272).— Булаховский Вибр. пр. III 193; Клепикова ВСЯ V 168—169; Фасмер II 478; Шипова 221—222; БЕР III 350, 354—355; Стаховский Этимология 1964, 67—68; Bern. I 700; Mikl. EW 164; Lokotsch 103.

[*ле́ленц*] «годованець» НЗ УжДУ 26;— запозичення з угорської мови; уг. lelenc «знайда, найда; підкидьок» є похідним від дієслова lel «знаходити», спорідненого з фін. löytää, ест. leida, leidma «тс.».— Дзендзелівський НЗ УжДУ 26/2, 9; MNTESz II 747; Bárczi 188.

[*лелеч*] (бот.) «вільха зелена, Alnus viridis DC» Mak, [*ле́лич, ле́ліч, лелі́ч* Mak, *лемич* Mak] «тс.», [*леле́чій*] «сосна гірська, жереп, Pinus montana Mill. (Pinus mughus Scop.)» Ж;— п. [lelicz] «вільха зелена» (з укр.);— назви, очевидно, спільного, але неясного походження.

[*леле́лька*] «коралі» Ж;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *лелі́лий* «блискотливий», *лелі́тка* «блискітка».— Див. ще *леліти*.

[*ле́ли́к*] (зоол.) «кажан, Vespertilio L.» ВеБ, [*леліяк*] «тс.» ВеНЗн, [*леля́к*] «тс. ВеБ; (орн.) дрімлюга, Caprimulgus europaeus L.», [*ле́лик*] «метелик» Ж, [*ле́ли́ця*] (ент.) «бабка, Libellula calopterux» Ж, [*лелякъ*] «дрімлюга» Л, *ли́ли́к* «кажан» Марк.— Тат., Ме, [*лилияк* Sławski, *люлек* ВеНЗн] «тс.»;— р. [*леле́к*] «дрімлюга», [*лелёк, леля́к, лило́к, лиля́к*], бр. *ляля́к*, [*ліля́к*] «тс.», п. lelek «тс.; [кажан]», ч. слц. lelek «дрімлюга», болг. [*ли́лек*] «кажан», схв. *ли́љак*, [*лиљак*], слн. [lílek] «тс.»;—псл. *lelькъ, *lilькъ, lelikъ, lilikъ, leljakъ, liljakъ «кажан; дрімлюга; метелик», пов'язані з lelějati, lelěti (*lilěti) «хитатися, коливатися»; назви зумовлені переривчастим, нерівним характером польоту відповідних тварин;— споріднені з лит. lelỹs «дрімлюга», [lẽlis, lẽle, lalỹs], лтс. lēlis «тс.»; спроба виведення від звуконаслідувального вигуку псл. lele, за характером крику птаха (Bern. I 700; Булаховський Вибр. пр. III 254; Bezlaj ESSJ II 141), залишає без пояснення назви метеликів і кажана; зведення до псл. *lilъ «шкіра» (БЕР III 402; Gutschmidt ZfSl 24, 40—41) не пояснює назв метеликів і птахів; думка про походження з тур. läilăk (Mikl. TEl II 118) помилкова.— Бандрівський Досл. і мат. V 4; Фасмер II 479; Sławski IV 139—141; Brückner 294; Machek ESJČ 326; Schuster-Šewc 825—826; ЭССЯ 14, 105—106.— Див. ще *леля́ти*.

[*леліка*] «тітка» Ж;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. [*лели́кэ*] (рум. [lelícă]) «тітка (у звертанні до старшої віком жінки)» є зменш. формою від *ле́ле* (lêle) «тс.», що походить від болг. *ле́ля* «тітка (сестра батька або матері; звертання до старшої віком жінки)», спорідненого з укр. [*ле́ля*] «старша сестра».— Scheludko 137; Vrabie Romanoslavica 14, 159; Михаилэ Romano-

slavica 1, 59; СДЕЛМ 233; DLRM 453.— Див. ще **лéля.**

[**лéліт**] (орн.) «сова; сич; сова яструбина, Surnia ulula L.», [*лелет*] «тс.; сова сіра, Strix aluco L. ВеНЗн»;— п. [lelet] «сова» (з укр.);— похідне утворення від звуконаслідувального дієслова [*лелетіти* (*лелетáти*)] «виводити трелі, співати», оскільки крик цього птаха — голосна трель (пор. *лéліт лелетить* ВеНЗн); думка про запозичення з польської мови (Онышкевич Исслед. п. яз. 244) помилкова.— Булаховський Вибр. пр. III 254; Фасмер II 479; Sławski IV 139—141; Bern. I 700.— Див. ще **лелé**[2]

леліти «виблискувати, блищати, відбивати світло, проміння; тихо протікати, струменіти», [*леліяти*] «виблискувати», [*ленíти, линíти* Ж] «тс.», [*лелáвка*] «біляста земля (неродюча)» ВеНЗн, [*лелáня*] «тс.» тж, Ж, *лелíтка* «блискуче кружальце для прикрас; [назва квітки]», [*лилíтка*] «блискітка» Ж, [*лелíлий* (*лилíлий*)] «блискотливий» Ж;— р. [*лелéять* (*лилéять*)] «блискотіти, переливатися»;— результат видозміни форми *леліяти* «[колихати, хитати]» (нове значення виникло спершу, очевидно, у зв'язку з водою (пор. ч. ст. leleti «робити хвилі, хвилювати»).— ЭССЯ 14, 100—102; Bern. I 699—700.— Див. ще **леліяти.**— Пор. **лелéлька.**

лелія «лілія», [*лелия*] «тс.» ВеЛ, [*лелієвáтї, лелíйнїй*] Мак; — п. [lelija, leluja], слц. lel'ija, нл. leluja, схв. *лéлија*, слн. lę́lija, lelja;— варіант назви *лілéя* «тс.», що виник, очевидно, під впливом подібного за звучанням дієслова *леліяти* «пестити, голубити» (пор. у вірші: «Хвиля лелію леліє...»).— Див. ще **лілія.**

леліяти «пестити, голубити, плекати; [колихати, хитати Ж]», [*лелíти*] «пестити, голубити»;— р. *лелéять* «леліяти; [колихати]», бр. [*лелéць*] «пестити; колихати», др. *лелѣяти* «колихати, хитати», п. [lelać] «пестити; колихати, бавити», ст. lelejać «колихати, хитати», ч. ст. leleti «робити хвилі, хвилювати», нл. lelawiś se «перевалюватися з боку на бік, валятися; качатися; безсоромно поводитися», болг. *лелéя* «колихаю в колисці, заколисую; лелію», м. *лелее* «хитає, колихає», схв. *лељúјати, лелèјати*;— псл. lelějati, lelěti «колихати» від приспіву lele при колиханні дитини;— споріднене з лит. leliúoti «заколисувати маленьку дитину приспівом (čiùčiuo-lèliuo); пестити, леліяти», лтс. leluôt «заколисувати (дитину)», дінд. lēlā́yati, lēlāyáti, lēláyati «колише; хитається; тремтить», lálati «пестить, жартує, бавиться», lālayati «пестить, леліє», lólati «рухається туди й сюди»; можливо, етимологічно пов'язане з *лю́лі*.— Фасмер II 479; Преобр. I 446; Sławski IV 138—139; Brückner 294; Zagorski JP 35, 184—188; Machek ESJČ 326; БЕР III 355; Skok II 287; Bern. I 699—700; Rozwadowski Qu. gr. et. II 258—259; Zubatý LP 27, 68; ЭССЯ 14, 100—102; Trautmann 156—157; Būga RR I 452.— Див. ще **лелé**[2].— Пор. **лю́лі.**

[**лелю́хи**] «нутрощі» Ж;— запозичення з польської мови; п. [lelochy] «баранячі нутрощі» пов'язане з jelito «кишка, нутрощі», [lelito] «тс.», спорідненим з укр. [*ялитú*] «нутрощі»; *-юх-* виникло, очевидно, під впливом *кéндюх*, [*кáлюхи*] «кишки».— Sławski I 557, IV 141.— Див. ще **ялитú.**

[**лéля**] «старша сестра» Мо, [*лéля*] «мати сім'ї, господиня дому»;— р. [*лёля*] «тітка, старша сестра», [*лёлька*] «тс.», др. *леля* «тітка», *лелѣя* «тітка, родичка», болг. *лéля* «тітка (сестра батька або матері)», *лéлка* «тітка; нянечка», схв. *љéљја* «тітка (сестра матері)», *љéлка* «старша сестра», ljéla «старша жінка» (у мовленні дітей);— псл. lelja «старша сестра, тітка», пов'язане з дитячим лепетом і паралельне формам l'alja, l'olja з частково подібною семантикою; значення «старша сестра» (= «нянька») могло бути підтримане зближенням з фонетично подібним lelějati «колихати».— Преобр. I 446; Brückner 290; БЕР III 356—357; ЭССЯ 14, 103—105; Bern. I 700.— Пор. **леліяти, ля́ля, льóля.**

[**лéльо**] «батько», [*лéлі, лéлька, лéльо* Ж, *лéлька* Ж] «тс.»;— болг. [*лелúн*] «дядько», [*лéляк*] «тс.»;— результат видозміни давнішого [*лéля* (*лéля*)] «мати сім'ї, господиня дому».— Див. ще **лéля.**

ле́льом-по́ле́льом «дуже повільно; [недбало Ж]», [*ле́ле-поле́ле*] «повільно; недбало» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. lelum polelum «не поспішаючи, помалу, спроквола» складається з lelum, спорідненого з укр. [*леле́*] (вигук, що вживається як приспів у дитячій пісеньці), та похідного від нього polelum (пор. укр. р. *ма́ло-пома́лу*); спочатку означало, мабуть, часте повторення приспіву, який виконувався повільно і протяжно (зокрема при колиханні дитини); пов'язувалося і безпосередньо з псл. lelějati, п. ст. lelejać «колихати, хитати»; припускалося що Lelь і Polelь — імена давніх слов'янських божеств (у польських джерелах засвідчені з XV ст., в російських — з кінця XVIII ст., пор. і схв. поет. Ljéljo «бог весни»); про помилкове сприйняття часто повторюваних приспівів lelum polelum, leli poleli і под. як власних імен див. Потебня РФВ 7, 221; Brückner 394.— Преобр. I 445; Sławski IV 141—143.— Див. ще **леле́²**, **по.**

[**лем**] «але; тільки, лише; от, же, ж», [*лем* Ж, *ле́ме*] «тс.»;— п. слц. [lem] «тільки, лише»;— результат видозміни форми [*лен*] «тільки, лише»; думки про запозичення з словацької мови (Brückner 204; Дзендзелівський УЗЛП 34) або з польської (Панькевич Укр. говори Підкарп. Русі 405) необгрунтовані.— Німчук ІУМ Морфологія 484—485; Sławski IV 143.— Див. ще **ле́но.**

[**ле́мбати**] «базікати» МСБГ, [*ле́мбур*] «базіка» МСБГ, [*лембури́стий*] «балакучий» МСБГ;— афективне утворення, можливо, пов'язане з [*ле́мбас*] «лобуряка».— Пор. **ло́мбиш.**

ле́мбик «чавун (посуд); [колба для перегонки, реторта Ж; перегінний куб]», [*але́мбик*] «перегінний куб»;— р. [*але́мбик*] «шолом, ковпак перегінного пристрою; ручний або малий перегінний пристрій», бр. [*але́мбик*] «посудина для перегонки, реторта, куб»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. alembik «перегінний куб; дистиляційний апарат», ст. alambik «тс.», як і ч. ст. alambik «реторта», alembik «тс.», болг. *аламби́к* «посудина для дистиляції, дистилятор», схв. làmbik «котел для дистиляції; пристрій для перегонки», через посередництво французької та іспанської мов (фр. alambic «перегінний куб», ісп. alambique «тс.; дистилятор») зводиться до ар. al-anbîk «кубок; посудина для перегонки», яке походить від гр. ἄμβιξ «вид кубка; шолом, ковпак перегінного куба», пов'язаного з ἄμβη «край щита, що виступає; опуклість, випуклість», ἄμβων «виступ, підвищення», етимологічно неясних, можливо, споріднених з лат. umbo «опуклість, випуклість; виступ у середині щита»; припускається також посередництво італійської мови (іт. lambicco, limbicco «змійовик, реторта»).— Пі 123; Фасмер I 70, II 480; Kopaliński 47; Machek ESJČ 35; Skok II 265; Dauzat 22; Bloch 19; Frisk I 89, 90; Lokotsch 7—8.— Пор. **амво́н.**

ле́мент, [*ле́мін*] «лемент Пі; плач Ж; белькотання Ж», [*ля́ме́нт*] «лемент» Г, Пі, *лементли́вий*, *лементі́ти*, *лементува́ти* «галасувати; [скаржитися, нарікати Ж]», [*лементува́тися*] «клопотатися, метушитися», [*лиментіти*] «кричати» Мо, [*ляментува́ти*] «лементувати»;— р. [*ле́мент*] «турбота, клопіт», бр. *ля́мант* «крик, голосіння», п. lament «лемент, лементування», ч. lament «крик, голосіння, плач; нарікання, ремствування, тужіння», слц. [lamenty] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичене з латинської; лат lāmentum «ридання, плач» є похідним від lāmentārī «нарікати, бідкатися», пов'язаного з дієсловом lātrāre «гавкати; репетувати, горлати», спорідненим з лит. lóti «гавкати; лаяти; робити наклеп», лтс. lāt «тс.», псл. lajati (lati) «гавкати, лаяти», укр. *ля́яти*.— Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Акуленко 135; Richhardt 74; Онышкевич Исслед. п яз. 244; Фасмер II 480; Sławski IV 37—38; Brückner 290; Holub—Lyer 280; Walde—Hofm. I 754—755.— Див. ще **ля́яти.**

[**леместу́ва́ти**] «докучати» Ж;— результат видозміни [*молестува́ти*] «докучати просьбами» Ж, очевидно, зближеного з *лементува́ти* «галасувати,

[скаржитися, нарікати]».— Див. ще **молестувáти.**

[**лéмзати**] «повільно їсти Г; ходити дуже повільно, кволо Ва, Сизько», [*лематы*] «ходити дуже повільно, кволо» Ва, [*лемзíти*] «повільно йти, бродити, плентатися» Ж, [*лúмзати*] «повільно їсти», [*лéмза*] «бродяга» Ж;— р. *лéмзá* «розтелепа, роззява», [*лемзúла, лемзя́, лемзя́й*] «зівака, роззява», [*ля́мза*] «тс.; повільна в роботі, немоторна людина», [*ля́мать*] «забарно їсти, нехотя сьорбати; неохоче щось робити; повільно рухатися», [*ля́мить*] «неохоче працювати, тягти, зволікати», [*ля́мзить*] «тс.», п. [lamza] «розтелепа, мамула, тюхтій»;— неясне; пов'язання п. [lamza] з нвн. Lápsack, букв. «мішок з ганчір'ям» (SW II 682) необгрунтоване.

[**лемíз**] (бот.) «чистотіл звичайний, Chelidonium majus L.» ВеНЗн, Mak;— неясне; можливо, результат видозміни назви [*зимозелень* (*зелемóзелень, зелемизеленя*)] і под. «тс.».— Пор. **зелемозéнь.**

лéмич — див. **лелеч.**

лемíш;— р. *лéмеш, лéмéх*, бр. *лямéш*, [*лемеш*], др. *лемешь* «соха, плуг», п. lemiesz «леміш», ст. lemięsz, lemięż, ч. слц. lemeš, вл. Lemišow (топонім), болг. *лемéж*,м. *лемеш*, схв. *љèмеш,лèмеш, лèмjеш, лèмеж*, слн. lémež «тс.», стсл. **лемешь** «соха, плуг»;— псл. lemešь/lemežь «вістря рала чи плуга; соха, плуг», пов'язане чергуванням голосних з lomiti «ламати» як назва знаряддя, що ламає землю;— споріднене з лит. lẽmežis «зуб розсохи, на який надівається леміш», лтс. lemesis «леміш»; такий самий розвиток значення в дінд. phála «леміш» < *(s)phel- «розщеплювати, ламати», дінд. phálati «тріскає»; зіставлення з лат. vomis «леміш» (Machek ESJČ 326) необгрунтоване.— Дзендзелівський НЗ УжДУ 37, 42; Фасмер II 480; Sławski IV 146—148; Brückner 294—295; БЕР III 358; Младенов 272; Bezlaj ESSJ II 133; Варбот Этимология 1965, 120; Bern. I 700—701; Mikl. EW 164; Rudnicki Prasł. II 13—14; ЭССЯ 14, 108—110; Mühl.—Endz. II 449, 470—471; Эндзелин СБЭ 196; Fraenkel 354.— Див. ще **ламáти.**

лемíшка «страва з густо запареного борошна», [*лемéха*] «лемішка; флегматик», [*лемéшик*] «земля з глинистим грунтом» Ж, *лемехувáтий* «неповоротний, млявий, флегматичний», [*леміцáний*] (з лемішки), *розлемíшений* «грузлий, розмоклий»;— р. [*лемéшка*] «лемішка», бр. *лямéшка*, [*лемéха*], п. [lemieszka, lemięszka, lemiszka, lemiecha, lemięcha] «тс.» (з бр. і укр.);— неясне; пов'язується з *лемíш* «рало» (Brückner 294; KZ 48, 201) через схожість грудочок тіста і зораної землі (спочатку *лемíшкою* могла називатися земля, зорана за допомогою лемеша); припускався зв'язок з *ламáти* (Фасмер II 481); висувалась гіпотеза про запозичення з фінно-угорських мов (пор. фін. liemi «бульйон, суп», вепське l'emuz, уг. lé «соус, підлива, юшка, сік», манс. lāxm «суп, юшка», мар. lem «тс.» (Kalima 152; Uotila FUF 26, 163 і далі), хоча в такому випадку чекалося б *lēm-, до того ж географічне поширення слова в слов'янських мовах незвичне для фінно-угорських запозичень; форма lemĕcha виводилася з *le «тільки, лише» + mĕxa «мішати» (Machek LF 52, 110—111); висувалася також гіпотеза про походження з нвн. *Leimmus «густий відвар (вівса тощо)» (Karłowicz 340; Matzenauer LF 9, 200), хоча німецьке слово не засвідчене.— Фасмер II 480—481; Sławski IV 148—149; Brückner 294.— Див. ще **леміш.**

лемíя — див. **ля́ма.**

лéмко «представник етнографічної групи українців у Карпатах», [*лемáк, лемчак* ВеЛ] «тс.», [*лемáчка*] «лемка», [*лемкúня, лемчáнка*] «тс.» Ж, [*лéмківщина*] «місцевість, заселена лемками», *лéмківський*;— р. *лéмки*, п. lemko;— похідне утворення від поширеного у лемків слова [*лем*] «тільки, лише».— ВеЛ 1; Фасмер II 481; Sławski IV 143.— Див. ще **лем.**— Пор. **лишáк.**

[**лемнýти**] «віддалитися, відступити; поцупити, потягти»;— неясне; можливо, пов'язане з [*лематы, лéмзати*] «ходити дуже повільно, кволо», [*лемзíти*] «повільно йти, бродити, плентатися», пор. аналогічне семантичне зрушення в р. [*ля́мзить*] «тягти, зволікати» і та-

кож «красти, тягати», [*сля́мзить*] «потягти, украсти»; пов'язувалося також (мало переконливо) разом з ч. lem «облямівка, кайма, обшивка», limec «комір» з lem-, lom- «ламати» (Zubatý St. a čl. I 2, 103).— Пор. **лéмзати.**

лен (іст.) «спадкове земельне володіння в епоху феодалізму, яке надавалося васалу за умови несення ним військової служби та виконання інших повинностей», [*лéно*] «те.» Ж, *лéнник*. [*ленóвник*] «ленник» Ж, *лéнний*, [*ленни́чий*] «ленний» Ж, [*підлéно*] «підлен» Нед, [*підленóвник*] «підленник» Нед;— р. *лен*, [*лéна*], бр. *лен*, п. lenno, ч. слц. слн. léno, вл. нл. leno, схв. *лéно*;— через посередництво російської, а також польської і чеської мов запозичено з німецької; нвн. Léh(e)n «лен» (свн. lēhen «тс.») пов'язане з нвн. leihen «позичати; віддавати в найми, в тимчасове користування» (двн. līhan, свн. līhen «тс.»), спорідненим з гот. leiwan «тс.», гр. λείπω «залишаю, покидаю», лат. linquo «залишаю, віддаю; покидаю», дірл. lēicim (з *linqīmi) «залишаю», вірм. lk'anem «залишаю, покидаю», лит. lìkti «залишатися, лишатися», стсл. **отълѣкъ** «рештки; залишок».— CIC 389; Richhardt 73; Фасмер II 481; Sławski IV 155—156; Brückner 295; Kopaliński 566; Machek ESJČ 326; Holub—Lyer 285; Schuster-Šewc 815; БЕР III 360; Bern. I 701; Kluge—Mitzka 431, 434; Frisk II 99—100; Walde—Hofm. I 808—809.— Пор. **лан.**

[**лéнджитися**] (коло чогось) «трудитися, займатися (чимось)» Ж;— неясне.

Ленíна (жіноче ім'я);— р. *Ленúна*;— утворене від прізвища-псевдоніма В. І. Леніна (Ульянова).— Спр. личн. имен 505.— Пор. **Нінéль.**

леніти, *линíти* — див. **леліти.**

[**ленішóк**] «скатерка» Ж;— очевидно, нерегулярне утворення від [*лен*] «льон» Ж, [*лéнний*] «льняний» (пор. *ленні скатерті*).— Див. ще **льон.**

[**лéнія**] «межа між городами або ділянками лісу; вулиця в селі ЛЧерк; вузька межова дорога між полями Мо», [*лéнія*] «мисливська стежка (в лісі)» Ж, [*ленíйка*] «вузька доріжка між полями» Л;— запозичення з польської мови; п. [lenija] «лінія; просіка (в лісі); межа», як і схв. [*лéниja*] «вузька дорога між полями», є діалектним варіантом слова linia «лінія, бойова лінія; кордон; мисливська стежка, просіка (в лісі); лінійка», якому відповідає укр. *лінія* (див.).

[**лéно**] «тільки, лише», [*лен*] «тс.»;— п. каш. [leno] «тс.; (спол.) але», ч. [l'en] «тільки», слц. len «тільки, лише»;— псл. le по, сполучення двох синонімічних часток із значенням «тільки, лише»; пор. *тільки-но*, р. *лишь то́лько*; думка про запозичення з польської мови (Richhardt 73) необгрунтована.— Sławski IV 156; Machek ESJČ 323; ЭССЯ 14, 207.— Див. ще **ле, но**[1].— Пор. **лем.**

лéнта «стрічка», [*лентáвий*] «рваний», [*лéнтавий*] «такий, що легко рветься; порваний, перетворений в лахміття» Ж;— р. болг. м. *лéнта* «стрічка», п. [lenta] «стрічка (як урядова відзнака)», ч. lenta «стрічка», схв. *лéнта* «стрічка до ордена (що носиться через плече)», слн. lénta «тс.»;— через посередництво російської мови запозичене, очевидно, з німецької; нвн. [Linte] «стрічка, стьожка» (< двн. linta «тс.») виникло з лат. lintea (прикм. жін. р.), linteus (чол. р.) «льняний, полотняний», похідного від līnum «льон», з яким пов'язані гр. λίνον «тс.», гот. lein «полотно», лит. linaĩ (мн.) «льон», лтс. lini, прус. linno «тс.», псл. lьnъ, укр. *льон*; виводиться також від гр. λέντιον «смуга льняної тканини, рушник», яке походить з того самого латинського джерела (Фасмер ГСЭ II 113; ЖСт 17/2, 142—143; Преобр. I 446—447; БЕР III 361; Младенов 272—273; Skok II 288; Bern. I 701; Mikl. EW 165).— Фасмер II 482; Matzenauer 239; Mikkola Berührt. I 135.— Див. ще **льон.**

[**лéнча**] (бот.) «сочевиця, Lens culinaris Medic. (Lens esculenta Moench.)» Ж, [*лéмша* Ж, *лéнчиця* Ж, *лúнча* НЗ УжДУ 26/2] «тс.»;— запозичення з угорської мови; уг. lencse «сочевиця» походить, очевидно, від слн. léča (< *lęča), що виникло з псл. *lętja «тс.» (пор. др. *ляча*, болг. *лéща*, м. *леќа*, стсл. **лѧшта**), пов'язаного з лат. lens (lentis), двн. linsi, нвн. Linse «тс.»; скоріше всього ці слова походять з

якогось спільного невідомого джерела, хоча припускалася і їх первісна спорідненість (Schrader Reallexicon 13); виведення укр. [*лéнча*] з рум. linte «тс.» (Vincenz 13) безпідставне.— Бевзенко НЗ УжДУ 26/2, 169; Лизанец 608; Machek Jm. rostl. 127; Фасмер II 553—554; БЕР III 382—383; Младенов 274; Bern. I 708; Mikl. EW 165; MNTESz II 750; Bárczi 189; Kluge—Mitzka 442; Walde—Hofm. I 783.— Пор. **лúнта**.

[**лень**] «ледар» Ж, [*лéнка*] «лінива жінка» Ж, [*лінь*] «ледар» Ж;— запозичення з польської мови; п. leń «ледар», як і ч. ст. léň, вл. lěni, схв. [lȅnj] «тс.», пов'язане з прикметником leniwy, спорідненим з укр. *лінúвий*.— Richhardt 73; Sławski IV 159.— Див. ще **лінь**.

[**лéньдзом**] (у виразі [*л. ходúти*] «без діла бродити, тинятися») Ж;— результат гіперистичної видозміни звукової форми [*лю́зом*] «тс.», в якій **лю** було неправильно осмислене як український фонетичний відповідник п. ę.— Див. ще **люз**.— Пор. **лéзний**.

Леóн, *Леóнт*, [*Левóн* Ж];— р. *Леóн*, *Леóнт*, бр. *Лявóн*, др. *Леонъ*, *Левонъ*, п. слц. Leon, ч. Leo, Leon, слц. Leo, León, болг. *Леóн*, стсл. **Леонътъ**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено у давньоруську мову з грецької; гр. Λέων походить від іменника λέων «лев».— Сл. вл. імен 215; Петровский 141; Спр. личн. имен 428; Knappová 118; Илчев 301.— Див. ще **лев**[1].— Пор **Лев, Леóнтій**.

Леонúд (чоловіче ім'я), [*Леонúд*, *Левонúд*], *Леонúда* (жіноче ім'я);— р. болг. *Леонúд*, бр. *Леанíд*, п. Leonid, Leonidas, Leonides, ч. слц. Leonid, схв. *Лео̀нид*, слн. Leonid, стсл. **Леонидъ**, цсл. **Левонидъ**;— запозичення з грецької мови; гр. Λεωνίδας «Леонід», букв. «подібний до лева», складається з основ іменників λέων «лев» та ἰδέα «зовнішній вигляд».— Сл. вл. імен 215; Петровский 140; Спр. личн. имен 429; Knappová 118; Корečný 91; Илчев 301.— Див. ще **вид**, **ідéя**, **лев**[1].

Леóнтій, [*Леóнтий* Ж, *Левóнтій* Пі, *Левóнтий* Ж];— р. *Леóнтий*, бр. *Лявóнцій*, др. *Леонтий*, *Левонтий*, слц. Leontín, болг. *Леóнти*, стсл. **Леон(ъ)тий**;— через церковнослов'янське посередництво запозичене в давньоруську мову з грецької; гр. Λεόντιος походить від прикметника λεόντειος «лев'ячий, левиний», утвореного від іменника λέων «лев», з яким пов'язане також укр. *лев*.— Сл. вл. імен 215; Петровский 141; Спр. личн. имен 429; Knappová 118; Илчев 301; Frisk II 113.— Див. ще **лев**[1].— Пор. **Леóн**.

леопáрд;— р. болг. м. *леопáрд*, бр. *леапáрд*, п. ч. слц. вл. leopard, схв. *лéопард*, слн. leopárd, стсл. **леопардъ**;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Leopárd, фр. léopard походять від лат. leopardus, яке, в свою чергу, відтворює гр. λεόπαρδος «тс.», складене з основ іменників λέων «лев» та πάρδος «барс, пантера».— Hüttl-Worth 14; Sławski IV 160; Brückner 295; Holub—Lyer 285; БЕР III 361; Вуjаклија 511; Kluge—Mitzka 435; Dauzat 433; Walde—Hofm. I 785, II 252; Frisk II 104.— Див. ще **лев**[1], **пáрдус**.

Леопóльд;— р. *Леопóльд*, бр. *Леапóльд*, п. ч. слц. Leopold, болг. *Леопóлд*, слн. Leopold;— через посередництво польської та французької мов (фр. Léopold) запозичене з німецької; двн. Leutpald, Liutbalt (букв. «сміливий на людях») є складним словом, утвореним з іменника liuti «люди» (liut «народ»), спорідненого з гр. ἐλεύθερος «вільний (громадянин)», лит. liáudis «народ», псл. ljudъ (<* leud-), укр. *люд*, та прикметника bald «сміливий, відважний, швидкий», спорідненого з днн. bald «тс.», дангл. beald «мужній, сміливий», діcл. ballr «страшний, небезпечний», гот. balþei «сміливість».— Сл. вл. імен 215; Спр. личн. имен 429; Knappová 118—119; Илчев 301; Dauzat Dict. des noms 382; Klein 880; Kluge—Mitzka 45, 483.— Див. ще **люд**.

леп «липкий бруд; [земляний віск; клей Ж]», [*лéпавча*] «брудна дитина» Пр. XI діал. н., [*лип'я́р*] «робітник, що вибирає земляний віск із глини» Ж, [*лíп*] «клей» Ж, [*леповáтиця*] «глинистий клейкий грунт» Ж, ВеЛ;— п. ч. lep «клей, липучка для лову комах, птахів», слц. lep «клей», вл. lěp, нл. lip, [lěp] «тс.», схв. *лȅп* «клей; все, що кле-

їть; [розчин вапна, звичайно змішаний з глиною, яким мажуть]», слн. lẽp «клей», р.-цсл. **лѣпъ** «клей; пластир; все, що клеїть»;— псл. lěrъ, *lьръ «клей; все, що липне», іменники від дієслова *lьrěti «прилипати, липнути»; в українській мові з нерегулярною вокалізацією псл. ь у відкритому складі (*лепу, лепом* і т. д.), як у [*лену*] (*льону*) з псл. lьnu, *лоба* з псл. lъba; пор. закономірне ч. ст. lep — lpu (< *lьръ) при lep — lepa (< lěrъ); варіант псл. lьръ відбивається і в р.-цсл. **лѣпъ**; збереження е в відкритому складі могло бути підтримане в даному разі впливом польської мови, в якій е походить з псл. ě; звукова форма [*лiп*] може бути зведена як до псл. lěrъ (якщо і зберігається і в відкритому складі), так і до псл. lьръ (як *лід* з lьdъ), якщо у відкритому складі з'являється **е**.— Дзендзелівський St. sl. 10/1—2, 39; ЭССЯ 14, 224—225; Trautmann 161—162.— Див. ще **ли́пнути, ліпи́ти.**

[**лепейля́**] (виг.) «гайда» ЛЧерк;— неясне; можливо, є результатом видозміни вигуку *гопля́* (при спонуканні до стрибка).

[**лепесиу́ти**] «кинутися навтіки, дременути», [*лепету́ха*] (у виразі [*да́ти лепету́хи*] «утекти, дременути»);— р. *улепётывать* «тікати»;— афективне утворення звуконаслідувального походження, що передає звуки від швидкого бігу;— псл. lepet- (для передачі різких звуків); пор. п. [lepietać się] «стукатися, ударяти, хлопати», ч. lepetati «пурхати», м. *лепети се* «тріпотіти, лопотіти», схв. *лепѐтати* «тс.», слн. lepetáti «пурхати»; ie. *lep- звуконаслідувального походження.— Фасмер II 484; Sławski IV 203—204; Brückner 296; Machek ESJČ 326—327; Bern. I 702; Fraenkel LP II 106; Pokorny 677—678.— Пор. **лепета́ти, лопота́ти, ля́пати.**

лепета́ти, [*лепетíти*] «лепетати», *ле́пет*, [*лепета́йло*] «балакун, базіка», [*ле́петень, лепету́н*] «тс.», [*лепети́ця*] «балакуха, базіка», *лепету́ха* «тс.; [буркотлива жінка; горілка]», [*лепе́тя*] «балакун, балакуха, базіка», [*ле́пiт*] «лепет; плач» Ж, [*лепотíй*] «балакун, базіка» Ж, [*лепотя́ч*] «тс.» Ж, *лепетли́вий* «говіркий»;— р. *лепета́ть* «лепетати», бр. *лепята́ць*, п. [lepietać] «тс.», ч. lepetati «шелестіти», болг. *лепе́тя* «лепечу», м. *лепети се* «лопоче», схв. *лепѐтати* «лопотати, тріпотіти», слн. lepetáti «лопотіти, белькотати»;— псл. lepetati, *lepetjǫ «лепетати», інтенсив до *lepati «тс.», пов'язаного з lopati «хлопати; лопати»;— споріднене з дінд. lápati «базікає, шепоче, говорить», гр. λαπίζω «хвастаюся, чванюся», кімр. llēf (<*lepmo-) «голос», алб. lapërdhí «непристойна мова»; ie. *lep-.— Фасмер II 483—484; Преобр. I 447—448; Sławski V 203—204; Brückner 296; БЕР III 363; Младенов 273; Bezlaj ESSJ II 134; Bern. I 702; ЭССЯ 14, 125—127; Mayrhofer III 88—89; Frisk II 85; Pokorny 677.— Пор. **лепеснýти, лопота́ти, ля́пати.**

ле́пеха[1] (бот.) «аїр, Acorus calamus L.; [комиш лісовий, Scirpus silvaticus L.; лепешняк водяний, Glyceria aquatica Wahlb. (Gl. spectabilis M. et K.) ВеНЗн]», [*ле́пех*] «тс.» СУМ, Ж, [*лепе́ш*] «лепешняк водяний» ВеНЗн, *лепеши́ння* «стебла лепехи», *лепеши́к* «лепешняк», *лепешня́к* «Glyceria R. Br.; лепеха, Acorus calamus», [*лепíх*] «лепешняк водяний» Ж, [*лепíшник*] «осока, Carex L.», [*липíх*] «очерет звичайний, Phragmites communis (L.) Trin. МСБГ», *лепе́хува́тий* «схожий на лепеху; широколистий (?)» СУМ, Г;— р. [*лепи́ха*] «аїр», [*лепёшник*] «тс.; півники болотні, Iris pseudacorus L.», бр. [*лепе́ха*] «аїр», п. [lepiech] «лепеха»;— пов'язане з [*лепу́х*] «лопух», *лопу́х*, [*ла́па*] «великий і широкий лист рослини», [*лапуши́на*] «листя на качанах кукурудзи», [*лапухова́тий*] «листатий»; назва зумовлена великим розміром листя лепехи та ін.; пор. слн. lépen «великий лист (рослини)».— ЭССЯ 14, 117—119.— Див. ще **ла́пик, лопу́х.**

[**лепе́ха**[2]] «декілька пробок, прив'язаних до верхів невода» Мо, [*лепеши́тися*] «колихатися на хвилях» Мо;— результат перенесення назви рослини лепехи (аїру), в'язки якої, що добре держаться на поверхні води, очевидно, використовували для підтримування кінців невода.— Див. ще **ле́пеха**[1].

[**лепе́ха**[3]] «сорочка з грубого полотна» Мо;— р. [*лепешóк*] «клапоть, шматочок»;— очевидно, як і *ле́пеха*[1] «аїр»,

генетично пов'язане з [*ла́пик*] «латка», [*лапата́че*] (зб.) «клапті», схв. [*лап*] «кусок сукна».— Див. ще **ла́пик, ле́пеха**[1].

[**лепе́хуватий**] «марудний; м'який і безхарактерний», [*лепехова́тий*] «млявий; кволий» Пі, [*лапу́х*] «нерозторопна людина» МСБГ, [*лапухова́тий*] «мовчазний, млявий» МСБГ, [*дурень лопуша́ний*];— р. [*ле́пух*] «неповоротка людина», *лопу́х* «простувата, некмітлива людина»;— очевидно, як і *ле́пеха, лопу́х*, залишки утворень, пов'язаних з псл. lapъ (lapa) «латка, ганчірка»; пор. [*ла́поть*] «клапоть, ганчірка».— Див. ще **ла́пик.**— Пор. **ле́пеха**[1], **лопу́х.**

[**ле́піж**] «ломаки з обдертою корою» ВеЗн, Ж;— у якийсь спосіб пов'язане з [*лупіж*] «тс.»; разом з тим зіставляється з гр. λέπος «шкірка, кора, луска», з яким пов'язується також р. *лепесто́к* (укр. [*лепі́стка*]).— Bern. I 701.— Див. ще **лепі́стка, лупи́ти.**

[**лепі́стка**] «пелюстка»;— р. *лепесто́к* «тс.; [клапоть, клаптик, клапоть тканини, шкіри]», [*ле́пе́ст*] «лист рослини», п. ст. lepiaśnik (бот.) «кремена, Petasites Gaertn.»;— результат розширення псл. *lep-es-, можливо, первісної s-основи (пор. гр. τὸ λέπος «шкірка, кора, луска»);— зіставляється з лит. lepetà «лапа», **лтс.** ļepa «мочка вуха», ļepata «клапоть», ļēpata «відірваний шматок шкіри з обвислим на ньому м'ясом», ļēpsna «клапоть», двн. laffa «долоня»; ie. *lep- «обдирати, знімати шкіру»; інший ступінь вокалізму в укр. [*ла́поть*] (псл. lap-).— Фасмер II 483; Sławski IV 166; Bern. I 701—702; ЭССЯ 14, 123; Mühl.-Endz. II 537, 540; Pokorny 678.— Пор. **ла́пик, ла́поть**[1].

ле́пра «проказа», *лепрозо́рій* «лікувальний заклад — колонія для хворих на лепру»;— р. бр. болг. м. *ле́пра*, п. ч. слц. вл. lepra, схв. *лѐпра*, слн. lépra;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Lépra, фр. lèpre, англ. lepra походять від лат. lepra, яке відтворює гр. λέπρα «проказа», пов'язане з λεπρός «покритий шкірочкою; шолудивий, прокажений», λεπίς «шкірочка», λέπος «тс., оболонка», λέπω «знімаю оболонку, обдираю», спорідненими з лтс. ļepata «клапоть», ļēpsna «тс.», лит. lõpas «латка, клапоть; клапоть землі», псл. *lapъtь, укр. [*ла́поть*] «клапоть, ганчірка» Ж.— CIC 390; Sławski IV 167—168; Holub—Lyer 285; БЕР III 365; Vujaklija 511; Dauzat 433; Klein 880; Frisk II 105—107; Klein 880.— Див. ще **ла́пик, ла́поть, лепі́стка.** — Пор. **ле́пта.**

лепсува́ти — див. **ли́псa.**

ле́пський «хороший, гарний; [розумний Исслед. п. яз.]»;— запозичення з польської мови; п. łebski «розумний; чималий; хвацький; гарний, лепський», łepski «тс.» є похідним від łeb «голова», якому відповідає укр. *лоб*; значення «гарний» розвинулося в польській мові внаслідок зближення з lepszy «кращий, ліпший». — Критенко Мовозн. 1969/1, 61; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Richhardt 73; Sławski V 94; Brückner 309.— Див. ще **лоб.**

ле́пта «дрібна мідна монета у стародавній Греції; пожертвування або милостиня; вклад у яку-небудь суспільну справу»;— р. бр. *ле́пта* «тс.», др. *лепта* «грецька дрібна монета», *лепѣта*, п. lepton «тс.», болг. *ле́пта* «пожертвування», схв. lẽpta «грецька дрібна монета», стсл. **леп(ъ)та** «тс.»;— через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. λεπτόν (мн. λεπτά) «дрібна мідна монета» утворене від λεπτός «тонкий, дрібний», пов'язаного з дієсловом λέπω «знімаю оболонку, обдираю».— CIC 390; Фасмер II 484; Преобр. I 448; Горяев 185; Koraliński 567; БЕР III 365; Bern. I 702; Mikl. EW 165; Meillet Études 187; Frisk II 105—107.— Див. ще **ле́пра.**—Пор. **ла́пик, ла́поть, лепі́стка.**

ле́птавиця — див. **ли́пнути.**

[**лепу́х**] (бот.) «лопух справжній, Arctium lappa L.», [*лепушки́*] «первоцвіт, Primula L.» ВеНЗн;— схв. [*лѐпух*] «оман, Inula L.»;— фонетичний варіант назви *лопу́х*, пов'язаний з [*лепі́стка*] «пелюстка», р. [*ле́пе́ст*] «лист рослини; клапоть, шматочок»; псл. lep-/lop-/lap- «великий лист; клапоть».— ЭССЯ 14, 131—133.— Пор. **ла́пик, ла́поть.**

лес «грунтоутворююча гірська осадочна порода», *лесува́ти*;— р. *лёсс*, бр. *лёс*, п. less, ч. слц. les, болг. *лос*, схв. *лѐс*;— запозичення з німецької мови; нвн. Löß «дилювіальне напластування мергельної глини» (як геологічний термін був запропонований у 1823 р.) пов'язане з [lösch] «пухкий (про землю), сипкий», нвн. los «вільний, не зв'язаний» (двн. свн. lōs «вільний; жвавий»).— CIC 390; Sławski IV 172; Kopaliński 569; Holub—Lyer 285; Kluge—Mitzka 446.— Див. ще **ле́зний**.

ле́скіт, *лескота́ти*, *лескоті́ти* — див. **ло́скіт**.

[**ле́ста**] «вид шестірні у млині на Дніпрі»;— неясне; зіставляється з *ле́щата*, р. [*ле́щедь*] «палка з розщіпом на кінці», слн. razleskáti «розщепити» (Куркина Этимология 1974, 47—51); можливо, походить від нвн. Léiste «планка, брусок», до якого може бути зведене і більш давне *ле́ща́та* (р. [*ле́щедь*], п. leszczotka «розщеплене дерево для кастрування коней»); пор. ч. [lešta] «дощечка з насічками для навішування ікон».— Пор. **ле́ща́та**, **ли́ства**.

[**ле́статися**] «повільно йти, плентатися»;— неясне; можливо, афективне утворення, близьке до *пле́нтатися*.

[**ле́стний**] «ласий, жадібний, пожадливий; принадний, смачний» Ж;— результат семантичної видозміни слова [*ле́стний*] «улесливий, лукавий», зумовленої впливом семантично і фонетично близьких *лести́ти* «давати насолоду, бути приємним» і *ла́сий* «жадібний, пожадливий; принадний, смачний».

[**лестю́ха**] «невеличка груша, солодка на смак, Pyrus communis L.» ВеНЗн;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*ле́стний*] «принадний, смачний, ласий»; може бути зіставлене також з [*лесни́ця* (*лісни́ця*)] «лісова груша».

[**лесть**] «лестощі; хитрість, лукавство, обман Ж», [*лест*] (у виразі [*лесто́м заходити*] «обманювати за допомогою хитрощів») Ж, [*лесте́ць*] «підлесник; хитрун, обманщик Ж», *лести́вець* «тс.», [*ле́стка*] «лестощі; хитрість, лукавство, обман Ж», [*ле́стник*] «хитрун, обманщик» Ж, [*ле́стовочки*] «хитрість, лукавство, обман» Ж, *ле́стощі*, *лесту́н*, [*лесту́нство*] «улесливість, облесливість» Ж, [*лесли́вий*] «улесливий, облесливий», [*ле́сний*] «тс.», *лести́вий*, [*ле́стний*] «улесливий, облесливий, обманливий» Г, Ж, *лести́ти* «нещиро вихваляти, говорити приємності; давати насолоду», *лести́тися* «ластитися; лестощами намагатися привернути увагу або замаскувати свої наміри», [*залє́сливий*] «підлесливий, лестивий», *облє́сник*, *облє́сливий*, *облє́сний*, [*облести́ти*] «спокусити, підманити; перехитрити Ж», *облє́щувати*, *перелє́сник*, *перелє́сниця*, *підлє́сник*, *підлє́сливий*, *підлє́сний*, *підлести́ти(ся)*, *підлеща́ти*, *підлє́щувати(ся)*, [*польсти́тися*] «спокуситися» Нед, [*прилє́сний*] «обманливий, облудний» Нед, *прилести́тися*, *прилеща́тися*, *прилє́щуватися*, *улє́сливий*, *улести́ти*, *улеща́ти*, *улє́щувати*;— р. *лесть* «лестощі», бр. *лёсткі* «тс.», др. *льсть* (*лесть*) «обман, хитрість; лестощі; зло, єресь, змова», п. ст. leść «підступ; лицемірство, хитрість; зрада; наклеп», ч. lest «підступ, лукавство, хитрість», слц. lesť «хитрість», вл. lesć «хитрість, лукавство», нл. lasć «тс.», болг. *лест* «лестощі», *лъст* «тс.», схв. lâst «обман, хитрощі, лукавство», слн. lèst «хитрість, підступність», стсл. **льсть** «обман»;— псл. lьstь «хитрість, підступність», запозичене з прагерманської (або готської) мови; пгерм. *lis-ti- (гот. lists «хитрість, підступи», двн. діскл. дангл. list «тс.») споріднене з лат. līra (< *leisā) «грядка, борозна», лит. lýsė, lýsvė «грядка», стсл. **лѣха** «грядка, борозна», укр. [*ляха́*] «грядка»; семантичний перехід «борозна» → «слід, колія» → «учення (= указання шляху)» має місце тільки в германських мовах, пор. гот. laists «слід, колія», двн. leist «тс.» і гот. lais «я знаю» («напав на слід»), laisjan «учити», дангл. lǣran «тс.»; допускається також давня спорідненість слов'янських і германських слів (Младенов 78; Kiparsky GLG 207; Stang 33); припущення про зв'язок з *лиза́ти*, лит. laižýti, лтс. làizît «тс.», lišķis «облесник, лестун, підлабузник» (Mühl.— Endz. II 475) менш обгрунтоване.— Фасмер II 487; Sławski IV 176—177; Brückner 296;

Machek ESJČ 327; Holub—Lyer 285; Schuster-Šewc 817; БЕР III 372; Skok II 273; Bezlaj ESSJ II 135; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 48—49; Bern. I 755; Mikl. EW 178; Stender-Petersen 335; Meillet Études 109; Hirt PBrB 23, 334; Pedersen JF 5, 72; Torp 369; Kluge—Mitzka 443.— Див. ще **ляхá**.

[**лесь**[1]] «але; тільки, лише; (як вставка в мові) от, же, ж» Ж;— результат поєднання частки *ле* «тс.» і, очевидно, вказівного займенника *се* (с. р. одн.), що зазнав редукції, як у [*авось*], *ось*.— Див. ще **ле**, **се**.— Пор. **авó**, **лем**, **ось**.

[**лесь**[2]] (2 ос. одн. теп. ч. від дієслова *бýти*);— очевидно, результат злиття з дієслівною формою *єсь* (*есь*) суфіксального *-л-* дієприкметника в конструкції перфекта типу *ходилесь*, *даваλесь* і наступного відокремлення цього злитого компонента.— Див. ще **є**.

[**лéта**] «плетуха, балакуха» Ме;— р. [*летошúть*] «балакати»;— неясне.

летаргíя, [*летáргія*] «летаргія» Ж, [*лéтарг*, *летáрг* Ж] «тс.», *летаргíчний*;— р. *летаргúя*, бр. *летаргія*, п. letarg, ч. letargie, слц. letargia, вл. letargija, болг. *летáргия*, м. *летаргија*, схв. *летàргија*, слн. letargíja;— через посередництво російської і польської мов запозичено з західноєвропейських; нім. Lethargíe, фр. léthargie походять від лат. lēthargia і, далі, гр. ληθαργία «тс.», утвореного з λήθη «забуття», похідного від дієслова λήθω, -ειν «бути захованим, бути невідомим; забувати», спорідненого з лат. lateo, -ēre «ховатися, бути захованим; бути невідомим», стсл. **лѣ҇ти** «бути в засаді, підстерігати», та іменника ἀργία «бездіяльність, лінь; відпочинок», похідного від прикметника ἀργός (< ἀ-(F)εργός) «бездіяльний, лінивий», утвореного з заперечної частки ἀ- (ἀν- перед голосним) «не-, без-», та іменника (F)έργον «діло, робота, дія».— CIC 390; Фасмер II 487; Горяев 447; Hüttl-Worth 14; Sławski IV 179—180; Brückner 296; Kopaliński 569; Holub—Lyer 286; БЕР III 373; Kluge—Mitzka 437; Dauzat 434; Klein 881—882; Frisk I 133, II 80—82, 115.— Див. ще **а-**, **енéргія**.— Пор. **óрган**[1].

летíти, [*лéтать*] «літати» Л, *літáти*, *лет*, *летýчка*, *летюха*, *летючка*, [*летя́чка*] «літ, політ» Ж, *літ*, [*літáвець*] «метеор», [*літавець*] «чорт в образі милого, злий дух, що порушує сімейний спокій» Ж, [*літáвúця*] «казкова жіноча істота, що спокушає чоловіків» Г, Ж, [*літавиця*] «вихор» ВеНЗн, [*літáвка*] «метелик Г, ВеНЗн; махове перо (у птахів) Ж», [*літáйка*] «метелик», [*літайчá*] «малий метелик», *літáк*, [*літáч*] «літун» Ж, [*літáчка*] (зоол.) «морський півень, Dactylopterus europaeus» Ж, *літýн*, *літýнство*, *літýчка*, [*льот*] «лет», *льóтка* «отвір у доменній печі; [куля малого калібру, крупний дріб Ж]», *льотóк* «отвір у вулику, через який літають бджоли», *льóтчик*, *леткúй*, *летýчий*, *летючий*, [*летя́чий*] «летючий», *льóтний*, *льóтом* «дуже швидко, в одну мить», [*вльот*] «вмить» Ме, *вúліт*, [*вúлітка*] «вічко, льоток» Ж, *вильóти* «відкидні рукава старовинного одягу», [*вíдлет*] «відліт» Ж, *відлíт*, *злет*, *злíт*, [*залетýха*] «зальотний птах», *залíт*, *залíтний*, *зальóтний*, [*налéтать*] «роздобути, з трудом щось добути; набігати» Кур, [*нáлет*] «наліт, приліт» Ж, *налíт*, *нальóтчик*, [*налетíлий*] «раптовий, випадковий» Ж, [*налéтний*] «тс.» Ж, *нальóтом*, [*навлетý*] «нальоту» Ж, *навúліт* «наскрізь», [*навúліть*] «тс.» ВеБ, [*наотльóті*] «окремо, збоку» Ж, [*напереléті*] «на видному місці; на роздоріжжі» Ва, [*напровльóт*] «наскрізь, цілком» Па, *недолíт*, [*óблет*] «обліт» Ж, *óблíт*, *перéлíт* СУМ, Г, *перельóт*, *перелíтний*, *перельóтний*, *підлíт* Нед, *підлíток* «пташеня, що тільки навчилось літати», *підлéтом*, [*пóлет*] «політ» Нед, *полíт*, [*полíтýщий*] «непосидющий» Нед, *польóтний*, [*прилéт*] «приліт» Нед, *прилíт*, *прилíтнúй*, [*прóлет*] «проліт» Нед, *пролíт*, *пролíтні* (орн.), *прольóт*, *прольóтка*, *пролíтний*, *прольóтний*, *рóзлíт*, *розлíтáйка*, *розльóтистий*, [*улетучáтися*] «звітрюватися, випаровуватися, зникати» Нед, [*úлеть*] «переліт місцевості» Нед;— р. *летéть*, *летáть*, бр. *ляцéць*, *лятáць*, др. *лєтѣти*, *лѣтати*, п. lecieć, latać, ч. letět, létat (lítat), слц. letiet', lietat', вл. lećeć, lětać, нл. leśeś,

полаб. lite «летить», болг. *летя́*, *ля́там*, м. *лета*, схв. *лѐтети*, *лéтати*, слн. letéti, létati, стсл. **летѣти**;— псл. letěti, lětati (< *lekt-);— споріднене з лит. lẽkti «летіти», lakstýti «літати, пурхати», laktà «сідало, жердина в курнику», лтс. lèkt «плигати, скакати», lę̃kât «підскакувати», гр. ληκᾶν «танцювати під звуки пісні», λακτίζω «топчу, б'ю; кидаю; б'ю ногою», λάξ «той, що кидає, б'є ногою», лат. lōcusta «сарана», lacerta «ящірка», lacertus «м'яз плеча», свн. lęcken «кидати; скакати», нвн. ст. löcken «брикати, плигати, скакати», норв. [lakka] «плигати, скакати»; ie. *lek-/lēk-/lək- «скакати».— Фасмер II 488; Преобр. I 448—449; Sławski IV 98—100; Brückner 292; Machek ESJČ 328; Holub—Lyer 286; Schuster-Šewc 809; БЕР III 375—377; Skok II 290; Bezlaj ESSJ II 136; ЭССЯ 14, 145—148; Bern. I 703—704; Fraenkel I 352—353; Mühl.—Endz. II 458—459; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 66—67; Uhlenbeck PBrB 30, 297; Meillet Études 180, 297; Lidén PBrB 15, 516—517; Osthoff PBrB 13, 412—413; Walde—Hofm. I 818; Pokorny 673.

[**лето́вка**] «сорт картоплі» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з *Литва́*.

[**летя́га**] «нетяга», [*летя́жний*] (прикм. від [*летя́га*]);— результат видозміни слова *нетя́га*, зближеного з *лети́ти*, *літа́ти* в переносному значенні «весь час міняти місце, не мати пристановища».— Див. ще **нетя́га**.

[**леть**] «стрімка скала» ВеНЗн, [*у́леть*] «те.» тж;— очевидно, похідне утворення від дієслова *лети́ти*; щодо словотвору пор. [*упа́ль*] «збіжжя, що впало; зогнила солома» ВеНЗн.— Див. ще **лети́ти**.

[**леш**] «але, тільки»;— результат контамінації [*ле* (*лем*)] «тільки» і *лиш* (*лише́*) «тс.» (див.).

[**ле́шко**] «серденько», [*ле́шка*] «тс.» Ж;— пов'язане з *ли́шко*, *лихи́й* (див.).

ле́щáта «слюсарний прилад, яким затискують оброблюваний предмет; лубки, шини, за допомогою яких роблять пов'язку, що забезпечує нерухомість пошкодженої кістки кінцівки СУМ, Бі; розщеплена на кінці палиця; [кліщі; вид пристрою, що вживається у грі]», [*лещáт*] «тонка дощечка для стискування переламаних кінцівок; для гри в гаївки» Ж, [*лещéти*, *лещíтка*, *лещýк*, *лéкші*] «тс.» Ж, [*лещáти*] «каструвати» Ник, [*лащáти*, *легчáти*] «тс.» тж;— р. [*лещóтка*] «палка з розщіпом на кінці або стягнені з одного кінця дві дерев'яні палички, що вживаються для стискання, защемлення», [*лещóдка*] «тс.», [*лещóтки*] (мн.) «палички, якими зв'язується мошонка при кастрації тварин», [*лéщадь*] «розщеплена паличка, жердинка», [*лéщедь*] «жердина, розщеплена з одного кінця, для знімання плодів з дерев», бр. *лящчóткі* (мн.) «палички, лубки, що вживаються при кастрації тварин», п. leszczoty (мн.), leszczota «дві дощечки для вішання сала на горищі; розщеплена дощечка для стискання переломів кісток», leszczotka «тс.; (мн.) дерев'яні кліщі для кастрації коней; вид дитячої гри», ч. [lešta] «дошка з насічками, на якій вішають образи»;— реконструюється псл. [*leščetь / *leščedь], яке пов'язується з *leskati «ударяти, розщепляти» (пор. р. [*лещи́ть*] «розщепляти (напр., камінь)», слн. razleskáti «розтрощити»), яке могло б бути тим самим звуконаслідувальним утворенням, до якого зводиться й укр. *ля́скати*; зіставляється також (Brückner 296) з **п.** kleszcze «кліщі» (пор. бр. *кляшчóткі*=*ляшчóткі* «інструмент для кастрації тварин; [кліщі]», п. [okleszczyny] «дві дощечки для стискання (зламаних кінцівок та ін.)», [oklaszki] «дві дощечки або палки, у які вкладають зламані кінцівки», хоча початкове k тут може бути результатом вторинного зближення з kleszcze); можливий зв'язок з нвн. Leiste «планка, рейка, брусок».— Ткаченко УМШ 1959/2, 66; Фасмер II 491; Sławski IV 174—176; ЭССЯ 14, 138—141; Куркина Этимология 1974, 47—51; Bern. I 702.— Пор. **ле́ста**, **ля́скати**.

[**ле́я**[1]] «(частіше мн.) нашивки на кавалерійських штанах; [передня частина халяви Ж]»;— р. *ле́я* (мн. *ле́и*) «нашивки (як правило шкіряні) на кавалерійських штанах у місцях, що при їзді дотикаються до сідла», бр. *ле́я* (мн. *ле́і*) «тс.»;— запозичення з французької мо-

ви; фр. lé «полотнище; ширина тканини між двома пругами» походить від лат. lātus (< *stlā-tos) «широкий», спорідненого з псл. *stьlati, укр. *стели́ти*.— ССРЛЯ 6, 140; Dauzat 432; Walde—Hofm. I 772.— Див. ще **стели́ти**.

[**ле́я**[2]] «злива, заливний дощ», [*ле́ля*] «тс.», [*ле́я*] «повінь» Л;— очевидно, запозичення з польської мови; п. leja «злива, заливний дощ», як і р. [*ле́я*], ч. [leja, lija], слц. leja, нл. leja, lěja, слн. lija, походить від псл. lěja «тс.», пов'язаного з *lějǫ «ллю», до якого зводиться й укр. [*лія*] «злива».— Sławski IV 120; ЭССЯ 14, 187—188.— Див. ще **ли́ти**.

[**ле́я**[3]] «безгосподарна жінка Ме; дівчина, жінка, яка все робить дуже повільно Мо; ледащо МСБГ»;— очевидно, запозичення з польської мови; пор. п. [leja] «балакуха, базіка», пов'язане з lać «лити».— Sławski IV 120.

[**ле**[1]] «біля» Л;— очевидно, закономірний для деяких діалектів фонетичний варіант форми [*ля*] «тс.».— Див. ще **біля́**.

[**ле**[2]] «для» Л;— очевидно, результат редукції *для* ([*дле*]) «тс.» (див.).

[**лева**] «взятка (при грі в карти)» Ж;— р. болг. *леве́*, п. lewa «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. levée «тс.» походить від дієслова lever «піднімати, знімати, збирати», яке виникло з лат. levāre «піднімати, знімати», пов'язаного з levis «легкий», спорідненим з дінд. laghúḥ «швидкий, легкий, малий», гр. ἐλαχύς «незначний, малий», псл. lьgъkъ, укр. *лéгкий*.— Sławski IV 185; Sł. wyr. obcych 426; Brückner 297; Dauzat 434; Walde—Hofm. I 788.— Див. ще **лéгкий**.

[**лей**] (бот.) «звіробій звичайний, Hypericum perforatum L.» Mak;— неясне; можливо, пов'язане з *ли́ти*; назва могла мотивуватися тим, що із зламаного стебла рослини витікає криваво-червоний сік.

[**лельок**] (бот.) «дрік фарбувальний, Genista tinctoria L.» Mak;— неясне.

[**ле́ндра**] «шматок полотна як частина ткацького верстата» Ж;— неясне; можливо, результат видозміни запозиченого нвн. Leinwand «полотно».

[**лердéрево**] (бот.) «модрина європейська, Larix decidua Mill (Larix europaea)» Ж, [*лендéрево*] «тс.»;— ч. lerfán «тс.»;— очевидно, часткова калька нім. Lärbaum, Lärchenbaum «тс.» із збереженням без перекладу першої частини Lär- (Lärchen-), що через свн. larche, lerche, двн. *larihha, *lerihha зводиться до лат. larix (род. в. laricis) «тс.», яке походить, можливо, з кельтських мов альпійського регіону і своїм кінцевим джерелом має ie. *derų(o)-, звідки й псл. *derv(o), укр. *дéрево*; припускається і неіндоєвропейське походження лат. larix.— Вісюліна — Клоков 2, 64; Нейштадт 65; Анненков 254; Симоновић 262; Machek Jm. rostl. 36—37; Bern. I 756; Mikl. EW 275; Klein 865; Walde—Hofm. I 765—766.— Пор. **дéрево**.

лжа «неправда, брехня», [*лож* Ж, *олжа́*] «тс.», *лжець* «той, хто говорить неправду», [*ло́жник, лгар, лгач*] «тс.» Ж, *лжи́вий* «брехливий», [*ложли́вий* Ж, *олжи́вий*] «тс.», [*ло́жний*] «помилковий, неправильний» Ж, [*лга́ти*] «говорити неправду» Ж, [*олга́ти*] (фольк.) «тс.», [*облúгати, облúгувати*] «обдурювати, обманювати»;— р. [*лжа*], *ложь, лгать*, бр. *ілжа́, (і)лгаць, лжывы*, др. *лъжа, лъжь, лъгати*, п. [łża, łeż], łgać, ч. lež, lhát, слц. lož, luhať, вл. łža, łhać, нл. łža, łgaś, полаб. lâzĕs «брешеш», болг. *лъжа́* «неправда», *лъ́жа* «говорю неправду», м. *лага* «неправда», *лаже* «обманює», схв. *ла̑ж, ла̀гати, ла̀жати*, слн. lèž, lagáti, стсл. **лъжа** «неправда», **лъжь** «брехун», **лъгати**;— псл. lъža < *lъgja, lъžь < *lъgjь, похідні від lъgati «говорити неправду»;— споріднені з лит. ст. lúginaitė «віроломний, зрадницький (зрада)», гот. liugan «брехати», дісл. ljūga, двн. liogan, нвн. lügen, англ. lie «тс.», дісл. lygi «брехня», дангл. lyge, двн. lygī, нвн. Lüge «тс.», дірл. logaissi «брехун», ірл. follugaim «ховаю, затаюю», можливо, також лит. lūgóti «просити», лтс. lùgt «тс., молити; молитися», дісл. lokka «манити»; ie. *leugh- «обманювати».— Фасмер II 469, 491, 512; Sławski V 105, 119—123; Brückner 309; Machek ESJČ 330; Schuster-Šewc 768—769; Младенов 281; Skok II 260; Bezlaj ESSJ II 119; Bern. I 751;

Trautmann 163; Mühl.—Endz. II 518; Otrębski LP I 138; Pokorny 686—687.

[**ли**] (спол.) «або, чи» Г, Л;— р. енкл. *ли... ли* (*ль...ль*) «чи... чи», др. *ли* (спол.) «або», *ли...ли* «чи...чи», стсл. **ли, ли...ли** «тс.»;— псл. li (< *lei) «або», (енкл.) li...li «чи...чи», споріднене з le «тільки»; функція розділового сполучника розвинулась у праслов'янський період на основі повторюваного енклітичного вживання li як питальної частки (пор. р. розм. *Куда итти? Сюда ли, туда ли?*), що, в свою чергу, грунтується на її функціонуванні як виділювальної, узагальнюючої і підсилювальної частки;— пор. підсилювальні частки лит. -li (nùli «тепер», nù «тс.»), лтс. -lei (nulei «аж тепер», nu «тепер»).— Німчук ІУМ Морфологія 455; Фасмер II 491—492; Sławski IV 214—216; Schuster-Šewc 835—836; БЕР III 385; Skok II 292; Bezlaj ESSJ II 138; ESSJ Sl. gr. II 409—413; Bern. I 716; Zubatý St. a čl. II 2, 52.— Див. ще **ле**.— Пор. **лем**.

[**либ**] (вигук на позначення поштовху);— ч. [lybnút'] «ударити»;— звуконаслідувальне утворення, паралельне бр. [*лэп*] «вигук на позначення удару».

[**ли́бати**[1]] «повільно, неохоче пастися; пастися на росяній траві; (іст.) збирати нафту з поверхні води примітивним способом», [*ли́бити*] «брати, збирати (?)», [*либоні́ти*] «пастися по росяній траві», [*ли́бавка*] «худоба, що з'їдає тільки верхівки корму», [*либа́к*] (іст.) «робітник, що збирав нафту з поверхні води», [*либа́цтво*] (іст.) «видобування нафтопродуктів примітивним способом», [*ли́бець*] «жебрак», [*ли́бці*] «вірьовка з прив'язаним м'ясом для ловіння риби», [*лібе́ць*] «жердина з принадою для ловіння раків» Ж;— р. [*ли́бить*] «ловити раків на принаду», бр. [*лібіць*] «тс.», болг. [*ли́бам*] «неохоче їсти» (про тварин), схв. *ли́бити се* «тихо підходити, підкрадатися»;— не зовсім ясне; можливо, псл. libiti «збирати, надбирати, знімати» споріднене з лат. lībo «надбираю, трохи знімаю; куштую; видобуваю; доторкуюсь», гр. λείβω «крапаю, ллю», двн. slīfan «тягти, волокти; ковзати»; ie. *(s)lēib- «лити, крапати; слизький; ковзати»; з другого боку, може бути ототожнене з [*гли́бати*] «пастися після дощу», болг. *гли́бам* «іду по болоту», схв. *гли́бати* «брьохати по болоту»; у такому разі форми [*ли́бці*], р. [*ли́бить*], бр. [*лібіць*] сюди не стосуються; зіставлення з р. *улыба́ться* «усміхатися» (Варбот Этимология 1982, 25) викликає сумнів.— Фасмер—Трубачев II 692—693; Loeventhal AfSlPh 37, 388; Skok II 293; Bern. I 717; Walde—Hofm. I 794—795; Pokorny 663.— Пор. **гли́бати, шліфува́ти**.

[**ли́бати**[2]] «моргати, кліпати (очима)»;— очевидно, результат видозміни форми [*гли́пати*] «поглядати», зумовленої впливом вигуку [*либ*] (на позначення поштовху).— Див. ще **гли́пати, либ**.

либо́нь «ніби, нібито; мабуть, можливо, здається; [ледь не Бі]», [*лебо́нь*] «мабуть, здається», [*либо́й, любо́нь*] «тс.»;— р. [*либо́*] «можливо, мабуть», п. [liboje] «мабуть, імовірно»;— результат стягнення і редукції виразу др. *либо нѣ* (укр. ст. *либо нѣ*) «або ні» (вживаного спочатку постпозитивно), в якому сполучник др. укр. ст. *либо* (р. *ли́бо*) «або» містить у своєму складі розділовий сполучник *ли* і частку *бо*.— Див. ще **бо, ли, ні**.

[**ливар**] «груба тріска» ВеЛ;— результат гіперичної видозміни форм [*ивер*] «зарубка на дереві», [*иверень*] «тріска, відрубана впоперек дерева», [*ивéрні*] «тс.», зумовленої, зокрема, помилковим сприйняттям приставного **в** як характерного для лемківського говору діалектного варіанта етимологічного **л**.— Див. ще **ивéрні, івер**.

[**ли́врити**] «погано читати»;— неясне; можливо, пов'язане з болг. [*ли́вря се*] «базікати, верзти нісенітницю; кривлятися, ламатися», яке не зовсім переконливо виводиться (БЕР III 392) від [*лив*] «кривий» < *лих* «примхливий».

лига́ти[1] «надівати мотузку на роги корові, волу», *лига́тися* «заводити знайомство, дружбу, товаришувати», *нали́га́ч* «мотузка або ремінь, який прив'язують до рогів худоби», [*нали́гачка*] «тс.», *нали́га́ний*, [*одли́га́ти*] «відчепитися» Ж, [*одлигну́ти*] «тс.» Ж, [*поли́гач*] «співучасник»;— р. [*лигозить*] «плу-

тати нитки при тканні», бр. *лыга́ць* «нанизувати; зв'язувати; начеплювати мотузку на роги худобі» (з укр.?);— пол. ligati «в'язати»;— споріднене з лит. laigõnas «шурин», гр. λοιγωντίαν «вони були членами фратрії», лат. ligāre «прив'язувати», алб. lith «прив'язую, перев'язую», снн. līk «пов'язка», дісл. lík «канат для закріплення вантажу»; ie. *leig-, *leig- «в'язати»; припущення про запозичення з румунської мови (Scheludko 137) необгрунтоване.— Фасмер II 494; Sławski IV 252; Bern. I 717; Walde—Hofm. I 800; Jóhannesson 735; Pokorny 668.— Пор. **ли́га.**

лига́ти[2], *ли́ґ, ли́га, ли́ґа́ти, ли́ґну́ти, лигону́ти* — див. **ли́ка́ти.**

[**лига́ть**] «бігти великими кроками» До, [*лигону́ти*] «поспішно втекти», [*лиги (дати)*] «втекти»;— неясне; можливо, виникло на основі *лигну́ти* «ударити» (пор. *уда́ритися* «побігти», *ударитись навтікача* і под.).

[**ли́гир**] «жебрак»;—очевидно, пов'язане з [*ле́ґар*] «ледар, лежень, лежебока».— Див. ще **лежа́ти.**

лигну́ти «ударити», [*лигну́тися*] «ударитися», [*налигну́ть*] «ударити» До;— п. [ligać] «брикатися, штовхатися, ударяти», ч. ст. líhati «рухати»;— не зовсім ясне; припускається зв'язок з пол. *lęg-, звідки р. *лага́ться* «брикатися», *ля́жка* «стегно»; можливо, споріднене з лит. láigyti «пустувати, скакати від радості», ст. laigo «танцює», лит. lingúoti «кивати, хитати, гойдати», лтс. līguôt (līgât) «колихатись, хитатись; колихати, гойдати», дінд. réjati «викликає тремтіння», réjate «тремтить, дрижить; скаче»; ie. *leig-/loig- «скакати; дрижати».— Фасмер II 548; Sławski IV 250; Bern. I 706; Pokorny 667—668.

[**лигу́н**] «підлабузник» Ва, *підли́гач* «поплічник»;— очевидно, результати афективної видозміни форм *лизу́н, підли́за* «тс.», зближених з *лига́тися* «заводити знайомство, товаришувати».— Див. ще **лига́ти**[1], **лиза́ти.**

[**ли́джа**] (бот.) «ситник, Juncus L.»;— очевидно, результат видозміни звукової форми [*ли́че*] «лико» (пор. [*ли́ча*] «конопляне лико»); назва може бути зумовлена тим, що рослина вживається для плетіння різних виробів (Machek Jm. rostl. 274); до переходу **ч** > **дж** пор. *чміль* > *джміль, чума* > *джума, чамур* > *джамур* і под.— Див. ще **ли́ко.**

[**ли́дкать**] «без діла ходити, тинятися» Л, [*ли́ткати*] «жебракувати»;— р. [*лыдень*] «ледар, нероба», болг. [*лидам*] «тиняюся, блукаю», м. *лида* «тиняється, блукає»;— очевидно, пол. lydati «тинятися», паралельне *lūdati «тс.», відбитому в ч. loudati «плестися; волочитися; копатися, повільно працювати», слц. [lúdať sa] «тс.»; ie. *(s)lūdh-/(s)loudh-, паралельне *(s)lūt-/(s)leut-, відбитому в пол. lutati, lytati, р. [*лыта́ть*] «ледарювати», болг. *лу́там се* «тиняюся, блукаю».— Фасмер II 542; БЕР III 394.— Пор. **ли́нда.**

ли́жа, *ли́жва* «лижа», *ли́жва́р* «лижник», *лижва́р* «тс.», *лижва́рство, ли́жник, лижня́, лижвяни́й, ли́жний;*— р. *лы́жа*, [*лы́жва*] «баржа», бр. *лы́жа*, др. *лыжа*, п. łyżwa, łłyża, łyżba, łużwa, łużba, łożwa], заст. łyża (з р.), ч. lyže (з р.), слц. lyža (з ч.);— пол. пн. [łyżi, łyżьve] «лижі, полози», пов'язуване з р. [*лызга́ть*] «ковзатись по льоду», [*лызгону́ть, лызну́ть*] «втекти», болг. [*лъзгав*] «гладкий, рівний», [*лъзгам се*] «ковзаюсь, катаюсь на ковзанах», м. *лизгав* «слизький», *лизга се* «ковзається»;— можливо, споріднене з лтс. lužas «довгі мисливські лижі», лит. šliūžės «полози», šliaũžti «повзти, ковзати», лтс. služât (šļužât) «ковзатись», гол. sluiken «підкрадатися»; менш імовірна спорідненість з *ло́жка* (Mikkola Berühr. I 137), з *ёлзать* (Потебня РФВ 1, 19), з нвн. Geleise «колія» (Jagić ArSlPh 6, 625).— Фасмер II 540; Преобр. I 482—483; Ильинский ИОРЯС 16/4, 19; Brückner 316; Machek ESJČ 345; Holub—Lyer 296; Bern. I 752; Mikl. EW 178; Mühl.—Endz. II 510, 517; Matzenauer LF 10, 51; Uhlenbeck PBrB 21, 105; Sławski V 447—448.— Пор. **слизький.**

[**ли́жка**[1]] «ложка; ніж, яким вирівнюють заглиблення в ложці», [*ли́жґа*] «ложка» Дз УЗЛП, [*лижка́р*] «майстер, що робить ложки», [*лижка́рство*] «виробництво ложок», [*ли́зя*] (дит.) «ложка» Ж, [*ли́шка*] «тс.» О, [*ли́жник*] «полиця

для ложок» Ж, [*зали́жник, нали́жник* Ж] «тс.»;— р. [*лы́жка*] «ложка», бр. *лы́жка*, п. łyżka, [łeżka], ч. слц. [lyžka] «тс.»;— псл. lyžьka < *lūžьka «тс.», паралельне *lъžьka < *lŭžьka, відбитому в укр. *ло́жка*; менш переконлива думка (Дзендзелівський УЗЛП 85—87) про розвиток початкового **ли**, як і **ло**, з псл. lъ; припущення про спорідненість з *ли́жа* (Mikkola Berühr. I 137) необгрунтоване.— Фасмер II 540; Sławski V 445.— Див. ще **ло́жка**.

[ли́жка²] «пуголовок»;— результат перенесення назви [*ли́жка*] «ложка», зумовленого певною подібністю тіла пуголовка до ложки; пор. також *ополо́ник* «велика ложка» і «[пуголовок]».— Див. ще **ли́жка¹**.

лиза́ти, *лиза́тися* «цілуватися; підлабузнюватися», *ли́зкати* «лизати; їсти дуже мало, повільно», *ли́зькати* «тс.», *лизну́ти, лиз(ь)* (у виразі *як л. злизав* «зник»), [*ли́за*] «прилизаний, прилизана», [*лиза́к*] «захворювання тварин, викликане недостачею мінеральних речовин у кормах», *лизу́ха* «тс.», [*ли́зало*] Пр. XI діал. н., [*ли́занка*] «вид страви (зварене молоко з борошном)», *ли́зень* «язик великої рогатої худоби», *лизу́н* «хто любить лизатися (цілуватися); лизоблюд», *лизуне́ць* «грудка солі, яку дають лизати худобі», *лизу́ха* «та, що любить лизатися», [*лизь*] «язик великої рогатої худоби», *ли́жучий, за́лизень* «частина чого-небудь, що видається в якийсь бік у формі клина», [*зали́зи*] «залисини» Я, *о́близень* «відмова у якому-небудь проханні» (у виразах *о́близня спійма́ти, вхопи́ти, дістáти, скуштува́ти, з'їсти* «зазнати невдачі»), *підли́зуватися* «підлещуватися», *підли́за* «підлабузник», [*підли́з, підлиза́йко, підлиза́ч*] Нед, *підли́зень, підли́зник*, [*підлизу́н*] Нед «тс.», [*підлизу́ха*] Г, Нед, [*полизач*] «блюдолиз», [*прилизувати*] «зачісувати», [*прили́за*] «з гладко зачесаним волоссям; франт», [*про́лиз*] «місце на річці, яке не замерзає», *про́лизень* «тс.; промите течією місце в льоду», [*пролизина*] «тс.»;— р. *лиза́ть*, бр. *лізáць*, п. lizać, ч. lízat, слц. lízať, вл. lizać, нл. lizaś, болг. *ли́жа, ли́звам*, м. *лиже, лизне*, схв. *ли́зати*, слн. lízati, стсл. **лизати, лижѫ**;— псл. lьzati, ližǫ «лизати» (з пізнішим вирівнянням вокалізму кореня);— споріднене з лит. liežiù, liẽžti, laižýti, laižaũ, лтс. làizît «тс.», дінд. *lédhi, rédhi, líhati* «лиже», ав. raēz «лизати», перс. lištan «тс.», вірм. lizum, lizanem «лижу, пожираю», гр. λείχω «лижу», λιχνεύω «облизую, ласую», лат. lingo «лижу» (з носовим інфіксом), ірл. *lígim* «тс.», двн. lehhôn «лизати», нвн. lecken, дангл. liccian, англ. lick «тс.»; ie. *leiĝh- «лизати» звуконаслідувального походження.— Фасмер II 494—495; Преобр. I 452; Sławski IV 311—313; Brückner 337; Machek ESJČ 337; Holub—Kop. 209; Schuster-Šewc 855—856; БЕР III 395—396; Skok II 311; Bezlaj ESSJ II 145—146; Бурлакова ВСЯ VI 56; Bern. I 725—726; Trautmann 155—156; Mühl.— Endz. II 414; Walde—Hofm. I 806; Frisk II 102; Pokorny 668.

[лизу́н¹] «міфічна істота, що живе в лісі і пожирає людей»;— бр. [*лізу́н*] «міфічна істота, якою лякають дітей»;— очевидно, похідне утворення від *лиза́ти*; пор. вирази *як ли́зень злиза́в* «зник», *да́ти лизуна́* «зникнути».— Див. ще **лиза́ти**.

[лизун²] (бот.) «комонник лучний, Succisa pratensis Moench.» Mak;— похідне утворення від *лиза́ти*; назва зумовлена тим, що корінь комонника за формою схожий на язик; пор. російські назви комонника [*язык, язычник, лесной язычник, коровий язык*].— Анненков 318.— Див. ще **лиза́ти**.

[лизу́н³] (зоол.) «слимак, Limax L.; равлик, Helix L.» Дейн, [*лизю́к, лізень, лізу́н*] «тс.» тж;— результат контамінації назв [*слизу́н*] «слизень, равлик», [*слизю́к, слізень, слізу́н*] «тс.» і семантично близьких дієслів *лиза́ти, лізти*.— Див. ще **сли́зень**.— Пор. **лиза́ти, лізти**.

лик¹ «обличчя, а також його зображення (звичайно на іконах); зовнішній вигляд, видима поверхня чого-небудь»;— р. *лик* «обличчя; його зображення», бр. [*лік*] «обличчя; риси обличчя», р.-цсл. **ликъ**, болг. м. *лик* «обличчя; образ; зовнішній вигляд», схв. *лȉк* «постать, форма, фігура; зовнішній вигляд; обличчя», слн. lík «фігура, постать,

образ; блиск»;— псл. [likъ] «зовнішній вигляд, обличчя, щока» поряд з lice < *liko «лице»;— зіставляється з прус. laygnan (<*laiknan) «щока»; припущення про запозичення з готської мови (гот. leik «тіло» — Vaillant Gr. comp. II 1, 238), як і про походження відповідних германських слів з праслов'янської мови (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 213—214), недостатньо обгрунтовані.— Фасмер II 495; Преобр. I 453; Sławski IV 224—225; БЕР III 397—398; Skok II 300—301; Bern. I 719; Mikl. EW 169.— Див. ще **лице́**.— Пор. **лік**[1].

лик[2] «зібрання, сонм (ангелів, святих); [натовп, зграя, купа Ж]», *лику́вати* (кн.) «виявляти велику радість; торжествувати»;— р. *лик*, *ликова́ть*, бр. *лік* (церк.) «сонм», *лікава́ць*, др. *ликъ* «зібрання; хор»;— очевидно, запозичене в давньоруську мову з старослов'янської; стсл. **ликъ** «хор; зібрання», як і болг. *лик* «хор», схв. *ли̏к*, виводиться з псл. likъ «тс.», яке вважається запозиченням з готської мови; гот. laiks (пізньоготське liks) «танок», laikan «скакати, стрибати» споріднене з діскл. leikr «гра», двн. leih (leich) «гра, спів», лит. láigyti «носитись, бігати», давньолит. laigo «танцюю», дінд. rejate «скаче, трясеться», перс. ālēxtan «стрибати, брикатись», курд. be-lezium «танцюю», līzim «граю», гр. λιγαίνω «голосно проголошую, співаю»; менш обгрунтоване припущення про первісну спорідненість слов'янських і германських слів (Uhlenbeck 252; Stender-Petersen 38) та про первісну тотожність з *лик* «лице» (Stender-Petersen ZfSlPh 13, 249).— Фасмер II 495; Преобр. I 452; БЕР III 398; Bern. I 718; Mikl. EW 169; Feist 319.— Пор. **лік**[1].

[лика́ти] «ковтати», [*ликну́ти*] «ковтнути», *лига́ти* «ковтати; їсти, пити зі смаком, з жадобою», [*ли́ґати*] «ковтати» Ж, [*ли́ґнути*] «ковтнути» Ме, [*лигону́ти*] «ковтнути великим ковтком», [*ли́ґ*] «ковток» Ме, [*ли́га*] «ненажера» Пі, [*ли́ґавка*] «глотка» ВеНЗн, [*лик*] «ковток», [*злига́ти*] «зжерти», [*злок*] «ковток» Ж, [*налига́тися*] «наїстися», [*нали́ганий*] «п'яний; який об'ївся», *полига́ти* «поковтати», [*про́лик*] «глотка» Нед;— р. [*лы́кать*] «жадібно пити», [*лык* (*лык-лык*)] (виг.), бр. [*лы́каць*] «ковтати, глитати, пити», [*лыгну́ць*] «жадібно випити», [*лкаць*] «глитати», [*лкнуць*] «проковтнути», п. łykać «глитати, пити», łyk «ковток», łkać «голосно плакати, хлипати, заходитися від плачу, видавати під час плачу уривчасті звуки», ч. polykati «ковтати», polknouti «проковтнути», zalykati se «задихатися, захлинатися», lkáti «голосно плакати, нарікати», zalknouti se «задихнутися», ст. lkáti «виказувати смуток, бідкатися, зітхати; хапати ротом повітря», слц. lkať «плакати, нарікати», [polknúť] «ковтнути», болг. [*ли́кам*] «дуже бажаю», слн. [lîkati] «хлептати; сьорбати»;— псл. lykati «ковтати», ітератив до *lъkati, *lъkajǫ поряд з lygati «тс.» звуконаслідувального походження; звукова форма дієслів у різних слов'янських мовах відтворює комплекс коротких уривчастих звуків, які виникають при ковтанні, плачі, хлипанні та ін.; разом з тим, обидва варіанти кореня (з k і g) походять, очевидно, вже з індоєвропейської прамови;— пор. лит. lùk (вигук на позначення жадібного ковтання, lùkinti «жадібно ковтати», гр. λύζω «гикати, плакати, тремтіти», λυγκαίνω «голосно плакати; гикати», дірл. slucim (<*slunk-o) «ковтаю», свн. slucken «ковтати, плакати»; ie. *(s)leuk-/(s)leug- (*(s)lūk-/(s)lūg-) «ковтати»; висловлювались малопереконливі припущення про походження західнослов'янського кореня lъk- від первісного синонімічного glъt- «глитати» (glъtnǫti > głtnąć > > głknąć > łknąć, звідки łkać : łykać — Nitsch MPKJ III 291—292), про спорідненість псл. *lъkati, lykati з lokati «хлебтати» (Brückner 310—311), про походження українських і білоруських форм з польської мови (Brückner 310—311).— Sławski V 123—125; Machek ESJČ 337; Holub—Lyer 291; БЕР III 399; Skok II 299; Bezlaj ESSJ II 140—141; Bern. I 727; Pokorny 964.— Пор. **лока́ти**.

[ликерія] (бот.) «лепешняк водяний, Glyceria spectabilis M. et K. (Glyceria aquatica Wahlb.)» Mak, [*лике́рия*] «тс.» Ж;— результат фонетичної видозміни

наукової назви рослини, зближеної з особовою назвою *Гликéрія* ([*Ликéрія*]); в основі лат. glyceria лежить гр. γλυκερός «солодкий» (γλυκύς «тс.»); назва зумовлена тим, що лепешняк має солодкий сік; пор. луж. słodnička «лепешняк», нім. Süssgrass «тс.».— Див. ще **Гликéрія.**

ли́ко, [*ли́ки*] «задирка» До, [*ликовéць*] (ент.) «короїд» Ж, [*ли́ча*] «конопляне лико» Ме, *личáк* «плетене з лика або іншого матеріалу селянське взуття; (перен.) вбога людина», *личакáр,* [*ли́чка*] (мн.) «постоли, личаки», *ли́чко* (мн. *ли́чки*) «вузька поперечна нашивка на погонах», [*ли́кавий*] «жилавий» О, *ли́ковий* «зроблений з лика; (перен.) поганий, несправжній», *ли́куватий* «схожий на лико; [волокнистий, жилавий]», *ли́чаний;*— р. *лы́ко,* бр. *лы́ка,* п. вл. нл. łyko, ч. lýko, слц. lyko, болг. *ли́ко́,* м. *лико,* схв. *ли̏ко, ли̏к(а),* слн. líko, líčje, стсл. **лыко**;— псл. lyko «лико», пов'язане з lǫčiti <*lǫk- «в'язати» (з переходом on>y);— споріднене з лит. lùnkas «лико, кора липи, верби», лтс. lûks, прус. lunkan «тс.»; менш обгрунтоване пов'язання (Machek ESJČ 345; Fortunatov AfSlPh 11, 572) з дінд. lúñcati «рве, смикає, обдирає, лущить».— Фасмер II 540—541; Преобр. I 483; Sławski V 401—405; Brückner 315; Schuster-Šewc 793; БЕР III 400; Младенов 274; Bezlaj ESSJ II 141; Bern. I 751; Trautmann 163.— Див. ще **лу́чи́ти**[1].

[**ликори́чка**] (бот.) «сорт ранньої капусти» Дз;— неясне; можливо, пов'язане з пізньолат. liquirītia (бот.) «солодка, Glycyrrhiza L.», джерелом якого є гр. γλυκόρριζα букв. «солодкий корінь».— Пор. **лакри́ця.**

ли́ли́к, *лилияк* — див. **ле́ли́к.**

лилія́с — див. **аляля́с.**

лима́н[1] «затока з морською водою в гирлі річки або озеро поблизу моря», [*лима́нка*] (іхт.) «молодий оселедець (Clupea pontica), що живе в лимані Дніпра» Ж, [*лима́нник*] «частина лиману»;— р. болг. *лима́н,* бр. *лі́ма́н,* др. *лимень, лимѣнь,* п. liman (з укр.), ч. слц. liman (з р.), схв. *лѝма̄н* «лиман; джерело; вир»;— через посередництво тюркських мов (тур. крим.-тат. кипч. liman «бухта, порт») запозичено з грецької; сгр. λιμένι(ον), λιμένας «бухта» (нгр. λιμάνι «тс.») зводяться до гр. λιμήν «тс.», пов'язаного з λειμών «вологе, трав'янисте місце; луг», яке не має певної етимології; зіставляється з лат. līmus «бруд, мул», укр. *слима́к, ли́пи* і лат. līmus «косий, кривий», līmen «поріг», лтс. leja «долина, лощина»; давньоруські форми запозичені безпосередньо з грецької мови.— Акуленко 132; Фасмер—Трубачев II 497; Филин Происх. яз. 530—531; Добродомов Лексикол. и словообр. дрр. яз. 257—262; Богородский УЗ ЛГПИ 1958 (№ 173), 149—152; Sławski IV 258; Holub—Lyer 289; БЕР III 405; Bern. I 721; Lokotsch 105; Räsänen Versuch 317; Frisk II 97—98.

[**лиман**[2]] (бот.) «жовтець їдкий, Ranunculus acer L.; жовтець язиковий, Ranunculus lingua L.» Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *лама́ти, ломи́ти,* оскільки в народній медицині рослину подекуди використовують від болю в ногах; пор. [*ломатник*] «жовтець їдкий».— Анненков 290.

ли́мар «майстер, який виготовляє ремінну збрую», *лимарéнко* «син лимаря», *лимарúха* «дружина лимаря», *ли́марка* «тс.», *лимарівна* «дочка лимаря», *лима́рня, ли́ма́рство, ли́ма́рщина* (заст.) «шкіра-сириця», *лима́рний, лима́рський, лимарюва́ти, ри́мар* «лимар», *римаре́нко, римарúха, римарівна, ри́марка* «римариха», *рима́рня, рима́рство, рима́рний, рима́рський, римарюва́ти,* ст. *рымаръ* (1552, 1584);— р. [*лима́рь, рима́рь*], бр. [*лі́мар*], *рымар,* п. rymarz;— запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; нвн. Rîemer «лимар» пов'язане з Rîemen «ремінь», до якого зводиться й укр. *ре́мінь*; початкове л замість р виникло в результаті дисиміляції.— Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Шелудько 37; Richhardt 97; Фасмер II 497; Преобр. I 454; Brückner 472.— Див. ще **ре́мінь.**

[**ли́мба**] «сосна кедрова, Pinus cembra L.» Ж, Мак;— р. [*лимбовое дерево*], п. limba, ст. linba, ч. слц. limba, схв. *ли̏мба* «тс.», слн. límba «гірська сосна»;— через посередництво поль-

ської мови запозичено з німецької; свн. līmboum, līnboum, limbom є складним словом, утвореним з līn- (нвн. Lein) «льон», спорідненого з псл. lьnъ, укр. *льон*, і boum (нвн. Baum) «дерево».— Richhardt 73; Machek ESJČ 333; Анненков 253; Sławski IV 258—259; Симоновић 357; Bern. I 721.— Див. ще **ба́во́вна, льон.**

[**ли́мбас**] «обірванець» Ж, [*ле́мбас*] «лобуряка» МСБГ, (Ме), [*ло́мбас*] «тс.» МСБГ, [*ло́мпас*] «непотрібний собака; негідник» О;— неясне; можливо, пов'язане з н. Lump (Lumpacius) «жебрак, обідранець».

лимо́н (бот.) «Citrus limon Burm. (дерево і плід)», [*лимо́на*] «тс.» Ж, *лимона́рій, лимо́нівка, лимо́нка* «ручна граната, формою схожа на лимон»;— р. болг. *лимо́н*, бр. *лімо́н*, п. ст. limonia, ч. limon, вл. limona, м. *лимон*, схв. *лимо́на, лѝмӯн*, слн. limóna;— запозичено із східних мов, можливо, через посередництво грецької чи італійської; нгр. λιμόνι, іт. limone виводяться від перс. līmun, ар. laimūn, що походять з мов Індії або Малайї (гінді līmū з дінд. nimbhūka-, мал. limau).— Фасмер II 49; ГСЭ III 114—115; Преобр. I 454; Соболевский РФВ 71, 447; Sławski IV 260—261; Machek ESJČ 333; БЕР III 406—407; Bezlaj ESSJ II 142; Stiller RO 22, 127; Bern. I 721; Lokotsch 105.— Пор. **ало́мий.**

лимона́д;— р. *лимона́д*, бр. *лімана́да*, п. limonada, limoniada, lemoniada, ст. limonata, ч. слц. **слн.** limonáda, вл. limonada, болг. м. схв. *лимона́да*;— запозичення з французької мови; фр. limonade походить від іт. limonata «лимонна вода», утвореного від limone «лимон».— Фасмер II 498; Преобр. I 454; Sławski IV 149—150; Machek ESJČ 333; Holub—Lyer 289; БЕР III 407.— Див. ще **лимо́н.**

лимо́нка (сорт груші народної селекції);— р. *лимо́нка*;— похідне утворення від *лимо́н*; назва зумовлена яскравожовтим кольором достиглих плодів, подібним до кольору лимона.— Див. ще **лимо́н.**

лимо́нник (бот.) «витка кущова рослина, Schizandra Michx.»;—бр. *лімо́ннік* «те.»;— запозичення з російської мови; р. *лимо́нник* є похідним від *лимо́н*; назва пояснюється тим, що коріння і стебла рослини при розтиранні пахнуть лимоном.— Попов 129.— Див. ще **лимо́н.**

лимо́нниця (ент.) «метелик родини білянок, Genepteryx Leach»;— р. *лимо́нница*;— похідне утворення від *лимо́н*; назва зумовлена лимонно-жовтим кольором крил метелика.— Див. ще **лимо́н.**

лимо́нничати «упадати, маніжитися»;— запозичення з російської мови; р. *лимо́нничать* є похідним утворенням від *лимо́н* за зразком *миндаль — миндальничать*.— Див. ще **лимо́н.**

лимпа́ч «необпалена цегла з глини з домішкою соломи або інших органічних речовин; саман», [*лампа́ч* Ва, Дз, *ланпа́ч* Сизько, *лемпа́ч* Шелудько] «тс.»;— р. [*лимпа́ч, липа́ч*] «тс.»;— запозичення з німецької мови; н. Léhmpàtzen «сира, необпалена цегла» є складним словом, утвореним з Lehm «глина» (< свн. lēmo «тс.»), спорідненого з англ. loam «глина, земля» (герм. *laima-), діскл. leir «глина» і, далі, з лат. līmus (< *loimos) «мул, бруд», прус. layso «глина», лит. laistýti «замазувати», алб. l'eð «мокра глина», та [Patzen] (Batzen) «грудка».— Шелудько 37; Kluge—Mitzka 430.— Див. ще **бацма́н.**— Пор. **лин**[1].

лин[1] (іхт.) «прісноводна риба родини коропових з товстим слизьким тілом, Tinca tinca L.», [*лен* Усачева, *лень* Ж] «тс.», *лино́к, ли́ник, лини́на*, [*линча́*] «маленький лин», [*линь*] «лин» Усачева, [*лін, лінь*] «тс.» тж;— р. *линь*, [*лин, лень, ленёк, ленок, алень*], бр. *лінь*, п. нл. lin, ч. lín, ст. líň, слц. lien, вл. lin(ak), болг. *лин*, м. *линар*, схв. *ли̏ањ, ли̏ањāк*, ст. līn, слн. línj(ak) «тс.»;— псл. linъ, linjь «лин»;— споріднене з лит. lýnas, лтс. līnis, прус. linis «тс.»; балто-сл. *līn-a-*līn-ja-, очевидно, належить до ie. *(s)lei- «слизький, липкий», звідки також нвн. Schleie «лин», двн. slīo, діскл. slȳ, дангл. slíw «тс.»; назва риби зумовлена тим, що поверхня її тіла покрита товстим шаром слизу; можливе вторинне зближення з *линя́ти* (Machek

333—334; Holub—Lyer 289: слиз на шкірі, висихаючи на повітрі, облущується, після чого залишаються темніші плями); менш обгрунтовані припущення про походження слова з *lipnь, пов'язуваного з псл. *lьpěti, lěpiti «ліпити» (Uhlenbeck KZ 39, 259—260) або про первісну спорідненість з гр. λινεύς «морська риба» (Uhlenbeck тж; Фасмер II 498; Boisacq 565).— Коломиец Происх. назв. рыб 79—82; Преобр. I 454—455; Leder 97—98; Sławski IV 261— 262; Schuster-Šewc 845—846; БЕР III 408—409; Младенов 275; Skok II 304; Bezlaj ESSJ II 142—143; Bern. I 722—723; Trautmann 162—163; Kluge—Mitzka 655.— Пор. **слиз, сли́на.**

[**лин**[2]] «захід сонця» Кур;— неясне; можливо, пов'язане з *линя́ти*; пор. споріднене з псл. linjati (liněti) дінд. linā́ti «пригинається, ховається, сідає навпочіпки».

[**ли́на**] «товстий канат», [*лин*] «тс.» Бі, [*ли́нка*] «вірьовка; корда, на якій ганяють коней; дротяний канат, яким тягають солому від молотарки на скирту Мо», [*лино́к*] «шматок товстої вірьовки» Бі;— р. [*ли́на*] «трос, канат», бр. *лі́на*, п. lina, ч. слц. [lina] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичене з німецької; свн. līne (нвн. Leine) «канат», двн. līna, пгерм. *līniōn «тс.» пов'язане з пгерм. *līna «льон», спорідненим з псл. lьnъ, укр. *льон*.— Sławski IV 262; Kluge—Mitzka 433.— Див. ще **льон**[1].— Пор. **ли́нва, лі́нія.**

ли́нва «товста міцна мотузка з волокон або дроту; канат», [*ли́новка*] (зменш.), [*лино́вка*] «волосінь, ліска» Ж;— п. [linwa] «міцна кручена вірьовка» (з укр.), слц. [linev, linva] (з укр.);— похідне утворення від *ли́на*; виведення української форми з польської (Bern. I 722; Richhardt 73) помилкове.— Шелудько 37; Sławski IV 263—264.— Див. ще **ли́на.**

[**ли́нда**] «ледача, неохайна людина» Ва;— р. [*лы́нда*] «ледар, гультяй», [*лы́нды*] «бездіяльність, неробство», [*лы́ндать*] «тинятися, швендяти, ухилятися від роботи», [*отлы́нивать*] «ухилятися від роботи», бр. *лы́нды бі́ць* «байдикувати», *лы́ндаць* «тс.», п. [łynda] «волоцюга», [łyndać się] «швендяти», ч. [l'undat se] «тинятися», болг. [*ли́ндам*] «ходжу слідом за кимсь; гойдаю», схв. ст. lindovati «байдикувати»;— пор. також лтс. lundžat «тинятися»;— не зовсім ясне; зіставляється з р. [*лынь*] «ледар, дармоїд», [*лыня́ть*] «лінуватися, ледарювати», які пов'язуються з болг. *лу́там се* «блукаю», схв. *лу́тати*, *лу́там* «тс.», слн. lútati «повільно йти, з трудом розшукувати» і далі зіставляються з гр. арк. λεύτων «від повільності», нвн. liederlich «розпусний», Lotter «ліниий», дангл. lyðre «убогий, поганий» (Фасмер II 541, 542; Sławski V 406—408; Bern. I 748; Потебня ЖСт 1891/3, 126; РФВ 1, 77; Младенов 250; Zupitza GG 145; Solmsen KZ 34, 447; Petersson AfSlPh 34, 378); пов'язується з болг. [*ли́ндам*] «неспокійно поглядаю то в один, то в другий бік; тиняюся» (Москов ИИБЕ 11, 147); зіставляється також з р. *лы́тка*, укр. *ли́тка* (Преобр. I 484—485), з схв. *ли̏ст* «швидкий» (Потебня РФВ 1, 77).— БЕР III 410.— Пор. **ли́дкать.**

[**линдзува́ти**] «крутити, вертіти кимсь; мучити, набридати» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [*ли́нка*] «корда, на якій ганяють коней»; форма могла бути зумовлена впливом [*кринцува́ти*] «крутити».— Пор. **ли́на, кринцува́ти.**

[**линди́к**] «(анат.) клітор Vincenz; язичок; невеликий шматок (полотна, поля); одежина, лахманина МСБГ»;— болг. [*линдик*] «клітор»;— запозичення з східнороманських мов: рум. lindic «тс.».— Vincenz 2; БЕР III 410.

[**лини́**] «прес для вичавлювання вина» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *лин* (рум. lin) «тс.», як і болг. *лин* «великий чан, у якому давлять виноград на вино», схв. *ли̏н* «тс.», походить від нгр. λινός «тс.», гр. ληνός «виноградне точило; водопійне корито», що не має певної етимології.— БЕР III 408; Младенов 275; Frisk II 117.

ли́нити — див. **линя́ти.**

[**линки́й**] «відсирілий, вологий», [*линкува́тий*] «вологуватий» Сизько;— неясне.

[**линко́ватий**] (про коня) «сідластий, з запалою спиною»;— запозичення з

польської мови; п. łękowaty «вигнутий, прогнутий» є похідним від łęk «лука сідла; кульбака; (мн.) сідловини», спорідненого з укр. *лук*[1] (див.).

[**лино́к**[1]] (назва вола світлорудої масті);— неясне; можливо, похідне утворення від *лин* (іхт.); назва може бути вумовлена тим, що масть вола нагадує колір боків лина (зеленувато-жовтих із волотистим відтінком).

[**линок**[2]] (бот.) «гвоздики дельтовидні, Dianthus deltoides L.; скорзонера пурпурова, зміячка, Scorzonera purpurea L.; козельці лучні, Tragopogon pratensis L.» Mak;— очевидно, діалектні форми, пов'язані з *льоно́к* (бот.) «Linaria»; мотивація назв неясна.

лино́к[3]— див. **льоно́к**[1].

[**ли́нта**] (бот.) «сочевиця, Lens Adans. Me, Mo; вика МСБГ», [*ли́нда*] «тс.» ЛЧерк;— п. [linta, lenta] «тс.»;— запозичення із східнороманських мов; молд. *ли́нте*, рум. línte «тс.» зводяться до лат. lens (род. в. lentis) «тс.», яке зіставляється з гр. λάθυρος «вика», стсл. **лѧшта** «сочевиця», двн. linsi, свн. нвн. Linse «тс.».— Мельничук Молд. эл. 168; Vrabie Romanoslavica 14, 159; SW I 746; СДЕЛМ 237; DLRM 460; Ernout—Meillet 351; Walde—Hofm. I 783.— Пор. **ле́нча, лі́нза.**

[**линтва́р**] «бараняча шкура; верхній одяг, зроблений з баранячої шкури; шкура однорічного ягняти», [*линта́вр*] «сириця; овчина» Ж, [*лентвар*] «оброблена шкіра» Пі, [*линтва́рка*] «ягня 3-4 місяців, із шкури якого можна робити високоякісну чинену шкіру»;— р. [*линтва́рь*] «ягня найпізнішого осіннього окоту»;— фонетично видозмінене запозичення з польської мови; п. lentwal «шкіряний фартух ремісника; оброблена шкура ягняти» походить, очевидно, від свн. lamp-vël (нвн. Lammfell) «ягняча шкура», що складається з іменника свн. lamp (нвн. Lamm, двн. lamb) «ягня», спорідненого з діскл. гот. англ. lamb, лит. élnis, пскл. jelenь, укр. *о́лень*, та свн. двн. vël (нвн. Fell) «шкура», що зводиться до пгерм. *fella- «шкіра, шкура», спорідненого з лат. pellis, гр. πέλλα «тс.»; менш переконливе зведення п. lentwal до незасвідченого нвн. *Lendenfell, з компонентами Lenden «стегна» і Fell (SW II 717).— Шелудько 37; Потебня РФВ I 264; Sławski IV 156; Kluge—Mitzka 192, 420—421.— Пор. **о́лень, пліва́.**

ли́нути «плавно, легко летіти; нестись; литись (про звуки)», *линь* (поет.) «плавний рух», *долина́ти*, [*полегну́ти, полену́ти, полина́ти, полину́ти*] «полетіти; потекти» Нед, [*улену́ти*] «полетіти геть»;— п. ст. łypąć «потекти струменем; виливати» (з укр.), linąć «тс.», слц. [linuć] «нестись»;— очевидно, результат контамінації слів *ли́ти(сь)*, *лину́ти*, *летіти* і *пли́нути* «плисти»; припускається також (Ondrus Slavica 1, 32—34) давній генетичний зв'язок з *ри́нути*.— Див. ще **летіти, ли́ти, плисти́.**— Пор. **ри́нути.**

ли́нча — див. **ле́нча.**

[**линя́нка**] (бот.) «смілка, Silene L.» Ж, Mak;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*льну́ти*] «чіплятися», пскл. *linǫti < *lipnǫti «липнути»; у такому разі назва зумовлена тим, що деякі види смілки липкі (пор. [*липень*] «смілка», р. [*ли́пка*], слн. lépnica «тс.»); може бути також пов'язане з *льон*, [*лино́к*] «льонок», оскільки деякі види смілки зустрічаються в посівах льону як бур'яни.— Нейштадт 238; Machek Jm. rostl. 79.

линя́ти «втрачати свіжість, яскравість первісного кольору, блякнути; поновлювати в певні періоди зовнішній покрив (пір'я, шерсть, панцир)», [*лина́ти*] «тс.» ВеБ, [*лині́ти*] «тс. Ж; сивіти», [*ли́нити*] «знімати шар кори з розпарених липових стовбурів, оголюючи ликовий шар», [*ли́нитися*] «линяти» ВеНЗн, [*лі́нитися*] «тс.» Ж, [*лине́ць*] «рак під час линяння; рак, що линяє весною Мо», *лино́вище* «скинутий під час линяння верхній покрив деяких живих істот», [*лино́вище*] «тс. ВеУг; старий, поношений одяг Бі», [*линя́к*] «рак, що линяє весною» Мо, [*линьба́*] «час линяння», [*лі́нене*] «линяння» Ж, [*лінє́ць*] «полинялий рак» ВеУг, ВеНЗн, [*лінови́на*] «скинута гадюкою шкіра» О, [*лінови́ськo*] «суха шкіра змії» Шух, ВеБ, [*лінюшка*] «полинялий рак» ВеНЗн, ВеУг, [*лінюх*] «тс.» ВеНЗн, *линю́чий*

«який легко линяє», [*линю́щий*] «який линяє», [*ли́нявий*] «тс.» ВеНЗн, *линя́лий*, [*ви́лінитися*] «вилиняти» Ж, [*зленя́ти*] «випаруватися; полиняти» Ж, [*злі́нитися*] «злиняти» Ж, [*злі́нка*] «линька» Ж, [*не́линь*] «дуб, який не скидає листя на зиму», [*підли́нь*] «верхній шар очищуваної шкіри з коренями волосся»;— р. *линя́ть*, [*лина́ть*], бр. *лiня́ць*, [*лiна́ць*], п. linieć, linić się, lenieć, ч. línati, слц. lienit' sa, вл. linać, нл. linaś, болг. *лине́я* «хиріти, чахнути, в'янути; [линяти]», м. *линее* «линяти; зникати; чахнути, в'янути, слабнути», схв. *ли́њати се* «линяти; втрачати волосся», слн. lẹ́niti se «міняти шкіру»;— псл. linjati, linati, linẽti «тратити сили, слабнути; втрачати шерсть», lẽniti (каузатив) «усувати шерсть, шкіру, кору; викликати випадіння волосся»;— етимологічні зв'язки не зовсім ясні; зіставляється з лит. leĩnas «тонкий, слабий, гнучкий», laĩnas «тонкий, стрункий», двн. bi-linnan «поступитись, втомитись, ослабнути», гот. af̈linnan «відійти, поступитись», дінд. láyate, líyate, líyati «притискається, застряє, зникає», vilínāti «розходиться, розчиняється», linā́ti «криється, тулиться», гр. ἀλίνω «мажу», лат. lino, lēvi «намазую», слн. levíti se «міняти шкіру»; ie. *lei-повід *lei- «занепадати; в'янути»; пов'язується також (Варбот 137—140; Sl. Wortst. 153—155; Младенов 275) з псл. liti «лити».— Фасмер II 499; Преобр. I 455; Sławski IV 266—269; Schuster-Šewc 846; БЕР III 411; Skok II 305; Bezlaj ESSJ II 133; ЭССЯ 14, 202—203; Bern. I 722; Fraenkel 329; Walde—Hofm. I 807; Feist 8; Pokorny 661.

[**линь**] — див. **поли́н.**

ли́па[1] (бот.) «Tilia L.», [*ли́пець*] «липовий мед; напій з цього меду», *ли́пина* «липове дерево; [липовий ліс; тріски; скіпа, лучина О]», [*липина́*] «липовий ліс» О, [*ли́пиці*] «насіння липи», [*липишня́к*] «липовий ліс» Л, *ли́півка* «діжка з липового дерева; [вулик з липового дерева; липова дошка Ж; діжка для меду Ва]», [*ли́пка*] «липова кора», [*липни́к*] «липовий гай; липовий мед; обсаджене липами кладовище Ж», [*липня́к*] «липовий ліс; [липовий мед]», [*ли́повка*] «посудина для липового меду» Л, [*липо́вник*] «діжка, вулик з липового дерева» Ж, [*лип'я́*] (зб.) «липи», *лип'я́нка* «діжка з липового дерева; вид грибів», *ли́повi*, [*підли́пки*] «вид грибів» Нед;— р. м. *ли́па*, бр. *лiпа*, др. *липа*, п. слц. вл. нл. lipa, ч. слн. lípa, полаб. laipo, болг. *липа́*, [*ли́па*] «липове лико», схв. *ли̏па*, стсл. **липа**;— псл. lipa «липа»;— споріднене з лит. líepa, líepe, лтс. liẽpa, liepe «тс.», прус. leip (у топонімі Leipiten); балтосл. *lẽipā, очевидно, пов'язане з псл. *lьpěti, *lьpǫti, укр. *ли́пнути*, *ліпи́ти*; назва може бути зумовлена липким соком липи або слизькуватим, липким лико́м; менш обгрунтоване зіставлення з лит. liepsnà «полум'я», дінд. limpáti «запалює» (Löwenthal AfSlPh 37, 381).— Критенко Вступ 521; Фасмер II 499; Варбот Этимология 1965, 138; Преобр. I 455; Sławski IV 271—272; Brückner 299; Machek ESJČ 336; Holub—Lyer 290; Schuster-Šewc 847—848; Olesch I 409; БЕР III 413—414; Skok II 305; Bezlaj ESSJ II 143; Moszyński PZJP 30; Būga RR II 34; Bern. I 723; Mikl. EW 178; Trautmann 155.— Пор. **ли́пнути.**

[**ли́па**[2]] «довгий човен» Пі, [*липова́н*] «невеликий безкільовий рибальський човен» Берл, [*лупува́н*] «тс.» Берл;— очевидно, результат перенесення назви дерева *ли́па* (пор. *дуб* «вид човна»).— Див. ще **ли́па**[1].

[**ли́пати**] «поглядати, позирати; блимати (про вогонь) Ж»;— бр. *лы́паць* «кліпати», п. łypać, łypnąć «позирати» (з укр.);— очевидно, результат фонетичної видозміни [*гли́пати*] під впливом *лу́пати*; пряме ототожнення з *лу́пати* (Machek ESJČ 341) необгрунтоване.— Sławski V 408—409.— Див. ше **гли́пати.**— Пор. **ли́бати**[2].

ли́пень[1] «сьомий місяць року», [*ли́пець*] «тс.»;— р. [*ли́пец*], бр. *лiпень*, п. lipiec, [lipień], ч. [lipen] «тс.», слц. [lipeň] «червень», схв. *ли̏пањ* «тс.»;— псл. *lip-ьn-jь «час цвітіння липи», похідне утворення від lipa «липа».— Булаховський Нариси 14; Кочерган Мовозн. 1967/1, 57—58; Кравчук УМШ 1955/3, 62; Hołyńska—Baranowa 52;

Sławski IV 273, 274—275; Brückner 299; Шаур Этимология 1971, 96.— Див. ще **ли́па**[1].

[**липень**[2]] (бот.) «рожа, алтея рожева, Althaea rosea L. (Cav.)» Mak;— неясне; можливо, пов'язане з назвою місяця липня (за основним часом цвітіння).

[**ли́півка**] «сорт дині»;— р. [*липовка*] «тс.»;— неясне; не виключена можливість зв'язку з *ли́па*; пор. *дубі́вка*, р. *дубо́вка*, що походять від *дуб*.— Анненков 115.

[**ли́пка**[1]] «ручка серпа, липова або вербова» ВеУг;— похідне утворення від *ли́па*; назва зумовлена породою дерева, з якого переважно робляться ручки.— Див. ще **ли́па**[1].

[**липка**[2]] (бот.) «абутилон, канатник, Abutilon Avicennae Gaertn.» Mak, [*липочка*] «тс.» Mak;— схв. *ли̏пица* «тс.»;— похідне від *ли́па*; назва зумовлена тим, що листя деяких видів канатника схоже на листя липи (пор. синонімічну наукову назву даного виду Sida tilifolia Tisch., де tilifolia означає «липолиста» (з лат. tilia «липа» і folium «лист»).— Анненков 1.— Див. ще **ли́па**[1].

[**ли́пка**[3]] (бот.) «буркун жовтий, Melilotus officinalis (L.) Desr. ВеНЗн, Mak; гадючник шестипелюстковий, Filipendula hexapetala Gilib. (Spiraea filipendula L.)»;— похідне утворення від *ли́па*; назва зумовлена тим, що в народній медицині й побуті рослини використовуються подібно до липи.— Нейштадт 309, 343; Анненков 212, 339.— Див. ще **ли́па**[1].

[**липник**[1]] (бот.) «парило звичайне, реп'яшки, Agrimonia eupatoria L.» Mak, [*лепе́ць*] «гостриця, Asperugo procumbens L.» Ж, [*лепти́ця*] «тс.» Ж;— р. [*лепе́льник*] «реп'ях», [*лепилки, лепи́льник, лепу̏шки, лепушник*] «тс.», п. [lepczyca] «гостриця, Asperugo L.», ч. [lepík] «тс.»;— похідне утворення від *ли́пнути;* назва зумовлена тим, що плоди реп'яшка вкриті шипиками, якими вони легко чіпляються («липнуть») до шерсті тварин та до одягу, що сприяє поширенню рослини.— Вісюліна—Клоков 206; Меркулова 95—96; Нейштадт 328; Анненков 16—17; Sławski IV 161—162; Симоновић 14.— Див. ще **ли́пнути**.

[**липни́к**[2]] (бот.) «віскарія клейка, смолянка клейка, Viscaria vulgaris Roehl. (V. viscosa Aschers.) Mak; смілка клейка, Silene viscosa Pers.», [*липен*] «смілка, Silene L.» Mak, [*лептиця*] «віскарія клейка» Mak, [*липиця красна, липка, липняк, липчиця*] «тс.» Mak;— р. [*лепок*] «віскарія», [*липу̏шка, прилип*] «тс.», п. [lepnica] «смілка», ч. [lepek] «віскарія клейка», [lepavka, lepovica] «тс.», схв. *лепица* «віскарія, смілка», *љепица, лѐпак* «тс.», *лепе̏ња̀ча* «Silene otites Wib.», *прилепача* «віскарія клейка», *прилепак* «тс.; смілка армеріївидна, Silene armeria L.», *прилепка* «тс.», слн. lépnica «смілка»;— назви пов'язані з *ли́пнути*: всі рослини, об'єднані під цими назвами, клейкі, липучі; пор. інші їх назви: укр. *смі́лка, смоля́нка* (від *смола́*), р. *смо́лка, смолёвка*, п. smołka, ч. smolnička, схв. *смолац, смољац* «віскарія клейка», слн. smolnica «тс.».— Анненков 201; Machek Jm. rostl. 78—79; Симоновић 284.— Див. ще **ли́пнути**.

[**липни́к**[3]] «борошняний хрущ»;— неясне; пор. п. lipczyk «жук-гнойовик, Scarabaeus fullo», назва чорного хруща, що з'являється в липні, похідна від lipiec «липень» (SW II 746).

ли́пнути, [*ле́пнути*] «липнути» ВеБ, [*ліпчи́тися*] «тс.», *ліпи́ти*, [*лепа́нда*] «живиця» О, [*лепарка*] «глина на цеглу» ВеЛ, [*лепярка*] «тс.» ВеЛ, [*леповатиця*] «глинистий клейкий грунт» ВеЛ, [*ле́птавиця*] «сніг з дощем» ВеНЗн, [*липа́нда*] «живиця, смола» ВеНЗн, [*липанди́ця*] «тс.» О, [*липа́рка*] «глинистий в'язкий грунт; глина для цегли, для печей», [*липі́ш*] «зліплений жмут волосся, вовни; струп» МСБГ, [*ліпі́ш*] «тс.» тж, [*липковиця*] «глинистий в'язкий грунт», [*липоватиця*] «тс.», *липу̏чка* «липкий папір для боротьби з мухами», [*ліпа́к*] «пиріг; робітник, що зарівнює стіни глиною», [*ліпа́р*] «тс.», [*ліпа́нда*] «вар для щеплення дерев», [*ліпа́х*] «плитка з гною на паливо Дз, Мо; плодоносна частина стебла соняшнику Гриц», [*ліпа́шка*] «жінка, яка ліпить щось із тіста», [*ліпе́ць*] «кулька з хліба», *ліпка, ліплення*, [*ліпля́нка*] «хата з глини, мазанка», [*ліп'янка*] «тс.», *ліпни́к* «спеціа-

ліст з ліпних робіт; [пиріг]», [*ли́павий*] «брудний» (про сорочку) ВеУг, *липки́й*, [*лепки́й*] «липкий» Ж, [*липка́чий*] «липкий, клейкий, в'язкий», [*липкува́тий*] «тс.», *липкува́тий* «трохи липкий», *липу́чий*, [*ліпки́й*] «чіпкий, в'язкий», *ліпни́й*, *ви́ліпок* «зліпок», [*зле́пок*] «місце збоку на хлібі, де він під час випікання злипся з іншим», [*зліпинець*] «хліб, що злипся з іншим під час випікання» Я, [*зліпище*], *зліпок* «копія; відбиток чогонебудь на м'якому, в'язкому та ін. матеріалі; [місце збоку на хлібі, де він під час випікання злипся з іншим]», [*зле́пкуватий*] (про хліб) «такий, що злипся під час випікання з іншим», [*зліпкова́тий*] «змішаний, конгломератний» Ж, [*зале́па*] «брудна, неохайна людина; латка або замазка на дошці» Я, [*зали́па*] «тс.» Я, [*зале́пух*] «закалець; хліб із закальцем» Ж, [*залипу́ха*] «заліплене місце» Я, [*зали́пка*] «начинка пирога» Я, *на́ліпка* «етикетка, ярлик, наклейка», [*обле́па*] «наклеєне» Ж, *підлипа́ти* «прилипати знизу; [прилипати]; підлабузнюватися», *підлипа́йло* «підлабузник», [*підле́пливий*] «підлесливий», [*підле́пний*] «тс.», [*підле́пчастий*] «вузький, тісний» (про одяг), [*підли́пчастий*] «тс.; липкий», [*при́ліпка́*] «окраєць; люб'язна, послужлива людина» Нед, [*прилепистий*] «такий, що щільно прилягає до тіла, в обтяжку», [*прили́пачкий*] «ласкавий, довірливий, улесливий» Нед, *прили́пливий*, [*прили́пний*] «липкий» Нед, *прили́пча́стий*;— р. *ли́пнуть*, *лепи́ть*, бр. *ліпнуць*, *ляпіць*, др. *лѣпити*, *льпѣти*, п. lepić «ліпити», ст. lpieć «прилягати, міцно триматись, бути приліпленим», lipnąć «липнути», lepnąć «тс.», ч. lípnouti «липнути», lepiti «клеїти, ліпити», lepiti se «липнути», lpěti, lpíti «липнути, прилипати, приставати», ст. lpieti «тс.», слц. l'piet', lipnút', lepit', вл. lěpić, lipać, нл. lipaś, lipnuś, lěpiś, болг. *лепна* «липнути», [*ли́пна*] «тс.», *лепя́* «приклеюю», м. *лепи* «ліпить», схв. *ли̏јепити* (*ле́пити*) «ліпити», слн. lepéti «липнути», lepíti «клеїти», стсл. **прилъпѣти, прилѣпити**;— псл. *lьpěti «липнути», *lьpnǫti «тс.», *lěpiti «ліпити»;— споріднене з лит. lìpti, limpù, lipaĩ «прилипати, приклеюватися», лтс. lipt «тс.», лит. lipýti, lipaĩ, lipìnti, lipinù «приклеювати», лтс. lipinât «тс.», лит. lipùs, lipnùs «клейкий», лтс. laĩpns «привітний», дінд. lipyáte «липне, прикріплюється», lēpayati «маже», limpáti «тс.», lepaḥ «мастило, фарба», гр. λίπος «жир», λιπαρός «жирний», лат. lippus «такий, що сльозиться», гот. bileibjan «залишатися», хет. lip- «мазати», тох. lip- «залишатися»; ie. *leip- «змазувати жиром; клеїти», очевидно, пов'язане з *lei- «слизистий»; далі зіставляється (Иллич—Свитыч Опыт 1976, 18—20) з сем.-хам. lP- «змазувати, жир», урал. *Lipa- «слизький, липкий», алт. *lipa- «прилипати, липкий; в'язкий».— Фасмер II 484, 499; Преобр. I 455—456; Sławski IV 163—164, 275, 342; Machek ESJČ 327; Schuster-Šewc 827; БЕР III 365—367; Skok II 297—298; Bezlaj ESSJ II 134; ЭССЯ 14, 217—219; Bern. I 712; Trautmann 161; Абаев ИЭСОЯI 438; Walde—Hofm. I 811; Mayrhofer III 60—61; Pokorny 670—671.— Пор. **леп.**

[**липоживи́ця**] «застиглий молочний сік, латекс» Ж;— запозичення з польської мови; п. [lipożywica] «тс.» є складним словом, утвореним з не зовсім ясної основи lipo-, очевидно, пов'язаної з п. ст. lipnąć «липнути», та іменника żywica «живиця».— Див. ще **живи́ця**, **ли́пнути**.

[**ли́пса**] «процент від капіталу» Ж, [*липсува́ти*] «забирати частину з суми грошей» (Vincenz), [*лепсува́ти*] «одержувати гроші по векселю» Ж;— очевидно, семантично видозмінене запозичення з східнороманських мов; пор. молд. *ли́псэ* «вада, недолік», рум. lipsă «тс.», що є віддієслівними іменниками від *липси́* (lipsí) «віднімати, позбавляти, бракувати», запозиченого з болгарської мови; болг. *ли́псвам* «бути відсутнім, зникати, не вистачати», *ли́псa* «відсутність, брак» походять від нгр. ἔλειψα, аориста від дієслова нгр. λείπω «бути відсутнім, залишати», гр. λείπω «залишаю», до якого зводиться й укр. *е́ліпс*.— Vincenz 4; СДЕЛМ 237; DLRM 461; БЕР III 416—417.— Див. ще **е́ліпс**.

[**липта́вий**] «шолудивий» О, [*ли́пта́во*] «повільно й недбало, неспритно» Терит. діал.;— неясне.

липу́чка (бот.) «Lappula Moench; [рохелія, Rochelia stellulata Rchb. Mak]», [*лепе́ць*] «гостриця лежача, Asperugo procumbens L.; підмаренник чіпкий, Galium aparine L.», [*лепиць*] «гостриця лежача» Mak, [*лепо́к*] «тс. Ж; підмаренник чіпкий; маренка чіпка, Asperula aparine M. B. Mak», [*лептúця*] «гостриця лежача Ж; підмаренник чіпкий Mak», [*ле́пчик*] «тс.» Mak, Ж, [*лепчúця*] «тс.; маренка чіпка», [*лєпок*] «гостриця лежача» Mak, [*липка*] «тс.; липучка їжакова, Lappula echinata Gilib.; липучка розлога, Lappula patula (Lehm.) Aschers. Mak; підмаренник трирогий, Galium tricorne With.» Mak, [*липни́к*] «підмаренник чіпкий», [*липниця*] «тс.» Mak, [*липок*] «маренка чіпка» Mak, [*ли́птиця*] «підмаренник чіпкий; гостриця лежача» Ж, Mak, [*липуха*] (у сполученні *л. грозниста*) «чіплянка китицева, Tragus racemosus Desf.» Mak, [*липчак*] «підмаренник чіпкий» Mak, [*ли́пчик*] «гостриця лежача», [*ли́пчúця*] «тс.; маренка чіпка; підмаренник чіпкий; підмаренник трирогий Mak», [*ліпи́ця*] «гостриця лежача», [*ліпниця*] «підмаренник чіпкий» Mak, [*ліпо́к*] «маренка запашна, Asperula odorata L.» Ж, [*ліпчиця*] «гостриця лежача» Mak, [*прилип*] «підмаренник чіпкий» Mak;— р. *липу́чка* «липучка», [*липушник*] «тс.; підмаренник чіпкий», [*липчица*] «липучка]», [*лепуха*] «маренка», [*лепчица*] «підмаренник чіпкий», бр. [*ліпу́чка*] «липучка», др. *лѣпъкъ* «якась квітка (ріп'ях?)», п. lepczyca «гостриця; підмаренник чіпкий», lepnik «липучка», ст. lepik «підмаренник північний, Galium boreale L.», [lepszyca] «підмаренник», ч. lepík «гостриця лежача», [lepenice] «підмаренник», [lepovica, lepký rozmarýn], слц. lipkavec, [lipkáč] «тс.», lepík «гостриця» (з укр.), болг. [*ле́пка*] «підмаренник», [*ле́пешка, ле́паец*], м. *лепаец*, схв. *лепуша*, [*лепушка, липавица, прилип, прилипача, прильепач*] «тс.», *прúлеп* «гостриця лежача», слн. lepica «тс.», slipa «підмаренник чіпкий», slipovka «тс.»;— похідні утворення від *ли́пнути, ліпи́ти*; назви зумовлені наявністю на стеблах, листі або плодах цих рослин колючок, зубчиків, гачків, щипиків, завдяки яким рослини можуть чіплятися («липнути») до опори (підмаренник чіпкий), до одягу людини чи шерсті тварин, що сприяє розповсюдженню рослин.— Кримський Твори III 232—233; Филин Происх. яз. 555—556; Анненков 151; Sławski V 161—162; Budziszewska 239; Machek Jm. rostl. 187, 219—220; БЕР III 364; Симонович 207.— Див. ще **ли́пнути.**

[ли́пці] «жердина для знімання фруктів, розколота на одному кінці», [*ли́пка*] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, фонетичне написання замість **либці*, яке могло б бути пов'язане з [*ли́бити*] «брати, збирати» (пор. [*ли́бці*] «вірьовка з прив'язаним м'ясом для ловіння риби»).— Пор. **ли́бати**[1].

[липчиця[1]] (бот.) «дзвінець, Rhinanthus crista galli L.» Mak;— похідне утворення від *ли́пнути*; назва зумовлена способом існування цієї напівпаразитної рослини, що присмоктується («прилипає») своїми корінцями до коріння інших рослин.— Вісюліна—Клоков 281.— Див. ще **ли́пнути.**

ли́пчиця[2]— див. **липу́чка.**

лис (зоол.) «Canis vulpes L.», *ли́сá* «лисиця» УРС, Г, [*лисáк*] «лис» Дейн, *лисеня́*, [*ли́си*] (мн.) «лисяче хутро», [*лисúха*] «лисиця» Ж, *лисúця, лисичá* «лиseня», [*лисиченя́, лисиччу́к*] «тс.», *ли́ска* «лисичка», [*лисови́н*] «лис», [*лисо́к*] «молодий лис» Ж, [*лису́н*] «лис» Дейн, [*лисю́ра*] «лисяче хутро» Ж, [*лися́*] «лиseня» Ж, Пі, *лисúчий, лисúччин, ли́сій*, [*ли́совий*], *ли́сячий, лисúчити* «хитрувати», *пі́длисок* «молодий лис», [*підлисúкуватися*] «підлещуватися»;— р. *лис, лисá, лисúца*, бр. *ліс, лісá, лісіца*, др. *лисъ, лисица*, п. lis, lisica, ч. liška «лис, лисиця», ст. lisa, слц. líška, вл. нл. liška, полаб. léiska, leiseitzja, болг. *лисúца*, м. *лиса, лисица* «тс.», схв. *лȉс, ли́сац* «лис», *лȉсица* «лисиця», слн. [lìs], lisíca, стсл. **лисъ, лиса**;— псл. lisъ, lisa, lisica;— загальноприйнятої етимології не має; можливо, споріднене з лтс. lapsa «лис», лит. lãpė, прус. lape, дінд. lopāśá, гр. ἀλώπηξ, лат. volpes, vulpes «тс.» (ie. *leips-); виводиться також від псл. lis- (liš-) «червоно-жовтий», яке вбачається в р. [*ли́сый*] «ри-

жий, жовтий», ч. [liša] «полум'я» (Schuster-Šewc 853—854); зіставляється з *лихий* (Pedersen IF 5, 33), з *ли́па* (з первісним значенням «розбійник») (Uhlenbeck PBrB 26, 302), з нвн. [lins] «тихо» (Bern. IF 8, 286); складність встановлення індоєвропейської праформи пояснюється тим, що назва лисиці, очевидно, видозмінювалася в різних мовах під впливом табу.— Фасмер II 500; Преобр. I 456—457; Sławski IV 277—279; Brückner 299; Machek ESJČ 336; БЕР III 420; Skok II 306; Bezlaj ESSJ II 143—144; Трубачев Этимология 1973, 178; Bern. I 724; Frisk I 83; Pokorny 1149; Гамкрелидзе—Иванов 513.

[лисак] (бот.) «айстра степова, Aster amellus L.; китайська айстра, Callistephus chinensis Nees. (Aster)» Мак;— похідне утворення від *ли́сий*; назва зумовлена, очевидно, зовнішнім виглядом суцвіття, яке має велику кількість трубчатих квіток, оточених язичковими, у зв'язку з чим посередині утворюється ніби лисина.— Вісюліна—Клоков 320; Анненков 56.— Див. ще **ли́сий**.

ли́сий, *лиса́вий* «з лисиною», *лисува́тий*, *лиса́к* «чоловік з лисиною; [тварина з світлою плямою на лобі; оголений берег чи узвишшя]», [*лися́к*] «тс.», [*лиса́н*] «кінь з білою плямою на лобі», [*лиса́ня*] «гола гора», *лиса́нь* «чоловік з лисиною», [*лиса́я*] «лиса корова» ВеНЗн, *ли́сина* «місце на голові, де випало і не росте волосся; ділянка землі, позбавлена рослинності; біла пляма на лобі деяких тварин; [огріх при посіві Мо]», [*ли́сиця*] «гола вершина гори» Ч, *ли́ска* (кличка тварини з білою плямою на лобі), [*лиско́*] (кличка собаки з білою плямою на лобі), [*лисови́ння*] «місце в полі без рослинності», [*лисо́ня*] «корова з білою плямою на лобі» ВеБ, [*лисота́*] «оголеність, відсутність волосся» Ж, *лису́н* «чоловік з лисиною», [*лису́на*] «корова з білою плямою на лобі», [*ли́ся*] «тс.», [*лису́ха*] «гола вершина гори» Ч, [*лися́нка*] «тс.» Ч, [*ли́ська*] «теля або корова з білою плямою на лобі» ВеНЗн, *лисі́ти*, *зали́сина*;— р. *лы́сый*, бр. *лы́сы*, др. *лысъ*, п. łysy, ч. слц. łysý, вл. нл. łysak «лисий кінь або віл», болг. *лис* «лисий», *ли́са* «лисина», м. *лис* «рижий; [лисий (про тварин)]», схв. *ли̏са* «біла пляма, лисина у тварини», слн. [lîs] «плямистий», lísa «пляма, лисина», стсл. **възлысъ** «лисий»;— псл. łysъ «лисий (без волосся; з білою плямою)»;— споріднене з дінд. rúśan (rúśant-) «світлий, білий», вірм. lois «світло», lusin «місяць», lusn «більмо», гр. λευκός «білий», що зводяться до ie. *leuk-/leuk- «бути світлим, сяяти».— Фасмер II 542; Преобр. I 484; Sławski V 431—433; Machek ESJČ 345; Schuster-Šewc 793; БЕР III 418—419; Skok II 307; Bezlaj ESSJ II 143; Bern. I 752; Frisk II 108—109; Pokorny 687—690.— Пор. **ла́сий**[2], **лиск**, **луч**[1].

[лисики] (бот.) «конюшина повзуча, Trifolium repens L.» Мак, [*ли́шка* Ж, *ли́шки*] «тс.»;— очевидно, похідні утворення від *лис*, [*ли́шка*] «лисиця»; назви можуть бути зумовлені пухнастістю і світлим забарвленням суцвіття рослини.— Див. ще **лис**, **ли́шка**[1].

[лисиці] «різного типу дерев'яні пристрої, лещата», [*лисиця*] «підойма (у возі); деталь олійниці» О, [*залисичувати*] «прибивати дошку або палку (до загнутого кінця санного полоза, щоб він не розігнувся)» Я;— р. [*лисица*] «нижня перекладина, що з'єднує передню і задню вісь або подушки воза; (мн.) поперечні колоди, якими скріплюється пліт; ланцюг, до якого прив'язували в церквах грішників; (ст.) диба, колода», бр. *лісіца* «поліно, яке кладеться впоперек саней для перевезення колод; пристосування для стискання дощок; лещата», п. ст. lisica «прес (для видавлювання соку, олії); загорода, в якій кували полохливих коней», ч. ст. lisicě «тс.», ч. слц. lis «прес», вл. liška «поперечна балка», болг. [*лисица*] «дві перекладини, що з'єднують задню вісь воза з розворою; кайдани, наручники», м. *лисица* «отвір, на якому прикріплюється ярмо; (мн.) кайдани, наручники», схв. *лѝсице* «кайдани, наручники», слн. lisíce «тс.; різні пристосування для стискування; [капкан на лисиць]»;— здебільшого вважається результатом перенесення назви тварини *лисиця* (псл. lisica) за якоюсь зовнішньою подібністю, зокрема на тій підставі, що лещата

стискають предмет, як лисиця здобич (Sławski IV 278—279; Machek ESJČ 335; БЕР III 421—422; Bezlaj ESSJ II 144); більш імовірним здається походження від давнішого list(v)ica «планка, колодка», збереженого в укр. [*лúствиця*] «планка (для стискування, скріплення); частина витушки» і зближеного внаслідок деетимологізації з назвою тварини *лисúця*, зокрема, можливо, через проміжне значення «капкан на лисиць».— Див. ще **лúства.**— Пор. **лéста, лéща́та, лисúця**[1].

[**лисúця**[1]] «підставка з пазом, що використовується при спорудженні човнів» Дз, [*лисúцю дать*] «підперти стіну підпірками» Л;— очевидно, результат семантичної видозміни назви [*лисúці*] «дерев'яні пристрої, лещата», викликаної впливом переносної семантики назв типу [*коза́*] «дрюк для підпирання», *кобúла* «знаряддя, схоже на коня» та ін.— Див. ще **лисúці, лúства.**

[**лисúця**[2]] (бот.) «ліщиця мурова, Gypsophila muralis L.», [*лисичка*] «тс.» Mak;— результат видозміни форми [*лищúця*] «тс.», зближеної внаслідок деетимологізації з назвою тварини *лисúця*.— Див. ще **лищúця**[2].

лисúчка (бот.) «гриб Cantharellus cibarius Fr.», [*лисúця*] «тс.» Ж;— р. *лисúчка*, [*лисúца*], бр. *лісічка*, [*лісіца*], п. [lisica, liszka], ч. liška, слц. líška, нл. lišeńka, схв. [*лúсица*], слн. lisíčka «тс.»;— похідне утворення від *лис, лисúця*; назва зумовлена жовтим кольором тіла гриба, подібним до шерсті лиса; виводиться також (Schuster-Šewc 962) від псл. lis- (liš-) «червоно-жовтий».— Фасмер II 500; Sławski IV 293; Bezlaj ESSJ II 143.— Див. ще **лис.**— Пор. **лúшка**[2].

лиск «блиск гладкої поверхні», [*лискавúця*] «заграва», [*лúскавка*] «блискавка; блискуча намистина», [*лисковéць*] «яшма» Ж, [*лисковица*] «блискавка» Пі, [*лисковка*] «тс.» Пі, [*лищáк*] «слюда» Ж, [*лúщик*] «тс.» Ж, [*лúскавочний*] «блискавичний» Ж, *лискýчий, лиснючий*, [*лúскáти*] «блищати, сяяти», [*лискотíти*] «тс.», *лиснúтися* «лиснiти», *лиснíти(ся)*, [*лúснýти(ся)*] «вилискувати, блищати» Г, Пі, [*лищáти*] «блищати», [*лись*] (виг.), *вúлиск, вилúскувати(ся), вíдлиск, пóлиск, полúскувати(ся)*, [*пролúскуватися*] «проблискувати», [*улúскувати(ся)*] «блищати, вилискувати» Ж, (Ме);— р. *лоск, лоснúться*, бр. [*лоск*] (з р.?), п. łysk «блиск», łyskać (się) «блищати», łysnąć «тс.», ч. lesk (ст. род. в. lsku) «блиск», lesknouti se «блищати, вилискувати», слц. lesk, lesknúť sa, болг. *лъскам* «блищати», [*лиска*] «іскра», м. *ласка* «блищить», *лиска* «слюда», схв. [*лúскати се*] «блискати» (про блискавку), [*лúскати*] «блищати», слн. lèsk «блиск», [leskáti (se)] «виблискувати», [líškati se] «світити», стсл. **оулыскати сѧ** «усміхатися»;— псл. *lъskъ < *lŭskъ, lyskъ < *lūskъ, lъskati, lyskati, споріднені з lysъ «лисий», lučь «промінь», luna «місяць»; пов'язується також (Потебня РФВ 1, 80) з р. [*лáса*] «лискуча пляма, смуга»), укр. [*лáсий*] «темний з білою плямою»; до цього ж етимологічного гнізда примикає п. ls(k)nąć się «блищати», стсл. **лъщати сѧ** «тс.» (з іншим вокалізмом кореня, як у псл. blьšćati, стсл. **блъщати сѧ** «блищати»); обидва фонетичні варіанти кореня псл. *lъsk-, lysk-, які розрізняються в більшості слов'янських мов, в українській мові закономірно злились в одній звуковій формі *лис(к)-*.— Фасмер II 521; Преобр. I 470; Sławski IV 343—345, V 262—266, 421—422; Machek ESJČ 327; БЕР III 422—423; Skok II 272; Bezlaj ESSJ II 135; Bern. I 750.— Див. ще **лúсий.**— Пор. **луч**[1], **льще.**

лúска (орн.) «болотний птах родини пастушкових, Fulica atra L.», [*лисáк, лúсиця* ВеБ], *лисýха*, [*лúся, лисяк*] «тс.»;— р. *лысýха*, п. łyska, ч. lyska černá, слц. lyska čierna, нл. łyska, болг. [*лúска́*], схв. *лúска*, слн. črna liska;— псл. lysъka «тс.», похідне від lysъ «лисий»; назва зумовлена наявністю на лобі птаха шкірястої бляшки білого кольору.— Булаховський Вибр. пр. III 221; Птицы СССР 204; Sławski V 419—421; БЕР III 423.— Див. ще **лúсий.**

[**лúскавка**] (орн.) «плиска, трясогузка, Motacilla L.» ВеНЗн;— результат видозміни деетимологізованої назви того самого птаха *плúска*, можливо, через проміжні форми [*блúскавка, блúска*]

«тс.», з наближенням до фонетично подібних дієслів *ли́скати, бли́скати*; підставою для народноетимологічної зміни первісної назви можуть бути швидкі рухи, ніби посмикування («блискання») хвостика птаха.— Див. ще **пли́ска.**— Пор. **бли́ска.**

[**ли́скар**] «кирка», [*лискáр*] «лопата; дерев'яна лопатка» О, [*рискáль*] «заступ», [*рискалúна*] «держак заступа», [*рискалúско*] «тс.» Нед;— р. [*лы́скарь*] «заступ, залізна лопата», [*ласка́рь*] «лопата», др. *лыскарь* «кирка, залізна лопата», п. [ryskal] «заступ» (з укр. ?), болг. [*лизгáр*] «заступ», [*лискáр*], м. *лизгар* «тс.», схв. [*лȉзгāр*] «залізна лопата»;— очевидно, запозичено в давньоруську мову з новогрецької; нгр. λισγάρι «заступ, лопата» походить від гр. λισγάριον, демінутива від λίσγος «кирка, мотика», яке загальноприйнятної етимології не має; припускається можливість запозичення через посередництво тюркських мов (крим.-тат. ülüskär «мотика», lüskär «тс.» зводиться до того ж грецького джерела; Bern. I 752; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 124; Matzenauer 247).— Фасмер II 541; Преобр. I 483—484; БЕР III 397; Младенов 274; Skok II 311; Frisk II 129.

[**лисну́ти**[1]] «випити, хильнути»;— очевидно, результат афективної видозміни *хлисну́ти* «тс.»; пор. болг. *ли́сна* «виллю, виплесну», що пояснюється як результат видозміни форми з початковим **х** ([*хли́скам*] і под.; БЕР III 423).— Див. ще **хлиста́ти.**

ли́снути[2]— див. **хли́снути.**

лисохві́ст (бот.) «китник, Alopecurus L.», [*лисíй хвíст*] «китник луговий, Alopecurus pratensis L.» Mak;— р. *лисохво́ст*, [*лисехвостник, лисий хвост*], бр. *лісахво́ст*;— складне утворення з *лис* і *хвіст*; очевидно, калька наукової назви лат. alopecurus, утвореної з гр. ἀλώπηξ «лис» і οὐρά «хвіст»; назва зумовлена тим, що колосок рослини пухнастий, схожий на лисячий хвіст; пор. п. lisi ogon «лисохвіст», болг. *лисича опашка*, схв. *лисичји реп*, слн. lisičji rep, нвн. Fuchsschwanz, англ. foxtail-grass, meadow foxtail «тс.»; пор. також укр. [*хвостики*] «Alopecurus fulvus Sm.» Mak, [*чорнохвостник*] «Alopecurus ruthenicus Weinm.» Mak.— Нейштадт 102, 225—226; Анненков 25; Симоновић 24; Machek Jm. rostl. 81.— Див. ще **лис, хвіст.**

лист «орган рослини; шматок тонкого матеріалу; письмова кореспонденція», *листáж*, [*листáч*] «якась кімнатна рослина» О, *листвá*, [*ли́ственик*] «листяний ліс» Ч, [*листв'я́к, листв'я́ник, листя́ник, листя́нка*] «тс.» Ч, [*листи́на*] «лист» Ж, *листівка*, [*листове́*] «плата за лист» Ж, [*листови́нє*] «листоподібні органи деяких живих організмів» Ж, [*листо́вня*] «зібрання листів, портфель» Ж, Пі, *листо́к, листува́ння, ли́стя*, [*ли́ставий*] «листяний» О, *листа́тий, листвя́ний* СУМ, Ж, [*листико́вий*] «листяний», [*листко́вий*] «тс.; (кул.) який ділиться на окремі тонкі шари» (про тісто) Ж, [*листи́стий*] «пластинкоподібний; листяний» Ж, [*листкова́тий*] «листоподібний, листяний» Ж, [*листова́тий*] «з листям» Ж, *листо́вий, листо́вний, листяни́й*, [*листя́стий*] «листяний», *листо́вно, листа́ти*, [*листви́тися*] «лежати шарами, слоїтися» Ж, *листува́тися, безли́стий, збезли́стити, збезли́стіти, збезли́стілий, при́ли́сток;*— р. болг. м. *лист*, бр. *ліст*, др. *листъ* «лист рослини, книги; грамота», п. liść «лист рослини», list «письмова кореспонденція», ст. list «тс.; картка; лист рослини», ч. слц. вл. нл. слн. list, полаб. laist, схв. *лȉст*, стсл. **листъ** (рослини; для писання);— псл. listъ «лист рослини; шматок тонкого матеріалу» (<*leistu-, первісна u-основа, пор. стсл. **листв-ьк,** цсл. **листв-ьнъ**);— найближче споріднене з лит. laĩškas «лист рослини; картка; письмова кореспонденція», лтс. laiska «лист на стеблі льону», laiksne «латаття»; дальші зв'язки непевні; зіставлялося з дінд. liśáti, riśáti «щипає, відриває», lēṣṭuḥ «грудка землі», ос. list «тріска» (Pedersen IF 5, 79; Petersson Ar. Arm. St. 91—92), з лит. lýsti (лтс. liẽst) «худнути» (Vaillant Gr. comp. II 1, 120).— Фасмер II 500—501; Преобр. I 457; БЕР III 424—425; Skok II 307—308; Bezlaj ESSJ II 144; Bern. I 723—724; Sławski IV 280—284; Brückner 300; Machek ESJČ 335;

Holub—Kop. 207—208; Schuster-Šewc 848—849; Fraenkel 333—334; Trautmann 148; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 68.

[**ли́ста**[1]] «литка», [*листка*] «тс.» ВеЛ, [*листкови́й*] (у сполученні [*листкова кість*] (анат.) «голінна кістка») Ж;— р. [*лы́сто*] «литка», др. *лысто*, п. [łysta], ст. łyst, слц. [lyst], м. *лист*, схв. *ли́ст* «тс.», слн. [lístánjək] «литка; дошка у плузі, яка розпушує землю», стсл. **лысто** «гомілка»;— псл. lystъ, lysto, lysta < *lyd-t-, *lyt-t-, похідне від lyda «литка».— Фасмер II 542; Преобр. I 484—485; Sławski V 428—429; Brückner 315; Holub—Kop. 213; Skok II 308; Bern. I 752; Mikl. EW 177—178.— Див. ще **ли́тка.**

[**ли́ста**[2]] «список, реєстр» Ж;— п. ч. ст. слц. вл. lista, болг. м. *ли́ста*, схв. *ли̏ста*, слн. lísta;— через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. liste «тс.» походить від іт. lista «тс.; смуга», яке через слат. lista зводиться до двн. līsta «кайма, край» (свн. līste «тс.», нвн. Leiste «планка, брусок; кайма»), звідки також укр. *ли́ства*, *ли́шгва*; початкове значення слова — «список, реєстр у формі вузької смуги».— Sławski IV 284; Battisti—Alessio 1968, 2249; Dauzat 439; Kluge—Mitzka 435.— Пор. **ли́ства, ли́шгва.**

[**ли́ства**] «шпонка, кріпильна деталь у вигляді стержня, що запобігає переміщенню з'єднуваних нею частин механізму, конструкцій та ін. О; частина снувалки», [*ли́ствиця*] «частина витушки (яка утримує інші деталі)», [*ли́стовець*] «товста жердина над полозом саней, до якої прикріплюються копили» О, [*листо́вник*] «інструмент для припасовування обода колеса» Ж, [*ли́шгва*] «поздовжній брусок стулчастого вікна»;— бр. [*лі́шгва*] «поперечна жердина у плоті», п. listwa «планка, вузька довга дощечка як ущільнення, підставка», ч. [lišta] «клин, що вкладався в щілини між колодами рубленої будівлі»;— запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. leist «шевська колодка, копил» (свн. leist, нвн. Leist(en) «тс.») споріднене з дангл. lāst (lǣst) «слід (ноги), копил», англ. last «копил», діcл. leistr «нога, панчоха», гот. laists «слід, мета», laistjan «іти слідом»; ряд первісних значень належних сюди запозичених слов'янськими мовами слів, пов'язаних із значеннями «колодка, копил», зберігається в фонетично видозмінених формах, зближених з назвами *лисиці* і *лиса*; ототожнення з *ли́шгва* «облямівка» та ін. і виведення всієї змішаної сукупності слів від свн. līste (нвн. Leiste) «облямівка, кайма» (Фасмер II 507; Sławski IV 287—288; Machek ESJČ 336) здається помилковим.— Kluge—Mitzka 434.— Пор. **лиси́ці, ли́шгва.**

[**листве́нница**] (бот.) «модрина, Larix Mill.» Ж;— р. *ли́ственница*, [*листа́*], бр. *ліство́ўніца*, болг. *ли́ственица* (з р., БЕР III 426), схв. *лиственица*;— похідне утворення від *лист*; назва зумовлена, очевидно, тим, що модрина на зиму скидає хвою, подібно до листяних порід; можливо, запозичення з російської мови.— Див. ще **лист.**

[**ли́стень**] (бот.) «гриб Agaricia» Ж, [*листо́чниця*] «гриб Agaricus L.» Mak;— похідні утворення від *лист*, *листо́к*; назви цих грибів пояснюються будовою їх гіменофору, що має форму пластинок; очевидно, назви є частковими кальками нвн. Blätterpilz «тс.» (букв. «листковий гриб»).— Див. ще **лист.**

[**ли́стка**] «ікра риб» О;— очевидно, пов'язане з [*ли́ста*] «литка» (пор. п. [łysta] «литка», р. *икра́* «литка»).— Див. ще **ли́ста**[1], **ли́тка.**— Пор. **ікра́**[2].

листові́йка (зоол.) «Tortrix L. (метелик, гусінь якого живе в листках, скручуючи їх у трубочку або пакет)», [*листови́йка*] «тс.» Ж;— складне утворення з *лист* і *ви́ти*, очевидно, калька р. *листовёртка* або н. Blattwickler «тс.».— Горностаев 210.— Див. ще **ви́ти**[1], **лист.**

листопа́д «одинадцятий місяць календарного року; опадання листя восени; час цього опадання», [*листопа́день*] «місяць листопад» Ж, *листопа́довий*, [*листопадне́вий*] Ж, *листопа́дний*;— р. болг. *листопа́д* «опадання листя; час опадання листя», бр. *лістапа́д* «місяць листопад», др. *листопадъ* «жовтень», п. listopad «місяць листопад; (ст.) жовтень», ст. listopadł, «жовтень; місяць листопад», ч. listopad «місяць листопад; опадання листя», слц. listo-

пáд «опадання листя», ст. listopad «місяць листопад», вл. listopad «опадання листя», м. *листопад* «час опадання листя», схв. *лȉстопа̄д* «жовтень; опадання листя; опале листя; [час опадання листя]», слн. listopàd «місяць листопад; опадання листя», цсл. **листопадъ** «жовтень»;— псл. listopadъ «опадання листя; час опадання листя», складне утворення з основ іменника listъ «лист» і дієслова pasti, padǫ «падати»; пор. гр. φυλλοχόος μείς «місяць опадання листя», лит. lapkritỹs «листопад, [жовтень]; час опадання листя» (з lãpas «листя» і krìsti, krentù, krintù «падати», калька з слов'янських мов).— Кочерган Мовозн. 1967/1, 59—60; Кравчук УМШ 1955/3, 62; Hołyńska-Baranowa 68—70; Sławski IV 285—286; БЕР III 428; Fraenkel 340—341.— Див. ще **лист, па́дати.**— Пор. **падолúст.**

[**листопруг**] (бот.) «латаття, Nymphaea L.» Mak;— незовсім ясне складне утворення з іменника *лист* і другого компонента *пруг*, можливо, замість давнішого *круг* (з огляду на круглу або овальну форму листків латаття).— Див. ще **лист.**— Пор. **круг.**

[**лисуха**[1]] (бот.) «паслін чорний, Solanum nigrum L.» Mak;— не зовсім ясне; можливо, результат видозміни форми **лисник* (< *глис(т)ник*) «паслін солодко-чорний, S. dulcamara L; паслін чорний» (пор. бр. [*лícнік*] «тс.»), зближеної з назвою тварини *лис.*— Пор. **глúсник.**

лису́ха[2], *лúся*, *лися́к*, *лися́нка* — див. **лúсий.**

лису́ха[3], *лúся*, *лися́к* — див. **лúска.**

лись — див. **лиск.**

лита́вра «різновид барабана», *литáври* «тс.», *литаврúст*, [*полúтáври*] «вид музичного інструмента» Нед;— р. *литáвра*, *литáвры*, бр. *літáўра*, *літáўры*, [*полúтáвры*], п. litaury (з укр.), болг. *литáври* (з р.);— запозичення з грецької мови; сгр. **πολυταυρέα* «литаври» складається з основи πολύ «багато», спорідненої з дінд. purú-, гот. двн. filu «тс.» і, далі, з гр. πλέως «повний», псл. *pьlnъ «тс.», укр. *пóвний*, і форми ταυρέα «литаври; бичача шкіра», похідної від ταῦρος «бик», спорідненого з лит. taũras «бик, буйвол», псл. turъ «тур, буйвол», укр. *тур*; на грунті східнослов'янських мов зазнало гаплології у виразах типу «бити по (по)литаврах»; думка про походження від араб. al-ṭabb, що лежить в основі іт. ataballo, taballo, icп. atabal, порт. atabale (Mikl. EW 170; Matzenauer 242) є помилковою.— Фасмер II 501; ГСЭ 115; Преобр. I 457; Соболевский РФВ 71, 25; Sławski IV 297—298; Sł. wyr. obcych 432; Kopaliński 578; БЕР III 429; Bern. I 725; Frisk II 577—578, 800—801.— Див. ще **тур.**

ли́тва́ (заст.) «білоруси», *Ли́тва́* «литовська земля», *литви́н* (заст.) «литовець; поліщук; білорус», *литвиненко* (заст.) «син білоруса» Бі, *литвинівна* (заст.) «дочка білоруса» Бі, *литвинчук* (заст.) «хлопчик-білорус» Бі, *литóвець* «представник литовського народу», *литóвка* «представниця литовського народу; (заст.) білоруска», [*лицови́н*] «литовець» Ж;— р. *литви́н* (заст.) «литовець», бр. *літві́н* «тс.», др. *литъва* (зб.) «литовський народ», п. Litwin «литовець», ч. Litvan, Litevec, слц. Litovec, Litovčan, вл. Litwjan, болг. *литóвец*, м. *литванец*, схв. *Литва́нац*, слн. Lítovec «тс.»;— запозичення з литовської мови; лит. Lietuvá «Литва», lietùvis «литовець» (лтс. leĩtis «тс.») загальноприйнятої етимології не має; висловлювалось припущення про зв'язок з назвою річки Léita, Leĩte, п. *Lyta (Litjezioro), яку виводять від líeti, líeja «лити», lýti «дощити», lỹja «йде дощ», споріднених з псл. liti, укр. *лúти* (Otrębski Gramatyka języka litewskiego I 3—7; LP 9, 27); зіставлялося з лат. lītus «берег моря», яке разом з лат. lītbo «виливаю, роблю узливання» пов'язується з ie. *lei- «текти»; сумнівне припущення (Šachmatov AfSlPh 33, 81—82) про кельтське походження; перенесення назви *литви́н* на білорусів і українців-поліщуків відбулось у XIII—XVIII ст., коли відповідні частини східнослов'янських територій належали до складу Великого князівства литовського.— Фасмер—Трубачев II 502; Brückner 300—301; Fraenkel 368—369; Walde — Hofm. I 815.

[**литви́нчики**] (бот.) «смілка армерієвидна, Silene armeria L.»;— очевидно, похідне утворення від *литви́н* «литовець; (заст.) білорус; поліщук»; назва могла виникнути в результаті сплутування двох різних видів — смілки армерієвидної, що розводиться в садах, і смілки литовської (Silene lithuanica Zapal.), що зустрічається в борових лісах Полісся.— Див. ще **ли́тва́**.

ли́ти, *ли́тися*, [*леле́нути*] «сильно полити, линути», [*ли́вкати*] «трохи лити» ВеУг, [*ливну́тися*] «линутися» Ж, *лину́ти*, [*лля́ти*] «лити», [*ля́ти*] «тс.» Ж, [*лоїти*] «змазувати лоєм» Ж, [*лювати́ти*] «ставати подібним до лою», [*ле́я*] «злива» Л, [*ле́я*] «повінь; розлив річки» Л, *лива́р*, *лива́рник*, *лива́рня*, *ли́вень* «злива», *ливни́к* «канал, по якому розплавлений метал надходить у ливарну форму», *литво́* «литі металеві вироби; відливки», [*лите́йня*] «ливарня» Ж, [*литець*] «чавун» Ж, [*лити́на*] «тс.» Ж, [*ли́тня*] «ливарня» Ж, *лиття́* «литво, литі металеві вироби», [*лівни́к*] «лійка» Ж, *лій* «топлений жир рогатої худоби», *лійка* «конус з трубкою для переливання рідини; посудина для поливання; один з видів підземних печер; черпак для виливання води; [вир; кругла яма, куди збігає вода Ч]», [*лійкóвина*] «лійка; лійкоподібна дірка, нора», [*лійкóвище*] «простір, вкритий воронками від снарядів», [*лійни́к*] «шевське мастило з лою» Ж, [*лійня́*] «ливарний завод; ливарна справа» Ж, [*лія*] «злива», [*лоївка*] «свічка з лою», [*лой*] «лій» Бі, [*ло́йник*] «шевське мастило» Ж, [*лоя́ня*] «лойова свічка»Ж, *лива́рний*, *ли́вни́й* «зливовий», *ли́тий* «виготовлений способом лиття; [масивний, щільний]», *лійкува́тий* «схожий на лійку», [*лійни́й*] «багатий на лій» Ж, [*лля́тий*] «литий», [*лойова́тий*] «подібний до лою» Ж, [*лювáтий*] «тс.», *лойови́й*, [*лоя́ний* Ж, *лоя́стий* Ж], *ливне́м*, *ливце́м*, *вливáтися* (про річку) «впадати», [*влитися*] «облитися» Пі, [*вліяти*] «налити, влити» Пі, [*вли́ва*] «злива» Ж, [*вли́ванє*] «обливання» Ж, [*вли́вок*] «передача» (у сполученні *в. права* «передача права; акт цієї передачі») Ж, Пі, *вли́ваний*, *виливáти* «видаляти рідину; виготовляти речі способом лиття; лючи воду в нору, виганяти звіра», *ви́лив* «витікання, виливання; [повінь]», *виливáльник* «робітник, що виготовляє металеві предмети способом лиття», [*вили́ванець*] «лита фігура», *виливни́ця* «форма для виливання розтопленого металу», *ви́ливок* «пташине яйце, знесене в м'якій оболонці, без шкаралупи; вилитий з металу напівфабрикат; [недоношена дитина; злиток]», *вили́ваний*, *виливни́й*, *ви́литий* «дуже схожий на когось», *відливáти* «бризкаючи або поливаючи когось водою, приводити до притомності», *відли́в* «відтінок кольору; відплив; відливок; пристрій для спускання води», [*відливáло*] «черпак, яким вичерпують воду з човна», *відливáльник* «робітник, який виготовляє речі способом лиття», *відли́вка*, *відливни́цтво*, *відли́вок* «виріб, виготовлений способом лиття», *відли́вни́й*, *відливни́чий*, [*до́лив*] «доливання» Ж, [*до́ли́вка*] УРС, Ж, *злив*, *зли́ва*, [*зливáння*] (назва обряду над породіллею) Я, [*зли́вини*] «тс.; злите з різного посуду в один», *зли́вки* «злите з різного посуду в один; [обрядове обливання породіллі]», *зли́вок* «застиглий кусок відлитого у певну форму металу», *зли́ток* «тс.», *зливни́й*, *зли́вовий*, *злиття́*, [*за́лив*] «затока» Ж, [*за́ли́ва*] «злива; потік, що утворився внаслідок зливи; простір, покритий водою» Г, (Ме), *заливáльник*, [*зали́ванка*] «розчин, яким що-небудь заливають», *зали́вка* «тс.», *зали́ви́стий* СУМ, Ж, *за́ливни́й*, *зали́вчастий*, [*зали́вчисто*] «заливаючись» Я, *нали́в* «набухання від припливу соків (про плоди, зерно та ін.); пухлина на нозі у коня», *наливáльник*, [*наливáйко*] «наливальник; хлібний жучок, який з'являється, коли наливаються жита», [*нали́ванка*] «вид кров'яної ковбаси» ЛексПол, [*наливе́йка*] «тс.» ЛексПол, [*наливáч*] «наливальник» Ж, *нали́вка* «солодкий спиртний напій, настояний на ягодах або фруктах» СУМ, Ж, [*нали́вний*] «налитий по вінця» Ж, [*наливни́й*] «спілий, соковитий (про плоди, зерно та ін.); пристосований для перевезення рідких вантажів», [*наливча́тий*] «соковитий» Ж, *надливáти*, *надли́ти*, [*наділля́ти*] «надлити», [*надля́ти*] «тс.», [*недóливок*] «недолите до повної

міри», *непере́ливки* «важко, скрутно, не жарти», [*обли́ва*] «ожеледиця, ожеледь] Л, Ж, [*облива́ка*] «тс.» Л, [*обливальник*] «хлопець, що обливає водою в обливаний понеділок», [*обли́ванець*] «той, якого при хрещенні обливають водою, а не занурюють у воду» Ж, [*о́бливень*] «ожеледь, ожеледиця» Л, Ник, [*о́блівень*] «тс.» тж, [*о́бливка*] «шліхта, рідина, в яку кладеться пряжа перед тканням» Л, [*облій*] «проталий, вкритий водою сніг», [*облу́й*] «лід, що тане і обливає гілки на деревах» ВеНЗн, [*обли́ваний*] (у сполученні [*о. понеділок*] «великодній понеділок, коли існував звичай обливати один одного водою»), [*отли́в*] «широка дошка, яку прибивають до кінців лат, щоб вітер не зривав солому із стріхи» Л, *перели́в* «переливання; перехід одного кольору в інший; чергування неоднакових звуків», [*пере́ливка*] «забава, жарт, пустощі» Бі, *перели́вний* «з переливами», *переливни́й* «пов'язаний з переливанням рідини», *перели́вчастий* «з переливами», *підле́ва* «соус», *підли́ва* «тс.; (спец.) рідина, розчин, яким що-небудь доливають», *підли́вка* «тс.», [*підливач*] «ливарник» Нед, *підливни́й*, *поливáти* «зрошувати; глазурувати (посуд)», [*поле́ва*] «глазур, емаль» Нед, *поли́в*, [*поли́ва*] «глазур; полив'яний посуд; злива ВеБ», [*поливáйка*] «лійка», *поливáлка* «тс.», *поливáльник* «той, хто поливає», [*поливáльник*] «діжка, в якій золять білизну, мітки» ДзАтл І, [*поливáльниця*] «тс. Нед; лійка Г; спеціальний посуд ткача Нед», [*поливáльня*] «спеціальний посуд ткача» Нед, [*поли́ваник*] «лійка, поливальниця» Нед, [*поли́ванка*] «поливка, поливання», [*поливáнник*] «діжка, в якій золять білизну» ДзАтл І, [*по́ливи*] (у виразі *п. вдарили в неї* «у неї трапився викидень») Нед, *по́ли́вка* «соус, підлива; [юшка; каша з тертим конопляним сім'ям; каша, залита молоком ЛексПол; рідка їжа з борошна тж», [*по́ливо*] «глазур; полив'яний посуд», [*поли́в'яник*] «гончар, що виготовляє полив'яний посуд», [*поли́й*] «вода поверх льоду» Л, *полій* «тс.; [потік, течія води; низинна місцевість, дно висохлого озера Ва]», [*поли́ваний*] «глазурований», *поли́в'яний* «тс.», [*приливáцце*] «приєднуватись до гурту» Л, *при́ли́в* «приплив; [злива] Нед», [*прили́вка*]«соус» Л, *прилиття́* (у сполученні *п. крові*), *проли́в* «пролиття», [*про́лив*] «течія, потік; протока», [*про́ливень*] «злива», *пролиття́*, [*пролій*] «злива», *проливни́й* «зливовий», [*про́ливом*] «переливаючись, з надлишком, через край» Нед, *ро́зли́в*, [*розли́ва*] «повінь» Л, *розливáльник*, *розливáч*, *розли́вка*, [*ро́зливки*] «обряд над породіллею», *розли́вник*, *розливáльний*, *розливни́й*, [*розли́вний*] «який широко розливається» Нед, *розли́вочний*, *розли́вчастий* «який часто розливається; розпливчатий, невиразний; голосний, з переливами», [*уливáти*] «поливати; швидко тікати», *уливáтися* «впадати (про річку); [обливатися]», [*ули́ва*] «злива», [*ули́вень*] «тс.» Нед, Ник, *узливáння*;— р. *лить*, бр. *ліць*, др. *лити*, п. lać, ст. lić, ч. слн. líti, слц. liat', вл. leć, нл. laś, ст. liśi, болг. *лéя*, [*лúя*], м. *ливне* «хлинути; полити, хлюпнути», схв. *ли̏ти*, стсл. **излити, пролити, вълити**;— псл. liti, *lьjǫ «лити», *lьjati, *lěję;— споріднене з лит. líeju, líeti «лити», lỹja, lýti «йти (про дощ); заливати», lytùs «дощ», лтс. lît, lîsti, liju «розливатися, литися, струмувати», liêt, leju, lêju «лити», прус. pralieiton «розлите», islīuns «вилитий», гр. ἄλεισον «посуд для вина», гот. leiþu «фруктове вино», кімр. lliant «течія, море», алб. lisë, lysë «струмок», гр. λείβω «капаю, лію», лат. lībo «виливаю; приношу жертву»; ie. *lē̆i- «лити, текти»; пов'язується також (Ondrus Slavica 1, 32—34) з псл. rinǫti «ринути».— Фасмер II 504; Преобр. I 458—459; Sławski IV 248; Brückner 289; Machek ESJČ 336; Holub—Kop. 208; Schuster-Šewc 808—809; БЕР III 384; Skok II 309—310; Bezlaj ESSJ II 145; Bern. I 709; Trautmann 156; Fraenkel 377—378; Meillet—Ernout 633; Frisk II 97; Persson Beitr. 699; Pokorny 664—665.

ли́тка «округлий м'яз на голінці людини», [*ли́двиця*] «тс.» Фасмер, [*ли́та*] «товста литка» МСБГ, *литка́стий* «з великими литками», *литка́тий* «тс.»;— р. [*лы́тка*] «литка, стегно, голінка», [*лы́ды*] «довгі ноги», бр. *лы́тка* «литка», п. łyda (згруб.), łydka, [łyta, łysta, łyt,

łyd], ч. слц. lýtko, слн. lítka «тс.»;— неясне; можливо, пов'язане з р. [*лоды́га*] «гомілка», укр. [*сулди́га*] «тс.»; припускається можливість спрощення первісного *glyd-/*glyt-, що лежить в основі р. [*глу́да*] «грудка», слн. gluta «гуля» (Schuster-Šewc Slavia 32, 176—177; ZfSl 8, 873; Machek ESJČ 345); зіставлялося також з дінд. ṛtiḥ «напад, союз» від ṛcchắti «натикається, досягає» (Потебня РФВ I 77; проти Преображенский I 484—485), з діел. lúta «нахилятися, падати» (Matzenauer LF 10, 50).— Фасмер—Трубачев II 542; Brückner 315; Bezlaj ESSJ II 145; Bern. I 752.— Пор. **сулди́га.**

ли́ткати — див. **ли́дкать.**

[**ли́тку́п**] «могорич після завершення торговельної операції» Г, О;— р. [*ли́тки, ли́пки*] «тс.», п. [litkup] «тс.; подарунок покупцеві від продавця», [litek, lidkup, lindkup, litkowel, ст. lintkup «тс.», ч. litkup «завдаток; продаж у розстрочку; могорич», [litka], вл. нл. litkup «тс.», схв. *лѝков, лѝково* «могорич», ст. likuf, слн. líkof «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з середньоверхньонімецької; свн. līt̄kouf, снн. līt̄kōp (нвн. Leihkauf) є складним утворенням з основ іменника līt̄ «фруктове вино», що відповідає двн. līd, днн. дфриз. līth, дангл. діел. līð, гот. leiþu «тс.», спорідненим з лат. līt̄ūs «берег», лит. lytùs «дощ», укр. *ли́ти*, і дієслова kouf-, kōp- (нвн. kaufen «купувати»), звідки укр. *купи́ти, купува́ти*; звичай могоричу виник з давніх актів жертвоприношення богам і духам предків з нагоди взаємовигідного обміну.— Richhardt 73; Шелудько 37; Фасмер II 502—503; Sławski IV 301—302; Brückner 300; Machek ESJČ 336—337; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208; Schuster-Šewc 854—855; Bezlaj ESSJ II 141; Bern. I 724—725; Kluge—Mitzka 433; Jóhannesson 731.— Див. ще **купи́ти, ли́ти.**

[**литóвка**] «коса» Ж;— р. [*литóвка*] «тс.»;— похідне утворення від *Литва́* (очевидно, за назвою території, звідки поширилась коса з довгим прямим кіссям).— Фасмер—Трубачев II 502, 503.— Див. ще **ли́тва́.**

[**литóня**] «частина шлунка жуйних тварин, що вживається для сквашування молока» Ж;— р. [*литóнья*] «третій шлунок жуйних»;— не зовсім ясне; вважається спорідненим з укр. [*ялити́*] «нутрощі»; припускалася також можливість зв'язку з *ли́ти* («те, що наливається в кишки» — Holub—Kop. 151).— Фасмер II 503; Преобр. I 458; Brückner 206; Sławski I 557—558; Bern. I 452—453; Mikl. EW 102—103, 425.— Пор. **оліткú, ялити́.**

[**ли́тра**[1]] «фунт», *лі́тра* «основна одиниця візантійської монетної ваги»;— р. ст. болг. м. *ли́тра* «фунт», др. *литра*, п. ст. litra, схв. *лѝтра*, стсл. **литрa** «тс.»;— запозичено у давньоруську мову з грецької (у польській мові з середньолатинської і частково з давньоруської); гр. λίτρα «фунт, одиниця ваги й грошова одиниця», як і лат. lībra «вага, фунт», виводиться від сіцілійського *lītrā, що відноситься до середземноморського доіндоєвропейського субстрату.— CIC[2] 496; Фасмер II 503; ГСЭ 116; Sławski IV 306—307; БЕР III 433; Skok II 309; Bern. I 725; Frisk II 131.— Пор. **лі́бра, літр.**

ли́тра[2]— див. **лі́тра.**

[**ли́ха**] «ледь» Ж;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *лише́* (див.).

ли́хва́ «процент; прибуток; лихварство», [*ли́фа*] «великі проценти Ко; процент Шух», *лихва́р* «той, хто позичає гроші за великий процент», [*лихвя́р*] «тс.» Ж, Пі, *лихва́рство* «заняття лихваря; надання позики на кабальних умовах», [*лихвя́рство*] «тс.» Ж, Пі, *лихва́рити* «бути лихварем» Ж, *лихварюва́ти* «тс.», [*ли́хви́ти*] «брати процент» Бі, Пі;— р. *ли́хва́* «високий процент за позичку», бр. *ліхвя́р* «лихвар», др. *лихва* «процент; високий процент», п. lichwa, ст. lichfa, lifa, ч. lichva «тс.», слц. ст. lichva «тс.; [гандлювання; хтивість]», вл. lichwa «лихварство», болг. *ли́хва* «проценти», м. *лихва* «тс.; лихварські проценти», схв. *лѝхва* «тс.», слн. lîhva «лихварство», стсл. **лихва** «процент; надто високий процент»;— псл. lîx(ъ)va «позичання грошей під процент; процент»;— вважається праслов'янським запозиченням з готської мо-

ви; гот. *leiƕa «позика» (реально засвідчене тільки дієслово leiƕan «позичати»), споріднене з двн. līhan «позичати», нвн. leihen, діcл. ljā, англ. loan «тс.» (ie. *lik^{u}- «залишати»); з розвитком значення в пейоративному напрямку («позичання грошей під надто високий процент; процент, вищий за встановлений законом») слово наблизилось до псл. lixъ «зайвий; злий, поганий»; існує, однак, думка і про праслов'янське походження слова від lixъ «зайвий» (Сороколетов Лексика русских народных говоров 1966, 166—167; КЭСРЯ 242; Machek ESJČ 333; Schuster-Šewc 842—843; Младенов 276—277; Skok II 295; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 93—96; Ильинский ИОРЯС 20/3, 110—111; Matzenauer 56).— Фасмер II 504—505; Преобр. I 459—460; Sławski IV 233—235; Brückner 298; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 206; БЕР III 436; Bezlaj ESSJ II 140; Критенко Вступ 532; Bern. I 717; Mikl. EW 168; Kluge—Mitzka 433.— Пор. **лихи́й, лиши́ти.**

лихи́й «здатний чинити лихо; сповнений лиха, страждання; поганий, злий; [старий; чорт, диявол]; нестримно, нерозсудливо сміливий; (про коней) баский», [*лихова́тий*] «лихий» Ж, [*лих*о́] (присл.) «гидко; погано; дуже, сильно» МСБГ, *лихе́* «зло; [епілепсія Шух]», *ли́хо* «біда, горе; зло», [*лихова́нець*] «коханець Пі; волоцюга Бі», [*лихова́нка*] «коханка» Бі, Пі, [*лихова́нь*] «залицяння, сластолюбство» Бі, [*лихова́ньє*] «тс.» Бі, [*лихови́на*] «нещасливий випадок», [*лиховщи́на*] «важкий час», [*лихо́тá*] «задирливість, лиха вдача; хвацькість, завзяття Бі; злидні, гірка бідність Пі», [*лихýн*] «ледар, нероба», *ли́шко* (зменш.), *ли́шенько*, [*лихова́ти*] «чинити зло Пі; лихословити, лаятись ВеЗа», [*лихоти́тися*] «ставати злим» Ж, [*лихоті́ти*] «лаятися, клясти» Ж, [*лихува́ти*] «чинити зло», [*ліхо́ма*] «лихо, важке становище» ЛексПол, [*злúха*] «дуже», [*ізлúха*] «тс.» Ж;— р. *лихо́й* «сміливий; (заст.) злий, недобрий, тяжкий, суворий», бр. *лíхі* «злий, недобрий; поганий, малоцінний; нещасливий; хвацький, славний», [*лíхій*] «злий дух, диявол», др. *лихъ* «позбавлений чогось; надмірний, зайвий; смутний; злий, поганий, зіпсований» п. lichy «малоцінний; слабий, дрібний, бідний; (ст.) злий, несправедливий», ч. lichý «зайвий, непарний; лукавий; пустий», слц. lichý «фальшивий, пустий, непарний; [поганий, злий]», вл. [lichi] «порожній, лисий, вільний», нл. lichy «вільний, неодружений», болг. *лих* «буйний; примхливий; лукавий, підступний, злий», схв. *лúх* «непарний», слн. lîh «тс.», стсл. **лихъ** «надмірний, зайвий; злий; позбавлений чогось»;— псл. lixъ (<*līk-so-) «зайвий, непарний», пов'язане з lišiti «лишити»; необгрунтоване розмежування lixъ «злий» і lixъ «зайвий» (Эндзелин СБЭ 52, 198; Преобр. I 460—461; Machek ESJČ 333); непереконливе пов'язання з лит. liesas «худий» (Эндзелин СБЭ 52, 198; Būga RR I 332; Matzenauer LF 9, 204).— Фасмер II 505; Сороколетов Лексика русских народных говоров 1966, 164—174; Ильинский ИОРЯС 20/3, 110; Потебня РФВ II 12; Sławski IV 237—239; Brückner 298; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 206; Schuster-Šewc 843; БЕР III 435—436; Младенов 276; Skok II 294—295; Bezlaj ESSJ II 140; Силина ОЛА 1975, 35—55; Bern. I 717—718; Meillet RSl 4, 52; Pokorny 669—670.— Див. ще **лиши́ти.**

[лихола́та] «обірванець; поганий працівник, шарлатан» Ж, [*лихола́тник*] «тс.» Ж;— не зовсім ясне складне слово; можливо, результат видозміни давнішого **лахолат*, утвореного з основ іменника *ла́хи* «лахміття» і дієслова *лата́ти*; в такому разі первісно означало «той, хто латає лахміття».

лихома́нка «хвороба, пропасниця, гарячка; малярія; метушливо гарячкова діяльність», [*лихома́йка*] «пропасниця, гарячка» Бі, [*лихома́ньця*] «трясця» Пі, *лихома́нний* «лихоманковий», *лихома́нити*;— р. [*лихома́нка*] «малярія; шахрайка, ошуканка», [*лихома́н*] «шахрай», [*лихома́нить*] «завдавати шкоди», бр. *ліхама́нка* «лихоманка», п. [lichman] «марнотрат», [lichmanić] «марнувати»;— складне слово, утворене з основ іменника *ли́хо* і дієслова *мани́ти* (пор. *прима́нка*); первісно означало «те, що приманює лихо»;

варіант [*лихома́йка*], очевидно, є результатом деетимологізації слова з видозміною другої частини під впливом *ма́яти(ся)*); менш переконлива спроба реконструкції первісного значення слова як «та, що задумує лихо» і зіставлення його з гр. δισμενής (Потебня РФВ 7, 68; Меркулова Этимология 1983, 60—62).— Фасмер II 505; Зеленин II 77; Sławski IV 228.— Див. ще **лихи́й, мани́ти.**

лихома́нник (бот.) «генціана хрещата, тирлич хрестовидний, Gentiana cruciata L.»;— похідне утворення від *лихома́нка*; назва зумовлена, можливо, тим, що рослину іншого виду цього роду — тирлич звичайний, Gentiana pneumonanthe L.— застосовують у народній медицині при лікуванні легеневих захворювань, лихоманки; пор. р. [*лиходей*] «тирлич».— Анненков 154.— Див. ще **лихома́йка.**

лихора́дка «пропасниця, гарячка»;— р. *лихора́дка*, п. слц. [lichoradka];— складне утворення з основ іменника *ли́хо* і прикметника *ра́дий*, букв. «рада лиху», або «та, що бажає зла, має злі наміри», пор. р. *лихора́дный* «зловмисний», *лихора́дить* «бажати зла» (Зеленин II 77); на основі припущення у *ра́дити* значення «робити» первісна семантика складного слова реконструювалася як «та, що робить зло» (Потебня РФВ 7, 68).— Фасмер II 505; Сороколетов Лексика русских народных говоров 1966, 155, 156, 159; Sławski IV 230; Brückner 298; Machek ESJČ 333.— Див. ще **лихи́й, ра́дий, ра́дити.**

[**лихтува́ти**] «знімати частину вантажу для полегшення судна»;— запозичення з польської мови; п. lichtować «тс.» походить від нвн. lichten «тс.» (свн. lîhten «полегшувати»), пов'язаного з нвн. leicht «легкий» (свн. lîht(e), двн. līht(i)), спорідненим з англ. light, діскл. lettr, шв. lätt, гот. leihts «тс.», лат. levis «легкий, швидкий», псл. lьgъkъ, укр. *лéгкий*.— Шелудько 37; Фасмер II 506; Sławski IV 233; Brückner 298; Kluge—Mitzka 433, 450.— Див. ще **ле́гки́й.**— Пор. **лі́хтер.**

ли́цар, *лицарія, ли́царство, лицарщина, лице́рство* — див. **ри́цар.**

лице́ «обличчя; зовнішня сторона предмета; [поличне; речовий доказ Г, Пі; особа Ж; совість МСБГ]», [*ли́ця*] «щоки», [*ли́ці*] «тс.», *лицюва́льник*, [*личі*] «морда, рило», [*ли́че*] «тверда внутрішня оболонка гороху або квасолі» О, *личи́на* «(заст.) маска; (лайл.) підступна людина; [привид, мара Пі]», *личи́нка* (зоол.), *ли́чко* (пестл.), [*личко́*] «верхня сторона кожуха; тверда шкірка на зерні кукурудзи МСБГ; бік О», *личкува́льник*, [*личма́н*] «ляпас», [*ли́ччя*] «морда, рило», [*лицу́атий*] «з великим, повним обличчям Ж, мордатий МСБГ», *лице́вий, лицюва́льний, лицьо́ваний, лицьови́й*, [*личкови́й*] «двосторонній (про тканину); дволикий (про людину)», *личкува́льний*, [*ли́чний*] «особистий» Ж, [*лични́й*] «акуратно зроблений», [*лицюва́ти*] «білити; обдирати верхній шар побілки» МСБГ, *лицюва́ти* «перешивати, перелицьовувати; [личити]», [*лицьова́ти*] «припасовувати; лицювати; бути до лиця; перекручувати, робити з правди неправду», *ли́чити* «гармонувати з зовнішністю, бути до лиця; відповідати установленим правилам», *личкува́ти* «робити що-небудь зверху кращим; облицьовувати; [шліфувати]», *личкува́тися* «маскуватися; [(з ким) ставати лицем до лиця Ж]», [*личкува́тиси*] «наряджатися, чепуритися» МСБГ, [*безли́чник*] «безсоромник», *безли́кий, безли́ций*, [*безли́чний*] «безособовий; безсоромний», [*ви́лицювати*] «перелицювати Г; вдарити по обличчю, дати ляпаса Ж», [*вилича́ти*] «просвічуватися (крізь щось)», [*виличкó́вувати*] «очищати шкіру від шерсті», [*відли́чка*] «знак, відмітка», [*відли́чний*] «відмінний від інших», [*зли́чний*] «порядний, пристойний, значний Ж; красивий, прекрасний», [*зли́шний*] «красивий, прекрасний», [*за́лички*] «бакенбарди» Ж, [*зали́чки*] «дощана оббивка стін, складених з колод», [*за́личок*] «щока» Ж, [*залицьо́ваний*] «обтягнений шиною (про колеса)», [*нали́чман*] «маска» Ж, [*нали́чник*] «накладна планка, що обрамляє вікна або двері», [*нали́шнік*] «внутрішній обвід віконної рами» Л, [*нали́чний*] «зовнішній» Ж, [*нали́чно*] «особисто» Ж, [*на́-лици*] «на лице, на правий бік» Ж, [*о́блик*] «об-

личчя; портрет» Ж, *облицюва́льник*, [*о́блич*] «обличчя; портрет» Ж, *облича́тель* «викривач», [*о́блички*] «бакенбарди» Ж, *обли́ччя*, *облицюва́льний*, *облицьо́вувальний*, *облича́тельний* «викривальний», *обличкува́льний*, [*облича́ти*] «викривати» Ж, [*перелицьо́вувати*] «лицювати; пародіювати», [*по́ли́к*] «знак; личина» Нед, [*поли́ка*] «тс.» Нед, [*по́ликй*] (мн.) «вид вишивки на рукавах дівочої сорочки», *поли́чне* «речовий доказ», [*поли́чник*] «ляпас», *поли́ччя* «портрет, фотографія», *поли́чний*, [*полішне*] «речовий доказ» Пі, [*прили́ка*] «відповідність, доречність, пристойність, порядність» Нед, [*прили́чка*] «фізіономія; характеристика; колорит, забарвлення; вираз; кришка обкладинки» Нед, [*прили́чний*] «доречний, відповідний, пристойний» Нед, [*прилича́ти*] «застосовувати; відповідно пристосовувати» Нед, [*приличкува́ти*] «(у столярів) добре підігнати; приробити кришку обкладинки Нед»;— р. *лицо́* «обличчя; особа; зовнішня, верхня сторона; [щока]», бр. [*ліцо, ліцо́*] «обличчя», др. *лице* «обличчя; щока; зовнішня сторона; перед», п. lice «обличчя; щока; зовнішня сторона; [постать, вигляд]», ч. líce «обличчя; (ст.) щока; **щелепа**; зовнішня сторона предметів», líc «тс.», слц. líce «щока; верхня сторона предметів, особливо плоских», вл. lico «щока; зовнішня сторона стіни; верхня сторона тканини», нл. lico «щока», болг. *лице́* «обличчя; зовнішня сторона; поверхня; особа; [портрет, фотографія]», мак. *лице* «обличчя; особа; верхня сторона; образ; фотографія; [щока, шкіра]», схв. *ли́це* «обличчя; щока; постать; особа; верхня сторона; (ст.) речовий доказ», слн. líce «щока; обличчя; зовнішній вигляд; особа», стсл. **лице** (род. в. **личєсе**, **лица**) «обличчя, щока; постать; зовнішній вигляд; особа; поверхня»;— псл. lice (< *lic'o) «обличчя; щока; зовнішня сторона предметів; зовнішній вигляд; постать, форма; речовий доказ», очевидно, пов'язане з *likъ «обличчя», що збереглося у східнослов'янських і південнослов'янських мовах;— дальші генетичні зв'язки непевні; зіставлялося з прус. laygnan «щока» (< *laiknan), з ірл. lecco (< *liknon) «тс.» (Brückner 298; Trautmann 154; Bern. I 720; Machek ESJČ 331; Pedersen Kelt. Gr. I 159); безпідставно припускалося походження від гот. leik «тіло, плоть, труп» (Vaillant Gr. comp. II 1, 238; Uhlenbeck 261) або спорідненість з ним і з лит. lýgus «рівний» (Torp 366; Uhlenbeck 261; Преобр. I 453).— Фасмер II 495—496, 506; Батожок АКД 16—22; Sławski IV 222—225; Holub—Lyer 287—288; Holub—Kop. 205; Schuster-Šewc 839; БЕР III 438—439; Skok II 300; Bezlaj ESSJ II 139, 140; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 213—217.— Пор. **лик**[1], **лік**[1].

лицеді́й «актор; людина, яка вміє маскувати свої думки, вчинки», *лицеді́йство*, *лицеді́яти*;— р. болг. заст. *лицеде́й*;— книжне запозичення з старослов'янської мови; стсл. **лицєдѣи** «лицемір; облудник, удавальник» утворене з основ іменника **лице** «обличчя» і дієслова **дѣѩти** «діяти, робити».— Див. ще **лице́**, **діяти**.

лицемі́р, *лицемі́рник* Ж, *лицемі́рство*, *лицемі́рити*, ст. *лицемѣръ* (XVI ст.);— р. болг. *лицеме́р*, др. *лицемѣръ*, п. ст. licemiernik (запозичення з ч. ст.), ч. licoměrník, ст. liceměrník, м. *лицемер*, *лицомер*, схв. *лицѐмер*, слн. licemér(ec);— книжне запозичення з старослов'янської мови; стсл. **лицемѣръ** вважається результатом видозміни давнішого ***лицемѣнъ**, утвореного з основ іменника **лице** «обличчя» і дієслова **мѣнити** «міняти» (букв. «той, хто змінює лице, дволичний») (пор. і лит. veidmainỹs «тс.»); друга частина збливилася з *мі́ра*; можливо, є калькою гр. προσωπολήπτης, утвореного з основ πρόσωπον «обличчя» і λήπτης «той, хто бере» від λαμβάνω «беру»; припускалась можливість впливу двн. līhhazari «облудник», līhhazjan, līhhisōn «удавати» (Mikl. EW 169; Jagić AfSlPh 20, 537; Meillet Études 232); висловлювалось припущення про первинність форми **лицемѣръ** (БЕР III 439—440; Karłowicz SWO 342).— Булаховський Вибр. пр. III 407—408; Нариси 126; Фасмер II 506; Преобр. I 461; Sławski IV 225—226; Brückner 298; Machek ESJČ 331; Holub—

Lyer 288; Holub—Kop. 205; Bezlaj ESSJ II 139; Bern. I 719; Matzenauer 55.— Див. ще **лице́**.

лиця́тися «залицятися, [кохатися]», *лицяння* «залицяння», [*підлиця́тися*] «підлещуватися; залицятися Нед»;— зворотне утворення від *залиця́тися*, зумовлене його деетимологізацією і зближенням з *лице́*.— Див. ще **залиця́тися**.

[**личма́н**] «металева прикраса, яку жінки носили на шиї; пастух овець; неохайний, нечепура Л; людина, яка когось суворо лає, картає О»;— р. [*личма́н*] «невелика ікона, яку носили на шиї; металева бляшка для лічби; жетон; дрібна монета; (мн.) ордени, медалі; сортувальник овець; старший пастух, що лічить овець при перевірці», [*личма́нный*] «який має хороший вигляд; гарний, з білим, чистим обличчям; гарний тільки зовні (про товар)», [*личмя́нный*] «тс.», бр. [*лічба́н*] «стара бронзова монета, яку носили на шиї»;— запозичення з польської мови; п. liczman (заст.) «металева бляшка для рахування; бляшка, що заміняє гроші при грі; той, хто лічить, рахує», [liczban] «бляшка, що заміняє гроші при грі» пов'язане з liczyć «лічити, рахувати» (пор. слц. [ličma] у виразі [ani liczmy] «нічого»); менш обгрунтована думка (Потебня РФВ 1, 262) про походження [*личма́н*] від свн. leisten «дотримуватися заповіді» і вторинне зближення з *лічи́ти*.— Фасмер II 506; Sławski IV 242—243; Machek ESJČ 268; Bern. I 720.— Пор. **лік**[1].

лиша́й[1] (назва ряду шкірних хвороб), [*лишар* Ж, *лишйр*] «тс.», [*лишаюва́тий*] «хворий на лишай» Ж, [*ліша́й*] «пропуск у сівбі» Ник, [*лиша́й*] «тс.» тж;— р. *лиша́й*, бр. *ліша́й*, др. *лишаи*, п. liszaj, ч. lišej, [lišaj], ст. lišěj, слц. нл. lišaj, вл. lišej, болг. *ли́шей*, м. *лишај*, схв. *ли̏шāј*, слн. lišáj;— псл. lišajь < *lixějь, похідне від lixъ «злий»; пор. р. [*лихо́й*] «хвороба шкіри, чиряк», [*лиша́й*] «зла людина; диявол, злий дух»; хвороба, очевидно, названа за своєю дією на шкіру, можливо, також у зв'язку з давніми віруваннями, що приписують хвороби дії злого духа; менш обгрунтована думка про зв'язок з гіпотетичним коренем псл. *liš- «червоно-жовтий» (Schuster-Šewc 851—852) або про спорідненість з гр. λειχήν «лишайник» (Boisacq 567; Machek ESJČ 336; Holub—Lyer 290).— Фасмер II 506; Преобр. I 461; Меркулова Этимология 1970, 197—199; Sławski IV 289—290; Brückner 300; Holub—Kop. 208; БЕР III 444—445; Skok II 308; Ильинский ИОРЯС 20/3, 111; Bern. I 724.— Див. ще **лихи́й**.

лиша́й[2] (бот.) «нижча рослина, тіло якої складається з гриба і водорості, Lichen, Cladonia rangiferina Hoffm. (Cetraria)», *лиша́йник* «тс.; дзвоники шорсткі, Campanula cervicaria L. Mak», [*лишайці*] «лишайники» Ж;— р. *лиша́й*, бр. *ліша́й*, др. *лишаи*, п. liszajec, ч. lišejník, [lišaj], ст. lišěj, слц. lišajník, вл. lišej, нл. lišaj, болг. *ли́шей*, м. *лишај*, схв. *ли̏шāј*, слн. lišáj;— псл. lišajь (рослина), семантичне похідне від lišajь (шкірна хвороба); назва зумовлена вживанням цих рослин для лікування шкірних хвороб.— Sławski IV 289—290; Moszyński KLS II 1, 214.— Див. ще **лиша́й**[1].

[**лиша́к**] (назва українця в горах в Угорщині);— похідне утворення від *лиш*; зумовлене вживанням слова *лиш*, очевидно, сприйманим як відмінна ознака в порівнянні з лемками, які вживають у цьому значенні слово *лем*.— Грінч. II 366.— Див. ще **лише́**.— Пор. **ле́мко**.

лише́ «тільки; ну бо», *лиш*, *лише́нь* «тс.»;— р. *лишь*, [*ли́ше́нь*] «ледь, тільки що», др. *лише* «більше, крім, лише», схв. *ли̂шē* «крім»;— псл. liše, початково порівняльний ступінь середнього роду від lixъ у значенні «зайвий»; форма *лише́нь*, очевидно, виникла з давнішого **лише не* і пізніше зазнала переосмислення.— Фасмер II 507; Соболевский Лекции 95; Срезневский II 35; Zubatý St. a čl. I 1, 328.— Див. ще **лихи́й**.

лиши́ти «не взяти з собою; покинути, розлучитися; передати у спадщину; зберегти; перестати щось робити; позбавити», *лиша́ти*, *лиша́тися*, [*ли́шанка*] «жінка, що залишила свого чоловіка», [*лишине́*] «решта» Ж, *ли́шка* «непарне

число; залишок», [*лишни́ця*] «залишок», *ли́шок*, [*ли́шній*] «зайвий», [*зли́шка*] «решта; пропозиція ціни» Ж, [*зли́шок*] «решта», [*зли́шній*] «зайвий», [*зли́шнього*] «занадто», *залиши́ти*, *за́лишок*, *зали́шній* «зайвий», [*із-ли́шкою*] «з лихвою» Ж, [*нали́шній*] «зайвий», *надли́шок*, *надли́шко́вий*, *обли́шити*, *полиши́ти*;— р. *лишúть* «відібрати, позбавити», бр. *лішні* «зайвий», др. *лишити* «позбавити», *лишитися* «бути позбавленим, залишити», п. заст. liszyć «позбавляти; залишити», liszyć się «втрачати; уникати; остерігатись», ч. lišiti «відрізняти», lišiti se «різнитись», ст. lišiti «звільняти, позбавляти», слц. líšit' «відрізняти, виділяти», болг. *лиша́* «позбавити, забрати; [ошукати]», м. *лиши* «позбавити», схв. *ли́шити* «позбавити, відібрати; звільнити, визволити; пройти поруч, минути», слн. líšiti «позбавити», стсл. **лишити** «позбавляти», **лишити сѧ** «бути позбавленим; залишатися збоку, сторонитися»;— псл. lišiti, lišǫ «позбавляти; залишати, минати», lišiti sę «бути позбавленим, втрачати, залишатися без чого, залишатися збоку», похідне від lixъ (< *leik-so-) «який залишається, надмірний, зайвий; позбавлений, нецілий, пустий; малої вартості; бідний, злий»;— віддалено споріднене з лит. lìkti, liẽka «залишатися», гр. λείπω «залишаю», лат. relinquo (-lictus) «тс.», гот. leiƕan «позичати», двн. lihan, нвн. leihen «тс.»; ie. *leiḳ- «залишати».— Фасмер II 505, 507; Преобр. I 460—461; Sławski IV 237—239, 294—295; Machek ESJČ 333; БЕР III 444; Bezlaj ESSJ II 140; Силина ОЛА 1975, 35—55; Bern. I 718; Pokorny 669—670.— Пор. **лихи́й.**

[**ли́шка**[1]] (зоол.) «лисиця, Canis vulpes L.», [*ли́шка*] «тс.» ДзУЗЛП, [*ли́шачий*] «лисячий»;— очевидно, запозичення з західнослов'янських мов; п. liszka «лисиця», ст. liszki «лисяче хутро», ч. вл. нл. liška «лисиця; лисяче хутро; хитра людина», слц. líška «тс.», полаб. laĭskə «лисиця», як і м. *лишка* «хижий звір; хтось бридкий, огидний», виводяться з псл. *lišьka «самиця лиса», для пояснення якого припускається існування звукової форми псл. *lixъ «лис», паралельної до lisъ (Brückner 299); існує також думка про походження з lisička шляхом спрощення і стягнення звуків (Machek ESJČ 336).— Дзендзелівський УЗЛП 170; ДзАтл I 9; Sławski IV 291—292; Holub—Кор. 208.— Див. ще **лис.**

[**ли́шка**[2]] (бот.) «гриб лисичка, Cantharellus cibarius Fr.» ВеБ, [*лиши́вка*, *лішка* Mak, *лішивка* Mak] «тс.»;— результат перенесення запозиченої назви тварини [*ли́шка*] «лисиця», паралельного до перенесення назви укр. *лису́чка* «тс.», або безпосереднє запозичення в ролі назви гриба з польської мови (пор. п. liszka, ч. liška, слц. líška «тс.») з тією ж мотивацією, що і в укр. *лису́чка* «Cantharellus cibarius».— Sławski IV 293.— Див. ще **ли́шка**[1].— Пор. **лису́чка.**

ли́шка[3]— див. **лиши́ти.**

ли́шка[4]— див. **ли́жка**[1].

[**ли́шки**[1]] (вигук для відгону телят);— не зовсім ясне; може бути пов'язане з [*лу́чки*] «тс.» або з *лиши́ти*.

ли́шки[2]— див. **лисики.**

[**лишня́к**] «лісовий горіх; горіх, що випав з чашечки» Ж, Mak;— очевидно, результат видозміни давнішого **ліснякъ* (пор. [*лісня́к*] «лісове дерево»), зближеного з основою прикметника [*ли́шній*] «зайвий».— Див. ще **ліс.**

ли́штва «вишивка у вигляді прямої гладі; кайма; обшивка одягу (звичайно його нижньої частини); планка на прорізі вікна або дверей, наличник; [бокова планка на віці скрині]», [*ли́ства*] «обшивка нижньої частини спідниці зсередини» (Ме), [*лиштвува́ти*] «підшивати лиштву» Ж, [*залишто́вник*] «залізна смуга, що охоплює лиштву на скрині»;— р. [*лиштва́*] «планка; підкладка під поділ плаття; вишивка на кінцях виробу», бр. *лішт́ва* «накладна планка; підшивка», п. listwa «планка; тасьма; виступ, край», [lisztwa] «тасьма», ч. слц. lišta «планка; багет»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. līste (нвн. Leiste) «край, борт, рубець» споріднене з діслв. līsta, снн. дангл. līste, англ. list «межа, бар'єр, перегородка, край», далі з алб. l'eθ «піднятий край ділянки землі».— Шелудько

37; Richhardt 73; Фасмер II 507; Sławski IV 287—288; Machek ESJČ 336; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 208; Bern. I 724; Kluge—Mitzka 435; Klein 896.— Пор. **ли́ства.**

[**лищак**] (бот.) «первоцвіт, Primula auricula L.» Мак;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [łyszczak] «тс.» є похідним від łyszczeć «блищати», що відповідає укр. [*лищáти*]; назва пояснюється тим, що вода, дистильована з квітів цієї рослини, надає тілу гладкості і краси.— Sławski V 433.— Див. ще **лиск.**— Пор. **лищи́ця**[2].

[**лищи́ця**[1]] (ент.) «блищанка, Nitidula» Ж;— п. łyszczynkowate «Nitidulidae, родина хрущів»;— похідне утворення від *лиск*, [*лищáти*]; назва зумовлена тим, що тіло комахи відливає металевим блиском.— Горностаев 143—144.— Див. ще **лиск.**

[**лищи́ця**[2]] (бот.) «ліщиця, Gypsophila L.» Ж, *ліщи́ця*;— р. [*лыщи́ца*], п. łyszczyca (ст.), łyszczec, вл. lyščica (з п.?) «тс.»;— псл. lysčica, похідне від lyskъ «блиск»; назва зумовлена яскравим кольором квітів ліщиці.— Sławski V 435; Schuster-Šewc 794.— Див. ще **лиск.**— Пор. **лищак.**

ліа́на «витка кущова або деревна рослина»;— р. болг. *лиа́на*, бр. *лія́на*, п. ч. слц. вл. liana, схв. *лија́на*, слн. liána;— запозичення з французької мови; фр. liane походить з давнішого liarne, що являє собою результат контамінації фр. viorne (з лат. vīburnum «калина», яке не має певної етимології) і фр. lier «зв'язувати», в основі якого лежить лат. ligo, -āre «зв'язувати», споріднене з снн. līk «стрічка», псл. ligati «в'язати», укр. *лига́ти*.— CIC[2] 488; Sławski IV 217; Kopaliński 572; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204; БЕР III 386; Dauzat 435; Kluge—Mitzka 438; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще **лига́ти.**— Пор. **алья́нс, лі́га, лігату́ра.**

ліберáл, *лібералі́зм*, *ліберáльництво*, *ліберáльний*, *ліберáльствуючий*, *ліберáльничати;*— р. болг. м. *либерáл*, п. liberał, ч. слц. liberál, вл. liberalizm, liberalny, схв. *либѐрāл*, слн. liberál(ec);— запозичення з західноєвропейських мов; фр. libéral, н. Liberále, англ. liberal походять від лат. līberālis «стосовний до свободи; вільний; благородний, щедрий», похідного від līber «вільний, незалежний», яке зводиться до ie. *leudhero-s «вільний; належний до повноправних членів племені», похідного від *leudho-, *leudhi- «народ», що лежить також в основі псл. *ljudьje, укр. *лю́ди*.— CIC[2] 488; Sławski IV 219; Kopaliński 572; Holub—Lyer 287; Klein 885; БЕР III 387; Walde—Hofm. I 791—792.— Див. ще **люд.**

лібе́рія (заст.) «царський одяг; ліврея; однаковий одяг шляхти, що служила при дворі даного магната», [*ліберея*] «ліврея» Бі;— р. [*либе́рия*] «челядь; вид одягу», п. liberia «ліврея; (ст.) одяг придворних; придворні, одягнені в спеціальний одяг», ч. ст. liberie, libraj, [liberaj] «спеціальний одяг для служби», слц. ст. libéria, слн. [liberia] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. [Lib(e)rei] «спеціальний одяг для служби» через посередництво романських мов (icп. librea, фр. livrée) зводиться до слат. liberare «давати, доставляти»; початкове значення «видане для служби вбрання».— Richhardt 74; Фасмер II 492; Sławski IV 219—220; Brückner 298; Kopaliński 572; Karłowicz SWO 342; Machek ESJČ 337; Matzenauer 241.— Пор. **лівре́я.**

лібе́рті «сорт блискучої шовкової або напівшовкової тканини»;— р. *либерти́*, бр. *ліберці́*, слц. liberty «тс.»;— походить від англ. liberty «свобода», пов'язаного з лат. līber «вільний».— ССРЛЯ 6, 210; — Див. ще **лібера́л.**

лібе́ць — див. **ли́бати**[1].

[**лі́бра**] «міра паперу» Ж;— п. libra «тс.; (ст.) одиниця ваги; грошова одиниця; міра аптекарська», ч. слц. ст. libra «одиниця ваги, фунт», болг. заст. *ли́бра* (міра ваги), схв. *лȉбра* «грошова одиниця; давня міра ваги, фунт; міра аптекарська», слн. libra «фунт, одиниця ваги; давня грошова одиниця»;— запозичення з латинської мови; лат. lībra «вага, фунт, терези» не зовсім ясне; припускається, що разом з гр. сіц. λῑ́τρᾱ, дор. λῑ́τρᾱ «тс.» воно похо-

дить від форми *līpra якоїсь мови Середземномор'я.— СІС² 489; Sławski IV 221; Kopaliński 573; Machek ESJČ 330; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 205; БЕР III 388; Bern. I 717; Klein 886; Walde—Hofm. I 795—796.— Пор. **ли́тра**¹, **літр.**

лібре́тто «словесний текст великого музично-вокального твору; план сценарію балету або кінофільму; короткий виклад змісту опери, балету»;— р. *либре́тто*, бр. *лібрэ́та*, п. libretto, ч. слц. вл. libreto, болг. м. *либре́то*, схв. *либрѐто*, слн. libréto; — запозичено з італійської мови; іт. libretto «лібретто, книжечка» є демінутивним утворенням від libro «книга», що походить від лат. liber «тс.» (початково «внутрішня кора дерева», звідки «текст, написаний на ній; сукупність листків для писання; книга»), спорідненого з лит. lubà «дошка», прус. lubbo «тс.», псл. lubъ, укр. *луб.*— СІС² 489; Фасмер II 493; Kopaliński 573; БЕР III 388; Holub—Lyer 287; Bern. I 741; Klein 886; Mestica 866—867; Walde—Hofm. I 790—791.— Див. ще **луб.**

[**лі́буц**] (орн.) «чайка, чибіс, Vanellus vanellus L. Шарл; Vanellus cristatus ВеНЗн, ВеУг», [*лі́бус*] «тс.» тж;— як і рум. libuţ, запозичення з угорської мови; уг. libuc, libucz вважається назвою звуконаслідувального походження, паралельною до bíbic «тс.», що виникла з імітації пронизливого крику птаха подібно до аналогічних назв в інших європейських мовах (пор. укр. *чи́біс*, [*ки́ба*], р. *чи́бис*, н. Kíebitz, англ. peewit, швед. vipa); вважається також результатом контамінації bíbic «чибіс» і liba «гуска», яке не має певної етимології (Tamás 501).— ВеНЗн 23; MNTESz I 293—294, II 767.

[**ліванти́на**] «клізма» МСБГ;— результат видозміни форми [*левати́ва*] «тс.» Sławski, запозиченої разом з бр. [*левати́ва*] з польської мови; п. lewatywa, [lawatywa, limatyna] «тс.» є науковим терміном, утвореним під впливом фр. lavement «тс.; миття », англ. lavement «промивання, клізма» на основі слат. lavativus «для миття», що зводиться до лат. lavāre «митися, полоскати».— Sławski IV 188; SW II 696; Klein 871.— Див. ще **лава́нда.**— Пор. **луг**².

лі́вер¹ «їстівні нутрощі забитої худоби», *лі́верний*;— р. *ли́вер*, бр. *лі́вер*;— запозичення з англійської мови; англ. liver «печінка» споріднене з снн. гол. дат. шв. lever, дісл. līfr, нвн. Leber і, далі, з вірм. leard «тс.», а також, можливо, з гр. λιπαρός «маслянистий, жирний».— СІС ² 489; Фасмер II 493; Преобр. I 451; Mikl. EW 171; Matzenauer LF 9, 213; Skeat 298; Klein 899; Jóhannesson 737; Vries II 355.— Пор. **ли́пнути.**

лі́вер² «знаряддя для переливання рідини; ручний насос, яким перекачують рідину; [машина з коловоротом і гвинтом для піднімання воза при змазуванні]», [*лі́вар*] «журавель, підйомний кран» О, [*лі́вир*] «міцний довгий дрюк; домкрат» МСБГ, [*ліварко́вий*] Ж;— р. *ли́вер* «знаряддя для переливання рідини, насос», [*ле́вер*], бр. *лі́вер*, [*лі́вор*] «тс.», п. lewar «важіль; знаряддя для переливання рідини; знаряддя, яким товчуть просо», заст. liwar, [luwar] «важіль», [liwor] «знаряддя для переливання рідини», слн. lever «важіль»;— очевидно, запозичення з англійської мови; англ. lever «важіль» через фр. ст. levëour зводиться до лат. levātōr(em) букв. «підйомник», похідного від levāre «підіймати» (СІС² 489; Фасмер II 493); існує також думка про запозичення слова через посередництво польської мови з середньолатинської; слат. levārius, leverius «вживаний для піднімання; важіль» є похідним утворенням від лат. levāre «піднімати», пов'язаного з levis «легкий», спорідненим з псл. *lьgъkъ, укр. *ле́гки́й.*— Преобр. I 457; Richhardt 74; Sławski IV 187; Brückner 297; Karłowicz SWO 341; Mikl. EW 841; Matzenauer 240.

ліверáнт (заст.) «баришник», [*ліверу́нок*] «постачання» Ж, [*ліверува́ти*] «постачати» Ж;— р. ст. *ливера́нт* «постачальник (для війська)», п. [liw(e)rant] «постачальник, зокрема для війська», ст. liwerować «займатися постачанням, зокрема для війська», liwrować, [liberować, luberować] «тс.», ч. ст. lif(e)rant «постачальник», слц. liferant,

м. *лифера́нт*, схв. *лифѐрант*, слн. liferánt «тс.»;— запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; пор. пізніші прямі запозичення з німецької мови [*ліфрати*] (заст.) «спускати колоди» О, [*ліфру́нок*] «спускання колод» О; н. Lieferánt «постачальник» є похідним від liefern «доставляти, вручати», джерелом якого є слат. liberare, liverare «передавати, доставляти», liberāre «звільнити, полегшити», похідне від лат. līber «вільний»; джерелом укр. [*ліверу́нок, ліверува́ти*] є відповідно н. Líeferung «постачання» і liefern «постачати»; припускається посередництво п. ст. liwerunek «постачання, зокрема примусове для війська», [liwerunek, liwrunek] «тс.», п. ст. liwerować «займатися постачанням, зокрема для війська».— Sławski IV 310—311; Koraliński 579; Holub—Lyer 288; Kluge—Mitzka 441.— Див. ще **лібера́л**.

[ліверува́тись] «їхати човном з напнутими парусами назустріч вітру» Берл;— неясне; можливо, результат видозміни слова *лавірувати*, зумовленої впливом слова *клівер* «вид паруса».

ли́вий[1] СУМ, Ж, [*лівий бік*] «спід, нижня сторона (вишивки)», [*левшу́н*] «ліва» Л, [*левшу́н, лившу́н*] «тс.» Л, *лева́к* «опортуніст, що прикривається революційними фразами; той, хто використовує робочий час для додаткових підробітків; [ліва рука О; лівша; віл або кінь, що на оранці ходить попід борозною Ник]», [*лева́ка*] «лівша» МСБГ, [*лева́с*] «тс.» ВеНЗн, *лева́цтво*, [*левацу́н*] (згруб.) «лівша» МСБГ, [*лева́чка*] «жінка-лівша; хата по лівий бік від сіней (у гуцулів)», [*левашта́н*] «лівша» О, *левизна́, лева́ця* «ліва рука; [лівий бік Ж; низина на лівому березі річки Ч]», *леві* «прихильники радикальної політики», [*левку́н*] «лівша О; незграбний Ж», [*левни́к*] «низина на лівому березі річки» Ч, [*левца́н*] «лівша» О, ВеНЗн, [*левцу́н*], *левша́*, [*люша́*] «тс.», *лева́ти, левіша́ти, вліво, зліва, наліво, уліво*;— р. *ле́вый*, бр. *ле́вы*, др. *лѣвыи* «лівий; неправий, злий», п. lewy «лівий; незаконний», ч. levý «тс.; неправильний», слц. ľavý «тс.», вл. нл. lěwy «лівий», полаб. levě (lěva), болг. *ляв*, м. *лев*, [*ляв*], схв. *ли̏јевӣ*, [lēvi, lévī], слн. lêv, стсл. **лѣвъ** «тс.»;— псл. lěvъ «лівий, неправий, несправедливий, фальшивий, злий»;— споріднене з лат. laevus «лівий; скривлений, схилений до землі», гр. λαιός (< *λαιϝός) «лівий», лит. [išlaivóti] «робити вигини, викручувати»; ie. *laiu̯o-, можливо, з первісним значенням «кривий, викривлений» (пор. розвиток семантики антонімічного псл. pravъ «правий» від «прямий», а також схв. [krîv] «лівий» при *кри̑в* «кривий; винний; фальшивий»).— Фасмер II 473; Иванов—Топоров Слав. сем. системы 91—98; Преобр. I 485; Sławski IV 190—191; Brückner 297; Machek ESJČ 329; Holub—Lyer 286; Holub—Kop. 203; Schuster-Šewc 834—835; БЕР III 586—587; Младенов 282; Skok II 299; Bezlaj ESSJ II 137; Мартынов Язык 73; Bern. I 714—715; Stang 32; Trautmann 148; Walde—Hofm. I 750—751; Ernout—Meillet I 338; Frisk II 73; Pokorny 652.

ли́вий[2] «привільний» О, [*лівки́й*] «слабий, легкий, незв'язаний; рідкий; втомлений Ж; недостатньо туго спрядений Ме, Кур]», [*леви́ти*] (кому) «піддаватися, поступатися; слабнути Ж; попускати, робити вільнішим О», [*лі́вко*] «слабо; вільно, просторо» О, [*облеви́ти*] «зробити легким, ослабити, слабо зв'язати» Ж, [*полеви́ти*] «полегшити, ослабити, пом'якшити» Ж, [*полевлю́щий*] «заспокійливий; такий, що пом'якшує, полегшує» Ж;— ч. levný «помірний, стриманий, дешевий», leviti «пом'якшувати, стримувати», levěti «ставати помірним, стриманим», слц. [ľavný, levný] «помірний, м'який», [levnit'];— споріднене з лит. liáuju, lóviau, liáuti «перестати (щось робити)», лтс. l'auju, l'āvu, l'aut «дозволяти», l'auti-s «піддаватися», прус. au-laūt «вмирати», гот. lēwjan «зраджувати», lēw «нагода, привід»; ie. *lēu- «ослабити».— Machek ESJČ 329; Holub—Lyer 286; Holub—Kop. 203; Куркина Этимология 1973, 42—43; Петлева Этимология 1983, 46—47; Bern. I 715; Pokorny 682—683; Stang 32.

[лівку́т] «лівша», [*лівку́тник*] «тс.; незграбний Ж», [*лівкуто́м*] (присл.) «лівою рукою»;— результат контаміна-

ції слів *лізáк*, *лівшá* і [*манькýт*] «лівша», [*майкýт*] «тс.».— Див. ще **лі́ви́й**[1], **маньку́т.**

ліврéя «формений одяг для швейцарів, лакеїв та ін.»;— р. болг. *ливрéя*, бр. *лíўрэя*, ч. слц. livrej, вл. liwreja, м. схв. *ливрéја*, слн. livréja;— запозичення з французької мови; фр. livrée «одяг, що надається князями слугам» пов'язане з livrer «видавати, вручати», яке походить від лат. lībero «звільняю, віддаляю, захищаю, даю», пов'язаного з līber «вільний».— CIC[2] 489; Фасмер II 494; Sławski IV 220; Machek ESJČ 337; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 209; БЕР III 392; Dauzat 440; Gamillscheg 574; Walde—Hofm. I 791.— Див. ще **лібера́л.**— Пор. **лібéрія.**

лíга «об'єднання окремих осіб, організацій, держав; асоціація»;— р. болг. м. схв. *лúга*, бр. *лíга*, п. ч. слц.вл. нл. liga, слн. líga;— запозичення з французької мови; фр. ligue через іт. ст. liga «тс.» і слат. liga «зв'язок» походить від лат. ligo, ligāre «зв'язувати», спорідненого з псл. ligati «тс.», укр. *лигáти.*— CIC[2] 489; Sławski IV 249—250; Kopaliński 574; Holub—Lyer 288; Dauzat 437; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще **лигáти.**— Пор. **альянс, ліáна, лігатýра.**

[**лíга**] «бричка» Ж;— неясне; можливо, зводиться до н. Liege «кушетка, шезлонг», похідного від liegen «лежати».

лігатýра «зображення одним письмовим знаком двох або кількох літер»;— р. болг. схв. *лигатýра*, бр. *лігатýра*, п. ч. вл. ligatura, слц. слн. ligatúra;— через посередництво німецької мови (нім. Ligatúr) запозичено з середньолатинської; слат. ligātūra «зв'язування, поєднування» походить від лат. ligo, ligāre «зв'язувати, скріплювати», спорідненого з псл. ligati «тс.», укр. *лигáти.*— CIC[2] 489; Kopaliński 574; Sł. wyr. obcych 429; Holub—Lyer 288; БЕР III 394; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще **лигáти.**— Пор. **альянс, ліáна, лíга.**

лíгвище, *лíгвúсько*, *лíгво́*, *лíгмá*, *лігóмо* — див. **лежáти.**

[**лíгерка**] «вид верхнього жіночого міського одягу»;— неясне.

лігроїн «один з продуктів перегонки нафти»;— р. болг. *лигроúн*, бр. *ліграíн*, п. ligroina;— запозичення з західноєвропейських мов; англ. ligroin(e), фр. ligroïne, н. Ligroín(e) етимологічно неясні.— CIC[2] 490; Klein 889.

лід «замерзла вода», [*лед*] «грудка кам'яної солі» МСБГ, *леденéць* «прозора тверда цукерка», [*ледúна*] «донний лід» Ж, [*ледúца*] «грудка кам'яної солі» МСБГ, [*ледúця*] «ожеледиця», [*лéдище*] «льодяне поле; глетчер» Ж, [*ледівка*] «ожеледиця, льодяні бурульки на деревах; кам'яна (кристалізована) сіль», [*ледівня́*] «погріб з льодом, у якому зберігають продукти» Ж, [*ледни́к*, *ледни́ця*] «тс.» Ж, [*ледо́вéць*] «глетчер; гострий гвіздок для підковування коня на зиму» Ж, [*ледо́вúско*] «льодяне поле; глетчер» Ж, [*ледовúця*, *ледо́вище*] «тс.» Ж, [*ледо́вня*] «льох з льодом; холодна кімната» МСБГ, [*ледя́нка*] «ожеледиця; льодяні бурульки на деревах; кам'яна (кристалізована) сіль», [*лідни́ця*] «погріб з льодом», [*лодо́к*] «фігура з льоду, на якій спускаються з гори або катаються, як на санках» Ва, [*льод*] «лід», [*льодúна*] «крижина; шматок, брила льоду», [*льодúця*] «ожеледь Мо; льодохід; куски поламаного льоду при його скресанні» Дз, [*льодівка*] «ожеледиця; льодяні бурульки на деревах; кам'яна кристалізована сіль», [*льодни́ця*] «погріб з льодом», *льодовúк* «скупчення великих мас льоду; глетчер», [*льодовúця*] «ожеледь» Ник, *льодо́вник* «погріб з льодом», *льодо́вня* «тс.», *льодо́к* «напій з медом і спиртом, який п'ють охолодженим», *льодяни́к* «прозора тверда цукерка», *леденúстий*, [*ледúстий*] «льодяний; покритий льодом» Ж, [*ледова́тий*] «льодяний, морозний» Ж, [*ледовúй*] «з льоду» Ж, [*ледяни́й*] «тс.», *льодúстий* «з великою кількістю льоду; дуже холодний», [*льодова́тий*] «льодяний, морозний» Ж, *льодовúй*, *льодовúтий* «льодистий», *льодяни́й*, *леденíти* «пронизувати холодом; холодити, морозити», *леденíти* «перетворюватися в лід або покриватися льодом; ціпеніти», [*ледова́тіти*] «тс.» Ж, [*за́леда*] «льодова кора» Я, *заледенíлий*, [*олéдиця*] «ожеледь», *обледенíлий*, *підлíдний*, *підльо́дний*, *підльодо́вий*, *під-*

льодовико́вий, [*поле́диця*] «ожеледиця; дощ з крупою Нед; ожеледь, сніг на дереві ВеУг», [*поледі́вка*] «ожеледиця», [*поледо́виця*] «тс.», [*при́лідок*] «тонкий лід» Нед; — р. бр. *лёд*, др. *ледъ*, п. вл. lód, ч. полаб. led, слц. l'ad, нл. lod, ст. led, болг. *лед*, м. *лед* «лід, мороз», схв. *лêд* «лід; град», слн. léd, стсл. **ледъ** «лід; холод, мороз»; — псл. ledъ «замерзла вода; [мороз; град]»; — споріднене з лит. [ledùs] «лід», lẽdas «тс.», ledaĩ (мн.) «град», лтс. lędus «лід», прус. ladis (< *ledas) «тс.»; можливо, пов'язане з ірл. ladg «сніг». — Критенко Вступ 517; Фасмер II 474; Преобр. I 444; Sławski IV 339—340; Brückner 301; Machek ESJČ 324; Holub—Lyer 283; Holub—Kop. 200; Schuster-Šewc 856; БЕР III 343—345; Младенов 271—272; Skok II 283—284; Bezlaj ESSJ II 130; ЭССЯ 14, 91—92; Bern. I 699; Mikl. EW 162; Trautmann 154; Fraenkel 350; Топоров IV 411—414.

[**лі́дви**] «стегна» Ж, [*лі́двиці*, *ле́двиці*] «тс.» Ж, [*лідве́йний*] Ж, [*лідви́чний*] Ж; — очевидно, запозичення з чеської і словацької мов; ч. заст. ledví «стегна; поперек; (перен.) нутрощі», слц. l'advie (заст.) «поперек; (перен.) нутрощі», l'advy (заст.) «нирки», l'adva «нирка», ladvenica «тс.» відповідають р. ст. *лядвея* (мн.) «поперек; промежина; стегно», з яким пов'язані р. *ля́жка* «стегно», *ля́двенец* (бот.) «лядвенець». — Див. ще **ля́двéнець**.

лі́дер, *лі́дерство*, *лідúрувати;* — р. болг. схв. *ли́дер*, бр. *лі́дэр*, п. lider, ч. слц. leader, слн. líder, leader; — запозичення з англійської мови; англ. leader «керівник, ведучий» є похідним утворенням від lead «вести», спорідненого з свн. leiten, двн. leiten, leittan, нвн. leiten «тс.». — СІС² 490; Sławski IV 249; Kopaliński 562; Sł. wyr. obcych 428; Holub—Lyer 283; Klein 873. — Див. ще **лейтмоти́в**.

Лі́дія (жіноче ім'я), *Лі́да*, ст. *Лvда* (1627); — р. болг. *Ли́дия*, бр. *Лі́дзія*, ч. Lydie, слц. Lýdia, м. *Лидија*, схв. *Лидија*, слн. Lidija; — запозичення з грецької мови; гр. Λυδία утворене на основі прикметника Λύδιος «лідійський» (букв. «лідійка, уродженка Лідії, місцевості в Малій Азії»). — Сл. вл. імен 244; Петровский 142; Спр. личн. имен 506; Knappová 248; Суперанская 88; Илчев 303; Constantinescu 95.

[**ліж**] «лисина» Ж; — неясне.

[**ліжки́**] «лужки» Кур; — очевидно, фонетичний варіант форми *лужки́* (< псл. *lǫžьk-), аналогічний до *дібро́ва* (замість *дуброва* з *dǫbr-), *за́між* (замість *замуж* із za mǫžь). — Див. ще **луг**[1].

лі́жко, *лі́жма*, *лі́жни́к*, *лі́жни́ця* — див. **лежа́ти**.

лі́зти «пересуватися по поверхні всім тілом, плазувати; повільно йти; підійматися по чому-небудь угору або спускатися вниз», *лі́зиво* «вид вірьовочної драбини», [*лізтви́на*] «драбина» Ж, [*лізтни́ця*] «тс.» Ж, [*лізтви́чка*] «гвинтові сходи» Ж, [*лізу́нка*] «гадюка» О, [*влі́зтися*] «вміститися, ввійти» Ме, [*влізáтися*] «тс.» Ме, [*влі́зливець*] Ж, *влі́зливий* «надокучливий, набридливий», *ви́лізлий*, *злізáти*, *залізáти*, [*зáліз*] «зайда, заброда» Ж, [*залізá* (ч. р.), *залі́зка* (ж. р.), *зáлізь* (ж. р.)] «тс.» Ж, [*залі́зло*] «завізно» Ж, [*полізу́н*] «який повзає на колінах» Нед, *розлі́злий*, *улі́зливий* «влізливий»; — р. *лезть*, бр. *лезць*, др. *лѣзти*, п. leźć, ч. lézti, слц. liezt', вл. нл. lězć «лізти; іти», полаб. lezě «повзе; дряпається нагору», болг. [*ле́зя*] «лізу; йду», м. [l'az'a] «лазить» (про дитину), схв. ст. ljȅsti, lȉsti, слн. lẹ́sti, стсл. **излѣсти**, цсл. **лѣсти**, **лѣзѫ**; — псл. lězti, lězǫ «лізти, повзти», пов'язане з laziti; співвідношення псл. ě : a відбиває чергування іє. ē : ō, але в даному разі могло розвинутись і вторинно; — споріднене з лтс. lēžât «зсуватися», lēžuôt «іти дуже повільно, волочитися», lēzêt «повільно йти, підкрадаючись», lêzens, lêzns, lêzs «плоский, рівний», прус. līse «повзе», можливо, також з дісл. lágr «низький», lǽgja «робити низьким, ставати низьким; опускати; задовольняти (спрагу); заспокоюватися», свн. laege «плоский», англ. low «низький»; іє. *leg̑-, можливо, тотожне з *leg̑- «збирати» (гр. λέγω, лат. lego «те.») або іє. *lēg̑h-, *leg̑h-, можливо, пов'язане з *legh- «лежати». — Фасмер II 476—477; Sławski IV 192—193; Brückner 297;

Machek ESJČ 329; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204; Schuster-Šewc 835; БЕР III 348—349; Младенов 269; Skok II 278; Bezlaj ESSJ II 136; Bern. I 715—716; Мельничук Этимология 1984, 144; Trautmann 216; Fraenkel 349; Pokorny 660. — Див. ще **ла́зити.** — Пор. **лежа́ти.**

лій, лійка, лійко́вина, лійко́вище, лійкува́тий, лійни́й, лійни́к, лійня́ — див. **ли́ти.**

[лі́йці] «віжки», [*лі́ци, лі́цка*] «тс.» Ж; — р. [*ле́йцы*], бр. *ле́йцы*, п. lejc, мн. lejce, [lec, leca, lic, lica, lyc, lejcka, lecka, licka], ст. lec, lijec, ч. [lácaly, lácary], слц. liace, [ladze, lece], полаб. laiċar; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. Léitseil (свн. leitseil, снн. leide-sēl) «тс.» складається з основ дієслова leiten «вести, керувати» і іменника Seil «канат, вірьовка» (свн. seil), спорідненого з снн. днн. дфриз. sēl, гол. zeel, дангл. sāl, англ. sole, діcл. seil «тс.». — Шелудько 37; Richhardt 74; Sławski IV 122—123; Brückner 293; Machek ESJČ 316; Holub—Lyer 278; Bern. I 699; Mikl. EW 164; Kluge—Mitzka 435, 700. — Див. ще **лейтмоти́в.** — Пор. **лі́дер, ло́ція.**

лік[1] «лічба; результати підрахунків; [число, кількість; велика кількість Ж]», [*ліка*] «тс.» Ж, [*личба́*] «лічба» Ж, Бі, *лічба́, лічення, лічи́лка, лічи́льник*, [*лічи́льник*] «той, хто рахує», *лічіння, лічений* «дуже малий кількісно», *лічи́льний*, [*лічма́*] «ліком», [*лічбува́ти*] «рахувати» Ж, *лічи́ти* «рахувати; враховувати; вважати», [*личи́ти*] «тс.» Ж, О, [*безли́чча*] «незліченність» Я, *бе́зліч* «дуже велика кількість», *бе́зліч* «тс.», [*бе́злічно*], *вилічувати* «підраховувати; відраховувати; вираховувати», *ві́длік, ві́дліч* «віднімання», *відлічений, за́лік, залікови́й, налічувати, налічений* «який існує у великій кількості», *недо́лік* «недогляд; дефект; відсутність належної кількості», [*недолі́ку*] «приблизно» Ж, *недолічуватися, недоо́блік, незлічённий* «незчисленний», *незличи́мий*, [*незлічний* Ж] «тс.», [*незличённе*] «незліченно», [*незличёно*] «тс.», [*неполичи́мий*] «незліченний» Ж, *о́блік*, [*о́бліч*] «розрахунок», *облікове́ць, облікову́вати* «вести облік», *облікува́ти* (док.) «підрахувати; визнати», *облічувати* «підраховувати кількість; обраховувати», *облічуватися* «розраховуватися», *пере́лік*, [*переліка*] «підрахунок; перекличка» Ж, *перелічувальний, переоблік*, [*полічáти*] «вміщувати» Пі, [*ро́злік*] «розрахунок» Нед, *розлічувати, розлічуватися* «підраховувати, лічити», [*уличити*] ВеЛ; — запозичення з польської мови (звукові форми з *лі-* можуть бути власними, успадкованими з праслов'янської мови); п. lik «кількість», як і р. [*лик*] «лічба, число», бр. *лік, лічы́ць*, др. *ликъ* «лічба, кількість», ч. [líčit, ličit'] «рахувати», слц. ст. ličit', вл. ličić, нл. licyś «тс.», зводиться до псл. півн. [likъ] «рахунок», [**ličiti**] «рахувати», пов'язаних, очевидно, з псл. ličiti «формувати, оздоблювати; бути видимим, бути подібним», яке збереглося в укр. *ли́чити* «бути до лиця», р. ст. і діал. *личи́ть* «лицювати, глянцювати, полірувати», ч. líčiti «малювати, прикрашати; описувати; [білити]», слц. líčit' «малювати; живо оповідати, [білити]», болг. *личá* «бути видимим, впадати в очі; бути подібним; [оголошувати]», м. *личи* «оздоблювати, бути подібним, відповідним; бути до лиця; розголошувати», схв. *ли́чити, ли́чӣм* «бути подібним», [líčiti, lȉčīm] «кричати, оголошувати; продавати на аукціоні; малювати, оздоблювати; фарбувати; білити», ст. «формувати», слн. líčiti «поліпшувати, оздоблювати, полірувати, малювати», стсл. **личити** «оголошувати»; від первісного значення «робити знак, робити видимим» розвинулось значення «рахувати», далі «розповідати»; не зовсім ясне генетичне співвідношення з лит. lykúoti «рахувати; робити на чомусь знаки», лтс. līkt «домовлятися, погоджуватися на торзі», яке пов'язується також з лат. licēre «бути виставленим на продаж», licērī «торгуватися», licet «можна, годиться». — Фасмер II 496; Преобр. I 452—453; Sławski IV 245—246, 253—254; Brückner 299; Schuster-Šewc 840—841; БЕР III 441—442; Skok II 300; Bern. I 720—721; Mikl. EW 169; Matzenauer LF 9, 203; Walde—Hofm. I 797; ЭССЯ 14, 191—192. — Див. ще **лице́.**

лік[2] «ліки», [*лíка*] «тс.» Ж, *лікáр* СУМ, Ж, [*лікарéнко*] «син лікаря», [*лікарíшка*] (знев.) Ж, [*лікарíвна*] «дочка лікаря», *лікáрка* СУМ, Ж, [*лікáрник*] «аптекар» Пі, Ж, [*лікарнúцтво*] «аптекарське заняття» Ж, [*лікарниця*] «аптека» Пі, *лікáрня* «лікувальний заклад; [аптека Ж]», [*лікáрство*] «медицина» Г, Ж, *лікáрство* «ліки», [*лікарчу́к*] (знев.), *лíкарша* «дружина лікаря», *лíки*, [*лікú*] «вилікування, одужання» (Ме), [*лічéбне*] «плата за лікування» Ж, [*лічéбниця*] «лікарня» Ж, *лічéць* (заст.) «лікар», *лікарня́ний*, [*лікарствéнний*] «цілющий», *лíкарський*, *лікáрський* «який має лікувальні властивості», *лікувáльний*, [*лічéбний*] «лікувальний» Ж, [*лічéний*] «лікований; той, хто лікується МСБГ», *лікарювáти*, *лікувáти*, *лікувáтися*, *лічúти* «лікувати», *лічúтися*, *вилікóвний*, *злікувáти* «вилікувати», *злічúти* «тс.», *залікувáти* «загоїти, вилікувати; неправильно лікуючи, довести до смерті», *невилікóвний*, *підлíкар* «фельдшер», *підлікувáти*, [*полíк*] «вилікування, виправлення» Пі, [*пóліч*] «лікування» Нед, *перелікувáтися* «полікуватися більше, ніж слід; заподіяти собі шкоду зайвим лікуванням»;— р. [*лекá*] «лікування, ліки», [*лéко*] «ліки», *лечúть*, бр. *лéкі* «ліки; [лікування]», др. *лѣковати*, п. lek, leki, [lék, lik, lyki], ч. lék «ліки», ст. «чаклунський лікувальний засіб», слц. liek «ліки», вл. lěk, болг. м. *лек*, схв. *лȉјек*, *лȅк* «тс.», слн. lék «ліки; талісман», стсл. *лѣчьба*;— псл. lěkъ «ліки, лікування», lěčiti «лікувати»;— очевидно, запозичення з германських мов; гот. lēkeis «лікар», двн. lāhhi «тс.», гот. lēkinōn «лікувати», двн. lāchinōn «тс.», можливо, споріднені з гр. λέγω «збираю; рахую; говорю», лат. lego «збираю; читаю; виголошую» (пор. свн. lächenen «замовляти хворобу», lächenære «чарівник, знахар, який замовляє хворобу»); германські слова виводяться також з кельтських мов (пор. дірл. līaig, род. в. lēga «лікар»); заперечення германського походження слов'янських слів і розгляд їх як здавна успадкованих, споріднених з лат. loquor говорю», гр. ληκέω «кричу» (Младенов 282; Skok II 296; пор. також Мартынов Сл.-герм. взаимод. 210) і з наведеними словами германських мов (Schuster-Šewc 822—823) видається менш переконливим.— Фасмер II 477—478; Преобр. I 486; Шанский ЭИРЯ II 134; Sławski IV 124—125; Machek ESJČ 325; Holub—Lyer 284; БЕР III 351—352; Bezlaj ESSJ II 132; ЭССЯ 14, 175—176, 191—195; Критенко Вступ 531; Bern. I 710; Feist 329; Гамкрелидзе—Иванов 827.

ліквідáція «припинення діяльності припинення існування; знищення», *ліквідáтор*, *ліквідáторство*, *ліквідаційний*, *ліквідний* «який легко реалізується, обертається на готові гроші», *ліквідувáти*;— р. болг. *ликвидáция*, бр. *ліквідáцыя*, п. likwidacja, ч. likvidace, слц. likvidácia, вл. likwidacija, м. схв. *ликвидáција*, слн. likvidácija;— запозичення з західноєвропейських мов; фр. англ. liquidation, н. Liquidatión утворено на основі слат. liquidātiō «закінчення справи», яке походить від liquidus «вільний від боргів», лат. liquidus «текучий, плинний», пов'язаного з liquēre «бути, ставати плинним», похідним від lix (род. в. licis) «луг», спорідненого з дірл. fieuch «вологий», сбрет. gloeb «тс.», кімр. glwith «туман».—CIC[2] 491; Фасмер II 496; Sławski IV 254; Kopaliński 574; Holub—Lyer 289; БЕР III 399; Klein 895; Walde—Hofm. I 812.— Пор. **лікéр.**

лікéр;— р. *ликёр*, бр. *лікёр*, п. likier, ч. слц. likér, вл. liker, болг. *ликьóр*, м. *ликер*, схв. *лȉкēр*, слн. likêr;— запозичення з французької мови; фр. liqueur «лікер» походить від лат. liquor «рідина», пов'язаного з liquēre «бути, ставати плинним».— CIC[2] 491; Фасмер II 496; Sławski IV 254; БЕР III 400; Dauzat 439; Walde—Hofm. I 812.— Див. ще **ліквідáція.**

лікнéп «навчання в СРСР неписьменних дорослих; школа для дорослих», *лікнéпівський*;— складноскорочене слово, утворене на основі словосполучення *ліквідація неписьменності* як калька р. *ликбéз*, утвореного на основі словосполучення *ликвидация безграмотности*.— Див. ще **ліквідáція, не, писáти.**

[**лікóвана**] (у сполученні *л. квасоля*) «велика, продовгувата, плоска» Мо;— неясне.

лі́коть, [*лóкіть*] «лікоть», [*лóкоть, лóхот* Л, *лóхоть* Л] «тс.», [*ліктéвúй*] Ж, *ліктьовúй*, [*локтьовúй*], *надліктьовúй, підлокíтник* «бильце крісла», [*підлокíтє*] «вид підставки» Нед, [*підлокóтник*] «лутка у вікні» Ва, Нед;— р. *лóкоть*, бр. *лóкаць*, др. *локъть*, п. łokieć, ч. loket, слц. laket', вл. łoch, нл. łokś, полаб. lüt'it, болг. *лáкът*, м. *лакот*, схв. *лâкат*, слн. láket, [lakât], стсл. **лакъть**;— пел. *olkъtь «лікоть»;— споріднене з лит. alkūnė, лтс. ęlkuone, ęlkūne, ęlks «тс.», ęlkuons, ęlkuonis «згин», прус. alkunis «лікоть», лит. úolektis (чол. р.), uolektìs (жін. р.) «лікоть, ліктьова кістка», лтс. uôlekts «лікоть», прус. woltis «передпліччя», гр. ἄλαξ «передпліччя, лікоть», ὠλένη «тс.», лат. ulna «лікоть», гот. aleina, двн. elina «тс.», вірм. olok' «гомілка», дірл. uilenn «кут», кімр. elin «лікоть», дінд. aratníḥ «тс.»; ie. *el-, *ol- «згинати».— Фасмер II 514; Преобр. I 466; Sławski V 157—158; Brückner 311; Machek ESJČ 338; Holub—Kop. 209; Schuster-Šewc 771—772; БЕР III 294; Младенов 269; Skok II 263—264; Bezlaj ESSJ II 121—122; Критенко Вступ 508, 542; Trautmann 202; Топоров 75—76; Романова 69; Pokorny 307—309.— Пор. **лани́та.**

Лілія́на (жіноче ім'я);— р. *Лилиáна*, бр. *Лілія́на*, п. слц. Liliana, болг. *Лиля́на*, м. *Лилјана*, схв. *Љиљана*, слн. Liljana;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. іт. ісп. Liliana, англ. Liliane «тс.», очевидно, утворено від лат. lilium «лілія».— Сл. вл. імен 244; Петровский 142; Илчев 303; Paul Kl. Vnb. 110.— Див. ще **лі́лія.**— Пор. **Лі́лія.**

ліліпу́т «карлик»;— р. болг. *лилипýт*, бр. *ліліпýт*, п. liliput, ч. слц. lilipután, схв. *лилипутáнац*, слн. liliputánec;— запозичення з англійської мови; англ. lilliputian «тс.» утворено письменником Дж. Свіфтом (1667—1745) як назву людей, що населяють фантастичний острів і країну Ліліпутію (англ. Lilliput) у романі «Подорожі Гуллівера».— Булаховський Нариси 100; Акуленко 141; КЭСРЯ 240; Holub—Lyer 289; Sławski IV 258; БЕР III 402; Klein 890.

лі́лія (бот.) «Lilium L.», *лілéя*, [*лелія* Ж, *лилéя* Ж, *лúлия* Ж, *лилúяс* Ж] «тс.», *лілійні* «родина рослин Liliaceae», [*лілієвати, лилієвати*] «тс.» Mak, *лілíйний*, [*лілієвий* Ж, *лілійóвий*], *лілéйний*;— р. *лúлия*, (заст.) *лилéя*, бр. *лíлія, лілéя*, п. lilia, ч. lilie, слц. l'alia, вл. lilija, нл. leluja, болг. *лúлия*, м. *лилија*, схв. *љиљан, лúљан, лúјер*, [*лúлија*], заст. поет. *лилèја*, слн. lílija;— запозичене з латинської мови, можливо, через німецьку (двн. lilja, свн. lilje, нвн. Lílie «лілія»); лат. lilium (мн. lilia), як і гр. λείριον «тс.», походить з якоїсь східної середземноморської мови; джерелом вважається егип. ḫrrt (копт. hrēri, hlēli), пов'язане, можливо, з хам. ilili «квітка», берберським alili «олеандр».— Акуленко 142; Фасмер II 497; Преобр. I 453; Sławski IV 256—257; Brückner 299; Machek ESJČ 333; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 207; Schuster-Šewc 844—845; БЕР III 403; Skok II 302; Bezlaj ESSJ II 141; Bern. I 721; Mikl. EW 164, 170; Walde—Hofm. I 801; Kluge—Mitzka 441; Klein 890.

Лі́лія (жіноче ім'я);— р. болг. *Лúлия*, бр. *Лíлія*, вл. Lilija, м. *Лилија*, схв. *Лилија*, слн. Lilja;— утворено на основі назви квітки *лíлія*.— Сл. вл. імен 244; Петровский 142; Суперанская 88; Илчев 303; Спр. личн. имен 506.— Див. ще **лі́лія.**— Пор. **Ліліа́на.**

[ліліяк] (бот.) «бузок, Syringa L.» Мо;— п. lilak, ч. заст. lilák, болг. *лúляк, лю́ляк*, м. *лилјак*, схв. *љиљак*;— запозичення з східнороманських мов; молд. *лилияк*, рум. liliác «тс.», як і слова південнослов'янських мов, походять від тур. leylâk, в основі якого лежить ар. lailak, līlak, що зводиться до перс. līlāk «тс.»; слова західнослов'янських мов через посередництво західноєвропейських походять з того самого арабського джерела.— Sławski IV 255—256; Brückner 299; Machek ESJČ 333; Jm. rostl. 180; БЕР III 403; Младенов 275; Skok II 337; Bern. I 721; Mikl. EW 169; СДЕЛМ 236; DLRM 457; Lokotsch 105.— Див. ще **лілóвий.**

лілóвий «світло-фіолетовий», *лілувáтий, ліловíти*;— р. *лилóвый*, бр. *лілóвы*, п. liliowy, lila, вл. lila, ч. lilový,

lila, слц. lilavý, болг. *лилáв*, м. *лилав*, схв. *лѝла̑*, слн. líla, lílast «тс.»;— видозмінене запозичення з західноєвропейських мов; н. líla, фр. lilas, ісп. lilac «тс.» походять від ар. līlâk, láylak «бузок», джерелом якого є перс. līläk, фонетичний варіант слова nīlak «блакитнуватий», похідного від nīl «блакитний, індиго», що походить з дінд. nīlaḥ «синій», етимологічно неясного (припускається, що в основі його лежить ie. *nĭ̄- «сяяти»).— Фасмер II 497; Преобр. I 453—454; Бахилина 255; Sławski IV 257; Brückner 299; Machek ESJČ 333; Holub—Lyer 289; БЕР III 401; Kluge—Mitzka 441; Klein 889.— Пор. **ліліяк.**

[**лімáй**] (бот.) «айва, Cydonia Mill.» МСБГ;— неясне; можливо, результат видозміни запозиченого молд. *лэмы́й* «лимон (дерево)»; перенесення назви могло бути зумовлене подібністю плодів за кольором і формою.

лімб «диск з поділками на градуси у кутомірних приладах; вузький край чого-небудь»;— р. болг. *лимб*, бр. *лімб*, п. ч. слц. limbus, схв. *лимбус*, слн. límb «тс.»;— запозичення з латинської мови; лат. limbus (<* lembos) «кромка, кайма, облямівка» споріднене з дінд. lámbatē «висить, звисає», свн. limpfen «культати», англ. limp «тс.», нвн. Lumpen «лахміття», псл. slabъ, укр. *слаби́й*.— СІС² 491; Kopaliński 574—575; РЧДБЕ 403; Walde—Hofm. I 802—803; Klein 892, 1457; Pokorny 655—657.— Див. ще **слаби́й.**

[**лімба**] (бот.) «тополя пірамідальна, Populus pyramidalis Roz.» Mak;— очевидно, видозмінене запозичення з чеської мови; ч. linda «тополя пірамідальна; тополя біла, Populus alba L.», як і слц. діал. вл. linda «тополя біла», можливо, походить від нвн. Linde «липа»; на українському грунті зазнало зближення з [*ли́мба*] «сосна кедрова, Pinus cembra L.»; зіставлення з лит. blendis «верба пурпурова, Salix purpurea L.» (Machek ESJČ 334) недостатньо обгрунтоване.— Schuster-Šewc 846.— Пор. **ли́мба.**

лімі́т, *лімітáція*, *лімітувáти*, *понадлімíтний*;— р. болг. схв. *лими́т*, бр. *ліміт*, п. ч. слц. вл. limit, слн. limít(a);— запозичення з французької мови; фр. limite «границя, межа, ліміт» походить від лат. līmes (род. в. līmitis) «межа, дорога між полями», що являє собою давнє складне утворення з основ прикметника līmus «поперечний», спорідненого з дангл. līm «гілка; член тіла», діслів. limr «тс.», і дієприкметника it- «ідучий», пов'язаного з eō, īre «йти», спорідненим з псл. iti, укр. *іти́*.— СІС² 491; КЭСРЯ 241; Sławski IV 260; Kopaliński 575; Holub—Lyer 289; БЕР III 406; Dauzat 437; Walde—Hofm. I 803—804, 805.— Див. ще **іти́.**

лімузи́н «легковий автомобіль із закритим кузовом»;— р. *лимузи́н*, бр. *лімузі́н*, п. limuzyna, ч. слц. слн. limuzína, вл. limuzina, болг. м. схв. *лимузи́на*;— запозичення з французької мови; фр. limousine «тс.» (з кінця XIX ст.) походить від назви французького департаменту Limousin з головним містом Лімож (Limoge); спочатку означало одяг, який носили в цій місцевості.— СІС² 492; КЭСРЯ 241; Sławski IV 261; Holub—Lyer 289; БЕР III 408; Dauzat 438; Gamillscheg 571.

лі́мфа «рідина, що циркулює в лімфатичній системі», *лімфа́тик* «хворобливо в'яла, нерухлива людина», *лімфати́чний*;— р. болг. м. *ли́мфа*, бр. *лі́мфа*, п. limfa, ч. слц. вл. lymfa, схв. *лимфа*, слн. límfa;— інтернаціональний медичний термін, утворений на основі лат. lympha «волога, рідина», що походить від гр. νύμφη «німфа» з дисиміляцією носових.— СІС² 492; КЭСРЯ 241; Sławski IV 259—260; Holub—Lyer 296; БЕР III 408; Klein 916; Walde—Hofm. I 833.— Див. ще **німфа.**

лінгві́стика «мовознавство», *лінгві́ст*, *лінгвісти́чний*;— р. болг. м. *лингви́стика*, бр. *лінгві́стыка*, п. lingwistyka, ч. слц. lingvistika, вл. linguistika, схв. *лингви́стика*, слн. lingvístika;— запозичення з французької мови; фр. linguistique «лінгвістика», відоме з XIX ст., утворене на основі лат. lingua «язик; мова», яке розвинулося з ст. dingua «тс.» (зміна d в l відбулася внаслідок зближення з lingere «лизати» чи з результаті впливу діалектів), спорідненого з гот. tuggō «язик», двн.

zunga, нвн. Zunge «тс.», укр. *язи́к*.— CIC² 492; Фасмер II 498; Sławski IV 264—265; Holub—Lyer 289; БЕР III 409; Dauzat 438; Walde—Hofm. I 806.— Див. ще **язи́к**.

[**лінгури́ця**] «невеличка хватка, якою вибирають зловлену рибу з сітки» Дз;— запозичення з молдавської мови; молд. *лингури́цэ* «ложечка» (як і рум. linguriță «тс.») є зменшувальною формою до *ли́нгурэ* (рум. аром. lingură), «ложка», що походить від лат. lingula «тс.», пов'язаного з lingua «язик; мова; назва різних предметів продовгуватої форми».— Дзендзелівський НЗ УжДУ 13, 92; СДЕЛМ 236; DLRM 459; Puşcariu 84; Walde—Hofm. II 806—807; Ernout—Meillet 360.— Див. ще **лінгві́стика**.

ли́нза «оптичне скло; форма заляган ня гірських порід»;— р. болг. *ли́нза*, бр. *ли́нза*;— запозичення з німецької мови; н. Línse «лінза», букв. «сочевиця», очевидно, разом з лат. lens «сочевиця», стсл. **лѧшта** (<* lentja), лит. lę̃šis «тс.» походять із спільного невідомого джерела.— CIC² 492; КЭСРЯ 241; Kluge—Mitzka 442; Walde—Hofm. I 783—784.— Пор. **ле́нча**, **ли́нта**.

лінúвий «ледачий», *лінкува́тий* (розм.) «трохи лінивий», *лінькува́тий* «тс.», *лінúвець* «ледар; (зоол.) південноамериканський ссавець, який живе на дереві і погано пристосований до пересування по землі, Bodypus», [*лінúвка*] «вівця, що повільно ходить» МСБГ, *лінúвство*, [*лінка*] «лінива жінка; лінь, лінощі МСБГ; лінь, не хочеться МСБГ», [*лінóк*] «лінь» Г, Ж, *лінощі*, [*лінтю́га*] «ледар», [*лінтя́й* Ж, *лінюга*] «тс.», *лінюх*, *лінь*, *лінь ки* «лінь; лініво», [*лінивіти*] «ставати лінивим», *лінúтися*, *лінува́тися*, [*олінúти*] «зробити лінивим» Ж, [*пóлінивий*] «трохи лінивий», [*прелінúвий*] ВеЛ, *розлінúтися*, *розлінува́тися*, *розлінюватися* «ставати ледачим»;— р. *леню́вый*, [*лено́й*], бр. *лянівы*, розм. *ляны́*, др. *лѣнивыи*, п. leniwy, ст. leny, ч. слц. lenivý, ч. liný, вл. lěni, болг. *леню́в*, м. *ленлив*, [*ляніф*], схв. *лѐн*, *лѐнив*, *љѐнив*, *лѐњив*, слн. lên, lenív;— стсл. **лѣнъ**, **лѣнивъ**;— псл. lěnivъ «лінивий», похідне утворення від іменника lěnь «лінощі», пов'язаного з прикметником lěnъ «лінивий»;— споріднене з лит. lė̃nas: lė̃nas «спокійний, тихий, лагідний, повільний», лтс. lēns: lēns «повільний, лагідний, спокійний; лінивий, неповороткий, млявий», лат. lēnis (< *lēnos) «ніжний, м'який, тихий, лагідний, повільний», далі з лит. lė̃tas «повільний, тихий, спокійний, поступливий», гр. ληδεῖν «бути стомленим, лінивим», алб. loth «стомлюю», лат. lassus «млявий, стомлений», ірл. lasc «млявий», гот. lētan «пускати, розслаблювати» (нвн. lassen «тс.»), lats «лінивий»; ie. *lē- «слабий, млявий, стомлений; ніжний, тихий, лагідний».— Фасмер II 481—482, 483; Преобр. I 487—488; Sławski IV 153—155, 157—159; Brückner 295; Machek ESJČ 334; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 207; Schuster-Šewc 826—827; БЕР III 359—360; Младенов 273; Skok II 296; Bezlaj ESSJ II 133; ЭССЯ 14, 209—211; Bern. I 711; Trautmann 157; Fraenkel 355; Топоров IV 414; Persson Beitr. 711; Walde—Hofm. II 782; Pokorny 666; Мельничук Этимология 1984, 144.

лі́нитися, *лі́нене*, *лі́нець*, *лі́нóвúсько*, *лі́нóвище*, *лі́нýшка*, *лі́нюх* — див. **линя́ти**.

лінійка «старовинний кінний екіпаж на багато місць»;— бр. заст. *лінéйка* «тс.», п. linijka «вид легкого екіпажу», болг. *линéйка* «екіпаж»;— запозичення з російської мови; р. *линéйка* (*линéя*, *ли́ния*) пов'язане з *ли́ния* «лінія»; назва екіпажу зумовлена тим, що він довгий, або тим, що має повздовжню перегородку (пор. лат. līnea «перегородка між сидіннями в театрі»).— Sławski IV 269.— Див. ще **лі́нія**.

лі́нія «риска; смуга; (заст.) кордон; безперервний ряд», [*ли́нія*] «риска; кордон; лінійка», [*лінíй*] «дорога в лісі» ЛЧерк, *лінíйка* «риска; планка для креслення», *лінíйник* «працівник лінії зв'язку», *лініювáльник*, [*линéєць*] «військовий поселенець» Ж, *лінíйний*, *лінíйчатий*, *ліні ювáльний*, *ліні ювáти*, *ліні ять*;— р. болг. *ли́ния*, бр. *лінія*, п. linia, ч. linie, linka, слц. linaj, línia, linka, вл. нл. linija, м. схв. *ли́нија*, слн. línija;— запозичено з латинської мови,

можливо, через посередництво польської або німецької; лат. līnea «лінія; межа; (первісно) льняна нитка» є результатом субстантивації прикметника līneus «льняний», похідного від іменника līnum «льон», спорідненого з укр. *льон*.— СІС² 493; Фасмер II 498; Преобр. I 454; Sławski IV 265; Brückner 299; Machek ESJČ 334; Holub—Lyer 289; Holub—Кор. 207; БЕР III 412; Klein 892; Walde—Hofm. I 805.— Див. ще **льон**[1].— Пор. **лéнія**.

лінóлеум «рулонний матеріал для покриття підлоги»;— р. болг. *линóлеум*, бр. *лінóлеум*, п. ч. linoleum, слц. linóleum, вл. linolej, м. *линолéум*, схв. *линолèум*, слн. linolêj;— запозичення в англійської мови; англ. linoleum «те.» утворене винахідником матеріалу Ф. Уолтоном у 1863 р. з основ лат. līnum «льон», якому відповідає укр. *льон*, і лат. oleum «олія»; назва мотивується тим, що основним складником при виробництві лінолеуму була льняна олія.— СІС² 493; КЭСРЯ 241; Sławski IV 270; Kopaliński 576; Holub—Lyer 290; Holub—Кор. 207; БЕР III 412; Klein 894.— Див. ще **льон**[1], **олія**.

лінотúп «друкарська машина, що відливає набір цілими рядками», *лінотипíст*, *лінотúпія*;— р. болг. *линотúп*, бр. *лінатып*, п. ч. слц. linotyp, схв. *лѝнотӣп*, слн. linotype, linotaip;— запозичено з англійської мови, можливо, через посередництво німецької чи французької (н. Linotype, фр. linotype); англ. linotype «те.» утворене на основі словосполучення line-of-type; англ. line «лінія» походить від лат. līnea (звідки й укр. *лінія*), прийменник of «з, від» спорідненний з нвн. ab «від», лат. ab, гр. ἀπό «геть, від», іменник type «штамп, відбиток, літера» походить від гр. τύπος «відбиток», пов'язаного з τύπτω «стукаю, б'ю», спорідненим з дінд. prastumpati «стукає», укр. *тóпати*, *тýпати*.— СІС² 493; КЭСРЯ 241; Sławski IV 270—271; Kopaliński 576; Holub—Lyer 290; NSD 1442; Klein 894; Frisk II 945—946.— Див. ще **лінія**, **льон**[1], **тип**, **тóпати**, **тýпати**.

лінчувáти «(у США) вчиняти самосуд, так званий суд Лінча»;— р. *линчева́ть*, бр. *лінчавáць*, п. linchować, ч. lynchovati, слц. lynčovať, вл. linchować, болг. *линчýвам*, м. *линчува*, схв. *лѝнчовати*, слн. línčati;— запозичення з англійської мови; англ. lynch «лінчувати, розправлятися самосудом» пов'язане з прізвищем судді і плантатора штату Вірджінія (США) Ч. Лінча (Ch. Lynch, 1736—1796), який запровадив такий спосіб розправи.— СІС² 493; Kopaliński 589; Holub—Lyer 296; NSD 1479; Klein 916.

[лінь] «олень» Ж;— не зовсім ясне; можливо, видозмінене запозичення з польської мови; п. [leliń, jeliń], як і jeleń «те.», відповідає укр. *óлень* (пор.).

[ліпáр] (орн.) «повзик звичайний, Sitta europaea L.» Шарл;— похідне утворення від *ліпúти*; назва зумовлена тим, що повзики обліплюють глиною вхід у дупло, в якому висиджують пташенят; пор. нім. Kleiber «повзик» від kleben «клеїти, липнути».— Булаховський Вибр. пр. III 210; Птицы СССР 527; Urania Tierr. Vögel 438.— Див. ще **лúпнути**.

ліпúти, *ліпáк*, *ліпáнда*, *ліпáр*, *ліпáшка*, *ліпéць*, *лíпка*, *ліпкúй*, *лíплення*, *лíпля́нка*, *ліпнúй*, *ліпни́к*, *ліпчúтися*, *лíп'янка* — див. **лúпнути**.

ліпúця, *ліпниця*, *ліпóк*, *ліпчиця* — див. **липýчка**.

ліпóма (мед.) «доброякісна пухлина, жировик»;— р. болг. *липóма*, бр. *лінпóма*, п. lipoma, ч. lipom, слц. слн. lipóm;— запозичення в новолатинської мови; нлат. lipoma «те.» утворене французьким лікарем А. Літре (1658—1726) на основі гр. λίπος «жир», спорідненого з дінд. rip-ra- «забруднення, обман», répas- «пляма, бруд», пел. lippṇoti, укр. *лúпнути*, і гр. ὄγκωμα «пухлина».— СІС² 494; Sł. wyr. obcych 432; Holub—Lyer 290; Klein 895; Frisk II 126—127.— Див. ще **лúпнути**.

лíпший «кращий», **[лíпний]** «прекрасний, чудовий» Пі, *ліпóтá* «краса» СУМ, Пі, [*ліпш*], *лíпше*, *ліпшáти* СУМ, Ж, *поліпшувати*, *поліпшення*, *поліпшувач*;— р. [*лéпый*] «гарний, красивий, прекрасний», бр. *лéпшы* «кращий», п. lepszy «те.», ч. слц. lepý «красивий», lepší «кращий», вл. lepy «гарний; спритний»,

lěpši «кращий», нл. lěpy «гарний, добрий, зграбний, спритний», lěpšy «кращий», полаб. lepsě «краще», болг. [*леп*] «красивий, добрий», м. [*леп*] «гарний, красивий», схв. *лѐп*, *љȕjеп* «красивий, гарний; відповідний», *љѐпшӣ* «кращий, красивий», слн. lép «гарний, красивий; приємний, добрий», lépši кращий, красивіший, приємніший», стсл. лѣпъ «гарний, відповідний, належний»;— пол. *lěpjь, форма вищого ступеня від lěpъ «гарний, красивий; добрий, відповідний, належний», пов'язаного з lěpiti, lipnǫti «ліпити, липнути»; первісне значення — «який прилягає, липне, пристає, підходить, відповідає»; пор. аналогічний розвиток семантики споріднених лит. lipnùs «липкий» — «милий, лагідний, ввічливий», лтс. laĩpns «доступний, ласкавий, ввічливий, милий»; для пол. lěpъ припускалося також вихідне значення «жир, жирний» (Meringer WuS 5, 149); зіставляється з лат. lepōs «краса, чарівність», lepidus «милий, приємний, гарний» (Machek ESJČ 327; Holub—Lyer 285).— Фасмер—Трубачев II 485; Преобр. I 488; Sławski IV 168—169; Brückner 296; Holub—Kop. 202; Schuster-Šewc 827—828; БЕР III 361—362; Младенов 273; Skok II 297; Bezlaj ESSJ II 133; ЭССЯ 14, 225—228; Bern. I 711—712.— Див. ще **лі́пнути.**

лі́ра «давньогрецький струнно-щипковий музичний інструмент; старовинний струнно-клавішно-смичковий музичний інструмент, який був поширений у Росії, Білорусії та на Україні», [*лі́ра*] «тс.» Ж, *ліверни́к* «лірник», *лірни́к* «народний співець, що акомпанує собі на лірі» СУМ, Ж, [*лірви́ст*] «тс.», [*лірни́цтво*] «мистецтво гри на лірі» Ж, *лірни́й*, *лірни́цький* СУМ, Ж, [*лірова́тий*] «який має форму ліри» Ж, [*лірни́чити*] «грати на лірі, бути лірником» Ж;— р. болг. м. схв. *ли́ра* «давньогрецький музичний інструмент», бр. *ліра*, *ле́ра*, др. *лѵра*, п. lira, ч. вл. lyra, слц. lýra, нл. lira, слн. lira;— запозичено з грецької мови (спочатку безпосередньо в давньоруську, пізніше книжним шляхом через західноєвропейські в усі сучасні слов'янські); гр. λύρα є, очевидно, запозиченням середземноморського походження.— CIC² 494; Фасмер II 500; Преобр. I 456; Sławski IV 276; Holub—Lyer 296; БЕР III 418, Klein 916; Frisk II 146.

лі́рика «один з трьох родів художньої літератури; сукупність творів ліричної поезії», *лі́рик*, *лірі́зм*, *лірі́чний*, [*лірни́й*] «ліричний» Ж;— р. болг. м. *ли́рика*, бр. *лірыка*, п. liryka, ч. слц. вл. lyrika, схв. *љу̀рика*, слн. lírika;— запозичення з західноєвропейських мов; н. Lýrik «лірика», фр. lyrique «тс.; ліричний» зводяться до лат. lyricus «ліричний», джерелом якого є гр. λυρικός «ліричний, пов'язаний з лірою, виконуваний у супроводі ліри», похідне від λύρα «ліра».— CIC² 494; Фасмер II 500; Sławski IV 276—277; Holub—Lyer 295; БЕР III 418; Klein 916.— Див. ще **лі́ра.**

ліс, [*лісúця*] «фантастична лісова істота, подібна до жінки», [*лісúща*] (мн.) «великі густі ліси» Ж, *лісівни́к*, *лісівни́цтво*, *лісна́* «лісова русалка», [*лісни́й*] «лісник», *лісни́к* «лісовий сторож; лісівник; [лісничий Ж]», *лісникі́вна*, *лісни́цтво*, *лісни́ця* «лісова русалка», *лісни́чий* «службовець лісництва, завідувач його; [лісник]», [*лісничи́на*] «лісничиха», *лісни́чи́ха* «дружина лісника або лісничого; жінка-лісник», [*лісничі́вка*] «оселя лісничого», [*лісня́к*] «лісове дерево Ж; болото, зарослe дрібним лісом; рідкий ліс Ч», [*лісови́й*] «лісник», *лісови́к* «мешканець лісу; лісовий сторож; міфічна істота — лісовий дух; [дикун Ж]», [*лісови́на*] «лісове дерево, лісовий грунт Ж», [*лісови́чка*] «гора, поросла лісом» Ч, *лісо́к*, [*лісу́н*] «міфічна людиноподібна істота, що живе в лісі», [*лісу́нка*] «дружина лісуна», [*ліся́на*] «гора, поросла лісом» Ч, [*ліся́нка*] «тс.» Ч, *лісúстий*, *лісівни́чий*, *лісни́й*, *лісови́й*, [*лісно́*] «багато лісів», *лісникува́ти*, [*лісни́чити*] «бути лісничим; виготовляти дерев'яні вироби» Ж, *безлі́сся*, *безлі́сий*, *безлі́сний*, [*взлі́сє*] «узлісся» Ж, [*возлі́сся*] «те.», [*злі́сний*] «лісник», [*за́лісок*] «узлісся; чагарник Ж», [*залі́сся*] «узлісся» Ч, [*залі́сений*] «зарослий лісом», *залі́снений* «те.», *залісúти*, *заліснювати* «засаджувати лісом», [*залісня́ти*] «те.» Ж, *збезліси́ти*,

збезлісіти, [*надлісни́цтво*] «головне лісництво» Ж, [*надлісни́чий*] «головний лісничий» Ж, [*надулісся*] «узлісся», [*пере́ліс*] «невеликий лісок СУМ, Ч; чагарниковий ліс», [*переліса́нка*] «поляна в лісі, поросла травою» Ч, [*переліска*] (бот.) «печіночниця звичайна, Hepatica nobilis Gars. (Hepatica triloba Gilib.)», *пере́лісок* «невеликий лісок; [вузька смуга лісу, що заходить у поле]», *перелісся* «галявина між ділянками лісу», [*передлісся*] «край лісу» Ч, [*підліс*] «просіка, галявина» ВеБ, [*підліска*] (бот.) «фіалка запашна, Viola odorata L. Mak; (у сполученні *п. трилатчаста* бот.) печіночниця звичайна Нед», *підлісник* (бот.) «Sanicula L.; [ранник вузлуватий, Scrophularia nodosa L.]», [*підлісни́чий*] «молодший лісничий» Нед, *підлісок* «кущі та молоді дерева, що ростуть у нижньому ярусі лісу; [тонкий ліс; рідкий ліс Ч; фіалка дивовижна, Viola mirabilis L.; фіалка запашна; печіночниця звичайна]», *підлісся* «ділянка поруч з лісом; кущі та молоді дерева у нижньому ярусі лісу; [край лісу Ч]», *підлісковий*, *підлісний* «розташований поруч з лісом; який росте у нижньому ярусі лісу», *полісо́вщик* «лісничий», *полісся* «низька лісиста місцевість; [підвищення, поросле лісом Ч]», [*полісу́н*] «лісовик», [*полісю́к*] «житель або уродженець Полісся», [*полісяни́н*], *поліщу́к* «тс.», *поліський*, *пра́ліс*, [*праліска*] (у сполученні [*п. синя*]) (бот.) «печіночниця звичайна», *при́ліс* «гай; узлісся», *при́лісок*, *прилісни́й* СУМ, Нед, *про́ліс* «праліс; [просіка, галявина ВеБ]», *про́ліска* (бот.) «печіночниця звичайна; (у сполученні *п. біла*) анемона дібровна, Anemone nemorosa L.», *про́лісок* «галявина», *узліс*, *узлісок*, *узлісся*;— р. бр. *лес*, др. *лѣсъ*. п. las, ч. les «ліс; (ст.) листя, пагони, гілки», слц. les, вл. нл. lěs, полаб. l'os «ліс; будівельний матеріал», болг. *лес*, схв. *ле̏с*, *лѝје̄с* «дерево; [труна; ліс]», слн. lés «дерево, будівельний матеріал, кий, палка; [ліс]», стсл. *лѣсъ* «ліс; дерева»;— псл. lěsъ «простір, порослий деревами, особливо листяними; дерева, особливо листяні; дерево як будівельний матеріал»;— єдиної думки про первісне значення слова і дальші його зв'язки немає; пов'язується з лит. laĩškas «лист (дерева)» і припускається, що початкова семантика слова краще збереглася в західнослов'янських мовах, як у ч. ст. les, lesy «листя, пагони» (Фасмер—Трубачев II 485); зіставляється з дангл. lǣs, lǣswe (< *lēsu̯ā) «пасовище, лука», сангл. leswe, lese, англ. [leasow, lesew] «поляна, пасовище» (первісне значення — «простір, покритий рослинністю», пор. семантику псл. *lǫgъ «лука» і «ліс», укр. *луг*[1]— Фасмер—Трубачев II 485; Ляпунов ИОРЯС 30, 14—15; Sławski IV 54—56; Holub—Kop. 202; БЕР III 367; Bezlaj ESSJ II 134—135; Bern. I 713; Stang 32; Мельничук Этимология 1984, 144); припускається також первісне значення «дерево як будівельний матеріал», яке виступає в р. *леса́* «риштування», ч. [les] «тс.», схв. [lȇs] «ряд дошок», [lȅsa] «тс.», псл. *lěska «ліщина» як матеріал, з якого виготовлялись (часто способом плетіння) різні предмети домашнього вжитку (Соболевский РФВ 15, 366; Brückner 290; Holub—Kop. 207; Schuster-Šewc 828—829); виводиться від ie. *lē(i)- «володіти» (Skok II 298); реконструється *u̯loi-k̑os від ie. *vel- «рвати» (ЭССЯ 14, 252); малопереконливі зіставлення з гр. ἄλσος «(священний) гай» (Pedersen KZ 38, 309), з лат. lūcus «гай» < *loik'-os (Machek ESJČ 327), а також припущення первісного значення псл. lěsъ «потайне місце» (Черных Очерк 13).

ліса «огорожа, сплетена з хворосту; плетена загорода, хвіртка або ворота; [очеретяна загорода між двома кітцями; решітка в дерев'яних паличок у сушильні, на яку насипають фрукти; драбина Л]», [*ле́са*] «драбина» Л, [*ліеска*] «тс.» Л, [*ліска*] «плетені ворота; рибальська плетінка», [*пáлісок*] «рибальський пристрій у річці» ВеУг;— р. *ле́са* «волосінь вудки; [огорожа, сплетена з хворосту]», бр. [*ле́ска*] «плетена огорожа», др. *лѣса* «плетінка; решітка», п. lasa «плетінка з гілок, вживана для різних цілей; сітка, сито, тенета; [двері, ворота, плетені з хворосту; хворост; решітка для сушіння фруктів у печі]», [lesa] «густа драбина», ч. lísa «плетінка з гілок для сушіння фруктів; плетена

хвіртка; [перегородка в оборі; пристосування з дерева для підвішування хліба]», слц. lesa «пліт з жердин, дерев'яна огорожа; стіна, плетена з прутів у куренях пастухів», [lésa, liesa] «тс.», вл. заст. lěsa «плетені двері», нл. ст. lěsa «плетінка з гілок», болг. *лéсá* «переносний пліт, решітка», м. *леса* «плетінка з прутів; плетінка для ловіння риби; борона; коса», схв. *љѐса* «плетінка з прутів, тростини; клітка для сушіння фруктів, кукурудзи; пліт рухомий, плетена огорожа; плетені ворота; [борона]», слн. lésa «стіна, плетена з прутів; пліт, плетена огорожа; хвіртка в плоті, плетена з гілок; плетінка для вимощування; плетінка для сушіння фруктів; плетене з лика начиння для сиру»;— псл. lěsa «плетінка з гілок, прутів, клітка, плетена огорожа, пліт»;— дальші зв'язки неясні; зіставляється з лтс. lę̃sa «рослини, сплутані на поверхні води», lę̃sa «склад збіжжя, льону; шар гумусу над водою, утворений коренями рослин», lę̃ss «зрослі корені, що створюють суцільну поверхню над водою» (Mühl.— Endz. II 462); пов'язується з *ліс*, [*лíска*] «ліщина» (Соболевский РФВ 15, 366; Machek ESJČ 335; БЕР III 368); зводиться також до іє. *u̯lois-kā, * u̯lois-ka, звідки дінд. vleṣkaḥ «петля», дірл. flesc «різка, прут» (Lidén Balt.-sl. Anl. 25—27; Persson Beitr. 808); пропонувалась праформа іє. *vlēk'-, у зв'язку з чим пов'язувалося з псл. *volsъ, укр. *вóлос* (Scheftelowitz KZ 58, 132); малопереконлива думка (Machek ESJČ 335; Holub—Kop. 207) про походження шляхом метатези з давнішого *koslo-i-, з якого виводиться й двн. hasal «ліщина».— Фасмер II 485—486; Преобр. I 488—489; Sławski IV 56—58; Brückner 290—291; Holub—Lyer 290; Schuster-Šewc 829—831; Skok II 334—335; Bezlaj ESSJ II 135; ЭССЯ 14, 232—235.— Пор. **лíска**[1].

[**лісáниця**] «вид гаївки» Ж;— очевидно, похідне утворення від *ліс*; пор. *гаївка — гай*.— Див. ще **ліс**.

[**лісáтин**] «огорожа, ліса, частокіл» Ж;— очевидно, тавтологічне поєднання слів *лíса* і *тин* (див.).

[**лíсва**] «драбина» Л, [*лíсвиця*] «тс.» Л;— результат спрощення давніших **лíства*, **лíствиця* «тс.» з псл. *lěstva, *lěstvica, пов'язаних з *lěsti, lězǫ «лізти» (пор. стсл. **лѣствица** «драбина», схв. *љѐствē*, слн. léstva, léstvica «тс.», болг. *лéствица* «октава») або з lěsa «ліса» (ЭССЯ 14, 246—248).

[**лíска**[1]] (бот.) «ліщина, Corylus avellana L.; ціпок з ліщини; палка», [*ліскóвець*] «вид грибів, що ростуть біля кущів ліщини» О, [*ліщéк*] «тс.» О, [*ліщáна*] «ліщина» ВеНЗн, [*ліщанúк*, *ліщáниця*, *ліщáнка* ВеНЗн, *ліщаннúк* Ж, *ліщáня* ВеНЗн] «тс.», [*ліщéбник*] «зарості ліщини», *ліщúна*, *ліщúнник* Ж, [*пíдлішок*] «однорічний росток посадженої ліщини; плід ліщини, який упав на землю Mak», [*підліщáк*] «лісковий горіх» Нед;— р. *лескóвый* (*орех*), *лещúна*, бр. *ляшчы́на*, п. [laska] «ліщина», leszczyna, ч. líska, ст. léska, заст. leština, слц. lieska, lieština, вл. нл. lěska, lěšćina, полаб. leskövēica, болг. *лескá*, м. *леска*, схв. *лиjѐска*, *лéска*, слн. léska, leščína «тс.», стсл. **лѣсковъ**;— псл. lěska «ліщина», lěsčina; дальші зв'язки не зовсім ясні; найбільш обгрунтоване припущення про спорідненість з lěsъ, lěsa і про первісне значення слова «лісове дерево; лісовий плід» (Соболевский РФВ 15, 366; Brückner 290—291; БЕР III 370—371); зіставляється також з псл. loza «лоза», прус. laxde «ліщина», лтс. lagzda (lazgda) : lazda : lę(g)zda «тс.», лит. lazdà: lazà «палка, ціпок; [ліщина]» (Преобр. I 491; Sławski IV 60—61; Brückner KZ 45, 42; Mikl. EW 167; Bern. I 713; Trautmann 153); малопереконлива гіпотеза про походження слова від іє. *u̯loiskā і спорідненість його з ірл. flesk «гілка, лозина», дінд. vleṣkaḥ «тенета» (Фасмер II 486; Lidén Balt.-sl. Anl. 25—26; Torp 420; Persson Beitr. 808; Sławski IV 60—61); неприйнятне також припущення про виникнення lěska шляхом метатези з *kosla > loska > lěska і спорідненість слова з двн. hasala, hasel, дірл. coll, лат. corulus (Machek ESJČ 335; Holub—Kop. 207).— Фасмер II 508; Schuster-Šewc 831; БЕР III 370—371; Skok II 298—299; Bezlaj ESSJ II 135; ЭССЯ 14, 239—242; Trautmann 153; Fraenkel 348; Гамкрелидзе—Иванов 637.— Див. ще **ліс**.— Пор. **лíса**, **лозá**.

лі́ска[2] «певна площа землі (на городі, у землекопів)»;— очевидно, пов'язане з *лі́ска* «кий, палиця», оскільки земельну площу міряли палицею.— Див. ще **лі́ска**[1].

[**ліскóвка**] (бот.) «дика яблуня, Pirus malus L. (Malus silvestris)» Mak, [*лісни́ця*] «тс.; дика груша, Pirus communis L. Mak; (мн.) лісові яблука, лісові груші Ж», [*лесни́ця*] «тс.» Ж, [*лисни́ца*] «дике фруктове дерево та його плоди» МСБГ;— р. [*леснýшки*] «лісові яблука, груші», [*лесовýха*] «дика яблуня; плоди дикої яблуні», бр. [*лесавікі*] «лісові яблука», [*ляснýшкі*] «тс.», [*лясоўка*] «дика яблуня», п. [leśniówka] «лісове яблуко», слн. lesníka «дика яблуня, дике яблуко»;— похідні утворення від *ліс*, *лісни́й*; можливо, вже псл. lěsьnica і под. від lěsъ «ліс», lěsьnъ «лісовий».— ЭССЯ 14, 254—255.— Див. ще **ліс**.

[**ліскóвріш**] (зоол.) «ліщинова соня рудохвоста, вовчок горішковий, Muscardinus avellanarius» ВеУг, ВеНЗн;— очевидно, результат контамінації форм [*ліскóвчик*] і [*лускорíх*] «тс.» при можливому впливі з боку словосполучення *лісковий горішок*.— Див. ще **ліскóвчик**.

[**ліскóвчик**] (зоол.) «ліщинова соня рудохвоста, вовчок горішковий, Muscardinus avellanarius» ВеУг, [*лісківчик* ВеНЗн, *лискýля*] «тс.»;— пов'язане з [*лі́ска*] «ліщина»; пояснюється способом життя тварин, що оселяються в лісах з горіховим підліском і харчуються значною мірою горіхами (Огнев Звери СССР и прилежащих стран, т. V, 535—543); пор. іншу назву цієї тварини *лісогри́з*.— Див. ще **лі́ска**[1].

[**ліскотýха**] (орн.) «іволга, Oriolus»;— очевидно, результат фонетичної видозміни форми **лясκотуха*, похідної від *ля́скіт*, *ляскотíти*.— Див. ще **лясь**.

лісни́ця — див. **ліскóвка**.

літа́нія «урочиста церковна служба; довга благальна молитва у католиків», *літа́ня*, [*літа́нья*] «тс.»;— р. *литáния*, бр. *літáнне*;— запозичення з польської мови; п. litania, як і ч. litanie, слц. **litánie**, вл. litanija, болг. *литáния*, м. *литанија*, схв. *литàнија*, слн. litaníje, походить від пізньолат. litanīa «молитва», слат. letania, litania, джерелом яких є гр. λιτανεία «прохання, благання», пов'язане з λίσσομαι «прошу», яке не має певної етимології.— Richhardt 74; Фасмер II 501; Sławski IV 297; Kopaliński 577—578; Holub—Lyer 290; БЕР III 430; Klein 896; Frisk II 130.

літак, *літáльний*, *літáти* — див. **лети́ти**.

[**літáрня**] «ліхтар» Ж;— очевидно, результат видозміни форми [*ліхтáрня*] «тс.» під впливом п. latarnia «тс.».— Див. ще **ліхтáр**.

лі́тепло «тепла вода», [*літéплий*] «теплий» Г, Ж, [*літéпний*] «тс.» Ж, ВеНЗн, [*літеплúтися*] «ставати теплуватим» Ж;— р. [*лéтеплый*] «теплуватий»;— результат злиття др. *лѣ* «ледве» і *теплъ* «теплий».— Фасмер II 487; Потебня К ист. зв. 172; Brückner KZ 42, 42; ЭССЯ 14, 268; Mikl. EW 166.— Див. ще **ле**, **те́плий**.

лі́тер «документ (позначений певною буквою) на право безкоштовного або пільгового проїзду»;— бр. *лі́цер*;— запозичення з російської мови; р. *лúтер*, заст. *лúтера* «тс.; буква» походить від лат. littera «буква».— CIC[2] 494.— Див. ще **лі́тера**.

лі́тера «буква», *літера́льний* «буквальний», *літе́рний* «стосовний до літери, позначений літерою»;— р. *лúтера*, бр. *літара*, п. ч. слц. litera, схв. *литера*;— запозичено з латинської мови, можливо, через польське посередництво; лат. littera, давніше lītera «буква алфавіту, лист», очевидно, пов'язане з līno «брудню, мажу, фарбую», спорідненим з дінд. linā́ti «тулиться, прилягає, застряє», гр. 'αλίνω «намазую», гот. aflinnan «іти геть, відступати», дірл. len(a)id «іти слідом», кімр. canlin «тс.»; існує також думка про грецьке походження слова, оскільки латинський алфавіт був запозичений через посередництво етрусків у греків (Ernout—Meillet 363).— CIC[2] 495; Фасмер II 502; Sławski IV 298; Hüttl-Worth 16; Klein 882; Walde—Hofm. I 814—815.

літерату́ра «сукупність наукових, художніх та ін. творів; вид мистецтва, що зображує життя за допомогою слова», *літерáт*, *літерáтор*, *літературщина*,

літерату́рний, літера́торствувати, олітерату́рити;— р. болг. м. схв. *литерату́ра*, бр. *літарату́ра*, п. ч. вл. literatura, слц. слн. literatúra;— запозичення з латинської мови; лат. littĕrātūra «буквене письмо; наука про мову, граматика, освіта, наука» є похідним утворенням від littĕra «буква».— CIC² 495; Фасмер II 502; Sławski IV 300; БЕР III 431; Walde—Hofm. I 807, 814—815.— Див. ще **лі́тера.**

лі́тити, *лі́титися* — див. *лі́ть.*

лі́тій «хімічний елемент, сріблясто-білий легкий метал»;— р. болг. *ли́тий*, бр. *лі́тый*, п. lit, ч. lithium, слц. вл. litium, схв. *ли́тиј(ум)*, слн. **litij**;— інтернаціональний латинізований науковий термін; нлат. lithium (спочатку lithion) створено Й. Берцеліусом на основі гр. λίθειον «кам'яний», пов'язаного з етимологічно неясним λίθος «камінь», оскільки сполуки цього металу зустрічаються переважно в мінералах.— CIC² 495; Волков 53; Фигуровский 86; Sł. wyr. obcych 400; Klein 897; Frisk II 122.

[**лі́тісь**] «минулого року, торік», [*лі́тось* Ж, *ле́тось* Л] «тс.», [*літі́шний*] «торішній», [*літі́шній, літу́шній* ВеУг] «тс.», [*літошка*] «однорічне теля, назимок» Л, [*лі́тошок*] «тс.» Л, [*залітошній*] «позаторішній», [*позалі́тісь*] «позаторік», [*позалі́тось*] «тс.» Л, [*позале́ташній*] «позаторішній» Л, [*позалі́тошок*] «дворічне теля» Л;— р. [*ле́тось*] «торік, минулого літа, улітку», бр. [*ле́тась*] «минулого літа, минулого року», п. latoś «у цьому році», ст. laťosi, ч. letos, ст. letose, вл. lětsa, нл. lětos, lětosa «тс.», болг. *ля́тос* «найближчого літа (минулого чи майбутнього)», м. *летоска* «цим літом; минулого літа», схв. *љѣтӧс* «цього літа, найближчого літа», слн. létos «у цьому році», стсл. **лѣтось** «тс.»;— псл. lěto se «цього літа, цього року, найближчого літа, року», букв. «літо це».— Німчук Пр. XII діал. н. 267; Sławski IV 73—75; Schuster-Šewc 833—834; Bezlaj ESSJ II 137.— Див. ще **лі́то, сей.**— Пор. **днесь.**

[**лі́тки**] (бот.) «конюшина повзуча, Trifolium repens L.» Mak, [*летучка*] «конюшина польова, T. arvense L.» Mak, [*перелет*] «конюшина гірська, T. montanum L.» Mak;— бр. [*пералётнік*] «конюшина альпійська, T. alpestre L.», [*пржалётнік*] «тс.» (з п.? пор. п. przelotnik «Anthyllus»);— похідні утворення від *літа́ти, лети́ти*; назви зумовлені, очевидно, особливостями способу розповсюдження насіння.—Див. ще **лети́ти.**

[**лі́тник**] (бот.) «вовчки, Orobanche coerulea Vill.» Mak;— похідне утворення від *лі́то*; може бути калькою іншомовних назв (пор. нім. Sommerwurz букв. «літній корінь», слн. poletni koren «тс.»); назва пояснюється часом цвітіння вовчків.— Вісюліна—Клоков 283; Симоновић 330—331; Анненков 235.— Див. ще **лі́то.**

лі́то «найтепліша пора року; рік», *літа́* (мн.) «роки; вік; часи», [*літна́рка*] «літнє приміщення для овець» Доп. УжДУ 4, *лі́тник* «однорічна декоративна садова рослина; [дачник]», [*літни́к*] «верхній жіночий літній одяг; літня спідниця; легкий одяг для літа Ва; піджак, жакет Ме», [*літниця*] «літня спідниця», [*літничок*] «літній жакет» Мо, [*літня́к*] «літня дорога; літній день Ж; південний вітер Ж; легкий одяг для літа Ва», [*літня́чка*] «верхній жіночий літній одяг; легка літня спідниця Ва», [*літовиця*] «пасовище, куди виганяють худобу на все літо» МСБГ, [*літови́ще*] «гірське пасовище Ж; літнє пасовище Ж; стадо, що йде на гірське пасовище Ж; місце і час літнього перебування в горах гуцульської худоби; назва гурту овець, що формується влітку Дз; шар деревини, який визначає вік дерева», [*літу́чка*] «жіноча літня кофточка» Мо, [*літни́й*] «літній» Ж, *літні́й* «який буває влітку, призначений для літа; немолодий; [теплуватий]», [*літі́шній*] «який буває влітку» Ж, [*літошній*] «тс.», [*літо́шній*] «немолодий», [*літя́вий*] «тс.» Ж, [*літі*] «влітку» До, *лі́тком, лі́том, літува́ти* «проводити десь літо; (спец.) залишатися влітку без води (про штучні водойми)», [*літуватися*] «проводити літо», *влі́тку*, [*долітний*] «повнолітній» Ж, [*злі́тки*] (у сполученні [*віддавати на з.*] (*телят*) «віддавати на відгодівлю на чотири роки») ВеЛ, [*злі́тній*] «середнього віку», [*залі́ток*] «літній ви-

пас худоби», [*за́літки*] «початок літа», [*залі́тити*] «зробити теплуватим» Ж, *залі́тувати* «залишитись на літо; вистачити до нового урожаю», [*наліе́та*] «наступного року» Л, *недо́літок*, *недолі́тство* «неповноліття», *недолі́ття* «те.», *недолі́тній*, [*о́блітку*] «влітку», [*па́літок*] «сприятливе для врожаю літо, поліття», [*перелі́тка*] «корова, яка телиться через рік», [*пере́літок*] «однорічне теля» ВеБ, *полі́тник* «той, хто наймається на літні роботи», [*полі́ток*] «одноліток; щорічний податок; річна оренда; поліття Нед; річний урожай з поля Нед; однорічний шар деревини», *полі́тя* «сприятлива погода; урожайне літо», *полі́тний*, *по-літньому*, [*про́літок*] «початок літа» Нед, [*улі́ті*] «влітку», *улі́тку*; — р. *ле́то*, бр. *ле́та*, др. *лѣто*, п. lato, ч. léto, слц. leto, вл. lěto «рік; річний шар дерева», lěco «найтепліша пора року», нл. lěto «рік», léśe «найтепліша пора року», ст. lěto «весна» (XVI ст.), полаб. l'otü «рік; найтепліша пора року», болг. *ля́то* «найтепліша пора року; [рік]», м. *лето* «найтепліша пора року; рік», схв. *љѐто* «найтепліша пора року; шар деревини, річний приріст дерева; ст. рік», слн. lẹ́to «рік; ст. найтепліша пора року», стсл. лѣто «рік; час; (рідко) найтепліша пора року»; — пол. lěto «найтепліша пора року», пізніше «рік»; — єдиної етимології немає; найбільш переконливою здається думка про генетичний зв'язок з лит. lẽtas «лагідний, спокійний, тихий; повільний, поступливий», лтс. lę̃ts «легкий», далі з лит. lė̃nas : lẽnas «лагідний, спокійний; повільний», лат. lēnis «лагідний, спокійний, ніжний», пел. *lěпъ «лінивий», укр. *лі́нивий*, які зводяться до ie. *lē- «ослабнути, зменшитися, полегшати, відпустити»; у такому разі lěto первісно мало значити «тепла, м'яка пора року, коли холод відпустив»; зіставляється також з пел. *lějǫ, liti «лити», пов'язаним з лит. lytùs (lietùs) «дощ», лтс. lîętus «те.», і реконструюється первісне значення «пора дощів, час дощів» (Mikl. EW 167; Brückner 291; Младенов 282); на підтримку цієї думки наводиться як семантична паралель схв. *гòдина* «рік; [дощ]» (Skok II 336—337); пов'язувалося з давньогутнійським lapigs «навесні», шв. [låding, låing] «весна», lådigs «минулорічної весни» (від пгерм. *lēþ), ірл. laithe (< *lati-) «день» (Mikkola Ursl. Gr. I 46, 124; Bern. I 713—714; Pedersen Kelt. Gr. I 133, 177, 538) і як паралель наводилось співвідношення гот. dags «день», прус. dagis «літо», лит. dãgas «жнива» (Bern. I 713—714) від ie. *dheg^{w}h- «палити»; реконструювалося ie. *lē̆to-/lə̆to- «теплий час; літо, день» (Pokorny 680); неприйнятною є думка про кельтське походження слова і зіставлення його з ірл. líth (Šachmatov AfSlPh 33, 91), а також зіставлення lěto (<*vleto) з алб. valẽ «кипіння, хвиля», лит. vìldyti «підігрівати», діел. ylr «тепле випаровування», пов'язаними з р. *волна́* (Jakobsson Le nom de temps lěto 76—80); мало обгрунтоване пов'язання lěto з етимологічно неясним лат. laetus «веселий, приємний; багатий, сприятливий» і припущення про походження слова з первісного виразу *lěto vermę «прекрасний час», не засвідченого в слов'янських мовах, але семантично паралельного фр. [beau temps], нгр. καλοκαῖρι «літо» (Machek ESJČ 328; Мартынов Язык 67—68). — Кочерган Мовозн. 1970/6, 41—42; Фасмер—Трубачев II 488—489; Sławski IV 69—71; Schuster-Šewc 832—833; БЕР III 590—592; Skok II 336—337; Bezlaj ESSJ II 137.

літогра́фія «спосіб плоского друку; відбиток, одержаний у такий спосіб», *літо́граф*, *літографічний*, *літографува́ти*; — р. болг. *литогра́фия*, бр. *літагра́фія*, п. слц. litografia, ч. litografie, вл. litografija, м. *литографија*, схв. *литогра̀фија*, слн. litografíja; — інтернаціональний термін (пор. н. Lithographíe, фр. lithographie, англ. lithography «те.»), утворений з основ гр. λίθος «камінь», що не має певної етимології, і γράφω «пишу, вирізую». — Фасмер II 503; Koraliński 578; Holub—Lyer 291; БЕР III 432; Klein 897. — Див. ще **графа́**, **же́реб**, **лі́тій**.

[**літопи́р**] (зоол.) «нетопир, кажан, Vespertilio» ВеНЗн; — р. [*ле́топырь*], п. [latoperz], ч. letopéř, letorýř, [letopeř, litopéř], слц. [letopier], слн. letopír,

latopír, latoper;— псл. *lětoryґь «тс.», результат контамінації деетимологізованого netoryґь «тс.» і lětati «літати» (пор. укр. *летюча миша*, р. *летучая мышь*, [*летя́га*], п. заст. latonka «тс.», схв. létonje «кажани», а також нім. Fledermaus «летюча миша», утворене з основ свн. vledern «літати, ширяти» і maus «миша»); непереконлива думка про походження наведених назв з lěto-, як і тих, що починаються з neto-, від *lepetyґь, утвореного з звуконаслідувального дієслова lepetati «тріпотіти крилами» (Machek ESJČ 397; Holub—Lyer 334; Holub—Kop. 244); як первісні форми з початковим l назви кажана зближувалися з назвами метеликів у схв. *лѐптӣр*, [lèpir, lepijer], що сприймаються зараз як деривати дієслова *лѐпити се* «клеїтись» (за пилком з крилець, що залишається на руках людини), і пов'язувалися з дієсловом *лепѐтати* «тріпотати» з реконструйованою праформою *lepъtyґь (Skok II 289).— Sławski IV 71—72; Brückner 361; Bezlaj ESSJ II 137.— Див. ще **лети́ти, нето́пи́р.**

[**літоріззя**] «молоді пагони рослини, річний приріст пагонів» ВеЗа;— запозичення з польської мови; п. [latoróździe] є збірною формою до [latorózga] «тс.», що складається з основ іменників lato «літо» і rózga «різка»; у польській мові виникло внаслідок заміни давнішого latorośl «однорічний пагін».— ВеЗа 197; Sławski IV 72—73.— Див. ще **літо, різка.**— Пор. **літо́рост.**

[**літо́рост**] «однорічний пагін», [*літо́рость* Ж, Ник, *літо́ростоκ*, *літо́расль* Ж, *літо́расть* Ж] «тс.», [*літо́рослий*] «однорічний»;— р. [*лéторосль*], др. *лѣторасль* «пагін; нащадки», п. latorośl «молодий пагін рослини, однорічна гілка», ст. [latorość, latoroštl] «тс.», ч. letorost, ratolest, слц. ratolest', болг. *летора́съл*, схв. *љѣторāст* «тс.; урожай одного року», [lětorēst] «річний приплід домашніх тварин», ljetorasla «однорічний пагін», слн. [letorâst] «річний приріст», letorásel «однорічний пагін», стсл. **лѣторасль** «пагін;— псл. *lěto-orst-ь «річний приріст, однорічний пагін», *lěto-orst-slь «тс.», складні утворення з основ іменника lěto «літо, рік» і дієслова *orsti «рости»; можливо, запозичення у давньоруську мову з церковнослов'янської.— Фасмер II 489; Sławski IV 72—73; Brückner 291; Machek ESJČ 328; Holub—Lyer 410; Holub—Kop. 203; Bezlaj ESSJ II 137.— Див. ще **лі́то, рости́.**

літосфе́ра «верхня тверда оболонка земної кулі; земна кора»;— р. болг. схв. *литосфе́ра*, бр. *літасфе́ра*, п. litosfera, ч. слц. litosféra, слн. litosfêra;— інтернаціональний науковий термін (пор. н. Lithosphäre, фр. lithosphère, англ. lithosphere «тс.»), утворений з основ гр. λίθος «камінь» і σφαῖρα «куля».— Kopaliński 578; Holub—Lyer 291; Klein 897.— Див. ще **літій, сфе́ра.**— Пор. **атмосфе́ра, літогра́фія.**

літо́та «зворот мови, протилежний перебільшенню (гіперболі); пом'якшення виразу через заміну його рівнозначним, але у формі заперечення», *літо́тес* «тс.»;— р. *литóта*, бр. *літóта*, п. ч. litotes, болг. *литóтес*, схв. *литòта*, слн. litóta, litotes «тс.»;— інтернаціональний термін, утворений на основі гр. λῑτότης «очевидність, прямота, простота», похідного від λῑτός «гладкий, простий», пов'язаного з λεῖος «рівний», спорідненим з лат. lēvis «гладкий», līmax «слимак», укр. *слима́к*.—CIC² 495; Kopaliński 578; Holub—Lyer 291; Klein 898; Frisk II 97, 99, 128—129.— Див. ще **слима́к.**

літр «одиниця об'єму», *літро́вка*;— р. *литр*, бр. *літр*, п. ч. litr, слц. вл. liter, болг. *ли́тър*, м. *литар*, схв. *лȉтар*, слн. líter;— інтернаціональний термін (пор. н. Líter, англ. litre, liter «літр»), що походить від фр. litre «тс.» (з давнішого litron «давня міра зерна»), джерелом якого є слат. lītra «міра рідини», що зводиться до гр. λῑτρᾱ́ «фунт», звідки також укр. заст. *лі́тра*, *ли́тра* «тс.».— CIC² 496; Акуленко 141; Фасмер II 503; Sławski IV 306—307; Brückner 300; Machek ESJČ 337; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208; БЕР III 434; Klein 896, 898; Dauzat 440; Frisk II 131.— Див. ще **ли́тра**[1].—Пор. **лі́бра.**

[**лі́тра**] «драбина» Ж, [*ли́тра*] «тс.» Ж, [*літерня́к*] «віз, пристосований для

перевезення снопів», [*літе́рний віз*] «тс.», [*літо́рка*] «драбина; драбина у возі», [*літра́к*] «віз з драбинами» Ме, [*літря*] «переносна драбина», [*лойтир*] «гарба» МСБГ, [*лойтра*] «драбина у возі», [*лойтра́к*] «віз», [*лу́йтра*] «драбина» ДзАтл I, [*лю̂тра*] «тс.; драбина у возі» тж, [*літе́рний*] (у сполученні [*л. віз*] «віз з драбинами»);— п. [letra], мн. [letry, litry, lytry, latry] «драбини у возі; бічні дошки воза; віз (з драбинами)», болг. [*ли́тра*] «бічна дошка воза», *ри́тла* «тс.», схв. [lȍjtra, lôjtre, lótra] «драбина у возі», слн. lôjtra «драбина»;— запозичення з німецької мови; н. **Léiter** «драбина», свн. leiter(e), lātere, двн. leitara (< *hleitara) «тс.» (пгерм. *hlai-drī) споріднені з гр. κλίμαξ «драбина», κλίμα «нахил, місцевість», κλῑ́νω «згинаю, прихиляю», лат. clīno «гну, згинаю», псл. sloniti «слонити, прихиляти»; різноманітність форм у слов'янських мовах відбиває варіативність німецьких діалектних форм; форми з *лой-* запозичені через посередництво східнороманських мов (пор. молд. *лóйтрэ* «бокова стінка воза», рум. lóitră «тс.»).— Шелудько 37; Sławski IV 181—182; Brückner 296; БЕР III 432—433; Bezlaj ESSJ II 148; Bern. I 729; Kluge—Mitzka 435.— Див. ще **слони́ти.**— Пор. **кліма́т.**

літра́ж «об'єм у літрах»;— бр. *літра́ж*, п. litraż;— очевидно, запозичено з російської мови; р. *литра́ж* є похідним від *литр*, утвореним за аналогією до запозичених з французької мови *тонна́ж* (фр. tonnage), *метра́ж* (фр. métrage).— Sławski IV 307; Sł. wyr. obcych 401.— Див. ще **літр.**

[**літствувати**] «поздоровляти, бажати щастя» Ж;— очевидно, похідне від *літо*; могло виникнути на основі церковного виразу (приспіву) *многая літа.*— Див. ще **лі́то.**

літургі́я «церковна відправа у християнстві; обідня», *літургі́йний*, *літургі́чний*;— р. болг. *литургия*, бр. *літургія*, др. *литургия*, п. слц. liturgia, ч. liturgie, вл. нл. liturgija, м. *литургија*, схв. *литу̀ргија*, слн. liturgíja, стсл. **литоургиꙗ**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено у давньоруську мову з грецької; гр. λειτουργία (атт. λητουργία) «громадська повинність, державна служба, служіння» є складним словом, утвореним з основи λειτ-, пов'язаної з λᾱός (атт. λεώς) «народ, люди, натовп, колектив», яке не має задовільної етимології, і -ουργία, пов'язаної з ἔργον «робота», спорідненої з ав. varəzəm, двн. werk, англ. work «тс.».— CIC² 496; Фасмер II 503—504; ГСЭ 115; Sławski IV 307—308; Kopaliński 579; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208; БЕР III 433; Mikl. EW 171; Klein 898; Frisk I 548—549, II 83—84, 101.— Пор. **верста́т**, **драмату́рг**, **металу́рг**, **о́рган**, **хіру́рг.**

[**літь**] «тічка», [*літавйця*] «тс.; шаленство» Ж, [*літо*] «запліднення» Ж, [*літити*] «запліднювати», [*літитися*] «бути в періоді тічки», [*літоватися*] «тс.» О, [*не́лі́тка*] «корова, яка не мала теляти» Г, ДзАтл I;— р. [*леть*] «тічка», п. [latować (się)] «бути в періоді тічки» (про корів);— неясне; зіставляється з ісл. lóða (< *lōþan-) «пристрасний, який перебуває в тічці», сірл. láth (род. в. laith) «тічка», кімр. llawd «тс.», для яких реконструюється ie. *lōto- (Фасмер II 489; Bern. I 714); припускається можливість зв'язку з *літо* або з *літа́ти* «бігати», пор. подібний розвиток значення в укр. [*бігати*] «гуляти, бути в періоді парування» (про корову), [*бі́гатися*] «тс.», [*гіне́*] «тічка», [*гони́ця*] «корова в період парування», п. biegać «бігати», biegać się «бути в періоді тічки» (про звірів), gonić «гнати», gonić się «бути в періоді тічки»; пор. і р. *гон* (про звірів).— Мартынов ЭИРЯ II 51—55; Sławski IV 75—76.

ліф «предмет одягу, який облягає груди і спину», *ліфчик* «предмет білизни, який облягає груди»;— р. *лиф*, бр. *ліф*, п. [lifk, liwk];— через російську мову запозичено з голландської; гол. lijf «ліф, корсет» споріднене з нвн. Leib «тіло, тулуб, живіт», Leibchen «ліф, корсаж» (звідки п. laibik, leibik «мундир, куртка, сорочка; талія», ч. laib, laiblík), leben «жити», двн. līb «життя», англ. live «тс.», псл. lipnǫti, укр. *ли́пнути.*— Фасмер II 504; КЭСРЯ 242; Bern. I 717; Mikl. EW 168; Matzenauer

241; Kluge—Mitzka 432.— Див. ще **ли́пнути.**— Пор. **лéйбик.**

[**ліферія**] (бот.) «первоцвіт весняний, Primula veris L. (Primula officinalis Jacq.)» Mak, [*лифе́рия*] «вид підмаренника, Galium ochroleucum Wolff.» Mak, Ж;— неясне.

ліфт, *ліфтéр*;— р. болг. м. *лифт*, бр. *ліфт*, ч. слц. lift, схв. *лѝфт*, слн. lîft;— запозичення з англійської мови; англ. lift «ліфт; підняття; піднімати», сангл. liften (lefte̅n) «піднімати» походить від ісл. lypta «піднімання» (ісл. lypta «піднімати»), спорідненого з снн. lüchten, нвн. lüften «тс.» і пов'язаного з ісл. lopt «повітря», спорідненим з дангл. lyft, двн. днн. свн. нвн. luft, гот. luftus «тс.».— Фасмер II 504; КЭСРЯ 242; Holub—Lyer 288; БЕР III 434—435; РЧДБЕ 408; Klein 388; Skeat 294.— Пор. **люфт.**

ліхта́р, [*лихта́р*] «ліхтар», [*ліхта́рка* Ж, *ліхта́рня, лихта́рня*] «тс.», *ліхта́рник, ліхта́рний*;— р. [*лихта́р*] «свічник», бр. *ліхта́р* «ліхтар», п. lichtarz «свічник»;— запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; н. Léuchter (< свн. liuhtære) «свічник» пов'язане з свн. двн. liuhten «світити, сяяти, блищати», нвн. leuchten «тс.», спорідненими з гот. liuhtjan, днн. liohtian «тс.», лит. laũkas «з плямою на лобі», дірл. lōchet «блискавка», псл. luču̇ь «промінь».— Шелудько 37; Фасмер II 505; Sławski IV 233; Fraenkel 371; Kluge—Mitzka 437, 438.— Див. ще **луч.**— Пор. **ли́сий.**

ліхтер «невелике вантажне судно, використовуване для навантажування чи розвантажування інших суден або для місцевих перевезень»;— р. болг. *ли́хтер*, бр. *ліхтэр*;— через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. lichter «тс.» (букв. «полегшувач») пов'язане з licht «легкий», спорідненим з двн. līht(i), днн. līht-, дангл. līoht, ісл. lēttr, гот. leihts, лит. lengvùs, псл. *lьgъkъ «тс.», укр. *лéгкий.*— CIC² 496; Фасмер II 506; Kluge—Mitzka 432.— Див. ще **лéгкий.**

[**ліца**] «старша сестра (у звертанні)» МСБГ;— запозичення з румунської мови; рум. líţă є результатом скорочення форми lelíţă, демінутива від léle «сестриця (у звертанні до старшої сестри); тітка (у звертанні до жінки, старшої за віком)».— DLRM 453, 462.— Див. ще **лелі́ка, ле́ля.**

ліцéй «тип навчального закладу», *ліцеїст*;— р. болг. *лицéй*, бр. *ліцэ́й*, п. liceum, ч. lyceum, слц. lýceum, вл. licej, м. *лицеј*, схв. *лѝцеј*, слн. licéj;— через посередництво західноєвропейських мов (фр. licée, н. Lyzéum) запозичено з латинської; лат. lycēum «ліцей» походить від гр. Λύκειον (назва гаю біля храму Аполлона Лікейського поблизу Афін, де Арістотель навчав своїх учнів), пов'язаного з Λύκειος (один з епітетів Аполлона), що зіставляється з λύκος «вовк» (буквально «той, хто вбиває вовків»), спорідненим з дінд. vṛ́ka-, лит. vil̃kas, гот. wulfs, псл. *vъlkъ, укр. *вовк.*— CIC² 496; Фасмер II 506; КЭСРЯ 243; Sławski IV 227; Kopaliński 573; Holub—Lyer 296; Kluge—Mitzka 452; Dauzat 446; Klein 915; Frisk II 143—144.— Див. ще **вовк.**

ліцéнзія «дозвіл на право торговельного та ін. обміну між країнами», *ліцензíйний*;— р. болг. *лицéнзия*, бр. *ліцэ́нзія*, п. licencja, ч. licence, слц. licencia, вл. licenca, м. *лиценца*, схв. *лицѐнција, лицѐнца*, слн. licénca;— інтернаціональний юридичний термін (пор. фр. англ. licence, н. Lizénz «тс.»), що зводиться до лат. licentia «свобода, право», пов'язаного з licet «можна, дозволяється», licēre «пропонуватися на продаж, оцінюватися», для яких припускається спорідненість з лтс līkstu, likstu «згоджуюсь, умовляюсь», лит. lýgstu «стаю рівним», псл. lice, укр. *лице́.*— CIC² 496; ССРЛЯ 6, 285; Hüttl-Worth 16; Sławski IV 226—227; Kopaliński 573; Holub—Lyer 288; Klein 886; Walde—Hofm. I 797.— Див. ще **лице́.**— Пор. **ліцита́ція.**

ліцита́ція «аукціон», [*ліцитува́ти*] «продавати на торгах», [*літацува́ти* Ж, *літецува́ти* Ж] «тс.»;— п. licytacja, ч. licitace, слц. licitácia, м. схв. *лицита́ција*, слн. licitácija;— через посередництво польської мови запозичено з ла-

тинської; лат. licitātio «пропонування ціни; надбавка ціни» пов'язане з licitāri «пропонувати ціну; змагатися, боротися», похідного від licēre «пропонуватися на продаж, оцінюватися».— Sławski IV 240; Kopaliński 573; Holub—Lyer 288; Walde—Hofm. I 797.— Див. ще **ліцéнзія.**

лíція (бот.) «дереза, Lycium L.», [*лúція*] «тс.» Ва, [*лаційон, лаціян, лица, лиций, лиця, ліцій, ліціян, ліця*] «дереза звичайна, Lycium vulgare Dun. (Lycium halimifolium Mill.; Lycium barbarum L.)» Mak;— р. *лицúй*;— результат адаптації наукової латинської назви Lycium, яка пов'язується з назвою країни Лікії в Малій Азії, багатої на цю рослину, батьківщиною якої є узбережжя Середземного моря.— Нейштадт 485; Анненков 202; Симоновић 285.

[**лічитáція**] «торги» Берл;— очевидно, результат контамінації форм [*ліцитáція*] і *лічúти*.— Див. ще **ліцитáція, лік**[1].

[**лішувáти**] «шукати» Ж, [*ляшувáти*] «нишпорити Ж; чатувати ВеУг», [*ляшовáти*] «підступно ловити» О;— р. [*ля́шить*] «шукати, добувати»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [*лешня́*] «полювання в лісі», [*лесовáть*] «полювати», др. *лѣсовати* «тс.», що зводяться до др. *лѣсъ* «ліс»; зіставляється також (Лизанець 607) з уг. lesni «стежити, підглядати, чатувати», спорідненим з манс. let'š-, lāš- «тс.; засідка», хант. lāśi «засідка» (MNTESz II 758).

[**ліщавúця**] (іхт.) «плоскирка, густера звичайна, Blicca björkna L.» Ж;— похідне утворення від *лящ*, [*ліщ*] «лящ» (з діалектним переходом **ля** в **лі**); назва зумовлена подібністю тіла густери до молодого ляща або підлящика (густера як вид належить до роду лящів); пор. інші назви густери: р. [*подлещик*], п. [leszcz, podleszczyk].— Сабанеев 357.— Див. ще **лящ.**

ліщúна, *ліщáна, ліщаníк, ліщáниця, ліщáнка, ліщанни́к, ліщáня, ліщéбник, ліщéк, ліщúнник* — див. **лíска**[1].

[**ліщúнець**] (у сполученні [*слоник-л.*]) (ент.) «Balaninus nucum» Ж;— похідне утворення від *ліщúна*; назва зумовлена тим, що личинки цієї комахи живляться ядрами ліскових горіхів; пор. слц. nosatec liskový «тс.».— Kapesní atlas brouků 236.— Див. ще **лíска**[1].

ліщúця — див. **лищúця**[2].

Лíя (жіноче ім'я), *Лея*, ст. *Ліа* «працовúтая» (1627);— р. *Лúя*, бр. *Лія*, др. *Лия*, слн. Léa, стсл. **Лїа**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з середньогрецької; сгр. Λία походить, очевидно, від гебр. Lē'a, пов'язаного з іменником lē'a «антилопа».— Сл. вл. імен 244; Беринда 219; Петровский 143; Спр. личн. имен 506; Knappová 242; Суперанская 88; Klein 873.

лоб «чоло; [голова Ж; круглий камінь розміром з голову Ж; крутий схил гори; гола вершина; рівнина на підвищенні; невелика лісова галявина Ч; крутий горб Ник», [*лíб*] «лоб», [*лóба*] «віл з великим лобом і широко розставленими рогами», [*лобáк*] «круглий камінь» ВеНЗн, *лобáнь* «людина або тварина з широким і опуклим лобом», [*лóбас*] «з великим лобом; телепень», [*лобáч*] «бовдур, лобур» Л, [*лóбик*] «невелика лісова галявина» Ч, [*лóбиця*] «лоб» Ж, [*лóбище*] «підвищене голе місце на лузі Ж; місце, де знаходяться круглі камені ВеНЗн», [*лобкó*] «людина з великим лобом», [*лóбник*] «червоний залізняк» Ж, [*лобня́к*] «гола вершина гори; підвищене місце, на якому ніщо не росте» Ч, [*лобовúна*] «гола вершина гори; острівець на болоті» Ч, *лобóк* «(анат.) «підвищення на місці зрощення передніх кісток таза; [горб; гола вершина гори; рівнина на підвищенні; острівець на болоті Ч]», [*лобчúско*] «черепна коробка» Ж, *лобáстий, лобáтий, лобкóвий, лóбний, лобовúй*, [*вилóб*] (у сполученні [*з вилбá*]) «лоб» Ж, [*возлóбок*] «схил», [*возлóб'я*] «волосся над лобом», *налóбник, налóбний, надлóб'я, надлобкóвий, надлóбний*, [*підлíб'е*] «смуга на лобі нижче брів» Бі, [*підлóб'я*] «тс.», *підлóбний, прилбúця* (заст.) «шолом, каска» Нед, *спідлóба* СУМ, (Ме), *спідлóб'я*, [*спідлуба*] «спідлоба» Ме;— р. бр. *лоб*, др. *лъбъ* «череп, голова; купол церкви», п. łeb «голова тварини; (розм.) голова; [чоло]; (ст.) череп», ч. слц. łeb «череп, голова», болг. *лоб* «тім'я, лоб» (з р.),

[*лъб*] «череп, чоло», схв. *лòбања* «череп», слн. leb (lə̑b) «чоло, череп; підвищення», lobánja «череп»;— стсл. **лъбьнъ** «черепний»;— псл. lъbъ «череп; лоб, голова»; припускається зв'язок з псл. lubъ (< *loub-) «луб, кора дерева, лико; кошик, обруч з кори; дерев'яний обвід (наприклад, сита)»; тоді разом з ним походить від ie. *leubh-/leup- «лупити, усувати кору», звідки також псл. *lupiti, укр. *лупи́ти*; пор. схв. *лу̏бина* «череп», слн. lubánja «тс.»; первісним значенням псл. lъbъ у такому разі, очевидно, було «шкаралупа, лушпина» (пор. схв. ст. і діал. lup «череп» і [lûp] «лушпина, шкаралупа»); зіставляється також (Fraenkel IF 50, 7; Bezzenberger BB 4, 333; Schulze UAJb 7, 172) з гр. λόφος «потилиця, султан з пір'я; гребінь гори, горб; кінський загривок», тох. A lap «голова».— Фасмер—Трубачев II 507; Преобр. I 462; Горяев 189; Sławski V 90—93; Brückner 309; Machek ESJČ 323; Holub—Lyer 283; Holub—Kop. 200; БЕР III 534—535; Младенов 277; Skok II 322; Bezlaj ESSJ II 129; Bern. I 738; Specht 87; Mikkola Ursl. Gr. III 27; Pokorny 690.— Див. ще **луб.**

[**лоба́нець**] «іноземна золота монета», *лоба́нчик* (заст. розм.) «золота монета, на якій зображено голову певної особи»;— р. [*лоба́нчик*] «тс.»;— очевидно, похідне утворення від *лоб* «голова», оскільки йдеться про монети із зображенням голови; р. ст. *ло́бец* «новгородська монета північнонімецького походження» (XV ст.) пов'язувалося з *лоб* і припускалося первісне значення «шкурка з лоба білки» (Фасмер II 507); висловлювалася й менш переконлива думка про зв'язок р. *ло́бец* з місцевою назвою н. Lübeck (Никольский ФЗ 1891, 4—5, 14).— Див. ще **лоб.**

лоба́нь (іхт.) «кефаль звичайна, Mugil cephalus L.», [*лоба́н, лобас*] «тс.» Ж;— р. *лоба́н*, [*лоба́с, лобач*], бр. *лаба́н* «тс.»;— похідне утворення від *лоб*; назва мотивується формою голови цієї риби.— Див. ще **лоб.**

[**ло́бас**[1]] «пункт прийому риби» Берл;—очевидно, результат видозміни слова *лаба́з* «приміщення для продажу або зберігання зерна, борошна, різних товарів» (пор. р. [*ло́баз*] «тс.»).— Див. ще **лабаз**[1].

[**ло́бас**[2]] «лобань, лобур»;— очевидно, результат деетимологізації запозиченого з польської мови [*ло́боз*] «лобур» і вторинного зближення його семантики з *лоб*.— Див. ще **ло́боз.** — Пор. **ло́бур.**

[**лоба́чка**] (зоол.) «прісноводний поліп, Hydra» Ж;— неясне.

ло́бда — див. **лапта́.**

лобе́лія (бот.) «трав'яниста напівкущова декоративна рослина, Lobelia L.»;— р. болг. *лобе́лия*, бр. *лабе́лія*, п. lobelia, ч. lobélie, lobelka, слц. lobélia, lobelka, схв. *лобелија* «тс.»;— засвоєна з латинської наукової номенклатури назва, утворена К. Ліннеєм від прізвища фламандського ботаніка М. де Лобеля (1538—1616).— CIC[2] 496; Holub—Lyer 291; Kopaliński 580; Симонович 279; Dauzat 440.

ло́бзик «інструмент для випилювання»;— р. *ло́бзик*, бр. *ло́бзік*, болг. *ло́пцик*;— запозичення з німецької мови; н. Laubsäge «вид пилки» утворене з основ іменників Laub (свн. двн. loub) «лист», спорідненого з днн. снн. lōf, гол. loof, англ. leaf, дісл. гот. lauf «тс.», а також з лит. lupù, lùpti «лущити», укр. *лупи́ти*, і Säge (свн. sëge, двн. sëga) «пилка», спорідненого з лат. seco «ріжу», псл. sěkǫ, *sěkti, укр. *сікти́*.— Фасмер II 508; Kiparsky ZfSlPh 23, 437; БЕР III 477; Kluge—Mitzka 425, 619.— Див. ще **лупи́ти, сікти́.**

ло́бний (у сполученні *ло́бне мі́сце*) «природне підвищення в якому-небудь пункті, що є його центром; (іст. і перен.) поміст, підвищення на площі, з якого оголошувались царські укази і де проводились публічні страти»;— р. *ло́бное ме́сто* «підвищення, горб, курган, сопка; (іст.) місце страти, яке видно звідусіль», др. *лъбьное мѣсто*, болг. *ло́бно мя́сто* (з рос. або стсл.), стсл. **лъбьнок мѣсто** «місце страти»;— похідне утворення від *лоб*, псл. *lъbъ; сполучення *лобне місце* в історичному значенні є калькою гр. Κρανίου τόπος (місце в Єрусалимі, де начебто похований Адам, де лежить його голова); топонімічне значення «підвищення, горб» базується на сучасному діалектному

значенні прикметника [*ло́бний*], похідного від *лоб* «гола вершина».— Фасмер II 508; Преобр. I 462; Горяев 189; БЕР IV 448; Bezlaj ESSJ II 129.— Див. ще **лоб.**

лобогрі́йка «примітивна жниварка», *лобогрійник* «той, хто працює на лобогрійці»;— р. *лобогре́йка*;— складне утворення з основ іменника *лоб* і дієслова *гріти*; робота на лобогрійці вимагає значних фізичних зусиль, звідси й первісне жартівливе значення слова, яке згодом нейтралізувалося.— Див. ще **гріти, лоб.**

лобода́ (бот.) «Chenopodium L.; [лутига, Atriplex L.; шпінат городній, Spinacea oleracea L. Mak]», [*лебеда*] «лутига; лобода» Mak, [*лобі́дка*] «лутига садова, Atriplex hortensis L.», *лободи́на* «стеблина лободи», [*лободи́ця*] «лобода» Ж, *лободо́ві*, *лободя́ник* (заст.) «хліб з лободою», *лободя́нка* (заст.) «страва з лободи», *лободо́вий*, [*лободя́ний*];— р. *лебеда́* «лутига; лобода», [*лобода́*, *лобуда́*] «тс.», бр. *лебяда́* «лобода», *лябе́днік* «лутига», др. *лебеда́*, *лобода́*, п. lebioda «лобода», łoboda «лутига», ч. lebeda «лутига; [лобода]», слц. loboda «лутига», [lebeda], вл. нл. łoboda, болг. *ло́бода*, [łobuda, łobda, łabda], м. *лобода*, схв. *лобо́да*, [*лобуда*, *лабода*], слн. lebéda, loboda «тс.»;— псл. *elboda, звідки lebeda і loboda;— споріднене з лат. albus «білий, блідий, світлий», гр. ἀλφός «білий висип на тілі», укр. *лебі́дь*; ie. *albho- «білий»; назва рослини зумовлена зовнішнім виглядом листя, ніби притрушеного білим пилком (особливо у лободи білої, Chenopodium album L.; пор. іншу її назву [*мучи́нець*] Ж); семантичну паралель становить лит. balánda «лобода», пов'язане з лит. bálti «біліти», báltas «білий»; менш вірогідним є припущення про спорідненість псл. *elboda і лит. balánda «лобода», нвн. Melde «лутига; лобода; Atriplex; Chenopodium», гр. βλίτον «тс.» (Machek ESJČ 323; Jm. rostl. 83; LP II 149; ZfSlPh 19, 66—67; Mikkola Balt. u. Slav. 46; Mikl. EW 428); пропонувалася також праформа *olboda (Bern. I 698), імовірності якої суперечить матеріал південнослов'янських мов, де замість початкового *ло-* було б *ла-*; відзначався збіг з тур. labada «щавель, Rumex alpinus» (Радлов III 739), тат. *алабота* «лобода» та ін. (Дмитриев 561; Жаримбетов РР 1976/3, 102—105).— Фасмер—Трубачев II 469—470; Меркулова 111—112; Преобр. I 440; Sławski IV 89—90; Brückner 292, 310; Holub—Lyer 283; Holub—Kop. 200; Schuster-Šewc 769—770; БЕР III 448—449; Skok II 256; Bezlaj ESSJ II 147; ЭССЯ 6, 18; Moszyński PZJP 71; Schrader Reallexikon I 345; Jóhannesson 40.— Пор. **ле́бідь.**

[**ло́боз**] «лобур» ВеЛ, [*ло́буз*] «злодій; шахрай»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. łobuz «пустун, шибеник; нікчема, гультяй», [łobus] «тс.» (звідки й ч. [lobus] «гультяй») пов'язується з łobuzie «зарослі, бур'яни» і зіставляється у семантичному плані з словами на позначення дерева, бур'янів, пенька, зілля, які у переносному значенні стосуються людей (як р. *хлыст* «гнучка лозина; пройдисвіт, волоцюга», укр. *пень*, п. pień); основою для перенесення є значення «щось погане, непотрібне».— Sławski V 127—128.

[**лоботра́ска**] «гарячка» Мо;— складне утворення з основ іменника *лоб* і дієслова *трясти́(ся)*, з яким пов'язане *тря́сця* «гарячка, пропасниця»; поєднання двох основ відбивае дві ознаки хвороби — високу температуру, про яку свідчить гарячий лоб хворого, і тремтіння тіла, пропасницю.— Див. ще **лоб, трясти́.**

лоботря́с «нероба, ледар»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *лоботря́с* «тс.» утворене з основ іменника *лоб* і дієслова *трясти́*; мотивація утворення неясна.— Див. ще **лоб, трясти́.**

лобузі́ння — див. **лабу́з.**

ло́бур «бездіяльна й ледача людина; лоботряс; пройдисвіт Ж; [грубий мужик Бі]», *лобури́ська*, [*ло́бурка*] «жінка-лобур», [*лобурня́*] «набрід, чернь» Бі, [*ло́бурство*] «тс.» Бі, [*лобурча́*] «грубий сільський хлопець», [*лобурчу́к*] «тс.» Бі, *лобуря́ка*, [*лобурова́тий*] «шахрайський» Ж, *лобуря́цький*, [*лобурова́ти*] «вести грубе мужицьке життя» Бі;— р. [*лобу́р*] «похмурий; хто дивиться спід-

лоба» (з укр.);— очевидно, пов'язане з *лоб* (перен.) «хлопець, підліток, парубок; лобуряка»; можливо, зазнало впливу з боку запозиченого [*ло́боз*] «тс.».— Machek ESJČ 273.— Див. ще **лоб.**

[**лова́ш**] «ледар, роззява» Ж;— очевидно, результат видозміни запозиченого уг. lovas, букв. «вершник, кавалерист», похідного від ló «кінь», спорідненого з манс. *ло̄*, luβ, хант. lȯ̀χ, lau̯ «тс.»; щодо семантичного розвитку пор. *драб* «озброєний слуга; піхотинець»— «жебрак; волоцюга».

ловела́с «спокусник, залицяльник, баламут», *ловела́сівський, ловела́сничати*;— р. *ловела́с*, бр. *лавела́с*, п. lowelas;— через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. Lovelace (прізвище героя роману С. Річардсона «Кларіса Гарлоу», 1748) є складним утворенням з іменників love «любов» і lace «шнурок, сітка».— CIC[2] 497; КЭСРЯ 244; Фасмер II 509; Koraliński 585.

[**ловж**] «купа сухого хмизу» Л, [*ловж'е́*] «тс.» Л;— р. [*ло́вжа*] «купа гілля, сучків, трісок, що залишаються після рубання лісу», бр. *лоўж* «купа хмизу», [*лоўш*] «тс.»;— запозичення з литовської мови; лит. láužas «купа обламаних гілок» пов'язане з lūžis «уламок», láužti «ламати»; споріднене з лтс. laûzt «тс.», laûzne «місце в лісі з поваленими деревами», laûzs «місце в лісі з поваленими і вирваними з корінням деревами» і, далі, з дінд. rujáti «розбиває», лат. lūgēre «горювати», свн. liechen «тягти, рвати», які пов'язуються також з укр. бр. *лу́ста* «скибка, шматок (хліба)» (Zubatý St. a čl. I 2, 103).— Непокупний Мовозн. 1968/6, 36; Фасмер II 509; Лаучюте 39; Trautmann 152—153; Fraenkel I 347; Walde—Hofm. I 830.

[**лови́лка**] (ент.) «богомол, мантида, Mantis L.» Ж;— похідне утворення від *лови́ти*; можливо, часткова калька відповідної німецької назви Fangheuschrecke, першим компонентом якої є основа дієслова fangen «ловити»; назва пояснюється способом живлення цих хижих комах, які ловлять здобич за допомогою ловильних ніжок.— Див. ще **лови́ти.**

лови́ти, *лови́тися* «потрапляти на гачок, у пастку; хапатися, триматися; [з'єднуватися, сходитися; скисати (про молоко)]», [*лови́тиса, лови́тиси*] «ставати густим внаслідок скисання; фарбуватися; загорятися» МСБГ, [*лі́вка*] «ловля» Ж, *лов*, [*лова́к*] «ловець» Ж, *лове́ цтво, лове́ць* «мисливець; той, хто ловить рибу, звіра; [знаряддя для знімання фруктів з дерева]», *ло́ви* «полювання; ловіння», *лови́тва* (заст.) «лови», [*лови́тка*] (назва дитячої гри) Дз, [*лови́ще*] «місце для полювання», [*ловійво*] «ловля», *ловіння*, [*ло́вка*] «здобич Г; тенета» Ж, *ло́влення, ло́вля*, [*ловни́цтво*] «мисливство; полювання» Ж, [*лівний*] «який уміє добре ловити», [*лове́цький*] «мисливський», *лови́льний* «призначений для ловлення», [*ло́вний*] «який добре ловить або ловиться» Ж, [*ловни́чий*] «мисливський» Ж, [*лови́чий*] «який уміє ловити; мисливський», *ви́лов, відло́в*, [*нело́ви*] «час заборони полювання» Ж, [*нелівний*] «який погано ловить», *невлови́мий, невло́вний, обло́в*, [*обло́ва*] «здобич, жертва» Пі, *перело́в*, [*по́лів*] «полювання» Нед, [*по́лов*] «здобич, захоплена на полюванні, рибалці, війні» Бі, *уло́в, уло́ви, уло́влювач, уловимий, уло́вистий, уло́вний, уло́вчий*;— р. *лови́ть*, бр. *лавіць*, др. *ловити*, п. łowić, ч. loviti, слц. lovit', вл. łojić, нл. łojś, болг. *ловя́*, м. *лови*, схв. *ло̀вити*, слн. lovíti, стсл. **ловити**;— псл. loviti «старатися спіймати дичину, полюючи, підстерігаючи; хапати», похідне від lovъ «ловіння звірів, птахів, риб; здобич»;— найближче споріднене з лит. lāvyti, lāvinti «привчати, навчати, розвивати», lavùs «навчений, вправний, спритний», гот. діcл. laun «нагорода, плата», двн. lōn, нвн. Lohn, дірл. lōg, lūag, lūach «тс.»; гр. λεία (дор. λᾱ́ῑᾱ) «здобич; грабунок», лат. lucrum «користь, зиск»; ie. * lā̆u-/lə̄u- «ловити, захоплювати; одержувати насолоду»; на основі гіпотетичного первісного значення псл. lovъ «повільне переслідування, повзання, оточення звірів» пов'язувалося з псл. *lěviti «ослабляти», звідки укр. *лівити* «тс.» (Zubatý St. a čl. I 1, 76—79); непереконливе виведення (Machek ESJČ 342; Holub—Lyer 294) від псл. *polovati

«полювати», нібито спорідненого з гр. παλεύω «ваблю птахів у сітку».— Фасмер II 508; Преобр. I 462; Sławski V 229—232; Brückner 313; Holub—Kop. 211; Schuster-Šewc 781—782; БЕР III 449, 451; Bezlaj ESSJ II 152; Bern. I 735; Trautmann 153; Fraenkel 348; Frisk II 123—124; Jónannesson 726; Walde—Hofm. I 826; Pokorny 655; Мельничук Этимология 1984, 144.

ловка́ч (розм.) «спритна людина, що вміє добре влаштовувати свої справи, вдається до хитрощів»;— запозичення з російської мови; р. *ловка́ч* «те.», *ловчи́ть* «хитрувати», *ловчи́ться* «робити все можливе для досягнення своєї мети; пристосовуватись» пов'язані з *ло́вкий* «спритний», яке відповідає укр. *ло́вкий* (див.).

ло́вкий «красивий, гарний, смачний; спритний», [*ло́венький*], *ловке́нький*, *наловчи́тися*;— р. *ло́вкий* «спритний», болг. *ло́вък* «умілий, спритний, швидкий» (можливо, з рос.);— псл. [lovъkъ] «вправний, спритний», похідне утворення від lovъ «ловіння птахів, звірів, риб; здобич»; первісне значення, очевидно, «той, хто добре ловить, спритний на полюванні»; в українську мову могло бути занесене з російської; пор. споріднене лит. lavùs «натренований, вправний, вправний на полюванні; прудкий, спритний, хитрий» від lãvyti, lãvyju «тренувати, розвивати».— Булаховський Нариси 76, 122; Фасмер II 509; Sławski V 237—239; Schuster-Šewc 781; БЕР III 450.— Див. ще **лови́ти**.

[**ло́вранок**] «полудень», [*ловранкува́ти*] «полуднувати»;— схв. [lôvra] «вечеря косарів; полудень», *ло́врати* «полуднувати на косовиці»;— запозичення з угорської мови, зближене в другій своїй частині з іменником *ра́нок*; уг. заст. lórant «полудень» виводиться від слц. olovrant, olevrant «тс.», що є наслідком фонетичної видозміни нім. Hálberábend «тс.», утвореного з основ прикметника halb «половинний; пів-» та іменника Abend «вечір» (пор. аналогічні укр. *по́лудень*, р. *по́лдник*).— Дзендзелівський НЗ УжДУ 14, 132; St. sl. 22, 286—287; Skok II 321; MNTESz II 789.

ло́вчий (заст.) «особа, що займалася у бояр, поміщиків різними видами полювання; у стародавній і Московській Русі придворний, який відав полюванням; переслідувач утікачів з війська»;— р. *ло́вчий*, бр. *лóўчы* (іст.), др. *ловьчии* «мисливець, рибалка», п. łowczy «організатор полювання; [старший лісничий]», ст. «придворний, який відав полюванням, титул при дворі», ч. lovčí (іст.) «той, хто відав справами полювання при дворі; мисливець», болг. (заст.) *ловчий*, *ловчия* «мисливець»;— псл. *lovьčьjь, похідне утворення від *lovьcь «мисливець, рибалка», loviti «ловити».— Sławski IV 227—228; БЕР III 450.— Див. ще **лови́ти**.

[**лог**] «заглиблення в рельєфі; яр з пологими зарослими схилами; широка низина; орна земля, яку перестали обробляти», [*ло́гвина*] «широка сінокісна низина; низина в лісі; заглиблення в рельєфі» Ч, [*логови́на*] «тс.» Ч, [*ло́гвище*] «низина, поросла травою» Ч, [*логови́ще*] «тс.» Ч, [*ложо́к*] «сухе русло Г; низина з пологими схилами; вузька низина вздовж річки; низина в лісі; невелика лука в кінці города Ч»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *лог* «долина, яр, поле під паром» пов'язане з *лежа́ть* «лежати» (пор. схв. *лòг* «лежання»); зіставляється з лит. atlagaĩ «поле, яке довго лежало під паром», гр. λόχος «засідка», гал. logan «могила»; безпідставно пов'язувалося (Matzenauer 243) з гр. λαγών «печера, ущелина».— Фасмер II 509; КЭСРЯ 244; Преобр. I 463; Bern. I 727—728; Mikl. EW 163; Trautmann 168; Pedersen Kelt. Gr. I 97.— Див. ще **лежа́ти**.

[**лога**] (бот.) «глід, Crataegus L.» ВеЛ, ВеНЗн, Mak, [*логина́* ВеНЗн, *логи́ня* ВеЛ, ВеНЗн] «тс.», [*логинька*] «плід глоду; глід колючий, Crataegus oxyacantha L.» Mak;— результат фонетичного спрощення діалектних назв тієї самої рослини [*гліг*, *глог*, *глогина*, *глоги́нька*], що зводяться до псл. glogъ «тс.».— Нейштадт 314; Анненков 112; Machek Jm. rostl. 116; Симонович 145.— Див. ще **глід**.

[**лога́за**] «ячмінна крупа Ж; каша з цілих зерен обдертого ячменю», [*гла́за*]

«ячмінна крупа» Ж, [*гла́жанка*] «просо, майже стовчене в ступі для пшона»;— п. [łogaza, łohaza] (з укр.), слц. lohaza, [lohoza, lahoza] (з укр.— Machek ESJČS 274);— неясне; можливо, походить від уг. lóhoz «для коня», форми іменника ló «кінь» з післяіменником -hoz «до, для».

логари́фм, *логарифмува́ти*, *логарифмі́чний;*— р. *логари́фм*, бр. *лагары́фм*, п. logarytm, ч. слц. logaritmus, вл. logaritm(us), болг. *логари́тъм*, м. *логари́там*, схв. *логарѝтам*, слн. logarítem;— інтернаціональний математичний термін (пор. н. Logarithmus, фр. logarithme, англ. logarithm), який у латинізованій формі (лат. logarithmus) був створений шотландським математиком Дж. Непером (1550—1617) з основ грецьких слів λόγος «слово, розум, відношення» і ἀριθμός «число»; спочатку означало «пропорціональне число».— CIC² 497; Фасмер II 509; Sławski IV 323; Sł. wyr. obcych 434; Holub—Lyer 292; БЕР III 902.— Див. ще **арифме́тика**, **ло́гіка**.

[**лога́рня**] «кіл, вбитий у пліт, на якому вішають торби, щоб їх не замочила вода» О, [*лога́рні*, *лоґа́рні*] «тс.» О, [*лоґа́рня*] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» Доп. УжДУ IV;— неясне.

Ло́гвин, [*Логи́н*, *Ло́нгин*] Ж, ст. *Логгінъ* «смышляя глубóко або долгіи» (1627);— р. *Ло́ггин*, *Ло́нгин*, *Ло́гвин*, бр. *Ло́гвін*, *Ло́нгін*, *Ло́гін*, др. *Логгинъ*, п. слц. Longin, ч. Longinus, болг. *Логи́н*, *Лонги́н*, м. *Лонгин*, схв. *Лонгин*, слн. Longin, стсл. **Лонъгинъ**, **Логинъ**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; сгр. Λογγῖνος походить від лат. Longīnus, пов'язаного з longus «довгий», спорідненим з двн. lang, гот. laggs, псл. **dʰlgъ «тс.», укр. *до́вгий*.— Сл. вл. імен 215; Беринда 219; Фасмер II 510; Суперанская 430; Петровский 143; Спр. личн. имен 430; Илчев 306, 307.— Див. ще **до́вгий**.

[**логи́н**] «дерево, яке впало або було повалене бурею; ледар, нероба»;— очевидно, пов'язане з *лежа́ти*; менш переконливо зіставляється (О I 416) з уг. lóg(ni) «висіти; байдикувати, ухилятися від роботи».— Див. ще **лежа́ти**.

ло́гіка, *ло́гік*, *логі́стика*, *логіці́зм*, *логісти́чний*, *логі́чний*, *логізува́ти*, ст. *ло́гіка* «діалектіка; розмова» (1627);— р. болг. м. *ло́гика*, бр. *ло́гіка*, п. ч. слц. вл. logika, нл. logiski, схв. *лòгика*, слн. lógika;— запозичено з грецької мови, можливо, через посередництво німецької і латинської (нім. Lógik, лат. logica); гр. λογική «логіка, діалектика» є формою жін. р. від λογικός «словесний, логічний», похідного від λόγος «слово; мова; розум», пов'язаного з λέγω «збираю; розповідаю, промовляю», спорідненим з лат. lego «читаю; вибираю; збираю», алб. mb-leth «збирати урожай», гот. lēkeis «заклинатель, лікар», діcл. lǣknir, дангл. lǣce, двн. lāchi «тс.», двн. lāchin «лікування», свн. lāchenīe «заклинання, чаклування».— CIC² 497; Беринда 220; Фасмер II 510; Koraliński 581—582; Holub—Lyer 292; БЕР III 453; Klein 902; Walde—Hofm. I 780; Frisk II 94—95.— Пор. **ле́ксика**.

[**логожи́на**] (бот.) «рогіз, Typha (Tourn.) L. BeHЗн; рогіз вузьколистий, Typha angustifolia L.» Mak;— очевидно, результат контамінації назв [*рогожина*] «тс.» і *лоза́*, *лози́на* (див.).

логопе́дія «наука, що вивчає розлад мови та розробляє методи його лікування», *логопе́д*, *логопеди́чний*;— р. болг. *логопе́дия*, бр. *лагапе́дыя*, п. logopedia, ч. logopédie, слц. logopédia, схв. *логопедија*, слн. logopedíja;— науковий термін, утворений з основ грецьких слів λόγος «слово, мова, розум» і παιδεία «виховання, навчання», похідного від παῖς (род. в. παιδός) «дитина», яке вважається спорідненим з дінд. pótaḥ (pótakaḥ) «дитина тварини», лат. puer «дитина», псл. **ръtę «пташеня», укр. *пта́х*.— CIC² 498; ССРЛЯ 6, 321; Sł. wyr. obcych 435; Holub—Lyer 292; Frisk II 462—463; Boisacq 739.— Див. ще **ло́гіка**, **пти́ця**.— Пор. **енциклопе́дія**, **ортопе́дія**, **педаго́гіка**.

[**логува́тий**] (вет.) «який має нарости над копитами» (про коня) О, [*лу́ги*] «шпат (хронічне запалення кісток ніг у коней)» О, [*улóги*] «тс.» О;— п. łogawy «кульгавий (про коня), який має наро-

сти над копитами», włogawy «тс.», болг. [*ло́гав, ула́гав*] «каліка, кульгавий; дрібний, малий, низький», [*вло́гаф*] «обважнілий, апатичний, незграбний», м. *логав* «каліка», *улогав* «тс.»;— псл. [ulogavъ] «каліка, кульгавий», похідне від [uloga] «каліцтво, захворювання кінцівок, кульгання», пов'язаного з ležati «лежати».— Sławski V 143—145.— Див. ще **лежа́ти.**

[**ло́да́р**] «ледар; бродяга» Ж, [*ло́да́рство*] «бродяжництво» Ж;— р. *ло́дырь* «ледар», [*ло́дарь, ло́дирь, лодорь*], болг. [*ло́дар*];— не зовсім ясне; для російських і болгарського слів припускається запозичення з німецької мови, пор. снн. нн. lodder, loder (Фасмер II 510; БЕР III 453); укр. [*ло́дар*] розглядається також як результат контамінації *лотр* і *леда́чий*, перехідною формою між якими є *ле́дар* (Преобр. I 463).— Bern. I 735.— Пор. **ле́дар, лотр.**

[**ло́два**] «дошка; тесана дошка, брус МСБГ»;— неясне; можливо, пов'язане з *лодь, ло́дка*; розглядається також (Бернштейн Очерк 1974, 238) як залишок псл. *lody (з основою на -у).

ло́джія «приміщення в будинку, відкрите з фасадного боку; відкрита галерея при будівлі»;— р. болг. *ло́джия*, бр. *ло́джыя*, п. loggia, ч. lodžie, loggie, слц. lodžia, loggia, вл. loži «квартира, житло, приміщення», схв. *ло̑ђа*, слн. lóggia;— запозичення з італійської мови; іт. loggia «крита веранда, галерея» походить від фр. loge «хатина; будка; клітка; ложа (в театрі)».— CIC² 498; ССРЛЯ 6, 321; Sł. wyr. obcych 434; Holub—Lyer 292; БЕР III 454; Klein 901, 902; Пизани 81.— Див. ще **ло́жа.**

[**лодь**] «човен» Ж, [*ло́дка*] «тс.» Л, Ж, [*ло́дниця*] «верф» Ж, [*ло́дя*] «човен Ж; вимощене місце під колесом водяного млина», [*лодя́к*] «водяний пливучий млин (на човнах)», [*ло́тка*] «човен» Л;— р. бр. *ло́дка*, др. *лодья, лодъка*, п. вл. łódź, ч. lod', ст. lodí, слц. lod', нл. łoź, łodka, полаб. lüd'ă, болг. *ла́дия*, [*лодия*], *ло́дка*, м. *лађа*, сх. *ла̑ђа*, слн. ládja, стсл. **лъ́дии, лодии;**— псл. *oldī «човен»;— споріднене з лит. aldijà, eldilà «тс.», діспл. alda «хвиля», норв. [olda] «корито», шв. [ålla] «продовгувата заглибина», дат olde «корито», дангл. ealdop «тс.»; ie. *aldh- «корито».— Фасмер II 510; Преобр. I 463—464; Brückner 310; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 209; Schuster-Šewc 771; БЕР III 454; Skok II 258; Bezlaj ESSJ II 119; Trautmann 6; Fraenkel 120; Būga RR II 141; Falk—Torp 789; Jóhannesson 40; Pokorny 31—32.

ло́жа «відділене перегородками місце для кількох глядачів у театральному залі; відділення масонської організації»;— р. бр. болг. м. схв. *ло́жа*, п. loża, ч. lóže, слц. слн. lóža, вл. нл. loža;— запозичення з французької мови; фр. loge «ложа» походить від двн. *laubja, louba «виноградна альтанка, хатина».— CIC² 498; Фасмер II 511; Преобр. I 464; Sł. wyr. obcych 437; Holub—Lyer 294; БЕР III 455; Bezlaj ESSJ II 153; Klein 901, 902; Пизани 81; Kluge—Mitzka 426.— Пор. **ло́джія.**

ложи́ти, *ложу, ло́жа, ложби́на, ло́жбище, ло́же, ложи́ськo, ложни́ця, ложови́й* — див. **лежа́ти.**

ло́жка, [*ло́жечник*] «футляр для ложок», [*ложе́чник*] «майстер, що виробляє ложки; полиця для ложок ВеУг», [*ложе́шник*] «футляр для ложок, столовий прибор» Ж, *ложка́р* «майстер, що виробляє ложки; інструмент, яким виробляють ложки», [*ло́зя*] (дит.) «ложка», [*ло́нька*] «тс.», *ложка́рний, ложкови́й,* [*за́ложник*] «полиця для ложок» Ж, [*заложе́чник*] «футляр для ложки» ВеБ;— р. *ло́жка*, бр. [*ло́жка*], др. *лъжица, лъжька*, п. łyżka, ч. žlice, lžice, žice, [ležka, lyžka], слц. lyžica, [lažka, ložica], вл. łžica, нл. łžuca, полаб. låzaic болг. *лъжи́ца*, м. *лажица*, схв. [*ла̑жица*], *жли̑ца*, слн. žlíca; — псл. lъžica, lъžьka; — загальноприйнятої етимології не має; припускається спорідненість з алб. lugë «ложка», ос. [aligd] «надріз, розріз», aligdin «надрізувати», лит. láužti «ламати», дінд. rujáti «ламає» або lunā́ti (lunóti) «відтинає» (пор. семантику шв. дат. sked «ложка» і двн. skeidōn «розколювати», дангл. spón «ложка», англ. spoon «тс.» і двн. spân «тріска», діспл. spaan «тріска; ложка»); зіставляється також з лат. ligula «ложка», дірл. liag, ірл. liach «тс.» (Pedersen Kelt. Gr. I 101; Machek ESJČ 346; Ho-

lub—Lyer 296), спорідненими з псл. lizati, укр. *лиза́ти*.— Фасмер II 511—512; Преобр. I 464—465; Sławski V 441—445; Brückner 316; Holub—Kop. 213; Schuster-Šewc 794—795; БЕР III 545—547; Skok III 683; Bern. I 750—751; Walde—Hofm. I 800—801.— Пор. **ли́жка.**

лоза́ (бот.) (деякі кущові породи верби), *лоза́н* (заст.) «тс.», [*лоза́нки*] «різки, лозини», *лози́на*, [*лози́нка*] «ломиніс лозяний, Clematis vitalba L.», *лози́ння*, *лозиня́ка*, [*лозиня́ччя*], [*лозник*] «астрагал лозяний, Astragalus virgatus Pall.» Mak, *лозня́к*, [*лозяни́к*] «корзинка з лози», *лозинува́тий* «довгий і тонкий, як лозина», *лозо́вий* «зроблений з верби», *ло́зяний* «тс.», [*підло́зи*] «поле, де росли лози» Ва;— р. болг. *лоза́*, бр. *лаза́*, др. *лоза*, п. łoza, ч. ст. слц. loza, схв. *ло̀за*, слн. lóza, стсл. **лозА**;— псл. loza «гнучка гілка; виноград; верба кущова»;— зіставляється з лит. lazdà «палка, ліщина; стеблина деяких рослин», [lazà] «палка, ліщина», лтс. lazda, lagzda, lazds «ліщина», прус. laxde, алб. laithí «тс.», вірм. last «пліт, човен», перс. räz «лоза»; висловлювалось припущення (Štrekelj AfSlPh 27, 52—53; Brückner AfSlPh 39, 4; Ильинский RSl 6, 226) про зв'язок з *лаз*, *лі́зти* «витися».— Фасмер—Трубачев II 512—513; Преобр. I 465; Sławski V 239—241; Brückner 313; Machek ESJČ 342; БЕР III 457—458; Skok II 321—322; Bezlaj ESSJ II 152—153; Bern. I 736; Trautmann 153.— Пор. **ли́ска**[2].

[**лозиня́к**] (орн.) «вівчарик, Phylloscopus; східний соловей, Luscinia luscinia L. (Lusciola philomela)», [*лозинчак*] «тс.» Шарл, [*лозі́вка*] «славка, кропив'янка, Sylvia palustris», [*лозовець*] «тс.»;— похідні утворення від *лоза́*; назви пояснюються гніздуванням цих птахів у густих чагарникових заростях, у лозах.— Булаховський Вибр. пр. III 206; Воїнств.— Кіст. 311, 328.— Див. ще **лоза́**.

[**ло́зниця**] «піч для сушіння фруктів (викопується в саду) Ме; вид примітивної плодосушарки», [*ло́зни́ця*] «сушарка для фруктів» МСБГ;— очевидно, результат фонетичної видозміни слова [*озни́ця*] «сушарка; димохід», зближеного з *лоза́*, оскільки головною частиною сушарки є сітка, іноді сплетена з лози або очерету, на яку насипають фрукти; пор. помилкове пояснення походження рум. lóşniţă «сушарка» (з укр.) як нібито пов'язаного з болг. *ло́зни́ца* «виноградна лоза», схв. *ло̀зница* «дикий виноград» (БЕР III 459).— Див. ще **озни́ця.**

ло́зунг «гасло»;— р. бр. болг. *ло́зунг*, м. *лозунг*, *лозинка*, схв. *ло̀зи̏нка*;— через посередництво російської мови запозичено з німецької; нвн. Lósung «розпізнавальний крик (пароль), бойовий клич» походить від свн. losunge, lōsunge «тс.», з яким, очевидно, пов'язане нвн. Los «жеребок, лотерейний білет, доля», що в XV ст. мало значення «гральна кісточка; дощечка, плитка (з паролем, бойовим закликом)».— CIC[2] 498; Фасмер II 513; Боровой Путь слова 292—300; БЕР III 459; Kluge—Mitzka 447.— Пор. **льос.**

[**лозянка**] (бот.) «буяхи, Vaccinium uliginosum L.» Mak, [*лозе́нка*] «тс.» ВеНЗн, Mak;— похідне утворення від *лоза́*; назва зумовлена формою листя, що нагадує вербове.— ВеНЗн 60.— Див. ще **лоза́.**

лоївка, *лоїти*, *лой*, *ло́йник*, *лойова́тий*, *лойови́й* — див. **ли́ти.**

[**лой**] «самець гадюки» Ж, [*ло́йка*] «гадюка»;— неясне.

[**ло́йо́к**] (бот.) «горлянка женевська, Ajuga genevensis L. Г, Ж; горлянка повзуча, Ajuga reptans L. Mak», [*лоєк* Mak, *лоюк* Ж] «тс.»;— неясне.

ло́йтир, *ло́йтра* — див. **ли́тра.**

[**лок**] «місце; прийми МСБГ; земельний наділ Scheludko»;— запозичення з східнороманських мов; молд. *лок* «місце», рум. аром. loc «тс.» зводяться до лат. locus «місце», яке лежить в основі запозичених іншим шляхом слів *локáльний*, *локáтор* та ін.— Scheludko 137; СДЕЛМ 239; DLRM 463.— Див. ще **локáльний.**— Пор. **локáтор.**

[**локайка**] «вівця коло очей чорна» ВеЛ, [*локаїстий*] ВеЛ;— результат фонетичної видозміни форм [*окáйка*] «біла вівця з чорними плямами навколо очей», [*окáїстий*] «з білими плямами

навколо очей», в яких протетичне ў (**ўокайка, ўокаїстий*) стало помилково сприйматись як характерна для лемківського говору діалектна вимова успадкованого **л.**— Див. ще **о́ко.**— Пор. **ло́зниця, лока́тка, лока́ція, лото́чінє.**

лока́льний «місцевий», *локалізáція, локалізувáти*;— р. *лока́льный*, бр. *лака́льны*, п. вл. lokalny, ч. lokální, lokálný, слц. lokálny, болг. *лока́лен*, м. *локален*, схв. *ло̀ка̄лан*, слн. lokálen;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. lokál «місцевий», фр. англ. local походять від лат. locālis «те.», пов'язаного з locus (< stlocus) «місце» (де щось поклали), можливо, спорідненим з дінд. sthálam (sthalí) «суходіл, грунт, земля», гр. στόλος «балка, кіл; стебло; рукоятка; зброя», псл. stati, укр. *стáти.*— CIC² 498; КЭСРЯ 245; Sławski IV 327; Kopaliński 582; Holub—Lyer 292; БЕР III 460; Dauzat 440; Klein 900, 901; Walde—Hofm. I 817—818.— Пор. **дислока́ція, лока́тор, ста́ти.**

[**ло́кати**] «лизати» Ж, [*ло́канє*] «лизання» Ж;— р. [*ло́кать*] «голосно, пожадливо пити, втягуючи рідину язиком, хлебтати», *лакáть* «тс.», бр. [*ло́каць*] «пити», др. *локати* «хлебтати, жадібно пити, втягуючи рідину язиком», п. łokać «тс.», [łakać] «хлебтати», ч. lokati «пити жадібно, великими ковтками, лакати; жадібно вдихати (повітря, запах)», слц. [lokat'] «жадібно, багато пити», болг. [*ло́кам*] «пити, видаючи звук *локлок*; хлебтати, голосно їсти, пити, втягуючи рідину язиком», [*ло́ча*] «хлебтати», м. [*ло́кам*] «тс.», схв. *ло̀кати* «пити, голосно втягуючи рідину язиком (як собака, кіт); надмірно їсти, пити; хлебтати», слн. lókati, lokáti «пити або їсти з витягнутим язиком; хлебтати; жадібно пити»;— псл. lokati «втягувати рідину чи рідку їжу язиком, як пес, кіт; хлебтати; злизувати з шумом»;— споріднене з лтс. lakât «хлебтати, злизувати з шумом», ітеративом до lakt «хлебтати», лит. làkti «тс.», вірм. lakem «лижу», можливо, також з гр. λάπτω «лижу, сьорбаю»; безпідставно зіставлялося з лат. lacus «озеро», кельт. loch «тс.», болг. *ло́ква* «калюжа» (Brückner 311); ie. *lak- «з шумом злизувати, хлебтати», корінь звуконаслідувального походження.— Фасмер II 514; Преобр. I 465—466; Sławski V 151—153; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 292; Holub—Kop. 209; БЕР III 460; Младенов 278; Skok II 314; Bezlaj ESSJ II 148; Bern. I 727; Mikl. EW 159; Trautmann 149; Frisk II 85; Pokorny 653; Иллич-Свитыч Опыт 1976, 15.— Пор. **ли́ка́ти.**

[**лока́тка**] «рибальська сітка» Ж, [*лака́та*] «вид рибальської сітки» Ж;— очевидно, результат фонетичної видозміни **ака́тка* (*ока́та сітка*) через проміжну форму **ўока́тка* (з протетичним **ў-** >**л-**), похідну від *ока́тий* (пор. [*о́ко*] «петля, вічко»).— Див. ще **о́ко.**— Пор. **ло́зниця, локайка, лока́ція.**

лока́тор «апарат для визначення місцезнаходження тіла», *лока́торник, лока́ція*;— р. болг. *лока́тор*, бр. *лака́тар*, п. lokacja, ч. lokace, слц. слн. lokátor, схв. *лока́ција*;— запозичення з англійської мови; англ. locator утворено від основи лат. locāre «розміщувати, розставляти», похідного від locus «місце».— CIC² 498; ССРЛЯ 6, 337; Kopaliński 582; Holub—Lyer 292; Klein 901.— Див. ще **лока́льний.**

лока́ут «закриття підприємств і масове звільнення робітників з виробництва», *лока́утник, локаутувáти*;— р. болг. *лока́ут*, бр. *лака́ут*, п. lokaut, схв. *ло̑каут*;— запозичення з англійської мови; англ. lock-out «локаут», букв. «замикання дверей перед кимось», lock out «замикати двері перед кимсь» складається з основи дієслова lock «замикати» (дангл. lūcan), спорідненого з днн. lūkan, діcл. дфриз. lūka, двн. lūhhan, гот. galūkan «тс.», діcл. lok «замок», гот. usluks «отвір», двн. loh «дірка», нвн. Loch «тс., отвір», дінд. rujáti «ламає», лит. lúžti, láužyti «ламати», і прийменника out «поза, за, зовні, геть», спорідненого з icл. út, норв. шв. ut, гот. дангл. дфриз. днн. ūt, двн. ūz, нвн. aus, дінд. ud.— CIC² 498; КЭСРЯ 245; Kopaliński 582; БЕР III 461; Skeat 299; Klein 901, 1105; Feist 189—190; Vries AEW 636.

[**лока́ція**] «акація» МСБГ, [*лака́ція*] «тс.» МСБГ;— результат фонетичної видозміни назви *ака́ція*, [*ока́ція*] «тс.»,

очевидно, через проміжну форму [*ўока́ція], в якій протетичне ў було помилково сприйняте як характерна для деяких західних говорів діалектна вимова нормативного л.— Див. ще **ака́ція.**— Пор. **ло́зниця, локайка, лока́тка.**

ло́ки — див. **ло́кон.**

[**локно́**] (бот.) «латаття, Nymphaea L.» Непокупный, [*лукно́*] «тс.; глечики, Nuphar L.» тж;— бр. [*локно́*] «глечики жовті, Nuphar luteum (L.) Sm.», ч. leknín «латаття», ст. lekno «тс.», lekno žluté «глечики», слц. lekno «латаття», lekno žlté «глечики жовті», вл. łuknadź «калюжниця болотна, Caltha palustris L.», [łoknadź, łokoćina], нл. łokaśina «тс.»;— псл. *lъk-;— споріднене з лит. lùknė «глечики», лтс. lùkne «тс.», пов'язаними з лтс. lukns «гнучкий», [ukt «в'яло обвисати», luksêt «іти зігнувшись», liekt «гнути; викривляти», лит. leñkti «тс.», псл. lǫkъ «лук»; зближувалось також (Трубачев Этимология 1968, 27—28) з р. [*лукно́*] «кошик», др. *лукъно* «тс.; кадочка», схв. ст. *лукно* «міра для хліба».— Непокупный 34—35; Schuster-Šewc 773—774; Urbutis Baltistica 8, 208—209; Fraenkel 389—390.— Див. ще **лук**[1].

[**ло́кнути**] «прагнути, бажати, жадати, знемагати» Ж;— очевидно, результат контамінації дієслів [*ло́хнути*] «тс.» і [*ла́кнути*] «відчувати голод; бути жадібним».— Див. ще **ла́ко́мий, ло́хати.**

локомоти́в «паровоз»;— р. болг. *локомоти́в*, бр. *лакаматы́ў*, п. lokomotywa, ч. lokomotiva, слц. слн. lokomotíva, вл. lokomotiwa, нл. lokomotiwnik «водій локомотива», м. схв. *локомоти́ва*;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Lokomotíve, фр. англ. locomotive походять від англ. locomotive engine букв. «машина, що рухає (зрушує) з місця»; прикметник locomotive утворено з лат. locō «з місця», форми аблатива від locus «місце», і прикметника пізньолат. motivus «який рухає», пов'язаного з **лат.** moveo «рухаю».— CIC[2] 499; Фасмер II 514; Sławski IV 328—329; Holub—Lyer 292; БЕР III 463; Kluge—Mitzka 446; Dauzat 441; Klein 901.— Див. ще **лока́льний, моти́в.**

ло́кон «кучеряве пасмо волосся», [*ло́ки*] «локони», [*льок*] «локон» Ж;— р. *ло́кон*, бр. *ло́кан*, п. lok, ч. lokna, слц. lokňa, м. *локна*, схв. *ло̀кна*;— запозичено з німецької мови (через посередництво російської і польської мов); н. Locke «кучер» (мн. Locken) (свн. двн. loc) споріднене з днн. дфриз. lok(k), діcл. lokkr, гр. λύγος «гнучка гілка», лит. lùgnas «гнучкий».— Шелудько 37; Фасмер II 514; Преобр. I 466; Sławski IV 324—325; Brückner 316; Holub—Lyer 292; БЕР III 462; Kluge—Mitzka 444.— Пор. **люкс.**

[**ло́кот**] «міра пряжі; моток» Ж, [*локо́тник*] «аршинник (торговець)» Ж;— р. заст. і діал. *ло́коть* (міра довжини), др. *локъть* «тс.»;— давнє семантичне похідне від др. *локъть* (< псл. *olkъtь) «лі́коть, міра довжини, що дорівнює приблизно довжині ліктьової кістки людини».— Див. ще **лі́коть.**

локри́ця — див. **лакри́ця.**

[**ло́кша**] «легка сокира» Ж, *ло́кшйти* «сікти, рубати на дрібні частини; [різати на дрібні шматки; бити; розбивати Ж]», *полокшйти*;— р. [*локчи́ть*] «позначати зарубками, мітити колоди при переносі зрубу, хати», [*локши́ть*] «бити, лупцювати; хапати»;— неясне, можливо, пов'язане з [*ло́кша*] «локшина».

ло́кшина «лапша», [*ло́кша*] «тс.»;— р. *лапша́*, [*локша́*], бр. *лапша́*, *ло́кшына*, п. [łokszyna] (з укр.), ч. [lokša, lukša, lokeš, lokýš], слц. lokša, [lakša, lakeš];— запозичення з тюркських мов; тат. каз. уйг. lakča «локшина; дрібні шматки тіста, зварені в бульйоні», чув. läškä виводяться від перс. lakče, lakše; існує думка про угорське посередництво (пор. уг. laska «локшина», ст. laksa (Bern. I 690—691; Machek ESJČ 338), але, з другого боку, припускається, що джерелом угорських слів є українська або словацька мова (Kniezsa I 306—307).— Москаленко УІЛ 47; Фасмер II 460, 515; Преобр. I 434; Sławski V 162; Karłowicz SWO 355; Machek ESJČ 338; Mikl. EW 160; TEI II 117; Nachtr. II 165; Lokotsch 103.— Пор. **лапша́.**

[**лолоті́ти**] «шуміти, клекотіти» (про воду);— ч. [lolotati] «бурмотіти», слц. lolotat' «лепетати, видавати неясні, не-

виразні звуки», lalotat' «тс.», болг. [*лоло́тя*] «бурмочу»;— псл. lolotati, lolotěti, очевидно, похідні від *lolotъ «лепет, бурмотіння» звуконаслідувального походження; пор. лит. lalúoti «муркати, невиразно говорити, наспівувати», лат. lallo «присипляю дитину, наспівуючи колискову пісню», гр. λαλῶ «говорю» та ін.— БЕР III 464.— Пор. **люльоті́ти.**

лом, *лома́дже, лома́ка, ломи́ґати, ломи́ти, ло́мка, ломови́й, ломо́та* і т. д.— див. **лама́ти.**

[**ломáк**] (орн.) «кропивник, волове очко, Troglodytes troglodytes L.», [*лімчук, ломачок, ломик, ломівник, ломовик, ломовий король, ломовий королик, зломча*] «тс.» Шарл;— похідне утворення від *лом* «хмиз», *лома́ччя*; назву дано за місцем гніздування кропивників, які оселяються в заростях бур'янів, чагарників, у купах дерев і хмизу.— Воїнств.— Кіст. 332.— Див. ще **лама́ти.**

[**ломатник**] (бот.) «жовтець їдкий, Ranunculus acer L.» Mak;— похідне утворення від *ломи́ти, лама́ти*; назва зумовлена застосуванням жовтцю в народній медицині для лікування запалення суглобів, ломоти в ногах (Bańkowski—Kuźniewski 49).— Див. ще **лама́ти.**

ломба́рд «кредитна установа, що надає позички під заставу цінних речей»;— р. болг. *ломба́рд*, бр. *ламба́рд*, п. ч. слц. вл. lombard, схв. *ло̀мбард*, слн. lombárd;— запозичено з французької мови, можливо, через посередництво німецької (н. Lombárd «тс.») і російської; фр. lombard «ломбардський», Lombard «житель Ломбардії», провінції північної Італії, звідки в середні віки було багато банкірів і лихварів, які засновували в Західній Європі ломбарди (maison de Lombard), походять від пізньолат. Langobardus, Longobardus (пор. нім. Langbart, букв. «довга борода»), назви одного з германських племен, які в 568 р. завоювали Північну Італію.— CIC² 499; КЭСРЯ 245; Фасмер II 516; Sławski IV 330; Kopaliński 583; Holub—Lyer 292; Kluge—Mitzka 445; Klein 904; Gamillscheg 568; Dauzat 442; Battisti—Alessio 2265.

ло́мбер (заст.) (назва гри в карти), *ло́мберний;*— р. *ло́мбер*, п. lombr, lomber, схв. lombre;— запозичення з французької мови; фр. l'hombre «тс.» походить від ісп. hombre «людина; гравець у карти», яке зводиться до лат. homo «людина», пов'язаного з humus «земля».— Фасмер II 516; Преобр. I 467; Sławski IV 330; Karłowicz SWO 346; Kluge—Mitzka 445; Dauzat 391.— Див. ще **гу́мус, земля́.**

[**ло́мбиш**] «ледар, роззява» Ж, [*ло́мбас*] «лобуряка» МСБГ, [*ле́мбас*] «тс.» МСБГ, (Ме), [*ло́мпас*] «непотрібний собака; нікчема» О, [*ломбишува́ти*] «ледарювати» Ж;— очевидно, запозичення з угорської мови; уг. lompos «недбалий, неохайний, незграбний» пов'язується з lombos «крислатий», похідним від дієслова lobog «розвіватися, маяти».— MNTESz II 787—788.

[**ломенець**] (бот.) «ломиніс прямий, Clematis recta L.» Mak;— очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *ломи́ніс* «тс.».— Див. ще **ломи́ніс**[3].

ломи́камінь (бот.) «Saxifraga L.», *ломикаменéві*;— р. *камнело́мка*, бр. *каменяло́мнік*, п. łomikamień, łamikamień, ч. lomikámen, слц. lomikameň «тс.», слн. lomikamen «гадючник шестипелюстковий, Filipendula hexapetala Gilib.»;— складне утворення з основ *ломи́ти* і *ка́мінь*, що виникло як калька латинської наукової назви Saxifraga, утвореної з основ іменника saxum «скеля, камінь» і дієслова frangere «ламати»; назва зумовлена, очевидно, лікарськими властивостями рослини, яка використовується для руйнування каменів у печінці і нирках (Machek Jm. rostl. 97); назву пояснюють також тим, що деякі види родини Saxifraga ростуть на кам'яних породах і руйнують їх.— Нейштадт 298—299; Sławski IV 451—452; Brückner 311; Holub—Lyer 292; Holub—Kop. 209; Симоновић 421.— Див. ще **ка́мінь, лама́ти.**

[**ломи́ліс**] (бот.) «ластовень лікарський, Vincetoxicum officinale Moench.; ломиніс прямий, Clematis recta L.» Ж;— складне утворення з основ дієслова *ломи́ти* і іменника *ліс*, що виникло в результаті заміни другого компонента де-

етимологізованої назви *ломи́ніс* «тс.» фонетично близькою основою.— Див. ще **ломи́ніс**[1].

ломи́ніс[1] (бот.) «рослина родини жовтцевих, Clematis L.», [*ломинос* Mak, *ломинус* Mak, *ломоніс* Mak, *ломоно́с* Ж] «тс.»;— р. *ломоно́с*, п. łominos «тс.», схв. *лом* «ломиніс лозяний, Clematis vitalba L.»;— складне утворення з основи дієслова *ломи́ти* і іменника *ніс*; мотивація назви не зовсім ясна; можливо, пов'язана з отруйністю рослини і подразливою дією її на слизові оболонки і шкіру людини; засунутий в ніс скручений листок ломоносу прямого викликає кровотечу (Анненков 102); назва могла бути мотивована і зовнішнім виглядом ломоноса, який має зігнуті, ніби заламані плоди, до того ж сухі плоди легко відламуються.— Sławski V 179; Brückner 311.— Див. ще **лама́ти, ніс.**

[**ломи́ніс**[2]] (бот.) «ясенець білий, Dictamnus albus L.; рутвиця орликолиста, Thalictrum aquilegifolium L. Mak; ластовень лікарський, Vincetoxicum officinale Moench. Ж», [*ломоніс*] «ластовень лікарський» Mak, [*ломоно́с*] «тс. Ж; ясенець білий Mak», [*ломини*] «ясенець білий» Mak;— складне утворення з основи дієслова *ломи́ти* і іменника *ніс*; мотивація назв неясна; можливо, вони виникли шляхом перенесення назви *ломи́ніс* «Clematis» на ясенець, рутвицю і ластовень на основі деяких спільних ознак рослин (отруйність ломиносу і ластівця, рутвиці, ясенця; неприємний запах, подразлива дія рослин тощо).— Нейштадт 238, 446—447; Травянистые растения СССР I 393, 398; II 16, 120; Machek Jm. rostl. 51—52, 127—128.— Див. ще **ломи́ніс**[1].

[**ломич**] (бот.) «латаття, Nymphaea L.» Mak;— очевидно, результат видозміни форми [*о́мич*] «тс.» через проміжну форму **ўомич* з протетичним ў, яке могло бути сприйняте як діалектна вимова л.— Пор. **ло́зниця, лока́тка.**

[**ло́мінь**] (бот.) «ломикамінь, Saxifraga L.» Ж, Mak;— схв. [*ломика*] «ломикамінь»;— очевидно, результат скорочення складної назви *ломи́камінь* «тс.» (див).

[**ло́мок**] «одна з двох підставок у ткацькому верстаті, на яких лежить перекладина»;— результат видозміни форми [*льо́нок*] ([*ло́нок*]) «тс.», зближеної з *ломи́ти* (пор. р. [*ломо́к*] «уламок», п. łomek «знаряддя для ламання сухого льону», слн. lomek «уламок»).— Див. ще **льо́нок**[2].

ло́мпас — див. **ло́мбиш.**

[**ломті́ти**] «свербіти» О;— неясне; можливо, результат видозміни [*ломоті́ти*] «ломити» (безос. про відчуття болю, нездужання), похідного від *ломи́ти*.— Пор. **лама́ти, лопта́ти.**

[**ло́мус**] «богатир, силач», [*ломова́тий*] «величезний», [*ломови́тий*] «дивовижно великий» Ж;— р. [*лом*] «сильна, здорова людина, здатна багато і довго працювати», [*ломани́к*] «силач», [*ломи́на*] «велика, сильна людина», [*ломови́к*] «тс.», [*ломова́тый*] «крупний, жорсткий, грубий» (про сіно), [*ломови́тый*] «сильний, здоровий, витривалий в роботі», [*ломово́й*] «міцний, здоровий» (про людину);— похідні утворення від *ломи́ти*; очевидно, в основі нової семантики лежить значення «здатність ламати».— Див. ще **лама́ти.**

лон — див. **лан.**

[**ло́на**] «заграва»;— запозичення з польської мови; п. łoпa має спільне походження з łupa «тс.», якому відповідає укр. *луна́* «заграва».— Sławski V 308—311.— Див. ще **луна́**[2].

[**ло́ни**] «минулого року» Ж, [*лінський*] «минулорічний» ВеЛ;— р. [*лони́*], бр. [*ло́ни. ла́ни*], др. *лони*, п. łoni, ч. loni, vloni, [lúňí, łuńi, łuň], слц. vlani, [lani, loni], вл. loni, [łoni], нл. łoni, болг. *ла́ни*, м. *лани*, схв. *ла̏ни, ла́ни*, слн. láni;— псл. **olni* < **olnei* «іншим разом; у минулому році»;— споріднене з лат. ollī «в той час, тоді», похідним від ollus, olle «той»; ie. **ol-no-s*, похідне утворення від займенникового кореня **ol-*, відбиття ie. локатива на -ei (**olnei*), з розвитком значень «у той час > у тому році > в минулому році»; суфіксальний елемент -ні зводиться до займенникового кореня ie. **no-* (**eno-/ono-*), що зберігається також у псл. опъ, укр. *він*, р. *он* та ін.; далі споріднене з лат. ōlim «колись, одного разу», ulter «по той

бік», ultimus «найвіддаленіший, розташований по той бік»; робилася спроба розмежувати форми *loni, яка пов'язувалася з лат. olli «тоді», і *lani, що зіставлялася з лат. alius «інший» (Mikkola Balt. u. Slav. 42).— Фасмер II 516; Преобр. I 268; Sławski V 185—186; Brückner 312; Machek ESJČ 339; Holub—Lyer 292—293; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 859—860; БЕР III 306; Младенов 270; Skok II 267—268; Bezlaj ESSJ II 123; Mikl. EW 221; Trautmann 7; Walde—Hofm. II 206.— Пор. **лунча́к.**

[**лониш**] (бот.) «конвалія звичайна, Convallaria majalis L.» Mak;— результат фонетичної видозміни запозиченого з польської мови **ланиш* (п. [łanysz] «тс.»).— Див. ще **ла́ндиш.**

ло́но «груди; живіт, утроба (як символ материнства)», [*ло́нє*] «груди» Ж, [*лони́ця*] «лобкова кістка» Ж, [*лоня*] «груди, лоно» Пі, [*ло́ньо*] «тс.»;— р. *ло́но* «груди; живіт, утроба; [коліна]», бр. *ло́на* «лоно», [*ло́ні*] «руки, пригорщ; обійми; оберемок», др. *лоно* «лоно, груди, пазуха; ядро (статевий орган)», п. łono «живіт, особливо нижня його частина; груди; коліна; обійми; оберемок», ст. «статеві органи», ч. lůno «жіночі статеві органи; нижня частина живота», ст. lóno «живіт; статеві органи», слц. lóno «місце від пояса до колін у сидячої людини; жіночі статеві органи», вл. łono «лоно; оберемок», нл. łono «нижня частина живота, груди; оберемок», полаб. lönü «лоно; обійми», болг. схв. *ло́но*, слн. lono, стсл. **лоно** «лоно, живіт, місце від живота до колін сидячої людини; нижня частина одягу»;— псл. lono «статеві органи; нижня частина живота; поділ; місце від живота до колін (у сидячої людини); оберемок»;— задовільної етимології не має; найвірогіднішим є первісний зв'язок з ležati «лежати», lože «ложе» через вихідну форму *log-sno «лежання», пов'язану з псл. logъ «низина, долина, лог», ložesno, (мн.) ložesna < *logesnā «місце, де знаходиться плід, матка»; спрощення групи приголосних аналогічне зміні псл. luna < *louksnā; менш обгрунтовані спроби виведення з *lok-s-no від ie. *lek- «вигинати, гнути» (Фасмер II 517; Schuster-Šewc 775—776; Младенов 279; Mikkola BB 22, 246; Walde—Hofm. I 761), з *lok-no від балтосл. *lek- «летіти, скакати» (Vaillant Gr. comp. I 93, IV 584), з *lopno «пола одягу», пов'язаного з псл. lopuxъ, lopata, з *lotno, спорідненого з дінд. aratníḥ «лікоть» (Mikkola Ursl. Gr. I 127); непереконливе зіставлення з *лі́коть*, р. *ло́коть* (у південнослов'янських мовах було б ла-), з діcл. leggr «нога, ляжка, плечова кістка» (Reichelt KZ 46, 349).— Фасмер—Трубачев II 517; Преобр. I 468; Откупшиков 244—245; ЭИРЯ V 84; Jakobson Word II 613; Sławski V 188—191; Brückner 312; Machek ESJČ 344; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 469—470; Skok II 318; Bezlaj ESSJ II 150; Варбот 206; Bern. I 732.— Див. ще **лежа́ти.**

[**ло́нок**] «одна з перекладин на ткацькому верстаті, через які полотно перетягується на навій» Ме;— результат перенесення за суміжністю назви [*ло́нок*] ([*льо́нок, ло́мок*]) «одна з двох підставок у ткацькому верстаті, на яких лежить перекладина»; зближення з *ло́но* (Куркина Этимология 1970, 96) може бути лише вторинним.— Див. ще **льон²**.— Пор. **ло́мок.**

ло́нток — див. **льоно́к²**.

[**лопа́р**] «лопатка, якою місять глину; лопатка, палиця, якою відгортають вогонь у печі» Ж, О, [*лопа́рка*] «тс.» Ж, [*лопарьки*] «вид ритуальної гри біля покійника» О;— р. [*лопа́рня*] «весло», ч. [lopař] «вид лопати», слц. lopár, [lopar], м. [*лопар*] «тс.», схв. *лопа̀р* «хлібна лопата», слн. lopár «тс.»;— псл. *lopatjь «вид лопати», похідне утворення від *lop- «щось широке, плоске», як і lopata «лопата», lopuxъ «лопух».— Фасмер II 518; Sławski V 196; Machek ESJČ 339; БЕР III 471; Bezlaj ESSJ II 150.— Див. ще **лопа́та.**— Пор. **ла́па¹, лопу́х.**

лопарі́ (ст.) «народність саамі»;— р. *лопа́рь* «саам; [бусурман, єретик]», [*лопь*] (зб.) «саамі»;— очевидно, запозичено з шведської мови (через російську); шв. lappar (мн.) «саамі» (одн. lapp), зводиться до фін. Lappi «Лапландія», lappalainen «лапландець, лопар»; менш обгрунтоване припущення про

походження від фін. loppu «кінець» (Viklund MO 5, 183—184) або снн. lappe «дурний» (Karstien Hirt-Festschr. II 484—485).— Фасмер—Трубачев II 518, 520.

[**лопасня**] (бот.) «жовтушник, Erysimum austriacum Baumg.» Mak;— неясне.

лопа́та, [*ло́пас*] «нижня частина весла» Берл, *ло́патень* «лопать; широке свердло; [великий широкий зуб]», [*лопа́тє*] (зб.) «лопатки в колесі водяного млина» Ж, [*лопати́лно*] «ручка лопати», [*лопа́тина*] «заглиблення у грунті; річна затока» Ч, *лопа́тка* «маленька лопата; плоска частина гребних і повітряних гвинтів, коліс, весел; [широкий крайній щабель у драбині; щабель у бороні; мантачка Ж; (стол.) шип О]», *лопа́тник* «робітник з лопатою», *ло́патъ* «широкий плоский кінець», *лопате́вий* «який має лопаті», *лопа́тистий* «схожий на лопату», [*лопаткува́тий*] «який має форму лопати» Ж, *лопа́тити*, [*лопаткува́ти*] «точити косу мантачкою (лопаткою)» Ж, *надлопа́тковий;*— р. болг. *лопа́та*, бр. *лапа́та*, др. *лопата*, п. вл. нл. łopata, ч. слц. lopata, полаб. lüpotə, м. *лопата*, схв. *ло̀пата*, слн. lopáta, стсл. лопата;— псл. lopata «лопата», очевидно, субстантивований прикметник із суфіксом -at-, похідний від *loръ «широкий лист», що зводиться до ie. *lēp-/lōp-/ləp- «щось широке, плоске»;— найближчими відповідниками є лит. lópeta (lopetà) «лопата, заступ; частина плуга, леміш; (анат.) лопатка», лтс. lâpsta «лопата, заступ; (анат.) лопатка», lāpusta «лопата», прус. lopto (< *lāptā); припускається спорідненість з ірл. lue (< *lopet-) «кермо (рульове колесо)», lúi (< *lopuio) «тс.», далі з двн. laffa «долоня, лопать, весло», дфриз. lappe «лопата»; малопереконлива думка (Machek ESJČ 339; Holub—Lyer 293) про походження слов'янських і балтійських слів з балтосл. *lāpeta, нібито спорідненого з засвідченим у глосах лат. paleta (pāla) «заступ, лопата, мотика», і про можливість метатези p — l > l — p; слов'янські слова виявляють схожість з фін. lapio «лопата», lapia, карел. labia, вепс. labid, ест. labidas «тс.», нен. labea (labe') «весло».— Фасмер II 518—519; Преобр. I 469; Булаховський Вибр. пр. III 422; Sławski V 193—196; Brückner 312; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 777—778; БЕР III 472; Skok II 318—319; Bezlaj ESSJ II 150; Bern. I 732—733; Trautmann 149; Būga RR I 312; Fraenkel 339—340, 386; Meillet Ét. 291; Persson Beitr. 196—197; Pokorny 679.— Пор. **ла́па**[1], **лопа́р**, **лопу́х**.

[**ло́патень**[1]] (бот.) «глечики жовті, Nuphar luteum Sm. Ж; калюжниця болотна, Caltha palustris L. Mak; латаття біле, Nymphaea alba L. Mak», [*ло́патинь*] «щавель кінський, Rumex confertus Willd.» МСБГ, [*лопа́тник*] «латаття біле» ВеНЗн, [*ло́патъ*] «калюжниця болотна», [*лопач*] «тс.» Mak;— похідні утворення від *лопа́та*; назви мотивуються формою широкого листя рослин.— Див. ще **лопа́та**, **лопу́х**.

[**ло́патень**[2]] (орн.) «ковпик білий, косар, Platalea leucorodia L.» Ж;— р. [*ло́патень*], болг. *лопатáр* «тс.»;— похідне утворення від *лопа́та*; назва пояснюється лопатоподібною формою дзьоба птаха.— Птицы СССР 60; Страутман 46.— Див. ще **лопа́та**.

ло́пати[1] «тріскатися; [стукати, хлопати]», *ло́патися*, *ло́пнути*, [*ло́пкати*] (у сполученні [*л. крильми*]) «хлопати (крилами)», *лоп* (виг.) «хлоп; [лап, хвать]», [*ло́панець*] «батавська сльоза (швидко охолоджена крапля розплавленого скла)» Ж, [*ло́пкавка*] «місце розриву полотна коси» О, [*ло́пкання*] «хлопання»;— р. *ло́паться* «тріскатися», *ло́пнуть*, бр. *ло́паць* «тріскатися; рватися; хлопати крилами», *ло́пацца* «тріскатися, розламуватися», п. [łopać] «ударяти, стукати», слц. lopnut' «ударити», болг. [*лопам*] «б'ю, ударяю з тріском, стукаю», м. *лопа* «стукає», слн. lópati «ударяти чимось плоским; тріскатися», lópniti «ударити; впасти»;— псл. lopati «тріскатися, розламуватися», звуконаслідувальне утворення, в основі якого лежить вигук loръ, пов'язане чергуванням голосних з lepetъ «лепет», lapati «лапати»; паралельне до xlopati «хлопати»;— вважається спорідненим з лит. lapóti «іти; брести», lapúoti «хло-

пати крилами; чалапати».— Фасмер II 519; Преобр. I 469; Sławski V 202—204; БЕР III 471; Bezlaj ESSJ II 150; Bern. I 732.— Пор. лепета́ти, **ло́пати**[2], **лопота́ти**, хлоп.

ло́пати[2] (вульг.) «їсти, жерти»;— р. *ло́пать* «те.; пити горілку», бр. *ло́паць* «їсти», ч. [lopać'] «пити», болг. [*ло́пам*] «жерти, ковтати», м. *лопа* «жадібно їсть, пожирає», слн. lópati «їсти жадібно щось рідке, хлебтати»;— псл. lopati «жадібно їсти, пити» звуконаслідувального походження; можливо, генетично тотожне з lopati «стукати, ударяти; хлопати крилами» і зумовлене характером звуків, які виникають при жадібному поїданні, питті (пор. *тріскатися* «лопатися»— *тріскати* «жадібно їсти»);— споріднене з лит. lapóti «голосно, жадібно їсти», lapúoti «те.», làp (вигук на позначення жадібного поїдання), далі, можливо, з двн. laffan «лизати», данрл. lapjan «пити, сьорбати», шв. lapa «те.», ісл. норв. lepja «лизати з шумом, як собака», гр. λάπτω «лизати», алб. lap «хлебтати воду», вірм. lap'el «лизати»; зіставляється з схв. *хла̀пнути* «жадібно ковтнути», п. [chlapać] «ласувати», chlać «жадібно пити», дат. [slappa] «сьорбати, жадібно ковтати» (Fraenkel 340; Machek Slavia 16, 209); висловлювалась думка про випадковість збігу псл. lopati «лопатися» і lopati «жадібно їсти» (Преобр. I 469).— Фасмер II 519; Sławski V 202—204; БЕР III 470—471; Bezlaj ESSJ II 150; Bern. I 732.— Пор. ло́пати[1], **лопота́ти**, хлоп.

лопа́тка (анат.) «кістка у складі плечового пояса»;— р. болг. *лопа́тка*, бр. *лапа́тка*, п. вл. нл. łopatka, ч. слц. lopatka, слн. lopática;— псл. lopatъka, lopatica «те.», похідне утворення від lopata «знаряддя для копання»; назва пояснюється подібністю лопаткової кістки до лопати; паралелізм значень спостерігається і в інших мовах; пор. лит. lópeta «лопата; лопатка», лтс. lâpsta, прус. pettis, лат. pāla, гр. σπάθη «те.» — Фасмер—Трубачев II 519; Sławski V 196—198; Machek Slavia 28, 268; БЕР III 473; Bern. I 732—733.— Див. ще лопа́та.

[лопа́тник] (ент.) «жук-кузька, кузька хлібний, Anisoplia austriaca»;— очевидно, похідне утворення від *лопа́та*; мотивація назви неясна.

[лопа́ття] (бот.) «латаття біле, Nymphaea alba L.; глечики жовті, Nuphar luteum (L.) Sibth. et Sm.»;— очевидно, результат контамінації *лата́ття* і [*ло́патень*] «те.» (див.).

[лопки] (бот.) «дурман звичайний, Datura stramonium L.» Mak;— р. [*лопки́й*];— неясне; можливо, похідне від *ло́пати(ся)*, оскільки при дозріванні насінневі коробочки дурману тріскаються.

[лопки́й] «їдкий; різкий» Ж;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *ло́пати(ся)* «тріщати» (про головний біль), [*лопта́ти*] «щеміти», [*лоптіти*] «тріщати в голові; свербіти».— Див. ще **ло́пати**[1], **лопта́ти**.

[лопо́вка] «трубка, якою тягнуть вино з бочки» ВеУг, [*ло́пів*] «те.» Slavica I;— слц. lopov;— видозмінене запозичення з угорської мови; уг. lopó «трубка для відливання вина» пов'язане з lopótök (бот.) «тиква звичайна, Lagenaria vulgaris L.», утвореним з основ дієслова lop «красти», етимологічно неясного, і tök «тиква» (з цього сорту тикв виготовлялися лівери, сифони для вина).— Sulan Slavica I 44; Machek ESJČS 275; Bern. I 733; Mikl. EW 174; MNTESz II 789; Bárczi 191.

[лопоні́с] (орн.) «широконіска, качка широконоса, Anas clypeata L. (Spatula clypeata)» Шарл;— складне утворення з основи *лоп-*, пов'язаної з *лопа́та*, *ло́пать*, і *ніс*; назва зумовлена широкою і довгою формою дзьоба цієї качки.— Булаховський Вибр. пр. III 230; Птицы СССР 97.— Див. ще **лопа́та**, **ніс**.

лопону́ти (розм.) «втекти»;— експресивне утворення, пов'язане з *лопота́ти* (*лопотіти*) «стукати, тупати (біжучи)».— Див. ще **ло́пати**[1], **лопота́ти**.

лопота́ти «видавати глухі звуки (ударяючи чим-небудь по поверхні, розвіваючись на вітрі, тупаючи ногами під час бігу); бігти; говорити поспішно, неясно», *лопотіти* «те.», [*лопоні́ти*] «тріпотати, хлопати» ВеУг, *ло́піт*, [*лопота́йло*] «базікало» МСБГ, [*ло́потень* Л,

лопоти́н Ж] «тс.», *лопотня́, лопотня́ва, лопоту́н, лопоту́ха,* [*лопітли́вий*] «який погано, нерозбірливо говорить», *лопотли́вий, лопотю́чий,* [*злопоті́ти*] «захлопати» ВеУг;— р. *лопота́ть* «бурмотіти, белькотіти; [хлопати крилами]», бр. *лапата́ць* «ударяти по якій-небудь поверхні, видаючи приглушені звуки; хлопати крилами; белькотати; базікати», др. *лопотати* «белькотіти», п. łopotać «тріпотіти, хлопати; ударяти, стукати», болг. [*лопо́тя*] «тупаю», схв. *лопо̀тати* «стукати, подзенькувати», *лопа̀тати* «шуміти, шльопати; говорити дурниці», слн. lopotáti «ударяти; говорити швидко й нерозбірливо», lopútati «голосно вдаряти», стсл. **лопотивъ** «який погано говорить»;— псл. lopotati «видавати звуки при ударянні; белькотати, шуміти», форма інтенсива до lopati «лопати»;— відповідає лит. lapatóti «мчатися, бігти, їхати галопом; тріпотіти крилами; базікати»; lapatúoti «мчатися, їхати галопом; важко ходити, чалапати; тріпотіти крилами; поспішати, багато працювати», lapatái (вигук для відображення швидкого бігу, тріпотіння крилами, крадіжки), пов'язаним з lapóti «іти, брести», lapúoti «хлопати крилами; чалапати».— Фасмер II 519; Преобр. I 447—448; Sławski V 202—204; БЕР III 475; Bern. I 732.— Див. ще **ло́пати**[1].— Пор. **лепета́ти.**

[**лопоту́н**] (бот.) «глечики жовті, Nuphar luteum (L.) Sibth. et Sm.» Ж;— результат видозміни назви [*ло́патень*[1]] «тс.» (див.).

[**ло́пош**] «сорт кукурудзи» Доп УжДУ II;— запозичення з угорської мови; уг. lapos «[сорт кукурудзи]; плоский», пов'язане з lop «лист; плита; полотно», спорідненим з манс. (kāt)lòB «долоня», хант. lɔβsəχ «плоский», удм. lap «низький», комі lap «рівнина».— Лизанец 608; MNTESz II 723.

ло́пта — див. **лапта́.**

[**лопта́ти**] «щеміти», [*лопті́ти*] «тс.; сильно боліти Ж; чесатися, свербіти Ж, О», [*ломті́ти*] «свербіти» О, [*лопта́чка*] «сверблячка» О, [*лоптя́чка*] «щеміння»;— п. ст. łopotać «кусати, уражати»;— не зовсім ясне; можливо, генетично пов'язане з *ла́пати* «хапати».

[**лопу́нка**] (зоол.) «пальчатий корал, Lobularia» Ж;— очевидно, пов'язане з *лопа́та, ло́пать* (пор. р. *лопастной коралл* «тс.») і пояснюється його формами.— Див. ще **лопа́та.**

лопу́х (бот.) «Arctium L. (Lappa Adans); [підбіл звичайний, мати-й-мачуха, Tussilago farfara L.; калюжниця болотна, Caltha palustris L.] Mak; лист лопуха; (перен.) некмітлива людина», [*лопух білий*] «латаття біле, Nymphaea alba L.; підбіл звичайний» Mak, [*лопух водяний*] «латаття біле; кремена лікарська, Petasites officinalis Mnch.» Mak, [*лопух гіркий*] «лопух, Arctium L.; підбіл звичайний» Mak, [*лапу́х*] «лопух» Бі, Mak, [*лапу́шник* Бі, *лепух* Mak, *липух* Mak] «тс.», [*лепухє*] «калюжниця болотна» Mak, [*лопуха*] «кремена лікарська» Mak, [*лопуш*] «лопух великий, Lappa major Gaertn.» Mak, [*лопу́ше*] «зарості лопуха» Ж, *лопуши́на* «лопух; лист лопуха», [*лопушина водяна*] «латаття біле» Mak, [*лопуши́нє*] «листя лопуха» Ж, *лопуши́ння* «лопухи; зарості лопуха; [листя лопуха]», [*лопу́шни́к*] «лопух; кремена лікарська» Г, Ж, [*лопу́шни́к водяний*] «латаття біле» Г, Ж, *лопушня́к* «[лопух]; зарості лопуха», [*лопу́шшя*] (зб. до *лопу́х*), [*опух гіркий*] «лопух» Mak, [*опу́ша*] «тс.», [*солодке опуша*] «підбіл звичайний», [*лапухова́тий*] «листатий» Бі, [*лопуха́тий*] «схожий на лопух, з великим листям», *лопухува́тий, лопуша́ний* «лопуховий», *лопуши́ний* «тс.», [*лопуши́стий*] «широколистий; лапатий (про сніг) Ник», *лопуши́тися* «широко розростатися»;— р. *лопу́х* «лопух», бр. *ло́пух* «тс.; [підбіл; калюжниця болотна]», п. łopuch «лопух», ч. lopuch, [lopouch] «тс.», [lopúch] «підбіл», слц. lopúch «лопух», нл. łopuch «квасениця, Oxalis L.», łompuch «щавель звичайний, Rumex acetosa L.», болг. [*ло́пух*] «арум плямистий, Arum maculatum L.; рослини з широким листям; листя овочів», [*ло́пох*] «лопух», *лопуш* «кремена», схв. [*ло̀пӯх*] «лопух; кремена; підбіл; дивина, Verbascum L.», слн. lopúh «лопух»;— псл. lopuxъ «лопух; рослина з великим широким листям», похідне утворення від loръ (lap-) «лист.», як і lopata «лопата» та ін.;—

споріднене з лит. lãpas «лист»; ie. *lĕp-/lŏp- «щось широке, плоске»; зіставляється також з лат. lappa «лопух великий» (Brückner 312; Machek ESJČ 340).— Меркулова 33—34; Фасмер II 520; Преобр. I 469—470; Sławski V 199—201, 204—205; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; БЕР III 476; Bern. I 733; Mikl. EW 174; Fraenkel 339—340; Pokorny 679.— Пор. **ла́па**[1], **лопа́та**.

ло́пу́цьок «молода соковита стеблина деяких рослин, звичайно їстівна; [вид рослини, бур'ян Ж]», [*лопуцок*] «латук дикий, Lactuca scariola L.» Mak, [*лапуцок*] «латук отруйний, L. virosa L.» Mak;— не зовсім ясне; очевидно, афективне утворення, можливо, пов'язане з *лату́к*, лат. lactuca, род. в. lactucae.— Пор. **ло́чиця**.

лорд «англійський спадковий дворянський титул»;— р. бр. болг. м. схв. *лорд*, п. ч. слц. вл. lord, схв. *лр̏д*, слн. lórd;— запозичення з англійської мови; англ. lord (сангл. laverd, loverd, lord) походить від дангл. hlāford (< *hlāfweard) «хоронитель хліба», складного утворення з іменників hlāf «хліб», спорідненого з ісл. hleifr «хліб, буханка», гот. hlaifs, двн. hleib, leib, нвн. Laib «тс.», і weard «варта», спорідненого з ісл. vörðr «наглядач, наглядання», нвн. Wart «страж», гот. wards «варта».— CIC[2] 500; КЭСРЯ 246; Kopaliński 583; БЕР III 477; Skeat 299, 302, 599; Klein 899, 906, 1729.— Див. ще **ва́рта**, **гва́рдія**, **хліб**.

лорне́т «рід монокля в оправі; окуляри в оправі з ручкою», *лорне́тка* «тс.», *лорнетува́ти* «оглядати у лорнет», *лорні́рувати* «тс.»;— р. болг. м. *лорне́т*, бр. *ларне́т*, п. lornета, ч. lorgnět, слц. lornet, lorňón, вл. lorgnon, схв. *лр̏њет*, *лорњѐта*, слн. lornjét, lornjéta, lornjón;— запозичено з французької мови, можливо, через посередництво російської; фр. lorgnette «лорнет» є похідним від lorgner «коситися», пов'язаного з фр. ст. lorgne «косоокий», яке не має певної етимології.— CIC[2] 500; Фасмер II 520; Kopaliński 584; Holub—Lyer 293; БЕР III 477; Klein 906—907; Dauzat 443.

лоск[1] «блиск гладенької поверхні; бездоганний зовнішній вигляд», [*лосня́к*] «слюда» Ж, *лощи́лка*, *лощі́ння*, [*ло́щіт*] «заграва» О, [*лосні́ти*] «блищати» Ж, [*лосня́ти*, *лоща́ти* Ж, *лощи́ти*(*ся*)] «тс.», [*ло́щити*] «полірувати, глянцювати» Ж, [*лосня́чий*] «блискучий, переливчастий» Ж, *ло́щений*, *ви́лощений*, [*залоскні́ти*] «заблищати» Ж, [*налощи́ти*] «налакувати, наглянцювати», [*по́лоск*] «блиск, лоск» ЛексПол, [*розло́скуватися*] «розблискуватися» Нед;— р. *лоск* «блиск», бр. *лоск*, п. łysk, ч. слц. lesk «тс.», нл. šćaś (< *lšćaś) «блищати», болг. *лъ̀скам* «тс.; полірувати», схв. (заст.) *ла̏скати* «блищати», слн. lesk «блиск»;— псл. *lъskъ < *luksk- (*luk'sk-), до якого зводиться, очевидно (як фонетичний варіант), і укр. *лиск*.— Фасмер II 521; Преобр. I 470; Sławski IV 343—345; Brückner 302; Machek ESJČ 327; БЕР III 559—560; Skok II 272; Bezlaj ESSJ II 135; Bern. I 750; Mikl. EW 178.— Див. ще **лиск**.— Пор. **ли́сий**, **луна́**[2].

[**лоск**[2]] «безладдя» (у сполученні *у л. лягти* «вилягти»), *ло́ском* (у сполученнях *л. лежати* «бути неприбраним», *л. лягати* «падати», *кинути л.* «кинути в безладді»);— р. *ло́ском* «зовсім», [*лозго́м*] «тс.», ст. *лоском* «покотом, крижем», бр. [*лоск*] «нерівний ряд, навал», [*ло́скат*] «тс.»;— неясне, можливо, пов'язане з р. [*лоск*] «полога низина, долина».— Пор. **лощи́на**.

[**ло́скати**] «хлопати, ляскати» ВеЗн, [*лоск*] «тріск» Ж, [*лоска́ч*] «завдаток (про який домовляються, хлопаючи один одного по руці)» ВеУг, [*ло́скіт*] «шум, тріск; луна, відгомін МСБГ»;— р. [*ло́скать*] «хлопати, ляскати батогом, бити чимось плоским по воді», бр. [*ло́скат*] «шум, стук», п. łoskot «тріск, грім», łoskotać «шуміти, тріщати», ч. [loskati] «ляскати», схв. іст. *лоскот* «гул», слн. [lẽskati] «хлюпати; тріщати; бовтати»;— псл. loskati «ляскати» звуконаслідувального походження, паралельне до leskati «лящати»;— споріднене з лит. laskúoti «весело співати; базікати», lazgúoti «весело базікати»; пов'язувалось також з lopotati (*lopskati > loskati, Machek ESJČ 340), з гр. λάσκω «звучу, тріщу, кричу, говорю» (Matzenauer LF 9, 216),

лат. loquor «говорю» (Преобр. I 497).— Фасмер II 521; Sławski V 208—210; Brückner 312; Holub—Lyer 293; Bern. I 733—734; Būga RR I 455.— Пор. **лясь.**

лоскúр, *лоскúрка, лоскúря* — див. **ласкúр.**

лоскотáти, [*ласкотáти*] «лоскотати» Ж, [*лескотáти* Пі, *лискотáти, ліскотати* Пі] «тс.», *лоскотúти,* [*лáскоти*] «лоскоти» Ж, *лóскіт,* [*лóскот*] «лоскіт» Бі, *лóскоти,* [*лоскотáрка*] «русалка, яка замучує лоскотом людей», [*лоскóтниця, лоскотýха*] «тс.», *лоскітлúвий, лóскітний,* [*лосковúтий*] «який боїться лоскоту», *лоскотлúвий, лóскотний*;— р. [*ласкотáть, лоскотáть*], бр. [*ласкатáць, лóскат*], п. łaskotać, łoskotać, łaskotki, вл. łaskotać, łoskotać, łoskot, нл. łaskośiś;— не зовсім ясне; здебільшого пов'язується з *лáска, ласкáти*; зіставлялося також (Brückner 307, 309) із звуконаслідувальними словами п. łosk-, łesk- (пор. укр. [*лóскати*]) на позначення різних шумів.— Фасмер II 521; Sławski V 27—28; Schuster-Šewc 780—781; Bern. I 692.— Див. ще **лáска.**

лóсóсь (іхт.) «Salmo salar L.», [*лосос*] ВеНЗн, *лососúна, лососéві, лососéвий, лосóсячий;*— р. *лосóсь,* бр. *ласóсь,* п. łosoś, ч. слц. losos, вл. нл. łosos, схв. *лòсос,* слн. lósos;— псл. *lososь;*— споріднене з лит. lašišà, lašaša, lãšis, лтс. lasis, прус. lasasso, двн. lahs, нвн. Lachs, дангл. leax, дісл. англ. шв. lax «тс.», тох. В laks «риба», вірм. losdi «лосось; таймень», що зводяться до ie. *lak̑s-, *lak̑sos «тс.»; припускалась можливість генетичного зв'язку з дінд. lakṣá «100 000» (з первинним значенням «незліченна кількість риби»); ie. *lak̑sos пов'язувалося з *lak̑- «кропити», до якого зводяться лит. lãšas «крапля», лтс. làse, lãse «крапля; пляма іншого забарвлення», lãsaĩns «покроплений, плямистий» на підставі того, що всі лососеві плямисті; пов'язувалося також з ie. *lek-/lak- «стрибати» (за аналогією до лат. salmo «лосось» від salīre «стрибати» (Fick I 531); висловлювалась думка про праєвропейське походження слова (Machek ESJČ 340; Holub—Lyer 293).— Коломиец Происх. назв. рыб 104—106; Фасмер—Трубачев II 522; Преобр. I 470—471; Sławski V 211—213; Brückner 312; Holub—Kop. 210; Mikl. EW 174; Bern. I 734; Fraenkel 341—342; Trautmann 150; Jóhannesson 727; Mayrhofer II 83, 96—97; Гамкрелидзе—Иванов 536—537; Diebold Current progress in historical linguistics 1976, 352—355, 363—364, 367—369; Pokorny 653.

[**лосýня**] (бот.) «гриб колчак лускатий, Hydnum imbricatum L.» Ж, Mak, [*лосун*] «тс.» Mak;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *лось*; пор. іншу назву колчака [*оленúця*] та відповідні його назви в інших мовах: ч. lošák, схв. *срњача* (від *срна* «сарна»), слн. jelenova bodičnica, rjava srna, rjava srnica, нім. Hirschschwamm (букв. «оленячий гриб»), Hirschzunge (букв. «оленячий язик»).— Анненков 171; Симоновић 238.— Див. ще **лось.**

лось (зоол.) «Cervus alces, Alces alces», *лосенá, лосúна, лосúця,* [*лосýнь*] «лось» Ж, [*лосьóвки*] «лосячі черевики» Мо, *лосúний, лóсячий,* [*лосьóвий*] Ж;— р. бр. др. *лось,* п. łoś, ч. слц. los, вл. łós, нл. łos, болг. *лос* (з р.), м. *лос,* схв. *лòс,* слн. lós;— псл. *olsь «лось» (< ie. [*ol-k̑-is]), пов'язане з *el-en-ь «олень», *ol-n-i «лань»;— споріднене з дісл. elgr «лось», шв. älg, двн. ëlho, ëlaho, нвн. Elch, дангл. eolh, лат. alcēs, гр. ἄλκη «тс.», далі з дінд. ŕśyaḥ «самець антилопи», памір. rus «кам'яний баран»; необгрунтовано зіставлялося з *лошáк* (Holub—Lyer 293).— Фасмер II 522; Преобр. I 471; Sławski V 215—216; Brückner 312; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 779; БЕР III 477; Skok II 319; Bezlaj ESSJ II 151; Stang 33—34; Mikl. EW 174; Trautmann 7; Kluge—Mitzka 162; Frisk I 75.— Пор. **лань, óлень.**

лот[1] «прилад для вимірювання глибини моря, ріки»;— р. бр. болг. *лот,* п. lot;— запозичення з голландської мови; гол. lood, як і нвн. Lot, свн. lôt «тс.», вважається запозиченням з кельтських мов.— CIC[2] 500; Фасмер II 522; БЕР III 478; Bern. I 743; Kluge—Mitzka 477.— Пор. **лот**[2].

лот[2] (заст.) «неметрична одиниця маси (ваги)»;— р. бр. болг. діал. *лот,* ч. lot, слц. нл. слн. заст. lót, вл. lut, схв. ст. lȍt «тс.»;— запозичення з німець-

кої мови; нім. Lot «грузило, лот; міра ваги» походить від свн. lot «свинець; сплав для паяння; міра ваги, відлита з свинцю», яке зводиться до пгерм. lauda «свинець для паяння», очевидно, кельтського походження.— CIC² 500; Винник 140—141; Фасмер II 522; Sławski V 371—372; Holub—Lyer 293; Schuster-Sewc 267—270; БЕР III 478; Bern. I 743; Kluge—Mitzka 446—447.— Пор. **лот**[1], **лут**[2].

[**лот**[3]] (бот.) «лядвенець рогатий, Lotus corniculatus L.» Mak, [*льотія*] «тс.» Mak;— р. [*лот, лотия*] «тс.»;— результат видозміни латинської наукової назви рослини lotus, яка походить від античної назви ряду рослин, зокрема, одного з видів роду лядвенець — Lotus messanensis (Melilotus messanensis).— Нейштадт 348; Симоновић 281.— Див. ще **ло́тос.**

[**лота́ва**] «отава» Ж, [*лута́ва*] «тс.» Ж;— очевидно, результат видозміни назви *ота́ва* через проміжну форму [**ўота́ва*] з протетичним ў, яке потім було помилково сприйняте як діалектна вимова **л** і тому замінене цим звуком.— Див. ще **ота́ва.**— Пор. **локайка, лока́ція.**

ло́тай, *лотайка, ло́так, ло́тань, лотар, ло́татень, лота́ття, ло́та́ть, лота́ч, лотачка, ло́таш, лототь, лотоць, лоточ, ло́точник, лотошки, ло́тошник* — див. **лата́ття.**

[**ло́тан**] (бот.) «пшінка, Ficaria L.» Ж;— пов'язане з [*ло́тань*] «калюжниця болотна, Caltha palustris L.»; перенесення назви зумовлене схожістю серцеподібної форми листків обох рослин (Федченко — Флеров 414, 430).— Див. ще **лата́ття.**

лотере́я, [*лоте́рия* Ж], *лотере́йний*;— р. *лотере́я*, бр. *латарэ́я*, п. loteria, ч. loterie, слц. lotéria, вл. нл. loterija, болг. *лота́рия*, м. *лотарија*, схв. *лу̏трија*, слн. loterija;— через посередництво західноєвропейських мов (пор. н. Lotterie, фр. loterie, гол. loterije) запозичено з італійської; іт. lotteria «лотерея» є похідним утворенням від lotto «частина, частка», яке вважається словом германського походження.— CIC² 500; Фасмер II 522; Преобр. I 471; Sławski IV 336; Kopaliński 584; Machek ESJČ 340; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; БЕР III 478—479; Dauzat 443; Kluge-Mitzka 447; Feist 262; Klein 907.— Див. ще **лото́.**

лоті́вка — див. **луто́вка.**

лотік «жолоб для стікання води, для зсипання чого-небудь», [*лот*] «лоток на водяному млині» Ник, [*ло́тка*] «жолоб; лопата; ринва» Ж, *лото́к* «жолоб; відкритий прилавок або переносний столик, ящик для торгівлі на вулиці (з р.); дошка (або металева посудина) з бортами для розкладання чого-небудь (з р.)», *лото́кий* «канали на водяному млині; [пристрій для стоку води Ва; місце, де збігається вода двох річок, створюючи велику течію Ва]», [*лото́чина*] «русло ріки» Ж, [*лото́чок*] «дерев'яна трубка, по якій борошно йде з-під жорна»;— р. *лото́к* «відкритий прилавок; дошка для перенесення товарів; корито для подачі води у млині; совок для пересипання; [посудина для тіста; дошка для тіста, розрізання м'яса; ринва]», бр. *лато́к* «ящик для товарів; [корито]», [*ло́так*] «жолоб для стікання води з даху; дерев'яна трубка для збирання соку з дерева», [*лото́к*] «велика бочка або корито для зсипання збіжжя», [*лато́ка*] «котловина, впадина; (ст.) канавка, жолоб», п. łotok «корито з дощок, по якому вода тече на млинове колесо; канал для стікання води» (з укр. або бр.):— псл. сх. [lotokъ] «жолоб, ринва; заглибина в землі»;— споріднене з лит. latãkas «калюжа; жолоб; канал; струмок; ринва; жолобок для стікання березового соку; корито для збіжжя», lekẽtas (< letekas) «жолобок, по якому стікає березовий сік», лтс. lataka (lataga) «ринва» (висловлювалось, однак, припущення, що в балтійських мовах ці слова запозичені з білоруської (Bern. I 735; Fraenkel 342—343); дальші етимологічні зв'язки непевні; зіставляється з двн. letto «глина», нвн. Letten «тс.», корн. lad «рідина; протікати», сірл. lathach «мул, багно», лат. latex «рідина» (Brugmann Grundriss II 1 511; Трубачев Рем. терминол. 218—221), з ономастикою балтійською і слов'янською, особливо гідронімами, зокрема, п. Łot (озеро), Łota (річка і село),

Łotwa (річка і озеро), лит. Lãtažėris (озеро), лтс. Lata; припускався зв'язок з свн. lode «брусок, дошка, коробка», двн. latta «планка», свн. latte, нвн. Latte «тс.», ірл. slat «жердина» (Bern. I 735; Uhlenbeck 258; PBrB 22, 196); непереконливі зіставлення (Brückner 307, 312) з п. łatwy «легкий», łata «латка», łata «посуд».— Фасмер II 523; Преобр. I 471—472; Свяжынскі Белар. лінгв. 9, 62; Sławski V 218—220; Būga RR I 455—458.

лото́ (вид гри);— р. *лото́*, бр. *лато́*, п. lotto, ч. слц. вл. loto, болг. *ло́то*, схв. *ло̀то*, слн. lóto;— запозичено з італійської мови, можливо, через посередництво французької (фр. loto) і російської; іт. lotto, як і фр. lot «жереб», походить від франк. *hlot (гот. hlauts) «жереб, успадкування», спорідненого з діслн. hlautr «жереб; частина; жертва», hlaut «кров жертви», шв. lott «частка землі», дат. lod «жереб; доля», двн. hlōz, lōz, свн. lōz, нвн. Los «тс.», далі з лит. kliū̃ti «зачепитися», псл. *ključь, укр. *ключ*.— CIC² 500; Фасмер II 523; Holub—Lyer 293; БЕР III 479; Dauzat 443; Feist 262; Klein 907; Kluge—Mitzka 445—446.— Див. ще **клю́кати**[1].— Пор. **лотере́я.**

[**лото́ка**] «буркотун Ж; настирлива, набридлива людина МСБГ», [*лото́чити*] «лаяти, дорікати», [*лоточити голову*] «набридати, мучити» Ж, [*лото́чітися*] «турбуватися» МСБГ, [*лото́шити*] «байдикувати», [*злото́чити*] «зруйнувати, розбити» Ж;— р. [*лотоха́*] «базікало; клопотун, кваплива людина», [*лотыха́ть*] «говорити дурниці», [*лотышкать*] «тс.», [*лотоши́ть*] «клопотатися; базікати; плескати, дзюрчати, як вода коло млина», бр. *латашы́ць* «знищувати, спустошувати, рвати», [*латашы́ца*] «топтатись, облюбовувати місце; старатися, клопотатися», п. [łotoszyć] «бити, лупцювати», [łatoszyć] «тс.»;— очевидно, результат видозміни слів *лото́ки*, р. [*лото́к*] «ринва»; в такому разі основою розвитку нових значень було плескання, дзюрчання води в лотоках; Фасмер (II 523) вважає відповідні російські слова (розглянуті ним лише частково) неясними.— Див. ще **лотік.**

ло́тос (бот.) «Nelumbium Juss.»;— р. болг. м. *ло́тос*, бр. *ло́тас*, п. ч. слц. вл. lotos, схв. *ло̀тос*, слн. lótos;— через посередництво латинської і, можливо, німецької мов (лат. lōtos, lōtus, нім. Lótos «тс.») запозичено з грецької; гр. λωτός, яке є назвою багатьох кормових рослин, вважається середземноморським словом невідомого походження, можливо, пов'язаним з гебр. lot «вид червоної запашної живиці», ар. lādan «запашна смола».— CIC² 500; Sławski IV 338; Kopaliński 584; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; БЕР III 479; Frisk II 153.— Пор. **ла́да́н.**

[**лото́чіне**] «жир, яким обростають кишки свині» МСБГ;— результат фонетичної видозміни форми [*ото́чини*] «жир на тонкій кишці» через проміжну форму з протетичним ў [*ўоточини], яке згодом було помилково сприйняте як діалектна вимова приголосного **л** і замінене цим приголосним.— Див. ще **оточи́ти, тектй́.**— Пор. **локайка, лока́тка, лока́ція, лота́ва.**

[**лотр**] «негідник, розбійник, грабіжник», [*ло́тра*] «розпусниця», [*лотрі́ство*] (зб.), [*лотро́вський*] «розбійницький, розпусний», ст. *лотръ* «лиходій, розбійник» (XVI ст.);— р. [*лотр*] «марнотрат, ледар» (з укр. і бр.), [*ло́тра*] «п'яниця, гультяй», [*лотры́га*] «марнотрат, гультяй, ледар», [*лоты́га, ло́тырь*] «тс.», бр. *ло́тра* (чол. і жін. р.) «ледар, нероба», п. łotr «гультяй, шахрай, лиходій», ч. lotr «негідник, лиходій, розбійник», слц. lotor «розбійник, негідник, нероба», вл. заст. lotr «розбійник», схв. [*лòтар, лòтер*] «тс.; розпусник», слн. заст. lóter «тс.»;— через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; нвн. Lotter(bube) «ледар», свн. lot(t)er «легковажний, шахрай, негідник», двн. lotar «пустий» споріднені з снн. lod(d)er «нероба», дангл. loddere «жебрак», нвн. liederlich «недбалий, безладний, розпусний», схв. lúsati «швендяти»; менш обгрунтоване припущення (Malinowski Rozprawy 17, 43; Karłowicz SWO 356; Holub—Lyer 293) про зв'язок з лат. latrō «найманий солдат; грабіжник, розбійник».— Richhardt 73; Фасмер II

253; Преобр. I 472; Sławski V 221—222; Brückner 312—313; Machek ESJČ 340; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 861; Skok II 320; Bezlaj ESSJ II 152; Bern. I 735; Mikl. EW 174; Kluge—Mitzka 441, 447.— Пор. **лóдáр.**

лох[1] (бот.) «дика маслина, маслинка, Eleagnus L.», [*лоховина*] «маслинка вузьколиста, Eleagnus angustifolia L.» Mak, [*лоховник*] (у сполученнях *л. вузьколистий* «тс.»; *л. сріблистий* «маслинка срібляста, Eleagnus argentea Pursch.» Mak;— р. бр. *лох*;— неясне; висловлювалась непереконлива думка про зв'язок з *олія* (Горяев 238); можливо, походить від незасвідченого п. *włoch «тс.», спорідненого з укр. *волохáтий* (плоди і листя маслинки опушені).

лох[2] (іхт.) «лосось (Salmo salar L.) у період нересту»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [*лох*] «лосось; струмкова форель, Salmo trutta L.; таймень, Hucho taimen Pallas; схудлий лосось після нересту», [*лохови́на*] «погане м'ясо сьомги; м'ясо лоха», [*облохови́ться*] «перетворитися з лосося в лоха» не має єдиної етимології; більшістю дослідників вважається пов'язаним чергуванням приголосних **х** і **с** з *лосóсь*, подібно до р. *жах — ужас, селех — селезень* (Преобр. I 470—471; Bern. I 734; Brückner 312; Matzenauer LF 9, 214); припускається також походження від спільної індоєвропейської назви риби *lak's з іншим розширювачем: *lak's-o-, пор. *lak̄s-o-k̄- > *лосóсь* (Sławski V 212—213); висловлювалась думка про запозичення слова: фін. карел. олон. lohi «лосось», ест. lõhi від лит. lãšis «тс.» (Vasmer ZfSlPh 3, 86).— Фасмер II 524; Mikl. EW 174.— Див. ще **лóсóсь.**

[**лох**[3]] «страх, жах» Ж, [*лóхи*] (мн.) «дикі витівки» Ж, [*лохли́вий*] «полохливий» Ж, [*лóхний*] «боязкий» Ж, [*лóхно*] «страшно» Ж, [*лóхати*] «лякати, полохати, проганяти» Ж, [*лóхатися*] «боятися, тривожитися» Ж, [*лóшити*] «полохати» Ж;— очевидно, результат усічення початкового кореневого **по-** в словах *полóхати, полохли́вий* і т. д., сприйнятого як префікс; певну роль у цьому процесі могло відіграти зближення з [*лóхати*] «сумувати, знемагати», [*лох*] «пристрасть».— Див. ще **пóлох.**— Пор. *лóхати*[1].

[**лохáня**] «велика миска Ж, Ме; глиняний глечик для молока О», [*лохáнка*] «різновид цебра з однією дужкою» Л, [*лахáнка*] «велика миска; цебер для годівлі худоби» Л;— р. *лохáнь* «цебер», *лохáнка* «тс.», бр. [*лахáнь*] «глиняна миска», [*лахáнка, лахáнька*] «тс.; балія», [*лахáначка*] «невелика дерев'яна миска», п. [łachań] «миска» (з бр. або укр.), полаб. laxèn «дерев'яна посудина, в якій приносили воду в поле», болг. [*лакáн(я)*] «глиняна посудина»;— загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з гр. λεκάνη (дор. λακάνη) «таз, глибока миска», звідки болг. [*лакан, лаканя*] «глиняна посудина» (Брандт РФВ 22, 248; Фасмер ГСЭ III 116; Преобр. I 472); х на місці гр. κ пояснюється посередництвом половецької мови (Добродомов Лексикол. и словообр. дрр. яз. 257); виводилося з ар.-перс. lakan «тс.» через тюркське посередництво (Lokotsch 102); найближче фонетично шумер. laḫan gidda «велика (або важка) посудина», звідки ассір. laḫannu, laḫnu, ар. laqan, арам. laqnā «миска» (Bern. I 655; Mikkola Balt. u. Slav. 32), але проміжні ланки запозичення невідомі; існує припущення і про слов'янське походження слова (Brückner KZ 48, 217).— Фасмер II 524; Sławski IV 405—406; БЕР III 289; Mikl. EW 163.

[**лóхати**[1]] (за чим) «жадати, прагнути; відчувати голод; сумувати, знемагати» Ж, [*лóхатися, лóшити*] «тс.» Ж, [*лóхнути*] «тс. Ж; бути у відчаї», [*лох*] «пристрасть, пристрасне бажання» Ж, [*лóхник*] «жадібна, користолюбна людина» Ж, [*лóхня*] «жадібність, жадоба» Ж, [*лóхний*] «жадібний, пожадливий» Ж, [*залóхати*] «занудитися (за чим)» Ж, [*залóхнути*] «тс.» Ж;— бр. [*лáхаць*] «тинятися; говорити нісенітниці», п. lochać się «проявляти статевий інстинкт» (про свиней), слц. lôchat' «жадібно пити; хлебтати», слн. [lohnéti] «переслідувати; прагнути»;— псл. loxati «жадати, прагнути», пов'язане чергуванням голосних з *laxati «тс.», укр. [*лáхнути*]

«зазіхати; лакомитися», [*ла́хний*] «пожадливий, ласолюбний» і далі з *ла́сий, ла́ситися*; менш переконливо пов'язується з укр. [*лох*] «страх», [*ло́хати*] «полохати» (Куркина Этимология 1972, 77; Mikl. EW 172); недостатньо обгрунтоване виведення (Bern. I 734) з ie. *lēs-, *ləs- «слабий», звідки болг. *лош* «поганий», схв. lȍš «слабий», слн. lóšen «тс.», р. [*ло́шый*] «поганий», а також, можливо, [*ло́ха*] «дурна жінка», як і зіставлення з нвн. locken «вабити, принаджувати».— Фасмер II 524; Sławski IV 319—320; Bezlaj ESSJ II 148.— Див. ще **ла́сий**[1], **ла́хнути.**— Пор. **ло́кнути.**

[**ло́хати**[2]] «лоскотати» Ж, [*ло́шити*] «тс.» Ж, [*ло́хачка*] «свербіж, лоскіт» Ж, [*лоха́нка*] «тс.» Ж, [*залохта́ти*] «залоскотати» Ж;— п. łechtać «лоскотати», ч. lechtati, [lachtati, lochtati] «тс.»;— псл. [loxati < *loksati, *loxъtati < *loksъtati, *lъxъtati < *lъksъtati]; фонетичні варіанти з -ks-, паралельні до форм з -sk- (loskotati, lъskъtati «тс.»).— Sławski V 96.— Див. ще **ло́скіт.**

[**ло́хати**[3]] «глитати, ковтати; схлипувати» Ж;— р. [*ло́ккать*] «хлебтати», [*лохта́ть*] «жадібно пити», ч. [lochat] «глитати, пити великими ковтками», [lohnit, lonit], слц. lôchat', [lohat'] «тс.»;— не зовсім ясне; здається найближче пов'язаним з [*ло́кати*] «лизати», р. *лака́ть* «хлебтати», [*ло́кать*], бр. [*ло́каць*], п. ст. łokać «тс.», ч. lokat «глитати, пити великими ковтками», слц. [lokat'], logat' «тс.» і т. д. (Machek ESJČ 338); разом з тим не виключена можливість зв'язку з [*ло́хати*] «жадати, прагнути; відчувати голод».— Пор. **ло́кати, ло́хати**[1].

[**лохачи**] (бот.) «буяхи, Vaccinium uliginosum L.» Mak, [*лахачі*] Ж, Mak;— бр. [*лахачы*] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. [łochacza] пов'язане з łochynia «тс.», звідки й укр. *лохи́на* «тс.» (див.).

лохи́на (бот.) «буяхи, Vaccinium uliginosum L.», [*лохи́ня*] ВеБ, ВеНЗн, Mak;— ч. (v)lochyně, [vlochuně];— запозичення з польської мови; п. łochynia, каш. [łoxina] «тс.» походить з włochyni, włochaciny «вид агрусу, Ribes uva crispa», спорідненого з укр. *во́лос, волоха́тий*; пор. укр. [*волохані*] «буяхи» Mak; агрус названо так за волохатими плодами, у буяхів волохаті молоді стебла.— Sławski V 131—132; Brückner 627.— Див. ще **во́лос, волоха́тий.**— Пор. **глухи́ня.**

[**лохма́н**] «лахміття, ганчірка» Ж, [*лохма́тє*] «тс.» Ж, [*лохма́тний*] «подертий, в лахмітті»;— р. *ло́хма*, «жмут сплутаного волосся, шерсті; космак», *лохмо́тья* «ганчір'я», [*ло́хо́н*] «клапоть», [*лохмо́тить*] «тріпати, рвати на лахміття», бр. [*ло́хмот*] «клапоть; гниль»;— псл. loxm-, пов'язане чергуванням голосних з laxm-, укр. *лахма́н.*— Фасмер II 524.— Див. ще **ла́хи.**

[**лохма́тий**] «з великим черевом» (про вола);— неясне.

ло́хний, *ло́хнути* — див. **ло́хати**[1].

[**ло́хоть**] «лікоть» Л, [*ло́хот*] «тс.» Л;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [łochieć, łocheć] «тс.» виникло в деяких діалектах у результаті вирівнювання називного відмінка łokieć до непрямих відмінків, у яких відбувався перехід k > ch (łochcia і т. д.).— Sławski V 155.

ло́ція «розділ науки про судноводіння; опис морів, річок, узбереж як посібник для плавання»;— р. болг. *ло́ция*, бр. *ло́цыя*, п. locja;— запозичення з голландської мови; гол. loodsen «вести судно» пов'язане з loods «лоцман».— CIC[2] 500; Фасмер II 525; Kopaliński 580; БЕР III 480.— Див. ще **ло́цман.**

ло́цман «провідник суден», *лоцманува́ти*;— р. бр. болг. *ло́цман*, п. locman;— запозичення з голландської мови; джерелом гол. loodsman «особа, що веде судно» вважається англ. loadsman (lodeman, loadman, lodesman) «тс.», утворене з основ іменників lode (load, lodes) «рівень води, дорога, шлях», яке зводиться до дангл. lad «шлях; подорож; напрямок; перевезення товарів», пов'язаного з līðan «їхати, подорожувати», lǣdan «вести, керувати» (англ. lead «тс.»), і man «людина», спорідненого з дінд. mánuḥ «тс.», псл. mǫžь, укр. *муж.*— CIC[2] 500; Фасмер II 525; БЕР III 480; Kluge—Mitzka 447; Skeat 300; NSD 1450, 1456; Klein 899, 930.— Див. ще **лі́дер, муж.**— Пор. **ло́ція.**

ло́цот — див. **лата́ття**.

[**ло́чиця**] (бот.) «латук дикий, Lactuca scariola L.» Ж; — р. [*лочи́га*] «прасолень звичайна, Lampsana communis L.», п. łoczyga «те.», laktuka «латук», ст. łoczyga, łocyga, łoczyca, ч. locika, слц. ločika, вл. łočica, м. [*лоштика, лошћика*], схв. *лȍћика*, слн. ločíka «те.»;— очевидно, через посередництво польської мови запозичене з латинської; лат. lactūca «латук» пов'язане з lac «молоко», спорідненим з гр. γάλα, γάλακτος «те.»; назва зумовлена тим, що при надламуванні стебла латуку і правелені виділяється молочко (Нейштадт 589); припускається запозичення ще в пізньопраслов'янську мову через посередництво романських діалектів (пор. пров. lačügo, ломбард. lačüga «те.»); висловлювалось також припущення про кельтське посередництво (Šachmatov AfSlPh 33, 95). — Фасмер II 525; Sławski V 133—135; Brückner 310; Machek ESJČ 338; Jm. rostl. 233; Skok II 312; Bezlaj ESSJ II 147; Bern. I 730; Walde—Hofm. I 741, 747.— Пор. **лату́к**.

лоша́ «маля коня», *лоша́к* «молодий кінь», [*лоша́тна*] «з лошам» (про кобилу), *лоша́тник* «приміщення для лошат», [*лошиня́*] «лоша», *лоши́ця* «молода кобила», [*лоши́чка*] «тс.» Ж, [*лошу́к*] «молодий кінь» Ж, [*лошу́н*] «кінь» Ж;— р. *ло́шадь* «кінь», [*лоша́, лоша́нок*] «лоша», *лоша́к* «поміс жеребця й ослиці», бр. [*лаша́, лоша́*], *лашак*, др. *лошадь* «кінь», *лошакъ*, п. łoszę (з укр.), łoszak «лошак»;— вважається давнім запозиченням з тюркських мов (чув. laša «кінь» споріднене з тур. крим.-тат. карач. alaša «кінь або інша тварина для верхової їзди», кумик. alaša «низький», балкар. alaša «малого росту, малий кінь»); виводиться також (Серебренников 1968, 210—211) з іранських мов (пор. ос. *ласаг* (lašag) «робоча худоба», *ласын* (lašyn) «возити, перевозити»).— Кримський Тв. III 226—227; Семенова Сл. и балк. языкозн. Пробл. лексикол. 168—169; Одинцов 36—40; Этимология 1972, 123—128; Фасмер II 525—526; Преобр. I 443; Шипова 223—224; Львов Лексика ПВЛ 146; Sławski V 214—215; Brückner 312; Karłowicz SWO 355; Корш ИОРЯС 8/4, 45; AfSlPh 8, 648; Bern. I 734; Lokotsch 5; Щербак ИРЛТЯ 83, 87; Севортян 136—137; Егоров 126; Räsänen Versuch 16.

лощи́на «видолинок; [мокра, заболочена низина, поросла травою Ч; пропуск в оранці; галявина в лісі; яр До]», [*ло́щина*] «лісова галявина Ж; низина; низина, що обробляється Гриц», *лощо́ви́на* «лощина»;— р. *лощи́на* «низина, улоговина, ущелина, долина», бр. [*лашчы́на*] «низина», [*лагчы́на, лахчы́на*] «те.»;— похідне утворення від др. **лоскъ* «пологa низина, долина» (пор. р. [*лоск*] «тс.; невелика балка, яр»), етимологічно не зовсім ясного, можливо, тотожного з *лоск* «блиск».— Шанский ЭИРЯ II 137; КЭСРЯ 247.— Пор. **лоск**[1].

лювáтий, *лювáтіти*, *лоя́ний*, *лоя́ня*, *лоя́стий* — див. **ли́ти**.

лоя́льний «який тримається в межах законності; доброзичливий»;— р. *лоя́льный*, бр. *лаяльны*, п. lojalny, ч. loajální, слц. lojálny, вл. lojalny, loyalny, болг. *лоя́лен*, м. *лојален*, схв. *лȍјāлан*, слн. lojálen;— запозичення з французької мови; фр. loyal «вірний, чесний» (< ст. loial, leial) зводиться до лат. lēgālis «законний», похідного від lex (род. в. lēgis) «закон»; первісним значенням фр. loyal було, очевидно, «законний».— CIC[2] 500; Фасмер II 526; Kopaliński 582; БЕР III 482; Dauzat 444; Gamillscheg 580; Walde—Hofm. I 789.— Див. ще **лега́льний**.

луб «внутрішня частина кори дерева; виріб з цієї частини кори; [кора О; кора ялини О; картон МСБГ; задник МСБГ; обвід сита О; дерев'яна обичайка навколо млинових каменів Ник]», [*луба́р*] «той, хто виготовляє короби для решіт», [*луба́рнє*] «млин, де мелють луб» ВеУг, [*лу́б'є*] «старе поношене взуття МСБГ; луб Ж», [*лубль*] «луб» Ж, [*лу́бка*] «табакерка Г; дерев'яна сільниця, виготовлена довбанням Л; стара зношена шапка МСБГ», *лубо́к* «луб: липова дошка для малювання або гравірування картини; надрукована з такої дошки картинка; (мн.) віз, сани з кузовом з лубу; (переважно мн.) шина на місці перелому кісток; [зруб коло криниці Мо; частина дівочого головного

убору Г; картон, твердий папір МСБГ; палітурка МСБГ; задник МСБГ]», *лýб'я* «луб, частина кори; [кора, знята з дерева великими шматками]; у сполученні *старé лýб'я*, [*старé лýбля* Ме] (знев. про стару людину), *луб'я́нка* «виріб з лубу; [віз, обшитий лубом; осіннє житло гуцульських дроворубів]», [*лубкóм*] «густо, твердо» Ж, [*лубкúй*] «твердий, тугий, цупкий, міцний» Ж, [*лупкúй*] «тс.» МСБГ, *лубкóвий*, [*лубóватий*] «зашкарублий» МСБГ, *лубóчний*, [*лубувáтий*] «схожий на луб», *луб'яни́й*, [*вúлубити*] «зняти луб» Ж, [*залубувáтіти*] «затвердіти» (про хліб), [*підлýбник*] «шматок шкіри на заднику чобота», [*полýбок*] «обичайка», [*пóлубка*] «шматок лубу в жіночому головному уборі» Нед;— р. бр. *луб*, п. вл. нл. łub, ч. lub «фанера; кора», слц. lub «луб», болг. *луб* «обвід решета; дошка; липова кора», м. *луб* «луб; обвід решета», схв. *лу̏б*, слн. lúb;— псл. lubъ від ie. *loubh- або *loub-;— споріднене з лит. lubà «дошка», мн. lùbos «стеля», lúobas «кора, лико», лтс. luba «луб», luôbs «шкаралупка», прус. lubo «тесина», алб. labë «кора», лат. liber «кора; книга» (< *lub(h)ro-), далі з дісл. laūpr «кошик», дангл. léap «корзина; верша», двн. louft «кора, лико», louba «навіс», нвн. Laube «легка будівля, альтанка», ірл. luchtar «човен», які зводяться до ie. *leu-/lou-, звідки також псл. lupiti, укр. *лупúти*.— Фасмер II 526—527; Преобр. I 473; Sławski V 266—269; Brückner 313; Machek ESJČ 342; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 212; БЕР III 483—484; Skok III 322—323; Bezlaj ESSJ II 153; Bern. I 741; Stang 34; Mühl.-Endz. II 509; Trautmann 150—151; Fraenkel 388; Jóhannesson 747—748; Ernout—Meillet 374; Pokorny 690—691.— Пор. **залýбні, лоб, лупúти, пáлуба.**

[**лубúн**] (бот.) «люпин, Lupinus L.» Л, [*лубін* Л, *лýбін* Ж. *лубінь* Mak];— бр. *лýбін* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. łubin, lubin походить від слат. lubinus (< лат. lupīnus, lupīnum) «тс.».— Sławski V 276—277.— Див. ще **люпúн.**

[**лубинька**] (бот.) «вид неїстівних грибів, Agaricus alutaceus Pers.» Mak;— р. [*лубешка, лубишка, лубёшка*] «синюватий з фіолетовим відливом гриб», [*лубовúк*] (гриб), [*лубяни́ца, лубя́нка, лубя́шка*] «тс.»;— очевидно, результат фонетичної видозміни іншої назви цих грибів [*голубинка*] «тс.», зближеної з основою *луб*.— Див. ще **голубíнка.**

лýбка — див. **лýпка.**

[**лýбóк**[1]] «вид гри при поховальному ритуалі; труп Ж; гра дітей чи дорослих, родичів і знайомих напередодні похорону померлого Мо; прощання з покійним, розмови та розваги увечері біля покійного МСБГ; (у виразі [*б'ють лубка*]) вид ритуальної гри біля покійника О»;— р. [*лубóк*] «великодня гра»;— очевидно, пов'язане з *луб* «внутрішня частина кори; виріб з неї», *лýбóк* «тс.», оскільки одним з елементів ритуальної гри біля покійника є биття чимсь, що могло вироблятися з лубу; пор. синонімічне [*лопáтка*] «палиця, якою б'ють під час ритуальної гри біля покійника» О, [*лопаткú б'ють*] «вид ритуальної гри біля покійника» О.— Див. ще **луб.**

лубок[2]— див. **лýпко.**

луг[1] «поросла травою і кущами лука; (заст.) низина, поросла лісом; [пасовище біля річки Ж; сінокісна низина Ч; рід верби ВеЗн]», [*лугáр*] «той, хто переховується в лузі; розбійник», [*лугúна*] «лугова трав'яниста рослинність» МСБГ, *лугівка* «лугова річка», [*лугóв'є*] «заплавна лука» Ч, *лугóвúна* «луг; місце, де раніше був луг; [низина Гриц; лугова трав'яниста рослинність МСБГ; вид лози Ж; лоза для кошиків О; прибережна сінокісна низина Ч; лісова галявина, покрита травою Ч; луг за полями Ч; розораний луг Ч]», [*лужáйка*] «невеликий луг біля річки; поляна, поросла травою» Ч, [*лужáнка*] «галявина; прибережний луг» О, [*лужанкú*] (мн.) «лісові луки» О, [*лýжжя*] «низина, яка затоплюється весняною водою» Ч, *лужúна* «луг; [лоза для кошиків О; вид верби ВеЗн]», [*лýжка*] «низина, поросла лісом» Ч, [*лýжки*] «заплавна лука; болото, поросле кущами» Ч, *луговúй*, *лугарювáти* (заст.) «переховуватися в лузі», [*вúлуг*] «низина» Гриц, [*залýжжя*], *залýжити* «перетворити (земельну ділянку) в луг», [*розлýг*] «великий луг» Нед;—

р. *луг* «лука; [низина над річкою; пасовище]», бр. *луг* «лука, сінокіс», др. *лугъ* «ліс; болото; низина; заплавна лука», п. łąg, ч. luh «лука; ліс над річкою», ст. «ліс; лісова лука; долина», слц. luh «вологий ліс; гай над водою», вл. łuh «болото, трясовина», нл. ług «болото, болотиста долина, волога лука», болг. *лъг* «лісок серед лугу; лука; пасовище», м. *лаг* «гай», схв. *лу̑г* «ліс, гай», слн. lóg «гай, низький ліс; [невелика низина; лука над водою]», стсл. **лѫгъ** «гай, невеликий ліс»;— псл. **lǫgъ* «кривизна, зниження поверхні землі; низький ліс, прибережні зарості; болото», пов'язане чергуванням голосних з **lęga* «низина, яма», яке простежується в р. [*ля́га*] «калюжа, яма з водою, болото; низьке вологе місце в заростях», п. кашуб. [lëga] «низина», [lëgnoc są] «викривлятися на дощі і сонці», [lëgłi] «низинний; сідлуватий (про коня)»;— споріднене з лит. lẽngė (=lénkė) «нижче розташована земля; низько розташована лука, поле», lingúoti «рухатися туди й сюди; схилятися; хитатися; кивати, колихати», алб. lëngor «гнучкий»; ie. **leng-* «гнути, кривити» є варіантом синонімічного ie. **lenk-*, звідки псл. lǫka «лука, луг», lǫkъ «лук» (зброя); зіставляється далі з дат. lung «болотистий грунт», шв. Lungen (назва місцевості) (Petersson AfSlPh 34, 376); малопереконлива гіпотеза про суфіксальний характер -g- в псл. lǫgъ і про його спорідненість з болг. *лам* «яма, рів», лтс. lāms, lāma, лит. lomà «зниження грунту, калюжа, яма» (Moszyński PZJP 161); безпідставно пов'язувалося з діспл. lyng «вереск», шв. lingon, ст. ljung «брусниця» (Charpentier Le Mond Oriental I 222), з прус. wangus «лука», гот. waggs «поле, лука», днн. wang «поле, нива», діспл. vangr «поле, луг» (Vaillant RÉS 18, 76—77); були спроби знайти споріднені слова в неіндоєвропейських мовах (Oštir AAS I 94, III 160).— Фасмер—Трубачев II 527; Преобр. I 473—474; Sławski V 79—82; Brückner 309; Machek ESJČ 343; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 536—537; Skok II 326—327; Bezlaj ESSJ II 147—148; Trautmann 157—158; Fraenkel 355; Pokorny 676.— Пор. **лу́ка**.

луг[2] «гідроокис натрію, калію та інших металів; водний настій попелу для миття, прання», [*луговѝна*] «луг» Ж, *лу́жний*, *лу́жити* «обробляти лугом», *ви́лугувати*, *ви́лужити*, *ви́лугуваний*, [*вилужкова́нє*] «промивка лугом» Ж, *підлугóвувати* (хім.) «додавати лугу», *підлу́жити*, *підлу́жувати*;— р. *луг*, [*лу́га*] «розчин квасців для фарбування шкіри», бр. *луг*, [*лух*], п. нл. ług, ч. louh, слц. lúh, вл. łuh, полаб. läug, болг. *луга́*, схв. *лу̑г*, слн. lúg;— псл. lugъ (luga) «розчин попелу для прання, миття», запозичене з давньоверхньонімецької мови; двн. louga (свн. louge, нвн. Lauge) «тс.» походить від пгерм. **laugō*, ie. **lou̯ə́kā́*, похідного від ie. **lou̯-* «мити», до якого зводяться лат. lavo «мию», гр. λούω «тс.», вірм. loganam «купаюся», хет. laḫ(ḫ)u- «лити»; розглядається також як пізніше запозичення з свн. louge або нвн. Lauge (Karłowicz SWO 356; Bern. I 744; Brückner 314; Фасмер II 527); для східнослов'янських форм припускається посередництво польської (Sławski IV 297) або західнослов'янських мов (Фасмер II 527); непереконливі спроби зведення слов'янських слів безпосередньо до пгерм. **lauga*, **laugō* (Stender-Petersen 249—252), гіпотеза про первісну спорідненість слов'янських і германських слів (Младенов 279; Milewski RSl II 132) та припущення про зв'язок псл. lugъ з псл. luža «калюжа, болото» (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 166—168).— Sławski V 297; Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 293; Holub-Kop. 211; Skok II 326; БЕР III 485—486; Младенов 279; Bezlaj ESSJ II 155; Mikl. EW 175; Kiparsky GLG 248; Hirt PBrB 23, 535; Walde—Hofm. I 773—775; Pokorny 692.

лу́гер (бот.) «конюшина лучна, Trifolium pratense L.» Доп. УжДУ II, [*лугар*, *лу́гера*, *лу́йгера*, *ловгер*, *лугер дикий*] «тс.» ОЛА 1981;— запозичення з угорської мови; уг. lóhere, [lúher, lóher] «тс.» (звідки також рум. [luhăr, luhără] «тс.») є складним утворенням з основ іменників ló «кінь» і here «конюшина» (давніше «яєчко»), що має фінноугорське походження.— Лизанец 608; Сабадош ОЛА 1981, 81;

MNTESz II 95—96, 783.— Див. ще **ло́ваш.**

[луге́ря] «рибальська сітка» Кур;— неясне; може бути пов'язане з п. lugier «невеликий моторно-парусний рибальський човен», що походить від нім. Lúgger, джерелом якого є англ. lugger «тс.» (Kopaliński 586); проте пор. також [*рагéля* (*ругéля*)] «сітка».

[луги́вка] (орн.) «синиця чорноголова, Parus palustris L.; чайка звичайна, чибіс, Vanellus vanellus L.» Шарл, [*луговиця*] «чайка звичайна» Шарл;— р. [*лýгóвка*] «чибіс»;— похідні утворення від *луг*; назви зумовлені місцем гніздування птахів, які оселяються на луках у річкових долинах, коло степових боліт, морського узбережжя, на вогких ділянках листяних лісів недалеко від води.— Воїнств.— Кіст. 61—62, 285; Птицы СССР 232, 523.— Див. ще **луг**[1].

[**луговик**] (бот.) «щучник, Deschampsia P. B. (Aira caespitosa L.)» Мак;— р. *луговúк* «тс.»;— похідне утворення від *луг*; назва зумовлена тим, що щучник зустрічається в основному на луках і в лісах.— Вісюліна—Клоков 95; Анненков 18; Симоновић 165.— Див. ще **луг**[1].

[лу́да[1]] «омана, брехня; оптичний обман, ілюзія, мана; привид; личина Ж», [*лудúна*] «приманка» Ж, [*лýдиця*] «тс.» О, [*лудúти*] «приваблювати, заманювати; годувати худобу грубим, некалорійним кормом МСБГ», [*злýда*] «омана», [*злудáннє*] «злість, інтрига» Пі, [*злудли́вий*] «оманливий» Ж, [*злýдний*] «тс.», [*злудúти*] «обманути» Ж, [*залýдник*] «спокусник, обманщик» Ж, [*залудúти*] «закликати; заманити, обманути» Ж, [*залýдуватий*] «дурний, нерозсудливий; божевільний» Ж, [*налýдуватий*] «тс.» Ж, *облýда* «лицемірство; лицемір; [привид, обманний вигляд]», *облýдник* «лицемір», *облýдливий*, *облýдний* «лицемірний», [*улýда*] «омана, зваба; мрія» Нед, Пі, [*улудли́вий*] Нед;— р. [*луд*] «божевільний; дурень», [*лудúть*] «обманювати», бр. [*лýдзиць*] «знущатися, насміхатися», др. цсл. *лудъ* «нерозсудливий, нерозумний», п. łudzić «манити, спокушати», ч. louditi, слц. lúdit' «тс.», болг. м. *луд* «дурний, божевільний», схв. *лу̏д* «тс.», *лу̏дити се* «робити дурниці», слн. [lûd] «дурний, божевільний», [lúditi] «вабити», [lôditi] «манити», стсл. **лоудъ** «нерозумний», **лоудити** «обманювати»;— псл. ludъ «нерозумний», luditi «обманювати, зводити, вабити»;— споріднене з гот. liuts «лицемірний», liuta «лицемір», luton «обманювати», дангл. lot «обман», lytiȝ «хитрий, лукавий», lūtan «гнутися», дісл. lūtr «кривий», лит. liū̃dnas «сумний, пригнічений», liū̃sti «засумувати» (ієв. *leud- «гнутися; лицемірити»); менш обгрунтоване зіставлення з лат. lūdus (< loidos) «гра» (Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 293; Petr BB 25, 142) або виведення з псл. *o-blǫditi з припущенням перерозкладу в *ob-lǫditi (Vaillant Slovo 2 Zagreb 1953, 9—10).— Фасмер—Трубачев II 528; Преобр. I 474—475; Sławski V 293—296; Brückner 314; БЕР III 486—489; Skok II 325—326; Bezlaj ESSJ II 147; Bern. I 743—744; Stang 34; Mikl. EW 175; Trautmann 151; Fraenkel 378—379; Feist 325—326, 328; Pokorny 684.

лу́да[2] «більмо», [*налýди*] «плівка на очах, більмо» Ж, [*налýди*] «тс.» Нед, *полýда* «більмо», [*пóлуди*] «тс.» Нед, *полýдуватий* «з більмом»;— р. [*лýда́*] «більмо»;— очевидно, пов'язане з *лудúти* «покривати оливом».— Преобр. II 475.— Див. ще **лудúти.**

луда́н «старовинна блискуча тканина; пошитий з неї одяг; [одяг, шитий золотом; ошатний одяг Ж]»;— р. [*лудáн*] «тканина камка; шовкова хустина, фартух», [*лудáнный*] «шовковий», [*лудáновый*] «тс.», ст. *луданъ* «сорт шовкової тканини», *лауданъ* «тс.», др. *луда* «плащ, верхній одяг (звичайно шитий золотом)»;— не зовсім ясне; здебільшого розглядається як запозичення з германських мов і зіставляється з нвн. Loden «грубе сукно», двн. lodo «тс.», свн. lode «груба вовняна тканина» (Шелудько 38; Фасмер II 529; Преобр. I 474; Bern. I 743), до яких зводяться й п. loden «грубе волохате сукно, вовняна тканина», ч. loden, ст. luden, слц. lodén, болг. схв. *ло́ден*, слн. lóden «тс.» (Sławski IV 320—321; Kopaliński 581; Sł. wyr. obcych 434; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 209;

Bezlaj ESSJ II 147); однак, зважаючи на значну відмінність семантики східнослов'янських форм, можна прийняти гіпотезу про походження їх від західнокавказького (адигейського) läudan «вид шовкової тканини, шовкова хустина», букв. «шовк з Лоо (на березі Чорного моря, біля Сочі)» (Абаев Этимология 1963, 116—119).— Фасмер—Трубачев II 529.— Пор. **лу́дина.**

[луданка] (бот.) «лобелія, Lobelia L.» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з р. [*луда́ный*] «ліловий», оскільки лобелія має сині квітки.— Пор. **лудни́к.**

[лу́дина] «одежина; старий одяг, лахміття МСБГ», [*лудіння*] (зб.) «одяг, вбрання», [*лу́дінє*] «тє.» Ж;— р. [*лу́да*] «верхній одяг, плащ, мантія», др. *луда* «тє.»;— очевидно, запозичене в давньоруську мову з давньоскандінавської; діскл. loði «грубий верхній одяг» споріднене з днн. lodara «клапоть», lotho «плащ», двн. lodera «пелюшка», lodo (ludo) «груба вовняна тканина, плащ з неї», нвн. Loden «плащ», дангл. lopa «тє.».— Фасмер II 529; Филин Происх. яз. 572—573; Львов Лексика ПВЛ 69; Преобр. I 474; Потебня К ист. зв. 3, 32; Bern. I 743; Mikl. EW 175; Kluge—Mitzka 444—445.— Пор. **луда́н.**

луди́ти «наносити олив'яне покриття (на металеві вироби)», *луди́льник*, *лу́дження*, *лудіння*, *лу́джений* «вкритий полудою», *луди́льний*, [*облу́да*] «полуда; позолота» Бі, [*палу́жа*] «полива» Л, *полу́да*;— р. *луди́ть* «покривати полудою», бр. *лудзіць* «тє.», др. *лудити* «покривати оливом», *луженъ*;— не зовсім ясне; здебільшого пояснюється як запозичення з німецької мови і пов'язується з снн. loden «паяти» (Фасмер II 529) або з нвн. löten, свн. loeten «тє.», спорідненими з свн. lōt «свинець», гол. lood, дангл. lēad, англ. lead «тє.» (Преобр. I 475; Kluge—Mitzka 446); припускається також, що р. *луди́ть* виникло в російській мові як похідне від [*луда*] «полуда» < «оболонка» < «верхній одяг» (КЭСРЯ 248); непереконливе зіставлення з кельт. * loudja «свинець», ірл. luaide «тє.» (Šachmatov AfSlPh 33, 90), оскільки слово не праслов'янське.— Bern. I 743; Matzenauer 58.— Пор. **лютува́ти.**

[лу́дица] «вудка» Ж;— очевидно, результат фонетичної видозміни форми [*у́дица*] «тє.», викликаної розвитком протетичного ў і наступною зміною його в л або зближенням з [*лу́дица*] «принада (для риби)», пов'язаним з [*лу́да*] «омана», [*луди́ти*] «приваблювати».— Див. ще **ву́дка.**— Пор. **локайка, лока́ція, лота́ва, лу́да**[1].

[лудни́к] (бот.) «цибуля гірська, Allium fallax Schult. (A. montanum Schmidt)» Ж;— неясне.

[лу́жа] «калюжа Ж; низина з водою після весняної повені Ч», [*лу́жжя*] «низина, що заливається весняною водою» Ч;— р. *лу́жа* «калюжа», бр. *лу́жа*, *лу́жына*, др. *лужа*, п. łuża (з укр.), ч. louže, ст. lúže, слц. [luža], вл. нл. łuža, полаб. läuza, схв. *лу́жа*, слн. lúža, стсл. **лоужа** «тє.»;— псл. luža < *lug-ja < lougja «тє.»;— споріднене з лтс. luga «драглиста, болотиста маса в заростаючих озерах», lugava «погана осіння погода», luga «драглі», лит. liūgas «калюжа; трясовина», lugnai «в'язке болото», іллір. *lugas або *lugā «болото», звідки алб. l'ëgatë «болото, калюжа», l'igatë «тє.»; далі зіставляється з гр. λυγαῖος «темний», ἠλύγη «темнота»; ie. *leug- «темний».— Фасмер II 529—530; Преобр. I 475; Machek ESJČ 342; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; Schuster-Šewc 791—792; БЕР III 489—490; Skok II 333; Bezlaj ESSJ II 158; Мартынов Язык 75—76; Bern. I 748; Trautmann 163; Fraenkel 379; Pokorny 686.— Пор. **калю́жа.**

[лужа́ни] (мн.) «кукурудзяне бадилля» Мо, [*лужа́н*] «стебло кукурудзи» Гриц, [*лужа́ня*, *лужи́на*] «тє.» тж;— результат фонетичної видозміни форми [*длужа́ни*] «кукурудзяне бадилля» (пор. також [*глужда́ни*, *глужда́ння*] «тє.»), можливо, під впливом молд. *лу́жер* «стебло».— Див. ще **глужда́ни, длужа́ни.**

лужича́ни (одн. *лужича́нин*) «лужицькі серби», *лу́жицький*;— р. *лужича́не* (*лужича́нин*), *лу́жицкий*, бр. *лу-*

жыча́нін, лу́жыцкі, п. Lużyczanin, łużycki, ч. слц. Lužičan, lužický, болг. *лужича́нин, лужи́шки*, слн. Lužičan, lúžiški;— очевидно, через польське посередництво запозичено з верхньолужицької мови; вл. Lužičan, łužiski (нл. Łužycan, łużyski) є похідними від вл. Łužica (нл. Łużyca) «Лужиця», назви місцевості, яку населяють лужичани, пов'язаної з вл. łuh «луг» (нл. ług «тс.»); спочатку назва стосувалася лише Нижньої Лужиці і була зумовлена природними особливостями цієї місцевості.— Фасмер II 530; БЕР III 491; Skok II 327; Schuster-Šewc 792.— Див. ще **луг**[1].

[**лу́жко**] «ліжко» Ж, МСБГ, Ме;— запозичення з польської мови; п. łóżko «тс.», як і ч. lůžko, слц. lôžko, вл. łožko, бр. [*ло́жко*], укр. *ліжко* «тс.», зводиться до псл. (пн.) *łožьko, демінутивного похідного від łoże «ложе», пов'язаного з leżati «лежати».— Sławski V 261—262; Machek ESJČ 342; Schuster-Šewc 782.— Див. ще **лежа́ти**.

лу́жу́х — див. **лежа́ти**.

лу́за «один із шести отворів по краях більярдного стола»;— р. бр. *лу́за*;— запозичення з польської мови; п. łuza (давніше bluza) «тс.» походить від фр. blouze «заглиблення (у більярді, у грі в лапту)», що не має певної етимології.— КЭСРЯ 248; ССРЛЯ 6, 390; SW II 828; Dauzat 94.

[**луза́вий**] «з круглими білими плямами» (про коней);— р. [*лу́зы*] «брудні плями на шибках»;— неясне.

лу́за́ти «лущити» СУМ, Ж, [*луза́ть*] «лущити, обчищати (квасолю, горох, кукурудзу)» Л, [*луза́тися*] «лущитися», [*лузан*] «горіх, що сам вилущується», [*лузанє́ць*] (зм. до *лузан*), *луза́льний* «призначений для лузання», *ви́лузати(ся), ви́лузнутися* «випасти з твердої шкаралупи; [вийти з яйця (про курчат)]», [*від-лу́зати*] (перен.) «пройти, проїхати», [*злу́знути*] «зникнути», [*злу́знутися*] «злущитися», *залу́заний* «засмічений лузгою»;— р. [*луза́ть*], бр. *лузаць*, п. [łuzać się] «вилущуватися» (з укр. або бр.);— очевидно, результат фонетичної видозміни у східнослов'янських мовах давнішого [*лу́зга́ти*] «лузати», пов'язаного з *лузга́*.— Фасмер II 530; Преобр. I 475—476; Горяев 193; Sławski IV 374; Brückner 315; БЕР III 490; Bezlaj ESSJ II 158.— Див. ще **лузга́**.

лузга́ «тверде покриття насіння; [луска; дуже дрібна рибка Бі]», [*лузга́тий*] «лускатий» Бі, [*лузга́ти*] «лузати» Бі, [*лузка́ти*] «тс.» Бі;— р. *лузга́, лу́згать* «лузати, лущити», бр. *лузга́, лузга́ць* «лузати», [*лужджы́ць*] «терти льон», п. (каш.) [łuzga] «гільза від набою», [łuzgać] «лущити», болг. [*лу́згам*] «штовхаю», [*лу́ждя*] «очищаю гілку від листя», с.-цсл. *лузгати* «жувати», слн. lúzgati «чистити, лущити»;— псл. luzga «лузга», luzgati «лузати», паралельне до luska «луска»;— споріднене з лит. lùzgana «луска риби», lùzgis «обірванець», lùgzti, lūzgù «розривати», паралельними до лтс. laũska «уламок, тріска, шкаралупа», лит. luskà «клапоть».— Фасмер II 530; Преобр. I 475—476; Горяев 193; Потебня РФВ 3, 91; Sławski V 374—376; Brückner 315; Schuster-Šewc 790; БЕР III 490; Skok II 340; Bezlaj ESSJ II 158; Bern. I 744, 747; Trautmann 152; Būga RR I 460; Fraenkel 393.— Див. ще **луска́**[1].— Пор. **лупи́ти**.

[**лузува́ти**] «хворіти залозами» (про коней) Па;— результат видозміни деетимологізованої форми [*залозува́ти*] «хворіти гландами, мати запалені гланди», [*залузува́ти*] «хворіти залозами», в якій початкове *за-* стало помилково осмислятися як префікс.— Див. ще **за́лоза**.

Луї́за (жіноче ім'я);— р. болг. *Луи́за*, бр. *Луі́за*, ч. Luisa, Lujza, слн. Luiza;— недавнє запозичення з французької мови; фр. Louise є формою жін. р. від чоловічого імені Louis, яке зводиться до лат. Ludovicus (Clodovicus), що походить від герм. Hlodwig, утвореного з основ hlod «слава» і wig «битва».— Суперанская 430, 507; Спр. личн. имен 507; Knappová 247; Dauzat Dict. des noms 398.— Див. ще **Лю́двіг**.

лук[1] «знаряддя для метання стріл; [дуга; знаряддя для обробки шерсті]», *лука́* «вигин краю сідла», [*лука́р*] «стрілець з лука» Ж, [*лукови́на*] «вигин», *лу́чни́к* «виготовлювач луків; стрілець з лука», [*лучо́к*] «смичок; грабки коси

Гриц» [*лу́шник*] «лучник», [*луковáтий*] «який має заглибину, кривизну, вигнутий», [*лукóвий*] «тс.» Ж, [*лучковáтий*] «дугоподібний; (про коня) з прогнутою спиною», [*лу́чний*] «зігнутий в дугу», [*лукувáтися*] «вигинатися, прогинатися» Ж, [*облу́к*] «зігнутий прут, дуга; лука сідла», [*облу́че*] «холка коня» Ж, [*облуковáтий*] «овальний» Ж;— р. бр. *лук* (зброя), др. *лукъ* «тс.; вигин у сідлі», п. łęk «дуга; [вид зброї]», ч. luk «вид зброї; дуга», слц. luk «вид зброї; вигин», вл. łuk (зброя), болг. *лък* «вид зброї; смичок», м. *лак* «вид зброї; кривизна», схв. *лу́к* «вид зброї; дуга; смичок», слн. lók «тс.», стсл. **лъкъ** (зброя);— пол. łękъ «вигин; вид зброї», пов'язане чергуванням голосних з **lękti* «гнути, кривити»;— споріднене з лит. lenkas «лук; дуга, обруч», lankùs «гнучкий», лтс. lùoks «вигин, дуга», luôks «гнучкий»; ie. **lenk-/lonk-* «гнути, кривити».— Фасмер II 531; Преобр. I 476—477; Горяев 193; Sławski V 111—113; Brückner 309; Machek ESJČ 343; Holub—Kop. 212; БЕР III 550—551; Skok II 280; Bern. I 739—740; Mikl. EW 165; Trautmann 159; Fraenkel 356—357; Pokorny 676—677; Иллич-Свитыч 1976, 27—28.— Пор. **лу́ка́**, **лука́вий**, **ляк**[1].

[**лук**[2]] (бот.) «цибуля, Allium L.; часник, Allium sativum L. Ж; часник дикий Ме», [*лукíвка*] (у сполученні [*л. двулиста*] «проліска дволиста, Scilla bifolia L.») Ж, *лу́ковиця* (анат.) «розширена частина деяких органів, частин організму», [*луковúця*] «цибуля» Ж, [*лучéйка*] «часник, Allium sativum L.; цибуля городня, Allium cepa L.» Ж, [*лучúця*] «хара звичайна, Chara vulgaris L.», [*лукáтий*] «з великими зубцями» (про часник) Ж;— р. бр. болг. *лук*, «цибуля», др. *лукъ*, п. łuk, ч. слц. luk, полаб. läuk, схв. *лу́к*, слн. [lúk], стсл. **лоукъ** «тс.»;— загальноприйнятої етимології не має; здебільшого реконструюється пол. łukъ як запозичення з давньогерманських мов; пгерм. **louka-*, звідки двн. louh, свн. louch, нвн. Lauch, діел. laukr, днн. lōk, виводиться з ie. **leug-* «гнути, вигинати»; висувалась гіпотеза про первісну спорідненість слов'янських і германських форм і про походження їх від ie. **leuk-/louk-* «світити, світлий», що виступає в р. болг. *луч* «промінь», гр. λευκός «білий» (Младенов 280); для герм. **louka-* припускалось також запозичення з праслов'янської мови (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 169—170); малопереконливе припущення про незалежне походження германських і слов'янських форм з доіндоєвропейського субстрату (Machek Jm. rostl. 265).— Фасмер II 531; Преобр. I 477; Sławski V 303—305; Brückner 314; БЕР III 495—498; Skok II 327—328; Bezlaj ESSJ II 155; Bern. I 744—745; Kiparsky GLG 249; Schrader Reallexikon II 711; Kluge—Mitzka 425; Pokorny 685—686.

лу́ка́ «рівна місцевість, вкрита травою, луг; вигин річки або берега моря; [місце біля хати, де косять траву О; сінокісна низина у вигині річки Ч]», [*лу́ки*] (мн.) «заплавний луг у вигині річки» Ч, *луківни́к*, *луківни́цтво*, [*лу́чки*] «вигин річки; луг у вигині ріки» Ч, [*лучани́й*] «луговий», *лучни́й* «тс.», [*залу́ка*] «вигин річки» Ж, [*палу́ка*] «лука» Г, Ж, *прилу́ка*, *узлучина* КІМ;— р. *лука́* «вигин, поворот річки; кривизна; [луг; затока]», бр. *лука́* «вигин річки», др. *лука* «вигин; затока; хитрість, підступність», п. łąka «місцевість, поросла травами», ч. louka, ст. lúka, слц. lúka, вл. нл. łuka «тс.», болг. *лъка́* «вигин; низина над річкою, луг; пасовище», м. *лака* «волога місцевість над річкою з хорошою пашею», схв. *лу́ка* «порт, пристань; луг», слн. lóka «болотистий луг у долині», стсл. **лъка** «затока; болото»;— пол. łęka «кривизна; затока; вигин річки; місцевість у вигині річки; луг», пов'язане чергуванням голосних з **lękti* «гнути, кривити»;— споріднене з лит. lankà «луг над річкою; долина», лтс. lañka «низина, рівнина; вигин річки», лит. ąlanka «затока».— Фасмер II 531—532; Преобр. I 476; Sławski V 83—85; Brückner 308; Machek ESJČ 341; Schuster-Šewc 786—787; БЕР III 551—552; Младенов 284; Skok II 280—281; Bezlaj ESSJ II 148; Толстой Сл. геогр. терм. 114—115; Bern. I 739—740; Trautmann 160; Fraenkel 339.— Див. ще **лук**[1], **ляк**[1].— Пор. **лука́вий**.

Лука́ (чоловіче ім'я), [*Лука́нь, Лука́ч*], [*Лу́кич*] «син Луки» Ж, [*Луць*] Ж, ст. *Лоука* (1404), *Лука* «въскр(е)шаяй» (1627);— р. бр. болг. *Лука́*, др. *Лука*, ч. ст. Luka, схв. *Лу̑ка, Лу́ка*, слн. Luka, стсл. **Лоука**;— через посередництво церковнослов'янської мови запозичене в давньоруську мову з грецької; гр. Λουκᾶς, можливо, походить від лат. Lucas, пов'язаного з lux (род. в. lucis) «світло» (ім'я первісно означало «народжений при сході сонця»); припускається також первісне значення «походженням з Луканії».— Беринда 220; Суперанская 431; Петровский 144; Спр. личн. имен 431; Knappová 122; Илчев 307; Constantinescu 97.— Див. ще **Лукі́й**.— Пор. **Лука́ш**.

лука́вий «хитрий, підступний; грішний, нечестивий; біс, диявол; [злий Ж; невдоволений, заздрісний О]», *лука́вець, лука́винка*, [*лука́вник*] «лукавий», *лука́вство, лука́вити* «хитрувати; [ненавидіти, підбурювати О]», [*лука́внува́ти*] «хитрувати; кривити душею»;— р. *лука́вый* «хитрий, підступний», *лука́вить* «хитрувати; [ходити криво (про птахів)]», др. *лукавъ* «хитрий, підступний; звивистий (про річку)», п. *łąka «зрада, підступ», ст. łękawa «вигин, кривизна», łękawy «який має форму лука», ч. [lukavý] «луговий», болг. *лука́в* «підступний, хитрий», [*лъка́в*] «тс.», м. *лукав*, схв. *лу̏кав*, [*лу̏кав, лука̑в*] «хитрий», слн. lokàv «тс.», стсл. **лѫкавъ** «злий, підступний, хитрий»;— псл. lǫkavъ «вигнутий, кривий; хитрий, підступний», похідне від *lǫka «кривизна, вигин»; розвиток семантики, як у псл. krivьda «неправда, несправедливість», похідного від krivъ «неправий, несправедливий, фальшивий, злий» < «кривий, вигнутий».— Фасмер II 532; Sławski V 85, 113—114; БЕР III 498, 552; Skok II 328—329; Bezlaj ESSJ II 148; Bern. I 739—740; Mikl. EW 165; Būga RR I 111.— Див. ще **лу́ка́**.— Пор. **лук**[1], **ляк**[1].

Лука́ш (чоловіче ім'я);— бр. *Лука́ш*;— запозичення з польської мови; п. Łukasz, як і ч. Lukáš, Lukeš, слц. Lukáš, вл. Lukaš, нл. Łukas, Łukaš, походить від лат. Lucas, яке пов'язується з lux (род. в. lucis) «світло» або з назвою області Lucania «Луканія».— Див. ще **Лука́**.— Пор. **Лукі́й**.

Луке́рія (жіноче ім'я), *Луке́ра, Луке́ря*, [*Луке́рка* Ж, *Лу́ця* Бі, *Лю́ця* Бі], ст. *Лукерья* (1481);— р. *Луке́рья*, бр. *Луке́р'я*, болг. *Луке́рия*, цсл. **Лѹкеріꙗ**;— результат видозміни імені *Глике́рія*, можливо, під впливом *Лукі́я, Луки́на*.— Сл. вл. імен 244; Суперанская 86, 88; Петровский 144; Спр. личн. имен 507; Илчев 308.— Див. ще **Глике́рія**.

Луки́на (жіноче ім'я);— р. *Луки́на*, бр. *Лукі́на*;— очевидно, через посередництво грецької мови (гр. Λουκίνα) запозичено з латинської; лат. Lucina (звідки також п. Lucyna, ч. Lucina) утворено від lux (lucis) «світло»; розглядається також як похідне від чоловічого імені *Лукі́й*.— Суперанская 507; Петровский 144; Спр. личн. имен 507.— Див. ще **Лукі́й**.— Пор. **Лука́**.

Лукі́й (чоловіче ім'я), *Лукі́я* (жіноче ім'я), *Лу́цька, Лу́ця*, ст. *Лукїй* «от свѣтлости» (1627);— р. *Луки́й, Луки́я*, бр. *Лукі́й*, п. Lucyusz, Łucja, ч. Lucius, Lucie, Lucka, слц. Lucia, вл. Lucija, болг. *Лукий*, м. *Лукие*, схв. *Лу̏ција*, стсл. **Лоукий**;— через церковнослов'янське і грецьке посередництво (гр. Λούκιος) запозичено з латинської мови; лат. Lucius є похідним від lux (род. в. lucis) «світло», спорідненим з гр. λευκός «блискучий, білий», двн. днн. lioht «світлий, світло», псл. lučь «лучина», укр. *лучи́на*.— Беринда 220; Суперанская 1979, 431; Петровский 144; Спр. личн. имен 431.— Див. ще **луч**[1].— Пор. **Лука́**.

[**лу́кно**] (заст.) «гніздо бобра» Ж, ст. *лукно* «міра меду», [*полуко́вщина*] «оброк по одному грошу від лукна» Нед, Пі;— р. [*лукно́*] «корзина з лози, коробка з лубу; міра зерна, борошна», *луко́шко* «кошик», бр. *луко́шка* «тс.», др. *лукъно* «діжечка, корзинка; міра місткості», п. ст. łukno «посудина; міра меду», ч. ст. lukno «берестяна корзина; міра зерна або меду», слц. [lukno] «кошик з кори; стара міра зерна», нл. łuknaško «перегородка в скрині», схв. ст. *лу̏кно* «міра хліба; данина священи-

ку», слн. lǫ́kno «данина священику», lukno «тс.»;— псл. *lǫkъno «посудина з кори дерева; міра зерна, меду», пов'язане, очевидно, з *lękti «гнути», lǫčiti «з'єднувати», укр. *лучи́ти* і, далі, з lyko, укр. *ли́ко*; зіставлялося з гр. λίκνον «віялка; плетена колиска» (Matzenauer 246; Mikl. EW 175).— Винник 92—93; Фасмер II 532; Sławski V 308—310; Bezlaj ESSJ II 149; Bern. I 740.— Див. ще **лу́чи́ти**[1].— Пор. **ли́ко, ляк.**

[**лукови́ця**] (бот.) «гриб часничник великий, Agaricus alliaceus Fr. et Jacq. (Marasmius)» Ж;— похідне утворення від *лук* «цибуля, часник»; можливо, виникло як калька видової наукової назви alliaceus, пов'язаної з родовою науковою назвою часнику allium; назва пояснюється специфічним запахом гриба, який нагадує запах часнику; пор. інші назви цього гриба: укр. *часни́чник*, [*підпенька чесникова* Mak], р. *чесно́чник*.— Зерова Атлас 67.— Див. ще **лук**[2].

[**лукомо́р**] (бот.) «гриб Rhizoctonia Dec.» Ж, [*лукомір*] «тс.» Mak;— складне утворення з основ іменника *лук* «часник, цибуля» і дієслова *мори́ти*; назва зумовлена тим, що цей гриб паразитує на коренях, коренеплодах деяких рослин, зокрема цибулинних, знищуючи їх; можливо, слово є калькою відповідних назв у західноєвропейських мовах, пор. нім. Safrantod, фр. mort du saffran «Rhizoctonia crocorum DC.» (букв. «смерть шафрану»).— Див. ще **лук**[2], **мори́ти.**— Пор. **глузомо́р.**

Лук'ян, *Лукія́н*, [*Лу́цько*], ст. *Лукьянъ* (1385), *Лукіанъ* «чуденъ» (1627);— р. *Лукья́н*, бр. *Лук'я́н*, п. Lucjan, ч. слц. Lucián, болг. *Лукия́н*, м. *Лукијан*, схв. *Лу̏кија̄н*, *Лукѝја̄н*, слн. Lukijan, стсл. **Лоукиıанъ**;— через посередництво грецької мови (гр. Λουκιανός) запозичене з латинської; лат. Lucianus «син Луки; який стосується Луки» є похідним від чоловічого імені Lucas «Лука».— Беринда 220; Суперанская 1979, 431; Петровский 144; Спр. личн. имен 431; Knappová 121.— Див. ще **Лука́.**

[**лулу́кати**] «кричати» (про сову, пугача);— п. [łukać] «кричати» (про сову), схв. *лу̏лавац* «вид сови»;— звуконаслідувальне утворення, яке виникло, очевидно, на основі вигуку **лу(к)*, що передає крики відповідних птахів.— Sławski V 306—307.

[**лулу́сь**] (вигук, що передає звук удару, сильний і швидкий тріск), [*лулу́с*] «тс.» Ж, [*лулу́снути*] «луснути; сильно затріщати» Пі;— результат афективного подвоєння звуконаслідувального вигуку *лусь* (див.).— Пор. **баба́х, бах**[1], **бух.**

лу́мер, *луме́ро* — див. **ну́мер.**

луна́[1] «відгомін, відголосок», [*лун, лу́но, лунь*] «тс.» Ж, [*луна́ння*] «відголоски», *луна́стий, лунки́й, луна́ти* «звучати; відкликатися» (про звук), [*луна́тись, луни́тися*] «відлунюватися» Ж, *відлу́ння, відлу́нок, відлу́нювати(ся), перелу́нюватися;*— р. [*луна́*] «відгомін», [*лу́нуть*] «ударити, хлопнути, вистрілити», бр. [*луна́*] «відгомін», *луна́ць* «звучати, линути»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з псл. luna «місяць; світло; відблиск»; значення «відгомін» могло виникнути внаслідок давнього перенесення значення із зорової сфери на слухову («світло; відображення світла» > «відображення звуку, відгомін»); розглядається також як звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *лу́снути* (Преобр. I 478), у такому разі могло б бути результатом дальшого спрощення приголосних у псл. [*lusna], укр. [*лусна́*] «луна».— Фасмер II 533; Горяев 193; Bern. I 745; Mikl. EW 176.— Див. ще **луна́**[2].— Пор. **лус, лусь.**

[**луна́**[2]] «відблиск, заграва», [*лу́на*] «затишок, порядок; чистота (після побілки)» МСБГ, [*лун*] «відблиск, заграва» Ж, [*лу́но, лунь*] «тс.» Ж, [*луна́ти*] «відблискувати» Ж, [*луна́тися, луни́тися*] «тс.» Ж;— р. *луна́* «місяць (планета); [заграва, відблиск на небі; промінь світла]», [*лунь*] «тьмяне світло», [*луни́ть*] «розвиднятися; кидати тьмяний відблиск», бр. [*луна́*] «невелика хмарка», [*лунь*] «хмара», др. *луна* «місяць (планета)», п. łuna «відблиск сильного світла, вогню; [райдуга]», ч. luna «місяць», ст. luna «промінь, світло, відблиск; місяць», слц. luna «місяць», полаб. lau̯nə, lai̯nə, болг. *луна́*, м. *луна*,

схв. *лу́на*, [lūnà] «тс.», [lûna] «райдуга», слн. lúna «місяць», стсл. **лоуна** «тс.»;— псл. luna «світло, блиск, відблиск; місяць (планета); райдуга»;— споріднене з прус. lauxnos «зірки», лат. lūna «місяць (планета; міра часу); блиск місяця», сірл. lūan «світло, місяць», далі з ав. raōχšna «блискучий, сяючий», свн. liehsen «ясний», гр. λύχνος «світильник», вірм. lusin «місяць», а також з р. *луч*, дінд. rōcaḥ «світло», ав. raōčah- «світло, блиск»; ie. *louksnā, форма жін. р. прикметника *louksno-/leuksno- «блискучий, сяючий», похідного від *leuk- «світити; ясний, блискучий, сяючий»; як назва місяця ie. *louksnā виникло в результаті табуїстичної заміни давнішої назви ie. *mēns-, звідки псл. *měsęcь, укр. *місяць*; заборона вживання первісної назви грунтувалася на віруванні про магічні властивості місяця.— Фасмер II 533; Преобр. I 477—478; Sławski V 308—311; Brückner 314; Machek ESJČ 344; Holub—Kop. 212; БЕР III 509—510; Младенов 280; Skok II 330—331; Bezlaj ESSJ II 158; Мартынов Язык 76—77; Откупщиков 234—235; Bern. I 745; Mikl. EW 176; Trautmann 152; Fraenkel 345; Meillet Études 130, 144; Pokorny 687—689.— Пор. **луч**[1].

[**луна́**[3]] «плями, лишаї на тілі» О, [*луни́на*] «родима пляма»;— болг. *лу́на* «жовтувата або темна пляма на шкірі людини», *лу́ни́ца* «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. *луна́* «місяць», укр. [*луна́*] «відблиск»; пор. семантику споріднених з [*луна́*] слів у різних мовах: п. łuna «світло, блиск», ав. raōχšna «блискучий», дінд. candrá «блискучий; світлий, ясний; місяць; місяцеподібна пляма на пір'ї павиного хвоста», гінді cā̃d «місяць; біла пляма (як зірочка) на лобі тварини», лтс. blaiskums «пляма», споріднене з укр. *блищáти*.— БЕР III 508, 513; Младенов 280; Mikl. EW 176; Bern. I 745.— Див. ще **луна́**[2].— Пор. **луна́**[4].

[**луна́**[4]] «полуда, більмо МСБГ; хвороба очей, куряча сліпота (?)», [*луна́вий*] «з більмом; короткозорий Ж; хворий на курячу сліпоту»;— очевидно, пов'язане з *луна́*[3] «пляма» або з *луна́* «відблиск» і спочатку означало «світл пляма на оці, більмо»; щодо семантик пор. нім. Star «зірка; катаракта, біль мо», Augenstar «більмо»; пор., однак, укр. [*луда́*] «більмо», п. [łuka] «тс.».— Див. ще **луна́**[2], **луна́**[3].

луна́рія (бот.) «Lunaria L.», [*лунар ка*] «лунарія оживаюча, Lunaria red viva L.» Mak;— р. *лу́нник*, бр. *лу́нні* «тс.»;— наукова назва, засвоєна з но волатинської номенклатури; нлат. lu naria утворено від лат. lūna «місяць на підставі деякої подібності кругли сріблястих плодів лунарії до місяця пор. інші назви цієї рослини, які мо жуть бути й кальками латинської назви р. [*лунная трава*], схв. [*мисечно зељ мјесечница*], слн. [mesečnica, mesečn zel, mesečno zele].— Machek Jm. rost 65; Симоновић 282; Klein 912.— Див ще **луна́**[2].

лунати́зм «сомнамбулізм», *луна́тик лунати́чний*;— р. *лунати́зм*, бр. *луна ці́зм*, п. lunatyzm, ч. lunatismus, слц lunatizmus, болг. *лунати́зъм*, слн. lu natizem;— запозичення з новолатин ської мови; нлат. lunatismus «тс.» є по хідним від слат. lūnāticus «який жив на місяці; який піддається впливу мі сяця», утвореного від lūna «місяць» можливо, як калька гр. σεληνόβλητο або σεληνόπληκτος «лунатик».— Фас мер II 533; Kopaliński 588; Sł. wyr. ob cych 438; Holub—Lyer 295; БЕР III 510 Klein 912.

[**лу́нґа**] «луг» МСБГ, [*лу́нка*] «тс. МСБГ;— запозичення з молдавської мо ви; молд. *лу́нкэ* «заплава; луг» (рум lúncă «тс.») походить від пд.-сл. ст lǫka «тс.» (пор. стсл. **лжка** «затока болото», слн. lóka «болотистий луг у до лині» та ін.).— СДЕЛМ 241; DLRM 469.— Див. ще **лу́ка**.

лу́нка «невелика заглибина», [*лóн ка*] «невелика заглибина з водою і гряз зю» Ник;— очевидно, запозичення російської мови; р. *лу́нка* «ямка, впа дина, ополонка», [*лу́мка*] «тс.; дошка подовжнім заглибленням, жолобком дл катання яець (на великдень); площадк для молотьби, тік», [*лу́мина*] «ополон ка», [*лу́мочка*] «ямка», [*лу́на*] «заглиб

лення, ямка, лунка; яма на дні річки або озера, вир; ополонка», як і бр. *лу́нка* «невелика заглибина, ямка», [*лу́нька, лу́мка*] «тс.», задовільного пояснення не мають; виводяться від нвн. [Lúhme] «ополонка» (Фасмер II 533); ототожнюються з р. *луна́* «місяць (планета)» як назви круглих предметів (КЭСРЯ 249); зіставлялися з дінд. lunāti, lunoti «ріже, відрізує», гр. λύω «звільняю», лат. lūo «змиваю; оплачую» (Преобр. I 478).

[**луно́**] «яєчка у ссавців» Бі;— р. [*луна*] «нижня частина живота», [*лу́но́*] «тс.; мошонка; статевий орган жеребця», [*лу́нье*] «шлунок»;— очевидно, тотожне з *ло́но* (як і п. [łuno] «лоно», ч. lůno «тс.»).— Див. ще **ло́но.**

лу́нути «померти», *лунь* у виразі [*лунь вхопить*] «тс.», [*ви́лунятн*] «видужати; стати красивішим» Черніг;— р. [*луна́*] «смерть», [*лу́нуть*] «померти, здохнути», бр. [*лу́нуць, лу́наць*] «загинути, померти»;— можливо, псл. *[lunǫti] «загинути»;— зіставляється з лит. lavónas «труп», liāujuos, liáutis «припиняти», paliáuti «перестати», лтс. ļaũt «допускати, дозволяти», прус. aulāut «померти», aulausennien «смерть», далі з псл. lěviti «слабнути, зменшуватися», укр. [*лівйти*], ч. leviti «полегшити, зменшити», levěti «ставати помірним», гот. lēwjan «зраджувати»; пов'язувалось також з укр. р. бр. *луна́* «відголосок», р. [*лу́нуть*] «ударити» (Преобр. I 478).— Фасмер II 533; Куркина Этимология 1983, 20—21; Bern. I 745; Mühl.-Endz. II 533; Trautmann 161; Fraenkel 348, 362—363.— Пор. **лівйй**[2], **луна́**[1].

[**лунча́к**] «однорічний баран», [*лу́нчи́на*] «торішня бринза або солонина Шух; минулорічне сало або м'ясо МСБГ; торішнє (наприклад, сіно) Ж», [*лу́нщина, лу́нщинє*] «тс.» Ж;— похідні утворення від [*ло́ни*] «торік»; виникли в тих карпатських говорах, для яких був характерним перехід **о** в нових закритих складах в **у.**— Див. ще **ло́ни.**

[**лу́ня**] «комора, сарай, навіс, клуня» Ж;— результат видозміни форми *клу́ня* (див.).

лунь чол. і жін. р. (орн.) «Circus; [канюк, Buteo Ж]», [*лун*] «тс.», [*улунь*] «болотяний лунь, Circus aeruginosus L.; луговий лунь, Circus pygargus L.» Шарл;— р. *лунь* «лунь; [сова, Striges; голуб (?); хижий птах, Falco rusticolus]», бр. *лунь* «лунь», др. *лунь* «шуліка, Milvus», п. ст. łunak «рудий шуліка, Milvus milvus L.» (з ч.), ч. luňák «шуліка, Milvus; [малий яструб, Accipiter nisus L.]», ст. luňák, lunák «шуліка», слц. luniak, ст. lunak, lunák «тс.», схв. *лу́ња* «звичайний канюк, Buteo buteo L.», *лу́ња* «рудий шуліка», bijela lūnja «польовий лунь, Circus cyaneus L.», [ljūna, jūna] «тс.», слн. lúnj «лунь; скопа, Pandion haliaëtus L.; [беркут, Aquila chrysaëtus L.]», цсл. **лоунь** «шуліка»;— псл. lunь «хижий птах»;— загальноприйнятої етимології не має; припускається вихідна форма *lupnь, пов'язана з псл. lupiti, укр. *лупи́ти* «обдирати», оскільки назви стосуються хижих птахів, і зіставляється з дінд. lopā «якийсь хижий птах» (Uhlenbeck KZ 39, 260; Фасмер II 534; Преобр. I 478—479; Brückner KZ 42, 356; Bezlaj ESSJ II 156); на тій же підставі зіставлялося з дінд. lunāti «ріже, відтинає» (Потебня РФВ I 81—82); фонетично малоймовірне припущення про зв'язок *лунь* < *oln- з ie. *or-/er-, звідки гр. ὄρνῖς, псл. огыъ, укр. *оре́л* (тж.); припускається й можливість походження назви птахів від псл. luna «світло, блиск» у зв'язку із світлим забарвленням пір'я або наявністю світлих плям на пір'ї, пор. р. [*лунь*] «тьмяне світло», *бел* (*сед*) *как лунь*; підкреслюється швидкий, ясний погляд птаха (Горяев 193, 194; Bern. I 745—746; Sławski V 311—312; Kořínek Slavia 12, 204—205); висувається також гіпотеза про етруське джерело слов'янської назви (Oštir, Drei vorslavisch-etruskische Vogelnamen, Ljubljana, 1930, 50—79).— Булаховський Вибр. пр. III 244; Machek ESJČ 344; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; Skok II 331; Bezlaj ESSJ II 156.

луп[1] (вигук на позначення хлопання крилами, ударяння, швидкого руху, кліпання очима), *лу́пати* «кліпати; [стукати, тупати МСБГ]», *лупи́ти* «сильно бити; пожадливо їсти», [*лу́пкати*] «хлопати», [*лу́піт*] «биття» Ж, *лу́пка* «тс.»,

[*лу́пкавка*] «кінець батога, який приробляється для хлопання», *пролу́патися* «пробудитися, отямитися»;— р. [*луп*] (вигук на позначення звуку від удару; у функції присудка означає кліпання очима), [*лу́па*] «стукіт, шум, луна, удар», бр. [*луп*] (виг.), п. łup (вигук на позначення удару, особливо сильного і несподіваного; вигук на позначення швидкого руху), ч. łup (на позначення звуку тупого удару, тріску; [на позначення удару, падіння, швидкого руху, хапання]), слц. łup (на позначення звуку при падінні), [łup-łup] (на позначення звуку при падінні, при ударянні), болг. м. *луп* «тс.», схв. *лу̏п* (на позначення звуку при несподіваному падінні чи сильному ударі);— псл. łupъ (звуконаслідувальний вигук), łupati, łupiti «бити, ударяти»;— має близькі відповідники у балтійських мовах: лит. lùp (вигук на позначення звуку важкого бігу, хлопання крилами, жадібної їди), lùp-lùp-lùp (на позначення звуку швидких кроків), lūp (на позначення інтенсивної дії).— Sławski V 316—317; Machek ESJČ 344; Holub—Lyer 294, 295; БЕР III 514, 519—520; Kořínek 271.— Див. ще **лупа́ти**[1].— Пор. **ло́пати**[1], **лопота́ти**, **лупи́ти**, **хлюп**.

[**луп**[2]] «воєнна здобич», [*лу́па*] «тс.» Бі;— очевидно, запозичення з польської мови; п. łup «тс.», як і ч. слц. łup «грабунок; здобич з грабунку», є похідним утворенням від łupić «грабувати», спорідненого з укр. *лупи́ти*.— Sławski V 318.— Див. ще **лупи́ти**.

лу́па[1] «лінза для розглядання дрібних деталей»;— р. бр. болг. м. *лу́па*, п. ч. слц. вл. łupa, схв. *лу̏па*, слн. lúpa;— запозичене з французької мови, можливо, через посередництво німецької (н. Lúpe «тс.»); фр. loupe «опух, наріст; збільшувальне скло» задовільної етимології не має; припускається зв'язок з лат. lupa «вовчиця», яке стало назвою підшкірного опуху, а на ґрунті французької мови за подібністю форми розвинуло метафоричне значення «скляна лінза».— CIC[2] 501; Фасмер II 534; Machek ESJČ 344; Holub—Lyer 295; Holub—Кор. 212; БЕР III 514; Kluge—Mitzka 449; Dauzat 444; Gamillscheg 579.— Див. ще **лупу́р**, **люпи́н**.

лу́па[2] — див. **лупи́ти**.

лупа́ти[1] «відбивати частини від цілого, колупати; віддирати верхній шар; розбивати, ламати; [дуже боліти Ме, МСБГ; підмивати (берег) МСБГ]», *лупа́тися* «тріскатися, розколюватися», [*лу́павка*] «зазубрина на косі», [*лу́пак*] «надбита люлька О», [*лу́пок*] «тс.» МСБГ, [*лупа́к*] «сланець; колотий неотесаний камінь МСБГ; обрізки дерева; (перен.) грубіян, неотеса тж», [*лу́паниці*] «дрова» О, [*лу́паниця*] «колода» Ж, [*лупе́ць*] «сланець» Ж, [*лу́пкавка*] «коса нерівної товщини, яка легко ламається», [*лу́паний*] «битий, колотий» МСБГ, [*лупки́й*] «який легко розколюється» Ж, [*луплúвий, лупни́й*] «тс.» Ж, [*залу́п*] «лопата» Мо, [*перелупи́ти*] «переламати, перебити», [*перелу́пий*] «розділений навпіл; двоколірний», *улупи́ти* «утекти»;— п. łupać «розбивати», ч. loupati «лускати, лущити; сильно боліти», łupati «тріскати», ст. lúpati «розбивати, плюндрувати», слц. lúpať «боліти», вл. łupać «скубти; товкти», схв. *лу́пати* «тріскати; ламати, розбивати»;— псл. łupati «відламувати, відбивати»; розглядається як новий ітератив до łupiti «лупити, обдирати, лущити» (Sławski V 320—324);— може бути зіставлене з лит. lùpti «бити, хльостати», дінд. lumpáti «ламає, ушкоджує», lopayati «ушкоджує», можливо, і з гр. λύπη «смуток, скорбота», λυπρός «смутний, скорботний, жалюгідний»; далі зіставляється з дінд. rúpyati «відчуває біль у животі», лат. rumpo «розриваю, руйную», укр. [*ру́пити*] «непокоїти»; пов'язується також (Machek ESJČ 344; Skok II 332) із звуконаслідувальним псл. łupъ, xłupъ, хоча тут могло мати місце і вторинне зближення.— Фасмер II 534—535; Преобр. I 479—480; Sławski V 320—324; Holub—Lyer 294; Holub—Кор. 211; БЕР III 515—516; Bezlaj ESSJ II 156—157; Bern. I 746; Mikl. EW 176; Trautmann 164; Pokorny 690.— Див. ще **лупи́ти**.— Пор. **луп**[1].

лу́пати[2]— див. **луп**[1].

[**лупе́й**] (зоол.) «жолудева миша, Myoxus nitela» Ж, [*лупіж*] «тс.» Ж;—

очевидно, похідне утворення від *лупи́ти* «обчищати від шкаралупи (жолуді і под.)».— Див. ще **лупи́ти.**

[**лупеса́ти**] «облуплювати, знімати шкіру, кору», [*лупеси́ння*] «знята кора, шкірка, шкаралупа»;— афективне утворення на основі дієслова *лупи́ти* «обдирати»; пор. р. [*лупса́нить*] «бити, стьобати», [*лупси́ть*] «сильно бити; багато їсти», [*лупсова́ть*] «сильно бити», болг. [*лупо́сам*] «бити, шльопати», утворені на основі дієслів *лупи́ть*, болг. *лу́пя* «бити».— Фасмер II 535; Sławski V 317.— Див. ще **лупи́ти.**— Пор. **лупцюва́ти.**

[**лупе́т**] «кусень, шмат хліба» Ва, [*лупе́та*] «великий шматок хліба» Л, [*лупе́тка*] «шматок хліба» Пі;— р. [*лупе́та*] «кусень хліба; кругле, широке обличчя», [*лупе́тка*] «широке повне обличчя; повна людина»;— очевидно, афективне утворення на основі дієслова *лупа́ти*; щодо семантики пор. р. *ломо́ть*, пов'язане з *ломи́ть*, *лома́ть*.— Див. ще **лупа́ти**[1].

[**лупиніс**] (бот.) «ластовень лікарський, Vincetoxicum officinale Moench.; ломиніс прямий, Clematis recta L.» Ж;— складне слово, утворене з *лупи́ти* і *ніс*; виникло, очевидно, як результат експресивної заміни першого компонента назви *ломи́ніс* «тс.» семантично близьким словом.— Див. ще **лупа́ти**[1], **ніс.**— Пор. **ломи́ніс**[1, 2].

[**лупирка**] (іхт.) «густера, Blicca bjoerkna L.» Шарл—Тат, [*лупи́рка*] «невелика густера, тараня, Abramis blicca» Ж;— р. [*лупи́рка*] «густера», [*ло́пырь*, *ло́парь*], схв. *ло̀пāр*, [*лопарица*, *лапара*] «тс.»;— не зовсім ясне; зіставляється з карел. loppuri, фін. loopperi «тс.», хоча це можуть бути запозичення з російської мови; назви вважаються також власне слов'янськими утвореннями від звуконаслідувального кореня *лоп-* (Leder 88); фонетична близькість до тур. lüfer (lufer) є, очевидно, випадковою.— Фасмер II 518; Kalima 155.

лупи́ти «обчищати, обдирати; висиджувати (пташенят); брати непомірно високу плату; грабувати; вишкіряти (зуби); вирячувати (очі)», *лупи́тися* «лущитися; виходити з яйця; народжуватися; [спадати (про кору)]», [*лупи́тиса* (*-си*)] «червоніти від сорому» МСБГ, [*луп*] «грабіжник; здохла тварина, з якої зняли шкіру Бі», *лу́па́* «(у волоссі на голові); [лушпина Ж; луска]», [*лупа́к*] «крупні висівки», [*лупа́нище*] «стара, обдерта, запущена хата» О, [*лупа́ня*] «тс.» О, [*лупе́жник*] «розбійник» Ж, [*лупе́ха*] «відрубок дерева для виготовлення люльки; у гребінників — пориста маса під периферією рога», [*лупи́на*] «луска, шкірка, лушпайка; кора берези О; вилущені стручки гороху О», [*лупи́р*] «шкуродер», [*лу́піж*] «шматки дерева, з яких зідрана кора Г, ВеЗн; здирництво Ж», [*лупій*] «шкуродер; лихвар; машина для обдирання листя з качанів кукурудзи МСБГ», [*лупі́вка*] «житло шкуродера; бойня» Ж, [*лупійка*] «дружина шкуродера; шкуродерка» Ж, [*лупійство*] «здирництво» Ж, [*лупішки*] «лушпиння картоплі» О, *лу́пка* «биття; [облізла або поїдена міллю бараняча шапка]», [*луплінка*] «здирання кори із зрубаних дерев» МСБГ, [*луплінник*] «той, хто обчищає качани кукурудзи» МСБГ, [*луплі́ння*] «обдирання (шкірки, шкаралупи, кори)», [*луп'я́к*] «облуплена тварина» Ж, [*луп'я́р*] «шкуродер» Ж, *лупа́тий* «вирячкуватий», [*лупіна́стий*] «стручкуватий; з шкаралупою; (у сполученні [*л-та капуста*]) з великим листям» Ж, [*лупіна́тий, лупни́стий*] «тс.» Ж, [*луплёний*] «очищений від лушпайок» О, *ви́лупити* «вилущити; вивести, народити; витріщити (очі); [визубрити]», *ви́лупитися*, *ви́лупок* (знев.) «дитина; людина; [настирливий, зарозумілий хлопчак Ж]», *вилупча́* «тс.», [*долу́патися*] «докопатися», [*злу́пок*] «залишок після облуплювання Ж; відрубок дерева для виготовлення люльки; у гребінників — пориста маса під периферією рога», [*залу́па*] Ж, Г, [*за́лупча́стий*] «з халявою, що вивертається» (про чобіт) Ж, [*за́лу́пчи́стий*] «тс.» Г, Ж, [*залу́п'ястий*] «криворотий» Ж, *налупи́ти* «начистити; (вульг.) народити», *налупи́тися* «наклюнутися», [*не́лупка*] «картопля, зварена нечищеною» Ж;— р. *лупи́ть* «знімати шкірку, шкіру, кору, шкаралупу; лускати, лущити; брати

дорого; грабувати», бр. *лупіць* «тс.», др. *лупити* «грабувати, лупити», п. łupić «здирати (шкірку, шкіру, кору, оболонку); грабувати», ч. loupit «грабувати; [лускати, лущити]», слц. lúpiť «грабувати; знімати оболонку», вл. łupnyć «лущити, знімати оболонку», нл. łupiś, болг. [*лу́пя*] «знімати верхній шар; здирати; висиджувати», *лю́пя* «висиджувати; [лущити, здирати кору]», м. *лупам* «здирати кору; лускати, лущити; чистити; висиджувати», схв. *лу́пити* «знімати шкірку, лущити», слн. lúpiti, lupíti «знімати шкірку, шкаралупу; лускати, лущити»;— псл. lupiti «знімати шкірку, лускати, лущити; (перен.) грабувати»;— споріднене з лит. laupýti «руйнувати; обдирати; грабувати», laũpti «чистити», лтс. làupît «лущити; грабувати», лит. lùpti «знімати оболонку; грабувати; орати», лтс. lupt «лупити; лущити», далі з двн. loub «листя», louft «кора, лико»; ie. *leup-/loup- «лупити» від кореня *leu- «відокремлювати», звідки також псл. lubъ, укр. *луб*; здебільшого псл. lupiti «чистити» і lupiti (lupati) «бити» вважаються етимологічно тотожними.— Фасмер II 534—535; Горяев 194; Sławski V 327—332; Brückner 315; Holub—Lyer 294, 295; Holub—Kop. 211, 212; БЕР III 519—520; Skok II 331—332; Bezlaj ESSJ II 156—157; Bern. I 746—747; Mikl. EW 176; Trautmann 164; Иллич-Свитыч Опыт 1976, 33—34.— Пор. **лузга́, лупа́ти**[1], **луска́**[1], **лу́спа, ру́пити.**

[**лу́пка**] «стара зношена шапка МСБГ; потерта зношена шапка у формі панчохи, у якої відгортаються поля Ж», [*лу́бка*] «стара зношена шапка» МСБГ;— очевидно, похідне утворення від *лупи́ти*; можливо, спочатку назва мотивувалася формою головного убору (пор. [*залупи́ти*] «загнути вгору» Ж), пізніше стала асоціюватися з *лупи́ти* «облуплювати» і набула значення «стара, зношена» (пор. *лупа́ня* «стара, обдерта хата»).— Див. ще **лупи́ти.**

[**лупки́**] «палітурки» О, [*по́лупка*] «обкладинка зошита» Нед;— результат видозміни форми [*лубки́*] «тс.» (мн. від [*лубо́к*] «картон, твердий папір; палітурка»), зближеної з *лупи́ти*, [*лупи́на*] «шкірка, лушпайка».— Див. ще **луб.**— Пор. **лупи́ти.**

лупки́й — див. **луб.**

[**лу́пко**] (орн.) «одуд, Upupa epops L.» ВеНЗн, ВеУг, [*лубок*] «тс.» ВеЛ;— п. [łupek, łubek] «тс.», [łupk] «сойка, Garrulus glandarius L. (птах, здатний наслідувати голос інших птахів); якийсь лісовий птах», łupać «видавати звук łup-łup-łup» (про одуда), полаб. [laĭpâk «одуд», схв. lùpač, [lupavac, lupovac, lumpač] «тс.»;— псл. *lupъkъ від вигуку *lupъ-lupъ (укр. [*луб-луб*] ВеЛ), що імітував крик відповідного птаха; пор. також лит. lupùtis «одуд», похідне від вигуку lùp, а також подібні звуконаслідувальні утворення в інших індоєвропейських мовах: лат. upupa «одуд», фр. huppe, н. [hupup, wupp-wupp, huppe, wudlup], прус. hupphupp «тс.».— Sławski V 317, 324, 326; Strutyński 42, 100.

[**лупу́р**] (прізвисько вовка) Ж;— видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *лу́пул* (як і рум. lúpul) «вовк» (з означеним артиклем *-ул*) походить від лат. lupus, спорідненого з гр. λύκος, дінд. vṛ́kaḥ, псл. *vъlkъ «тс.», укр. *вовк*; у процесі засвоєння українською мовою запозичене слово зазнало впливу з боку дієслова *лупи́ти* «здирати шкуру» і його похідного [*луп'я́р*] «живодер».— Scheludko 137; СДЕЛМ 241—242; Walde—Hofm. I 836—837.— Див. ще **вовк.**— Пор. **лу́па**[1], **люпи́н.**

лупцюва́ти (розм.) «сильно бити»;— р. *лупцева́ть* «тс.; [знімати шкуру з тварини; їсти з великим апетитом]», [*лупсова́ть*] «сильно бити», [*лупси́ть*] «тс.», [*лупцевня́*] «бійка», [*лупцо́вка, лупсо́вка*] «тс.», бр. *лупцава́ць* «сильно бити»;— афективне утворення на основі дієслова *лупи́ти* «бити» з додатковим відтінком значення інтенсивної дії.— Sławski V 317.— Див. ще **лупи́ти.**— Пор. **лупеса́ти.**

[**лус**] «відлуння, луна» Ж, [*лусна́*] «поширення звуку, луна» Ж;— неясне.

луска́[1] «тверде покриття шкіри риби; лузга; [лупа МСБГ; дуже дрібна риба Бі]», [*лу́ска*] «рябина на воді від швидкої течії» Ч, [*луска́вик*] (іхт.) «авдюшка, Nemachilus barbatulus L.» Л, [*лу́скане́ць*] «спілий горіх, що сам вилущується

ся з шкаралупи», [*лусковиця*] «засмічена, брудна вовна» Доп. УжДУ 4, *лускáті* (підклас плазунів), [*лускáч*] «щипці для роздавлювання горіхів», *лу́сочка*, [*луц*] «луска» Ж, [*луцáк*] (те саме, що *лу́сканець*) Ж, [*лу́щик*] «тс.», *лущи́льник*, [*лу́щина*] «лушпина; віспина», [*лущи́ця*] (зменш. до *луска́*), *лускáтий*, [*лускóватий*] «вкритий лускою МСБГ; засмічений, брудний (про вовну) Доп. УжДУ», [*лускóвий*] «зітканий узором у вигляді луски», *лу́щений*, *лущи́льний*, *лу́скати* «лузати, лущити», *лу́скатися*, *лу́щити*, [*безлу́ский*] «який не має луски»;— р. бр. *луска́*, р.-цсл. *луска*, п. вл. łuska «луска», ч. luska «стручок; [лушпина]», схв. *љу́ска* «лусочка, луска, лушпина, оболонка, шкаралупа; [яйце]», слн. lúska «луска, оболонка»;— псл. luska «луска, оболонка», luskati, lusčiti;— споріднене з лтс. laũska «уламок, тріска; шкаралупа, щось зламане», laũskas «лупа», лит. luskà «лахміття», lusnà «луска, шкірка, лушпина»; балтосл. *lauskà «відокремлення, відривання; те, що відокремлюється» < ie. *leu- «відокремлювати» з детермінантом -sk-; з іншими детермінантами цей корінь виступає в укр. *лупи́ти*, *лузга́*, *лу́спа́*, *лу́ста*; висловлювалось припущення про походження слов'янського кореня lusk- з *lup-sk- (Machek ESJČ 344—345).— Фасмер II 535; Куркина Этимология 1972, 71—72; Преобр. I 475—476; Горяев 193,194; Sławski V 348—353; Brückner 315; Holub—Lyer 296; Holub—Kop. 211; Schuster-Šewc 789; БЕР III 522, 581; Младенов 280—281; Skok II 340; Bezlaj ESSJ II 157; Bern. I 747; Mikl. EW 176; Trautmann 152; Būga RR I 460; Fraenkel 393; Pokorny 681—682.— Пор. **лузга́**, **лупи́ти**, **лу́спа́**, **лу́ста**.

[**луска**^{2}] (бот.) (у сполученні [*л. водяна*] «ряска, Lemna L.») Мак;— очевидно, результат перенесення назви *луска́* «лушпина», зумовленого зовнішнім виглядом рослини, дрібні листоподібні стебельця якої утворюють ніби луску на водяній поверхні; можливо також, що слово виникло як калька наукової назви рослини Lemna, яка пов'язується з гр. λέμμα «оболонка, луска».

лу́скати^1, *лу́скатися* — див. **луска́**^{1}.

лу́скати^2, *лу́скіт*, *лускоті́ти*, *лу́снути*, *лущáти* — див. **лусь**.

луска́тка (бот.) «вид грибів, Pholiota squarrosa Müll. (Quél.)», *лускáч* «гриб Strobilomyces strobilaceus Berk. (Scop.)»; — схв. luskavka «Pholiota squarrosa Müll.», *љускава грмача* «тс.»;— назви пов'язані з *луска́*, з огляду на те, що шапинка і ніжка цих грибів укриті лусочками; пор. р. *чешуйчатка* «лускатка», *чешуйчатник* «лускач».— Див. ще **луска́**^{1}.

луски́р — див. **ласки́р**.

лускі́вни́ця (ент.) «Lepisma L.», [*лускови́ця*] «тс.» Ж;— похідне утворення від *луска́*^{1}, що виникло як калька латинізованої наукової назви, в основі якої лежить гр. λεπίς «луска, шкаралупа»; назва зумовлена особливостями будови тіла комахи; пор. семантично подібне р. *чешу́йница* «тс.».— Див. ще **луска́**^{1}.

[**лусковéць**] (бот.) «петрів хрест лускатий, Lathraea squamaria L.» Ж, [*лускі́вник*] Мак, [*лусковник*] (у сполученні [*л. простий*]) «тс.» Мак;— п. łuskiewnik, схв. [*љускара*], слн. [luskavka], lusnec, [luš, lušč] «тс.»;— похідні від *луска́* «лушпина», утворені як кальки латинської наукової видової назви squamaria «лускáта», пов'язаної з squama «луска»; назва пояснюється тим, що довге галузисте кореневище рослини вкрите м'ясистими лусками; форма [*лускі́вник*] розглядається як запозичення з польської мови (Sławski V 356); пор. семантично подібні назви цієї рослини, що теж з'явилися внаслідок калькування: р. *чешу́йник*, нім. Schuppenwurz (Schuppe «луска» і Wurz «корінь, рослина»).— Вісюліна—Клоков 283; Анненков 286; Machek Jm. rostl. 217; Симонович 263.— Див. ще **луска́**^{1}.— Пор. **лускі́вни́ця**, **лущ**^{2}.

[**лускорі́х**] (орн.) «горіхівка, Nucifraga caryocatactes L.», [*лускогорі́х* Ж, *лускоорі́х* Ж, *русколі́х* ВеНЗн] «тс.»;— складне утворення з *лу́скати* і *горі́х*; назва пояснюється тим, що восени і взимку ці птахи живляться переважно горіхами.— Булаховський Вибр. пр. III 207—208; Воїнств.— Кіст. 234; Страут-

ман 94—96.— Див. ще **горі́х, луска́**[1].— Пор. **горіхі́вка.**

[**лу́сом**] «разом, оптом»;— неясне.

[**лу́спа**] «луска (риби, змії); шкаралупа; шкірка, лушпиння» КДА II, [*луспа*] «риб'яча луска» ВеУг II, [*луспи́на*] «лушпина, шкірка, луска; шкаралупа» КДА II, [*лушпа́*] «тс.», *лушпа́йка*, [*лушпа́к*] «лушпайка», *лушпани́на*, [*лушпели́на*] «лушпина», *лушпи́на, лушпи́ння*, [*лушупа́йка*] «лушпайка» Л, [*лошупа́йка*] «тс.» Л;— р. [*лушпи́на*] «лушпина», бр. *лушпа́йка, лушпі́на*, др. *луспа* «луска, лушпина», п. ст. łuspina «лушпина», болг. *лю́спа* «луска; лушпиия, шкірка; залишок мила; (перен.) яйце», [*лу́спа*] «луска; шкірка на зерні пшениці; яйце», [*люшпу́н*] «зелена лушпина горіха», м. [*луспа*] «кора, луска; шкаралупа», [*луспина*] «лушпина, шкаралупа», *лушпа* «лушпина, шкаралупа; луска», схв. *љу́спа* «луска; тонкий шар», [*лушпиња (љушпина)*] «лушпина», стсл. лоуспа «вусик, остюк колоса рослини; луска»;— псл. luspa < *lousp-a, похідне від кореня іе. *leu- «відокремлювати, відділяти, відривати», до якого зводяться й псл. lupiti «лупити», luska «луска»;— зіставлялося з лит. lùspatas, lùpatas «ганчірка» (Būga RR I 460); розглядається також як результат контамінації luska і lupina (Zubatý St. a čl. I 2, 108; Otrębski ŻW 298).—Фасмер II 535—536; Преобр. I 475; Sławski V 361—363; Brückner 315; БЕР III 523—524, 531—532; Младенов 280; Skok II 340; Куркина Этимология 1972, 71—73; Bern. I 747—748; Mikl. EW 176.— Пор. **лузга́, лупи́ти, луска́**[1], **лу́ста.**

[**лу́ста**] «шматок; скибка; великий шматок хліба Л», [*лу́стка*] «скибка; тонкий шар Ж», [*лу́сткий*] «який складається з шарів» Ж, [*відлу́стуватися*] «відколюватися, відокремлюватися шарами», [*палустень*] «шматок»;— р. [*луст*] «шматок хліба», [*лу́ста*] «шматок (хліба, сала)», [*луста́*] «луска; шкірка (на плодах)», [*лу́стка*] «скибка хліба, шкірка», бр. *лу́ста* «великий плоский шматок», п. [łusta] «шматок, скибка» (з бр.), болг. [*лустýна*] «стручок; шкірка на плодах», схв. ст. lusta «луска»;— псл. [lusta] «луска, шкірка, лушпина; скибка; шматок» з давнішого *lousta, похідного від кореня іе. *leu- «відділяти, відривати, відрізати», звідки також псл. lupiti «лупити», luska «луска», luspa «лушпина» з іншими детермінантами;— споріднене з лит. lùstas «шматок, скибка; пучок, пасмо», lustà «шматок, скибка», lùkštas «лушпина, шкірка, шкаралупа»; існує також думка про спорідненість з лит. láužti «ламати», lūžti «ламатись», дінд. loṣṭáḥ «уламок», rujáti «ламає», гр. ἀλυκτοπέδη «нерозривний зв'язок» (Zubatý St. a čl. I 2, 103; Schulze KZ 28, 280; Persson Beitr. 201); непереконливе припущення про запозичення лит. lùstas із слов'янських мов (Petersson AfSlPh 34, 382; IF 24, 250), як і думка про балтійське походження слов'янських форм (Москаленко УІЛ 31; Соболевский Bull. Ac. Sc. de StPbourg 1911, 1051 і наст.); сумнівні зіставлення з діел. ljósta «бити, ламати», lost «удар», норв. losta «обдирати» (Bern. I 748; Petersson тж.).— Фасмер II 536; Sławski V 363—364; Brückner 315; БЕР III 525; Mikl. EW 176; Trautmann 152; Būga RR I 460.— Пор. **лупи́ти, луска́**[1], **лу́спа́.**

лусь (вигук для передачі тріску, хлопання, удару), [*лус*] «тріск» О, *лу́скати* «розриватися, лопатися, видаючи різкі звуки; репатися, вкриватися тріщинами; боліти; утворювати різкі звуки, схожі на розриви або тріск; ударяти; хлопати», *лу́скатися, лускоті́ти, лу́снути* «тріснути; потерпіти невдачу; (фам.) сильно вдарити», *лу́снутися* (розм.) «сильно вдаритися», *лусону́ти* «вдарити», [*лусча́ти*] «тріщати», *луща́ти* «тс.», *луск* «тріск», [*лу́скавка*] «коса неоднакової товщини, яка через це легко ламається; кінець батога, призначений для хлопання», *лу́скіт* «тріск», [*лу́сканє*] «гуркіт, стук» МСБГ, [*лускітня́, лускотня́*] «тс.» МСБГ, [*по́луск*] «стукіт, удари» Нед, [*улу́щити*] «ударити»;— р. [*лусь, луск*] (виг.), [*лу́скать*] «тріщати; ударяти, бити; базікати; гавкати», бр. *лусь* (виг.), *лу́скаць* «тріщати; тріскати; [хрустіти; лопатися з тріском]», п. [łusk] (виг.), [łuskać] «потріскувати

(про стіни, пальці); багато пити (алкоголю); (ст.) тріщати, хрустіти», ч. [lusk] (виг.), luskati «хлопати; тріскати», louskati «спричиняти тріск, тріщати», ст. luskati, lúskati «тріскати, тріщати», слц. lusk (виг.), lúskať «ударяти пальцями; тріскати», вл. łusk (виг.), łuskać «тріскати, тріщати, лопатися з тріском; глухо дзвеніти, звучати», болг. [*лу́снеш*] «тріснеш, лопнеш», *лю́скам* «бити, ударяти; [бренькати; колихати; багато пити]», схв. ст. ljȕskati «бити по м'ячу; [балакати, базікати]», слн. lúskati «ударяти, бити; тріскати, хлопати; [пити]», исл. **лъснѫти** «луснути»;— псл. lusъ, luskъ (вигуки), luskati «спричиняти шум, тріск, гуркіт, стук; тріскати, тріщати; ударяти з шумом, стукати, хлопати», паралельне до loskati, *lesčěti;— споріднене з лтс. làušķēt «стукати», laušķinât «тріскати, тріщати, лопатися з тріском, гуркотіти, стукотіти», laũkšķêt, laũkšêt «тріскати, тріщати», лит. lùskoti «бігти»; нерідко розглядається як тотожне з *луска*[1], *лу́скати*[1] «чистити, лузати, лущити», при цьому первісним значенням вважається «тріскатися, розриватися» (Преобр. I 475—476; Bern. I 747; Holub—Kop. 211); вважається також власне слов'янським утворенням, яке не має відповідників в індоєвропейських мовах і є формою інтенсива на -sk- від lupati (< *lup-skati) звуконаслідувального походження (Machek ESJČ 344—345).— Sławski V 353—355; Brückner 315; Holub—Lyer 294, 296; Schuster-Šewc 790; БЕР III 523, 581, 585—586; Младенов 283; Skok II 340; Bezlaj ESSJ II 157; Mikl. EW 176; Trautmann 152.— Пор. **ло́скати, ля́сь.**

[**лут**[1]] «лико з липи; лико з лози Л; молода липа Л; прут, хлист Ж», [*лути́вки*] «рівний, не сучкуватий ліс» Ник, [*лути́на*] «лико; батіг, різка; лико на решето О», [*лу́тиця*] «довга неколена жердина в огорожі; верхня частина ярма О; заболонь Ник; серцевина дерева Ник», [*лути́ці*] «рівний, не сучкуватий ліс» Ник, [*луто́к*] «молоде липове дерево; лико молодої липи; липовий поясок Л», [*луття́*] (зб.) «гілки лози, липова кора на постоли, лико», [*лу́те́*] «тс.» Ж, [*литі́човатий*] «рівний, не сучкуватий» (ліс) Ник, [*луто́вий*] «ликовий»;— р. [*лут*] «лико, кора липи; обідрана липа, липова палка без кори», [*луть*] «тс.», [*лута́*] «липа», бр. [*лут*] «молода липа або гілка липи, з якої знімають кору з ликом; кора, лико з липи», [*лу́ццe*] «молоді гілки липи; лико з молодих лип», др. *лутовянъ* «ликовий», п. łęt «стебла, бадилля картоплі», [łąt] «кий, палка», łątka «гілка верби», [łut] «кора молодої липи, з якої плетуть взуття)» (з р. чи бр.), ч. [lut] «лико»;— псл. [*lǫtъ] «лико; молода липа, з якої знімають кору», можливо, також [*lǫta] «тс.»;— споріднене з двн. linta «липа», дісл. дангл. lind, нвн. Linde «тс.», [lind] «лико», лит. lentà «дошка» (первісно «дошка з липи»), лат. lentus «гнучкий, міцний, упертий; липкий; повільний, лінивий», дат. lind «гнучкий, м'який, лагідний», двн. lind(i) «м'який, ніжний, лагідний», дінд. latá «ліана»; ie. *lento- «гнучкий».— Фасмер II 536; Преобр. I 480; Sławski V 116—117; Brückner 309—310; Machek ESJČ 345; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; Bezlaj ESSJ II 157; Bern. I 740—741; Stang 34—35; Moszyński PZJP 30; Fraenkel 357—358; Mikkola BB 21, 219; Kluge—Mitzka 442; Walde—Hofm. I 784—785; Pokorny 677.

[**лут**[2]] «лот, давня одиниця ваги, 1/32 частина фунта» Ж, Ме;— бр. [*лут*] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. заст. łut, ст. łot, lót, як і укр. р. бр. болг. діал. *лот*, ч. lot, слц. нл. lót, вл. lut, схв. ст. lȍt, слн. заст. lót «тс.», походить від свн. lōt «свинець; сплав для паяння; міра ваги, відлита з свинцю».— Винник 140—141; Шелудько 38; Sławski V 371—372; Schuster-Šewc 869—870; Mikl. EW 176—177; Kluge—Mitzka 446—447.— Див. ще **лот**[2].

луто́ва — див. **лото́ва.**

[**лу́тавий**] «мовчазний, похмурий МСБГ; упертий; дурний Ж», [*лу́тувати*] «зухвалий, дурнуватий» МСБГ, [*лу́тавитися*] «противитися, упиратися» МСБГ;— неясне; можливо, варіативні утворення, пов'язані з основою псл. ludъ «нерозумний» (пор. [*залу́дуватий*] «дурний, нерозсудливий, божевільний»,

р. [*луд*] «дурень», болг. м. *луд* «дурний», схв. *лу̏д* «тс.»).— Пор. **лу́да**[1].

лути́га (бот.) «трава родини лободових, Atriplex L.», [*луцига*] «лутига садова, A. hortensis L.» Mak;— неясне; можливо, пов'язане з бр. [*лодыга*] «стебло трубчатої рослини», п. łodyga «стебло» або з п. [łocyga] «латук дикий, Lactuca scariola L.», [łocyha, łocyka], ч. locika «тс.»; могло зазнати зближення з [*лут*] «лико з липи» (щодо паралелізму *лут-/лод-* пор. р. [*лодыга*] «лутка, підвіконня»).— Пор. **ло́чиця**.

[**лути́ця**] (бот.) «сосна, Pinus silvestris L.» ВеНЗн, Mak;— неясне; можливо, пов'язане з *лут* «лико».

лу́тка[1] «бокова частина коробки вікна; підвіконня; одвірок», [*лутéць*] «планка, якою прикриваються краї обшивки човна з пересувним водяним млином або сукновальнею», [*підлу́тник*] «нижня частина віконної лутки» Ва;— р. [*лу́тка*] «одвірок; бокова частина коробки вікна», [*лутéц*] «закруглена планка, брусок обшивки на борту човна», бр. [*лу́тка*] «бокова частина коробки вікна або дверей», п. [łątka] «горизонтальна балка в будівлі; стовп у стіні», ч. loutka (у вікні, млині);— псл. lǫtъka, lǫtьsь, похідні утворення від *lǫtъ (*lǫta) «липа; лико з липи», зумовлені широким використанням липи у будівництві.— Преобр. I 480; Sławski V 89.— Див. ще **лут**[1].

[**лу́тка**[2]] (ент.) «бабка, Agrion virgo» Ж;— п. łątka «бабка, Agrion», [pałątka] «тс.», схв. *лу̏тка* «лялечка комахи»;— очевидно, тотожне з п. łątka «лялька, маріонетка», ч. loutka, схв. *лу̏тка*, слн. lútka «тс.», що зводяться до псл. lǫtъka «лялька», похідного від *lǫtъ «лико», оскільки ляльки могли виготовлятися з лика (пор. також п. pałuba «лялька», пов'язане з укр. *луб*, псл. lubъ «лико»); підставою для перенесення назви могла бути гнучкість, рухливість і барвистість комахи, пор. щодо семантики нім. Schlankjungfer «бабка», букв. «стрункa дівчина».— Фасмер II 536; Sławski V 88; Brückner 309—310; Machek ESJČ 342; Bezlaj ESSJ II 157; Bern. I 741; Mikl. EW 174.— Див. ще **лут**[1].

луто́вка (бот.) «сорт вишні народної селекції», *лотівка*, [*лутівка* ВеНЗн] «тс.»;— р. *ло́то́вка* «тс.», п. łutówka «сорт вишні з крупними плодами», слн. lótovka «тс.»;— похідне утворення від [*лутóвий*] «вагою в 1 лот», деривата від [*лут*] «лот, давня одиниця ваги»; можливо, калька нім. Lotkirsche (сорт вишні), складного утворення з іменників Lot «лот» і Kirsche «вишня» (тобто «вишня, що важить один лот»).— Sławski V 374.— Див. ще **лут**[2].

луто́к (орн.) «крохаль малий, Mergus albellus L.», [*лу́тка*] «крохаль середній, Mergus serrator L.» Ж;— р. *лу́то́к* «крохаль малий», [*луд*о́*к*] «вид качки», [*лу́таш*] «тс.», [*лу́тка*] «самиця лутка», [*лути́ха, лутóвка, лутýха*] «тс.»;— неясне; зв'язок з [*лу́тка*] (ент.) «бабка», псл. lǫtъka «лялька» (Фасмер II 356) малоймовірний.

лу́фа́р (іхт.) «Pomatomus Lacépède; [Temnodon saltator Ж, Берл]»;— р. *луфа́рь*» Pomatomus; [дрібна риба, схожа на оселедець, Lichia amia]»;— запозичення з новогрецької мови; нгр. λουφάρι, γουφάρι «тс.» походить, очевидно, від тур. lüfer (lufer) «тунець», яке виводиться від нгр. λιπάρι «тс.» — Фасмер II 536; ГСЭ III 117.

лу́фко — див. **олу́фко**.

[**луфого́вка**] «сорт кукурудзи» Доп. УжДу II, [*лôвфôгôв*] «тс.» тж, [*лýфоґов*] «сорт кукурудзи, зерно якої нагадує кінський зуб» Лизанец;— запозичення з угорської мови; уг. lófogú (kukorica) «зубоподібна (кукурудза)», [lúfog] «кінський зуб» утворені з іменників ló «кінь» і fog «зуб», спорідненого з манс. рӈ, хант. рӧӈк, мар. рӱ «тс.»; пор. інші назви сортів кукурудзи в тій самій місцевості [*кінська, кінський зуб*] Доп. УжДУ II.— Лизанец 609.— Див. ще **лова́ш**.

[**луха́**] «лузга» ЛЧерк;— р. [*лýхта*] «каша; крупа», [*лýхта́*] «нісенітниця», бр. [*лухта́*] «лузга, полова»;— неясне; можливо, пов'язане з р. *шелухá* «лузга», що розглядається як утворення з давнім експресивним префіксом *ше-* від **лухá*, ототожнюваного з *лускá*; може бути також результатом контамінації

форм *лузгá* і *трухá*.— Фасмер IV 425—426.

луцáк «товстолиций», [*луцáн*] «тс.»;— не зовсім ясні утворення; можливо, давніші **лицак*, **лицан*, похідні від *лицé*; могли бути також результатом жартівливого переосмислення назви [*луцáк*] «священик, який здобув освіту у Луцьку».— Пор. **лицé**.

луцúга[1] «горілка» О, [*луць*] «п'янюга» О;— очевидно, видозмінене запозичення з чеської мови; ч. [locuga] «бурда, пійло», [lociga] «тс.», як і слц. ločovina «бурда, патока», слн. lúckati «пити, ссати», не мають певної етимології; можливо, звуконаслідувальні утворення, паралельні слц. lúchat' «жадібно пити», luchár «п'яниця», ч. [lúchat] «пити», [lochtat, lunkati, nalungat se, lungnut' si] «тс.»; слн. lúckati зіставлялось також з нім. [luzeln] «пити».— Machek ESJČ 339, 344; Bezlaj ESSJ II 154.

луцúга[2]— див. **лутúга**.

луцúпер, *луцúпір* — див. **люцифéр**.

луч[1] «промінь» Ж, [*лучá*] «промінь сонця» Л, [*лучевéць*] «променистий камінь» Ж, *лучúна* «тріска (у т. ч. як джерело світла); [смолиста сосна Ник]», *лучúнник* «підставка для лучини», [*лучнúк*] «лучина Л; труба для виведення диму при освітленні хати лучиною», [*лучнúця*] «смолисте дерево; смолоскип», [*лучúстий*] «сяючий, променистий» Ж, [*лучúніть*] «оббивати дранкою стіни хати» Л;— р. *луч*, *лучúна*, бр. [*луч*, *лучына*], др. *лучина*, п. [łuczyna] (з р.), łuczywo «скіпка, лучина», ч. louč «соснова тріска», [lučivo] «лучина», слц. lúč «промінь, лучина», [lučina] «лучина», lučivo, вл. łučwo, нл. łucywo «тс.», болг. [*луч*] (заст.) «промінь», [*лучá*] (заст.) «промінь, світло», *лъч* «промінь», м. *лач* «світло, промінь», схв. [*лýч*] (заст.) «лучина; смолоскип», [*лýч*] «смолиста тріска; світло; сосна», слн. lúč «світло; тріска; лучина», стсл. **лоучѧ** «промінь», цсл. **лъ̑чь** «світло; блиск»;— псл. lučь, luča, «світло», lučina «лучина», lučivo «тс.»;— зіставляється з дінд. gosíḥ «світло, блиск», гócate «світить, блищить», гот. liuhaþ «світло», двн. lioht, нвн. Licht, дангл. lieg, дісл. leygr «тс.», англ. light «світло, світлий», лат. lūx «світло, блиск», лит. laũkas «тварина з білою плямою на лобі», вірм. lois, кімр. llug «блиск», прус. luckis «поліно», гр. λευκός «світлий, блискучий», тох. A luk- «світити», хет. luk(k)- «тс.», псл. luna, укр. *луна*; ie. *leuk-/louk- «світити, сяяти; яскравий».— Фасмер II 537; Преобр. I 480—482; КЭСРЯ 249; Sławski V 286—289; Brückner 314, 679—680; Machek ESJČ 340—341; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 785; БЕР III 528—529, 564—565; Skok II 323—324; Bezlaj ESSJ II 154; Bern. I 742; Trautmann 152; Fraenkel 344—345; Kluge—Mitzka 439; Feist 334—335; Walde—Hofm. I 823; Pokorny 687—689.— Пор. **ілюстрáція**, **лúсий**, **ліхтáр**, **лоск**, **луна**[2], **лю́стра**.

луч[2] (вигук для відгону телят Дз; вигук для відгону овець Мо), [*лýча*] (вигук для відгону телят) Ме, [*алýч* Дз, *а-лýча* Ме, *луч-луч*, *луч-лýчки* Па] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *лýчити*[1]; пор. *відлучúти* (*теля*).— Пор. **лúшки**[1], **лю́шкий**.

лýча (у виразі [*куди лýча*] «куди-небудь»);— похідне утворення (за походженням дієприкметник, псл. lučę) від *лýчити* «цілитися; попасти»; пор. семантично подібне *куди попáло* «тс.».— Sławski V 284.— Див. ще **лýчити**[2].

лучбá «хімія» Ж, [*лучéбник*] «хімік» Ж, [*лучéбний*] «хімічний» Ж;— схв. ludžba «хімія»;— запозичення з чеської мови; ч. заст. lučba «тс.» як науковий термін було створене ученим-натуралістом Я. Преслом (1791—1849) на основі дієслова loučiti «сполучати», (хімію він розумів як науку про з'єднання і роз'єднання елементів).— Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 210; Skok II 326.— Див. ще **лýчити**[1].

лучéчок «ткацький човник для в'язання начиння»;— р. [*лучóк*] «човник (ткацького верстата)», п. łuczek «деталь ткацького верстата»;— очевидно, демінутивне утворення від *лучóк* «малий лук (зброя); частина інструмента, яка нагадує лук».— Sławski V 107, 280.— Див. ще **лук**[1].

лýчик «різновид вішалки для шапок»;— очевидно, похідне утворення від

лук «дуга», мотиване формою вішалки, що складається з щитка, вирубаного з стовбура дерева, на якому обрубуються і в сирому вигляді загинаються вгору сучки (Г II 383).— Див. ще **лук**[1].

[**лучинник**] (бот.) «дивина, ведмеже вухо, Verbascum thapsus L.» Mak;— р. [*лучи́нник*], слн. lúčnik, lúčnica «тс.»;— похідне утворення від *лучи́на* «довга тонка тріска як джерело світла»; назва могла бути мотивована або фізичними властивостями рослини, що має високе прямостояче стебло і яскраві жовті квіти, які ніби світяться, особливо у темряві (пор. інші семантично подібні назви цієї рослини: укр. *царська свічка, свічі*, схв. *свијећњак, свићарица, краљевска свића*, слн. [svečnik], а також нім. Königskerze), або застосуванням рослини у побуті, аналогічним до лучини (у греків, напр., товсте повстисте листя дивини використовували як гноти для ламп); пор. ще р. [*лампадочник*] «дивина чорна, Verbascum nigrum L.».— Machek Jm. rostl. 209; Bezlaj ESSJ II 154; Симоновић 492.— Див. ще **луч**[1].

[**лу́чи́ти**[1]] «єднати; з'єднувати; сполучати» СУМ, Ж, [*лучáти*] «тс.» МСБГ, [*лучи́тися*] «єднатися, сполучатися», [*лучáтиси(ся)*] «тс.» МСБГ, [*лучбá*] «зв'язування, комунікація; транспорт» Ж, [*лу́чка*] «низка», *вилучáти* «виділяти; відокремлювати і брати із стада (свою худобу); [вибирати Я]», [*вилу́ка*] «виділення» Я, [*ви́лучка*] «виняток» Я, [*ви́лучний*] «винятковий» Я, *відлучáти* «відокремлювати; віднімати (дитину)», *відлучáтися* «відокремлюватися; розлучатися; виїжджати, виходити на якийсь час», *відлу́чення* (від церкви), *відлу́чка*, [*відлу́чний*] «відокремлений, такий, що відокремився», [*відлу́чно*] «особливо, окремо» Ж, *долучи́ти* «додати», *злучи́ти, злу́ка* «з'єднання», *злу́чка*, [*злу́чованці*] «пара волів в упряжці» Ж, *злу́чний* «стосовний до злучки; [зговірливий, схильний Бі]», *залучи́ти*, [*залу́ка*] «затягування в свою компанію; заманювання свійської тварини у двір чи до хліва Я; вербування, приманка, приєднання Пі», [*залу́чно*] «включно» Ж, [*наодлу́ці*] «відокремившись», *нерозлу́чний*, [*получи́ти*] «з'єднати», *позлучи́ти, прилучи́ти* «додати, приєднати», *прилучи́тися* «приєднатися», [*прилу́ка*] «приєднання», *розлучи́ти*, [*розлу́к*] (у сполученні [*на р. повідати*] «говорити роздільно»), *розлу́ка* «прощання, розлучення; [різниця ВеУг; знахарський засіб проти чаклування]», *розлу́чення* «розлука; розрив шлюбу», [*розлучéння*] «відокремлення своєї худоби від спільного стада після закінчення випасання на полонині», [*розлучíння*] «тс.», *розлу́чник*, [*розлучóнка*] «жінка, яка розлучилася з чоловіком» Л, *розлу́чена* «тс.», *розлу́чений, розлу́чний* «пов'язаний з розлученням; [переконливий, ясний Нед]», [*розлу́чно*] «роздільно; розумно, зрозуміло, ясно» Нед, *сполучи́ти, сполу́ка, сполу́чення, сполу́чник*, [*сполучи́мий*] Нед, *сполу́чний*;— р. [*лучи́ть*] «єднати», *отлучи́ть, разлучи́ть, случи́ть*, бр. *лучы́ць* «з'єднувати», др. *лучити* «відокремлювати», п. łączyć «з'єднувати, сполучати», ч. loučiti «розділяти», ст. і поет. «з'єднувати», loučiti se «розлучатися, закінчуватися», ст. lúčiti «відокремлювати», слц. lúčiť «тс.; розлучати», lúčiť sa «прощатися, відходити», нл. łucyś «з'єднувати, в'язати», болг. *лъ́ча* «відокремлювати», *лъ́ча се* «відокремлюватися, уникати людей», м. *лачи* «відокремлювати, відлучати», схв. *лу́чити* «ділити, відокремлювати», слн. ločíti «відокремлювати, розділяти; розрізняти», стсл. **лѫчити** «ділити, відокремлювати, розлучати»;— псл. lǫčiti, початково ітератив до *lękti «гнути, згинати, вигинати», пов'язане також з lǫkъ, укр. *лук* (зброя), lękъ, укр. *ляк*; давне значення частково збереглося в слн. ločíti «гнути», ч. ст. lúčiti se «згинатися, хилитися», можливо, також в укр. [*вилучáтися*] «триматися криво, мати викривлений хребет», [*вилу́чуватися*] «вигинатися дугою»; пізніше, можливо, під впливом префіксальних утворень, відбулося розщеплення семантики слова на «з'єднувати» і «роз'єднувати»;— споріднене з лит. lankúoti «гнути, робити гнучким», lankýti «відвідувати», lánkioti «обходити», лтс. lûocît «нахиляти, направляти», прус. lunkis; висловлювалась думка, що укр. [*лучи́ти*] «з'єднувати» є запозиченням з польської мови

(Brückner 308).— Фасмер II 537—538; Преобр. I 480—481; Sławski V 77—79; Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 784; БЕР III 565—566; Младенов 284; Skok II 324—325; Bezlaj ESSJ II 147; Булаховський Нариси 71; Bern. I 738; Trautmann 151—152; Fraenkel 356—357; Pokorny 676—677.— Див. ще **лук**[1].— Пор. **ляк**[1].

лу́чи́ти[2] «цілитися; попастн», [*лучи́тися*] «трапитися», [*луча́тися*], [*луча́й*] «випадок», *лу́чний* «який добре лучить або з якого добре лучити», [*лу́чен*] «тс.», *влу́чи́ти* СУМ, Ж [*влу́чень*] «точний удар» Ж, *влу́чний*, [*вилуча́тися*] «траплятися», [*получи́ти*] «одержати», [*полу́ка*] «успіх, удача» Нед, [*полу́чний*] «вдалий, щасливий» Нед, [*прилучи́ти*] «одержати» Нед, *прилучи́тися* «трапитися», [*прилу́ка*] «пригода, випадок» Нед, [*случа́й*] «випадок»;— р. [*лучи́ть*] «випадати, допускати; послати», [*луча́ть*] «випадати, допускати; цілитися», [*лучи́ться*] «трапитися», *случи́ться* «тс.», *слу́чай* «випадок», бр. *лу́чыць* «влучити, попасти», др. *лучити* «знайти», *лучитися* «трапитися», п. łuczyć «кинути, мітити; попасти», ч. заст. і поет. lučiti «кинути, кидати, метати», заст. loučeti «метати, стріляти», ст. lučiti «кинути (камінь)», слц. [lúčit'] «кинути (камінь)», нл. łucyś se «траплятися», болг. [*лу́ча*] «цілитися; попадати», м. [*лучи*] «кинути», схв. *слу́чити се* «трапитися; потрапити», ст. *лу́чити* «знаходити, досягати», слн. ст. і діал. lučíti «кинути», стсл. **лоучити сѧ** «зустрітися, трапитися»;— псл. lučiti «цілитися; кидати в ціль; потрапити», звідки «досягнути, знайти; допустити», lučati (ітератив), lučiti sę «трапитися»;— споріднене з лит. láukti, láukiu «чекати, очікувати», suláukti «дочекатися, дожити, одержати», lūkėti «очікувати», прус. laukīt «шукати», лтс. lūkât «дивитися, поглядати; пробувати», nùolūkât «оглядатися, спостерігати», nùolūks «ціль, намір», дінд. lókate «спостерігає», locanam «око», гр. λεύσσω «дивлюся, бачу, помічаю», кімр. go-lwg «зір, обличчя», llygad (*lukato-) «око»; ie. *leuk- «дивитися; світити, блищати»; початкове значення «дивитися за чимнебудь, очікувати», звідки розвинулось «цілитися, кидати, попадати, одержувати»; менш імовірний зв'язок з гр. λαγχάνω «одержую за жеребом» (Преобр. I 481; Fick I 536; Boisacq 549), а також з псл. lǫčiti, укр. [*лу́чи́ти*[1]] «з'єднувати» (Brückner KZ 42, 354—355; Taszycki PF 12, 63; про омонімію в слов'янських мовах див. Булаховський Вибр. пр. III 321).— Фасмер II 538; Sławski V 280, 283—285; Brückner 313—314; Machek ESJČ 343; БЕР III 529—530; Skok II 324; Bezlaj ESSJ II 155; Варбот Этимология 1972, 48—49; Стоянов 67—68; Bern. I 742—743; Matzenauer 219—221; Trautmann 151—152; Fraenkel 345; Pokorny 687.— Пор. **луна́**[2], **назлу́чке**.

[**лу́чиця**] (бот.) «хара звичайна, Chara foetida A. Br.; хара ламка, Chara fragilis Desv.», [*лучва*] «хара» Mak;— р. [*лу́чица*] «тс.»;— не зовсім ясне; найімовірніше, пов'язане з *лу́ка* (як назва лучної рослини); не виключений також зв'язок з *луч* «промінь» (у такому випадку назва зумовлена будовою водорості, стебло якої кільчасто розгалужується, що відбито і в німецькій назві Armleuchter «хара» (букв. «канделябр»), приблизною калькою якої можуть бути українські форми.— Преобр. I 481—482.— Пор. **лу́ка́**, **луч**[1].

[**лу́ччий**] «кращий», [*лу́чший, лу́чший*] «тс.» Ж, [*лу́ччáти*] «кращати», [*лучшáти*] «тс.» Ж, [*надлу́ч*] «найкраще» Кур, [*полу́нче*] «краще»;— р. *лу́чший*, [*лу́чий, лу́тший*], бр. [*лу́чшы, лу́чшый, лу́ччый*] «кращий; лицьовий (бік тканини)», др. *лучии* (чол. р.), *лучьши* (жін. р.), *лутши, лутше, луче* (с. р.), стсл. **лоучии** (чол. р.), **лоучьши** (жін. р.), **лоучше** (с. р.);— не зовсім ясне; можливо, запозичене через давньоруську мову з старослов'янської, у якій пов'язане з **лоучати** «цілитися», **лоучати сѧ** «траплятися», спорідненими з укр. *лу́чи́ти* «мітити, попасти», *влу́чи́ти*; первісним значенням слова вважається «такий, що більше підходить»; розглядається також як форма порівняльного ступеня від **лукыи* «визначений долею» і зіставляється з др. *лучаи* «доля, випадок», болг. *слу́ка* «випадок», р. *слу́чай*, при-

чому припускається первісне значення «такий, що трапився, випав на долю» (КЭСРЯ 249); висловлювалось також припущення про спорідненість із стсл. **рачии** «краще», **рачити** «любити, бажати», болг. [*рáча*] «хочу», схв. *рáчити се* «мати бажання», а також з р. *алкать* (Потебня РФВ I 83).— Фасмер II 538; Преобр. I 481; БЕР III 529—530; Bern. I 743.— Див. ще **лу́чи́ти**[2].

[**лу́шпа**[1]] (у сполученні [*лушпи дати*] «побити»), [*лушпáнити*] «бити», [*лушпáрити*] «тс.»;— афективне утворення на основі дієслова *лупи́ти* «обдирати; бити» (пор. *лупки дати* «побити»).— Див. ще **лупи́ти.**

лу́шпа[2], *лушпáйка, лушпáк, лушпани́на, лушпели́на, лушпи́на, лушупáйка* — див. **лу́спі.**

[**лущ**[1]] (орн.) «костогриз, Coccothraustes coccothraustes L.», [*лущак*] «тс.» Шарл;— п. łuszczaki (мн.) «тс.»;— похідні утворення від *лу́щити*; назви пояснюються тим, що птах живиться насінням дерев, соняшника, буковими горішками, кісточками плодів, розлузуючи їх своїм сильним масивним дзьобом; пор. літературну назву птаха *костогри́з*, а також [*горохої́д, вишня́р, черешчя́р, грубодзьо́б, кістя́р*], нім. Kirschkernbeißer «тс.».— Воїнств.— Кіст. 240.— Див. ще **луска́**[1].

[**лущ**[2]] (бот.) «дзвінець, півнячий гребінь, Rhinanthus crista galli L.»;— п. ст. і діал. łuszcz «дзвінець», слн. [łusnič] «дзвінець малий, Rhinanthus minor L.»;— не зовсім ясне; можливо, книжне запозичення з польської мови, де пов'язується з дієсловом łuszczyć «лущити»; назва могла бути зумовлена тим, що розтріскування достиглої коробочки з насінням рослини супроводжується специфічними звуками, лусканням; пор. інші назви дзвінця [*бренчка, гремок, громки*], мотивовані дієсловами на позначення звучання; п. łuszcz, а також слн. lûšč «петрів хрест, Lathraea squamaria L.» виводяться також з псл. *lušč̌ь «луска; рослина, вкрита лусками» (Sławski V 364), що вірно для словенської назви (пор. укр. [*лускі́вник*] «петрів хрест» з тією ж мотивацією), але семантично непереконливо щодо назви дзвінця, на якому немає лусок.— Див. ще **луска́**[1].— Пор. **лусковéць, лущ**[1].

[**лу́щик**] (бот.) «льон-стрибунець, Linum crepitans (Boenn.) Dum. Л; льон, головки якого при дозріванні самі тріскаються, розсіваючи насіння Г»;— р. [*лу́щик*] «тс.», п. [łuszcz] «низький льон»;— похідне від *лу́щитися*; назва пояснюється тим, що в суху вітряну погоду насіння цієї рослини легко вилущується і випадає з коробочок крізь отвори, а при дозріванні коробочки самі легко розтріскуються, гублячи насіння.— Див. ще **луска́**[1].

лу́щити, *лущ, лущák, лу́щик, лущи́льний, лущи́льник, лу́щина, лущи́ця* — див. **луска́**[1].

[**лю**] (вигук для відгону свиней) До, *улюлю́* (крик мисливців при цькуванні звіра собаками; глумливий вигук);— р. *улюлю́* (мисливський крик при цькуванні собаками), п. lu (вигук при раптовому ударі або киданні чогось; вигук для заохочення до виконання якоїсь дії), lu-lu-lu (вигук, яким підкликають індиків), каш. [lu-lu] (вигук, яким підклнкають гусей), ч. lulu (вигук, яким заохочують дітей мочитися);— очевидно, давнє утворення афективного походження; пор. також лит. liu-liu-liu-liu (вигук, яким підкликають гусят).— Sławski V 348.— Пор. **лю́лі, лю-лю, лю́шкий.**

[**люб**[1]] (бот.) «гравілат міський, Geum urbanum L.» Mak, [*любильник, любімтрава*] «тс.» Mak;— похідне утворення від *люби́ти*; назва зумовлена, очевидно, давнім уявленням про те, що за допомогою рослини можна приворожити кохану людину; в основі такого уявлення лежить, можливо, той факт, що насіння гравілату прилипає до одягу.— Анненков 157.— Див. ще **люби́ти.**

[**люб**[2]] (спол.) «або, чи» Бі, ВеЗа, [*любо*] «тс.» Пі;— р. [*лю́бо*], бр. ст. *а любо*, др. *любо, любо ... любо*, п. ст. і діал. lubo, стсл. с.-цсл. **любо** «тс.»;— псл. ljubo...ljubo «або... або, чи... чи», результат семантичної видозміни прислівника ljubo «любо», вживаного з умовним відтінком («якщо любо, якщо подобається»).— Булаховський Вибр.

пр. II 505—506; Sławski IV 357—358; ESSJ Sl. gr. II 415—416.— Див. ще **люби́ти.**— Пор. **лю́бо.**

[**любашка**] (бот.) «тернослив, Prunus insititia L.» Mak, [*люба́шки*] «слива, тернослив, Prunus insititia variet.; слива садова, Prunus domestica variet.» Ж, Mak, [*любаски*] «Prunus insititia variet.» Mak, [*люба́ха*] «тс.» ВеБ;— неясне;— можливо, запозичення з польської мови; п. lubaszka «м'ясиста слива; сорт сливи, Prunus insititia L.», [luboška, lubåska, libaska, lubaska] «тс.» пов'язується (Brückner 302) з lubawy, libawy «м'ясистий, без сала (про м'ясо)»; на основі фонетичної подібності зблизилося з luby «милий, коханий, приємний»; припускається і безпосередній зв'язок з luby (Sławski IV 349—350).— Пор. **люби́ти, любови́й.**

[**любе́зний**] «люб'язний, привітний Г: улюблений Ж», *розлюбе́зний* (з р.);— р. *любе́зный*, др. *любьзныи*, *любезныи* «приємний, милий», п. lubieżny «любострасний, похітливий», ст. lubiezny «милий, приємний», ч. líbezný, ст. l'úbezný, слц. l'úbezný, вл. lubozny «тс.», нл. lubezniwy «люб'язний», болг. *любе́зен*, м. *љубезен* «тс.», схв. *љу̀базан* «люб'язний, привітний», слн. ljubézen «любий, милий, приязний», стсл. **любьзнъ** «ласкавий, милий, любий»;— псл. ljubьznъ «люблячий, милий, приємний» є похідним від ljubъ «любий» з рідкісним суфіксом -ьznъ, паралельним до -ьnъ; малоймовірне припущення (Vaillant RES 38, 213) про походження псл. ljubьznъ від незасвідченого герм. *leubig-/liubig- (двн. liublīh, нвн. lieblich «милий, приємний»).— Sławski IV 354—356; БЕР III 572; Skok II 388.— Див. ще **люби́ти.**

[**лю́бжа**] (бот.) «орхідея, Orchis incarnata L.; Orchis latifolia L.»;— можливо, запозичення з російської мови; р. [*лю́бжа*] «любов; приворотний напій, любовне зілля; (бот.) орхідея» пов'язане з *люби́ть*; назва рослини пояснюється тим, що в народній медицині і знахарстві корінь орхідеї використовувався для приготування приворотного зілля.— Анненков 233.— Див. ще **люби́ти.**— Пор. **люби́сток, лю́бка.**

[**люби́дра**] (бот.) «красоля, Tropaeolum minus L.»;— результат спрощення давнішого **любидраг*, запозиченого з сербохорватської мови; схв. *љу̀бидра̄г* (*дра̏гољӯб*) «тс.» складається з основ прикметників [*љуб*] «любий» і *дра̄г* «дорогий, милий»; назва могла бути зумовлена красивим цвітінням рослини (пор. і літературну назву укр. *красо́ля*).— Симоновић 480.— Див. ще **дороги́й, люби́ти.**— Пор. **драголю́б.**

[**люби́жник**] (бот.) «перестріч лучний, Melampyrum pratense L.»;— бр. [*любезьнік*] «лікарська рослина»;— очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. ст. lubieznka «лікарська рослина вовчуг, Ononis», lubieżnka, lubezna, lubeznka, lubeżna, lubeczna «тс.», lubeznka «дрік, Genista» пов'язане з lubieżny «чуттєвий, милий, приємний», lubić «любити»; назва зумовлена застосуванням рослини у народній медицині та знахарстві (один з видів перестрічу, перестріч дібровний, Melampyrum nemorosum L., вживався у знахарстві для встановлення згоди у подружжі).— Анненков 153—154, 211; Нейштадт 342; Sławski IV 353—354.— Див. ще **люби́ти.**— Пор. **люб**[1], **лю́бжа.**

люби́сток (бот.) «Levisticum officinale L.», [*любе́сток* Ко, *любець* Mak, *люби́ста*, *лю́бист* Ж, *люби́сник* Носаль, *лю́бисть* Ж, *лю́бка* Ж, *лю́бця* Ж, *любчик* Mak] «тс.», [*любисти́на*] «один екземпляр любистку»;— р. *люби́сток*, бр. *любі́ста*, п. lubczyk, lubistek, lubist, [lubieszczyk, lubiuszczek, lubek, lëbišk], ст. lubszczek, ст. і діал. lubieszczek, lubszczyk, ч. libeček, ст. liubček, liubšček, libštěk, libček, libek, libec, слц. ст. l'ubček, l'ubštik, libštík, вл. lubčik, нл. libštok, схв. *љуба́чац*, слн. lúštrek, [lúštek];— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. lübestecke, lübestëcco, lobistek, lubstöck «тс.» у XV ст. зблизилося з lieb «любий, милий», в результаті чого виникли форми liebstück, liebstuckel, нвн. Liebstöckel «любисток»; джерелом німецьких форм є лат. ligusticum «тс.» (слат. lubisticum, libisticum), що зводиться до лат. ligusticus «лігурійський», похідного від Ligus «Лігурія» (первісне значення «лігу-

рійська рослина»); у слов'янських мовах, подібно до німецької, за народною етимологією пов'язується з *люби́ти*; підставою для цього є широке використання рослини у народній медицині та у знахарстві як магічного засобу для причаровування та відвернення злих духів.— Дзендзелівський St. sl. 22, 287; Критенко РР 1968/5, 131; Шелудько 38; Richhardt 75; Фасмер II 544; Преобр. I 491—492; Потебня РФВ I 263; Анненков 192; Горяев 197; Sławski IV 350—351; Brückner 302; Machek ESJČ 330; Holub—Lyer 287; Bern. I 756; Mikl. EW 171; Matzenauer 241; Kluge—Mitzka 440; Walde—Hofm. I 801.

люби́ти «відчувати прив'язаність; кохати; відчувати задоволення (від чогось); потребувати», [*лю́бати*] «загравати, пестити» (з слц.?), *люби́тися* «кохатися; шанувати один одного; бути до вподоби», [*люби́тки*] (зменш. до *люби́ти*), [*лю́бкатись*] (фам.) «любитися» ЛЧерк, [*любля́ти*] «любити, полюбляти» Ж, *любува́ти* «любуватися; [любити; пестити; вибирати до смаку]», *любува́тися* «милуватися; кохатися; [любити О; радіти, мати насолоду Ж]», [*люб*] «милий, (у сполученні [*до любу*] «приємно») Ж, [*лю́ба́*] «любов, кохання», [*лю́ба*] «кохана» Ж, [*люба́нка*] «кохана, коханка» Ж, [*люба́с*] «коханець; жеребець» Ж, [*люба́ска*] «коханка», [*люба́сник*] «коханий» Ж, [*любасо́к*] «тс.» Ж, [*люба́шка*] «коханка» Ж, [*люба́шність*] «похітливість» Ж, [*любва́*] «любов», [*лю́бе́ць*] «милий; коханець; любитель» Г, Ж, [*лю́бик*] «коханець» О, *люби́мець*, *люби́миця*, *люби́мочка*, *люби́мчик*, [*люби́на*] «милий, коханий» О, *люби́тель* «який має схильність; аматор; [друг Ж]», *люби́тельство*, *люби́тельщина*, [*лю́бич*] «улюбленець» О, [*люби́ш*] «коханий, коханець» Ж, [*люби́ще*] «любимець» Ж, *лю́бість* (рідк.) «любов; [приємність, задоволення]», *лю́бка* (розм.) «кохана; мила; [любов Бі]», [*лю́бки*] «женихання; сластолюбство» Бі, *лю́бко́* «коханий; коханець», *лю́бленець* (рідк.) «улюбленець», *лю́блениця*, [*люблянка*] «кохана, коханка», [*люблята*] «милі», *любо́в*, [*любова́нв*] «сердечна повага, дружня бесіда; насолода, радість, задоволення» Ж, [*любове́ць*] «любитель», [*любови́нки*] «любовні зв'язки» Ж, [*любо́вище*] «об'єкт кохання» Ж, *любо́вник*, *любо́вниця*, [*любо́вність*] «любов, згода», [*лю́бойка*] «мила, серденько» Ж, [*лю́бойко*] «коханий; коханець О; серденько Ж», *лю́бонька* «мила; [серденько Ж]», [*лю́бонько*] «милий; серденько» Ж, [*лю́бость*] «любов; чарівний напій» Бі, [*лю́бости*] (мн.) «любощі; насолода; прояви любові» Ж, [*любо́та*] «насолода, задоволення», *лю́бочка* (поет. пестл.) «мила», [*лю́бощ*] «любов; любовний напій» Бі, *лю́бощі* (мн.) «любов; [засіб для приворожування; любовні втіхи; насолода, радість, приємність Ж]», [*любство́*] «любовний зв'язок» Ж, [*любува́ння*] «ласки; задоволення», [*люби́ненька*] «найдорожча, кохана» Ж, [*люби́ненько*] «найдорожчий, коханий» Ж, [*люби́ня*] «мила», [*люби́ньо*] «милий, найдорожчий» Ж, [*люби́сенька*] «кохана, найдорожча» Ж, [*люби́сь*] «милий», [*лю́бця*] «мила, кохана», [*лю́бцьо*] «коханий» О, ВеБ, [*любчек*] «коханець» О, *лю́бчик* (розм.) «любко; любимчик; [коханець Ж]», [*любчи́на*] «любка», [*любшки́*] «любовний засіб» ВеУг, [*лю́бщі*] (мн.) «любовний напій» Ж, [*любʼя́зність*, [*любʼя́та*] «милі», [*люба́сний*] «любовний» Ж, [*люба́шна*] «похітлива» Ж, *любе́нький*, *любе́сенький*, [*люби́вий*] «милий, приємний, люб'язний; коханий» Ж, *лю́би́й* «милий, коханий, [приємний, дружній Ж; будь-який О]», *люби́мий*, [*люби́шний*] «приємний, люб'язний» Ж, [*любісенький*] «найдорожчий» Ж, *любісінький* «будь-який; [дуже милий, приємний, хороший; наймиліший, найдорожчий Пі]», [*люблéний*] «любимий», [*люблúвий*] «який легко закохується», [*люблязни́й*] «люб'язний; дружній», *любо́вний* «пов'язаний з любов'ю; сповнений любові; [любимий, полюбовний]», [*лю́босний*] «любовний, люб'язний, приємний», [*лю́бостний*] «тс.» Ж, [*лю́бощний*] «любовний, спричинений любов'ю» Ж, [*люби́цький*] «коханий» О, *лю́бʼя́зни́й* СУМ, Г, Ж, [*любʼя́чий*], *любе́нько* «любо; гарненько; цілком спокійно», *любе́сенько* «любо; гарненько», [*любе́шко*] «любо», Ж, [*люби́стно*] «з любов'ю, приємно» Ж, [*лю-*

би́тельно] «сердечно» Ж, [*лю́бісенько*] «дуже легко; любо» Ж, *любісінько* «цілком спокійно; [дуже приємно, мило; любовно, з задоволенням Пі]», [*люблю́*] «до вподоби», [*люблязно́*] «за згодою Пі; люб'язно», *лю́бо* «приємно, гарно; [добре; красиво; з задоволенням; у згоді]», *любо́вно* «з любов'ю; [у згоді]», [*лю́бощно*] «любо» Ж, *влюби́ти, влюби́тися* «закохатися» Ж, [*вліо́бленє*] «закоханість» Ж, *вліо́бливий* «який легко закохується», [*влюбчи́вий*] «тс.» Ж, *відлюби́ти* «відбити (милого, милу)», [*возлюблéнник*] (заст.) «улюбленець» Ж, *злюби́ти* «полюбити», [*злюби́тися*] «покохати (взаємно), сподобатися», [*злю́бини*] «сватання», [*злю́ба*] «з любов'ю» Я, [*злю́бу*] «з любові» Ж, [*залю́бити*] «полюбити» Ж, [*залю́би́тися*] «закохатися» СУМ, Ж, [*залюблéник*] «любитель» Я, [*залюбо́ванє*] «схильність, любов Ж», *залю́бливий, за́лю́бкий* «охоче, прихильно» СУМ, Ж, *залю́блено, не́люб* «нелюбимий; [противний Пі; відсутність любові Ж]», [*нелю́бє*] «непопулярність» Ж, *нелюбо́в* «неприязнь; неприхильність», [*нелю́бощі*] «відсутність любові, прихильності Ж», *недолю́блювати*, [*облюби́ти*] «полюбити», [*облюби́тися*] «закохатися» Ж, *облюбува́ти*, [*облю́бенець*] «коханець» Бі, [*облю́бе́нник*] «тс. Бі, Пі; наречений Бі», [*облю́бе́нниця*] «наречена, кохана Бі; фаворитка, коханка» Пі, *перелюби́ти* «перестати любити; любити багатьох; [відбити нареченого, наречену]», *перелю́бствувати* «порушувати подружню вірність», *пере́лю́б* (заст.) «перелюбство», *пере́лю́бець* «той, хто перелюбствує» СУМ, Пі, [*пере́любки*] «перелюбство», *пере́лю́бник* «перелюбець», *пере́лю́бство*, [*перелю́бний*] «невірний», [*підлюбля́ти*] «добре ставитися», *полюбля́ти* «ставитися з симпатією; надавати перевагу; відчувати задоволення; [любити]», *полюбля́тися* «подобатися», *полюбува́ти* «уподобати, облюбувати; помилуватися», *полюбо́вник* «коханець», *полюбо́вний*, [*полю́бу*] «за згодою» Нед, [*прилюби́ти*] «зачарувати, завоювати любов», [*прилюби́тися*] «закохатися; пристраститися», *прилюбля́ти* «любити; чарувати; завойовувати любов», [*прилюбля́тися*] «сходитися з кимось, покохавши; звикати; втягуватися», [*при́люби*] «любовний напій» Нед, [*прилю́бишки*] «тс.» Нед, *розлюби́ти* «перестати любити; [розлучити закоханих Пі]», [*ро́злюб*] «коханець» Нед, *улюби́ти* «полюбити», *улюбля́ти* «полюбляти», *улюбля́тися* «закохуватися», *улю́бленець, улю́бленик, улю́бле́ний* СУМ, Нед, *улю́бливий*;— р. *люби́ть*, бр. *любіць*, др. *любити*, п. lubić «любити», ч. líbiti «цілувати», ст. l'úbiti «любити», слц. l'úbit' «тс.», вл. lubić «обіцяти», нл. lubiś «тс.», полаб. l'aibě «любить, кохає», болг. *лю́бя* «любити, цілувати», м. *љуби*, схв. *љу́бити* «цілувати; любити», слн. ljubíti «тс.»;— псл. ljubiti «мати схильність; відчувати симпатію до когось; бажати», пов'язане з ljubъ «милий, приємний, коханий»;— споріднене з гот. liufs, двн. liob, нвн. lieb «тс.» (< герм. *leuba-); ie. *leubh- «любити, кохати, бажати», що лежить також в основі дінд. lúbhyati «жадає», lobháyati «збуджує бажання», лат. libet (ст. lubet, -ēre) «(мені) подобається; (у мене) є бажання», лит. liaupsė̃ «повага; похвальна пісня». liáupsinti «вихваляти», двн. lob «хвала», гот. lubains «надія», galaubjan «вірити», дангл. lēof «любий», алб. laps «бажаю, жадаю», гр. λυπτά «гетера, розпусниця»; припущення про германське походження слов'янських слів (Hirt PBrB 23, 333) непереконливе.— Фасмер II 544—545; Преобр. I 492—493; Sławski IV 351—353, 360—362; Brückner 302—303; Machek ESJČ 330—331; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 205; БЕР III 572, 574—576; Skok II 337—339; Bezlaj ESSJ II 146; Bern. I 756—758; Mikl. EW 171; Meillet Études 269; Trautmann 160; Walde—Hofm. I 793; Pokorny 683—684; Иллич-Свитыч Опыт 1976, 34.— Пор. **люб**[1,2], **люде́зний, лю́бжа, люби́дра, люби́жник, лю́бка, лю́бо, Любо́в, Любоми́р, любому́др, лю́бщик.**

лю́бка (бот.) «Platanthera Rich.; зозулинець, орхідея, Orchis L.; [дрімлик, коручка, Epipactis atrorubens Schult. Ж; гніздівка звичайна, Neottia nidus-avis (L.) L. C. Rich. Mak; конвалія звичайна, Convallaria majalis L. Mak; ряст

порожнистий, Corydalis cava Schw. et Koer. Mak; миколайчики, Eryngium planum L. Mak; нетреба колюча, Xanthium spinosum L. Mak; комонник лучний, Succisa pratensis Moench. Mak]», [*люби́мене*] «зозулинець салеповий, Orchis morio L. Ж; миколайчики; незабудка, Myosotis L.; астранція велика, Astrantia major L.; чина лісова, Lathyrus silvestris L. Ж», [*любовиця*] «мандрагора, Mandragora officinalis L.» Ж, *лю́бочки* «Leontodon L.; зозулинець», [*нелюбка*] «нетреба колюча» Mak;— р. *лю́бка* «Platanthera; [зозулинець шоломоносний, Orchis militaris L.]», [*лю́бжа*] «любка дволиста, Platanthera bifolia (L.) L. C. Rich.; зозулинець широколистий, Orchis latifolia L.; зозулинець дволистий, Orchis bifolia», [*люби́м*] «зозулинець плямистий, Orchis maculata L.», [*люби́ма*] «незабудка, Myosotis leppola Lehm.», бр. [*любка*] «любка дволиста, Platanthera bifolia (L.) L. C. Rich.», схв. [*дрàгољýб*] «конвалія», слн. dragoljúbec «тс.»;— похідні утворення від *люби́ти*; назви зумовлені дійсними або уявними цілющими і магічними властивостями рослин, які знаходять широке застосування в науковій та народній медицині і знахарстві (відвари конвалії, кореня любки вживали як любовний напій; для лікування багатьох хвороб застосовувалася нетреба колюча, конвалія, комонник, зозулинець — зокрема, для лікування імпотенції); пор. інші назви відповідних рослин: укр. [*прúворотень*] «гніздівка», [*чортополóх*] «нетреба колюча», [*страхополóх, святе зілля, холéра*] «тс.», [*відвóдник*] «комонник», [*чортогóн-трава́*] «тс.», бр. [*чараўні́к*] «любка»; у частині випадків назви могли бути зумовлені приємним виглядом або запахом відповідних рослин (зокрема, рясту, конвалії, любочок).— Заверуха 30, 71—75; Вісюліна—Клоков 20; Анненков 133, 137, 224, 233, 260, 304, 384; Нейштадт 409—410; Machek Jm. rostl. 299.— Див. ще **люби́ти.**— Пор. **люб**[1], ***лю́бжа, люби́дра, люби́жник, люби́сток, лю́бщик.***

[**лю́бко**] «коли захочеться» О;— очевидно, результат спрощення давнішого **люб-кой* < **люб*(*о*)*-коли*, що виникло внаслідок перестановки компонентів з др. *коли любо* «будь-коли» (пор. *колинебудь* і *будь-коли*), букв. «коли завгодно»; пор. др. *чьто любо* «будь-що», *чии любо* «будь-чий», стсл. **кѣто любо, кыи любо**.— Німчук ІУМ Морфологія 475; Sławski IV 357—358; Bern. I 757.— Див. ще **люби́ти.**— Пор. **люб**[2], **лю́бо.**

[**лю́блин**] «назва хороводної гри»;— очевидно, пов'язане з *люби́ти*, оскільки, як і всі обрядові весняні ігри і танці, гра могла містити любовні мотиви.

[**лю́бо**] (спол.) «хоча» Бі;— очевидно, запозичення з польської мови; п. lubo, як і др. *любо* «тс.», стсл. **любо** «хоч би; хоча б», походить від псл. ljubo «любо, мило, приємно», вживаного з допустовим відтінком «хоч і любо, якщо навіть любо».— Sławski IV 357—358; ESSJ Sl. gr. II 415—416.— Див. ще **люби́ти.**— Пор. **люб**[2].

Любо́в (жіноче ім'я), *Лю́ба, Любúна, Лю́бка*, ст. *Любы* (1627);— р. *Любóвь*, бр. *Любóў*, болг. *Любóв* (з р.), *Лю́ба*, схв. *Љýба*, слн. Ljubica, цсл. **Любовь**, стсл. **Любы**;— утворена на основі стсл. **любы** «любов» (пов'язаного з **любити** «любити») і успадкована з церковнослов'янської мови калька грецького власного жіночого імені 'Αγάπη «Агапія», утвореного на основі загальної назви гр. 'αγάπη «любов».— Беринда 220; Суперанская 1979, 507; Спр. личн. имен 507; Kpappová 245; Илчев 310.— Див. ще **люби́ти.**— Пор. **Ага́пій.**

[**любовúй**] (у сполученні [*л-é м'ясо*] «пісне м'ясо») Ж, [*любовúна*] «тс.» Ж;— р. [*любáвый*] «нежирний, смачний» (особливо про м'ясо), [*любивóй*] «худий», [*лю́бовый*] «нежирний» (про м'ясо), [*любовúна*] «м'ясо без жиру і сухожилля», [*любовчúна*] «тс.; м'ясо, зрізане разом із свинячим салом; м'ясо в свинячому салі», [*лю́бúвый*] «худий, виснажений», [*либивóй*] «тс.», бр. [*любівы*] «нежирний» (про м'ясо), [*люблівы, лібівы, ліблівы, любóвы, любывый*] «тс.», [*любавíна*] «нежирне м'ясо», [*любавíзна*] «тс.», п. [libawy] «повільний, лінивий; худий (про м'ясо); надмірно високий, слабий», [liby] «надмірно високий, слабий, тендітний», ст. [lubawy] «худий, схудлий», [lubawe] «худе (м'ясо)», [lubowe mięso]

«м'ясо середньої жирності» (з бр.), [luby] «стрункий, тонкий», ч. libový «худий, без жиру», ст. libivý «худий», [l'ubivý], libí «тс.» (про м'ясо), вл. libojty «худий, нежирний» (про м'ясо), liba «жилаве м'ясо», libina «худе м'ясо», болг. [*ли́бав*] «рідкий» (про тканину), м. [libav] «вільний, нетугий; слабий, схудлий», схв. [libovina] «стегно», [libiv] «м'ясистий; худий; без кісток» (про м'ясо), слн. [libovína] «м'ясо без кісток», [lîbivo] «тс.», цсл. **либавъ** «тонкий, худий, мізерний, слабий», **либивъ** «тонкий, худий, мізерний», стсл. **либѣвити** «виснажувати»;— псл. libovъ (libavъ, libivъ, [ljubovъ]) «худий, без жиру», похідне від libъ «слабий, худий»; фонетичний варіант [ljubavъ] виник, очевидно, в результаті давньої видозміни під впливом ljubiti;— споріднене з лит. líebas «слабий, тонкий, схудлий, худий; на тонких ногах», láibas «тонкий, худий», дангл. lēf «слабий, худий, хворий», далі, можливо, з лит. leĩnas «неміцний, слабий», lainas «тонкий, стрункий», leĩnas «тс.», лтс. liẽls «великий», гр. λειρός «худий і блідий», а також, очевидно, з р. [*лебя́вой*] «худий, слабий» (про худобу), ч. [lebavý] «слабий; поганий, пустий», п. [lebawy] «лінивий, повільний, слабий», нл. leblowy «худий» (про м'ясо); іе. *leibho- «слабий».— Фасмер—Трубачев II 492, 543; Преобр. I 457; Būga RR I 332; Sławski IV 218—219, 220—221, 221—222; Brückner 302; Machek ESJČ 260—261, 323, 330; Holub—Lyer 287; Bezlaj ESSJ II 139; Bern. I 716; Stang 32; Wijk Slavia 14, 512—513; Trautmann 154; Fraenkel 329; Pokorny 661—662.

Любоми́р (чоловіче ім'я), *Любоми́ра* (жіноче ім'я);— р. болг. *Любоми́р*, бр. *Любамі́р*, ч. Lubomír, схв. *Љу̏бомӣр*;— слов'янське ім'я, утворене з основ дієслова *люби́ти* та іменника *мир*; пор. п. lubomirny «який любить мир».— Сл. вл. імен 215; Суперанская 1979, 431; Спр. личн. имен 431; Knappová 120; Korečný 94; Илчев 310.— Див. ще **люби́ти, мир.**

любому́др (заст.) «філософ; [мудрець]», ст. *любомудрец* (1627), *любомудрiє* «філософія» (1627);— р. заст. *любому́др* «філософ», др. *любомудрьць*, п. заст. lubomędrzec «тс.»;— складне утворення з основ слів *люби́ти* і *му́дрий*; виникло як калька гр. φιλόσοφος «учений» (букв. «любитель мудрості»); пор. і др. *любомудрие*, що є калькою гр. φιλοσοφία (букв. «любов до мудрості»).— Фасмер I 545.— Див. ще **люби́ти, му́дрий.**

[**лю́брик**] «червоний олівець; кольоровий олівець МСБГ; губна помада МСБГ; дурниця, непотрібна річ МСБГ», [*лю́брика*] «червоний олівець», [*люберко*] «кольоровий олівець; губна помада; дурниця, непотрібна річ» МСБГ;— запозичення з польської мови; п. ст. і діал. lubryka «вохра, темно-червона глина, вживана для виробництва фарб і для писання, як крейда» виникло в результаті видозміни давнішого rubryka «тс.», джерелом якого є лат. rūbrīca «червона глина, що використовувалась для записування титулів права», похідне від ruber «червоний», спорідненого з псл. *rъdrъ «тс.», укр. *руди́й*.— Sławski IV 359—360; Brückner 466; SW II 771, V 760—761; Walde-Hofm. II 444—445.— Див. ще **ру́брика, руди́й, ру́сий.**

[**лю́бщик**] (бот.) «дудник лісовий, Angelica silvestris L.» Ж;— запозичення з польської мови; п. lubszczyk «любисток, Levisticum officinale L.», [lubszczek], lubczek «тс.» походить від нім. Liebstökkel, яке зводиться до лат. levisticum «тс.»; польська назва любистку при запозиченні була перенесена на дудник за схожістю листя обох рослин.— Richhardt 75.— Див. ще **любисто́к.**

[**люга́ти**] «говорити правду в очі; ганьбити» О;— неясне.

[**лю́гати**[2]] «іти повільно, з утрудненням» Сизько;— очевидно, афективне утворення.

люд (зб.), [*лю́де*] «люди; простий народ; чоловіки, мужчини» О, [*людейко́ве*] (у звертанні) «люди добрі» О, [*лю́деньки, люденько́ве*] «тс.» Ж, *лю́ди* «істоти виду Homo sapiens; [чоловіки, мужчини О]», [*люди́ни*] (мн.) (у сполученні [*прості л.*] «селяни, простолюдини») Ж, *люди́на*, [*люди́нство*] «люд-

ство» Пі, *люди́ська* (знев.) «люди», [*люди́ща*] «тс.», [*лю́дкий*] (зменш. від *лю́ди*), [*людкóвиці*] «тс.» Ж, *лю́дність* «людство; [населення]», [*люднува́нє*] «полюддя» Ж, [*людова́*] (зб.) «люди» Л, [*людове*] (у звертанні) «люди добрі» О, [*людойки́*] «людоньки» О, *лю́доньки*, [*людонько́ве*] (у звертанні) «люди добрі» О, *лю́дочки*, *лю́дство*, [*людя́ка*] (збільш. до *люди́на*), *людська́* (іст.) «приміщення для челяді», *лю́дськість*, *людці* (знев.), *лю́дяність*, [*лютко́ве*] (у звертанні) «люди добрі» О, [*люди́ний*] «людський», [*люди́нний*] Пі, [*люди́нячий*] «тс.», *лю́дний* «багатолюдний; [гарний, пристойний, як у людей; людяний, уважний МСБГ]», [*людни́й*] «людяний; людський; властивий людині; багатолюдний», [*людни́стий*] «багатолюдний» Ж, [*людо́вий*] «народний», [*людо́вний*] «людяний» Ж, *лю́дський*, *лю́дя́ний* «гуманний, привітний; [властивий порядній людині; справжній]», [*лю́дячий*] «людський» Л, *лю́дно́* «багато людей; [по-людськи; публічно; багатолюдно; з людьми, з військом] СУМ, Г», *людні́ти*, *безлю́ддя*, [*бе́злюдень*] «відлюдник», *безлю́дько* «тс.; [людиноненависник Ж]», *безлю́дний*, [*безлю́дяний*] «безлюдний» Я, *безлю́дні́ти* «ставати безлюдним», [*безлю́дувáти*] «бути безлюдним», [*ви́людни́ти*] «спустошити; знищити населення» Ж, *ви́людні́ти* «змужніти; набути кращого вигляду, стати вихованим; втратити людей, населення», *ви́людні́лий*, *відлю́ддя* «безлюдне місце», *відлю́дник*, *відлю́дництво*, *відлю́дність*, [*відлю́док*] «відлюдник», *відлю́дько*, *відлю́дний*, *відлю́дницький*, *відлю́д(ь)куватий*, [*злюдні́ти*] «обезлюдіти», [*залю́днення*] «заселеність», *залю́днити* «заселити», [*знелюді́ти*] «стати відлюдкуватим, здичавіти», *знелюдні́ти*, *знелюдні́лий*, [*налюдни́ти*] «заселити», [*налюдні́ти*] «збільшитися (про населення); зробитися схожим на людину», *надлюди́на*, *надлю́дський*, *не́люд*, [*нелю́да*] «відлюдник», *нелюди́м*, *нелюди́мий*, *нелю́дний* «малолюдний; [відлюдкуватий]», [*невлю́дник*] «відлюдник» Ж, [*невлю́дний*], *недо́людок*, *недолю́дько* «відлюдник», [*незлю́дний*] «відлюдний» ВеЛ, *олю́днення*, *олю́днений*, *олю́днити*, *олю́днитися*, [*облюдні́ти*] «вилюдніти», *обезлю́дити*, *обезлю́днити*, [*перелю́дненний*] «перенаселений», *полю́ддя* (іст.) «збирання данини», [*полюднова́нє*] «тс.» Нед, [*полю́дний*] (про данину) Нед, *полюдні́лий*, [*полю́дський*] «людяний», *полюдні́ти* «стати людянішим; змужніти; стати більш людним», *полюдні́шати* «тс.», *по-людськи*, *по-людському*, [*полю́дську*], [*при́людок*] «кличка» Нед, *прилю́дний*;— р. *люд*, *люди*, бр. *люд*, *лю́дзі*, др. *людъ*, *людие*, п. lud, ludzie, ч. lid, lidé, ст. l'ud, l'udie, l'udé, слц. l'ud, l'udia, вл. lud, ludźo, нл. lud, luźe, полаб, l'ajdaj (*ljudi) «люди», l'ajdi (*ljudьje), болг. *лю́де*, м. *луѓе*, схв. *љу̑ди*, слн. ljúd, ljudjé, стсл. **людиѥ**;— псл. ljudъ (зб.) «люди, народ», *ljudьje (мн.) «люди»;— споріднене з лит. liáudis «народ», liaudžià «домочадці», лтс. ļàudis «люди», двн. liut «люд», свн. liute, нвн. Leute «люди», гр. ἐλεύθερος «вільна людина», лат. līber «тс.», līberī «діти», далі з гот. liudan «рости», дінд. ródhati «росте», алб. lenj «народжується, виникає»; ie. *leudho-/leudhi-, пов'язане з *leudh- «рости»; розвиток семантики псл. ljudъ подібний до розвитку псл. rodъ (укр. *рід*) < ie. *ǵredh-/ǵerdh- «рости, виростати»; припущення про германське походження псл. ljudъ (Trautmann 161; Stender-Petersen 192—194; Hirt PBrB 23, 355; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 96—98) недостатньо обгрунтоване.— Фасмер II 545; Преобр. I 493—494; Горяев 198; Sławski IV 363—364, 368—369; Brückner 303; Machek ESJČ 331—332; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 205—206; БЕР III 576—577; Skok II 339; Bezlaj ESSJ II 146; Дегтярев Этимология 1979, 85—92; Трубачев Терм. родства 168—170; Критенко Вступ 522, 540; Bern. I 758; Stang 32; Mikl. EW 172; Fraenkel 360—361; Kluge—Mitzka 438; Uhlenbeck 254; Walde—Hofm. I 792; Pokorny 684—685.

Лю́двіг (чоловіче ім'я), *Людві́га* (жіноче ім'я);— р. *Лю́двиг*, *Лу́двиг*, п. Ludwik, ч. Ludvík, слц. Ludovít, вл. нл. Ludwik, болг. *Лю́двик*, *Лу́двиг*, схв. *Љу̑девит*, *Људѐвит*, слн. Ludvik;— запозичення з німецької мови; нвн. Ludwig < Chlodwig, Ludwiga (жін.) похо-

дить від двн. Hluodowig, утвореного з основ герм. *hluda- «відомий, славетний» і *wiga «битва, війна» (буквальне значення — «славний у бою», «славетний воїн»).— Сл. вл. імен 215; Суперанская 1979, 431, 471, 507; Спр. личн. имен 431, 471; Knappová 122; Корečný 95; Илчев 307, 310; Paul Kl. Vnb. 46.— Пор. **Луїза**.

Людми́ла, *Лю́да*, [*Лю́дя*], *Лю́ся*, *Мі́ла*, ст. *Людмила* (1627);— р. *Людми́ла*, бр. *Людмі́ла*, п. Ludmiła, ч. Lidmila, Ludmila, слц. L'udmila, болг. *Людми́ла* (з р.), схв. *Људмила*, слн. Ljudmila, стсл. **Людьмила**;— слов'янське власне ім'я, утворене з основ іменника *лю́ди* і прикметника *ми́лий*; висловлювалось припущення, що в східнослов'янських мовах є запозиченням з чеської або болгарської мови.— Суперанская 1979, 88; Сл. вл. імен 245; Петровский 1980, 145; Спр. личн. имен 507; Knappová 244; Korečný 92—93.

[**лю́жить**] «іде сильний дощ, злива» Ник, [*лю́шить*, *лю́щить*, *в'ю́жіть*, *дю́жить*] «тс.» тж;— очевидно, результат видозміни форм [*плю́жить* (*пля́жить*), *плю́щить*] «тс.», зближених з основами *лі́ти* (*лле*), [*в'юга́*] та ін.— Див. ще **плю́жить**, **пля́жить**.

[**люз**] «вільне місце; зміна варти», [*люзня́к*] «слуга у військовому таборі старовинного польського війська», [*лю́зом*] «вільно, незакріплено Ж; вільно, легко (про біг коня) О», [*лю́зний*] «вільний, незайнятий; запасний, резервний» МСБГ, [*лю́зьний*] «вільний» Ж, [*люзува́ти*] «змінювати; буксувати» МСБГ, [*лізува́ти*] «зсуватися боком, буксувати» О, [*люзува́тися*] «розхитуватися, слабнути в зв'язку, в міцності»;— бр. [*люс*] «невеликий проміжок між чимсь», [*люз*] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. luz «вільне місце, вільний простір між предметами; вільний час»,[łoz, lóz] «тс.», luzem «без вантажу, без обтяження; вільно», luźny «вільний, незакріплений; незапряжений; без вантажу», luzować «змінювати; зменшувати напруження, пускати вільно; [іти боком; буксувати]» походять від нім. los «вільний, слабо прикріплений або з'єднаний; відірваний» (свн. двн. lōs «вільний, звільнений; позбавлений чогось; свавільний, зухвалий»), спорідненого з дангл. lēas «фальшивий, брехливий», англ. lease «брехня», дісл. lauss «вільний», гр. λόω «розв'язую, звільняю», дінд. lunā́ti «відрізує», що зводяться до ie. *leu-s- «відокремлювати, відривати», звідки також псл. luska, укр. *луска́*.— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 393—395; Brückner 304; Bern. I 748; Kluge—Mitzka 446; Klein 874.— Пор. **ле́зний**, **лес**, **луска́**[1].

[**лю́за**] «велика барка на Дніпрі для перевезення переважно дрібного лісу»;— р. [*люза*] «дерев'яне плоскодонне судно (на Дніпрі)»;— неясне.

[**люзо́ванець**] (у гребінників) «верхівка рога»;— неясне.

люїзи́т «отруйна речовина наривної дії»;— р. *люизи́т*, бр. *люізі́т*, п. luizyt, lewizyt, ч. слц. lewisit, болг. *луизи́т*, схв. *лу̀изӣт*;— запозичення з англійської мови; англ. lewisite «тс.» утворено від прізвища американського хіміка У. Льюїса (W. L. Lewis, 1878—1943), який одержав цю отруйну речовину в кінці першої світової війни (1917).— CIC[2] 501; Kopaliński 586—587; Sł. wyr. obcych 437; Holub—Lyer 286; Klein 884.

люк «отвір», *люкови́й* «робітник, що працює біля люка певного агрегату»;— р. бр. болг. *люк*, п. luka «пусте, вільне місце, перерва», нл. заст. luka, схв. *лу̀кња* «отвір», слн. lúknja «тс.; западина»;— через посередництво російської мови запозичено з голландської (у формі [*лю́ка*] — через посередництво польської і німецької); гол. luik «отвір» споріднене з нвн. Lücke «пролом, щілина, отвір» (свн. lücke, двн. lucka, luccha < lukkja), Loch «діра», звідки укр. *льох*.— CIC[2] 501; Фасмер II 545; Преобр. I 494; Горяев 198; Sławski IV 373; Brückner 301;Bezlaj ESSJ II 155—156; Bern. I 744; Mikl. EW 175; Kluge—Mitzka 448.— Див. ще **льох**.

[**люкре́ція**[1]] (бот.) «карагана кущова, дереза, Caragana frutex (L.) C. Koch.» Ж;— очевидно, результат перенесення на карагану назви солодки голої [*люкреція*] (обидві рослини належать до родини бобових; пор. також [*лакреція*]

«дереза» і *лакри́ця* «солодка гола»).— Див. ще **лакри́ця.**

люкре́ція[2]— див. **лакри́ця.**

люкс «що-небудь розкішне, найвищого гатунку», *лю́ксусо́вий* «розкішний», [*луксо́вий*] «першосортний, найкращий» МСБГ, [*луксо́во*] «прекрасно, чудово» МСБГ;— р. бр. *люкс*, п. luks, luksus, ч. слц. lux, luxus, вл. нл. luksus, болг. *лукс*, м. *луксуз*, схв. *лу̀ксуз*, *лу̀ксус*, слн. lúksus;— запозичення з французької мови; фр. luxe «розкіш» походить від лат. luxus «розкіш; родючість; надмірність, марнотратство», пов'язаного з luxus «кривий, вивихнутий», спорідненим з гр. λυγίζω «гну, звиваю, кручу», λύγος «гнучка гілка», лит. lùgnas «гнучкий», діслі. lokkr «локон», нвн. Locke «тс.» — CIC[2] 501; Sławski IV 375; Brückner 303; БЕР III 500; Dauzat 446; Walde—Hofm. I 841; Klein 914; Ernout—Meillet 374.— Пор. **ло́кон.**

лю́лі (приспів у колискових та інших піснях), *лю́лі-лю́лі*, *лю́леньки-лю́лі*, *лю́лі-лю́лечки* «тс.», *лю́ля́ти* «колихати, приспівуючи; [спати (про дітей)]», [*люлі́ка́ти*] «колихати» Ж, *люльковий*, *лю́ля* (дит. розм.) «колиска», *лю́лька* «тс.; висячий поміст з бортами для піднімання інструменту, матеріалів, а також для роботи вгорі; коляска (мотоцикла); [колиска, що стоїть на підлозі Л; маточна ячейка у бджіл Ник]», [*люли́на*] «колиска», [*люля́та*] (в колисковому приспіві: *люлі*, *люлі*, *люлята*);— р. *лю́лі́* (приспів у колискових та інших піснях), *лю́лька* «колиска; [великий плетений кошик; сітка]», бр. *лю́лі* (приспів), *лю́ля* «колиска», *лю́лька* «тс.», п. luli, lulu (приспів при колисанні), [lula] «колиска», [lulka] «тс.», lulać «присипляти (дитину) співом і колисанням; спати», ч. ст. luli (вигук при заспокоюванні дитини), lulati «присипляти (дитину) співом і колисанням», [l'ul'ac] «лежати, спати», вл. lulać «присипляти (дитину) співом і колисанням», болг. [*люли, лю-лю*] (приспів при колисанні), *лю́лка* «гойдалка; колиска; [плахта для носіння дитини на плечах]», *люле́я* «колихати», м. *лулка* «колиска», *лулам* «колихати, гойдати», схв. *љӯ*, *љӯ*. *љӯља*, *љӯљка* «колиска, гойдалка», *љӯљати* «колихати»; — псл. ljulju «приспів при колисанні дитини», звідки ljuljati «колихати, гойдати; присипляти (дитину) співом і колисанням», ljuljьka «колиска»;—пор. паралельні, очевидно, споріднені утворення в інших мовах: лит. liū̃lia, liū̃li «люлі», liū̃liúoti «колихати, присипляти», лтс. lul̃luo «люлі», lul̃lu, lu|̃u, нім. lullull «тс.» (при колисанні і присипляні дитини), lullen «заколихувати», англ. lull, шв. lulla «тс.», дінд. lṓlati «рухається туди й сюди».— Фасмер II 545—546; Преобр. I 494; Sławski IV 349, 376—377; Brückner 303; БЕР III 578; Младенов 283; Skok II 287; Bern. I 759; Mikl. EW 172; Fraenkel 380; Falk—Torp. 661; Walde—Hofm. I 819.— Пор. **леля́ти.**

[**люло́чник**] (бот.) «енотера дворічна, Oenothera biennis L. (Onagra biennis (L.) Scop.)» Ж, [*люлі́чник*, *люльочник*] «тс.» Mak;— не зовсім ясне; висловлювалося припущення про зв'язок з [*лю́льок*] «блекота» (Bezlaj ESSJ II 146) і про походження від п. [lulecznik] «отруйна рослина» (Richhardt 75; Bern. I 758), що, як і [*лю́льок*], зводиться до лат. lolium.

[**лю-лю**] (вигук для підкликання голубів та індиків) ЛЧерк, [*лю-лю-лю*] (вигук для підкликання гусей), [*люлю́кать*] «кричати» (про індиків) Л;— р. [*лю-лю-лю*] (вигук для підкликання курей), [*люлю́-люлю́*] (вигук для підкликання гусей), [*люлёнок*] «гусеня», [*люля́тки*] «гусенята, п. lu-lu-lu (вигук для підкликання індиків), [lu lu] (вигук для підкликання гусей), [lula] «гуска»;— звуконаслідувальне утворення; пор. паралельне лит. liù, liū̃liū̃ (рефрен), liu, liu-liu-liu (вигук для підкликання гусенят), liuliùkas (дит.) «гусеня, каченя»; пор. також укр. *гу́лі* (вигук, яким кличуть голубів), *гуль*, *гуль-гуль*, *гу́лі-гу́лі* «тс.», *гу́ля* «голуб».— Sławski IV 348.

[**люлю-сю**] (вигук, яким заганяють свиней);— р. [*лю́си-лю́си*] (вигук для підкликання чорнобурих лисиць), п. [lusi, lusiu-lusiu, luś-luś] (тс.; вигук для підкликання свиней та поросят);— складне утворення з вигуку *лю-лю*, вживаного для підкликання птахів (гусей,

індиків), та *-сю*, яке може бути результатом редукції словотвірного елемента на позначення пестливості (пор. *купу́сі*, *маму́ся*), властивого дитячій мові.— Див. ще **лю, лю-лю.**

[**люлянка**] (бот., у сполученні [*л. галаска*]) «скополія карніолійська, Scopolia carniolica Jacq.» Mak;— очевидно, результат видозміни поширеної діалектної назви блекоти чорної *лю́льок*, перенесеної на скополію; підставою для перенесення могли бути отруйність рослин і подібність їх застосування (так, деякі види скополії, напр., Scopolia physaloides Don., вживаються як болезаспокійливі і снотворні засоби); ця сама подібність якостей рослин відбита й іншими паралельними назвами, пор. укр. [*німи́ця*] «скополія; блекота чорна», р. [*пьяный корень*] «блекота; Scopolia physaloides Don.», ч. blín «блекота», pablen «скополія»; можна припустити й походження назви [*люлянка*] від *лю́ляти* «колихати» у зв'язку з наркотичною дією рослини.— Анненков 321.— Пор. **лю́лі, люло́чник, лю́льок.**

лю́лька «приладдя для куріння», [*люла́*] «велика люлька», [*люле́чник*] «курець» Бі, [*люле́шник*] «курець з люльки; власник фабрики, на якій виготовляють люльки» Ж, [*люлька́р*] «тс.» Ж, *лю́лечний* «призначений для люльки», [*люле́шний*] «тс.; який любить курити люльку», [*залюля́шити*] «закурити люльки» Я;— р. бр. [*лю́лька*], п. ч. lulka, слц. [lula, ľ'ul'ka], болг. *лула́*, м. *луле*, схв. *лу́ла*, слн. lúla;— запозичення з турецької мови; тур. lüle, lülä «трубка; трубка для куріння» походить від перс. lulä «тс.» — Акуленко 138; Макарушка 11; Фасмер II 546; Шипова 224—225; Преобр. I 494; Горяев 198; Sławski IV 378; Brückner 303; Machek ESJČ 343; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 501; Skok II 329—330; Bezlaj ESSJ II 156; Bern. I 745; Mikl. EW 176; TEI 120; Nachtr. II 167; Lokotsch 106; Matzenauer 58; Радлов III 762.

[**лю́льок**] (бот.) «блекота чорна, Hyoscyamus niger L.», [*люлєк*, *люлєшниця*, *люліан*, *люлюк*, *люлюх*, *люлях*, *люлька*, *люльки*, *лю́льник*] «тс.» Mak, ВеБ;— бр. [*люля́к*] «отруйна рослина, Datura stramonium», п. lulek, ст. lulka «тс.», ч. lilek «паслін чорний, Solanum nigrum L.», [l'ul'ek] «беладонна лікарська, Atropa belladonna L.», слц. ľ'ul'ok «паслін», [l'ul'ek, мн. ľ'ul'ki] «отруйні ягоди блекоти», болг. [*лю́ля*] «березка, Convolvulus sepium L.», схв. *љу́љак* «пажитниця п'янка, дурійка, Lolium temulentum L.», *љу̑љ*, [*љу̑љка*], слн. ljúljka «тс.», ljûlj «стоколос покрівельний, Bromus tectorum L.»;— очевидно, через посередництво польської та інших західнослов'янських мов запозичено з німецької; двн. lolli «пажитниця п'янка», свн. lulch, lullich «тс.», нвн. Lolch «тс.; кукіль, Agrostemma L.» походять від лат. lolium «пажитниця п'янка; кукіль; стоколос», очевидно, спорідненого з дінд. lólati «рухається туди й сюди», lálati «танцює, грає», lelā̆yati «хитається», укр. *леліяти*, *лю́лі*; існує також гіпотеза про середземноморське походження лат. lolium, яке зіставляється з баск. olo, olho «овес», гр. λολλα «якась рослина» (Battisti—Alessio 2263); у слов'янських мовах запозичена назва поширилась на інші, здебільшого отруйні, рослини (з наркотичною дією) внаслідок зближення з *лю́лі*, *лю́ляти*.— Фасмер II 479; Преобр. I 494; Sławski IV 377—378; Brückner 303; Machek ESJČ 333; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 207; БЕР III 579; Skok II 330; Bezlaj ESSJ II 146; Bern. I 758—759; Симоновић 279; Walde—Hofm. I 819.

[**люльоті́ти**] «дзюрчати, дзюркотіти, текти» Ж;— п. lu (вигук, що імітує хлюпання води), [lulać] «лити», ч. [l'ul'at'] «пити», lulati (дит.) «мочитися», вл. lulać, нл. lulaś «тс.», болг. [*люлю́кам*] «пити спиртне», слн. lúlati «мочитися»;— звуконаслідувальне утворення;— пор. нім. lúllen «мочитися», lulla machen, lullu machen, свн. lollen «тс.».— Sławski IV 348, 377; Machek ESJČ 343, 344; БЕР III 579.— Пор. **лолоті́ти.**

люмінесце́нція «холодне свічення», *люмінесце́нтний*, *люмінесціюва́ти*;— р. *люминесце́нция*, бр. *люмінесцэ́нцыя*, п. luminescencja, ч. luminiscence, слц. luminiscencia, болг. *луминесце́нция*, схв. *луминесцѐнција*, слн. luminescénca;— інтернаціональний науковий термін

(пор. нім. Lumineszénz, фр. англ. luminescence), утворений за допомогою суфікса лат. -escentia, який означає слабку дію, від лат. lūmen «світло», пов'язаного з lūceo «світити, сяяти», lūna «місяць», lūstro «освітлювати», спорідненими з дінд. rukmáḥ «золота прикраса», rukmám «золото», укр. *ли́сий*, *лоск*, [*луна́*] «заграва, відблиск».— CIC² 501; Kopaliński 587; Holub—Lyer 295; Klein 912; Walde—Hofm. I 832—833.— Див. ще **ли́сий.**— Пор. **луна́², лю́стра.**

[**люмпа́к**] (знев.) «негідник» МСБГ, [*лямпа́к*] «п'яниця» тж, [*льомпа́к*] «тс.» тж;— запозичення з польської або словацької мови; п. lumpak «негідник, п'яниця», слц. lumpák «тс.» є похідними утвореннями від п. слц. lump «п'яниця, гуляка», п. [lomp] (пор. також ч. нл. lump, схв. *лу́мп*, слн. lúmp «тс.»), що зводяться до нім. Lump «негідник, нікчема, ледащо», початково «людина, одягнена в лахміття», пов'язаного з Lumpen «ганчірка, лахміття»; пор. того ж походження схв. *лу́мпач* «п'яниця».— Sławski IV 379—380; Klich JP 3, 58—59; Kopaliński 587; Holub—Lyer 295; SW II 777.— Див. ще **лю́мпен.**

лю́мпе́н (фам.) «людина з декласованих верств населення»;— р. *лю́мпен*, болг. *лу́мпен* «тс.»;— результат скорочення складеного виразу *люмпен-пролетаріат* «у класово-антагоністичному суспільстві — декласовані елементи, що втратили зв'язок з виробництвом: босяки, злодії, старці тощо», запозиченого з німецької мови; у нім. Lúmpenproletariát (букв. «лахміттєвий пролетаріат») перший компонент Lúmpen «ганчірка, клапоть; (мн.) лахміття» (свн. lumpe «тс.») пов'язаний з свн. lampen «в'яло звисати», спорідненим з дінд. lámbate «звисає», псл. slabъ, укр. *слабо́й.*— CIC² 502; Sławski IV 379—380; Kopaliński 587; Holub—Lyer 295; БЕР III 506; Kluge—Mitzka 449; Pokorny 655—657.— Див. ще **слабо́й.**— Пор. **лімб, люмпа́к.**

[**люнт**] «гніт; запальний шнур» Ж, [*лю́нта, льонта*] «тс.» Пі;— п. lont «шнур для запалювання мін, вибухових матеріалів», каш. [lonta, luntal], ст. łąt, lunt «тс.», [lonty] «одяг, лахміття», ч. lunt «запальний шнур», lunty (мн.) «шмаття, лахміття», слц. lunta «гніт», слн. lúnta «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Lúnte «гніт для лампи; запальний шнур; (ст.) ганчірка, шматина» споріднене з снн. lunte, гол. lont «тс.» — Шелудько 38; Sławski IV 332; Sł. wyr. obcych 436; SW II 763; Machek ESJČ 344; Holub—Lyer 295; Kluge—Mitzka 450; Klein 913.

[**лю́нтра**] «вузький довгий човен»;— болг. [*лу́нтра*] «човен»;— запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *лу́нтре* (*лу́нтрэ*) «човен, баркас» (рум. lúntre «тс.») походить від лат. lunter (linter, lynter) «тс.; корито», етимологічно не зовсім ясного; зіставляється з алб. lundër «тс.», діслат. luđr «видовбаний стовбур дерева; корито; бойова труба, ріг», двн. lūdara «колиска».— Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 135; Scheludko 137; БЕР III 513—514; СДЕЛМ 241; DLRM 469; Ernout—Meillet 370; Walde—Hofm. I 809; Vries ANEW 367.

[**лю́ну́ти**] «линути; раптово і сильно политися» Г, Ж;— запозичення з польської мови; п. lunąć «раптово, сильно политися, хлюпнути (про воду, дощ); бризнути (про кров); (перен. і діал.) раптово ударити, грюкнути», очевидно, є результатом фонетичної видозміни давнішого linąć «сильно политися, раптово впасти» (п. ст. linąć і lunąć), якому відповідають укр. *лину́ти* «налити, хлюпнути; раптово піти (про дощ)», р. [*лину́ть*] «тс.», бр. [*лінуць*] «линути; хлинути; бризнути», ч. linouti (se) «текти, литися», ст. linúti (sě) «бризнути, потекти», вл. linyć «відлити», схв. líniuti «раптом политися; трохи вилити», що зводяться до псл. linǫti, перфектива до liti «лити»; п. lunąć розглядається також як наслідок видозміни [chlunąć], пов'язаного з chlusnąć, укр. *хли́нути* (Bern. I 390; Machek ESJČ 200), або як результат контамінації linąć і chlunąć (Otrębski ŻW 296—297); зіставлялося з лит. liūtis «злива, негода» (Būga RR II 691).— Бандрівський Досл. і мат. IV 12; Sławski IV 380—381; Brückner 303; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 207.— Див. ще **ли́ти.**

[**люпа́тий**] (у сполученні [*люпа́те бердо*] «пряжа, що має нитки неоднакової товщини») Л;— неясне.

люпи́н (бот.) «Lupinus L.», [*лупен*] «тс.» Mak, *люпинізáція* «підвищення родючості грунтів за допомогою вирощування на них люпину як зеленого добрива», [*лю́плянище*] «поле, з якого зібрано люпин» Л;— р. *люпи́н*, бр. *лу́бін*, п. łubin, ст. lupin, болг. *лупи́на*, схв. *лу̏пина*;— засвоєна латинська наукова назва рослини; лат. lupīnus (букв. «вовчий») утворене від lupus «вовк», спорідненого з псл. *vьlkъ, укр. *вовк*; назва пояснюється, очевидно, тим, що плоди люпину неїстівні; пор. інші його назви: укр. [*вовки́ня*], р. [*волчан*], п. [wilczy bób], ст. wilczy groch, ч. vlčí bob, ст. vlčí hrách, слц. vlčí bôb, схв. [*вучика, вучји боб*], нім. Wolfsbohne, що є, очевидно, кальками латинського терміна; латинська назва пояснювалася також здатністю люпину рости на поганих грунтах (Пліній у Симоновича 282).— Sławski IV 276—277; Sł. wyr. obcych 440; Machek Jm. rostl. 117—118; Holub—Lyer 295; БЕР III 518.— Див. ще **вовк**.— Пор. **лубúн**.

[**лю́ра**] «поганий напій (кава)» Ж;— запозичення з польської мови; п. lura «слабий, поганий напій; погане вино; [погана їжа; нікчема (про людину)]», як і ч. lour «погане вино», [lura] «слабий, поганий напій» (можливо, з п.), [l'ura], слц. [lora], нл. lura «тс.», походить від н. [lure] «поганий напій, погане вино» (нвн. Lauer, свн. lūre, liure, двн. lūra, lūrra «тс.»), що зводиться до лат. lōra, lōrea «погане вино; вино, розведене водою» з давнішого *loquera, пов'язаного з lavo, -āre «мити».— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 384; Brückner 303—304; Machek ESJČ 342; Bern. I 747; Kluge—Mitzka 420; Walde—Hofm. I 821.— Див. ще **лава́нда**.— Пор. **лату́ра, ле́вря, лівантúна, луг**[2].

лю́стра «підвісний освітлювальний прилад», [*лю́стро*] «тс.» Пі;— р. бр. *лю́стра*, п. lustra «тс.», lustr «тс.; блиск, глянець», ч. lustr «люстра; панікадило», слц. luster, болг. заст. *лу́стер* «тс.», м. *лустер* «люстра», схв. *лу̏стер*, слн. lúster «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. lustre «блиск, глянець; люстра» походить від іт. lustro «блиск», lustrare «блищати», яке зводиться до лат. lūstro «освітлюю, очищаю», пов'язаного з lūceo «свічусь, яснію», lūx «світло».— CIC[2] 502; Фасмер II 546; Преобр. I 494; Горяев 198; Sławski IV 384—385; Brückner 304; Machek ESJČ 345; Holub—Lyer 296; БЕР III 524; Dauzat 446; Gamillscheg 582; Walde—Hofm. I 839; Ernout—Meillet I 371—372.— Див. ще **ілюстра́ція, луч**[1].— Пор. **ли́сий, ліхта́р, лоск**[1], **луна́**[2], **лю́стро**.

люстри́н «тканина з глянцем», *люстри́на* «тс.»;— р. *люстри́н*, бр. *люстры́н*, п. lustryna, ч. lustrin, слц. lustrín, болг. *лустри́н*, схв. *лу̏стрīн*;— запозичення з французької мови; фр. lustrine походить від іт. lustrino «тс.», демінутива від lustro «блиск, блискуча тканина», що зводиться до лат. lūstro «освітлюю, очищаю», lūx «світло».— CIC[2] 502; Фасмер II 546; Преобр. I 494; Sławski IV 386—387; Brückner 304; БЕР III 525; Dauzat 446; Gamillscheg 582.— Див. ще **ілюстра́ція, луч**[1].— Пор. **лю́стра, лю́стро**.

[**лю́стро**] «дзеркало», [*люстéрко*] «дзеркальце» О, [*лю́стречко*] «тс.»;— бр. *лю́стра* «дзеркало»;— запозичення з польської мови; п. lustro «дзеркало; (заст.) люстра» походить від іт. lustro «блиск, глянець», яке зводиться до лат. lūstro «освітлюю, очищаю», lūx «світло».— CIC[2] 502; Sławski IV 385—386; Brückner 304.— Див. ще **ілюстра́ція, луч**[1].— Пор. **лю́стра, люстри́н**.

[**люсува́ти**] «шипіти, пінитися, кипіти; гасити вапно»;— запозичення з польської мови; п. lasować, [lusować] «гасити вапно» пов'язується з нім. löschen «гасити», яке зводиться до прагерм. *leg-skan «гаснути», первісно «влягатися», спорідненого з псл. ležati, укр. *лежа́ти*; у польській мові, очевидно, зазнало впливу іменника lasa «сито, через яке просівають вапно, пісок і под.».— Шелудько 38; SW II 689; Kluge—Mitzka 446.— Див. ще **лежа́ти**.— Пор. **глицáр**.

[**лют**] «гвіздок, яким стягують кільцеві скоби на ободі колеса; цвях, що

служить заклепкою при зрощуванні залізних шин Па»;— результат видозміни назви [*нюта*] «заклепка», ([*нютувáти*] «заклепувати»), зближеної з *лютувáти* «паяти».— Див. ще **нóта**.— Пор. **лютувáти.**

[**лютáзня**] «паяльна трубка» Бі;— очевидно, через посередництво польської мови (п. [lutajza] «вид скоби для паяння»), запозичено з німецької; н. Lóteisen є складним словом, утвореним з основ дієслова lõten «паяти» та іменника Eisen «залізо».— SW II 780; Kluge—Mitzka 447.— Див. ще **банкáс, лютувáти.**

[**лю́твір**] «скажений, лютий, жорстокий чоловік» Ж, [*лю́тір*] «тс.» Ж;— очевидно, результат видозміни скорочених форм [*лю́тер, лютр, лю́тор*] «лютеранин», зближених з *лю́тий* (пор. Фасмер—Трубачев II 546—547); у галичан слово [*лютр*] «лютеранин» вживалося як лайливе (Пі).— Див. ще **лютерáнин.**

лютерáнин «той, хто сповідує лютеранство», [*лю́тер, лю́тор, лютр* Пі] «тс.», *лютерáнство, лютерáнський*;— р. болг. *лютерáнин*, бр. *лютэрáнін*, п. luteranin, ч. слц. luterán, вл. lutheran, болг. *лутерáнин*, м. *лутеран*, схв. *лутерáнац, лутѐровац, лутѐрān*, слн. luterán**e**c, luterán;— видозмінене запозичення з німецької мови; нім. Lutheráner «лютеранин» походить від прізвища реформатора церкви Мартіна Лютера (M. Luther, 1483—1566), засновника лютеранства; форми [*лю́тер, лю́тор, лютр*], як і р. [*лю́тор*] «тс.», можливо, через посередництво п. luter «євангеліст, лютеранин», зводяться до того самого джерела.— CIC² 502; Фасмер—Трубачев II 546—547; Hüttl—Worth 84; Sł. wyr. obcych 439; Holub—Lyer 296.

лютéцій «радіоактивний метал з групи рідкісноземельних елементів»;— р. болг. *лютéций*, п. lutet, ч. lutecium, слц. lutécium, схв. *лу̀тецијум*, слн. lutécij «тс.»;— інтернаціональний науковий термін (нім. Lutétium, фр. Lutécium, англ. Lutecium), утворений від латинської (за походженням кельтської) назви Парижа Lutetia.— CIC² 502; Волков 74; Фигуровский 87; Sł. wyr. obcych 439; Holub—Lyer 296.

лю́тий[1] «хижий, злий; жорстокий, суворий», [*лю́тно*] «морозно з холодним вітром; холодно О, МСБГ; сердито, люто МСБГ», *лю́тощі* «почуття роздратування, злості, гніву», *лють* «тс.; лютування; холод; [дріж від холоду Пі]», *лю́тити* «сердити, злити», *лю́титися* «сердитися; бути дуже сильним (про мороз, негоду)», *лютíти* «ставати лютим; лютитися», *лютíшати*, [*лютовáти*] «злити, сердити» Бі, *лютувáти* «виявляти злість, сердитися; виявлятися з надзвичайною силою (про мороз, негоду)», *лютувáтися* «тс.», [*влю́титися*] «розсердитися, спалахнути гнівом» Ж, *відлютувáти* «перестати лютувати, [перезлитися]», [*злютíти*] «стати лютим» Я, *злютувáтися* «тс.», [*залю́тий*] «лютий», [*залютувáти*] «стати лютим, розбушуватися», [*залютувáтися*] «розлютитися», [*запрелю́тий*] «дуже злий», [*олютíтися*] «розлютуватися», [*прáлютий*] «дуже злий», [*прелю́тий*] «тс.» Нед, *розлютíлий, розлю́чений, розлютíти, розлютувáти, розлю́чувати*;— р. *лю́тый* «суворий, жорстокий; тяжкий; охочий до чогось», [*лютóй*] «прудкий, відважний, сильний», бр. *лю́ты* «суворий, жорстокий, розгніваний; дуже сильний», др. *лютыи* «жорстокий, дикий, злий», п. luty «холодний, морозний; суворий, жорстокий, дикий», ч. lítý «дикий, розлючений», ст. l'útý «дикий, кровожерний, жорстокий, гострий; раптовий», слц. l'úty «суворий, жорстокий, злий», нл. luto «прикро, боляче», болг. *лют* «жорстокий; поривчастий, тяжкий; гострий, пекучий; отруйний; [кислий]», м. *лут* «злий, жорстокий, суворий; пекучий», схв. *љу̑т* «гострий, пекучий; [кислий]; дикий, жорстокий, тяжкий; твердий; ламкий», слн. ljút «жорстокий, злий, дикий; гострий, пекучий», стсл. **лютъ** «дикий, жорстокий, трудний; раптовий»;— псл. ljutъ «грізний, суворий, жорстокий, дикий; гострий, пекучий» (про диких звірів, отруйних змій, сильний мороз, вогонь, негоду та ін.);— єдиної етимології не має; зіставлялося з кімр. llid (*lūto-) «гнів, шал» (Bern. I 759—760; Младенов 284; Pokorny 691), з тох. lyutār «дуже, занадто» (з суфіксом порівняльного ступе-

ня -(t)ero-, Fraenkel IF 50, 14—15; Bern. I 760), з лит. lutis (liútis) «буря» (Младенов 284; Bern. IF 10, 153), припускалася спорідненість з нім. Wild «дикий» з переходом ie. *velto > *leuto (Machek ESJČ 337; ZfSlPh 24/1, 116), а також можливість запозичення пракельт. *luto- «гнів» (Lehr-Spławiński RSl 18, 6); пов'язувалося з гр. λύσσα «біс, шал, скаженість» (Fick I 541; Младенов 284), припускалася можливість зв'язку з нім. liederlich «розпусний», лат. lubido «пристрасть», псл. ljubiti «любити» (Младенов 284), з лит. laũns «злий, поганий» (Endzelin BB 27, 191); реконструюється ie. *lēut-/lūt- «лютий» (Pokorny 691), *leu- «відрізувати, відокремлювати» (Петлева Этимология 1979, 42—50).— Фасмер—Трубачев II 547; Преобр. I 495; Горяев 198; Sławski IV 691—692; Brückner 300; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208—209; Schuster-Šewc 871, 873—874; БЕР III 581—584; Skok II 340—341; Bezlaj ESSJ II 146.

лю́тий[2] «другий календарний місяць року», [*лю́тень, лю́тинь* МСБГ] «тс.», *лютне́вий*, [*лю́товий*] «лютневий» Ж, [*па́лютий*] «місяць лютий; березень» Ж;— р. ст. *лю́тый* «другий місяць року», бр. *лю́ты*, п. luty «тс.», ст. «січень», [luteń];— результат субстантивації прикметника *лютий* (псл. ljutъjь) «суворий, холодний; злий, жорстокий».— Кочерган Мовозн. 1967/1, 51; Кравчук УМШ 1955/3, 61; Hołyńska-Baranowa 29—31; Sławski IV 392; Brückner 304; Шаур Этимология 1971, 99.— Див. ще **лю́тий**[1].

[**лю́тик**] (бот.) «жовтець їдкий, Ranunculus acer L.; аконіт, Aconitum napellus L. (Murb.)» Ж, Mak, [*лютік*] «водяний жовтець, Batrachium aquatile Wimm. (Ranunculus aquatilis L.)» Mak, [*лютий цвіт*] «жовтець їдкий» Mak;— р. *лю́тик* «жовтець їдкий», [*лю́тик-прыцинец, лю́тый цвет*] «тс.», [*лю́тик голубой*] «аконіт», [*лютя́к*] «тс.», ч. lítík «жовтець отруйний, Ranunculus sceleratus L.» (з р.), болг. [*лютик*] «тс.», [*воден лютивец*] «водяний жовтець», [*водно лютиче*] «тс.», [*лютиче*] «жовтець їдкий», [*лютница*], схв. *љу̀тић*, [*љутиче, љути жабњак*] «тс.», *љу̀тић* «тс.; [аконіт]»;— похідне утворення від *лю́тий*[1]; назва зумовлена отруйністю рослин та їх подразливою дією на шкіру; спочатку назва могла стосуватися жовтцю отруйного, звідки за схожістю дії була перенесена на жовтець їдкий і далі засвоєна як родова назва.— Фасмер—Трубачев II 546; КЭСРЯ 250; Анненков 7, 289, 290; Machek Jm. rostl. 45, 49, 50; БЕР III 581—584; Симоновић 8, 381.— Див. ще **лю́тий**[1].

лю́тня «старовинний струнний щипковий музичний інструмент», [*лютни́ст*] «гравець на лютні» Ж;— р. бр. болг. *лю́тня*, п. lutnia, ч. loutna, ст. lútna, слц. lútna, вл. lutnja, схв. *лу̀тња*, слн. lútnja;— через посередництво польської і німецької мов (снн. lūte, нвн. Laute «лютня») запозичено з романських мов, імовірно, з італійської; джерелом іт. liuto, фр. luth, ст. leüt є араб. al-'ūd «тс.».— CIC[2] 502; Richhardt 75; Фасмер II 546; Преобр. I 495; Горяев 198; Sławski IV 389; Brückner 304; Kopaliński 589; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; Schuster-Šewc 871; Bern. I 696; Kluge—Mitzka 427; Lokotsch 166.— Див. ще **алеу́та**.

[**лютóк**] «пряжа, намотана на мотовило» Л;— р. [*лют*] «міра пряжі»;— неясне.

лю́тра — див. **лі́тра**.

[**лютровий**] (у сполученні *лютрові залізця* «вид пастки для лисиць, куниць, тхорів і подібних звірів»);— неясне.

[**лютрува́ти**] «очищати, рафінувати» Ж, [*лютрі́вка*] «пристрій для очищення, рафінування» Ж, [*лютро́ваний*] «очищений (про самогон) МСБГ; (про солі взагалі і особливо про селітру) Бі»;— р. [*литрова́ть*] «очищати (солі, сірку)», п. lutrować «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. liutern, lūtern, нвн. läutern, [lautern] «тс.» є похідним від прикметника свн. luter «чистий, без домішок, ясний, прозорий» (нвн. lauter «тс.», двн. (h)lūtter), спорідненого з днн. hlūttar, днідерл. lūttir, снідерл. lūter, lutter, дангл. hlūttor, гот. hlūtrs «чистий», гр. κλύζω, κλύδειν

«хлюпати, бити (про хвилі); промивати, полоскати», κλόδων «морська хвиля, прибій».— Шелудько 38; Richhardt 75; Фасмер II 503; Sławski IV 390—391, 392; Karłowicz SWO 350; Matzenauer 246; Machek ESJČ 345; Kluge—Mitzka 428.

[**лютува́т**] «хворіти на шлунково-кишкову хворобу (переважно про поросят)» Л;— пов'язане з *лютува́ти* «шаленіти, злитися», псл. ljutovati «тс.; бути в тяжкій ситуації, хворіти», похідним від ljutъ «лютий; гострий, пекучий».— Sławski IV 305—306.— Див. ще **лю́тий**[1].

лютува́ти (техн. заст.) «паяти», *відлютува́ти* «відпаяти», *злютува́ти* «скріпити, спаяти», *розлютува́тися* «розпаятися», *улютува́ти* «впаяти»;— бр. *літава́ць* «паяти», п. lutować, litować, ч. letovati, слц. letovat', вл. letować «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. löten, свн. lœten «паяти» є похідним від свн. lōt «свинець (нвн. Lot «сплав металів для паяння»).— SW II 781; Sławski IV 390; Brückner 379; Karłowicz SWO 349—350; Machek ESJČ 328; Holub—Lyer 286; Bern. I 743; Mikl. EW I 176; Kluge—Mitzka 447.— Див. ще **луди́ти**.— Пор. **лут**[2], **люта́зня**.

люфа́[1] (бот.) «однорічна рослина з родини гарбузових, Luffa Cav.»;— р. *лю́ффа* «тс.; губка з волокнистого плода люфи», п. luffa «тс.», ч. lufa «тканина для виготовлення устілок для взуття», слц. lufa (бот.) «люфа», схв. *луфа* «тс.»;— очевидно, засвоєна з новолатинської наукової номенклатури назва рослини luffa, що, як і нім. Luffa, фр. luffa, походить від ісп. lufa «тс.», джерелом якого є ар. lūfaʰ «тс.».— CIC[2] 502; Kopaliński 586; Holub—Lyer 295; Klein 911; Lokotsch 1333[a].

[**лю́фа**[2]] (заст., рідк., військ.) «дуло» О, МСБГ;— запозичення з польської мови; п. lufa, як і слц. [l'ufa] «тс.», походить від нвн. Lauf «дуло (гвинтівки, гармати); біг», пов'язаного з laufen «бігти (двн. (h)louf(f)an), спорідненим з днн. hlōpan, гол. loopen «тс.», дангл. hleapan «тс.; скакати», англ. leap «скакати».— Sławski IV 372; Brückner 303; SW II 775; Karłowicz SWO 348; Kluge—Mitzka 426; Klein 874.

люфт (спец.) «зазор між частинами машини, пристрою; [повітря О, МСБГ; протяг МСБГ; отвір для вентиляції О, МСБГ; тяга в печі МСБГ; кватирка МСБГ]», [*лю́фта*] «димохід» МСБГ, [*люфта́*] (мн.) «зольник» О, [*лю́фник*] «дачник» О, [*люфтівни́к*] «курортник» МСБГ, [*лю́хта*] «в'юшка» Л, [*юхт*] «місце в грубній стіні, яке під час вимітання сажі розмуровується» Ме;— р. *люфт* «зазор», [*лю́фта*] «канал в опалювальній печі», [*люхт, лю́хта́*] «тс.», бр. [*люхт*] «димохід, горище», [*лю́фцік*] «кватирка», [*лю́ха́*] «отвір для виходу диму з курної хати», [*люхт*] «димохід; отвір у лазні, яким виходить пара», [*лю́хта*] «віконце у фундаменті; в'юшка, димохід; простір між піччю і стіною; отвір для виходу диму з курної хати», [*лю́кта*] «тс.», п. luft «повітря, димохід; [протяг]», [lucht, lukt] «тс.», [luchto] «отвір (у мурі)», ст. luft «подув повітря; отвір для провітрювання», loft, locht «тс.», ч. слц. полаб. luft «повітря», вл. lóft, схв. *лу̏фт*, слн. заст. luft «тс.»;— запозичення з німецької мови (у значеннях «повітря, зазор», можливо, безпосереднє, в інших значеннях не виключене польське посередництво); нвн. Luft «повітря», свн. двн. luft «тс.» споріднене з днн. luft, гол. lucht, дангл. lyft, англ. [lift], гот. luftus, діcл. lopt «тс.»; дальші генетичні зв'язки неясні.— CIC[2] 502; Sławski IV 372—373; SW II 771—772; Brückner 303; Karłowicz SWO 348; Holub—Lyer 295; Kluge—Mitzka 449; Klein 910.

[**люхува́ти**] «поливати зварену рибу саламуром (солоною юшкою)» Мо, Дз;— неясне; можливо, пов'язане з *юха́* «юшка» або з бр. [*лёк*] «розсіл, зокрема від оселедців», п. ст. lak «вид розсолу з солоних риб; [розсіл з оселедців у бочках]», [lâk, lok] «вода з'м'яса або риби, заправлена сіллю і жиром».

люце́рна (бот.) «Medicago sativa L.», [*лице́рія*] «тс.» МСБГ, [*луцерна* Mak, *люце́рія* МСБГ, *люце́рка* МСБГ, *люцерня* Mak] «тс.», *люце́рник* «поле, засіяне люцерною», *люце́рни́ще* «поле, з якого зібрано люцерну»;— р. болг. *люце́рна*,

бр. *люцэ́рна*, п. lucerna, ч. lucerka, lucinka, [lucerňa], слц. lucerna, lucerka, lucinka, м. *луцерка*, схв. *лу̀церка*, *лу̀церна*, слн. lucérna;— запозичене, можливо, через посередництво німецької мови (н. Luzérne «тс.») з французької; фр. luzerne «люцерна», luiserne «тс.» походить від пров. lucerno «світляк», джерелом якого є лат. lucerna «лампа», пов'язане з lūcēre «бути ясним, світити», lūx «світло», спорідненими з псл. lučь, укр. [*луч*], і утворене за аналогією до синонімічного lanterna «лампа, ліхтар» (з гр.); назва рослини пояснюється або тим, що її насіння має блискучу жовту поверхню, або жовтими яскравими квітами; висловлювалось припущення, що назва рослини походить від назви швейцарського кантона нім. Luzern «Люцерн», оскільки у хорватській мові існує назва люцерни švajcarska djetelina (Machek ESJČ 342—343; Jm. rostl. 121; Holub—Lyer 294).— CIC² 502; Sławski IV 362; БЕР III 585; Dauzat 446; Kluge—Mitzka 451; Klein 909.— Див. ще **луч**[1].

люцифе́р «диявол, злий дух», *люци́пер* «біс», *луци́пер* «тс.», [*луци́пір*] «тс.; нечупара, замазура; мара; той, хто не любить умиватися Ме»;— р. *люцифе́р* «сатана», ст. «планета Венера», бр. [*люцы́пар*], п. lucyfer, lucyper «біс; ранкова зірка», ч. lucifer, [luciper] «диявол», [lucyper] «нікчема», слц. lucifer «диявол», вл. Luciber, болг. *Лу́цифер*, схв. *Лу̀цифер*, слн. lúcifer «тс.»;— запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. Lūcifer «ранкова зоря» є складним утворенням з основ іменника lūx (род. в. lūcis) «світло», спорідненого з псл. lučь, укр. [*луч*], і дієслова fero «несу», спорідненого з псл. berǫ, укр. *беру́*, *бра́ти* (букв. «світлоносний»), що є калькою гр. φωσφόρος «світлоносний; ранкова зоря» (в грецькій міфології — діва-зірниця, яка проходила перед світанням із смолоскипом; у християнському середньовіччі назва була перенесена на володаря пекла).— CIC² 502; Sławski IV 362—363; Koraliński 585—586; Holub—Lyer 294; Skok II 323; Battisti—Alessio 2277; Klein 909.— Див. ще **бра́ти**, **луч**[1], **люкс**.— Пор. **фо́сфор**.

[**лю́шев**] «помийне відро на трьох ніжках» Ж, [*лю̀шів*] «тс.» ВеУг;— п. [łuszof] «цеберко для миття кухонного начиння», заст. łószow, [łuszof, liszaf, liszof, luszaf], ч. [lošov, lešov] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. Lösche «пожежне відро; діжка для охолодження інструменту (у ковалів)» пов'язане з löschen «гасити» (< герм. *lek-skan < *leg-skan, спорідненим з псл. *legti, укр. *лягти́*); припускається також, що в основі західнослов'янських форм лежить незасвідчене нім. Lösch-schaff, складне утворення з основ дієслова löschen «гасити» та іменника schaff «посудина, бочка» (Machek ESJČ 340; Matzenauer LF 9, 217).— Sławski IV 342; SW II 780; Karłowicz SWO 349; Kluge—Mitzka 446—447.— Див. ще **лю́сувáти**.

[**лю́шка**] «в'юшка»;— результат контамінації синонімічних [*лю̀хта*] і *в'ю́шка* «тс.».— Див. ще **в'ю́шка**, **люфт**.

[**лю́шки́**] (вигук для відгону телят Г; вигук, яким проганяють корів Л);— неясне; можливо, пов'язане з вигуком *луч*, яким відганяють теля від корови під час доїння.— Пор. **луч**[2].

[**люшнюва́тися**] «вести розмову, обмінюючись гострими і дотепними репліками» Ж;— неясне.

лю́шня́ «дерев'яна деталь, яка зв'язує вісь воза з полудрабком; [підпірка Ж]», [*клю́шня* Пі, *лушня́*, *лучня́*, *лішня* Sławski, *лічня* тж] «тс.», [*люше́нний*] «який має люшню», [*налю́шник*] «кільце, яким кріпиться люшня до полудрабка», [*налю̀шник*, *налю̀шня*] «тс.»;— р. [*люшня́*], бр. [*лю̀шня*];— запозичення з польської мови; п. łuśnia, [liśnia, lisznia, lucznia], як і ч. líšeň, [l'ušňa, lučńa], ст. l'ušňe, слц. [lušňa, lušeň] «тс.», походить від свн. liuhse (нвн. [Leuchse, lîse, liehs]) «тс.»; існує думка і про спорідненість німецьких і слов'янських слів (Bern. I 759; Kluge—Mitzka 437).— Шелудько 38; Richhardt 75; Фасмер II 547; Потебня РФВ 2, 16; Преобр. I 495—496; Sławski IV 388; Brückner 304; Machek ESJČ 336; Но-

lub—Lyer 290; Holub—Kop. 208; Mikl. EW 176; Matzenauer 246.

[**люштикува́ти**] «весело жити» ВеЛ, [*лю́штик*] «розвага» Пі, ст. *люштик* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. заст. lusztykować «бавитися, гуляти, бенкетувати», lostować «тс.» пов'язані з lusztyk «бенкет, гулянка, забава, бесіда», [luśtyk] «тс.», яке походить від нвн. lustig «веселий», пов'язаного з Lust «радість» (свн. двн. lust «тс.»), спорідненим з днн. гол. шв. lust, дангл. lust, англ. lust, діcл. lyst, losti, дат. lyst, гот. lustus «тс.», псл. lasъ, укр. *ла́сий* «охочий».— Sławski IV 387—388; SW II 780; Brückner 304; Karłowicz SWO 349; Kluge—Mitzka 450; Klein 913.— Див. ще **ла́сий**[1].

ля[1] (муз.) «шостий звук музичної гами і нота, що його позначає»,— р. бр. *ля*, п. ч. слц. la, болг. схв. *ла*, слн. lá;— запозичення з італійської мови; іт. la «тс.», як і назви інших нот гами, походить від початкового складу одного із слів першої строфи латинського релігійного гімну св. Іоанну.— CIC[2] 502; ССРЛЯ 6, 455; Sł. wyr. obcych 415; БЕР III 260; Battisti—Alessio 2143; Dauzat 424, 737.— Пор. **до**[3], **мі**.

[**ля**[2]] «коло, біля»;— р. [*ля*], бр. [*ля, ле, лі*];— результат редукції прийменника *бі́ля́* (див.).

[**ля**[3]] (вживається як вставка, пор. «Я ходив *ля* до него») Г, Ж, ВеЗн;— неясне; можливо, пов'язане з бр. [*ля*] «бач, глянь», слц. la, нл. laj, lěj, lej, le «тс.» і є результатом редукції та наступної десемантизації вигуку *гля*, пов'язаного з *гляді́ти*.

[**ля́бдати**] «базікати»;— р. [*ля́бай-дать*] «бурмотіти», [*ля́бандать*] «дзвонити в усі дзвони», [*ля́бондать*] «говорити», [*ля́бзить*] «базікати, бурмотіти», [*ля́бзать*] «розголошувати таємницю, базікати», [*ля́бзять*] «тс.», п. [labiedzić] «нарікати, скаржитися; бідувати», [labodzić] «тс.», [labodzieć, lebodzieć] «нарікати, лементувати», слн. [labǫ̃tati, labǫ̃zati] «базікати, плести»;— афективне утворення звуконаслідувального походження, можливо, пов'язане з [*лебеді́ти*] «говорити неясно, лепетати».— Фасмер II 443, 547—548; Sławski IV 15; Machek ESJČ 316; Bezlaj ESSJ II 118.— Пор. **лабу́дати, лабу́знитися, лебеді́ти.**

ля́бет — див. **лабе́ти.**

[**ля́га**[1]] «на поливних городах кілька грядок між двома рівчаками» Дз;— неясне; можливо, результат фонетичної видозміни форми [*ляха́*] «грядка» (пор.).

ля́га[2]— див. **лягти́.**

лега́вий «який відшукує дичину нюхом» (про породу мисливських собак);— р. *легáвый*, (заст.) *лягáвый*;— запозичено з польської мови, можливо, через посередництво російської; п. legawy (заст.) «який любить вилежуватися, лінивий, сонний», legawy (pies) «лягавий», legawiec «тс.», каш. [legawi] «лінивий», як і ч. lehavý (pes) «собака, який охоче лягає», lehavé obilí «полеглий хліб», є прикметниковим похідним від дієслова псл. *lěgati «лягати»; вживання прикметника щодо собак, можливо, є семантичною калькою фр. chien couchant букв. «лежачий собака» (назва стосується мисливських собак, яких привчають лягати, коли вони помічають дичину); зміна **-е-** > **-я-** в російському слові пояснюється впливом форми *лягу* (Преобр. I 442), на українському грунті вона підтримується парадигмами теперішнього і майбутнього часу (*лягає, ляже*).— Фасмер II 473; Горяев 198; Sławski IV 113—114; Brückner 293; Bern. I 706—707.— Див. ще **лягти́.**

[**лягоми́нець**] «витівник» Пі;— не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни форми [*лагоми́нець*] «ласун» (з проміжним відтінком значення «розпещений ласун»).— Див. ще **легуми́ни.**

лягти́, *лягáти*, *лі́г* (мин. ч.), [*лічи́* Ж, *лягчи́*] «лягти», [*лягови́тися*] «лягати», [*ля́зькати*] «тс.» (дит.) Ж, [*ля́га*] «ледар» Л, [*лягáвина*] «пологий берег річки» Ч, [*ля́ги́*] «час, коли лягають спати», [*ляг* Л, *лягм* Л, *ля́гмо, ля́гови, ля́гома, ля́гоми* Ж] «тс.», [*лягівка*] «час висиджування яець» Ж, [*лягівни́ця*] «спальня Ж; ліжко, постіль Пі», [*ляговни́ця*] «тс.» Пі, *лігмá* (присл.) «лежачи», [*ляг-мá*] «тс.» Ж, [*ля́гом*] (у сполученні [*л. під'їжджати*] «під'їжджати боком човна») Дз, *влягти́ся*, [*влячи́ся, влягчи́ся*] «улягтися, заспокоїтися», [*вля́ги*] «час,

коли лягають спати» Л, *ви́лягти*, *ви́лягтися*, *вилягáльність* (с.-г.), *відлягти́*, [*долягáти*] «дуже давити, боліти» Ж, [*злéгтися*] «злежатися», [*злéчи́*, *злещи́*] «померти; загинути; захворіти» МСБГ, [*злягáтися*] «вступати в любовні зв'язки», *злягти́* «лягти; занедужати; [розродитися]», [*злячи́*, *злячи́* Ж] «злягти», [*зляганий*] «який злігся» (про сніг), [*залягти́*] «захворіти» Я, [*залячи́*], [*залячи́ся*] «залягти в норі, поселитися», *залягáння* «скупчення; розміщення; [засада]», [*зальóги*] «засада», [*завля́ги*] «час, коли лягають спати», *налягáти*, *наполягáти*, *облягти́*, *облягти́ся*, [*облячи́*] «облягти», [*óбляги*] «час, коли лягають спати», [*обля́гма*] (присл.) «коли лягають спати», [*обля́гома*] «тс.», *підлягáти* «бути залежним, підпорядкованим; потрапляти під дію, вплив чого-небудь», *полягти́*, [*полягти́ся*] «полягти», [*пóлячи́*] «полягати» Нед, [*пóляг*] «тиск; вантаж» Нед, [*поля́жка*] «вилягли́й хліб» ЛЧерк, *полéгли́й*, *повилягáти*, *позлягáти*, *позалягáти*, *поналягáти*, *прилягáти*, *прилягáння* (вид граматичного зв'язку), *прилягáючий*, [*розля́гли́й*] Нед, [*улягáти*] «налягати Пі; мчатися (про коней, собак, вовків)», [*улягáтися*] «лягати; стихати, припинятися; [погодитися Пі]», [*уля́ги*] «пізній час, коли люди лягають спати» Мо, [*уля́гова*, *уля́гома*] «тс.», [*улягóвина*] «улоговина», [*уля́гли́й*] «податливий» Нед;— р. [*легáть*] «лягати», *лечь* (*ля́гу*, *ля́жешь*) «лягти», [*лечи́*, *легчи́*, *легти́*] «тс.», бр. *легáць*, *легчы́*, (*ля́гу*, *ля́жаш*), [*лéгці*], др. *лѣгати*, *легати*, *лечи*, *лягу*, п. legać «лягати; лежати, спати», lec (lęgę, lężesz) «лягти», ч. lehati (lehám) «лягати», léhati (léhám) «лежати», léci (l'ahu, ležeš, léžeš) «лягти», слц. l'íhať «лягати спати; падати; спати», вл. lěhać «лягати», lěhać so «спиратися на щось», нл. lěgaś «(часто) лежати», lěgaś se «часто лягати», полаб. lągnĕ «ляже», болг. *ля́гам*, *лéгна* «лягати; прилягати (про одяг)», [*лéгам*] «класти», м. *легам* «лягати», схв. *лијèгати* (*лѝјежем*), *лéгати* «лягати, лягати спати, ложити», *лѣћи* (*лѣжѣм*) «лягти», слн. légati (légam) «лягати», léči (lẹ̑žem) «лягти», стсл. **лѣгати**, **лѣжѫ** «лягати; лежати», **лещи**, **лѫгѫ** «лягти»;— псл. *legti (lęgǫ), ітератив lěgati (lěgajǫ, lěžǫ) і далі ležati (*ležǫ); праслов'янською інновацією є поява носового інфікса (*le-n-g-) в парадигмах теперішнього і майбутнього часу (пор. стсл. **лѫгѫ**, рос. *ля́гу*), паралельного до форм псл. sędǫ «сяду» від sěsti «сісти»; в українській мові рефлекс інфіксації перенесено і в форму інфінітива.— Фасмер II 490, 549; Преобр. I 449—450; Горяев 184; Sławski IV 92—93, 110—111; Brückner 292; Machek ESJČ 329; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204; Schuster-Šewc 820—821; БЕР III 587—588; Bezlaj ESSJ II 131; ЭССЯ 14, 99—100; Bern. I 706—707, 708; Mikl. EW 162—163; Meillet Études 21—22; Trautmann 158.— Див. ще **лежа́ти**.

[**ляд**[1]] (бот.) «горошок, Vicia L. Mak; горошок посівний, вика, Vicia sativa L. Mak; горошок шорсткий, Vicia hirsuta (L.) S. F. Gray. О», [*лідóк*] «горошок шорсткий» О, [*лядик* ВеНЗн, *лядік* ВеЛ] «тс.», [*ля́дни́к*] «горошок Г; вид рослини Ж; чина чорна, Lathyrus niger (L.) Bernh. Mak; чаполоч, Hierochloë K. Br. Mak»;— р. [*ля́дник*] «чаполоч», бр. [*ля́да*] «горошок», [*ля́до*] «тс.», др. *лядина* «бур'ян, зілля», п. [leńdzion, leńdzioch, leńdziak] «чина», [lędziej, lędziaj] «дикий чорний горошок у збіжжі; горошок, що цвіте блакитно», [lendzian] «вика», ст. lędziniec «чина», ч. [lidenec] «вид гороху», ledenec «тетрагонолобус, Tetragonolobus Scop.; (ст. і діал.) лядвенець рогатий, Lotus corniculatus L.», [ladinec] «чорний горох, що цвіте червоно», ст. ledník «вика», слц. l'adník, l'adnica, l'edníček «тс.», l'adníček «еспарцет», l'adenec «лядвенець», [l'edňik] «тетрагонолобус», болг. [*лединяк*] «пшінка весняна, Ficaria verna Huds. (Ranunculus ficaria L.)», [*ледняк*, *ледник*], схв. [*лединьак*] «тс.», [*лединчица*] «стокротки багаторічні, Bellis perennis L.», [*лединско цветиче*] «тс.», слн. [lêdnik] «горошок», [ledník] «тс.», ledînščica «стокротки багаторічні», стсл. **лѧдина** «бур'ян, зілля»;— псл. lędъ, lędъnikъ «бур'ян», пов'язані з lędo «необроблена земля»; назви зумовлені тим, що рослини зустрічаються на пустищах або

в погано оброблених посівах культурних рослин.— Преобр. I 496—497; Анненков 167; Sławski IV 201—202; Brückner 297; Machek ESJČ 324; Jm. rostl. 20, 122, 126; БЕР III 343, 345, 346; Bezlaj ESSJ II 131; Bern. I 706.— Див. ще **ля́да**[2].— Пор. **ля́двенець.**

ляд[2] (розм.) (у виразі *на який ляд* «для чого, навіщо»);— очевидно, запозичення з російської мови; р. [*ляд*] «злий дух, біс, нечистий», у виразах [*к ляду*] «до біса», [*какого ляда*] «навіщо» та ін., [*ля́да́*] «нечистий дух, чорт» не зовсім ясне; зіставлялося з [*леда́чий*] «поганий, негідний», п. ladacy «чорт» (Фасмер II 549; Bern. I 698); можна припустити також зв'язок із словом [*ля́да*] «поляна в лісі, сінокісний острівець на болоті; земельна ділянка», тоді *ляд* — первісно «дух, що живе у болотистій місцевості».— Преобр. I 443—444.

ля́да[1] «рухома покришка, дверцята; відкрита полиця або віконниця в крамниці, що використовується як прилавок; частина ткацького верстата; [вікно в крамницю, льодник, яке закривається опускною ставнею; спуск у погребі Бі; міра сипких тіл, ящик на 40 кг зерна МСБГ]», [*ля́два*] «ляда в погребі» Л, [*ля́ди*] «віконниці, що закривають вікно знадвору» Ва, [*ля́до*] «кришка, дверцята погреба; верхня частина стола; дверцята, що закривають вхід на горище хати чи сарая; бердо» Л, [*ля́док*] «бердо» Ник;— р. *ля́да* «відкидні дверцята, що закривають вхід у погріб, на горище; відкидний прилавок; дерев'яні дверцята, які закривають вхід у шахту; рама в погребі, на яку навішуються двері; частина ткацького верстата», [*ля́ды*] «віконниці», бр. [*ля́да*] «пристосування для підіймання колод; частина ткацького верстата; пристосування для різання соломи на січку», п. lada «скриня; прилавок; [магазин; частина ткацького верстата; прилад для піднімання тягарів]», ч. [lada] «скриня» (з слц.), слц. lá́da «скриня; [труна]», полаб. lodo «скриня, скринька; труна; чорнильниця», схв. *ла̏дица* «шухляда», слн. [lada] «скриня»;— запозичено з німецької мови (можливо, через посередництво польської); н. Láde «скриня, шухляда; [частина ткацького верстата; пристосування для піднімання тягарів; труна]» (свн. снн. lade «скриня; балка», двн. *hlada) пов'язане з laden «вантажити; заряджати», звідки також укр. [*ладува́ти*] «тс.».— Шелудько 38; Трубачев Рем. терминол. 136; SW II 673; Sławski IV 20—21; Brückner 289; Bern. I 682; Kluge—Mitzka 418.— Див. ще **кла́сти, ладува́ти.**— Пор. **ля́да**[2].

[**ля́да**[2]] «грядка в низовинній місцевості Л; місце в лісі, оброблене під посів Бі; сінокісний острівець на болоті Ч; поляна в лісі; земельна ділянка тж», [*ля́до*] «висока місцевість у лісі, поросла будівельною сосною; занедбана, поросла травою і чагарником місцевість Л; острівець на болоті, сухий сінокіс Ч; поляна в лісі; підвищення, поросле кущами; городи поблизу болота; земельна ділянка на місці викорчуваного лісу; земельна ділянка тж», [*ля́дина*] «сосна, що росте на ляді; тверда частина серцевини сосни чи ялини Ник», [*ля́дова́те дерево*] «тверда частина серцевини сосни чи ялини» Ник, [*ля́дова сосна*] «смолиста сосна» Ник;— р. [*ля́да́*] «поле, поросле молодим лісом; цілина, поле на місці викорчуваного лісу; розчищене під грядки або сінокіс місце в лісі; міра землі; місце, незручне для обробітку; сире місце серед посівів; ліс; лісова вирубка; сухе місце серед болота; болото; низький берег», бр. *ля́да́* «ділянка, на якій вирубано ліс; розчищене під посів або під сіножать місце в лісі», др. *лядина* «пустище, бур'яни, густі кущі», п. [lada] «новина; викорчуване місце» (очевидно, з бр.), [lędzina] «стерня», [ladzina] «тс.», ч. lado (частіше мн. lada) «необроблювана земля», слц. lado (у сполученні ležat' ladom), вл. lado, (мн.) lada, нл. lědo, (мн.) lěda «тс.», полаб. l'ǫdü «орна земля, поле», болг. [*леда, ле́ди́на*] «новина, гірський луг», м. *ледина* «пуста, необроблена земля», схв. *лѐдина, ледѝна* «поле, яке тривалий час не оброблялось», слн. ledína «необроблені поля»;— псл. *lędo «необроблена земля»;— споріднене з прус. lindan «долина» (зн. в.), шв. [linda] <*lendhiā- «пар», дірл. land «відкритий про-

стір, відкрите місце», скімр. llan «пусте місце, відкрита місцевість», брет. lann «дика, необроблювана рівнина», гот. land «земля, поле, країна», нвн. Land «країна; земля, грунт; суша; сільська місцевість»; ie. *lendho-; сумнівний зв'язок з діcл. lundr «гай» (Bern. I 705; Liden PBrB 15, 521—522); непереконлива гіпотеза (Šachmatov AfSlPh 33, 90—91) про кельтське походження псл. *lędo; існує припущення про доіндоєвропейське походження ie. *lendho- «пустище, степ» (Rudnicki BPTJ 15, 135; Oštir Beiträge 52).— Фасмер—Трубачев II 549; Толстой Сл. геогр. терм. 16—17, 134—143; Преобр. I 496—497; Горяев 198; Sławski IV 199—201; Machek ESJČ 317; Holub—Lyer 278; Holub—Kop. 198; Schuster-Šewc 798; БЕР III 345—346; Skok II 284; Bezlaj ESSJ II 130; Trautmann 157; Kluge—Mitzka 420—421; Pokorny 675; Мельничук Этимология 1984, 144; Stang 33.— Пор. **ландша́фт.**

ля́да[3] «будь-, -небудь; (займ.) будь-який, кожний»;— запозичення з польської мови; п. lada < le-da «те.» має спільне походження з укр. [*ле́да*] «тс.».— Sławski IV 21—22; Brückner 289.— Див. ще **ле́да.**

[**ля́да**[4]] «ледар», [*ля́дина*] «погань» Пі;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [*ляд*] «біс; ледар; біда, нещастя; хвороба; щось погане, старе, непотрібне», [*ля́да́*] «нечистий дух, чорт, заразна хвороба, ледар», [*ляди́на*] «хвороба; хвороблива людина; ледар», [*ляда́вый*] «хворобливий», [*ляда́ть*] «хворіти», [*ляде́ть*] «слабнути, хиріти, хворіти», болг. [*лъда́в*] «хворобливий», [*лада́в, ладúв*] «те.».— Пор. **ляд**[2], **ляда́щий.**

[**ля́дац**] (згруб.) «ледащо» МСБГ, [*ляда́цкий*] «ледачий» МСБГ;— очевидно, результат скорочення запозиченого з польської мови **ля́дацо*; п. ladaco відповідає укр. *ледáщо.*— Sławski IV 22—23; Brückner 289.— Див. ще **ле́дач.**

[**ляда́щий**] «лінивий, поганий, нікчемний»;— р. [*ляда́щий*] «тс.; хворобливий; розпусний» (з укр.), бр. *ляда́шчы* «старий; кволий, хворобливий; поношений; [нікчемний, поганий, лихий]» (з укр.), п. ladaszczy «розпусний, свавільний; який-небудь, нічого не вартий» (з укр.);— складне утворення з неозначеної частки [*ля́да*] «будь-який, який-небудь», синонімічної [*ле́да*] «тс.», і рефлекса займенникового елемента *-щий*, який міг виникнути як форма чол. р. до *ледáщо* внаслідок сприймання його як форми прикметника середнього роду (пор. п. [lady] «який-небудь», вторинне у відношенні до частки lada «тс.», що сприймалась як форма ж. р. прикметника, див. Sławski IV 21—22); укр. [*ляда́щий*] могло з'явитися також у результаті заміни в [*ледáщий*] «тс.» першого компонента синонімічним [*ляда*]; думка про запозичення р. [*ляда́щий*] з польської мови (Bern. I 698) помилкова.— Фасмер II 474; Преобр. I 443—444; Sławski IV 23; SW II 674; Mikl. EW 162.— Див. ще **ле́да, ле́дач, ля́да**[3].

ля́две́нець (бот.) «Lotus L.», [*ледвенець, леденець*] «лядвенець рогатий, Lotus corniculatus L.» Mak, [*лядвéць*] «вика, горошок посівний, Vicia sativa L.» Ж;— р. *ля́двенец* «лядвенець», п. lędźwian «чина, Lathyrus L.», [lędziniec, lędziwiec] «тс.», lędźwiec «горошок, Vicia L.», вл. ledźbjenc «лядвенець»;— очевидно, як і [*ляд*] «горошок», [*ля́дни́к*] «тс.; чина чорна; чаполоч», пов'язане з [*ля́до*], псл. lędo «необроблена земля, цілина», оскільки лядвенець росте на необроблених, запущених землях, перелогах, луках; через наявність в основі *-в-* назва рослини зіставлялася з р. *ля́двея* «стегно», ч. ledvina «нирка», слн. ledvice «нирки» і пояснювалась подібністю продовгуватих бобів лядвенцю до нирок (Меркулова 88; Фасмер II 549—550; Brückner 297; Bern. I 705); більш переконливе припущення про вторинне зближення назви рослини з назвою нирки за звуковою подібністю.— Преобр. I 496—497; Sławski IV 201—202; Bezlaj ESSJ II 131.— Див. ще **ля́да**[2].— Пор. **ляд**[1].

[**ля́дер**] «верх кожуха», [*ли́дирок*] «шкіряне пальто» МСБГ;— п. lader (заст.) «шкіра», ladra (заст.) «тс.», ladry (мн.) «шкіряний панцир на коня», [ladrować] «обшивати шкірою», ч. ст. ládry «шкіряний панцир на коня»;— через

посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. Léder «шкіра», свн. lëder, двн. lëdar споріднені з днн. lëthar, гол. le(d)er, дфриз. lëther, дангл. lëðer, англ. leather, діcл. lëðr, шв. läder, дат. loeder «тс.»; далі зіставляється з дірл. lethar, кімр. lledr, брет. lezr «тс.».— Шелудько 38; Sławski IV 24; Brückner 289; Karłowicz SWO 333; Machek ESJCŠ 255; Kluge—Mitzka 430; Klein 875.

лядова́ти, *ляду́нка* — див. **ладува́ти**.

[**ля́дський**] «ляський, польський», [*ля́цкий* Ж, *ля́цький*] «тс.», [*лядовни́к*] «полонізований українець» Ж, [*Лядчи́на*] «Польща» Пі, [*Ляччина́*] «тс.» Ж, [*лядува́ти*] «бути ополяченим»;— р. [*ля́цкий*], ст. *лядьскыи* «польський», *лядьская земля* «Польща», *полядитися* «ополячитися»;— п. ст. [ladzki] «католицький»;— пов'язане з псл. *lęděninъ, етнічною назвою, що лежить в основі п. ст. *lęch < *lędchъ, п. lach «поляк», звідки укр. *лях*.— Фасмер II 553; Преобр. I 499; Горяев 199; Потебня РФВ I 257; Sławski IV 18; Rudnicki Prasł. II 248—250; Brückner 789; Bern. I 705.— Див. ще **лях**.

[**ля́жка**[1]] «стегно» ВеНЗн, [*ля́шка*] «тс.» Л;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *ля́жка*, [*ляшка*] є зменш. формою від [*ля́га*] «тс.» (звідки р. *лягáть* «бити ногою; [гойдатися]»), яке зводиться до псл. *lęg-, можливо, спорідненого з лит. lingúoti «гойдати», lingė́ «жердина, до якої підвішують колиску», лтс. līnguôt, līgât «гойдати(ся)», ļeñgât «хитатися», дінд. láṅghati «підскакує».— Фасмер II 548.

ля́жка[2] — див. **ляшка**[1].

лязк (рідк.) «звук від удару по металу», *ля́зкіт* «тс.»;— р. *лязг*, *ля́згать*;— звуконаслідувальне утворення, паралельне до *ляск*, пор. [*визк*] і *виск*, *лузгá* і *лускá*; р. *лязг* зіставляється як звуконаслідувальне утворення з [*лезгá*] «базікало», яке пов'язується з [*лазготáть*] «тріщати, стрекотати, базікати безупинно», лит. lazgù, lazgė́ti «тс.».— Фасмер II 476, 550; ЭССЯ 14, 153—155; Būga RR I 455, 458.— Пор. **лясь**.

лязуре́вий, *лязиркóваний*, *лязу́рик*, *лязу́рок* — див. **лазу́р**.

ляк[1] «страх», *ля́каний*, *лякли́вий*, [*ляку́чий*] «лякливий», [*лячли́вий*] «тс.» Ж, *лячни́й* «страшний; викликаний переляком; [боязливий МСБГ]», *ля́чно* «страшно», [*ля́шно*] «тс.», *лякáти*, *лякáтися*, [*вляка́тися*], *ви́лякати* «злякати, вигнати», [*ви́лякатися*] «довго боятися» Я, [*зляк*] «переляк» Я, *зляка́ти*, *зляка́тися*, [*злякну́ти*] «злякати», [*зля́ку*], *заля́кувати*, [*заляка́тися*] «злякатися», [*наля́канець*] «наляканий» Ж, *наля́каний*, *наляка́ти*, *наляка́тися*, [*наля́кувати*], *переля́к*, *переля́каний*, *переляка́тися*, [*поля́ка*] «загальний переляк, паніка», *поляка́ти*, *поляка́тися* «перелякатися» (про багатьох), *позаля́кувати*, [*поналя́кувати*] «налякати» (багатьох), [*пополяка́ти*] «дуже налякати», [*ляка́тися*, *улякну́тися*] «злякатися»;— р. [*ляк*, *лякáть*], бр. [*ляк*, *лекáць*], п. lęk, lękać, ч. lek, lekati, слц. l'ak, l'akat', нл. lěkaś, схв. *лéцати се* «бути хворим, ледве рухатися від виснаження», *лѐцати се* «тремтіти від страху, болю; уникати, ухилятися», ст. lécati «боятися, відчувати страх», слн. [lékniti se] «злякатися», [lécati] «вигинати, гнути; ставити пастки; тривожитися», [lęcati se] «тремтіти, боятися», стсл. **ѧцѣти** «ставити пастки, ловити»;— псл. lękъ «страх», похідне від lękati / lęcati «згинати, кривити; напинати, натягати; ставити пастки (за допомогою напинання)»; значення «викликати страх» могло виникнути на основі значення «згинати», можливо, спочатку у зворотного дієслова lękati se «згинатися» > «згинатися від страху» (пор. щодо семантики лит. bū́gti «тривожитися, лякатися», що зводиться до ie. *bheug-, *bheugh- «згинати, гнути»); пов'язане з р. [*ляка*] «собака з ввігнутим хребтом», [*ля́кий*] «кривий, горбатий, зігнутий», укр. [*ляц*] «обвід, основа корзини», *лук* «зброя, дуга», *лу́ка*;— споріднене з лит. lenkiù, leñkti «гнути; уникати», лтс. līekt «згинати; опановувати», діcл. lengia «ремінь», алб. lëngór «гнучкий»; ie. *lenk- «гнути»; недостатньо обгрунтована думка (Machek ESJČ 325) про зв'язок з нім. schrecken «лякати», спорідненим із *страх*.— Фасмер II 550—551; Булаховський Нариси 78; Преобр. I 497—498;

Горяев 199; Sławski IV 206—208; Brückner 297; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 201—202; Schuster-Šewc 823—824; Bezlaj ESSJ II 129, 132; Bern. I 707—708; Trautmann 159—160; Fraenkel 356—357; Pokorny 676—677.— Пор. **лук**[1], **лу́ка́**, **лу́чи́ти**[1], **ляц.**

[**ляк**[2]] (бот.) «лакфіоль звичайна, Cheiranthus cheiri L.» Mak, [*ляк золотий*] «тс.» Ж, Mak;— п. ч. вл. lak;— запозичення з німецької мови; н. Lack «тс.» має ідентичне походження з Lack «лак, розчин, яким покривають поверхню»; укр. *ляк золотий* є калькою н. Goldlack; наукова назва *лакфіо́ль* походить від н. Láckvióle.

[**ляка́ч**] (орн.) «бугай, Botaurus stellaris» Дейн;— похідне утворення від *ляка́ти*; назва зумовлена характером крику цього нічного птаха.— Див. ще **ляк**[1].

ля́лечка (ент.) «одна із стадій розвитку комахи, личинка в коконі», [*ля́ля*] «личинка бджоли» Дейн, *лялькува́тися* «перетворитися в лялечку»;— п. [lalka] «личинка овода»;— похідне від *ля́лька* «іграшка»; утворене, очевидно, як калька р. *ку́колка* «личинка в коконі», пов'язаного з *ку́кла* «лялька» і утвореного, в свою чергу, як калька лат. pūpa «личинка в коконі, лялька»; пор. аналогічні кальки схв. *лу̏ткица* (*лу̏тка*) «личинка в коконі» (від *лу̏тка* «лялька»), лит. lėlýtė «личинка в коконі» (від lėlė̃ «лялька»), нім. Puppe «личинка в коконі; лялька»; латинська назва лялечки зумовлена подібністю нерухомої продовгуватої личинки в коконі до іграшки-ляльки.— Див. ще **ля́ля**[1].

ля́ля[1] (дит.) «дитина (звичайно мала); іграшка», *ля́лечка*, *ля́лька* «іграшка», *лялька́р* «той, хто виготовляє ляльки», *лялька́рство* «мистецтво театру ляльок», [*ля́лько*] «зіниця», *лялькови́к* «артист, який керує ляльками», *лялько́вий*;— р. [*ля́ля*] «дитина, немовля; дитяча іграшка; обважніла, млява людина; тиха, спокійна людина», [*ля́лька*] «мала дитина, дитяча іграшка», бр. [*ля́ля*] (дит.) «немовля; іграшка», *ля́лька* «іграшка; [забава, втіха; дитина; зіниця]», п. lala «дитяча іграшка; маріонетка; [(дит.) бог; незнайомий, чужий; важкий кий]», lalka «іграшка; [зіниця]», [lalki] «копиці хліба на полі», ч. [l'al'a, l'al'ka] «лялька, чужа людина», [l'alička] «немовля», [lala] «недбайлива людина», слц. l'al'o «дурень, блазень», полаб. l'ol'ə (*l'al'a) «батько», болг. *ла́ла* «блазень», [*ла́ло*, *ла́лко*] (звертання молодшого брата до старшого), схв. [*лала*] (пестлива назва брата або старшого чоловіка в домі), *ла̄ла* (дит.) «батько», [*ла̄ле*] «дурень» (у звертанні);— псл. l'al'a, слово дитячої мови на позначення дитини, іграшки у формі людської фігурки, звідки в деяких мовах значення «зіниця» (в зіниці відбивається в зменшеному вигляді людина), а також деяких членів родини; звукозображувальне утворення, пов'язане з дитячим лепетанням, як і етимологічно відмінне *ле́ля*; пор. аналогічні за семантикою і за способом творення лат. pūpa «лялька, дівчинка» (і pūpula «зіниця»), англ. baby «дитина; лялька у вигляді дитини», близькі семантично і фонетично лит. lėlė̃ «лялька» (запозичення з слов'янських мов?) і lėlýtė (akiẽs lėlė̃) «зіниця», курд. lalu «дядько», нім. [lale] «дурень, блазень», алб. laleo, lalona «батько, дід», а також в неіндоєвропейських мовах морд. ерз. l'al'a, l'el'a «старший брат», ест. lell «дядько», груз. lala «вихователь»; східнослов'янське *ля́ля* розглядається без достатніх підстав як запозичення з польської мови (Richhardt 73; Фасмер II 551; Bern. I 700; Bezlaj ESSJ II 141); поєднання в слов'янських мовах значень «дитина», «дитяча іграшка у формі людської постаті», «старший в родині (брат, батько, тітка, сестра та ін.)» пояснюється культом предків у стародавніх слов'ян, коли у домі тримали людські фігурки-ляльки, які мали символізувати померлих; пізніше, із забуттям культу предків, ці фігурки ставали дитячими іграшками (пор. такого ж походження слц. bába, bábika «лялька»).— Преобр. I 498; Горяев 199; Sławski IV 33—34; Brückner 290; Machek ESJČ 319; БЕР III 295; Bern. I 700; Fraenkel 354.— Пор. **ле́ля.**

[**ляля́**[2]] (розм.) (присудкове слово на позначення базікання, пустої балаканини), [*ляля́кати*] «базікати»;— р. [*ляля́кать*] «базікати, лепетати» (про ди-

тину), [*ляля́чить*] «сказати», бр. [*ляляшыць*] «базікати», п. ст. lalkać «видавати неартикульовані звуки, белькотати» (про дітей), слц. [l'alokat'] «видавати неясні, неартикульовані звуки» (про мову дітей або п'яних), схв. (заст.) *лалати* «говорити, балакати» (про дітей);— звуконаслідувальне утворення; відповідні слова можуть виникати в різних мовах паралельно на основі прийнятої фіксації сприймання дитячої мови; пор. лит. láluoti «белькотіти, наспівувати la-la-la», laléti «голосно говорити, галасувати, базікати», нім. lallen «незрозуміло говорити, белькотіти, базікати», дат. lalle «незрозуміло говорити, наспівувати при заколихуванні дитини», гр. λαλεῖν «белькотіти, щебетати», дінд. lálati «бавиться, жартує», lalalla (про незрозумілу мову, белькіт).— Фасмер II 453—454; Преобр. I 4, 432; Горяев 180; Sławski IV 34, 35; Machek ESJČ 319; БЕР III 296; ЭССЯ 14, 23; Oehl IF 57, 2—24; Pokorny 650.— Пор. **леле́**,[2], **лолоті́ти**, **ля́ля**[1].

ля́ма[1] «широкий ремінь для перетягування або переноски вантажів; пристрої, якими кріплять або відкривають що-небудь; довга важка служба; [дугоподібне дерев'яне знаряддя, яке охоплює груди і за допомогою якого тягнуть човен, рибальську сітку та ін.; сам процес перетягування Ж]», *ля́мка* «тс.», [*лямцо́вка*] «лямка, якою тягнуть човен по річці» Л, [*лямчи́к*] «рибалка, що працює біля невода» Дз, [*ля́мщик*] «робітник на рибних промислах», [*лемія*] «група рибалок, які в лямах тягнуть невід» Мо, Дз, [*лямува́ти*] «тягнути за допомогою лямки», [*заля́мистий*] «запопадливий» Ж, [*заля́мити*] «захопити, запопасти» Ж — р. *ля́мка* «лямка; [ремінь, вірьовка, підв'язка, петля; пересування суден проти течії за допомогою бурлаків; сумка, торба, заплічний мішок; спина]», [*ля́ма*] «заплічний мішок», бр. *ля́мка* «лямка», п. [lamka] «тс.»;— неясне; можливо, запозичене з російської мови, в якій не має певної етимології; припускається можливість запозичення з фінно-угорських мов (пор. фін. lämsä «петля, аркан, повід», саам. lamca «вуздечка», комі letś «петля») з заміною -(ь)*ца* > -*ка* (Kalima 158); виводиться також (Richhardt 74; КЭСРЯ 251; Bern. I 700) від п. lama «обшивка, кайма, край»; зіставлялося з кімр. llyfan «шнур», лит. лтс. làmata «пастка», айсор. *лама* «вуздечка» (Горяев 199).— Фасмер II 551; Преобр. I 498; Sławski IV 39—40.— Пор. **ля́ма**[2].

[**ля́ма**[2]] «золотий або срібний дріт (нитка); бляшка, галун, позумент» Ж, *лямі́вка* «вузька смужка тканини, хутра та ін., пришита до краю одягу як прикраса; [вузька смужка тканини, якою підшивають внизу одяг та рукава МСБГ]», *лямува́ти* «обшивати лямівкою», [*залямува́ти*] «окантувати», *облямі́вка*, [*обля́мка*] «облямівка», [*облямува́тися*] «окантуватися»;— р. [*лямо́вка*] «підшивка внизу спідниці», бр. [*ля́мка*] «кусок товстого сукна; обшивка», п. lama «тканина з металевими нитками, парча; золота або срібна бляшка; обрубка, обшивка, смуга по краю одягу», слц. lama «вид вовняної тканини», схв. làma «пластинка, бляшка; обруч»;— через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. lame «пластинка, бляшка, смуга срібла, золота, якими оздоблюють одяг» виводиться від лат. lammina, lāmina, lamma «пластинка (золота, срібна), бляшка», можливо, пов'язаних з lātus «широкий»; п. lama виводилось також від ч. lem «лямівка, обрубка, обшивка одягу» (слц. lem «тс.») (Brückner 290; Machek ESJČS 263), яке пов'язувалося з lomiti (Zubatý St. a čl. I 2, 103) або зводилось до двн. līm «обшивка, кайма, край» (Преобр. I 498; Holub—Kop. 202), а також пов'язувалося з гр. λῶμα «тс.» неясного походження (Machek там же).— Шелудько 38; Sławski IV 35—36, 40; Kopaliński 554; Sł. wyr. obcych 417; SW II 679; Holub—Lyer 285; Bern. I 700.— Пор. **ля́ма**[1].

ля́мент — див. **ле́мент**.

[**ля́мець**] «повсть», [*ля́мці*] «валянки» Па, [*лямцо́вка*] «чоловіча шапка» Л, [*лямцеві чоботи*] «валянки», [*лямцюва́ть*] «оббивати повстю» Л, [*ля́мчитися*] «збиватися» (про волосся), [*ля́мчиця*] «тс.; сплутуватися, скручуватися» Л;— р. [*ля́мац*] «повсть», [*ля́мец*] «пов-

стяна прокладка під хомутом; важкий обов'язок, ярмо», бр. *ля́мец* «підхомутник; повсть», п. [lamiec] «повстяна або шкіряна прокладка під хомутом»;— не зовсім ясне; можливо, гов'язане з *ля́ма*[1], *ля́мка* (Преобр. I 498); виводиться також (Richhardt 73; Фасмер II 551) від п. lemiec «комір сорочки», джерелом якого вважаються ч. límec (ст. lémec) «комір; обшивка, лямівка», слц. [lémec, limec] «тс.». демінутиви від ч. слц. lem «облямівка, край, обшивка тканини, одягу», що не має певної етимології; п. [lamiec] розглядалося як запозичення з литовської мови (Karłowicz SGP III 7).— Sławski IV 39, 145; SW II 680.— Пор. **ля́ма**[1, 2].

[**ля́мус**] «мурована комора, глиняний будинок» Ж;— п. lamus «склад старих речей; комора; мурований будинок для зберігання цінних речей», ст. lemus «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; **н.** [lamus, lehms] «вогнетривкий склад, збудований з глини» походить від сн. lēm-hūs «глиняний будинок», яке складається з основ іменників свн. lēm (двн. leimo, нвн. Lehm) «глина», спорідненого з дангл. lām, **англ.** loam, діскл. leir, прус. layso «тс.», лат. līmus «слиз, бруд, мул», і свн. hūs (нвн. Haus) «будинок», спорідненого з англ. house, гот. -hus «тс.» (< герм. *hūsa, *hūza, звідки псл. *хуzъ, хуža, укр. *хи́жа*).— Шелудько 38; Sławski IV 43—44; Kopaliński 555; Sł. wyr. obcych 418; Brückner 290; Karłowicz SWO 335; SW II 681—682; Bern. I 689; Klein 899—900; Kluge—Mitzka 294, 431.— Див. ще **хи́жа.**

[**ляндáра**] «велика карета» Ж;— р. *ландáра* «ландо, коляска», п. landara «важка карета; великий незграбний екіпаж», ч. landau(e)r «вид екіпажа», слц. landauer, схв. làndauer «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Ландауер «вид екіпажа» (з давнішого Ландауер Wagen «тс.») походить від назви міста в Баварії Landau, де ще на початку XVIII ст. вироблялися екіпажі цього типу.— Шелудько 38; Фасмер II 456; Преобр. I 432; Sławski IV 45; Brückner 290; Kluge—Mitzka 421.

[**ля́нка**] «сорочка з тонкого полотна Ж; піджак, жакет; плащ МСБГ; фуфайка, сорочка з білого полотна (заст.); старий, поношений одяг; одяг фабричного виробу; (перен. знев. рідк.) пан МСБГ», [*лéнка*] «тс.» МСБГ, [*лíнкя*] «тонкий, проношений одяг» МСБГ, [*ля́ночка*] «блуза» МСБГ;— бр. [*ляни́ка*] «високосортне льняне полотно; льняна пряжа; тонке льняне полотно», [*лняні́ца, леніця*] «тс.» ЛексПол, п. ст. lanka «одяг з льняного полотна», ч. lenka «тонка льняна пряжа», схв. [lânka] «льон, в'язка льону», ст. lanika «льняне полотно»;— похідне утворення від *лляни́й*, [*лянни́й*] (< *lьnьnъjь), пов'язаного з *льон*; для п. lanka як джерело помилково припускалося слат. lancus «сукно, одяг з вовни» (Brückner 290), що зводиться до лат. lāna «вовна», спорідненого з псл. *vьlna, укр. *вóвна*.— Sławski IV 47.— Див. ще **льон**[1].

[**лянни́ця**] (бот.) «рижій посівний, Camelina sativa Crantz.» Mak;— р. [*ры́жий лен*], п. lnianka, lnicznik, ч. lnice, lnička, слц. ľaničník, схв. *ла́нак, ла̀њак, ла̀њйк,* [*ланова трава, подланак, подланик*] «тс.»;— пов'язане з *льон*; назва зумовлена тим, що рижій часто зустрічається як бур'ян у посівах льону; може бути частковою калькою родової наукової назви camelina, складного утворення з основ гр. χαμαι- «низький» (< «на землі») і λίνον «льон»; термін пояснюється тим, що рижій заглушає льон, робить його низьким (Нейштадт 292), або тим, що він росте з-під льону (Симоновић 91).— Анненков 79; Machek Jm. rostl. 69.— Див. ще **льон**[1].

[**ляночóк**] (у словосполученні [*горошок л.*]) (бот.) «горошок мишачий, Vicia cracca L.» Ж, Mak;— неясне; можливо, результат видозміни демінутивної форми типу **лядничок* від [*ляд, ля́дник*] «горошок»; пор. [*горошок ледий*] «тс.».— Пор. **ляд**[1].

ляп (виг.) «хлоп, хлюп, шльоп», *ля́пати* «падати; ударяти, плескаючи; говорити недоречне, нерозумне», [*ляпасовáти*] «бити по щоках, давати ляпаса» Пі, [*ля́пкати*] «хлопати, бити» Ж, [*ля́пкатися*] «возитися з мокрою глиною або чимось подібним», *ля́пнути, ля́пнутися*

(розм.) «упасти», [*ляпону́ти*] «сильно хлопнути, хлюпнути; з шумом упасти», *ляпоті́ти*, [*ля́па*] «густо зварена страва з квашеної капусти, круп і картоплі Ме; пліткарка, базікало ВеЗа; пристосування для знищення мух у вигляді шматка шкіри, гуми на ручці Л», *ля́павиця* «негода, сльота» СУМ, ЛЧерк, *ля́павка* «[тс. МСБГ]; хлопавка (для биття мух)», [*ляпа́к*] «базікало» МСБГ, *ля́панець* «ляпас; [(мн. *ля́панці*) вид взуття]», *ляпани́на* «невміло, неохайно виконана робота; [мокра погода Ме]», [*ляпани́ця*] «мокрий сніг» Ва, [*ля́панка*] «снігопад без вітру Л; дитяча гра (того, хто ховається, б'ють долонею по плечу, коли знайдуть) Л», *ля́пання*, *ля́пас*, [*ляпе́нікі*] «великі вишиті квіти» Л, *ля́пка* (розм.) «пляма; [базікання]», [*ляпкó*] «базікало» Па, *ляпотіння*, [*ляпо́тня́ва*] «сльота, хлопання, хлюпання» СУМ, Г, [*ляпу́н*] «чоловік, який любить побалакати» Ва, [*вля́патися*] «закохатися» Ж, [*ви́ляпати*] «забризкати», *виля́пувати* «ляскаючи, бити по чому-небудь; обляпувати; розголошувати таємницю; [викачувати (про тісто) Я]», *зля́пати* «зробити неакуратно», [*зля́патися*] «забризкатися», *заля́пати* «захлюпати, забризкати», *поля́пати* «похлопати», [*поля́патися*] «забризкатися», [*поля́пас*] «ляпас», *розля́патися* «розбазікатися»;— р. *ляп*, *ля́пать* «ударяти, хлопати; робити недбало, говорити не думаючи», бр. *ляп*, *ля́паць* «стукати; кидати що-небудь густе, липке; говорити що-небудь нетактовне, необдумане», п. [lap], [lapać] «базікати», ч. [l'ápat] «говорити дурниці», слц. [l'apac] «хлюпати» (про дощ), вл. lapać «хлебтати, жадібно глитати», нл. lapaś «хлебтати, жерти, голосно їсти», болг. [*ля́пам*] «жадібно і похапливо ковтати», [*лапа́вица*] «дощ або сніг з вітром», [*лапа́цам*] «базікати», схв. *ля́пати* «монотонно стукати» (напр., про дощ), слн. lápati «базікати»;— псл. l'аръ (виг.) «ляп», l'apati «ляпати, хлопати; голосно їсти, пити, хлебтати, базікати», звуконаслідувальне утворення;— фонетично і семантично близьке лит. làpt (вигук на позначення падіння, важкого ступання, швидкого хапання), lapénti, lapóti, lapsẽ̀ti «жадібно жерти» (про свиней), нім. lápperп «лизати; глитати; хлебтати», гр. λάπτω «лизати, дудлити, хлебтати», вірм. lap'em «лизати», алб. l'ap «хлебтати, глитати», фр. laper «хлипати, хлебтати».— Фасмер II 552; Преобр. I 499; Sławski IV 49, 50—51; Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 199; Schuster-Šewc 802—803; БЕР III 309, 310, 312; Bezlaj ESSJ II 124; Bern. I 690.— Пор. **лясь**, **льоп**, **хляп**.

[**ляпагу́з**] (вульг.) «базікало; людина, що не стримує язика» Ме;— експресивне складне утворення з основи дієслова *ля́пати* «базікати» та іменника *гуза́* (*гу́зно*).— Див. ще **гуза́**, **ляп**.— Пор. **свербигуз**.

[**ля́пи**] (бот.) «чернослива, Prunus insititia variet. Mak; круглі малі сливи (дрисливці) ВеБ, ВеНЗн»;— очевидно, похідне утворення від дієслова *ля́пати* на позначення низькосортних спілих плодів сливи з нетривкою м'якоттю.— Див. ще **ляп**.

ля́піс «азотнокисле срібло, що застосовується в медицині як протимікробний і припікальний засіб»;— р. *ля́пис*, бр. *ля́піс*, п. ч. lapis, слц. слн. lápis, болг. *ла́пис*, схв. *ла̏пис*, *ла́пис* «тс.»;— запозичення з латинської мови; лат. lapis infernalis «тс.; пекельний (адський) камінь» містить іменник lapis (род. в. lapidis) «камінь, дорогоцінний камінь», пов'язаний з гр. λέπας «скеля», умбр. vapeře «тс.», vapersus «скелястий»; припускається можливість його походження з якоїсь неіндоєвропейської мови Середземномор'я.— CIC² 503; ССРЛЯ 6, 460; Kopaliński 556—557; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 199; БЕР III 313; Ernout—Meillet I 340—341; Walde—Hofm. I 761—762; Klein 865.

ля́псус «промах, упущення, груба помилка»;— р. бр. *ля́псус*, п. ч. слц. вл. lapsus, болг. *ла́псус*, схв. *ла̏псус*, слн. lápsus;— запозичення з латинської мови; лат. lapsus «сковзання, падіння; помилка, невірний крок» пов'язане з lābor «ковзаюся, падаю, помиляюся», можливо, спорідненим з норв. lapa «мляво, слабо звисати», свн. erlaffen «слабшати», нвн. laff «слабкий», лтс. slābans

«тс.», псл. slabъ, укр. *слабúй*.— CIC[2] 503; Sławski IV 50; Kopaliński 557; Holub—Lyer 281; БЕР III 313; Ernout—Meillet I 333—334; Walde—Hofm. I 379; Klein 855, 865.

[**ля́рва**] (лайл.) «шлюха; мерзотниця, негідниця Пі», [*ле́рва*] «проститутка» Ж, [*ля́рва*] «тс.»;— р. [*ля́рва*] «тс.; виснажена тварина», бр. [*ля́рва*] «розпусна жінка; неохайна жінка», п. larwa «(зоол.) личинка; маска; привид; [бридке обличчя; бридка, неохайна жінка]», ч. larva «(зоол.) личинка; (вульг.) обличчя; (ст.) маска, машкара, маскарадний костюм», слц. larva «(зоол.) личинка; маска», вл. larwa «маска», нл. larba «тс.», болг. м. *ла́рва* (зоол.) «личинка», схв. *ла̏рва* «(зоол.) личинка; маска», слн. lárfa «маска», lárva «тс.»;— запозичене з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. lārva «злий дух; привид, скелет; маска» пов'язується з lār «добрий дух, що охороняє», Larēs «боги, душі померлих, що охороняють домашнє вогнище», ст. lăsēs «духи», лат. lascīvus «похітливий, розпутний», псл. laska, lasъ, укр. *ла́ска, ла́сий*; термінологічне значення «личинка» в деяких слов'янських мовах походить від фр. larve, нім. Lárve «тс.» (з первісного значення «маска», яка нібито маскує справжній вигляд комахи, термін запроваджено К. Ліннеєм).— Sławski IV 53; Kopaliński 558; Brückner 290; Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 199; Schuster-Šewc 804; БЕР III 315; Kluge—Mitzka 424; Walde—Hofm. I 762—764, 766; Klein 865,866.— Див. ще **ла́сий**[1], **ла́ска.**

лярд «топлене свиняче сало»;— р. бр. *лярд*;— запозичення з англійської мови; англ. lard через фр. ст. lard «тс.» походить від лат. lāridum, lārdum «сало», спорідненого з гр. λαρινός «жирний»; дальші етимологічні зв'язки непевні.— ССРЛЯ 6, 460; Klein 865; Walde—Hofm. I 764—765; Frisk II 85—86.

лярм (заст.) «тривога, зойк, плач» Бі;— п. larum (заст.) «сигнал тривоги; биття на сполох; галас, крик; гвалт, рятуйте!», ст. larma, larmo «тс.», ч. ст. lermo «тривога, заклик до зброї, галас, крик», [l'armo] «крик, вереск», слц. [l'árma, larmo, lermo] «тс.; тривога», болг. [*ла́рма*] «галас, шум», схв. lârma «галас, крик; тривога», слн. lârma «тс.»;— через посередництво польської і, можливо, німецької (пор. н. Lärm «тривога, заклик до зброї, вереск, галас, крик», ст. allerma, alarma, lerma, lärma, lärm, lerm «тс.») та французької мов (фр. alarme «тривога») запозичено з італійської; іт. all'arme «до зброї» лежить також в основі укр. заст. *аля́рм* «тривога»; зникнення початкового ненаголошеного **а** могло відбутися на грунті польської мови незалежно від німецького впливу (пор. подібне явище в рум. lármă, уг. lárma «тривога, галас»).— Sławski IV 51—52; Brückner 290; SW II 685; Machek ESJČ 327; Kluge—Mitzka 12, 424.— Пор. **аля́рм.**

[**ля́са**[1]] «очеретяна загорожа між двома кітцями; плетена загорожа, ліса Ва; щит з очеретин для спорудження кітців, гардів, тинів Дз; загорожа з очерету для ягнят Мо», [*ля́ска*] «сітка з лози, на якій мнуть над діжкою виноград» Дз, Мо, [*одля́сок*] «невеличка загорожа, яка затримує рибу» Дз;— р. [*ля́са*] «загорожа з очерету чи іншого матеріалу всередині двору; плетена загорожа в гирлі річки для затримання риби»;— запозичення з польської мови; п. lasa «плетінка з гілок, вживана для різних цілей; сітка, сито; плетені двері, ворота, решітка для сушіння фруктів, грибів» є закономірним відповідником укр. *ліса* «тин, пліт з лози; решітка для сушіння фруктів».— Sławski IV 56—59; Brückner 290.— Див. ще **лі́са.**

[**ля́са**[2]] «ремінна або конопляна частина батога (без кнутовища)», [*ля́сати*] «хльоскати, бити прутом, стьобати батогом» Бі;— очевидно, результат контамінації або зворотного словотвору від форм [*ля́ска*] «паличка, батіг» і *ля́скати* «ударяти, видаючи специфічні звуки, лунко звучати».— Див. ще **ля́ска, лясь.**

ля́си «беззмістовні, пусті розмови; теревені», *ляси підпускати* «весело, жартівливо заговорювати з ким-небудь, сподіваючись відповіді; [лестити Пі]», *ляси*

точити «вести жартівливі пусті розмови»;— р. *ля́сы* «пусті розмови; [жарти, лестощі, запобігання]», [*ля́сить*] «теревенити; жартувати; розповідати, запобігати»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *ля́скати* «базікати»; р. [*ля́скать*] «теревенити» традиційно розглядалося разом з *ля́сы* як результат видозміни форми *баля́сы* «теревені» (подібно до р. [*стрюк*] від [*бастрю́к*], *шлык* від *башлы́к*).— Пор. **бáля́с, лясь.**

[**ля́ска**] «ціпок, паличка, батіг Бі; жердина, якою вдаряють по воді, женучи рибу Ник; одна з планок борони Гриц; міра поля Sławski»;— бр. [*ля́ска*] «палка, прут», ч. [l'aska] «палка з ліщини»;— запозичення з польської мови; п. laska «кий, палка, ціпок; палка для вимірювання; міра довжини; [батіг; держак; палка з ліщини]» генетично тотожне укр. *ліска* «палка, ціпок».— Sławski IV 59—60, 60—61; Brückner 290—291.— Див. ще **ліска**[1, 2].— Пор. **ля́са**[1].

[**ля́сточка**] «один із щаблів у полудрабку воза» Л;— р. [*ле́сточка*] «смуга землі, розчищена від лісу для орання», бр. [*ля́ска*] «щабель у драбині», *лёстка* «тс.»;— очевидно, пов'язане з [*ля́ска*] «ціпок, палка; міра землі» (див.).

лясь (виг.) «ляп, шльоп, хлоп, стук» (вживається як присудок із значенням «ляскати»), *ля́скати* «ударяти, бити долонею, видаючи специфічні звуки; звучати лунко; базікати», [*ляскота́ти*] «ляскати» ВеБ, *ляскоті́ти, ля́снути* «хльоснути; пропасти; загинути», *ляща́ти* «видавати різкі, пронизливі звуки; звучати різко, пронизливо», [*ля́савці*] «гра, в якій один гравець, тримаючи руки під долонями другого, намагається їх вихопити і вдарити по руках супротивника» Г, Ж, *ляск* «ляскання, лящання», [*ля́скавица*] «дитяча гра» Л, [*ляскави́ца*] «грім; вид дитячої гри» ЛПол, *ля́скіт, ляскоті́ння*, [*ляскуо́тка*] «дерев'яне брязкальце на шиї худобини» Ник, *ляскотня́, ляску́ха* «цокотуха», [*лясо́та*] «хлопання батогом», *ляски́й* «який лящить; голосний», *ляскотли́вий, ляску́чий* «тс.», [*ля́ско*] «голосно» Ж, *виля́скувати* «плескаючи, ляскати, утворювати гучні звуки; голосно співати (про птахів)», *ви́ляск, ві́дляск* «відзвук», *ві́длясок* «відголосок, луна», [*зля́щити*] «звести нанівець» Я, [*за́ляски*] « вуки від удару, хлопання» Я, *наля́скати* «нахлопати, надавати ляпасів; набазікати», *налящáти* «накричати», [*обля́скати*] «обляпати», [*переля́скати*] «перестати хлопати батогом», *підля́скувати* «ляскати; ляскати в такт», [*полящáти*] «поляскати; (про звук) різко, пронизливо роздаватись якийсь час», *приля́скувати* «ляскаючи, супроводжувати мелодію, ритм, дію», *розля́скатися* «почати хлопати», *розляща́тися* «розкричатися різким голосом»;— р. [*лясь*] «хлоп, стук», *ля́скать*, [*лёскать*] «хлопати, тріскати, ляскати батогом», [*лещáть*] «хлопати крилами; голосно і без упину говорити», бр. *лясь* «брязь, хлюп», *ля́скаць, ляскатáць*, [*лешчáць*] «голосно сваритися, кричати», др. *ляскати* «голосно чавкати», п. [leszczeć] «лунати», ч. [l'eškotat'] «стукати зубами», болг. [*ля́скам*] «штовхати, лупцювати», слн. lèsk «лясь», leskáti «ляскати, плескати», [lèsk] «кінець батога»;— псл. les-, l'as- (виг.), leskati, l'askati, звуконаслідувальні утворення, паралельні до loskati «ляскати», l'apati; пор. лтс. lęska «ляскуха».— Фасмер II 486, 552, 553; Преобр. I 497; Sławski IV 174; БЕР III 316; Bezlaj ESSJ II 135; Mikl. EW 165; Mühl.-Endz. II 453; Bern. I 702.— Пор. **ло́скати, ляп.**

[**ля́тва**] «погань», [*ля́твою-ля́тва*] «погане-препогане»;— неясне.

лях (іст.) «поляк; [пан Пі; міщанин О]», *ляхвá* (іст., зб.) «ляхи», *ля́хівка* (іст.) «полька; вид вишитої прошви на сорочках», [*ляхова́*] (зб.) Ж, [*ляхота*] «лях» О, [*ляхо́тник* О, *ляху́та* Ж] «тс.», [*ляшеня́*] «дитина поляків», [*ляше́нько*] Ж, [*Ляшина́*] «Польща» Ж, [*ляши́ско*] «поляк» Ж, [*ляши́ха*] «полька», *ля́шка* «тс.», [*ляшня́*] (зб.), *ляшо́к* (іст., знев.) «поляк; молодий поляк», [*ляшо́та*] (зб.), [*ля́шугa*] «лях» Ж, Пі, *ля́ський* «польський», [*ляхівський, ляховíтий* Ж, *ля́хський* Пі, *ля́ший* Ж] «тс.», [*ляшковáтий*] «ополячений», [*ля́шський*] «лядський», [*ляхувáти*] «жити як поляки», [*ля́шити*] «полонізувати» Ж, [*недóля́шок*] «ополячений українець», [*недоля́шка*] «ополячена» Пі, [*переля́шок*] «полонізований русин» Нед, [*Підля́хіє*] «ча-

стина Галичини» Пі, [*Підлясся*], *Підля́шшя* «тс.»;— р. бр. болг. заст. *лях*, др. *лях*, *ляси*, зн. в. мн. *ля́хы*, п. Lach, ч. ст. lech «предок», схв. [lȅh] «поляк», с.-цсл. **лѧхъ**, **лѣхъ** «тс.»; —псл. [*lęxъ < *lędxъ, зменш. форма на -х- від lęd-janiпъ / lęd-ěniпъ, пов'язаного з *lędo «необроблена земля»; первісним значенням *lęxъ було «житель рівнин, відкритих просторів, пустищ»; пор. синонімічний етнонім *поля́к*, похідний від *по́ле*; була також спроба пояснити lech із *Polech, зменшувальної форми до *Poljaniпъ (Holub—Kop. 201); давнім запозиченням із східнослов'янських мов є лит. lénkas «поляк».— Фасмер II 553; Преобр. I 499; Sławski IV 17—18; Rudnicki Prasł. II 251—253; Brückner 289; Holub—Lyer 284; Machek ESJČ 325; БЕР III 592; Bern. I 705; Mikl. EW 164.— Див. ще **ля́да**[2].— Пор. **ля́дський.**

[**ляха́**] «грядка», [*ля́шка*] «тс.», [*ляшильник*] «чоловік, який робить знаки на полі, щоб не було огріхів», [*ляши́ти*] «розбивати город на грядки; робити знаки на полі, щоб не було огріхів», ст. *ліха* «утоптана земля для току» Mikl. EW;— р. [*ля́ха*] «вузька грядка; грядка, смуга», [*ля́ха́*] «грядка, міра землі; борозна; частина землі, яка засівається за один помах руки; межа падання зерна при сівбі; межа; колія», бр. [*ляха́*] «грядка, загін; межа падання зерна», [*ліха́*] «грядка», др. *лѣха*, *леха* «грядка, загін, межа», п. [lecha, lécha, liecha, licha, lifa] «загін, грядка; смуга, пропущена при оранці», ст. lecha «загін, грядка; ряд», ч. lícha «грядка, загін; [поле, розчищене від лісу; частина поля, яку можна засіяти за один помах руки]», ст. lécha «грядка, загін», вл. нл. lěcha «тс.», болг. *леха́* «грядка, загін, міра площі», м. *леа* «грядка, загін», схв. *лијȅха* «грядка», слн. léha «загін, грядка», стсл. **лѣха** «загін, частина поля між борознами»;— псл. lěxa < *loisa «борозна між загонами; загін, грядка», потім «смуга поля між двома бороздами (що засівається за один помах руки)»;— споріднене з лит. lýsia, lýsė, lýsvė, lýstė «грядка», прус. lyso «тс.», двн. (Wagan-)leisa «слід (воза), колія», leist «слід; колодка (взуттєва)», свн. geleis «проторена дорога», гот. laists «слід», lais «я знаю» (тобто «напав на слід»), laistjan «переслідувати», діслн. leistr «нога; коротка панчоха», лат. līra «борозна між загонами» (< *leisā); ie. *loisa «борозна»; укр. ля- замість очікуваного лі- неясне, можливо, зумовлене впливом [*ля́да*] «грядка, земельна ділянка».— Фасмер II 490; Преобр. I 491; Sławski IV 93—94; Brückner 292; Moszyński PZJP 74; Machek ESJČ 332; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 206; Schuster-Šewc 821—822; БЕР III 378; Skok II 295—296; Bezlaj ESSJ II 131—132; Bern. I 708—709; Mikl. EW 167; Trautmann 163; Fraenkel 376; Kluge—Mitzka 435; Walde—Hofm. I 312—313; Pokorny 671.

[**ляц**] «обвід, основа корзини» Ж, [*ля́ця*] (мн. [*ля́ци*]) «кроква ВеУг; штахета паркана Лизанец»;— не зовсім ясне;— очевидно, пов'язане з р. [*ля́чить*] «натягати», [*наляца́ть*, *налячи́ть*] «натягати (лук, тенета)», др. *ляцати*, *лячу* «розставляти сіті, ловити сітями», ч. ст. і діал. léceti (líceti, lícat) «ставити тенета, робити засідку, підстерігати», слц. [l'acat'] «ставити», вл. lac «ставити тенета», нл. lěc «тс.», lěcaś, lecaś «ставити тенета, робити засідку», слн. [lę́cati] «гнути», стсл. **лѫцати** «ставити тенета, ловити», які походять від псл. *lękati «гнути, згинати, кривити; напинати, натягати; ставити тенета», *lękti «гнути, кривити; напинати», пов'язаних чергуванням голосних з lǫkъ «лук»; виводиться також (Лизанец 607) від уг. lék «планка».— Фасмер II 550—551, 553; Sławski IV 206—209; Machek ESJČ 331; ESJČS 267—268; Bezlaj ESSJ II 129; Bern. I 707; Schuster-Šewc 823—824; Mikl. EW 165.— Див. ще **ляк**[1].— Пор. **лук**[1], **лу́ка́**, **лу́чи́ти**[1].

[**ляшівка**], мн. [*ляшівки*] (бот.) «жовті дрібні гриби» ВеЛ;— результат фонетичної видозміни деетимологізованої назви [*лишівка*] «гриб лисичка, Cantharellus cibarius L.», зближеної з *лях*.— Див. ще **ли́шка**[2].

[**ляшка**[1]] (бот.) «конюшина, Trifolium L.» Mak, [*ля́жка*] «конюшина середня, Trifolium medium L.» Ж, [*ле́шка*] «конюшина лучна, Trifolium pratense

L.» Ж, [*лєщок*] «конюшина» Mak, [*лєшок червоний*] «конюшина лучна» ОЛА 1981, [*лящок червоний, лящок діловий, ілящок, ящик, ящок лучний*] «тс.» ОЛА 1981;— не зовсім ясне; може бути пов'язане з *лягáти, лежáти*, оскільки конюшина середня низькоросла, або з *лях* «поляк» за походженням чи місцем поширення певного виду конюшини; пов'язується (Сабадош ОЛА 1981, 80—81) з др. *ляча* «сочевиця», *ляща* «тс.»; може бути також результатом видозміни назви [*валашóк*] «конюшина», пов'язаної з [*валашóк*] «кастрований баранчик» (за схожістю квітки конюшини з баранчиком) або з *вáлах* «кінь» (як *конюшина з кінь*).— Сабадош ОЛА 1981, 77—78.— Пор. **ле́нча**.

ля́шка[2]— див. **пля́шка**.

[**ляшóк**] «назва масті вола»;— неясне.

[**ля́шток**] «частина ткацького верстата (пруток, який вставляється в канавку навою)» Г, Ник;— запозичення з польської мови; п. [lasztok, ladsztok] «тс.» походить від нім. Ládstock «тс.», утвореного з основ іменників Lade «ляда» і Stock «палка».— Шелудько 38.— Див. ще **ля́да**[1], **шток**[1].

ляшува́ти — див. **лішува́ти**.

лящ[1] (іхт.) «Abramis brama L.», [*леш, лещ, ліщ, ляш*] «тс.» Кол, [*лещáвка*] «підлящ, Cyprinus blicca» Л, [*ле́щик*] «лящ» МСБГ, [*лященя́*] «дрібний лящ» Дейн, [*лящóвка*] «підлящ» Л, [*підле́щик*] «молодий лящ» Нед, *підля́щ* «риба, подібна до ляща; молодий лящ», [*підлящівка*] «молодий лящ» Мо;— р. *лещ*, [*лящ*], бр. *лещ, лещчу́к*, [*ляшч, подлещчóўка*], п. leszcz, слц. [lešt'], болг. [*лещ*], схв. [ljeskar, ljeskara];— псл. *[leščь/ljaščь] < *lešk-jь/lask-jь «лящ», похідне утворення від звуконаслідувальної основи lesk-ati, lešč-ati (*ljaščati); назва пояснюється тим, що під час нересту лящі вискакують у повітря і, падаючи, ударяють (ляскають) по воді; пор. інші назви цього виду риби: укр. [*плісковáня, пліщ*], п. [klesczcz], ч. [dlešec, dlešt'], ст. dlešč, слц. pleskáč, [pl'askáč, plieskač], нл. klešč, схв. plosk, ploska, plošič, слн. ploščic, які мають ту саму мотивацію і також походять від звуконаслідувальних дієслів укр. *плескáти*, слц. plieskat', ч. tleskati, dleskati, п. klaskać; **менш** обгрунтоване припущення (Фасмер II 490—491) про зв'язок слов'янської назви з лтс. leste «річкова камбала», імовірно, пов'язаним з лтс. lesns, lēsns, lēss «плоский», лит. lẽkštas «тс.»; зіставлялося також з *лоск* (Горяев 186), з гр. λοξός «косий» (про лінію) і лат. luscus «одноокий» (Горяев Доп. 2, 22), з лат. albus «білий», р. *ле́бедь*, прус. locutis «лящ» (Loewenthal AfSlPh 37, 389).— Фасмер—Трубачев II 490—491; Leder 80—81; Преобр. I 450—451; Sławski IV 172—173; Machek ESJČ 120—121; БЕР III 382; Коломиец Происх. назв. рыб 65—68; Усачева ОЛА 1975, 108—111; ЭССЯ 14, 142—145; Вегп. I 703.— Пор. **лящ**[2].

лящ[2] «ляпас; [вид гри, плескач Л]», [*зля́щити*] «дати ляпаса, вдарити долонею по обличчю; вибити подушки» Ва;— р. [*лящ*] «ляпас»;— похідне утворення від *ля́скати*; пор. аналогічні похідні від звуконаслідувальних дієслів [*ля́панець*] «ляпас» від *ля́пати*, [*плескáч*] «вид гри» від *плескáти*.— Див. ще **лясь**.

[**льго́та**] «пільга» Ж;— р. *льго́та*, бр. *ільго́та*, [*льго́та*], др. *льгота*, п. [lgi] «лагідний, несильний», lżej «легче», ulga «полегшення», ч. lhota «пільга», lhůta, слц. lehota «тс.», стсл. **льгота**;— псл. lьgota «пільга, полегшення», похідне утворення від *lьgъ «легкий», що лежить в основі пізнішого суфіксального lьgъkъ «легкий».— Фасмер II 543; Преобр. I 442—443; Sławski IV 210—211, 395—396; Brückner 293—294; Machek ESJČ 330; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204.— Див. ще **ле́гкий**.— Пор. **вільго́та, пільга**.

[**льну́ти**] «прагнути; прилягати; горнутися, тулитися» Ж;— р. *льнуть* «липнути; тулитися; горнутися», бр. [*ільну́ць*] «горнутися», др. *прильпнути* «прилипнути, пристати», *прильнути* «тс.», п. lgnąć «прилипати, прилягати», ст. і діал. lnąć «тс.», ч. lnouti «прилипати, горнутися», слц. l'nút' «тс.», схв. *прúднути* «приліпитися, притулитися», стсл. **прильнѫти** «тс.»;— псл. *lьnǫti < *lьrnǫti, пов'язане чергуванням голос-

них з lĕpiti «ліпити»; необгрунтована спроба (Machek ESJČ 337—338) виведення слова від кореня *lei-/li- > lь з суфіксальним -n- і зіставлення з дінд. linā́ti, láyate, līyate «притискується, прилягає».— Фасмер II 543; Преобр. I 455—456; Sławski IV 211; Brückner 297; Machek ESJČS 263; Holub—Lyer 285, 291; Holub—Kop. 209, 212; Вегп. I 754—755; Mikl. EW 178.— Див. ще **ли́пнути.**

[**льо́зний**] «худий» До;— неясне.

льока́й (заст.) «лакей»;— бр. *лёкай*, п. ч. слц. lokaj, схв. *ло̑ка̄ј*, слн. ст. lokâj;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Lakái «лакей, слуга» походить від фр. laquais «лакей», до якого зводиться й укр. *лаке́й*.— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 325—326; Brückner 301; Karłowicz SWO 346; SW II 761; Holub — Lyer 292; Holub—Kop. 209; Kluge—Mitzka 419.— Див. ще **лаке́й.**

льо́ля «сорочка (звичайно дитяча)», [*льо́лька*] «те.» Ж;— р. [*лёля*] «хрещена мати; дитяча іграшка; дитяча сорочка», бр. [*лёля*] «дитяча сорочка», п. [lolo] «сорочка»;— пол. [l'olja] «тітка, іграшка; сорочка», пов'язане з дитячим лепетанням і паралельне до форм l'alja, lelja з частково подібними значеннями; р. [*лёля*] суміщає всі три значення, характерні для укр. *льо́ля*, *ля́ля*, *ле́ля*.— Фасмер II 479.— Пор. **ле́ля, ля́ля.**

льом — див. **і́льм.**

льон[1] (бот.) «Linum L.», [*льон гірний*] (бот.) «льонолисник гірський, Thesium montanum Ehrh.» Mak, [*льон дикий*] «те.», [*гірський льон*] «вид азбесту», [*зайців льон*] (бот.) «льонок звичайний, Linaria vulgaris (L.) Mill.», *зозу́лин льон* (вид моху), *новозела́ндський льон прядильний* «Phormium tenax Torst.», [*лен*] «льон прядильний» ВеБ, Ж, [*лен дикий*] (бот.) «льонок звичайний», [*лен польовий, зайців лен*] «те.», [*лень*] «льон посівний» Mak, [*ленок*] «те. (зм.); льонок звичайний; льонолисник, Thesium L.» Mak, [*ле́нище*] «ділянка землі, з якої зібрано врожай льону» МСБГ, [*ле́нницци*] «те.» МСБГ, [*леновище*] «льонище» Mak, [*лінни́шки*] «скатерті», [*лянни́ця*] «льняна пряжа» Ж, [*льни́ско*] «поле з-під льону» Ж, [*льни́ще*] «те.» Ж, *льона́р*, *льона́рка* «жінка, яка вирощує льон; [льонозбиральна машина Л]», *льона́рство*, *льоне́ць*, [*льо́ниско*] «місце, де ріс льон» МСБГ, *льо́ни́ще*, [*льонова́ті*] «льонові» Ж, *льоновиці* «льонище», *льно́ві*, [*ільняний*] «льняний», [*ільча́стий, ильча́стий* Ж, *ильча́тий* Ж, *ленни́й, лінни́й*] «те.», *лляни́й*, [*лянни́й*], *льняни́й*, *льона́вий* «схожий на волокна льону», [*льонко́вий*] «льняний» Ж, [*льонни́й*], *льоно́вий* «те.», [*ільнува́ти*] (заст., про попадю) «збирати подать (у т. ч. льон)», [*льнува́ти*] «те.; насміхатися, знущатися Пі»;— р. бр. *лён*, др. *льнъ*, п. ч. вл. len, слц. l'an, нл. lan, полаб. l'ån, болг. м. *лен*, схв. *ла̑н*, слн. lán, стсл. **льнѣнъ** «льняний»;— псл. lьnъ «льон; льняне волокно»;— споріднене з лит. línas (мн. linaĩ) «льон», лтс. lins (мн. lini), прус. linno гр. λίνον, алб. гег. lįni, тоск. liri, лат. līnum, двн. līn (нвн. Lein) «те.», гот. lein «полотно», дірл. līn «сітка», ірл. líon «льон»; не виключена можливість давнього культурного запозичення у якогось з народів Східної Європи, напр., у скіфів; висловлювалась також гіпотеза про зв'язок з доіндоєвропейським (Machek ESJČ 326) чи з середземноморським субстратом (Schrader Reallexikon I 323); робилися спроби виведення слова з ie. *(s)lī- «синюватий» і зіставлення з лат. liveo «бути синюватим» (Pokorny 965); зіставлялося з дінд. līnaḥ «що прилягає», ірл. lían «ніжний, м'який» (Uhlenbeck 262); малопереконливе припущення (Hofmann 181) про латинське або германське походження слова у праслов'янській мові.— Фасмер II 481; Преобр. I 447; Sławski IV 150—151; Brückner 295; Holub—Lyer 285; Holub—Kop. 202; Schuster-Sewc 814—815; БЕР III 358—359; Bezlaj ESSJ II 123; Moszyński PZJP 71; Haas LP 7, 54—58, 77; Bern. I 754; Fraenkel 373; Trautmann 162; Pokorny 691; Specht 71.

[**льон**[2]] «кілочок, яким затикається на кінці вісь, щоб колесо не спадало» Ж, [*льо́ник*] «те.; болт, що кріпить рейку до шпали О», [*льо́нік*] «стрижень, яким скріплюється задній насад воза

з віссю» Л;— п. łoп «заколесник у возі», [łun] «тс.; довгий рухомий шворінь, що з'єднує передню частину воза з задньою за допомогою розвори; шворінь у колодязьному журавлі», ч. łounek «затичка в осі воза, заколесник», [łónek, łonek, łun, łon], слц. łônik, [łunik], вл. łón, łónk, нл. łoп, łonk, схв. *лу̑њак*], слн. lúnek «тс.»;— запозичено з середньоверхньонімецької мови, можливо, через посередництво польської; свн. lun(e), lon, lan «заколесник» походить від двн. lun(a) (luning) «тс.», спорідненого з двн. lunisa, дангл. lynes «тс.» і далі, можливо, з дінд. ā̆ṇi (<*alni-) «тс.; стегно».— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 330—331; Brückner 301; Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 294; Bern. I 745; Mikl. EW 176; Kluge—Mitzka 450.

[**льо́ндати**] «дибати» Ж, [*льонд*] (у сполученні [*ходити льо́ндом*] «нічим не займатися, байдикувати») МСБГ, [*льо́нда*] «повія» ВеБ;— очевидно, пов'язане з [*ла́нда́ти*] «ходити без діла, байдикувати; повільно ходити», [*ла́нда*] «бродяга, ледар».— Див. ще **ла́нда**.— Пор **ли́нда, шльо́ндра.**

льоно́к[1] (бот.) «Linaria L.», [*льонок лісовий*] «китятки чубаті, Polygala comosa Schrank.» Mak, [*льонок польовий*] «хрінниця польова, Lepidium campestre (L.) R. Br.» Mak, [*льонок приземкуватий*] «радіола льоновидна, Radiola linoides Roth.» Mak, [*ленок*] «льонок звичайний, Linaria vulgaris (L.) Mill.; льонолисник, Thesium L.» Mak, [*ленник*] «льонок» Mak, [*ленок*] «тс.» Mak, [*лино́к*] «тс. ВеБ; гвоздики дельтовидні, Dianthus deltoides L.; козельці лучні, Tragopogon pratensis L.», [*люнец*] «льонок» Mak, [*льнянка, льонець, льонток*] «тс.» Mak;— р. *лене́ц* «льонолисник», *лено́к* «радіола», *льня́нка* «льонок; [льонолисник льонолистий, Thesium linophyllum L.]», бр. [*ляно́к*] «льонок», [*лясная льніца*] «тс.», п. lenek «радіола», ст. lnek «тс.», leniec «льонолисник», lnica «льонок», ч. lněnka «льонолисник», lnice «льонок», слц. l'anček «радіола», вл. lenčk «льонок», схв. *ла́нак* «льонолисник», [*ланика*] «льонок», [*ланчац, ланчић*] «тс.», слн. lanika «льонолисник», lanovo zele «льонок звичайний»;— похідні утворення від *льон* ([*лен*]); назви зумовлені частково подібністю листя деяких із цих рослин до льону (*льонок, льонолисник*), що підтверджується існуванням синонімічних назв укр. [*лен*] «льонок» (при [*лен*] «льон»), ч. ст. len Matky Boží «льонок», Marie len, polný len, нл. Marijcyny lan «тс.», пор. також слат. linaria (звідки сучасна латинська наукова назва рослини) від лат. linum «льон», нім. Leinkraut «льонок», складне утворення з Lein «льон» і Kraut «трава», Leinblatt «льонолисник», з Lein «льон» і Blatt «лист», фр. faux lin «льонок», petit lin «тс.» (букв. «несправжній льон», «малий льон»), частково тим, що більшість рослин, які носять назви, похідні від *льон*, зустрічаються часто в посівах льону як бур'яни.— Анненков 353; Нейштадт 292; Симоновић 91, 390, 466; Sławski IV 150—151, 316—317; Machek Jm. rostl. 88—89, 135, 211.— Див. ще **льон**[1].— Пор. **лянни́ця.**

льо́нок[2] «частина ткацького верстата (одна з двох підставок, на яких лежить штак)», [*ло́нток* Ник, *льо́нток*] «тс.»;— очевидно, пов'язане з [*льон*] «кілочок на кінці осі воза, заколесник», [*льо́ник*] «тс.» (див.).

[**льоп**] (виг.) «ляп, шльоп», [*льо́пати*] «ляпати, мазати; верзти, базікати Ж, О; бризкати, лити МСБГ», [*льопота́ти*] «цокотати» О, [*льо́па*] «брудна, неохайна людина; базіка; пліткарка» МСБГ, [*льопа́ка*] «той, хто любить довго купатися, плавати» МСБГ, [*льо́пало*] «базіка» О, МСБГ, [*льо́пи*] «плями від розлитої кольорової рідини; мазня», [*зальо́панка*] «замазура; нечупара» Я, [*зальо́пка*] «тс.; забруднена гряззю» Я, [*польопо́тини*] «мутна, забруднена рідина, рештки їжі» Ж;— р. [*лёп*] «ляп, шльоп», бр. *лёпаць*;— східнослов'янське звуконаслідувальне утворення, паралельне до *ляп, ля́пати* (пор.).

[**льо́рба**] «бурда, несмачна страва» МСБГ, [*льо́рґа*] «тс.» МСБГ;— не зовсім ясне; можливо, виникло в середовищі двомовного населення внаслідок контамінації молд. *чо́рбэ* «борщ» (тюркського походження, пор. тур. çorba

«юшка») і молд. *льоáрбэ* «рот» (рум. lioárbă «тс.») або молд. *льорпэй* «пити жадібно, великими ковтками» (рум. leorpăí «тс.»).

[**льос**] «жереб; доля Ж; удача Ме; щастя, удача МСБГ», [*льосувáти*] «кидати жереб, розігрувати в лотерею Ж; тягнути жеребок МСБГ»;— бр. *лёс* «хід подій, збіг обставин; доля», п. ч. los «доля; жереб», слц. вл. lós, м. *лоз*, схв. *лȏз* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з середньоверхньонімецької; свн. lōz (нвн. Los) «тс.» походить від двн. (h)lōz (hluz) «жереб; кидання жереба; поділ спадщини», спорідненого з гот. hlauts «жереб; спадщина», діісл. hlaut «жереб; частина, що йде в жертву богам; кров жертви», дфриз. дангл. hlot «доля», діісл. hlutr «жереб, частина», далі з лит. kliudýti «причіпляти», kliúti «зачепитися», псл. kljuka, ključь, укр. *ключ*.— Шелудько 38; Sławski IV 333—334; Brückner 301; Machek ESJČ 340; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; Kluge—Mitzka 446.— Див. ще **клю́кати**[1].— Пор. **лотере́я**, **лото́**.

льот, *льóтка*, *льóтний*, *льотóк*, *льóтом*, *льóтчик* — див. **летíти**.

[**льóтка**] «куля малого калібру» Ж;— р. [*лётка*] «дріб»;— запозичення з польської мови; п. lotka «найгрубіший дріб» походить від нім. Loth «шматок олова як снаряд (куля)», до якого зводиться також укр. *лот*; семантика слова зазнала вторинного впливу дієслова *летíти*.— Sławski IV 337; Brückner 301.— Див. ще **лот**[2].

льох «погріб, підвал; [яма, печера; підземелля]», [*льоховúця*] «яма, вовча яма»;— р. [*лёх*] «льох», бр. *лёх* «тс.», п. loch «підземне приміщення; яма, печера; підвал; (ст.) шлюз; отвір, дірка», ч. loch «в'язниця; (заст.) підвал, яма; [підвал для зберігання картоплі; заяча ямка]; (ст.) підвал; печера», слц. [loch] «яма, заглиблення, дірка; підвал»;— через посередництво польської мови запозичено з середньоверхньонімецької; свн. loch «сховище, яма; в'язниця; отвір» (нвн. Loch «отвір, заглиблення, яма, нора; бідне житло; в'язниця») походить від двн. loh «тс.», пов'язаного з lūhhan «замикати», спорідненим з дангл. loc «зáмок», loca «тюрма», гот. usluks «отвір», діісл. lok, loka «тюрма», далі з лит. lúžti «ламати», дінд. rujáti «ламає».— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 318—319; SW II 758; Brückner 301; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 293; Bern. I 729; Потебня РФВ I 263; Kluge—Mitzka 444.— Пор. **люк**.

льóха «свиня; свиноматка», *льóшник* «приміщення для льохи»;— запозичення з польської мови; п. locha «свиноматка, самиця дикого кабана» зіставляється з ч. [lachna, lochna] «товста жінка; безсоромниця», слц. [lacha] «бідна жінка», [l'acha] «легковажна жінка», р. [*лóха*] «дурна жінка», які щодо різниці в семантиці порівнюються з нім. [Lose] «свиня; розпусниця», і далі з п. [łochać się] «проявляти статевий потяг» (про свиней, диких кабанів), [łachać się] «тс.», укр. [*лóхати*, *лóхатися*] «прагнути; відчувати голод, спрагу», бр. [*лáхаць*] «бігти, літати; плести, базікати»; п. locha, [łocha] виводиться також (Karłowicz SWO 346; SW II 758) від н. [Lóse] < (lo(o)s) «свиноматка» з експресивною зміною s > ch, характерною для польської мови.— Дзендзелівський RKJ ŁTN 15, 140; Sławski IV 319—320.— Пор. **лáхати**, **лóхати**[1].

[**льще**] «відблискуюче світло» Ж, [*úльще*] «блукаючий вогник; (ент.) світлячок, Lampyris noctiluca» Ж, [*ильща*] «світлячок» Пі;— очевидно, пов'язане з [*лищáти*] «блищати», *лиск* «блиск гладкої поверхні», п. ст. lszczeć się «блищати, іскритися», leskać «поблискувати», ч. ст. lšćieti sě «блищати», lsknúti (lesknúti) sě «блиснути», болг. *лъщя́* «блищати», схв. *лáштити се*, стсл. **лъщати сѧ** «тс.» (псл. *lьsč- < lьsk-); менш обгрунтоване пов'язання (ЕСУМ II 296) з псл. lьstь «обман, хитрощі, лестощі».— Фасмер II 491; Bern. I 751.— Див. ще **лиск**.

М

ма[1] «мама, мати (у звертанні та у лайливих виразах)»;— болг. м. *ма* (звертання до матері, до жінки), схв. *ма̑* «тс.»;— результат скорочення в розмовній мові іменника *ма́ма* (клична форма *ма́мо*);— пор. аналогічні утворення дінд. mā- «мати», гр. (дор.) μᾶ (у словосполученні μᾶ γᾶ «о мати земле»), англ. ma (дит.) «мама».— БЕР III 593; Frisk II 154; Boisacq 596, 606; Klein 918; Pokorny 694.— Див. ще **ма́ма, ма́ти**[1].

ма[2] «має»;— результат закономірного розмовно-діалектного скорочення форми *ма́є* (3 ос. одн. від дієслова *ма́ти*); пор. *хапа́* «хапає», *співа́* «співає».— Див. ще **ма́ти**[2].

[**ма**[3]] «немає»;— результат скорочення слова *нема́* (*нема́є*) в дитячій мові.— Див. ще **ма́ти**[2], **нема́є**.

[**ма**[4]] «моя, моє»;— р. [*ма*] «моя», п. ma, ч. má, схв. mȃ «тс.»;— результат стягнення займенникових форм *моя, моє* в розмовній мові.— Див. ще **мій**.

ма́бу́ть «певно, очевидно», [*маб* Л, *мабідь* Пі, *ма́біть, мабо́те* Ж, *мабудь* Пі, *ма́бу́ти, май, майбу́ти* Ж, *майбу́ть, майть* ЛЖит, *мать, найть* ЛЖит] «тс.», [*мабу́тний*] «можливий» Ж;— р. [*ма́будь*] «мабуть», бр. *ма́быць* «тс.»;— складне слово, що виникло із словосполучення *має бути* (з модальним значенням імовірності, можливості) внаслідок його злиття і часткової редукції; діалектні форми відбивають різні етапи цього процесу в усному мовленні.— Див. ще **бу́ти**[1], **ма́ти**[2].

[**мав**] «няв» (вигук, що імітує котячий крик) Ме, [*ма́вкати*] «нявкати» Ме, ВеНЗн, ВеБ, [*м'я́вкати, м'явча́ти, м'явуча́ти*] «тс.»; — р. [*ма́врить*] «тс.», *мя́у, мяу́кать, мя́вкать*, бр. *мя́ўкаць*, п. miau, miauczyć, ч. miau, mňau, mňoukati, ст. maukati, mňaukati, слц. mňau, mavčit', mňaučat', mňaukat', вл. mjawkać, mjawnyć, нл. mijaw, mjawcaś, mjawkaś, болг. *мяу́кам*, схв. *ма̏ӯ, ма̏у, ма̏ӯк, ма̏укати*, слн. mávkati, mijávkati; — звуконаслідувальні утворення, очевидно, успадковані вже з праслов'янської мови; — пор. нвн. miauen, mauen «нявкати», дангл. mawen, англ. mew, miaow, фр. miauler, гол. mauwen, норв. дат. mjaue, перс. maw; в неіндоєвропейських мовах: тур. maw-, mijaw-, mijavla- «нявкати», кит. miau «кіт».— Фасмер III 32; Преобр. I 585; Brückner 330; Machek ESJČ 303; Holub—Lyer 318; Holub—Kop. 228; Klein 975; Falk—Torp I 725; Радлов IV 2063.— Пор. **вав, няв**.

мавзоле́й «надмогильна архітектурна споруда»; — р. болг. *мавзоле́й*, бр. *маўзале́й*, п. mauzoleum, ч. mausoleum, mauzoleum, слц. mauzóleum, вл. mawsolej, м. *мавзоле́ј*, схв. *маузо̀лēй*, слн. mavzoléj; — запозичене з грецької мови, можливо, через посередництво латинської і західноєвропейських (лат. Mausōlēum, нім. Mausoléum, фр. mausolée, англ. mausoleum); гр. Μαυσώλεῖον «гробниця Мавсола», походить від імені карійського царя Μαύσ(σ)ωλ(λ)ος (IV ст. до н. е.), якому було споруджено в Галікарнасі величну гробницю.— СІС[2] 503; Добродомов РР 1972/2, 158; СИС 286; Дворецкий 1056; Kopaliński 615; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 596; Klein 950.

ма́вка «казкова лісова істота; русалка», [*мавки́*] «душі нехрещених дітей» Потебня, [*мявки*] «тс.» тж, [*ма́вок*] «дитина мавки» Ж, [*ма́лка*] «тс.» Ж, [*ма́йка*] «гірська русалка; мавка» О, [*ма́явка*] «мавка» Ж, *ма́вський* (у виразі *м. великдень* «день поминання померлих»);— р. [*ма́вка*] «(за забобонними уявленнями) душа дівчини, що померла до хрещення», п. [mawka] «мавка», [mau-

ka, miawka] «тс.» (з укр.), слн. [mavje] «душі нехрещених дітей»; — результати видозміни деетимологізованої форми *на́вка* «мавка», зближеної з основами *малій*, [*ма́вкати*] «нявкати» та ін.— Фасмер III 35; Преобр. I 588—589; Потебня РФВ 1880/3, 194—195; SW II 944; Machek ESJČ 391.— Див. ще **на́вка.**— Пор. **мав, няв, ня́вка.**

ма́впа, *мавпеня́, мавпій* «мавпа-самець», *мавпя́тник* «приміщення для мавп», *ма́лпа,* [*ма́лфа*] «мавпа» Ж, [*мо́лфа, на́впа, на́лпа, на́лфа*] «тс.» Дз УЗЛП, *ма́впячий, мавпюва́ти, малпюва́ти;*— бр. *ма́лпа,* п. małpa, [małupa], ст. maułpa, слц. [małpa];— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Máulaffe «мавпа» складається з основ іменників Maul «паща» (свн. mūl(e), двн. mūla), спорідненого з дісл. mūli, дфриз. mūla, дат. шв. mule, гот. *mūlō- «тс.», гр. μύλλω «стискати губи», норв. smaul(e) «рот», лтс. smaule «паща», і Affe «мавпа» (свн. affe, двн. affo), спорідненого з дісл. apі, данг.л. apa, англ. ape «тс.»; герм. арап неясного походження, можливо, давнє запозичення з слов'янських або кельтських мов (пор. др. *опица*, ч. opice, пкельт. abránas (ἀβράνας) «мавпа»); спільного слова на означення мавпи в індоєвропейських мовах немає; звук **в** в укр. *ма́впа* з'явився, можливо, за аналогією до слів *вовк, жо́втий* і под.; **ф** у формі *малфа*, поширеній на Закарпатті і в галицьких говорах, міг виникнути під впливом говорів німецьких колоністів.— Дзендзелівський УЗЛП 89—90; Шелудько 39; Richhardt 19, 78; Brückner 320; Kluge—Mitzka 8, 468; Klein 87; Vries 11, 380, 394; Schrader Reallexicon I 16—17.

мавр (іст.) «представник населення Північної Африки; (пізніше) араб», *мавріта́нка, мавріта́нський, ма́врський;*— р. *мавр*, бр. *маўр*, п. ч. слц. Maur, болг. *ма́вър*, схв. *Ма̀вар, Ма̀ур;*— запозичено з грецької мови через посередництво латинської (лат. Maurus «житель Мавританії») і, можливо, західноєвропейських (пор. нім. Máure, фр. Maure, Moге, англ. Moor); гр. Μαῦρος походить з μαῦρος (μαυρός) «темний», пов'язаного з ἀμαυρός «сумний, слабий, темний», що є, можливо, зворотним утворенням від μαυρόομαι, -όω «затемнюю; гасну»; зіставляється з ἀμυδρός «темний, слабий, важкий для впізнання», для якого припускається можливість зв'язку з стсл. **измъдѣти** «ставати слабим».— СІС² 503; СИС 286; БЕР III 597; Klein 1002; Frisk I 88, II 96—97; Boisacq 51, 615.— Пор. **му́рин.**

Мавр (чоловіче ім'я), *Ма́вра* (жіноче ім'я), [*Мавру́ня* Ж, *Ма́мра, Ма́мря*], ст. *Мавръ* (1627);— р. *Мавр, Ма́вра*, бр. *Маўр, Ма́ўра*, слц. Maurus, Mauro, болг. *Ма́вро, Ма́вра*, схв. *Ма̀вор*, стсл. **Мавръ, Мавра;**— через посередництво церковнослов'янської і, можливо, грецької мов (пор. гр. Μαύρα (жіноче ім'я), μαῦρος, μαυρός «темний») запозичено з латинської; лат. Maurus (чоловіче ім'я) утворено на основі етноніма Maurus «мавр, житель Мавританії».— Беринда 221; Вл. імена 65; Петровский 146; Суперанская 88; Спр. личн. имен 432; Илчев 312; Constantinescu 104; Dauzat Dict. des noms 424.— Див. ще **мавр.**

Маври́кій (чоловіче ім'я), ст. *Маврікій* (1627);— р. *Маври́кий*, бр. *Маўры́кій*, др. *Маврикий*, п. Maurycy, ч. ст. Mauricí, слц. Maurícius, болг. *Маври́к*, м. *Маврикие, Маврицие*, схв. Mavrikije, Mavricije, слн. Mavricij;— запозичення з латинської мови; пізньолат. Mauritius, Mauricius є похідним від лат. Maurus «Мавр (чоловіче ім'я); житель Мавританії, мавр».— Вл. імена 65; Беринда 221; Constantinescu 104; Спр. личн. имен 432; Knappová 126; Klein 950.— Див. ще **мавр, Мавр.**

маг «жрець; чарівник», *магі́зм, ма́гіка* Ж, *ма́гія, магі́чний;*— р. бр. болг. м. *маг*, п. слн. mag, ч. слц. mág, вл. magja, схв. *ма̀г;*— запозичено з грецької мови, можливо, через посередництво латинської (лат. magus); гр. μάγος «член мідійсько-перської касти жерців; чаклун» походить від дперс. Maguš (ав. moγu-) (назва племені, що виконувало функції жерців); дальша етимологія слова неясна.— СІС² 503; СИС 286; Фасмер II 554; Преобр. I 501; Brückner 317; Kopaliński 593; Holub — Lyer 297; Holub — Kop. 214; БЕР III

597, 602; Bern. II 3; Klein 923; Frisk II 156—157; Uhlenbeck 209; Bartholomae 1111.

[магазе́й] «магазин для зберігання зерна; комора»;— р. [*магазе́й, магазе́я*] «тс.»;— очевидно, через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. magazijn «склад», як і фр. magasin «магазин; склад», нім. Magazín «тс.», походить від ар. maḫāzin (мн.) «склади»; менш обгрунтоване виведення від нгр. μαγαζί (Фасмер ГСЭ III 118) або від тур. magaza «тс.» (Mikl. EW 180; TEI Nachtr. 2, 168), які зводяться до того самого арабського джерела (одн. ар. maḥzūn); пор. запозичені з турецької мови болг. [*магаза́* (*мааза́, маза́*)] «підвал», м. *маазa* «склад», заст. *магаза*, схв. *мага̀за* «тс.».— Фасмер II 554—555; Преобр. I 500; Добродомов РР 1967/1, 76; Младенов 284; Skok II 352; Lokotosch 108.— Див. ще **магази́н**.— Пор. **гамазе́й**.

магази́н «крамниця; комора; склад; частина апарата або приладу (найчастіше зброї); [додаткові рамки у вулику ЛексПол]», [*магази́н*] «колгоспна комора» Па, [*магази́н*] «магазин; колгоспне приміщення для зерна, амбар; скляний резервуар лампи, в який наливають гас» Л, [*макази́н*] «колгоспне приміщення для зерна, амбар» Л, Па, *магазине́р* «власник крамниці; продавець у крамниці», *магази́нка* «рушниця з магазином», *магази́нник* «комірник»;— р. болг. *магази́н*, бр. *магази́н*, п. magazyn «магазин; ілюстрований журнал», ч. слц. magazín «універмаг; ілюстрований журнал», вл. magacin «магазин, склад, депо», м. *магазин* «склад, магазин; журнал», схв. *магàзӣн, магàцӣн* «тс.», слн. magazín «склад; депо; магазин»;— через посередництво західноєвропейських мов (нім. Magazín, фр. magasin, іт. maggazzino «магазин, склад», пор. також ісп. ст. magacén «тс.») запозичено з арабської; араб. maḫāzin є формою множини від maḥzūn «склад», похідного від ḥázana «він зібрав, нагромадив».— CIC² 503; Акуленко 141; Москаленко УІЛ 50; Макарушка 11; Фасмер II 555; Преобр. I 500; Добродомов РР 1967/1, 74; Brückner 317; Holub—Lyer 297; Holub—Kop. 214; БЕР III 597—598; Matzenauer 248; Mikl. TEI Nachtr. II 121.— Пор. **магазе́й**.

мага́йбі (привітання з побажанням успіху в праці), [*мага́йбо*] «тс.» ЛексПол, [*немага́йба*] «неввічлива людина, той, хто не вітається» До;— результат скорочення вітального словосполучення заст. *помагай бог*.— Див. ще **бог**[1], **могти́, помогти́**.— Пор. **спаси́бі**.

[магала́] «частина передмістя; куток села Ме»;— запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *махала́* «передмістя, міський квартал», рум. mahalá «тс.», як і болг. *махала́* «частина міста або села; квартал», єхв. *мàхала, махàла* «тс.», походить від тур. mahalle «квартал, район (міста)», яке зводиться до ар. maḥalla «тс.».— Мельничук Молд. эл. 168; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 135; Десницкая Сл. языкозн. 159; Vrabie Romanoslavica 14, 159; БЕР III 690; Bern. II 5; Mikl. EW 180; СДЕЛМ 252; DLRM 473; Lokotsch 107; Räsänen Versuch 321.

[магала́ва] «дрюк; чабанська палиця» МСБГ;— очевидно, результат контамінації назв [*маґу́ла*] «груба палиця» і *була́ва́* (див.).

[магалас] «ледащо; людина аморальної поведінки» МСБГ;— очевидно, результат афективної видозміни форми [*магала́тій*] «чоловік, який прикидається дурником» (див.).

[магала́тій] «чоловік, який прикидається дурником» Мо, [*маґлавіт*] «навіжений» МСБГ;— очевидно, запозичення з молдавської мови; молд. *махалажи́у* (рум. mahalagiu) «мешканець передмістя; (перен.) простолюдин, мужик; грубіян, пліткар» є похідним від *махала́* (рум. mahalá) «передмістя».— DLRM 473.— Див. ще **магала́**.

[мага́р] «осел, ішак; дурень» Мо, [*магари́ця*] «ослиця» Гриц, [*маґа́рь*] «дурень; хуліган, бешкетник» МСБГ;— ч. [magar] «осел», болг. *магáре*, м. *магаре*, схв. *мàгарац, мàгаре* «тс.»;— запозичення з східнороманських мов; молд. *мэгáр* «осел», рум. măgár «тс.» загальноприйнятої етимології не має; зводиться до сгр. γομάριον «в'ючна тварина» (нгр. γομάρι «вантаж»), похідного від гр.

φόμος «вантаж»; вважається також (СДЕЛМ 271) запозиченням із дако-мізійської мови.— Гриценко 153—154; Niţă-Armaş та ін. Romanoslavica 16, 90; Machek ESJČ 347; БЕР III 598—600; Младенов 285; Skok II 351—352; Bern. II 2; Mikl. EW 180; DLRM 484.

маґáр — див. **могáр.**

Магдали́на (жіноче ім'я), *Магдале́на, Ма́гда, Магдýня*, ст. *Магда* (1488);— р. *Магдали́на*, бр. *Магдале́на, Ма́гда*, п. Magdalena, ч. слц. Magdaléna, вл. нл. Madlena, болг. *Магдали́на, Магдале́на, Магдали́н* (чол.), схв. Magdàlēna, Magdaljina, слн. Magdalena, стсл. **Магдалини**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μαγδαλήνη, букв. «жінка з Магдала», утворено від назви міста Μάγδαλα, джерелом якої є арам. Maghd^{ĕ}lā (первісно «вежа»), похідне від gĕdhal «він став великий», пов'язаного з гебр. gādhál «те., був великий», gādhṓl «великий».— Вл. імена 138; Kopaliński 593; Спр. личн. имен 508; Kpappová 248—249; Илчев 312; Klein 922.

[**ма́гель**] «качалка СУМ; зв'язані докупи мотки прядива Мо», [*ма́ґель*] «качалка; частина ткацького верстата», [*магельни́ця*] «рубель, праник», [*маґівни́ця*] «рубель; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [*магівни́ця*] «частина ткацького верстата», [*магілни́ця*] «рубель» Мо, [*маґілни́ця*] «те.» Ме, [*ма́гіль*] «качалка» СУМ, [*ма́ґіль*] «качалка; частина ткацького верстата» Г, ВеУг, [*маґільни́ця*] «рубель», [*ма́глі*] «горстки коноплі, зв'язані докупи; сніп» Мо, [*ма́ґлі*] «бердо» Л, [*маґлівка*] «рубель; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [*маґлівни́к*] «полотно для качання білизни; рушник» Ж, [*маґлівни́ца*] «рубель; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [*маглівни́ця*] «рубель» О, [*маґлівни́ця* Г, Ж, *маглі́ўка* Ле, *маґлі́ўни́ця* О, *маґлуни́ця* О] «те.», [*ма́ґля*] «довжина витканого полотна, яке навивається за один раз на навій» Ник, [*маґля́р*] «прасувальник» Ж, [*маґля́рка*] «рубель» Ж, [*маґльо́ни*] «блочки у верстаті» Ник, [*ма́ґоль*] «те.», [*мадівни́ца*] «те.; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [*маділни́ца*] «те.» МСБГ, [*мазлівка*] «пральна дошка» МСБГ, [*манґліўни́ця*] «рубель» О, [*манґльоўни́ця*] «те.» О, [*ма́нґоль*] «качалка» ВеУг, [*мандлóвниця*] «рубель» О, [*маґльóваний*] «качаний маглівницею» МСБГ, [*маглюва́ти*] «качати (білизну)» О, [*маґлюва́ти, мадлюва́ти* О, *мандлюва́ти* О, *мендлюва́ти* О] «те.»;— р. [*ма́гиль*] «дубовий брусок, яким качають при виготовленні воскові свічки», [*ма́гли*] «рубель і качалка для білизни», бр. [*ма́глі*] «те.», п. magiel «прилад для прасування; ролик для вигладжування шкір; дубовий брусок, яким качають воскові свічки», [magla, mangla, mengla] «те.», ч. mandl «прилад для прасування», ст. mangl, слц. mangel', mangl'a «те.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. (австр.) Mán-ge(l) «качалка для прасування білизни», снн. двн. mange «катапульта», як і іт. mangano «баліста», походить від лат. manganum «те.», запозиченого з грецької мови; гр. μάγγανον «залізний шворінь; метальне знаряддя; облудний засіб» зіставляється з дінд. mañjuḥ (mañjula-) «прекрасний, приємний, милий, привабливий», mañgalam «щастя, здоров'я; хороше знамення», осет. mæng «обман», кельт. cірл. meng «обман; спритність, легкість; досвід», тох. A mañk «борг; помилка, гріх», тох. B meñki «те.».— Шелудько 38; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Richhardt 75; Трубачев Рем. терминол. 136; Brückner 317; Machek ESJČ 350; Kluge—Mitzka 459; Frisk II 155; Boisacq 596—597; Walde—Hofm. II 28—29.

[**маґерáн**] (бот.) «майоран, Origanum majorana L. (Majorana hortensis Moench.)», [*магера, маґéра*] «те.» Mak;— ч. слц. [mageran], болг. [*магиráн*] «те.»;— запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *магиráн*, рум. maghirán, [măgherán, măghirán] «те.» походять від слат. majorana (magorana, margerana), majoracus «те.».—Slavica 16, 89; Machek Jm. rostl. 201; Crânjală 339; СДЕЛМ 245; DLRM 472.— Див. ще **майоráн.**— Пор. **мадяран.**

[**магéрка**] «повстяна шапка», [*маґéрка, маґéрка Л, магúрка, магíрка, маґíрка Л, магíерка Л, малгéрка* Бі] «те.», [*маґя́рка*] «чоловічий головний убір»

МСБГ;— р. [*магёрка*] «валяна біла шапка; цеберко», бр. *магёрка* «чоловіча валяна шапка»;— запозичення з польської мови; п. magierka «угорська шапка», [gamerka], як і ч. maděra «тс.», походить від етнічної назви п. madiar, madziar «угорець, мадяр».— Richhardt 76; Фасмер II 555; Преобр. I 500; Потебня ЖСт 1891/3, 118; Brückner 317; Kopaliński 593; Machek ESJČ 347; Mikl. EW 180.— Див. ще **ма́дя́р.**— Пор. **гамёра.**

[**ма́ґер**] «перегнане на сепараторі молоко» МСБГ;— запозичення з німецької мови; нвн. máger «пісний, нежирний; худий» (пор. magere Milch «збиране молоко») споріднене з дангл. mæger «худий», діскл. magr, далі з лат. macer «тс.», гр. μακρός «довгий», можливо, також з псл. *mogti «могти» (первісно «тягнути»).—Kluge — Mitzka 452.— Пор. **могти́.**

[**маґёри**] «сорт високостеблої крупнокачанистої кукурудзи» МСБГ;— неясне; можливо, пов'язане з етнічною назвою *мадя́р* «угорець».

[**маґёрка**] (бот.) «ковила та прикраса головного убору з неї» МСБГ;— очевидно, результат перенесення назви головного убору [*магёрка, маґёрка*] на прикрасу і рослину, з якої ця прикраса робилася.— Див. ще **магёрка.**

[**магі́лка** (*сиру*)] «головка сиру; єкиле молоко; сир» ВеБ, [*маґі́лка*] «тс.; сирник» Ж;— очевидно, результат видозміни форми *гомі́лка* «головка сиру» (пор. *магёрка* : *гамёрка*).— Див. ще **гомі́лка**[2].

магі́стр «у дореволюційній Росії та деяких інших країнах — перший учений ступінь; у середні віки — голова духовного або рицарського ордену», *магі́стер, магістра́нт;*— р. *магі́стр*, бр. *магі́стр*, др. *магистръ* «вищий чиновник, воєначальник у Візантії», п. слц. вл. magister, ч. magistr, magister, болг. *магі́стър*, м. *магі́стер*, схв. *ма̀гі̄стар*, слн. magíster;— через посередництво грецької мови (гр. μάγιστρος «воєначальник, вищий чиновник») запозичено з латинської; лат. magister «начальник, учитель, керівник» є похідним від прикметника magnus «великий», спорідненого з дінд. mah-, maha-, mahat-, ав. maz-, гр. μέγας, вірм. mec, гот mikils, хет. mekkiš «тс.», тох. А mak- «багато», тох. В makā-, англ. much «тс.».— CIC[2] 504; СИС 287; Фасмер II 555; Преобр. I 500; Kopaliński 593—594; Holub—Lyer 298; БЕР III 602; Bern. II 3—4; Walde—Hofm. II 10—12.— Пор. **магістра́ль, магістра́т, ма́йстер.**

магістра́ль;— р. *магистра́ль*, бр. *магістра́ль*, п. magistral, ч. слн magistrála, слц. magistrál, вл. magistrala, болг. м. схв. *магистра́ла;*— через посередництво західноєвропейських мов (н. Magistrále, фр. англ. magistral) запозичено з латинської; лат. magistrālis «панuючий» є похідним від magister «начальник, учитель».— CIC[2] 504; СИС 287; Фасмер II 555; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298; БЕР III 601—602; Walde—Hofm. II 10.— Див. ще **магі́стр.**— Пор. **магістра́т.**

магістра́т «орган міського самоврядування; муніципалітет», [*майстра́т*] «тс.», *магістрату́ра;*— р. болг. *магистра́т*, бр. *магістра́т*, п. magistrat, [maistrat, majestrat, majstrat], ч. слц. слн magistrát, вл. magistrat, схв. *магѝстрāт;*— через посередництво польської і німецької мов (н. Magistrát) запозичено з латинської; лат. magistrātus «державна влада, державне управління» є похідним від magister «начальник, учитель».— CIC[2] 504; СИС 287; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298.— Див. ще **магі́стр.**— Пор. **магістра́ль.**

[**ма́ґла**] «купа» ВеУг, [*ма́ґля*] «штабель колод, заготовлених для сплаву; купа сплавлених полін» Мовозн. 1974/3, [*ма́ґіль*] «тс.» тж;— запозичення з угорської мови; уг. máglya «купа, стіс» виводиться з слов'янських мов: укр. р. болг. *моги́ла* та ін.— Kniezsa I 322—323; MNTESz II 815; Bárczi 194.— Див. ще **моги́ла.**— Пор. **ми́гла.**

[**маґлёвка**] (знев.) «голова» МСБГ, [*маґо́вдя, маґо́вня*] «тс.» тж, [*малі́вка*] «голова сиру з тмином» Ж;— очевидно, пов'язане з [*ма́ґель*] «качалка», [*маґлі́вка*] «рубель; велика палиця»; до семантики пор. *довбе́шка* «голова» при *до́вбня́* «велика палиця».— Див. ще **ма́гель.**

[маґлюва́ти] «погано малювати, погано писати»;— не зовсім ясне; можливо, результат зближення *малюва́ти* з фонетично схожим [*маґлюва́ти*] «качати (білизну)».

[магля́за] «людина з забрудненим обличчям»;— афективне утворення.

ма́гма «розплавлена маса, що виливається при виверженні вулкана», *магмати́чний;*— р. бр. болг. *ма́гма*, п. ч. слц. вл. magma, схв. *ма̀гма*, слн. mágma;— через посередництво західноєвропейських мов (нім. Mágma, фр. англ. magma) запозичено з грецької; гр. μάγμα «тісто, гуща, місиво» пов'язане з μάσσω (<*μαγ-ιω) «стискаю, здавлюю, мішу», спорідненим з псл. mazati, укр. *ма́зати*.— СІС² 504; СИС 287; Kopaliński 594; Holub — Lyer 298; Klein 919, 922; Frisk II 180—181.— Див. ще **ма́зати.**— Пор. **ма́са.**

магна́т «великий феодальний землевласник», *магнате́рія* (заст.) «магнати, вище дворянство старої Польщі», *магна́тство* (зб.);— р. бр. болг. *магна́т*, п. вл. magnat, ч. слн. magnát, слц. magnáš, magnát, схв. *мàгнāт;*— через посередництво польської мови запозичено з латинської; слат. magnātus «вельможа» пов'язане з пізньолат. magnās (род. в. magnātis) «великий, знатний», що походить від лат. magnus «великий».— СІС² 504; Richhardt 76; СИС 287; Фасмер II 556; Преобр. I 500; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298; БЕР III 602.— Див. ще **магі́стр.**

магне́зія «білий порошок, окис або сіль магнію», *магнезіа́льний*, *магнезі́йний;*— р. *магне́зия*, бр. *магне́зія*, п. magnezja, ч. magnézie, magnesie, слц. magnézia, болг. *магне́зий*, м. *магнезија*, схв. *мàгнēзија*, слн. magnézija;— інтернаціональний (новолатинський) науковий термін; нлат. magnesia походить від гр. μαγνησία, що є результатом скорочення виразу ἡ Μαγνησία λίθος «магнесійський камінь», у якому Μαγνησία є прикметником жін. р. (чол. р. Μαγνήσιος) від назви півострова і міста Μαγνησία.— СІС² 504; СИС 287; Фасмер II 556; Горяев 448; Kopaliński 595; Holub—Lyer 298; БЕР III 602—603; Klein 922.— Пор. **ма́гній, магні́т.**

магне́то «електромагнітний генератор струму»;— р. *магне́то*, бр. *магне́та*, п. ч. слц. magneto, болг. *магне́т(о);*— інтернаціональний науковий термін (пор. нім. Magnéto, фр. magnéto, англ. magneto «тс.»), що з'явився в результаті скорочення словосполучення, яким називався генератор; пор. фр. machine magnétoélectrique, англ. magnetoelectric machine, де magneto- пов'язане з лат. magnet- «магніт».— СІС² 505; СИС 287; Kopaliński 594; Klein 923.— Див. ще **магні́т.**

[магни́тий] «хворобливий, слабосилий», [*маґни́тий*] «кволий, хворобливий» МСБГ;— запозичення з молдавської мови; молд. *мыхни́т*, [*мэхни́т*] (рум. mîhnít) «засмучений, зажурений» походить від *мыхни́* (mîhní) «засмучувати», яке вважається запозиченим з південнослов'янських мов (болг. *ма́хна* «перемістити, усунути, покинути», схв. *ма́хнути* «махнути», *ма́хнути се* «кинути, покинути», *махни́тати* «шаленіти», споріднені з укр. *маха́ти*).— СДЕЛМ 271; DLRM 506; БЕР III 691—693; Skok II 355.

[магни́титися] «збиратися (на дощ)» Ж;— очевидно, пов'язане з [*магни́тий*] «кволий, хворобливий, (первісно) смутний, засмучений» (у такому разі спочатку означало «супитися, хмуритися»); може бути й безпосереднім запозиченням з молдавської мови (пор. молд. *а се мыхни́* «засмучуватися», *мыхни́т* «засмучений»).— Див. ще **магни́тий.**

ма́гній (хімічний елемент), *магнези́т* «вуглекисла сіль магнію (мінерал)», *ма́гнієвий;*— р. *ма́гний*, бр. *ма́гній*, п. magnez, ч. magnézium, magnesium, слц. magnézium, вл. magnezij, болг. *магне́зий*, м. *магнезиум*, схв. *мàгнēзијум*, слн. magnézij;— засвоєний російською та іншими східнослов'янськими мовами перший варіант новолатинської наукової назви Magnium, утвореної в 1808 р. англійським хіміком Г. Деві від нлат. Magnesia «магнезія» і пізніше заміненої ним на Magnesium.— СІС² 505; Волков 35; Фигуровский 88; Kopaliński 595; Holub— Lyer 298; БЕР III 602—603.— Див. ще **магне́зія.**— Пор. **магні́т.**

магні́т, [*ма́ґнес*] «магніт», *магнети-зе́р, магнети́зм, магне́тик* «речовина, що має магнітні властивості», *магнети́т* «мінерал, що містить залізо і має магнітні властивості», [*ма́ґнит*] «магніт» Ж, *магні́тик, магнети́чний, магнети-зува́ти, магні́тити,* [*маґнесува́ти*], *намагні́чувати, розмагні́чувати, розмагні́чуватися, розмагні́чений;*— р. болг. *магни́т,* бр. *магні́т,* др. *магнитъ,* п. magnes, [magnet], ч. слц. вл. нл. magnet, м. *магнет,* схв. *мàгнēт,* слн. magnét;— запозичено в давньоруську мову з грецької, форми з голосним е, пізніше, через посередництво західноєвропейських і латинської мов (нвн. Magnét, свн. magnes, англ. magnet, лат. magnēs, род. в. magnētis); гр. Μαγνῆτις (λίθος) «магнесійський (камінь), магніт» є прикметниковою формою, пов'язаною з Μαγνησία «Магнесія» (назва півострова і міста в Лідії).— СІС² 505; Фасмер II 556; КЭСРЯ 252; Преобр. I 500—501; Горяев 199; Kopaliński 595; Holub — Lyer 298; Holub — Kop. 214; БЕР III 604; Kluge — Mitzka 453; Klein 922.— Пор. **магне́зія, ма́гній.**

магніто́ла «апарат, у якому об'єднано магнітофон і радіоприймач»;— р. *магнито́ла,* бр. *магніто́ла,* п. magnitola;— результат злиття слів *магнітофо́н* і *радіо́ла.*— СІС² 506; СИС 288.— Див. ще **магнітофо́н, радіо́ла.**

магнітофо́н;— р. болг. *магнитофо́н,* бр. *магнітафо́н,* п. ч. вл. magnetofon, слц. слн. magnetofón, м. *магнетофо́н,* схв. *магнетòфōн, мàгнетофōн;*— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Magnetophón, фр. magnétophone, англ. magnetophone утворено з основ гр. μάγνης (-ητος) «магніт» і φωνή «звук, голос».— СІС² 505; СИС 288; Kopaliński 594—595; Holub — Lyer 298; БЕР III 604.— Див. ще **магні́т, фоне́тика.**— Пор. **мікрофо́н, телефо́н.**

магно́лія (бот.) «Magnolia L.», *магно́лієві;*— р. болг. *магно́лия,* бр. *магно́лія,* п. magnolia, ч. magnólie, слц. magnólia, вл. magnolija, схв. *магно́лија,* слн. magnólija;— засвоєна з новолатинської номенклатури наукова назва; нлат. magnolia утворив Ш. Плюм'є (XVIII ст.) від прізвища французького ботаніка П. Магноля (P. Magnol 1638—1715).— СІС² 506; СИС 288; Sł. wyr. obcych 410; Holub — Lyer 298; БЕР III 604; Симоновић 288; Kluge — Mitzka 453; Klein 923; Dauzat 450.

магóвдя, *маґóвня* — див. **маґлéвка.**

[**магóла**] «безрогий віл» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [magoła] «кобила» пов'язується з [magać] «махати», не зовсім ясним варіантом форми machać «махати», що відповідає укр. *махáти.*— SW II 843, 847.— Див. ще **махáти.**

магометáнин «мусульманин», *магометáнство;*— р. *магометáнин,* бр. *магаметáнін,* п. mahometanin, ч. слц. mohamedán, вл. mohamedan, болг. *мохамедáнин,* м. *мухамедáнец,* схв. *мухамедáнац,* слн. mohamedánec;— похідне утворення від власного імені пророка *Магомéт* (ар. Muḥammad), який заснував у VII ст. релігію іслам і виклав її в корані.— СІС² 366, 506; СИС 288; Фасмер II 556; Kopaliński 595; Holub — Lyer 319.

[**магóник**] (бот.) «багно звичайне, Ledum palustre L.» Ж, Mak;— результат видозміни деетимологізованої форми [*багóник*] ([*багóнник*]) «тс.», похідної від *багнó* «тс.» (див.).

[**мáгонь**] (бот.) «червоне дерево, Swietenia mahagoni Jacq.» Ж, *махагóні* «деревина червоного дерева»;— р *махагóни,* [*махогáни*], п. mahoń, mahagoń, ч. mahagon, слц. mahagón, вл. mahagoni, болг. *махагóн(и),* м. *махагóн, махогóни,* схв. *махагóни,* слн. mahagóni;— через посередництво польської та німецької мов (н. Mahagóni) запозичено з англійської; англ. mahogany (< mohogeney) «тс.» походить з мови тубільного населення о. Ямайки.— СІС² 522—523; СИС 298; Sł. wyr. obcych 444; Holub — Lyer 298; Holub — Kop. 214; Klimeš 421; БЕР III 690; Kluge — Mitzka 453; Klein 924.

[**маготний**] «багатий» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*могота́*] «сила» або з уг. mag «зерно».—Онишкевич I 425.

[**маго́ч**] (бот.) «жовтий осот польовий, Sonchus arvensis L.» Mak;— неясне.

[магро́] «віл з одним ядром (від природи)»;— неясне; може бути зіставлене з слн. [madrâvec] «наполовину кастрований кінь», mendrâvec «кінь без ядер», яке пов'язують з mendráti «топтати, трясти» (Bezlaj ESSJ II 160).

[магува́ть] «важко працювати» До;— неясне; можливо акаюча форма давнішого *могувати, пов'язаного з могти́, псл. *mogti в колишньому значенні «тягти, волочити».

[магу́ла] «груба палиця з потовщеним руків'ям; (знев.) незграбна людина» МСБГ, [маґу́ля] «тс.» МСБГ;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [ма́ґель] «качалка»; пор. [маґлі́вка] «велика палиця».— Див. ще **ма́гель.**

[магуле́я] «губка на буці» О, [маґуле́я] «тс.» О;— неясне; можливо, пов'язане з [моґу́ля] «гуля».

[маґу́лити] «підмовляти, переманювати на свій бік» МСБГ;— семантично видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *мэгулí* (рум. măgulí) «лестити» вважається запозиченням з південнослов'янських мов і зіставляється з с.-цсл. **мъгулити** «тс.», яке виводиться з грецької мови (гр. μάγουλον «щока»), а також, менш переконливо, з схв. *мàглити* «затуманювати», пов'язаним з *мàгла* «туман», що відповідає укр. *мла* (СДЕЛМ 271).— Bern. II 4; DLRM 484.

[магу́на] «кільовий човен з високими бортами для рибальства неводом у морі» Берл;— р. [магу́на], болг. *маýна*, схв. *мàуна*;— запозичення з грецької мови; нгр. μαούνα «тс.», як і тур. mavuna «великий товарний човен», mavna «тс.», походить від ар. mā'un «ліхтер, баржа», пов'язаного з ma'an «робити щось уважно, грунтовно».— БЕР III 689; РЧДБЕ 433; Räsänen Versuch 331.

[ма́гура] «висока гора», [маґу́ра, маку́ра] «тс.» Ж;— запозичення з молдавської мови; молд. *мэ́гурэ* «горб», як і рум. măgúră (măgulă) «гора, горб, височина», походить з давнішого *magula, що зводиться як запозичення до псл. mogyla «могила»; зіставляється також з алб. magullë (DLRM 484).— Scheludko 138; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 135; Vrabie Romanoslavica 14, 159; СДЕЛМ 271.— Див. ще **могúла.**

[ма́гуш] (ент.) «коник, Tettigonia viridissima L.» Л;— неясне.

[ма́да] «тканина» Ж, [*мадь*] «тс.» Ж;— п. mada «тс.»;— очевидно, сюди ж р. [*ма́дежий*] «бурі і темні плями на обличчі; плями на шерсті тварини; плями на поверхні стіни, тканини», [*ма́леж*] «пляма», [*ма́теж*] «пігментна пляма у вагітної жінки», схв. *мàдеж* «родимка», слн. madež «пляма»; дальші зв'язки неясні; п. mada виводиться також від англ. mud «бруд, багно» (Sł. wyr. obcych 441).— Фасмер II 556; Skok II 348; Bezlaj ESSJ II 160; Bern. II 3.

[мада́ка] «дивак, дивачка» Л;— очевидно, афективне утворення.

мада́м;— р. бр. *мада́м*, п. Madame, Madam, Madama, ч. слц. madam, madame, болг. *мада́ма*, схв. *мадам*, слн. madáme;— запозичення з французької мови; фр. madame (звернення до жінки, букв. «моя пані») складається з слів ma «моя», форми жін. р. займенника mon «мій», що походить від лат. meus (mea, meum) «мій (моя, моє)», спорідненого з укр. *мій*, і dame «пані, заміжня жінка».— CIC² 507; СИС 288; Kopaliński 591; Holub — Lyer 297; Dauzat 227, 449, 482; Klein 920; Walde — Hofm. II 84.— Див. ще **да́ма¹, мій.**— Пор. **мадо́нна.**

мадаполя́м «щільна біла бавовняна тканина», *мадеполя́м* «тс.»;— р. *мадаполáм, мадеполáм*, бр. *мадапалáм*, п. ч. madapolam, слц. madapolám, схв. *мадàполàм*, слн. madapolám;— запозичено з англійської мови, можливо, через посередництво французької та німецької (фр. madapolam, н. Madapolám); англ. madapollam «тс.» походить від назви індійського міста Mādhavapalam «Мадаполам», де вперше почали виробляти цю тканину.— CIC² 507; СИС 288; Фасмер II 556; Kopaliński 592; Dauzat 449; NSD 1486.

мадéра (сорт виноградного вина);— р. схв. *мадéра*, бр. *мадэ́ра*, п. madera, ч. слц. madeira, болг. *мадéйра*, слн. madéira «тс.»;— через посередництво французької та іспанської мов (фр. madère, icп. madéra «тс.») запозичено

з португальської; порт. madeira «тс.» походить від назви острова Madeira «Мадейра», де це вино вироблялося.— Акуленко 140; ССРЛЯ 6, 485; Sł. wyr. obcych 441; Holub — Lyer 297; Klimeš 419; Вуjаклија 533; NSD 1486; Klein 921.

ма́джер — див. **мущи́р.**

[**мадзгала́тий**] «брудний, замурзаний» МСБГ;— афективне утворення, очевидно, пов'язане з *ма́зати*.

мадзі́льник — див. **мізи́нець.**

[**мадзур**] (зоол.) «великий пацюк, Mus decumanus»;— очевидно, пов'язане з *ма́зу́р*[1]; до перенесення етнічних назв на тварин пор. укр. *прусáк* «тарган», п. mazurek «цвіркун; лісовий горобець» та ін.

мадикува́ти — див. **метикува́ти.**

ма́дія (бот.) «Madia sativa Mol.»;— р. болг. *ма́дия*, п. madja, схв. *мадиа;*— інтернаціональна ботанічна назва, що походить від іспан. madí «тс.», запозиченого з індіанських мов Південної Америки; помилково пов'язувалося з лат. madeo «мокрію, вкриваюся потом» з огляду на те, що ця рослина має олійсте насіння (Симоновић 288).— CIC² 507; SW II 842; РЧДБЕ 418.

мадо́нна;— р. бр. *мадо́нна*, п. ч. madonna, madona, вл. слц. madona, болг. *мадо́на*, схв. *мадо̀на*, слн. madôna;— запозичення з італійської мови; іт. madonna «пані; богородиця» походить із словосполучення ma donna букв. «моя пані», яке продовжує лат. mea domina «тс.», де mea є формою жін. р. займенника meus «мій», спорідненого з укр. *мій*, а domina «пані» пов'язане з domus «дім», спорідненим з укр. *дім.*— CIC² 507; СИС 289; Фасмер II 556; Преобр. I 501; Kopaliński 592; Holub — Lyer 297; Holub — Кор. 214; РЧДБЕ 352; Вуjаклија 533; Dauzat 449; Klein 921; Mestica 889.— Див. ще **дім, мій.**— Пор. **мада́м.**

мадрабу́ля, *мадраґа́н*, *мадребу́ля*, *мадриґа́н*, *мадриґу́ля* — див. **мандригуля.**

мадрига́л «короткий вірш з компліментом жінці; улеслива похвала»;— р. болг. *мадрига́л*, бр. *мадрыга́л*, п. madrygał, ч. слц. вл. madrigal, схв. *мадрȉга̄л*, слн. madrigál;— запозичення з французької мови; фр. madrigal походить від іт. madrigale «тс.», не зовсім ясного, пов'язуваного з лат. mātrīcālis «маточник», mātrīx «матка, самиця», māter «мати».— CIC² 507; СИС 289; Фасмер II 557; Kopaliński 592; Holub — Lyer 297; РЧДБЕ 352; Kluge — Mitzka 452; Klein 921; Dauzat 449; Gamillsheg 587.

ма́дя́р «угорець», *мадья́р* «тс.», [*маґе́рчу́к*] «молодий угорець» МСБГ, [*маґя́рка*] «угорка» МСБГ, *мадяриза́ція*, *мадяри́зм*, [*мадзарський*] О (з п.), *мадяризува́ти;*— р. *мадья́р*, бр. *мадзья́р*, п. Madziar, Madiar, ч. слц. Mad'ar, вл. Madžar, болг. *маджа́рин*, схв. *Мађа̄р*, слн. Madžar;— запозичення з угорської мови; уг. magyar «тс.» є складним словом, перша частина якого magy (споріднене з манс. manjsji «мансі») первісно означала, мабуть, «людина»; друга частина неясного походження; припускається запозичення з якоїсь тюркської мови (пор. тур. er «чоловік»); розглядається також як фінно-угорський елемент, спорідненний з уг. férfi «чоловік», фін. yrkö «тс.», мар. erghe «хлопець»; назва *мадя́р* (*мадья́р*) пов'язується також з етнічними назвами р. ст. *можар, мещера* (Perényi St. sl. 22/3—4, 339—376).— Фасмер II 557; Bárczi 195; Bárczi A maqyar nyelv életrajza 37; MNTESz II 816—817.— Пор. **мещерякú.**

[**мадяран**] (бот.) «майоран, Majorana Moench. (Origanum majorana L.)» Mak, [*мадаран*, *мадеран*] «тс.» Mak;— ч. [maděránka, maděránek], слц. [maderánek];— результат видозміни назви [*маґера́н*] «тс.», очевидно, зближеної з етнічною назвою *мадя́р*; до заміни г > д пор. *ґе́льґів* > *дельгів* і под.— Дзендзелівський St. sl. 22/3—4, 288.— Див. ще **маґера́н, майора́н.**

маéстро; — р. *маэ́стро*, бр. *маэ́стра*, п. ч. слц. maestro, болг. *маéстро*, схв. *маèстро*, слн. maéstro;— запозичення з італійської мови; іт. maestro «учитель, знавець» походить від лат. magister «начальник, учитель, керівник».— CIC² 507; СИС 299; Kopaliński 592; Holub — Lyer 297; РЧДБЕ 352; Dauzat 449; Klein 921; Mestica 890.— Див. ще **магíстр.**— Пор. **ма́йстер.**

маестáт «велич, величчя; [церковне священне начиння] Ж», [*майстáт*] «церковне священне начиння» Ж, *маєстатúчний*, ст. *маестатъ* «величність (1433); грамота верховного правителя (1448); печать верховного правителя (1442)»; — п. majestat «велич, величність», ч. слц. majestát, вл. нл. majestosć, схв. *májèstet*, слн. majestéta «тс.»;— через посередництво польської та німецької мов (н. Majestät «велич, величність», свн. majestāt, majestæt «тс.») запозичено з латинської: лат. mājestās (род. в. mājestātis) «велич, святість, авторитет» пов'язане з mājor «більший».— Kopaliński 592; Holub — Lyer 298; Schuster-Šewc 878; Vujaklija 534; Kluge — Mitzka 455; Klein 925.— Див. ще **майóр.**

[**маéтка**] (бот.) «стокротка, маргаритка, Bellis perennis L.» BeHЗн, Mak;— очевидно, похідне утворення від назви місяця *май*, коли цвітуть ці квіти.— Див. ще **май**[1].

маéток, [*мáєт*] «майно; маєток» Г, Ж, [*маéтниця*] «поміщиця, землевласниця» Пі, *маéтність* «майно; маєток», [*маїтник*] «багач» О, [*маїтниця*] «багачка О; поміщиця, землевласниця Пі», [*маїток*] «маєток; майно» Пі, *маéтний* «багатий», [*майовúтий*] «заможний» МСБГ, ст. *маетность* «маєток, майно» (1430);— р. [*маéток*] «достаток; майно» (з укр.), *мáéтность* «маєток; майно» (з укр.), бр. *маёнтак;*— калька п. majątek «маєток», утвореного, як і ч. majetek «майно», слц. majetok «тс.; маєток», від похідної основи псл. *majǫt- (як у mający «маючий»), пов'язаної з *jьměti «мати»; форма [*мáєт*] є зворотним утворенням від *маéток.*— Орос Доп. УжДУ II 76; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Richhardt 76; Фасмер II 557; Brückner 318; Machek ESJČ 366.— Див. ще **мáти**[2].

мáжа[1] (заст.) «чумацький віз; міра ваги, об'єму, що дорівнює місткості одного чумацького воза; [віз]», [*маж*] «тс.» Пі, [*мажáра*] «великий віз», [*мáжар*] «виробник маж» Пі, [*мáзяр*] «віз на дерев'яних осях» Корз, [*мáжний*] «власник маж» Пі, ст. *мажа* «великий купецький віз» (1446);— р. [*мажáра*] «велика татарська гарба, віз», [*маджáра, мажурá, можáра*] «тс.», бр. [*мажáра*] «віз», п. maża «чумацький віз» (з укр.);— запозичення з кримсько-татарської мови; крим.-тат. *maǧar* «віз» пов'язується з етнонімом *мáдяр*; *мáжа* як назва міри ваги виводиться також від уг. mázsa, запозиченого з слов'янських мов.— Винник 133—134; Дзендзелівський НЗ УжДУ 14, 115; Фасмер II 557; Шипова 226; Радлов IV 2, 2050.— Див. ще **мáдяр.**

мáжа[2]— див. **мáша.**

мажóр (музичний лад);— р. бр. болг. *мажóр*, п. major;— запозичення з французької мови; фр. majeur (< ст. maieur) «тс.» походить від лат. mājor «більший, вищий, довший».— CIC[2] 507; СИС 289; Kopaliński 596; РЧДБЕ 352; Dauzat 451.— Див. ще **майóр.**

[**мажóрка**] «турецький тютюн»;— неясне; можливо, пов'язане з *махóрка.*

мажчúр — див. **мущúр.**

мáзати, *мазюкати*, [*мáзькати*] «розпещувати», [*мазáй*] «писака, віршомаз» Ж, [*мазáк*] «погана щітка для мазання; поганий маляр» МСБГ, *мáзальник, мазанúна, мáзанка* «хата; [мазання; білизна гуцулів-вівчарів, виварена в маслі чи жирі]», [*мазáрня*] «піч для смолокуріння», [*мазéлник*] «глиняник» Корз, [*маззя́*] «мазь», [*мазúлка*] «квач» Ж, *мазúло* «мастило; [квач; шматочок сала для підмазування сковороди]», [*мазúльниця*] «мазальниця» Ж, *мазíй* «поганий художник, мазун; [мазальник; віл попелястого кольору]», [*мазíльник*] «мазальник», [*мазíрúн*] «син мазяра» Ж, *мáзка* «штукатурка; [хата-мазанка]», [*мазлю́ка*] «негарна на вроду людина», [*мазнéк*] «глиняник» Корз, [*мазни́к*] «продавець дьогтю» О, *мазни́ця* «посудина для дьогтю; [посудина для збивання масла МСБГ; зневажлива назва селянина]», *мазóк, мазýн, мазунéць*, [*мазунчá*] «пестунчик», [*мазýр*] «бруднуля» Ж, [*мазурáч*] «тс.» Ж, *мазýха*, [*мазю́га*] (зневажл.) «мазь» О, [*мазю́ґа*] «тс.» О, [*мазю́ка*] «коломазь» Ж, [*мазя́*] «брудна дитина», [*мáзянка*] «білизна гуцулів-вівчарів, виварена в маслі чи в жирі» Ж, [*мазя́р*] «продавець дьогтю», [*мазя́рка*] «мазниця», *мазь, мáзаний*, [*мазúстий*]

«масний, липкий» Ж, *мазки́й*, [*мазура́тий*] «забруднений», [*мазура́тний*] «тс.», [*змазу́ритися*] «забруднитися», [*зма́за*] «забруднення» Ж, [*зма́зний*] «образливий» Ж, *замазу́рити* «забруднити», *за́ма́зка*, *замазу́ра* «бруднуля», *замазу́ха* «тс.», *зама́зувальний*, *нама́зувальник* (спец.), [*ома́зкати*] «обмазати», *обма́зка*, *перема́зка*, *підма́зка*, *підма́зувач*, [*пома́зкати(ся)*] «заприятелювати», *помазо́к*, [*помазу́ха*] «мазальниця», *прима́зуватися*, *прома́зати* «не влучити», *прома́зка*, [*розма́зень*] «розпещена дитина» Нед, *розма́зка*, *розмазня́*, [*розма́зливий*] «розніжений» Нед, *ума́зувати*, *ума́зка*;— р. *ма́зать*, бр. *ма́заць*, др. *мазати*, п. вл. mazać, ч. mazat(i), слц. mazať, нл. mazaś, болг. *ма́жа* «мажу», м. *мазиво* «мастило», схв. *мàзати*, слн. mázati, стсл. **мазати**;— псл. mazati «мазати», споріднене з лтс. (iz)muôzêt «мучити, обдурювати; (первісно) бруднити», лит. mẽžti «угноювати», гр. μάσσω «мну, мішу», μαγίς «жертовний пиріг», μάζα, «тісто», двн. mahhôn «будувати (первісно з глини)», нвн. machen «робити», данґл. macian «готувати», англ. make «робити», сірл. maistir «колотити (масло)», брет. meza «місити», вірм. macanim «прилипаю»; ie. mag- «місити, обмазувати».— Фасмер II 557—558; Преобр. I 501—502; Горяев 200; Brückner 326; Machek ESJČ 355—356; Holub — Lyer 307; Holub — Kop. 218—219; Младенов 285; Bern. II 28—29; Mikl. EW 185; Trautmann 173; Frisk II 180—181; Kluge — Mitzka 451; Pokorny 696—697.— Пор. **пома́занець.**

ма́зга— див. **мазка́.**

[**мазгли́вий**] «плаксивий»;— очевидно, пов'язане з п. mazgaj «плаксій; розтелепа, тюхтій», похідним від дієслова mazgać «мазюкати, бруднити», утвореного, як і слн. [mâzgati], на основі псл. mazati «мазати», що відповідає укр. *ма́зати*.— SW II 906; Otrębski JP 43/3, 142—143; Bezlaj ESSJ II 173.— Див. ще **ма́зати.**— Пор. **мазґуля́ти.**

[**мазгуля́ти**] «мазюкати, робити плями» Ж;— бр. [*мазголіць*] «мазати, бруднити»;— очевидно, пов'язане з п. mazgać, слн. [mâzgati] «тс.»; виводиться також (Орос Доп. УжДУ II 75) з рум. mâzgălí «мазати».— Див. ще **мазгли́вий, ма́зати.**

мазе́па «неохайна, грубувата або нерозумна людина»;— бр. [*мазе́па*] «замазура», п. mazepa «плаксій; розтелепа; нечупара, замазура»;— похідне утворення від *ма́зати* «бруднити»; до словотвору (формант *-ep(a)*) пор. *дуре́па*.— Фасмер II 558; Преобр. I 501; Соболевский РФВ 66, 341.— Див. ще **ма́зати.**

ма́зер «квантовий генератор (підсилювач)»;— р. *ма́зер*, п. ч. слц. maser;— запозичення з англійської мови; англ. maser «тс.» є ініціальною абревіатурою, утвореною із словосполучення microwave amplification by stimulated emission of radiation «підсилення мікрохвиль за допомогою стимульованого випромінювання».— СІС² 507; СИС 289; Koraliński 611; Klimeš 432; Klein 943.— Пор. **ла́зер.**

[**мазе́р**] (ент.) «гнойовик, Geotrupes stercorarius L.» ВеНЗн;— очевидно, пов'язане з *ма́зати* (суфіксу *-ер* у літературній мові відповідає *-яр*).— Див. ще **ма́зати.**

[**мазили́н**] «вазелін» St. sl. 22/3—4, [*мазили́нка*] «тс.» МСБГ;— результат зближення слова *вазели́н* з похідними від *ма́зати*.— Дзендзелівський St. sl. 22/3—4, 288.— Див. ще **вазели́н.**

мазка́ «кров, що витекла з рани», [*ма́зга*] «мозок» Ж, [*замазчи́ти*] «закривавити», [*помазчи́ти*] «побити до крові»;— очевидно, залишок основи псл. *mazg-, пов'язаної кількісним чергуванням голосних з mozgъ «мозок».— Див. ще **мо́зок.**

[**мазка́ль**] (ент.) «мошка, Simulium ornatum Mg.» МСБГ, [*мазку́ль*] «тс.» тж;— неясне; можливо, результат видозміни форми *моска́ль* як діалектної назви комахи (пор. [*моска́лик*] (ент.) «сонечко п'ятикрапкове»).

[**мазка́тий**] «мордатий» Па;— неясне.

мазли́вка — див. **ма́гель.**

мазлюва́ти — див. **ма́йзель.**

[**мазни́ця**] «велика чорна смушева шапка з суконним дном»;— результат перенесення назви *мазни́ця* «посудина для дьогтю» за подібністю форми.— Див. ще **ма́зати.**

ма́зу́р[1] (назва танцю), *мазу́рка* «тс.»;— р. бр. болг. *мазу́рка*, ч. вл. mazurka, слц. слн. mazúrka, м. *мазурка*, схв. *мàзӯр(ка)*;— запозичення з польської мови; п. mazur, mazurek, mazurka (танець) походить від етнічної назви Mazur; до перенесення етнічних назв на танці пор. *лезгі́нка*, *цига́ночка*, р. *венге́рка* тощо.— СІС[2] 507; СИС 289; Фасмер II 558; КЭСРЯ 252; Преобр. I 502; Brückner 326; Holub — Lyer 307; Holub — Kop. 219.— Див. ще **ма́зу́ри.**

[ма́зу́р[2]**]** (орн.) «горобець польовий, Fringilla montana», [*мазу́рок*] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. mazur (mazurek) «горобець лісовий, Passer montanus», очевидно, пов'язане з етнічною назвою Mazur.— Див. ще **ма́зу́ри.**

ма́зу́ри (одн. *ма́зу́р*) «етнічна група поляків (жителі Мазовії)», [*ма́дзу́р*] (прізвисько українців, що сповідували католицьку віру), [*мазурія*] «поляки» О, [*мазу́рка*] «полька» О, [*мазу́рщина*] Ж;— р. бр. *мазу́р*, ч. слц. Mazur, вл. Mazury «мазури», схв. *мазу́р*;— запозичення з польської мови; п. Mazur пов'язане з географічною назвою Mazowsze «Мазовія», яка загальноприйнятої етимології не має; зіставлялася з лит. mãžas «малий» (Потебня РФВ I 260); розглядалася як складне слово: Mazo-wsze (Brückner 326); висловлювалося припущення про спорідненість п. Mazur (< псл. *mažьgъ) із слн. [mažúr] «пузан, товстун» (Погодин РФВ 50, 230); пов'язувалося з п. mazia «болото», mazać «мазати» (Hrabec Onomastica 4/2; Непокупный 112).— Фасмер II 558.

[мазурі́стий] (у сполученні [*мазурі́ста вівця*] «біла вівця з чорними плямами коло очей») ВеНЗн;— р. [*мазура́*] «голуб з темними плямами»;— очевидно, пов'язане з *ма́зати* «бруднити».— Фасмер II 558.— Див. ще **ма́зати.**

[мазу́рки] «сорт яблук» Ж, [*мазу́рок*] «вид гриба» ВеБ;— неясне; можливо, пов'язане з етнічною назвою *ма́зу́ри.*

мазу́рок «вид тістечка»;— р. *мазу́рка*, слц. mazúrka «тс.»;— запозичення з польської мови; п. mazurek «тістечко» пов'язане з етнічною назвою Mazur «мазур».— Brückner 326.— Див. ще **ма́зу́ри.**

мазу́т «відходи при переробці нафти», [*мазу́та*] «тс.»;— р. бр. болг. *мазу́т*, п. ч. слц. mazut (з укр., р.), схв. *мàзут*, слн. mazút;— запозичення з турецької мови; тур. mazut, mazot «мазут» походить від ар. mahzulāt «покидьки, відходи»; на слов'янському грунті слово зблизилося з *ма́зати.*— Дзендзелівський St. sl. 22/3—4, 288; Фасмер II 558; Шипова 226; Kopaliński 615; Holub — Lyer 307.

[ма́ївка] (бот.) «підвишень (гриб), Agaricus prunulus Scop. (Citopilus prunulus Quel.); гречка, Polygonum fagopyrum L.; конвалія звичайна, Convallaria majalis L.; черемха, Prunus padus L. Ж, Mak; сорт ранньої черешні МСБГ, Корз», [*маїк*] «кульбаба звичайна, Taraxacum officinale Wigg.» ВеЗа, Mak, [*майк* ВеНЗн, Mak, *май* Mak] «тс.», [*майо́вка*] «рання черешня» МСБГ, [*ма́йка*] «кульбаба Mak; сорт ранньої картоплі МСБГ»;— п. [majówka] «конвалія», [majownik] «тс.», слц. [májik] «кульбаба», нл. majowki «травневі паростки»;— похідні утворення від *май* «травень»; назви зумовлені тим, що ці рослини сіються, сходять, цвітуть або дозрівають у травні.— Вісюліна — Клоков 73; Нейштадт 334—335.— Див. ще **май**[1].

[ма́їк] «вересень» Ж;— п. maik «тс.»;— похідне утворення від *май* «травень»; назва пояснюється тим, що у вересні під час бабиного літа буває тепло, як навесні, і цвітуть деякі рослини.— Гриценко 177—178; Hołyńska-Baranowa 87; SW II 847.— Див. ще **май**[1].

Маїна (жіноче ім'я);— р. *Маи́на*, бр. *Маіна*;— утворено, очевидно, на грунті російської мови від назви місяця *май* «травень»; пов'язується з першотравневим святом.— Вл. імена 138; Петровский 147.— Див. ще **май**[1].

маїс (бот.) «кукурудза, Zea L.»;— р. *майс*, бр. *маіс*, п. mais «тс.», ч. слц. maizena «кукурудзяне борошно», вл. нл. majs «маїс», схв. [maiš] «тс.», слн. majzéna «кукурудзяне борошно»;— через посередництво французької та іспанської мов (фр. maïs, ісп. maíz «кукурудза») запозичено з мови населення острова Гаїті (mahíz «маїс»).— СІС[2] 407; Акуленко 141; СИС 289; Фасмер II 558;

Горяев 200; Holub — Lyer 298; Schuster-Šewc 879; Kluge — Mitzka 455; Dauzat 451; Gamillscheg 590.

май[1] «травень», *маївка*, [*майов(н)ий*] «травневий», ст. *маи* (1404);— р. бр. болг. *май*, др. *маи*, п. нл. maj, ч. слц. слн. máj, вл. mеja, м. *мај*, схв. *мāј*, стсл. **маи**;— запозичення з грецької мови; сгр. μάϊος «травень» походить від лат. māius «тс.»; місяць названо на честь однієї з Плеяд богині *Маії*, ім'я якої споріднене з дінд. mahī «велика, стара земля»; в українській мові назва місяця асоціюється з *май* «зелень».— Hołyńska-Baranowa 45; Фасмер II 559; Горяев 200; Holub — Lyer 298; Bern. II 8; Walde — Hofm. II 12—13.

[**май**[2]] «клечання, зелень, якою прикрашають хати на зелені свята», [*майна́*] «тс.; опудало» О, [*ма́йка*] «букет на щойно поставленому зрубі хати; віха (знак)» О, [*маїня*] «клечання, зелень, якою квітчають хату на зелені свята; знаки в полі з гілок» МСБГ, [*майни́й*] «укритий листям», [*маїти*] «заквітчувати зеленню», [*майи́ти*] «робити з гілок знаки в полі» О, [*майова́т*] «гуляти» Л, [*маюва́ти*] «вкриватися листям» О, [*обма́ювати*] «прикрашати зеленню», *розма́й;*— р. [*май*] «клечання», бр. [*май*] «зелень, якою прикрашають хати на зелені свята», п. maj «тс.», ч. máj(e) «ритуальне дерево, прикрашене квітами і стрічками», слц. máj «дерево, що ставиться перед вікном коханої», нл. maja «весняна берізка», схв. *мāј*, *мȁј* «весняна квітка; зелень», слн. máj «ритуальне дерево, прикрашене квітами і стрічками»;— не зовсім ясне; розглядається як утворення від кореня *ma- «хитатися, коливатися» в словах *ма́яти*, *маха́ти* (Горяев 200); припускається також зв'язок з назвою місяця *май* «травень» (Brückner 317—318).— Гриц. 189.

[**май**[3]] (частка, що надає прикметникові або прислівникові значення вищого ступеня порівняння: [*май висо́кий*] «вищий»; повторюваний сполучник з розділовою функцією МСБГ), ст. *маи полипшеи* «найліпше (ліпше?)» (1499);— запозичення з молдавської мови; молд. *май* (як і рум. mai), частка, вживана для творення аналітичних форм вищого і найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників, прислівник «більше», походить від лат. magis «більше», пов'язаного з magnus «великий».— Німчук ІУМ Морфологія 501; Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 160; Crânjală 342, 438.— Див. ще **магі́стр.**

май[4]— див. **ма́бу́ть.**

майбу́тній, *майбу́тнє, майбу́ття, майбу́ть;*— похідне утворення від словосполучення *має бу́ти.*— Див. ще **бу́ти**[1], **ма́ти**[2].

ма́йва, *ма́йво* — див. **ма́яти.**

[**ма́йгова**] (бот.) «очерет» Ж;— неясне.

майда́н[1] «площа; [лісова галявина; стародавня могила, розкопана зверху; рівне поле, низина, оточена лісом або будівлями; острів, укритий рослинністю; озеро в полі Ч]», *майда́нчик* «невелике рівне місце, призначене для чогось», [*майда́нить*] (у сполученні [*м. вода*]) «вирує» Я;— р. [*майда́н*] «площа; лісова галявина», бр. *майда́н* «базарна площа», п. majdan «площа», схв. *мèјда̄н* «місце двобою»;— запозичення з тюркських мов; тат. кипч. каз. туркм. maidan «вільне, рівне місце», крим.-тат. mäidan «тс.», тур. meidan «арена, площа; відкрите місце» походить від перс. mejdan «площа, арена» або від ар. maydā́n «віддаль; обсяг, царина; місце для гри», пов'язаного з дієсловом madda «тягти, тягтися, простягатися».— СІС[2] 507; Акуленко 137; Габинский Вост.-сл.-ром. взаимод. II 135; Фасмер II 559; Шипова 236—237; Дмитриев 540; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; Качалкин ЭИРЯ VII 86—92; Преобр. I 503; Горяев 200; Brückner 318; Bern. II 6; Mikl. TE1 II 125; Klein 924; Радлов IV 2, 1990, 2069.

[**майда́н**[2]] «смолярня», [*майда́нник*] «смоляр», [*майда́нчик, майда́нщик* Пі] «тс.»; — р. бр. [*майда́н*] «смолярня», п. majdan «тс.»;— результат перенесення назви *майда́н* «площа», зумовленого тим, що смолярні влаштовували на рівних відкритих місцях, лісових галявинах.— Фасмер II 559; SW II 849.— Див. ще **майда́н**[1].

[**ма́йдати**] «махати (хвостом)», [*майдала́ти*] «махати», [*майда́к*] «хвіст»; — п. majdać «махати, виляти, крутити»; — афективне утворення, пов'язане з *маха́ти*, *ма́яти* (див.).— Пор. **майтала́ти.**

ма́йже, [*май*, *ма́йбу́т* Ж, *мей* Ко] «тс.»;— результат злиття слів *май* «вважай» (2 ос. одн. наказ. спос. від дієслова *ма́ти*) і сполучника [*же*] «що» або [*би*] «ніби»; виведення від рум. mai «більше» (Vrabie Romanoslavica 14, 160) помилкове.— Німчук ІУМ Морфологія 489; Булаховський Вибр. пр. III 400.— Див. ще **би, же**[2], **ма́ти**[2].

[**ма́йзель**] «зубило» О, [*ма́йзіль*] «тс.» МСБГ, [*мазлюва́ти*] «тесати камінь» О;— п. [majsel, mejsel, mesel], ч. majzlík, [mázlík] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. Méissel «долото, зубило» (свн. meizel, двн. meizil «тс.») пов'язане з свн. meizen «сікти, тесати», двн. meizan, гот. maitan «тс.».— Holub — Lyer 299; Kluge — Mitzka 472.

ма́йка[1] «літня трикотажна сорочка»; — р. бр. *ма́йка*, вл. заст. maja (majka) «оторочена сукня; дитячий фартушок», схв. *мајица* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *ма́йка* пов'язується з назвою місяця *май* (Фасмер — Трубачев II 559); припускається також запозичення з італійської мови (Kiss St. sl. 1—2, 148—149); іт. maglia «майка, футболка» пов'язується з фр. maille «петля, вічко сіті, мереживо», maillot «трико акробата, майка», що походить від прізвища трикотажника Паризької опери Maillot; не виключається й походження з того ж джерела, з якого походить [*ма́йтки*] «панталони»,— гол. maat «матрос», maatje «матроські штани» (Трубачев ВЯ 1960/3, 64).— КЭСРЯ 252; Цыганенко 253; Schuster-Šewc 878; Bezlaj ESSJ II 161.

ма́йка[2] (ент.) «весняний безкрилий жук родини наривникових, Meloë; шпанська мушка, Lytta vesicatoria L.; [чорний жук в салі; жук-кузька хлібний, Anisoplia austriaca Hbst. Дейн; жук-рогач, Lucanus cervus L. Л]», [*майо́вка*] «майка звичайна, Meloë proscarabaeus; бронзівка смердюча, Oxythyrea funesta Poda» Дейн; — р. *ма́йка* «Meloë proscarabaeus Lent.», бр. *ма́йка* «тс.», [*маёўка*] «хрущ», п. ч. majka, слц. májka «Meloë proscarabaeus Lent.»; — назви пов'язані з найменуванням місяця *май* «травень» (час інтенсивного виведення комах).— Див. ще **май**[1].

ма́йка[3]— див. **ма́вка.**

ма́йка[4]— див. **ма́нька**[1].

[**ма́йкос**] «кілька днів тому» МСБГ; — очевидно, результат стягнення виразу [*май якось*] «недавно».— Див. ще **май**[3], **як.**

[**майморѝця**] «стежка, шлях» Ж; — неясне.

ма́ймур, *ма́ймурок* — див. **ма́рмур.**

ма́йна (команда у вантажників) «донизу»; — р. бр. болг. *ма́йна* «тс.»; — припускається походження від іт. (am)-mainare «згортати, спускати вітрила», звідки також нгр. μαϊνάρω «тс.».— Фасмер II 559; Младенов 286; Спасова БЕ 14/4—5, 398.

[**майник**] (бот.) «оман високий, Inula helenium L.; веснівка дволиста, Majanthemum bifolium (L.) F. Schmidt» Мак;— р. болг. *ма́йник* «веснівка», бр. *ма́йнік* «тс.»; — похідне утворення від *май* «травень»; назва зумовлена тим, що ці рослини цвітуть у травні — червні (Нейштадт 163—164, 551—552).— Див. ще **май**[1].

майно́ — див. **ма́ти**[2].

майнува́ти, *майну́ти* — див. **ма́яти.**

[**майня́к**] «невеликий лісок» Ч; — неясне.

майо́ліка «полив'яні вироби з випаленої глини»; — р. болг. *майо́лика*, бр. *маёліка*, п. ч. слц. вл. majolika, схв. *мајо̀лика*, слн. majólika; — запозичене з італійської мови, можливо, через посередництво німецької (н. Majólika); іт. maiólica «тс.» походить від назви острова Майорка (Maiorca, в італійській народній вимові Maiolica), з якого в XV ст. поширився цей арабський за походженням спосіб виготовлення керамічних виробів.— СІС[1] 507; СИС 289; Фасмер II 559—560; Kopaliński 596; Machek ESJČ 348; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 352; Bezlaj ESSJ II 162; Kluge—Mitzka 455; Mestica 896.

майоне́з «вид соусу»; — р. *майоне́з*, бр. *маянэ́з*, п. majonez, ч. слц. слн. ma-

jonéza, вл. majoneza, болг. *майонéза*, м. *мајонéз*, схв. *мајòнēз*, *мајонéза*; — запозичення з французької мови; фр. mayonnaise (<mahonnaise) «тс.» походить від назви міста (Port-)Mahon.— СІС² 508; СИС 289; Sł. wyr. obcych 445; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 352; Вујаклија 534; Dauzat 465.

майо́р «офіцерський чин», *майори́ха* «дружина майора», *майо́рша* «тс.»; — р. болг. *майо́р*, бр. *маёр*, п. ч. слц. вл. major, м. *major*, схв. *мàјōр*, слн. majór;— запозичення з німецької або французької мови; н. Majór, фр. major походять від ісп. mayor «тс.», яке зводиться до лат. mājor «більший, вищий», спорідненого з дірл. mōr, mār «великий», гот. mais «більше», двн. mēro «більший», укр. (*Володи́*)*мир*.— СІС² 508; СИС 289; Горяев 200; Kopaliński 596—597; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Dauzat 451; Kluge—Mitzka 455; Walde—Hofm. II 14.— Див. ще **Володи́мир**.— Пор. **мажо́р**.

майора́н (бот.) «Majorana Moench. (Origanum majorana L.)», [*маєранок* Mak, *майоранка* Mak, *ма́йра́н* Г, Ж, *майранок* Mak] «тс.»; — р. болг. *майора́н*, бр. *маяра́н*, п. majeran, majran, ст. majoran, ч. слц. majorán, вл. majron, нл. majeran, majran, полаб. majrân, схв. *мајòрāн*, *мајорáна*, слн. majarón, majorán; — засвоєна з новолатинської ботанічної номенклатури наукова назва; слат. majorāna, majorācus «майоран» утворились (під впливом mājor «більший») на основі лат. amāracus «тс.», яке походить від гр. ἀμάρακον, запозиченого з східних мов, де воно було споріднене з дінд. maruva(ka)- «тс.».— СІС² 508; СИС 289; Фасмер II 560; Горяев 200; Machek ESJČ 348; Holub—Lyer 299; Schuster-Šewc 879; Bezlaj ESSJ II 161; Kluge—Mitzka 455; Dauzat 460; Frisk I 86.— Пор. **магера́н**.

майо́ри (бот.) «Zinnia L.», *майо́рці*, [*майорчики* Mak] «тс.»; — р. *майо́ры*; — результат перенесення на квітку назви *майо́р* (офіцерське звання), зумовленого якимись позитивними асоціаціями вигляду рослини з зовнішністю офіцера; пор. іншу назву цієї квітки [*кавале́рчики*].— Див. ще **майо́р**.

майорі́ти «невиразно виднітися вдалині; мигтіти; коливатися від вітру», [*майори́ти*] «тс.»; — власне українське утворення, результат контамінації дієслів *ма́яти* і *мрі́ти* (див.).

[**майо́рка**] «корова, наполовину чорна, а наполовину біла» О;— неясне.

[**ма́йош**] «кишка» ВеУг, [*ма́юш*] «тс.» ВеУГ;— запозичення з угорської мови; уг. májas «ліверна ковбаса» походить від máj «печінка», спорідненого з манс. mait, хант. mūγəl, фін. maksa «тс.».— MNTESz II 818; Bárczi 195.

ма́йстер «фахівець якогось ремесла, керівник окремої ділянки виробництва; той, хто досяг досконалості в певній галузі; тесляр», [*ма́йстро́*] «майстер» Г, Ж, [*майсте́рія*] «інструмент майстра», *майсте́рка* «теслярство» СУМ, *майсте́рник*, *майсте́рність*, *майсте́рня*, [*майстерóва*] «дружина майстра», [*майстро́ва*] «тс.», *майсте́рство* «ремесло», *майстри́ня*, *майстри́ха*, [*майстровá*] «майстерня», [*майстрóвня*] «тс.», [*ма́йштер*] «ремісник, тесляр» О, [*ма́штер*] «тс.» О, [*майште́рка*] «ремесло» О, [*майстро́вич*] «син майстра», *майсте́рний*, *майстрови́й*, [*мисте́рний*] «майстерний» Ж, [*майстерський*] (у виразі [*м. верстат*] «столярний верстат») О, *майструва́ти*, [*майштрува́ти*] О, *підма́йстер*, [*підмасте́рок*] «підмайстер», ст. *мастеръ* (1448); — р. *ма́стер*, бр. *ма́йстар*, др. *мастеръ*, *мастерь*, п. слц. majster, ч. mistr, заст. majstr, вл. mišt̕r, нл. mejstaŕ, болг. *ма́йстор*, м. *мајстор*, схв. *мàјстор*, слн. mójster, стсл. **мастеръ**, **мистеръ** «майстер»; — запозичення з німецької мови; н. Méister (двн. meistar) виникло з *ma(g)istro «тс.», що походить від лат. magister «начальник; учитель; керівник».— Акуленко 132; Фасмер II 578—579; Преобр. I 513; Hüttl-Worth 16; Brückner 318; Holub—Lyer 299; Bern. II 3—4; Kluge—Mitzka 473.— Див. ще **маґі́стр**.

[**майтала́ти**] «мотати, мотатися, гойдати», [*майтала́тися*, *майтола́ти*] «тс.», [*майтала́чити*] «метляти»; — п. majtać «колихати, махати»; — афективне утворення від кореня *май-* (*ма́яти*), паралельне до *ма́йдати*.— Див. ще **ма́яти**.— Пор. **ма́йдати**.

[**ма́йтки**] «жіночі панталони» Ж, [*ма́тьки*] «тс.» (Умань); — бр. [*ма́йткі*] «чоловічі штани»; — запозичення з польської мови; п. majtki «труси, панталони; (ст.) чоловічі штани; матроські штани» походить від majtek «матрос», що зводиться до гол. maat (здрібн. maatje) «матрос, товариш».— Brückner 318

Ма́йя (жіноче ім'я); — р. *Ма́йя*, бр. *Ма́я*, ч. нл. Maja, болг. *Майя*, *Мая*; — запозичення з німецької мови; н. Ма́ја походить від лат. Maja (букв. «велична») або від гр. Μαῖα (Μαΐη), імені давньогрецької богині, матері Гермеса (Меркурія), утвореного від μαῖα «мати, годувальниця, нянька, баба», спорідненого з μάμμα (μάμμη) «мама», укр. *ма́ма*; у східнослов'янських мовах вторинно пов'язується з назвою місяця *май* і першотравневим святом.— Вл. імена 138; Петровский 147; Paul Kl. Vnb. 112; Frisk II 159.

мак (бот.) «Papaver L.; насіння цієї рослини», *ма́ківни́к* «коржик з маком та медом», [*макове́ць*] (бот.) «мак» Ж, *макови́к* «маківник», [*ма́ковина*] «бадилля маку» МСБГ, [*макови́на*] «стебло маку; мак дикий, Papaver rhoeas L.», [*макови́нець*] «мак дикий», [*макови́ння*] «стебла маку», [*макови́не*] «тс.; пуста головка маку» О, [*макови́ще*] «поле, де був мак», [*ма́ковник*] «маківник» Ж, Пі, [*маковни́ця*] «продавщиця маківників» Ж, [*маку́рка*] «головка маку» ВеНЗн, [*мачá*] «макове зернятко», [*мачáнник*] «пиріг з маком» Ж, *мачи́на*, [*мачи́не*] «маковиння» ВеУг, [*мачки́*] «вінок з квітів маку», [*ма́чник*] «маківник» Ж, [*ма́чо́к*] (бот.) «мак дикий, Papaver rhoeas L.; Glaucium Adans.» Г, Mak, *ма́ків*, *ма́ківко́вий*, *маківча́ний*, *ма́кові* (бот.) «Papaveraceae», *макува́ті* «тс.» Mak, [*мачка́тий*] «дрібний» (про дощ), *макові́ти* «червоніти», [*мачкува́ти*] «зрізати колоски (як головки маку) Ж; микати, перебирати Ж; вивирати руками просо, гречку», [*замаківчи́ти*] «запаморочити»; — р. бр. болг. м. *мак*, др. *макъ*, п. слц. вл. нл. mak, ч. ták, схв. *мâк*, слн. màk, ták, стсл. **макъ**; — псл. makъ; — споріднене з лит. aguonà «мак», [maguonà, magona, magūnas] (припускається, однак, що це запозичення з германських мов — Mühl.— Endz. II 547), лтс. magone, magona, прус. moke (не виключається запозичення з слов'янських мов — Brückner 318), двн. mâgo, maho, свн. mahen, mān, нвн. Mohn «тс.», можливо, також дірл. meccun «морква, пастернак», ірл. meacan «тс.», гр. μήκων (дор. μάκων) «мак»; ie. *mak- «шкіра, плівка, шкіряний гаманець»; припускається також доіндоєвропейське середземноморське походження; припущення про запозичення у слов'янські мови з грецької (Фасмер ГСЭ III 119—120) заперечується.— Фасмер II 560; Сабаляускас КСИС 28, 70—73; Преобр. I 504; Горяев 200; Brückner 318—319; Machek ESJČ 349; Holub—Lyer 299; Holub—Kop. 214; Schuster-Šewc 879; Skok II 358—359; Bezlaj ESSJ II 162; Bern. II 9—10; Mikl. EW 181; Trautmann 166; Kluge—Mitzka 484; Frisk II 225; Гиндин Этимология 1963, 54, 69—71; Pokorny 698.

[**макабу́нда**] «волоцюга» Ж; — запозичення з польської мови; п. makabunda (прізвисько) виникло в результаті видозміни слова wagabunda «волоцюга», що походить від лат. vagabundus «мандрівний», утвореного від vagārī «мандрувати, блукати», пов'язаного з vagus «мандрівний», спорідненим з двн. wankōn, wanchōn «хитатися, коливатися», дінд. váṅgati «іде, шкутильгає», лит. vagìų, võgti «красти, викрадати», vagis «злодій».— Brückner 319; Kopaliński 1029; Walde—Hofm. II 726—727.

мака́ка (зоол.) «невелика мавпа родини вузьконосих», *мака́к* «тс.»; — р. бр. *мака́ка*, п. ч. слц. makak, болг. *мака́к*, схв. *мâкако*, слн. makák;— через посередництво французької мови (фр. macaque) запозичено з португальської; порт. macaco (жін. р. macaca) «тс.» походить з мов банту, де makaokoo означає «мавпа».— CIC² 508; СИС 289; Sł. wyr. obcych 445; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Vujaklija 535; Dauzat 447; Klein 918.

[**макакува́тий**] «вайлуватий, лантухуватий» Л; — афективне утворення, паралельне [*маку́луватий*] «вайлуватий, незграбний» (пор.).

Мака́р (особове ім'я), [*Мака́рій, Мака́ла* Ж], ст. *Макаръ* (1482), *Макаріевъ* (1443), *Мака́рій* «блаженъ» (1627); — р. *Мака́р, Мака́рий*, бр. *Мака́р, Мака́рый*, п. Makary, ч. слц. вл. Makar, болг. *Мака́р, Мака́ри*, м. *Макарие, Макар*, схв. *Мàкарије, Мàкарије(а)*, слн. Makarij, стсл. **Макарии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μακάριος (особове ім'я) утворено на основі прикметника μάκαρ (μακάριος) «блаженний», можливо, пов'язаного з μακρός «великий».— Вл. імена 65; Беринда 221; Петровский 147; Frisk II 162—163.

макаро́ни, *макаро́нник* «запіканка з макаронів», [*макаро́н*] «тс.» Л; — р. *макаро́ны*, бр. *макаро́на*, п. makaron, ч. makarony, слц. слн. makarón, болг. м. схв. *макаро́ни*; — запозичено з італійської мови, можливо, через посередництво німецької або французької (н. Makkaróni, фр. macaron); іт. maccheroni, [maccarone] «тс.» походить від пізньогр. μακαρία «юшка з ячних круп», що вважається спорідненим з μακαρία «блаженство».— Фасмер II 561; КЭСРЯ 252—253; Преобр. I 503; Brückner 319; Machek ESJČ 349; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Bezlaj ESSJ II 162; Kluge—Mitzka 456; Dauzat 447.

макаро́нічний (про стиль) «який характеризується надмірним вживанням іноземних слів і форм», *макаро́нізм, макаронізува́ти;* — р. *макаро́нический*, бр. *макаранічны*, п. makaroniczny, ч. makarónský, слц. makarónsky, болг. *макаро́нически*, схв. *мàкарōнски*, слн. makaronizem; — запозичення з французької мови; фр. macaronique «макаронічний» походить від іт. maccheronico, [macaronico] «тс.», пов'язаного з maccheroni «макарони» (уперше латинізовану форму macaronicum від італійського іменника вжив падуанець Тіфі делі Одасі (помер 1488) у жартівливому підзаголовку твору (Carmen macaronicum).— CIC² 508; СИС 289; Brückner 319; Kopaliński 597; РЧДБЕ 353; Kluge—Mitzka 455; Dauzat 447.— Див. ще **макаро́ни.**

[**мака́ц**] «невелика жаба» Ж; — неясне.

Македо́н (чоловіче ім'я), ст. *Македо́нія* «вынесла(я) а(бо) превышаючаа» (1627); — р. *Македо́н*, др. *Македоний*, болг. *Маке́до* (чол.), *Македо́на* (жін.), стсл. **Македонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μακεδών (особове ім'я) означало букв. «македонець», Μακεδόνιος — «македонський».— Вл. імена 65; Петровский 147; Constantinescu 98

маке́т «модель, зразок»; — р. бр. болг. *маке́т*, п. makieta, ч. слц. maketa, м. *макета*, схв. *макѐта*, слн. makéta;— через посередництво французької мови (фр. maquette «тс.») запозичено з італійської; іт. macchietta «начерк; маленька пляма» є зменшувальною формою від macchia «пляма», що походить від лат. macula «тс.».— CIC² 508; СИС 289—290; Kopaliński 598; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Dauzat 457; Kluge—Mitzka 456; Walde—Hofm. II 5—6.— Див. ще **макулату́ра.**

маки́ «французький партизан часів другої світової війни»; — р. болг. *маки́*, бр. *маки́*, п. makia, maquis, ч. слц. makista «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. maquis «тс.» походить від назви заростей вічнозеленого чагарника, в яких часто переховувалися партизани; запозичене з корсіканського діалекту італійської мови, в якому [macchia] «зарості» є етимологічно тотожним з іт. macchia «пляма».— CIC² 508; СИС 290; Kopaliński 607; Holub—Lyer 299; Dauzat 457.— Див. ще **маке́т.**

макінто́ш «плащ, легке пальто»; — р. болг. *макинто́ш*, бр. *макінто́ш*, схв. *мàкинтош;* — запозичення з англійської мови; англ. mackintosh «тс.» походить від прізвища шотландського хіміка Ч. Макінтоша (Ch. Mackintosh, 1766—1843), що винайшов спосіб виготовлення непромокальних тканин.— CIC² 509; СИС 290; Москаленко УІЛ 55; Фасмер II 561; Kopaliński 591; РЧДБЕ 354.

макі́тра[1] «вид глиняного посуду (первісно для розтирання маку); (ірон.) голова людини», [*макарте́т* Ва, *макатьо́р* Л, *макі́трик* МСБГ, *макі́тря* О,

мáкортет СУМ, Ж, *мáкортеть*, *мáкортик*, *макортúт* О, *макотéр* О, *мáкотерть*, *макóтра* Пі, *макóтрик* ВеБ] «тс.», [*макотúра*] «макогін» Ж, *макотúря* «стрижена або голена голова; голова людини», [*мокотúря*, *мокóтя*, *мокутúря* Ж] «тс.», *макітритися* «паморочитися», *обмакотúрити* «дуже низько (при самому тілі) обстригти», [*обмакотúжити*] Ж «тс.»; — р. [*макúтра*, *макúдра*, *макóтра*] (з укр.), бр. [*макітра*], *макóтра*, [*мáкацер*, *макацёрт*, *макóтар*] «макітра», [*макатыра*] «голова», п. makotra, makutra (з укр.), слн. [makóter] «макогін»; — складне утворення з основ слів *мак* і *тéрти* (*тру*); численні фонетичні варіанти зумовлені деетимологізацією складного слова; припущення про запозичення з грецької мови (гр. μάκτρα «діжа, балія» — Фасмер ГСЭ 119; Karłowicz 362; Matzenauer 10, 59) позбавлене достатніх підстав.— Булаховський Нариси 77; Фасмер II 561; Трубачев Рем. терминол. 259—260; Соболевский Лекции 53; SW II 854; Brückner 318; Bern. II 10; Mikl. EW 353.— Див. ще **мак, тéрти.**— Пор. **макогін.**

[**макітра**[2]] «улоговина, поросла лісом; гора, поросла лісом Ч», [*макýтра*] «тс.» Ч, [*мáкорти*] «улоговина», [*мáкотерть*] «тс.»;— результат перенесення назви *макітра* «глиняний посуд» за схожістю форми (значення «гора» з'явилося в результаті вторинного перенесення).— Див. ще **макітра**[1].

[**маклава́**] «болотяна трава» Мо; — очевидно, результат видозміни форми [*батлама́*] «різноманітна болотяна трава; сміття»; неясно, чи належить сюди схв. [*макаљ*] «очерет», [*макља*] «тс.».— Див. ще **батлама́.**

мáклер «професійний посередник при укладанні торговельних та біржових угод», *мáклерство*, *мáклерствувати*, *маклерувáти;*— р. бр. болг. *мáклер*, п. makler, ч. makléř, слц. makléř, схв. *маклер;* — запозичення з німецької мови; н. Mákler походить від гол. makelaar «тс.», утвореного від makelen «бути посередником в угоді», спорідненого з нн. mäkeln «тс.», нвн. machen «робити».— СІС[2] 407; СИС 290; Фасмер II 561; Kopaliński 598; Holub — Lyer 299; РЧДБЕ 354; Kluge—Mitzka 456.— Див. ще **мáхер.**— Пор. **махлюва́ти.**

[**мáковúця**] «вершина, верх; баня», [*маківни́ця*] «дзвіниця» Ж, [*мáківка*] «вершина гори» Ч, [*макушáк*, *макýшка*] «тс.» Ч; — р. [*мáковица*] «баня церкви, будівлі; потилиця», [*мáковига*] «маківка церкви», *макýшка* «маківка голови», бр. *мáкаўка* «баня церкви; верх, вершина», *макýшка* «верх; маківка», др. *маковица* «баня, верх», ч. makovice «невелика баня на вежі»; — похідні утворення від *мак;* первісне значення — «макова голівка», на інші предмети назву перенесено за схожістю їх круглої верхівки з голівкою маку.— Фасмер II 561; Преобр. I 504; Machek ESJČ 349; Bern. II 9.— Див. ще **мак.**

маковíй[1] «назва дня 14 (за старим стилем 1) серпня, у християнській церкві день мучеників Маккавеїв», [*маковéй* (Ме), *маковíйка* Ж] «тс.», [*маковíєць*] «піст у серпні (після маковія)» О, [*маковíйчик*] «тс.» О, [*маковíйки*] «яблука, що стигнуть на маковія» ВеБ, МСБГ; — р. [*макáвье*] «день 1 серпня», бр. [*макавéй*] «християнське свято»; — результат видозміни біблійного імені *Маккавéй*, назви іудейського жрецького роду, винищеного Іродом; слово зазнало впливу народної етимології (*мак вíяти*, оскільки в серпні достигає мак).— Грінч. II 400; УРЕ VIII 407.

[**маковíй**[2]] (орн.) «коноплянка, Fringilla cannabina L.»; — складне слово з основою *мак* у першій частині (птах живиться переважно різним насінням); друга частина з'явилася, можливо, як результат деетимологізації і зближення з дієсловом *вíяти* якоїсь іншої основи.— Булаховський Вибр. пр. III 277; УРЕ VII 466.— Див. ще **мак.**— Пор. **макодзьóба, маколýс, макопíйка.**

[**мáковка**] (бот.) «глечики жовті, Nuphar luteum L.» ЛЖит, [*маківки*] «латаття біле, Nymphaea alba L.; рябчик великий, Fritillaria meleagris L.» Мак, [*мáкуш*] «латаття біле» Корз; — р. [*мáковка*] «водяна лілія», [*мáковки водяные*] «глечики жовті», бр. [*мáкаўка*] «лілея»; — похідне утворення від *мак*; назва глечиків мотивується подібністю форми квітів до коробочки з плодами маку,

а латаття і рябчика — подібністю квітів цих рослин до квітки маку.— Див. ще **мак.**

макогі́н «дерев'яний товкач, яким розтирають мак, пшоно тощо», [*макогóн*] «волоть кукурудзи» ВеБ, *обмакогóнити* «низько обстригти»; — р. *макогóн* «макогін» (з укр.), п. [makohon] «тс.» (з укр.); — складне утворення з основ слів *мак* і *гнáти, ганя́ти.*— ССРЛЯ 6, 515; Горяев 200; SW II 854.— Див. ще **гна́ти, мак.**

[**макодзьóба**] (орн.) «зяблик, Fringilla coelebs L.» Ж, [*макодзьóб*] «коноплянка, Cannabina (Acanthis, Linaria, Fringilla) cannabina L.» ВеБ, [*макодзьóбниця*] «зяблик» Ж, [*макозóба*] «коноплянка» ВеБ; — складні утворення з основ слів *мак* і *дзьóбáти;* назви зумовлені тим, що зяблик і коноплянка живляться переважно насінням; пор. [*макоїд*] «волове очко», [*макоїдик*] «коноплянка» ВеБ.— Воїнств.— Кіст. 244; Mikl. EW 181.— Див. ще **дзьоб, мак.**— Пор. **маколу́с, макопі́йка.**

[**маколу́с**] (орн.) «коноплянка, Cannabina (Acanthis, Linaria, Fringilla) cannabina L.» ВеБ; — складне утворення з основ слів *мак* та *лýскати*; назва зумовлена тим, що коноплянка живиться переважно насінням різних трав.— Воїнств.— Кіст. 244.— Див. ще **луска́**[1], **мак.**— Пор. **макодзьóба.**

[**макольóндра**] (орн.) «коноплянка, Cannabina (Acanthis, Linaria, Fringilla) cannabina L.», [*макольóндрик, маколя́ндра*]», ст. *маколоґва* (XVII ст.) «тс.»; — фонетично видозмінене запозичення з польської мови; п. makolągwa, [makolądwa] «тс.» є складним словом, утвореним з основ іменника mak, спорідненого з укр. *мак*, та дієслова lęgnąć się «вилуплюватися» (ląg «вилуплювання»), спорідненого з укр. *лягти́*; запозиченнями з української мови є рум. măcăleándru «малинівка», молд. *макаля́ндру* «тс.» (DLRM 483).— SW II 854; Brückner 318, 292.— Див. ще **лягти́, мак.**

[**макопі́йка**] (орн.) «коноплянка, Cannabina (Acanthis, Linaria, Fringilla) cannabina L.», [*макопéйка*] «тс.» Ж; — складне слово, утворене з основи іменника *мак* і, можливо, дієслова *пи́ти* чи якогось іншого слова.— Див. ще **мак.**— Пор. **маковíй**[2], **макодзьóба, маколу́с.**

макоржéник «корж із маком», [*маторжéник*] «тс. Г, МСБГ; печиво Ж», [*маторжáник*] «корж із маком МСБГ; недоброякісне печиво, корж МСБГ, Ва, Ме», [*матаржáни*] (мн.) «печиво з домішкою лободи» Мо, [*матаржúн*] «кукурудзяний хліб із зеленню», [*моторжéник*] «корж із маком»; — не зовсім ясне складне утворення; може бути виведене з основ слів *мак* і *корж* (як результат стягнення давнішого **макокорженик*) або *мак* і **ржаний* «житній» (пор. *сýржок*).

макорте́т, *мáкортеть, мáкортик, макортúт, макотéр, мáкотерть, макотúря, макóтра, макóтрик* — див. **макі́тра**[1].

мáкорти — див. **макі́тра**[2].

Макóша «стародавня богиня спокою у слов'ян» Ж; — р. [*мокошá*] «домовик у подобі жінки», др. *Мокошь* (поганське божество); — зіставляється з дінд. makhāḥ «багатий, шляхетний; демон» (Machek RÉS 23, 55—56), гр. μάχλος «хтивий (переважно про жінку); пишний, буйний, розкішний» (Loewenthal ZfSlPh 7, 406), псл. mokrъ, укр. *мóкрий.*— Фасмер II 640; Преобр. I 546—547.— Див. ще **мóкрий.**

макре́ль (іхт.) «скумбрія, Scomber scombrus L.», *макре́левi;*— р. *макре́ль*, бр. *макрэ́ль*, п. ч. слц. вл. makrela, болг. *макре́я*, схв. *макрела*, слн. makréla; — через посередництво германських мов (пор. нім. Makréle «скумбрія», свн. macrēl, снн. mak(e)reel, гол. makreel, англ. mackerel) запозичено з середньолатинської; етимологія слат. macarellus «тс.» неясна; пов'язується з гол. makelaar «посередник».— CIC[2] 507; СИС 290; Фасмер II 562; Преобр. I 504; Горяев 200; Kopaliński 598; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 354; Kluge—Mitzka 456; Klein 920; Dauzat 457.— Пор. **мáклер.**

[**макрíш**] (вид рослини) Ж, [*макриш*] (бот.) «щавель кислий, Rumex acetosa L.» Mak; — запозичення з молдавської мови; молд. *мэкри́ш* (*макри́ш, мокри́ш*)

«щавель», як і рум. măcríș «тс.», пов'язується з молд. [*акри́ш*] «тс.», похідним від *а́кру* «кислий», яке зводиться до лат. acer «гострий, сильний», спорідненого з псл. ostrъ, укр. *го́стрий*; початкове м пояснюється впливом болг. *мокре́ш* (*мокре́ж*) «мокрота, вологість».— Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 160; СДЕЛМ 272; DLRM 484.— Див. ще **го́стрий.**

макро- (перший компонент складних слів — наукових термінів із значенням «великий» типу *макроклі́мат, макромоле́кула, макрорайо́н, макроспо́ра, макроструктýра);*— р. болг. схв. *макро-*, бр. *макра-*, п. ч. слц. вл. слн. makro-;— виділена із складу слів грецького походження типу *макропо́ди, макроцефа́л* основа прикметника гр. μακρός «довгий, великий, високий», спорідненого з лат. macer «тонкий, худий», двн. magar (нвн. mager) «худий», діскл. magr, дангл. mæger «тс.».— CIC² 509; СИС 290; Kopaliński 598; Holub —Lyer 299; РЧДБЕ 354; Frisk II 164—165; Walde—Hofm. II 2.

[**ма́кса**] «риб'яча печінка»; — р. [*ма́ксá*] «печінка лина або тріски, риб'ячі тельбухи», [*максó, мóкса*] «тс.», [*ма́каска*] «печінка невеликої білухи», [*максáна*] «велика риба з ікрою», [*максáнник*] «риба з молоками»; — через посередництво російської мови запозичено з фінської; фін. maksa «печінка» споріднене з ест. maks, уг. máj, манс. mait, хант. *мāγə̑л* «тс.».— Фасмер II 562; Kalima 160; MNTESz II 818; Bárczi 195.

Максúм, *Макс,* ст. *Максимъ* (1422), *Маξíмъ* «славенъ, аб(о) з лат. величаиші» (1627); — р. *Максúм,* бр. *Максíм,* др. *Максимъ,* п. Maksym, вл. Maks, ч. слц. Maxim, болг. *Ма́ксúм,* м. *Максим,* схв. *Мáксим,* слн. Maksim, стсл. *Маξимъ;*— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μάξιμος походить від лат. Maximus (родинне ім'я, що приєднувалося до родового), яке зводиться до прикметника maximus «найбільший».— Вл. імена 65; Беринда 221; Петровский 148; Суперанская 79; Илчев 315; Constantinescu 104.— Див. ще **ма́ксимум.**

Максиміліáн, ст. *Маξиміліáнъ* (1627); — р. *Максимилиáн,* бр. *Максімілія́н,* п. Maksymilian, ч. слц. Maximilián, болг. *Максимилиáн, Максимилия́н,* схв. *Максимилијан,* слн. Maksimilijan;— через західноєвропейське посередництво запозичено з латинської мови; лат. Maximiliānus виникло, можливо, внаслідок злиття імен Maximus та Emilian (звідки укр. *Омеля́н*).— Вл. імена 65—66; Петровский 148; Суперанская 80; Илчев 315; Dauzat Dict. des noms 425.— Див. ще **Максúм, Омеля́н.**

ма́ксимум «найбільша кількість, найвищий ступінь», *максималі́зм, максималі́ст, максима́льний*;— р. болг. м. *ма́ксимум,* бр. *ма́ксімум,* п. вл. maksimum, ч. слц. maximum, схв. *мáксимум,* слн. máksimum;— запозичення з латинської мови; лат. maximum є формою середнього роду від прикметника maximus (<*mag-semos) «найбільший» — форми найвищого ступеня від magnus «великий».— CIC² 511; СИС 290; Kopaliński 598; Holub—Lyer 306; РЧДБЕ 355; БЕР III 621; Walde—Hofm. II 14.— Див. ще **магна́т.**

ма́ксі «максимальний» (про довжину одягу тощо); — р. болг. *ма́кси,* бр. *ма́ксі,* ч. maxi(sukně), слц. maxi, схв. *мáкси,* слн. máksi; — запозичення з англійської мови; англ. maxi «тс.» виникло в результаті скорочення слова maximum «максимум», запозиченого з латинської мови.— CIC² 511.— Див. ще **ма́ксимум.**

макулату́ра «бракована друкарська продукція; (перен.) бездарний літературний твір»; — р. бр. болг. схв. *макулатýра,* п. ч. вл. makulatura, слц. слн. makulatúra; — запозичення з німецької або французької мови; н. Makulatúr походить від фр. maculature «тс.», утвореного від maculer «плямувати, бруднити», пов'язаного з лат. macula «пляма», етимологія якого не зовсім ясна.— CIC² 511; СИС 291; Kopaliński 598; Brückner 319; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 355; БЕР III 622; Dauzat 449; Klein 920; Walde—Hofm. II 5—6.

[**макýлуватий**] «вайлуватий, незграбний»; — очевидно, результат контаміна-

ції слів *макýха* «вайло, млява людина» і *вайлюва́тий*.— Див. ще **вайло́**[1], **макýха.**

макýха «вичавки з насіння олійних культур; (перен.) вайло, млява людина», [*макýх*] «тс.», [*макухи́й*] «саман, саморобна цегла з глини і соломи» МСБГ, [*макуша́нка*] «страва з макухи» Ж, [*маку́шенка*] «тс.», [*макýховатий*] «дірчастий, пористий» (про камінь); — р. бр. *маку́ха*, п. makuch, [makucha] «вичавки», слц. [makúch, makucha] «макуха»; — очевидно, похідне утворення від *мак* (мабуть, спершу так називалися вичавки з маку); зіставляється також із швейц.-нім. Mägikuchen «вичавки з маку».— ІУМ Лекс. 329; Дзендзелівський St. sl. 22, 288-289; Шелудько 39; Фасмер—Трубачев II 562; Горяев 200; Brückner 318-319; Machek ESJČS 283.— Див. ще **мак.**

[макýховатий] «з великими волотями» (про очерет); — очевидно, пов'язане з **маку́ха* «маківка, верхівка», можливим похідним від *мак*; пор. р. [*маку́ха*] «верхня частина чого-небудь; верхівка дерева».— Див. ще **мак.**

ма́куш — див. **ма́ковка.**

[макушка] (бот.) «конюшина шаруднива, Trifolium agrarium L. (T. strepens Crantz.)» Mak; — р. [*ма́ку́шка, маку́ша*] «тс.», [*маку́шник*] «конюшина лучна, Trifolium pratense L.», [*мако́вушник*] «конюшина»; — похідне утворення від *мак*; назва зумовлена тим, що квіти конюшини-зібрані в головки, які своєю формою нагадують маківки.— Нейштадт 344—346.— Див. ще **мак.**

[мала́] (вигук, яким звертаються до кобили або корови) О, [*мала́-мала́*] (вигук, яким прикликають корів) МСБГ, [*мленька́-мленька́* (Ме), *мли́нька-мли́нька* Мо] «тс.», *мальо́сь-мальо́сь* «вигук, яким кличуть свиней» Корз;—р. [*малéха-малéха, малéшка-малéшка*] «тс.», [*ма́ли-ма́ли*] (вигук, яким прикликають овець, телят, а також кіз, курей, гусей), [*ма́ля-ма́ля*] (вигук, яким прикликають овець), [*маля́нки-маля́нки*] «тс.», п. mal-mal-mal (вигук, яким прикликають свиней і поросят), [mali, maluś, malusi, maluśki, maluty, malmalski, malu malusie] «тс.», схв. *ма̀лӣнка* (кличка корови), *ма̀лӣнча* (кличка вівці);— пов'язане з *мала́й* (початково як звертання до телят, поросят тощо).— Див. ще **мали́й.**— Пор. **ма́нька**[2].

мала́га «сорт виноградного вина»; — р. бр. болг. *мала́га*, п. ч. слц. malaga, схв. *ма̀лага*, слн. málaga; — запозичено з іспанської мови, можливо, через посередництво французької (фр. malaga); ісп. málaga «тс.» походить від назви провінції (міста) Малага (Málaga) на півдні Іспанії, звідки це вино поширилось.— ССРЛЯ 6, 521; КЭСРЯ 253; Kopaliński 599; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 300; БЕР III 624; РЧДБЕ 355; Вујаклија 537.

[мала́й][1] «хліб із кукурудзи, гороху або проса; круг білої глини Ме; (бот.) просо, Panicum L. Mak», [*мала́йчик*] «бісквіт МСБГ; хлібина; невелика хлібина ЛексПол», [*мела́й*] «кукурудза, кукурудзяний хліб», [*мела́йник*] «тс. ВеЗн; крихкий камінь Ж», [*мила́й*] «вид хліба», [*милаїнець*] «поле, з якого знято кукурудзу» ДзАтл II, [*милаїнє, мила́йниця, мила́йнище*] «тс.» тж; — р. [*мала́й*] «хліб з кукурудзяного борошна; каша з просяного борошна», бр. [*мала́й*] недопечений хліб; хліб з гречаного борошна», п. [małaj] «кукурудзяний коржик» (з укр.), болг. [*мала́й*] «кукурудзяне борошно, кукурудзяний хліб», схв. [*малаj*] «їжа з кукурудзяного борошна»; — запозичення із східнороманських мов; рум. mălái «кукурудзяне борошно; просо; коржик із кукурудзяного борошна», молд. *мэлáй* «тс.» етимологічно неясне; вважається складним словом, утвореним з mei «просо», що походить від лат. milium «просо, пшоно», спорідненого з гр. μελίνη, лит. málnos «тс.», і lai «темно-сірий», яке походить від пізньолат. lajus «неяскравий», етимологічно неясного; пов'язується також з молд. *мэлэéц* «м'який, соковитий», *мэмэлúгэ* «мамалига» (СДЕЛМ 272).— Мельничук Молд. эл. 168; Дзендзелівський Доп. УжДУ II 68; St. sl. 6, 116; Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 160; Фасмер II 562; БЕР III 624; Mikl. EW 181; СДЕЛМ 229, 253; DLRM 490—491; Papahagi 614; Walde—Hofm. II 87.

[мала́й][2] (бот.) «глід, Crataegus oxyacantha L.» МСБГ. [*мала́ек, мала́єц*] «тс.» МСБГ, [*мала́йка*] «сорт дрібних

червоних яблук» МСБГ; — неясне; можливо, запозичення з молдавської мови; пор. молд. *мэлэе́ц* (рум. mălăié) «м'який, соковитий» (про плоди), етимологія якого остаточно не встановлена.— СДЕЛМ 272.— Пор. **мала́й**[1].

[**мала́йда**] «тюхтій» О; — афективне утворення.

[**мала́йка**] (орн.) «дятел, Picus» ВеБ; — неясне.

мала́йці (одн. *мала́єць*) «група народів, що живуть в Індонезії, Малайській Федерації й Таїланді»; — р. бр. болг. *мала́ец*, п. Małajczyk, ч. слц. Malajec, вл. Malajowc, схв. *Мала́јац*, слн. Malájec; — запозичення з англійської мови; англ. malay «малаєць; малайський» походить від тубільного слова Malāyu.— Klein 927.

маламо́нике — див. **малимо́н.**

[**маламу́ра**] «ненажера» О, [*маламу́рити*] «жерти, уминати»; — неясне; можливо, запозичення з тюркських мов (пор. тур. malâmat «переповнений, туго набитий»).

[**мала́нка**[1]] «вечір напередодні Нового року; новорічний обряд з традиційним переодяганням у тварин і фольклорних персонажів; учасник цього обряду; обрядова пісня, яку виконують учасники маланки МСБГ; обрядова гра при покійникові Ж», [*мила́нка*] «тс.» Ж, [*мела́нка*] «переддень Нового року», *мела́нки* (мн.) «тс.», [*мала́нкати*] «виконувати новорічний обряд маланки» Ж, [*маланкува́ти*] «тс.» МСБГ; — р. [*Мела́нки*] «день 31 грудня за старим стилем»; — пов'язане з *Мала́нка* «Меланія» з огляду на те, що переддень Нового року за церковним календарем є днем святої Меланії; значення «гра при покійникові» вторинне.— Див. ще **Мела́нія.**

[**мала́нка**[2]] «блискавка (без грому)» Л, Кур; — р. [*мала́нка, мала́нья*], п. [małanka] «тс.»; — запозичення з білоруської мови; бр. [*мала́нка* (*маля́нка, маланя́, малання́*)] «блискавка (часто без грому)» походить від псл. *m^{b}[]ni «блискавка»; за звуковою подібністю зблизилося з власним ім'ям *Мала́нка.*— Див. ще **мовня́.**

Мала́на, Мала́нка, Мала́ня, Мала́ся, Мала́шка — див. **Мела́нія.**

[**мала́та**] «страва з кукурудзяного борошна»; — запозичення з угорської мови; уг. malátа «солод» походить, очевидно, від слц. mláto «солодові або виноградні вичавки», спорідненого з укр. [*мо́лот*] «пивна гуща; вичавки».— MNTESz II 829; Bárczi 196; Machek ESJČ 368.— Див. ще **мо́лот**[2].

[**мала́тати**] «бити, лупцювати» О, [*малаца́ти*] «тс.» О, [*мала́цкати*] «бити, ляскати долонею» Ж, [*мала́дзнути*] «луснути, вдарити» О; — п. [małatać] «роздирати», [małachać] «тс.»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [*молосува́ти*] «бити, лупцювати» (пор.).

малаха́й[1] «хутряна шапка з широкими навушниками»; — р. бр. болг. *малаха́й* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тат. *малахаі*, телеут. malakkaj «тс.» пов'язується з монг. *малагай* «шапка», калм. maxlă «тс.»; мар. *малахай* запозичене з російської мови.— Фасмер II 502; ГСЭ 3, 127; КЭСРЯ 253; Преобр. I 504; Горяев 200; Шипова 228; Радлов IV 2037; Räsänen Versuch 324; Ramstedt 254.

малаха́й[2] «довгий шкіряний батіг», [*малаха́йка*] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [*мала́тати*] «бити, лупцювати», п. [małachać] «роздирати».— Пор. **мала́тати.**

малахі́т «крихкий мінерал зеленого кольору», *малахі́тник* (спец.); — р. болг. *малахи́т*, бр. *малахі́т*, п. ч. слц. вл. malachit, схв. *малахи̏т*, слн. malahít; — інтернаціональний термін (пор. н. Malachít, англ. фр. malachite «тс.»), запозичений з грецької мови; гр. μαλαχίτης «малахіт» походить від ботанічної назви μαλάχη «мальва, калачики» (за подібністю кольору мінералу і листя рослини), що зводиться до гебр. mallūaḥ «тс.».— CIC[2] 511; СИС 291; Горяев 200; Sł. wyrazów obcych 447; Holub—Lyer 300; БЕР III 626; Frisk II 166.— Див. ще **ма́льва.**

[**малахо́льний**] «дурнуватий» Ме, Сизько; — р. [*малахо́льный*], бр. [*малахольнік*] «тс.», [*малахолле*] «нерозважливість, дивацтво», [*малахольніцтва, малахольства*] «тс.»; — не зовсім ясне; зіставляється (Куркина Этимология рус.

диал. слов 23—25) з цсл. **млохальство** «слабість, неміч», схв. mlahav (*млȍхав*) «слабий», *млȁкав* «в'ялий, слабий», слн. mláhav «тс.», які пов'язуються з псл. *mьl̥čati «мовчати», гр. βλᾱ́ξ «слабий», дірл. malcaim «гнити», що зводяться до іє. *m(e)lāk- «м'який, слабий».— Skok II 439—440; Bezlaj ESSJ II 187; Pokorny 719.— Пор. **мовча́ти.**

[**малаштéвка**] «копистка для вимішування мамалиги» Дз, [*малиштéвка* МСБГ, Ме, *малуштéйка* Дз, *мелиштевка* МСБГ, *милиштевка* МСБГ, *милістéвка* Дз] «тс.»; — запозичення із східнороманських мов; рум. melestéu, молд. *мелестéу* «тс.» походять від уг. mállasztó < mállasztani «розсипати, руйнувати», похідних від mállik (<márlik) «кришитися, розсипатися», спорідненого, можливо, з már «кусати, жалити».— Мельничук Молд. эл. 168; СДЕЛМ 253; DLRM 491; MNTESz II 830; Bárczi 196—197.

[**малив'я́нка**] (орн.) «вільшанка, Erithacus rubecula L.» Дейн; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *мали́нівка* «тс.» (див.).

[**малиґáрня**] «парник, розсадник» Ж; — неясне.

мали́й, [*мал* Ж, *малéзний*, *маленéцький* О, *малéнечкий*], *малéнький*, *малéсенький*, [*малéсечкий*], *малéчий*, *малíсінький*, *малувáтий*, [*малю́сенький*], *малю́сінький*, [*малю́хний*, *малю́цький*, *малю́чкий*], *манéнький*, *манéсенький*, *манíсінький*, *маню́ній*, [*манюпу́ній*, *манюпу́сінький*], *маню́сінький*, *мáсінький* усн., *масю́ненький*, *масюпу́ній* усн., *масю́сенький*, *масю́сінький*, *маленя́* «маля», *маленя́тко*, *малéньство* «дитинство, [малятко]», [*мáлеч*], *малéча*, *мали́зна* «невелика кількість; дрібниця», [*мали́шко*] «малятко», *мáлість* «малий розмір; дитинство», [*мáліг*] (*мáліч*?) «ягнята; курчата» Ж, [*мáліч*] «дрібнота», *малю́к*, [*малю́ство*] «абищиця, дрібниця» Ж, [*малю́та*] «малюк, карлик», [*малю́х*] «малий чоловік» ВеУг, *маля́*, *маля́вка*, *маля́тко*, [*маль*] «молодняк овець» Ж, [*мальвá*] «дрібна риба» Дейн, [*мальгá*, *малькá*] «тс.» тж, *мальóк*, [*мáльство*] «дитинство», [*мали́ти*] «применшувати, зменшувати», *мали́тися* «поводитися, як дитина», *малíти*, [*мáлечко*] «ледве; небагато» О, *мáло*, *малувáто*, *бéзмаль* «замалим», *змáлечку*, *змáлку*, *змáлу*, *замали́й*, *замали́м*, *замáло*, [*замáлом*], [*нáмáлі*] «обмаль» Г, Ж, [*нáмаль*] «тс.», [*неóмаль*] «майже» ВеЛ, [*óмалі*] «обмаль» Ж, [*óмаль*, *обмáлкувато*] «тс.», *óбмáль* СУМ, Ж, [*пóмалий*] «малуватий Г; занадто малий Нед», [*помáлéньки*] «помалу» Нед, *помалéньку*, *помалéсеньку*, [*помали́*] «трохи, повільно», *помáлу*, [*помáльше*] «повільніше» ВеЛ, *помалю́сіньку*, [*помалю́х*] «повільний чоловік» Нед, [*помали́ти*] «применшити; зшити меншим за мірку», [*примали́й*] «замалий», *умáли́ти*, *умаля́ти*, [*умалькувáти*] «зменшити»; — р. *мáлый*, бр. *малы́*, др. *малыи*, п. вл. нл. mały, ч. слц. malý, полаб. molĕ, болг. *мáлък*, м. *мал*, схв. *ма̑лӣ*, слн. máli, стсл. **малъ**; — псл. malъ; — споріднене з лат. malus «поганий, нікчемний» (<«малий, недостатній»), гот. smals «малий», двн. smal «тс.», нвн. schmal «вузький, тонкий, худий», дангл. smæl «малий, дрібний», англ. small «тс.», гр. μῆλον «дрібна худоба, вівці», дірл. míl «тварина»; іє. *mōl-/mēlo- «малий», з яким іноді пов'язується також псл. *molti «молоти», укр. *молóти*; менш обгрунтоване зіставлення (Meillet MSL 9, 146) з гр. μῶλυς «ослаблений, виснажений».— Фасмер II 564; Преобр. I 505—506; Горяев 201; Brückner 320; Machek ESJČ 349; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 215; Schuster-Šewc 881; БЕР III 622—623; Младенов 287—288; Мартынов Язык 77—78; Мельничук Этимология 1984, 141; Skok II 374—375; Bezlaj ESSJ II 163—164; Критенко Вступ 519, 556; Bern. II 13—14; Mikl. EW 181; Белецкий Принципы 106; Kluge—Mitzka 661; Klein 1461; Walde—Hofm. II 19—20; Pokorny 724.— Пор. **мацéнький.**

[**мали́к**] «задня частина шиї; горб, наріст О», [*малю́к*] «ямка між лопатками під гривою коня; одна з хвороб коней; старий кінь» О, [*маню́к*] «кінь з увігнутою спиною» ВеНЗн, [*маликувáтий*] «з увігнутою спиною» (про тварин), [*малигувáтий*] «тс.»; — п. malik «одна з хвороб коней і волів (підшкірні гулі на

шиї і лобі); кінь, хворий на цю хворобу» (з укр.), malikowaty «з запалим хребтом» (про коня); — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни деетимологізованого слова [*гамали́к*] «карк», зближеного з *мали́й* (пор. [*ма́ли́к*] «карлик, горбань», вл. malk «карлик», схв. *ма̀лик*, *ма́лик* «тс.; диявол», слн. malik «мара, потвора»).— Brückner 319; Skok II 374; Bezlaj ESSJ II 164; Bern. II 14.— Див. ще **гамали́к.**— Пор. **мали́й.**

[**малимо́н**] «невдало спечений хліб; вайло; тюхтій» Л, [*маламо́нике*] «ласощі» Корз, [*малімо́нський*] (у виразі [*м-ка мука*] «найкращий сорт пшеничного борошна») Л, [*маримо́нський*, *мармо́нський*] «тс.» Л; — бр. [*малимоники*] «ласощі (для дітей)»;— запозичення з польської мови; п. marymoncki (marymoncka mąka) походить від назви м. Маримонт (Marymont) під Варшавою, де містилися млини, на яких вироблялося борошно високої якості; в українській мові слово [*малимо́н*] (первісно, мабуть, «булка, печиво високої якості») зазнало негативного переосмислення.— SW II 890.

мали́на (бот.) «Rubus idaeus L.», *малині́вка* «малинова наливка», [*мали́нич*] «зарості малини» О, *мали́нник* «тс.; [малиновий мед, квас; сироп з малини МСБГ]», [*мали́новка*] «сорт яблук, що мають запах малини» МСБГ, [*малиня́к*] «малинова наливка; сироп з малини МСБГ», *мали́новий* «червоний, кольору малини»; — р. болг. *мали́на*, бр. *малі́ны*, п. ч. слц. нл. malina, вл. malena, полаб. molainə̆, м. *малина*, схв. *ма̀лина*, слн. malína, стсл. **малина**; — псл. malina; — загальновизнаної етимології не має; зіставляється з лит. mė̃lynas «синій», meĩsvas «синюватий», лтс. meĩns «чорний; брудний», прус. mīlinan (зн. в. одн.) «пляма», melne «синя пляма», гр. μέλας «чорний», гот. mēljan «писати», свн. mal «пляма», нвн. malen «малювати», дінд. malináḥ «брудний; чорний», málaḥ, málam «бруд» (ie. *mōl-/mel- «чорний, синій, пляма»); пов'язується також з лат. mōrum «шовковиця, ожина», гр. μόρον «шовковиця» (Machek ESJČ 349; Jm. rostl. 101; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 214), з псл. malъ «малий», укр. [*маль*] «молодняк овець», гр. μῆλον «вівця, коза» (Булаховський Вибр. пр. III 360—361; Loewenthal ZfSlPh 7, 408; PBrB 54, 477).— Фасмер—Трубачев II 563; Brückner 319; Schuster-Šewc 881—882; БЕР III 627; Младенов 287; Skok II 363; Bezlaj ESSJ II 164; Bern. II 12; Mikl. EW 181; Trautmann 178; Matzenauer LF 10, 59—60; Bezzenberger BB 16, 217; Uhlenbeck 219; Walde—Hofm. II 122—123; Pokorny 720—721.

мали́нівка (орн.) «вільшанка, Erithacus rubecula L.»; — р. *мали́новка*, бр. *малі́наўка*, п. [malinówka] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *мали́новий* «червоний» з огляду на оранжево-рудувате забарвлення горла і грудей птаха; пор. і лат. rubecula, пов'язане з ruber «червоний».— Див. ще **мали́на.**

мали́но́вий (у виразі *м. дзвін* «дзвін приємного, м'якого тембру»); — р. *мали́новый*, бр. *малі́навы* «тс.»; — пов'язане з *мали́й*, [*маль*] «молодняк овець»; первісне значення «властивий дзвіночкам, що їх вішають на шию вівцям»; пізніше зазнало зближення з *мали́на* за ознакою приємності.— Фасмер II 563.— Див. ще **мали́й.**

[**мали́сник**] «здобний корж або булка з кукурудзяного борошна; пиріг з вишнями, який печуть на зеленому листку» МСБГ; — результат видозміни деетимологізованого, можливо, на грунті молдавської мови, слова *нали́сник* (пор. молд. [*малисни́к*] «тс.»), очевидно, зближеного з *мала́й*.— Мельничук Молд. эл. 168.— Див. ще **нали́сник.**

ма́лиця «верхній одяг з оленячої шкіри (у народів Крайньої Півночі)»; — р. *ма́лица*, *ма́лка*, бр. *ма́ліца* «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з ненецької; пор. ненецьке mālit'e, mālicea «хутро», звідки також комі malitśa «тс.».— Фасмер II 563.

мали́вка — див. **магле́вка.**

[**малі́ґна**] «лихоманка з маренням» Ж, [*малі́ґра*] «тс.» Ж; — п. maligna «тс.», ч. maligní «згубний, небезпечний для здоров'я і життя», слц. maligny, схв. *ма̀лīган* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. maligna (febris) «злісна (гарячка)» є формою жін. р. складного

прикметника malignus «згубний, лихий», утвореного з основ прикметника malus «поганий, підступний», очевидно, спорідненого з двн. днн. smals «малий», псл. malъ, укр. *малúй*, та дієслова gigno «народжую» (лат. ст. genō «тс.»), пов'язаного з genus «походження, рід, плем'я».— Richhardt 76; Kopaliński 599; Holub—Lyer 300; Walde—Hofm. I 594, 597, II 19—20.— Див. ще **ген**[1], **малúй.**— Пор. **малярíя.**

[**малітáн**] «жовтий (неміцний) турецький тютюн» Л, ЛЖит; — бр. *мультáн* «сорт тютюну», *мультáнка* «турецький тютюн у листках»; — неясне.

[**малíцкати**] «ссати» О; — очевидно, віддалено споріднене з р. [*молсáть*] «ссати, гризти (кістку)», ч. mlsati «ласувати», слц. mlsat' «тс.», ірл. mlas «смак».

малорóс (заст.) «українець», *малорýс* «тс.», *Малорóсія*, *малоросíйський*, *малорýський;* — р. *малорóсс*, *малорýс*, *Малорóссия*, бр. *маларýс*, п. Małorus, ч. слц. Malorus, болг. *малорýсин*, схв. Màlorus, слн. Malorús; — складне слово, що виникло на основі старої назви України *Малая Россия*, кальки гр. Μικρά Ρωσσία «тс.» (з 1292 р.); середньогрецька назва склалася в канцелярії константинопольських патріархів у зв'язку з потребою відрізнення південноруських земель від північноруських, які там дістали назву Μεγάλη Ρωσσία «Велика Русь, Великоросія».— Кримський Укр. гр. 18—20; Тв. III 65—66, 201—206; Фасмер II 564.— Див. ще **малúй, Росíя.**— Пор. **великорóс.**

[**малóшниця**] (зоол.) «джерелянка, Bombina bombina L.» Дейн;— похідне утворення від *молокó*; назва мотивується тим, що, за народним повір'ям, ця маленька жабка, вкинута у посуд з молоком, охолоджує його і не дає йому скиснути (Даль IV 559).— Див. ще **молокó.**

малювáти, [*мáлево*] «малюнок», *малювáльник*, *малювáння*, *малю́нок*, [*мальóванець*] (театр.) «фігурант» Ж, [*мальованúк*] «ремісник, що фарбував полотно для спідниць» О, *мальóванка* «спідниця з розмальованого полотна; [полотно, розмальоване кустарним способом О; барвиста хустка Ж; пензель; малюнок Пі]», [*мальваньча*] «спідниця з фарбованого полотна» О, [*мальовúдло*] «губна помада» МСБГ, [*мальовúло*] «малюнок, картина» Ж, [*мальóвка*] «розфарбовування», *мальовнúцтво* «малярство», [*малівнúй*] «мальовничий» Ж, *малювáльний*, *мальóваний*, [*мальовнúй*], *мальовнúчий*, ст. *малеване* (1627), *малювать* (1731); — р. *малевáть* (з укр.), бр. *малявáць*, п. malować, ч. malowati, слц. mal'owat', вл. molować, нл. molowaś, полаб. mol'ă «малює», схв. *мáлати*, слн. málati; — запозичено з німецької мови (можливо, через посередництво польської); нвн. malen «малювати» походить від свн. mālen «позначувати; креслити, фарбувати, малювати», двн. mālōn (mālēn) «малювати, креслити», спорідненого з гот. mēla «письмо», mēljan «писати, креслити», дісл. mǣla «малювати», псл. malina, укр. *малúна.*— ІУМ Лексика 460; Шелудько 39; Richhardt 76; Фасмер II 562; Преобр. I 505; Горяев 200; SW II 859; Machek ESJČ 349; Holub — Lyer 300; Holub—Kop. 214; Mikl. EW 181; Kluge—Mitzka 456.— Див. ще **малúна.**— Пор. **мáляр.**

[**малюґовáтий**] «вугруватий, прищавий» (про тварин) ВеУг; — неясне; може бути зіставлене з [*малигувáтий*] «з увігнутою спиною» (про тварин) або з м. *малига* «віспина, висип», *малигав* «віспуватий».

[**Малюзúна**] «русалка» Ж; — ч. слц. Meluzína «міфічна істота, що уособлює вітер»;— через посередництво чеської і словацької запозичено з західноєвропейських мов; нім. англ. Melusine, фр. Mélusine є іменем феї з французького середньовічного лицарського роману; етимологія імені неясна.— Kopaliński 620; Machek ESJČ 359; Holub—Lyer 309; Holub—Kop. 220; NSD 1548.

малю́к — див. **малúк.**

[**малявка**] (іхт.) «гірчак, Rhodeus sericeus amarus Bloch» Шарл — Тат; — р. бр. [*малявка*] «тс.»; — похідне утворення від *малúй*; назва зумовлена невеликим розміром тіла гірчака (завдовжки не більше 8,5 см.).— Усачева Этимология 1974, 111; Сабанеев 360.— Див. ще **малúй.**— Пор. **моля́вка.**

[**маля́гати**] «невміло, неоковирно писати» МСБГ, [*маля́ґати*] «тс.» тж; — афективне утворення, пов'язане з *малюва́ти* (див.).

ма́ляр «художник; робітник, що фарбує стіни приміщень і под.; [фарбувальник ниток; ремісник, що вибивав орнаменти на спідницях О]», *маляре́нко, маляри́ха, малярі́вна, маля́рка* «художниця; дружина маляра», *маля́рня, маля́рство, маляруно́к* «учень маляра», *малярува́ти*, ст. *маляръ* (1600—1605); — р. бр. *маля́р*, п. malarz, ч. malíř, слц. maliar, вл. moler, нл. molaŕ, схв. *мȁлер, мòлер*, слн. málar; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. Máler «тс.» (<свн. mâlære «художник») пов'язане з malen «малювати».— Шелудько 39; Richhardt 76; КЭСРЯ 254; Фасмер II 565; Преобр. I 506; Горяев 200; Brückner 319; Machek ESJČ 349; Holub — Lyer 300.— Див. ще **малюва́ти.**

малярі́я, *маля́рик* «хворий на малярію», [*малярі́йник*] (ент.) «комар-довгоніг» Дейн, *малярі́йний;* — р. *маляри́я*, бр. *маляры́я*, п. malaria, ч. malárie, слц. malária, вл. malarija, болг. *мала́рия*, м. *маларија*, схв. *мàлāрија*, слн. *malárija;* — запозичення з італійської мови; іт. malária «малярія» виникло на основі словосполучення mala aria «погане повітря» (причиною захворювання певний час вважалося важке повітря на болотах), в якому mala походить від лат. mala, форми жін. р. прикметника malus «поганий», а aria «повітря» зводиться до лат. āēr «тс.», що походить від гр. ἀήρ «туман, повітря».— КЭСРЯ 254; СИС 291; Kopaliński 599; Holub—Lyer 300; БЕР III 625—626; Klein 926—927.— Див. ще **аеростáт, малíгна.**

ма́ляс «густа брунатна рідина, що залишається як відходи при цукроварінні», [*маля́са*], *меля́са* «тс.», [*маляско́вий*]; — р. *мела́сса*, бр. *ме́лес*, [*маля́с, мала́с*], п. ч. слц. вл. melasa, болг. *мела́са*, схв. *мелàса*, слн. melása; — через посередництво французької і, можливо, німецької мов (фр. mélasse «меляса», н. Melásse) запозичено з іспанської; ісп. melaza «тс.» пов'язане з miel «мед», що походить від лат. mel «тс.», спорідненого з гр. μέλι, дірл. mil, гот. milit, хет. milit «тс.».— ТСБМ III 135; Holub—Lyer 308; Holub—Kop. 220; БЕР III 726; Dauzat 467; Walde—Hofm. II 61—62.— Пор. **омеля́с.**

[**маля́цкати**] «невміло фарбувати, мазати» МСБГ, [*маля́цнути, мала́цкати, мала́цнути*] «тс.» МСБГ; — афективне утворення на основі дієслова *малюва́ти.*

ма́льва (бот.) «рожа, Alcea L.; калачики, Malva L.», *ма́львові;* — р. *ма́льва* «рожа», бр. *ма́льва* «калачики», п. вл. malwa, ч. слц. malva, болг. *ма́лва*, схв. *малва*, слн. málva «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. malva, як і гр. μαλάχη, походить від гебр. mallūaḥ «тс.», спорідненого з mélaḥ «сіль; їдкий, палючий», пов'язаним з арам. milḥā, ар. milḥ, ак. milu «тс.»; на рожу назву перенесено за схожістю плодів обох рослин (Вісюліна—Клоков 186—187).— СІС² 511; СИС 291; Фасмер II 564; Преобр. I 506; Горяев 201; Kopaliński 601; Holub—Lyer 300; Kluge—Mitzka 457; Walde—Hofm. II 17—18; Frisk II 166; Klein 928.— Пор. **малахíт.**

мальва́зія «сорт раннього винограду; солодке вино з винограду цього сорту»; — р. *мальва́зия*, бр. *мальва́зія*, п. małwazja, małmazja, ч. malvaz, ст. malvazie, слц. malvázia, болг. *малва́зия*, схв. *малвàсија, малвàзија, мàлвāзија*, слн. malvázija «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. malvasia «сорт червоного винограду та вино з нього» походить від слат. malmasia «тс.», пов'язаного з назвою грецького міста Μονεμβασίᾱ (<μον-εμβασίᾱ), де виробляли цей сорт вина; назва складається з основ слів μόνος «один, єдиний» та ἔμβασις «вхід, в'їзд» (місто дістало таку назву через те, що з'єднувалося з суходолом лише одним вузьким молом); за іншими джерелами, первинною є французька назва того ж міста Malvoisie, оскільки його заснували на початку XIII ст. н. е. французи (Machek ESJČ 349).— Kopaliński 601; Brückner 320; Holub—Lyer 300; Вуjаклија 537; Klein 928—929.

Мальві́на (жіноче ім'я); — р. *Мальві́на*, бр. *Мальві́на*, ч. Malvína, болг. *Малви́на*, схв. *Мàлвīна*, *Малви́на*; — запозичення з західноєвропейських мов, остаточно не з'ясоване; нім. Malwine виводять від двн. mahal «судові збори» і wini «подруга» (Вл. імена 139; Paul Kl. Vnb. 47), фр. Malvina, іт. Malvina «тс.» пов'язують з лат. malva «мальва» (Dauzat Dict. des noms 410).

[**мальга́ва**] «яруга» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з р. [*маля́г*] «дрібний молодий лісок», [*маля́га*] «тс.».

[**мальо́ванка**] «джерело, струмок» МСБГ; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [*маля́на*] «пережиток язичництва — звичай справляти жертвоприношення біля джерела або біля лісу», яке виводиться від [*ма́лить*] «дробити; ділити на малі частини» (СРНГ 17, 348).

[**мальо́на**] «диня» МСБГ, [*ме́льон*] «тс.» Ж;— п. [malon], melon, ч. meloun, слц. melón, вл. melona, схв. *мело́на*, слн. melóna «тс.»; — через посередництво західнослов'янських і західноєвропейських мов (н. Melóne < свн. melōne, melūn(e), фр. melon, іт. mellone) запозичено з латинської; лат. mēlō (-ōnis) «тс.» виникло в результаті скорочення складного слова mēloperō «яблукоподібний гарбуз», що походить від гр. μηλοπέπων «тс.», букв. «яблукоподібний спілий плід», утвореного з μῆλον «яблуко», яке вважається середземноморським словом неясного походження, і πέπων «спілий», очевидно, спорідненого з дінд. pakvá- «варений, спілий», псл. *pekti «пекти».— Brückner 328; Kopaliński 619—620; Sł. wyr. obcych 426; Machek ESJČ 359; Holub—Lyer 309; Holub—Kop. 220; Kluge—Mitzka 473; Klein 960; Walde—Hofm. II 64; Frisk II 226.

мальо́сь-мальо́сь — див. **мала́**.

[**ма́льта**] «розчин цементу з камінням для будування криниці» О; — р. [*ма́льта*] «гірська смола, асфальт», п. malta «вапно з піском для штукатурення», ч. слц. вл. malta «будівельний розчин (суміш піску з вапном або цементом)», болг. діал. м. *ма́лтер*, схв. *мāлта*, *мàлтер*, слн. málta «тс.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; н. Mörtel «розчин вапна», [Málter] «тс.» походить від лат. mortārium «тс.», яке пов'язується з morētum «їжа (суміш сиру з часником, олією та ін.)» з неясною етимологією (можливо, від кореня ie. *mer- «терти»); як джерело запозичення слов'янських слів вказуються також іт. malta «смола; вапно» (<лат. malt(h)a «тс.») з гр. μάλθα «суміш воску і смоли для замазування щілин у човні» (Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 214; Machek ESJČ 349).— Онышкевич Исслед. п. яз. 244; SW II 860; БЕР III 629; Skok II 363; Bezlaj ESSJ II 164.

мальто́за «цукриста речовина, солодовий цукор»; — р. бр. *мальто́за*, п. ч. вл. maltoza, слц. слн. maltóza, болг. схв. *малто́за*; — запозичення з англійської мови; англ. maltose «тс.» утворено від malt «солод», що походить від дангл. mealt, malt «тс.», спорідненого з днн. malt, гол. mout, двн. свн. malz, нвн. Malz «тс.», дінд. mṛdúḥ «м'який, ніжний», псл *moldъ, укр. *молодій*.— CIC² 511; СИС 291; Sł. wyr. obcych 448; Holub—Lyer 300; Dauzat 453; Klein 929.

мальфі́вниця — див. **мольфа́р**.

ма́ма, [*ма*, *маме́ха* Л], [*мами́зна*] «спадщина після матері» НЗ УжДУ 26/2, *мамі́й*, *ма́мка*, [*ма́мойка*] О, [*ма́мсик*] «мамій», *маму́ля*, [*мамуни́йка*, *мамунцу́ня*] О, *маму́нця*, *мамуня*, *мамуся*, [*мамусь*] ВеЛ, [*мамуха*] Л, [*мамці́й*] «мамій» Ж, [*мамцюсь*] «матуся» ВеЛ, *ма́мця*, [*ма́мчич*] «син мамки», [*мамчу́р*] «мамій», *ма́мин*, *ма́мкати* «часто кликати матір», *мамкува́ти* «бути мамкою (годувальницею)», [*ма́мчити*] «тс.», [*змамчі́ти*] «втратити здатність бути годувальницею» Ж; — р. бр. др. болг. м. *ма́ма*, п. слц. вл. нл. mama, ч. слн. má̄ma, полаб. mamoĭ, схв. *мā̀ма*;— псл. mama; — споріднене з лит. mamà «мати», лтс. mama «тс.», лат. mamma «тс.; груди», гр. μάμμη, μάμμα «мати, баба», алб. mëmë «мати», дінд. māma «дядько»; ie. *mama «мати»; виникло в дитячій мові шляхом повторення складу ma, подібно до *ба́ба*, *дя́дя*, *та́то*.— Бурячок 20—21; Фасмер II 565; Преобр. I 506—507; Горяев 201; Brückner

321; Machek ESJČ 355; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 215; Schuster-Šewc 882—883; БЕР III 631; Младенов 288; Bezlaj ESSJ II 164; Критенко Вступ 504; Трубачев Терм. родства 7; Bern. II 14—15; Mikl. EW 182; Trautmann 168.— Пор. **ма[1], ма́ти[1].**

[**мама́й**] «кам'яна статуя в степу»; — слц. mamaj «йолоп, бовдур»;— запозичення з тюркських мов; пор. тат. *мамаі* «страховисько, яким лякають дітей»; від імені татарського хана, переможеного в бою з Димитрієм Донським.— Фасмер II 565.

мамали́га «густа каша з кукурудзяного борошна», [*мамали́ґа*] «тс.» Ж, [*мамали́жник*] «посуд, у якому варять мамалигу; мамалига, спечена з сиром МСБГ»; — р. бр. *мамалы́га*, п. mamałyga (з укр.), слц. mamaliga, болг. *мамали́га*, м. *мамалига*, схв. *мамàлуга*, mamàliga; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мэмэли́гэ*, рум. mămăligă «тс.» пов'язане з іт. mèliga, mèlica «сорго», melicone «кукурудза», спорідненими з miglio «просо, пшоно», що виникло з лат. milium «тс.», спорідненого з гр. μελίνη «просо», лит. málnos (мн.) «тс.»; виводиться також (СДЕЛМ 272) від болг. [*маму́л*] «кукурудза».— Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 136; Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 160—161; Фасмер II 565; ГСЭ 3, 121; Преобр. I 507; Горяев 201; БЕР III 632; Младенов 288; DLRM 485; Bern. II 15; Mikl. EW 182; Walde—Hofm. II 87—88.

[**мамка**] (бот.) «ріжки, Claviceps purpurea Tul.» Mak; — похідне утворення від *ма́ма*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ріжки використовуються як лікувальний засіб у гінекологічній та акушерській практиці (пор. іншу назву ріжків [*маточні ріжки*]).— Словн. бот. 464; Лік. росл. 222.— Див. ще **ма́ма.**

[**ма́мляти**] «мляво працювати; поволі йти; повільно, неохоче їсти Ж; невиразно, незрозуміло говорити МСБГ», [*ма́млєти*] «повільно, неохоче їсти» Ба, [*мамля́й*] «пиріг з тіста, замішаного з борошна і вареної картоплі» Корз, [*мамлій*] «вайлувата, ледача людина» МСБГ; — р. [*ма́млить*] «повільно жувати; мляво працювати» СРНГ, *мя́млить* «повільно, невиразно, в'яло говорити; занадто повільно щось робити», бр. *мя́мліць* «незрозуміло, невиразно і в'яло говорити», п. mamłać «мляво жувати», mamlać «марудитися; бурмотіти», ч. [mamlati] «обсосувати; жмакати; нерозбірливо говорити», mamlas «вайло», вл. mamlić «марудитися; шепелявити», mumlić «повільно їсти», нл. momliś «тс.; неясно говорити», болг. [*мамо́ля*] «невиразно говорю», м. *мамоли* «бурмоче», *мемоли* «тс.», схв. *мàмољити* «нерозбірливо говорити», *мамӯљати* «жувати з закритим ротом», слн. momljáti «невиразно, тихо говорити; жувати з закритим ротом»; — афективне звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*ма́мрати*], *ми́мрити*, двн. mammalon «бурмотіти», хет. mema- «говорити».— Фасмер III 30; Machek ESJČ 350; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 215; Schuster-Šewc 883; БЕР III 633; Skok II 366—367; Bezlaj ESSJ II 194.— Пор. **га́млати, ма́мрати, ми́мрити, момота́ти.**

ма́монт (зоол.) «вид слона льодовикового періоду, Elephas primigenius», *ма́му́т* «тс.»; — р. *ма́монт*, бр. *ма́мант*, п. ч. слц. вл. mamut, болг. *мамо́нт*, *маму́т*, м. *мамут*, схв. *мàмӯт*, *мàмут*, слн. mámut; — через посередництво російської мови запозичено з мов народів Півночі; остаточно визначеної етимології не має; пов'язується з як. mamut «тс.», похідним від mamma «земля», оскільки якути вважали, що мамонти живуть у землі (Преобр. I 507; Brückner 321; Kopaliński 601; Machek ESJČ 350; Holub—Kop. 215); виводиться також (Räsänen ZfSlPh 21, 293—294; Sł. wyr. obcych 448; Holub—Lyer 301) із зах.-тунг. ŋamendi «ведмідь»; є думки про хантийське (Gamillscheg 584) та ненецьке (Kiparsky ZfSlPh 26, 296—297) походження; звукова форма *ма́му́т* з'явилася через посередництво польської і західноєвропейських мов (пор. н. Mámmut, фр. mammouth «тс.»).— СИС 291; КЭСРЯ 254; Фасмер II 566; Быстров Природа 1953/3, 110—113; Горяев 201; Kluge—Mitzka 457.

[**мамошник**] (бот.) «котяча м'ята паннонська, Nepeta pannonica L. (Nepeta nuda L.)» Mak; — неясне.

[**ма́мрати**] «мляво працювати; повільно й неохоче їсти Ж, МСБГ; говорити незрозуміло, марити; нишпорити», [*ма́мра*] «той, хто повільно працює, їсть», [*мамра́вець*] «тс.», [*мамра́вий*] «такий, що мляво їсть» Ж; — п. [mamrzeć] «бурмотіти», [mamroczeć], mamrotać «тс.», ч. [mamrati] «бурчати», болг. *мъ̀мря* «говорю неясно, буркотливо», схв. *мр̏морити* «бурмотіти», *мр̏мељити* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*ма́мляти, ми́мрити*].— Machek ESJČ 350.

[**мамро́та**] «відходи при очищенні нафти, що використовуються як коломазь» ВеЗа; — неясне.

[**ма́мси**] «подушечки для друкування візерунків на полотні; палітурки» Ж;— неясне.

мамý́ла «вайло, тюхтій, телепень; [гульвіса Пі]», *мамулюва́тий* «вайлуватий»; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *ма́мляти*.— Machek ESJČ 350; Holub—Lyer 301; Holub — Кор. 215.— Див. ще **ма́мляти.**

[**мамý́лити**] «бруднити, гидити» Г; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *мул*; пор. інші подібні дієслова з подвоєнням першого кореневого приголосного *ба́бляти, ба́брати, по́рпати* та ін.— Див. ще **мул**[1].— Пор. **ба́брати.**

[**мамý́н**] «злий дух, що забирає жінок, морочить людей», [*мамуна*] «бісиця» Шух;— п. [mamuna] «злий дух в образі жінки; спокуса»; — очевидно, запозичення, пов'язане з болг. *мамý́на* «мавпа», схв. *мàмун*, тур. maymun «тс.», яке зводиться до перс. maymun «тс.; злий дух, диявол»; на польському (і, можливо, українському) грунті зазнало формального зближення з mamona (*мамо́на*) «дух наживи; майно».— Кобилянський Мовозн. 1980/1, 43; Brückner 321.— Див. ще **мамо́на, мо́йма.**

[**мамý́на**] «замаскована фігура Г; личинка, машкара ВеЛ», [*мамý́нка*] «лялька» ВеЛ; — неясне; можливо, пов'язане з [*мамý́н*] «злий дух» або з п. mamić «обманювати».

[**мамура**] (бот.) «кам'яниця арктична, Rubus arcticus L.» Mak; — р. [*мамýра*] «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з фінської: фін. maamurain «тс.»; думка (Преобр. I 507; Горяев 201; Mikl. EW 182; Matzenauer LF 10, 60) про тюркське походження р. [*мамýра*] (з тур. чаг. ma'mur «квітучий, який перебуває в доброму стані») неприйнятна з погляду лінгвогеографії.— CIC[2] 511—512; Фасмер II 566; Kalima 162.

[**мамýха**] «пух на грудях та між ногами у птахів» ВеНЗн; — неясне; можливо, видозмінений результат контамінації слів *мох* і *пух*.

манажéрія — див. **менажéрія.**

[**манарíна**] «сокира» О; — неясне.

[**мана́тиси**] «бути подібним (до когось чи до чогось)» МСБГ, [*мина́тиси*] «тс.» МСБГ; — неясне.

[**мана́тка**] (бот.) «пшениця м'яка, Triticum vulgare Vill.» ВеБ, Mak; — результат десемантизації та регресивної асиміляції в слові *бана́тка* «тс.», пов'язаному з назвою історичної області *Бана́т*, і, можливо, зближення його з фонетично схожим *мана́тки*.

мана́тки (мн.) «пожитки», [*мана́тка*] «хустка; поганий одяг», *мана́ття* «пожитки; старий одяг», [*мана́ття*] «тс.» Бі; — р. *мана́тки* «речі, пожитки», [*манатьё*] «старий одяг, ганчір'я», [*мана́ты*] «речі, пожитки», [*манать я́*] (застар.) «поношений одяг», [*мана́тя*] «білизна», бр. *мана́ткі* «тс.», др. *манатия* «мантія», *манотия, манотъка, манътка* «тс.», п. manatki «пожитки, майно» (з укр.?); — запозичене в давньоруську мову з грецької; сгр. μαντίον, μάντιον «плащ» походить з лат. mantum «тс.», утвореного від mantellum «покривало, плащ»; п. manatki пов'язується також з іт. manata «сніп, пригорщ», спорідненим з лат. manus «рука» (КЭСРЯ 254; Brückner 321; Sł. wyr. obcych 413).— Бондалетов Этимология 1980. 69; Фасмер II 567; Преобр. I 509; Горяев 201; Bern. II 17; Mikl. EW 183.— Див. ще **ма́нтія.**

[**манато́к**] «маєток» Пі; — очевидно, результат контамінації слів *ма́єток* і *мана́тки* (див.).

[**мана́х**] «стояк водостічної труби в ставку» ЛЧерк; — бр. [*мана́х*] «бутиль на 3—5 л»; — неясне; можливо, пов'я-

зане з *моná́х* «чернець» за подібністю самотнього стояка до ченця.

[**мана́ш**] «їжа, яку беруть на роботу або в дорогу» МСБГ; — пов'язане з ч. *menáž* «спільна їжа».— Див. ще **мена́ж.**

[**манга́лица**] «порода кучерявих свиней» Доп. УжДУ II; — запозичення з угорської мови; уг. mangalica (порода свиней, що добре відгодовуються) походить від схв. *мангу̏лица* «свиня мангулицької породи», *мангòлица* «те.», етимологічно неясного.— Орос Доп. УжДУ II 75; MNTESz II 837; Skok II 369.

ма́нга́н (заст.) «марганець», *манганíн* «сплав міді з марганцем та нікелем», *манганíт* «руда марганцю»; — р. *манга́ни́т* «те.», п. ч. вл. mangan «марганець», слц. слн. mangán, болг. *мангáн*, м. *манган*, схв. *мàнгāн* «те.»; — запозичення з німецької мови; н. Mangán походить від іт. manganese «те.», що є перекрученою формою слат. magnesia «магнезія» або зводиться до гр. μάν «так, справді» і γάνυμι «проясняю, наводжу блиск».— СІС² 512; СИС 291; Волков 31; Фигуровский 89; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; РЧДБЕ 423; Klein 932.— Пор. **ма́рганець.**

[**мангеру́шок**] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees. (Aster chinensis L.)» Ж; — неясне.

ма́нго (бот.) «тропічне плодове дерево, Mangifera indica L.»; — р. болг. *ма́нго*, бр. *ма́нга*, п. ч. слц. mango, схв. *мàнго*, слн. mángo; — через посередництво західноєвропейських мов (англ. фр. mango, н. Mango(pflaume)) запозичено з португальської; порт. manga походить від мал. mangga «те.», джерелом якого є там. mān-kāy (букв.) «плід дерева ман (mān)».— СІС² 502; СИС 291; ТСБМ III 101; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; РЧДБЕ 423; Dauzat 455; Klein 933.

[**манго́лії**] (заст.) «примхи» МСБГ, [*манголíст*] (заст.) «примхлива людина» МСБГ; — неясне.

ма́нго́льд (бот.) «сорт буряків, Beta esculenta Gärke subsp. cicla Moq.»; — р. *мангóльд*, бр. *ма́нгальд*, ч. слц. вл. mangold, нл. małgot, схв. *мàнголд*, слн. mángold «те.»; — запозичення з німецької мови; нвн. Mángold, свн. man(ne)golt споріднене з гол. mangelwortel «те.»; дальша етимологія неясна; припускається зв'язок з власним іменем двн. Managold.— СІС² 512; СИС 291; Holub—Lyer 301; Kluge—Mitzka 459.

ма́нгри «зарості тропічних узбереж», *ма́нгро́вий;* — р. *ма́нгровый*, бр. *ма́нгравы*, п. mangrowe «мангри», ч. слц. mangrovy «те.», вл. mangrovc «мангрове дерево», болг. *ма́нгров* «мангри», схв. *мàнгрова*, *ма́нгрова* «те.», слн. mángrovec «мангрове дерево»; — запозичення з англійської мови; англ. mangrove «тропічний ліс на низьких мулистих берегах» є результатом контамінації іменників mangle «мангрове дерево», що походить від порт. mangue або ісп. mangle «те.», які вважаються запозиченнями з малайської або індіанських мов, і grove «гай, невеликий ліс», дангл. grāf «те.».— СІС² 512; СИС 291—292; Sł. wyr. obcych 450; РЧДБЕ 423; Klein 683, 933; ODEE 551.

мангу́ст(а) (зоол.) «хижий ссавець родини віверових, Herpestes ichneumon L.»; — р. бр. болг. *мангу́ст(а)*, п. ч. слц. mangusta; — через посередництво французької мови (фр. mangouste) запозичено з іспанської; ісп. mangosta «те.» походить від маратхськ. mangûs «те.».— СІС² 512; СИС 292; Sł. wyr. obcych 450; РЧДБЕ 423; Dauzat 455; Gamillscheg 595.

[**мандабуря́нка**] «сорт кущової цибулі» МСБГ, [*мандабури́нка*] «те.» МСБГ, [*мандибуренька*] «цибуля городня, Alium cepa L.» Mak, [*мандибуре́нка*] «солодкувата цибуля, під кущем, як картопля» ВеНЗн; — пов'язане з [*мандебу́рка*] «картопля», [*мандибу́рка*] «те.»; назву перенесено на цибулю, очевидно, за схожістю форми овочів.— ВеНЗн 37.— Див. ще **мандебу́рка.**

мандари́н[1] (бот.) «Citrus unshiu Mark.», *мандари́нка*, *мандари́нник* «мандариновий сад»; — р. *мандари́н*, бр. *мандары́н*, п. mandarynka, ч. слц. mandarínka, вл. mandarina, болг. м. схв. *мандари́на*, слн. mandarína; — запозичення з французької мови; фр. mandarine «те.» походить від ісп. (naranja) mandarina «мандаринський апельсин», пов'язаного з порт. mandarim «мандарин,

китайський сановник»; назва плоду вказує або на його високу якість, або на зовнішню схожість із китайським сановником.— СІС² 512; СИС 292; Фасмер II 567—568; Sł. wyr. obcych 443; Dauzat 454; Klein 931.— Див. ще **мандари́н²**.

мандари́н² «китайський державний урядовець»; — р. болг. м. *мандари́н*, бр. *мандары́н*, п. mandaryn, ч. слц. єлн. mandarín, схв. *мàндарӣн*; — через посередництво французької або німецької мови (фр. mandarin, н. Mandarín) запозичено з португальської; порт. mandarim походить від гінді mantri «радник», що зводиться до дінд. mantrín- «те.», пов'язаного з mántraḥ «нарада; порада», утвореним від mantra «(по)рада», спорідненого з псл. *тьпѣти «думати», укр. *мни́мий*, *па́м'ять*.— СІС² 512; СИС 292; Фасмер II 567; Kopaliński 602; Holub—Lyer 301; Machek ESJČ 350; Kluge—Mitzka 458; Dauzat 454; Uhlenbeck 215; Gamillscheg 584; Klein 931.— Див. ще **мни́мий, па́м'ять**.

манда́т (документ), *манда́нт*, *мандата́рій*, [*манда́тор*] Ж, *умандато́ваний* «забезпечений мандатом» Ж; — р. бр. болг. *манда́т*, п. вл. mandat, ч. слц. єлн. mandát, м. *мандат*, схв. *мàндāт*; — запозичення з французької мови; фр. mandat походить від лат. mandātum «доручення, наказ», пов'язаного з mando «вручаю, передаю», яке складається з основ іменника лат. manus «рука» і дієслова ie. *dhē- «класти», наявного в псл. dě̀ti «класти, дівати», укр. *ді́ти*, *дівáти*.— СІС² 512; СИС 292; ТСБМ III 102; Kopaliński 602; Brückner 321; Holub — Lyer 301; Dauzat 454; Walde—Hofm. II 24—25. — Див. ще **ді́ти²**, **манускри́пт**.— Пор. **манжéта**, **мануфакту́ра**.

[мандебу́рка] «сорт картоплі, Solanum tuberosum L.», Ж, Mak, [*мандабу́рка* МСБГ, *мандибу́рка* Ж, О, *мандибурєнка* ВеНЗн, *мандобурка* Mak] «те.», [*мандабури́нє*] «картоплиння» МСБГ, [*мандибури́ння*] «те.» МСБГ, [*мандабури́нник*] «картопляник» МСБГ, [*мандебуряни́к*] «хліб із борошна і картоплі», [*мандибури́нка*] «поле, з якого зібрано картоплю» МСБГ, [*мандибури́ще*] «те.» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. mandyburka «сорт картоплі» пов'язане з назвою м. Магдебурга (н. Magdeburg; за Міклошичем — м. Бранденбурга), звідки поширився цей сорт картоплі.— Закревська Досл. і мат. VI 32; Шелудько 39; ВеНЗн 37; SW II 871; Mikl. EW 182.

[ма́ндель] «міра при складанні снопів у 15 або 50 штук Г, Ж; в'язанка вибраного льону або конопель; поганий сніп; в'язанка бобу, гороху тощо О», [*ма́нтель*] «в'язанка льону, конопель» О, [*ма́ндзіль*, *ма́нділь*] «те.» Ж, [*ма́ндиль*] «15 горсток конопель або льону» МСБГ, [*ме́ндель*] «невеликий сніп», [*ме́ндлик*] «те.»; — бр. *мэ́ндлік* «купка з п'яти снопів», *мэ́длік*, [*мэндаль*] «те.», п. [mandel] «п'ятнадцять (снопів)», mendel, mandla, ч. нл. mandel, слц. mandel', вл. mandl «те.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; н. Mándel «п'ятнадцять штук, (первісно) купа з 15 снопів» споріднене з корн. manal «сніп», лат. manus «рука».— Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 188; Шелудько 39; Выгонная Белар. лінгв. 6, 64; ТСБМ III 189; SW II 871, 922; Sł. wyr. obcych 466; Machek ESJČ 350; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 215; Kluge—Mitzka 458.— Пор. **манускри́пт**.

[ма́ндельник] (орн.) «сиворакша, Coraeias garrula L.» ВеНЗн; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. mandelík [mandelňák], слц. mandelík «те.» пов'язані з ч. mandel «копиця з 15 снопів», слц. mandel' «сиворакша», оскільки ці птахи сідають на купах снопів; імовірний також вплив п. Mándelkrähe «те.».— Machek ESJČ 350.— Див. ще **ма́ндель**.

[манджа́к] (ент.) «тарган, Blatta orientalis» Г, Ж, [*мандза́к* О, *монджа́к* ВеНЗн, *мончу́р* ВеНЗн] «те.»; — очевидно, пов'язане з [*манджáти*] «поспішати» (див.).

манджáти «поспішати, квапливо йти», [*мандзьо́х*] «мандрівник» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мандрувáти*, *мáндри*.

[мандза́р] «круглий пиріг (із сиром, гарбузом, буряком) Мо; корж з борош-

на і зелені (цибулі, бурячиння) Ме»; видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *вэрзáре* «пиріг з капустою», як і рум. vărzáre «те.», є похідним від *вáрзэ* (рум. várză) «капуста», що зводиться до лат. viridia «зелень, зелені пагони», пов'язаного з virēre «зеленіти, бути сильним», очевидно, спорідненого з vivere «жити», далі з дінд. jēvati «живе», псл. žiti, укр. *жи́ти*.— Мельничук Молд. эл. 168; СДЕЛМ 70, 81; DLRM 918, 921; Walde—Hofm. II 797, 808—810.— Див. ще **жи́ти.**

[**мандово́шка**] (ент., вульг.) «лобкова воша, Pediculus pubis» Пі, [*мандильóха*] «те.» Ж; — р. *мандавóшка*; — запозичення з польської мови; п. mędoweszka, mandeweszka «те.» утворено з основ слів mądo, з яким споріднене укр. *мýдо*, та weszka (<wesz), якому відповідає укр. *вóша*.— Трубачев Этимология 1964, 134; Brückner 607; SW II 933.— Див. ще **вóша, мудь**[2].

мандолíна, *мандолíніст*; — р. болг. м. схв. *мандолúна*, бр. *мандалíна*, п. вл. mandolina, ч. слц. слн. mandolína, схв. *манддлīн*; — через посередництво французької та німецької мов (фр. mandoline, н. Mandoline) запозичено з італійської; іт. mandolino є похідним від mandola (назва музичного інструмента) з давнішого mandora (pandora), що походить від лат. pandura «те.».— CIC[2] 512; СИС 292; Фадеєв Мовозн. 1970/6, 52—53; Kopaliński 602; Holub — Lyer 301; Dauzat 455; Gamillscheg 594.— Див. ще **бандýра.**

мандрагóра (бот.) «південна трав'яниста лікарська рослина, Mandragora L.»; — р. бр. болг. *мандрагóра*, п. ч. слц. mandragora, м. *мандрагора*, схв. *мандрàгора*, слн. mandrágora;— через посередництво латинської мови (лат. mandragora) запозичено з грецької; гр. μανδραγόρας «те.» задовільної етимології не має.— CIC[2] 512; СИС 292; Фасмер II 568; Горяев 201; Kopaliński 602; Holub — Lyer 301; БЕР III 647; Frisk II 170.

мáндри[1], [*вáндри*], *мандрівéць*, [*вандрівéць*] Г, Ж, *мандрівка*, [*вандрівка*], *мандрівни́к*, [*вандрівни́к*, *вандровкаш*] ВеДо, *мандрівни́цтво*, [*мандроха*] «подорожній» Пі, *мандрува́ння*, *мандрьóха*, *мандрівни́й*, [*вандрівни́й*] Г, Ж, *мандрівни́цький*, *мандрівни́чий*, [*мандрівський*], *мандрóваний*, [*мандрóвний*] Пі, *мандрува́ти*, [*вандрува́ти*, *ваньгровати* ВеДо, *ведрова́ти* Пі]; — р. [*мандри́ха*] «волоцюга», [*мандрова́ть*] «мандрувати, тинятися, швендяти», бр. *вандрава́нне*, п. wędrowanie, ч. vandr, слц. vandry, вл. wandrak «блукач», нл. wandrowanje; — запозичення з німецької мови; н. wandern «бродити, блукати, мандрувати», як і wandeln «блукати, прогулюватися», споріднене з снідерл. wanderen, дфриз. wondria, дангл. wandrian, англ. wander, дат. vandre, шв. vandra «те.», дангл. wendan «обертатися, обходити», windan «вертіти, крутити», нвн. winden «вити»; українські форми з початковим **м** виникли, очевидно, внаслідок регресивної дисиміляції у дієслівній основі *вандрува-*.— Brückner 608; Machek ESJČ 676—677; Holub—Lyer 501; Kluge—Mitzka 837; Klein 1728, 1745.— Пор. **гвинт.**

ма́ндри[2]— див. **меа́ндр.**

[**мандригуля**] (бот.) «скополія карніолійська, Scopolia carniolica Jack.» Mak, [*мандриґу́ля*] «те. Mak; вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L. Ж, Mak; мандрагора, Mandragora L. Mak», [*мадрабу́ля*] «беладонна, Atropa belladonna L.» О, [*мадраґа́н* ВеНЗн, *мадребу́ля* О, *мадриґа́н* ВеНЗн, *мадриґу́ля* О, *матраґуна* Mak, *матриган*, *матриґа́н*, *матриґу́ла* МСБГ, *матриґу́на* МСБГ, *матридýн* ВеНЗн] «те.», [*матридýна*] «те.: скополія карніолійська» ВеНЗн, Ж, [*матридуна чарівна*] «мандрагора» Mak; — бр. *мудра́нка* «вороняче око звичайне», п. [madryguła] «беладонна»; — результат видозміни і перенесення на інші рослини назви *мандрагóра* (пор. р. ст. *мандрагура* «мандрагора», ч. [madragan, madragura, mantraga] «те.»); перенесення зумовлене загальною подібністю скополії карніолійської і беладонни до мандрагори (усе це рослини родини пасльонових, пор. давнішу наукову назву беладонни Atropa mandragora) і схожістю плодів воронячого ока (одиночних ягід) до плодів беладонни.—

SW II 843, 871; Machek ESJČ 351; Jm. rostl. 204—205.— Див. ще **мандраго́ра.**— Пор. **надрагуля.**

[**ма́ндрик**] «коржик із сиром; сир Ж; велика грудка сиру О; їжа на пасовищі під час зелених свят О; кругляк (напр., білої глини) Мо», *мандри́ка* «вид сирника», [*мадри́га, мадри́ка*] «тс.» Л, [*мандрине́*] «велика грудка сиру» О, [*мандри́куватий*] «мордатий» (про людину) Сизько; — р. [*мандры́ка*] «ватрушка, сирник», бр. [*мардзе́лік*] «корж»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. małdrzyk «мандрика», [mondrzyk, mądrzyk] «тс.», małdrzykowaty «подібний до мандрики» пов'язуються з п. ст. małdr «міра збіжжя» (małdrzyk «певна кількість сирків»), яке зводиться до нн. Malder «міра збіжжя; міра; міра сирків», пов'язаного з нвн. mahlen «молоти»; менш імовірний зв'язок із схв. *мàндара* «бовтанка, вид страви», болг. м. *ма́ндра* «кошара; літнє стійбище вівчарів, де доять овець, роблять сир і масло», схв. *мàндра*, слн. mándrija «тс.», рум. mándră «очеретяна загорожа для риби; [кошара, вівчарня]», що зводяться, як і тур. mandra, алб. mëndrë «тс.», до гр. μάνδρα «очеретяна загорода, кошара, хлів, стайня», яке зіставляється з дінд. mandirá- «хата, житло», mandurá «стайня». — Brückner 319; БЕР III 646; Skok II 368; Bezlaj ESSJ II 165; СДЕЛМ 248; DLRM 475; Frisk II 169.— Див. ще **моло́ти.**

мандри́л «мавпа родини павіанів, Papio sphynx L.»; — р. болг. *мандри́л*, бр. *мандры́л*, п. mandrył, ч. слц. mandril, вл. mandrill, схв. *мàндрил*, слн. mandríl «тс.»; — через посередництво західноєвропейських мов (н. Mandrill, англ. фр. mandrill), можливо, запозичено з іспанської; icn. mandril «тс.» вважається словом африканського походження (із сх.-африк. mwandaru-ll, зміненого під впливом англ. man «людина»); виводиться також (Klein 932; ODEE 551) з англ. man «людина», спорідненого з псл. mǫžь, укр. *муж*, і drill «мандрил», запозиченого з африканських мов.— CIC² 512; СИС 292; ТСБМ III 102; Kopaliński 602; Holub—Lyer 301.

[**мандрі́єць**] (бот.) «сокирки польові, Delphinium consolida L. (Consolida arvensis Opiz)» ВеНЗн, Mak; — очевидно, результат видозміни форми [*андрі́єць*] «сокирки Аяксові, Consolida ajacis (L.) Schur», можливо, пов'язаної з власним іменем *Андрій* (пор. бот. *гри́цики* від *Гриць*).

[**мандро́ни**] (у виразі [*м. плести*] «говорити нісенітниці»); — неясне; можливо, афективне утворення.

[**мандя́к**] «сіряк» Ж; — неясне.

манéвр, *манéври, манéврений, маневро́вий, маневрува́ти;* — р. *манёвр*, бр. *манёўр*, п. manewr, ч. manévr, слц. слн. manéver, вл. нл. manewer, болг. *манéвра, маньóвър*, м. *манéвар*, схв. *мàнēвар, мàнēвра;* — запозичення з французької мови; фр. manoeuvre «дія, праця, маневр» походить від нар.-лат. manuopera букв. «робота рук», пов'язаного з дієсловом *manuoperāre, що складається з основ слів manus «рука» та operor «працюю, дію».— CIC² 510; СИС 292; Фасмер II 568; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 216; БЕР III 649; Младенов 289; Dauzat 456; Walde—Hofm. II 34.— Див. ще **манускри́пт, о́пера.**

манéж «майданчик або приміщення для тренувань з верхової їзди; арена цирку; пристосування для дітей, які починають ходити», *манéжити* «виїжджувати коня»; — р. бр. болг. *манéж*, п. manеż, ч. слц. manéž, вл. manеža, м. *манеж*, схв. *мàнēж*, слн. manéža; — запозичення з французької мови; фр. manège походить від іт. maneggio «манеж», пов'язаного з maneggiare «робити (щось) руками; правити кіньми», похідним від mano «рука», що зводиться до лат. manus «тс.».— CIC² 513; СИС 792; КЭСРЯ 254; Фасмер II 468; Преобр. I 507; ТСБМ III 102; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; БЕР III 649; Dauzat 454.— Див. ще **манускри́пт.**

манекéн «людська фігура з дерева та інших матеріалів», *манекéнник, манекéнниця;* — р. бр. болг. м. *манекéн*, п. manekin, ч. слц. manekýn, вл. mannequin, схв. *манèкēн*, слн. manekén; — через посередництво французької мови

(фр. mannequin) запозичено з голландської; гол. manneken (mannekijn) «тс.» утворене як димінутив від man «людина». спорідненого з псл. mǫžь, укр. *муж.*— СІС² 513; СИС 292; Фасмер II 568; Горяев 201; ТСБМ III 102; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; Matzenauer 10, 60; Gamillscheg 586; Dauzat 456; Klein 934.— Див. ще **муж.**

мане́нький, *мане́сенький* — див. **мали́й.**

мане́ра «прийом, спосіб дії, звичка», *мані́р* СУМ, Ж, *мані́ра, мані́рниця,* [*мано́рія*] «звичка, манера» (з п. [manoryja] «тс.»), *мані́ристий, мані́рний, мані́ритися;* — р. бр. *мане́ра,* п. maniera, ч. manýra, слц. manier(a), вл. manira, болг. *мание́р,* м. *мание́р, мани́р,* схв. *ма̀нӣр, мани́ра,* слн. manira; — запозичення з французької мови; фр. manière «спосіб, прийом, поводження; характер виконання» пов'язане з manier «брати рукою, торкати; керувати, маніпулювати», похідним від main «рука», що зводиться до лат. manus «тс.».— СІС² 513; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; СИС 292; Фасмер II 568; Преобр. I 508; Kopaliński 604; Brückner 321; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; Dauzat 455.— Див. ще **манускри́пт.**

манже́та «вилога рукава; (техн.) кільце для скріплення», *манже́т, манже́тка;* — р. *манже́т(а),* бр. *манжэ́т(а),* п. mankiet, заст. manszeta, [manżety], ч. manžeta, слц. manžet(k)a, вл. manšeta, болг. *маншéт(а),* м. *манже́тна,* схв. *манжѐт(н)а,* слн. manšéta; — запозичення з французької мови; фр. manchette «манжета; рукавчик» утворене від manche «рукав», що походить від лат. manica «довгий рукав», пов'язаного з manus «рука».— СІС² 513; СИС 292; КЭСРЯ 254—255; Фасмер II 568—569; Преобр. I 508; Brückner 321; Machek ESJČ 351; Holub—Lyer 302; Dauzat 454; Gamillscheg 584.— Див. ще **манускри́пт.**

[**манжетка**] (бот.) «приворотень звичайний, Alchemilla vulgaris L.» Mak; — запозичення з російської мови; р. *манже́тка,* [*манже́тник, маншéтник*] «тс.» є результатом перенесення на рослину назви *манже́тка* «вилога рукава»; назва могла бути зумовлена кільцеподібною формою верхніх листків рослини.— Нейштадт 327.— Див. ще **манже́та.**

мани́ство — див. **нами́сто.**

мани́ти «кликати; вабити; вводити в оману», [*мани́тися*] «хотітися», [*ману́тися*] «тс.»; [*маніїтися*] «снитися» Ж, *ма́нути* (заст.) «спокушати» Пі, *мана́,* [*ма́ня*] «мана» Ж, *манли́вий,* [*вмана́*] «мана» Ж, [*зманьчи́вий*] «оманливий» Ж, *заману́тися,* [*за́манка*] «принада», *зама́нли́вий,* [*заманчи́вий*] Ж, [*намана́*] «навмання» Ж, [*навмана́, навмани́, навманки́* Л], *навмання́,* [*навманці́, навманя́, навманя́к* ЛЧерк, *навманя́ки́, наомани́* Бі] «тс.», *ома́нювати, ома́на,* [*омане́ць*] «манівець», *ома́нливий, ома́нний, обма́нювати, о́бма́н* СУМ, Ж, [*обма́на, обмани́тель* Ж], *обма́нка* «(мін.); [спосіб вишивання ЛБ VII]», *обма́нник,* [*обма́нство*] Чоп, *обма́нщик, обма́нли́вий* СУМ, Ж, *обма́нний,* [*пере́ман*] «переманювання» Нед, *перема́нювач,* [*підма́на*] «ошукання, спокуса» Нед, [*пома́на*] «мана», *пома́нли́вий* «привабливий», *прима́на, при́ма́нка,* [*при́мань*] Нед, [*приманли́вий*] Нед, *прима́нний,* [*приманчи́вий*] Нед, [*ума́нювати*] «заманювати»; — р. *мани́ть,* бр. *мані́ць,* др. *манение* «зваблювання», п. [manić], ч. [podmanic], нл. maniś; — псл. maniti, manjǫ «манити»; — споріднене з лтс. mãnît «обманювати», двн. mein «облудний», дінд. māyā́ «привид, мана, чари», ав. māyā- «тс.»; наявна лише в частині слов'янських мов основа man- відповідає властивій іншим слов'янським мовам основі mam- з тим самим значенням (п. mamić, ч. mámit, слц. mámit', болг. *ма́мя,* м. *мами,* схв. *ма́мити,* слн. *mamíti*); обидві основи могли бути утворені за допомогою відмінних детермінантів від одного кореня mā- «швидко рухати, махати» або одна з них є результатом асимиляції чи дисиміляції кінцевого приголосного у корені (m—n).— Фасмер II 569; Преобр. I 508; Brückner 322; Machek ESJČ 351; Holub—Kop. 216; Schuster-Šewc 885; БЕР III 635; Skok II 366; Bezlaj ESSJ II 164—165; Bern. II 17—18; Mikl. EW 182; Zubatý St. a čl. I 2, 103—104; van Wijk RÉS 14, 72—75; Pokorny 692.—

Див. ще **маха́ти, ма́яти.**— Пор. **манівці́, мантити.**

мани́шка «нагрудник до чоловічої сорочки», *маніжка, манішка* «тс.; [велика квітка, яку вишивають на тканині, а потім прикріпляють до одягу МСБГ]»; — р. *маниш́ка*, бр. *манішка*, п. maniszka; — загальновизнаної етимології не має; пов'язується з *мана́, маниш́ти* (Фасмер—Трубачев II 569; КЭСРЯ 255); припускається спільність походження з *манжéта* (Фасмер II 569; Преобр. I 509; Горяев 201); зближується з лат. mancus «недостатній» (Горяев 201), з п. manyż «косметика» (SW II 365).

маніака́льний — див. **ма́нія**[1].

манівéць «обхідний, кружний шлях; невірний шлях», [*мановéць*] Ж, *манівці* «тс.»; — р. [*манавéц*] «обочина дороги», [*мáновать*] «іти навмання», [*мáновьем*] «навмання, без дороги», [*мáною*] «тс.», бр. [*манýць*] «трапити куди треба», п. manowce «манівці» (з укр.), ч. mani nemani «навмання», manim nemanim «тс.», слц. manina «бездоріжжя»; — пов'язане з *маниш́ти* (пор. [*оманéць*] «манівець»); первісне значення — «невірний шлях».— Варченко УМШ 1957/4, 81; Brückner 322; Machek ESJČ 351; Rudnicki Prasł. II 13; Mikl. EW 182.— Див. ще **маниш́ти.**

маніжити «бити»; — р. *манéжить* «мучити, томити», бр. *манéжыць* «тс.»; — пов'язане з *манéжити* «об'їжджати (коней), муштрувати», іронічно зближеним з семантично протилежним *маніжитися* «панькатися».— КЭСРЯ 254.— Див. ще **манéж.**

маніжитися «поводитися манірно; панькатися», [*манéжитися*] «тс.» Ж, *розманіжитися* «занадто голубитися»;— р. *манéжиться* «голубитися, ніжитися; бундючитися», бр. *манéжыцца* «тс.»; — новотвір східнослов'янських мов, який у російській мові пов'язується з іт. maneggiare «поводитися з чимсь, уміти користуватися», похідним від maneggio «манеж», спорідненого з фр. manège «тс.» (Фасмер II 568); можна припустити також контамінацію дієслів *маніритися* та *ніжитися.*

манікю́р «чищення і полірування нігтів на руках», *манікю́рниця, манікю́рша;* — р. болг. *маникю́р*, бр. *манікю́р*, п. manicure, ч. слц. manikúra, вл. manikira, м. *маникúр*, схв. *манѝкūр, маникýра*, слн. manikíra; — запозичення з французької мови; фр. manucure, manicure «тс.» походить від слат. manicura, утвореного з основ лат. manus «рука» і cūro «піклуюся, доглядаю».— СІС 1951, 399; СИС 292; ТСБМ III 103; Kopaliński 604; Holub—Lyer 302; БЕР III 651.— Див. ще **курува́ти, манускри́пт.**

маніо́к (бот.) «тропічна рослина родини молочаєвих, Manihot Adans.», [*маньок*] «маніок їстівний, Manihot utilissima Pohl.» Mak; — р. *маниóк*, бр. *маніёк*, п. ч. слц. вл. maniok, болг. схв. *маниóка*, слн. maniók; — через посередництво французької мови (фр. manioc) запозичено з іспанської або португальської; ісп. порт. mandioca «тс.» походить з мов південноамериканських індійців тупі-гуарані (mandilhoca, manioch «тс.»).— СІС[2] 513; СИС 292; ТСБМ III 103; Kopaliński 604; Holub—Lyer 302; БЕР III 651; Dauzat 455; Klein 934.

маніпуля́ція «складна дія над чимось; (перен.) махінація», *маніпуля́нт, маніпуля́тор, маніпулюва́ти;* — р. *манипуля́ция*, бр. *маніпуля́цыя*, п. manipulacja, ч. manipulace, слц. manipulácia, вл. manipulacija, болг. *манипула́ция*, м. схв. *манипула́ција*, слн. manipulácija; — запозичення з французької мови; фр. manipulation «тс.», manipuler «маніпулювати, обробляти» пов'язані з manipule «жменя» чи походять від лат. manipulus (<*maniplos) «тс.», утвореного з основ іменника manus «рука» та дієслова pleo «наповнюю».— СІС[2] 513; СИС 293; ТСБМ III 103—104; Kopaliński 604—605; Brückner 321; Holub—Lyer 302; БЕР III 652; Dauzat 455; Walde—Hofm. II 29, 322.— Див. ще **манускри́пт, пле́нум.**

мані́рка «похідна металева фляжка; казанок», [*маньóрка*] «одиниця виміру молока, кухоль місткістю 100 см[3]» МСБГ; — р. бр. болг. *манéрка;* — запозичення з польської мови; п. manierka «манірка, баклага», [maniorka] «тс.» виводиться від maniera «маніра» або від manewr «маневр»; зокрема, припускається можливість походження від нім.

Manöverflasche «похідна солдатська фляжка», утвореного з слів Manöver «маневри» і Flasche «пляшка» (Sł. wyr. obcych 450).— СИС 292; Фасмер II 568; Преобр. I 508; SW II 873; Brückner 322.— Див. ще **манéвр, манéра.**

манісінький — див. **малий.**

маніфéст «урочисте звернення влади до народу; політична відозва», *маніфестáнт* «учасник маніфестації», *маніфестáція* «масовий політичний виступ, масова вулична процесія», *маніфестувáти;* — р. болг. м. *манифéст*, бр. *маніфéст*, п. ч. слц. вл. manifest, нл. manifestacija «маніфестація», схв. *мàнифест*, слн. manifést; — запозичено з французької мови (можливо, через німецьку, н. Manifést, Manifestatión); фр. manifeste, manifestation походять від лат. manifēstus «явний, очевидний», первісно «взятий (чи даний) рукою», manifēstātio «вияв, прояв», утворених з основ слів manus «рука» та -festus «такий, якого можна схопити», спорідненого, можливо, з дінд. dhárṣati «насмілюється», гр. θάρσος «сміливість, відвага», θράσος «тс.», псл. *dъrzati «насмілюватися», укр. *дерзáти*.—СІС² 513; Акуленко 141; СИС 293; Фасмер II 569; ТСБМ III 104; Kopaliński 604; Brückner 321; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; БЕР III 652, 653; Dauzat 455; Klein 401, 933; Walde—Hofm. I 698—699.— Див. ще **дерзáти, манускри́пт.**

ма́нія[1] «хворобливий стан психіки; палка пристрасть до чогось», *маніяк, маніяцтво, маніакáльний;*— р. болг. *мáния*, бр. *мáнія*, п. mania, ч. mánie, слц. mánia, вл. manija, м. *манија*, схв. *мàнија*, слн. manía; — через посередництво латинської мови (лат. mania «тс.») запозичено з грецької; гр. μανία «божевілля, шаленство, душевна хвороба» пов'язане з дієсловом μαίνομαι «лютую, шалію», спорідненим з дінд. mányate «думає», ав. mainyeite «тс.», дірл. do-moiniur «гадати, мати намір», псл. mьněti, укр. *мни́мий*.— СІС² 513—514; СИС 293; Фасмер II 569; ТСБМ III 104; Kopaliński 603—604; Holub—Lyer 302; БЕР III 653; Frisk II 160—161.

манія[2] «сурик», *манійка* «тс.; [вид зеленки (для мазання прищичка) Ме]», [*мана́*] «барвник фіолетового кольору» Корз, [*минія*] «сурик» Пі, *маніéвий* «пофарбований манією», [*маніéвий*] «темно-фіолетовий» МСБГ; — п. minja «сурик»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. minium походить, очевидно, з іберійських мов Піренейського півострова.— SW II 990; Holub—Lyer 315; Bezlaj ESSJ II 184; Klein 984; Walde—Hofm. II 91—92.— Пор. **кармін, мініатю́ра, мінiй.**

ма́нія[3] — див. **маня́к**[1].

ма́нка — див. **ма́нна**[1].

манкірува́ти «легковажити, нехтувати»; — р. *манки́ровать*, бр. *манкіраваць*, болг. *манки́рам*, схв. *манкирати;* — запозичення з французької мови; фр. manquer «помилятися; бракувати, нехтувати» походить від іт. mancare «бракувати; бути відсутнім; порушувати», яке зводиться до лат. mancus «недостатній, безсилий; покалічений», пов'язаного з manus «рука»; первісне значення «такий; що має ваду руки».— СІС² 514; СИС 293; Фасмер II 570; БЕР III 653; Dauzat 456; Walde—Hofm. II 23.— Див. ще **манускри́пт.**— Пор. **ма́нька**[1].

манклю́з — див. **інклю́з.**

ма́нко «недовага товару; нестача в касі», [*ма́нка*] «нестача при ревізії» МСБГ; — р. болг. *ма́нко* «недовага в товарі, нестача в касових сумах», п. ч. слц. вл. manko «тс.»; — через посередництво західноєвропейських мов (н. Mánko, англ. фр. mancо) запозичено з італійської; іт. mancо «тс., недолік» пов'язане з дієсловом mancare «бракувати», що зводиться до лат. mancus «неповний, недостатній, покалічений».— СІС² 514; СИС 293; Kopaliński 605; Holub—Lyer 302; Walde—Hofm. II 23—24.— Див. ще **манкірувати, манускри́пт.**

[**манко́лія**] «меланхолія» Ж, Корз, [*манкулюва́ти*] «тужити» Корз; — запозичення з польської мови; п. [mankolija] «тс.» є результатом видозміни слова melancholia, що відповідає укр. *меланхо́лія*.— SW II 875.— Див. ще **меланхо́лія.**

ма́нна[1] «їжа, що, за біблійною легендою, падала з неба під час мандрів

євреїв у пустелі», *ма́нка* «манні крупи», *ма́нний* «виготовлений з дрібнорозмеленої пшениці»; — р. бр. болг. *ма́нна*, др. *маньна* «манна», *манаа* «пшеничні крупи», п. слц. вл. manna «манна», ч. mana, слн. mа́na, м. *мана*, схв. *мàна*, стсл. **манъна** «тс.»; — через старослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. μάννα походить від арам. mannā́ «небесна манна», спорідненого з гебр. mān «небесний дар; їжа», пов'язаним з mānah «наділяти, дарувати»; реальною основою легенди могло стати збирання і споживання далеко розсіюваних вітром по пустелі кусочків засохлої леканори (манни).— СІС[2] 514; Акуленко 143; БСЭ 26, 224; СИС 293; КЭСРЯ 255; Фасмер II 570; Преобр. I 509; Горяев 201; Sł. wyr. obcych 451; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 216; БЕР III 654; Klein 934.

ма́нна[2] «застиглий сік деяких рослин; [молоко; зібраний бджолами пилок квітів ВеУг; солодкуваті краплини на листі рослин О; грибковий паразит жита ДзАтл II]», [*ма́на*] «застиглий сік деяких рослин» О, [*манни́стий*] «багатий на сік» (про рослини); — р. *ма́нна* «застиглий сік деяких рослин», бр. *ма́нна* «тс.», [*ма́на*] «нектар», п. manna «застиглий сік ясеня манного, Fraxinus ornus L.», ч. mana «сік деяких рослин», manna «тс.», слц. manna «солодкий сік на листі деяких дерев, листковий мед», болг. *ма́нна* «застиглий сік», схв. *мàна* «солодкий сік рослин», слн. mа́na «тс.»; — результат семантичної видозміни біблійної назви *ма́нна* «небесна їжа»; такий розвиток семантики пов'язаний, очевидно, з уявленням про те, що солодкі краплини на листі рослин, як, нібито, і роса, падають з неба.— Див. ще **ма́нна**[1].

[**ма́нна**][3] (бот.) «лепешняк плавучий, Glyceria fluitans (L.) R. Br.» Ж, Mak, [*манник* Mak, *манння* Пі] «тс.», [*манна овеча*] «костриця овеча, Festuca ovina L. s. str.» Mak; — р. *ма́нник* «лепешняк плавучий; [костриця овеча]», бр. *ма́ннік* «тс.», п. manna «лепешняк плавучий; північноафриканська рослина леканора їстівна, Lecanora esculenta», ч. manna «пшінка, Ficaria L.», слц. manna «вид леканори», болг. *ма́нна* «вид їстівного лишайника», схв. *мàна* (назви кількох лікарських рослин); — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Преобр. I 509; SJP IV 445) з *ма́нна* (небесна), оскільки насіння деяких видів лепешняка, як і далеко розповсюджувані вітром кусочки засохлої леканори, вживалося в їжу; вважається також власне слов'янським, пов'язаним з псл. maniti «обманювати» (Трубачев Slavia 29/1, 13—15; Фасмер—Трубачев II 570) або «приваблювати» (Меркулова 123—124).

[**манновéць**] (бот.) «ясен білоцвітий, Fraxinus ornus L.» Ж; — похідне утворення від *ма́нна* (пор. п. jesion mannowy, нвн. Mánnaèsche «тс.»); назва зумовлена тим, що з пошкоджених пагонів цього виду ясена витікає особливий сік (манна).— Sł. wyr. obcych 451.— Див. ще **ма́нна**[2].

мано́метр «прилад для вимірювання тиску газів або рідин», *манометри́чний;* — р. бр. *мано́метр*, п. ч. manometr, слц. вл. manometer, болг. *маномéтър*, схв. *мàномēтар*, слн. manométer; — інтернаціональний термін (н. Manométer, фр. manomêtre, англ. manometer), утворений французьким математиком Варіньйоном (1654—1722) від гр. μανός «рідкий, нещільний», спорідненого з лит. meĩkas «нікчемний, мізерний», вірм. manr (род. в. manu) «малий, тонкий», дінд. manā́k «мало, трохи», та μέτρον «міра».— СІС[2] 514; СИС 293; Kopaliński 605; Holub—Lyer 302; Dauzat 456; Frisk II 171—172, 253.— Див. ще **метр.**— Пор. **баро́метр.**

манса́рда «житлове приміщення на горищі»; — р. бр. болг. м. *мансáрда*, п. ч. вл. mansarda, слц. manzarda, схв. *мàнсāрда*, слн. mansárda; — запозичення з французької мови; фр. mansarde «тс.» походить від прізвища французького архітектора Ф. Мансара (F. Mansard, 1598—1666), який уперше ввів мансардові дахи.— СІС[2] 514; СИС 293; Фасмер II 569; Голанова РР 1975/4, 157—158; Kopaliński 605; Holub—Lyer 302; Dauzat 456.

ма́нсі «народність угро-фінської мовної групи; представник цієї народності»,

мансі́єць, мансійський; — р. *ма́нси*, бр. *ма́нсі*, ч. Mansové, слц. Mansi; — через посередництво російської мови запозичено з мансійської; манс. *mańsi* «тс.», первісно «люди», споріднене з уг. *magyar* «мадяр».— Фасмер II 570; Ромбандеева Яз. нар. СССР III 343; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 57; Bárczi 195 — Див. ще **ма́дя́р.**

[**ма́нта**] «плащ», [*манта́*] «бурка, пальто; шинель» МСБГ; — р. [*ма́нта*] «молдавський верхній одяг з довгим коміром» (з укр.?), п. manta «плащ», болг. [*ма́нта*] «ватник»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *ма́нтэ* (рум. mántă) «плащ, шинель» походить, очевидно, від фр. mante «довга жіноча накидка», яке зводиться до лат. manta «плащ».— Vincenz 9; БЕР III 655; DLRM 478.— Див. ще **мантѝлья, мантó.**— Пор. **ма́нтія, монта́ва.**

манта́чка «брусок для гостріння коси», [*манта́шка, мантýшка, ментáчка, ментáшка, ментýшка, ментúло*] «тс.» Ник С.-г. лекс., *манта́чити* «гострити (косу мантачкою)»; — р. [*манта́чка, манто́чка*] «мантачка», [*манта́чить*] «мантачити», [*мантúть*] «тс.», бр. *мянта́шка* «мантачка», [*мянтýшка, мянта́, ме́нта*] «тс.», *мянта́шыць* «мантачити», *мянці́ць* «тс.», п. [mienta] «пристосування для гостріння коси»; — запозичення з литовської мови; лит. *meñtė* «лопатка; кельма», *mentẽ*, [*menčià*] «тс.», *mentẽlė* «точило, брусок для гостріння» пов'язані з *mẽsti* «замішувати, забовтувати», спорідненим з псл. *męsti* «мішати; місити», *mǫtiti* «мутити», укр. *сум'я́ття, мути́ти.*— Лаучюте 37—38; Smułkowa LP 14, 56—57; Fraenkel 437 — Див. ще **мýть, сум'я́ття.**

[**мантиля́ти**] «махати, вимахувати», [*монтеля́ти*] «бовтати, мотати(ся)»; — бр *мантыля́ць* «тс.»; — афективне утворення, паралельне *майтала́ти* «мотати, мотатися, гойдати».— Пор. **майтала́ти, минтиля́ти.**

мантúлья «покривало на голову та плечі (в Іспанії); коротка жіноча накидка без рукавів», *мантúлька;* — р. *мантúлья*, бр. *мантыля*, п. mantyla, ч. слц. mantila, болг. *мантúля*, схв. *мантùља*, слн. mantílja; — запозичено з іспанської мови, можливо, через посередництво німецької або французької (н. Mantílle, фр. mantille); ісп. mantilla «тс.» походить від лат. mantellum «покривало, плащ», зменш. від manta «плащ», для якого припускається кельтське походження.— CIC² 514; СИС 293; Фасмер II 570; Преобр. I 509; Горяев 201—202; Kopaliński 606; Brückner 322; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; БЕР III 656; Dauzat 459; Klein 935; Walde—Hofm. II 32—33.— Пор. **ма́нтія, мантó.**

маити́са (мат.) «дробова частина логарифма»; — р. *мантúсса*, бр. *мантыса*, п. mantysa, ч. слц. вл. mantisa, болг. *мантúса*, схв. *мантùса*, слн. mantísa;— запозичено з латинської мови, можливо, через французьку (фр. mantisse «тс.»); лат. mantissa «додаток» є, очевидно, словом галльського походження (пор. дірл. *mēit* «величина, розмір», кімр. maint «тс.»).— CIC² 514; СИС 293; Kopaliński 606; Klein 935; Walde—Hofm. II 33

[**мантúти**] «видурювати, випрошувати», [*мантúтися*] «плестися (уві сні)» О, [*манта́чити*] «обдурювати, ошукувати Ж; тратити, розтринькувати», [*мантúлити*] «тс.» Ж, [*мантýлити*] «видурювати подачку», [*манта́*] «дурисвіт, шахрай, шахрайство Ж; блукання в лісі О», [*мантáр*] «шахрай» МСБГ, [*мантáч*] «дурисвіт Ж; прохач (про циган) Корз», [*мантило* МСБГ, *мантій* Ж, *мантяр*] «тс.», [*мантíйство*] «ошуканство» МСБГ, [*мантýла*] «поминальний обід; милостиня на такому обіді» Бі, [*мантýли*] «подачки; кукурудзяні пироги з сиром», [*мантýлки*] «ласощі; дрібний крам», [*мантяни́к*] «шахрай» Ж, [*мúнтúс*] «шматок хліба, одержаний жебраком Г, Ж; подачка жебракові; залишки їжі, що дають жебракові», [*мúнтуси*] «тс.», [*мантúвий*] «брехливий, неправдивий» Ж; — р. [*мантúть*] «здаватися; бути привабливим», [*мантýлить*] «бути лизоблюдом», [*мантýлы*] «ласощі», бр. *мантáчыць* «тратити, розтринькувати», [*мантýлы*] «похоронний обід; частування; легке життя», [*мантýлиць*] «прикидатися бідним», п. [mantuły] «вид печива», слц. [obmantat'] «обдурити», [umantat']

«заворожити»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з лат. mantica «дорожня торба» (пор. п. ст. mantyka «жебрацька торба»), mantellum «покривало, скатертина».

ма́нтія «довгий широкий одяг у вигляді плаща; (зоол.) складка шкіри на тілі деяких безхребетних; (геол.) оболонка земної кулі між корою та ядром»; — р. болг. *ма́нтия*, бр. *ма́нтыя*, др. *мантия* (одяг), п. mantja, слц. mantia, м. *мантија*, схв. *мàнтија;* — запозичення з середньогрецької мови; сгр. μάντιον «плащ», походить від пізньолат. mantum «тс.», що виникло з лат. mantellum «покривало, плащ».— CIC² 514; СИС 293; Фасмер II 567—570; Преобр. I 509; Горяев 201—202; SW II 876; Bern. II 17; Mikl. EW 183; Klein 935; Walde—Hofm. II 32—33.— Див. ще **манти́лья.**

[**ма́нтля**] «сукняний плащ; шинель, пальто» МСБГ, [*ма́нтель*] «шинель» О, [*ма́нтиль*] «тс.» Ба, [*мантли́на*] «старий зношений сурдут» Ж; — р. [*мантиль*] «плащ», п. нл. mantel, ч. вл. mantl, слц. mantel' «тс.», болг. *ма́нтел* «мантія, пелерина», м. *мантил* «плащ», схв. *ма́нтил*, *мàнтел* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Mántel «шинель, плащ, пальто» походить від лат. mantellum «плащ, покривало».— Бандрівський Досл. і мат. IV 13; Горяев 201—202; Brückner 322; Holub—Lyer 302; Holub—Кор. 216; БЕР III 655; Kluge—Mitzka 460.— Див. ще **манти́лья.**— Пор. **ма́нта, ма́нтія, манто́.**

манто́ «жіноче широке пальто»; — р. бр. болг. *манто́*, п. ч. manto, схв. *мàнто;* — запозичення з французької мови; фр. manteau «плащ, пальто, манто, шинель» походить від лат. mantellum «покривало, плащ».— CIC² 514; СИС 293; Фасмер II 570; Преобр. I 509; Holub—Lyer 302; БЕР III 656; Dauzat 456.— Див. ще **манти́лья.**— Пор. **ма́нта, ма́нтія, ма́нтля.**

Мануї́л (чоловіче ім'я), *Мануи́ло*, [*Мано́йло, Манько́*], ст. *Манои́лъ* «лице б(о)жее» (1627); — р. *Мануи́л*, бр. *Мануи́л, Мано́йла*, др. *Мануи́лъ*, болг. *Маноил, Мано́йло*, схв. *Мàнōјло*, стсл. **Мануилъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Μανουήλ являє собою скорочений варіант гебр. Ἰmmānū'ēl.— Вл. імена 66; Беринда 221; Фасмер II 570; Петровский 149; Спр. личн. имен 433; Илчев 320; Constantinescu 100.— Див. ще **Емману́їл.**

[**ману́рія**] «манаття, збіжжя»; — неясне; можливо, пов'язане з **майно́.**

манускри́пт «стародавній рукопис»;— р. болг. м. *манускри́пт*, бр. *манускры́пт*, п. manuskrypt, ч. слц. вл. нл. manuskript, схв. *манускрипт*, слн. manuskrípt; — запозичення з латинської мови; пізньолат. manuskriptum «рукопис» є результатом злиття словосполучення manu skriptum «рукою писане», що складається з форми аблатива однини іменника manus «рука», спорідненого з алб. mengε «рукав», кімр. maneg «рукавичка», діскл. дангл. mund «рука», двн. munt «тс.», і пасивного дієприкметника с. р. одн. від дієслова scrībo «пишу», спорідненого з гр. σκαρῑφάομαι «дряпаю», лтс. skribelêt «дряпати, погано писати», scrāpêt «скребти», сірл. scrīpaim «дряпаю, скребу, насікаю», двн. scrīban «писати», днн. skrīban «тс.».— CIC² 514; СИС 293; Kopaliński 606; Holub—Lyer 302; Walde—Hofm. II 34—35, 499; Kluge—Mitzka 679.— Пор. **мандáт, манéвр, манéж, манéра, манікю́р, маніфе́ст, мануфакту́ра.**

мануфакту́ра «форма капіталістичного промислового виробництва; (текстильна) фабрика; тканини», [*маніфакту́ра*] «тканина», *мануфактури́ст, мануфакту́рник;* — р. бр. м. схв. *мануфакту́ра*, п. ч. вл. manufaktura, слц. слн. manufaktúra, болг. *манифакту́ра;* — запозичення з німецької або французької мови; н. Manufaktúr, фр. manufacture походять від слат. manufactūra, утвореного з основ лат. manus «рука» та factūra «опрацювання, виготовляння», пов'язаного з дієсловом facio «роблю, створюю».— CIC² 514; Булаховський Нариси 60; СИС 292; Фасмер II 570; Kopaliński 606; Brückner 321; Holub—Lyer 302; БЕР III 652; Dauzat 456.— Див. ще **манускри́пт, факт.**

[**ману́шка**] (вид невеликого птаха) Ж; — очевидно, «волове очко, Troglo-

dytes troglodytes L.»; у такому разі назва пов'язана з дієсловом *мани́ти* «заманювати, обдурювати» і зумовлена особливостями поведінки чи характером співу птаха.— Пор. **дуре́ць**[2].

[**ма́нці**] «гра в кості» Ж; — неясне.

манюні́й, *манюпу́ній*, *манюпу́сінький*, *манюсінький* — див. **малі́й**.

[**маня́**] «отвір, з якого висипається борошно в млині» Ж, [*манек*] «рептух (для годівлі коней)» Корз; — неясне.

[**маня́к**[1]] «примара, привид; опудало; дуже виснажена людина Па; малюнок Л; дурень МСБГ», [*маня́ка*] «опудало; примара», [*ма́нія*] «привид СУМ; злий дух Ж», [*манячий*] «той, що видніється в далині» Пі, *маня́чи́ти* «виднітися; стовбичити; майоріти», *манячі́ти* «тс.», *манячли́вий*, [*приманя́чи́тися*] «привидітися»; — р. [*маньяк*] «примара, привид», [*маньячить*] «мигтіти; метушитися», п. [maniak] «опудало для принаджування тетеруків»; — пов'язане з *мани́ти* «вводити в оману»; деякі похідні (напр., *маня́чити* «майоріти, мерехтіти») зазнали семантичного зближення з *ма́яти*, *маячити*.— Фасмер II 571; SW II 872.— Див. ще **мани́ти**.— Пор. **ма́яти**.

[**маня́к**[2]] «віха»; — р. [*маньяк*] «дерево на лісовій вирубці, залишене як знак»; — результат контамінації слів *маяк* «знак» і *маняк* «опудало».— Див. ще **маня́к**[1], **ма́яти**.

[**ма́нька**[1]] «ліва рука», [*ма́йка*] (у виразі [*з майки кого заходити*] «намагатися перехитрувати, обходити кружним шляхом») Ж, [*майку́т*] «лівша», [*майґу́т* Гриц, *майку́тник*, *маній* Гриц, *маню́га* Гриц, *маню́р* Гриц, *маня́р* Гриц, *маня́ч* Гриц, *ма́нька* Гриц, *манько́*, *манькуґт*, *манькуґта* Гриц, *манькуґтник* Гриц, *маньода́р* Гриц] «тс.», ст. *манька* «ліва (рука)» (1627); — запозичення з польської мови; п. mańka заст.) «ліва рука», zażyć (zajść) kogo z mańki «обдурити», mańkut «лівша», [mańkat] «тс.», як і ч. mandák «тс.», походить від іт. mancа «ліва рука», яке зводиться до лат. mancus «каліка; слабкий; неповний».— Brückner 322; Machek ESJČ 350; Mikl. EW 182.— Див. ще **манкірувати**.

[**ма́нька**[2]] «худобина» Ж, [*маню-маню*] «вигук, яким кличуть теля» Ме, [*мань-мань*] «вигук для підкликання корів і телят» Ме, Па; — р. [*ма́ня-ма́ня*] «вигук, яким підкликають овець», [*мань-мань*] «вигук, яким підкликають корів», [*маньки-маньки*] «вигук, яким підкликають кіз»; — не зовсім ясне; очевидно, виникло на основі зменшувально-пестливого звертання до корови, пов'язаного з *мала́ (малі́й)*, *маленька*.— Див. ще **мала́**.— Пор. **ми́ня**[1].

[**манькет**] «манжета» Ме, [*менке́т*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. mankiet походить від іт. mannichetta «тс.», що зводиться до лат. manica «довгий рукав», похідного від manus «рука».— Sł. wyr. obcych 451; Brückner 321; SW II 875.— Див. ще **манускри́пт**.— Пор. **манже́та**.

маньчжу́ри «народність у північно-східній частині Китаю», *маньчжу́р* «представник цієї народності», *Маньчжу́рія;* — р. бр. *маньчжу́ры*, п. Mandżuria, ч. Mandžur, слц. Mandžu, вл. mandżurski, болг. *манджу́ри* (мн.), м. *Манџурец*, схв. *Мàнџӯр*, слн. Mandžú; — виводиться з кит. *мань-цзу* «тс.».— БСЭ 26, 242.

ма́па «географічна карта», ст. *мапа* «тс.» (XVII ст.); — п. ч. слц. вл. нл. mapa, м. *мапа*, схв. *мàпа*, слн. mápa;— запозичено з середньовічної латини, можливо, через посередництво польської і німецької мов; слат. mappa (mundi) «карта (світу)» пов'язане з лат. mappa «серветка; сигнальний прапор», що походить від гебр. mappā́ʰ «серветка; тканина, прапор», стягненої форми гебр. mᵉnāphā́ʰ «тканина, що розвівається; прапор», утвореного від кореня n-w-p «рухати туди й сюди, коливатися, хитатися».— Онышкевич Исслед. п. яз. 237; Hüttl-Worth 16; Sł wyr. obcych 452; Brückner 322; Machek ESJČ 351; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; Kluge—Mitzka 461; Klein 936; Walde—Hofm. II 36.

мара́ «привид, примара; [відьма, нечиста сила ЛексПол]», *ма́рево* «міраж; примара; сухий туман», [*маре́нник*] «страховище» Ж, *ма́ри* «мрії», [*ма́рина*] «мара Ж; мрія, фантазія Пі», [*ма́рник*] «біс», *ма́ревний*, [*маревни́чий*] «мрійли-

вий; який марить» Ж, [*марли́вий*] «мрійливий; фантастичний; облудний» Ж, *маревіти* «мигтіти маревом», *ма́рити* «мріяти», *ма́ритися* «уявлятися», [*обма́ра*] «привид», [*обма́рити*] «ввести в оману, зачарувати» УРС, Ж, *прима́ра*, *прима́рливий*, *прима́рний;* — р. [*мара́*] «туман; привид», бр. *ма́ра* «мрія», *мара́* «привид», др. *мара* «сновидіння, забуття», п. mara «сновидіння, привид», слц. marit' sa «ввижатися, маритися», вл. womara «півсон, запаморочення», болг. [*ма́ра*] «страх уві сні, кошмар», [*мара́*] «сонливість; примара», *мараня́* «спека, задуха; марево»; — псл. mara «привид»; — не зовсім ясне; припускається зв'язок з *ма́рний*, *мори́ти*, *ме́рти* (Goląb Essays Jakobson I 779—780), але здебільшого пов'язується з *ма́яти*, *мани́ти*, *маха́ти* і под. (Преобр. I 509—510; Фасмер II 571; Brückner 322; Bern. II 12).— Кобилянський Мовозн. 1980/1, 43; Горяев 202; Holub—Kop. 217, 234; БЕР III 659; Bezlaj ESSJ II 167; Mikl. EW 183.— Пор. **мани́ти**, **маре́на**[3], **ма́рний**, **маха́ти**, **ма́яти.**

марабу́ «тропічний птах родини лелекових, Leptoptilus crumeniferus»; — р. бр. болг. *марабу́*, п. marabut, ч. слц. вл. marabu, схв. *ма̏рабу* «тс.»; — через посередництво французької або німецької мови (фр. marabout, н. Márabu) запозичено з португальської; порт. marabuto «тс.» походить від ар. murā́bit, marābit «пустельник» (птах живе самітно).— СІС[2] 515; СИС 294; Sł. wyr. obcych 452; Holub—Lyer 302; БЕР III 660; Klein 936.

[**марадик**] «залишок, залишок отари» Ж, Доп. УжДУ IV; — запозичення з угорської мови; уг. maradék «залишок, рештки; надлишок» пов'язане з marad «залишатися», етимологічно не зовсім ясним.— Лизанець 609; Bárczi 197; MNTESz II 841—842.

мара́зм «занепад, повне знесилення», *маразма́тик*, *маразмати́чний;* — р. бр. *мара́зм*, п. вл. marazm, ч. marasmus, слц. marazmus, болг. *мара́зъм*, схв. *ма̀разам;* — інтернаціональний термін (пор. фр. marasme, н. Marásmus, англ. marasmus «тс.»), що виник на основі гр. μαρασμός «згасання, виснаження, марніння», пов'язаного з дієсловом μαραίνω «гашу, знищую; гасну, завмираю, марнію», яке зіставляється з ірл. meirb (<*merui-) «м'який, кволий», дінд. mṛṇā́ti «дрібнить, товче, мне, розтирає», mūrṇáḥ «розбитий (від утоми)».— СІС[2] 515; СИС 294; Kopaliński 607; Holub—Lyer 303; БЕР III 661; Dauzat 457; Klein 937; Frisk II 174; Boisacq 610.— Пор. **ме́рва.**

[**маракува́ти**] «думати, міркувати» Пі; — р. *мараковáть* «тс.; розуміти, знати», п. [marykować (sobie), marukować (sobie)] «думати, міркувати»; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. *маракава́ць* «скаржитися, сердитися; розбиратися, обмірковувати» відповідає укр. [*морокува́ти*] «сердитися, бурчати», [*морокува́тися*] «морочитися».— Див. ще **моро́ка.**

мара́л (зоол.) «великий олень з гіллястими рогами, Cervus elaphus L.», *маралівни́к*, *маралівни́цтво*, *мара́лячий;* — р. бр. болг. *мара́л*, п. ч. слц. maral; — запозичення з тюркських мов; каз. уйг. тат. *марал* «тс.», аз. *марал* «лань, олень», чаг. узб. туркм. *марал* «самиця оленя» зводяться до монг. *марал* (калм. marl) «тс.».—СІС[2] 515; СИС 294; Фасмер II 571; Шипова 230; Sł. wyr. obcych 453; Räsänen Versuch 327; Ramstedt 252.

мара́муха — див. **мухомо́р.**

[**марана**] (бот.) «борщівник європейський, Heracleum spondylium L.» Mak;— п. [marana] «меліса, Melissa L.»;— очевидно, пов'язане з [*марь*] «лобода» як назва рослини, що, подібно до лободи, використовується в їжу.— Див. ще **марь**[1].

[**мара́нча**] «велика кількість»; — неясне.

[**марарь**] (бот.) «кріп запашний, Anethum graveolens L.» Mak; — запозичення з молдавської мови; молд. *мэра́р*, [*мора́р*], як і рум. mărár «тс.», етимологічно неясне, можливо, пов'язане з алб. maraj (mërajë) «фенхель, Foeniculum Mill.» або з гр. μάραθ(ρ)ον «кріп».— Mak XI, 31; СДЕЛМ 272; DLRM 485.

мараст — див. **мерест**[2].

[**марасу́да**] «нечепура» Ж; — очевидно, пов'язане з [*мара́ти*] «бруднити»; конкретний характер зв'язку неясний.— Див. ще **мара́ти**.

Мара́т (чоловіче ім'я); — р. бр. *Мара́т*, схв. *Марат;* — утворене від фр. Marat, прізвища діяча французької революції кінця XVIII ст.— Вл. імена 66; Спр. личн. имен 433.

[**мара́ти**] «бруднити» Ж, [*ма́равий*] «масний, липкий» Ж, [*марки́й*] «мазкий» (Ме), [*марува́тий*] «брудний, нечистий» Ж, *пома́рка;* — р. *мара́ть* «бруднити; [білити]», п. (з укр.) вл. marać «бруднити»; — псл. marati «мазати, бруднити»; можливо, пов'язане з moriti «фарбувати»; — очевидно, споріднене з лит. mogaĩ «пліснява», гр. μορύσσω «роблю чорним, покриваю кіптявою»; ie. *mer-/mor- «чорнити, темна фарба»; недостатньо обгрунтовані зіставлення з н. Marke «знак, тавро» (Преобр. I 510), англ. mar «псувати» (Matzenauer LF 10, 61), дінд. upamarayati «занурюється, робить соковитим» (Zubatý AfSlPh 13, 432; Uhlenbeck 222).— Фасмер II 572; Brückner 344; Schuster-Šewc 886—887; Fraenkel 464; Pokorny 734.— Пор. **марасу́да, мори́ти, моруха, муру́гий.**

[**мара́тка**] (зоол.) «кальмар, Loligo» Ж; — неясне.

марафе́т (розм.: *навести м.* «причепуритись; підфарбуватись»); — р. [*марафе́т*] *(наводить м.* «обдурювати», *разводить м-ты* «говорити нісенітниці»), болг. [*мари́фет*] «уміння, майстерність», м. *марифет* «тс.», схв. *марѝфет* «тс.; хитрість, підступність; обман; жарт»; — запозичення з турецької або кримсько-татарської мови; тур. marifet «спритність, мистецтво; фокус; витівка, штука; секрет; курйоз; дивина», крим.-тат. marafät «тс.» походять від ар. ma'rifat «знання, талант», пов'язаного з коренем 'arafa «знати, уміти».— Шипова 230; БЕР III 668; Skok II 377; Räsänen Versuch 328.

марафо́н (спорт.) «біг на далекі відстані», *марафо́нець;* — р. бр. *марафо́н*, п. maraton, ч. marathon, maratón, слц. maratón, вл. marathon, болг. *маратóн*, схв. *марàтōнски*, слн. máraton; — міжнародний спортивний термін (англ. Marathon, нім. Márathonlauf «тс.»); походить від назви грецького селища *Марафо́н* (Μαραθών) на узбережжі Аттики, звідки до Афін прибіг гонець із повідомленням про перемогу греків над персами (490 р. до н. е.); передавши звістку, він від напруження помер.— CIC² 515; СИС 294; Koraliński 607; Holub—Lyer 303; БЕР III 663; Klein 937.

[**марва́кати**] «нявчати; мимрити»; — звуконаслідувальне утворення, що в'явилося за зразком таких дієслів, як [*ва́вкати*], *ня́вкати* і под.

[**ма́рга́**] «худоба» Г, Ж, [*ма́ржи́на*] «тс.» СУМ, ВеУг, [*марже́чий*] «призначений для худоби» ВеУг, [*маржни́й*] «тс.» тж, ст. *марха* «худоба» (XV ст.), *марга* «тс.; майно» (XVI ст.); — п. [marżena] «рогата худоба», [marzena, marzyna] «тс.» (з укр.), схв. *мàрха* «худоба»; — запозичення з угорської мови; уг. marha «тс.» загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з двн. markat «торгівля, базар, базарний крам», marchat, marchot «тс.» (нвн. Markt «ярмарок, базар»), яке зводиться до лат. mercātus «торг, базар, ярмарок», похідного від mercor «купую, торгую»; вважається також запозиченням із слов'янських мов (схв. *мр̀ха* «падло», ч. слц. mrcha «тс.; шкапа», п. [marcha] «тс.») або з німецької (двн. mar(a)h «кінь», mar(i)ha «кобила», від яких виводяться й відповідні слова слов'янських мов).— Москаленко УІЛ 35; Лизанець 609; Бевзенко НЗ УжДУ 26/2, 177; SW II 892; Skok II 377; MNTESz II 845; Bárczi 198; Kniezsa 884—886; Crânjală 343—344.— Пор. **меркантильний, ме́рха.**

ма́рганець «хімічний елемент (метал)», *марганцівка, марганцевистий;* — бр. болг. *ма́рганец;* — запозичення з російської мови; р. *ма́рганец* виникло шляхом метатези з нім. Mangánerz «марганцева руда», що складається з слів Mangán, від якого походить укр. *ма́нган*, та Erz «руда» (двн. ēr, днн. arut «тс.»), що разом з лат. raudus «шматок міді як монета», псл. ruda, укр. *руда́* вважається давнім запозиченням з шумерської мови.— CIC² 515; Булаховський Вибр. пр. II 275; СИС 294; Фасмер II

572; Преобр. I 510; БЕР III 664; Matzenauer 250; Kluge—Mitzka 174.— Див. ще **ма́нга́н, руда́.**

маргари́н (харчовий жир); — р. болг. м. *маргари́н*, бр. *маргары́н*, п. margaryna, ч. слц. margarin, вл. margarina, схв. *маргàрӣн*, слн. margarína; — запозичення з французької мови; фр. margarine «тс.; хімічна речовина, що міститься в жирах» утворене в 1836 р. французьким хіміком М.-Е. Шеврелем від margarique «маргаринова (кислота)», що походить від гр. μάργαρον «перлина, перламутр» (за кольором кислоти), спорідненого з сперс. marvārīt «перлина», нперс. marvārīδ «тс.», дінд. mañjaram «пуп'янок; перлина», mañjarī «тс.».— СІС² 515; СИС 294; Фасмер II 572; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216; БЕР III 664; Kluge—Mitzka 461; Klein 938; Dauzat 458; Gamillscheg 600; Frisk II 174—175.

Маргари́та (жіноче ім'я), ст. *Марегорѣта, Марекорѣта* (1418), *Марґаріта* «перла ... бісеръ» (1627); — р. болг. *Маргари́та*, бр. *Маргары́та, Маргарэ́та*, п. Małgorzata, ч. Markéta, ч. ст. слц. нл. Margareta, вл. Marhata, схв. *Маргаре́та, Мàргита*, слц. слн. Margaréta, стсл. **Маргарѣта**;— запозичення з грецької мови; гр. Μαργαριτώ походить від μαργαρίτης «перлина», пов'язаного з μάργαρον «тс.».— Вл. імена 139; Петровский 150; Фасмер II 572; Спр. личн. имен 508; Knappová 250; Skok II 377; Frisk II 174—175; Walde—Hofm. II 39. — Див. ще **маргари́н.**

маргари́тка (бот.) «стокротка, Bellis L.»; — р. *маргари́тка*, бр. *маргары́тка*, п. margerytka, заст. margarytka, margierytka, ч. margerita «тс.», [margareta] «королиця, Leucanthemum D. C. (Chrysanthemum leucanthemum)», слц. margarét(k)a «ромашка, Matricaria L.», болг. *маргари́та*, м. *маргарит(ка)* «конвалія, (Convallaria L.)», схв. *маргарѐтка (маргаре́та)* «стокротка», слн. marjét(ic)a «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. marguerite «стокротка, ромашка» через лат. margarīta «перлина» зводиться до гр. μαργαρίτης «тс.; вид рослини», пов'язаного з μάργαρον «перлина».— Фасмер II 572; КЭСРЯ 255; Преобр. I 510; Горяев 202; Kopaliński 608; Machek Jm. rostl. 247; БЕР III 664; Dauzat 459.— Див. ще **маргари́н.**

[**ма́ргати**[1]] «бгати, гнути» О; — неясне; можливо, пов'язане з п. ст. margać «крутити, махати (хвостом)», mardać, спорідненим з ч. ст. mrdati, слц. mrdat' «тс.».— Brückner 323; Machek ESJČ 379.

[**маргати**[2]] «зуживати, марнувати» О; — очевидно, запозичення з старопольської мови; п. marhać, як і ч. mrhati, слц. mrhat' «тс.», виводиться від marcha (ч. слц. mrcha); припускається також запозичення в польську мову з чеської.— Brückner 323; Holub—Kop. 232; Machek ESJČ 379.— Пор. **ма́рга.**

маргіна́лія (частіше мн. *маргіна́лії*) «примітка (на берегах книжки, рукопису)», *маргіна́льний;* — п. marginalia, ч. marginálie, слц. marginália, вл. marginala, болг. *маргина́ли(и)*, м. *маргиналии*, схв. *маргѝна̄лије*, слн. marginálija; — через посередництво польської мови запозичено з новолатинської; нлат. marginalia (с. р. мн.) «помітки на берегах» походить від слат. marginalis «той, що міститься скраю», утвореного від лат. margo (род. в. marginis) «край, межа».— СІС² 515; СИС 294; Kopaliński 608; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216—217; РЧДБЕ 509; Klein 939.— Див. ще **маргіне́с.**

маргіне́с «поле книжки, зошита»; — запозичення з польської мови; п. margines, як і слц. margo, схв. *марги́на* «тс.», походить від лат. margines, наз. в. мн. від margo «край, межа», спорідненого з двн. marc(h)a «кордон, рубіж», гот. marka «тс.», дангл. mearc «тс., межовий знак».— Kopaliński 608; Holub—Lyer 216—217; Klein 939.— Див. ще **ма́рка**[1].— Пор. **маргіна́лія.**

[**марґо́ла**] «нечепура, стара жінка» МСБГ; — очевидно, пов'язане з [*му́рґа*] «замазура; мерзотник»; характер зв'язку неясний.— Див. ще **му́рґа**[2].

[**маргу́дза**] (кличка корови); — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *мургу́цэ* «кара кобила чи корова», як і рум. murgúţă «тс.», є зменшувальним утворенням від *му́ргэ* (múrgă) «тс.».— Див. ще **му́рґий.**

[**ма́рда**] «кішка» О; — неясне; можливо, видозмінене запозичення з німецької мови (пор. нвн. Márder «куниця», [Marde] «тс.»).

Марда́р, *Марда́рій*, ст. *Мардарій* «камен сіателен» (1627); — р. *Марда́рий*, бр. *Марда́рый*, схв. *Мàрдāрије;* — запозичення з грецької мови; гр. Μαρδάριος походить від назви племені Μάρδοι «марди», що мешкало на південному узбережжі Каспійського моря (у Вірменії та в Персії).— Томсон Историч. грамматика совр. армянского языка г. Тифлиса, СПб., 1890, с. XXIII, 97; Петровский 150; Спр. личн. имен 433.

[**мардія́н**] (бот.) «бузок, Syringa L.» МСБГ, [*мардія́новий*] «бузковий» (про колір) тж; — неясне.

ма́рево — див. **мара́**.

[**маре́мухи**] «теревені» МСБГ; — очевидно, результат семантичної видозміни слова [*маре́мухи*] «погані гриби».— Див. ще **мухомо́р**.

маре́на[1] (бот.) «Rubia L., трав'яниста рослина, з кореневища якої добували червону фарбу», [*маріна, морена*] «тс.» Mak, [*маре́ник*] «скабіоза, Scabiosa L.» Mak, *маре́нка* «Asperula L.», [*марянка, морянка* Mak] «тс.», [*маренник*] «підмаренник, Galium L.» Mak, *маре́нові*, [*марєник*] «скабіоза голубина, Scabiosa columbaria L.» Mak, *підмаре́нник* «Galium L.»; — р. *маре́на*, бр. *марэ́на*, п. marzana «марена», marzanna «тс.», marzanka «маренка», ч. mařina «марена», ст. mařena, marana, mořanka «тс.», [mařena] «підмаренник», mařinka «маренка», слц. marena «марена», marinka «маренка», схв. [*маринка*] «тс.»; — очевидно, псл. marěna, пов'язане з marati «бруднити» з огляду на властивість кореневища рослин родини маренових забарвлювати в різні кольори; недостатньо обгрунтована думка (Brückner 323) про запозичення в східнослов'янські мови з польської.— Нейштадт 515, 525; Фасмер II 573; Преобр. II 510; Machek Jm. rostl. 220; Bern. II 18; Mikl. EW 183; Zubatý St. a čl. I 81.— Див. ще **мара́ти**.— Пор. **мори́ти**.

маре́на[2] (іхт.) «вусач, Barbus Cuv.», [*маренчу́к*] «молода марена Ж; марена дніпровська, Barbus barbus borysthenicus Dybowski Л—Г; марена балканська, Barbus meridionalis petenyi Heckel», [*маренька*] «гольян, Phoxinus Agassiz», [*мари́на*] «марена дніпровська; сиг звичайний, Coregonus lavaretus», [*мере́на*] «марена дніпровська», [*мере́нка*] «гольян», [*мере́нька*] «гольян озерний, Phoxinus percnurus Pall.»; — р. [*ма́ре́на́*] «сиг звичайний; сиг чудський, Coregonus lavaretus maraenoides Poljakow; марена звичайна, Barbus barbus L.; марена дніпровська; гольян», [*мари́на*] «марена дніпровська», [*мари́нка*] «гольян», [*мари́шка, мары́га*] «тс.», бр. *маро́на* «марена звичайна», [*марэ́на*] «тс.», п. marena «сиг; [марена звичайна]», [maryna] «марена звичайна», [marynka] «ряпушка, Coregonus albula L.», ч. maréna severní sih «сиг чудський», слц. [mariena] «марена звичайна»; — запозичення з німецької мови; нвн. Maräne «ряпушка; сиг звичайний», у свою чергу, походить від зах.-сл. *mrěna (п. [mrzana] «марена», [brzana, brzanka] «тс.», [brzona] «тс.; сиг звичайний, ч. [mřenka] «марена звичайна; гольян, Nemachilus barbatulus L.», [mřínek] «тс.», ст. mřen «марена звичайна», mřenek «тс.», слц. mrena «марена; [голець]», [mriena] «марена»), яке відповідає р. [*мерён*] «марена; в'язь, Leuciscus idus L.», [*миро́н*] «марена», укр. [*мере́на*] «марена дніпровська», [*мірон*] «марена звичайна» Л—Г, [*мере́н(ь)ка*] «гольян», [*мерест, мересниця* ВеНЗн, *мересни́к* ВеНЗн] «тс.», а також болг. *мря́на (мре́на)* «марена», [*мриена*], м. *мрена*, схв. *мрѐн(а)*, слн. mréna «тс.» і разом з ними зводиться до псл. *merna «марена, ряпушка; сиг», запозиченого з фінських мов, у яких відповідне слово мало значення «ікра; риб'ячий мальок» (пор. манс. *мä°рнэ* «ікра», хант. *мäрӭн* «тс.», а також укр. [*мере́нька*] «жаб'яча ікра», [*мерест*] «тс.», в яких зберігається значення, ближче до вихідного); зміна значення фінського слова при запозиченні пояснюється тим, що праслов'яни на території своєї ранньої прабатьківщини ознайомилися спочатку з ікрою вусача, сига і ряпушки в басейнах верхнього Дніпра (вище Прип'яті) і Зах. Двіни, засвоївши для неї від фінського населення загальну назву ік-

ри, і лише після цього, розселяючись на південь і захід, перенесли її на відповідні види риби, що водяться в Дніпрі і в басейні Балтійського моря; виведення назви *маре́на* від лат. muraena «морський вугор» (SW I 217; II 880) неправильне, хоча змішування слов'янської назви з латинською в басейні Дунаю могло мати місце; пов'язання в псл. more (Kluge—Mitzka 475) помилкове.— Коломиец Происх. назв. рыб 118—127; Лыткин—Гуляев 174.— Пор. **мере́нька**[1].

[**маре́на**[3]] «дерево або опудало на купальському святі» Г, Ж; — п. [marzana] «солом'яна фігура в обрядах на народних святах», [marzanna, marzena, marza], ч. morana, слц. Marmariena «тс.», болг. *мара* (у виразі *м. мишанка* «весняний обряд поховання ляльки»);— псл. mara, marena «лялька, опудало у весняних обрядах», очевидно, пов'язане з коренем *merti «мерти», marьnъ «марний; виснажений» (мабуть, спочатку йшлося про весняний обряд поховання смерті).— SW II 891; Machek ECJČ 373; БЕР III 659.— Див. ще **мерти́.**— Пор. **мара́, ма́рний.**

маресни́ця — див. **мересни́ця.**

ма́рець (заст.) «березень», [*ма́рец* О, МСБГ, *марц* О] «тс.», [*марцо́вка*] (іхт.) «щука, яка нереститься в березні» Дейн, [*марці́вки́*] «березневі курчата», [*марцови́ця*] «мінлива березнева погода» Ж, [*марцу́вка*] «березневе курча» Л, *марце́вий*, [*марцьо́вий*]; — р. [*ма́рец*], бр. [*ма́рац*], п. marzec, ч. [mařec], слц. marec, слн. márec «тс.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з латинської; лат. mārtius «місяць Марса» утворено від Mārs «Марс» (бог весни, потім війни).— Hołyńska-Baranowa 39—40; Kopaliński 610; SW II 89; Brückner 324; Machek ESJČ 352.— Див. ще **марс.**— Пор. **март.**

марже́чий, *маржи́на*, *маржи́нка*, *маржни́й* — див. **ма́ргá.**

[**маржині**] (бот.) «фіалка триколірна (братки), Viola tricolor L.» Mak, [*марже́че зіле*] «тс.» Mak; — очевидно, пов'язане з якоюсь польською назвою цієї рослини, похідною від власного імені [Marza] «Марія» (пор. п. [marzymięta] «ельшольція, Elscholtzia Willd.» (< Marzy mięta, Marji mięta, букв. «м'ята Марії»).— Див. ще **Марія.**— Пор. **марім'ята.**

ма́ри «ноші для перенесення мерців», [*ма́ра*] «тс.» Бі, [*ма́ре*] «підвищення, на яке клали мерця» Корз, ст. *мары* «мари» (XVII ст.); — р. бр. [*ма́ры*], п. вл. mary, ч. слц. máry; — очевидно, через посередництво польської і чеської мов запозичено з німецької; нвн. Bahre «мари; труна», двн. bâra «тс.» зводяться до пгерм. *bër- «нести», спорідненого з лат. fero «несу», гр. φέρω «тс.»; звук м на місці б з'явився в чеській мові (пор. ч. ст. páry «мари», нл. bory «тс.») під впливом uměrati, mor; припускається також безпосередній зв'язок з псл. mor- «мерти» (Трубачев ZfSl 3, 675; Schuster-Šewc 890).— Шелудько 39; Richhardt 77; Фасмер II 577; Brückner 327; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; Kluge—Mitzka 44.— Див. ще **бра́ти.**— Пор. **на́ри.**

[**марика́нка**] (бот.) «сорт ранньої картоплі з червонуватою шкіркою МСБГ; картопля (бульба американська), Solanum tuberosum L. ВеНЗн, ВеУГ, Mak», [*марака́нка*] (сорт картоплі) (Ме), [*мерчи́нка* О, *мориганка* Mak] «тс.»; — п. marykany «тс.»; — результат видозміни назви *америка́нка*, похідної від *Аме́рика.*

[**марикува́ти**] «нарікати, ремствувати», [*мариґува́те* Корз, *марикувати* О, *марікува́ти* О] «тс.», [*марикува́ти си*] «виявляти деяке незадоволення» Ба; — бр. *маракава́ць* «ображатися, сердитися»; — запозичення з польської мови; п. [marykować], marukować «тс.», ст. amarykować «гірко нарікати, скаржитися» походять від слат. amaricare «тс.», утвореного від лат. amārus «гіркий», спорідненого з дангл. ampre «щавель; квасениця», двн. ampfaro «тс.», дінд. amláḥ, ambláḥ «кислий», āmráḥ «манго́ве дерево», вірм. amok' «солодкий».— Онышкевич Исслед. п. яз. 244; SW I 29, II 890; Walde—Hofm. II 35.

[**марику́та**] «знаряддя для пересування або підважування колоди (залізний дзьоб на дерев'яній ручці); широка

сокира, тесло» О, [*марекýта, морокута, маркута*] «тс.» О, [*марикýт*] «вид підків, за допомогою яких ходять по колодах» О; — неясне.

[**мари́лька**] (бот.) «амариліс, Amaryllis G.» Ж, Mak; — результат видозміни наукової назви *амари́ліс* (лат. amaryllis), що походить від гр. Αμαρυλλίς, імені пастушки, героїні ідилій Теокріта, Вергілія й Овідія; ім'я не має певної етимології; можливо, пов'язане з гр. ἀμαρύσσω «блищу, сяю».— Sł. wyr. obcych 25; Klein 59; ODEE 30.

маримóнський — див. **малимóн.**

[**маримýха**] «повстяна шапка біла з червоними зубчастими смугами» ВеБ; — пов'язане з [*мари́мух*] «мухомор» за подібністю шапки до гриба.— Budziszewska 203.— Див. ще **мухомóр.**

мари́на[1] «картина, що зображує морський краєвид», *мариніст, мариністи́чний;* — р. болг. схв. м. *мари́на*, бр. *мары́на*, п. marina, ч. слц. слн. marína; — запозичення з французької мови; фр. marine «тс.; морський флот» через іт. marina «узбережжя, морський краєвид; морський флот» зводиться до лат. marīnus «морський», похідного від mare «море», спорідненого з двн. mari, дангл. mere, лит. mãrios, псл. more «тс.»; слово *мариніст* утворене, очевидно, в російській мові (Сергеев ЭИРЯ IV 129—135).— СІС[2] 516; СИС 294; Фасмер II 573; Kopaliński 609; Holub—Lyer 303; БЕР III 667; Dauzat 459; Walde—Hofm. II 38. — Див. ще **мóре**[1].

[**мари́на**[2]] (бот.) «маруна щиткова, Pyrethrum corymbosum (L.) Willd.; маруна дівоча, P. parthenium Smith. Mak; роман римський, Anthemis nobilis L.; горобейник польовий, Lithospermum arvense L. Mak; вид ромашки, Matricaria eximia Hort.; вид вишні, Prunus cerasus variet. Mak», [*маринна*] «роман римський» Mak, [*маринька*] «пижмо звичайне, Tanacetum vulgare L.» Mak, [*маринівка*] «шоломниця звичайна, Scutellaria galericulata L.» Mak, [*марися*] «вид хризантеми, Chrysanthemum coronarium L.» Mak; — результати видозміни назв *марýна* в різних значеннях під впливом подібного за звучанням жіночого імені *Мари́на* і його варіантів.— Див. ще **марýна.**

Мари́на, *Мари́ня, Мари́ся*, [*Мари́сь, Мари́ця*], ст. *Марина* (1401), *Марíна* «морскаа» (1627); — р. болг. *Мари́на*, бр. *Мары́на*, п. Maryna, ч. Marina, слц. Marína, м. *Маринка*, схв. *Мари́на, Мàрина*, стсл. **Марина**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Μαρίνα походить від лат. marīnus «морський».— Вл. імена 139; Беринда 222; Петровский 151; Knappová 251; Илчев 322.— Див. ще **мари́на**[1].

марина́д «рідина, приготована з оцтом і прянощами; мариновані продукти», [*марина́та*] «мариноване м'ясо» Ж, *марино́ваний, маринува́ти;* — р. *марина́д*, бр. *марына́д*, п. marynata, ч. слц. marináda, вл. marinada, болг. *марина́та, марина́да*, схв. *марина́да*, слн. marináda; — запозичення з французької мови; фр. marinade «тс.» утворене від mariner «маринувати», що походить від іт. marinare «маринувати, солити в розсолі (спочатку рибу)», пов'язаного з marino «морський», яке зводиться до лат. marīnus «тс.».— СІС[2] 516; СИС 294; Фасмер II 573; Горяев 202; Kopaliński 611, Holub—Lyer 303; БЕР III 667—668; Dauzat 459; Gamillscheg 592; Kluge—Mitzka 462.— Див. ще **мари́на**[1].

[**марина́рка**] «літній чоловічий піджак» Корз, [*марина́тка*] «верхній чоловічий і жіночий одяг, схожий на свитку» Л; — р. [*марина́дка*] «довгий жіночий жакет», [*марина́д, марина́к, мариня́к*] «тс.», [*марена́тка*] «короткий жіночий жакет», бр. [*марна́тка*] «куртка»; — запозичення з польської мови; п. marynarka «чоловіча куртка», [marynatka] «матроський одяг» пов'язані з іт. marinara «бушлат із відлогою, матроська куртка», похідним від marina «морський флот».— SW II 890—891.— Див. ще **мари́на**[1].

[**ма́ринка**[1]] «заболочена низина» Ч, [*ме́ринка*] «тс.» Ч; — очевидно, пов'язане з р. [*марь*] «болотиста місцевість у тайзі», що зіставляється з [*марь*] «туман, сире повітря», укр. *ма́рево*.— Фасмер II 577.— Див. ще **мара́.**

[**маринка**[2]] «вовняна картата хустка» МСБГ, [*марійка*] «невелика картата хустка» МСБГ; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *марена* (рослина, з якої видобували фарбу для тканин), що за звуковою подібністю зазнало впливу жіночих власних імен; пор. р. [*маренник*] «сарафан, пофарбований мареною».

[**маринка**[3]] (бот.) «сироїжка червона, Russula rosacea Fr.» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [*маринуха*] «мухомор сірий їстівний».

[**маринуха**] (бот.) «мухомор сірий їстівний, Amanita spissa Fr.» МСБГ, [*маринка*] «сироїжка червона, Russula rosacea Fr.» МСБГ; — результат видозміни деетимологізованої назви [*моримуха*] «мухомор», зближеної з основою власного імені *Марина* або дієслова *маринувати*.— Див. ще **мухомор**.

марити — див. **мара**.

маритури — див. **муратури**.

марихуана «наркотик з мексіканських і бразільських конопель»;— р. болг. *марихуана*, бр. *марыхуана*, ч. слц. вл. marihuana, схв. *марихуана*, слн. marihuána; — через посередництво західноєвропейських мов (англ. marihuana, нім. Marihuana) запозичено з іспанської; ісп. marijuana «тс.» походить з індіанських мов центральної Америки.— СІС[2] 516; Kopaliński 609; РЧДБЕ 428.

[**марич**] (бот.) «кушир занурений, Ceratophyllum demersum L.» Mak; — неясне.

[**маришка**] (бот.) «материнка звичайна, Origanum vulgare L.», [*маруна*] «майоран, Majorana Moench. (Origanum majorana L.)» Mak; — бр. [*мар'янка*] «майоран», ч. marjánka, majorán(ka) «тс.»;— результати видозміни назви *майоран*, яка нерідко застосовується й до материнки.— Нейштадт 475—476.— Див. ще **майоран**.

[**мариюнка**] (бот.) «хвощ польовий, Equisetum arvense L.» Ж; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *майоран* (за деякою зовнішньою схожістю стебел); пор. п. [mairun] «майоран», [maryjan, maryjanek], ч. слц. marijánek, marijánka «тс.».

[**мариянки**] (бот.) «сорт слив, Prunus domestica variet. L.» ВеНЗн, Mak; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*марунки*] «сорт слив» (пор.).

марі «народність угро-фінської мовної групи», *марієць*; — р. *мари*, *марієц*, бр. *марыяц*, п. maryjski «марійський», ч. слц. Marijec, болг. *марие́ц*, схв. *маријски*, слн. marijski; — через посередництво російської мови запозичено з марійської; мар. *мари* «чоловік; марієць» неясного походження; зіставлялося з *мéря*, назвою народності, яку вважали предками сучасних марійців; далі пов'язувалося з енецьк. mar «самець дикого північного оленя».— Ткаченко Мерянский язык 9—10; Фасмер II 573, 606; Коведяева Яз. нар. СССР 221.— Пор. **мéря**.

Маріáмна (жіноче ім'я), ст. *Марїамна* (1627); — р. *Мариáмна*; — біблійне ім'я гебрайського походження; гебр. Магуāт пов'язується з mārā «чинити опір, відкидати» або mārar «бути гірким»; розглядається також як запозичення з єгипетської мови із значенням «улюблена богом» або з арамейської («пані; гарна» та ін.).— Вл. імена 440; Петровский 150; Спр. личн. имен 509; Kpappová 250—251.— Пор. **Марія**.

Маріáнна (жіноче ім'я), *Мар'я́на, Мар'я́ся*; — р. *Мариáнна*, бр. *Мар'я́на*, п. ч. слц. Marianna, вл. Marijana, болг. *Мариáна*, м. *Маријана*, схв. *Марија́на*, слн. Marijana; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. Marianne, іт. Mariana виникло внаслідок злиття імен *Марія* і *А́нна* або як форма жіночого роду до лат. Mariānus «належний до роду Маріїв». — Вл. імена 140, 142; Петровский 151; Kpappová 250; Илчев 321.— Див. ще **Ганна, Марія, Мар'ян**.

[**марібе**] «смерть; скелет, кістяк» Пі, [*марібий*] «смертельний, смертний» Пі;— неясне.

Маріéтта (жіноче ім'я); — р. *Мариéтта*, бр. *Марыэ́та*, слц. Marieta; — через посередництво французької мови (фр. Mariette) запозичено з італійської; іт. Marietta є пестливою формою від Maria «Марія».— Вл. імена 140; Спр. личн. имен 509; Илчев 322.— Див. ще **Марія**.

[**марім'ята**] (бот.) «кануфер, Tanacetum balsamita L.»; — **калька** п. marzy-

mięta «ельшольція, Elscholtzia Willd.», що утворилося із слів Marzy mięta (<Marji mięta) «Маріїна м'ята».— SW II 892.— Див. ще **Марія, м'ята.**— Пор. **маржині.**

[**маріи**] «перевертання колоди на інший бік» О, [*маріи!*] «переверніть колоду!» О; — неясне.

маріонéтка «лялька в театрі»; — р. болг. м. *маріонéтка*, бр. *марыянéтка*, п. marionetka, ч. вл. marioneta, слц. marioneta, marionetka, схв. *маріонѐта*, слн. marionéta; — через посередництво французької мови (фр. marionette) запозичено з італійської; іт. marionette «тс.» утворене від пестливої форми Marion до імені Maria; спочатку так називали фігуру діви Марії в середньовічних лялькових містеріях.— CIC² 516; СИС 284; Фасмер II 573; Кимягарова РЯШ 1974/3, 96—98; Kopaliński 609; Holub—Lyer 303; БЕР III 668; Dauzat 459; Kluge—Mitzka 462.— Див. ще **Марія.**

Марія (жіноче ім'я), *Мáр'я*, [*Мáря*] О, *Маню́ня, Маню́ра, Маню́ся, Маню́та, Мáня, Маня́ша*, [*Маráня*] ВеБ, [*Маричка*], *Мари́ша, Марійка*, [*Маріка*], *Марічка*, [*Мáрка*] ВеЛ, [*Мару́на, Марунджá*] О, *Мару́ня, Мару́сина, Мару́ся*, [*Мару́шка*] Ж, [*Мася*], *Мáша*, [*Мýнька*] Пі, *Мýра, Мýся*, ст. *Маріа* (1401), *М(а)ріа* или *Мариáм* «владущаа, или г(оспо)жа ... поднесенаа, аб(о) горкости море, або мvрра» (1627); — р. болг. *Мари́я*, бр. *Марыя*, др. *Мария*, п. Maria, Marja, ч. Marie, слц. Mária, вл. нл. Marija, полаб. Могája, м. *Марија*, схв. *Мàрија*, слн. Marija, стсл. **Маріа**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μαρία < Μαριάμ походить від арам. Магуӑт, спорідненого з гебр. Міґуӑт.— Вл. імена 140—142; Беринда 222; Спр. личн. имен 509; Петровский 150—151; Фасмер II 577; Brückner 323; Knappová 250—251; Илчев 322; Paul Kl. Vnb. 114; Klein 943.— Див. ще **Маріáмна.**

[**маріи́н**] (бот.) «валеріана лікарська, Valeriana officinalis L.» Ж; — результат видозміни назви *валеріáна*, зближеної з *Марія.*— Див. ще **валеріáна.**

мáрка[1] «поштовий знак оплати; торговельний знак на виробі», *маркувáльник, мáрочниця, маркувáльний, мáрочний, маркувáти;* — р. бр. болг. м. *мáрка*, п. ч. слц. вл. нл. marka, схв. *мàрка*, слн. márka; — запозичення з німецької мови; нвн. Márke «тс.», merken «значи́ти, позначати», двн. merken, merchen «звертати увагу, помічати», снн. merken «тс.», свн. marc «знак» спорідненi з гол. merk «марка, позначка, тавро», дфриз. merke «знак, ознака», дангл. meark, англ. діел. mark «тс.», дфриз. merkia «помічати», дангл. mearkian, діел. merkja, дат. mærke, шв. märka «тс.» і пов'язані з нвн. Mark «кордон, прикордонна область», двн. marc(h)a «кордон, межа», дфриз. merke, дангл. mearc «тс.», діел. mark «прикордонний ліс», спорідненими з перс. marz «місцевість, кордон», лат. margō «край, межа».— CIC² 516; СИС 294; Фасмер II 574; Kopaliński 609; Brückner 322; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216—217; БЕР III 669; Kluge—Mitzks 462, 475.— Пор. **марка**[2].

мáрка[2] «грошова одиниця в НДР, ФРН та ін.»; — р. бр. болг. м. *мáрка*, п. ч. слц. вл. нл. marka, слн. márka, схв. *мàрка;* — запозичення з німецької мови; нвн. Mark «тс.» походить від свн. marc «знак, тавро; металевий зливок з офіційним тавром на ньому; зливок срібла певної ваги», mark(e) «півфунта срібла» (пор. діел. marc «тс.»).— CIC² 513; СИС 294—295; Фасмер II 574; Kopaliński 609; Brückner 322; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; Kluge—Mitzka 462.— Див. ще **мáрка**[1].

Маркéл (чоловіче ім'я), *Маркéло*, ст. *Маркелъ* (1627); — р. бр. *Маркéл*, др. *Маркелъ*, п. Marcell, Marceli(n), ч. слц. Marcel, болг. *Мáркел*, м. *Марцелин, Маркелин*, стсл. **Маркелинъ, Марчелинъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μαρκέλλος походить від лат. Mārcellus, утвореного як демінутив від Mārcus «Марк».— Вл. імена 66; Спр. личн. имен 434; Суперанская 80; Knappová 124; Klein 937.— Див. ще **Мáрко.**

маркúй — див. **марáти.**

[**маркирувáти**] «симулювати; шахраювати» МСБГ, [*маркирáнт*] «симулянт; крутій, шахрай» МСБГ, [*маркирáція*] «симуляція, шахрайство» МСБГ; — ч. markýrovati «симулювати», слц. markírovat' «прикидатися, симулювати», margírovat', схв. *маркúрати*, слн. markírati «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. markíeren «відмічати, виділяти; (перен.) прикидатися, придурюватися» пов'язане з Márke «тавро, помітка».— Holub—Lyer 303.— Див. ще **мáрка**[1].— Пор. **маркірувáти.**

маркíз (дворянський титул), *маркíза* «дружина або дочка маркіза; дашок над вікном або балконом для захисту від сонця»; — р. болг. *маркúз*, бр. *маркíз*, п. вл. markiz, ч. markýz, слц. слн. markíz, м. *маркиз*, схв. *мàркӣз*; — запозичення з французької мови; фр. marquis «тс.» походить від пізньолат. marchensis «начальник марки (прикордонної області)», пов'язаного з *marca «прикордонна область», що зводиться до двн. marc(h)a, спорідненого з днн. гот. marka, снн. mark, дангл. mearc «тс.», лат. margō «край, межа, кордон».— CIC[2] 517; СИС 295; Фасмер II 574; Hüttl-Worth 19; Kopaliński 610; Brückner 322; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; Dauzat 458; Kluge—Mitzka 462; Klein 941.— Див. ще **мáрка**[1].

маркізéт «тонка бавовняна або шовкова тканина»; — р. болг. *маркизéт*, бр. *маркізéт*, п. markizeta, ч. markyzet, слц. markizet, схв. *мàркѝзет*, слн. markizét; — запозичення з французької мови; фр. marquisette «тс.» утворене від marquise «маркіза».— CIC[2] 517; СИС 295; Sł. wyr. obcych 455; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; Dauzat 461.— Див. ще **маркíз.**

маркірувáти «робити борозенки маркером для сівби», *маркéр. маркірувáльник.* [*мáрок*] «маркер (для проведення борозенок)», *маркірувáльний;* — р. *маркировáть*, бр. *маркіравáць*, п. markować, ч. markovati «позначати», слц. markérovat', болг. *маркúрам*, м. *маркúра*, схв. *маркúрати*, слн. markírati «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. marquer «позначати, робити мітку», ст. merchier «тс.», походить від двн. *merkjan, merken (нвн. merken) «мітити, відзначати».— CIC[2] 516; СИС 295; Горяев 202; Kopaliński 609; Brückner 323; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; РЧДБЕ 510; Dauzat 461; Kluge—Mitzka 475.— Див. ще **мáрка**[1].— Пор. **маркирувáти.**

маркітáнт «дрібний торговець при війську»; — р. болг. *маркитáнт*, бр. *маркітáнт*, п. markietan, ч. слц. markytán, вл. markitan, схв. *маркетѐндер*, слн. marketéndar; — через посередництво німецької мови (н. Marketénder < Marckadant «тс.») запозичено з італійської; іт. merkatante «торговець, купець» утворене від merkatare «торгувати», пов'язаного з лат. mercātus «торг, торгівля», merx «крам, товар».— CIC[2] 517; СИС 295; Фасмер II 574; Преобр. I 511; Горяев 202; Kopaliński 609—610; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 217; Machek ESJČ 352; БЕР III 669; Kluge—Mitzka 462.— Див. ще **меркантúльний.**

маркíтний — див. **маркóта.**

Маркія́н (чоловіче ім'я), [*Маркя́н, Мартія́н, Мартя́н*], *Маркія́на* (жіноче ім'я), ст. *Маркіанъ* «помыслитель» (1627); — р. *Маркиáн*, бр. *Маркія́н*, п. Marcjanna (жін.), ч. слц. слн. Marcián, м. *Маркијан*, схв. Marcijan, стсл. **Маръкианъ**; — через посередництво грецької мови (гр. Μαρκιανός) запозичено з латинської; лат. Mārciānus є похідним від римського родового імені Mārcius, яке не має певної етимології; можливо, пов'язане з Mārcus «Марк».— Вл. імена 66; Петровский 152; Спр. личн. имен 434.

Мáркó (чоловіче особове ім'я), *Маркýсь*, ст. *Марко* (1407), *Мáрко* «[съвръшен.] углаженыи» (1627); — р. *Марк*, бр. *Марк*, *Мáрка*, др. *Маръкъ*, п. ч. Marek, ст. Marcus, слц. Marek, Marko, вл. Mark, нл. Marcus, болг. м. *Мáрко*, схв. *Мāрко*, слн. Marko, стсл. **Мар(ъ)къ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μάρκος походить від лат. Mārcus, можливо, пов'язаного з Mārtius «березневий», Mārs «Марс» (<*Mārt(i)cos) або з marceo «бути в'ялим, слабким».— Беринда 222;

Спр. личн. имен 434; Фасмер II 574; Knappová 124; Walde—Hofm. II 38.

[**марковей**] (бот.) «синяк звичайний, Echium vulgare L.» Мак;— неясне.

[**марковина**] «криворослий низький сосновий ліс» Ч, [*марковня́к, марко́вник*] «тс.» Ч; — неясне.

[**маркота**] «тривога, непокій; поганий настрій», *маркітний* «невдоволений; сумний; страшний», [*марко́тний*] «сумний» Ж, [*марко́тно*] «прикро, досадно» Корз; — р. [*ма́ркотно*] «млосно, неприємно», бр. *марко́та* «сум, туга, журба», [*маркота́*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. markotny «смутний, незадоволений», як і ч. [mrkotný] «сонний, плаксивий», слц. mrkotný «неприємний, гидкий», очевидно, зводиться до псл. *mъrkn̨oti «меркнути, темніти» (> «похмурніти, смутніти»); пор. р. [*ма́ркотный*] «хмарний, туманний; сумний, стурбований»; менш переконливе зіставлення (Machek ESJČ 380; Knobloch Kratylos 4, 39) з хетт. markiya- «відкидати, не схвалювати», брет. morchet «турбота, неприємність», як і пов'язання (Brückner 323) із звуконаслідувальними дієсловами типу п. mruczeć «мурмотати».— Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Richhardt 77.— Див. ще **мéркнути, мóрок.**— Пор. **морóка.**

маркóтка — див. **махóрка.**

марксúзм «наука про найзагальніші закони розвитку природи й суспільства, основоположниками якої є К. Маркс і Ф. Енгельс», *марксúст, марксúстський, домарксúстський;*— р. *марксúзм*, бр. *марксізм*, п. нл. marksizm, ч. marxismus, слц. marxizmus, вл. marxizm, болг *марксúзъм*, м. *марксúзам*, схв. *марксúзам*, слн. marksizem; — інтернаціональне слово, утворене від прізвища К. Маркса (K. Marx, 1818—1883).— СІС² 517; СИС 295; Kopaliński 610; Holub—Lyer 304; БЕР III 670; Klein 943.

маркшéйдер «фахівець, що займається геодезичним та геологічним вивченням гірничих виробок», *маркшейдéрія, маркшéйдерство;* — р. *маркшéйдер*, бр. *маркшэ́йдэр*, п. markszajder, болг. *мáркшайдер;* — запозичення з німецької мови; н. Márkscheider «маркшейдер» є складним словом, утвореним з іменника Mark «межа» і основи дієслова scheiden «відокремлювати», що походить від двн. sceidan «тс.», спорідненого з дангл. scēadan, дфриз. skētha, гот. skaidan, далі з лит. skiedžiu, skiesti «тс.», псл. cě̀diti, укр. *цідúти.*— СІС² 517—518: СИС 295; Kluge—Mitzka 640.— Див. ще **мáрка**[1], **цідúти.**

мáрля; — р. бр. болг. *мáрля*, п. marla, схв. *марли;* — запозичення з французької мови; фр. marli «марля, серпанок», очевидно, походить від давнішого *merlis «сорт вовняної тканини», пов'язаного з фр. ст. merlé, meslé «змішаний, різний, строкатий», яке через нар.-лат. misculare «мішати» зводиться до лат. miscеo «мішаю», спорідненого з двн. miscan «мішати», нвн. mischen, лит. maišýti «тс.», псл. mě̀siti, mě̀šati, укр. *місúти, мішáти.*— СІС² 518; СИС 295; Фасмер—Трубачев II 574; БЕР III 670; Dauzat 460; Gamillscheg 601.— Див. ще **місúти.**

мармадю́га, *мармедю́га* — див. **мармолáй.**

[**мармазúнка**] «шапка з синього або червоного сукна з хутряним оздобленням»; — очевидно, перекручене **кармазúнка*, утворене від *кармáзúн* «сукно малинового кольору» (див.).

мармела́д, *мармела́дка;* — р. бр. болг. *мармела́д*, п. marmolada, marmelada, ч. слц. слн. marmeláda, вл. нл. marmelada, м. *мармалад, мармелад*, схв. *мармела́да;*— через посередництво французької і, можливо, іспанської мов (фр. marmelade, ісп. marmelada) запозичено з португальської; порт. marmelada «мармелад» утворене від marmelo «айва; варення з айви», що походить від лат. melimēlum «солодке медове яблуко», запозиченого з грецької мови; гр. μελίμηλον «тс.» складається з основ іменників μέλι «мед», спорідненого з псл. medъ, укр *мед*, та μῆλον (дор. μᾶλον) «яблуко», середземноморського слова невідомого походження.— СІС² 518; Акуленко 141; СИС 295; Фасмер II 574; Преобр. I 511; Горяев 202; Sł. wyr. obcych 455; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; БЕР III 671; Dauzat 460; Walde—Hofm. I 61—

62; Frisk II 226.— Див. ще **мед.**— Пор. **мальо́на.**

марми́за (вульг.) «обличчя, пика», *марму́за* «тс.; [неотеса]» СУМ, Г, [*мармо́с, мармося́ка*] «тс.»; — бр. [*марму́за*] «мовчун, небалакуча людина»; — очевидно, запозичення з литовської мови; лит. marmūzė «морда, пика; мовчун; негідник» етимологічного пояснення не має.— Лаучюте 59.

мармишка — див. **морми́ш.**

[**мармола́й**] «нікчемний, поганий хлопчисько» Ж, [*мармадю́га, мармедю́га*] «тс.» Ж; — афективне утворення, пов'язане, можливо, з п. [marmolić] «робити поволі»; — пор. бр. [*мармо́ль*] «відлюдкувата людина; той, хто незрозуміло говорить», [*марму́ль, мармы́ль, мармы́ля*] «тс.».

[**мармота́ти**] «бурмотіти»; — р. [*мормота́ть*], *бормота́ть*, бр. *мармыта́ць*, п. marmotać, mamrotać, болг. [*мармо́ря*] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *мурмота́ти, бурмота́ти* «тс.»; пор. аналогічне фр. marmotter «бурмотіти», дінд. marmaraḥ «такий, що шурхотить, бурмоче».— Фасмер II 656; Преобр. I 37.— Пор. **бурмота́ти, мурмота́ти.**

[**марму́за**[1]] (бот.) «найдрібніша порода гарбузів» Бі, [*марму́зка*] «ханька, один з видів декоративного гарбуза, Cucurbita pepo» Бі; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченої назви *гарбу́з* ([*гарбуза́*]), зближеної з *марму́за* «обличчя».

[**марму́за**[2]] «кисіль з бузини» Бі; — афективне утворення, можливо, пов'язане з лит. mar̃malas «бурда; рідкий бруд, багно», marmė̃ti «утопати в болоті, грузнути».

[**марму́зити**] «бруднити обличчя» Бі, [*замарму́зити*] «забруднити»; — бр. [*марму́за*] «замазура»; — очевидно, результат контамінації дієслів *мара́ти* і *му́рзати*, зближених з *марму́за* «пика».— Див. ще **мара́ти, марми́за, му́рзати.**

[**марму́лок**] «дерев'яне яйце для гри в битки; брусок для гостріння коси» ЛЖит, [*марму́рок*] «мармуровий брусок для гостріння бритви Корз; гатунок глини», [*марму́ль*] «наріст на дереві» Ник;— бр. [*марму́лак*] «брусок для гостріння бритви»; — наголос свідчить про запозичення з польської мови (пор. з іншим наголосом укр. [*ма́рмурок (ма́ймурок)*] «точило»); п. marmurek «брусок для гостріння» є похідним від marmur «мармур» (пор. marmuł, marmul «тс.»).— Див. ще **ма́рмур**[1].

ма́рмур[1] «тверда гірська порода», [*ма́рмір* Ж, *ма́рмор*] «тс.», [*марму́рка*] «фарфорова чашка» МСБГ, *ма́рмурник* (спец.), [*ма́рмурок*] «точило» МСБГ, [*ма́ймурок*] «тс.» МСБГ, *мармурува́льник* (спец.), [*ма́ймур*] «брусок для бритви» О, [*марморя́ний*] «мармуровий» Ж, [*мармуно́вий*] «тс.» ВеЛ, *мармуро́вий, мармурува́ти*, ст. *мраморъ* (1642), *марморъ* (XVII ст.); — р. болг. *мра́мор*, бр. *ма́рмур*, др. *мраморъ*, п. marmur, ч. слц. mramor, вл. marmol, нл. marmor, м. *мермер, мрамор*, схв. *ма̏рмōр*, слн. mármor, стсл. **мраморъ**; — через посередництво церковнослов'янської і західноєвропейських мов запозичено з грецької і латинської; лат. marmor походить від гр. μάρμαρος «мармур, білий камінь», пов'язаного з μάρναμαι «борюся, сперечаюся, домагаюся», спорідненим з дінд. mṛṇā́ti «трощить, розчавлює, розтирає», вірм. mart «боротьба, бій».— СІС[2] 518; Акуленко 135; Фасмер II 668; Преобр. I 564—565; Brückner 323; Holub—Lyer 323; Machek ESJČ 378; Schuster-Šewc 888; Младенов 306; Skok II 462; Bezlaj ESSJ II 168; Bern. II 20; Mikl. EW 183; Frisk II 176—177; Boisacq 611; Kluge—Mitzka 463; Klein 937.

[**ма́рмур**[2]] (орн.) «завирушка (тинівка) лісова, Prunella (Accentor) modularis» Г, Ж; — п. [marmurek] «тс.»; — результат перенесення назви мінералу *ма́рмур* з огляду на рудувато-буре з чорним смугастим малюнком забарвлення цих птахів.— Воїнств.— Кіст. 331, 332; Strutyński 110.— Див. ще **ма́рмур**[1].

[**марму́рник**] (бот.) «чина лісова, Lathyrus silvestris L.» Г, Ж; — неясне.

ма́рний[1] «даремний, незначний», *ма́рни́й* «худий», [*марне́тний*] «даремний» Пі, [*марни́ця*] «дрібниця», *марнота́*, [*ма́рнощі*], [*марне́те*] «псувати, марнувати» Корз, *марні́ти* «ставати худим;

пропадати марно», *марнува́ти* «витрачати даремно», *нама́рне*, *нама́рно*, [*помарни́ти*] «знищити»; — р. [*ма́рный*] «стомлений, змучений», бр. *ма́рны* «даремний, худий», п. marny «даремний, злиденний», вл. нл. marny «нікудишній», ч. marný «даремний, пустий», слц. márny «тс.», слн. [márən] «мізерний, нікудишній»; — не зовсім ясне; найімовірніше, пов'язане з *мара́* (первісне значення «уявний, нереальний, ілюзорний»); зіставляється також безпосередньо з дієсловами *merti «умирати», *mar- «псувати, знищувати», спорідненим із двн. marrjan «перешкоджати», англ. mar «псувати» (Варбот 31; Machek ESJČ 352—353).— Фасмер II 575; Преобр. II 511; Brückner 322; SW II 885; Holub—Lyer 304; Holub—Кор. 217; Schuster-Šewc 888—889; Bezlaj ESSJ II 167—168; Mikl. EW 184; Matzenauer 58.— Див. ще **мара́**.

[**ма́рний**[2]] «запечений, обпалений» (про рот, губи) Кур; — р. [*ма́рный*] «жаркий, задушливий»; — очевидно, пов'язане з *ма́рево* «сухий туман», болг. *мараня* «спека, задуха; марево».— Див. ще **мара́**.

[**марнопо́лька**] «шинок» Л, [*марнопо́ль*] «тс.; казенна горілка» ЛЖит, [*марнопо́л* «продавець у шинку»; — результат деетимологізації слова *монопо́лька* «винна крамниця», зближеного з *ма́рний*, *марнува́ти* (про гроші).— Див. ще **ма́рний**, **монопо́лька**.— Пор. **винопо́лька**.

[**марнотра́вити**] «розтринькувати», [*марнотра́в*, *марнотра́вець*, *марнотра́вник* Ж, *марнотра́вство*]; — бр. *марнатра́віць;* — запозичення з польської мови; п. marnotrawić утворене з слів marno, що відповідає укр. *ма́рно*, і trawić «розтрачувати», спорідненого з укр. *трави́ти*.— SW II 885.— Див. ще **ма́рний**, **трави́ти**.

[**маро́д**] «симулянт» О, [*маро́т*] «поранений» МСБГ; — ч. marod «хворий», слц. [maród] «тс.», схв. *мàрōд* «змучений, хворий», слн. maród «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. [marode] «втомлений, виснажений» походить від фр. maraude «дрібна крадіжка, вчинена збіглим солдатом», до якого зводиться й укр. *мародє́р*.— Holub—Lyer 304; Bezlaj ESSJ II 168; Kluge—Mitzka 463.— Див. ще **мародє́р**.— Пор. **мару́да**.

мародє́р «людина, що грабує вбитих і поранених на полі бою», *мародє́рство*, *мародє́рствувати;* — р. *мародёр*, бр. *марадзёр*, п. marudér, ч. слц. marodér, болг. м. *мародє́р*, схв. *мàрōдēр*, слн. marodêr; — запозичення з французької мови; фр. maraudeur «грабіжник» походить від maraud «шахрай, негідник», що пов'язується з [maraud] «кіт» звуконаслідувального походження; менш імовірний зв'язок з лат. malā hōrā «в лиху годину».— CIC[2] 518; СИС 295; Фасмер II 575; Преобр. I 511; Горяев 202; Sł. wyr. obcych 456; Holub—Lyer 304; Klein 957; БЕР III 671; Bezlaj ESSJ II 168; Kluge—Mitzka 463; Dauzat 457.

ма́ро́к — див. **маркірува́ти**.

мароква́ — див. **мороква́**.

марокє́н «тканина з штучного шовку»; — р. болг. *марокє́н*, бр. *маракє́н*, п. marokin, ч. слц. слн. marokén, схв. *марòкēн;* — запозичення з французької мови; фр. maroquin «тс.», букв. «мароканський», походить від назви країни Марокко (Maroc), де почали виготовляти таку тканину.— CIC[2] 518; СИС 395; Sł. wyr. obcych 455; Holub—Lyer 304; БЕР III 672; Dauzat 460.

марс «майданчик на щоглі вітрильного корабля»; — р. бр. *марс*, п. mars;— через посередництво російської мови запозичене з голландської; гол. mars «тс.» пов'язане з іменем Марса, бога весни у давньоримській міфології (майданчик на щоглі спочатку робився у вигляді кошика — гнізда лелеки); припускається також зв'язок з лат. merx «товар» — через гол. mars < ст. mers «кошик (для товарів)».— CIC[2] 518; СИС 295; Фасмер II 575; Kopaliński 610; Matzenauer 251.

марсельє́за «французька революційна пісня, що згодом стала державним гімном Франції»; — р. бр. *марсельє́за*, п. Marsylianka, заст. Marseljeza, ч. вл. Marseillaisa, слц. marseillaisa, болг. *марсилє́за*, схв. *Марсељє́за*, слн. marseljéza; — запозичення з французької мови; фр. Marseillaise походить від назви міста Марселя (Marseille), оскільки пісня поширилася після того, як її в

1792 р. в Парижі співали марсельські добровольці.— СІС² 518; СИС 296; Kopaliński 610; Holub—Lyer 304; БЕР III 672.

[марсе́лка] «прибрана дзвониками, барвистим пір'ям і квітками гілка короваю, атрибут ведучого весільного обряду» Корз; — див. **маршáлка.**

[март] «березень» Ж, [*мáрóт*] «тс.» МСБГ, [*мáрчик*] (зменш.) Ж, [*мáртавка*] «березневе курча» Дейн, [*мартівка*] «сорт ранньої картоплі, яку садять у березні; дівчина, яка дуже рано почала знатися з чоловіками» МСБГ, [*мартовúк*] «той, що народився в березні; березневе щеня Дейн; березневе курча Дейн», [*мáртовка*] «щука, яка нереститься в березні» Дейн, [*мартю́к*] «березневе зайченя; березневе курча», [*мартá*] «березневе курча» Дейн, [*мартчя*] «березневе зайченя» Пі, [*марчá*] «тс.» Ж, [*мартянки*] «підуст, який нереститься в березні» Этимология 1973, [*марчýк*] «лоша, народжене весною Гриц; березневе щеня», [*мартúтися*] «бути в періоді злучки» (про тварин) МСБГ, [*мáрчитися*] «тс.» Ко; — р. болг. м. *март*, др. *мартъ*, схв. *мàрт*, стсл. **мартъ, мрътвии, мрьчь**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з середньогрецької; сгр. μάρτι(ο)ς «березень» походить від лат. mārtius «місяць Марса (бога весни)».— Фасмер II 575; ГСЭ 123; Преобр. I 511; Горяев 202; Kopaliński 610; SW II 89; Brückner 324; Machek ESJČ 352; БЕР III 672—673; Младенов 290; Bern. II 20; Mikl. EW 184.— Пор. **мáрець.**

Мáрта (жіноче ім'я), *Мартóха*, *Мартýня*, *Мартýся*, *Мартýха*, *Тýня*, *Тýся*, *Мáрця*, ст. *Мареа* (1401), *Марта* (1462), *Мардa* «мóлва, и попечéніе, аб(о) вызываючая, аб(о) ... пáни, аб(о) научúтелка» (1627); — р. болг. м. *Мáрта*, п. ч. слц. вл. Marta, схв. *Мāрта*, слн. Márta, стсл. **Мрътдо, Мрътъ**, — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з грецької; гр. Μάρθα походить від арам. Mār^{ĕ}thā «пані, господиня», жін. р. від mār, mārā «пан, господар».— Вл. імена 142; Беринда 222; Спр. личн. имен 510; Петровский 153—154; Knappová 253; Klein 942.— Пор. **Мáрфа.**

[марта́к] «поперечна балка на стелі, що кладеться на сволок Мо; сволок МСБГ»; — запозичення з молдавської мови; молд. *марта́к* «тс.; паля; кроква». як і рум. martác «тс.», можливо, через посередництво болгарської мови (болг. *марта́к*, *мерте́к* «балка»), зводиться до тур. mertek «чотирикутна балка».— DLRM 480; БЕР III 673; Младенов 290, 294

[мáрта́ш] «підлива» НЗ УжДУ 14; — запозичення з угорської мови; уг. mártás «тс.» пов'язане з mártani «вмочати», спорідненим з манс. mār- «занурюватися», mārs-, mūrs- «занурювати», хант. mɤr(a)- «ставати вологим».— Німчук НЗ УжДУ 14, 178; Лизанец 609; MNTESz II 850

мартéн «мартенівська піч; сталь, виплавлена в такій печі», *мартéнівець*, *мартéнник*, *мартéнівський*;— р. *мартéн*, бр. *мартэ́н*, п. marten, ч. слц. martin(ov)ka, martinská pec, болг. *мартéнова пещ*, схв. *мàртēнка*, *Мартенова пећ*, слн. martínovka; — термін, утворений від прізвища французького металурга П. Мартена (P. Martin, 1824—1915), що розробив технологію виплавлення сталі в полуменевій печі.— СІС² 518, СИС 296; Kopaliński 611; Holub—Lyer 304; РЧДБЕ 511.

[мартéнка] (бот.) «підсніжник звичайний, Galanthus nivalis L.» ВеНЗн, Mak, [*мартенька*] «тс.» Mak; — похідне утворення від *март* «березень», за часом проростання і цвітіння цих рослин.— Вісюліна — Клоков 73.— Див ще **март.**

мартúн (орн.) «водоплавний птах, Larus L.»; — р. *марты́н*, *мартышка* «тс.; крячок, Sterna L.», п. marcin «деркач, Crex crex L.», болг. [*мартúн*] (вид птаха), схв. [*мàртинац*] (водоплавний птах), слн. martínec «уліт травник, Tringa totanus L.»; — результат перенесення на птаха власного імені людини, очевидно, під впливом західноєвропейських мов (пор. фр. martin-pêcheur «рибалочка, водомороз, Alcedo L.», martin-chasseur «тс.», нім. Martinsvogel «лунь, Circus Lacépède;

водомороз»); до перенесення імен людей на птахів пор. укр. [*грúцик, калéник, юркó*], рос. [*авдóтка*] «болотяний кулик» і под.— Булаховський Вибр. пр. III 213—215; Фасмер II 575; Преобр. I 511; Brückner 322—323; Strutyński 64, 110; БЕР III 673; Bern. II 20—21; Mikl. EW 183—184; Matzenauer 251; LF 10, 62; Dauzat 461.— Див. ще **Мартúн.**

Мартúн (чоловіче ім'я), *Мартинéць, Мартиніáн, Мартьян;* — ст. *Мартинъ* (1377), *Мартынъ* (1498); — р. *Мартúн, Мартúн*, бр. *Марцíн*, п. Marcin, ч. слц. Martin, вл. Marćin, Měrćin, нл. Mertyn, болг. *Мартúн*, схв. *Мàртин*, слн. Martin, стсл. **Мрътинъ;** — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μαρτῖνος походить від лат. Mārtīnus, присвійного прикметника від Mārs «Марс».— Вл. імена 67; Спр. личн. имен 434; Петровский 153; Kpappová 125; Klein 943.

мартингáл «ремінь у кінській упряжі»; — р. *мартынгáл* «тс.», п. [martyngał] «деталі кінської упряжі», ч. martingal, схв. *мартúнгал, мартенгал* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. martingale «хлястик, мартингал» зіставляється з пров. martegalo, пов'язаним з Martigues, назвою міста на півдні Франції, а також з ісп. almartaga «вид вуздечки», арабського походження; пор. також іт. martingala (з фр.).— ССРЛЯ 6, 645—646; Фасмер II 575; Matzenauer 10, 62; Dauzat 461—462; Gamillscheg 605.

[мартинюк] (ент.) «вид хруща, Melolontha vulgaris» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з *март* «березень» (пор. [*мартинята*] «ранні курчата»).

[мартинята] (назва ранніх курчат) Дейн, [*мартиняти*] «тс.» Дейн; — похідне утворення від *март* «березень» (пор. [*мартюкú, мартята*] в тому ж значенні), можливо, зближене з ім'ям *Мартúн* за звуковою подібністю.— Див. ще **март.**

мартúшка (зоол.) «невелика мавпа з породи макак, Cercopithecus»; — р. бр. *мартышка* «тс.»; — пов'язане з чоловічим ім'ям *Мартúн*; як назва мавпи з'явилося, очевидно, під впливом нвн. Martin, поширеної клички мавпи; пор. також снн. Marten «мавпа», снідерл. Martijn «тс.»; до перенесення власних імен людей на тварин пор. рос. *мúшка* «ведмідь», рум. martín «тс.».— Фасмер II 576; Преобр. I 511; Горяев 202; Brückner 322—323; Bern. II 20; Mikl. EW 183—184; Kluge—Götze 342.— Див. ще **Мартúн.**

[мартівник] (орн.) «тетерев звичайний, Tetrao (Lyrurus) tetrix» ВеНЗн, [*мартівнúчка*] «тс.» тж, [*мартувáти*] «токувати» ВеНЗн; — пов'язане з *март* «березень» (у цьому місяці відбувається токування глухарів).— Воїнств.— Кіст. 24—25.— Див. ще **март.**

мартопля́с «вітрогін, франт; (заст.) фокусник, блазень»; — складне утворення з основ слів *март* «березень» і *плясáти*; семантична мотивація назви неясна; можливо, йшлося про забави, якими відзначався початок весни у березні.— Див. ще **март, пляс.**

[мартопля́к] «невдало спечена хлібина» Па; — афективне утворення неясного походження; кінцева частина може бути пов'язана з [*пля́цок*] «поганий корж; перепічка»; пор. бр. [*мартапля́сы*] «обтрепані кінці одягу».

маруда[1] «людина, що все робить повільно; [той, хто хмуриться Корз]», *марýдник* «маруда», *марýдний* «клопітливий, нудний; [неохайний, гидкий МСБГ]», *марýдити* «робити щось довго, поволі; мучити, нудити; вередувати; капризувати, плакати»; — р. [*марýда*] «людина, що все робить повільно», бр. *марýда* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. maruda «тс.» пов'язується з нім. marode «втомлений, виснажений», що походить від фр. ст. maraud «негідник, босяк», з яким пов'язане укр. *мародéр.*— SW II 889—890; Brückner 324; Kluge—Mitzka 462.— Див. ще **мародéр.**— Пор. **марóд.**

[маруда[2]**]** «мародер» Ж; — запозичення з німецької мови; н. marode «втомлений, виснажений; (ст.) мародер» походить від фр. maraude «дрібна крадіжка, вчинена збіглим хворим солдатом», з яким пов'язане укр. *мародéр*; зміни в звуковому складі слова на українському грунті виникли внаслідок

зближення з *мару́да* «морочлива, марудна людина».— Kluge—Mitzka 462.—Див. ще **мародер.** — Пор. **моро́д, мару́да**[1].

[**маруза́тий**] «брудний; замурзаний» Ж; — очевидно, результат контамінації основи дієслова [*мара́ти*] «бруднити» і прикметника *мурза́тий* «замурзаний».— Див. ще **мара́ти, му́рзати.**

мару́на[1] (бот.) «Pyrethrum Scop. (Chrysanthemum); [(види ромашки) Matricaria eximia Hort., M. maritima L. Mak]», *мару́нка* «Pyrethrum Scop.; [ромашка, Matricaria eximia Hort. Mak; роман римський, Anthemis nobilis L. Mak]», [*мару́нька*] «маруна дівоча, Pyrethrum parthenium Smith» Ж, [*мірона*] «тс.» Mak; — п. maruna «маруна, Pyrethrum Scop.; ромашка; роман», ч. ст. maruna «шандра, Marrubium L.», слц. [marjunga] «маруна», majrunga «тс.»; — неясне; зіставлялося (Zubatý St. a čl. I 2, 80—83) з псл. marati, moriti, укр. *мара́ти*, р. *морить* «видержувати в фарбувальному розчині (деревину)» як позначення різних рослин, що містять фарбувальні та інші специфічні соки; припускається (Machek Jm. rostl. 201) виникнення шляхом метатези з лат. (mentha) romana «римська (м'ята)».— Пор. **мари́на**[2].

маруна[2]— див. **маришка.**

[**марунки**] (бот.) «Prunus domestica variet.» (сорт садової сливи) Mak; — запозичення з чеської мови; ч. meruňka «слива» походить від лат. (prunus) armeniaca «(слива) вірменська»; пор. [*марина*] «Prunus cerasus variet.» (сорт вишні) того ж походження.— Machek ESJČ 360.— Пор. **мари́нки.**

[**мару́нцика**] (бот.) «дрібна сочевиця, Ervum lens L. (Lens Adans.)» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з рум. mărunț (назва рослини).

[**мару́нька**] (ент.) «сонечко» О; — очевидно, запозичення з чеської мови; ч. [meruňka] є результатом видозміни форми bedruňka (berunka) «тс.», спорідненої з укр. [*бе́дрик*] «тс.» і, можливо, зближеної в чеській мові з meruňka «слива». — Див. ще **бабару́нка, бе́дрик.**

[**маруча́ти**] «буркотіти; дзюрчати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *мурча́ти, бурча́ти* і под.

[**ма́рфа**[1]] «товар для обміну Ж, Ко; тканина фабричного виробництва МСБГ; дерево, яке гуцули збивають у плоти для сплавляння»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *ма́рфэ* «товар, крам», рум. mărfă «тс.» походять від уг. marha «худоба», з яким пов'язане й укр. *ма́ргá.*— Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 161; СДЕЛМ 250; DLRM 479.— Див. ще **ма́ргá.**

[**ма́рфа**[2]] «пліткарка; ледарка» МСБГ; — неясне; можливо, виникло з жіночого імені *Ма́рфа.*

Ма́рфа (жіноче ім'я), [*Ма́рхва*]; — р. бр. *Ма́рфа*, стсл. ***Мар(ъ)ѳа***; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μάρθα є тим самим ім'ям, до якого зводиться й укр. *Ма́рта.*— Вл. імена 142; Спр. личн. имен 510; Петровский 154.— Див. ще **Ма́рта.**

мархо́тка — див. **махо́рка.**

[**марциза**] (бот.) «нарцис» О, [*марци́зки*] «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees. (Aster chinensis L.)»; — результат видозміни форми *нарци́с*, очевидно, зближеної з назвою місяця *март* (за часом цвітіння нарцисів).— Див. ще **нарци́с.**

марципа́н «тісто з товченого мигдалю або горіхів; кондитерський виріб з нього», ст. *марципа́нъ* (XVII ст.); — р. болг. *марципа́н*, бр. *марцыпа́н*, п. marcepan, marcypan, ч. слц. слн. marcipán, вл. marcipan, схв. *марцѝпа̄н;* — запозичено з італійської мови, очевидно, через посередництво німецької (н. Márzipán); іт. marzapane «тс.» походить від слат. matapanus (назва венеціанської монети), що пов'язується з ар. mauthabān, букв. «особа, що сидить», від зображення на монеті; потім так називалися коробки з солодощами, а згодом і самі солодощі; за народною етимологією іт. marzapane у західноєвропейських мовах сприймалося як лат. Marci panis «Марків хліб».— СІС[2] 518; Москаленко УІЛ 61—62; СИС 296; Фасмер II 576; Brückner 323; Kopaliński 607; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216; Machek ESJČ 351—352; БЕР III 676; Skok II 376; Bezlaj ESSJ II

167; Gamillscheg 597; Kluge—Mitzka 464; Klein 938.

[**марцінок**] «личинка хруща» ВеЗа; — за фонетичними ознаками, запозичення з польської мови, де відповідне слово могло б становити паралель до укр. [*мартинюк*] «вид хруща» (пор.).

[**марцо́вка**] (зоол.) «червона отруйна гадюка»; — очевидно, пов'язане з *ма́рець* «березень» (див.).

[**марчо́к**] «тринадцятий місяць за «небесним» обчисленням» Корз;— очевидно, пов'язане з *март* «березень» (пор. стсл. **мартъ**, схв. *мàрч*, *мàрач* «тс.»), оскільки в давнину цей місяць займав особливе положення в календарі: з нього починався рік.— Див. ще **март**.

[**ма́рчити**] «марнувати, марнотратити»; — очевидно, нерегулярне утворення, пов'язане з *марнува́ти*, *ма́рний* (див.).

[**марчі́ти**] «старіти; занепадати»; — очевидно, нерегулярне утворення, пов'язане з *марні́ти*, *ма́рни́й* (див.).

марш «ритмічна хода в строю; похід; музичний твір з чітким ритмом, що відповідає ході; частина сходів між двома майданчиками; (виг.) іди», *маршо́вик*, *маршови́й*, *марширува́льний*, *марширува́ти*, *маршува́ти*, [*машерува́ти* Ж, *маширува́ти* Ж]; — р. бр. болг. м. *марш*, п. marsz, ч. слц. нл. marš, схв. *мàрш*, слн. màrš; — через посередництво німецької мови (н. Marsch) запозичено з французької; фр. marche «хід, ходіння» утворене від ст. marcher «ступати», яке через нар.-лат. *marcare «бити, гупати» зводиться до лат. marcus «молоток», пов'язаного генетично з псл. *moltъ, укр. *мо́лот*, або, як запозичення, до двн. markôn «позначати; *залишати сліди».— CIC² 519; СИС 296; Фасмер II 576; Преобр. I 512; Горяев 202; Brückner 324; Holub—Lyer 304; БЕР III 676; Mikl. EW 183; Kluge—Mitzka 463; Dauzat 458; Gamillscheg 598; Walde—Hofm. II 37.— Пор. **ма́рка**[1], **мо́лот**[1].

ма́ршал, *ма́ршáльство* СУМ, Ж, *маршалкува́ти* (заст.) «бути маршалом», *маршалюва́ти* «тс.» Бі; — р. бр. м. *ма́ршал*, п. marszałek, ч. maršál, слц. вл. нл. maršal, болг. *маршáл*, схв. *ма́ршал*, слн. maršál; — запозичення з німецької мови; н. Márschall походить від свн. marschalc, двн. marahscalc, що спочатку означало «конюх», а згодом набуло значення «наглядач над слугами князя в мандрівках та походах», звідки під час воєн «воєначальник»; складається з двн. marah «кінь», спорідненого з дангл. mearh, англ. mare, дісл. marr «тс.», далі з дірл. marc, кімр. march «кінь», та scalc «служник», що відповідає свн. гол. schalk, днн. снідерл. дфриз. scalc, дангл. scealc, дат. шв. skalk, гот. skalks «тс.».— CIC² 518; Булаховський Нариси 101—102; Шелудько 39; СИС 296; Фасмер II 576; Brückner 324; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; БЕР III 676; Младенов 290; Dauzat 458; Kluge—Mitzka 464, 633.— Пор. **маршáлок**.

[**маршáлка**] «гілочка, яку встромляють у коровай на весіллі» Ж, [*марсе́лка*] «тс.» Корз; — запозичення з польської мови; п. [marszałka] «тс.» пов'язане з marszałek «маршалок».— SW II 887.— Див. ще **маршáлок**.

маршáлок «голова сейму в Польщі; предводитель дворянства; староста на весіллі», *маршалківський*, ст. *маршалокъ* (1361), *маршалко* (1399); — р. [*маршáлок*] «старший сват; дружка», бр. *маршáлак*; — запозичення з польської мови; п. marszałek, як і ч. ст. maršálek «маршал», вл. maršałk «маршалок», походить від свн. marschalc, первісно «конюх», звідки нвн. Marschall, до якого зводиться й укр. *ма́ршал*.— Фасмер II 576; Sł. wyr. obcych 456; Brückner 324; Holub—Lyer 304; Machek ESJČ 352.— Див. ще **ма́ршал**.

[**маршля́к**] «гатунок чорної фарби в гончарів»;— тотожне з [*машля́к*] «суміш водяних розчинів фарб із свинцем і піском (для фарбування посуду)» (див.).

маршру́т, *маршрутиза́ція*; — р. бр. болг. *маршру́т*, п. marszruta, ч. maršrúta, слц. maršruta, м. *маршру́т*, *маршру́та*, схв. *маршру́та*, слн. máršrúta; — запозичення з німецької мови; н. Marschroute є складним словом, утвореним з двох запозичених слів — Marsch

«марш» від фр. marche «хід, ходіння» та фр. route «шлях», що походить від лат. rupta «пробитий шлях», пов'язаного з rumpo «розбиваю, пробиваю, прокладаю», спорідненим з лит. rūpė́ti «турбувати».— CIC² 519; СИС 296; Фасмер II 576; Преобр. I 512; Sł. wyr. obcych 456; Holub—Lyer 304; БЕР III 676; Dauzat 458, 641; Kluge—Mitzka 463.— Див. ще **марш.**

[мар'я] (бот.) «братки (фіалка триколірна), Viola tricolor L.» Mak; — результат скорочення назви *[Іван та Мар'я]* «тс.», очевидно, запозиченої з російської мови; р. *Иван-да-Марья* утворено з особових імен *Ива́н* та *Ма́рья* (пор. укр. *брат із сестро́ю, брат та сестра́*, р. *брат с сестро́ю*, бр. *братсястра* «тс.»); аналогічні польські та російські ботанічні назви різних рослин (n. marja, р. [*ма́рья*]) пов'язані з цим же іменем, але вмотивовані інакше.— Див. ще **Марія.**— Пор. **бра́тки.**

мар'я́ж «у картярській грі король і дама однієї масті в одного гравця»; — р. *марьяж*, бр. *мар'яж*, n. mariaż «тс.; одруження», ч. mariáš «тс.», слц. mariáš «вид гри в карти», схв. *мȁрјаш, мȁријāш*, слн. marjáš «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. mariage «одруження; вид гри в карти» пов'язане з marier «одружуватися», що походить від лат. maritāre «тс.», утвореного від maritus «шлюбний», яке зіставляється з дінд. márya- «(молодий) чоловік, коханець», перс. *maryaka- «хлопчик».— CIC² 519; СИС 296; Kopaliński 608; Sł. wyr. obcych 454; Holub—Lyer 303; Bezlaj ESSJ II 168; Walde—Hofm. II 40—41.

Мар'я́н, *Маріа́н, Маріян, Мар'я́ньо;* — р. *Мариа́н, Марья́н*, бр. *Мар'я́н, Марыя́н*, n. Marjan, ч. слц. Marián, болг. *Мариа́н*, м. *Маријан*, схв. *Мȁрјан, Мȁријāн*, слн. Marijan; — запозичення з латинської мови; лат. Mariānus виводиться від власного імені Marius як «належний до роду Маріїв»; далі зводиться до лат. mare «море», спорідненого з псл. morе, укр. *мо́ре;* часто пов'язується як чоловіча форма з ім'ям *Марія.*— Вл. імена 67; Спр. личн. имен 433; Петровский 151; Илчев 321; Knappová 124.— Див. ще **мо́ре.**— Пор. **мари́на, Мари́на, Марія.**

[мар'я́на] (бот.) «королиця звичайна, Leucanthemum vulgare Lam. (Chrysanthemum leucanthemum L.)» Mak;— р. [*марья́на*] «тс.; маруна, Pyrethrum Scop.»; — результат видозміни назви *мару́на* «Pyrethrum», зближеної з власним ім'ям *Мар'я́на* (пор. [*маруна лугова*] «королиця звичайна»).— Див. ще **мару́на**[1].

Мар'я́на — див. **Маріа́нна.**

марянка — див. **маре́на.**

[мар'янник] (бот.) «перестріч польовий, Melampyrum arvense L.; перестріч дібровний, M. nemorosum L.» Mak; — бр. *мар'я́ннік* «перестріч»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *марья́нник* «тс.» пов'язується з ботанічною назвою *Ива́н-да-Ма́рья* «братки, Viola tricolor L.; перестріч» (пор. укр. [*Іван та Мар'я*] «перестріч дібровний», [*братчики*] «тс.»); назва зумовлена різноколірністю квітів перестрічу, як і братків.— Шамота 86—87; Фасмер II 114; Нейштадт 499.— Див. ще **мар'я.**

[марясúт(и)] «мрячити» Л; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *моросúть*, [*мáросить*] «тс.», *мóрось* «мжичка», *úзморось*, [*морозга́*] «тс.», [*морозжúть*] «мрячити» споріднені з слн. [mršéti] «мжичити», далі з псл. *mьrznǫti, *morzъ, укр. *мéрзнути, моро́з.*— Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 657—658.— Пор. **мéрзнути, мéркнути, мóкнути, моркóва́.**

[марь[1]**]** (бот.) «лобода запашна, Chenopodium botrys L.; лобода біла, Ch. album L. Mak; лобода гібридна, Ch. hybridum L. Mak; лобода червона, Ch. rubrum L. Mak»; — р. [*марь*] «лобода різних видів», [*мара́*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з [*мир-зілє*] «лобода запашна», п. [mirzil] «тс.», ч. merlik «лобода», болг. [*мърла*] «тс.»; конкретний характер зв'язку і дальша етимологія цих слів вважаються неясними (Machek ESJČ 360; Jm. rostl. 82); можуть бути пов'язані з коренем псл. mer-/mьr-/mor- «мерти, морити», як назви рослин, що використовуються в їжу під час голоду (мору).— Пор. **мир**[3]**.**

[**марь**[2]] «пижмо звичайне, Tanacetum vulgare L.; маруна тисячолиста, Pyrethrum millefoliatum (L.) Willd.» Пі; — результат контамінації назв *мару́на* «Pyrethrum», [*маринька*] «пижмо звичайне» і [*марь*] «лобода».— Див. ще **мари́на**[2], **мару́на**[1], **марь**[1].

ма́са «речовина, матерія, з якої складається предмет; кількість речовини даного тіла; безформна речовина; суміш; велика кількість», *масови́к*, *маси́вка;* — р. *ма́сса*, бр. болг. м. *ма́са*, п. ч. слц. вл. masa, слн. mása, схв. *мàса*, *мȁса;* — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Másse, фр. masse «тс.» походять від лат. massa «брила, клубок», що зводиться до гр. μᾶζα «тісто», утвореного від μάσσω «мну, мішу», спорідненого з псл. mazati, укр. *мáзати*. — СІС[2] 519; СИС 297; Фасмер II 578; Горяев 203; Brückner 324; Sł. wyr. obcych 457; Holub—Lyer 304; Holub—Кор. 217; БЕР III 677; Младенов 290; Bezlaj ESSJ II 169; Frisk II 158—159, 180—181; Kluge—Mitzka 465; Klein 944.— Див. ще **ма́зати.**

маса́ж, *масажи́ст*, *масажува́ти*, *масува́ти;* — р. *масса́ж*, бр. болг. *маса́ж*, п. masaż, ч. слц. masáž, вл. нл. слн. masaža, м. схв. *маса́жа;* — запозичення з французької мови; фр. massage пов'язане з masser «розтирати», що походить від ар. mássa «сприймати, дотикатися», спорідненого з гебр. māšáš «тс.», miššēš «сприймати через щось», ак. mašāšu «мазати; поширювати» (практику масажування запозичено до Європи зі Сходу); пов'язання з *ма́са* (Holub—Lyer 304) необгрунтоване.— СІС[2] 519; СИС 297; Brückner 324; Sł. wyr. obcych 457; БЕР III 677; Dauzat 462; Kluge—Mitzka 465; Klein 944.

[**масали́га**] «мотяга, шахрай»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*мосолы́га*] «жебрак, канюка» пов'язане з *мосо́л* «тс.; маслак»; виведення з рум. masalágiu «смолоскипник, босяк» (Scheludko 138) позбавлене підстав.— Див. ще **масла́к.**

[**масама́ри**] «частування під час весілля» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *маса маре* «званий обід» (букв. «великий стіл») (як і рум. masa mare «тс.») складається з іменника *ма́са* (рум. másа) «стіл», що походить від лат. mensa, яке загальноприйнятої етимології не має, та *ма́ре* (рум. máre) «великий», що зводиться до лат. mās, maris «чоловічий; потужний, могутній», так само з неясною етимологією. — СДЕЛМ 249, 251; DLRM 479, 481; Walde—Hofm. II 46—47, 70.

[**масе́са**] «млява, повільна жінка» ВеЛ; — неясне.

маси́в «велика ділянка, однорідна за якимись ознаками», *маси́вний* «великий; важкий; суцільний»; — р. *масси́в*, бр. *масі́ў*, п. masyw, ч. masiv, masív, слн. слц. masív, вл. masiw, нл. masiwny, болг. *маси́в*, м. *масив*, схв. *мàсӣв;* — запозичення з французької мови; фр. massif «важкий, ваговитий» пов'язане з masse «маса», що походить від лат. massa «брила, грудка, клубок». — СІС[2] 519; СИС 297; Sł. wyr. obcych 457; Holub—Lyer 304; БЕР III 677; Младенов 290; Bezlaj ESSJ II 169.— Див. ще **ма́са.**

маси́ло — див. **ма́сть.**

ма́ска «заслона для обличчя», [*ма́зка*] «металева сітка для захисту від бджіл», *маскува́льник*, *маско́ваний*, *маскува́льний*, *маскува́ти;* — р. бр. болг. м. *ма́ска*, п. ч. слц. вл. maska, схв. *мàска*, слн. máska; — запозичення з французької або німецької мови; фр. masque, н. Máske через іт. máschera «маска» зводяться до ар. máskhara[h] «насмішка; маска», пов'язаного з sákhira «(він) глузував, насміхався».— СІС[2] 519; СИС 296; Фасмер II 577; Hüttl-Worth 18; Преобр. I 512; Brückner 324; Holub—Lyer 304; БЕР III 677—678; Младенов 290; Matzenauer 252; Kluge—Mitzka 464; Klein 944.— Пор. **маскара́д, машкара́**[1].

маскара́д, *маскара́дник* «учасник маскараду»; — р. бр. болг. *маскара́д*, п. maskarada, ч. слц. слн. maškaráda, вл. maskerada, м. *маскара́да*, схв. *маскара́да*, *маскера́да* «маскарад»; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. mascarade походить від іт. mascherata «маскарад», пов'язаного з maschera «маска».— СІС[2] 520; Фасмер II 578; КЭСРЯ 257; ТСБМ III 116—117; Brückner 324; Holub—

Lyer 305; БЕР III 678; Bezlaj ESSJ II 171; Dauzat 462.— Див. ще **ма́ска.**— Пор. **машкара́**[1].

[**маскари́ти**] «ганьбити, паплюжити; поганити» Ж, [*маскали́ти*] «тс.» Ж, [*машкара́*] «сварка» МСБГ, *машкари́ти(ся)* «сварити(ся), лаяти(ся)» МСБГ, [*машка́рний*] «сварливий» МСБГ; — р. [*маска́л*] «насмішник», болг. *маскаря́* «ганьбити», *маскара́* «бешкетник, розпусник», м. *маскари* «ганьбити», схв. *мàскара*, *маскàра* «посміх, кепкування»; — запозичення з тюркських мов; тур. maskara «посміх, глузування, кепкування», крим.-тат. *маскара* «тс.» походять від ар. máskhara^{h} «знущання, глузування»; форма [*маскали́ти*] виникла, мабуть, під впливом слова *скали́ти (зуби)*.— Фасмер II 577; БЕР III 678; Младенов 290; Bern. II 23; Mikl. TEl 2, 123; Lokotsch 114; Räsänen Versuch 329.— Пор. **ма́ска, машкара́**[1].

[**маскозо́б**] (іхт.) «річкова мінога, Petromyzon planeri Bl.» ВеБ, ВеНЗн, [*мискозі́б* ВеБ, *мискозо́б* ВеБ, *мускозо́б* ВеНЗн] «тс.»; — штучне складне утворення з основ слів *ми́ска* та [*зоб*] < *дзьоб;* назва зумовлена тим, що ця риба ротовою мископодібною лійчкою присисається до своїх жертв.— Маркевич— Короткий 198.— Див. ще **дзьоб, ми́са.**

масля́к[1] «велика (здебільшого стегенна) кістка; суглоб Пі; напухлий м'яз Пі», [*маслачо́к*] «фаланга пальця», [*масля́ччя*] (зб.) «маслаки», [*масля́к*] «маслак», *маслакува́тий* «кістлявий»; — р. *масля́к, масля́к, мосо́л* «маслак; свиняча або бараняча кістка, зокрема обгризена; [великий кусок м'яса з кісткою або без неї]», бр. *масля́к;* — псл. mosъlъ, moslakъ; — очевидно, споріднене з лит. mėsà «м'ясо», ісл. musl «порубане» і, далі, з псл. męso (<*menso) «м'ясо» (з носовим інфіксом); спроби інших пояснень незадовільні (Фасмер II 661—662).— Мельничук Этимология 1984, 140.— Пор. **м'я́со.**

[**масля́к**[2]] (бот.) «кукільван (рослина з отруйними плодами), Cocculus suberosus D. C. (Anamirta cocculus Wight.)» ВеНЗн, Mak, [*масля́г*] «тс.» ВеНЗн, ВеУг, Mak; — ч. [maslák] «дурман звичайний, Datura stramonium L.», слц. [masliak, mašlak] «тс.», схв. *мàсля́к* «тс.; блекота чорна, Hyoscyamus niger L.», слн. [mâslak] «чемерник чорний, Helleborus niger L.», [maslják] «тс.», [máslag] «беладонна, Atropa belladonna L.»; — запозичення з угорської і східнороманських (можливо, також з турецької) мов; уг. maszlag «дурман», рум. [maslac] «тс.», măslád «плоди кукільвану», тур. maslak (maslık) «дурман» походять від ар. maṣluḳ (maslaḥa) «паслін чорний, Solanum nigrum L.».— Machek Jm. rostl. 208; Bezlaj ESSJ II 169—170; Bern. II 29; Mikl EW 184; TEl Nachtr. I, 81; MNTESz II 858—859; DLRM 487.

[**масля́к**[3]] (орн.) «дубоніс, Coccothraustes coccothraustes L.» Дейн, [*маслачо́к*] «тс.» Дейн; — неясне.

[**масле́нка**] (орн.) «плиска біла, Motacilla alba L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *ма́сло*; мотивація назви неясна.

ма́сли́на (бот.) «Olea L.», *масли́нка* «лох, Eleagnus L.», *масли́нові* «Oleaceae Lindl.», [*масли́чина*] «маслина європейська, Olea europaea L.» Ж, Mak; — р. болг. *масли́на*, бр. *масліна*, др. *маслина*, м. *маслинка, маслина*, схв. *мàслина, мáслина*, слн. заст. maslína; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. **маслина** утворене від **масло** «олія», можливо, як калька гр. ἐλαία «маслина» (при ἔλαίον «оливкова олія») (з плодів маслини добувають олію); назва *масли́нка* для лоху постала за суміжністю.— Вісюліна—Клоков 257; Нейштадт 396—397; Шанский ЭИРЯ II 132—133; Фасмер II 578; Преобр. I 512—513; Горяев 200; Brückner 324; БЕР III 679; Младенов 290; Bezlaj ESSJ II 170; Bern. II 29; Mikl. EW 185.— Див. ще **ма́сло**[1].

ма́сло[1] «харчовий молочний продукт; мінеральна жирова речовина; мастило», *масельни́чка, масе́льце́* СУМ, Ж, [*масли́нка*] «посудина для збивання масла» О, [*ма́сличка*] «тс.» О, *ма́сляна, ма́сляниця, ма́сля́нка* «сколотини; масельничка, мастильниця; мергельна глина», [*масля́р*] «продавець масла», [*масльо́ни*] «вид млинців», [*ма́сьо*] (дит.) «масло», [*масили́ста*] (корова) «яка дає жирне

молоко» Гриц, [*масля́нний*] «масляний» Ж, [*масловáтий*] «маслянистий» Ж, *масляни́стий*, *ма́слити*, [*маслувáти*] «маслосвятити, робити маслосвяття», [*масльóнити*] «ялозити», [*замасльóкати*] «забруднити» Дз; — р. болг. м. *ма́сло*, бр. *ма́сла*, др. *масло*, п. вл. нл. masło, ч. слн. máslo, слц. maslo, схв. *мȁсло*, стсл. **маслω**; — псл. maslo <*mazslo, утворене за допомогою суфікса -slo (пор. *весло́* < *vez-slo) від основи дієслова mazati «мазати».— Фасмер II 578; Преобр. I 512—513; Горяев 200; Brückner 324; Machek ESJČ 353; Holub—Lyer 305; Holub—Кор. 217; БЕР III 679—680; Младенов 290; Bezlaj ESSJ II 170; Критенко Вступ 552; Bern. II 23; Mikl. EW 185.— Див. ще **ма́зати**.

[**ма́сло**[2]] «вид гри; вид дитячої забави О», [*ма́сличко*] «вид гри»; — р. [*ма́сло*] «гра в дубинки; гра з дерев'яною кулькою; ямка в грі у свинки», [*ма́сленка*] «гра, у яку грали на масницю»; — пов'язане з *ма́сло*[1]; мотивація зв'язку неясна

маслю́к[1] (бот.) «гриб Ixocomus (Suillus) luteus (L.) Quél. (Boletus L.)», [*маслю́г* ВеБ, Mak, *масля́к*, *масляник* Mak, *масьли́ник* О, *масьнєник* О, *масльох* Mak] «тс.»; — р. *масля́нок*, [*масла́к*, *маслю́к*, *масля́ник*], бр. *масля́к*, п. maśluk, maślak, ч. máslák, máselník, слц. masliak, болг. *ма́сленка*, *масло́вка*, слн. maslénka «тс.»; — похідні утворення від *ма́сло*, зумовлені тим, що шапинки цих грибів укриті слизовою маслянистою шкіркою; пор. нвн. Butterpilz «маслюк», букв. «масляний гриб».— УРЕ 8, 529; SW II 897; БЕР III 680.— Див. ще **ма́сло**[1].

[**маслюк**[2]] (бот.) «братки, фіалка триколірна, Viola tricolor L.» Mak; — п. [maśluk] «тс.»; — похідне утворення від *ма́сло;* назва зумовлена, очевидно, блискучим виглядом квіток цієї рослини.— Вісюліна—Клоков 181—182.— Див. ще **ма́сло**[1].— Пор. **ма́сля́нка.**

[**маслю́к**[3]] (зоол.) «слимак, Limax L.», [*масла́к* Дейн, *масля́к*] «тс.»; — похідне утворення від *ма́сло*; назва зумовлена слизуватим характером тіла слимака.— БСЭ 6, 196.— Див. ще **ма́сло**[1].

[**масляниця**] (ент.) «нічний метелик, Phalaena L.» ВеНЗн; — п. [maślak] «вид денного метелика»; — похідне утворення від *ма́сло*; назва виникла у зв'язку з давнім віруванням у те, що душі померлих втілюються в метеликів і можуть завдавати шкоди худобі, зокрема псувати молоко; пор. і англ. butterfly «метелик», букв. «масляна муха», нвн. [Milchdieb] (назва метелика, букв. «молочний злодій»), які вважаються етимологічно неясними (ODEE 131).— Див. ще **ма́сло**[1].

[**ма́сля́нка**] (бот.) «лілея лісова, Lilium martagon L.; петрів хрест лускатий, Lathraea squamaria L.; парило звичайне, Agrimonia eupatoria L. Mak; чистотіл звичайний, Chelidonium majus L. Mak; рястка Фішера, Ornithogalum brachystachys Fisch. Mak; жовтець їдкий, Ranunculus acer L. Mak», [*масленке*] «під'ялинник звичайний, Monotropa hypopitys L.» Mak, [*масляник*] «басія олійна, Bassia butyracea Roxb.» Mak, [*маслянки*] «крокус строкатий, Crocus variegatus Hop. et Horn.» Mak, [*масляночка*] «лілія лісова» Mak, [*масльонки*] «петрів крест лускатий» Пі, [*масло вороняче*] «лілія лісова; купина аптечна, Polygonatum officinale All. (Convallaria polygonatum)»;— р. [*ма́сло*] «лілія лісова», [*маслёнок*] «тс.», [*ма́сленка*] «жовтець повзучий, Ranunculus repens L.», [*масля́нка*] «жовтець їдкий; крокус (шафран) сітчастий, Crocus reticulatus Ster.», п. [masłasz] «басія», [maslosz] «лілія лісова», [masleszka] «тс.», ч. вл. [maslenka] «жовтець», слц. [máselnik, máselnička] «лілія лісова», схв. *мȁслац* «жовтець, Ranunculus ficaria»; — похідні утворення від *ма́сло;* назви зумовлені народним уявленням, нібито згодовування коровам бульб лісової лілії, жовтцю і под. (рослин з квітками жовтого кольору) забезпечує жовтий колір масла.— Machek Jm. rostl. 49, 267.— Див. ще **ма́сло**[1].

[**ма́сляч**] «вино, сік із дуже стиглого винограду» Ж; — п. maślacz «дуже солодке угорське вино», заст. maślarz «тс.», схв. *мȁслāђ* «сорт густого вина», *мȁслāш* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з угорської;

уг. máslás «вино другої перегонки» пов'язане з más «другий, інший», спорідненим з манс. māt «тс.», хант. тоγ- «інший», комі mеd «інший, другий», фін. ест. muu «інший».— Brückner 325; MNTESz II 852—853, 855.

масни́й, *масна́вий, масник, ма́сни́ця, масни́ця* — див. **масть.**

масо́н «представник релігійно-етичного руху, що виник у Європі в XVIII ст.», *масо́нство;* — р. бр. болг. *масо́н*, п. ч. слн. mason, м. *масон*, схв. *мàсо̑н*, слн. masón; — результат утрати першого компонента в слові *франкмасо́н* «тс.», запозиченому з французької мови; фр. franc-maçon «тс.» (букв. «вільний каменяр») є калькою англ. freemason «тс.», утвореного з free «вільний» та mason «каменяр», яке виникло з герм. **makōn* «робити» (нвн. machen «тс.»), спорідненого з гр. μάσσω «мішу (тісто)», псл. mazati «мазати».— CIC² 520; СИС 296—297; Фасмер II 578; Kopaliński 611—612; БЕР III 680; Dauzat 340, 448; Gamillscheg 586; Kluge—Mitzka 451; Klein 620, 925, 944.— Див. ще **ма́зати.**

маста́к «людина, вправна в чомусь», [*машпа́к*] «тс.»; — р. бр. *маста́к;* — пов'язане з *ма́йстер*, р. *ма́стер*, як р. [*макла́к*] з *ма́клер.*— Фасмер II 578; Соболевский РФВ 70, 77; Преобр. I 513; Горяев 203.— Див. ще **ма́йстер.**— Пор. **мисте́цтво.**

ма́сти́ка «густа маса з жировими та смолистими речовинами; суміш воску з фарбою для натирання підлоги; ароматична деревна смола» СУМ, Ж, [*масти́ґа*] «мастило» Ж; — р. болг. *масти́ка*, бр. *масці́ка*, др. *мастика* «смола мастикового дерева», *мастига* «тс.», п. mastyka, mastyks, ч. слц. mastix, вл. mastiks, схв. *мàстика*, слн. mástiks, стсл. *мастика;* — запозичення з грецької мови; гр. μαστίχη «запашна деревна смола» пов'язане з μαστιχάω «скрегочу зубами», μασάομαι «жую, їм», які задовільної етимології не мають.— CIC² 520; Фасмер II 579; ГСЭ 123; Преобр. I 513; Горяев 203; Kopaliński 612; Holub—Lyer 305; БЕР III 681; Младенов 290; Matzenauer 252; Frisk II 179—180, 182; Boisacq 612, 613.

масти́ло, *масти́льник, масти́ти, масти́льниця, ма́стка, масткúй* — див. **масть.**

масти́т (мед.) «запалення молочної залози, грудниця»; — р. болг. *масти́т*, бр. *масты́т*, ч. mastitis, mastitida,слц. mastitída, схв. *маститис*, слн. mastítis;— запозичено з грецької мови, можливо, через латинську (лат. mastitis); гр. μαστῖτις «тс.» утворене від μαστός (μασθός, μασδός) «груди (переважно жіночі)», спорідненого з двн. mast «корм, фураж», лат. madeo, madēre «бути мокрим, повним», дінд. medáḥ «жир, сало».— CIC² 520; Holub—Lyer 305; РЧДБЕ 514; Frisk II 183; Pokorny 694—695.

[масти́ти] «здвигати (плечима)» О;— неясне.

масти́тий «поважний, статечний; вельмишановний»; — р. *масти́тый*, бр. *масці́ты* «тс.», др. *маститъ* «помазаний», болг. *масти́т* «маститий»; — книжне запозичення з старослов'янської мови; стсл. **маститъ** «помазаний» утворено від **масть** «миро», **мастити** «мастити».— Булаховський Вибр. пр. III 434; Фасмер II 579; Преобр. I 514; БЕР III 681; Младенов 290.— Див. ще **масть.**

[мастігóрити] «бити, лупцювати» Ме, [*масці ґóрити*] «тс.» Ме; — очевидно, утворене (можливо, в бурсацькому середовищі) на основі гр. μαστιγόω «б'ю, шмагаю», похідного від μάστιξ(-ιγος) «батіг, канчук», пов'язаного з -μάσσασθαι, μαίομαι «обмащую, доторкаюся», можливо, спорідненими з укр. *мáяти, махáти.*— Frisk I 183; Boisacq 601.— Пор. **махáти, мáяти.**

[мáстка] «кістка» Ж;— неясне; можливо, результат контамінації слів *маслáк* і *кістка.*

мастодóнт «викопний ссавець, схожий на слона»; — р. болг. *мастодóнт*, бр. *мастадóнт*, п. ч. слц. mastodont, вл. mastodon, схв. *мастòдон(т)*, слн. mastodón(t); — назва, засвоєна літературною мовою з новолатинської наукової номенклатури; нлат. mastodon (род. в. mastodontis) «тс.» утворив французький зоолог Кюв'є з основ гр. μαστός «груди, вим'я» та ὀδούς (род. в. ὀδόντος) «зуб», спорідненого з лат. dens «тс.»,

псл. *dęsna «ясна».— CIC² 520; Koraliński 612; Holub—Lyer 305; РЧДБЕ 514; Dauzat 463; Klein 946; Boisacq 598, 613, 686.— Див. ще **масти́т, я́сна.**— Пор. **дантйст.**

масть «мазь; колір, забарвлення (зокрема, волосяного покриву у тварин); один з чотирьох розрядів карт у колоді», [*маси́ло*] «мастило» Ж, [*масник*] «посудина для масла» Пі, *масни́ця, масни́чка* «тс.», *масни́ця* «сиропусний тиждень» СУМ, Ж, [*масте́лиха*] «весільна кухарка» Корз, *масти́ло, масти́льник, масти́льниця* «робітниця, що змащує вироби; посудина для мастила», [*масті́льниця*] «мазальниця», [*ма́стка*] «масть» ВеБ, [*ма́стя*] «тс.» Ж, [*мащі́льник*] «штукатур» МСБГ, [*мащі́нник*] «тс.» МСБГ, [*масна́вий*] Ж, *масни́й, масти́льний, масткий, ма́щени́й, масти́ти,* [*ма́ськати*] «намазувати» Ж, [*відмастка*] «борошняний клейстер; борошняна приправа до корму», [*на́маст*] «забарвлення, колорит» Ж, [*намащени́к*] «помазанець» Ж, [*ома́ста*] «жир; приправа», [*о́масть*] «тс.» Ж, [*о́бмастка*] «примастка» Ж, *при́мастка;* — р. *масть* «забарвлення шерсті; розряд карт у колоді», бр. *масць* «тс.; мазь», п. maść «масть, мазь», ч. mast «мазь», слц. mast' «жир; мазь», болг. *маст* «жир; фарба», м. *маст* «жир, масло», схв. *мâст* «жир; мазь; колір», слн. mást «жир», стсл. **мастъ** «мазь, миро; олія, жир»; — псл. mastь < *mazti «мазь, масть, забарвлення», похідне від mazati «мазати».— Булаховський Вибр. пр. III 368; Фасмер II 579; Преобр. I 514; КЭСРЯ 257; Brückner 325; Machek ESJČ 353; Holub—Kop. 217; БЕР III 680—681; Skok II 383; Bezlaj ESSJ II 170; Bern. II 23—24; Mikl. EW 185.— Див. ще **ма́зати.**— Пор. **ма́сло**[1].

масува́ти «зосереджувати в одному місці (війська, авіацію тощо)», *масо́ваний;* — р. *масси́ровать*, бр. *масі́раваць*, п. masować, болг. *маси́ран* «масований»; — запозичення з французької мови; фр. masser «масувати» є похідним від masse «маса».— Dauzat 462.— Див. ще **ма́са.**

масшта́б, *масшта́бний;* — р. *масшта́б*, бр. *машта́б*, п. заст. masztab, болг. *мащаб, масщаб;* — запозичення з німецької мови; н. Maßstab «міра, масштаб; (букв.) палиця для вимірювання» утворено з основ слів Maß «міра», пов'язаного з messen «міряти», спорідненим з лат. meditor «обмірковую; задумую», гр. μέδομαι «тс.», дінд. masti- (<*mad-ti-) «міра, вага», псл. měra, укр. *мі́ра*, та Stab «палиця; жезл; стрижень».— CIC² 520—521; Фасмер II 579; Преобр. II 389; Горяев 203; Sł. wyr. obcych 420; БЕР III 700; Младенов 202; Kluge—Mitzka 465, 475.— Див. ще **мі́ряти,** штаб.

масю́ненький, масюпу́ній — див. **малі́й.**

[**ма́с(ь)ля**] «галстук» О, [*ма́шлик, машлі*] «тс.» Лизанець; — ч. mašle «бант», слц. mašla, mašna «тс.»; — через чеську і словацьку (можливо, також угорську — уг. [masli] «тс.») мови запозичено з німецької; н. Máschel є демінутивом від Masche «петля, вузол» (двн. днн. masca), спорідненого з діскл. mǫskvi, дангл. max «тс.», англ. mesh «петля, вічко», далі з лит. mãzgas «вузол», mẽgzti «зав'язувати; в'язати».— Лизанец 609; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; Kluge—Mitzka 463—464; Pokorny 746.

мат[1] «відсутність блиску», *ма́товий, матува́ти* «робити матовим»; — р. бр. болг. *мат*, п. ч. mat, слц. matný, вл. matowy, болг. м. *ма́тов*, схв. *мâт*, слн. mát; — запозичення з німецької або французької мови; нвн. matt «в'ялий; матовий, тьмяний», фр. mat «матовий» походять від нар.-лат. mattus «вогкий», яке зводиться до лат. maditus «вогкий; слабий, м'який», або від ар. māt «переможений; мертвий».— СИС 297; Фасмер II 582; Преобр. I 515; Горяев 203; Brückner 325; Sł. wyr. obcych 459; Holub—Lyer 305; БЕР III 686; Gamillscheg 607; Dauzat 463; Klein 946.

мат[2] «у шаховій грі безвихідне положення короля»; — р. бр. болг. м. *мат*, п. ч. слц. mat, вл. matt, схв. *мâт*, слн. mát; — запозичено з французької мови, можливо, через посередництво німецької (н. Matt); фр. mat «тс.» є частиною вислову échec et mat «шах і мат», якому відповідає ісп. jaque y mate

«тс.», що зводиться до ар. aš-šāh māt «король помер».— СІС² 521; СИС 297; Фасмер II 579—580; Преобр. I 515; Brückner 325; Kopaliński 613; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; БЕР III 682; Младенов 290; Bern. II 25; Mikl. EW 184; Kluge—Mitzka 467; Klein 946; Matzenauer LF 10, 64; Lokotsch 115.— Пор. **мат**[1], **шáхмати.**

[**мат**[3]] «крамна тканина МСБГ; сорт тканини (Ме)», [*мáтовий*] (Ме), МСБГ;— можливо, тотожне р. [*мáта*] «бавовняна або льняна тканина», яке виводиться (Фасмер II 580; Ramstedt 258) з калм. mātā «тс.», запозиченого з китайської мови.

мáта «підстілка», [*мáт*], *мáтка* «тс.»; — р. *мат*, бр. *мáта*, п. вл. mata; — через польське посередництво запозичено з німецької або італійської мови; нім. Mátte (двн. matta), іт. matta походять від лат. matta «тс.», що зводиться до гебр. miṭṭáʰ «постіль, ліжко», пов'язаного з nāthāh «розстеляти».— СІС² 521; СИС 297; Brückner 325; Sł. wyr. obcych 459; Kluge—Mitzka 467; Klein 946; Walde—Hofm. II 52.

матадóр «тореадор, що завдає бикові останнього удару»; — р. бр. болг. *матадóр*, п. ч. слц. вл. matador, схв. *матàдōр*, слн. matadór; — запозичення з іспанської мови; ісп. matador «головний тореадор» є похідним від matar «убивати», яке виводиться від mat «мат у шаховій грі» (Dauzat 463; Gamillscheg 607; Klein 946) або від лат. macto «приношу в жертву, вбиваю» (Holub—Lyer 305; Kluge—Mitzka 466).— СІС² 521; СИС 297; Фасмер II 580; Kopaliński 613; БЕР III 683.

[**маталя́ти**] «кидати на купу якусь мішанину» Ж; — очевидно, результат контамінації слів [*гатля́ти*] «тс.» і *мета́ти* (див.).

матаржáни, *матаржúн* — див. **макóржéник.**

[**матáріюш**] «нотаріус» ВеБ, [*мантарéуш*] «тс.» ВеБ; — запозичення з польської мови; п. [matereus, matereusz, materyjus] є результатом видозміни слова notariusz «тс.» — Онышкевич Иссл. п. яз. 234; SW III 413. — Див. ще **нотáріус.**

Матвíй (чоловіче ім'я), *Матвíйко*, [*Матéй, Матíй, Матхéй, Матчúш, Мафтéй, Махтéй*], *Матвíїха* «дружина Матвія», ст. *Матеи* (1479), *Матѳéй* «даныи, (да)рова(ныи)» (1627); — р. *Матвéй*, *Матфéй*, бр. *Мацвéй*, др. *Матѳеи*, *Маттѣи*, *Маттеи*, п. Maciej, ст. Mateusz, ч. Matěj, Matyáš, слц. нл. Matej, вл. Maćij, Matej, болг. *Матвéй*, *Матéй*, схв. *Мàтијāш*, слн. Matej, стсл. **Матѳеи**, **Маттѣи**, **Маттеи**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Ματθαῖος походить від гебр. matiṯjāhū, matiṯjāh «дар (бога) Ягве, божий чоловік».— Вл. імена 67; Беринда 222; Фасмер II 580; Петровский 154; Спр. личн. имен 435; Knappová 125; Илчев 325.

матема́тика, *математизáція*, *математúк*, *математúчний*, *математизувáти;* — р. болг. м. *математúка*, бр. *математы́ка*, п. matematyka, ч. слц. вл. matematika, схв. *математика*, слн. matemátika; — запозичення з латинської мови; лат. mathēmatica «тс.» походить від гр. μαθηματικὴ (τέχνη) «математичне (мистецтво)», пов'язаного з μάθημα «знання, вчення; наука про величини», μανθάνω «вивчаю, пізнаю», спорідненими з лит. mañdras «бадьорий, жвавий», псл. mǫdrъ «мудрий», укр. *мýдрий*.— СІС² 521; Фасмер II 580; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 613; Holub—Lyer 305; БЕР III 684; Kluge—Mitzka 466; Klein 947; Frisk II 170—171.— Див. ще **мýдрий.**

[**матербáс**] «пістря (вид грубої лляної або бавовняної тканини)»; — неясне.

[**матерзáк**] «великий клунок» О; — запозичення з німецької мови; н. Márktsack букв. «базарний мішок» складається з основ слів Markt «ринок» і Sack «мішок»; — Онишкевич I 432.— Див. ще **маркітáнт, сак**[1].— Пор. **жак**[1], **я́рмарок.**

[**матéрзáнка**] (бот.) «чебрець звичайний, Thymus serpyllum L.» Г, Пі, Mak, [*матержанка*] Mak;— бр. [*мацержанка*] «тс.»; — запозичення з польської мови: п. macierzanka «вид чебрецю; материнка звичайна, Origanum vulgare L.» походить від macierz «матір» і відповідає укр. *материнка*.— SW II

839; Вісюліна—Клоков 297.— Див. ще **материна.**— Пор. **матіжáнка.**

[**материдушка**] (бот.) «чебрець звичайний, Thymus serpyllum L.» Mak; — р. [*маткина душка*] «тс.», *душúца* «материнка, Origanum L.», бр. *мацярдýшка* «материнка; [чебрець]», п. [macierduszka] «материнка звичайна, Origanum vulgare L.», ст. macierza duszka «чебрець», ч. mateřídouška, слц. materidúška, хорв. слн. materina dušica «тс.»; — складне слово, утворене з основ іменників *мáти* (род. в. *матері*) і *дýшка* (зменш.) «душа»; можливо, що перший компонент є результатом видозміни давнішого *(діви) Марії;* повір'я, згідно з яким у цю рослину перевтілилася душа молодої матері, яка рано померла, очевидно, виникло після деетимологізації первісної назви; менш обгрунтоване припущення (Bern. I 235) про зв'язок з назвою бджолиної матки.— Фасмер II 582; Machek Jm. rostl. 202.— Див. ще **душá, мáти**[1].— Пор. **материна.**

мáтéрúй «досвідчений, значний, літній (про людей); зрілий, повний сил, міцний (про тварин)» УРС, Ж, [*матерний*] «застарілий», *матеріти* «дебеліти; ставати дорослим; старіти; [порохнявіти ВеБ]», *замáтерілий* «зрілого віку, змужнілий, закоренілий», *заматеріти* «досягти зрілого віку, закорeніти», [*заматерніти*] «потовщати; стати літнім» О, [*уматеріти*] «зміцніти, змужніти», [*уматерніти*] «тс.»; — р. *матерóй, матёрый,* бр. *мацёры,* [*матóрны*] «великий, величезний», др. *заматерѣти* «досягти зрілості, постаріти», *заматорѣти* «тс.», п. ст. zamatorzały «затверділий, задубілий», болг. [*мáтор*] «старий», схв. *мàтор* «літній», слн. matór «літній, старезний», стсл. маторъ «старий, старезний»; — псл. materъ «зрілий», пов'язане з mati «мати»; існують також думки про спорідненість із лат. mātūrus «зрілий, дорослий» (Горяев 203; Meillet Études 407; Matzenauer LF 10, 64), вірм. mairi «(будівельне) дерево» (Bern. II 25—26).— Фасмер II 581; Преобр. I 514; БЕР III 686—687; Младенов 291; Skok II 190; Мартынов Язык 84—85; Mikl. EW 184; Walde—Hofm. II 50—51.— Див. ще **мáти**[1].

матери́к «континент; підгрунтя»;— р. *матери́к* «континент; [твердий грунт; високе місце; глина; чорнозем; річище]», бр. *мацярык,* болг. *матéрик;* — пов'язане з *мáтéрúй*; виникло, очевидно, з вислову *материй (старий, твердий) грунт;* пор. нвн. Muttererde «материк», букв. «материнська земля».— Булаховський Вибр. пр. III 361; Лукичева Проблемы ономастики. Вологда 1979, 127—131; Фасмер II 580; Преобр. I 514; Горяев 203; БЕР III 685.— Див. ще **мáтéрúй.**

[**материна**] (бот.) «буквиця лікарська, Betonica officinalis L.» Mak, *материнка* «душиця, Origanum L.; [буквиця лікарська; чебрець звичайний, Thymus serpyllum L.; щебрушка польова, Calamintha acinos Bth. (Acinos arvensis Dandy); лобода смердюча, Chenopodium vulvaria L.; пахучка, Clinopodium L. (Calamintha clinopodium Bth.); синяк звичайний, Echium vulgare L.; суниці лісові, Fragaria vesca L.» Mak, [*материска*] «материнка, Origanum L.» Mak; — р. [*материнка*] «материнка, Origanum L.; суниці лісові», бр. [*мацеранка*] «материнка», [*мацічнік*] «щебрушка», п. macierzanka «чебрець», ч. ст. і діал. mateřinka, болг. [*мáтерка*] «тс.»; — очевидно, результат спрощення складного утворення [*материдушка*] «тс.».— Machek Jm. rostl. 202.— Див. ще **материдушка.**

материнки — див. **мáти**[1].

[**материя**] «ліва чепіга» Ж; — неясне; можливо, запозичення з польської мови (пор. п. materja «дерев'яні пристрої»).

матеріáл, *матеріáльний;* — р. болг. *материáл,* бр. *матэрыя́л,* п. materiał, ч. слц. слн. materiál, вл. material, м. *материја́л,* схв. *матèријал;* — можливо, через посередництво польської мови запозичено з середньолатинської; слат. materialis «матеріал» виникло з лат. māteriālis «матеріальний», похідного від māteria «матерія, матеріал».— Фасмер II 581; Brückner 326; Kopaliński 613—614; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 684; Харитонова Мовозн. 1984/1, 74.— Див. ще **матéрія**[1].

матéрія[1] «тканина; гнійні виділення», *матéрчатий, матер'я́ний* «пошитий із

тканини», [*материзувáти*] «гноїтися» МСБГ, [*материзóваний*] «нагноєний» МСБГ; — р. [*матéрия*] «гній», [*матерúца*] «тканина», бр. *матэ́рыя* «тс.», п. materia «гній; (заст.) тканина», ч. matérie «матеріал; гній», слц. matéria «тканина; кал, послід», вл. нл. materija, болг. *матéрия* «тканина», м. *материја*, схв. *мàтēрија* «тс.», слн. matêrija «речовина»; — запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. māteria «матерія, речовина, зокрема будівельний ліс, деревина» є похідним від māter «мати» (стовбур дерева сприймався як «мати» гілок), що відповідає укр. *мáти*.— CIC² 521—522; Фасмер II 581; Преобр. I 514; Горяев 203; Hüttl-Worth 15; Brückner 326; Kopaliński 613—614; Machek ESJČ 354—355; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 685; Walde—Hofm. II 50—51; Харитонова Мовозн. 1984/1, 74; Klein 947.— Див. ще **мáти**[1].

матéрія[2] (філос.) «об'єктивна реальність», *матеріалізáція*, *матеріалізм*, *матеріалíст*, *матеріалістúчний*, *матеріáльний*, *матеріалізувáти*; — р. болг. *матéрия*, бр. *матэ́рыя*, п. materia, ч. matérie, слц. matéria, вл. нл. materija, м. *материја*, схв. *мàтēрија*, слн. matêrija; — очевидно, через посередництво німецької мови (нім. Matérie) запозичено з латинської; лат. māteria «матерія, речовина; будівельні матеріали, будівельний ліс; деревина», похідне від māter «мати; стовбур дерева», набуло філософського значення в результаті калькування гр. ὕλη «ліс; деревина; речовина, матерія».— CIC² 521—522; Фасмер II 581; Преобр. I 514; Brückner 326; Kopaliński 613—614; Holub—Lyer 306; БЕР III 685; Skok II 388; Walde—Hofm. II 50—51; Харитонова Мовозн. 1984/1, 74.— Див. ще **матéрія**[1].

[матернúк] (геол.) «материнська гірська порода» Ж, [*мáтичник*] «тс.» Ж;— похідні утворення від *мáти*, *мáтерній*, можливо, зумовлені впливом нім. Muttergestein «тс.», пор. ч. mateřská hornina, слн. materská hornina «тс.».— Див. ще **мáти**[1].

[матер'я́нка] «вінок з різнокольорових паперових квітів у дівчат»; — очевидно, пов'язане з *матéрія* «тканина», *матер'я́ний* «пошитий з тканини» (квіти у вінку були, мабуть, і з тканини).— Див. ще **матéрія**[1].

[матéус] «багаторічна культурна трава, суміш конюшини і тимофіївки» МСБГ, [*матáвус*, *матéвус*] «тс.» МСБГ, [*матіювка*] «тимофіївка, Phleum L.» ВеНЗн; — результат видозміни вживаної в минулому при позначенні тимофіївки особової назви лат. Timotheus (<гр. Τιμόθεος) «Тимофій» (пор. нім. Timotheusgras, букв. «Тимофійова трава»), зближеної з фонетично подібною назвою лат. Matheus «Матвій».— Див. ще **тимофíївка**, **Тимофíй**.

мáти[1] (іменник), [*мать*] «мати» Ж, О, [*мáтер*] Ж, *мáтір* (заст.) «тс.», *матерúзна* «спадщина від матері; [батьківщина]» Ж, [*матерúзнина*] «тс.» Ж, [*матерúнки*] «насінні коноплі», [*мáтерниця* Ж, *матірнúця* О, МСБГ] «тс.», *матерúнство*, [*матерúнщина*] «спадщина після матері» ЛЧерк, [*матирщúна*] «тс.» ЛЧерк, [*мáтиця*] «(анат.) матка; дика свиня; матка бджіл», *мáтінка*, [*матінóйка*] (пестл.) «мати» О, *мáтінóчка*, *мáтірка* «мати; коноплі з жіночими квітками», [*мáтірниця*] «конопля матірка» ВеНЗн, *матірщúна* «матюк», [*мáтіхна*, *мáтохна* Ж], *мáтка* «мати; плідна самиця у тварин; бджола, що відкладає яйця; (анат.) uterus; [воскова жила; коноплі з жіночими квітками; (у дитячій грі) вожак О; хрещена мати; весільна мати]», [*мáтка мурáшина*] «велика мурашка у мурашнику» Дейн, [*мáтки*] (церк.) «успіння богородиці» О, *мáточка* «(бот.) центральна частина квітки; [мати; хрещена мати]», *мáточник* «комірка у вулику для матки; пристосування, яким ловлять бджолину матку; приміщення для маток тварин; рослина, яку використовують для вирощування нових рослин, шкілка; [барліг; сітка для бджіл ЛПол]», *матýня*, *матýсенька*, *матýся*, [*матýхна*] Ж, [*мáтушник*] «стадо дійних овець; лоза винограду, яку залишають на розплід» Гриц, *матю́к*, [*мáтюнка*], [*мáтюрка*] «коноплі з насінням» ВеБ, [*матерúзнéний*] Г, Ж, *мáтерин*, *матерúнський*, [*мáтерний*] Ж, *мáтерній*, [*мáтерні* (коноплі) О, *мá-*

тірні, *матірча́ті* (коноплі) Ж], [*ма́тичний*] Ж, *ма́тірний* «зроблений з матірки», [*матірча́тий*, *матча́ний*] «тс.», *ма́тінчин*, [*матінчи́ний*] ВеБ, *ма́тірчин*, *ма́тковий*, [*матковий*] «чоловік хрещеної матері» МСБГ, *ма́точко́вий*, *ма́точний*, *мату́син*, *ма́тчин*, [*матери́тися*] «матюкатися», [*матеркува́ти*], *матіркува́ти* «тс.», [*матерюва́ти*] «бути весільною матір'ю», [*матінкува́ти*] «часто говорити: ох, матінко», [*маткува́ти*] «бути хрещеною матір'ю на весіллі або звіздинах» МСБГ, *матюка́ти*, *бе́зматень* «рій бджіл без матки», *безма́ток* «тс.», *безма́терній* «який не має матері», [*безма́тній*] «який не має матки», *безма́точний* «тс.», *прама́ти*, *прама́тір*, *праматери́нський;* — р. *мать*, род. в. *ма́тери*, бр. *ма́ці*, др. *мати*, род. в. *матере*, п. matka, (заст.) mać, maci, macierz, ч. máti, (заст.) mát', máteř, слн. mat', mater, [mati], вл. mać, (заст.) maćer, нл. maś, maśeŕ, полаб. motei, болг. *ма́йка*, *ма́ти*, м. *мајка*, схв. *ма̏ти*, род. *ма̏терē*, слн. máti, род. в. matere, стсл. **мати**; — псл. mati, род. в. matere; — споріднене з лит. móté (род. в. móters) «жінка, дружина», mótina «мати», лтс. mâte, прус. mūti, дісл. moðer, двн. muoter, нвн. Mutter, англ. mother, лат. māter, гр. μήτηρ, дінд. mātár-, ав. mátar-, вірм. mair, тох. A mācar, тох. B mācer «тс.»; іє. *māter-, утворене за допомогою суфікса -ter- від кореня *ma-, що походить з дитячої мови.— Бурячок 24—25; Фасмер II 583—584; Преобр. I 516; Горяев 203; Brückner 325—326; Machek ESJČ 355; Holub—Kop. 218; БЕР III 685; Младенов 291; Skok II 389; Bezlaj ESSJ II 171; Критенко Вступ 504, 540; Трубачев Терм. родства 30—34; Bern. II 26—27; Mikl. EW 184; Trautmann 170—171; Pokorny 700—701; Гамкрелидзе—Иванов 765.

ма́ти[2] (дієслово) «володіти; бути повинним; збиратися», *ма́тися* «бути, жити; [жити заможно, не знати злиднів О]», [*мава́ти*] Ж, *майно́*, [*ма́нок*] «майно», [*матни́й*] «заможний», [*пома́тися*] «пообіцяти»; — р. заст. *има́ть*, [*мать*, *ма́ти*], бр. [*іма́ць*], *ма́ю*, п. вл. нл. mam, ч. mám, ст. jmám, слн. mat', mám, полаб. mom, болг. *и́мам*, м. *има*, схв. *ѝмати*, стсл. **имамь**; — псл. *jьmati, *jьmamь «брати; мати», пов'язане з *jьměti «мати», *jęti, *jьmǫ «брати»; — зникнення початкового **і** в українській, білоруській і західнослов'янських мовах пояснюється скороченням і перерозкладом форм із запереченням: ne + + imati > nemati > ne mati. — Фасмер II 128; Преобр. I 269—271; Sławski I 450—451, 452—453; Brückner 331—332; Machek ESJČ 366; Holub—Kop. 225—226; БЕР II 69—70; ЭССЯ 8, 224—225; Bern. I 425.— Див. ще **іма́ти.**— Пор. **йня́ти, має́ток, нема́є, я́ти.**

[**ма́ти́на**] «листя картоплі, буряків і моркви» Ж, О, [*мати́ня*] «тс.» О; — бр. [*маці́на*] «картоплиння», п. [macina] «тс.»; — очевидно, псл. [matina] «бадилина», що утворилося з natina «тс.», похідного від nati (род. в. natere) «бадилля, гичка» під впливом фонетично і морфологічно схожого mati (род. в. matere) «мати»; пор. р. [*ма́тина*] «мати». — Див. ще **нать.**

ма́тица — див. **ма́тня́**[1].

[**ма́тиця**] «втулка у млиновому колесі», *ма́то́чина* «середня частина колеса з отвором для осі» СУМ, О, [*ма́тучник*] «стрижньовий корінь дерева» Корз; — р. [*ма́тица*] «головна частина, середина; поперечний брус у стелі і під підлогою; планка граблів, у якій закріплюються зубці», п. [matoczyna] «маточина» (з укр.), вл. maćica «головна підпірка; головний стовбур; основна частина», схв. *ма̏тица* «вихідна, центральна частина», слн. mática «середня частина»;— псл. matica «осередок», пов'язане з mati «мати».— Булаховський Вибр. пр. III 352; БЕР III 685—686.— Див. ще **ма́ти**[1].— Пор. **ма́тня́**[1].

[**мати́чка**] (бот.) «підбіл, Tussilago farfara L.» О, [*матошник* Mak, *мачишник* Mak, *мачушник* Mak]; — р. [*ма́точник*], бр. [*маташнік*], п. [macicznik], ч. [mateřilíčko] «тс.»; — очевидно, результат видозміни назви *мати-й-мачуха* (р. *мать-и-мачеха*) «тс.», пов'язаної з різницею між світлою спідньою («теплішою», опушеною) і темною верхньою («холоднішою», блискучою) поверхнею листя підбілу.— Шамота 86—87.— Див. ще **ма́ти**[1].— Пор. **ма́чуха.**

[**матіжа́нка**] (бот.) «чебрець боровий, Thymus (?)» О; — бр. [*мацежа́нка*] «материнка, Origanum L.», [*мацяжа́нка*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. maciérzanka «материнка» відповідає укр. *матері́нка;* на чебрець назву перенесено за схожістю рослин.— Онышкевич Исслед. п. яз. 244.— Див. ще **материна.**— Пор. **матерза́нка.**

матіо́ла (бот.) «Matthiola R. Br.»; — р. *маттио́ла*, бр. *мацыёла*, ч. matthiola «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з латинської наукової номенклатури; лат. Matthiola походить від прізвища італійського ботаніка Mattioli (Matthioli Piero Andrea, 1500—1578).— ССРЛЯ 6, 713.

[**ма́тка**[1]] (гра в м'яч); — р. [*ма́тка*] «ватажок в іграх, особливо в тих, де гравці діляться на дві частини», [*быть на матках*] «бути ватажком у грі», п. matka «найважливіший учасник ігор; вид дитячої гри»;— пов'язане з *ма́тка* «мати» в значенні «головна особа».— Див. ще **ма́ти**[1].

[**ма́тка**[2]] (ент.) «муха зелена падальна, Lucilia caesar» Дейн; — результат перенесення назви *ма́тка (бджолина)*, мабуть, за схожістю розмірів комах.— Див. ще **ма́ти**[1].

[**ма́тка**[3]] (бот.) «ріжки, Claviceps purpurea» Ж, ВеБ, [*ма́тиця* ВеНЗн, *ма́тичка* ВеНЗн, *ма́тók* ВеБ, *ма́мка* ВеНЗн] «тс.»: — пов'язане з *ма́тка* (анат.), оскільки гриб здавна використовувався як засіб, що викликає скорочення матки; пор. і нвн. Mutterkorn «ріжки» (букв. «маточне зерно»).— Лік. росл. 222—223.— Див. ще **ма́ти**[1].

[**ма́тка**[4]] «істерика» Бі; — р. [*ма́точница*], *маточный припадок*, п. maciннica, схв. *мàтēрница*, [*мàтица*, *мàтичина*] «тс.»; — пов'язане з *ма́тка* (анат.), оскільки істерію здавна помилково пов'язували з жіночими хворобами; виникло, можливо, як калька медичного терміна лат. hysteria «істерія», утвореного на основі гр. ὑστέρα «матка» (анат.); пор. і нім. Mutterkrankheit «істерія» (букв. «маточна хвороба»), Mutterplage «тс.».— Див. ще **ма́ти**[1].

[**ма́тка**[5]] «старі, багаторічні дуби» Мо, [*ма́тня́*] «центральний, головний корінь» Ж, ВеБ; — р. [*ма́тка*] «стовбур дерева», вл. maćica «головний стовбур»; — пов'язане з *ма́ти* через архаїчний відтінок значення похідних «головна, основна частина» (пор. р. [*ма́тица*] «тс.»).— Див. ще **ма́ти**[1].— Пор. **ма́тиця.**

[**ма́тка**[6]] «раптове збільшення води в річці (від дощу, який пройшов вище по річці); перша хвиля цього збільшення Ме; місце, де одна річка вливається в іншу НЗ УжДУ 26/2», [*ма́тиця*] «середина, основна частина річної течії» тж; — р. [*ма́тка*] «фарватер річки», п. [matka] «головне русло річки, старе русло», болг. *ма́тка* «річище, русло; глибоке місце в річці, де вона не пересихає», *ма́тица* «русло», м. *матица* «середина річки», схв. *мàтица* «середня частина русла, найбільш повноводна і швидка», [*мàтичйште*] «тс.», слн. [mática] «русло річки»; — пол. matъka, matica «осередок, основна частина», пов'язане з mati «мати». — БЕР III 685—686.— Див. ще **ма́ти**[1].

[**матлачайка**] (про корову) «первістка» О; — неясне; зіставлення з п. [matlać] «плутати, змішувати», [matłać] «тс.» (Онышкевич Исслед. п. яз. 244) необгрунтоване.

матлю́кати, *ма́тля́ти, матля́тися, матна́тися* — див. **метля́ти.**

ма́тня́[1] «середня частина невода, куди потрапляє риба; частина штанів, де сходяться холоші; [пастка Ж; велика порція їжі О]», [*ма́тица*] «центральна частина волока, в якій збирається риба» МСБГ, [*мату́ла*] «уся сітка невода, крім матні», *матни́стий* «з великою матнею» (про штани); — р. *матня́* «середня частина невода; середня частина штанів», [*мотня́*] «тс.», [*ма́тица*] «середня частина невода», [*ма́тка*], бр. *матня́* «тс.», п. matnia «тс.; мисливська пастка»; — пол. matica «осередок, середня частина», пов'язане з mati «мати»; менш переконливе пов'язання (Фасмер II 582; Brückner 325; Noga Μνῆμα 450—451) з *мота́ти*, як і зближення (Вегп. II 25) з *ма́ятися.*— Мотузенко 8—9; Горяев 203.— Див. ще **ма́ти**[1].— Пор. **ма́тка**[4], **ма́тка**[5].

ма́тня́[2]— див. **ма́тка**[5].

ма́тня́[3]— див. **метля́ти.**

[**мато́ване**] «подавлене насіння коноплель для биття олії» Ж, [*матовúня*] «жом, відходи після переробки цукрових буряків» МСБГ; — очевидно, запозичення з чеської і словацької мов; ч. matoliny «видушені грона, відходи після переробки винограду», слц. matolina «тс.» пов'язуються з коренем mat- < *męt- «мутити, змішувати».— Machek ESJČ 355; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218.— Див. ще **муть.**

[**мато́лич**] «дурень» Ж; — запозичення з польської мови; п. matołek «кретин, недоумок», matołectwo (мед.) «кретинізм», matołkowaty «дурнуватий», matołowaty «тс.» через експресивне [matlać (matwać)] «плутати, змішувати» пов'язується з motać / matać «мотати».— Brückner 325.— Див. ще **мота́ти.**

[**мато́р**] «стіна з колод у жолобах, якими спускають згори колоди» О; — неясне.

маторжа́ник, *маторже́ник* — див. **макорже́ник.**

ма́то́чина — див. **ма́тиця.**

ма́точник[1] (бот.) «Ostericum Hoffm.; [меліса лікарська, Melissa officinalis L. Mak; змієголовник молдавський, Dracocephalum moldavicum L.; кремена, Petasites vulgaris; папороть, Aspidium filix mas Mak; яглиця звичайна, Aegopodium podagraria L. O]», [*ма́тошник*] «меліса лікарська ВеНЗн; змієголовник молдавський Ж, Mak», [*мачушник*] «кремена» Mak;— р. [*ма́точник*] «меліса лікарська; змієголовник молдавський; корінь папороті», бр. [*маташнік*] «кремена», п. [matecznik] «меліса лікарська», [matecznica, matocznik (з укр.)] «тс.», ч. matizna «Ostericum», [mateczník] «меліса лікарська», болг. [*матéчина, ма́тичина, ма́точина*], м. *матичина, маточина,* схв. *мàтичњāк, мàтичина,* [*матòчина*] «тс.»; — похідні утворення від *ма́тка* (анат.); назва початково стосувалася меліси, яку здавна використовували при захворюваннях матки, інші рослини названо так за зовнішньою або функціональною схожістю з мелісою; пов'язання болгарських і сербохорватських назв меліси з назвою матки бджолиної (БЕР III 656) є результатом вторинного переосмислення під впливом грецької за походженням наукової назви рослини melissa (букв. «бджола»).— Шамота 64; Носаль 77; Machek Jm. rostl. 200.— Див. ще **ма́ти**[1].

[**ма́точник**[2]] (бот.) «м'яточник чорний, Ballota nigra L.; котяча м'ята гола, Nepeta nuda»; — болг. *гръцка ма́точина* «котяча м'ята паннонська, Nepeta pannonica L.»; — результат видозміни форм *м'я́точник, м'я́та (котяча)* «тс.», зближених з основою *ма́тка;* походження болгарського відповідника не зовсім ясне.— Див. ще **м'я́та, м'я́точник.**

матіювка — див. **мате́ус.**

матра́ц, [*мате́рац*] Ж, *матра́цник;*— р. бр. *матра́ц,* п. materac, ч. matrace, ст. matras, слц. matrac, вл. нл. matraca, болг. *матра́к,* схв. *мàтрац* «тс.»; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Matrátze, гол. matras, іт. materasso, снн. matrasse, фр. ст. materas, слат. materacium походять від ар. maṭraḥ «підстілка, подушка».— Акуленко 140; Шелудько 39; Фасмер II 582—583; Горяев 203, 442; Brückner 325; Machek ESJČ 355; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 688; Bern. II 25; Mikl. EW 109; Kluge—Mitzka 466.

матриґа́н, *матриґа́н, матриґу́ла, матриґу́на, матридýн, матридýна* — див. **мандригуля.**

матри́кул «студентська залікова книжка»; — р. *матри́кул,* бр. *матры́кул* «тс.», п. matrykuła «посвідчення учня або студента, (ст.) листок студента», ч. слц. matrika «список», вл. matrikla «тс.», болг. *матри́кула* «реєстр», схв. *матрȉкула* «головна книга; список», слн. matríka «матрикул»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; пізньолат. mātrīcula «реєстр, список» є зменш. формою від mātrix, род. в. mātricis «тс.», що через переносне значення «джерело, початок» зводиться до лат. mātrix «матка, самиця», похідного від māter, род. в. mātris «мати», що відповідає укр. *мáти.*— Koraliński 614; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; РЧДБЕ 433; Kluge—Mitzka 324.— Див. ще **ма́ти**[1].— Пор. **ма́триця.**

матримоніа́льний «шлюбний»; — р.

матримониа́льный, бр. *матрыманія́льны*, п. matrymonialny, ч. matrimonium «шлюб», слц. matrimónium, matrymoniálny, болг *матримо́ниум*, *матримониа́лен*, схв. *мàтримонијàлан*, слн matrimoniálen; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. matrimoniál, matrimoniéll, фр. англ. matrimonial походять від лат. mātrimōniālis «шлюбний», mātrimōnium «шлюб», пов'язаних з māter, род. в. mātris «мати», що відповідає укр *ма́ти*.— Kopaliński 614; Holub—Lyer 306; РЧДБЕ 433; Dauzat 464; Klein 948.— Див. ще **ма́ти**[1].

ма́триця, *ма́тричний*, *матрицюва́ти*, — р. м *ма́трица*, бр. *ма́трыца*, п. matryca, ч. matrice, слц вл matrica, болг *матри́ца*, схв. *мàтрица*, слн. matríca, — через посередництво німецької мови (н. Matríze) запозичено з французької, фр. matrice «матриця» походить від лат mātrix, род. в. mātricis «матка, самка», пізніше «джерело, основа», пов'язаного з māter, род. в. mātris «мати», що відповідає укр. *ма́ти*.— CIC[2] 522; Фасмер II 583; Kopaliński 614; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 688; Младенов 291.— Див. ще **ма́ти**[1].— Пор. **матри́кул.**

матріархáт, *матріархáльний*; — р. болг. *матриархáт*, бр. *матрыярхáт*, п. вл. matriarchat, ч. слц. matriarchát, м. *матријархáт*, схв. *матријàрхāт*, слн. matriarhát; — запозичення з німецької мови; н. Matriarchát, як і фр. matriarcat, англ. matriarchy, matriarchate, утворено з основ лат. māter, род. в. mātris «мати», що відповідає укр. *ма́ти*, і гр. ἀρχή «влада», ἄρχω «володію».— CIC[2] 522;Kopaliński 614; Holub—Lyer 306; БЕР III 688; Dauzat 464.— Див. ще **ма́ти**[1], **архаїчний.**— Пор. **патріа́рх.**

матро́на «поважна жінка, мати родини»; — р. бр. болг. схв. *матро́на*, п. вл. matrona, ч. слц. слн. matróna; — запозичення з латинської мови; лат. mātrōna «тс.» походить від māter «мати», що відповідає укр. *ма́ти*.— CIC[2] 522; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 614; Holub—Lyer 306; БЕР III 688.— Див. ще **ма́ти**[1].— Пор. **патро́н**[2].

матро́с, *матро́ска* «формена блуза матроса», *матросня́* (зб., зневажл.); — р. бр. болг. *матро́с*, п. [matros], ч. слц. заст. слн. matróz, вл. matroza, схв. *мàтрōз*, *мàтрōс*; — через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. matroos «моряк» походить від фр. matelot (мн. matelots), яке зводиться до снідерл. mattenoot «тс.», що складається з основ mate «компаньон, товариш», первісно «однокашник» (від герм. *mati- «харчі»), і noot, спорідненої з двн. ginōz «товариш», дангл. ginōt, нвн. Genosse «тс.»; недостатньо обгрунтоване зіставлення першого компонента з слат. matta «рогожа, груба підстилка» (Diez EW 636; Преобр. I 515; Горяев 203).— Акуленко 140; Шелудько 39; Фасмер II 583; Holub—Lyer 306; БЕР III 688; Младенов 291; Kluge—Mitzka 466; Dauzat 463; Gamillscheg 608; Klein 947, 948.

мату́ла — див. **ма́тня**[1]

[мату́ля] «вівця з першим ягням» Ж; — результат видозміни деетимологізованої назви [*ватýля*] «тс.», зближеної з іменником *ма́ти* (пестл. *матýля*).— Див. ще **ватýйка.**

[мату́лька] «лялька» Ж, [*матýлькати*] «замотувати, закутувати» Ж; — очевидно, давніше **мотýлька*, пов'язане з *мота́ти*, *замóтувати* і вторинно зближене з основою слова *ма́ти*, *матýля* (пор. «грати в дочки-матері»).— Див. ще **мота́ти.**

матýра (заст.) «іспити на атестат зрілості»; — п. вл. matura, ч. (розм.) matura, maturita, слц. слн. matúra, болг. м. схв. *матýра* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Matúra «тс.» походить від лат. mātūrus (жін. р. mātūra) «зрілий», що вважається спорідненим з mātūtīnus «ранковий» і іменем давньоіталійської богині ранку Mātūta, з кімр. брет. mad «добрий», корн. mas, сбрет. mat «тс.», можливо, також з пел. mateŭ «зрілий», укр. *ма́тéрúй* «тс.».— Преобр. I 514—515; Sł. wyr. obcych 460; Holub—Lyer 306; БЕР III 689; Walde—Hofm. II 53—54.— Пор. **ма́тéрúй.**

[мату́ша] «тітка Ж; будь-яка жінка старшого віку; стара баба МСБГ», [*матýшка*] «тітка» МСБГ. [*матýшин*] «тітчин» МСБГ; — запозичення із східно-

романських мов; молд. *мэтýшэ* «тітка», рум. mătúşă «тс.» є зменш. формою від іменника *mita, що походить від лат. amita «тс.», яке зіставляється з дісл. amma «баба», двн. amma «мати», гр. ἄμμα «тс.».— Vrabie Romanoslavica 14, 161; СДЕЛМ 273; Puşcariu 91; Walde—Hofm. I 39.

ма́тушка (заст.) «дружина священика, попадя; ігуменя»; — бр. *ма́тушка*, ч. [matuška] «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *ма́тушка* є похідним від *мать* «мати», що відповідає укр. *ма́ти*[1] (див.).

матч «спортивне змагання»; — р. бр. *матч*, п. mecz, match, ч. mač, match, слц. match, болг. *мач*, м. *меч*, схв. *мѐч*, слн. match, mêč; — запозичення з англійської мови; англ. match «змагання; суперник; пара» походить від дангл. mæcca (<ge-mæcca) «товариш; один з пари», пов'язаного з macian «робити» (англ. make «тс.»), спорідненим з дфриз. makia «будувати, робити», гол. maken «робити», нвн. machen «тс.».— CIC² 522; Sł. wyr. obcych 462; Holub—Lyer 297; БЕР III 696; Klein 925, 946.— Див. ще **ма́хер.**

[**мать-муща**] «дуже багато» ВеЗн; — результат видозміни деетимологізованого виразу *тьма-тьмýща* «тс.», паралельного р. *тьма-тьмýщая* «тс.» і переосмисленого як «мати імуща».— Див. ще **тьма**[2].

ма́узер «вид пістолета»; — р. болг. м. *ма́узер*, бр. *ма́ўзер*, п. mauzer, ч. слц. mauzerovka, схв. *màузер*, слн. mávzer «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Máuser «тс.» є результатом скорочення назви Mausergewehr «зброя системи Маузера», утвореної від прізвища винахідників зброї німецьких конструкторів братів Маузерів (W. Mauser, P. Mauser).— CIC² 522; СИС 298; Булаховський Нариси 99; Sł. wyr. obcych 461; Holub—Lyer 306.

ма́фія «гангстерська організація», *мафіо́зо* «член мафії»; — р. болг. *ма́фия*, бр. *ма́фія*, п. слц. mafia, ч. maf(f)ie, вл. mafija, м. *мафија*, схв. *màфија*, слн. máfija; — запозичення з італійської мови; іт. maffia «таємна організація» походить від сіцілійського [mafia] «таємна терористична організація; сміливість, впевненість у собі», яке, можливо, зводиться до ар. mahia «зухвалість, нахабство, зарозумілість».— CIC² 522; Kopaliński 592; Holub—Lyer 297; БЕР III 689; Mestica 891.

[**маха́н**] «баранина; м'ясо»; — р. [*маха́н*] «м'ясо (баранина, конина); баран; молоде, жирне м'ясо; варене м'ясо; суп з кониною; не зовсім свіже м'ясо»; — через посередництво російської мови запозичено з калмицької; калм. *махн* (вимовляється [*махън*]) «м'ясо» спорідднене з монг. *мах(ан)*, miqan «тс.».— Фасмер II 584; Шипова 231; Ramstedt KWb 254.

махао́н (ент.) «великий метелик з яскравим забарвленням, Papilio mahaon L.»; — р. бр. *махао́н* «тс.»; — пов'язується з іменем грецького вченого (лікаря) Μαγάων.— ССРЛЯ 6, 719.

маха́ти «робити помахи чимось у повітрі; іти, їхати, бігти», *махну́ти* «зробити помах; побігти; [украсти МСБГ]», [*махорну́ти*] «сильно махнути; помчатися», [*машúти*] «махати» Ж, *мах* (виг.), *мах* «помах», [*ма́ха*] «колода у валу вітряка», [*маха́йлик*] «чарка» Пі, *маха́льник* «той, хто подає сигнали маханням», [*маховúк*] «маятник», [*махóта*] «коливання», *маха́льний*, *маховúй*, *ма́хо́м* «дуже швидко, вмить», [*вмах*] «вмить» Ж, *вúмах*, *вúмахати* «вирости великим», *відмахну́тися*, *змах*, [*змáху*] «відразу» Ж, *за́мах*, *замáшка*, [*замашня́ка*] «сильний чоловік» Я, [*замахни́й*] «замашний» Ж, [*замаховúй*] «маховий», *замáшистий*, *замáшний*, *о́мах* «спалах, язик вогню», *наввúмашки*, *навідмах*, *навідмаш*, *наóдмаш*, [*обмáх*] «обхват», [*обмáхало*] «опахало від мух», *перемахну́ти* «перестрибнути, перебігти», *підмахну́ти* «підписати», *пóмах*, *промахну́тися*, *прóмах*, *прóмáшка*, *рóзмах*, *розмáшистий*, *розмашний*, [*умáх*] «вмить»; — р. *маха́ть*, бр. *маха́ць*, др. *махати*, п. вл. machać, ч. máchati, слц. máchat', нл. machaś, полаб. smáchne, болг. *мáхам*, схв. *мáхати*, слн. máháti, цсл. **махати**; — псл. maxati (maxajǫ, mašǫ) «махати»; розглядається як поширення суфіксом -х- (<-s-) кореня ma-, наявного в majati «маяти», maniti «манити»;припускається,

що **х** виникло з **s** за аналогією до випадків з **х < s** після **і, u**; — зіставлялося з лит. mosúoti «махати», mostagúoti «розмахувати руками», mósterėti «махнути».— Фасмер II 584; Преобр. I 516—517; Горяев 204; Brückner 316; Machek ESJČ 348; Holub—Lyer 298; Holub—Kop. 214; Schuster-Šewc 878; БЕР III 691—693; Младенов 291; Skok II 355; Bezlaj ESSJ II 161; Bern. II 4—5; Mikl. EW 180; Būga RR I 287, 599; Trautmann 166; Иванов ВСЯ II 23; Pokorny 693; Мельничук Этимология 1984, 140.— Див. ще **мани́ти, ма́яти.**

[**ма́хер**] «шахрай; маклер» МСБГ, [*ма́хир, ма́хір, махіра́нт*] «тс.», [*махира́ція*] «обман, шахрайство», [*махирува́ти*] «обдурювати» тж; — р. [*ма́хар*] «шахрай», [*ма́хыр*] «тс.», [*ма́хорить*] «шахраювати», [*махы́рить*] «тс.», бр. [*ма́хер*] «шахрай», п. macher «тс.; спекулянт», ч. machr «ділок», слц. macher «знавець, професіонал», схв. *мàхер (мäхер)* «шахрай; майстер»; — запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво ідиш (Винер ЖСт 1895 I 64); н. Macher «той, хто виробляє; комбінатор, ділок» пов'язане з machen «робити» (двн. mahhōn «робити, будувати»), спорідненим з днн. makōn «тс.», дангл. macian «робити», далі з гр. μάσσω «мну, мішу», псл. mazati, укр. *ма́зати.*— Фасмер II 585; St. wyr. obcych 441; Holub—Lyer 298.— Див. ще **ма́зати.**— Пор. **махо́рити, матч.**

махи́на «важкий громіздкий предмет; велика споруда; [велика людина; великий шмат поля О]», [*махи́ня*] «громадина», [*махи́нний*] «величезний» Ж; — р. *махи́на*, бр. *махі́на*, др. *махина*, п. machina «махина», схв. (заст.) *махи́на* «машина»; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. machina «машина, пристрій, засіб» походить від гр. (дор.) μᾱχανᾱ́ (атт. μηχανή) «знаряддя, пристрій».— Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Фасмер II 584; Преобр. I 517; Brückner 317; Kopaliński 591; Mikl. EW 180.— Див. ще **меха́нїка.**— Пор. **маши́на.**

махі́зм «суб'єктивно-ідеалістична течія у філософії початку XX ст.», *махі́ст;* — р. *махи́зм*, бр. *махізм*, п. machizm, ч. machismus, слц. machizmus, болг. *махи́зъм*, схв. *махѝзам*, слн. ma(c)hízem; — похідне утворення від прізвища засновника напряму австрійського фізика Е. Маха (E. Mach, 1838—1916).— СІС[2] 523; РЧДБЕ 516.

махіна́ція «шахрайство»; — р. *махина́ция*, бр. *махіна́цыя*, п. machinacja, ч. machinace, слц. machinácia, вл. machinacija, м. схв. *махинáција*, слн. mahinácija; — запозичення з середньолатинської мови; слат. machinatio «машина, пристрій; засіб; хитрість» пов'язане з machina «машина, пристрій».— ТСБМ III 126; Kopaliński 591; Holub—Lyer 298; Klein 919.— Див. ще **махи́на.**

[**махі́тка**] «невеличкий горщик»; — р. [*ма́хо́тка*] «невелика глиняна посудина; щось мале», бр. [*махо́тка*] «невеличкий горщик; макітра»; — нерегулярне афективне утворення, пов'язане з прикметником *мали́й*, р. *ма́хонький*, бр. [*ма́ханькій*].— Фасмер II 585; Трубачев Рем. терминол. 260; Sławski JP 36, 72.— Див. ще **мали́й.**

махлюва́ти «шахраювати», [*махля́рити*] «тс.», [*махла́чити*] «дурити, забирати нечесним способом» Па, *махля́р* «шахрай», *махля́рство*, [*махльо́ваний*] «придбаний обманом; обдурений» МСБГ, [*обмахлярува́ти*] «обшахраювати»; — р. [*махлева́ть*] «шахраювати», [*мухлева́ть*] «тс.», [*маклева́ть*] «бути посередником у дрібній торгівлі і шахраювати при цьому», [*махла́чить*] «гендлювати, шахраювати», [*макла́чить*] «тс.», [*ма́хлер*] «шахрай, брехун», [*махлёвка*] «обман», бр. *махлява́ць* «шахраювати», п. machlować «тс.», machlarz «шахрай», ч. machlovat «шахраювати», machle «махінації», слц. machl'ovat' «шахраювати», [machle] «махінації»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. makeln «маклерствувати, бути посередником» походить від гол. makelen, нн. mäkeln «тс.», споріднених з нвн. machen «робити»; менш обґрунтоване виведення російських форм (Фасмер III 19) з н. (арго) mogeln «мітити карти» (звідки нвн. mogeln «шахраювати»), що походить від гебр. mâhal «підрізати; розводити вино».— Шелудько 39; Фас-

мер II 585; Brückner 317; Sł. wyr. obcych 441; Altbauer JP 30/3, 125—127; Holub—Lyer 298; Holub—Kop. 214; Kluge—Mitzka 455.— Див. ще **мáклер, мáхер.**

маховúк (техн.) «махове колесо»; — болг. *маховúк*, бр. *махавік* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *маховúк* пов'язане з *мах*, *махáть*, що відповідає укр. *махáти*.— КЭСРЯ 259.— Див. ще **махáти.**

[махоїди] «паща» Ж; — неясне складне утворення, другий компонент якого *-їд-* пов'язаний з дієсловом *їсти* (див.).

[махолáпник] «мухоловка» О; — результат видозміни слова **мухолáпник* «тс.», [*мухолáп*] «мухоловка, клейка стрічка» О, зближеного, очевидно, з дієсловом *махáти*.— Див. ще **лáпа, мýха.**

[махомéтник] «шибеник» Ж; — р. [*махомéт*] (лайл.) «розбійник», [*мухамéт*] «шахрай»; — афективне утворення, пов'язане з *магометáнин* «мусульманин»; пор. р. *магомéт* (лайл.); вторинно зближене з дієсловами *махáти* і *метáти*.— Фасмер II 556.— Див. ще **магометáнин.**

махóрити «дурити обманювати»;— р. [*махрячничать*] «бути коробейником», [*махрячник*] «дрібний торговець, коробейник»; — афективне утворення, пов'язане з [*máхер*] «шахрай; маклер», [*махирувáти*] «обдурювати», зближене за звуковою подібністю з *махóрка*.— Див. ще **мáхер.**

махóрка (бот.) «вид тютюну, Nicotiana rustica L.», *махрá*, [*маркóтка*] «тютюн низького сорту» Ж, [*мархóтка*] «тс.» Ж, *махóрочний, махорчáний;* — бр. болг. *махóрка*, п. ч. слц. вл. machorka, схв. *màхōрка* «дешевий тютюн»; — запозичення з російської мови; р. *махóрка* виводиться від прикметника **амерфóртский*, утвореного від назви міста *Амерсфорт* (Amersfoort) у Нідерландах і зближеного за народною етимологією з *махóр (мохóр)* «китиця; окрема нитка бахроми»; пояснювалося також (Державин Сб. Шишмареву 168) як засвоєне через посередництво іспанської мови (ісп. majorka (mazorca) «колос маїсу; качан кукурудзи») запозичення з індіанської мови о. Гаїті; невірно пов'язувалося (Преобр. I 562) з *мох, мохнáтий.*— Фасмер—Трубачев II 585; Даль II 807; Sł. wyr. obcych 441; Holub—Lyer 298; БЕР III 694.

[махотéрниця] «саморобна махорка» Дз, Мо; — результат контамінації слів *махóрка* і *тéрти* (див.).

махрóвий «який має велику кількість пелюсток; волохатий (про тканину)»; — бр. *махрóвы* «тс.», схв. [*мàхор*] «тонкий, м'який волос; пушок на тілі людини чи тварини»; — запозичення з російської мови; р. *махрóвый, мохрóвый, махры́* «торочки, китиці», *мохры́* «тс.» пов'язується з *мох, мохнáтий.*— Фасмер II 666; Преобр. I 562; Ильинский ИОРЯС 20/3, 91; Zubatý St. a čl. I 2, 324—325; Matzenauer LF 10, 353.— Див. ще **мох.**

[мáхтáль] «моток, пачка Ж; моток ниток МСБГ», [*махтáлик*] «моток ниток» МСБГ, [*махтýлька, мафтýлька*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з *мотáти* (пор. [*матýлька*] «ляльку», [*матýлькати*] «замотувати»).

мáцá «пасхальний прісний хліб у євреїв» СУМ, Ж, [*маця́*] «тс.»; — р. бр. болг. *мацá*, п. maca, ч. слц. maces, схв. *màцес* «тс.»; — запозичення з мови ідиш; ід. maze «тс.» походить від гебр. maṣṣā «несолоний коржик».— Фасмер I 585; Преобр. I 517; Винер ЖСт. 1895/1, 64; Brü kner 316; Kopaliński 590; Machek ESJČ 346; Holub—Lyer 297; Kluge—Mitzka 466.

[мацагáн] (знев.) «велика голова» Ва; — афективне утворення, пов'язане з [*мацагúря*] «погана стрижка голови», можливо, також з [*галагáн*] «великий мідний горщик».— Див. ще **мацагúря.**— Пор. **галагáн**[1].

[мацагúря] «погана стрижка голови» Ва; — складне слово з неясною першою частиною (можливо, пов'язаною з *мацапýра*) і другою, тотожною з [*гúря*] (знев.) «голова; брита голова; коротко острижена людина» (пор. [*гúрявий*] «із стриженою, бритою головою»).— Див. ще **гúра**[1].— Пор. **мацапýра.**

мацапýра «неохайна або незграбна людина», [*мацúпýра*] «тс.»; — неясне; можливо, результат контамінації слів *мáцати* (пор. [*мáцкати*] «бруднити»,

зама́цати «забруднити дотиками пальців») і *нечепу́ра*.— Пор. **ма́цати, чепурни́й.**

ма́цати «доторкатися; облапувати», [*ма́цатися*] «обмацувати; длубатися, повільно робити», [*ма́цяти*] «мацати», [*ма́цкати*] «тс.; бруднити; невміло виконувати якусь роботу» МСБГ, [*мацкува́ти*] «шукати навпомацки», [*мацькува́ти*] «виводити глинобитну будівлю» Па, [*мацу́кати*] «мацати» Ж, *мац* (виг.), [*ма́цканий*] «забруднений» МСБГ, *мацаки́ (іти на м.* «іти ловити рибу руками під камінням») Ж, [*мацани́на*] «надто повільна робота» МСБГ, [*мацо́к*] «лов риби руками» Ж, [*мацу́н*] «той, що любить мацати», [*мацько́*] «нерішуча людина, що йде навпомацки», [*мацько́к*] «порція суміші глини з соломою, що береться обома руками» Па, [*на́мацьом*] «помацки» ЛексПол, *напо́мацки, навпо́мацки*, [*о́мацьки, о́мацьком* Ж], *о́бмацки, по́мацки;* — р. [*ма́цать*] «торкатися, обмацувати», бр. *ма́цаць*, п. macać «мацати», ч. makati «тс.; (розм.) працювати», слц. macat' «мацати», вл. makać «тс.; іти навпомацки», namakać «знайти», нл. makaś «мацати; шукати», болг. *ма́цам* «мазати, бруднити», м. *маца*, схв. ст. *мà̀цати* «тс.», слн. [mâcati] «мочити»; — очевидно, псл. makati «м'яти, давити, мацати, мазати», пізнє [*makjati] «тс.», до якого зводиться також ч. mačkati «м'яти; вижимати»; — споріднене з лтс. màkt «давити; пригнічувати; нападати»; необгрунтованим є виведення ч. macati (Machek ESJČ 349) з *mat-sati, як і болг. *ма́цам* з ie. *mā- (*mă-) «мазати» (Младенов 291) або пояснення його як результату контамінації синонімічних дієслів *мà̀жа* і *цà̀пам* (Георгиев, Въпр. на бълг. етим. 19) чи припущення про звуконаслідувальне походження слова в слов'янських мовах (Bern. II 1).— Brückner 316; Holub—Kop. 214; БЕР III 697—698; Mühl.—Endz. II 580.— Пор. **мачкува́ти, м'яки́й.**

[маце́нький] «маленький», [*маці́ненький, маці́нький, маці́пкий, маці́цький, мацю́пе́нький, мацю́пкий* ВеБ, *мацюпу́ній* усн., *мацьо́пкий* Ж], *мацюпу́сінький* «тс.», [*маці́понький*] «малесенький, дрібнесенький» МСБГ, [*мацю́нький, мацю́пінький, мацюпо́нький, мацюпо́ський, мацюпо́цький, мацю́сінький, мацьо́нький*] «тс.» МСБГ, [*маценя́*] «маленьке горня», [*маці́нча́*] «тс.», [*маць*] (зб.) «усе маленьке», [*мацьо́па*] «маленька людина, карлик» Ж; — р. [*мацу́пенький*] «маленький», [*мацю́пенький*], п. [maciuci, maciuciński, maciuleńki, maciupasieńki, maciupci, maciupeniczki, maciupeńki, maciupki, maciupuleńki, maciupulki, maciuśki, maciutki] «тс.», болг. *ма́цко* «мало», схв. [*мà̀цукан*] «маленький»; — афективні утворення, паралельні до *ма́сінький, масю́ненький, масюпу́ній* і т. д., пов'язані з *мали́й*, частково, можливо, зумовлені впливом польської мови.— Фасмер—Трубачев II 585; Sławski JP 36, 75.— Див. ще **мали́й.**

[мацеридушка] (бот.) «чебрець звичайний, Thymus serpyllum L.» ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. macierduszka, [macirzduszka] «тс.» відповідає укр. [*материдушка*] «тс.» (див.).

[маці́ці] (=*маці́ця) «обруч, кільце на кінці колоди, на якій клепають косу (оберігає колоду від розколювання під час клепання)» О; — запозичення з польської мови; п. maciса «гайка» утворене як напівкалька нім. Schraubenmutter «тс.» від mać «мати», що відповідає укр. **ма́ти.**— Див. ще **ма́ти**[1].

[маці́ця[1]**]** (анат.) «матка, uterus» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. maciса «тс.» пов'язане з mać «мати», що відповідає укр. *ма́ти*[1] (див.).

[маці́ця[2]**]** «морока» Мо; — неясне.

мацка́ль — див. **моска́ль.**

[мацкаце́ла] «прикраса; узор, виший бісером і лелітками» МСБГ, [*машкаце́ла*] «тс.» МСБГ; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *маскоце́лэ* «амулетик», рум. mascoţélă «тс.» є зменш. від *маско́тэ* (mascótă) «амулет», яке походить від фр. mascotte «тс.», що зводиться до пров. mascoto «чаклування, чари; браслет, брелок», похідного від masco «чарівниця, відьма».— СДЕЛМ 250; DLRM 481; Dauzat 462; Gamillscheg 605.

[мацо́ка] «недорікуватий»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; можливо, пов'язане з [*моско́та*] «нечітка вимова».

ма́цу́р, *маць-маць* — див. **ма́чка**[1].

[**мацюра́**] «товста палка»; — неясне; можливо, пов'язане з [*мачу́ґа*] «герлига» (Scheludko 138) або з [*ма́джер*] «товкач».

[**ма́ця**[1]] (заст.) «міра рідини; міра сипких тіл» О, [*ма́цька*] «діжка для сиру; посудина для овечого сиру» О; — п. maca (заст.) «міра зерна», вл. maca «горщик»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Métze (заст.) «міра (на зерно)» походить від свн. matze «те.», утвореного від дієслова messen «міряти», спорідненого з гот. mitan, лат. meditor, гр. μέδομαι «те.».— Винник 91; Дзендзелівський НЗ УжДУ 14, 98; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Scheludko 39; Richhardt 75; Фасмер II 585; Brückner 316; Bern. II 1; Kluge—Mitzka 475.— Пор. **мі́ра.**

[**маця́**[2]] «недоторка»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [*маце́нький*] «маленький», [*маць*] «усе маленьке».

маць — див. **маце́нький.**

[**мацькура**] «нечепура» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. [macykura] «хлопець, що втручається в жіночі роботи» складається з основ дієслова macać «мацати» та іменника kura «курка»; первісне значення «той, хто мацає курей»; пор. ч. [kuřimacek] «те.».— Див. ще **кур**[1], **ма́цати.**

[**ма́цьо́к**] «шлунок тварини МСБГ; свинячий шлунок Ж, ВеБ», [*мацько*] «шлунок» О; — запозичення з польської мови; п. [maciek] «шлунок» пов'язується з особовим ім'ям Maciek, Maciej, що відповідає укр. *Матвій.*— Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Brückner 317.

мацьо́па, *мацьо́пкий* — див. **маце́нький.**

[**мацьо́рник**] «злодій, хуліган, бешкетник» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. [maciornik] «чоловік, що утримує дім розпусти» етимологічно неясне.

[**мач**] «залізні вила з тупими зубцями (для буряків, картоплі); дерев'яні вила для гною» Л; — бр. [*мач*] «вила», [*мачы́*] (мн.) «те.»; — неясне.

[**ма́чанка**[1]] «вид коржа, що подається до м'ясних страв» МСБГ; — неясне; може бути пов'язане з дієсловом *мача́ти* (як «корж, який мачають у м'ясну страву») або з іменником *мак* (як первісне «корж з маком»).

[**ма́чанка**[2]] «невелика зимова хустка» ЛЖит; — неясне.

мача́ти, *ма́чанка, ма́чка* — див. **мо́кнути.**

[**ма́чка**[1]] «кішка», [*ма́шка*] «те.» ДзАтл I, [*мача́тко*] «молода кішечка; сережка, котик (на дереві)», [*мача*] «кошеня» О, [*ма́цу́р*] «кіт», [*маць-маць*] (вигук, яким підкликають котів) Мо; — п. [maciek] «кіт», ч. macek «те.», mačka «кішка», máče «кошеня», слц. mačka «кішка», máčik «кіт», болг. [*ма́чка*] «кішка», [*мачé*] «кошеня», [*мачо́к*] «кіт», *ма́ца* «киця», *мац-мац* «киць-киць», м. *маца* «киця», *мац-мац* «киць-киць», схв. *ма̀чка* «кішка», *ма̀че* «кошеня», *ма́чак* «кіт», *ма̀чур* «великий старий кіт», [*ма̀чур*] «те.», слн. máčka «кішка», máček «кіт»; — пол. maca «кішка», зменш. mačka, етимологічно не зовсім ясне; розглядається як утворення звуконаслідувального походження (Младенов 272; Skok II 344); пов'язується також з приманювальним вигуком пол. mac-mac (Machek ESJČ 347; Holub—Lyer 297; Holub—Kop. 174) або з ім'ям *Марія* (пор. нім. Miez, Mieze «зменш. від Marie; кішка» — Bern. II 1; Mikl. EW 179); непереконливі пояснення як похідного від *ма́ти* (Lessiak ZfDA 53, 128) і як запозичення з угорської мови (Décsy 46—47); уг. macska «кішка» походить із слов'янських мов; в українську мову, можливо, запозичено з західно- або південно-слов'янських мов.— БЕР III 696—697; Трубачев Назв. дом. жив. 98—99.

[**ма́чка**[2]] «солома, яка не порізалась у січкарні» МСБГ; — очевидно, споріднене з ч. mačkati «м'яти, давити», разом з яким може бути зведене до псл. makati «те.; мацати».— Див. ще **ма́цати.**

[**ма́чка**[3]] «гар з чубука», [*ома́чка, мо́чка*] «те.»; — ч. слц. močka «рідина з тютюну в люльці»; — очевидно, пов'язане з *мочи́ти* (пор. синонімічне [*ба́ґа*] «те.; тютюн для жування, сік з тютюну»).— Див. ще **мочи́ти.**

[**мачко́вий**] «фіолетовий» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. maczkowy «те.» утворено від іменника ma-

czek «мачок», зменш. від mak «мак», що відповідає укр. *мак* (маковим цвітом польські селянки фарбували нитки).— SW II 841.— Див. ще **мак.**

[**мачкува́ти**[1]] «іти дрібним кроком» (про гуцульського коня); — неясне; можливо, пов'язане з *мачо́к*, *мак* як символом дрібного.

мачкува́ти[2]— див. **мак.**

[**мачкува́тися**] «видиратися (вгору)» Г (за змістом цитати, швидше «моцуватися, силкуватися»); — очевидно, давніше **мочкуватися*, пов'язане з *моч* «міць, сила», *могти́* (див.).

[**мачу́га**] «дрюк, булава Ж; герлига; опудало; (знев.) висока жіноча зачіска МСБГ», [*мацю́ка*] «булава» ЛексПол;— р. [*мочу́га*] «голова», п. maczuga «дрюк; булава; неотеса», болг. [*мачу́га*] «палка; довбня», схв. *мàчуга* «палка, жердина», *мòчуга* «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мэчу́кэ* «дрюк, ломака», рум. măcíucă, [mocioucă], аром. măciuca «тс.» походить від лат. *matteuca «тс.» (пор. mateola «вид молота», що зіставляється з дінд. matyám «борона; дрюк», двн. medela «плуг», псл. motyka, укр. *моти́ка*).— Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 159; Sł. wyr. obcych 441; БЕР III 698—699; СДЕЛМ 273; DLRM 484; Bern. II 2; Mikl. EW 179; Walde—Hofm. II 49.— Див. ще **моти́ка.**— Пор. **мацюра́.**

мачу́ла[1] «волокно, добуте з кори молодої липи вимочуванням; груба тканина, виготовлена з такого волокна; [неотеса; неохайно запнута хустка; розкуйовджене волосся МСБГ]», *мачу́лка* «мочалка», [*мачу́лище*] «яма в болоті; яма з водою, у якій мочать коноплі» Ч, [*машту́ла*] «неотеса», *мачу́листий* «схожий на мачулу», [*мачулюва́тий*] «неповороткий, незграбний, нерозумний» Ва, *мачу́льний*, *мачу́лити* «роздирати на мачулу; возитися, мусолити (Умань)]», [*замачу́лити*] «незграбно замотати (голову) товстою хусткою» Ме, [*намачу́лити*] «намотати (товсту хустку на голову)» Ме, *розмачу́лити* «перетворити на волокно, клоччя»; — р. [*мочу́ла*] «волокно з кори липи», бр. [*мачу́ла*] «тс.; місце, де мочать волокно; низина, западина»; — результат деетимологізації і зближення з [*мачу́ла*] «палка» первісного **мочу́ло* (чи **моча́ло*, *моčíло*), пов'язаного з *моч*и́*ти*, *мо́кнути* (див.).

[**мачу́ла**[2]] «дрюк, булава»; — пов'язане з [*мачу́га*] «тс.», а також з молд. *мэчулúе* «набалдашник», яке виводиться з *мэчу́кэ* «дрюк, ломака».— Мельничук Молд. эл. 168; Scheludko 138; СДЕЛМ 273—274.— Див. ще **мачу́га.**

[**мачуле́ць**] «балка, що підтримує дошки риштування» Ж; — запозичення з польської мови; п. maczulec, maculec «тс.» виводиться від нім. Netzholz «риштування», утвореного з іменників Netz «сітка», спорідненого з дісл. net, гот. nati «тс.», лат. nassa «верша», nōdus «вузол», дірл. nascim «в'яжу», і Holz «дерево».— SW II 841; Kluge—Mitzka 508.— Див. ще **гамуле́ць.**

ма́чуха «нерідна мати», [*ма́чеха*, *ма́чиха* ВеБ, *ма́чоха*] «тс.», [*мачухі́вна*] «дочка мачухи», [*мачуше́нко*] «син мачухи»; — р. *ма́чеха*, [*ма́чу́ха*, *ма́чиха*], бр. *ма́чыха*, *ма́чаха*, др. *мачеха*, *мащеха*, п. macocha, ст. macecha, ч. macecha, [macocha], слц. вл. нл. macocha, болг. *ма́щеха*, м. *маштеа*, схв. *мàћеха*, слн. máčeha, цсл. **мащеха**; — пізнє псл. *matjexa, *matjoxa, *matjuxa, похідне від mati «мати», утворене, очевидно, різними суфіксами лайливості і згрубілості (-juxa, -jexa, -jaxa, -joxa); припускається також вихідна форма ie. *mātr̥iesī (Bern. II 27; Walde—Hofm. II 122) і вторинність суфіксів -jexa, -joxa (Соболевский РФВ 66, 335); висловлювалася думка, що псл. *matjexa утворено від дієслова *matiti «бути матір'ю» (Brückner 317).— Фасмер II 586; Преобр. I 517; Machek ESJČ 346; Holub—Lyer 297; Holub—Kop. 218; Schuster-Šewc 875—876; БЕР III 701; Младенов 292; Skok II 346—347; Bezlaj ESSJ II 159; Трубачев Терм. родства 33—34; Mikl. EW 184.— Див. ще **ма́ти**[1].

ма́чушник (бот.) «підбіл, Tussilago farfara L.», [*мачишник*, *матошник*] «тс.» Мак; — р. *ма́чешник*, [*ма́чишник*], бр. [*маташнік*] «тс.»; — похідне утворення від *ма́чуха* (можливо, результат скорочення давнішої складної назви, пор. р.

мать-и-ма́чеха, *ма́чеха* «підбіл»); мотивація назви — у протиставленні верхньої блискучої, холодної поверхні листків рослини («мачуха») нижній частині листків, укритій ворсинками, теплій («рідна мати»).— Шамота 64, 86—87; Булаховський Нариси 58.— Див. ще **ма́чуха.**— Пор. **мати́чка.**

[**ма́ша**[1]] «бант, стрічка» МСБГ, [*ма́шка*, *ма́жа*] «тс.» МСБГ; — ч. mašle, слц. [mašľa, mašňa] «тс.», схв. *мàшна* (*ма́шна*) «галстук; бант»; — запозичення з німецької мови; н. Másche «вузол, бант» споріднене з лит. mãzgas «вузол».— Kluge—Mitzka 463.

[**маша**[2]] «свиня» Дейн; — р. [*ма́шка*] (вигук, яким підкликають свиней, овець), [*ма́ша-ма́ша*] (вигук, яким підкликають овець), [*маш-маш*] (вигук, яким підкликають свиней, овець, коней), ч. [mašík] «свиня», слц. mašo, maško «тс.»;— очевидно, пов'язане з не зафіксованим *маш*, яким підкликають тварину; можливий вплив власного імені *Ма́ша.*

маши́на, [*ма́рши́на*] «машина» Ж, ВеБ, [*машини́стий*] «машиніст», *машинізáція*, *машиніст*, *машиністка* «друкарка» (з р.), *маши́нка*, [*маши́нник*] «машиніст», [*маши́нька*] «січкарня» МСБГ, [*машино́ваний*] «перегнаний через сепаратор» (про молоко) МСБГ, [*машино́вий*] «тс.» МСБГ, *машинізувáти*, [*машинувáти*] «молотити машиною» Мо, Корз, [*підмаши́нок*] «вітряк поліпшеної системи» Нед; — р. болг. схв. *маши́на*, бр. *машы́на*, п. maszyna, ч. слц. вл. нл. mašina, м. *машина;* — запозичення з французької мови; фр. machine (звідки й нім. Maschíne, англ. machine) походить від лат. māchina «пристрій; засіб; машина», яке зводиться до гр. (дор.) μᾱχανᾱ́ (атт. μηχανή) «знаряддя, пристрій», що зіставляється з двн. magan «сила, міць», гот. mahts «тс.», псл. *mogti, укр. *могти́.*— СІС[2] 523; Акуленко 141; Фасмер II 586; Преобр. I 517; Горяев 204; Будагов История слов 100—101; Kopaliński 591; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; Schuster-Šewc 892; БЕР III 699; Kluge—Mitzka 464; Klein 952; Dauzat 448; Frisk II 234—235.— Пор. **махи́на, меха́ніка.**

машина́льний «несвідомий»; — р. *машина́льный*, бр. *машына́льны*, п. machinalny, вл. mašinelny, болг. *машина́лен*, схв. *мàшинāлан;* — запозичення з французької мови; фр. machinal «машинальний» походить від лат. māchinālis «механічний», māchina «машина».— РЧДБЕ 434; Dauzat 448.— Див. ще **маши́на.**

машине́рія «машини, механізми»; — п. maszyneria, ч. mašinérie, слц. mašinéria, вл. mašinerija, болг. *машинари́я*, м. *машинерија*, схв. *машинèрија;* — через посередництво польської і, можливо, німецької мов запозичено з французької; фр. machinerie «тс.» є похідним від machine «машина».— Sł. wyr. obcych 458; РЧДБЕ 516; Dauzat 448.— Див. ще **маши́на.**

[**ма́шинька**] (іхт.) «щука невеликих розмірів, Esox lucius L.» Дейн; — неясне; можливо, пов'язане з **мали́й.**

[**машíр**] (вигук, яким відганяють собак) МСБГ; — р. [*машúр*] «марш, геть», бр. [*машúр*] «тс.», ч. mašírovat «марширувати», слц. mašírovať «тс.», схв. заст. *мàшир* «марш, похід», *маши́рати* «маршірувати», *марши́рати* «тс.»; — пов'язане з *маршірувáти* «іти маршем»; в розмовну мову потрапило, очевидно, з мови солдат.— Див. ще **марш.**

машкара́[1] «маска; негарне, спотворене обличчя; потвора», [*маскара́*] «маска; привид» Пі, [*машке́ра*] «жаб'яча шкірка зачарованої царівни»; — р. [*машкáра*] «ряджені, що ходять під Новий рік з піснями і танцями», [*маскара́*] «маска», п. maszkara «страховисько, потвора; маска; людина в масці», ч. слц. maškara «маска; людина в масці; ряджений; без смаку одягнена людина», болг. [*маскара́*] «бешкетник; розпусник; жарт», м. *маскара* «тс.», схв. *мàшкара* «маска; людина в масці, ряджений»; — через посередництво польської мови запозичено з італійської і, можливо, іспанської мов; іт. màschera «маска, ряджений», ст. mascara, ісп. máscara «тс.» походять від ар. máskhara «жарт; карнавальна маска».— Фасмер II 586; Brückner 324; Kopaliński 612—613; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; Bern.

II 23; Lokotsch 114; Klein 943.— Див. ще **ма́ска.**— Пор. **маскара́д.**

машкара́[2], *машкарити*, *машка́рний* — див. **маскари́ти.**

машкате́лька — див. **мушкате́лька.**

[**машка́тий**] «великий, крупний; пишний; повнолиций» МСБГ, [*машка́тний*] «те.»; — неясне; можливо, пов'язане з *ма́ска*, *машкара́*.

машкаце́ла — див. **мацкаце́ла.**

[**машля́к**] «суміш водяних розчинів фарб із свинцем і піском (для фарбування посуду)»; — результат видозміни слова *миш'я́к* (миш'як здавна використовувався для виготовлення фарб).— БСЭ 17, 162.— Див. ще **миш'я́к.**

машталі́р (заст.) «візник», [*машталірка*] «дружина візника» Бі, [*машталіренко*] «син візника» Бі, [*машталірівна*] «дочка візника» Бі, [*машта́льня*] «стайня» ЕЗб, [*машта́рня*] «тс.» О, [*машталирóвати*] «бути візником» Бі;— п. masztalerz «конюх», masztarnia «стайня», ч. заст. maštalíř, maštaléř (<marštalér) «конюх», ст. maštale «стайня, конюшня», marštal(e), слц. maštal' «те.»; — через посередництво польської і чеської мов запозичено з німецької; свн. ma(h)rstal «стайня» складається з основ іменників marah «кінь», до якого зводиться й укр. *ма́ршал*, і stall «стайня», спорідненого з дангл. steall «становище; стайня», англ. stall «стоянка, місце перебування; стайня», дат. stald «стайня», гр. στέλλω «шикую; готую», прус. stallīt «стояти».— Шелудько 39; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Brückner 324; Sł. wyr. obcych 458; Machek ESJČ 354; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 217; Kluge—Mitzka 737.— Див. ще **ма́ршал.**

[**маштига́нитися**] «товктися, вертітися» МСБГ; — неясне.

машту́ла — див. **мачу́ла**[1].

[**маю́ла**] «маруда; недоумок» Ж; — р. *ма́яться* «марудитися; томитися, знемагати», болг. *ма́я* «затримую», *ма́я се* «гаюся, зволікаю», схв. *мàјати* «затримувати»; можливо, сюди ж належить укр. *ма́ятися* «тинятися»; — псл. majati «затримувати», majati sę «гаятися»; — зіставляється з гр. μῶλος «боротьба», лат. mōlēs «тягар, напруження, труд», двн. muoen «утруднювати», нвн. Mühe «труд, труднощі».— Фасмер II 587; БЕР III 702; Bern. II 7; Stang 35; Frisk II 282.

[**маю́рничка**] «доярка» О; — запозичення з польської або словацької мови;— п. [majer] «місце, де ночують і дояться корови», слц. заст. majernička «робітниця на фермі», majerník «робітник на фермі», majer «ферма», як і схв. *мàјūр* «садиба, маєток, ферма», походять від нвн. Meier, Meierei «ферма, молочне господарство», що через свн. mei(g)er, двн. meior «наглядач; орендар» зводиться до лат. māior «більший».— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Machek ESJČ 348; Kluge—Mitzka 470.— Див. ще **майо́р.**

[**ма́явка**[1]] (бот., у назві [*м. си́ня*]) «молінія блакитна, Molinia coerulea (L.) Moench.»); — неясне.

ма́явка[2]— див. **ма́вка.**

ма́яти «коливатися, розвіватися, махати, повівати (про вітер); виднітися вдалині; [мигтіти; рябіти (в очах) О; швидко їхати О]», *ма́ятися* «майоріти; коливатися; тинятися; [битися (про серце)]», *маячи́ти* «виднітися вдалині; мерехтіти», [*майна́чити*] «тс.» Ж, [*майнува́ти*] «мчати», *майну́ти*, *ма́ево* «коливання від вітру; мерехтіння», *ма́йво* «тс.», [*ма́йва*] «прапор», *маяк* «башта з джерелом світла; (заст.) сторожова вежа; [дерево, залишене при вирубуванні лісу; горб на відкритому місці Ч]», [*маяка*] «сторожова вежа» Л, [*маякú*] «нескошені стеблини» Ва, *ма́ятник*, [*маятний*] «помітний, видний, цінний», [*маячний*] «видний, помітний», [*розмай*] «розвага» Пі, [*розмайка*] «марнотратство» Пі; — р. [*ма́ять*] «гойдати» (колиску), [*ма́яться*] «тинятися», *маячить* «виднітися», бр. [*ма́яць*] «кидатися», *маячыць* «виднітися на фоні», др. *маяти* «махати», *маати* «тс.», п. majaczyć «невиразно виднітися», majak «міраж, марево», ч. mávati «махати», ч. слц. maják «маяк», вл. mawać «махати», нл. mawaś «тс.», болг. *маяк* «маяк», слн. májáti «трясти, гойдати, хитати», стсл. **маѧти** «махати»; — псл. [majati] «махати, рухати туди-сюди»; — споріднене з лит. móti, móju «махати», лтс. māt, māju «тс.» і далі, можливо, з дінд. māyā́ «перевтілення, видіння, ілюзія»,

dur-māyúḥ «злий чарівник», гр. μίμος «фокусник; фокус; наслідування», μῶσθαι «прагнути; жваво рухатися»; ie. *mā- «махати».— Фасмер II 586, 587; Булаховський Вибр. пр. III 365; Преобр. I 518; Горяев 204; Brückner 318; Machek ESJČ 348, 355; Holub—Kop. 218; Schuster-Šewc 892—893; БЕР III 702; Bezlaj ESSJ II 161; Bern. II 7; Trautmann 166; Mühl.—Endz. II 586—587; Pokorny 219—220.— Пор. **мани́ти, маха́ти.**

маячи́ти «незв'язно, невиразно говорити уві сні або в гарячковому стані, марити», *маячення* «марення, галюцинації», *маячіння, маячня́* «тс.», [*маяк*] «привид», [*маячник*] «мрійник, фантазер» Ж, *маячли́вий* «гарячковий; [мрійливий]», *маячни́й* «гарячковий»; — р. [*маячиться*] «ввижатися, здаватися», п. majaczyć «марити, мати галюцинації; незв'язно говорити; обманювати»; — очевидно, результат видозміни значення *маячи́ти* «виднітися вдалині».— Див. ще **ма́яти.**

мги́чка, *мгун* — див. **мжи́ти.**

мгла — див. **мла.**

ме (вигук для відтворення крику кози або вівці), *ме-е, мекеке́* «тс.», *ме́кати* «кричати, як коза або вівця; говорити нерозбірливо, розтягуючи слова і вставляючи звуки *мм, ме*», *мекéкати* «кричати, як коза або вівця», [*мекеке́кати, мекота́ти* О, *мекоті́ти*] «тс.», [*ме́кіт*] «мекання» Ж; — р. *ме, ме-ме́, ме́кать*, бр. *ме́кацъ*, п. me, ч. mé, méé, mekati, mečet, слц. mé, mé-é-é, mékat', м. *ме, мека*, схв. *ме, мѐка* «мекання», *мѐкати, мекѐтати*, слн. meketáti; — псл. me, mekati; звуконаслідувальне утворення, паралельне до лит. mekénti «мекати», гр. μηκάομαι «тс.».— Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219, 220.— Пор. **бе**[1], **му.**

меа́ндр «крутий поворот у течії річки; геометричний орнамент», [*меа́ндри*] «звивина річки» Дейн, [*ма́ндри*] «тс.» Дейн, Ч, *меандри́чний;* — р. *меа́ндр*, п. слц. meander, ч. meandr, болг. *меа́ндър*, слн. meánder; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Mäander «звивина річки», фр. méandre «тс.; орнамент» через лат. maeander зводиться до гр. Μαίανδρος, назви звивистої річки Мендерес у Малій Азії.— CIC[2] 523; Kopaliński 615; Holub—Lyer 307; Holub—Kop. 219; БЕР III 704; РЧДБЕ 517; Klein 953; Dauzat 465.

ме́блі, *ме́бель* (заст.), *ме́бельник, ме́біль, ме́бля* (розм.), *меблюва́льник, меблюва́ння* «кімнатна обстановка», *мебля́р, мебльови́к, ме́бельний, мебле́вий, мебльо́ваний, меблюва́ти;*— р. *ме́бель*, бр. *мэ́бля*, п. mebel, ч. заст. mébl, слц. заст. méble, вл. mebl, болг. *ме́бел*, схв. *меблúрати* «меблювати»; — можливо, через посередництво німецької мови (н. Möbel) запозичено з французької; фр. meuble «меблі, рухоме майно» походить від лат. mōbile «рухоме (майно)», чол. р. mōbilis «рухомий; жвавий».— Фасмер II 588; Преобр. I 518—519; Горяев 204; Brückner 327; Holub—Lyer 307; БЕР III 704; Младенов 292; Dauzat 474.— Див. ще **мобі́льний.**

[**мéва**] (орн.) «чайка, мартин, Larus L.», [*мéва хихóтка*] «мартин річковий, Larus ridibundus» Ж; — бр. [*мэ́вы*] «чайки», п. mewa «мартин»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Möwe «тс.» вважається давнім утворенням звуконаслідувального походження.— Sł. wyr. obcych 472; Kluge—Mitzka 490.

[**мéво**] «марево»; — неясне.

мегафо́н «рупор для підсилення голосу»; — р. бр. болг. *мегафо́н*, п. ч. вл. megafon, слц. слн. megafón, схв. *мегáфōн;* — інтернаціональний термін (пор. н. Megaphón, фр. mégaphone, англ. megaphone), утворений з основ гр. μέγας «великий, сильний», спорідненого з лат. magnus «тс.», гот. mikils «великий; багато», дінд. mah- «великий», ав. maz- «тс.», і φωνή «звук».— CIC[2] 524; Kopaliński 617—618; Sł. wyr. obcych 463; Holub—Lyer 308; БЕР III 705; Klein 957.— Див. ще **фоне́тика.**

мегéра «одна з трьох богинь помсти у давньогрецькій міфології; зла сварлива жінка»; — р. бр. болг. *мегéра*, п. megiera, ч. megéra, слц. вл. megera, слн. megêra «тс.»; — через посередництво латинської мови (лат. Megaera — ім'я однієї з богинь помсти) запозичено з грецької; гр. Μέγαιρα «тс.» є евфеміз-

тичною назвою, пов'язаною з *μέγαρ «велич», μέγας «великий».— CIC² 524; Kopaliński 618; Sł. wyr. obcych 464; Holub—Lyer 308; БЕР III 706; РЧДБЕ 518; Frisk II 189.— Див. ще **мегафóн.**

[**мегецувати**] (згруб.) «роздумувати, міркувати» МСБГ; — неясне.

мéгла, *меглювáти* — див. **мúгла.**

мегрéли (одн. *мегрéл*) «грузини, що живуть у західній Грузії», *мінгрéли* «тс.»; — р. *мегрéлы, мингрéлы,* бр. *мегрáлы,* ч. Mingrelci; — запозичення з грузинської мови; груз. megrel- «те.» є похідним від основи *Egr(is)-, що означала частину західної Грузії, в якій проживали мегрели.— Климов 132.

мед, [*мід*] «мед», [*мéдя*] (дит.) «мед; усе солодке», [*мéдьо*] (дит.) «солодощі» Ме, [*медéць*] (зменш.), [*медúзна*] «медовий напій» Ж, [*медівка*] «підсолоджена медом горілка (?); медвяна роса (солодка рідина, яку виділяють комахи); сорт солодких слив Ж; сорт солодких груш МСБГ», *медівни́к* «медовий коржик», [*медови́к*], *медя́ни́к* «тс.», [*медівникáр*] «хто випікає медовики» Ж, [*медівни́ця*] «посудина для меду; пилок з квітів» Ж, [*медівцé*] (зменш.) «мед питний» ВеБ, [*медінкú*] «сорт солодких яблук» Ж, [*медни́ця*] «посудина для меду» Ж, [*медови́ця*] «медвяна роса» Ж, [*медовчи́к*] «пасічник», [*меду́лька*] «солодка груша» ВеБ, [*меду́нка*] «тс.; ласкава жінка», [*меду́ха*] «солодка груша» Ж, [*медя́нка*] «берестяний кошик для меду», [*мидáрка*] «посуд, у якому зберігають мед» МСБГ, [*мідýнка*] «ласкава жінка», *медвя́ний,* [*медівни́й*] «медовий» Ж, [*медінни́й*] «тс.» Ж, [*медни́й*] «медоносний», *медо́ви́й, мéдяни́й,* [*медяни́шний*] «медяний», [*мідки́й*] «солодкий, як мед» Ж, [*меди́ти*] «заправляти медом» ВеУг, [*сýмеда*] «сорт солодкого яблука» Нед; — р. бр. *мёд,* др. *медъ,* п. miód, ч. слц. med, вл. měd, нл. mjod, болг. м. *мед,* схв. *мёд,* слн. méd, стсл. **медъ**; — псл. medъ «мед», род. в. medu (давня основа на -u); — лит. medùs, лтс. medus, прус. meddo «тс.», двн. metu «медовий напій», дінд. mádhu «мед, медовий напій», mádhuḥ, madhuráḥ «солодкий, приємний», ав. maδu- «мед, вино», гр. μέθυ «хмільний напій», μεθύω «я п'яний», дірл. mid «медовий напій»; ie. *medhu- «мед, хмільний напій».— Фасмер II 589; Преобр. I 521; Горяев 204; Brückner 338; Machek ESJČ 357; Holub—Kop. 219; Schuster-Šewc 895—896; БЕР III 707—709; Skok II 396—397; Bezlaj ESSJ II 174; Критенко Вступ 510, 552; Bern. II 31; Trautmann 173; Pokorny 707.

медáль, *медалíст, медальéр, медáльник;* — р. бр. *медáль,* п. medal, ч. medaile, слц. medaila, вл. нл. medalja, болг. м. *медáл,* схв. *мèдаља,* слн. medálja; — запозичення з французької або німецької мови; фр. médaille, н. Medáille походять від іт. medaglia «медаль», яке зводиться до слат. *metallia «металічна монета», пов'язаного з лат. metallum «метал».— CIC² 524; Фасмер II 589; Преобр. I 519; Brückner 327; Kopaliński 616; Machek ESJČ 357; Holub—Lyer 307; Holub—Kop. 219; БЕР III 709—710; Skok II 379; Klein 594; Dauzat 466.— Див. ще **метáл.**— Пор. **медальйóн.**

медальйóн; — р. *медальóн,* бр. *медальён,* п. medalion, ч. слц. medailón, болг. *медалиóн, медальóн,* м. *медалjóн,* схв. *медаљōн,* слн. medaljón; — запозичення з французької мови; фр. médaillon походить від іт. medaglione «медальйон» (букв. «велика медаль»), пов'язаного з medaglia «медаль».— CIC² 524; Фасмер II 589; Brückner 327; Kopaliński 616; Machek ESJČ 357; Holub—Lyer 307; Holub—Kop. 219; БЕР III 710; Dauzat 466.— Див. ще **медáль.**

[**медвéдик**] (ент.) «вовчок, Gryllotalpa vulgaris» Ж, Ме, Дейн, [*ведмéдик, ведмедю́к, медвéдка* МСБГ, *медведчу́к* Ж] «тс.», [*ведмедчу́к*] «рогач, жук-олень, Lucanus cervus L.»; — р. *медвéдка* «вовчок», бр. *мядзвéдка,* п. niedzwiadek, слц. medvedík, вл. mjedwjedk, нл. mjadwjedk «тс.»; — псл. medvědъkъ, medvědikъ «тс.; малий ведмідь», результат перенесення назви небезпечного звіра на небезпечну (шкідливу) комаху великого розміру; пор. аналогічну мотивацію назви тієї ж комахи *вовчóк,* від *вовк.*— Schuster-Šewc 919.— Див. ще **ведмíдь.**

мéдвíдь і т. д.— див. **ведмíдь.**

меделя́н «собака меделянської породи, Canis molossus», [*медля́к, медоля́ин* Ж] «тс.», *меделя́нський;* — р. *меделя́н*, [*меделянка, меделянская собака*], бр. *медэля́н;* — запозичення з польської мови; п. medelan, medelański (pies), ст. medjolański походить від польської назви італійського міста Medjolan «Мілан», яка зводиться до лат. Mediolā̆n(i)um «тс.»; відповідна порода собак походить з північної Італії.— Фасмер II 590; Карский РФВ 49, 11; Brückner 327

ме́джи — див. **між.**

меджлі́с «парламент в Ірані, Туреччині», *меджили́с* «тс.»; — р. *меджли́с, меджили́с*, бр. *меджлі́с*, п. medžlis, ч. слц. medžilis, болг. *меджли́с*, м. заст. *мецлис*, схв. *мèцлис;* — запозичення з турецької мови; тур. meclis (вим. medžlis) «засідання, рада» походить від ар. madžlis «тс.», пов'язаного з džalasa «засідати (разом)».— CIC² 524; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; Kopaliński 617; БЕР III 711; Skok II 398.

[**медз'и**] (прийм.) «між» О, [*мез* Ж, *миз* Ж, ЛЧерк, *міз*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. ст. miezy «між» відповідає укр. *ме́жи́* «тс.».— Brückner 332.— Див. ще **між.**

ме́дик, *медикаме́нт, медици́на, меди́чка, меди́чний, медикаментóзний;* — р. *ме́дик*, бр. *ме́дык*, п. medyk «студент-медик», ч. medik «тс.; лікар», слц. medik «студент-медик», вл. нл. medicina, болг. *меди́к* «лікар; студент-медик», схв. *медици́на*, слн. medicínec «медик»; — через посередництво польської і французької мов (фр. médecine, médicament) запозичено з латинської; лат. medicus «лікар», medicāmentum «лікувальний засіб», medicīna «ліки, медицина» пов'язані з дієсловом medico «лікую», похідним від medeor «тс.; зціляю, допомагаю», спорідненого з ав. vī-mad- «лікар», гр. μέδομαι «турбуюсь, обдумую», гот. mitan «міряти», дангл. metan «тс.», далі також з псл. *mě̆ra* «міра».— CIC² 524; Фасмер II 590; Преобр. I 519; Brückner 328; Kopaliński 617; Holub—Lyer 307; БЕР III 711; Klein 955; Dauzat 466; Walde—Hofm. II 54—56.— Див. ще **мі́ра.**— Пор. **медита́ція.**

медита́ція «роздум, міркування», *медитати́вний,* [*митику́н*] «хитрун, підступний» Ж, *метико́ваний, метикува́тий,* [*медитува́ти*] «розмірковувати», [*мадикува́ти*] «мудрувати, ламати голову, розгадувати» Ва, *метикува́ти,* [*мидикува́ти*] «метикувати» Ж, [*митикува́ти, мотикува́ти* Па, *мудикува́ти* Ва] «тс.»; — р. болг. *медита́ция*, п. medytacje (мн.), medytować, ч. meditace, meditovati, слц. meditácia, meditovať, м. схв. *медита́ција*, слн. meditácija; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. meditātio «міркування», meditārī «міркувати» споріднене з гр. μέδομαι «турбуюсь, обдумую», μήδομαι «міркую», гот. mitan «міряти», дангл. metan «тс.» і, далі, з псл. *mě̆ra* «міра».— CIC² 524; Brückner 328; Sł. wyr. obcych 463; Holub—Lyer 307; РЧДБЕ 519; Walde—Hofm. II 55—56.— Див. ще **мі́ра.**— Пор. **ме́дик, мики́тити, мо́да, мо́дус.**

медіа́на (мат.) «лінія, що з'єднує вершину кута трикутника з серединою протилежної сторони», *медіа́льний* «розташований в середині», *медіа́нний* «стосовний до медіани»; — р. болг. *медиа́на*, бр. *медыя́на*, п. вл. mediana, ч. mediana «поперечна пряма», слц. mediána «медіана»; — запозичення з німецької мови; н. Mediane, як і фр. médian, англ. median «тс.», утворено на основі лат. mediānus «середній, центральний», пов'язаного з medius «тс.», спорідненим з псл. *medja «межа».— CIC² 525;Kopaliński 616; Holub—Lyer 307; БЕР III 711; Walde—Hofm. II 57—58.— Див. ще **межа́.**— Пор. **медіа́тор, ме́діум.**

медіа́тор «посередник у дипломатичних відносинах, торговельних угодах; хімічна речовина, що бере участь у передачі нервового імпульсу; пластинка, якою грають на струнних інструментах», *медіа́ція* «посередництво у міжнародних конфліктах»; — р. *медиа́тор*, бр. *медыя́тар*, п. mediator, ч. mediace «посередництво», слц. mediácia «тс.», болг. *медиа́тори* «речовини, що передають імпульси від нервів», схв. *медијатор (медијатер)* «посередник», слн. mediátor «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. mediātor «посередник» пов'я-

зане з medius «середній», спорідненим з псл. *medja «межа».— CIC² 525;Kopaliński 616; РЧДБЕ 437; Walde—Hofm. II 57—58.— Див. ще **межá**.— Пор. **медіáна, мéдіум.**

медієвіст «фахівець з медієвістики», *медієвістика* «історія середніх віків»;— р. болг. *медиевúст*, п. mediewista, ч. слц. medievalista, вл. mediewalny, схв. *медиèвист(а);* — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Mediāvíst, фр. médiéviste утворено на основі словосполучення лат. media aeva «середні віки», що складається з прикметника medius (с. р. мн. media) «середній», спорідненого з псл. *medja «межа», та іменника aevum (мн. aeva) «вік», спорідненого з гот. aiws «час, вічність», двн. ēwa «вічність».— CIC² 525; Kopaliński 616; Holub—Lyer 307; РЧДБЕ 518; Walde—Hofm. I 21, II 57—58; Kluge—Mitzka 177.— Див. ще **межá.**

мéдіум «за марновірними уявленнями, посередник між людьми і «світом духів»», *медіумізм*, *медіумічний;* — р. болг. м. *мéдиум*, бр. *мéдыум*, п. вл. medium, ч. слц. médium, схв. *мēдīј*, слн. médij; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Médium, фр. médium, англ. medium «тс.» утворено на основі лат. medium «щось середнє, проміжне», пов'язаного з medius «середній», спорідненим з псл. *medja «межа».— CIC² 525; Kopaliński 616—617; Holub—Lyer 307; БЕР III 711—712; Walde—Hofm. II 57—58. — Див. ще **межá.**— Пор. **медіáна, медіáтор.**

медýза «морська тварина з прозорим драглистим тілом і щупальцями»; — р. бр. болг. схв. *медýза*, п. вл. meduza, ч. medusa, medúza, слц. слн. medúza; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Medúse, фр. méduse, англ. medusa утворено від гр. Μέδουσα (Μέδοισα), імені міфічної істоти Медузи Горгони, пов'язаного з дієсловом μέδω «охороняю; володію, піклуюся», що зіставляється з лат. medērī «допомагати, лікувати», гот. mitan (miton) «виміряти, обмірковувати, зважувати»; назва тварини мотивована подібністю щупалець медузи до зміїв, які нібито були на голові Медузи Горгони замість волосся.— CIC² 525; Kopaliński 617; Holub—Lyer 308; БЕР III 712—713; Dauzat 467; Klein 957; Frisk II 191.

медýнка (бот.) «Pulmonaria L.; [*Меліса лікарська*, Melissa officinalis L.; підмаренник справжній, Galium verum L.; первоцвіт весняний (п. лікарський), Primula veris L. (P. officinalis); глуха кропива, Lamium L., воловик лікарський, Anchusa officinalis L.; рутвиця вузьколиста, Thalictrum angustifolium Jacq.; гадючник в'язолистий, Filipendula ulmaria Max.; люцерна серповидна, Medicago falcata L.; перестріч дібровний, Melampyrum nemorosum L.; куряча сліпота звичайна, Nonnea pulla DC.; котяча м'ята справжня, Nepeta cataria L.; зіновать регенсбурзька, Cytisus nigricans L. (C. ratisbonensis); медова трава шерстиста, Holcus lanatus L.; зірки, Lychnis L.; віскарія, Viscaria vulgaris Roehle; чистець однорічний, Stachys annua L.] Mak; [таволга в'язолиста, Spiraea ulmaria L. ЖІ», [*медениùник*] «воловик лікарський; синяк звичайний, Echium vulgare L.» Mak, [*мединика*] «медунка лікарська, Pulmonaria officinalis L.» Mak, [*медіека*] «лядвенець рогатий, Lotus corniculatus; глуха кропива біла, Lamium album L. Mak; шавлія лучна, Salvia pratensis L. Mak», [*медівни́к*] «підмаренник; зміеголовник молдавський, Dracocephalum moldavicum L.; жабрій звичайний, Galeopsis tetrahit L.», [*медівни́ця*] «гадючник в'язолистий» Mak, [*медник*] «меліса лікарська» Mak, [*медниця*] «глуха кропива біла» Mak, [*медовик*] «підмаренник справжній; зміеголовник молдавський; жабрій красивий, Galeopsis speciosa Mill.; залізняк бульбистий, Phlomis tuberosa L.» Mak, [*медовичок*] «медунка лікарська» Mak, [*медовка*] «меліса лікарська; зміеголовник молдавський» Mak, [*медовник*] «медунка лікарська; підмаренник справжній; зміеголовник молдавський; жабрій; залізняк бульбистий; гісоп лікарський, Hyssopus officinalis L.» Mak, [*медок*] «горлянка женевська, Ajuga genevensis L.; рябчик малий, Fritillaria minor Led.» Mak, [*медýлька*] «глуха кропива» O, Mak, [*медуника*] «медунка лікарська» Mak,

[*медуниця*] «медунка; глуха кропива Mak; воловик лікарський Mak; рутвиця вузьколиста; гадючник Mak; зіновать регенсбурзька Mak; зірки Mak», [*медуничник*] «медунка лікарська» Mak, [*медунишник*] «тс.» Mak, [*медунки*] «шавлія лучна» Mak, [*медунчики*] «медунка лікарська» Mak, [*меду́нька*] «чорнокорінь лікарський, Cynoglossum officinale L.» Mak, [*медучка*] «косарики звичайні, Gladiolus communis L.» Mak, [*медушка*] «глуха кропива» Mak, [*медушник*] «рутвиця вузьколиста» Mak, [*медявни́к*] «підмаренник справжній», [*медяни́к*] «тс.; первоцвіт весняний; медунка лікарська Mak; змієголовник молдавський Mak; жабрій красивий Mak; залізняк бульбистий Mak», [*медяничка*] «первоцвіт весняний» Mak, [*медянички, медяничок*] «тс.» Mak, [*медянишник*] «воловик лікарський» Mak, [*мідуниця*] «шавлія залозиста, Salvia glutinosa L.» Mak, [*мідýшиця, мідушниця* Mak] «тс.», [*мідянички*] «первоцвіт весняний» Mak;— р. [*медуни́ка*] «медунка м'якенька, Pulmonaria molissima; таволга в'язолиста», [*медвяни́ца*] «підмаренник справжній», [*медвя́нка*] «гадючник в'язолистий», [*медови́к*] «змієголовник», [*медовичо́к*] «медунка лікарська», [*медо́вка*] «меліса; залізняк бульбистий; конюшина, Trifolium L.», [*медо́вник*] «таволга в'язолиста; жабрій звичайний; залізняк бульбистий; конюшина», [*медуни́ха*] «медунка м'якенька», [*медуни́ца*] «підмаренник справжній; таволга в'язолиста; жабрій звичайний; рутвиця вузьколиста; конюшина», [*медуни́чник*] «медунка; рутвиця вузьколиста; жабрій красивий, Galeopsis versicolor; залізняк бульбистий; конюшина лучна», [*меду́нка*] «медунка, Pulmonaria; глуха кропива; таволга в'язолиста; синяк червоний, Echium rubrum Jacq.; люцерна посівна, Medicago sativa L.; конюшина червонувата, Medicago rubens L.», [*меду́нчик*] «медунка лікарська», [*медявник*] «підмаренник справжній», [*медя́ни́к*] «тс.; куряча сліпота», [*медяни́ца*] «медунка лікарська», [*медя́нка*] «глуха кропива плямиста, Lamium maculatum L.; перестріч дібровний», бр. *медуні́ца* «медунка, Pulmonaria; [таволга верболиста, Spiraea salicifolia L.]», [*меднік розавы*] «жабрій ладанний, Galeopsis ladanum L.», [*мядоўка*] «воловик лікарський», [*мядоўнік*] «глуха кропива біла, Lamium album L.; жабрій красивий», [*мядуніца*] «підмаренник справжній; гадючник в'язолистий; рутвиця вузьколиста», [*мядунка*] «люцерна посівна», п. miodunka «медунка, Pulmonaria; [меліса]», ч. [medovníček] «медунка», medunice «меліса», medunka, [meduň], ст. meduňka «тс.», [medulka] «глуха кропива», [meduniса, meduvka] «тс.», слц. medovka «меліса», [medunica] «синяк звичайний», [medúnok] «медова трава», нл. m̓edlina «тс.», болг. *медуница* «медунка, Pulmonaria», *медовица* «медова трава шерстиста», [*медовница*] «тс.», *меду́нка* «люцерна посівна», [*медуниче*] «тс.», [*медунче*] «шавлія залозиста», схв. *меду́ника* «медунка лікарська; гадючник в'язолистий», [*меду́нак*] «медунка лікарська», [*меду́ница*] «тс.», слн. medenika «меліса»; — псл. meduniса, medunъka (бот.), похідні від medъ «мед»; назви зумовлені тим, що майже всі ці рослини медоносні; залишається неясною мотивація назви медової трави, яка до медоносів не належить.— Шамота 76; Меркулова 91, 106—107; БСЭ 26, 648—650; Machek ESJČ 357.— Див. ще **мед.**

[**медя**] «назва вівці» Доп. УжДУ IV, 108, [*медьоша, ми́дя*] «тс.» тж; — похідні утворення від *мед*; назви зумовлені жовтуватим забарвленням вовни вівці.— Німчук НЗ УжДУ 14, 189.— Див. ще **мед.**

медя́ни́ця (ент.) «листоблішка, Psylla Geoffroy», *мідни́ця* «тс.», [*медя́нка*] «медяниця яблунева, Psylla mali Scham.»; — р. *медяни́ца*, бр. *медзяні́ца;* — похідне утворення від *мед*; назва зумовлена тим, що листоблішки виділяють густий солодкий сік — т. зв. медяну росу.— УРЕ VI 144, 434.— Див. ще **мед.**

межа́, [*меджа* О, *міжа́* Ж], [*меджівни́к*] «сусід по полю» О, [*межа́к*] «камінь на межі» МСБГ, [*межівка*] «розмежовування», [*межо́ванє*] «тс.» Ж, [*межівни́к*] «землемір» Ж, [*ме́жник*] Ж, *межови́к, межува́льник,* [*міжни́к* Ж, *міжо́вщик* Ж] «тс.», [*ме́жни́к*] «тс. Ж; межа в

полі; сусід по полю О», [*міжáк*] «проміжок» Бі, [*межевúй*] Ж, [*межéний*] «середній, звичний», *межóвий, межувáльний*, [*меджувáти*] О, [*межúти*] «встановлювати межі; пересувати межі» Ж, *межувáти* «встановлювати межі; бути близьким до чого-небудь; [пересувати межі Ж]», *межувáтися* «відділятися; бути суміжним», *безмéжжя, безмéжний*, [*обмéжка*] «межування» Пі, [*обміжка*] «тс. Пі; межа Ж», *обмéжник, обмéжництво, обмéжувач, обміжок* «обніжок; [прикордонний стовп Бі]», *обмéжений, обмéжний, обмéжувальний, обміжний, обмéжувати, перемежáти* «чергувати», [*помежéнник*] «сусід по земельному володінню», [*поміжник*] «тс.», [*помéжжє*] «прилегла до межі частина поля» До, [*поміжний*] «суміжний», [*помежéнно*] «суміжно», [*помéжно*] «тс.», [*пóміж*] (присл.) «поряд; підряд», *промéжина*, [*промéжка*] «проміжок», [*промéжок*] «тс.; стежка по межі між двома полями», *прóміжок*, [*промéжний*] «проміжний» Пі, *проміжнúй*, [*розмéжа*] «розмежування; розмежувальна стіна» Нед, *розмежувáльний*, [*сумéжник*] «сусід по земельному володінню», *суміжник* «[тс.]; підприємство, тісно пов'язане з іншим», [*сумéжний*], *суміжний*, [*сýмеж*] «поряд», [*сýміж*] «тс.», [*узміжок*] «смуга вздовж межі»; — р. *межá*, бр. *мяжá*, др. *межа*, п. miedza, ч. mez, слц. medza, вл. mjeza, нл. mjaza, полаб. midsa «скиба», болг. *междá*, м. *меѓа*, схв. *мèђа*, слн. mêja «межа; ліс», стсл. **межда**; — псл. *medjā «середина; границя»; — споріднене з лит. mẽdis «дерево», [mẽdė] «ліс», лтс. mežs «тс.», прус. median «дерево», дінд. mádhyaḥ «середній», ав. maiδia-, гр. μέσσος, лат. medius «тс.», гот. midjis «розташований посередині», двн. mitti, вірм. mēǰ «середина»; ie. *medhio- «середній».— Фасмер II 592; Преобр. I 519; Горяев 205; Brückner 332; Machek ESJČ 361—362; Holub—Lyer 312; Holub—Kop. 221; Schuster-Šewc 929; Olesch I 584; БЕР III 714—715; Младенов 293; Skok II 400; Bezlaj ESSJ II 176; Bern. II 31—32; Trautmann 173; Mühl.— Endz. II 611; Мельничук Этимология 1984, 141—142; Pokorny 706.

мéжень «низький рівень води в річці, озері; середина літа, коли річки мають низький рівень води; [літня пора, коли луб відстає від дерева Бі]», *мéжінь* «низький рівень води в річці, озері; середина літа», [*меженúна*] «літня пора, коли луб відстає від дерева» Бі, *межéнний*, [*змеженíти*] «спасти (про воду); стати вужчим (про річку)», [*перемежéнитися*] «обійтися, пройти»; — р. *межéнь* «низький рівень води в річці, озері; [середина літа; середина зими; межа; перехідний стан (напр., погоди); рівнодення; полудень; повний місяць; річне дно]», бр. *мéжань* «довге сезонне стояння низьких рівнів води в річці», [*мéжын*] «весняна пора, коли багато соків у деревах», др. *межень* «середина літа», *меженина* «літня засуха; нестаток хліба»; — утворене від *межа* «середина; лінія поділу» за допомогою форманта *-ень*, характерного для назв місяців.— Фасмер II 392; Преобр. I 521; Горяев 205.— Див. ще **межá**.

мéжий — див. **між**.

[**межúти**] «маринувати (?), в'ялити (?)», [*мéжéний*] «маринований», [*мéживо*] «маринад»; — очевидно, пов'язане з *мéжень* «середина літа» (коли частково заготовляють корми, продукти), пор. р. [*межéнúна*] «сіно, скошене на початку літа; вовна літнього настригу; овчина від вівці, зарізаної в липні», [*межéнный* «добутий, заготовлений, зроблений влітку», [*межённый*] «тс.» (м. *мед, лес, лыко, масло, овчина, рыба, сено, шерсть);* на українському грунті тоді первісним є [*мéжéний*], а [*мéживо, межúти*] походять від нього.— Див. ще **мéжень**.

мез — див. **медз'и**.

мезгá, *мезговúй, мéзка, мезковéць* — див. **мязгá**.

мезúнець, *мезúнка, мезúнний* — див. **мізúнний**.

мезозóй «четверта ера в геологічній історії землі»; — р. *мезозóй*, бр. *мезазóйскі*, п. mezozoik, ч. слц. вл. mezozoikum, болг. *мезозóйски*, схв. *мезозòик*, слн. mezozóik; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Mesozóikum «мезозой», фр. mésozoïque «мезозойський», англ. Mesozoic «тс.» утворено з основ

гр. μέσος «середній, серединний», спорідненого з псл. *medja «межа», і ζωός «живий», ζωή «життя».— СІС² 526; Kopaliński 628; Holub—Lyer 313; Klein 969; Frisk II 214; — Див. ще **азо́т, межа́.**— Пор. **мезолі́т.**

мезолі́т «середній кам'яний вік (між палеолітом і неолітом)», *мезоліти́чний;*— р болг. *мезоли́т*, бр. *мезалі́т*, п. ч. mezolit, слц. вл. mezolitikum, схв. *мезолѝтик*, слн. mezolítik; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. mésolite, нім. Mesolíthikum, англ. mesolithic утворено з основ гр μέσος «середній, серединний» і λίθος «камінь» неясного походження.— СІС² 526; Sł. wyr. obcych 473; РЧДБЕ 519—520.— Див. ще **межа́, мезозо́й.**— Пор. **літогра́фія, неолі́т, палеолі́т.**

мезоні́н «верхній напівповерх», [*мезани́на*] «тс.» Ж; — р. *мезони́н*, бр. *мезані́н*, п. ч. mezanin, слц. слн. mezanín, вл. mezzanin, болг. *мецани́н, мезани́н*, схв. *мезàнӣн;* — через посередництво російської і, далі, французької мов (фр. mezzanine) запозичено з італійської; іт. mezzanino «напівповерх (звичайно між першим і другим поверхами)» є похідним від mezzano «середній», mezzo «середній; половина», що зводяться до лат. medius «середній», спорідненого з псл. *medja «межа»; зближення з фр. maison «дім» є вторинним.— СІС² 526; Фасмер II 594; Преобр. II 522; Горяев 205; Kopaliński 628; Holub—Lyer 312; БЕР III 775; Dauzat 474; Klein 998.— Див. ще **межа́.**— Пор. **ме́ццо.**

мей — див. **мов²**.

[**мекели́ни**] «м'якини» Ж, [*мекели́вини*] «тс.» Ж; — очевидно, результат видозміни іменника *м'яки́ни*, можливо, зумовленої впливом словацької мови (пор. слц. mäkulinký «м'якенький»).— Див. ще **м'яки́й.**

мела́й, *мела́йник* — див. **мала́й.**

мела́нж «прядиво або тканина з суміші різних волокон; заморожена суміш яєчних білків і жовтків», *мела́нжевий;* — р. бр. *мела́нж*, п. melanż «суміш», ч. слц. melanž «тс.», болг. *мела́нж* «молоко з кавою або какао; тканина або прядиво з темними і світлими нитками», схв. *мѐлāнж* «кава з молоком; суміш яєчних білків і жовтків», слн. mélange (melánž) «виріб з різних волокон»; — запозичення з французької мови; фр. mélange «суміш» утворено від дієслова mêler «змішувати», що походить від слат. *misculare, пов'язаного з лат. miscēre «тс.», спорідненим з псл. měsiti, měšati, укр. *міси́ти, міша́ти.*— СІС² 527; Sł. wyr. obcych 464; Holub—Lyer 308; БЕР III 725; Dauzat 467; Walde—Hofm. II 95—96.— Див. ще **міси́ти.**

Мела́нія, *Мела́на, Мела́нка, Мела́ня, Мела́ся, Мела́шка*, [*Мала́на*], *Мала́нка, Мала́шка*, [*Мила́нка* Ж, *Мола́ня* Ж; *Меліська* ВеЛ, *Меліянка* ВеЛ, *Меліянна* ВеЛ], *Міла, Міля*, ст *Мела́нїа* «чрѣна лицем» (1627); — р. *Мела́ния*, бр *Мала́ння*, п. Melania, ч. Melánie, слц. Melánia, болг. *Мелани́я*, м. *Меланија*, схв. *Меланија*, слн. *Melanija*, стсл. **Мелания**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μελανία (букв. «чорнота») пов'язане з прикметником μέλας (род. в. μέλανος) «чорний», що зіставляється з дінд. malináḥ «брудний», málam «бруд», а також з лтс. malns «чорний», прус. melne «синяк».— Вл. імена 143; Беринда 222; Петровский 155; Knappová 254; Илчев 328; Frisk II 198—199.— Пор. **маланка¹**.

меланка, *мела́нки* — див. **мала́нка¹**.

меланхо́лія «похмурий настрій, сум, туга», *меланхо́лік, меланхолі́йний, меланхолі́чний*, ст. *меля(н)холѣ́я* (хвороба) (1642); — р. болг. *меланхо́лия*, бр. *меланхо́лія*, п. melancholia, ч. melancholie, слц. melanchólia, вл. melancholija, нл. melancholiski «меланхолійний», схв. *меланхо̀лија, меланко̀лија*, слн. melanholíja; — запозичення з латинської мови; лат. melancholia «депресія, поганий настрій; розлиття чорної жовчі» походить від гр. μελαγχολία «розлиття чорної жовчі», яке складається з основ прикметника μέλας (род. в. μέλανος) «чорний» та іменника χολή «жовч», спорідненого з лат. fel, лтс. žults «жовч», псл. *zъl̥čь (žъl̥čь), укр. *жовч.*— СІС² 528; Отин РР 1986/2, 130—135; Горяев 205; Kopaliński 618—619; Holub—Lyer

308; БЕР III 725; Dauzat 467; Frisk II 1110.— Див. ще **Мелáнія, жóвтий.**

[**мелéсити**] «потискати» О; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з молд. *мелицá* «тіпати, м'яти (льон, коноплі); бити, лупцювати», рум. meliţá «те.».

Мелéтій, *Мелéта*, *Мелéша*, *Мелéшко*, ст. *Мелечтии* (1370), *Мелешко* (1392), *Мелешка* (1438), *Мелéтій* «поучителенъ» (1627); — р. болг. *Мелéтий*, бр. *Мялéцій*, др. *Мелетій*, п. Meleciusz, м. *Мелетие*, схв. *Мелетије*, стсл. **Мелєтии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μελέτιος (букв. «турботливий» або «старанний до навчання») утворене від μελέτη «турбота; навчання», пов'язаного з μέλω «турбуюся, піклуюся» неясного походження.— Вл. імена 67; Беринда 222; Петровский 155; Илчев 328; Frisk II 204—206.

мéливо, *мелій*, *мéльник* та ін.— див. **молóти.**

[**мелúкати**] «видавати звук»; — афективне утворення.

меліорáція «осушення або обводнення земель», *меліорáтор*, *меліоратúвний*, *меліораційний*, *меліорувáти;* — р. болг. *мелиорáция*, бр. *меліярáцыя*, п. melioracja, ч. melioracе, слц. meliorácia, вл. melioracija, м. схв. *мелиорáција*, слн. meliorácija; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Meliorátiőn, англ. melioration походять від лат. meliōrātio «поліпшення», утвореного від дієслова meliōrāre «поліпшувати», пов'язаного з melior «кращий», спорідненим з гр. μάλα «дуже», μᾶλλον «більше», лтс. milns «дуже багато».— CIC² 528; Koraliński 619; Holub—Lyer 308; БЕР III 727; Klein 959—960; Walde—Hofm. II 63.

мелíса (бот.) «Melissa L.»; — р. *мелúсса*, бр. *мелíса*, п. ч. слц. вл. melisa, болг. *мелúса*, схв. *мèлиса*, слн. melísa; — назва, засвоєна з латинської ботанічної номенклатури; лат. melissa є результатом скорочення назви melissophyllon, яка походить від гр. μελισσόφυλλον «тс.», утвореного з основ іменників μέλισσα (μέλιττα) «бджола», пов'язаного з μέλι (род. в. μέλιτος) «мед», і φύλλον «лист» (мелісу культивують як ефіроолійну і медоносну рослину).— CIC² 528; Koraliński 619; Holub—Lyer 309; Dauzat 467; Frisk II 201. — Див. ще **мáляс.**

мелóдія, *мелóдика*, *мелодúст*, *мелодúчний*, *мелодíйний;* — р. болг. *мелóдия*, бр. *мелóдыя*, п. melodia, ч. melodie, слц. melódia, вл. нл. melodija, м. *мелодија*, схв. *мèлōдија*, *мелòдија*, слн. melodíja;— запозичення з середньолатинської мови; слат. melōdia походить від гр. μελῳδία «пісня, спів», яке складається з основ іменників μέλος «пісня, наспів» та ᾠδή «спів».— CIC² 528; Фасмер II 596; Hüttl-Worth 14; Koraliński 619; Holub—Lyer 309; БЕР III 728.— Див. ще **мéлос, óда.**

мелодрáма, *мелодраматúзм*, *мелодраматúчний;* — р. болг. *мелодрáма*, бр. *меладрáма*, п. melodramat, ч. melodram, слц. слн. melodráma, вл. melodrama, м. *мелодрама*, схв. *мèлòдрама*, *мелодрáма;* — запозичення з західноєвропейських мов; фр. mélodrame, н. Melodráma, іт. melodramma «мелодрама; театральна вистава з музикою та мелодекламацією» утворені з основ гр. μέλος «пісня» і δράμα «драма».— CIC² 528; Фасмер II 596; Горяев 205; Koraliński 619; Holub—Lyer 309; БЕР III 728; Dauzat 468; Mestica 933.— Див. ще **дрáма, мéлос.**

меломáн «той, хто пристрасно любить музику і спів», *меломáнія;* — р. болг. *меломáн*, бр. *меламáн*, п. ч.слц. meloman, схв. *мелòман*, *мелòмāн;* — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Melománe, фр. mélomane, іт. melomane утворено на основі гр. μέλος «пісня, наспів» і μανία «безумство, захоплення, манія».— CIC² 528; Koraliński 619; Holub—Lyer 309; РЧДБЕ 521; Dauzat 468.— Див. ще **мáнія, мéлос.**

мéлос «мелодійна, пісенна основа в музиці»; — р. болг. *мéлос*, бр. *мéлас*, п. ч. melos, схв. *мèлос*, слн. mélos; — запозичення з грецької мови; гр. μέλος «пісня, наспів; суглоб, частина тіла» зіставляється в значенні «кісточка, щиколотка; згин пальців» з брет. mell, корн. mal, мн. mellow, а також з кімр. cymmal «суглоб, частина тіла» (пракельт. * mel-sā); поєднання в одному давньогрецькому слові двох значень «пісня, наспів» і «суглоб, частина тіла» можна пояснити тим, що найдавніші музичні

інструменти виготовлялися з кісток (див. Бибиков, Древнейший музыкальный комплекс из костей мамонта, К., 1981).— CIC² 528; Kopaliński 619; Holub—Lyer 309; РЧДБЕ 522; Frisk II 203—204.

[**мелюзга́**] (іхт.) «верховодка, Alburnus charusini Herrenstein» Дейн; — запозичення з російської мови; р. *мелюзга́* «мальки; дрібні живі істоти», [*мелю́зга́*] «тс.» є похідними від *ме́лкий*, що відповідає укр. *мілки́й;* верховодка належить до дрібних риб.— Фасмер II 596.— Див. ще **мілки́й²**.

мелю́х — див. **омелю́х.**

меля́са — див. **ма́ля́с.**

[**меля́ти**] «виляти, вертіти (хвостом)»; — результат видозміни форми *моло́ти* «тс.» під впливом форми теп. ч. *ме́ле*, а також синонімічних дієслів *метля́ти*, *виля́ти*.— Див. ще **моло́ти.**

мельга́ — див. **мі́лька́.**

[**мельдува́ти**] «повідомляти», [*мельдува́тися*] «відмічатися (в списку і под.)», [*мелдува́ти*] «доносити, оскаржувати; повідомляти» МСБГ, [*милдува́ти*] «тс.» МСБГ, [*миндува́ти*] «повідомляти» Ж, [*мелдо́ваний*] «оскаржений, той, на кого заявили» МСБГ, [*мельдо́ване*] «повідомлення; донос» Ж, [*мельду́нок* Ж, *мелду́нок* МСБГ] «тс.»; — п. meldować «записувати до домової книги», meldunek «рапорт, повідомлення», ч. (заст.) meldovat «повідомляти», meldunk «повідомлення», melduňk «тс.», слц. meldovat' «повідомляти»; — запозичене з німецької мови, можливо, через посередництво польської; н. melden «повідомляти, доповідати», Méldung «повідомлення», двн. mëldōn «повідомляти» споріднені з дангл. mëldium «оголошувати, повідомляти; оскаржувати», дфриз. urmëldia «повідомляти» і далі, можливо, з лит. meldžiù, melsti «просити, молити», вірм. malt'em «прошу», хет. mald- «розповідати; молитися», псл. modliti «молити».— Шелудько 39; Фасмер II 642; Brückner 328; Holub—Lyer 308;Kluge—Mitzka 473.— Див. ще **моли́ти.**

мельока́ти «миготіти; швидко проноситися перед очима; блимати; [трясти (хвостом — про птаха) ВеБ]», *мелькну́ти* «швидко пронестися перед очима; дуже швидко зникнути», *мелькоті́ти*, *мелько́м* «дуже короткий час, недовго», *мелькома́*, [*мельчко́м*] «тс.»; — р. *мелька́ть*, бр. [*мелька́ць*], *мільга́ць;* — не зовсім ясне; пов'язується з р. *мерца́ть*, *ме́ркнуть*, лит. mérkti «жмуритися».— Фасмер II 597; Преобр. I 523; Горяев 206.

ме́льон — див. **мальо́на.**

мельхіо́р «сплав міді з нікелем, схожий на срібло», *мельхіо́ровий;* — р. *мельхио́р*, бр. *мельхіёр*, п. melchior, болг. *мелхио́р*; — запозичення з французької мови; фр. melchior виникло з давнішого maillechort «тс.», утвореного з прізвищ двох людей, які винайшли цей сплав,— Maillot і Chorier.— CIC² 528—529; SW II 919; Sł. wyr. obcych 464; РЧДБЕ 522; Dauzat 467, 451.

[**ме́льчик**] «хвостовий хребець (у коня)» ВеУг; — неясне.

мембра́на «гнучка перетинка, плівка»; — р. бр. болг. м. схв. *мембра́на*, п. вл. membrana, ч. слц. слн. *membrána*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Membráne, англ. фр. membrane походять від лат. membrāna «шкірка, перетинка; пергамент», пов'язаного з membrum (<*mems-rom) «член», спорідненим з гр. гом. μῆρα (<*mēms-ro-) «м'ясо стегна», дінд. mā̀msám «м'ясо», гот. mimz, прус. mensā, лтс. mìesa, псл. męso «тс.», укр. *м'я́со.*— CIC² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; БЕР III 730; Walde—Hofm. II 64—65.— Див. ще **м'я́со.**

[**ме́мель**] (у виразі [*схватив мемеля*] «його побито»); — неясне.

меморáндум «дипломатичний документ»; — р. болг. м. *меморáндум*, бр. *мемарáндум*, п. ч. слц. вл. memorandum, схв. *мемо̀рàндум*, слн. memorándum; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Memorándum, фр. mémorandum, англ. memorandum походять від лат. memorandum «щось важливе, гідне пам'яті», пов'язаного з memorāre «нагадувати, пригадувати», похідним від memor «той, хто пам'ятає», спорідненого з ав. mimara- «тс.», дангл. gemimor «пам'ятати», mamor (<*mai-mor-) «непритомність, безпам'ять», māmrian «задумувати», дінд. smārati «думає, пригадує»,

smṛtiḥ «пам'ять, спогад», smaraṇam «тс.», ав. maraiti «пам'ятає», šmaraiti «тс.», гот. maúrnan «піклуватися», діел. morna, двн. mornēn «тс.», схв. *мáрити* «турбуватися».— CIC² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; БЕР III 732; РЧДБЕ 522; Dauzat 468; Klein 981; Walde—Hofm. II 67—68.— Пор. **меморіа́л.**

меморіа́л «споруда для увічнення пам'яті; спортивні змагання, присвячені чиїйсь пам'яті», *меморіа́льний;* — р. болг. *мемориа́л*, бр. *мемарыя́л*, п. вл. memoriał, ч. слц. слн. memoriál, м. *меморија* «пам'ять», схв. *мемо̀ријāл;*— запозичення з західноєвропейських мов; фр. mémorial, англ. memorial, нім. Memoriál утворено на основі пізньолат. memoriāle «пам'ятник», лат. memoriālis «пам'ятний», пов'язаних з memoria «пам'ять», memor «той, хто пам'ятає».— CIC² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; БЕР III 732; РЧДБЕ 522; Dauzat 468; Klein 961.— Див. ще **мемора́ндум.**

ме́мравий — див. **ми́мрити.**

мемуа́ри «літературний твір у формі записок, спогадів», *мемуари́ст*, *мемуари́стка*, *мемуа́рний;* — р. бр. *мемуа́ры*, п. memuar «пам'ятник; літературний твір», ч. memoáry, слц. memoáre, вл. memoiry, болг. *мемоа́ри*, м. *мемоари*, схв. *мемо̀āр*, слн. memoári; — запозичення з французької мови; фр. mémoire «пам'ять, спогад», mémoires (мн.) «мемуари, спогади» походить від лат. memoria «пам'ять», пов'язаного з memor «той, хто пам'ятає».— CIC² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; РЧДБЕ 522; Dauzat 468.— Див. ще **мемора́ндум.**— Пор. **меморіа́л.**

[мена́ж] «домашнє господарство; судок (посуд)» Ж, *[мена́жа]* «тс.» Ж, *[мена́жка]* «вид бляшаної миски» Ж, *[менажува́ти]* «вести господарство» Ж; — запозичення з польської мови; п. заст. menaż «їдальня; домашнє господарство;ощадливість», menażować «вести господарство», як і ч. слц. menáž «спільна (військова і под.) їжа; їдальня», mináž «тс.», вл. menaža «судок; домашнє господарство; їжа (військова і под.)», м. *мена́жа* «тс.», схв. *мена́жа* «військова їдальня; їжа», слн. menáža «солдатський казан; їжа», походить від фр. ménage «домашнє господарство; начиння; страва», яке через нар.-лат. *mansionaticum «те, що стосується дому» зводиться до лат. mansio (род. в. mansiōnis) «перебування», пов'язаного з manēre «залишатися», спорідненим з гр. μένω (μίμνω) «залишаюся», дінд. man- «вагатися, баритися, тихо стояти», ав. man- «залишатися, чекати», вірм. mnam «залишаюся, чекаю».— Kopaliński 621; Sł. wyr. obcych 466; Holub—Lyer 309; Dauzat 468, 451; Walde—Hofm. II 26.

[менаже́рія] «звіринець» Ж, *[манаже́рія]* «цирк» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. menażeria, як і ч. menažérie, слц. (заст.) menažéria, вл. menažerija, болг. *менажерия*, м. *менажерија*, схв. *менажѐрија*, слн. menažerija «тс.», походить від фр. ménagerie «звіринець», давніше «скотний двір», пов'язаного з ménage «домашнє господарство».— Kopaliński 621; Holub—Lyer 309; БЕР III 733; РЧДБЕ 522; Dauzat 468.— Див. ще **мена́ж.**

[мененко́вий] «зроблений з грубої пряжі» (про полотно) Ж; — неясне.

[менбран] (заст.) «бланк документа» Пі, *[мамбрам]* «тс.» Пі; — бр. ст. *мамра́мъ* «пергаментна хартія» (1563), *мемъбра́мъ* (1588), *мембранъ* (1601) «тс.»; — запозичення з польської мови; п. membran «бланк», membrana «пергамент; урядовий лист, документ; (анат.) перетинка» походять від лат. membrana «оболонка, перетинка; тонкий пергамент».— Див. ще **мембра́на.**

ме́ндель, *ме́ндлик* — див. **ма́ндель.**

менджува́ти «баришувати, одержувати прибуток від обміну», *[манджува́ти, менджигува́ти, менжува́ти, меньджовати* Пі, *минжува́ти* Ж, *миньджовати* Пі, *мінджува́ти]* «тс.», *менджува́ння, менджу́н* «той, хто менджує»; — р. *[менжева́ть]* «займатися перепродажем; баришувати, особливо кіньми», *[менжува́ть, минджива́ть, миньжава́ть]* «тс.»; — неясне.

[менди́ґати] «шкандибати» О; — очевидно, розвинулось на основі ст. *мéндикъ* «убогий, жебрак» (1627), запозиченого з польської мови; п. mendyk «же-

брак», як і ч. (заст.) mendík «середньовічний мандрівний дяк, студент», слц. (заст.) mendík «бідний дяк, помічник проповідника в евангелічній церкві», [mendíčit'] «служити помічником проповідника», походить від лат. mendīcus «жебрак», пов'язаного з mendum (menda) «тілесна вада», спорідненим з дінд. mindā́ «тс.», дірл. mennair «пляма», кімр. mann «знак, відмітка».— Булыка 201; SW II 922; Machek ESJČ 359; Holub—Lyer 309; Walde—Hofm. II 69.

[мендýл] «клунок, торба» МСБГ, [*мендýль, миндýл(ь), міндю́л*] «тс.» МСБГ; — неясне.

мене́ (род. і знах. в. займенника 1 ос. одн. *я*), *мені́* (дав. і місц. в.), *мно́ю* (ор. в.); — р. *меня́, мне, мно́ю*, бр. *мяне́, мне, мной*, др. *мене, мънѣ* (*мьнѣ*), *мъною*, п. mnie (<mienie), mnie, mną, ч. mne (<mene), mně, mnou, слц. mňa, mne, mnou, вл. mnje, mni, (ze) mnu, нл. mje (mnjo), (zo) mnu, болг. м. *мéне* (дав. і зн. в.), схв. *мѐне, мѐни, мно̑м (мно́ме)*, слн. mêne, mêni, z menoj (mano), стсл. **мене, мьнѣ, мъноѭ**; — псл. mene (род.— зн. в.), mьně (дав.— місц. в.), mъnojǫ (ор. в.); українська мова, на відміну від російської і польської, зберігає давню форму род.— зн. в.; — псл. mene відповідає ав. mana, лит. [manè], дінд. máma (<*mana).— ІУМ Морфологія 137; Фасмер II 599; Brückner 341; Machek ESJČ 214; БЕР III 735—736; Младенов 294; Skok II 405—406; Bezlaj ESSJ II 173; Вступ 280—282; ESSJ Sl. gr. II 74—75, 78; Bern. II 36; Pokorny 702. — Пор. **ми**[2], **мі**[2], **мя**.

менестре́ль «мандрівний поет-музикант у середньовічній Франції та Англії»; — р. *менестре́ль*, бр. *менестрэ́ль*, п. ч. minstrel, слц. menestrel, болг. *менестре́л*, схв. *менестрел, минстрел*, слн. mínstrel; — запозичення з французької мови; фр. ménestrel «тс.» походить від лат. ministeriālis «той, що перебуває на службі», пов'язаного з minister «слуга, помічник».— CIC[2] 529—530; Sł. wyr. obcych 481; БЕР III 736; РЧДБЕ 522; Dauzat 469.— Див. ще **міні́стр**.

[мензе́ря] «дійна вівця», [*мендзе́рка*] «тс.» Мо, Дз, [*мензи́р*] «вид овечого сиру», [*ми́нзер*] «отара дійних овець; місце, де доять овець» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *мынзáре* «дійна вівця» (рум. mînzáre «тс.») розглядається як слово дако-мізійського чи фрако-дакійського походження; зіставляється з алб. mëzorë «телиця».— Scheludko 138; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 136; Vrabie Romanoslavica 14, 161; СДЕЛМ 271.

мензу́рка «посудина для вимірювання рідини»; — р. бр. *мензу́рка*, п. menzurka, ч. вл. menzura, слц. слн. menzúra, болг. *мензу́ра, ме́нзура*, схв. *мензу́ра;* — очевидно, через посередництво німецької мови (нім. Mensúr «тс.») запозичено з латинської; лат. mensūra «міра, вимірювання» пов'язане з mētīrī «міряти, вимірювати» (дієприкм. mensus), яке зіставляється з дінд. mātiḥ «міра», гр. μῆτις «порада», дангл. mæd «міра», псл. měra, укр. *мі́ра*.— CIC[2] 530; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 737; РЧДБЕ 523; Walde—Hofm. II 81—82.— Див. ще **мі́ряти**.

менúни, *ме́ння* — див. **ім'я́**.

менінгі́т (мед.) «запалення оболонок мозку»; — р. болг. *менинги́т*, бр. *менінгі́т*, п. meningitis, ч. meningitida, слц. meningitída, м. *менингитис*, схв. *мени̏нгӣт, менингѝтис*, слн. meningítis; — запозичення з західноєвропейських мов; англ. meningitis, нім. Meningítis, фр. méningite утворено на основі гр. μῆνιγξ (род. в. μήνιγγος) «шкірка, плівка; мозкова оболонка» не зовсім ясного походження, можливо, спорідненого з дінд. māṃsá- «м'ясо», псл. męso «тс.», *męzdra «міздря».— CIC[2] 530; Sł. wyr. obcych 466; Holub—Lyer 309; БЕР III 737; РЧДБЕ 523; Frisk II 228—229.

менструа́ція (мед.) «місячне, регули», *менструа́льний, менструюва́ти;* — р. болг. *менструа́ция*, бр. *менструа́цыя*, п. menstruacja, ч. menstruace, слц. menštruácia, вл. menstruacija, м. схв. *менструа́ција*, слн. menstruácija; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Menstruatión, англ. фр. menstruation, нлат. menstruatio утворено від дієслова лат. menstruārī «менструювати», пов'язаного з menstruum «менструація», похідним від mēnsis «місяць; менструація»,

спорідненого з псл. měsęcь, укр. *місяць*.— СІС² 530; Kopaliński 622; Holub—Lyer 309; БЕР III 738; РЧДБЕ 523; Walde—Hofm. II 71—72.— Див. ще **місяць**. — Пор. **семе́стр**.

мент (розм.) «дуже короткий проміжок часу», *вмент* «дуже швидко», *уме́нт* «тс.»; — р. [*мент, минт, ме́нтом*], ч. [ment] (у виразі [ani m.] «зовсім нічого»); — очевидно, результат скорочення слова *моме́нт;* для р. *мент* припускається також контамінація з *мину́та*.— Фасмер II 625; Преобр. I 554; Machek ESJČ 359.— Див. ще **моме́нт**.

[**мента́лик**] «метелик» ВеБ; — запозичення з польської мови; — п. [mętal, mętelek] «тс.» є результатом видозміни первісного motyl, що відповідає укр. *моти́ль*.— Brückner 345.— Див. ще **мете́лик**.

[**ме́нталь**] «медаль» Ж, [*мента́лик*] «дукач»; — запозичення з польської мови; п. [mental] «медаль», [mentalik] (зменш.) виникло внаслідок видозміни слова medal, що відповідає укр. *меда́ль*.— SW II 914.— Див. ще **меда́ль**.

ме́нтик «короткий гусарський одяг», [*ме́нта*] «жіночий кожушок, облямований тасьмою»; — р. *ме́нтик* «гусарська куртка з шнурами», бр. (заст.) *ме́нцік* «тс.», п. mentlik «плащик», ч. [mentek] «суконна куртка», [mentík, mentěk, mentlík] «тс.», слц. mentieka «короткий кожух, який носили аристократи», болг. *менте́* «короткий верхній одяг без рукавів», схв. *ме̑нта* «верхній одяг», *менте̏н*, слн. ménten «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. mente «угорська куртка, венгерка» етимологічно неясне.— Балецкий St. sl. 9, 338; Фасмер II 598; Machek ESJČ 359; БЕР III 738; Младенов 294; Skok II 406; Bezlaj ESSJ II 178; Bern. II 17; MNTESz II 891.

менто́л «речовина з м'ятним запахом; м'ятна олія»; — р. бр. болг. *менто́л*, п. слц. вл. mentol, ч. mentol, menthol, м. *ментол*, схв. *мѐнто̄л*, слн. mentól; — запозичення з німецької мови; нім. Menthól (англ. фр. menthol) утворено Оппенгеймом у 1861 р. з лат. ment(h)a «перечна м'ята», що відповідає укр. *м'я́та*, і oleum «олія».— СІС² 530; Sł. wyr. obcych 466; Holub—Lyer 310; БЕР III 738; РЧДБЕ 523; Dauzat 469; Klein 964.— Див. ще **м'я́та, олія**.

ме́нтор «наставник, вихователь»; — р. болг. *ме́нтор*, бр. *ме́нтар*, п. ч. слц. вл. mentor, схв. *ме̑нтор, ме̏нтор*, слн. méntor; — через західноєвропейське посередництво (англ. фр. mentor, нім. Méntor) запозичено з грецької мови; гр. Μέντωρ є власним ім'ям одного з героїв Гомерової «Одісеї» — друга Одісея, опікуна й вихователя його сина Телемаха; як загальне ім'я поширилося в європейських мовах після появи роману французького письменника Ф. Фенелона «Пригоди Телемаха» (1699).— СІС² 530; Фасмер II 599; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 738; РЧДБЕ 523; Dauzat 469; Kluge—Mitzka 387; Klein 964.

[**ментре́га**] «бунт, безладдя, замішання», [*ментре́житися*] «бунтуватися, хвилюватися», [*ментро́жити*] «псувати, нищити; тривожити, полохати» МСБГ, [*минтро́жити*] «тс.» МСБГ, [*ментро́жник*] «той, хто все нищить і псує» МСБГ; — р. [*минтре́жить*] «баритися, гаятися», бр. [*мітрэ́нга*] «тривога, неспокій, сум'яття; розбрат», [*мітрэ́нжыць*] «тривожити, непокоїти, вносити сум'яття, розбрат»; — запозичення з польської мови з метатезою носового голосного в корені (можливо, під впливом męt «каламуть», mętnieć «каламутніти»); п. mitręga «гаяння часу, морока; марудна робота, марудник», mitrężyć «гаяти (час)» відповідає укр. [*мітру́га*] «мука, клопіт, важка праця», [*митро́жити*] «без потреби затримувати».— Brückner 399.— Див. ще **метру́га**.

ме́нту́з, *ме́нту́с, ментю́к, ме́нтюх* — див. **минь**.

[**менту́л**] «пуголовок, личинка жаби» ЛЖит, [*менту́ль*] «тс.» ЛЖит; — очевидно, нерегулярне утворення від [*мень*] «минь», пор. р. [*мень*] «людина з великою головою; великий шматок, грудка, клубок».— Див. ще **минь**.

менуе́т (старовинний французький танець); — р. бр. *менуэ́т*, п. ч. слц. вл. menuet, болг. *менуе́т*, схв. *менѝет*, слн. menuét; — запозичення з фран-

цузької мови; фр. menuet «танець (з дрібними па)» утворено від menu «дрібний», що походить від лат. minūtus «малий, дрібний, незначний», пов'язаного з minuere «зменшувати, подрібнювати», похідним від minus «менший».— СІС² 530; Фасмер II 599; Маргарян ЭИРЯ VI 93; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 739; РЧДБЕ 523; Dauzat 469—470.— Див. ще **мíнус.**— Пор. **меню́, міну́та.**

[**менчир**] (бот.) «верес, Erica», [*мячир*] «тс.» Mak; — очевидно, запозичення з польської мови, в якій відповідне слово могло б бути пов'язане з miękki «м'який» (цей вид вересу росте на торф'янистих луках і болотах).

мéнший, *мéншенький,* [*мéнчи́й*] Г, О, [*менчíя*] «менша частина» Ж, [*меншинá*] «меншість» Ж, *мéншість, мéншáти* СУМ, Ж, *мéнши́ти,* [*менчи́ти*] Ж, *мéнше,* [*мéнче*] Ж, *змéншувати, змéншувач,* [*помéнший*] «трохи менший» Нед, [*уменчáти*] «зменшувати» тж;— р. *мéньший,* бр. *мéншы,* др. *мьнии, мьньши,* п. mniejszy, ч. слц. menší, вл. mjeńši, нл. mjeńšy, полаб. mánăj, болг. (заст.) *менше* «менше», схв. *мäњӣ* «менший», слн. mánjši, стсл. **мьнии, мьньши** «тс.»; — псл. mьnь(-jь) (<*mĭnjĭs), mьnьš-; — споріднене з гот. mins «менше», minniza «менший, менш значний», двн. min «менше», minniro «менший», лат. minor, -ōris «тс.», minus «менше», гр. μινύθω «скорочую», μείων (<*μεινων), μεῖον «менший», дірл. menb «маленький», корн. minow «зменшувати, скорочувати», дінд. mināti «скорочує, шкодить»; іє. *mei- «зменшувати, скорочувати».— Фасмер II 598; Преобр. I 523; Горяев 206; Brückner 342; Machek ESJČ 359; Holub—Lyer 310; Schuster-Šewc 923; БЕР III 739; Skok II 373; Bezlaj ESSJ II 166; Trautmann 184; Pokorny 711.

меншови́к «член меншовицької партії», *меншови́зм;* — бр. *меншавíк,* п. mienszewik, ч. слц. menševik, вл. mjenšewik, болг. *меншеви́к,* м. *меншевик,* схв. *мењшѐвӣк,* слн. menševík; — калька р. *меньшеви́к,* утвореного від прикметника *мéньший;* слово виникло в 1903 р. після II з'їзду РСДРП, коли опортуністична частина партії на виборах керівних органів залишилася в меншості.— ССРЛЯ 6, 838; Kopaliński 629; Holub—Lyer 310; БЕР III 739; РЧДБЕ 524.— Див. ще **мéнший.**— Пор. **більшови́к.**

меню́ «набір страв; листок з переліком страв»; — р. бр. болг. *меню́,* п. ч. слц. слн. menu, схв. *мѐнӣ;*— запозичення з французької мови; фр. menu «тс.» (спочатку «обмежена кількість страв») походить від лат. minus «менший».— СІС² 530; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 739; РЧДБЕ 524; Dauzat 469—470.— Див. ще **мíнус.**— Пор. **менуéт, міну́та.**

мень, *мéнькус, меньóк* — див. **минь.**

[**мéньки-мéньки**] «вигук, яким підкликають телят» Мо; — п. meń-meń «вигук, яким підкликають корів»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [*ми́ню-ми́ню*] (вигук, яким кличуть корів), [*минькá-минькá*] або [*мань-мань*] «тс.».— Пор. **малá, мáнька², ми́ня¹.**

мер «голова муніципалітету», *мéрія* «муніципальне управління»; — р. *мэр, мер,* бр. *мэр,* п. ч. mer; — запозичення з французької мови; фр. maire походить від лат. maior «більший».— СІС² 530; Kopaliński 622; Dauzat 451.— Див. ще **майóр.**

[**мéрва¹**] «м'ята, терта або попріла солома; гній Ж; дрантя, погань», [*мервá*] «мул» ЛексПол, [*мéрвиско*] «солом'яна підстилка» Ж, [*мéрвище*] «тс.» Ж, [*мерви́ця*] «терта або попріла солома», [*мерви́чка*] «тс.» МСБГ, [*мерви́стий*] «пом'ятий, потертий; прілий, гнилий МСБГ; змішаний з прілою соломою МСБГ, Ж», [*мервля́стий*] «змішаний з прілою соломою» Ж, [*мéрвити*] «м'яти, бгати; розбивати, розтирати; угноювати Ж», [*мерви́тися*] «гнити, пріти, втрачати кормові якості» МСБГ, [*мерві́ти*] «тс.» МСБГ, [*перемéрвити*] «перетерти, подрібнити» Мо, Ме, [*розмéрвити*] «розтерти, подрібнити» Нед; — р. [*мервá*] «дрібні відходи при тіпанні льону», бр. [*мéрва*] «відходи при топленні воску», [*мервá*] «грузьке болото», п. mierzwa «пом'ята, потерта солома; підстилка», ч. mrva «гній», слц. mrva «потерть», вл. нл. mjerwa «м'ята солома; підстилка з соломи», болг. [*мъ́рва*] «шматок м'яса;

крихта; пилинка», м. *мрва* «те.», схв. *мр̏ва* «крихта (хліба)», слн. mŕva «гній; сіно, корм; крихітка»; — псл. *mъrva «поплутане, подрібнене», очевидно, віддалено пов'язане з *mъrvъ «виснажений», mьrǫ «мру»; — споріднене з лит. marvà «мішанина», діал. merja «подробити, розтовкти», гр. μαραίνω «виснажую»; ie. *mer- «терти, знищувати».— Brückner 334; Holub—Kop. 233; Schuster-Šewc 924—925; Младенов 306, 310—311; Skok II 472; Bezlaj ESSJ II 204; Mikl. EW 192; Fraenkel 413; Pokorny 736.— Пор. **мерви́й.**

ме́рва[2]— див. **мо́рва.**

[**мерви́й**] «мертвий» Ж, [*ме́рвіти*] «лежати в стані маразму (про хворого) Ж; дрімати МСБГ», [*приме́рвіти*] «задрімати» Ба; — очевидно, псл. *mъrvъ «виснажений», пов'язане з *mъrǫ «мру», *merti «мерти».— Див. ще **ме́рти.**— Пор. **ме́рва**[1].

[**ме́рга**[1]] «мрійник; буквоїд» Ж, [*ме́ргало, мергу́н*] «тс.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з уг. meregeni «мріяти, задумуватися».

[**ме́рга**[2]] — див. **ме́рха.**

[**ме́рга**] «снігопад з вітром» О, [*мерга́снути*] «стемніти», [*мержелі́ти*] «мжичити» Ж; — р. [*моргáситься*] «мжичити», ч. mrholiti, слц. mrholit' «тс.»; — псл. *mъrga, *mъrg- «мжичити; темніти»; — споріднене з лтс. mer̃ga «мжичка», mar̃ga «тс.», mirga «туман», mir̃dzêt «мжичити», гр. βρέχειν «зволожувати»; ie. *mr̥gh-, інфіксальний варіант кореня *meigh- «мигати», віддалено пов'язаного з *magh- «тягти; могти».— Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Trautmann 182; Pokorny 738.— Пор. **ме́рча**[1], **мига́ти, могти́, морга́ти.**

ме́ргель «гірська порода, що складається з глини і вапняку», [*ма́ргель*] «тс.» Ж, *мергелюва́ти* «вносити мергель (у грунт)»; — р. бр. *ме́ргель*, п. margiel, [mergiel], ч. merhel, вл. mergl, болг. *мергéл;* — запозичення з німецької мови; н. Mérgel (двн. mergil) походить від слат. margila < лат. marga «мергель», яке виводиться з галльської мови.— CIC[2] 530; Фасмер II 600; Горяев 206; Brückner 323; Machek ESJČ 379; БЕР III 743; РЧДБЕ 524; Kluge—Mitzka 475; Walde—Hofm. II 39.

[**ме́ре**] «мабуть, майже; точно Ж; дійсно, справді; чисто, без домішки; щоб лише О»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [mere] «наче, ніби, майже» походить від лат. merē «цілком, чисто», пов'язаного з merus «чистий, не змішаний, справжній», що зіставляється з дірл. ē-mer «не блискучий, не яскравий», дангл. ā-mērian «очищати; перевіряти, випробовувати».— SW II 924; Walde—Hofm. II 78.

[**мере́гий**] «бурий з темними смугами» (про масть); — р. [*мере́жка*] «строкатість», [*мере́жить*] «пістрявіти, рябіти», п. meręg «смуга на темному тлі; смугаста тварина», ч. [merhy] «смуги», [merhovati] «проводити смуги», merhovanу́ «строкатий, смугастий»; — псл. *merga, *merǫga (*merьga?) «смуга, пляма», пов'язані чергуванням голосних з *morgъ, *morǫgъ «строкатий, смугастий».— Machek ESJČ 360, 377; Schuster-Šewc 949.— Див. ще **моруги́й.**

мере́жа «рибальська сіть; сукупність шляхів, ліній зв'язку, установ», *мере́жанка* «ажурний узор; мережана річ», *мере́живниця* «робітниця, яка робить мереживо», *мере́живо* «сітчаста тканина з узорами», *мере́жка* «ажурний узор; вишивка; [узорна прикраса, орнамент]», [*мере́шка*] «орнамент у формі вісімок» О, *мере́жати* «робити мережку; вишивати; нарізьблювати узори на дереві», *мере́жи́ти* «тс.» СУМ, Пі, [*мережова́ти*] «проводити смуги; робити узори» Пі, *мере́жа́ний* СУМ, Пі, *мере́жений, мере́живний, мере́жований* (заст.) «мережаний», [*мере́жуваний*] «тс.», [*мере́жуватий*] «укритий дрібними плямами» (про шкіру), *мере́жчатий* «оздоблений мережками», [*прúмережка*] «вузька мережка по шву» Нед; — р. *мерёжа* «рибальська сітка, натягнута на обруч», *мере́жка* «узор на тканині; невелика рибальська сітка», бр. *мярóжа* «рибальська сітка, натягнута на обручі», п. mereżka «ажурний узор на тканині» (з укр.), mrzeżna (<mrzeża) «вид рибальської сіті», каш. [mřeža] «сітка», ч. mříž(e) «решітка», слц. mreža «тс.», болг. м. *мре́жа* «мережа», схв. *мрѐжа,*

слн. mŕéža «тс.», стсл. мрѣжа «сітка»; — псл. *merža «(плетена) сітка»; — зіставляється з лтс. mẽrga «поручні, галерея, решітка», merkšķis, meršķis «плетений солом'яний намет на жердинах», лит. márška «невелика рибальська сітка», maršk̃iniaĩ «сорочка», гр. βρόχος (<*μρόχος) «сильце, мотузка, петля», βροχίς «петля», ірл. braig (<*mragi-) «ланцюг», braga (<*mragant) «полонений».— Фасмер II 601; Преобр. I 525; Горяев 206; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234; Младенов 306; Skok II 464; Bezlaj ESSJ II 201; Bern. II 38—39; Mikl. EW 193; Trautmann 182.

[**мерекоиіти**] «ввижатися, привиджуватися»; — р. [*мерéкать*] «здаватися, ввижатися; марити», [*мéрек*] «марення; привид; злий дух, чорт», [*мéрет*] «диявол, нечистий»; — пов'язане з *мéркнути, мéркти* і далі з *мóрок*, р. *мерéщиться*, [*марáкосить*] «мелькати у пітьмі», [*меркасúть*] «затемнювати, мелькати»; — псл. *merk-/*mьrk-/*mork-.— Фасмер II 602; Шахматов ИОРЯС 7/2, 355; Bern. II 38; Torbiörnsson II 39.— Див. ще **мéркнути.**

мерéна, *мерéнка, мерéнька* — див. **марéна**[2].

мерéнга «вид тістечка»; — р. *мерéнга*, бр. *мерэ́нга*, п. merenga; — запозичення з французької мови; фр. meringue «тс.» етимологічно неясне.— ТСБМ III 139; Dauzat 471; Gamillscheg 616.

[**мерéндати**] «ремигати, пережовувати жуйку», [*мерéндзати, мерендíти* О, *мерúнджати* ДзАтл I, *мерúндзати* О, *мерíндзáти* ВеЛ, *мередзáти* ВеБ] «тс.», [*мередзовиння*] «пережована їжа в шлунку жуйних тварин» Пр. XI діал. н.; — п. [miery(ń)dzać] «ремигати», [mierendzać, miereńdzać] «тс.», ч. [měryndza] «ремигання», слц. meridzať «ремигати», [merizať, merigať] «тс.»; — запозичення з румунської мови; рум. [meridza] «ремигати», [meridzire, merindzaríi] «відпочивати вдень» (про худобу) походить від лат. meridiāre «відпочивати опівдні», пов'язаного з merīdiēs «полудень, південь»; не виключений також зв'язок з рум. merínde «харч, провізія, полуденок», що походить від лат. merenda, merendāre «полуднувати», пов'язаних з merēre «заробляти на хліб, дістáвати», спорідненим з гр. μέρος «частина».— Дзендзелівський Доп. УжДУ IV 60; Vrabie Romanoslavica 14, 162; Machek ESJČ 359—360; Bern. II 37; Mikl. EW 191; СДЕЛМ 255; DLRM 493; Walde—Hofm. II 75, 77.— Див. ще **меридіáн.**— Пор. **мерúндя.**

мерéндза, *мерéндя* — див. **мерúндя.**

[**мерeніти**] «мжичити, сіяти» (про дрібний дощ) Ж, [*мерендíти*] «тс.» Ж, [*мéрява*] «холодний дощ» Ж, [*мéриво*] (прикл., про стан погоди, який передвіщає дощ) МСБГ; — очевидно, псл. *mer(k)-/mor(k)- «волога; мряка», споріднене з лит. mẽrkti «мочити», mirkýti «вимочувати», лтс. mẽrkt «мочити».— Пор. **мéрга, морквá.**

[**мерéнька**[1]] «жаб'яча ікра»; — зменшувальна форма давнішого *merena «ікра», яке зводиться до псл. *merna «тс.», що походить від фінно-угорського слова із значенням «ікра; риб'ячий мальок» (пор. манс. *мäᵒрнэ* «ікра», хант. *мäрэ́н* «тс.»).— Коломиец Происх. назв. рыб 126.— Пор. **марéна**[2].

мерéнька[2]— див. **марéна**[2].

[**мéрест**[1]] (іхт.) «гольян, Phoxinus rivularis» Ж, ВеНЗн, [*нéрест* тж, *нéрестъ* Ж, *нéрез* Ж, *мересни́к* ВеНЗн, *маресни́ця* тж, *мересни́ця* Ж, *нересни́ца* ВеНЗн, *нерíсниця* Ж] «тс.», [*нéрес*] «вид дрібної риби» О;— результат контамінації назв [*мерéна, мерéнька*] «тс.» і *нéрест* ([*мéрест*]).— Коломиец Происх. назв. рыб 124.— Див. ще **марéна, нéрест.**

[**мерест**[2]] «жаб'яча ікра», [*марáст*] «тс.», [*нéрестъ*] (зб.) «ікра; жаби» Ж; — слн. mrę̑st «жаб'яча ікра; нерест»; — псл. *merstъ «ікра», результат контамінації назв *merna «тс.» і *nerstъ «нерест»; думка про чисто звуковий характер зміни початкового *nr- у *mr- (Zubatý St. a čl. I 2, 106) помилкова.— Див. ще **мерéнька**[1], **нéрест.**

[**мéрест**[3]] «низькі болотяні трави»;— очевидно, результат перенесення на рослини назви [*мерест*] «жаб'яча ікра» (за суміжністю).— Див. ще **мерест**[2].

мерехтíти «світити тремтливо, миготіти; ледь виднітися», *мерехтли́вий*, [*мéр-*

хоть] «брижі на воді від бистрої течії» Ч; — очевидно, результат контамінації дієслів *мéрхнути* «втрачати яскравість, тьмяніти» і *мигтíти;* пор. ч. mereštiti se «коливатися, мигтіти».— Див. ще **мéрхнути, мигáти.**

[**мере́ч**] «густий непролазний ліс» Ч, [*мере́ча*] «лісові хащі; густий чагарник у заболоченій низині» Ч, [*мрич*] «болотистий ліс» Ж; — р. [*мерёча*] «болото», [*мечерь*] «грузьке болотисте місце, поросле чагарником і дрібним лісом», бр. [*мярóча*] «тс.»; — пол. [**merča*] < *merkja «заболочене місце», співвідносне з *morkva (укр. [*мороквá*] «болото» та ін.); утворене від варіанта кореня *mek-/mok- «мокнути, мокрий» з інфіксом -r-; споріднене з лит. mẽrkti «мочити», miřkti «мокнути», лтс. mẽrkt «мочити», mārks «невеликий ставок на лузі».— Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 602—603; Потебня РФВ 3, 99; Bern. II 79; Trautmann 182.— Див. ще **мóкнути.**— Пор. **мéрга, мéрча**[1], **мороквá.**

[**мере́чити**] «мекати» Ж; — р. [*мéрькать*] «бекати» (про овець), болг. *мъ́ркам* «видаю глухі звуки»; — звуконаслідувальне утворення на основі *мéкати,* можливо, зближеного з [*меркáч*] «баран».— Див. ще **ме.**

мере́щитися «ввижатися»; — р. *мерéщиться* «тс.»; — очевидно, пов'язане з р. [*мéрек*] «марення; злий дух, привид», [*мерéкать*] «марити, ввижатися»; — псл. *merk-sk-, пов'язане чергуванням голосних з *morkъ «морок», *mʲrknǫtī «меркнути»; реконструюється також псл. *merg-sk-, споріднене з лит. mirgėti «рябіти», лтс. mirgt «блищати», marga «блиск» (Matzenauer LF 10, 69).— Фасмер II 603; Преобр. I 527; Горяев 206; Шахматов ИОРЯС 7/2, 355; Bern. II 38; Mikl. EW 191.— Пор. **мéркнути.**

[**мержáни**] (мн.) «шматок вишитого полотна, який вставляється в сорочку на грудях» МСБГ; — очевидно, результат деетимологізації і субстантивації пасивного дієприкметника *мерéжаний* від дієслова *мерéжити* «робити мережку; вишивати».— Див. ще **мерéжа.**

мержелíти — див. **мéрга.**

[**мерзи́ти**] «викликати огиду Г; лаяти, паплюжити МСБГ», [*мерзени́ти*] «паплюжити» МСБГ, [*мерзéнитися*] «ставати мерзенним» МСБГ, [*мерзеніти*] «тс.», [*мерзи́тися*] «ганьбитися» О, *мерзíти* «погрузати в пороках», [*мирзи́ти*] «лаяти, паплюжити» Ме, МСБГ, [*мéржа*] «пакість Ж; мерзотник О», [*мéрза́*] «мерзота, пакість Г; мерзотник МСБГ, О; наклеп О», [*мéрзавець* Ж, *мерзéник*], *мерзéнство,* [*мерзéтина*] «мерзотник» МСБГ, [*мерзинéць*] «погана, гидка річ», [*мéрзіль*] «смердюча трава» Ж, [*мерзінéць*] Ж, *мерзóта, мерзóтник,* [*мерзь*] «мерзота, пакість» Ж, [*мерзя́чка*] «образа» Ж, [*мирза́*] «мерзотник МСБГ; колотнеча, гризня Корз», [*мерзенéнький, мерзéний*], *мерзéнний, мерзóтний, омерзи́тися* «зробитися огидним», [*померзéнитися*], [*померзи́тися*] «відчути огиду»; — р. *мéрзкий,* бр. *мярзóта* «мерзота», п. mierzić «викликати огиду», ч. mrzeti «бути огидним», слц. mrziet' «бути неприємним», вл. mjerzać «сердити», нл. mjerzaś «тс.», болг. *мéрзък* «мерзенний», м. *мрзешник* «мерзенник», *мрзешен* «огидний», схв. *мр̏зити* «відчувати огиду», слн. mrzíti «тс.», стел. **мрьзѣти** «викликати огиду»; — пол. *mᵇr̨zěti «тс.» пов'язане з *mᵇr̨znǫti «мерзнути», давніше «холодніти через хмарність і мжичку», *morzъ «мороз», давніше «брудна мокрота, холодна мжичка»; пояснення семантичного розвитку за аналогією до stydъ ← styn̨ǫti непереконливе (пор. Machek ESJČ 381); зіставлялося також з цсл. **мръсьнъ** «гидкий», **мръсити сѧ** «оквернятися» (Потебня РФВ 3, 97; Преобр. I 527—528); думка про запозичення з готської мови (Hirt PBrB 23, 335) необгрунтована.— Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 603—604; Куркина Этимология 1964, 50—51; Горяев 207; Brückner 333—334; Holub—Kop. 233; Schuster-Šewc 925; БЕР III 747; Skok II 472; Bezlaj ESSJ II 204; Mikl. EW 193; Trautmann 187.— Пор. **мéрзти.**

мерзосві́тний «мерзотний», *мерзосві́тник* «мерзотник»; — очевидно, похідні утворення від незасвідченого **мерзосві́т* «той, ким гидує світ», утвореного з основ *мерз(ити)* «гидувати» і *світ;* у словотворчому і семантичному відношеннях аналогічне утворенням [*ги-*

доми́р] «огидна людина» і [*гидосві́тний*] «огидний».— Див. ще **мерзи́ти, світ.**— Пор. **гидосві́тний.**

ме́рзти, *ме́рзнути, мерзло́та́, мерзля́к, мерзля́тина,* [*ме́рзкий*] «мерзлий» Ж, [*мерзли́вий*] «мерзлякуватий» МСБГ, *ме́рзлий, мерзлува́тий, мерзлякува́тий,* [*змерзлю́х*], [*змерзлю́чка*] «мерзлякувата жінка», [*замерзляки́*] «бурульки на деревах», [*на́мерз*] «іній, бурулька»; — р. *мёрзнуть,* бр. *ме́рзнуць,* др. *мьрзнути,* п. marznąć, ч. mrznout, слц. mrznút', вл. mjerznyć, нл. marznuś, болг. *мръ̑зна,* м. *мрзне,* схв. *мр̏знути,* слн. mŕzniti, стсл. мръзьнъ «мерзнучий»; — псл. *mъr̥z(nǫ)ti (<*mьrg̃-) «мерзнути» (первісно «холодніти через хмарність і мжичку»); пов'язане чергуванням голосних з *morzъ (<*morg̃-) «мороз»; — зіставляється з алб. mardhem «дрижу від холоду», marth «сильний мороз»; необгрунтоване зіставлення (Machek ESJČ 381) з нвн. frieren «мерзнути», лат. pruina «іній», дінд. pruṣvā́ «тс.».— Фасмер II 604; Преобр. I 528; Горяев 297; Brückner 324, 346; Holub—Kop. 233; Schuster-Šewc 925; Младенов 306; Skok II 472—473; Bezlaj ESSJ II 204; Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Mikl. EW 191; Pokorny 739—740.— Пор. **моро́з.**

ме́риво — див. **мерені́ти.**

меридіа́н, *меридіона́льний;* — р. болг. *меридиа́н,* бр. *мерыдыя́н,* п. merydian, ч. слц. слн. meridián, вл. meridian, м. *меридија́н,* схв. *меридѝјāн;* — запозичення в західноєвропейських мов; н. Meridián, фр. méridian, англ. meridian походять від лат. merīdiānus «полуденний, південний», пов'язаного з merīdiēs «полудень; південь; середина», що складається з основ прикметника medius «середній», спорідненого з гот. midjis «тс.», псл. *medja «межа», укр. *межа́,* та іменника diēs «день», спорідненого з дінд. dyā́m, псл. dьnь, укр. *день* «тс.».— СІС² 530; Holub—Lyer 310;БЕР III 747—748; Klein 966; Dauzat 470; Walde—Hofm. I 349—350, II 57.— Див. ще **день, межа́.**

ме́рин «кастрований жеребець», [*ме́рен*] «тс.» Ж; — р. *ме́рин,* заст. *ме́рен,* бр. *ме́рын,* п. ст. mierzyn(ek) (з р.) «тс.»; — очевидно, запозичення з монгольських мов: монг. mörin (morin) «кінь», калм. mörn̥ «тс.»; менш обгрунтоване зіставлення (Преобр. I 528; Mikl. EW 191) з дангл. mīere «кобила», двн. meriha, merha «тс.».— Фасмер II 604; Одинцов 128; Сетаров Тюркизмы 232; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 55; Горяев 207; Brückner 334; Bern. II 37.

[**мери́ндя́**] «торба з харчами; харчі на дорогу; полуденок; вим'я корови» О, МСБГ, ВеЛ, [*мере́ндза*] «тс.» О, [*мерендя*] «приготовані харчі», [*мариндя*] «тс.» ВеЛ, [*меринда́рка*] «посудина вівчарів» Доп. УжДУ IV, [*меренда́рщина*] «тс.» тж; — п. [mierenda] «харч на дорогу», [mierendza, mirenda], ч. [merenda], слц. [merinda] «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мери́нде (мери́ндэ)* «харчі, провізія», рум. merínde «тс.» походять від лат. merenda «підвечірок», пов'язаного з mereo «заробляю, здобуваю; заслуговую», спорідненим з гр. μέρος (μερίς) «частка, частина», μείρομαι «дістаю частку», хет. mar-k- «ділити (жертву)».— Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 161; Machek ESJČ 359—360; Crânjală 344; Bern. II 37; СДЕЛМ 255; DLRM 493; Pușcariu 91; Walde—Hofm. II 75.

ме́ринка — див. **ма́ринка.**

мерино́с «порода овець з довгою і тонкою вовною; шерсть такої вівці; тканина з неї»; — р. болг. *мерино́с,* бр. *мерыно́с,* п. merynos, ч. слц. merina «вівця-меринос», м. *мерино,* схв. *мѐрина,* слн. meríno «меринос»; — через посередництво російської та французької мов (фр. mérinos «тонкорунна вівця; тканина з її шерсті») запозичено з іспанської; ісп. merino (мн. merinos) «тс.» загальноприйнятої етимології не має.— СІС² 531; Фасмер II 604; Kopaliński 623; БЕР III 748; Klein 966; ODEE 57; Kluge—Mitzka 474; Dauzat 471; Gamillscheg 616.

мерканти́льний «торговельний, комерційний; своєкорисливий», *меркантилі́зм* «буржуазна економічна політика феодальних держав XV—XVIII ст.; гендлярство», *меркантилі́ст;* — р. *мерканти́льный,* бр. *меркантыльны,* п. merkantylny, ч. merkantilní, слц. merkan-

tilný, вл. merkantilizm, болг. *меркантúлен*, схв. *мѐркантӣлан*, слн. merkantílen; — через посередництво російської та французької мов (фр. mercantile «торговельний») запозичено з італійської; іт. mercantile «тс.» утворено від mercante «торговець», що походить від лат. mercāns, дієприкметника від дієслова mercārī «торгувати, купувати», похідного від merx «товар», етимологія якого остаточно не з'ясована.— СІС² 531; Фасмер II 604; Kopaliński 623; Holub—Lyer 310; БЕР III 748; Dauzat 470; Klein 964; Walde—Hofm. II 78—79.— Пор. **Мерку́рій.**

[**мерка́ч**] «баран», [*ме́ркотень*] «некастрований баран» Ник, [*морка́ль, морка́ч, мо́ркітень, мо́ркутень, мурка́ч*] «тс.» тж, [*мирко́ти*] «особливий запах овець під час тічки», [*мирко́т*] «тс.» Ж; — бр. *марка́ч* «баран-плідник», болг. *мъ́ркам се* «паруватися» (про овець, кіз), м. *мркач* «баран», *мрка се* «паруватися» (про овець, кіз), схв. *мр̏кати се*, слн. mŕkati se «тс.», mrkáč «козел», стсл. **мръкати** «мекати; паруватися»; — псл. *mъ̥rkati (sę) «паруватися», *mъ̥rkačь «баран; цап»; — очевидно, пов'язане з псл. *merk-/mork- «мокрий, мочити» (пор. укр. [*мороква́*] «болото», р. [*мере́ча*] «тс.», лит. meřkti «мочити», miřkti «мокнути», а також варіант кореня з рухомим s- у р. *сморка́ться* «сякатися»); менш обгрунтоване зіставлення з дінд. mṛśáti «торкає» (Machek Slavia 16, 188; Bezlaj ESSJ II 202); необгрунтоване пов'язання (Scheludko 139) з рум. mărcuș «білий з чорною мордою» (про овець).— Трубачев Назв. дом. жив. 81; Младенов 311.— Див. ще **мороква́, шма́рки.**

ме́ркнути «згасати, темнішати», *ме́ркти* «тс.», [*мерка́ти*] «мерехтіти», [*меркота́ти*] «тс.», [*меркоті́ти*] «миготіти», [*змерка́тися*] Ж, [*змерк*] «присмерк» Ж, [*змерко́м*] Ж, [*змирк*] «присмерк» Ж, [*змирх*] «тс.» Ж, [*назмерку́*] Ж, [*намерка́ти*] «смеркатися», [*обме́ркнути*] ЛексПол, [*поме́рхнути*] Ж, *по́мерк(и)* «темрява, морок; сутінки», *поме́рклий*, [*при́мерки*] «сутінки», *присмерк(и)*, *при́смерком*, *смерка́ти(ся)*, *смерк*, *смерко́м*, *смеркома́*, *су́мерк(и)*; — р. *ме́ркнуть*, бр. *ме́ркнуць*, др. *мьркнути*, п. mierzchnąć, ч. smrknouti se «смеркнутися», слц. mrkat' sa «смеркатися», вл. měrkotać «блимати», нл. měrkotaś «тс.», болг. *мръ́квам* «смеркатися», м. *мркне се*, схв. *мр̏кнути*, слн. mŕkniti «тс.», стсл. **мръкнѫти** «меркнути»; — псл. *mъ̥rknǫti «меркнути, хмаритися», пов'язане чергуванням голосних з *morkъ «морок; хмара»; — споріднене з лит. mérkti «жмурити, закривати (очі)», двн. morgan «тс.», далі з лтс. mãkuôņa «хмара», псл. moknǫti, укр. *мо́кнути*.— Фасмер II 605; Преобр. I 528—529; Brückner 333; Machek ESJČ 379; Holub—Kop. 232—233; Младенов 306; Skok II 467—468; Bezlaj ESSJ II 201—202; Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Меркулова Sl. Wortst. 138; Mikl. EW 191.— Див. ще **мо́кнути.**— Пор. **мо́рок.**

[**мерковея**] (бот.) «жовтозілля, Senecio jacobaea»; — неясне складне утворення з другим компонентом (*-вея*), пов'язаним з дієсловом *віяти;* пор. бр. [*сухавея*] «жовтозілля весняне, Senecio vernalis», [*нічавея*] «тс.»; ця рослина має багато насіння, що легко переноситься вітром.— БСЭ 23, 351.— Див. ще **віяти.**

[**меркува́ти**] «тямити, угадувати» ЕЗб 25, [*миркова́ти*] «стежити» НЗ УжДУ 26/2; — ч. merkovati «позначати; стежити», слц. merkovat' «уважно слухати; стежити», вл. měrkować «тс.», схв. *мѐркати* «приглядатися, цікавитися»; — очевидно, через словацьке посередництво запозичено з німецької мови; нвн. merken «помічати» є також джерелом запозиченого раніше укр. *міркува́ти*.— Дзендзелівський УЗЛП 159; Holub—Lyer 310.— Див. ще **міркува́ти.**

Мерку́рій (чоловіче ім'я), ст. *Мерку́рі* (1627); — р. болг. *Мерку́рий*, бр. *Мерку́рый*, ч. Merkur, ст. Merkuriáš, слц. Merkúr, вл. Merkur, схв. *Меркур*, слн. Mercur, стсл. **Мєръкоурии**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μερκύριος походить від лат. Mercurius «бог торгівлі і промисловості», що зводиться до етр. *Mercura «первісне родове божество, культ якого перейшов до Риму»; виведення від лат. merx «товар» (Вл.

імена 67) помилкове.— Илчев 330; Walde—Hofm. II 74.

меркýрія (заст.) «ртуть», *меркурáн* «ртутно-органічний препарат для протруювання насіння»; — р. заст. *меркýрий* «ртуть», п. ст. merkuriusz «тс.», merkurialismus «отруєння ртуттю», схв. *мèркȗриј(ум)* «ртуть»; — запозичення з латинської мови; слат. mercurius «тс.» пов'язане з Mercurius «бог торгівлі», оскільки останній вважався жвавим і рухливим.— БСЭ 27, 177; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 623; Holub—Lyer 310.— Див. ще **Меркýрій.**

мерлáн (іхт.) «пікша, риба родини тріскових, Gadus merlangus L. (Melanogramus aeglefinus)», *мерлáнг* «тс.»; — р. болг. *мерлáн*, *мерлáнг*, бр. *мерлáн*, п. ч. merlan, слц. merlanka; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. merlan «тс.» пов'язане з merle «дрізд», що походить від лат. merula «чорний дрізд», спорідненого з нвн. Amsel, двн. amusla «тс.»; назва риби зумовлена, очевидно, її забарвленням: чорною лінією на боці і чорними плямами (БСЭ 33, 34).— CIC² 531; Фасмер II 605; Matzenauer 253; Dauzat 471; Walde—Hofm. II 77.

мерлýза (іхт.) «хек, Merluccius»; — р. *мерлýз(а)*; — запозичення з французької мови; фр. merluz походить від пров. merlutz «тс.», що вважається результатом контамінації назв merlenc «мерлан» і lutz «щука», яке зводиться до лат. lūcius «тс.» неясного походження; менш обгрунтоване виведення (Dauzat 471) від merle «дрізд» або припущення контамінації merle і лат. lūcius.— Фасмер II 605; Gamillscheg 616—617.— Див. ще **мерлáн.**

[**мерлушка**] «дохла вівця; хутро дохлої вівці» Пі, [*мерлúця*] «тс.» Пі; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *мерлýшка* «хутро вівці», *мерлýха* «тс.», [*мерлúца*] «шкурка дохлої вівці», [*мерлятина*] «тс.», [*мерлушкá*] «мертве ягня» пов'язані з *мéрти;* менш переконливе виведення від фр. merlut «невичинена, невисушена шкура», пов'язаного з merlus (merluche) «риба, яку сушать» (Фасмер II 605), або від рум. mielúşă «вівця з ягнятами, ягня», похідного від miel «ягня» (тж; Matzenauer 397).— КЭСРЯ 263; Кипарский ВЯ 1956/5, 134; Schrader Reallexikon II 159.— Див. ще **мéртн.**

мерóха — див. **мéрха.**

[**мéрства**] «натовп; велика кількість» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мир* «громада, народ».

мéрти «вмирати; завмирати», [*мерéти*] «мерти» Ж, *мертвúти* «убивати, позбавляти життя; бажати смерті кому-небудь», *мертвíти* «робитися нерухомим, мертвим», [*мрéти*] «умирати» Бі, [*мéрлевиця*] «колишнє русло річки» Ник, [*мерлéць*] «мрець» Ж, О, [*мерлúни*] «поминки», [*мерлúнки*] «тс.», [*мéрліх*] «мертве болото» Ч, [*мерлю́к*] «мрець» Л, [*мерля́к*] «труп, мрець; смертний Ж; глибоке коряжливе місце в річці Ч», [*мерля́тина*] «собачий або цапиний запах», [*мертвенéць*] «мрець» Пі, *мертвéць*, *мертвéцька*, *мертвечúна*, *мертвéччина*, [*мертвéшниця*] «м'ясна муха, Sarcophaga carnaria; муха, що сідає на трупи, Sarcophaga mortuorum Ж», [*мертвещúна*] «мертвечина», [*мертвúня*] «смерть (у ворожінні на картах)» О, [*мéртвúця*] «неплодоносний підгрунт; загибле зерно гречки Ж; галька під чорноземом О; земля, глина з глибини МСБГ; грузьке болото Ч», *мертвóтá*, *мéртвяк*, [*мертвя́чка*] «епідемія; погана погода; неврожайний шар землі О», [*мертéць*] «мрець» Бі, [*мерцвя́*, *мерцвя́к*, *мерчáк* Кур] «тс.», [*мéрчик*] «маленький мрець», [*мерчúк*] «мертвонароджений», [*мерня́ник*] «мрець» Ж, *мрець*, *мéрлий* «мертвий», *мéртвéнний*, *мертвéцький*, *мéртвúй* СУМ, Ж, *мертвóтний*, *мертвýщий* «мертвящий», [*мерýщий*] «умираючий», [*мрýчий*] «смертний; умираючий» Бі, [*вмірýщий*] «померлий; помираючий» Ж, [*відумéрти*] Ж, [*відумéрщина*] «спадщина» Ж, [*змéрщина* Ж, *зумерщина* О] «тс.», [*змірáти*] «умирати, вимирати», *замéрти* «завмерти», *замирáти*, [*замірáйло*] «такий, що впадає в летаргічний сон, слабосила людина» Я, [*замірýха*] «жінка, що завмирає» Я, [*замрá*] «привид мерця; схожий на мерця» Ж, [*навмíр*] «невідкладно, дуже необхідно» Ж, [*на-умíр*] «тс.; до смерті, знищуюче» Ж, [*навмирýще*] «на вірну смерть» Ж, [*на-*

вмірýще] «на смерть», [*невмирáка*] «безсмертний (лицар)» Ж, [*невмірáйко*] «тс.», [*невмирýчий*] Ж, *невмирýщий*, *обмéрти* «знепритомніти; заціпеніти», [*помéр*] «смерть», [*померéтє*] «погибель; каліцтво від народження» Нед, [*помертлéнник*] «небіжчик», [*прúмерки*] «епідемія» Пі, [*умерлéць*] «мрець», [*умéрчик*] «тс.», [*умерлúни*] «смерть і пов'язані з нею народні обряди», *умирýщий* «смертний; умираючий; мрець», [*умірáчка*] «епідемія; смерть», [*умрéць*] «мрець»;— р. *мереть*, *умирáть*, бр. *мéрці*, др. *мьрѣти*, *мерети*, п. mrzeć, ч. *mříti*, слц. mriet', вл. mrěć, нл. mrěś, болг. *мра*, м. *мртвее* «мертвіє», схв. *мрéти*, слн. mrêti, стсл. **мрѣти**;— псл. *merti, mьrǫ «умирати, умираю», пов'язане чергуванням голосних з morъ «мор, епідемія»; — споріднене з лит. miřti «умирати», лтс. miřt, лат. morī «тс.», дінд. márati «помирає», гр. ἔμορτεν «помер», ав. mərəti- «смерть», гот. maurþr «убивство», двн. mord «тс.»; ie. *mer- «умирати».— Фасмер II 602; Преобр. I 526—527; Brückner 346—347; Machek ESJČ 382; Holub—Kop. 234; Schuster-Šewc 960; Младенов 305; Skok II 465—467; Bezlaj ESSJ II 200—201; Mikl. EW 190; Pokorny 735.— Пор. **мор, смерть.**

[**мерфе́лити**] «заплутувати (прядиво, волосся); розбивати; розкопувати; ворушити (солому); сіяти (про дрібний дощ); віяти (про хуртовину)» Ж, [*мерхвéлити*] «тс.» Ж, [*мер(е)фéлити*] «топтати, толочити; нищити; плутати; партачити» О, [*мерфій*] «розтріпана солома, мерва; добриво, гній» Ж; — очевидно, запозичення з молдавської і румунської мов, що на українському ґрунті зазнало впливу з боку слова *мéрва;* молд. *морфолú* «м'яти, бгати», рум. morfolí «тс.» вважається афективним утворенням.— СДЕЛМ 266; DLRM 515.— Пор. **ферфе́лити.**

[**мéрха**] «шкапа Ж, О; брудний віл; неохайний, брудний хлопець Ж; падло О», [*мéрга*] «худоба» О, [*мерóха*] «кобила» О, [*мúрха*] «шкапа» Ж, [*мúрхавка*] «тс.» Ж, [*мéрша́*] «падло; худоба Ж, О; свійська птиця Ко», [*мершáвиця*] (зоол.) мертвоїд, Silpha L.», [*мершáник*] «тс.; бик», [*мершáнка*] «корова», [*мершéник*] «віл» О, [*мершúна*] «худоба» О, [*мершíв'я* О, *мéршник* Ж] «тс.»; — п. mercha «шкапа; падло; зла жінка», marcha, [myrcha, marszyna] «тс.», ч. mrcha «падло», mršina «тс.», слц. mrcha «падло; шкапа», mršina «тс.», болг. *мъ́рша* «шкапа», м. *мрша* «падло; труп», схв. *мр̀ша* «падло», слн. mŕha «тс.»; — запозичено, можливо, через посередництво західнослов'янських мов, з німецької; нвн. Mähre «шкапа, кобила» (свн. merche «кобила») споріднене з данґл. miere, діcл. merr «тс.», дірл. marc «кінь»; на слов'янському ґрунті відбулося зближення з *мéрти* (пор. значення «падло»).— Шелудько 39; Brückner 322, 328; Machek ESJČ 379; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Bezlaj ESSJ II 201; Mikl. EW 190; Kluge—Mitzka 454, 463.— Пор. **мáрга, мúршавий.**

мéрхнути «меркнути, тьмяніти, гаснути», *мéрхти* «тс.», *мéрхлий;* — п. mierzchnąć «меркнути»;— очевидно, псл. *[mʲɽksnǫti], діалектне похідне утворення від *mʲɽk- «меркнути»; — паралельне лит. mìrksnis «моргання».— Brückner 333. — Див. ще **мéркнути.**

[**мéрча**[1]] «мжичка», [*мерчáчка*] «тс.», [*мерчúти*] «мрячити, мжичити» МСБГ, [*мерчíти* Ж, *мирчéти* МСБГ] «тс.»; — р. [*мрéчка*] «болото», [*меркосúть*] «мрячити»; — псл. *mʲɽkja «мжичка», *mʲɽkěti «мжичити», *mʲɽg- «тс.»; — лит. mẽřkti «мочити», miřkti «мокнути», лтс. mẽrkt «мочити»; ie. *mŗk- «основа з інфіксом -r-, похідна від *mok-/mak- «мокнути».— Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 602—603; Потебня РФВ 3, 99; Machek ESJČ 379; Trautmann 182.— Див. ще **мóкнути.**— Пор. **мéрга, морквá.**

[**мерчá**[2]] (зоол.) «морська свинка, кавія, Cavia Pall.» Ж, [*мирщáк, мірчáк*] «тс.» Ж; — результат видозміни деетимологізованих звукових форм [*морщá, морщáк*] «тс.», зближених з основами дієслів *морúти, мéрти;* зміна кореневого голосного могла бути підтримана також впливом з боку нім. Méerschwein «тс.».— Див. ще **морщá.**

мерчúнка — див. **марикáнка.**

мерщій «швидше, скоріше», [*мерщéнько*] (зменш.); — очевидно, форма ви-

щого ступеня від утраченого прислівника **мерско* «швидко, різко», пов'язаного з [*óмерснутися*] «помилитися, промахнутися», [*морськи́й*] «хльосткий, хвиський» (про гілки дерева), [*мóрскати*] «хльостати, бити», бр. [*намарскáцца*] «напрацьовуватися»; кореневе е замість очікуваного о могло бути викликане впливом на деетимологізоване слово з боку [*метчи́й*] «скоріше, швидше», форми вищого ступеня від *мéтко* «швидко, вправно», пов'язаного з *меткúй*.— Меркулова Этимология 1974, 60—61.— Див. ще **мóрскати, óмерснутися**.

мéрява — див. **мереніти**.

[**меря́вий**] «жорсткий, упертий; химерник, витівник О»; — слц. meraviet' «холонути, застигати» (про тіло), meravý «застиглий, заціпенілий»; — неясне.

мéса «католицька обідня; багатоголосий хоровий твір із супроводом органа»; — р. *мéсса*, бр. *мéса*, п. messa, ч. mše, слц. omša, вл. нл. mša, схв. *мȉса*, слн. máša, стсл. **мъша**; — запозичення з французької мови, у старослов'янській і деяких інших слов'янських мовах безпосередньо з латинської; фр. messe походить від лат. missa «тс.», пов'язаного з mittere «відпускати, звільняти», спорідненим з дангл. smittian «кидати, бити», свн. smizan «бити»; значення «обідня» розвинулось на основі виразу, який промовлявся після закінчення богослужіння: лат. ite, missa est (concio), букв. «ідіть, (зібрання) відпущено» чи «ідіть, (молитву) послано (до бога)».— CIC² 532; Brückner 347; Machek 312; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234; Dauzat 442; Kluge—Mitzka 474—475; Walde—Hofm. II 97—98.— Пор. **мша**.

месія «в іудейській релігії — надісланий богом визволитель єврейського народу», *месіáнізм*, *месіáнство*; — р. *мессúя*, бр. *месія*, др. *месия*, п. Mesjasz, ч. слц. mesiáš, болг. *месúя*, м. *месија*, схв. *мèсија*, слн. mesíja, стсл. **месиа**; — через посередництво старослов'янської мови запозичено в давньоруську з грецької; гр. μεσσίας «месія» походить від арам. mᵉšīḥā́ «помазаник», яке зводиться до гебр. māšīᵃḥ «помазаний», пов'язаного з māšáḥ «він помазав» прасемітського походження.— CIC² 532; Преобр. I 530; Kopaliński 623; Holub—Lyer 310—311; Lokotsch 114; Klein 969.

месмери́зм «антинаукове уявлення про випромінювання планетами особливої магнітної сили та про її лікувальний вплив на людей»; — р. *месмери́зм*, п. mesmeryzm, ч. mesmerismus, слц. mesmerizmus, слн. mesmerízem «тс.»; — термін походить від прізвища німецького лікаря Ф. А. Месмера (F. A. Mesmer, 1734—1815), який запропонував згадане уявлення.— Kopaliński 624; Holub—Lyer 311.

мéсник, *мéстний* — див. **мсти́ти**.

мéсти *(мету́)* СУМ, Ж, [*мітáти*] «мести», *метéли́ця* «хуртовина; вид танцю» СУМ, Ж, [*метéлюга*] «хуртовина О; кучугура снігу Корз», [*метéльник*] «вихор» Ж, [*метéльничка*] «замітальниця вулиць» Ж, [*метéльщик*] «замітальник вулиць» Ж, [*метíль*] «метелиця», *метíльник* «замітальник», [*метлá*] «мітла; комета», [*метли́ще*] «мітлище, держалко у мітли», [*мітáвка*] «невеликий віник» Ж, *мітéлка* «волоток очерету, проса; віник з таких волотків», *мітлá* «великий віник; [комета]», *мітли́ще* «держалко у мітли», *мітля́р* «той, хто робить і продає мітли», [*мітóвка*] «невеликий віник» Ж, [*мітóлка*] «тс.» Ж, [*міть*] «замет; заметіль» Ж, [*метлáстий*] «схожий на мітлу», *мітлáстий* «[тс.]; з великими мітелками», [*мітлáтий*] «тс.» Ж, *вимітáтися* «виходити, залишати приміщення», *вимітáльник*, [*вимітáч*] «вимітальник» Ж, [*змíтки*] «залишки борошна на млиновому камені», *замітáтися* «швидко вибігати, зникати», *зáмéт* «кучугура снігу; [заметіль Ж]», [*замéта*] «замет; заметіль», [*заметелю́га* Ж, *зáметь*] «тс.», *заметíль*, [*заметíльниця*] «заметіль», [*заметія*] «тс.; замет» Ж, [*замíт*] «замет», [*зáмíт*] «заметіль, хуртовина» Ж, [*замíтáвка*] «щітка для підлоги; лопата для жару», [*замíття*] (зб.) «кучугури снігу», [*зáміть*] «кучугура снігу; заметіль» Ж, *замéтистий*, *намéт* «замет снігу», [*омéт*] «двір, обійстя, тік» Ж, *обмéтиця* «рештки борошна, які обмітають з млинового каменя; борошняний пил, що осідає в млині», *підмітáльник*, *підмітáльний*, [*помели́ско*] «держалко у

помела» Нед, *помело́* «мітла; ганчірка для очищання димарів від сажі», [*помелю́ха*] «помело» Нед, [*поме́тиця*] «сміття» Нед, [*помітуха*] «вимітальниця»; — р. *мести́*, бр. *месці́*, др. *мести* «кидати», *метла* «віник», п. mieść «мести», ч. městi, слц. miest', вл. mjesć, нл. mjasć «тс.», полаб. metla «віник», болг. *мета́* «мести», м. *мете*, схв. *мѐсти*, слн. mêsti;— псл. mesti < *met-ti «мести, кидати, метати»; — споріднене з лит. mèsti «кидати», лтс. mest, можливо, також з лат. metere «косити, збирати», ірл. methel «група женців», сбрет. midiff «жну», лат. metīrī «міряти»; ie. *met- «кидати».— Фасмер II 611; Преобр. I 530—531; Горяев 208; Brückner 335—336; Machek ESJČ 361; Holub—Lyer 311; Holub—Kop. 221; Schuster-Šewc 926; БЕР III 763—765; Skok II 410—412; Bezlaj ESSJ II 179; Bern. II 40, 41; Mikl. EW 194; Trautmann 183—184; Fraenkel 442—443; Pokorny 703—704.— Пор. **мета́ти.**

[**мет**] «мить, момент», [*меть*] «тс.» Ж; — очевидно, етимологічно тотожне слову [*мет*] «кидок, змах», пов'язаному з *мета́ти*; можливо, було підтримане впливом з боку *мент* «момент».— Див. ще **мета́ти.**— Пор. **мить.**

ме́та[1] «ціль» СУМ, Ж; — р. [*мета́*], бр. *мэ́та*, п. ч. слц. meta «тс.», м. *мета* «мішень», схв. *ме́та* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. mēta «ціль, межа; фініш, старт (початковий і кінцевий стовпи на іподромі)» споріднене з лит. miẽtas «кіл, жердина», лтс. mìets «тс.», дінд. methíḥ (methī́) «стовп, кіл».— Горяев 222; Sł. wyr. obcych 468; Machek ESJČ 361; Holub—Lyer 311; Holub—Kop. 221; Bern II 39; Mikl. EW 196; Walde—Hofm. II 80—81.

[**ме́та**[2]] «край земельної ділянки, поля» (у виразі [*граничити мета о мету*]) О, [*ме́ти*] «місце на кінці ораного поля, де плуг викидає скибу» О, [*ме́тла*] «суголовок, межа, дорога між двома полями» Ж, [*ме́тлиско, ме́тлище*] «тс.» Ж, [*ме́тло*] «місце, зручне для полювання»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане як з *мета́ти* «кидати, викидати» (орану землю при закінченні скиби), так і з *ме́та* «ціль», давніше також «закінчення, фініш» (з лат.).

метаболі́зм «обмін речовин в організмі», *метаболі́чний;* — р. *метаболи́зм*, бр. *метабалі́зм*, п. metabolizm, ч. metabolismus, слц. metabolizmus, болг. *метаболи́зъм*, слн. metabolízem; — інтернаціональний біологічний термін (пор. нім. Metabolísmus, фр. métabolisme, англ. metabolism «тс.»), джерелом якого є гр. μεταβολή «зміна, перетворення», пов'язане з μεταβάλλειν «змінювати», утвореним за допомогою префікса μετα- «серед, шляхом, пере-, після», можливо, спорідненого з псл. *medja «межа», укр. *межа́*, *між*, від дієслова βάλλω «кидаю, ударяю; гоню».— CIC[2] 532; Koraliński 624; Holub—Lyer 311; Klein 970.— Див. ще **бал**[1], **межа́.**— Пор. **гіпе́рбола, пара́бола.**

мета́л, [*металі́на*] (зб.) «метал» Ж, *металіза́ція, металі́ст, метале́вий, металі́чний, металізува́ти, неметали́* (хім.); — р. *мета́лл*, бр. болг. м. *мета́л*, п. вл. нл. metal, ч. metalický «металічний», слц. слн. metál, схв. *мѐтāл;* — через посередництво західноєвропейських мов (н. Metáll, фр. métal) запозичено з латинської; лат. metallum «метал; мінерал; рудник» походить від гр. μέταλλον «рудник», пов'язаного з μεταλλεύω «видобуваю з землі, викопую», очевидно, запозиченого технічного виразу невідомого походження.— CIC[2] 532; Акуленко 140; Фасмер II 609; КЭСРЯ 264; Преобр. I 531; Горяев 208; Holub—Lyer 311; БЕР III 765; Младенов 295; Frisk II 216—217;Klein 970.

[**мета́лец**] «казковий змій, який, беручи хвіст у рот, котиться колесом і свистить перед дощем»; — неясне; може бути зіставлене з р. [*мета́ть*] «швидко долати значні відстані» (про коня), етимологічно тотожним з *мета́ть* «кидати», укр. *мета́ти*, або з **р.** *мета́ть* «плести; в'язати», очевидно, пов'язаним з *мота́ть* «махати; намотувати», укр. *мота́ти* «тс.».

металу́рг, *металу́ргія, металу́ргійний, металургі́чний;* — **р.** *металлу́рг*, бр. болг. *металу́рг*, п. metalurg, ч. metalurgie, слц. metalurgia, вл. metalurg, м. *металургија*, схв. *металу́ргија*, слн. metalúrg; — через західноєвропейські мови (нім. Metallúrg, Metallurgíe, фр.

métallurgie, англ. metallurgy) запозичено з середньолатинської; слат. metallurgia походить від гр. μεταλλουργός «рудокоп, металіст», що складається з основ іменників μέταλλον «рудник» і ἔργον «діло, робота».— CIC² 533; КЭСРЯ 264; Kopaliński 625; Holub—Lyer 311; БЕР III 766; Klein 970.— Див. ще **енéргія, метáл.**

метаморфо́за «перетворення, перехід в іншу форму», *метаморфі́зм* (геол.) «перетворення гірських порід», *метаморфі́чний* (геол.); — р. болг. м. схв. *метаморфо́за*, бр. *метамарфо́за*, п. вл. metamorfoza, ч. слц. слн. metamorfóza;— через посередництво західноєвропейських мов (нім. Metamorphóse, фр. métamorphose, англ. metamorphose) запозичено з латинської; лат. metamorphōsis «зміна, перетворення» походить від гр. μεταμόρφωσις «тс.», пов'язаного з μεταμορφοῦν «перетворювати», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова μορφοῦν «формувати», похідного від іменника μορφή «образ, форма».— CIC² 533—534; Kopaliński 625; Holub—Lyer 611; БЕР III 766; Klein 971.— Див. ще **метаболі́зм, морфе́ма.**

метáн «безбарвний газ, найпростіша сполука вуглецю з воднем»; — р. бр. болг. м. *метáн*, п. вл. metan, ч. metan, methan, слц. слн. metán, схв. *мèтān;* — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. méthane утворено з méthylène (méthyle) «метилен (метил)».— CIC² 534; Sł. wyr. obcych 470; Holub—Lyer 311; БЕР III 766; Dauzat 473.— Див. ще **мети́л.**

[**мета́ритися**] «метушитися»;—результат контамінації семантично близьких *мета́тися* і *мита́ритися.*— Див. ще **мета́ти, мита́рити.**

метастáз (мед.) «перенесення хвороботворних елементів у іншу частину організму», *метастати́чний*, *метастазува́ти;*— р. бр. *метастáз*, п. вл. metastaza, ч. слц. слн. metastáza, болг. схв. *метастáза;* — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Metastáse, фр. métastase, англ. metastasis через пізньолат. metastasis «тс.» запозичено з грецької мови; гр. μετάστασις «переміщення» є похідним від дієслова μεθιστάναι «переміщувати, переносити», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова ἱστάναι «ставити», спорідненого з лат. stāre «стояти», псл. stati, укр. *стáти.*— CIC² 534; Kopaliński 625; Holub—Lyer 311; Klein 971.— Див. ще **метаболі́зм, стáти.**

метатéза «перестановка звуків у середині слова»; — р. болг. м. схв. *метатéза*, бр. *метатэ́за*, п. вл. metateza, ч. metathese, слц. слн. metatéza; — інтернаціональний термін (пор. нім. Metathése, фр. métathèse, англ. metathesis «тс.») грецького походження; гр. μετάθεσις «зміна положення» є похідним від дієслова μετατιθέναι «переміщувати», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова τιθέναι «ставити».— CIC² 534; Kopaliński 625; Holub—Lyer 312; БЕР III 766; Klein 971; Dauzat 472.— Див. ще **метаболі́зм, тéза.**

мета́ти «кидати, викидати; народжувати (про деяких тварин); [наливати]», *мета́тися* «кидатися; хитатися; розвіватися; [тріпотіти Ж]», *метну́ти*, [*мет*] «кидок, змах; постріл» Ж, [*мéта*] «вид гри в м'яча; вид дитячої гри Пі», [*мета́вка*] «катапульта Ж; палиця для метання камінців МСБГ», [*мéтало*] «м'яч» О, *мета́льник*, [*метани́на*] «метушіння», [*мéтанка*] «палиця для метання камінців» МСБГ, [*мета́чка*] «тс.» тж, [*мета́ч*] «залізні вила» Л, Ник, *мета́льний*, *мети́й* «швидкий, вправний; кмітливий; влучний», [*мéтний*] «метальний» Ж, [*мі́тки́й*] «меткий» Ж, [*метчи́й*] «скоріше», [*вмі́тувати*] «вкидати» Ж, [*ви́мі́т*] «викид» Ж, [*ви́мі́тка*] «привид, що, нібито, примушує носити себе від села до села», [*відмéт*] «зворотний удар» Ж, [*відмі́ток*] «вузька грядка на краю ниви» Ж, [*заметли́тися*] «заметатися, заметушитися» Я, [*замéт*] «горизонтальні колоди в стіні будівлі», [*замі́т*] «тс.», [*земетня́*] «колотнеча» Ж, [*за́мі́т*] «закид, докір» Ж, [*за́мі́тник*] «стовбур дерева для паркана або кладки стіни», [*замі́ть*] (зб.) «стовбури дерева в стіні», *намéт* «палатка», [*намі́т*] «тс.», *на́мі́тка* «покривало наверх головного убору; тонка прозора тканина; [накидка Ж]», [*намі́тчи́на*] «намітка (поганенька)», *намі́тча́ний*, *омéт(а)* «пола; край

одягу», [*о́мет*ь] «легкий сніг на деревах» Ник, *обме́т* «велика сітка для лову звірів, риби», [*обме́тиця*] «вид вишивки», [*обмі́тка*] «тс.», [*о́бмі*ть] «бистрина або вир із швидкою течією», [*перемі́тувати*] «перекидати, міняти» Нед, *перемет* «рибальський пристрій; [перешкода]», [*перемі́т*] «двічі перероваий пар Нед; пропуск, отвір Нед; помилка при накладанні ниток на снувалку», [*пере́мітка*] «кладочка; намітка», [*перемі́ть*] «перемет», [*пере́мі*ть] «мотуз» Нед, [*перемітни́й*] «різноманітний» Нед, [*підметча́*] «підкидьок» Нед, [*підмітча́*] «тс.» Нед, [*пометáти*] «передчасно народити» Нед, [*по́ме́т*] «кидання, розкид; купка ще не пов'язаного в снопи хліба; розставлені в рядок снопи ЛЧерк; порух Нед; пташине гніздо з яйцями Нед; кладка яєць Нед», [*помі́т*] «розставлені в рядок снопи» ЛЧерк, [*по́мі*ть] «купки ще не пов'язаного в снопи хліба; пташине гніздо з яйцями Нед; кладка яєць Нед», [*при́мет*] «ловіння риби за допомогою загати з каменю» Нед, [*промі́тувати*] «розвішувати (шкуру)», [*про́мі*т] «розбитний, бідовий хлопець», [*про́мі*ти] «північне сяйво» Нед, [*про́мітка*] «хустина» ВеБ, [*прометни́й*] «моторний, розбитний», [*промітни́й*] «тс.», [*розмі́тувати*] «розкидати» Нед; — р. *мета́ть*, бр. *мятну́ць*, др. *метати*, п. miotać, ч. metat(i), слн. metat', вл. mjetać, нл. mjataś, болг. *ме́тна*, м. *мета*, схв. *мѐтати*, слн. metáti, стсл. **метати**; — псл. metati, пов'язане з mesti (<*met-ti) «мести», motati «мотати»; — споріднене з лит. mèsti, metù «кидати», лтс. mest «тс.», прус. metis «кидок, метання»; ie. *met- (mē-) «міряти; кидати».— Фасмер II 614; Преобр. I 531—532; Brückner 335—336; Machek ESJČ 361; Holub—Kop. 221; Schuster-Šewc 926—927; Младенов 295; Skok II 410—412; Bezlaj ESSJ II 179; Bern. II 40; Trautmann 183; Fraenkel 442—443; Эндзелин Избр. тр. IV 2, 260; Pokorny 703—704.— Пор. **мести́, мота́ти.**

метафі́зика «спосіб мислення і метод пізнання, що розглядає явища ізольовано, статично, а не в їх розвитку і взаємозв'язках», *метафі́зик;* — р. болг. *метафи́зика*, бр. *метафізіка*, п. metafizyka, ч. слц. metafysika, вл. metafyzika, м. *метафизика*, схв. *метафѝзика*, слн. metafízika; — запозичення з латинської мови; слат. metaphysica утворено на основі грецького виразу μετὰ τα φυσικά «після фізики»; так було названо бібліотекарем Андроніком Родоським у I ст. до н. е. книгу Арістотеля про «перші роди сущого», яку сам Арістотель називав «першою філософією», «наукою про божество» або просто «мудрістю».— CIC² 534; Фасмер II 609; Философская энциклопедия III 1964, 402; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 624; Holub—Lyer 311; Klein 971.— Див. ще **метаболі́зм, фі́зика.**

мета́фора, *метафориза́ція*, *метафори́чний;* — р. болг. м. *мета́фора*, бр. *мета́фара*, п. ч. слц. metafora, вл. metafer, схв. *мета̀фора*, слн. metáfora; — запозичення з середньолатинської мови; слат. metaphora походить від гр. μεταφορά «метафора; переміщення», пов'язаного з дієсловом μεταφέρω «переношу, переміщую», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова φέρω «несу», спорідненого з лат. fero «тс.», дінд. bhárati «несе», псл. berǫ «беру», укр. *беру́, бра́ти.*— CIC² 534; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 625; Holub—Lyer 311; БЕР III 766; Frisk II 1003—1005.— Див. ще **бра́ти, метаболі́зм.**

мете́лик (ент.) «Papilio», [*мете́лица*] «личинка комара дзвінця, Chironomus plumosus L.» Дейн, [*мете́лиця*] «вощинна міль; білий жучок у землі, якого використовують для ловіння риби Дейн», [*мете́лі*] «дикі бджоли» Ж, [*мете́лок*] «метелик» О, [*мете́ль*] «білий жучок, якого використовують для ловіння риби» Дейн, [*мети́ль*] «тс.» Дейн, [*мети́ль*] «тс. Дейн; пильщик плодовий яблуневий, Hoplocampa testitudinea Klug Дейн; метелик», [*метильга́*] «одноденка звичайна, Ephemera vulgata L.» Дейн, [*метля́к*] «метелик» Дейн, [*матило́к, мати́ль*] «тс.» Дейн, [*матильга*] «комаха ряду волохокрилих, Trichoptera; метелик з родини нічниць (совкових), Noctuidae» Дейн, [*мотáлька*] «метелик» Ж, [*мотельо́к* О, *мотиле́ць* ВеНЗн, Дейн, *мотиля* ВеЗа, *мотиля́к, моти́ль,*

моти́льо́к Ж, О, *моті́ль* Ж, *муталиця* ВеНЗн, *мута́ль* Ж, *мута́лька* Ж, *му́тель* Дз, *му́тиль* Ме, *мути́ль* Ж, *му́тлик* Ме] «тс.», [*моти́ль*] «личинка комара дзвінця» Дейн, [*заметли́читися*] «мати в собі вощинну міль» (про вулик), [*замотили́читися*] «тс.»; — р. *мотыль* «метелик», [*метелёк, мете́лик*] «тс.», [*метельки*] «крилаті черв'ячки, що нападають на все мокре і брудне», [*мотыль*] «черв'як, що заводиться в голові вівці; черв'як, що заводиться у вуликах», бр. *матыль* «метелик», п. motyl «тс.», motylica (хвороба овець), ч. motýl «метелик», [motolice, motel, matoul], слц. motyľ', [motúľ', metúľ'], вл. mjetel, нл. mjatel «тс.», болг. *мети́л* «паразит, що розвивається в печінці овець; спричинювана ним овеча хвороба», м. *метил* «тс.», схв. *мѐтиљ* «тс.; [метелик]», слн. metúlj «метелик», [motúlj] «тс.», metílj «[тс.]; овечий паразит»; — псл. motyl̓, metyl̓ «жук, метелик, що заводиться у бруді, гною», похідне від mot- (met-) «гній, покидьки» (пор. р. *помёт* «тваринний послід», стсл. **мотыло** «гній»), пов'язаного з metatí «кидати»; в кінці праслов'янського періоду назва метелика була вторинно зближена з дієсловами metati sę «метатися», motati sę «мотатися» (за характером літання); безпосереднє виведення псл. metel̓ (motyl̓) «метелик» від metati (motati) (КЭСРЯ 273; Schuster-Šewc 927—928; БЕР III 768; Skok II 416—417; Bern. II 42) менш обгрунтоване.— Фасмер II 665; Преобр. I 561—562; Brückner 345; Bezlaj ESSJ II 181; Mikl. EW 194.— Див. ще **мета́ти.**— Пор. **мете́лиця**[1].

[**мете́лиця**[1]] «вертіж (хвороба овець)», [*мате́лиця*] «тс.» Ва, [*метени́ця*] «тс.; вощинна міль», [*моти́ли́ця*] «тс.» Г, Ж; — р. [*мотыль*] «черв'як, що заводиться в голові вівці; глист у печінці вівці», бр. *матыліца* «вертіж», п. motylica, ч. motylice, motolice «тс.», нл. mjatelica «глист», болг. *мети́л* «хвороба овець», м. *метил*, схв. *мѐтиљ*, слн. metílj «тс.»; — псл. motylica «хвороба овець», похідне від motyl̓ «личинка метелика-гнойовика; паразит, який викликає хворобу овець; метелик»; в результаті деетимологізації зазнало вторинного зближення з motati sę (metati sę) «мотатися (вертітися)». — Brückner 345; Bezlaj ESSJ II 181.— Див. ще **мете́лик.**

мете́лиця[2]— див. **ме́сти́.**

метелиця[3], *метелишник, метелка, мете́лочки* — див. **мітли́ця.**

[**метельга́ти**] «іти, теліпаючись» Сизько; — очевидно, результат контамінації слів *метля́ти(ся)* і *шкутильга́ти* (див.).

метени́ця — див. **мете́лиця**[1].

метео́р «спалах в атмосфері внаслідок згорання космічного тіла», *метеори́т* «тверде тіло космічного походження», *метеори́тика* «наука про метеорити», *метеори́тний, метеори́чний;* — р. болг. м. *метеор*, бр. *метэ́ор*, п. ч. слц. вл. meteor, схв. *мѐтеор*, слн. meteór; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. météore, нім. Meteór через слат. meteora «метеор» зводяться до гр. μετέωρος «високий, піднятий вгору, небесний», пов'язаного з дієсловом μεταίρω «переношу», що складається з префікса μετα- «пере-» і етимологічно неясного дієслова ἀίρω (ἀείρω) «підіймаю».— CIC[2] 535; Фасмер II 610; Карпенко Назв. звездн. неба 143; Kopaliński 625—626; Holub—Lyer 312; БЕР III 767; Dauzat 473; Frisk I 23.— Див. ще **метаболі́зм.**

метеороло́гія «наука про атмосферу», *метеоро́лог, метеорологі́чний;* — р. болг. *метеороло́гия*, бр. *метэаралёгія*, п. meteorologia, ч. meteorologie, слц. meteorológia, вл. meteorologija, м. *метеорологија*, схв. *метеоролѐгија*, слн. meteorológija; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. Meteorologíe, фр. météorologie, англ. meteorology) запозичено з грецької; гр. μετεωρολογία «наука про небесні явища» складається з основ прикметника μετέωρος «небесний» та іменника λόγος «слово, (наукове) пояснення».— CIC[2] 535; Kopaliński 625—626; Holub—Lyer 312; БЕР III 767; Dauzat 473; Klein 972—973.— Див. ще **ло́гіка, метео́р.**

[**мете́ць**] «швидкий; майстер, мастак»; — результат деетимологізації слова *мите́ць* і зближення його з *метки́й* «жвавий, швидкий».— Див. ще **мите́ць.**

метикува́ти, *метико́ваний, метикува́тий* — див. **медита́ція.**

мети́л (хім.) «група атомів, що складається з одного атома вуглецю і трьох водню», *метиле́н;* — р. болг. м. *мети́л*, бр. *мет́ыл*, п. ч. слц. metyl, схв. *мѐтӣл*, слн. metíl; — запозичення з французької мови; фр. méthyle утворено з гр. μέθυ «вино, брага», спорідненого з дінд. mádhu «мед», лит. medùs, псл. medъ «тс.», укр. *мед*, і ὕλη «речовина, матеріал; осад» неясного походження.— CIC² 535; Kopaliński 628; Holub—Lyer 312; Dauzat 473; Frisk II 191—192.— Див. ще **мед.**— Пор. **мета́н.**

мети́с «тварина або рослина, виведена шляхом міжпородного схрещення; нащадок від шлюбу між представниками різних рас», *метиза́ція* «міжпородне схрещення»; — р. болг. *мети́с*, бр. *мет́ыс*, п. metys, ч. слц. mestic, схв. *мести́ци* (мн.), слн. mestíc; — запозичення з французької мови; фр. métis через посередництво іспанської мови (ісп. mestizo) зводиться до слат. *mixticius «змішаний», похідного від лат. mixtus «тс.», пов'язаного з miscеo «змішую», спорідненим з двн. miscan «мішати», нвн. mischen, гр. μειγνύναι, μιγνύναι «тс.», лит. miẽšti «розводити, розмішувати», псл. měsiti, měšati, укр. *міси́ти*, *мі́шати*.— CIC² 536; Фасмер II 610; Kopaliński 628; Holub—Lyer 311; БЕР III 769; Dauzat 473; Walde—Hofm. II 95—96.— Див. ще **міси́ти, мі́шати.**— Пор. **мі́ксер, мікту́ра.**

[мети́ж] «сум'яття»; — р. *мяте́ж*, «бунт, заколот», бр. *мяцеж*, др. *мятежь*, болг. *мяте́ж*, м. *метеж*, схв. *ме́тёж*, слн. métež «тс.», стсл. **мѧтєжь** «сум'яття, хвилювання»; — псл. mętežь «тс.», пов'язане з męsti < *męt-ti «мутити, бентежити», mǫtiti «мутити».— Фасмер III 31; Bern. II 44.— Див. ще **мути́ти, сум'я́ття.**— Пор. **м'я́теж.**

[мети́ль[1]**]** «назва карбованця, якого дарують молодим на весіллі»; — р. [*мета́ть*] «дарувати гроші нареченій перед весіллям»; — пов'язане з *мета́ти* в якомусь специфічному значенні.— Див. ще **мета́ти.**

мети́ль[2], *мети́льник* — див. **ме́сти́.**

мети́ль[3]— див. **мете́лик.**

[мети́с] (іхт.) «дикий короп, сазан, Cyprinus carpio L.; карась срібний, Carassius gibelio Bloch» Дейн, [*ми́тус*] «дикий короп, сазан» Дейн; — неясне; можливо, результат видозміни назв [*мéнту́с*] «минь», [*ми́нтус*] «тс.» (пор.).

ме́тка «низка, ряд; зграя; [громада; компанія; купка Ж]»; — очевидно, пов'язане з *мета́ти*, первісно як «щось наметане, накидане».— Bern. II 41.— Див. ще **мета́ти.**

метки́й — див. **мета́ти.**

метла́[1], *метла́стий*, *метли́ще* — див. **ме́сти́.**

ме́тла[2], *ме́тлиско*, *ме́тлище* — див. **ме́та**[2].

метли́ця, *метлю́г*, *метлю́к* — див. **мітли́ця.**

метля́ти «гойдати (про вітер, бурю і т. п.); часто міняти напрям руху», *ма́тля́ти* «тс.; теліпати; [робити щось непотрібне О]», *метля́тися* «розвіватися; метатися, [теліпатися]», *матля́тися* «тс.», [*матня́тися*] «тс.; тинятися Ж», [*матлю́кати*] «махати (хвостом)» ВеНЗн, *метеля́ти* «гойдати», [*метеллюга́ти*] «виляти, викручуватися», [*ма́тланка*] (у виразі [*м-ки дати*] «полупцювати, потріпати за волосся»), [*ма́тня́*] «метушня, сум'яття» Ж; — р. [*метли́ть*] «мотатися туди й сюди», [*метлеси́ть*] «мелькати, мигтіти», бр. *матля́ць* «мотати; махати», п. [matlać] «плутати, змішувати», ч. matlat se «копирсатися», слц. [matlat'] «махати», схв. [*матљѐхати*] «незграбно рухатися; махати, розмахувати»; — афективні утворення, пов'язані з *мета́ти*, *мота́ти;* основи на *мат-* пов'язуються також (Machek ESJČ 355; Holub—Кор. 218) з псл. męt-/mǫt- (укр. *муть*).— Brückner 325.— Див. ще **мета́ти, мота́ти.**

ме́то «шум, галас»; — неясне.

ме́тод, *мето́да*, *мето́дика*, *методи́зм*, *методи́ст*, *методи́чний;* — р. м. *ме́тод*, бр. *ме́тад*, п. ч. вл. нл. metoda, слц. слн. metóda, болг. *ме́то́д*, схв. *ме́тӧд;*— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Methóde, англ. method через фр. méthode походять від лат. methodus «прийом, спосіб, метод», яке зводиться до гр. μέθοδος «шлях, дослідження, метод», що складається з префікса μετα- «пере-, про-, по-» та іменника ὁδός «шлях, дорога; спосіб, метод».— CIC²

536; Фасмер II 610; Kopaliński 626; Holub—Lyer 312; Dauzat 473; Klein 973.— Див. ще **като́д, метаболі́зм, хід.**

методоло́гія, *методо́лог, методологі́чний;* — р. болг. *методоло́гия*, бр. *метадало́гія*, п. metodologia, ч. metodologie, слц. metodológia, вл. metodologija, м. *методологија*, схв. *методо̀логија*, слн. metodológija; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Methodologie, фр. méthodologie, англ. methodology утворено з основи гр. μέθοδος «шлях дослідження, метод» і компонента -λογία за аналогією до назв наук типу гр. φιλολογία «філологія».— CIC² 536; ТСБМ III 141; Kopaliński 626; БЕР III 771; Klein 973.— Див. ще **геоло́гія, ло́гіка, ме́тод.**

метоні́мія «перенесення назви одного поняття на інше, що перебуває з ним у певному зв'язку», *метонімічний;* — р. болг. *метони́мия*, бр. *метані́мія*, п. metonimia, ч. metonymie, слц. metonymia, вл. metonymija, м. *метонимија*, схв. *метонѝмија*, слн. metonímija; — через посередництво західноєвропейських і латинської мов (нім. Metonymie, фр. metonymie, англ. metonymy, лат. metōnymia) запозичено з грецької; — гр. μετωνυμία «тс.» складається з префікса μετα- «між, за, після, пере-» і основи іменника ὄνυμα — діалектної форми до ὄνομα «ім'я, назва», спорідненого з лат. nōmen, псл. imę, укр. *ім'я* «тс.».— CIC² 536; Kopaliński 626; Holub—Lyer 312; БЕР III 771; Klein 974; Frisk II 396—397.— Див. ще **метаболі́зм, ім'я.**

мето́шити — див. **метуши́тися.**

метр[1] «одиниця довжини метричної системи мір», *метра́ж, метрі́вка* «лінійка або стрічка довжиною в метр; метровий кусок дошки, дерева», *метри́чний*;— р. бр. *метр*, п. ч. metr, слц. вл. нл. meter, болг. *ме́тър*, м. *метро, метар*, схв. *мѐтар*, слн. méter; — запозичення з французької мови; фр. mètre походить від гр. μέτρον «міра», спорідненого з дінд. mātrā «тс.», mitáḥ «розмірений, точний», лат. mētior «міряю», дангл. mǣd «міра», псл. měra, укр. *мі́ра.*— CIC² 537; Фасмер II 611; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; БЕР III 772; Dauzat 473; Gamillscheg 618; Frisk II 220—221; Walde—Hofm. II 81—82.— Пор. **мі́ра.**

метр[2] «віршовий розмір», *ме́трика, метри́чний;* — р. бр. *метр*, п. metr, metrum, ч. слц. metrum, болг. *ме́тър, ме́трум*, схв. *мѐтар, мѐтар*, слн. métrum; — запозичення з французької мови; фр. mètre «тс.» походить як запозичення від лат. metrum «тс.; міра», що зводиться до гр. μέτρον «міра».— CIC² 537; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; Dauzat 473; Gamillscheg 618.— Див. ще **метр**[1].

метр[3] «учитель»; — р. бр. *метр*, п. metr «тс.», ч. metr (експрес.) «дока, розумна людина, знавець своєї справи»; — запозичення з французької мови; фр. maître «учитель» походить від лат. magister «керівник, учитель».— CIC² 537; Kopaliński 627; Brückner 318; Sł. wyr. obcych 571; Machek ESJČ 361; Holub—Lyer 312.— Див. ще **магі́стр.**— Пор. **ма́йстер.**

ме́трика «свідоцтво про народження», *метри́чний,* [*метрика́льний*] Ж; — р. болг. м. *ме́трика*, бр. *ме́трыка*, п. metryka, ч. слц. вл. metrika, слн. métrika; — через посередництво польської і, можливо, німецької мов (нім. Matrikel «відкритий список») запозичено з латинської; лат. mātrīcula «тс.» пов'язане з mātrix «тс.», похідним від māter «мати», спорідненого з гр. μήτηρ, дінд. mātar, двн. muoter, псл. mati, укр. *мáти* «тс.». — CIC² 537; Фасмер II 611; Преобр. I 532; Kopaliński 627—628; Holub—Lyer 306; Kluge—Mitzka 324; Walde—Hofm. II 49—50.— Див. ще **мáти**[1].— Пор. **матри́кул, ма́триця.**

метро́;— р. бр. болг. м. *метро́*, п. ч. слц. вл. слн. metro, схв. *мѐтро;*— запозичення з французької мови; фр. métro «тс.» є результатом скорочення слова métropolitain «метрополітен».— CIC² 537; Фасмер II 611; СИС 430; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; БЕР III 772.— Див. ще **метрополіте́н.**

метроло́гія «наука про міри та ваги», *метро́лог, метрологі́чний;* — р. болг. *метроло́гия*, бр. *метралогія*, п. metrologia, вл. metrologija, схв. *метрологија*, слн. metrológija; — інтернаціональний науковий термін (нім. Metrologie, фр.

métrologie, англ. metrology), утворений на основі грецьких слів μέτρον «міра» і λόγος «наука, слово».— CIC² 537; Kopaliński 627; РЧДБЕ 449; Klein 974.— Див. ще **ло́гіка, метр**[1].

метроно́м «прилад з маятником, що визначає звуковими сигналами рівні короткі проміжки часу»; — р. болг. м. *метроно́м*, бр. *метрано́м*, п. ч. слц. metronom, схв. *метро̀ном*, слн. metronóm; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Metronóm, фр. métronome, англ. metronome утворено з основ гр. μέτρον «міра» і νόμος «закон».— CIC² 537; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; РЧДБЕ 449; Dauzat 473; Klein 974.— Див. ще **автоно́мія, метр**[1].

метрополіте́н «міська підземна залізниця», *метрополіте́нівець;* — р. болг. *метрополите́н*, бр. *метрапалітэ́н*, п. metropolitain;— запозичення з французької мови; фр. métropolitain «метрополітен» (первісно «такий, що є в головному столичному місті») походить від лат. mētropolitānus «тс.», утвореного від mētropolis «головне місто, столиця», яке зводиться до гр. μητρόπολις «місто-держава».— CIC² 537; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; Dauzat 473.— Див. ще **метропо́лія.**

метропо́лія «імперіалістична держава, що володіє колоніями; столиця; у стародавній Греції — держава-місто»; — р. болг. *метропо́лия*, бр. *метрапо́лія*, п. metropolia, ч. metropol, слц. metropola, м. *метропола*, схв. *метро̀пола*, слн. metrópola; — через посередництво західноєвропейських і латинської мов (нім. Metropóle, фр. métropole, лат. mētropolis) запозичено з грецької; гр. μητρόπολις «місто-держава» складається з основ іменників μήτηρ «мати», спорідненого з лат. māter «тс.», псл. mati, укр. *ма́ти*, і πόλις «місто», що зіставляється з дінд. pūr «містечко», лит. pilìs «замок», лтс. pils «тс.».— CIC² 537—538; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; БЕР III 772; Dauzat 473.— Див. ще **ма́ти**[1].— Пор. **по́ліс, полі́тика.**

[**метру́га**] «мука, клопіт; важка праця» Ж, [*метри́жа, мітро́га, мітру́га*] «тс.» Ж, [*метру́жити*] «стомлювати» Ж, [*митро́жити*] «скупитися, скнарувати; без потреби затримувати» ВеБ, [*мотро́жити*] «псувати, нищити» О, [*мотро́шити*] «бити» О, [*перемитро́жити*] «перебабрати, перемішати, потовкти» (Ме); — п. mitręga «гаяння часу, морока; марудна робота; марудник», mitrężyć «гаяти (час)», ч. [mitražit] «тс.» (з п.), слц. [mítor] «сум'яття; суміш», [mítoriť] «викликати сум'яття», [mitrha] «шкапа; сільський віз»; — не зовсім ясне; виводиться від псл. mitr- як суфіксальної основи, пов'язаної з псл. mitu «попеременно», mitusь «навхрест; головами чи вершками в різні кінці» (Brückner 338—339; Machek ESJČ 366), або від свн. mitterunge «посередництво, сприяння» (Matzenauer LF 10, 326; Bern. II 63; SW II 1002); очевидно, зазнало семантичного зближення з фонетично близьким псл. metusiti, укр. *метуши́тися.*— Пор. **змитря́жити, ментре́га, метуши́тися, ми́тусь.**

метуши́тися «безладно рухатися, поспішати», [*мето́шити*] «нівечити, топтати, м'яти (городину)» МСБГ, *метушня́, метушли́вий*, [*заметуша́ти*] «зам'яти (справу)», [*заметушня́*] «метушня», [*перемету́шити*] «перебабрати, перемішати, потовкти» Нед; — р. [*метуси́ть*] «метушитися», [*метуши́ться*] «тс.», [*матоши́ть*] «турбувати», [*матуси́ть*] «метушитися», [*мотуси́ть*] «тс.», [*матуси́ться*] «повільно, неохоче щось робити; ходити, то беручись за роботу, то кидаючи її; метушитися», [*мотуси́ться, матыши́ться*] «тс.», [*митуси́ть*] «перемішувати, тасувати, змішувати; перебирати; спантеличувати, плутати», [*митуса́*] «переступання з ноги на ногу; той, хто спантеличує, плутає», [*ме́тусь*] «незгода, розбрат», бр. *мітусі́ца* «метушитися; метатися; мигтіти перед очима», [*мітуси́ць*] «мутити; розбурхувати; мішати, порушувати порядок; тривожити, спантеличувати», ч. [*metešiti* (*metošiti*)] «швидко бігти», слц. [mitúchat'] «викликати замішання; бентежити», слн. [metošiti] «швидко бігти»; — псл. metos-/metus-/motux-, очевидно, похідне (формально не ясне) утворення від кореня met-/mot- (пор. *мота́ти*), без афіксної паралелі до męt-/mǫt- «мутити, змішувати, вносити сум'яття»; форма похідної основи могла зазнати впливу з боку

псл. mitusь «навхрест, головами чи вершками в різні кінці», хоча беззастережне пов'язання обох утворень (Brückner 339) позбавлене достатніх підстав; необгрунтоване пряме зіставлення з *мести́*, *метáти* (Фасмер II 611; Преобр. I 531; Bern. II 40).— Фасмер II 582; Варбот ZfSl 1979/1, 152—153; Machek ESJČ 354.— Див. ще **мотáти.**— Пор. **метрýга, мотошáти, муть.**

[**метýшка**] «прилад для змотування ниток у клубок» Сизько; — очевидно, результат контамінації слів *витýшка* «тс.» і *мотáти;* пор. р. [*мотýшка*] «котушка з нитками; мотовило».— Див. ще **вúти**[1], **мотáти.**

меть — див. **мет.**

Мефóдій (чоловіче ім'я), [*Махтóд, Мехéд, Мехтóд, Нахтóд, Нехтóд, Хтодь*], ст. *Мефтод* (1458), *Меѳóдій* «наученъ хитрости, в коротцѣ оучачій» (1627); — р. *Мефóдий*, бр. *Мяфóдзій*, др. *Меѳодий*, п. Metody, ч. Metodě-j, слц. вл. Metod, болг. *Метóди(й)*, м. *Методија*, схв. *Методије*, слн. Metód, стсл. **Меѳодии, Методии, Мефедии;**— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μεθόδιος пов'язане з μέθοδος «шлях дослідження», μεθοδεύω «висліджую, простежую, розшукую». — Вл. імена 67; Беринда 222; Фасмер II 612; Knappová 127; БЕР III 771.— Див. ще **мéтод.**

* **механíка**, *механізáтор, механізáція, механізм, механік, механіст* «послідовник механіцизму», *механіцúзм* «антидіалектичний напрям у філософії», *механіцúст* «механіст», *механізóваний, механічний, механістúчний, механізувáти;* — р. болг. м. *механика*, бр. *мяхáніка*, п. ч. слц. вл. mechanika, нл. mechanizacija, схв. *мехàника*, слн. mehánika; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. Mechánik, мабуть, за зразком фр. méchanique «механіка; механічний», утворено від лат. mēchanicus «механічний», mēchaniса «механіка», які зводяться до гр. μηχανικός «умілий, спритний», похідного від μηχάνη «знаряддя, машина», спорідненого з гот. magan «могти, бути спроможним», лтс. mêgt «могти; мати звичку», псл. *mogti, укр. *могтú*.— CIC[2] 538; Фасмер II 612; Kopaliński 615; Holub—Lyer 308; БЕР III 773; Dauzat 465; Frisk II 234.— Див. ще **могтú.**— Пор. **машúна.**

меценáт «багатий покровитель наук і мистецтв», [*мецéна*] «тс.» Ж, *меценáтство, меценáтствувати;*— р. болг. *меценáт*, бр. *мецэнáт*, п. mecenat, mecenas, ч. слц. mecenáš, м. *мецена*, схв. *мецѐнат*, слн. mecén, mecenát;— запозичення з німецької мови; нім. Maecenát походить від лат. Maecēnās (-ātis) «тс.», що виникло на основі прізвища римського культурного діяча К.К.Мецената (помер у 8 р. до н. е.), друга імператора Августа, покровителя Вергілія, Горація та ін.— CIC[2] 538; Булаховський Нариси 66; Kopaliński 615; Holub—Lyer 307; Dauzat 465.

[**меценаш**] «адвокат» О; — запозичення з польської мови; п. mecenas «тс.» з'явилося як шанобливе звертання до адвоката внаслідок перенесення назви mecenas «покровитель».— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Kopaliński 615; Brückner 327.— Див. ще **меценáт.**

мéццо (муз.) «жіночий голос, середній за регістром, меццо-сопрано»; — р. *мéццо*, бр. *мéцца*, п. вл. mezzosopran, ч. слц. mezzosoprán, болг. *мецосопрáн(о)*, схв. *мецосопрàн*, слн. mézzosoprán; — результат скорочення запозиченого з італійської мови терміна *мéццосопрáно;* іт. mezzosoprano утворене з прикметника mezzo «середній, половинний», що походить від лат. medius «середній», спорідненого з псл. *medja «межа», укр. *межá, між*, та іменника soprano «високий жіночий голос».— CIC[2] 538; Kopaliński 628; Holub—Lyer 313; РЧДБЕ 450; Mestica 948; Walde—Hofm. II 57—58.— Див. ще **межá.**

[**мéцька**] (назва вівці); — неясне; можливо, пов'язане з *мéкати;* пор. вл. mjećka (пестлива назва корови); може бути зіставлене також з [*мúцька*] «вовна ягнят» або з [*медя*] (назва вівці).

меч «вид холодної зброї», [*мечáткú*] «рослини з мечоподібним листям, Ensatae» Ж, *мéчик* «ударна частина терниці; [деталь у чинбарському знарядді; складова частина кросен О]», *мéчник* (іст.) «воїн, озброєний мечем», [*мечóк*] «ме-

чик у терниці» О, [*мичо́к*] «тс.» Дз, [*міч*] «меч», [*мічник*] «мечник», [*мечова́тий*] «мечоподібний» Ж; — р. бр. болг. м. *меч*, др. *мечь*, п. miecz, ч. слц. meč, вл. mječ, нл. mjac, схв. *мâч*, слн. mèč, стсл. **мечь**, **мьчь**; — псл. mečь, [mьčь] неясного походження; — зіставляється з гот. *mēkeis «меч», діскл. mækir, днн. mâki «тс.», разом з якими могло бути запозичене з якогось третього джерела; пор. груз. maχva «гострий; меч», удинське meχ «серп», лезг. *магъ* «леміш»; безпосереднє пов'язання з гр. μάχη «боротьба», μάχαιρα «ніж, шабля» (Младенов 295; Fick III 303), як і з сперс. magēn «меч» (Scheftelowitz WZKM 34, 227), мало обгрунтоване.— Фасмер— Трубачев II 612—613; Одинцов Этимология 1982, 106—111; Преобр. I 533; Горяев 208; Brückner 331; Machek ESJČ 357; Holub—Kop. 219; Schuster-Šewc 918; БЕР III 775; Skok II 345—346; Bezlaj ESSJ II 173—174; Критенко Вступ 503; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 217—218; Менгес 198—201; Bern. II 30; Kiparski GLG 138—139.

мечве́док, *мечвíд* — див. **нічвúд.**

[**мечéт**[1]] «піч для випікання хліба у чорноморських рибалок; духовка» Г, Ж, [*мечéть*] «тс.»; — неясне.

[**мечéт**[2]] «лісок у степу»; — неясне.

мечéть «молитовний дім у мусульман», *мечéт* «тс.»; — р. *мечéть*, ст. *мизгить*, *мизгитъ*, *мезгить*, бр. *мячэ́ць*, п. meczet, meczyt, ч. mešeta, mešita, слц. mešita, болг. *мечéт*, схв. *мèчет*, слн. mošéja; — запозичення з турецької мови; тур. [mäçit], mesced «тс.» походить від ар. masdžid «місце поклоніння», пов'язаного з sadžada «падати ниць».— CIC[2] 539; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 29; Фасмер II 613; Преобр. I 632; Горяев 208; Шипова 233; Brückner 327; Holub—Lyer 311; БЕР III 776; Skok II 396; Bezlaj ESSJ II 196; Bern. II 29; Mikl. EW 186.

[**мешúни**] «штани з овчини», [*мишúни*, *мушúни*] «тс.» Ж, [*мишúна*] «тонкий сап'ян; сап'янові черевики; штани з овчини»; — р. [*мешúна*] «хутро, шкурка, груба шкіра», болг. [*мешúн*] «вичинена шкіра», [*мешúна*] «сап'ян», м. *мешин* «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мешúнэ* (рум. meşină) «овеча шкіра», *мешúнь* (meşini) «штани з овчини» походять від тур. meşin «вичинена шкіра; сап'ян», яке зводиться до перс. mešin «тс.», похідного від mēš «вівця, баран», спорідненого з псл. měxъ, укр. *міх*.—Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 162; Фасмер III 614; Шипова 234; БЕР III 780; Bern. II 47; СДЕЛМ 257.— Див. ще **міх**.

[**мешúгін**] «придуркувата людина» О, [*мешигинувáтий*] «придуркуватий» О;— р. [*мишúгенер*] «дурник», ч. слц. mešuge, mišuge «навіжений, шалений»; — розмовне запозичення з гебрайської мови; гебр. mšuga «душевнохворий, божевільний» споріднене з ар. maš «божевілля».— Фасмер II 630; Holub—Lyer 311.

ме́шкати[1] «жити, проживати», [*мíшкати*] «гаятися; жити, проживати деякий час» Бі, *ме́шка́нець* СУМ, Ж, Г, [*мішка́нець*] Бі, [*ме́шканє*] «мешкання; подружнє співжиття» Ж, *ме́шка́ння* СУМ, Ж, Г, [*мішка́ньє*] Бі, [*мішка́нє*] «подружнє співжиття» Ж, [*ме́шка́льний*] «житловий» Ж, О, *заме́шкати* «поселитися; [зайняти під житло]», [*заме́шканець*] «мешканець» Ж, [*заме́шкалий*] «який проживає» Ж, *поме́шкання*, [*проме́шканє*] «проживання» Нед, [*промíшка́нє*] «сумісне життя» Нед, ст. *мешкати* «проживати, мешкати» (1454), *мешкан(ь)е* «місце для проживання (1454); зволікання, гаяння» (1448), *мешкаючим* (дав. в. мн., 1388); — р. *ме́шкать* «гаятися», бр. [*мъшка́ць*] «проживати», ст. *мешкати* «жити, знаходитися» (кін. XV ст.), п. mieszkać «перебувати, жити; (заст.) гаятися», ч. mešk̆at «зволікати; гаятися; перебувати, знаходитися», слц. mešk̆at' «запізнюватися, відставати; гаятися», слн. [mečkati] «зволікати»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалося з псл. měšati «мішати» (Фасмер—Трубачев II 615; Горяев 223); виводиться також від mešьka «ведмедиця» у значенні «ходити незграбно, по-ведмежому» (Преобр. I 582; Brückner 335; Holub—Kop. 221; Fraenkel IF 41, 403); припускається первісне *mъžьkati від гіпотетичного *mьgь «мить» (Machek ESJČ 361); значення

«проживати» в українській і білоруській мовах з'явилося, очевидно, під впливом польської. — Филин Происх. яз. 623; Булыка 202.

ме́шка́ти[2], *мешка́р, мешкува́ти* — див. **мишкува́ти.**

[**меште́рка**] «сволок» ДзАтл II, [*меште́рниця* тж, *меще́рниця* ВеУг] «тс.»; — результат спрощення назви [*ме́штер-ґеренда*] «тс.», запозиченої з угорської мови; уг. mestergerenda утворене з основ mester «майстер, майстерний» і gerenda «брус, балка». — Лизанец 610.— Див. ще **ґеренда́, меште́рний.**

[**меште́рний**] «майстерний» Ж, [*мештере́тиси*] «старатися» МСБГ, ст. *мещерь (мештер)* «магістр» (1404, 1476); — слц. mešter «майстер»; — запозичення з угорської мови; уг. mester «майстер», mesteri «майстерний», mesterkedni «трудитися, старатися», очевидно, походять від нім. Méister «майстер, (ст.) магістр», яке зводиться до лат. magister.— MNTESz II 905; Kluge—Mitzka 472.— Див. ще **магі́стр, ма́йстер.**

[**ме́шти**] «туфлі МСБГ; татарські туфлі, легкі черевики», [*омешка́тися*] «взутися» Ж; — р. [*ме́чты*] «легкі чобітки», [*мычты*] «шкіряні панчохи», п. meszty «сукняні черевики», болг. *мест* «сукняне взуття», схв. *мѐстве* «краги, шкіряні панчохи»; — запозичення з турецької мови; тур. mest «сап'янові черевики» походить від перс. mešin «вичинена шкіра, сап'ян».— Макарушка 11; Фасмер III 25; Шипова 233, 241; Brückner 328; БЕР III 760; Младенов 295; Bern. II 39; Mikl. EW 193; Lokotsch 116; Räsänen Versuch 336.— Див. ще **меши́ни.**

мещеряки́ (мн.) «тюркська народність у Башкірії і Приураллі», *мещеря́к* (одн.); — р. *мещеряки́*, ст. *мещера* (XIV—XVI ст.), бр. *мешчара́к*, ч. Meščerjakové «мещеряки», слц. Meščerjak, болг. *мещеряци;* — загальноприйнятої етимології не має; тлумачиться як морд. *ḿeškär «бджоляр» від ḿeš(k) «бджола» (Mikkola FUF 15, 62); зіставляється з етнонімом угорців magyar (magyer) «мадяр» (Perényi St. sl. 22/3—4, 339—376).— Фасмер—Трубачев II 616.

[**мєліко́си**] «наноси після весняної повені» Ч; — очевидно, результат поєднання синонімічних слів [*ме́лі*] (мн.) «мілини» (з р.) і *ко́си* від *коса́* «вузька намивна смуга в річці».— Див. ще **коса́**[2], **мілки́й**[1].

мжи́ти «мрячити», [*имжа́ти*] Ж, *імжи́ти, мжи́чити*, [*мжі́ти* Ж, *мигі́чити*] «тс.», [*мги́чка*] «мжичка, дрібний дощ» Кур, [*мгун*] «мряка» МСБГ, [*мжа*] «мжичка», [*імжа́* Ник, *мжи́ця*], *мжи́чка*, [*мигі́чка*] «тс.»; — р. [*мжить*] «мжичити; мружитися», [*мга*] «мокрий сніг з дощем», бр. *імжве́ць* «мжичити», п. mżyć (mżeć) «мрячити; [мружити (очі)]», ч. mžíti «тс.; повзти (про туман)»; — псл. mьžiti < *mĭgītī «мрячити, затягати хмарами; жмурити (стягати повіки)», пов'язане з *mьgla «туман, хмара»; — споріднене з дінд. mih- «туман; дощ», гол. [miggelen] «мжичити», дісл. mugga «мжичка»; первісне значення — «затягати (хмарами, туманом)», пов'язане з іє. *megh-/mogh- «тягти»; зв'язок з дінд. mēhati «мочиться», дісл. miga «мочитися», вірм. mizem «тс.» (Фасмер II 617) може бути лише опосередкованим.— Мельничук Мовозн. 1980/6, 52—53; Куркина Этимология 1982, 16—17; Brückner 336; Machek ESJČ 386.— Див. ще **мла, могти́.**— Пор. **ме́рзнути, ми́га́ти, ми́кати, мо́кнути, мороква́, мру́жити.**

мзда (заст.) «плата, нагорода; відплата»; — р. *мзда*, др. *мьзда*, п. ст. ч. слц. вл. нл. mzda, болг. *мъзда́*, слн. mèzda «заробітна плата», стсл. мьзда;— псл. mьzda, очевидно, пов'язане з mьstь «помста»; — споріднене з дінд. mīdhā́-m «виграш, нагорода», гр. μισθός «плата, нагорода», гот. mizdō «тс.», двн. mieta, дангл. meed, нвн. Miete «плата за найом»; іє. *mizdhō- «плата».— Фасмер II 618; Преобр. I 533; Горяев 208; Brückner 351; Machek ESJČ 386; Holub—Kop. 237; Holub—Lyer 327; Schuster-Šewc 976; Младенов 309; Bezlaj ESSJ II 181—182; Откупщиков 148—149; Meillet Études 248; Mikl. EW 210; Trautmann 188; Pokorny 746.— Пор. **мсти́ти.**

ми[1] (особовий займ. 1 ос. мн., наз. в.); — р. бр. др. *мы*, п. ч. слц. вл. нл. my, болг. [*ми*], *ние*, схв. *ми̑*, слн. mí, стсл. мы; — псл. my з кореневим приголосним m-, що протистоїть приголос-

ному n- в усіх непрямих відмінках (nasъ і т. д.); цю особливість іноді пояснюють впливом дієслівних закінчень 1-ї ос. мн. ie. -mes/-mos (пор. *несемо, беремо*); так само в лит. лтс. mẽs, прус. mes, вірм. mekʻ «тс.»; голосний у в псл. my (замість очікуваного me) пояснюється впливом займенника vy (<*vōs) і форми знах. в. мн. ny (<*nōs) «нас».— Фасмер III 23; Преобр. I 524—525; Brückner 350; Machek ESJČ 384; Holub—Kop. 236; Schuster-Šewc 972—973; БЕР III 781—782; Bezlaj ESSJ II 183; ESSJ Sl. gr. II 427—429; Hujer LF 45, 192; Топоров 118.— Пор. **нас.**

ми[2] заст. діал. «мені» Ж; — р. діал. др. болг. м. схв. *ми*, п. ч. слц. вл. нл. слн. mi, стсл. **ми**; — псл. mi, первинна форма давального відмінка особового займенника azъ «я», поруч з якою в кінці праслов'янського періоду почала вживатись вторинна форма mьně (mъně); — споріднене з гр. μοί, лат. mī, дінд. me; ie. *moi «мені».— ІУМ Морфологія 137—144; Фасмер II 618; Machek ESJČ 214; Holub—Kop. 222; БЕР III 781; Skok II 405—406; Багмут Вступ 282—286; ESSJ Sl. gr. II 74, 78; Bern. II 36—37.— Пор. **мене, мі**[2].

[**ми́га**] «пантоміма», [*мі́ги*] «жести як засіб порозуміння з глухонімими» Ме; — запозичення з польської мови; п. migi «миги, жести» (rozmawiać na migi «розмовляти на мигах») відповідає укр. *ми́ги*, похідному від *ми́гати* (див.).

ми́га́ти «блимати, моргати; (про світло) мигтіти» СУМ, Ж, [*мига́тися*] «виднітися, ввижатися», [*ми́кати*] «мигтіти», [*мигкотіти*] «тс.», *мигну́ти* «майнути; моргнути; [ударити]», *мигота́ти*, *мигота́ти*, *мигті́ти* «тс.», *миг* «мить; мелькання; мигнути (виг.)», *ми́гавка* «блискавиця», *ми́ги* «жести», [*ми́говиця*] «блискавиця» Л, [*мигóтниця*] «вія» Ж, *мигуне́ць* «каганець; [падуча зірка]», [*мигу́шка*] «блискавиця», *мига́льний* (анат.) «миготливий», [*мигки́й*] «блимаючий» Ж, *мигота́ви́й*, *мигтю́чий*, [*мигкóм*] «мигцем, миттю», *ми́гом* «миттю», *мигце́м*, *змиг*, [*незмигливо*] КІМ, [*примгну́ть*] «склепити очі, задрімати» Л, [*умига́тися*] «стати звичним» Нед, [*умигну́ти*] «відвести очі» Нед; — р. *мига́ть*, бр. *мігáць*, др *мигати* «блимати очима», п. migać «моргати, мерехтіти, блимати», mgnienie «мить», ч. mihat, слц. mihať, вл. mikać, нл. mikaś, miknuś, полаб. migojě, болг. *ми́гам*, м. *мига*, схв. *мѝгати*, слн. mígati, стсл. **мьгнжти**; — псл. migati «мигати», mьgnǫti (<*mĭg-) «мигнути»; — споріднене з лат. micāre «блищати, тріпотіти», лит. migti, miegóti «спати», лтс. miêgt «закривати очі», перс. miža «вія»; ie. *meigh- «блимати, моргати» (первісно «стягувати повіки»), пов'язане з *megh-/mogh- «тягти».— Фасмер II 618—619; Преобр. I 533—534; Brückner 329; Machek ESJČ 362; Holub—Kop. 222; Schuster-Šewc 907; БЕР III 782—783; Skok II 420; Bezlaj ESSJ II 183; Мельничук Мовозн. 1980/6, 52—53; Бурлакова ВСЯ VI 56; Bern. II 56—57; Pokorny 712.— Пор. **мжи́ти, ми́кати, мла, могти́.**

[**ми́гда**] «швидкозапальний хмиз» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*ми́ґла*] «купа складеного дерева» (пор.).

мигда́ль (бот.) «Amygdalus communis L.», *мигдалéві* (бот.), [*миґда́ль*, *микда́л* Ж], *мигда́лик* «мигдалевидна залоза в глотці», *мигда́лина* «тс.», *мигда́льник* «дикий мигдаль»;— р. *минда́ль*, бр. *мíндаль*, [*мигда́лы*], др. *мигдалъ*, п. migdał, ч. mandle, слц. mandľa, вл. mandla, нл. mandel, болг. *мигда́л*, м. *минда́л*, *мигда́л*, схв. *мѐндуо*, слн. mándelj, стсл. **мигдалъ**, **мигдала**, **амигдаль**; — через посередництво церковнослов'янської мови запозичено в давньоруську з грецької, пізніше через посередництво польської— з латинської; лат. amigdalum «мигдаль», amigdala «мигдаль, мигдалеве дерево» походить від гр. ἀμυγδάλη (ἀμύγδαλος) «мигдаль», неясного походження (виводиться від гебр. magdī'ēl букв. «дорогоцінний дар божий»).— Фасмер II 623; Преобр. I 536; Brückner 336; Machek ESJČ 350—351; Holub—Kop. 215; Schuster-Šewc 883; БЕР III 723; Bern. II 55—56; Mikl. EW 110; Walde—Hofm. I 39; Frisk I 96; Boisacq 56.

мигика́ти — див. **муги́кати.**

[**ми́гла**] «купа складеного дерева; крутий схил гори» Ж, [*ме́ґла* Ж, *ми́ґла*, *ма́ґля* О, *ма́ґель* О, *ма́ґлі* О] «тс.», [*ми-*

гла́ш] «сортувальник зрубаного дерева, який складає його в купи», [*миґло́ванка*] «складання дерева в штабелі» МСБГ, [*миґлюва́ти*] «складати дерево в штабелі» МСБГ, [*миґлюва́ти*] «сортувати і складати в купи зрубане дерево», [*медлюва́ти*] «те.» Ж, [*меґлюва́ти*] «те. Ж; спускати з гори колоди й готувати на березі для сплаву О»; — п. mygła «стіс очищеного від кори дерева», myglować «складати в стіс очищене від кори дерево; очищати від кори (дерево)»; — запозичення з східнороманських мов; молд. *мы́глэ* (рум. mîglă) «стіс дерева», *мыгла́ш* (mîgláš) «сортувальник зрубаного дерева» виводяться від уг. máglya «багаття (з великих колод); (ст.) стіс, штабель», запозиченого з слов'янських мов (болг. *моги́ла* «могила», схв. *мо̀гила* «те.»).— Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 163; DLRM 506; MNTESz II 815.— Див. ще **моги́ла**.

[**ми́дза**] «морда, товсте обличчя», [*ми́ґза*] «те.», [*ми́за*] «морда, рило» Ж, [*ми́зя*] (глузл.) «дуже товсте обличчя» Ва, [*ми́си*] (мн.) «морда тварини» Лекс-Пол, [*ме́са*] «рот» Корз, [*ми́цьо*] «щоката дитина», [*му́са*] «морда корови» Л, [*мазка́тий*] «мордатий, пикатий» Па, [*мидза́тий*] «з відвислими щоками, мордатий», [*миза́тий, мизка́тий* Па] «те.», [*ми́зати*] «торкатися мордою, лизати» Ж, [*ми́зити*] «дутися; надувати губи» Ж, [*ми́знути*] «торкнутися мордою» Ж, [*нами́зитися*] «надутися» Ж, [*омиза́ти*] «облизати» Ж; — р. [*мыс*] «голова риби; зяброва покришка», [*мыса́ло*] (лайл.) «обличчя», [*мыса́лы*] «вилиці, щелепи», бр. *мы́за* «морда», *мы́са* «те.», м. *муцка* «морда, рило»; — неясне; можливо, споріднене з дінд. múkham «паща, морда» (Фасмер III 24); зіставляється також (ВеБ 278) з гр. μύξα «слиз», пов'язаним з μύσσομαι «сякаюся».— Пор. **мис**.

[**мидля́нка**] (бот.) «мильнянка, Saponaria L.» Ж; — запозичення з польської мови; п. [mydlanka], mydlnica «те.», похідне від mydło «мило», відповідає укр. *мильня́нка* (див.).

ми́за[1] «заміська садиба (переважно в Прибалтиці)», *ми́зник* «власник або орендар мизи»; — р. бр. *мы́за*; — через посередництво російської мови запозичено з естонської; ест. mõiz «двір; маєток» споріднене з водськ. mõiza, лів. moiz, фін. moisio «садиба, миза».— Фасмер III 23; Преобр. I 574; Kalima 169.

ми́за[2], *ми́зати, мизати́й, ми́зити, мизка́тий, ми́знути* — див. **ми́дза**.

[**мизга́тися**] «упадати, залицятися», *ми́зкатися*, [*мі́зкатися*] «те.», [*мизу́н*] «підлесник; полюбовник» Ж, [*омиза́ти*] «лестити» Ж, [*оми́з*] «улесливість; кокетування» Ж, [*оми́зина*] «те.» Ж, [*оми́зливий*] «улесливий» Ж, [*підми́зи*] «залицяння» Нед, [*умизга́тися*] «упадати, увиватися», [*умі́зганик*] «залицяльник, зальотник» Шейк, [*умі́зґі*] «залицяння» Шейк; — р. [*мы́згать*] «тинятися; часто ходити куди-небудь, до кого-небудь»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [mizgać się] «упадати, залицятися», mizgus «підлесник; залицяльник», mizguś «те.», umizgać się «ластитися; залицятися», споріднене з ч. [mízat se] «голубитися, пестити», слц. [mizlavý] «лоскітливий» (про тварин), [myzlivý] «те.», загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється з нвн. schmeicheln «лестити» (Machek ESJČ 367) або з псл. migati «мигати» (Brückner 339).

[**мизги́р**] (зоол.) «тарантул, Lycosa singoriensis», [*мизґи́р*] «те.» Ж; — р. [*мизги́рь*] «павук», [*ма́згарь*] «те.»; — не зовсім ясне; очевидно, споріднене з лит. mezgù, mẽgsti «в'язати, зав'язувати», лтс. megzt «те.», mazgs «вузол», двн. măsca «петля», дісл. mǫskvi «те.», пгерм. *mēskō.— Фасмер II 619—620; Преобр. I 534; Zubatý St. a čl. I 2, 88—89; Bern. II 28; Trautmann 172; Mühl.— Endz. II 591.

ми́зкати «бруднити, заношувати», *ми́зкатися* «забруднюватися»; — р. *мы́згать* «бруднити, псувати; [тинятися; вештатися]», вл. mickować so «обшарпуватися»; — неясне; припускається зв'язок з *ми́кати* (Фасмер III 23).

ми́кати «чесати (льон і под.); [вирівати, висмикувати]», [*ми́катися*] «вештатися; втручатися; кидатися», [*ме́катися*] «братися за щось непосильне» Корз, [*микну́ти*] «умчати (когось), занести», [*мик*] (вигук на позначення швидкого руху), [*ми́кавка*] «палиця з

гачком для висмикування сіна з копиці», [*ми́кало*] «вид вудки» Ж, *ми́кальник*, [*ми́каneць*] «розчісані і намикані з мички частини прядива для прядіння», [*ми́каниця*] «тс.» НЗ УжДУ 14, [*ми́канка*] «найгірший сорт пряжі; клоччя Ж; клоччя, яке стягується з щітки після розчісування конопель Ме», *ми́чка* «жмут льону для прядіння; пасмо волосся; волосся у коня під копитом, щітка», [*ми́каничний*] «зроблений з клоччя» Ж, [*миканча́ний, меканча́ний, моканичний*] «тс.» Ж, [*за́мичок*] «потовщення в нитках» Я, [*намика́ти*] «намотувати, навивати; накладати шар вовни на щітку для чесання», [*пімкну́тися*] «кинутися» Нед, *помика́ти* «попихати; приваблювати; поспішати»; — р. [*мы́кать*] «чесати (льон, коноплю)», бр. [*мы́кацъ*] «тс.», др. *мыкати* «кидати, тріпати», п. [mykać] «чесати (льон)», mknąć «рухатися, мчатися, нестися», ч. mykati «висмикувати, чесати (льон, коноплю)», слц. mykať «тс.», нл. mykaś «совати, усувати, швидко забирати», болг. *мъ́кна* «витягти», схв. *мȉкати* «тріпати (льон)», слн. mík̀ati «чесати; висмикувати»; — псл. (s)mykati «тягати, рвати, рухати», mъknǫti «тягти, виривати; штовхати, рухати»; — споріднене з лит. maũkti «дерти (кору з дерева)», лтс. maukt «витягати», mukt «утекти», дінд. muñcáti «звільняє, розв'язує»; ie. (s)mū̃k- «тягти, рухати», паралельне (s)mī̃gh- «тс.».— Трубачев Рем. терминол. 67—68; Фасмер III 23; Преобр. I 540—541; Brückner 339; Machek ESJČ 384—385; Holub—Kop. 236; Schuster-Šewc 974; Bezlaj ESSJ II 183—184; Мельничук Мовозн. 1980/6, 53.— Пор. **замика́ти, ми́га́ти, мча́ти, сми́кати.**

Мики́та (чоловіче ім'я), [*Ки́тька*] Я, ст. *Никита* (1401), *Никыта* (1415), *Микита* (1458), *Микыта* (1475), *Некита* (1497), *Ніки́та* «побѣдитель» (1627); — р. *Ники́та*, [*Мики́та*], бр. *Мікіта*, др. *Никита*, п. Mikita (з укр.), ч. слц. Mikita (з рос.), болг. *Ники́та*, слн. Nikita; — запозичення з грецької мови; гр. Νικήτης виникло на основі іменника νικητής «переможець», пов'язаного з νῖκη «перемога», етимологічно не зовсім ясним, можливо, спорідненим з дінд. nīca- «спрямований вниз», лтс. nîcām «вниз по течії», псл. nìсь «ниць» або з лит. apnìkti «нападати, перемагати», лтс. nikns «лютий».— Вл. імена 68; Беринда 224; Петровский 165; Илчев 359; Frisk II 320—321.— Пор. **Мико́ла.**

мики́тити «міркувати, метикувати; [викручуватися, нечисто діяти; плутати, псувати справу Ме]», [*мекéтити*] «викручуватися» Ж, [*мики́та*] «незграбна, вайлувата, нетямуща людина» Ме, [*замики́титися*] «заметушитися, захвилюватися», *змики́тити* «додуматися; обманути, не виконати обіцянки»; — р. *смики́тить* «збагнути», п. [przemykicić] «обдурити»; — неясне; можливо, пов'язане з *метикува́ти* ([*митикува́ти*]); зв'язок з власним іменем *Мики́та*, очевидно, вторинний.

микито́н — див. **демікото́н.**

Мико́ла (чоловіче ім'я), *Миколáй*, [*Мико́ля, Нико́ла, Миколáй*], [*мико́льник*] «день святого Миколи» Ж, [*миколáйки*] «подарунки дітям у день Миколи» Ж, [*мико́льщина*] «гулянка на честь Миколи» Ж, ст. *Никола* (бл. 1350), *Миколай* (1398), *Николай* (XV ст.), *Нико́ла* «звитязство посполства, побѣда людей» (1627); — р. *Миколáй*, [*Мику́ла*], бр. *Мікалáй, Мікóла*, др. *Никола, Микула*, п. Mikołaj, ч. слц. Mikuláš, схв. *Нȉкола*, вл. Mikławš, нл. Miklawš, болг. *Миколáй*, слн. Miklavž, стсл. **Никола, Николи**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Νικόλαος складається з основ дієслова νικάω «перемагаю», пов'язаного з νῖκη «перемога», та іменника λᾱός «народ», яке загальноприйнятої етимології не має; початкове **м** замість **н** у східнослов'янських і польській мовах пояснюється як результат впливу імені *Михаилъ*.— Вл. імена 68; Беринда 224; Фасмер II 621, III 75; Kparrová 125; Илчев 360; Frisk II 83—84.— Див. ще **Мики́та.**

миколáйки (бот.) «миколайчики, Eringium planum L.», [*миколáйці*] «гніздівка звичайна, Neottia nidus avis», *миколáйчики* «Eryngium planum», [*миколáєць*] «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. mikołajki, mikołajek «тс.» пов'язане з власним ім'ям Мі-

kołaj, що відповідає укр. *Мико́ла;* мотивація назви неясна.— Див. ще **Мико́ла.**

[**мику́лити**] «хитрувати, виляти», [*мику́литися*] «м'ятися; виляти; хитрувати», [*микуля́ти очима*] «дивитися, уникаючи зустрічатися очима, почуваючи себе незручно; кліпати Ж»; — неясне; можливо, утворене від др. *Микула* «Микола» за аналогією до [*мики́тити*] «викручуватися; плутати», сприйнятого як похідне від *Мики́та.*— Пор. **му́литися.**

мила́й — див. **мала́й**[1].

ми́лий, *ми́лостивий, ми́лість,* [*мило́ванець*] «фаворит, улюбленець», *ми́лости́вець* (заст.) «благодійник», *ми́лостина* (заст.), [*милости́нник*] «той, хто роздає милостиню», *ми́лостиня, ми́лощі* «милування», [*ми́льнощі*] «тс.» Ж, [*милу́н*] «коханець», *милі́шати, ми́лувати, милува́ти, милува́тися,* [*зне́мили́ти*] «стати неприємним» Г, Ж, [*зне́мили́тися, зне́мілі́ти*] «тс.», [*не́мил*] «нелюб» Ж, *неми́лість,* [*незми́литися*] «стати неприємним», [*поми́ла*] «помилування» Кур, *преми́лий,* [*премиле́нний*] «дуже милий», [*ростомиле́ний*] «найласкавіший, милий», [*умили́ти*] «зворушити» Нед, *умилости́ви́ти* УРС, Нед; — р. *ми́лый,* бр. *мі́лы,* др. *милыи,* п. вл. нл. miły, ч. слц. milý, болг. м. *мил,* схв. *мѝлен,* слн. míl, стсл. **Милъ**; — псл. milъ «милий»; — споріднене з лит. míelas, mýlas, лтс. mīl'š «тс.», дінд. máyas- «радість, насолода», лат. mītis «м'який, ніжний, спокійний»; ie. *mēi-l- «лагідний, м'який», пов'язане з *mēi-r- «м'який, мирний».— Фасмер II 622; Brückner 337; Machek ESJČ 363; Holub—Kop. 223; Holub—Lyer 314; Schuster-Šewc 909; БЕР III 787—789; Skok II 726—728; Bezlaj ESSJ II 184; Булаховський Нариси 174; Bern. II 58; Trautmann 174; Walde—Hofm. II 96—97; Pokorny 711—712.— Пор. **мир**[1].

[**мили́ти**] «вводити в оману; турбувати Ж; втікати О», [*мили́тися*] «помилятися» Ж, [*мила́ти*] «мотати, крутити» Ж, [*ми́лка*] «помилка» Ж, [*ми́лок*] «тс.» О, [*ми́льни́й*] «помилковий» Г, Ж, *змили́ти* «помилитися; обманути», [*зми́лка*] «помилка», [*зми́льний*] «хибний, невірний» Ж, [*неоми́льний*] «безпомилковий», [*необми́льний, непоми́лешний*], *непоми́льний* «тс.», [*омили́ти*] «ввести в оману», [*оми́лка*] «помилка», [*оми́льний*] «помилковий», *обмили́тися* «помилитися», [*о́бмил*] «помилка; огріх у сівбі» Ж, [*о́бмилка, о́бмилок*] «тс.» Ж, [*обми́ла*] «помилка», [*обми́лний*] «облудний, помилковий» Ж, *помили́тися, поми́лка,* [*поми́лешно*] «помилково»; — р. [*мы́лить*] «бентежити», бр. *мыля́ць* «ворушити», [*мыли́цьца*] «помилятися», п. вл. mylić «обманювати», ч. mýlit, слц. mýlit', нл. moliś «тс.»; — псл. [mylitі] етимологічно неясне; — здебільшого зіставляється з лтс. muldêt «говорити нісенітницю», лит. mùldyti «помилятися», mẽlas «брехня»; думка про запозичення в українську мову з польської (Brückner 350) викликає сумнів.— Фасмер III 23; Machek ESJČ 385; Holub—Kop. 236; Schuster-Šewc 974—975; Безлай ВЯ 1967/4, 47—48; Mikl. EW 207.

ми́лиця «костур, дерев'яна нога; [чепіга в плузі Л]», [*мі́лиця*] «чепіга в плузі» Л, [*милі́н*] «ручка в жорнах», [*мильо́н*] «тс.», [*ми́лниця*] «ручка на кінці весла» Дз, Мо, [*ме́лничка, муни́чка*] «тс.» Дз; — р. [*мы́лица*] «ручка весла» (Даль), бр. *мыліца* «милиця», п. [mulica] «ручка рала»; — неясне; для р. *мы́лица* припускається запозичення з фінно-угорських мов (ест. mõla «кормове весло», карел. mela, фін. mela «тс.»); зіставляється також з [*мульга́*] «рукоятка весла», [*му́лявка*] «тс.», що зближується з *му́лити.*— Фасмер III 23—24.

Мили́ця (жіноче ім'я), *Мі́ла, Мі́ля;* — р. *Ми́ли́ца,* бр. *Мілі́ца;* — запозичення з болгарської мови; болг. *Мили́ца,* як і схв. *Мѝлица,* утворене від прикметника *мил* (схв. *мѝо*) «милий», можливо, як калька гр. Χάρις, Χαρίτη (жіночі імена, букв. «краса, привабливість, ласка».— Вл. імена 143; Петровский 157; Илчев 334; Младенов 297; Успенский 620.— Див. ще **ми́лий.**

[**мілійо́р**] «купа поставлених сторчма жердин, обкладених дерном і підпалених у середині для добування деревного вугілля» Л, [*майо́р, мельо́р, мильо́р, мі́льо́р, мульо́р*] «тс.» Л; — п. mielerz «вогнище для напалювання вугілля»,

ч. milíř «тс.», слц. milier «вугільна яма», вл. milar «вогнище для випалювання вугілля», нл. milaŕ «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Méiler «вогнище для випалювання вугілля» (двн. mīler «тс.») походить від лат. mīliārium «межовий стовп; тисяча штук (полін для вуглевипалювання)», пов'язаного з mille «тисяча».— Brückner 680; Machek ESJČ 963; Holub—Lyer 314; Holub—Kop. 222; Schuster-Šewc 909—910; Kluge—Mitzka 471.— Див. ще **ми́ля.**

ми́ло, [*мила́нє*] «мильна вода» Ж, [*ми́ли́ни, мили́ння, милови́ння*] «тс.», [*ми́ля*] «обрядове умивання молодих з річки або криниці», [*миля́р*] «виробник або продавець мила», [*миля́рня*] «миловарня» Ж, *ми́льник, милки́й,* [*милова́тий*] «милоподібний» Ж, [*ми́ляний*], *ми́льний, ми́ли́ти,* [*зми́лини*] «змилки», *зми́лки* «мильна вода після прання», *зми́лок* «невеликий залишок мила»; — р. *мы́ло,* бр. *мы́ла,* др. *мыло,* п. вл. mydło, ч. mýdlo, слц. mydlo, схв. [*мȉло*], слн. mílo, стсл. **мыло**; — псл. mydlo, похідне від myti «мити».— Фасмер III 24; Schuster-Šewc 973; Трубачев Этимология 1963, 40—42.— Див. ще **ми́ти.**

милода́н (заст.) «коханий», *милода́нка* (заст.); — схв. *мȉлода́р* «милостиня»; — складне слово, утворене з основ *ми́лий* і *да́ний;* конкретна семантична мотивація утворення неясна.— Див. ще **да́ти, ми́лий.**— Пор. **Богда́н.**

милосе́рдий, *милосе́рдний,* [*милосе́рдець* Ж, *милосе́рдник*], *милосе́рдя, милосе́ртитися, милосе́рдствувати, милосе́рдувати* Ж, *умилосе́рдити;* — р. *милосе́рдный,* бр. *міласэ́рдны,* др. *милосьрдъ,* п. miłosierny, ч. слц. milosrdný, болг. *милосъ́рдие,* м. *милосрдие,* схв. *мȉлосрдан,* слн. milosŕčnost; — через посередництво давньоруської мови запозичено з старослов'янської; — стсл. **милосрьдъ** утворене з основ прикметника **милъ** «милий» і **сръдьце** «серце» як калька лат. misericordia.— Фасмер II 621; Brückner 337, 485; Holub—Lyer 314; Holub—Kop. 223; Stender-Petersen 441; Walde—Hofm. I 276.— Див. ще **ми́лий, се́рце.**

ми́ля (міра довжини), заст. *поми́льне* «плата посланому від милі»; — р. болг. *ми́ля,* бр. *мі́ля,* п. вл. нл. mila, ч. míle, слц. míľa, м. *миља,* схв. *мȉља,* слн. mílja; — через посередництво середньоверхньонімецької мови (свн. mīle) запозичено з латинської; лат. mīllia є формою множини від mille «тисяча», що виводиться від ie. *smi-ĝzhli «одна тисяча», перший компонент якого зберігається в гр. μία «одна», а другий — у гр. χίλιοι «тисяча».— CIC² 539; Винник 48—49; Шелудько 39; Фасмер II 622; Романова 33; Brückner 337; Machek ESJČ 363; Holub—Lyer 314; Schuster-Šewc 909; Bern. II 57; Walde—Hofm. II 88—89.— Пор. **мілі-.**

[**миль-миль**] (вигук, що відображає мелькання); — виник, очевидно, на основі дієслова *мелька́ти* (див.).

мильня́нка (бот.) «Saponaria L.», [*ми́льник*] «мильнянка лікарська, Saponaria officinalis L.» Ж, *ми́льни́ця* «тс.», [*мило (собаче)*] «остудник голий, грижниця гола, Herniaria glabra L.»; — р. *мыльня́нка* «Saponaria», [*мы́льник*], бр. *мы́льнік,* п. mydlnica, mydelnica, mydlik «тс.», ст. kącze mydło «остудник», ч. mydlice «мильнянка», [husí mydlo] «остудник», слц. вл. mydlica «мильнянка», нл. mydłowina «тс.»; — похідні утворення від *ми́ло*; назви зумовлені тим, що в коренях обох рослин є сапонін і вони вживаються для прання.— Machek Jm. rostl. 76, 80.— Див. ще **ми́ло.**

[**ми́мдитись**] «псуватися» Мо; — неясне.

[**ми́мка**] «корова, що дає молоко не на всі дійки або зовсім не дає; (також про жінку); боягуз, нероба, ледар Ж», [*ми́нка*] «вівця, яка не доїться зовсім або доїться на одну дійку» МСБГ; — п. tymka «те.» (з укр.); — неясне; припускається походження від рум. заст. mâncă «брак, відсутність», [mîncă] «яка не має, якій бракує» (Дзендзелівський St. sl. 22/3—4, 289—290).

ми́мо «повз»; — р. болг. *ми́мо,* бр. *мі́ма,* др. *мимо,* п. ч. слц. нл. mimo, вл. nimo, схв. *мȉмо,* слн. mímo, стсл. **мимо**; — псл. mimo, пов'язане з основою дієслова mijati «минати», minǫti «минути».— Фасмер II 622; Преобр. I 536; Brückner 337; Machek ESJČ 363; Holub—Kop. 223; Holub—Lyer 314;

Schuster-Šewc 1003; БЕР III 798; Bezlaj ESSJ II 184; ESSJ SI. gr. I 112—114; Bern. II 59; Zubatý St. a čl. I 2,412.— Див. ще **мина́ти.**

[**мимохі́д**] «конвульсії у дітей»; — схв. *мимо̀хоци* (мн. від *мимо̀ходац*) «короткий приступ епілепсії, paroxismus epilepticus praeteriens»; — калька складової частини латинської медичної назви приступу praeteriens, букв. «минущий, такий, що проходить мимо».— Див. ще **ми́мо, ходи́ти.**

[**ми́мрати**] «поволі щось робити; поволі їсти О; слабо ссати О; роздумувати; копатися, рити Ж», [*ми́мгати* О, *ми́рати* Ж] «тс.», [*ми́мра*] «нюня, нікчема Ж; повільний, забарний Бі», [*ми́рявий*] «лінивий, повільний», [*ми́ряво*] «мляво, неохоче» МСБГ, [*миря́во*] «напружено» Терит. діал.; — р. [*мы́мрить*] «поволі жувати», ч. mimrati «поволі працювати», mimra «той, що поволі робить»; — очевидно, результат контамінації слів *ми́мрити* «невиразно говорити» і [*ґми́рати*] «роздумувати; копатися».— Див. ще **ґме́рати, ми́мрити.**

ми́мрити «бурмотіти; поволі, неясно говорити», [*ми́мра*] «той, що поволі і неясно говорить» Бі, [*мимрій*] «буркотун», [*ми́мря*] «тс.», [*ме́мравий*] «який невиразно говорить» МСБГ; — р. [*мы́мреть*] «невиразно говорити», п. [mumrać] «бурмотіти, бурчати», [memrać] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*ма́мрати, мо́мрати*] «тс.», а також до *мурмоті́ти*, ч. mrmlati, схв. *мр̀мљати*, слн. mrmráti «тс.».— Фасмер III 9; Brückner 348; Bern. II 75.— Пор. **ма́мрати, мо́мрати, мурмота́ти.**

Ми́на (чоловіче і жіноче ім'я), ст. *Минѣ* «поминател аб(о) мѣсячен» (1627); — р. *Ми́на*, бр. *Мі́на*, др. *Мина*, болг. *Мина́*, стсл. **Мина**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μηνᾶ, Μηνᾶς пов'язане з іменником μήν (дор. μής) «місяць», спорідненим з лат. mensis «місяць (календарний)», лит. mẽnesis «тс.», псл. mĕsęcь «місяць».— Вл. імена 69; Беринда 223; Петровский 158; Илчев 335; Frisk II 227—228.— Див. ще **мі́сяць.**

мина́ти, *мина́тися*, [*мина́тиси*] «минатися; помирати, гинути» МСБГ, [*минува́ти*] «обносити (чаркою), уникнути Ж», *мину́ти, мину́вшина, мину́ле*, [*мінуха́*] «пропуск нитки в основі» Ник, [*мину́шка*] «скороминуча» (про грушу), *мину́лий, мину́щий*, [*вимина́ти*] «переганяти, обганяти», [*неминайло*] «той, що не поступається дорогою; той, що не проходить» Ж, *немину́чий*, [*неймину́й*] «неодмінно», *омина́ти, обмина́ти*, [*о́бмин*] «пропуск» Пі, Ж, [*обмина*] «тс.» Пі, [*обмино́вище*] «той, кого всі уникають» Ж, *передмину́лий*, [*про́мінка*] «пропуск нитки в основі» Ник; — р. *миновáть*, бр. *мінáць*, др. *минути, миновати*, п. minąć «минути», mijać «минати», ч. minouti «минути», míjeti «минати», слц. minúť «минути», вл. minyć so «минутися», нл. minus' se «тс.», mijaś se «минатися», болг. *ми́на* «мину», м. *мине* «минає», схв. *ми́нути* «минути», слн. miníti, стсл. **минжти, миновати** «тс.»; — псл. *minǫti «минути», mijati «минати»; — споріднене з лат. meāre «ходити, проходити, рухатися», скімр. mynet «іти»; ie. *mei- «іти».— Фасмер II 624; Преобр. I 537; Brückner 337; Machek ESJČ 364; Holub—Kop. 223—224; Schuster-Šewc 911; БЕР III 800; Младенов 297; Skok II 426; Bezlaj ESSJ II 184—185; Bern. II 59; Pokorny 710.— Пор. **ми́мо.**

[**миндза**] «дернина» О, [*миндзок'я*] «тс.» О; — неясне.

[**ми́ндра**] «чепуруха» МСБГ, [*ми́ндрий*] «чепурний» МСБГ, [*ми́ндритися*] «чепуритися, пишатися, приймати манірну позу» Ме, МСБГ, [*зами́ндритися*] Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *мы́ндру* «гордовитий, пишний, красивий» (рум. mîndru «тс.») походить від стсл. **мждръ** «мудрий».— Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 270.— Див. ще **му́дрий.**

[**ми́ндравий**] «нікчемний, дрантивий, поганий» О, [*змендрі́ти*] «змиршавіти» Ж; — очевидно, афективне утворення.

минду́л(ь) — див. **мендýл.**

ми́нзер — див. **мензе́ря.**

минія — див. **манія**[1].

ми́но — див. **ім'я́.**

Минодо́ра (жіноче ім'я), *Нимидо́ра, До́ра, Но́ра*, ст. *Минодѡра* (мѣсячны(й)

даръ» (1627); — р. *Минодо́ра*, бр. *Мінадо́ра;* — запозичення з грецької мови; гр. Μηνοδώρα утворене з основ іменників μήν «місяць» і δώρον «дарунок».— Вл. імена 147; Беринда 223; Петровский 159.— Див. ще **Ми́на, Іліодо́р.**

[**минтилі́ти**] «прошмигати, мигтіти, швидко рухатися» Ме; — афективне утворення, паралельне до [*мантиля́ти*] «махати, вимахувати» (пор.).

[**минти́ти**] «божеволіти» МСБГ, [*мінти́ти*] «втрачати розум» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [*мінти*] «розум, клепка».

ми́нту́с — див. **манти́ти.**

ми́ня[1] (дит.) «корова, віл, теля», [*мі́ня*] «корова, теля» МСБГ, [*ми́ню-ми́ню*] (вигук, яким кличуть корів), [*минь-минь*] (вигук, яким кличуть котів) Ж; — слова дитячої мови звуконаслідувального походження (пор. *му́кати*, р. *мыча́ть*).— Пор. **би́ня.**

[**миня**[2]] «примара» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*маня́к*] «тс.» (пор.).

ми́ня[3]— див. **ми́ца.**

минь (іхт.) «Lota Oken», *миньо́к* «минь звичайний, Lota lota L.», [*мень, меньо́к, ме́нту́з, ме́нту́с* Ж, Л, *мента́к* Ж, *ме́нтюх* Ж, *ме́нькус* ВеБ, *ми́нтус* Л—Г, *минькус* ВеБ, *мінюха* МСБГ, *мніус* Тат, *мнух* Кол, *мнюх*] «тс.», [*м'юх*] «вугор» МСБГ; — р. [*минь, мень, ме́нюх, ме́нтус*], бр. [*мень*], *мянту́з*, п. miętus, [mień], ч. mník, ст. meň, слц. mieň, вл. нл. mjenk, схв. [menjak, manj, *ма̀ниђ*], слн. mének «минь»;— очевидно, праслов'янське запозичення з фінно-угорських мов; пор. мар. men «минь», ерз. mentuk, мокш. mäntuk «тс.»; менш обгрунтоване виведення (Holub—Kop. 227) з псл. *mьn-, mеnьš- «менший» або зіставлення (Фасмер II 599; Преобр. I 523; Schuster-Šewc 922) з лит. ménkė «тріска», лтс. menca «тс.», гр. μαίνη «маленька морська риба; окунь».— Коломиец Происх. назв. рыб 82—87; Machek ESJČ 370; Holub—Lyer 318; Bezlaj ESSJ II 177; Leder 131—132.

минь-минь — див. **ма́нька**[2].

мир[1] «згода, спокій», [*мирна́*] «мирова, полюбовне вирішення суперечки», [*мирно́та*] «злагода, спокій», *мирова́, ми́рний, мирово́й, мири́ти*, [*мирствува́ти*] «благословляти словами «мир всім» Ж, *замири́ти* «примирити», [*змі́рний*] «смирний» Ж, [*не́змир*] «сварка, ворожнеча», *перемир'я*, [*поми́рна*] «мирова», [*при́мир*] «перемир'я», [*прими́рок, прими́р'я*] «тс.», *примире́нець, примире́нство, примири́тель, прими́рник, примире́нний* «умиротворений, лагідний», *примире́нський, прими́рливий, прими́рний, ро́змир* «розрив мирних відносин; замирення, мир», [*су́ми́р*] «мир, згода, спокій» Г, Ж, *суми́р'я* «покора», *суми́рний* «смирний, лагідний», [*сумири́ти*] «упокорити, угамувати»; — р. болг. м. *мир*, бр. *мір*, др. *миръ*, п. miг, ч. слн. míг, слц. mier, вл. нл. měr, схв. *мȉр*, стсл. **миръ**; — псл. mігъ «мир, згода»; — споріднене з лит. ст. mieras «мир, спокій», лтс. miêrs «тс.», дінд. mitrá॥ «друг»; ie. *mēi- (mī-) «ласкавий, милий»; пов'язується також з *merti «мерти (заспокоюватись)» (Мартынов Рус. и сл. языкозн. 188—190); виводиться від скіф. *mir-, ав. miθra- «дружба, угода» (Абаев Пробл. ист. и диал. 11).— Фасмер II 626; Преобр. II 538—539; Brückner 338; Holub—Kop. 224; Schuster-Šewc 898—899; Младенов 298; Skok II 427—428; Bezlaj ESSJ II 185; Bern. II 60—61.—Пор. **ми́лий, сми́рний.**

мир[2] «світ; громада, народ», *миря́ни́н* (заст.) «людина, що живе у миру, не має духовного звання; член сільської громади» Ж, СУМ, [*ми́рний*] «народний, багатолюдний» Ж, *ми́рський́* (заст.) «світський; громадський» СУМ, Ж, [*мире́цкий*] «тс.» Ж, [*мирня́нський*] «громадський», [*по́мирок*] «праця в порядку взаємодопомоги» Мо; — р. *мир* «світ; сільська громада», бр. заст. *мір* «сільська громада», болг. *мир* «світ», схв. заст. *ми́р*, стсл. **миръ** «тс.»; — псл. mігъ «світ, народ, мирний народ», результат семантичного розвитку слова mігъ «мир, згода».— Фасмер II 626; Преобр. II 539; Brückner 338; Младенов 298; Bern. II 61; Meillet Études 404.— Див. ще **мир**[1].

[**мир**[3]] (бот.) «лобода запашна, Chenopodium botrys L.», [*мир-зілля*] «тс. Mak; герань криваво-червона, Geranium sanguineum L.; зміеголовник Рюйша,

Dracocephalum ruyschiana L.» — п. [mirzil] «лобода» (з укр.); — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [*марь*] «лобода запашна» (див.).

ми́рати, *ми́рявий* — див. **ми́мрати.**

ми́ргати «виляти (хвостом)» Ж, [*ми́ркати*] «тс.» ВеНЗн; — р. [*мига́ть*] «мигати», бр. *мірга́ць* «мигати; рухати вусами, очима; моргати», п. [myrgać] «ворушити, рухати»; —не зовсім ясне; можливо, запозичене з польської мови, в якій пов'язується з [mrygać] «моргати, мигати» і зіставляється з укр. *морга́ти*, лит. mirgėti «мигати, блимати».— Пор. **морга́ти, мрига́ти.**

[ми́рдати] «виляти (хвостом)»; — п. [myrdać, merdać, mardać], ч. [mrdati] «тс.», слц. mrdat' «смикати, посмикувати чим-небудь», схв. *мр̏дати* «рухати, ворушити»; — пел. *m^{b}r̥dati, очевидно, інфіксальний варіант (з інфіксом -r-) основи *med-/mod-, спорідненої з metati/motati «метати/мотати». — Пор. **мета́ти, мота́ти.**

ми́ркати[1] «неясно говорити, бурмотіти», [*миркота́ти, мирча́ти*] «тс.», [*ми́ркач*] «буркотун» Ж; — р. [*мы́ркать*] «верзти нісенітницю», бр. *мы́ркаць* «співати про себе, бурмотіти», п. [myrknąć] «пробурмотіти», ч. mručeti «бурчати; буркотіти», слц. mručat' «муркотіти; бурмотати», вл. mórkotać «бурчати», болг. *мр̀ъкам* «неясно говорити, мимрити; муркотіти (про кішку)», схв. *мр̏ькати* «бурмотіти, бурчати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *му́ркати.*— Фасмер III 24.— Пор. **мур-мур.**

ми́ркати[2] «жебрачити»; — очевидно, похідне від *мир* «світ, народ» (пор. *ходити по миру* «жебрачити».) — Див. ще **мир**[2].

миркова́ти — див. **меркува́ти.**

мирко́т, *мирко́ти* — див. **меркач.**

[мирлу́га] «барліг»; — р. [*мерло́г*] «лігво, барліг», [*мерло́га, мерлу́га*], бр. [*мерло́га*] «тс.»; — пов'язане з *барліг* (див.).

ми́ро «запашна олія, що вживається при християнських церковних обрядах», [*ми́рниця*] «чаша для мира» Ж, [*мирува́ти*] «мазати миром»; — р. болг. м. схв. *ми́ро*, бр. *мі́ра*, др. *миро, мvро*, стсл. **миро, мѵ̈ро** — запозичення з грецької мови; гр. μύρον «миро, мастило, запашна олія» пов'язується з σμύρις «наждак», яке зіставляється з двн. smero «свиняче сало», гот. smaírþr «жир, мастило», дангл. smeoru «тс.», дірл. smi(u)r «кістковий мозок».— Фасмер II 626; Преобр. I 538; Bern. II 60; Frisk II 273.— Див. ще **шмарува́ти.**

Мирон (чоловіче ім'я), [*Ми́рін*] УРС, Г, *Ми́рко́, Мироньо, Мирось*, ст. *Мvронъ* (1627); — р. болг. *Мирон*, др. *Миронъ*, п. Miron, слц. Mirón, стсл. **Миронъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μύρων пов'язується з дієсловом μύρω «ллю сльози, плачу» або з іменником μύρον «миро».— Вл. імена 69; Ткаченко УМШ 1958/4, 73; Фасмер II 626; Петровский 159; Илчев 337.

[мироно́ся] «вівця чорна, на носі біла» ВеНЗн; — результат видозміни запозиченої назви породи овець *меринос*, за звучанням зближеної з *миронóсиця*, (церк.) і, можливо, з *ніс* (*носа*) з огляду на особливий характер позначуваної масті (всі мериноси тільки світлого кольору).— Див. ще **меринос.**

Мирослáв (чоловіче ім'я), *Ми́рко́, Мирóсько, Слáва, Славко́, Мирослáва* (жіноче ім'я), *Ми́ра, Ми́рка, Мирóся, Ми́рця, Слáва, Слáвка*, ст. *Мирослав* (1413); — р. болг. *Мирослáв*, п. Mirosław, ч. слц. Miroslav, вл. Měrosław, нл. Mirosława, схв. *Мѝрослав, Мѝросав;* — пел. Miroslavъ, утворене з основ іменників mirъ «мир; світ» і slava «слава».— Вл. імена 69; Петровский 159; Илчев 337.— Див. ще **мир**[1,2], **слáва.**

ми́рра «ароматична смола; тропічне дерево, з якого її добувають»; — п. myrra, mirra, ч. слц. myrha, вл. myra, болг. *ми́ра*, схв. *мѝра*, слн. míra, стсл. **мvра, мира**; — запозичення з грецької мови; гр. μύρρα «мирра, бальзамове дерево» є словом семітського походження (пор. арам. mūrā, гебр. mōr, ар. murr «тс.»).— ТСБМ III 162; Kopaliński 632; Holub—Kop. 236; Holub—Lyer 326; Frisk II 274; Boisacq 652.— Пор. **смирна.**

[ми́рса] «золота нитка» Ж; — неясне.

мирт (бот.) «південна вічнозелена рослина, Myrtus L.», *ми́рта* «тс.», [*мір-*

това́на] «миртове дерево» Ж, *ми́ртові, мирто́вий* Ж; — р. болг. *мирт, ми́рта*, бр. *мірт*, п. mirt, [mirta, myrta], ч. слц. вл. нл. myrta, м. *ми́рта*, схв. *ми̏рта*, слн. mírta; — через посередництво латинської мови (лат. myrtus, murtus) запозичено з грецької; гр. μύρτος «миртове дерево» вважається словом семітського походження.— CIC² 539; ССРЛЯ 6, 1051; ТСБМ III 162; Sł.wyr. obcych 482; Holub—Lyer 327; Machek ESJČ 385; Walde—Hofm. II 131; Frisk II 274—275; Boisacq 652.

ми́рха, *ми́рхавка* — див. **ме́рха.**

[**ми́рхати**] «мервити, бгати, м'яти, сплутувати, змішувати» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [myrchać] «копатися, розгрібати, ритися», [merchać] «тс.», можливо, споріднене з укр. [*ме́рва, ме́рвити*].— Brückner 328.— Пор. **ме́рва.**

ми́ршавий «непривабливий, жалюгідний, слабосилий», *ми́ршавенький, ми́ршавець, ми́ршавка, ми́ршавіти;* — болг. *мъ̀ршав* «худий; пісний; неродючий, малоцінний», м. *мршав* «худий, виснажений», схв. *мр̏шав* «худий; поганий, слабий, жалюгідний», слн. mŕšav «худий, худощавий»; — псл. *mъrtšavъ «худий, виснажений», очевидно, того ж походження, що й *mъrtvъ «мертвий», *merti «мерти».— Brückner 328; Младенов 311; Bezlaj ESSJ II 203.— Див. ще **ме́рти.**— Пор. **ме́рва.**

мирща́к — див. **мерча́².**

ми́рявий, *ми́ряво* — див. **ми́мрати.**

мис «частина суходолу, що вдається в річку, море»; — р. бр. *мыс*, ч. слц. mys (з р.); — неясне; пов'язується з дінд. múkham «морда», гр. μυχός «внутрішність; глибина, бухта» (Uhlenbeck Aind. Wb. 226; Bugge KZ 32, 20); припускається зв'язок із *змика́тися* (Преобр. I 574).— Фасмер III 24.

ми́са «велика миска», *ми́ска*, [*миска́р*] «виготовлювач мисок; гончар» МСБГ, *ми́сник* «полиця або буфет для посуду», [*ми́сошник*] «той, що виробляє миски», [*мисча́*] «маленька мисочка», *мисчи́на* «маленька або погана миска», [*мисчи́вка*] «синя глина, з якої виробляють миски», [*ми́ся́*] (дит.) «миска», [*замі́сник*] «полиця для посуду», [*намі́сник*] «тс. (у гуцулів)»; — р. *ми́са, ми́ска*, бр. *міса, міска*, др. *миса* «блюдо», п. слц. misa, ч. mísa, вл. нл. miska, болг. *ми́са*, стсл. **миса** «блюдо»; — псл. misa; — через посередництво давньоверхньонімецьких діалектів (двн. mias «стіл») запозичено з народної латині; нар.-лат. mēsa (лат. mēnsa) «стіл» пов'язується з mētior «міряю, вимірюю», спорідненим з псл. metǫ «кидаю; відміряю», укр. *мета́ти* «кидати».— Фасмер II 627; Преобр. I 539; Brückner 338; Machek ESJČ 364; Holub—Kop. 224; Holub—Lyer 316; Трубачев Рем. терминол. 279—280, 282—283; Bern. II 61; Walde—Hofm. II 70; Мельничук Этимология 1984, 140.

ми́си — див. **ми́дза.**

[**миси́на**] «спеціальна нитка для вудки» Дз; — неясне.

[**ми́ска**] «торба» Л; — неясне.

[**мискозу́б**] (іхт.) «невеличка їстівна риба, яка використовується для наживки» Л, [*маскозо́б*] «мінога струмкова, Petromizon (Lampetra) planeri Bl.» ВеНЗн, [*мускозо́б*] «тс.» тж; — р. [*мескозо́б*] «пічкур, Gobio Cuv.; гольян, Phoxinus phoxinus L.; щипівка звичайна, Cobitis taenia L.», [*мескосо́п*] «пічкур», [*мискозо́б*] «голець, Nemachilus Hass.»; — очевидно, результат видозміни назви [*піскозо́б*] «пічкур», [*піскозу́б*] «тс.», [*піскозо́ба*] «щипівка» (пор. р. [*пескозо́б, пескозу́б*] «пічкур»).— Див. ще **піскозо́б.**

мисли́вець «людина, що займається полюванням», *мисли́вий*, [*мисло́вий*] Ж «тс.», *мисли́вство* «полювання», *мисли́вський;* — бр. [*мыслі́вца*]; — запозичення з польської мови; п. mysliwiec (заст.) «мисливець», як і ч. слц. myslivec «тс.», пов'язане з myśl «думка», оскільки мисливство на пізнішому етапі вимагало багато вигадки; пор. р. *промышля́ть* «займатися чимсь; добувати; добувати ловлею».— Brückner 350—351; Machek ESJČ 385; Zubatý St. a čl. I 1, 155.— Див. ще **мисль, про́мисел.**

[**ми́слик**] «різець, зубило» Ж; — бр. *мы́слік* «пробійник»; — запозичення з польської мови; п. [myślik] «вид долота» походить від нім. Meißel «різець; долото; зубило», свн. meizel «тс.», спорід-

неного з гот. maitan «рубати, сікти; тесати», діскл. meitill «різець, зубило».— SW II 1088; Kluge—Mitzka 472.

мисліте «назва літери **М** у слов'янській азбуці»; — р. *мысле́те*, др. *мыслите, мыслѣте*, слц. (заст.) myslete, схв. *мѝсљете;* — запозичено в давньоруську мову з старослов'янської; стсл. **мыслите** (2 ос. мн. від дієслова **мыслити** «мислити») є умовною назвою букви **М**.— Див. ще **мисль.**

мисль «думка», *мѝслення, мисли́вець* «розумник», *мисли́тель, мѝслений* «який постає в думках, уявний», *мисли́вий* (заст.) «розумний; умілий», *мѝсли́мий*, [*мислова́тий*] «дотепний, розумний» Ж, *мѝслити*, [*безмѝсля* Я, *безмѝсльний* Ж], *ви́мисел, вимисли́вий* «примхливий, вередливий», *до́мисел*, [*змѝсел*] «почуття» (з п.), [*змисл*] «тс.; намір» Ж, [*змисле́нник*] «мислитель» Ж, [*змѝсльний*] «розумний, тямущий, винахідливий» Ж, [*змѝсний*] «кмітливий», *за́мисел*, [*за́мисл*], [*замисліка*] «витівниця», [*замишлі́вка*] «примхлива жінка», [*замишля́ниця, замишля́нка*] «тс.», [*замѝсливий*] «задумливий» Я, [*за́мишливий*] «розумний, дотепний» Ж, [*на́мисел*] «роздум», [*на́мисл* Ж, *надо́мисл* Ж] «тс.», *недо́мѝсел* СУМ, Ж, *недо́мѝсл* СУМ, Ж, [*недомисли́мий*] «незбагненний» Ж, [*не́змислень*] «нетяма, нетямуща людина» Ж, [*не́змисль*] «тс.» Ж, [*незмисле́нний*] «безтямний», [*обмѝслити*] «постачити, спорядити», [*омѝсьне*] умисне» Ж, [*перемѝсльний*] «дотепний» Нед, *по́мисел, помисли́вий* «недовірливий, підозрілий», *ро́змисел, у́мисел*, [*у́мисл*] Нед, *умѝсний;* — р. бр. др. *мысль*, п. myśl «думка», zmysł «почуття; смисл», ч. вл. нл. mysl, слц. mysel, болг. *мѝсъл*, м. *мисла*, схв. *мѝсао*, слн. mísel, стсл. **мысль**; — псл. mysl̓ь здебільшого зводиться до давнішого *mūd-sl̓ь або *mūd-tl̓ь, яке вважається спорідненим з гр. μῦθος «мовлення, слово; замисел», гот. gamaudjan «нагадувати», лит. maũsti, maudžiù «тужити; пристрасно бажати; досадувати», сірл. smūainiṁ «думаю»; реконструюється також (Топоров Этимология 1963, 5—13) *mons-, як пов'язане з ie. *men- «думати».— Фасмер III 25; Преобр. I 574; Brückner 350; Machek 385; Holub—Kop. 236; Schuster-Šewc 975; Младенов 299; Стоянов 63—64; Skok II 431—432; Bezlaj ESSJ II 185.— Пор. **мисли́вець, навми́сний, про́мисел, смисл.**

[**мисте́рний**] «майстерний» Ж; — запозичення з польської мови; п. misterny «майстерний; тонкий, вишуканий, художній, красивий», як і ч. mistrný «тс.», пов'язане з mistrz «майстер» (ч. mistr «тс.»), що походить від сви. meister, до якого зводиться й укр. *ма́йстер*.— Brückner 318.— Див. ще **ма́йстер.**

мисте́ць «митець», [*мѝсте́ць, мистю́к, мѝстю́к*] «тс.», *мисте́цтво;* — бр. [*мѝсцю́к*] «хват, майстер», п. misterstwo, ч. mistrovství, вл. mišterstwo «майстерність, уміння»; — мабуть, пов'язане з [*мисте́рний*] «майстерний» (див.).

мисю́рка — див. **місю́рка.**

[**мись**] «ведмідь» Ж, [*мишу́к*] «тс.» Ж; — р. *ми́ша, ми́шка, мишу́к* «тс.», п. miś «ведмедик»; — виводиться як пестлива форма від псл. mĕšьka «ведмідь», яке вважається утвореним від medъvědь «тс.»; зазнало вторинного зближення з особовою назвою *Михайло.*— Brückner 335, 360.— Див. ще **ведмі́дь.**

мит «інфекційна хвороба підщелепних залоз у молодих коней», [*заметѝтися*] «заразитися» СУМ, Г, [*заме́чуватися*] Я, [*замити́тися*] «захворіти запаленням підщелепних залоз» (про коней) Я, ст. *замититись* «захворіти» (про людей) (1720); — р. бр. *мыт* «інфекційна хвороба коней»; — неясне; можливо, пов'язане з р. [*мыт*] «линяння», др. *мыть* «тс.».— Пор. **заметѝти, мить**[2].

мита́рити, мита́рство, мита́рствувати — див. **мѝто́.**

мѝте́ць «художник; майстер; знавець», [*мете́ць*] «меткий; мастак; майстер», [*мі́тець*] «спеціаліст» Пі, [*мі́тецьство*] «спеціальність» Пі; — результат видозміни слова [*мисте́ць*], зумовленої, можливо, впливом дієслова *метикува́ти* «роздумувати, тямити», [*митикува́ти*] «тс.».— Див. ще **мисте́ць.**

ми́ти, *ми́йка* «ганчірка для миття посуду», *ми́йник* «робітник, що займається миттям», *ми́йниця* «велика миска; [умивальник]», [*ми́тель*] «луг; тепла лужна вода для миття голови», [*ми́тіль*]

«тс.», [*ми́тка*] «мийка» Ж, [*ми́тниця*] «прачка» Ж, [*мі́єнко*] «син прачки» Пі, [*мі́ївна*] «дочка прачки» Бі, [*мійка*] «прачка» Бі, [*мо́вниця*] «лазня; ванна кімната» Ж, [*мо́йка*] «мийка» Ж, [*мо́льниця*] «вимоїна після дощу», [*мо́тка*] «мийка» О, *вими́вина, вимо́їна, зми́тися* «швидко або непомітно піти, утекти», [*зами́тися*] «тс.» Я, Пі, *нами́в, намивни́й, невмива́ка,* [*невми́ванець*] Ж, *незми́вний, обми́вка, обмива́льний, перемива́льниця, переми́вка, підми́в,* [*підми́ла*] «мул», [*підми́тва*] «підмивання; вода, якою підмивають», [*поми́єць*] «людина, що бабрається в помиях» Нед, *поми́ї,* [*поми́йник*] «людина, що займається виносом помий і брудною роботою; собака, що бабрається в помиях», *поми́йниця* «посуд для помий; [посудниця Нед]», [*поми́ло*] «вимите місце на березі» Нед, [*по́ми́ток*] «мийка» Г, Нед, [*поми́я*] «вимоїна в березі» Нед, *промива́лка, промива́льник, про́ми́вка* СУМ, Нед, *промивна́, промо́їна, промива́льний, промивни́й, розми́в, розмива́ч, розми́вина,* [*ро́змивки*] «церемонія обмивання породіллі» Нед, *розми́вчастий, умива́лка, умива́льник, умива́льниця, умива́льна, умива́льня, умива́льний;* — р. *мыть,* бр. *мыць,* др. *мыти,* п. вл. *myć,* ч. *mýti,* слц. *myt',* нл. *myś,* болг. *ми́я,* м. *мие,* схв. *ми́ти,* слн. *míti,* стсл. **мыти;** — псл. *myti;* — споріднене з лит. *máudyti* «купати», лтс. *maût* «плавати», *maudât* «змивати», свн. *mûten* «умиватися», дінд. *mūtram* «сеча»; ie. **mū-, *meu-* «мити».— Фасмер III 26; Преобр. I 576; Brückner 350; Machek ESJČ 386; Holub—Kop. 237; Schuster-Šewc 973; Младенов 300; Skok II 434; Bezlaj ESSJ II 185—186; Trautmann 191; Pokorny 743.— Пор. **ми́ло.**

[**митник**] (бот.) «плаун звичайний, Lycopodium clavatum L.; шолудивник, Pedicularis L.» Mak; — р. *мы́тник* «шолудивник» бр. *мы́тнік* «тс.»; — похідне утворення від *ми́ти;* — назва шолудивника зумовлена його давнім застосуванням для очищення від гнид і вошей.— Попов 157.— Див. ще **ми́ти.**

ми́то «оплата за перевезення товарів через кордон; [мірчук ДзАтл I]», [*ми́тар*] «службовець митниці, збирач мита» Ж, *мита́рства* «важкі переживання, муки; поневіряння; (церк.) випробування, через які проходить душа після смерті», [*мита́рство*] «ошуканство Ж; (ст.) митниця», *ми́тни́к* «працівник митниці» СУМ, Ж, [*митни́цтво*] «митна справа» Ж, *ми́тниця, мита́рствувати* «поневірятися», [*обми́тити*] «обкласти митом», [*переми́тник*] «спекулянт; контрабандист» Нед, [*про́мито*] «високе мито»; — р. *мы́то, мыт,* бр. *мы́та, мыт,* др. *мыто, мытъ,* п. слц. *myto* «мито», вл. нл. *myto,* ч. *mýto* «платна винагорода, премія», болг. м. *ми́то,* схв. *ми́т, ми́то* «хабар; підкуп», слн. *míto* «арендна плата», стсл. **мыто** «платня; прибуток; гроші; подарунок; хабар»; — псл. *myto;* — запозичене з германських мов; двн. *muta* «митниця; податок, збір» (нвн. *Maut* «тс.»), гот. *mota* «мито» пов'язані з нвн. *messen* «міряти», спорідненим з лат. *meditor* «міркую», гр. μέδομαι «тс.».— Фасмер III 26; Преобр. I 575; Дзендзелівський УЗЛП 160; Brückner 351; Machek ESJČ 386; Holub—Kop. 237; Ondruš Sl. sl. 1969/3, 262—263; Schuster-Šewc 976; Младенов 299; Skok II 434; Bezlaj ESSJ II 186; Mikl. EW 208; Matzenauer 61.— Пор. **медита́ція.**

ми́тра «позолочений головний убір вищого духівництва християнської церкви», [*мі́тра*] «тс.» Ж; — р. болг. м. *ми́тра,* бр. *мі́тра,* п. ч. слц. *mitra,* схв. *мі̏тра,* слн. *mítra;* — запозичення з грецької мови; гр. μίτρα «пов'язка на голову, тюрбан» остаточно не з'ясоване; пов'язується з дінд. *mitrá-* «друг; згода» або з гр. μίτος «нитка, ланцюжок».— CIC² 539; Фасмер II 629; Преобр. I 539; Holub—Kop. 226; Frisk II 246.

Митродо́ра (жіноче ім'я), *До́ра,* ст. *Митродо́ра* «мáти дáра» (1627); — р. болг. *Митродо́ра,* бр. *Мітрадо́ра,* чол. *Мітрадо́р,* стсл. **Митродора, Митродоръ;** — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μητροδώρα, чол. Μητρόδωρος утворено з основ іменників μήτηρ «мати», спорідненого з лат. *māter,* псл. *mati,* укр. *мáти* «тс.», і δῶρον «дарунок», спорідненого з псл. *darъ,* укр. *дар;* буквально означає «дарунок матері».— Вл. імена 144; Беринда 223; Петровский

160; Илчев 338.— Див. ще **дар, мáти**[1].— Пор. **Іліодо́р, ме́трика, Минодо́ра.**

митро́жити — див. **метру́га.**

митрополи́т «найвищий титул у православній церкві», *митропо́лія* ««єпархія митрополита», *митрополи́чий*, [*митрополи́тальний*] Ж;— р. болг. м. *митрополи́т*, бр. *мітрапалі́т*, др. *митрополитъ*, п. ч. слц. metropolita, схв. *митро̀олит*, слн. metropolít, стсл. **митрополитъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з гр цької гр. μητροπολίτης «митрополит» є похідним від μητρόπολις «столиця, резиденція», до якого зводиться й укр. *метропо́лія*.— CIC[2] 539; Фасмер II 629; Sł. wyr. obcych 472; РЧДБЕ 461.— Див. ще **метропо́лія.**

Митрофа́н (чоловіче ім'я), [*Митропа́н*], ст. *Митрофа́н* «матероявлен» (1627); — р. болг. *Митрофа́н*, бр. *Мітрафа́н*, др. *Митрофанъ*, ч. слц. Mitrofan, стсл. **Митрофанъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μητροφάνης (букв. «явлений матір'ю» або «подібний до матері») утворене з основ іменника μήτηρ «мати», спорідненого з псл. mati, укр. *мáти*, і дієслова φαίνω «являю, показую», спорідненого з дінд. bhâti «світить, сяє».— Вл. імена 69; Беринда 223; Петровский 160; Илчев 339.— Див. ще **мáти**[1], **метропо́лія, Митродо́ра.**— Пор. **баскали́читися, фа́за, фанта́зія.**

[**ми́ту́сь**] «(лежати) верхівками в різні боки (про рослини); (лежати) валетом, головами в різні боки (про людей); попеременно Ж; не до речі; всупереч», [*митусе́м*] «у різні боки» (про лежання рослин і людей), [*ми́тьмá* Г, Ж, *митьмо́в* Ж, *на-ми́тусь* Ж] «тс.»; — р. [*мите*] «попеременно», бр. *мітусь* «валетом; кінцями в різні боки», др. *митусь (митусъ)* «один проти одного; навхрест», п. [mituś (mitus)] «навхрест; кінцями в різні боки», болг. *ми́то* «похило; навскіс», *на́мито* «упоперек, навскіс», схв. *сȕмитицē* «валетом», *усȕмит* «тс.», стсл. **митъсь** «взаємно», **митѣ** «попеременно»; — псл. mitǫsь «взаємно», очевидно, пов'язане з mьstь «помста», *mьzda «мзда»; — споріднене з дінд. mêthati (mitháti) «чергується», гр. μοῖτος «помста; подяка», лат. mūto «змінюю», гот. maiþms «подарунок», лтс. mitus, miêtus «заміна»; ie. *meit(h)- «змінювати».— Фасмер II 628; Brückner 339; Bern. II 62; Zubatý St. a čl. I 1, 351; Pokorny 715.— Пор. **мзда, мсти́ти.**

[**мити́тя**] «щось дрібне, нікудишнє, нікчемне» Ж, [*мити́тє*] «тс.» Ж; — неясне.

мить[1] «момент, секунда», [*мі́ть*] «тс.», *ми́ттю* «дуже швидко», [*мі́ттю*] «тс.» Ж, *умúть*, *миттє́вий*, *митьовúй;* — неясне; можливо, пов'язане з *мет (меть)* «мить» (пор.).

[**мить**[2]] «прочищений ліс» Ж; — очевидно, запозичення з чеської мови; ч. mýt' «просіка», mýtina «тс.», mýtiti «вирубувати, викорчовувати», з одного боку, зіставляється з р. [*мыт*] «линяння», др. *мыть* «час линяння», схв. *мітáрити се* «линяти» (про птахів), слн. mísiti se «линяти», далі, як запозичення, з снн. mût «линяння», двн. mûzzôn «линяти», нар.-лат. mūta «линяння у птахів», mūtāre «линяти», з другого боку, виводиться безпосередньо з германських мов (гот. maitan «вирубувати»).— Фасмер III 26; Machek ESJČ 386.— Пор. **мит.**

[**михавівки**] «сорт груш» ВеНЗн; — пов'язане з ім'ям *Михáйло;* назва зумовлена часом дозрівання цих пізніх груш (інша їх назва [*осінки*]) — коло свята Михайла.— ВеНЗн 54.— Див. ще **Михáйло.**

михáйлик (заст.) «маленький дерев'яний ківш для пиття горілки»; — п. [michałek] «ковток» (з укр.); — результат видозміни форми [*махáйлик*] «тс.», зближеної з особовим ім'ям *Михáйло.*— Див. ще **махáти.**

Михáйло (чоловіче ім'я), *Михайли́на* (жіноче ім'я), [*Михáв, Михáй*], *Михáлко, Михáль, Михáльо, Михáнь, Михáсь, Мúхлик, Мись*, [*Миська, Міська*], *Мúша, Мишкó*, ст. *Михайло* (1368), *Михаилъ* (1407), *Михалъ* (1391), *Міхаúлъ* «кто ж як б(ог)ъ, аб(о) покора, аб(о) убозств б(о)жее ... , або ударяючій б(ог)ъ» (1627); — р. болг. *Михаúл*, бр. *Міхаíл*, др. *Михаилъ*, п. вл. Michał,

ч. Michael, Michal, слц. нл. Michal, вл. Michałk, схв. *Михаило*, слн. Mihael, стсл. **Михаилъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μιχαήλ походить від гебр. Mīkhāēl (Mīkhāēl), букв. «хто як бог», що складається з гебр. Mīkhā́h, скороченої форми від Mīkhāyā́h «тс.», і el «бог».— Вл. імена 70; Беринда 223; Петровский 160; Фасмер II 630; Knappová 127; Илчев 339; Klein 976.— Див. ще **Еммануї́л.**— Пор. **Михе́й.**

Михе́й (чоловіче ім'я), ст. *Михе́а* «оубо́гіи, або покорный ... аб(о) оударяючій» (1627); — р. *Михе́й*, бр. *Міхе́й*, др. *Михей*, стсл. **Михѣи**, **Михѣи**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μιχαίας походить від гебр. Mīkhā́h, що є скороченою формою імені Mīkhāyā́h букв. «хто як бог».— Вл. імена 70; Беринда 223; Петровский 161; Klein 976.— Пор. **Миха́йло.**

[**ми́ца**] «кішка» ДзАтл І, [*ми́цка*] «тс. тж; сережка, котик (на дереві) ВеНЗн», [*ми́цька*] «тс. тж; (зоол.) білка, Sciurus vulgaris L. ВеНЗн; тхір, Putorius vulgaris ВеНЗн», [*ми́ця*] (дит.) «кішечка, котик» МСБГ, [*ми́ня*] «кішка» О, [*ми́нька*] «сережка, котик (на дереві)» ВеУг, [*миць-миць*] (вигук, яким кличуть кота) МСБГ, [*міць-міць*] «тс.» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *мы́цэ* «кішка» (рум. mîţă «тс.») є афективним (звуконаслідувальним) утворенням, паралельним до іт. micio «кішка, кіт», нвн. Mieze «кішка».— СДЕЛМ 271; DLRM 508.

[**ми́цька**[1]] «вовна молодих ягнят; дернина», [*мі́цка*] «тс.; шапка з шкіри ягняти» Ж, [*мі́цок*] «тс.» Ж, [*ми́цка*] «тс.; сережка на дереві, базька, котик» Ж, [*мицькови́на*] «сукно з вовни молодих ягнят», [*мі́цики*] «коротенька вовна з ягнят» Мо, [*мицько́вий*] «зроблений з вовни молодих ягнят» Г, Ж, [*міцко́вий*] «тс.» Ж; — р. [*мись*] (вигук, яким підкликають овець), [*ми́ська*] «тс.»; — запозичення із східнороманських мов; молд. *ми́цэ* «руно, вовна молодих ягнят», рум. miţe (miţă) «тс.», можливо, походять від лат. *agnicia, пов'язаного з agnus «ягня».— Дзендзелівський Тези доп. ювілейної конф. УжДУ 1965, 36—37; Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 163; СДЕЛМ 261; DLRM 505.

[**ми́цька**[2]] (орн.) «чайка, Vanellus Briss.»; — неясне.

[**мича́ти**] «мекати» (про кіз) Ж; — р. *мыча́ть* «мукати» (про корів), бр. *мыкаць* «тс.»; — псл. myčati < *mūkētei, звуконаслідувальне утворення, паралельне до mukati, mekati; — споріднене з лит. mūkia «мукає», гр. μῡκάομαι «мукати, ревіти», свн. mūhen «мукати», лат. mūgio «тс.».— Фасмер III 27; Trautmann 188; Būga RR I 370.— Пор. **му, ме.**

мичви́д — див. **нічви́д.**

ми́чка (бот.) «біловус стиснутий, Nardus stricta L.; [костриця овеча, Festuca ovina L. Mak; лисохвіст, Alopecurus L. Дз]»; — р. [*мы́чка*] «дрібна трава, схожа на щітку»; — очевидно, результат перенесення на рослини назви *ми́чка* «пасма льону»; — назва могла бути мотивована зовнішньою схожістю довгого вузького листя цих рослин з пасмами льону.— Нейштадт 121—122.— Див. ще **ми́кати.**

[**ми́ччу**] «співуче» (говорити); — неясне.

ми́ша (зоол.) «Mus L.», [*миш*] «тс.», [*мишак*] «кінь сірої масті; (мн.) мишачий послід», [*мишáтина*] «м'ясо миші Ж; мишачий послід», [*ми́шачка*] «мишачий послід» Ж, [*ми́шечка*] «тс.» Ж, *мишва́* (зб.) «миші», *мишеня́*, *мишíні*, [*мишóвинє*] «залишки їжі від мишей; солома, хлібні злаки, погризені мишами» Ж, [*мишя́тко*] «мишеня» Пі, [*мися́*, *мися́тко*] «тс.», [*мишáстенький*] «малорослий, з дрібними рисами обличчя», *мишáстий* «схожий на мишу; мишиного кольору, попелястий», [*мишáтий*] «тс.», *мишáчий* СУМ, Ж, [*мишíн*] «мишачий» Ж, [*ми́шій*] «тс.» Ж, [*мишовáтий*] «мишоподібний» Ж, *ми́шкати* «полювати на мишей (про лисиць); рознюхувати», *мишкувáти* «тс.»; — р. др. *мышь*, бр. *мыш*, п. mysz, mysza, ч. слц. вл. нл. myš, полаб. mâis, болг. *ми́шка*, схв. *мȉш*, слн. miš, стсл. **мышь**; — псл. myšь; —

споріднене з дінд. mū̆ḥ «миша, пацюк», гр. μῦς «миша», двн. дангл. mūs, англ. mouse, нвн. Maus, лат. mūs, алб. mī «те.»; ie. *mūs; далі зіставляється з дінд. muṣṇáti «краде, грабує» або з гр. μύσος «бруд», σμυός «страшний, бридкий»; реконструюється також (Трубачев ZfSl 3, 676) ie. *mūs «сірий».— Фасмер III 27; Преобр. I 577; Горяев 221; Brückner 350; Machek ESJČ 385—386; Holub—Kop. 236; Schuster-Šewc 975—976; Младенов 299—300; Skok II 433; Bezlaj ESSJ II 185; Mikl. EW 208; Walde—Hofm. II 132; Kluge—Mitzka 469; Klein 1009; Pokorny 752—753; Мельничук Этимология 1984, 140.— Пор. **ми́шка, му́скул.**

[**маша́вка**] (бот.) «мишачий хвіст, Myosurus minimus L.» Ж, [*маша́к*] «трава тимофіївка, Phleum pratense L.»; — р. *мышехво́стник* «мишачий хвіст», п. mysiurek, вл. myšowka «тс.» (пор. слц. myší chvostík «тс.»); похідні утворення від *ми́ша*; назви зумовлені тим, що квітколоже мишачого хвоста після відцвітання і суцвіття тимофіївки схожі на мишачий хвіст.— Нейштадт 259; Вісюліна—Клоков 118; БСЭ 42, 432; Федченко—Флеров 425—426.— Див. ще **ми́ша.**

[**маша́р**] «місце, зарослe бур'яном»;— **неясне**; пор. р. [*мышáрник*] «місце в полі, врите мишами».

[**машва́к**] (орн.) «канюк. Buteo vulgaris (B. buteo L.)» ВеНЗн; — р. [*мышелóв*] «тс.; лунь, Circus Lacép.», [*мышáтник*] «лунь», бр. *мышалоў* «лунь», п. [myszareczka] «канюк», слц. myšiak, вл. myšak, схв. *мȕшар*, слн. míšar «тс.»; — похідне утворення від *ми́ш(а)*; назва зумовлена тим, що канюки живляться переважно гризунами.— Птицы СССР 136—137.— Див. ще **ми́ша.**

[**мише́й**] (орн.) «кропивник, Troglodytes» Ж, [*ми́шка, мишачóк, мишовíй, мишовíйка*]) «тс.»; — похідне утворення від *ми́ша*; назва зумовлена тим, що кропивник розміром близький до польової миші, дуже рухливий, живе в заростях чагарників і бур'яну, купах дров і хмизу; компонент *-вій* неясний.— Страутман 167; БСЭ 23, 219.— Див. ще **ми́ша.**

мишíй (бот.) «Setaria P. B.», [*мишей* Mak, *мишúй* Ж] «тс.», [*мишийка*] «мишій зелений, Setaria viridis (L.) P. B.» Mak; — р. *мышéй*, бр. *мяшэ́й*, [*мяжэй*] «тс.»; — результат видозміни звукової форми [*мушíй, мушúй*] «тс.», зближеної з *ми́ша.*— Machek Jm. rostl. 294.— Див. ще **мушíй.**

[**ми́шка**] «судорога», [*ми́шиця*] «м'яз» Ж, [*ми́шця*] «тс.» Ж, [*мишúстий*] «м'язистий» Ж; — р. *мы́шка* «пахва», *мы́шца* «м'яз», бр. *мы́шца* «тс.», др. *мышьца* «частина руки від плеча до ліктя, пахва», п. заст. myszka (якийсь м'яз), вл. myška «м'яз», болг. м. *ми́шка* «пахва», *ми́шница*, схв. *мȕшка* «тс.», *мȕшица* «м'яз», слн. míšica «тс.», стсл. **мышьца** «пахва, плечова частина руки», **мышица** «тс.»; — псл. myšьca, myšica «м'яз, біцепс», пов'язане з myšь «миша» (м'яз на руці, рухаючись, нагадує мишу); — споріднене з гр. μῦς «м'яз; миша», двн. mūs «те.», лат. musculus «м'яз», mūs «миша»; ie. *mūs «м'яз; миша».— Фасмер III 27; Преобр. I 577; Brückner 350; Machek ESJČ 385—386; Pokorny 752—753.— Пор. **ми́ша.**

[**мишкува́ти**] «валашити, каструвати» Ж, [*ме́шкати, мешкува́ти*] «тс.» ДзАтл II, [*мишкáр*] «кастратор», [*мешкáр*] «тс.» ДзАтл II; — ч. miškovati «каструвати», слц. miškovať «тс.», miškar «кастратор»; — запозичення з польської мови; п. [miśkować] «каструвати», [miśkać, misić, miszyć, mniszyć] «тс.», miśkarz «кастратор» пов'язані з [mich] < mnich «монах», що походить від двн. munih «тс.», яке через посередництво лат. *monicus, monachus зводиться до гр. μοναχός «тс.».— Дзендзелівський УЗЛП 90; Richhardt 81; Brückner 338, 341; Machek ESJČ 365—366; Holub—Lyer 316; Bern. II 75; Kluge—Mitzka 485.— Див. ще **мона́х.**

мишовíй, *мишовíйка* — див. **мише́й.**

[**мишокрúлик**] (орн.) «кропивник, Troglodytes»; — запозичення з польської мови; п. mysikrólik «тс.» виникло на основі сполучення mysi królik, букв. «мишачий королик»; пор. укр. [*мишíй кріль*] «тс.».— Див. ще **коро́ль**[3].

[**мишолу́пок**] «кажан, Vespertilio» ВеНЗн; — **неясне** складне утворення,

першим компонентом якого є основа *ми́ша* (пор. *летюча миша* «тс.»).

[**миш-пирга́ч**] «кажан», [*мешперга́ч* Ж, *миш-перга́ч* ВеНЗн, *вишпирга́ч* ВеЛ, *нешперга́ч* Ж] «тс.»; — тавтологічне складне утворення, з іменників *ми́ш(а)* і *пирга́ч* «летюча миша».— Див. ще **ми́ша, пирга́ч.**

[**мишу́рко**] (зоол.) «землерийка, Sorex araneus» ВеНЗн;— пов'язане з *ми́ша;* назва зумовлена зовнішньою схожістю землерийок і мишей.— БСЭ 16, 658. — Див. ще **ми́ша.**

миш'я́к (хім.) «арсен, тверда отруйна речовина», [*мишя́к*] «тс.», *миш'яковистий;* — р. *мышья́к*, бр. *мыш'як*, слн. míšnica «тс.»; — похідне утворення від *ми́ша;* назва зумовлена тим, що миш'яком труюють мишей, або, можливо, тим, що речовина має блискучо-сірий («мишиний») колір; припускається також (Брандт РФВ 23, 86) існування незасвідченого **мужьякъ* як кальки гр. ἀρσενικόν «миш'як», що помилково пов'язувалося з ἄρσην «мужній».— Фасмер III 28; Преобр. I 577.— Див. ще **ми́ша.**

мі[1] «третя нота музичної гами»; — р. болг. *ми*, бр. *мі*, п. ч. слц. mi; — через посередництво італійської мови (іт. mi) запозичено з латинської; лат. mi є початковим складом 3-го рядка латинського гімну св. Іоанну.— CIC[2] 539; Kopaliński 902—903; Holub—Lyer 313, 445; Dauzat 737.— Див. ще **до**[3], **ля.**

[**мі**[2]] «мені»; — результат контамінації первинної форми дав. в. одн. *ми* (заст.) «тс.» і вторинної форми *мені.*— ІУМ Морфологія 144.— Див. ще **мене́, ми**[2].

міа́зми «отруйні випари; гази, що утворюються від гниття», *міазмати́чний;* — р. *миа́змы*, бр. *мія́змы*, п. miazmat, ч. слц. miazma, болг. *миа́зми*, схв. *мијàзма*, слн. miázem, miázma; — запозичення з грецької мови; гр. μίασμα «забруднення», пов'язане з μιαίνω «забруднюю», для якого припускається недостатньо очевидна спорідненість з дінд. mū́tram «сеча», ірл. mūn «тс.», лит. máiva «болотистий грунт».— CIC[2] 539; Фасмер II 618, III 26; Kopaliński 628; Holub—Lyer 313; Frisk II 235—236; Мельничук Этимология 1984, 140—141.

[**міглюва́ти**] «кепкувати» МСБГ; — неясне.

мігра́ція «пересування, переселення; переміщення», *міграці́йний, мігрува́ти;* — р. болг. *миграция*, бр. *мігра́цыя*, п. migracja, ч. migrace, слц. migrácia, схв. *мигра́ција*, слн. migrácija; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Migration, фр. migration походять від лат. migrātio «перехід, переселення», пов'язаного з migro «переходжу, переселяюся; змінююся», спорідненим з гр. ἀμείβω «змінюю».— CIC[2] 539; ССРЛЯ 6, 966; Kopaliński 629—630; Holub—Lyer 313; Dauzat 475; Walde—Hofm. II 86.— Пор. **емігрува́ти, іммігра́ція.**

мігре́нь «головний біль, що вражає одну половину голови»; — р. *мигре́нь*, бр. *мігрэ́нь*, п. migrena, ч. слц. слн. migréna, вл. migrena, болг. *мигре́н*, м. схв. *мигре́на;* — запозичення з французької мови; фр. migraine походить від лат. hēmicrānia «тс.», яке зводиться до гр. ἡμικρανία «біль половини голови», що складається з основ ἡμι- «половина», спорідненого з лат. semi-, дінд. sāmi, двн. sāmi- «тс.», і κρανίον «череп», пов'язаного з κάρα «голова», спорідненим з лат. cerebrum «мозок», дінд. śíras- «голова», двн. hirni «мозок».— CIC[2] 539; Фасмер II 619; Преобр. I 534; Kopaliński 630; Holub—Lyer 313; Matzenauer LF 10, 323; Dauzat 475; Frisk I 636, II 6—7; Walde—Hofm. I 203, II 512.

[**мі́дик**] (зоол.) «землерийка, Sorex L.», [*ме́дичка*] «тс.» ВеБ, [*мі́диця*] «тс.; ліщинова соня, Myoxus (Muscardinus) avellanarius L.», [*мі́дичка*] «землерийка» ВеНЗн, [*мі́дка* ВеНЗн, *мі́длиця* ВеНЗн, *мідя́ниця* ВеНЗн, *мідя́нка* Ж] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [*медве́дик*] «вовчок, Grillotalpa» за спільною ознакою підземного способу життя.— Див. ще **медве́дик.**

[**мідли́ти**] «класти у снопи» (про коноплі) ВеБ; — не зовсім ясне; очевидно запозичення з польської мови; п. mi̯ędlić «м'яти, тіпати» (про льон, коноплі), ст. miedlić «тс.», як і ч. mědliti «тіпати», зводиться до псл. *mędlo,

*mędlica «знаряддя для розминання волокон конопель і льону», пов'язаного з męti, mьnǫ «м'яти»; може бути вiставлене і з [*ма́ндель*] «в'язанка льону, конопель».— Трубачев. Рем. терминол. 69; Brückner 336; Machek ESJČ 357.— Див. ще **м'я́ти.**

мідниця — див. **медя́ни́ця.**

[**мідори́т**] «гравюра на міді» Ж, [*мідори́тник*] «гравер по міді» Ж; — запозичення з польської мови; п. miedzioryt «гравюра на міді», як і ч. měditytina «тс.», утворено з основ слів miedź «мідь» і ryt «гравюра», пов'язаного з дієсловом ryć «рити».— Див. ще **мідь, ри́ти.**— Пор. **дереворит.**

мідуниця, *мідýшиця*, *мідушниця*— див. **медýнка.**

мідяни́ця (зоол.) «безнога зміеподібна ящірка, веретільниця, Anguis fragilis L.», *мідя́нка* «тс.; неотруйна змія з родини вужів, Coronella austriaca Laur.; [гадюка, Vipera Laur.]»; — р. *медяни́ца* «веретільниця», *медя́нка* «Coronella», бр. *мядзя́нка*, п. miedzianka «тс.»; — похідні утворення від *мідь*; назви зумовлені кольором шкіри тварин, мідним або сірим у веретільниці і близьким до нього у коронели і гадюки.— СУМ IV 725; БСЭ 27, 7; Brückner 332.— Див. ще **мідь.**

мідянки́ — див. **медівка.**

[**мідя́нчик**] (ент.) «мідний довгоносик, Rhynchites cupreus» Ж; — похідне утворення від *мідь*; назва зумовлена мідним забарвленням жука.— Див. ще **мідь.**

мідь, [*медь*] «мідь» Пі, [*ми́дница*] «умивальник» Ж, [*мідéнець*] «мідний колчедан» Ж, *мідень* (заст.) «мідний казан, горщик; [мідний самовар]», *мідни́к* «ремісник, що займається мідними виробами» СУМ, Ж, [*мідни́цтво*] «мідноливарне виробництво» Ж, *мідни́ця* «мідний таз для умивання; умивальник Ж; гроші», [*мідня́к*] «мідний казан, горщик, самовар; мідний колчедан, мідна руда Ж; мідна монета Ж, Пі», *мідя́к* «мідна монета», *мідя́нка* «зелений наліт на окисленій міді; [зелена фарба]», [*мідя́р*] «мідник», [*мідя́рня*] «майстерня мідних виробів; молот для сплющування міді; мідний молот Ж», [*мідя́рство*] «ремесло мідника», *мідúстий* «схожий на мідь; який містить мідь» РУС, Ж, *мідний*, *мідницький*, *мідя́ний* «мідний Г, Ж; мідяно-червоний; який містить мідь Ж», *мідяни́стий* «який містить мідь; кольору міді», [*змідніти*] «набрати металічного смаку від міді»; — р. *медь*, бр. *медзь*, др. *мѣдь*, п. miedź, ч. měď, слц. med', вл. mjedz' «руда», нл. měź «мідь, бронза, латунь», болг. *мед*, схв. *мје̏д*, *мѐд*, слн. méd «латунь, жовта мідь», стсл. **мѣдь**; — псл. měd̆ь; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з назвою країни Мідії (ір. Mādа, гр. Μηδία) (Абаев Езиков. изсл. Младенов 321—323), з цсл. **смѣдь** «темний» (Bern. II 46), з дісл. smiðr «коваль, ремісник», двн. smīda «метал», гр. σμίλη «ніж для вирізування» (Преобр. I 577—578; Brückner 332; Holub—Kop. 219; Младенов 292—293; Skok II 436).— Фасмер II 591; Откупщиков РЯШ 1973/3, 109—110; Machek ESJČ 357; Schuster-Šewc 920; Bezlaj ESSJ II 174—175.

між (прийменник), *меж*, [*ме́же*], [*ме́жи́*] СУМ, Г, [*ме́джи*, *ме́джо* Ж] «тс.», [*зме́дже*] «з-поміж» ВеЛ, [*змеж*, *зме́жи*, *зміж*] «тс.», *з-по́між*, [*по́меж*] «серед, між», *поме́жи́* «тс.», [*поме́же*], [*по́між*] «біля, коло; підряд, цілком», *поміж* «серед, між; [повз]», *проме́ж*, *проме́жи*, *про́між* СУМ, Нед, [*проміждо*] «проміж» Нед; — р. *меж*, *между*, бр. *між*, др. *межю*, *межу*, п. między, [mezy], ч. mezi, слц. medzi, вл. mjez, miezy, нл. mjaz, mjazy, болг. *между́*, м. *ме́ѓу*, схв. [*мед*], *мѐђу*, слн. mèj, стсл. **между**; — псл. *medji, *medjū, місц. в. одн. і дв. іменника *medja «межа».— Мельничук СМ III 147; Фасмер II 592; Преобр. I 521; Brückner 332; Machek ESJČ 361; Holub—Kop. 221—222; Schuster-Šewc 930-931; БЕР III 715—716; Skok II 398—399; ESSJ Sl. gr. I 108—110; Bern. II 32; Mikl. EW 185.— Див. ще **межа́.**

[**мі́ждо**] (прийменник), [*междо*] Пі; — др. *между*, *междю* «тс.»; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. **между** відповідає др. *межю* «між».— Див. ще **між.**

міз — див. **медзи.**

мізантро́п «людиноненависник», *мізантро́пія, мізантропі́чний;* — р. болг. м. *мизантро́п*, бр. *мізантро́п*, п. слц. вл. mizantrop, ч. misantrop, схв. *мизáнтроп*, слн. mizantrór;— запозичення з французької мови; фр. misanthrope походить від гр. μισάνθρωπος «тс.», що складається з основ дієслова μισέω «ненавиджу» неясного походження і ἄνθρωπος «людина».— CIC² 540; Фасмер II 619; Sł. wyr. obcych 483; Holub—Lyer 316; Dauzat 478; Frisk 244.— Див. ще **антрополо́гія.**

міздря́ «внутрішній бік шкіри», [*мездро́* Ж, *ніздря́, ніздря́*] «тс.», [*м'яздро́*] «кільце деревини у стовбурі» О, *міздри́ти* «зчищати міздрю (з шкіри)»; — р. *мездря́*, бр. *мяздря́*, п. miazdra, ст. mězdra, ч. mázdra «плівка, шкуринка», слц. miazdra «міздря», болг. *мездря́* «нирковий жир; сало», м. схв. *мéздра* «мездра», слн. mézdra «тс.»; — псл. mězdra (mězdra), очевидно, з *memsdra (*mēzdra), пов'язане з męso «м'ясо»; — зіставляється насамперед з лат. membrum (<*memsro-) «член», membrāna «плівка, тонка шкуринка»; поява dr замість очікуваного tr і z замість s остаточно не з'ясована.— Фасмер III 29; Преобр. I 583; Brückner 330—331; Machek ESJČ 356; БЕР III 717; Младенов 293; Bezlaj ESSJ II 182; Bern. II 46; Meillet Etudes 129, 409.— Див. ще **м'я́со.**

мізе́рія «дуже мала кількість; щось незначне; дрібні господарські речі, майно; [салат з огірків Ж]», [*мізе́рак*] «злидар», [*мізе́рка*] «мізер (в картах)» Ж, [*мізе́рник*] «бідолаха; посередність» Ж, [*мізе́рниця*] «жіночий статевий орган» Ж, *мізерня́* «щось незначне, дрібниця», *мізеро́та* «дуже мала кількість; дрібні пожитки», [*мізе́рство*] «бідність; майно бідняка; біднота, бідняки», [*мизеря́ка*] «дрібні речі, мотлох (?)», [*мізеря́ка*] «дрантя, старий мотлох» Ж, [*мізера́цький*] «нещасний, бідний» Ж, *мізе́рний, мізерні́ти, мізерні́шати;* — р. *мизе́рный*, бр. *мізе́рны*, п. mizerja (заст.) «убозтво, злидні; салат з огірків», ч. mizérie «бідність, злидні», слц. mizéria «тс.», вл. mizera «горе, бідність, нестатки», нл. mizerny «бідний, нещасний», болг. *мизе́рия* «бідність, злидні; підлість», м. *мизерија* «злидні, убозтво», схв. *мизе́рија* «убозтво, мізерність», слн. mizêrija «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. miseria «лихо», miser «жалюгідний, нещасний; підлий» пов'язане з maereo «сумую», етимологічно неясним.— CIC² 540; Фасмер II 620; Hüttl-Worth 16; Преобр. I 534; Brückner 339; Machek ESJČ 367; Holub—Lyer 317; Walde—Hofm. II 8.

мізи́нний «найменший» (про палець), [*мазі́нний*] «тс.» О, [*мези́нний*] «наймолодший, найменший» Ж, [*мизе́льний* Ж, *мизи́ний* Ж, *мизи́нний, мізе́лний* (Ме), *мізи́льний* Ж, *мізи́ний* Ж, *мизи́нчий*] «тс.», [*мадзі́льник*] «мізинний палець» О, [*мези́нець*] «п'ятий, найкоротший палець руки, ноги; найменша дитина в сім'ї», [*мизи́нець, мизи́нок*], *мізи́нець*, [*мізи́нок*] «тс.», [*мези́нка*] «найменша дочка» Ж, [*мизи́нка*] «тс.», *мізи́нка* «тс.; мізинець», [*мизи́нник*] «найменша дитина в сім'ї», [*мизинча́*] «тс.», [*мізи́льночка*] «наймолодша дочка» Ж, [*мізинки́*] (ент.) «дрібні метелики, Microlepidoptera» Ж; — р. болг. *мизи́нец* «мізинець», бр. *мéзены* «мізинний», *мéзенец*, др. *мѣзиныи*, п. [mizinny], mizynek (з укр.), ч. mezenec «мізинний палець», ст. měz(e)ný, схв. *мјѐзинац*, слн. mezínec «мізинний палець», стсл. **мѣ́зиньць** «наймолодший син»; — псл. mězinъ «найменший, наймолодший»; — споріднене з лит. mãžas «малий», лтс. mazs «тс.», прус. massais «менший»; зіставляється також (Machek ESJČ 362) з норв. [meis] «тендітна особа», флам. meizel «крихітка» або з укр. [*ми́за*] «пика», [*ми́зати*] «лизати». — Фасмер II 620; Преобр. I 534—535; Brückner 339; Holub—Kop. 221—222; БЕР III 786; Skok II 418; Bezlaj ESSJ II 182; Трубачев Терм. родства 45—46; Мартынов Язык 77.

мізка́, *мі́зька* — див. **м'язга́.**

[**мізо́йник**] «карлик, гном» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мізи́нець, мізи́нний* (пор.).

мізчи́ти — див. **мо́зок.**

[**мізю́к**] «соска для годування дітей і маленьких тварин, ріжок», [*музю́к*]

«тс.»; — неясне; можливо пов'язане з [*ми́зати*] «лизати».— Пор. **ми́дза.**

мій (*моя́, мо́є, мої́*); — р. бр. болг. *мой*, др. *мои*, п. вл. нл. слн. mój, ч. můj, слц. môj, м. *мој*, схв. *мо̑ј*, стсл. **мои**; — псл. *mojь; — споріднене з груе. meis «мій», лат. meus, гот. meins, нвн. mein «тс.»; — ie. *mo-jo-, *me-jo-, пов'язані з *me- (основою непрямих відмінків особового займенника 1-ї ос. одн.).— Фасмер II 639; Преобр. I 546; Brückner 343; Machek ESJČ 382; Holub—Kop. 234—235; Schuster-Šewc 942—943; Младенов 302; Skok II 449; Bezlaj ESSJ II 191; Bern. II 69; Pokorny 702.— Див. ще **мене́.**— Пор. **твій, свій.**

міка́до (титул японського імператора); — р. болг. схв. *мика́до*, бр. *мікáдо*, п. mikado, ч. слц. слн. mikádo; — через посередництво російської мови запозичено з японської; яп. mikado «тс.» утворено від іменника kado «ворота» за допомогою префікса mi-, який надає слову семантичного відтінку шанобливості.— CIC² 540; ССРЛЯ 6, 971; Kopaliński 630; Lokotsch 117; Kluge—Mitzka 477.

мікро- «перший компонент складних слів, що означає «дуже малий» (напр., *мікрокни́га*), «пов'язаний з вивченням дуже малих предметів» (напр., *мікроана́ліз*), «мільйонна частка одиниці міри, названої другим компонентом слова» (напр., *мікроампе́р*)»; — р. болг. м. схв. *микро-*, бр. *мікра-*, п. ч. слц. вл. слн. mikro-;— інтернаціональний словотворчий елемент, що походить від гр. μικρός «малий, короткий», σμικρός «тс.», спорідненого з лат. mīca «крихта, зернятко», двн. smāhi «малий, жалюгідний, низький».— CIC² 540; ССРЛЯ 6, 971; Kopaliński 630; Holub—Lyer 313; Frisk II 237.

мікро́б «найдрібніший живий організм, бактерія»; — р. болг. м. *микро́б*, бр. *мікро́б*, п. ч. mikrob, слц. слн. mikrób, вл. mikroba, схв. *мѝкро̄б;* — запозичення з французької мови; фр. microbe утворено в 1876 р. хірургом Седійо на основі грецьких слів μικρός «малий» і βίος «життя», спорідненого з псл. žiti, укр. *жи́ти*..— CIC² 541; ТСБМ III 154; Kopaliński 630; Holub—Lyer 313; Dauzat 475; Klein 976; Frisk II 237—239.— Див. ще **мікро-, жи́ти.**

мікро́н «міра довжини, одна мільйонна частина метра, мікрометр»; — р. болг. м. *микро́н*, бр. *мікро́н*, п. ч. mikron, слц. слн. mikrón, схв. *мѝкро̄н;* — інтернаціональний науковий термін (н. Mikron, фр. англ. micron), що походить від гр. μικρόν «маленьке».— CIC² 542; ССРЛЯ 6, 975; Kopaliński 631; Holub—Lyer 313; Dauzat 475; Klein 977.— Див. ще **мікро-.**

мікроско́п, *мікроскопія, мікроскопічний;* — р. болг. *микроско́п*, бр. *мікраскóп*, п. ч. слц. вл. mikroskop, м. *микроскоп*, схв. *мѝкроскоп*, слн. mikroskóp; — запозичення з французької мови; фр. microscope утворено в XVII ст. з основ слів гр. μικρός «малий» і σκοπέω «спостерігаю, дивлюся», спорідненого з лат. speciō «дивлюся, розглядаю», дінд. spáśati «бачить», псл. pasti «доглядати, пасти».— CIC² 543; Фасмер II 621; ССРЛЯ 6, 976; Kopaliński 631; Holub—Lyer 313; Dauzat 703.— Див. ще **мікро-.**— Пор. **телеско́п.**

мікрофо́н «прилад, що посилює звук»; — р. болг. м. *микрофо́н*, бр. *мікрафóн*, п. ч. вл. mikrofon, слц. слн. mikrofón, схв. *мѝкрофо̄н;* —запозичення з французької або німецької мови; фр. microphone, нім. Mikrophón утворено на основі грецьких слів μικρός «малий» і φωνή «звук, голос».— CIC² 544; ССРЛЯ 6, 978; Kopaliński 330, 630; Holub—Lyer 41; Dauzat 475.— Див. ще **мікро-, фоне́тика.**

мі́ксер «прилад для змішування рідких харчових продуктів»; — р. болг. *ми́ксер*, бр. *мі́ксер*, п. вл. mikser, ч. слц. miksér, схв. *мѝксер*, слн. míkser; — запозичення з англійської мови; англ. mixer «тс., змішувач» є похідним від mix «мішати», утвореного від mixt «змішаний», що походить від фр. mixte, яке зводиться до лат. mixtus «тс.», пов'язаного з дієсловом miscеo «мішаю, змішую», спорідненим з гр. μειγνύναι «мішати», псл. měsiti, укр. *міси́ти.*— CIC² 544; ТСБМ III 154; Kopaliński 631; Holub—Lyer 317; Klein 990.— Див. ще **міси́ти.**— Пор. **мети́с, мікстýра.**

мікстýра «рідинна суміш кількох лікувальних речовин»; — р. болг. схв. *микстýра*, бр. *мікстýра*, п. вл. mikstura, ч. mixtura, слц. mixtúra, слн. mikstúra; — запозичення з латинської мови; лат. mixtūra «тс.» пов'язане з miscеo «мішаю».— CIC² 545; ССРЛЯ 6, 980; Фасмер II 621; Holub—Lyer 317; Walde—Hofm. II 95—96.— Див. ще **міси́ти.**— Пор. **метúс, мíксер.**

[**мíлик**] (ент.) «кліщ, Acarus» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *міль* (пор. п. molik «міль»); може бути зіставлене також з нім. [mil] «кліщ».

мілі- «перший компонент складних слів, що означає тисячну частину одиниці міри, названої другим компонентом» (напр., *мілівáт, мілімéтр* і т. п.); — р. *милли-*, бр. *мілі-*, п. ч. слц. вл. слн. mili-, болг. м. схв. *мили-*; — інтернаціональний словотворчий елемент, який зводиться до лат. mille «тисяча».— CIC² 545; Kopaliński 631; Holub—Lyer 314.— Див. ще **мúля.**

мілігрáм, *мілімéтр;* — р. *миллигрáм, миллимéтр*, бр. *мілігрáм, мілімéтр*, п. ч. miligram, milimetr, слц. вл. miligram, milimeter, болг. *милиграм, милиметър*, м. *милиграм, милиметар*, схв. *мìлиграм, мìлиметар*, слн. miligrám, miliméter; — запозичення з французької мови; фр. milligramme, millimètre створено в 1795 р. від назв одиниць виміру gramme «грам» і mètre «метр» за допомогою словотворчого елемента milli- «мілі-».— ССРЛЯ 6, 986; Klein 981; Dauzat 476.— Див. ще **грам, метр, мілі-.**

мілітаризм «політика підготовки до загарбницьких воєн, яка підпорядковує військовим цілям економіку країни», *мілітарúст, мілітаризáція, мілітаристúчний, мілітаризувáти;* — р. *милитарúзм*, бр. *мілітарызм*, п. militaryzm, ч. militarismus, слц. militarizmus, вл. militarizm, болг. *милитарúзъм*, м. *милитарúзам*, схв. *милитарìзам*, слн. militarízem; — запозичення з французької мови; фр. militarisme утворене від лат. mīlitāris «військовий», пов'язаного з mīles «солдат», можливо, спорідненим з дінд. miláti «сходиться, збирається», гр. ὅμῑλος «збори», або з гр. ὅμῑλος «боротьба», дінд. samīkám «тс.».— ССРЛЯ 6, 982—983; Kopaliński 631; Dauzat 476; Walde—Hofm. II 87.— Пор. **мілíція.**

мілíція, *міліціóнер, міліцéйський;* — р. болг. *милúция*, бр. *мілíцыя*, п. milicja, ч. milice, слц. milícia, вл. milica, м. *милиција*, схв. *мìлиција*, слн. milíca; — запозичення з латинської мови; лат. mīlitia «військо; військова служба; війна» є похідним від mīles «воїн».— CIC² 545; Фасмер II 621; Holub—Lyer 314; Dauzat 475.— Див. ще **мілітаризм.**

мілкúй[1] «неглибокий», [*мількúй* Бі, *мівкúй* Ж] «тс.», [*мівший*] «більш мілкий» Ж, [*мільший*] «тс.» ВеБ, *мілкувáтий*, [*мєлóк*] «мілина» Ч (з р.), [*мéлоч*] Ч (з р.), *мілúзна, мілúна* СУМ, Ж, [*мілковúна*] Корз, [*міля́, міля́к* Берл, *міль* Ж, *мільчúна* ВеУг] «тс.», *мілíти, мілíшати*, [*вúміл*] «мілина» Ж, *вúмілити*, [*відмíл*] «обмілина, мілина», [*відмíла*] «тс.» Ж, *відмíлина, обмíлина, óбміль, перéміл, перéміль* «тс.», [*пóмілко*] «мілкувато»; — р. *мéлкий*, бр. *мéлкі*, др. *мѣлъкый*, п. miałki, ч. mělký, вл. mjełki, нл. mětki, схв. заст. *миок;* — псл. *mělъkъ «миленький», зменш. від *mělъ «мілкий, неглибокий», що пов'язується здебільшого з mělъ «прибережний пісок» (пор. р. *мел* «крейда»), спорідненим з лит. smėlỹs «пісок», лтс. smelis, гот. malma «тс.», двн. melm «пил, пісок», можливо, також гот. smals «дрібний»; ie. *mel- «молоти»; висловлюється також інша думка (Stang 37) про спорідненість з діскл. melr «мілина», шв. [mjàg] < *mjalg «тс.; високий берег».— Brückner 329; Machek ESJČ 359; Holub—Kop. 220; Schuster-Šewc 897; Skok II 403; Bezlaj ESSJ II 176; Bern. II 48; Pokorný 716—717.— Пор. **мілкúй**[2].

[**мілкúй**[2]] «дрібний; дрібно змолотий» Ж, *мілкотá* «дрібнота», [*мілоч*] «дрібні гроші; дріб'язок» Ж, Пі, [*мілo*] «дрібно»; — р. *мéлкий* «дрібний», бр. [*мéлкі*], п. miałki, слц. [melký] «тс.», слн. mél «дрібний пісок»; — псл. [*mělъkъ] «дрібненький», зменш. від [*mělъ] «дрібний», пов'язаного з mělъ «пісок»; менш переконливе пов'язання (Фасмер II 596; Bern. II 48) безпосередньо з *melti «молоти» або зіставлення

(Brückner 329; Trautmann 165; Būga RR I 464) з лит. maĩlius «мальки», máila «тс.», лтс. maĩle «дрібна риба».— Machek ESJČ 359; Bezlaj ESSJ II 176.— Див. ще **мілки́й**[1].

[**мілюзга́**] «дрібна за розміром риба» Дейн, [*милюзга́*] «тс.», [*мєлюзга́*] «тс.; (іхт.) верховодка, Alburnus charusini Herr.» Дейн; — запозичення з російської мови; р. [*мелюзга́*] «дрібні речі, предмети», [*мелузга́*] «тс.», [*мелезга́*] «дрібна риба», [*мелу́зга́*] «тс.; дрібні речі, предмети» пов'язується (Фасмер II 596; Bern. II 48) з *мель, мелкий;* можливо, походить як запозичення від лит. maĩlius «дрібниці; дрібна риба», лтс. maĩle «верховодка; пічкур; дрібна риба».

міль (ент.) «Tinea L.», [*мі́льга* Ж, *мо́ля* О, *муль* ВеУг (з п.)] «тс.», [*моля́нка мучна*] «вогнівка борошняна, Asopia farinalis» Ж, [*моля́нка просова*] «вогнівка, Pyralis silacealis» Ж; — р. бр. др. *моль,* п. нл. mól, ч. mol, слц. mol'a, вл. mola, болг. *моле́ц,* м. *молец,* схв. *мо̀љац,* слн. mòlj, стсл. **моль**; — псл. molь; — споріднене з гот. malō «міль», дісл. molr «тс.», іє. *mel- «молоти, дрібнити» (Bern. II 74; Matzenauer LF 10, 332; Holub—Kop. 230; Brückner 343 та інші); пов'язується також з псл. motylь «метелик» (Machek ESJČ 372—373; Holub—Lyer 319); неприйнятне зіставлення (Pedersen Kelt. Gr. I 50) з ірл. míl «тварина», гр. μήλον «дрібна худоба».— Фасмер II 648; Преобр. I 553—554; Brückner 343; Schuster-Šewc 945—946; Младенов 303; Skok II 453; Bezlaj ESSJ 193; Stang 37.

мі́льдью (бот.) «хвороба виноградної лози»; — р. *ми́льдью,* бр. *мі́льд'ю,* болг. *ми́лдю* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. mildew «тс.» походить від дангл. meledēaw, mildēaw «медяна роса, падь; нектар», що складається з слів mele, mil «мед», спорідненого з лат. mel «мед», псл. medъ, укр. *мед,* і dēaw «роса», що зіставляється з дінд. dhā́vati «біжить, сочиться», гр. θέειν «бігти».— СІС² 546; РЧДБЕ 454; Klein 979; Skeat 327; NSD 1574; ODEE 263.— Див. ще **мед.**

мільйо́н, *мі́ліо́н* (заст.) СУМ, Ж, *мільйоне́р, міліоне́р* (заст.), *мільйоне́рша, мільйо́нщик:*— р. *миллио́н,* бр. *мільён,* п. вл. нл. milion, ч. слц. milión, болг. м. *милио́н,* схв. *мили̏о̄н,* слн. milijón; — запозичення з французької мови; фр. million походить від іт. milione (букв. «велика тисяча»), пов'язаного з mille «тисяча», яке зводиться до лат. mille «тс.».— СІС² 546; Акуленко 141; Фасмер II 621; Holub—Lyer 314; Klein 981; Gamillscheg 622; Mestica 952.— Див. ще **ми́ля.**

мі́лька́ «дрібна рибка», [*миля́вка* Ж, *ми́лька* Ж, *мільга́, мильга́* Дейн, *мельга́* Дейн] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*мілки́й*] «малий, дрібний»; пор. [*мілюзга́*] «дрібна риба», р. *мелюзга́* «тс.».— Див. ще **мілки́й**[2].— Пор. **му́лька.**

мілья́рд «тисяча мільйонів», *мільярде́р, мільярде́рша, мільярде́рівський;* — р. *миллиа́рд,* бр. *мілья́рд,* п. miliard, ч. слц. вл. нл. miliarda, болг. *милиа́рд,* м. *милијарда,* схв. *мили̏ја̄рда,* слн. milijárda; — запозичення з французької мови; фр. milliard утворено за допомогою суфікса *-ard* від million «мільйон».— СІС² 546; Фасмер II 621; Sł. wyr. obcych 478; Holub—Lyer 314; Klein 981; Dauzat 476.— Див. ще **мільйо́н.**

мім «народна вистава в давній Греції і Римі; актор такої вистави; актор, що володіє мімікою», *мі́міка, мі́мік, мімі́ст, мімі́чний,* [*мимикува́ти*] «виражати щось за допомогою міміки»; — р. болг. *мим,* бр. *мім,* п. ч. mim, слц. слн. mím, вл. mima, м. *мимика,* схв. *ми̑м;* — запозичення з французької мови; фр. mime «мім», mimique «міміка; мімічний» походять від лат. mīmus «мім», mīmīcus «мімічний», які зводяться до гр. μῖμος «мім», очевидно, запозичення невідомого походження.— СІС² 546; Kopaliński 632; Holub—Lyer 314; РЧДБЕ 455; Dauzat 476; Walde—Hofm. II 89; Klein 981; Frisk II 241.— Пор. **мімікрі́я, мімо́за, пантомі́ма.**

мімікрі́я «захисне уподібнення деяких тварин і рослин до навколишніх предметів»; — р. *мимикри́я,* бр. *мімікры́я,* п. mimikria, mimikry, ч. слц. вл. mimikry, болг. *мими́крия,* м. *мимикрија,* схв. *мимѝкрија,* слн. mimikrija; — запозичення з англійської мови; англ. mimicry «мімікрія» утворено від

mimic «наслідувальний, несправжній», що походить від лат. mīmīcus «мімічний, удаваний».— СІС² 546; Kopaliński 632; Holub—Lyer 314; РЧДБЕ 455; Klein 982.— Див. ще **мім.**

мімо́за (бот.) «рослина, яка згортає листя при дотику; вид акації, Mimosa L.»; — р. болг. м. схв. *мимо́за*, бр. *мімо́за*, п. вл. mimoza, ч. mimosa, mimóza, слц. слн. mimóza; — наукова назва, засвоєна з новолатинської номенклатури; нлат. mimosa утворено від лат. mīmus «актор, імітатор, мім» за схожістю рухів листків мімози, які раптово стискаються, і жестів актора.— СІС² 546; Kopaliński 632; Holub—Lyer 314; РЧДБЕ 455; Klein 982; Dauzat 476.— Див. ще **мім.**

мі́на¹ «снаряд з вибухівкою, торпеда; підкоп; підземний хід; ніша; [льох; яма, в яку опускається вулик Ж; засік; заглибина біля комина для дрібних речей ЛЧерк]», *міне́р*, *мінува́ти;* — р. *ми́на* «снаряд, торпеда; підземний хід», бр. *мі́на* «снаряд, торпеда», п. mina «снаряд; підкоп», ч. вл. нл. mina «снаряд», слц. слн. mína «тс.», болг. *ми́на* «снаряд; шахта, копальня, підземна галерея в шахті», м. *мина* «снаряд», схв. *ми̑на (ми̏на)* «снаряд; підземна галерея в копальні»; — запозичення з німецької мови; н. Míne «снаряд; копальня; (ст.) підривний підкоп, мінна галерея» походить від фр. mine «копальня, міна; підкоп», яке зводиться до галлороманськ. *mīna «копальня», пов'язаного з сірл. mēin «руда», кімр. mwyn «тс.».— СІС² 546—547; Фасмер II 622—623; Brückner 337; Kopaliński 632; Holub—Lyer 314; Kluge—Mitzka 479; Dauzat 476.— Пор. **мінера́л.**

мі́на² «вираз обличчя; гримаса»; — р. болг. *ми́на*, бр. *мі́на*, п. mina, схв. *ми̏на*, *ми́на*; — запозичення з французької мови; фр. mine «тс.» походить від брет. min «морда, рило; риси обличчя»; пов'язання з лат. mināre «загрожувати» (Brückner 337) необгрунтоване. — СІС² 546; Фасмер II 623; Kopaliński 632; РЧДБЕ 456; Kluge—Mitzka 477; Dauzat 477.

мінаре́т «башта при мечеті, з якої муедзин кличе на молитву»; — р. *минаре́т*, бр. *мінарэ́т*, п. ч. слц. вл. minaret, болг. *минаре́*, м. *минаре*, схв. *мина́ре(т)*, слн. minarét; — очевидно, через посередництво німецької (н. Minarétt) або французької мови (фр. minaret) запозичено з турецької; тур. minare «башта при мечеті» походить від ар. mināra «тс.», пов'язаного з mināra «маяк; лампа», похідним від nār «вогонь», спорідненого з гебр. nēr «лампа».— СІС² 547; Фасмер II 623; Преобр. I 536; Шипова 234; Kopaliński 632; Holub—Lyer 314; РЧДБЕ 456; Lokotsch 117; Kluge—Mitzka 478; Dauzat 476; Klein 982.

міндю́л — див. **менду́л.**

мінера́л, *мінералізáтор* «речовина, що сприяє кристалізації мінералів», *мінералізáція*, *мінералізувáти;* — р. болг. м. *минера́л*, бр. *мінера́л*, п. minerał, ч. слц. слн. minerál, вл. mineral, схв. *минѐра̄л;* — запозичення з французької або німецької мови; фр. minéral, нім. Minerál походять від слат. minerāle «минерал», minerālis «копальний», що виводиться від галлороманськ. *mīna «копальня».— СІС² 547; Фасмер II 623—624; ССРЛЯ 6, 1010; Kopaliński 633; Holub—Lyer 315; Klein 983; Dauzat 477.— Див. ще **мі́на**¹.

мінерало́гія «наука про мінерали», *мінерало́г*, *мінералогі́чний;* — р. болг. *минерало́гия*, бр. *мінерало́гія*, п. mineralogia, ч. mineralogie, слц. mineralógia, вл. mineralogija, м. *минералогиjа*, схв. *минералòгиjа*, слн. mineralogíja; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Mineralogíe, англ. mineralogy, утворено з слат. minerāle «мінерал» і основи гр. λόγος «вчення, наука».— ССРЛЯ 6, 1012; Kopaliński 633; РЧДБЕ 456; Klein 983; Dauzat 477.— Див. ще **мінера́л, ло́гіка.**

[**міне́я**] «книга з текстами церковних служб на кожний день місяця»; — р. *мине́я*, бр. *міне́я*, др. *минея*, ч. слц. mineja, болг. *мине́й*, схв. *ми̏нēj*, слн. minej, стсл. **минеꙗ**, **минеи́**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. μηναῖον «тс.», букв. «місячне», мн. μηναῖα пов'язане з μήν «місяць», спорідненим з гот. menoþs, mena, лат. mēnsis, псл. měsęcь «тс.», укр. *мі́сяць*.— Фас-

мер II 624; ГСЭ 125; Преобр. I 537; РЧДБЕ 456; Bern. II 59; Frisk II 228.— Див. ще **мі́сяць.**

[мини́ти] «комусь щось визначати, обіцяти Ж; розподіляти, призначати (в уяві) Ме», [*мі́нка*] «згадка, зауваження» Ж, [*ви́мінка*] «умова, застереження» Ж, [*намини́ти*] «згадати, натякнути» Ж, [*на́мінка*] «коротка згадка, натяк» Ж; — п. nadmienić «згадати», ч. míniti «думати, вважати, припускати; мати намір», вл. mĕnić «думати, вважати», нл. mĕniś, слн. méniti, стсл. **мѣнити** «тс.»; — псл. *mĕniti, очевидно, пов'язане чергуванням голосних з mьniti «тс.»; — споріднене з двн. нвн. meinen «думати, мати на увазі», дангл. mǣnan «означати, мати намір, згадувати; скаржитися, сумувати», дірл. mian «бажання», кімр. mwyn «насолода»; ie. *mei-no- «думка, намір».— Фасмер II 633; Преобр. I 541; Brückner 329—330; Machek ESJČ 363; Holub—Kop. 223; Holub—Lyer 315, 318; Schuster-Šewc 898; Bezlaj ESSJ II 177; Bern. II 49; Pokorny 714.— Пор. **мни́ти, па́м'ять, поми́на́ти.**

мі́ні «мінімальний» (про довжину одягу тощо); — р. *ми́ни*, бр. *мі́ні-(сукенка)*, п. mini, ч. mini (sukně), слц. mini, болг. *мини(жу́п)*, слн. míni; — запозичення з англійської мови; англ. mini є результатом скорочення слова minimum «мінімум» (minimal «мінімальний»).— CIC² 547; Kopaliński 633.— Див. ще **мі́німум.**

мініатю́ра «невеликий малюнок у фарбах у стародавньому рукописі або книзі; витвір мистецтва малого розміру», *мініатюри́ст*, *мініатю́рний* «який стосується мініатюри; маленький; витончений; вишуканий»; — р. болг. *миниатю́ра*, бр. *мініяцю́ра*, п. ч. вл. miniatura, слц. слн. miniatúra, м. єхв. *минијату́ра;* — запозичення з французької мови; фр. miniature походить від іт. miniatura «тс.», пов'язаного з minio «сурик», яке зводиться до лат. minium «тс.; кіновар».— CIC² 547; Булаховський Нариси 65; ССРЛЯ 6, 1014; Kopaliński 633; Holub—Lyer 315; Bezlaj ESSJ II 184; Dauzat 477; Walde—Hofm. II 91—92.— Див. ще **манія²**, **мі́ній.**

мі́ній (хім.) «окис свинцю, що використовується для виготовлення червоної фарби»; — ч. слц. minium «червона фарба, окис свинцю»; — запозичення з новолатинської хімічної номенклатури; лат. minium «сурик; кіновар» давніше було запозичене в вигляді укр. *манія* (див.).

мі́німум «найменша кількість», *мінімалі́зм* «граничне зниження вимог», *мінімалі́ст*, *мінімізáція*, *мінімáльний;*— р. болг. м. *ми́нимум*, бр. *мі́німум*, п. ч. слц. вл. нл. minimum, слн. minimum, єхв. *мѝнимум;*— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Minimum, фр. англ. minimum походять від лат. minimum «найменша кількість», minimus «найменший», пов'язаних з minor «менший», спорідненим з дінд. minā́ti «зменшує, скорочує», псл. *mьnьjь «менший».— CIC² 547; ССРЛЯ 6, 1016; Kopaliński 633; Holub—Lyer 315; Dauzat 477; Walde—Hofm. II 92—93.— Див. ще **ме́нший.**— Пор. **мініст**р, **мі́нус, мінýта.**

міністр, *міністéрство;* — р. *мини́стр*, бр. *мініст*р, п. слц. вл. minister, ч. ministr, нл. ministaŕ, болг. мини́стър, м. *министер*, єхв. *мѝнистар*, слн. minister; — запозичення з французької мови; фр. ministre «міністр» походить від лат. minister (<*minusteros) «помічник, слуга», пов'язаного з minor «менший».— CIC² 548; Фасмер II 624; ССРЛЯ 6, 1020; Kopaliński 633—634; Holub—Lyer 315; Dauzat 477; Walde—Hofm. II 91—93.— Див. ще **мі́німум.**— Пор. **адміністра́ція, мі́нус, мінýта.**

мінóга (зоол.) «Lampetra Gray; Petromizon L.», [*мінóг*] «веретільниця, безнога ящірка, Anguis fragilis» Л; — р. болг. єхв. *минóга*, бр. *мінóга*, п. minóg, minoga, заст. najnog, memnog, ч. minoha, [neinok], слц. minoha, вл. minoha, minoža; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. Neunauge (двн. niunouge) «річна мінога» (букв. «дев'ятиочка») складається з числівника neun (двн. niun) «дев'ять», що відповідає лтс. deviņi, псл. devętь «дев'ять», та іменника Auge (двн. ouge) «око», спорідненого з лит. akìs, псл. oko

«тс.»; німецька назва зумовлена тим, що крім очей і ніздрів у голові міноги з обох боків є по сім зябрових отворів.— CIC² 548; Фасмер II 624; КЭСРЯ 266; Преобр. I 548; Brückner 338; Holub—Lyer 315 Machek ESJČ 363—364; Kluge—Mitzka 38, 508—509.— Див. ще **дéв'ять, óко.**

мінóр музичний лад); (перен.) «сумний настрій», *мінóрний;* — р. болг. *минóр*, бр. *мінóр*, п. minor, схв. *минóре;* — через посередництво російської мови запозичено з італійської; іт. minore «менший, молодший; мінорний» походить від лат. minor «менший».— CIC² 548; ССРЛЯ 6, 1024; ТСБМ III 159; Kopaliński 634; Mestica 957.— Див. ще **мéнший, мінімум.**

[**мінти**] «розум, клепка» Ме; — запозичення із східнороманських мов; молд. *мúнте* «розум», рум. minte «тс.» походять від лат. mens (род. в. mentis) «розум, мислення», спорідненого з дінд. matíḥ «смисл, значення, думка», лит. mintis «думка», псл. pamętь, укр. *пáм'ять.*— Мельничук Молд. эл. 168; СДЕЛМ 259; DLRM 502; Puşcariu 94; Walde—Hofm. II 69—70.— Див. ще **мінúти, мнйти, пáм'ять.**

[**мінтя́н**] «безрукавий кожушок, оздоблений хутром і вишивкою» МСБГ, [*мінтéн, мунтя́н, мінтя́нка, минтя́нка*] «тс.» тж; — запозичення з молдавської мови; молд. *минтя́н* «мережана селянська куртка» (рум. minteán «тс.») походить від тур. mintan «вид камзола з рукавами», яке зводиться до перс. nemten «вид жилета; верхня сорочка».— Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 169; СДЕЛМ 259; Радлов IV 2156.

мінус «(мат.) знак віднімання або від'ємної величини; вада, дефект»; — р. болг. м. схв. *мúнус*, бр. *мінус*, п. ч. вл. нл. minus, слц. слн. mínus; — запозичення з латинської мови; лат. minus «менше» пов'язане з minor «менший», спорідненим з псл. **mьnijь* «менший».— CIC² 548; Sł. wyr. obcych 481; Holub—Lyer 315; Wa'de—Hofm. II 92—93.— Див. ще **мéнший, мінімум.**

мінýта «одиниця вимірювання кутів, 1/60 градуса; [хвилина Ж]», [*минýта*] «хвилина», [*минутúна*] «тс.», [*мінýтник*] «чарівник» Ж; — р. болг. *минýта*, бр. *мінýта*, п. ч. вл. нл. minuta, слц. слн. minúta, м. *минута*, схв. *мùнūт; минýта;* — через посередництво західноєвропейських мов (нім. Minúte, фр. minute) запозичено з латинської; лат. minūta «маленька, незначна» є дієприкметником жін. р. від дієслова minuere «зменшувати», пов'язаного з minor «менший».— CIC² 548; Фасмер II 625; Преобр. I 538; Hüttl-Worh 16; Brückner 338; Machek ESJČ 364; Holub—Lyer 315; Walde—Hofm. II 92—93.— Див. ще **мéнший, мінімум.**— Пор. **міністр, мінус.**

[**мінцар**] «безмін» ВеЛ; — ч. mincíř, слц. mincier; — запозичення з угорської мови; уг. mincér, minclér «тс.» етимологічно неясне.— Machek ESJČ 363; Holub—Lyer 314.

мінятú, *мінúти* «змінювати; [міняти Ж]», *мінúтися* «мінятися; сяяти різними кольорами, переливатися», *мінá* «обмін», [*мінá*] «тс.; оплата при міновій торгівлі; перетворення» Ж, [*мінúвець*] (мін.) «шпат» Ж, [*мінник*] (ент.) «переливниця райдужна, Apatura iris L.» Ж, [*мінячлик*] «ганчірник» МСБГ, *мінячло, мінячльник, мінянка* «міняння», [*міняка́, зробити*] «помінятися», [*мінячка*] (ент.) «товкунець звичайний, Empis tesselata Fabr.» Ж, [*міньба́*] «обмін, розмін», [*мінька́*] (у виразі [*давай м.*] «давай мінятися»), [*міньки*] (у виразі [*ходімо м.*] «тс.»), [*міньма́*] «міняючись», *мінливий, міновúй, мінячльний*, [*безперемінно*] «неодмінно», *вúмін* «обмін», *вúміна* «тс.» СУМ, Ж, *відмінювати* «змінювати граматичну форму», *відмінятú* «змінювати», *відміна* «зміна; різновид; особливість; граматичний тип; скасування; [відмінність; виродок, потвора Ж; рахіт Ж; потворна дитина, хвора на рахіт; підмінена дитина]», *відмінник* «кращий учень, кращий працівник; [потворна дитина, хвора на рахіт]», *відмінок* «граматична форма імені; [потворна дитина, хвора на рахіт]», [*відмінча́*] «потворна дитина, хвора на рахіт; чортеня, яким підмінено дитину», *відмінний, зміна*, [*змінкóване*] «грошові справи» Ж, [*змінне*] «розмінні гроші» Ж, *змінник* «той, хто працює на зміні; [зрадник Ж]», [*змінничкúй*] (зоол.)

«різнотілки, Astasiae» Ж, [*змінóк*] «вексель» Ж, [*змінчик*] «робітник, що прийшов на зміну іншому», [*змінь*] (зоол.) «різнот лка, Astasia» Ж, [*змінкóвий*] «вексельний» Ж, *змінли́вий, змінний,* [*зм нóчний*] «вексельний» Ж, [*змінúво*] «попеpемінно» Ж, [*за́мін*] «заміна, обмін» Ж, *заміна,* [*замінка*] «заміна,обмін», *замінник, замінювач, замінний, напереm нку, напереміну,* [*напопереміну*] Ж, *незмінник* (мат.), *неодмінний, óбмін,* [*обміна*] «зміна, відмінність; різновид; викуп; потворна дитина, хвора на рахіт», [*обмінок*] «потворна дитина, хвора на рахіт», [*обмінчик*] «міняйло» Ж, *обмінний,* [*одмінок*] «потворна дитина, хвора на рахіт», [*одмінча́*] «тс.», *переміна, пере́мінка* «переодягання, перерва» СУМ, Нед, *перемінник* «той, хто замінює іншого на роботі», *перемінли́вий, перемінний,* [*перемінчи́вий*] Нед, *підміна, підмінок* «підмінена дитина», [*підмінча́*] «тс.» Нед, *підмінний, попеpемінний,* [*примини́тися*] «пристосуватися» Нед, *промін* «обмін», [*проміна*] «тс.; завдаток Нед», [*промінне*] «те, що береться за розмін», *ро́змін;* — р. *меня́ть,* бр. *мяня́ць,* др. *мѣ̀няти,* п. mieniać, mienić się, ч. měniti, слц. meniť, вл. měnjeć, нл. měniś, měnjaś, болг. *меня́,* м. *мени, менува,* схв. *ме́нити, мијѐнити,* слн. mẽnjati, стсл. **мѣ̀нити**; — псл. mẽnjati, měniti, пов'язане з mẽna «зміна»; — споріднене з лит. maĩnas «обмін, зміна», лтс. maĩna «тс.», лат. commūnis (<com-moinis) «загальний, звичайний», гот. gamains «тс.», двн. mein «облудний», дінд. mẽniḥ «помста», máyate «міняє»; ie. *mei- «міняти».— Фасмер II 597—598; Преобр. I 579; Brückner 329; Machek ESJČ 359; Holub—Kop. 220; Schuster-Šewc 898; БЕР III 739—740; Skok II 421—422; Bezlaj ESSJ II 177—178; Bern. II 49; Pokorny 710.— Пор. **навпереміпки.**

міока́рд «серцевий м'яз», *міока́рдій* «тс.», *міокардúт* «захворювання серцевого м'яза»; — р. болг. *миока́рд,* бр. *міяка́рд,* п. miokard, ч. слц. myokard, схв. *миокардúтис,* слн. miokárd; — запозичення з латинської медичної термінології; лат. myocardium утворено з основ гр. μῦς «м'яз» і καρδία «серце».— CIC² 548—549; ССРЛЯ 6, 1032; Holub—Lyer 326; РЧДБЕ 458; Klein 1021.— Див. ще **кардіогра́ма.**

міо́ма «доброякісна пухлина з м'язової тканини»; — р. болг. *миóма,* бр. *міёма,* п. myoma, ч. слц. myom, схв. *мио̀м,* слн. mióm; — запозичення з латинської медичної термінології; лат. myoma утворено від гр. μῦς «м'яз; миша», спорідненого в лат. mūs «миша», mūsculus «м'яз», псл. myšь, укр. *ми́ша* (пор. р. *мы́шца* «м'яз»), за допомогою суфікса -oma.— CIC² 548; 549; ССРЛЯ 6, 1032; Holub—Lyer 326; Klein 1021.— Див. ще **ми́ша.**— Пор. **му́скул.**

мірабе́ль (сорт жовтої сливи); — р. *мирабе́ль,* бр. *мірабе́ль,* п. mirabela, ч. mirabelka, слц. mirabela, mirabelka, болг. *мирабе́л,* схв. *мира̀бе̄лка,* слн. mirabẽla; — запозичення з французької мови; фр. mirabelle «тс.» походить від іт. mirabella, mirobolano, яке через лат. myrobalanum «тс.» зводиться до гр. μυροβάλανον «бальзам з горіхової пальми», що складається з основ іменників μύρον «солодкий сік, запашна олія, бальзам», спорідненого з дангл. smeoru, smeru «жир», двн. smero «тс.», лит. smársas «мазь, жир», і βάλανος «жолудь; горіх», спорідненого з лат. glāns «жолудь», лит. gilė, псл. zělǫdь «тс.», укр. *жо́лудь;* недостатньо обгрунтоване пов'язання з назвою містечка Мірабо (Mirabeau) на півдні Франції (Słownik wyr. obcych 481; ССРЛЯ 6, 1038).— CIC² 549; Holub—Lyer 316; Kluge—Mitzka 480; Dauzat 477—478; Frisk I 213, II 273—274.— **Див. ще жо́лудь, ми́ро.**

міра́ж «марево; щось уявне, примарне»; — р. болг. *мира́ж,* бр. *міра́ж,* п. miraż, ч. слц. miráž, схв. *мира̀ж;* — запозичення з французької мови; фр. mirage «тс.» є похідним від mirer «захоплюватися, милуватися; дивуватися», що походить від лат. mīrārī «тс.», пов'язаного з mīrus «чудовий», спорідненим з дінд. smérah «який усміхається», лтс. smiêt «сміятися», псл. sm ati sę, укр. *сміятися.*— CIC² 549; ССРЛЯ 6, 1039; Kopaliński 635; Dauzat 478; Walde—Hofm. II 94.— Див. ще **сміятися.**

міріа́ди «незліченна кількість»; — р. *мириа́ды,* бр. *мірыя́ды,* п. mir ady, ч.

myriáda, слц. вл. myriada, болг. *мириа́ди*, схв. *мирија́да*, слн. miriáda; — запозичення з французької мови; фр. myriade утворено на основі лат. myrias, що походить від гр. μυριάς (род. в. μυριάδος) «десять тисяч», пов'язаного з μῦριος «незчисленний», можливо, спорідненого з сірл. *mūr* «велика кількість».— CIC² 549; Фасмер II 626; ССРЛЯ 6, 1040; Hüttl-Worth 14; Koraliński 635; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 236; Dauzat 493; Frisk II 271—272; Boisacq 651.

міркува́ти «роздумувати; [помічати Ж]», [*міркува́тися*] «стримуватися», *помірко́ваний* «стриманий, розсудливий»;— бр. *меркава́ць* «розмірковувати, мати намір, робити висновки; приміряти», п. miarkować «робити висновки; стримувати, вгамовувати; відміряти», ч. měrčiti «помічати; спостерігати», [merkovat, měrkovati] «тс.», слц. merkovať «доглядати; бути обережним», вл. měrkować «помічати», нл. markowaś «тс.», м. *мерка* «придивлятися», схв. *мѐркати* «тс.; оцінювати»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. merken «позначати; помічати, розуміти» пов'язане з Marke «марка, знак»; на слов'янському грунті зазнало зближення з *мірка*.— Винник 89—90; Фасмер II 602; Преобр. I 526; Brückner 330; Machek ESJČ 359; Holub—Lyer 310; Schuster-Šewc 901; Skok II 408—409; Bern. II 37—38.— Див. ще **ма́рка.**

міродя́вчий (заст.) «який є мірилом, авторитетний, керівний» Ж; — п. miarodajny, вл. měrodajny, болг. *мерода́вен*, м. *мердавен*, схв. *мѐродāван*, слн. merodájen «тс.»; — калька нвн. maßgebend «тс.», утвореного з основ іменника Maß «міра, мірка» і дієслова geben «давати».

мірóшник, *мірóчник*, *мірошникі́вна*, *мірошникува́ти*, *мірошниче́нко* — див. **мі́ряти.**

[**мірту́к**] «відро місткістю близько одного літра для вимірювання молока; ківш для набирання борошна; літр Ж; старший чабан Ж»; — п. [mirtuk] «міра у півтори кварти», слц. mertuk (заст.) «міра, мірка»; — запозичено з угорської мови (можливо, через посередництво румунської: рум. mertíc «мірка для вимірювання борошна, яке віддають за помел; порція вівса; доля, частка»); уг. mértékмі́ра, мірка, норма», можливо, в свою чергу, походить від укр. *мірчу́к* «міра зерна, яку беруть за помел».— Балецкий St. sl. 9, 338; SW II 997; Vincenz 10; СДЕЛМ 255; DLRM 493.

мі́ряти «визначати розмір; [цілити]», *мірити* «тс.», *мірошникува́ти*, [*мірчити*] «забирати частину зерна за помел», *мірятися* «порівнюватися; намагатися, пробувати», *мі́ра*, [*мірен́ник*] «землемір; вимірювач; роздавач» Ж, [*мірець*, *мірю́вчий*, *мірю́нник*] «тс.» Ж, *мірю́ло*, [*мірця*] «восьмина, гарнець» Ж, *мі́рка*, *мірник* «землемір; [міра сипких тіл]», *мірниця* «одиниця об'єму сипких тіл», [*мірни́ця*] «четверик» Ж, [*мірність*] «помірність», [*мірове́*] «плата за миряння» Ж, [*мірóчне*] «тс.» Ж, [*мірóчник*] «мірошник» Ж, *мірóшник* «мельник; [підмайстер, що бере мірчук за помел Ж]», *мірошникі́вка*, *мірошниче́нко*, [*мірча́к*] «міра об'єму для рідких і сипких тіл» Ж, [*мірчий*] «землемір; приймальник сукна на сукновальні», *мірчу́к* «міра зерна, що береться за помел», *мірянник*, [*мірянник*] «землемір», *мірю́льний* «вимірювальний», *мірний* «розмірений; вимірювальний; помірний; проміжний», *мірянльний*, *бе́змір* «безмежжя», *безмір'я* «тс.», *безмірний*, [*безнемірний*] «безмірний», *ви́мірити* «виміряти; [націлитися]», *вимір́ятися* «вимірюватися на палиці; [вибачатися, виправдовуватися]», *ви́мір* «розмір, вимірювання; [мірчук; зерно, яке купують на млині і там же змелюють Ж]», *вимірник*, *вимірювач*, *домірний* «відповідний, пропорційний», [*змір*] ([*з. очи́й*] «окомір») Ж, *змірок* «мірка», [*змір'я*] «вимір» Ж, [*замірну́ти*] «замахнутися» Я, *замір́ятиі* «вимірювати; замахуватися», *замір́ятися* «замахуватися; мати намір», *за́мір* «задум, намір», *за́мір* «заміровання; [намір; вимірене поле]» Г, Ж, [*замірка*] «намір Я; палиця з нарізками для вимірювання рідини», [*за́мірок*] «намір» Ж, [*замірнстий*] «самовпевнений, зухвалий» Ж, *намір́ятися* «мати намір; націловатися», *на́мір*, [*навмір*] «як попало, без розбору», [*на-*

умі́р] «тс.», *на́дмір* «надлишок», *надмі́р* «дуже, занадто», *надмі́ру* «тс.», *надмі́рний*, [*надо́мір*] «зверх, ще раз, на додачу» Ж, [*назавмі́ру*] «надто, надмірно», [*назауміру*] «тс.», [*наро́змір*] «відповідно» Ж, [*немі́рний*] «непомірний», [*немі́ряний*] «безмірний, безмежний» Ж, [*невмі́рний*] «надмірний» Ж, [*невзаміру*] «незрівнянно», *невимі́рний*, *недомі́р* «недостача в розмірі», *недо́мірок* «[тс. Ж]; маломірка», *незмі́ре́нний*, [*незмі́ре́нне*] «незмірно», [*незмі́рено*] «тс.», *незмі́рний*, [*неомі́рний*] «неосяжний», *непомі́рний*, [*неумі́рний*] «нерегулярний» Ж, *обмі́рювати* «визначати розмір; обманювати в мірі», *о́бмір*, *обмі́рник* «той, хто обмірює», *обмі́рок* «недомірок», *обмі́рювальний*, *пере́мірка*, *переобмір*, [*по́мір*] «міряння» Нед, [*помі́рець*] «землемір» Нед, [*помі́рчий*, *помі́рчик* Нед] «тс.», [*помі́рниця*] «бочка, в яку сиплять зерно мірошнику», [*помі́рка*] «присадибна земля; міряння Нед», [*помі́рок*] «тс.», *помі́рний*, *примі́ря́тися* «націлюватися; готуватися», [*примір*] «намір; приклад», *примі́рка*, *примі́рник* «екземпляр», *примі́рочна*, *примі́рювальна*, *примі́рювач*, *примі́ром*, [*примі́рний*] «взятий як приклад» Нед, *про́мір* «вимір» СУМ, Нед, *промі́рник*, *промі́рний*, *ро́змір*, [*розмір*] «розмірювання; мірчук; дерев'яний циркуль у бондарів», [*розмі́рач*] «дерев'яний циркуль у бондарів», *сумі́рний*, [*умі́ряти*] «недоміряти», [*умі́ре́ний*] «помірний; достатній» Нед, [*умі́ре́нний*] «тс.» тж, [*умі́рний*] «регулярний» Нед; — р. *ме́рить*, бр. *ме́раць*, др. *мѣ́рати*, п. mierzyć, ч. měřiti, слц. merat', вл. měrić, нл. měriś, болг. *ме́ря*, м. *мери*, схв. *мѐрити* (*мјѐрити*), слн. mériti, стсл. **мѣ́рити**;— псл. měriti, пов'язане з měra і, далі, з mětiti «мітити; цілитися»; — споріднене з лит. mẽtas «час», гот. mitan «міряти», лат. mētior «міряю», дінд. mā́ti «міряє»; ie. *mē- «міряти».— Фасмер II 600, 604; Преобр. I 579; Чайкина РР 1972/2, 112—114; Brückner 330; Machek ESJČ 364; Holub—Kop. 224; Schuster-Šewc 899, 900; БЕР III 751—753; Стоянов 71—72; Младенов 312; Skok II 436—437; Bezlaj ESSJ II 178; Bern. II 50; Mikl. EW 195; Pokorny 703—704.— Пор. **мі́тити.**

міси́ти «м'яти, розминати; топтати», [*ме́сиво*] «невелике грузьке болото» Ч, *міси́во* СУМ, Ж, *міси́лка*, *міси́льник*, *міси́льний*, [*міськаво*] «брудно, грузько», *замі́с*, [*пі́дмісь*] «домішка» Нед, [*прими́сь*] «тс.» Нед; — р. *меси́ть*, бр. *мясіць*, др. *мѣ́сити*, п. miesić, ч. mísiti, слц. miesit', вл. měsić, нл. měsyś, болг. *ме́ся*, м. *меси*, схв. *ме́сити*, *мијѐсити*, слн. mésiti, стсл. **мѣ́сити**; — псл. měsiti; — споріднене з лит. maišýti «мішати», лтс. màisit, двн. miskan, данґл. miscian, лат. miscēre «тс.», гр. μίγνῡμι «мішаю»; ie. *meik-/moik-/mik- «тс.».— Фасмер II 606—607; Преобр. I 580; Brückner 335; Machek ESJČ 365; Holub—Kop. 225; Schuster-Šewc 905; БЕР III 761—763; Skok II 422—423; Bezlaj ESSJ II 179; Bern. II 52—53.— Пор. **міша́ти.**

мі́сія «відповідальна роль; делегація, яку посилають з певною метою; дипломатичне представництво; завдання, доручення», *місіоне́р* «проповідник, що надсилався християнською церквою до нехристиян», *місіоне́рство* «діяльність місіонера»; — р. *ми́ссия*, бр. *мі́сія*, п. misja, ч. mise, misse, слц. misia, вл. misija, болг. *ми́сия*, м. *мисија*, схв. *мѝсија*, слн. misíja; — запозичення з латинської мови; лат. missio «посилка, відправлення» пов'язане з mitto «надсилаю, відправляю, супроводжую», очевидно, спорідненим з ав. maēδ- «посилати».— CIC² 550; ССРЛЯ 6, 1055; Kopaliński 636; Holub—Lyer 316; Walde—Hofm. II 97—98.— Пор. **комі́сія.**

міст «споруда для переходу чи переїзду через річку, залізницю; [дерев'яна підлога]», [*місни́ця*] «дошка на дні воза; дошка в підлозі» Ж, [*містни́ця*] «дошка в підлозі, мості», *містóк* «маленький міст; [середня частина човна]», *мости́льник*, *мости́на* «одна з дошок підлоги, мосту; [підлога] Ж», [*мости́нці*] «дошки, покладені на човни для складання порома», [*мости́ще*] «місце, де був міст», [*мостни́ця*] «товста дошка, мостина», *мостова́* «брук», *мостове́* «податок за проїзд через міст», *мостови́й* «людина, що збирає мито за проїзд через міст», *мостови́к*, [*мостови́на*] «дошка в мості, підлозі, міст Ж», [*мостовни́чий*] «на-

глядач мостів», *мости́ти* «настилати міст, підлогу, брук; класти, розміщати; влаштовувати гніздо», [*замости́вий*] «який знаходиться за мостом», [*передмо́стє*] «передмостове укріплення; плацдарм» Нед, *передмостів'я* «місце перед мостом», *передмостови́й*, [*підмо́стка*] «примостка; підставка» Г, *підмо́стки*, *підмо́сток* СУМ, Нед, *підмо́стя*, *по́міст* «підмостки; настил; [підлога; дошка; обапіл, мостина Нед]», [*помістни́ця*] «дошка на дні воза; дошка у підлозі; мостина», [*помости́на*] «дошка на дні воза; кладка; дошка в підлозі, підлога Нед», [*по́мосток*] «тс.» Нед, *при́міст* «тротуар; причал для порома; [лавочка біля стінки Нед]», *при́містка* «підвищення, прибудоване до стіни; нари, стіл; [східець біля печі; підмостки; тимчасовий стіл; лавочка]», [*при́містки*] «підмостки» Нед, *при́мостка* «прилагоджена для чогось лавочка; підмостки; настил», [*при́мость*] «підмостки» Нед, [*промост*] «гать» Пі; — р. бр. болг. м. *мост*, др. *мостъ* «міст; гребля; бруківка», п. ч. слц. most, вл. нл. слц. móst, полаб. möst, схв. *мо̀ст*, стсл. **мостъ**; — пол. mostъ «міст; шматки дерева, дрібні гілки, накидані на болото чи грузьку землю для зручності переходу», пов'язане з mesti, metati «кидати»; — зіставлення з двн. mast «жердина, щогла, палиця», нім. Mast «стовп; щогла» (Holub—Kop. 230; Stender-Petersen ZfSlPh 13, 258; Meringer IF 21, 303) або з лат. mālus «щогла, колода, брус» (Kiparsky GLG 47; Fick BB 29, 235) позбавлені грунту.— Фасмер II 622; Преобр. I 560; Brückner 344; Machek ESJČ 374; Schuster-Šewc 955; Olesch 596; Младенов 305; Skok II 459; Bezlaj ESSJ II 196.— Див. ще **ме́сти́**, **мета́ти**.— Пор. **мі́сто**, **мі́сце**, **мота́ти**.

мі́стер «найменування чоловіка в Англії і Америці (вживається разом з іменем або прізвищем)», *мі́стрис* «місіс»; — р. болг. *ми́стер*, бр. *мі́стэр*, п. ч. слц. mister, схв. *мі̀стер*, слн. míster; — запозичення з англійської мови; англ. mister є видозміненою формою слова master (утвердилося під впливом давнішої форми жін. р. mistress), що походить від сангл. maistre (данг**л.** mægester), яке зводиться до лат. magister «начальник, керівник».— CIC² 550; ССРЛЯ 6, 1056; Kopaliński 636; Holub—Lyer 316; Klein 988; NSD 1588; Skeat 330; ODEE 582.— Див. ще **ма́гі́стр**.

місте́рія «таємничі релігійні обряди у античних народів; середньовічна релігійна драма», *містеріа́льний;* — р. болг. *мисте́рия*, бр. *містэ́рыя*, п. misterium, ч. mystérium, слц. mistérium, вл. misteriozny, м. *мистерија*, схв. *мѝстēрӣј*, *мѝстēрија*, слн. mistêrij; — запозичення з німецької мови; нім. Mystérium (мн. Mystéria) походить від лат. mystērium «таємниця», мн. mystēria «таємничий культ; містерії», яке зводиться до гр. μυστήριον «таємниця, таїнство», пов'язаного з μύω «закриваю очі, губи», переконливо не з'ясованого.— CIC² 550; Фасмер II 627; Преобр. I 539; Kopaliński 636; Holub—Lyer 327; Frisk II 279—281.— Пор. **мі́стика**.

місте́ць, *мі́стюк* — див. **мисте́ць**.

мі́стика, *мі́стик*, *містици́зм*, *місти́чний;* — р. болг. м. *ми́стика*, бр. *мі́стыка*, п. mistyka, ч. слц. вл. mystika, схв. *мѝстика*, слн. místika; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Mýstik, фр. mystique, англ. mystic походять від лат. mysticus «містичний, таємний, таємничий», що зводиться до гр. μυστικός «містерійний, виголошуваний у містеріях», пов'язаного з μυστήριον «містерія; таємниця, таїнство», μύστης «таємничий».— CIC² 550; Kopaliński 636—637; Holub—Lyer 327; Dauzat 494; Klein 1023.— Див. ще **місте́рія**.

містифіка́ція «введення в оману», *містифіка́тор*, *містифікува́ти;* — р. болг. *мистифика́ция*, бр. *містыфіка́цыя*, п. mistyfikacja, ч. mystifikace, слц. mystifikácia, вл. mystifikacija, м. схв. *мистификација*, слн. mistifikácija; — запозичення з французької мови; фр. mystification пов'язане з mystifier «містифікувати», утвореним з кореня слова mystique «містичний; містика» (гр. μύστης «таємничий») і словотворчого компонента -fier, що зводиться до лат. facere «робити».— CIC² 550; ССРЛЯ 6, 1057; Kopaliński 636—637; Dauzat 494.— Див. ще **мі́стика**, **факт**.

мі́сто «великий населений пункт; (заст.) місцевість, місце», *місте́чко* «селище міського типу», [*місти́лище*] «посудина, резервуар» Ж, *місти́на* «місце, місцевість, [містечко Ж]», [*мі́стиско*] «плацента» Ж, [*мі́стище, мі́стій*] «те.» Ж, [*мі́стич*] «міщанин» Ж, [*мі́стове́*] «мито за право торгівлі на базарі», [*мі́сто́чко*] «містечко, ринок» Ж, [*мі́стю́к*] «мешканець міста» Ж, [*мі́стяне́*] «міське мито» Ж, *мі́стяни́н* «мешканець міста», *міща́ни́н, міща́нство*, [*міщанчу́к*] «син міщанина», [*міщу́к*] «мешканець міста, міщанин» Ж, [*мі́сто*] «замість; ніби», [*мість*] «замість», [*мі́йский*] «міський» Ж, Бі, [*мі́сти́вий*] «змістовний» Ж, *мі́стки́й* «такий, що багато вміщує», *міськи́й*, [*мі́стови́й*] «міський», *місти́ти, вміст, вмісти́лище, вмісти́тель* «резервуар» Ж, *зміст, змісто́вний*, [*замі́стя*] «передмістя», *замісни́к, замісни́цтво, замісни́й, заміськи́й, замісти́ти, заміща́ти, намісник, намісни́цтво* СУМ, Ж, [*намі́стничий*] Ж, *намісти́ти* «помістити», [*невмі́стний*] «недоречний» Ж, *перемісти́ти, передмістя, передміща́нин* «житель передмістя», *підміськи́й*, [*помі́сто*] «посада», *помістя, поміщик, поміщицтво*, [*по́мість*] «замість; неначе», *позаміськи́й, приміщення, приміськи́й, примісти́ти, сумі́сник, сумі́сництво, сумісти́ти, суміща́ти, умісти́лище, умі́стище*, [*умі́стка*] «вміщення об'яви в газеті» Нед, [*умісті*] «разом» Шейк, [*умі́сто*] «замість» Шейк; — р. *ме́сто* «місце; місцевість», *местé́чко* «місцина; містечко (селище)», бр. *ме́ста* (заст.) «місто; [базарна площа]», др. *мѣ́сто*, «місце; селище», п. miasto «місто; ринок», ч. město «місто», слц. mesto «місто», miesto «місце», вл. нл. město «місто; місце; площа», болг. *мя́сто* «місце; місцевість», м. *место* «місце; місто», схв. *мје́сто (мје̏сто)*, слн. mésto «тс.», стсл. мѣсто «місце»; — псл. *město «місце», давніше, очевидно, «накидане на землю покриття для розташування», пов'язане з metati, mesti «кидати»; — зіставлення з лит. mìsti «харчування» та ін. (Фасмер II 608; Преобр. I 580; Trautmann 185) або з лит. miẽtas «кіл» та ін. (Bern. II 52; Holub—Kop. 225) позбавлені підстав; розвиток значення «великий населений пункт» (через проміжне «базарна площа, ринок») відбувся, очевидно, під впливом польської мови.— Schuster-Šewc 903—904; Bezlaj ESSJ II 179—180.— Див. ще **ме́сти́, мета́ти.**— Пор. **за́мість, міст, на́мість.**

[**місту́шити**] «місити, м'яти, товкти; третирувати» Ж, [*мі́стучи́ти*] «тс.» Ж, [*мі́сту́шитися*] «товктися, неспокійно поводитися» Ме; — очевидно, результат контамінації слів *метуши́тися* і *міси́ти* (див.).

мі́сце «простір, місцевість; плацента», [*мі́йсце*] «місце», [*мі́йце*] «тс.» Пі, [*мі́сце́*] «невелике місце; невелика площа землі» Бі, [*мі́сцевик*] «мешканець певної місцевості» Ж, *мі́сцевість, мі́сци́на* «місце; [містечко Ж]», *мі́сцевий, мі́сця́ми* «де-не-де»; — бр. [*мѣ́йсце*] «місце», п. miejsce (< miestce) «тс.»; — псл. městьce, зменш. від město «місце»; в українській мові ця форма (поряд з *мі́сто* «тс.») могла бути підтримана впливом польської мови.— Див. ще **мі́сто.**

місю́рка[1] (іст.) «шолом із сіткою, яка накладалася на обличчя і плечі», *мисю́рка;* — р. ст. *мисю́рка*, бр. ст. *мисурка;* — очевидно, запозичення з польської мови; п. misiurka «тс.» походить від ар. Misur (Misr) «Єгипет»; з Єгипту цей вид шолома веде свій початок.— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Фасмер II 628; Беркович РР 1982/2, 154—155; Срезн. II 153—154; Булыка 204; Brückner 338.

[**місюрка**[2]] «бусина, бісерина» Ж, [*мі́сьо́рок*] «прикраса, підвісок» О; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [*бі́сур, бі́сюр*] «тс.»; зіставляється також (О I 445) з п. wisiorek «брелочок».— Див. ще **бі́сер.**

мі́сяць «супутник землі; частина року», *мі́сячник* «громадська акція тривалістю в один місяць; періодичне видання; [мінливий, як місяць Ж; лунатик]», *мі́сячина* (іст.) «забезпечення натурою кріпосних селян за місяць», [*мі́сячка*] «менструації», [*мі́сячне*] «тс.», [*мі́сяшник*] «лунатик», [*мі́сяшники*] «казкові люди, що бувають місяць чоловіками, а місяць жінками» Ко, [*мі́сяцьова́тий*]

«місяцеподібний» Ж, *мі́сячний, мі́сяшний, безмі́сяччя, приміся́читися;* — р. бр. *ме́сяц*, др. *мѣсяць*, п. miesiąc, ч. měsíc, слц. mesiac, вл. měsac, нл. mjasec, болг. м. *ме́сец*, схв. *мѐсе̄ц, мје̏се̄ц*, слн. mésec, стсл. **мѣсѧць**; — псл. *mě̄sęcь*; — споріднене з лит. *mė̃nuo, mė̃nesis* «місяць», гот. *mēna*, лат. *mēnsis*, гр. *μήν*, дінд. *māḥ, mā́saḥ* «те.»; ie. **mēns-, *mēs-*, що вважається пов'язаним з **mē-* «міряти».— Фасмер II 608—609; Преобр. I 581; Brückner 334; Machek ESJČ 360; Holub—Kop. 220; Schuster-Šewc 901—903; БЕР III 755—757; Skok II 437—438; Bezlaj ESSJ II 179; Bern. II 51; Pokorny 732; Мельничук Этимология 1984, 140.

мі́сячник[1] (бот.) «лунарія, Lunaria; [редька, Raphanus sativus Kyp]»; — п. miesiączniса, ч. měsíčnice, слц. mesačnica, вл. měsačnica «те.»; — похідне утворення від *місяць*, можливо, зумовлене впливом латинської наукової назви lunaria, похідної від luna «місяць»; назва зумовлена подібністю плодів лунарії до серпа місяця; перенесення назви на редьку зумовлене загальною подібністю її до лунарії.— Нейштадт 283; Machek Jm. rostl. 65.— Див. ще **мі́сяць.**

[**мі́сячник**[2]] (іхт.) «місяць-риба, Mola mola (Orthragoriscus mola)» Ж; — похідне утворення від *місяць*; назва зумовлена круглою формою риби, подібної до місяця.— БСЭ 25, 473.— Див. ще **мі́сяць.**

мі́те́лка — див. **ме́сти́.**

мі́ти — див. **і́мі́ти.**

[**мі́тиґува́ти**] «заспокоювати, угамовувати» Ж; — запозичення з польської мови; п. mitygować «заспокоювати, стримувати» походить від лат. mītigāre «пом'якшувати, заспокоювати», пов'язаного з mītis «м'який; ніжний; спокійний», спорідненим з дірл. mōith «м'який», лит. mielas, mýlas «милий, приємний», псл. milъ «милий».— Sł. wyr. obcych 483; Brückner 337; Walde—Hofm. II 96.— Див. ще **ми́лий.**

мі́тинг, *мі́тингува́ти;* — р. болг. м. *ми́тинг*, бр. *мі́тынг*, п. mityng, ч. mítink (meeting), слц. слн. míting, вл. meeting, схв. *мѝтинг;* — запозичення з англійської мови; англ. meeting «збори, засідання; спортивні змагання» є похідним від дієслова meet «зустрічатися, сходитися», яке зводиться до дангл. mētan «знаходитися, зустрічатися», спорідненого з діел. mēta «зустрічати», гот. gamōtjan «тс.».— CIC[2] 550; Акуленко 141; Фасмер II 629; ССРЛЯ 6, 1060; Боровой Путь слова 283—287; Kopaliński 638; Holub—Lyer 317; ODEE 567; Klein 957, 1002.

мі́тити «ставити мітку; мати на увазі, намічати; цілити», [*мі́та*] (заст.) «помітка» СУМ, Ж, *мі́тка, мі́тчик, мі́ткий* «влучний», [*мі́тки́й*] «примітний», *мі́чений*, [*ви́мі́тка*] «замітка, запис» Я, *відмі́тина* «пляма іншого кольору на шкірі тварини», *відмі́тка, відмі́тчик*, [*домі́тува́ти*] «метикувати» Ж, *замі́ча́ти*, [*замі́т*] «пам'ять, спостерігання» Я, [*замі́тина*] «зарубка у теслярів» Я, *за́мі́тка* СУМ, Ж, [*за́мі́чка*] «замітка» Ж, *замі́тки́й* «примітний», *замі́тли́вий* «спостережливий», [*замі́тниця*] «довге і тонке дерево, яке сплавляють» ВеЗн, [*измі́ча́ти*] «спостерігати» Ж, *намі́тка*, [*невзамі́ту*] «непримітно», [*невмі́тно*] «тс.», [*одме́тний*] «відмінний чимось від іншого» Дз, *помі́ча́ти* «спостерігати; робити помітки», *помі́тка, помі́тний, помі́тливий* «спостережливий», *примі́ча́ти, приміта, примі́тка*, [*при́мі́тка*] «приміта», *примі́тливий* «уважний», *примі́тний;* — р. *ме́тить*, бр. *ме́ціць*, др. *мѣтити*, п. przymiot «приміта, ознака», болг. *смя́там* «рахувати, вичисляти, вважати», схв. *замијѐтити* «примітити», *приме́тити* «тс.; зазначити»; — псл. *mě̄titi* опосередковано пов'язане з metati «метати»; — зіставляється з дінд. *mātiḥ* «міра, пізнання», лат. *mētior* «міряю», гр. *μῆτις* «рада; розум», дангл. *mǣd* «міра», пов'язаними з ie. **mē-* «міряти»; можливий також більш віддалений зв'язок з гот. maitan «рубати, різати, висікати».— Фасмер II 610; Преобр. I 581; Младенов 596; Skok II 423; Bern. II 54; Mikl. EW 196; Trautmann 179; Pokorny 703—704.

мі́тка́ль «сорт дешевої бавовняної тканини»;— р. *мит*ка́ль, бр. *мі́тка́ль*, п. ч. mitkal, слн. mitkal; — через посередництво північнотюркських мов (чаг. mutkal, тат. *миткаль*) запозиче-

но з перської (перс. metqal «тканина») або з арабської мови (ар. mitkāl(i)).— Фасмер II 629; Галиуллин РР 1976/6, 82; Преобр. I 539; Горяев 210; Шипова 235; ТСБМ III 163; Sł. wyr. obcych 483; Bern. II 63; Mikl. EW 198.

мітла́[1], *мітла́стий, мітла́тий, мітли́ще, мітля́р* — див. **ме́сти́.**

мітла́[2]— див. **мітли́ця.**

мітли́ця (бот.) «польовиця, Agrostis L.; [жарновець віниковий, Sarothamnus scoparius Wimm. Mak; віниччя, Kochia Roth. Mak; стоколос, Bromus L.; костриця лучна, Festuca pratensis Huds.; вівсюнець пухнастий, Avena pubescens; грястиця збірна, Dactylis glomerata L.; аїра, Aira L. Ж; метельник, Sparcium L. Ж; тонконіг, Poa L. Mak; пажитниця п'янка, Lolium temulentum L. Mak», [*метелиця*] «мітлиця; хрінниця смердюча, Lepidium ruderale L.» Mak, [*метели́шник*] «хрінниця смердюча» Mak, [*метелка*] «молочай кипарисовидний, Euphorbia cyparissias L.» Mak, [*мете́лочки*] «хрінниця смердюча», *мете́льник* «Sparcium L.», [*метла*] «костриця лучна; солодушка звичайна, Hedisarum obscurum» Mak, [*метли́ця*] «мітлиця; стоколос; костриця лучна; вівсюнець пухнастий; грястиця збірна; аїра Mak; тонконіг Mak; туніка, Tunica prolifera Scop. Mak», [*метличи́ще*] «поле, заросле мітлицею» Ж, *метлю́г* «Apera Adans.; [мітлиця]», [*метлюга*] «мітлиця» Mak, [*метлю́к*] «мітлиця звичайна, Agrostis vulgaris With.» ВеНЗн, Mak, [*метлюх*] «мітлиця», [*метлюха*] «тс.», [*мітельник*] «мітлиця Ж; жарновець віниковий Mak; віниччя Mak», [*мітельниця*] «мітлиця звичайна» Mak, [*мітла́*] «мітлиця; віниччя Mak; тонконіг Mak; омела біла, Viscum album L. Mak; костриця лучна Mak», [*мітли́чина*] «мітлиця Ж; метельник Ж; метлюг звичайний, Apera spica venti Ж; жарновець віниковий Mak; віниччя Mak», [*мітличка*] «стоколос» Mak, [*мітло́чиння*] «мітлиця Ж; метельник Ж; метлюг звичайний Ж; жарновець віниковий Mak», [*мотели́ця*] «аїра; якась отруйна рослина» О; — р. *мете́льник* «метельник», *метли́ца* «метлюг», *мя́тлик* «тонконіг», [*мете́лица*] «аїра», [*метёлка*] «метлюг», [*метлига*] «тонконіг; метлюг звичайний», [*метли́к*] «тонконіг лучний, Poa pratensis, L.», [*метли́чник*] «метлюг звичайний», [*метля́к*] «мітлиця», [*мятли́га*] «тонконіг лучний», [*мятли́ка*] «мітлиця біла; тонконіг лучний», [*мятли́ца*] «тонконіг», бр. *мятлі́ца* «мітлиця; жарновець віниковий; [стоколос житній, Bromus secalinus L.]», *мятлі́чка* «метлюг», [*мятла*] «тс.», [*мятлюг*] «тс.; мітлиця; стоколос», [*мятлюжок*] «мітлиця», п. mietlica «мітлиця; [метлюг]», ч. metlice «метлюг; аїра», [metlica] «жарновець віниковий», слц. metlica «метлюг, [аїра]», нл. mjetła «метлюг», болг. [*метлица*] «тонконіг», [*метли́к, метли́ка*] «тс.», [*метла́*] «аїра, Aira capillaris»; — псл. metьlica, похідне від metьla «віник»; назва зумовлена тим, що колоски цих видів рослин здебільшого зібрані у волоть (мітелку), а також тим, що з них в'яжуть віники (мітли); пор. інші назви хрінниці смердючої: [*віни́чки, віни́чник*].— Шамота 152; Нейштадт 106—107; Machek Jm. rostl. 290; Schuster-Šewc 928—929; БЕР III 769—770.— Див. ще **ме́сти́.**

мітниця, *мітність* — див. **уміти.**

міть — див. **мить.**

міф «стародавня фантастична народна оповідь», заст. *міт* «тс.» Ж, *міфі́чний;* — р. *миф*, бр. *міф*, п. mit, myt, ч. mytus, mythus, слц. mýt, mýtus, вл. mytos, болг. м. *мит*, схв. *мȉт*, слн. mít; — через посередництво латинської мови (лат. mȳthos) запозичено з грецької; гр. μῦθος «слово; промова; розповідь; міф» остаточно не з'ясоване; були спроби пов'язати з гот. maudijan «згадувати», лит. maudžiù, maũsti «пристрасно бажати», псл. mysl̥ «мисль».— СІС[2] 551; Фасмер II 629; Kopaliński 637; Frisk II 265.

міфоло́гія «сукупність міфів; наука про міфи», *міфологі́чний;* — р. *мифоло́гия*, бр. *міфало́гія*, п. mitologia, mytologja, ч. mythologie, mytologie, слц. mytológia, вл. mytologija, болг. *митоло́гия*, м. *митологија*, схв. *митоло̀гија*, слн. mitologija; — запозичення з французької мови; фр. mythologie через пізньолатинське mȳthologia зводиться до гр. μυθολογία «виклад переказів, міфологія», утвореного з основи імен-

ника μῦθος «міф» і словотворчого компонента -λογια, пов'язаного з λόγος «слово, розум».— CIC² 551; ССРЛЯ 6, 1065; Kopaliński 637; Holub—Lyer 327; Dauzat 494.— Див. ще **ло́гіка, міф.**

міх «мішок; вичинена шкура; пристрій для нагнітання повітря; бурдюк», [*міхови́на*] «тканина для мішків», [*міховник*] «хутровик» Пі, *міше́чник* «спекулянт, що перевозить продукти в мішках», *міше́чництво*, [*мішкове́*] «збір за мішок зерна» Ж, *мішковина* «тканина для мішків», *мішо́к* «лантух; [міх для роздування; шкіряний бурдюк Ж; вид рибальської сітки Дз», [*міща́*] «маленький мішок; пухирець Ж», [*міщу́к*] «тс.» Ж, *міхува́тий* «мішкуватий», *міше́чний, мішкува́тий;* — р. *мех* «хутро; бурдюк; піддувало», бр. *мех* «мішок», др. *мѣхъ* «шкура; мішок», п. miech «мішок; піддувало», ч. měch «міх; піддувало; бурдюк», слц. mech «тс.; мішок», вл. нл. měch «тс.», болг. *мех, мях* «бурдюк (для рідини); міх», м. *мешина* «бурдюк; міх (волинки)», схв. *ме̑х* «тс.», слн. méh «шкура; міх; мішок», стсл. **мѣхъ** «міх, бурдюк»; — псл. *měxъ «міх»; — споріднене з лит. máišas «мішок», лтс. máiss «тс.», прус. moasis «ковальський міх; піддувало», двн. meisa «прилад для носіння вантажу на спині», дінд. meṣáḥ «баран, шкура»; ie. *moiso-s «вівця; міх».— Фасмер II 612; Преобр. I 581—582; Brückner 331; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219—220; Schuster-Šewc 896; Младенов 312—313; Skok II 421; Bezlaj ESSJ II 175—176; Трубачев Рем. терминол. 377—378; Bern. II 46—47; Trautmann 165; Stang 35; Pokorny 747.

[**міхунка**] (бот.) «фізаліс, марунка, Physalis L.» Mak, [*міхурка, міхурниця*] «тс.» Mak, *міху́рник* «Colutea L.», [*міхуринка*] «тс.» Mak; — п. [miechuwka] «фізаліс», [miechunka] «тс.; міхурник», ч. měchýřník «міхурник», [měchunka] «фізаліс» (з п.), слц. mechúrnik «міхурник»; — похідні утворення від *міху́р;* назви зумовлені тим, що плоди цих рослин знаходяться в здутих закритих чашечках або міхурцях.— Нейштадт 50; БСЭ 35, 286; 45, 6; Machek Jm. rostl. 124, 205—206.— Див. ще **міху́р.**— Пор. **моху́нка.**

міху́р «пузир, пухир; [бурдюк Ж]», [*міху́р, міхури́на*] «тс.» Ж, [*міху́нка*] «абсцес» Ж, ВеУг, [*міху́рка*] «тс.» Ж, [*міхурча́тий*] Ж; — р. [*михи́рь*] «membrum virile», п. [miechur] «сечовий міхур», ч. měchýř «пухир; сечовий міхур», слц. mechúr «пузир», болг. *меху́р* «пухир; міхур», м. *меур* «міхур», схв. *ме̑хӯр* «пухир; міхур», слн. mehúr «тс.»; — псл. *měxurъ (<*moixour-), *měxyrь* (<*moixūr-) похідне від *měxъ* «міх»; у якийсь спосіб пов'язане також з [*мо́хна, мо́шна*].— Фасмер II 630; Преобр. I 581—582; Brückner 328; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219—220; Bezlaj ESSJ II 176; Bern. II 46—47.— Див. ще **міх.**— Пор. **мо́хна, мо́шна.**

мі́цики, *мі́цка, мі́цок* — див. **ми́цька**[1].

міць «сила, міцність, могутність», [*моц* Ж, *мо́ца* Бі] «тс.», *мі́цність*, [*міцнота́, міснота́*], *моца́к* «силач; [міцне яйце, биток; міцний тютюн Ж]», [*моца́ка*] «силач; міцне яйце», [*маца́к*] «силач; міцний тютюн» Ж, *моцар* «силач; (заст.) володар Бі», [*моца́рство*] «могутність», *міцни́й*, [*місни́й*] «міцний», [*мо́цни́й*] «тс.» Бі, Пі, *міцни́ти* «робити, міцним, зміцнювати», *міцні́ти, міцні́шати*, [*мосува́ти*] «укріпляти», [*моцни́ти*] «кріпити; кріпитися», *моцува́тися* «з великим зусиллям робити щось; мірятися силами», [*моцюва́ти*] «посилювати, зміцнювати; напружувати», [*моцюва́тися*] «моцуватися», [*моц*] «багато Ж; дуже МСБГ», [*змо́цна*] «з усіх сил» Ж, [*на́міць*] «дуже міцно», [*не́міць*] «неміч» Ж, [*немоце́нний*] «який перевищує сили», [*обезмо́цніти*] «знесиліти» Пі, *уміцня́ти* «зміцнювати», [*умоцня́ти*] «закріплювати, робити міцним» Нед, [*умоцьо́вувати*] «тс.», [*умоцюва́тися*] «зробитися міцнішим», [*умоцо́ваний*] «закріплений; зміцнений» Нед, ст. *моцъ* «спроможність, сила, чинність; збройні сили» (1436, 1455, 1462), *моцныи* «могутній, непохитний; правомочний» (1434, 1436, 1440—1492); — давнє запозичення з польської мови; п. moc «сила, міць» відповідає укр. заст. *міч* «сила, змога», пов'язаному з *могти́.*— Richhardt 78.— Див. ще **могти́.**

мі́чман «звання у військово-морських силах СРСР», *мічманка* «формений

кашкет старшого і молодшого складу флоту»; — р. болг. *мі́чман*, бр. *мічман*, п. miczman, ч. слц. mičman; — через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. midshipman «корабельний гардемарин» складається з прикметника mid «середній», спорідненого з лат. medius «тс.», пел. *medja «межа», та іменника shipman «шкіпер; (заст.) моряк», утвореного з іменників ship «корабель», спорідненого з діел. гот. skip, двн. skif «тс.», і man «людина», спорідненого з дінд. mánuḥ «людина, чоловік», псл. mǫžь «чоловік», укр. *муж*; менш переконливе виведення з гол. mitsman (Смирнов 197).— CIC² 555; Фасмер II 630; Преобр. I 540; Kopaliński 629; Matzenauer 254; Klein 930, 977.— Див. ще **межа́**, **муж**.

міша́ти «змішувати; заважати», *мі́ша́тися* «вмішуватися, втручатися», [*мі́ша́к*] «мішалка» Ж, *мі́ша́лка*, *мі́ша́льник*, [*мі́шанець*] «метис, гібрид, виродок; порушник спокою» Ж, [*мі́ша́ник*] «селянин, що дає своїх овець пастися разом з чужими» Ж, *мішани́на*, *мішани́ця*, *мі́шанка* «кормова суміш; [спільне пасовисько Ж]», [*мі́шанє*] «суміш; спільне пасовисько» Ж, [*мі́шка*] «палиця для мішання рідини; суміш», [*мішу́н*] «мішалка» Ж, *мі́ша́льний*, *мішаний*, *мі́шма* «упереміш», *вперемі́ш*, *вперемі́шку*, *впо́мі́ш* «тс.», *всу́мі́ш*, *до́мі́шка*, *змі́шувач*, *змі́шувальний*, [*замі́ша́нство*] «збентеженість» Я, [*замішани́на*] «мішанина; сум'яття», *замі́ша́ння*, *за́мі́шка* «рідка страва; напіврідка суміш кормів», *замі́шка* «замішання, перешкода», [*наміш*] «сміття, суміш» Пі, [*намі́шованик*] «вид печива, пирога» Ж, [*намі́шуваник*] «вид хліба», *о́бмішка* «висівки або мука, що підмішується до корму», [*пере́мі́шка*] «перешкода; переміна; змішування», [*перемі́шне*] «упереміш» Нед, *по́мі́сь*, *помі́ха* «перешкода», [*по́міш*] «мішанина; упереміш» Нед, [*при́мі́сь* Нед, *при́мі́шка* Нед, *при́мі́шний* Нед], *су́міш*, *су́мішка*, [*су́мішниця*] «компост» Нед, [*су́мішний*] «змішаний» Нед, [*у́мішка*] «придача; гарнір, приправа» Нед, *упере́мі́ш*, *упере́мі́шку*, *усу́мі́ш*; — р. *меша́ть*, бр. *мяша́ць*, др. *мѣшати*, п. mieszać, слц. miešat', вл. měšeć, нл. měšaś, полаб. messat, болг. *ме́шам*, м. *меша*, схв. *ме́шати*, слн. méšati, стсл. **мѣшати**; — псл. měšati (<*měsjati) «мішати», пов'язане чергуванням приголосних з *mě̀siti* «місити».— Див. ще **міси́ти**.

мішéнь «ціль для стрільби»; — р. *мише́нь*, [*нишáн*] «знак, печатка», бр. *мішэ́нь*, др. *мишень* «печатка», болг. *ми́ше́н(а)*, м. *нишан* «мішень; знак», схв. *нѝшан* «ціль»; — запозичення з турецької мови; тур. nišan «мішень; знак» походить від перс. nišān «тс.»; спроба (Ильинский ИОРЯС 20/3, 76) довести споконвічно слов'янське походження непереконлива.— Фасмер II 630; Аракин Тюркизмы 130; Преобр. I 540; Шипова 236; Mikl. EW 215; TEl II 135; Matzenauer 255.

мішкати, *мішка́нець*, *мешка́нє* — див. **ме́шкати**.

[**мішу́нка**] (бот.) «Prunus insititia variet.» (сорт простої сливи) ВеНЗн, Mak, [*мішчу́нка*, *мошу́рка*] «тс.» тж; — неясне.

мішура́ «сріблясті або золотисті металеві нитки, що йдуть на виготовлення парчі»; — бр. *мішура́*; — запозичення з російської мови; р. *мишура́* виводиться від ар. mozavvir «підробка».— Фасмер II 631; Преобр. I 540; Шипова 236; Горяев 211; Mikl. EW 205; Lokotsch 123.

[**міщу́л**] «мішок; мішечок для сиру» Ж; — похідне утворення від *міх* (*мішок*), очевидно, зближене з молдавськими означеними формами іменників на *-ул*.— Див. ще **міх**.

мла «темрява; туман; марево», *імла́*, [*имла́*] Ж, [*мгла*] «тс.», *імли́стий*, *мли́стий*, [*мгли́тися*] «розпливатися в імлі» Ж, [(*і*)*мли́ти*] «мрячіти» Ба;— р. *мгла*, бр. *імгла́*, др. *мьгла*, п. mgła. ч. mlha, ст. mhla, слц. hmla, вл. mhła, нл. mła, полаб. meagla, болг. *мъгла́*, м. *магла*, схв. *мàгла*, слн. meglà, стсл. **мьгла**; — псл. mьgla, пов'язане з mьžiti «мжити»; — споріднене з лит. miglà «туман», лтс. migla, гр. ὀμίχλη «тс.», дінд. megháḥ «хмара»; ie. *meigh- «мигати; темрява; хмара».— Фасмер II 587; Преобр. I 518; Brückner 329; Machek ESJČ 368; Holub—Kop. 227; Schuster-Šewc 906; Olesch I 560—561; Skok II 353;

Bezlaj ESSJ II 175; Mikl. EW 209; Trautmann 184; Pokorny 712.— Пор. **мжи́ти.**

[**млавíч**] «умить» О; — очевидно, результат видозміни виразу [*намліóка*] «тс.», у якому компонент *млі* зазнав помилкового осмислення як форма місц. в. від не існуючого в такому значенні **мла*.— Див. ще **мліг, намліóка.**

[**млад**] (бот.) «в'яз, берест, Ulmus campestris L.» ВеНЗн; — неясне; можливо, видозмінене запозичення, пов'язане з ч. mlád «молоде дерево, молодий ліс».

[**мла́ка**] «заболочена низина; багно; трясовина», [*млак*] «зарослий травою болотяний простір; трава, що росте на мочарах» Ме, Мо, [*млакóвина*] «багно, трясовина Ж; трава, що росте на багні Мо», [*млачíвка*] «гноївка», [*млачни́ця*] (ент.) «болотяна муха, бджоловидка звичайна, Eristalis tenax L.» ВеНЗн, [*млачóк*] «багнисте місце, заросле травою» Ме, [*млаковáтий*] «багнистий» Ж, [*млакови́тий* ВеНЗн, *млáчний* Ж] «тс.»; — п. [młaka] «багнисте місце»; — запозичення з східнороманських мов; молд. *млáкэ* «багно», рум. mlácă «тс.» походять з південнослов'янських мов; болг. *млáка* «багнисте місце», м. *млака* «болото», схв. *мла̏ка* «калюжа; багнисте місце», слн. mláka «калюжа», як і ч. слц. mláka «калюжа», споріднені з р. [*молоки́та*] «болото», п. [młokicina] «струмок; болотна верба» і зводяться до псл. *molka «болото», кореневого варіанта з давнім інфіксом -l-, пов'язаного з moknǫti «мокнути», mokrъ «мокрий»; недостатньо обгрунтована реконструкція (Machek ESJČ 367; Holub—Kop. 226) псл. *mlaka і зіставлення з лтс. plācis «болото».— Мельничук Молд. эл. 168; Толстой Сл. геогр. терм. 152—153; СДЕЛМ 262; DLRM 509; Skok II 440; Bezlaj ESSJ II 187; Bern. II 72; Мельничук Мовозн. 1980/6, 54.— Див. ще **мóкнути.**

млáскáвець (бот.) «валеріанела, Valerianella Mill. Ж, Mak; фітеума, Phyteuma L.» Ж; — неясне; — припускається зв'язок із звуконаслідувальними дієсловами вл. mlaskać «чмокати, хлюпати», нл. mlaskaś, ч. mlaskati, слц. ml'askat' «тс.», болг. *мля́скам* «чмокати», схв. *мља̏скати* «чавкати; в'яло їсти», слн. mláskati «цмокати».— Bern. II 64.

[**млéвінь**] «болото» Ж; — неясне.

[**млези́ця**] (бот.) «молочка приморська, Glaux maritima L.» Ж; — запозичення з чеської або словацької мов; пор. ч. mlezivo «молозиво»; назва зумовлена тим, що корови після молочки дають багато молока.— Machek Jm. rostl. 175.— Див. ще **молóзиво.**

млин «споруда, що розмелює зерно», [*млен*] «палиця в жорнах для обертання каменя», *мли́во* «помел; зерно на помел; борошно», [*млинáр*] «мельник, мірошник», *млинáрство*, [*млинéць*] «вітрячок для лякання птахів», [*млини́на*] «невеликий млин» Ж, [*млини́ця*] «тс.», [*мли́ни́сько*] «місце, де був млин» Г, Ж, [*мли́нище*] «тс.», [*млинíвка*] «канал, яким іде вода до млина», [*млинови́ця*] «тс.» Ж, [*млинове́*] «млиновий збір», *млинóк* «невеликий млин; віялка», [*млинчíвка*] «палиця в жорнах для обертання каменя», [*млін*] «тс.», *млинкувáти* «віяти (зерно)»; — р. [*млин*], бр. *млын*, п. вл. нл. młyn, ч. mlýn, слц. mlyn, м. *млин*, схв. *мли̏н*, слн. mlín, с.-цсл. **мълинъ**; — псл. mъlinъ; — можливо, через посередництво германських мов (двн. mulīn) запозичено з латинської; лат. molīna «млин» пов'язане з molo «мелю», спорідненим з лит. málti «молоти», псл. *melti «тс.», укр. *молóти;* водяний млин з'явився в римлян у I ст. до н. е.— Фасмер II 632; Преобр. I 552; Brückner 341; Machek ESJČ 369; Holub—Kop. 227; Schuster-Šewc 933; Skok II 444; Bezlaj ESSJ II 189; Walde—Hofm. II 104—105.— Див. ще **молóти.**

млинéць, [*млин*] «млинець», *млинчáстий;* — вл. [mlinc], нл. [mlin], болг. [*млин*] «пиріг з бринзою», схв. *мли̏нац*, слн. mlínec, с.-цсл. **млинъ**; — псл. mlinъ «коржик з молотого борошна», пов'язане чергуванням голосних з *melti «молоти».— Фасмер I 175; Преобр. I 30; Schuster-Šewc II 935; Skok II 443; Bezlaj ESSJ II 189; Bern. II 64.— Див. ще **молóти.**— Пор. **блин.**

мли́нька́-мли́нька́ — див. **малá.**

[**мли́ця́**] «лоша, що народилося в пору цвітіння ранньої гречки» Г, Ж; — неясне.

[**млі**] (мн., у виразі [*млі б'ють*] «блимають блискавиці»); — очевидно, пов'язане з [*мовня́*] «блискавка», псл. *mъl̥ni «тс.».— Див. ще **мовня́.**

[**мліг**] «мить» (у виразі [*на мліг ока*] «в одну мить»); — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *миг.*— Див. ще **ми́га́ти.**

[**млі́на**] (бот.) «різновид в'яза, Ulmus pedunculata» Л, [*ельміна, ламіна*] «тс.» Mak; — результат видозміни назви *ільм* ([*ільми́на*]) «тс.».— Див. ще **ільм.**

млі́ти «бути розслабленим; знемагати; мучитися; непритомніти; упрівати», *мло́їти* «викликати відчуття млості; нудити», [*мло́стити*] «ставати млосно», *млість* «млосність, знемога, утома, стан, близький до втрати свідомості», *мло́сність*, [*млость*] «тс.», [*мля́ва*] «спека, нерухоме повітря, важкість або задушливість повітря», *мля́вість* «слабкість, в'ялість», [*мла́вість*] «тс.» Ж, [*мля́вощі*] «безсилля; анемія» Ж, [*мла́вий*] Ж, [*млий*] «млявий» Ж, *млі́лий* «слабий, кволий», [*млістова́тий*] «який легко стомлюється і пітніє» Ж, [*мло́йни́й*] «який викликає нудоту» Ж, *мля́вий*, [*млі́йко*] «млосно» Ж; — р. *млеть*, бр. *млець*, п. mdleć «мліти; непритомніти», ч. mdlý «млявий», ст. mdlíti «слабнути», слц. mdliet' «тс.», слн. medléti «слабнути, тужити»;— неясне; можливо, пов'язане з р. *ме́дленный, ме́длить;* недостатньо обгрунтоване зіставлення з лит. mulvinti «вимучити» (Matzenauer LF 10, 328) або з дінд. mlā́ti «слабне, в'яне», дірл. mlāith «ніжний, м'який», гр. βλάξ «в'ялий» (Solmsen KZ 37, 587—588; Persson Beitr. 702).— Фасмер II 632; Преобр. I 541; Горяев 211; Brückner 327; Machek ESJČ 356; Holub—Kop. 219; Bezlaj ESSJ II 175.

[**мни́ти**] «думати, гадати, знати» Ж, [*мні́ти*] «тс.» Ж, *мни́мий* «уявний, гаданий», [*замніти*] «засумніватися» Пі; — р. *мнить*, бр. *мні́цельны*, др. *мьнити*, *мьнѣ́ти*, п. ст. mnieć, «думати, вважати», ч. mníti, mněti, míniti, слц. mniet', mienit', вл. měnić, нл. měniś, болг. *мня* «думати», схв. *мни̏ти*, *мни́вати*, слн. mnéti, стсл. **мьнѣти**; — псл. mьněti «тс.»; — споріднене з лит. minė́ti, «згадувати», лтс. minêt «тс.», дінд. mányatē «думає, пам'ятає», гр. μέμονα «пам'ятаю», лат. memini «пам'ятати»; іє. *men- «думати, мислити».— Фасмер II 633; Преобр. I 541—542; Brückner 341—342; Machek ESJČ 370; Holub—Kop. 228; Holub—Lyer 316; Schuster-Šewc 898; Skok II 444—445; Bezlaj ESSJ II 189—190; Bern. II 49; Mikl. EW 188; Trautmann 180; Pokorny 726—728.— Пор. **па́м'ять, су́мнів.**

[**мних**] «чернець, монах» Бі, [*мни́ха*] «черниця» Бі, [*мни́шка*] «католицька черниця»; — р. болг. *мних* «чернець», др. *мнихъ*, п. ч. вл. mnich, слц. mních, нл. mich, схв. *мни̏х*, слн. mníh, стсл. **мъниχъ**; — псл. mъnixъ; — запозичення з германських мов; двн. munih «тс.» походить від лат. monicus, що зводиться до гр. μοναχός «тс.».— Фасмер II 633; Преобр. I 554; Brückner 341; Machek ESJČ 370; Holub—Kop. 227; Holub—Lyer 318; Schuster-Šewc 936—937; Bezlaj ESSJ II 177; Bern. II 75; Mikl. EW 207.— Див. ще **мона́х.**

мни́ха, *мни́шик*, *мни́шка* — див. **м'я́ти.**

мно́гий (заст.) «численний», *мно́жний* (спец.), [*многота́*] «велика кількість, безліч» Ж, [*множі́нь*] «тс.» Ж, *мно́жене* (мат.), *мно́жество́* (заст.) Г, Ж, *множина́* (мат., грам.), *мно́жник* (мат.), *мно́го*, *мно́жити*, *премно́гий*, *примно́жити*, *приумно́жити*, [*умно́зі*] «у великій кількості»; — р. *мно́гий*, бр. *мно́га* «багато», др. *мъногъ*, п. mnogi, ч. слц. mnohý, вл. mnohy, нл. mnogi (заст.), mlogi, mogi, болг. *мно́го*, м. *многу* «багато; дуже», схв. *мно̏гӣ* «багато хто», слн. mnóg(i) «тс.», стсл. **мъногъ**; — псл. mъnogъ ; — споріднене з гот. manags «багато», двн. manag «деякий», дірл. menicc «численний», дангл. manig, англ. many; іє. *men(e)gh-/mon(e)gh-; думка про запозичення з германських мов (Hirt PBrB 23, 335) необгрунтована.— Фасмер II 633; Преобр. I 543; Brückner 342; Machek ESJČ 370; Holub—Kop. 228; Schuster-Šewc 937; Skok II 445—446; Bezlaj ESSJ II 190; Mikl. EW 207; Stang 39; Pokorny 730.

[**многора́кий**] «багатоманітний; багаторазовий» Ж; — запозичення з польської мови; п. [mnogoraki] «різний», як і слц. mnohoraký «багатоманітний», вл. mnogoraki «різний, різноманітний», утворене від mnogo «багато», що відповідає укр. [*мно́го*]. — Richhardt 79; SW II 1018.— Див. ще **мно́гий.**

мнух, *мнюх* — див. **минь.**

[**мняшку́рка**] «долоня» Ж, [*мняшку́рний*] Ж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [*м'яшку́рити*] «м'яти» (див.).

мобілізува́ти «провадити мобілізацію; приводити до активного стану», *мобіліза́ція, мобілізаційний;* — р. *мобилизова́ть*, бр. *мабілізава́ць*, п. вл. mobilizować, ч. mobilisovati, mobilizovat, слц. mobilizovat', болг. *мобилизи́рам*, м. *мобилизира*, схв. *мобѝлисати*, слн. mobilizírati; — через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. mobiliser, mobilisation є похідними від mobile «рухомий, змінний». — CIC² 552; ТСБМ III 77; Koraliński 638; Holub—Lyer 318; Dauzat 479.— Див. ще **мобільний.**

мобільний «рухливий»; — р. *моби́льный*, бр. *мабільны*, ч. mobilní, слц. mobilný, вл. mobilny, болг. *моби́лен*, м. *мобилен*, схв. *мо̀бѝлан*, слн. mobílen; — запозичення з французької мови; фр. mobile «рухомий, змінний» походить від лат. mōbilis «рухливий», пов'язаного з moveo «рухаюся», спорідненим з дінд. mívati «рухає, пересуває, штовхає», лит. máuti «мчати, бігти».— CIC² 552; ТСБМ III 77; Holub—Lyer 318; РЧДБЕ 462; Dauzat 479; Walde—Hofm. II 116.— Пор. **мобілізува́ти.**

мов[1] (спол.) «ніби, як; (вставне слово) мовляв, ніби», *мо́вби* (спол.; частка), *мо́вбито, немо́в, немо́вби, немо́вбито* «тс.»; — бр. [*мов*] «немов; мовляв», [*мовся*] «немов»; — результат семантичної видозміни форми наказового способу дієслова *мо́вити* (пор. др. *рьци* «ніби», букв. «скажи», р. *мол* (вставне слово) «нібито» від *мо́лвить* «мовити»).— Фасмер II 641; ESSJ Sl. gr. II 430, 469.— Див. ще **мо́ва.**

[**мов**[2]] (звертання до близької особи; вживається поруч із звертанням, вираженим ім'ям, або, частіше, замість нього)» Ме, [*мой, мей*] «тс.» Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *мэй* (звертання) «гей ти», *мэ* «тс.», як і рум. măi, mă «тс.», виводиться від нар.-лат. *mo, що зводиться до лат. modo «тільки, лише», пов'язаного з modus «міра, спосіб».— Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 271—272.— Див. ще **мо́да.**

мо́ва, *мо́вець*, [*мо́вка*] «мовний зворот, вираз» Ж, [*мовки́ня*] «промовець-жінка» Ж, *мо́влення, мовля́нин* «мовець», *мо́вник* «мовознавець; викладач мови», [*мовни́ця*] «трибуна Ж; граматика Пі», [*мо́вність*] «балакучість», [*мівний*] «балакучий», [*мовля́чий*] «тс.» Пі, *мо́вний* «пов'язаний з мовою; [балакучий]», *мо́вити* «говорити, сказати; [думати ВеБ]», *мовля́ти* (заст.) «говорити, казати, розповідати», *мовля́в* «нібито; так би мовити», [*безмо́в'я*] «безмовність, мовчання» Я, [*безмо́вий*] «німий», *безмо́вний*, [*вимі́вка*] «вимова; додаткова умова; відмовка», *вимо́ва* «вимовляння; [домовленість; додаткова нагорода за умовою; докір; відмовка]», [*ви́мовка*] «відмовка», [*ви́мовки*] «умовна плата за наречену, данина її сім'ї» Я, [*вимо́внина*] (заст.) «частина майна, виділювана з загальних умов контракту» Ж, *вимо́вний* «пов'язаний з вимовою; виразний; докірливий», *вимовля́ти* «казати, говорити; виговорювати; випрошувати, домовлятися про платню; [дорікати; виправдовуватися]», *відмо́ва, відмо́вка, відмо́вник* «той, хто відмовився», *відмо́вний, відмовля́ти*, [*домо́ва*] «умова, угода» Ж, Пі, [*домо́вини*] «обрядовий договір між батьками перед весіллям дітей», *домо́вленість*, [*домовля́нка*] «умова, договір, контракт» Ж, [*домо́вний*] «домовлений», *домовля́ти* «умовлятися; дорікати», *домовля́тися, змо́ва, змо́вини* «заручини; угода», *змо́вка* «змова; розмова», [*змовле́нник*] «змовник», *змо́вник, змо́вництво, змо́вити* «справити заручини; сказати; замовити», *змовля́тися, зумо́вити* «викликати, стати причиною», [*замо́ва*] «замовлення, заклинання», *замо́вець*, [*замо́вини*] «замова, заклинання», [*замовѝтель*] «клієнт, замовник» Ж, [*замо́вка*] «замова» Ж, *замо́вник* «той, хто замовляє», [*замо́вщик*] «знахар, заклинач» Ж, Пі, *замо́вний*

«який замовляється», *замо́вни́й* «заговорений» СУМ, Г, *замовля́ти* «робити замовлення; заклинати, заговорювати», *намо́ва* «підмова; наклеп; умова, згода», [*намо́ви́на*] «підмова, умовляння» Г, Ж, [*на́мо́вка*] «підмова; умова, згода» Г, ЛексПол, *намо́вник* «підмовник», *намовля́ти* «зводити наклеп; умовляти», *намовля́тися* «домовлятися», *невимо́вний*, [*невідмо́вний*] «неспростовний; незаперечний» Ж, [*недомо́ва*] «недорікуватий, заїка», *недомо́вка*, [*недомі́вний*] «який має погану вимову» Ж, [*недомо́влий*] «тс.; недорікуватий; нечіткий, незрозумілий Ж», [*немо́ва*] «неговірка людина» Ж, *немовля́*, [*немі́вний*] «неговіркий, мовчазний», [*немовли́вий*] «тс.», [*немовля́чий*] «той, хто не говорить; німий» Ж, *немовля́щий* «тс.», [*немо́вний*] «неговіркий; мовчазний, лаконічний» Ж, [*неумо́вний*] «німий» Ж, [*омі́вка*] «наклеп» Ж, [*омо́ва*] «обговорення; наклеп» Ж, [*обмівни́к*] «наклепник», *обмо́ва* «наклеп», *обмо́вка* «помилка на слові», *обмо́вник* «наклепник», [*обмівни́й*] «наклепницький», *обмовля́ти* «ганити, гудити; оббріхувати», *обмовля́тися* «проговорюватися», *обумо́вити*, [*перемо́ва*] «переманювання; поговір; переказ; переконування; поштовий переказ» Нед, *перемо́ви* (заст.) «переговори; розмови», *перемо́вини* «розмови», *перемо́вити* «обмінятися словами; переманути», *перемовля́тися* «обмінюватися словами; [сперечатися]», *передмо́ва*, *передумо́ва*, *підмо́ва* «підбурювання», *підмо́вник*, *підмовля́ти* «підбурювати; умовляти», [*помі́вка*] «приказка; розмова», [*помо́ва*] «плітки» Нед, *помо́вка* «приказка; [розмова]», [*помовля́ти*] «умовляти, намовляти» Нед, *прамо́ва* «мова-основа», [*при́мі́вка*] «замовляння; приказка» Г, Нед, [*примі́вник*] «знахар, що лікує замовлянням», *примо́ва* «знахарське замовляння; [поговір; поголоска; згадка; натяк; приказка Нед]», *при́мо́вка* «приказка», [*примо́вля*] «тс.», *примовля́ти* «приговорювати; заговорювати; закликати; [домовлятися]», [*примовля́тися*] «вступати в розмову; клопотатися», [*промі́вка*] «мова, мовлення», [*промівни́к*] «чарівник, знахар» Нед, *промо́ва* «публічний виступ; [обговорення; заклинання, заговір Нед]», *промо́вець* «доповідач; [захисник, заступник Нед]», *промо́вка* «приказка, примовка, [розмова; вимова]», *промо́вистий* «виразний, красномовний», [*промо́вний*] «красномовний», *промо́вницький* «ораторський», *промовля́ти*, *промовля́тися* «проговорюватися; прориватися», *розмо́ва*, *розмо́вини* «розмови, балачки», *розмо́вник* «підручник; учасник бесіди», *розмо́вний*, *розмо́витися* «поговорити», *розмовля́ти*, *умо́ва*, [*умо́вина*] «умова» Нед, *умо́вини* «умови; [огляд, розглядини Нед]», *умо́вка* (заст.) «договір, умова; [обумовлення Нед]», *умо́вний*, *умовля́ти*, *умовля́тися;* — р. *молва́* «поговір», бр. *мо́ва*, п. mowa «мова, мовлення» (з укр.), ст. mołwa, ч. слц. ст. mluva «тс.», вл. (заст.) mołwić, нл. mołwiś, болг. *мълва́* «поговір; говір, гомін», слн. [muviti] «бурмотіти», [mólviti] «тс.», стсл. **млъва** «галас, нарікання»; — псл. *mъ̥lva «гомін», *mъ̥lviti «гомоніти»; —походження остаточно не з'ясоване; розглядається як звуконаслідувальне утворення (Преобр. I 548; Holub—Kop. 227; Младенов 310); зіставляється з дінд. brávīti «говорить», ав. mraoiti «тс.» (Machek ESJČ 369; Герценберг Ир. языкозн. 132); припускається зв'язок з лат. murmurāre «бурмотіти» (Holub—Kop. 227), prō-mulgāre «оголошувати, обнародувати» (Szemerenyi (Emérita 22, 159—160), з псл. mel-/mol- «молоти» (Schuster-Šewc 945).— Кобилянський Мовозн. 1976/6, 31; Фасмер—Трубачев II 641; Brückner 345.

мовдь — див. **смовдь.**

[**мо́вкушка**] (зоол.) «білка, Sciurus vulgaris L.» ВеУг, ВеНЗн; — видозмінене запозичення з угорської мови; уг. mókus [moukus] «тс.» пов'язане з makog (ст. mokog) «заїкатися»; назва зумовлена своєрідними звуками, які видає білка.— Дзендзелівський УЛГ 58; Лизанец 611; MNTESz II 945.

мовна́ — див. **вовна́**[2].

[**мовня́**] «блискавка; заграва; відлуння, ехо» Ж, [*момля́*] «блискавка» О, [*мовни́т*] «блискає» ВеЗн, О; — р. *мо́лния*, [*молонья́*], бр. [*мо́лоння*], *мала́нка*, др. *мълнии*, полаб. mauna, болг. *мъ̀лния*, м. *молња*, схв. *му́ња*, слн. [mólnja] «подув від блискавки», **стсл.**

млънии; — псл. *mъ̥lni; — споріднене з прус. mealde «блискавка», дісл. Mjǫllnir «молот Тора, блискавка», myln «вогонь», кімр. mellt «блискавка»; значення «відлуння» могло розвинутись вторинно в результаті зближення з *мо́ва* (первісно «гомін, галас»).— Фасмер II 643; Преобр. I 549; Горяев 213; Olesch I 557—558; Младенов 310; Skok II 483—484; Bezlaj ESSJ II 194; Trautmann 177; Pokorny 722.— Пор. **абомо́вня.**

мовси́ря — див. **морсо́ля.**

мовча́ти, *мо́вкнути* «замовкати, затихати», [*мовчали́вець*] «мовчазна людина» Ж, *мовча́зник*, [*мавча́к*, *мовча́н*] «тс.», *мовча́льник* «тс.; [монах] Ж», *мо́вча́нка*, *мовчо́к* «мовчання; [мовчазна людина; ханжа; лицемір; буркотун Ж]», *мовчу́н*, *мовчу́ня*, [*мовчу́ньство*] «мовчання» Ж, *мовчазли́вий*, *мовчазни́й*, *мовчкува́тий*, [*мовчли́вий*] «мовчазний», *мовчу́щий* (заст.) «тс.», [*мо́вча*] «мовчки» Пі, *мо́вчки*, *мо́вчко́м* «мовчки» СУМ, Ж, [*мовчуко́м*] «тс.» Ж, *вмовка́ти*, *замо́вчувати*, *немо́вчний*, [*неумовкий*] КІМ, [*умо́вка*] «мовчанка» Нед, [*умо́вчка*] «тс.» Шейк; — р. *молча́ть*, бр. *маўча́ць*, др. *мълчати*, п. milczeć, ч. mlčeti, слц. mlčat', вл. mjelčeć, нл. mjelcaś, болг. *мълча́*, м. *молчи*, схв. *му́чати*, слн. molčáti, стсл. **млъчати**; — псл. *mъ̥lčati < *mъ̥lkēti неясного походження; — зіставляється з лит. smìlkti «заболіти; заклякнути», smil̃kti «боліти; втрачати свідомість; засипати» (Schuster-Šewc 921—922); припускається зв'язок з псл. *melti «молоти» (Holub—Kop. 226), mělъkъ «дрібний, мілкий» (Brückner 337); зближується з двн. molawēn «танути, зникати» (Трубачев Пробл. ие. языкозн. 100—105; Trautmann 184; Persson BB 19, 262), лат. mulcēre «пом'якшувати, заспокоювати» (Machek ESJČ 368; Prellwitz 277).— Фасмер—Трубачев II 648; Преобр. I 553; Bezlaj ESSJ II 192—193.

мога́р (бот.) «мишій італійський; угорське просо, чумиза, Setaria italica (L.) P. B.», [*маґа́р* МСБГ, *мохар* Mak] «тс.»; — р. *мога́р*, п. mohar, ч. mohar, mohár, слц. mohár, болг. *мохар* «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. muhar, mohar «тс.» виводиться з південнослов'янських мов (пор. слн. mûhec «осока» і под.).— Лизанец 611; MNTESz II 972.— Див. ще **муші́й.**

моги́ла «яма для поховання; насип над похованим; [обрубані верхівки дерев, складені в купу (у гуцулів-дереворубів); глиняна форма]», [*мо́ги́лки́*] «кладовище; *(етн.)* проводи» СУМ, Г, Ж, *моги́льник* «той, хто копає могили; стародавнє кладовище», [*могиля́к*] (ент.) «гробарик, могильник, Necrophorus vespillo L.», *моги́льщик* «працівник на кладовищі», [*мо́гли́ці*] «кладовище» Г, Ж, *замоги́льний*, *намоги́льний*, *надмоги́льний*, [*намоги́лувати*] «насипати могилу» Ж, [*помоги́льний*] «який живе на могилах» Нед; — р. болг. *моги́ла*, бр. *магі́ла*, др. *могыла* «курган», п. mogiła, ч. слц. mohyla, вл. mohiła «тс.», полаб. migkola, схв. *мо̀гила*, *го̀мила* «купа», слн. gomíla «тс.», стсл. **могыла, гомила**; — псл. mogyla «купа», очевидно, пов'язане з *mogti «могти», первісно «тягти» (отже, «стягнене в купу»); слово могло бути успадковане ще з доіндоєвропейського періоду (пор. Хубшмид Этимология 1967, 243—245); інші спроби пояснення (див. Фасмер—Трубачев II 634—635), у т. ч. й виведення від іллір. *go/am(u)l- (Орел ОЛА 1981, 301—302), недостатньо переконливі.— Мельничук Мовозн. 1980/6, 49—50; Желтов ФЗ 1877/4, 68—69; Brückner 343; Зализняк ВСЯ 6, 40; Mikl. EW 429.— Див. ще **могти́.**— Пор. **ма́гура.**

моги́льник (орн.) «орел могильник, Aquila heliaca Savigny»; — р. *моги́льник*, п. mogilnik (з укр.) «тс.»; — похідне утворення від *моги́ла;* назва зумовлена тим, що цей птах часто сидить на степових могилах.— БСЭ 28, 25.— Див. ще **моги́ла.**

[**могира**] «здоровило» О; — неясне; можливо, результат контамінації слів *муги́р* «неотеса» і *моги́ла*.

[**могі́ль**] «чиряк» О; — очевидно, залишок псл. mogolь «тс.», давнього варіанта звукової форми *mog̃ol- > mozolь «мозоль».— Див. ще **мозо́ля.**

мого́ли (заст.) «монголи» Ж; — варіант назви *монго́ли*, який закріпився в минулому за колишніми середньоазіатськими (не монгольськими) завойовниками Індії (пор. історичний титул пра-

вителя Індії *великий могол*, р. *мого́л*, п. mogoł, ч. слц. mogul, нім. англ. Mogul); виводиться від перс. Mughul «монгол».— ССРЛЯ 6, 1126; БСЭ 7, 213; Sł. wyr. obcych 485; Klein 992.— Див. ще **монго́ли.**

могори́ч «частування з приводу завершення якоїсь справи», *могори́чник*, *могори́чний*, *могори́чити* «ставити могорич», [*могри́чити*] «тс.» Ж, *могоричува́ти* «пити могорич», [*замогори́чити*] «пригостити могоричем, напоїти при угоді; засватати Ж», *намогори́читися*, *підмогори́чити* «підкупити могоричем», [*промогори́чити*] «пропити (гроші) на могоричах», ст. *могоричь* (1359); — р. *магары́ч*, [*могары́ч*, *могоры́ч*], бр. *магары́ч*, п. mohorycz (з укр.), [magarycz], схв. *мого́р*, ст. mogoriš «данина»; — через посередництво тюркських мов, конкретно не з'ясованим шляхом, запозичено з арабської мови (ар. mahāridž «витрати»); зіставляється також з гебр. māhar «продав».— Макарушка 11; Фасмер II 635; Преобр. I 543; Шипова 225—226; Brückner 300; SJP IV 803; Bern. II 67.

могти́, *могти́ся* (безос. *мо́жеться*), *могутні́ти*, *могутні́шати*, [*могчи́*] «могти», [*мочи́*] «тс.» Ж, [*можні́ти*] «могутніти; багатіти», *міч* (заст.) «сила», [*мо́га́*] «можливість» Г, Ж, [*могота́*] «можливість; сила» Ж, *могу́тність*, *могу́ття*, *можли́вість*, *мо́жність* «могутність; заможність; [можливість; засоби]», [*моч*] «міць» Ж, [*міжни́й*] «могутній» Ж, *могу́тній*, *могу́чий*, [*може́бний*] «можливий», *можли́вий*, *мо́жний* (заст.) «могутній, заможний; [можливий]», [*мо*] «може; мабуть», [*мож*] «можна» Ж, *мо́же*, *можли́во*, *мо́жна*, [*мо́жно*], [*вмоготу́*] «під силу» Пі, [*вмо́гу*] «тс.» Пі, *возмо́га* (заст.) «можливість» Ж, *домага́тися*, *домогти́ся*, [*змогну́тися*] «зібратися з силами; спромогтися; знемогти» Ж, *змогти́* «зуміти», *змогти́ся* «спромогтися; посилитися; знемогти», *змага́тися* «тс.» (недок.), [*змогчи́ся*] «зібратися з силами, спромогтися; знемогти» Ж, [*змочи́ся*] «тс.» Ж, *змо́га*, [*змо́жність*] «можливість; могутність; засоби», [*змо́жний*] «можливий» Ж, [*замога́ти*] «бути спроможним», [*замага́ти*] «тс. Ж; перемагати, пересилювати Ме», *заможні́ти*, *замо́жний*, *знемага́ти(ся)*, [*знемога́ти*], *знемогти́(ся)*, *знеможі́ти*, [*знемочи́*] «знемогти» Ж, *знемощі́ти*, [*знема́га*] «знемога», *знемо́га*, [*знемо́жень* Ж] «тс.», [*знема́ганий*] «виснажений», *знемо́жений*, [*немогну́ти*] «знемагати; хворіти» Ж, [*немочи́*] «хворіти» Ж, *не́міч*, *немо́га* «повне безсилля; незмога; [неможливість; недолугий, каліка Ж]», [*немогота́*] «безсилля; неспроможність» Ж, *не́мощі*, [*немо́щник*] «хворий» Ж, *не́мічний*, [*немогу́щий*] «бідний, незаможний», *немо́жний* (заст.) «безсилий, безправний; [немічний, неможливий]», [*немошни́й*] «немічний, безсилий», [*не́мощний*] «немічний» Ж, *не́мо́щни́й* «тс.» УРС, Г, Ж, [*невмі́ч*] «не під силу», *незамо́жник*, *незамо́жництво*, [*онемочи́*] «знесиліти» Ж, [*онемощі́ти*] «тс.; збідніти», [*промогти́*] «могти, бути спроможним», [*промага́ти*] «тс.; залишатися в силі» Нед, [*промогти́ся*] «перенапружитися; надірватися» Нед, [*промогчи́ся*, *промочи́ся*] «тс.» Нед, [*промо́га*] «спроможність», [*промо́жність*] «тс.», [*промі́жни́й*] «спроможний» Нед, [*про́міжно*] «можливо» Пі, *розмага́ти* «розслаблювати», [*розмо́га*] «сила, міць» Нед, *спромогти́ся*, *спромага́тися*, [*спромочи́*] «подолати» Нед, [*спромочи́ся*] «спромогтися» Нед, *спромо́га*, *спромо́жність*, *спромо́жний*, [*спромо́жнє*] «заможно», *уможли́вити*, *унеможли́вити*; — р. *мочь*, бр. *магчы́*, др. *мочи*, п. вл. нл. móc, ч. moci, слц. môct', болг. *мо́га*, м. *може*, схв. *мо̀ћи*, слн. môči, стсл. **мошти**; — псл. *mogti «могти» (первісно «тягти», пор. збережене досі слц. vymáhat' «витягати»), пов'язане з migati «мигати» (<*«стягувати повіки»), mьgla «імла, туман, хмара» («затягнуте небо»); —споріднене з гот. двн. magan «могти», гот. mahts, «сила», двн. maht «тс.», нвн. mögen «хотіти, любити» (< «відчувати потяг»), лит. magė̃ti (mė̃gti) «подобатись», māginti «вабити», magùs «привабливий», mokė̃ti «уміти».— Мельничук Мовозн. 1980/6, 44—55; Фасмер—Трубачев II 635—636; Преобр. I 563—564; Schuster-Šewc 937—938; Bezlaj ESSJ II 190; Stang 37—39; Bern. II 70; Pokorny 695.— Див. ще **вимага́ти, змага́ти, намага́тися, перемогти́, помогти́.**— Пор.

відмага́тися, ми́га́ти, міць, моги́ла, мо́щі.

[**моґу́ля**] «гуля»; — афективне утворення, пов'язане, очевидно, з *гу́ля* (див.).

[**могуряни́н**] (бот.) «підсніжник звичайний, Galanthus nivalis L.» Ж, Mak, [*могуряник*] «тс.» Mak; — неясне; можливо, пов'язане з [*ма́гура, (маґу́ра)*] «висока гора».

мо́да[1], [*моде́рнок*] «костюм, убрання» Пі, *моди́стка* (заст.) «майстриня, що шиє плаття, білизну», *мо́дник, мо́дни́ця*, СУМ, Ж, [*модни́цтво*] Ж, [*модня́р*] «модник» Ж, [*модня́рка*] Ж, *мо́дничати;* — р. бр. болг. м. схв. *мо́да*, п. вл. ил. moda, ч. слц. слн. móda; — через посередництво німецької мови (нім. Mode) запозичено з французької; фр. mode походить від лат. modus «міра; правило; манера», пов'язаного з meditārī «міркувати».— CIC[2] 552; Фасмер II 636; Преобр. I 543—544; Brückner 342—343; Machek ESJČ 371; Holub—Lyer 318; Kluge—Mitzka 483; Dauzat 480; Walde—Hofm. II 99—100.— Див. ще **мо́дус.**

[**мо́да**[2]] «дрюк, по якому викочують колоди на віз і под.» О; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченого молд. [*мо́лдэ*] «корито».

мода́льний «який виражає модальність», *мода́льність* «поняття логіки і мовознавства, яке виражає оцінку змісту висловлювання чи судження у відношенні до дійсності»; — р. *мода́льный*, бр. *мада́льны*, п. modalny, ч. modální, слц. modálny, болг. *мода́лен*, м. *модален*, схв. *мо̀да̀лан*, слн. modálen; — запозичення з французької мови; фр. modal «модальний» є похідним від mode «спосіб; модус», яке зводиться до лат. modus «міра; об'єм; правило».— CIC[2] 552; СИС 319; Kopaliński 638—639; РЧДБЕ 462; Dauzat 480.— Див. ще **мо́дус.**— Пор. **мо́да.**

моде́ль, *моделі́ст, модельє́р, моде́льо́ваний, моделюва́ти;* — р. *моде́ль*, бр. *мадэ́ль*, п. ч. слц. вл. нл. model, болг. *моде́л*, м. *модел*, схв. *мо̀дѐл*, слн. modél; — запозичення з французької мови; фр. modèle походить від іт. modello «модель», яке через нлат. **modellus** зводиться до лат. modulus «міра, такт, ритм», похідного від modus «міра; правило; манера».— CIC[2] 552; Фасмер II 636; Преобр. I 544; Brückner 342—343; Machek ESJČ 371; Holub—Lyer 318—319; Bern. II 66; Dauzat 480; Walde—Hofm. II 99—100.— Див. ще **мо́дус.**

[**модерев,** *модерево*] (бот.) «модрина європейська, Larix decidua Mill.» Mak;— калька п. modrzew «тс.», що є, очевидно, результатом контамінації слів [modrzeń] «тс.», похідного від modry «блакитний», і drzewo «дерево».— Brückner 343; Holub—Kop. 229.— Див. ще **де́рево, модри́на.**

моде́рний «новомодний, сучасний», *моде́рн, модернізáтор, модернізáція, модернізм* (течія в мистецтві і літературі), *модерні́ст* «послідовник або представник модернізму», *модернізува́ти;* — р. *моде́рный*, бр. *мадэ́рн*, п. modern, ч. moderní, слц. moderný, вл. moderny, болг. *моде́рен*, м. *модерен*, схв. *мо̀дѐран*, слн. modêren; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. moderne «новий, сучасний» походить від пізньолат. modernus, пов'язаного з лат. modo «тільки-но, щойно, нещодавно, зараз», modus «міра, такт, ритм, правило».— CIC[2] 552—553; ССРЛЯ 6, 1134; Kopaliński 639; Holub—Lyer 319; Dauzat 480; Walde—Hofm. II 99—100.— Див. ще **мо́дус.**— Пор. **мо́да.**

Моде́ст (чоловіче ім'я), *Мо́дик;* — р. болг. *Моде́ст*, бр. *Мадзе́ст*, п. ч. слц. Modest, м. *Модест*, схв. *Модест*, слн. Modest, стсл. **Модестъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μόδεστος походить від лат. Modestus (букв. «розсудливий; помірний; скромний»), пов'язаного з modus «міра; помірність; правило».— Вл. імена 70; Петровский 161; Knappová 131; Илчев 341; Walde—Hofm. II 99—100.— Див. ще **мо́дус.**— Пор. **мо́да.**

модифіка́ція «видозміна», *модифіка́тор, модифікува́ти;* — р. болг. *модификáция*, бр. *мадыфікáцыя*, п. modyfikacja, ч. modifikace, слц. modifikácia, м. схв. *модификáција*, слн. modifikácija; — запозичення з французької мови; фр. modification походить від лат. modifi-

cā tio «встановлення міри, розміру», пов'язаного з modificāre «розміряти; дотримуватися міри», утвореним з основ іменника modus «міра; такт; ритм» і дієслова facere «робити».— CIC² 553; ССРЛЯ 6, 1137; Kopaliński 639—640; Holub—Lyer 319; Dauzat 480.— Див. ще **мóдус. факт.**

[**мóдло**] «зразок, модель, шаблон», [*мóдла*] «прилад для вимірювання товщини дошок», [*модлувáти*] «припасовувати, приміряти»; — р. [*мóдло*], [*модловáть*] «припасовувати», п. modła «спосіб, зразок, модель; ватерпас; лінійка», ч. ст. modla «модель», схв. *мóдла* «форма для тіста»; — через посередництво західнослов'янських (і, можливо, німецької) мов (пор. двн. свн. model «форма») запозичено з середньолатинської; слат. modela походить від лат. modulus «міра; модуль», пов'язаного з modus «міра; правило; манера».— Преобр. I 544; Richhardt 79; SW II 1027; Machek ESJČ 371; Bern. II 66.— Див. ще **мóдус.**

[**модрáвий**] «синьо-зелений» Ж; — запозичення з польської мови; п. modrawy «блакитнуватий, синюватий», modry «блакитний, волошковий», як і ч. слц. modravý «синюватий, блакитнуватий», modrý «синій, голубий», вл. módrawy, módry «блакитний», нл. modry «те.», болг. *мóдър* «синій; блакитний; бірюзовий», м. *модрикав* «синюватий», схв. *мо̏дар* «синій; сизий», слн. móder «блакитний», походить від псл. modrъ «те.», етимологічно неясного, можливо, спорідненого з дісл. maðra «підмаренник» (рослина з фарбувальними властивостями), двн. matara «червона фарба».— Brückner 343; Schuster-Šewc 941—942; Skok II 448; Bezlaj ESSJ II 191; Bern. II 66.— Пор. **модерев, модри́на.**

модри́на (бот.) «Larix desidua Mill., Larix europaea DC.», [*мадрине́ць* Ж, *мандрине́ць* Ж, *модрене́ц* ВеНЗн, *мо́дре́нь* ВеНЗн, *модрине́ць* Ж, *мóдриш* ВеНЗн, *мóдря* О] «те.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. modrzeń, як і ч. modřín «те.», виводиться від modry (ч. modrý) «блакитний» (деревина модрини буває іноді синювата); вважається також (Machek ESJČ 73) результатом видозміни давнішого *brinъ (ч. [břím, břín, dřín]), що зіставляється з гр. πρῖνος «кам'яний дуб».— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Richhardt 79; Brückner 343; Zubatý St. a čl. I 2, 80; Bern. II 66.— Див. ще **модрáвий.**— Пор. **мудри́на.**

[**модря**] «заполоч, кольорові бавовняні нитки для вишивання», [*модря́нка*] «довга чоловіча сорочка, яку випускають назовні» О; — неясне; можливо, пов'язане з *модрáвий.*

модулюва́ти «переходити з однієї тональності в іншу», *модуля́тор* «прилад, що модулює коливання», *модуля́ція* «перехід з однієї тональності в іншу; перехід з одного стану в інший»; — р. *модули́ровать*, бр. *мадуляваць*, п. modulować, ч. modulovati, слц. modulovať, болг. *модули́рам*, схв. *модули́рати*, слн. modulírati; — запозичення з французької мови; фр. moduler «модулювати» походить від лат. modulāri «розміряти», пов'язаного з modulus «мірка», modus «міра; такт; ритм».— CIC² 553; ССРЛЯ 6, 1140—1141; Kopaliński 639; Holub—Lyer 319; Dauzat 480.— Див. ще **мóдус.**

мóдуль (тех.) «коефіцієнт; мірило певної величини»; — р. бр. *мóдуль*, п. moduł, ч. слц. modul, болг. *мóдул*, слн. módul; — запозичення з французької мови; фр. module «те.» походить від лат. modulus «міра, такт; ритм», пов'язаного з modus «те.».— CIC² 553; ССРЛЯ 6, 1141; Kopaliński 639; Holulb—Lyer 319; Dauzat 480.— Див. ще **мóдус.**

мóдус «спосіб; норма»; — р. бр. болг. схв. *мóдус*, п. ч. слц. вл. modus, слн. módus; — запозичення з латинської мови; лат. modus «міра, правило, спосіб, манера» пов'язане з meditor «обмірковую, збираюсь», moderor «стримую, утримую в нормі», спорідненими з гр. μέδομαι «турбуюсь», μέδιμνος (міра сипких), μέτρον «міра», дірл. med «ваги», гот. mitan «міряти», двн. meʒʒan «те.».— CIC² 553; ССРЛЯ 6, 1142; РЧДБЕ 463; Walde—Hofm. II 55—56, 99—100.— Пор. **мíряти, мóда, модáльний, модéль, Модéст, модифікáція, мóдло, модулювáти, мóдуль.**

мозáїка, *мозаїст* «майстер з мозаїки», *мозаїчний;* — р. *мозáика*, бр. *мазáіка*,

п. слц. mozaika, вл. mozaik, ч. mozaika, mosaika, болг. *моза́ика*, *моза́йка*, м. *мозаик*, схв. *мо̀за̀ик*, слн. mozaík; — запозичення з французької або італійської мови; фр. mosaïque походить від іт. mosaico «мозаїка», пов'язаного з слат. musaicum «тс.», лат. musīvum «мозаїчна робота, мозаїка», mūsēum «оселя муз; академія; мозаїка», які зводяться до гр. μουσεῖον «оселя муз; вища школа; музей».— CIC² 554; Фасмер II 637; Преобр. I 545; Brückner 342; Kopaliński 649; Holub—Kop. 230; Holub—Lyer 323; Dauzat 487; Frisk II 260.— Див. ще **музе́й.**

[**мозговни́к**] (у сполученні [*м. коловайка*] «головний черв'як, Coenurus cerebralis») Ж; — похідне утворення від *мо́зок;* назва зумовлена тим, що черв'як проникає в мозок тварин, зокрема овець, і викликає їх захворювання (вертячку).— Див. ще **мо́зок.**

[**мозгола́**] «сльота, погана погода» ВеУг, [*москота́*] «тс.; холодний вітер з дощем восени» О, [*му́скота́*] «тс. О; сльота; грязюка Ж», [*му́скола*] «непогода, дощ із снігом» Тези V сл. конф.; — р. *мо́зглый* «вогкий, сирий», [*мзга*] «гниль; пліснява; сира погода», [*му́зга*] «калюжа», схв. *сӯ-музга* «дощ із снігом», слн. [mozga] «калюжа; болото»;— очевидно, псл. *mъzgъlъ «вогкий, сирий», *mъzga «сира погода», віддалено пов'язані з *mьgla «імла, туман, хмара», *mьžiti «мжичити».— Німчук Тези V сл. конф. 92; Мельничук Мовозн. 1980/6, 52—54; Фасмер II 617, 638, III 5.— Пор. **мжи́ти, мла.**

мо́зок, [*ма́зга*] «головний мозок» Ж, [*мізко́вня*] «череп, голова», [*мізок*] «мозок», [*мозга́нь*] «спинний мозок» Ж, [*мозни́ця*] «черепна коробка» Ж, *мо́зочок* (анат.), *мізкови́тий* «розумний», *мізкува́тий* «тс.», [*мизькова́ти(ся)*] «таємно радитися» Бі, *мізкува́ти* «тямити, роздумувати», [*мізчи́ти*] «тс.; розбивати», [*мозчи́ти*] «думати» Ва, *замізкува́ти* «задумати», *обмізкува́ти*, [*підмо́зжина*] «видовжений кістковий мозок» Нед; — р. бр. *мозг*, др. *мозгъ*, п. mózg, ч. mozek, [mozg], слц. mozog, вл. moz(h)y (мн.), нл. morzgi, болг. *мо́зък*, м. *мозок*, схв. *мо̀зак*, слн. mózeg «кістковий мозок», стсл. мозгъ; — псл. mozgъ, очевидно, пов'язане з mezga «м'язга»; — споріднене з прус. muzgeno «кістковий мозок», лит. smãgenys (мн.) «мозок», лтс. smadzenes «тс.», ав. mazga- «кістковий мозок», данґл. mearg, двн. marg, нвн. Mark «тс.»; менш обґрунтовані зіставлення з лит. mazgóti «мити», дінд. májjati «поринає» (Kluge—Götze 377), а також з р. [*мзга*] «гниль» (Zubatý AfSlPh 16, 400).— Фасмер I 638; Преобр. I 545; Brückner 345—346; Machek ESJČ 377; Holub—Kop. 232; Holub—Lyer 323; Schuster-Šewc 958—959; Младенов 302; Skok II 461; Bezlaj ESSJ II 198; Критенко Вступ 507; Гамкрелидзе—Иванов 813; Мельничук Этимология 1984, 140.

мозо́ля (жін. р.). *мозо́ль* (чол. р.), [*мізе́ль*] «мозоль» Ж, [*можіль* Ж, ЛЖит, *мозіль* Ж] «тс.», [*мозо́ля́*] «важка праця; злидні Ж; мука О; набридлива людина МСБГ», *мозолі́н* «ліки від мозолів», [*мо́зу́ля*] «мозоль», [*мо́зуль*] «тс.», [*мо́зу́лька*] «підвищення на місці зрізаного сучка», [*мудзу́ля*] «великий мозоль, гуля», [*музи́ль*] «мозоль» Л, [*музіль*] «наріст на коліні (у коня)» Ж, [*мозелова́тий*] «мозолястий» Ж, *мозо́лений*, *мозоли́стий*, [*мозолова́тий* Ж, *мозоло́вий* Ж], *мозо́ля́вий* СУМ, Ж, *мозо́ля́ний* СУМ, Ж, *мозоля́стий*, *мозо́льний* «тс.», *мозольо́ваний* «який потребує великої праці», [*мозольо́вий*] «зароблений важкою працею», *мозо́лити* «натирати мозолі», [*мозо́литися*] «важко трудитися», [*мозолюва́ти*] «тс.» Ж, [*мозо́ляти*] «мозолити; обтяжувати», [*намузо́лить*] «натерти мозолі» Л; — р. *мозо́ль*, [*музо́ль*, *мозго́ль*], бр. *мазо́ль*, др. *мозоль* «шрам, рана», п. mozoł «тяжкий труд», [modzeł] «мозоль», ч. mozol, слц. mozol', вл. mozl, нл. mozol, болг. *мозо́л*, *мазо́л* (з р.), м. *мозол* «тс.», схв. *мо̀зол* «тс.; чиряк», *мо̀зуљ* «тс.», слн. mozólj «прищ», стсл. мозоль «синяк»; — псл. mozolь (<ie. *mogôl-); — зіставляється з двн. masar «вузлуватий наріст на дереві», māsa (māse) «шрам», лит. mãzgas «вузол»; може бути зіставлене також з гр. μογέω «працюю до знемоги», μόγος «важка праця, страждання» і, далі, μέγας «великий».— Фасмер—Трубачев II 638—639; Преобр. I 546; Brückner 346; Ма-

chek ESJČ 377—378; Holub—Kop. 232; Schuster-Šewc 957—958; Младенов 302; Skok II 462; Bezlaj ESSJ II 198; Matzenauer LF 10, 334.— Пор. **могíль**.

мой — див. **мов**[2].

мóйва «невелика рибка з родини корюшкових, Mallotus villosus»; — р. бр. болг. *мóйва;* — через посередництво російської мови запозичено з фінської; фін. maiva «дрібна рибка», maima «тс.» споріднені з ест. вепс. maim «тс.», саам. maiv «сиг».— Фасмер II 559, 639; ССРЛЯ 6, 1157; Kalima 160, 166.

[мóйма] «мавпа» НЗ УжДУ 14, [*моймýн*] (чол. р.) «тс.» тж; — запозичення з румунської мови; рум. [móimă], maimúţă «тс.», як і молд. *маймýцэ*, уг. majom, нгр. μαϊμού, болг. *маймýна*, схв. *мàjмун* «тс.», походять від тур. maymun, яке зводиться до перс. maymun «тс.; злий дух, диявол».— DLRM 473, 511; СДЕЛМ 246; БЕР III 616—617; Skok II 357—358; Bern. II 6.— Пор. **мамýн**.

Мойсéй (чоловіче ім'я), *Мусíй*, [*Мосíй*], ст. *Моисѣевъ* (прикм., 1349), *Мωvсíй* «притáгнены, аб(о) принáты, ил(и) выслухан з воды» (1627); — р. болг. *Моисéй*, бр. *Маисéй*, *Масéй*, др. *Моисѣи*, *Моиси(и)*, п. Mojżesz, ч. слц. Mojžiš, вл. нл. Mójzas, м. *Mojcej*, схв. *Mojcuje*, слн. Mojzes, стсл. **Моси(и)**, **Моиси(и)**, **-сеѩ**, **-сѣѩ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μωϋσῆς, Μωσῆς походить від гебр. Mōšéh, яке вважається запозиченим з єгипетської мови і тлумачиться як «взятий з води» чи «дитина, син» або пов'язується з гебр. māšáh «він витягнув» і тлумачиться як «визволитель».— Вл. імена 71; Беринда 233; Петровский 161; Спр. личн. имен 437; Kнappová 133; Илчев 342; Klein 1006.

[мокáн] «мовчун; повільний, незграбний чоловік» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *мокáн* «чабан; нечема, неотеса», як і рум. mocán «тс.», є похідним від *мок* (рум. moc) «незграбна, повільна, дурна людина», етимологічно неясного.— СДЕЛМ 263; DLRM 509.

мокасúни «м'яке шкіряне взуття у північноамериканських індійців»; — р. *мокасúны*, бр. *макасíны*, п. mokasyny, ч. слц. mokasíny, вл. mokasin, болг. *мокасúни*, схв. *мокасúне*, слн. mokasín; — через посередництво англійської мови (англ. moccasin) запозичено з алгонкінських мов (пор. у мові поватан mockasin «тс.»).— CIC[2] 554; ССРЛЯ 6, 1158; ТСБМ III 87; Holub—Lyer 319; Lokotsch 48; Skeat 331; Klein 991.

Мóкій (чоловіче ім'я), [*Мокрíй*], ст. *Мѡкíй* «завидецъ» (1627); — р. *Мокéй*, *Мóкий*, бр. *Макéй*, стсл. **Мокии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μώκιος пов'язується з μωκός «насмішник», μωκάομαι «глузую», етимологічно неясними.— Вл. імена 71; Петровский 161; Спр. личн. имен 437; Фасмер II 639; Frisk II 281.

мóкко (сорт кави); — р. *мóкко*, *мóка*, бр. *мóка*, *мóко*, п. mokka, moka, ч. слц. mok(k)a, вл. mokka, болг. *мóка*, схв. *мȍка;* — запозичення з арабської мови, в якій слово походить від назви порту Мокка (ар. Mocha) на Червоному морі в Ємені, що був у XIX ст. головним портом експорту кави.— CIC[2] 554; ССРЛЯ 6, 1158; ТСБМ III 172; SW II 1031; Holub—Lyer 319; РЧДБЕ 464; Klein 991.

[моклóх] (у виразі [*зотру на мóклох*]) Бі; — неясне; можливо, пов'язане з *макýха*, [*макýх*] «вичавки з насіння олійних культур».

[мокля́к[1]**]** «порожній горіх»; — похідне утворення від *мóкнути;* назва зумовлена повір'ям, за яким зерно горіха вимокає, коли на свято Івана йде дощ.— Грінч. II 439.— Див. ще **мóкнути**.

[мокля́к[2]**]** (орн.) «турухтан, Machetes pugnax Cuv. (Philomachus pugnax L.)» ВеНЗн, ВеБ, [*мокля*] «тс.» Шарл; — похідне утворення від *мóкнути;* назва зумовлена тим, що турухтани живуть на болотах; пор. назву [*болотюх*] «тс.» — Птицы СССР 248—249.— Див. ще **мóкнути**.

мокля́чка, **мокля́чник** — див. **мокравéць**.

мóкнути, *мóкти* «мокнути», [*мачáти*] «умочати», *мокрíти*, *мочáти* «умочати», *мочúти*, *мочúтися*, [*макáтка*] «промокальний папір» Л, [*макля́к*] (ент.) «мо-

криця, Oniscus L.» Дейн, [*макра́шка, макре́ць, макро́тка, макря́к*] «те.» Дейн, *ма́чанка* «страва із сиру й сметани», [*ма́чка*] «підлива» Ж, [*міч*] «сеча» Ж, [*моква́*] «мокра погода; низина, залита водою; мокрота, сирість», [*мокла́вина*] «багнистий грунт, багно» Ж, [*мокли́на*] «тс.» Ж, [*мокли́ця*] «мокрота Ж; місце, що заливається весняною водою Ч; роздавлена гнида», [*мокля́к*] «низина, залита водою; все мокре; трухлявий предмет», [*мокля́ха*] «болотний кліщ, Limnochares» Ж, [*мокра́вина*] «багнисте місце», [*мокрави́нець*] (зоол.) «болотяний слимак, Paludina» Ж, *мокре́ць* «запалення шкіри кінцівок у коней і рогатої худоби; [злегка заболочена низина Ч; все мокре Ж; мокрі дрова]», *мокре́ча* «вогкість, дощова погода; що-небудь мокре», *мокрі́нь* «те.», [*мокри́на́*] «мокре місце, багно» Г, Ж, [*мокри́нець*] «мокрець (у коней)» МСБГ, *мокри́ця* (зоол.) «стонога, Oniscus L.; [кістянка, Lithobius forficatus Ж; сколопендра, Scolopendra Ж; мокре місце, багно]», *мо́крість*, [*мокрови́на*] «багнистий грунт, багно Ж; злегка заболочена низина Ч», *мокро́та* «виділення з дихальних шляхів», *мокроти́ння* «те.», *мокрота* «мокрість; [мокра низина Ч]», *мокру́ха* «настояна горілка», [*мо́крява*] «мочар» ВеНЗн, [*мокря́к*] «мокре, болотисте місце; сирі дрова; все мокре», [*мокряни́*] (мн.) «багно» Ж, [*мокряниця*] «мокраве, гниле поле» О, [*мокряни́ць*] «тс.» О, *мокря́ччя* «що-небудь мокре», [*моч*] «сеча» Ж, [*моча́*] «тс.; дощова погода» Ж, [*моча́ка*] «підлива з грибів і борошна; страва з сала і м'яса» Л, [*моча́лка*] «страва, яку їдять, умочаючи в неї хліб» Л, [*моча́нка*] «страва з фруктів або ягід» Я, [*мочану́ха*] «горілка з перцем» Л, *мо́чар*, [*моча́ра*] «мочар» Ж, [*моча́рка*] (зоол.) «довгоніжка, Tipula L.; болотяний слимак» Ж, [*мо́чва*] «мокра погода», [*моче́на*] «настояна горілка», [*мочере́т*] «мочар», [*мочилинівка*] «заглибина для мочіння конопель, льону», *мочи́ло* «те.», [*мочи́ха*] «долина з водою» Ва, [*моклякува́тий*] «сирий, болотистий» Ж, [*мокра́вий*] «мокруватий» Ж, *мо́крий*, [*мокрі́зний*] «дуже мокрий» ЛексПол, *мокрува́тий*, [*мокря́вий*] Ж, [*мочари́стий*] «з мочарами», *мочарува́тий* «тс.», [*мочє́вий*] «сечовий» Ж, [*моче́вий*] «мокрий, дощовий», [*мочи́вий*] «тс.», *мочи́льний*, [*мочо́вий*] «сечовий» Ж, [*мочува́тий*] «трясовинний» Ж, [*вимака́ти*] «вимокати» (Ме), *ви́мок* «вимокла ділянка посіву», *ви́мочка* «те.; промокачка», *ви́моклий*, [*відмака́ти*] «відмокати» Ж, [*відмок*] «відлига» МСБГ, [*відмо́ка*] «мокре місце в землі; луг, в якому намочено б лизну», [*змокра́віти*] «змокріти», *змо́чувальний*, [*замака́ти*] «замокати» Ж, [*намо́к*] «холодна настоянка» Ж, [*недомо́ка*] «недостатньо вимочене волокно конопель», [*підмака́ти*] «підмокати» Нед, [*підмо́чка*] «розлив, повінь» Нед, [*по́мок*] «рід конопель, вимочуваних у воді» Па, [*помо́чене*] «змочування» Нед, [*помо́чина*] «те.» Нед, *примо́чка*, [*промака́ти*] «промокати» Нед, *промока́шка*, *промока́льний*, [*розмака́ти*] «розмокати» Нед, *розмо́чка;* — р. *мо́кнуть*, *мо́крый*, бр. *мо́кнуць*, *мо́кры*, др. *мокнути*, *мокрыи*, п. moknąć, mokry, ч. moknouti, mokrý, слц. moknúť, mokrý, вл. mokpyć, mokry, нл. moknuś, mokšy, полаб. mükri «мокрий», болг. *мо́кря* «мочу», *мо́кър* «мокрий», м. *мокри* «мочить», *мокар* «мокрий», схв. [*промокнути*], *мо́чити*, *мо̑кар*, слн. [moknìti], močíti, móker, стсл. **мочити**, **мокръ**, цсл. **мокнѫти**; — пел. močiti, moknǫti, mokrъ; — споріднені з лит. makėti «вступити в болото», maknóti «ходити по грязюці», makonė «калюжа», лтс. maķņa «болото, трясовина», muklājs «трясовина», ос. mœсуп «валятися в чомусь рідкому», вірм. mōr «болото, драговина», можливо, також лат. māceo «розм'якшую, розмочую, мочу»; ie. *māk- «мокрий, зволожувати».— Фасмер II 640, 641; Преобр. I 547; Brückner 343; Machek ESJČ 371; Holub—Kop. 229; Schuster-Šewc 944; Olesch I 621; Skok II 449—450; Bezlaj ESSJ II 190, 192; Bern. II 69—70; Mikl. EW 199; Trautmann 167; Абаев ИЭСОЯ II 80; Pokorny 698.— Пор. **мокля́к**[1, 2].

мокоти́ря, *мокоття*, *мокоти́ря* — див. **макі́тра**.

[**мокоша**] (бот.) «латаття (?), Nymphaea lotus L.» Mak, [*м. пишноцвіта*] «лотос, Nelumbium speciosum Willd.» Mak, [*моко́шині*] «лотосові, Nelumbiae Ж,

Mak; Hydropeltidae тж»; — очевидно, пов'язане з *мóкнути*, як назва водяних рослин; пор. р. [*мóкша*] «шолудивник болотний, Pedicularis palustris L.»; зближення з *мак* (у назвах [*м. водяний*] «латаття біле, Nymphaea alba L.», [*макívки*] «тс.» відбулось пізніше.— Див. ще **мóкнути.**

[**мокравéць**] (бот.) «зірочник, Stellaria L.» Ж, [*мокрáвник*] «тс.», [*мокрéць*] «тс.; підмаренник, Galium aparine L., G. spurium L.; гостриця лежача, Asperugo procumbens L.; моховинка лежача, Sagina procumbens L.; мокричник, Alsine Whlb. Mak», [*мокрúнéць*] «зірочник» Г, Ж, [*мокрúця*] «мокричник, Alsine media», *мокрúчник* «тс.», [*мокрúш*] «костянець, Holosteum L.» Ж, [*мокрівнúк*] «зірочник» МСБГ, [*мокрíй*] «тс.» тж, [*мокруха*] «зозулинець плямистий, Orchis maculata L.» Mak, [*мокрáчка*] «жовтяниця, Chrysosplenium L.» Ж, [*мокля́чка*] «тс.» Ж, [*мокля́чник*] «шавлія залозиста, Salvia glutinosa L.» Ж, [*мокля́жник*] «тс.» ВеУг; — р. [*мокрéц*] «зірочник середній, Stellaria media», [*мокрúжник, мокрúца, мокрýша*] «тс.», бр. [*макрэц, макры́ца*] «тс.; підмаренник», [*макруха*] «зірочник середній», п. [mokrzyca] «тс.», mokrzycznik «костянець», ч. слц. [mokrýš] «жовтяниця» (з укр.); — похідні утворення від *мóкрий, мóкнути*; назви зумовлені тим, що ці рослини найчастіше зустрічаються на вологих місцях, по берегах річок і струмків або особливо ростуть у сиру погоду.— Шамота 102; Вісюліна—Клоков 155; Меркулова 138; БСЭ 28, 613; 38, 406—407; СРНГ 18, 208; Machek Jm. rostl 98.— Див. ще **мóкнути.**

[**мокрíй**] (орн.) «кроншнеп великий, Numenius arquatus L.» ВеБ; — пов'язане з *мóкрий, мóкнути;* назва зумовлена тим, що цей птах гніздиться на болотах.— Фауна України 4, 279; Птицы СССР 265.— Див. ще **мóкнути.**

молдава́ни «народ, що населяє Молдавську РСР», [*молдовáни, молдувáни*], одн. *молдовáнин*, [*молдавáн, молдовáн, молдувáнин*], [*молдáвки*] «молдаванки; овчина з Бесарабії або Поділля», [*молдовáнка*] «смушева шапка» МСБГ, *молдавáнський, молдáвський,* [*молдувáнський*]; — р. *молдавáне*, бр. *малдавáне*, п. Mołdawianie, ч. Moldavan, слц. Moldavčan, вл. moldavski, болг. *молдавáни*, м. *Молдавец*, схв. *Мòлдаванин* слн. Moldavec; — запозичення з молдавської мови; молд. *молдовáн* є похідним від територіальної назви *Молдóва* «Молдавія», пов'язаної з назвою річки *Молдóва.*— Кобилянський Зб. наук. праць I 87; Фасмер II 642; СДЕЛМ 263; DLRM 512.

мóкша «етнічна група мордовського народу», *мокшáнський;* — р. бр. болг. *мóкша*, п. mokszański, ч. слц. Mokša; — через посередництво російської мови запозичено з мордовської; морд. *мокша* є самоназвою цієї етнічної групи, етимологічно неясною, у якийсь спосіб пов'язаною з назвою річки Мокші.— Фасмер II 641; Мельхеев 59; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 57; БСЭ 28, 283.

мол «портова споруда у формі вала»; — р. бр. болг. *мол*, п. ч. слц. molo, схв. *мо̀л, мóло*, слн. mólo; — запозичення з італійської мови; іт. molo «тс.» походить від лат. mōlēs «дамба, мол, насип», очевидно, спорідненого з гр. μῶλος «зусилля, втома».— CIC² 554; Фасмер II 641; Преобр. I 553; Kopaliński 641; Holub—Lyer 319; РЧДБЕ 464; Dauzat 481; Mestica 970, 972; Walde—Hofm II 101—102.

моле́кула «найменша частка речовини, що володіє всіма її хімічними властивостями», *молекуля́рний;* — р. *моле́кула*, бр. *малéкула*, п. molekuła, ч. слц. molekula, вл. molekul, болг. *молекýла*, м. *молекýл*, схв. *молèкул(а)*, слн. molékula; — запозичення з французької мови; фр. molecule походить від нлат. mōlēcula «дрібка», зменш. від лат. mōlēs «вага, маса; зусилля», спорідненого з гр. μῶλος «напруження, зусилля; боротьба; дамба», гот. af-mauips «втомлений», двн. muoan «турбувати, обтяжувати», можливо, також р. *мáять* «втомлювати».— CIC² 554; ССРЛЯ 6, 1168; Kopaliński 641; Holub—Lyer 319; РЧДБЕ 464; Klein 994; Dauzat 481; Walde—Hofm. II 101—102.— Пор. **мол.**

молескíн «дебела бавовняна тканина»; — р. болг. *молескúн*, бр. *малескíн*,

п. ч. moleskin, слц. moleskín; — запозичення з англійської мови; англ. moleskin «кротяче хутро; молескін» складається з основ іменників mole «кріт», спорідненого з дфриз. moll, дат. mol, дангл molde «земля, грунт», і skin «шкіра, шкура», спорідненого з дісл. skynn «тс.», двн. scinten «обдирати шкіру», брет. scant «луска риби».— СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1170; Sł. wyr. obcych 486; Holub—Lyer 319; Klein 994, 1454.

[**молестува́ти**] «набридати, докучати проханнями» Ж, [*молисти́тися*] «проситися»; — запозичення з польської мови; п. molestować «набридати проханнями», як і слц. molestovat' «турбувати», схв. *молести́рати* «набридати», слн. molédovati «настійно прохати», походить від лат. molestare «бути обтяжливим, набридливим», пов'язаного з mōles «вага», що зіставляється з гр. μῶλος «безсилля, втома», лит. prisimuolėti «вимучитися», лтс. mùldinât «турбувати».— Kopaliński 641; Machek ESJČ 373; Walde—Hofm. II 101—102.— Пор. **мол, моле́кула.**

[**моли́біг**] «жайворонок» О, [*мали́біжка, моли́біща*] «тс.» О; — складне слово, утворене з основ дієслова *моли́ти* та іменника *бог*; назва пов'язана, очевидно, з тим, що жайворонок злітає високо в небо; пор. іншу назву жайворонка [*богасті́йник*].— Див. ще **бог, моли́ти.**

моли́ти, *моли́тися,* [*моли́твати*] «читати молитву і давати ім'я (новонародженому); освячувати (хату) Ж, О», [*моли́твува́ти*] «тс.» Г, Ж, [*молитвува́тися*] «піддаватися обряду молитвин», [*моле́бен*] Ж, *моле́бень, моле́бство,* [*моле́льщик*] «богомолець, прочанин» Ж, *моли́тва, моли́твеник* «молитовник; (заст.) той, хто старанно молиться», *моли́твениця* (заст.) «молитовня, каплиця», [*молитве́нниця*] «тс.» Ж, [*молитве́нник*] «молитовник» Ж, *моли́твини* «обряд читання молитви над новонародженим і наречення йому імені», [*молито́в*] «молитва», *молито́вник, молито́вня, молі́льник* «той, хто молиться», *мольба́* «благання», [*мільни́к*] «прохач» Ж, *моле́бний,* [*молитве́нний*] «молитовний Ж; той, над яким прочитано молитву», [*моли́твяний*] «над яким прочитано молитву», [*моли́тяний*] «тс.», [*молите́бний*] «молитовний» Ж, *молито́вний, ви́молитися* «молитвою позбутися чогось», [*ви́моленець*] «випроханий у бога молитвами», [*немо́ла*] «той, хто не молиться», *невмоли́мий,* [*неумоленний*] КІМ, [*помоли́ти*] «змусити дитину молитися богу, кажучи їй молитву, яку вона повторює»; — р. *моли́ть,* бр. *малі́ць,* др. *молити,* п. modlić (заст.) «молити», modlić się «молитися», ч. modliti se, слц. modlit' sa, вл. modlić so, нл. modliś se «тс.», болг. *мо́ля* «прошу», *мо́ля се* «тс.; молюся», м. *моли* «просить, молить», схв. *мо̀лити* «просити, благати», слн. molíti «молитися», стсл. **молити** «просити, молити», **молити сѧ** «молитися»; — псл. *modliti < *mold(l)-; — споріднене з лит. maldýti, meĺsti «благати», хет. mald- «просити, говорити», дангл. двн. meldōn «доповідати, розповідати»; іє. *meldh- «говорити ритуальні слова», давніше, можливо, «приносити жертву, забиваючи тварину» (пор. р. [*моли́ть*] «забивати худобину», болг. *моли́тва* «молитва; жертва, жертовна тварина; суп із м'яса жертовної тварини»); виведення *meldh- від *meld- «м'який, молодий» (Fraenkel 432) менш обгрунтоване.— Фасмер II 642; Преобр I 542; Иванов ЭИРЯ I 80—86; Brückner 343; Machek ESJČ 371; Holub—Kop. 229; Schuster-Šewc 939—940; Skok II 451—452; Bezlaj ESSJ II 193; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 170—172; Семереньи ВЯ 1967/4, 17—18; Bern. II 66; Гамкрелидзе—Иванов 803; Pokorny 722.

молібде́н (хімічний елемент, метал), *молібдені́т* (мінерал);— р. *молибде́н,* бр. *малібдэ́н,* п. molibden, ч. вл. molybden, слц. molybdén, болг. *моли́бден,* схв. *молѝбдēн,* слн. molibdén; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. molybdène, нім. Molybdän походять від лат. molybdaena «свинцевий блиск», яке зводиться до гр. μολύβδαινα «тс.», похідного від μόλυβδος (μόλιβος, μόλιβδος) «свинець», очевидно, іберійського походження.— СІС² 554; Волков 32; Фигуровский 91; ССРЛЯ 6, 1170; Kopaliński 641; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 464; Dauzat 482; Frisk II 251; Нерознак 211.

[**молода́н**] «молодчик, молодий; коханий»; — очевидно, результат видозміни слова [*милода́н*] «коханець», зближеного з основою слів *молоди́й*, *молоде́ць*.— Див. ще **да́ти, ми́лий, молоди́й**.

[**мо́лоде́нь**] (бот.) «очиток їдкий, заяча капуста, Sedum acre L.» Г, Ж, [*молодил, молоди́ло, молодильник, молодишник, моложай*] «те.» Mak; — р. [*мо́лоде́нь, молоди́льце, молоди́чник*] «те.»; — похідні утворення від *молоди́й;* назви зумовлені тонізуючими властивостями очитку.— Шамота 109; Меркулова 110; Budziszewska 221.— Див. ще **молоди́й**.

молоди́й, *молоде́цький, молоде́чий*, [*молоди́нiй*] «молодечий» Ж, *молоди́стий* «моложавий», *молоди́чий* «властивий молодиці», [*молоди́чний*] «молодечий» Ж, *молодіжний*, [*моло́дський*] «молодецький» Ж, *молодцюва́тий, молода́вий* «молодий, моложавий», *моложа́вий*, [*мо́лод*] «молодість» (у виразі з [*первого мо́лоду*]), *молода́* «наречена (на весіллі)», [*молода́йка*] «невістка» Ва, [*молоде́нок*] «молода людина» Пі, *молоде́цтво, молоде́ць, молоде́ча* «молодь; [хлопці]», [*молоджа́ва*] «молодий ліс» Ж, *молоди́й* «наречений (на весіллі)», *молоди́к* «молодий місяць; юнак; холостяк; наречений» СУМ, Ж, [*молодина́*] «молоді пагони» ВеУг, *молоди́ця*, [*молоди́чина*] «молода дівчина», [*молоди́чник*] «бабій» Ж, [*молодичня́*] (зб.) «молоді жінки, молодиці» МСБГ, *молоді* «наречений і наречена; молоде подружжя», [*мо́ло́діж*], *мо́лодість, моло́дка* «молода жінка, дівчина; молода курка», *молодне́ча* «молодь; [молодий сад, ліс; молода худоба, птахи]», *молодни́к* «молодий ліс, сад; [молода худоба, птахи]», [*молодни́ча*] «те.», [*молодняча́*] «молодий сад, ліс», *молодня́к*, [*молодови́к*] «молода худоба; молода поросль Ж», *мо́лодо́щі* «молодість, юність, молоді роки», [*молодство́*] «молодь; молоді роки» Ж, [*молоду́ха*] «молода жінка, молодиця; наречена; молода курка-несучка Ж», *молодча́га* «молодець», *моло́дчик*, [*молодю́к*] «немовля; мала дитина Ж», [*молодя́*] «молода людина», [*моло́дяж*] «молодь» Кур, [*молодя́к*] «молокосос; холостяк», *молодя́та* «наречені, молоде подружжя; молодь», [*молодя́тник*] «залицяльник, бабій», *мо́лодь*, [*мо́лож*] «розвідувальна частина бджіл з відведеного рою» Ник, [*моложа́ва*] «молодий ліс» Ж, [*моложа́вина, моложавни́к, моложа́к, молоща́к*] «те.» Ж, [*моложа́й*] «отава» ЛексПол, *молодикувати* «парубкувати», *молоди́ти* «робити молодим», *молоди́тися*, [*молоди́чити*] «порушувати подружню вірність, розпусничати» Ж, *молоді́ти* «ставати молодим, молодшати», *молодні́ти* «те.», [*молодцюва́ти*] «парубкувати», *моло́дшати, змо́лоду, за́молоду*, [*о́бмолодь*] «молоді паростки», [*о́дмолодь*] «помолодшання; паросток, пагін» Л, [*отмолоде́чити*] «пережити молодість» Пі, [*па́молодина*] «молода трава, паростки», *па́молодок* «молоді пагони», [*па́молодя*] ВеБ, *па́молодь*, «те.»; — р. *молодо́й*, бр. *малады́*, др. *молодъ*, п. вл. нл. młody, ч. слц. mladý, полаб. mlada, болг. м. *млад*, схв. *мла̑д*, слн. mlád, стсл. **младъ**; — псл. *moldъ «молодий»; — споріднене з прус. maldai (наз. в. мн.) «юнак», maldian (зн. в. одн.) «лоша», maldunin (зн. в. одн.) «молодість»; дальше загальноприйняте зіставлення з дінд. mṛdúḥ «м'який, ніжний», гр. ἁμαλδῦν «послаблювати, пом'якшувати» (Фасмер II 643—644; Преобр. II 549—550; Brückner 340; Machek ESJČ 367; Holub—Kop. 226; Schuster-Sewc 931—932; Skok II 438—439; Bezlaj ESSJ II 187; Куркина Этимология 1981, 6—8; Bern. II 70—72), очевидно, в семантичному відношенні неточне; скоріше йдеться про ускладнений давнім інфіксом -l- варіант первісного кореня *med-/met- «кидати, метати», вживаний спочатку для позначення молоді тварини, у т. ч. риб (пор. р. *помёт* «новонароджене потомство тварини»).— Мельничук Этимология 1984, 141; Zubatý St. a čl. I 2,340,352.— Пор. **мо́лоде́нь**.

молоди́ло (бот.) «живучка, Sempervivum L.»; — р. *молоди́ло* «те.»; — результат перенесення на живучку назви очитку їдкого; перенесення зумовлене загальною схожістю рослин (обидві вони належать до родини товстолистих; пор. спільну для них назву *заяча капуста*).— Див. ще **мо́лоде́нь**.

[**молоди́тися**] «хмаритися», [*мо́лоди*] «невеликі хмарки», [*мо́лоді*] «те.», [*мо́-*

молодки] «білі хмарки»; сюди ж, можливо, [*молодина*] «вершки» О, [*пáмолодина*] «солодкі вершки» Нед, [*пáмолодь*] «тс.» Нед; — р. [*замолáживать*] «захмарюватися», п. [młodzić się] «затягуватися дощовими хмарами»; —результат хибного зворотного словотвору на основі давнішого **замолоожувати* (р. [*замолáживать*]), похідного від **молоожити* (пор. р. [*моложúть*] «захмарюватися»), **мологa* «імла, хмара», але вторинно зближеного з *молодúй*, псл. *moldъ; безпосереднє пов'язання з псл. *moldъ «молодий» (Фасмер II 644; Куркина Этимология 1981, 7—8) недостатньо обгрунтоване.— Мельничук Мовозн. 1960/6, 54.— Пор. **мла́ка, моло́зиво, морква́.**

[**молодня́**] «блискавка» До; — очевидно, запозичення з білоруської або російської мови; р. бр. [*молодня́*] «тс.» є результатом видозміни форм р. [*молонья́*], бр. *малання́*, що відповідають укр. [*мовня́*] «тс.» (див.).

[**молодóйка**] «кукурудзяна мука, зварена на солодкому молоці»; — неясне.

[**мóлож**] (зоол.) «плоска черепашка, Tellina» Ж; — неясне.

моло́зиво «перше молоко після пологів», [*моло́зево*] «тс.» Ж; — р. *моло́зиво*, бр. *малóдзіва*, п. młodziwo, ч. mlezivo, слц. mledzivo, болг. [*мълзя́*] «доїти», м. *молзе* «тс.», схв. *млѐзиво* «молозиво», слн. mlézivo, mléziva; — псл. *melzivo «тс.», *melzti «доїти»; — споріднене з лит. mélžu, mìlžti «доїти», двн. milchu, melchan, дангл. melcan, лат. mulgeo, mulgēre, гр. ἀμέλγω «тс.»; ie. *mēlg- «доїти».— Фасмер II 644—645; Преобр. I 550—551; Machek ESJČ 368; Holub—Kop. 226; Holub—Lyer 317; Skok II 488—489; Bezlaj ESSJ II 189; Клепикова 117—120; Мартынов Этимология 1968, 20—21; Bern. II 35; Pokorny 722.— Пор. **емýльсія, молоко́.**

молока́н (бот.) «Agathyrsus D. Don. (Mulgedium Cass.); [латук дикий, Lactuca scariola L. Mak]», *молочáй* «[тс.]; Euphorbia L.; [жовтий осот, Lonchus L.]», [*молочай жовтий*] «чистотіл, Chelidonium majus L.» Mak, [*молокаш*] «латук дикий» Mak, [*мóлоч*] «молочай» МСБГ, [*мóлоч (горóдовий, дикий)*] «кульбаба, Leontodon taraxacum, Taraxacum officinale Wigg.» Г, Mak, [*молочáйник*] «молочай» МСБГ, [*молочáк*] «молочай; жовтий осот», [*молочíй*] «тс.; кульбаба; льонок звичайний, Linaria vulgaris Mak», [*мóлочíні*] «молочай» МСБГ, [*молóчка*] «латук дикий», [*молочкó*] «тс.; кульбаба Mak», [*молóчник*] «чистотіл Ж, кульбаба Mak», [*молóшник*] «тс.» Г, Ж, [*молóшничок*] «льонок звичайний» Mak; — р. *молокáн* «молокан; [латук дикий; кульбаба]», *молочáй* «молочай; [жовтий осот; кульбаба; латук дикий; молокан]», бр. *малачáй* «молочай; [кульбаба]», [*малакан*] «молочай», [*малочніца, малошнік*] «тс.», [*малочнік*] «жовтий, осот», п. mlecz «жовтий осот; [молочай]», ч. mléč «тс.», [mlíčí] «кульбаба», слц. mliеč «жовтий осот», mliečnik «молочай», болг. *млéчка* «молочай», *млечóк* «тс.», м. *млеч* «тс.», *млéчка* «кульбаба», схв. *млéчика* «тс.», [mlíčac] «жовтий осот», слн. mleč «тс.», mléček «молочай»; — похідні утворення від *молокó*, псл. *melko; назви зумовлені тим, що всі ці рослини містять у собі білий сік, схожий на молоко.— Шамота 76; Меркулова 99—100; Фасмер II 647—648; Machek Jm. rostl. 139, 234; Bern. II 33—34.— Див. ще **молокó.**

молокó, [*моло́ньо*] (дит.) «молоко», [*молочáник*] «риба-самець з молочком», *молочáр* «молочник», *молочáрня*, *молочáрство*, [*молочúна*] «молочна страва», *молочкó* «молоко (зменш.); продукт виділення залоз бджіл; чоловіче сім'я риб», *молóчник* «продавець молока; посудина для молока; [риба-самець з молочком]», [*молóчниця*] «жінка-продавець молока; молочна корова» Ж, *молóшник* «посудина для молока; [приміщення для молока МСБГ; риба-самець з молочком Ж]», [*молошня́к*] «лоша або теля, яке ссе молоко матері», *мóня* (дит.) «молоко», *мóнька*, [*моньó* О, Корз, *мóцьо* ВеЛ] «тс.», *молочáрський*, [*молочúстий*] Ж, [*молочли́вий*] «який дає багато молока», *молóчний*, [*молóшний*] «молочний», *мóнькати* «часто говорити *мóня*, просити молока»; — р. *молокó*, бр. *малакó*, др. *молоко*, п. mleko, ч. слн. mlékо, слц. mlieko, вл. нл. mloko, полаб. mlaka, болг. *мля́ко*, м. *млеко*, схв. *млéко*, *млијèко*, стсл. **млѣко**; — псл. *melko з

недостатньо з'ясованою етимологією; — здебільшого зіставляється з р. [*молоки́та*] «болото», лит. mal̃kas «ковток», лтс. màlks, malka «пиття» і, далі, з гр. μέλιον «джерело», гот. milhma «хмара» (ie. *melk- «мокрий, волога») (Фасмер—Трубачев II 645—646; Brückner 340; Holub—Kop. 226; Schuster-Šewc 936; Bern. II 33—34; Pokorny 724); вважається також запозиченням з германських мов (герм. *meluk- «молоко») (Machek ESJČ 368; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 73—74; Hirt PBrB 23, 341—342; Uhlenbeck AfSlPh 15, 489); найбільш імовірним є давній зв'язок з *моло́зиво* (пол. *melzivo, *melzti «доїти»; ie. *melk- як звуковий варіант кореня *melg- «тс.»).— Преобр. I 551—552; Соболевский РФВ 66, 342; Skok II 442—443; Bezlaj ESSJ II 188—189; Мельничук Мозозн. 1960/6, 54; Абаев Этимология 1966, 256; Критенко Вступ 508; Jagić AfSlPh 11, 308; Szemerenyi KZ 75/3—4, 170—190; Гамкрелидзе—Иванов 571.— Див. ще **моло́зиво.**— Пор. **молока́н.**

[**молокоси́с**] (зоол.) «плямиста саламандра, Salamandra maculosa» Ж, [*молоси́с, мо́лос*] «тс.» ВеНЗн; — складне слово, утворене з основ іменника *молоко́* і дієслова *ссáти*; назва зумовлена народним повір'ям, за яким ящур висисає молоко у худоби.— Фасмер II 646.— Див. ще **молоко́, ссáти.**

[**молостень**] (бот.) «молокан, Mulgedium» Mak, [*молоствха*] «празелень звичайна, Lampsana communis L.» Mak; — споріднене з р. [*мóлость*] «вим'я корови», [*мóлостáя*] «дійниця», [*молóстный*] «молочний; скоромний», п. [młost] «молочний горщик»; — пол. *molst-, пов'язане чергуванням голосних з *melzti «доїти», *melzivo «молозиво»; назва зумовлена тим, що молокан містить отруйний білий сік, схожий на молоко.— Фасмер II 646—647.— Див. ще **моло́зиво.**— Пор. **молока́н.**

[**молосува́ти**] «бити, лупцювати; жорстоко поводитися Ж», [*молóснути*] «тріснути, ударити»; — очевидно, залишок давнього варіанта кореня ie. *mes- «кидати, розбивати» з інфіксом -l- (*mols-; пор. варіанти з інфіксом -r- в двн. marsari «ступка», свн. zer-mürsen «роздавлювати» при лит. mùšti «бити», дінд. músalaḥ «товкачик», muṣṭíḥ «кулак», гр. μυστύλλω «розрубую»); може розглядатись і як результат контамінації слів *молоти́ти* і *полосувáти*.— Мельничук Этимология 1984, 140.

мо́лот[1] (знаряддя), [*молóта*] «молотьба» О, *молотáрка* «молотильна машина», [*молотáрня*] «тс.», [*молóтва*] «молотьба» О, [*мóлотень*] «вимолочений льон» Ж, [*молотíльник*] «молотник» Ж, [*молотíльня*] «молотарка» Ж, *молóтник* «той, що молотить» СУМ, Ж, [*молотня́*] «молотарка», [*молóтня*] «молотіння машиною» О, *молотовúце* «ручка молота», *молотóк, молотóчок* (тех., мед.), *молотьбá*, [*молóча*] «молотьба», *молоти́ти, вúмолот, вúмолотка* «вимолот», *зáмолóт* «плата за молотьбу», *нáмолóт* СУМ, Ж, [*нáмолотний*] «який дає добрий намолот» Ж, *невмолóт* «поганий умолот», *недомолóт* «неповне або погане вимолочування», *обмолóт, обмолóтини* «закінчення молотьби; свято з цього приводу», *перемолóт, переобмолóт. умолóт, умолóтний* «який дає добрий умолот»; — р. *мóлот*, бр. *мóлат*, др. *молотити*, п. młot, ч. слц. mlat, вл. młóćić, нл. młośiś, болг. м. *млат*, схв. *мла̑т*, слн. mlât, стсл. **млатъ**; — пол. *moltъ; — хет. malatti- «бойова зброя»; очевидно, давній варіант кореня ie. *met-/mot- «кидати, метати» з інфіксом -l- (ie. *molt-; пор. варіант з інфіксом -r- в лат. martulus «молоточок»); зв'язок з *mel- «молоти» більш віддалений; виведення від італьск. *malt- (> лат. malleus «молот») (Мартынов Язык 75) недостатньо обгрунтоване.— Фасмер II 647; Преобр. I 552; Brückner 341; Machek ESJČ 367; Schuster-Šewc 931; Skok II 441; Bezlaj ESSJ II 188; Bern. II 73; Гамкрелидзе—Иванов 715; Мельничук Этимология 1984, 141.— Див. ще **мéсти́, метáти.**

[**мóлот**[2]] «пивна гуща; бурякова маса, з якої вичавлено сік цукру; розварена м'якоть ягід (для киселю); відходи з вивареного солоду; дрібні обломки» Ж; — п. młóto «солод, відходи від солоду», młoto, młota «тс.», ч. слц. mláto «пивна гуща», схв. *мла̑та* «потовчене і зварене зерно для варіння пива», *мла-*

ѣеница «сир із знятого молока; рідина після збитого масла», слн. mlato «відходи від солоду»; — очевидно, пов'язане з *моло́ти*, псл. *melti; вважається також (Фасмер II 644; Mikl. EW 200; Matzenauer 255) запозиченням з прагерманської мови (пгерм. *malta-, двн. malz «солод»).— Brückner 341; Machek ESJČ 368; Skok II 441; Bezlaj ESSJ II 188, Bern. II 73; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 126—128.— Пор. **моло́ти.**

моло́ти *(мелю́)*, [*мельни́чити*] «молоти у млині; бути мельником» Ж, [*менни́чити*] «тс.» Ж, *мельну́ти* (однокр.), [*ма́люх*] «палиця для приведення в рух жорнового каменя» Корз, [*ме́ливо*] «помел; зерно на помел; борошно», [*мели́й*] «той, хто привіз зерно на помел», [*мелу́н*] «балакун, базікало», [*мельне́*] «плата за помел» Ж, *ме́льник*, *мельникі́вна* «дочка мельника», [*мельни́цтво*] Ж, [*мельничу́к*] «син мірошника, мельника», *мли́во*, [*мола́*] «жінка, якій потрібно молоти» Ж, *молоття́*, [*безмли́в'я*] «час безробіття на млині», [*ви́мелки*] «вимелене» Я, [*ви́мол*] «кількість змолотого борошна» Я, [*замéл*] «змолотий хліб, борошно», [*замéлюватися*] «забріхуватися», [*замелю́ха*] «базіка; брехун» Я, [*замéлуватий*] «балакучий, брехливий», *намéл*, [*намéлистий*] «який дає добрий намел» Ж, *недомéл*, [*омеля́ти*] «очищати від луски (ячмінь)» ВеЛ, *обмéл*, *перемéл*, *помéл*, *помо́лець* «той, хто привіз зерно на помел», [*промéл*] «плата зерном за помел», [*промо́л*] «мливо» Ж, *розмéл*, *розмéлювач*, *розмéлювальний*, *розмéльний;* — р. *моло́ть*, бр. *мало́ць*, др. *молоти*, п. mleć, ч. mlíti, слц. mliet', вл. mlěć, нл. mlaś, полаб. mlaht, болг. *мéля*, м. *меле*, схв. *мле́ти*, слн. mléti, стсл. **млѣти**; — псл. *melti «молоти, подрібнювати»; — споріднене з лит. malù, málti, лтс. malu, malt, гот. двн. malan, лат. molo, molere «тс.», гр. μύλλω «дроблю», хет. mallai «роздавлює», дінд. mṛṇati «тс.; меле»; ie. *mel-/mol- «молоти, розтирати».— Фасмер II 597; Brückner 339—340; Machek ESJČ 368—369; Holub—Kop. 227; Holub—Lyer 317; Schuster-Šewc 934—935; БЕР III 729—730; Skok II 444; Bezlaj ESSJ II 189; Критенко Вступ 515; Bern. II 35—36; Pokorny 716—717.— Пор. **мілкий, млин.**

мо́лоч, *молоча́й*, *молоча́к*, *молочі́й*, *моло́чка*, *моло́чник* — див. **молока́н.**

[**молоща́вий**] «слабкий, крихкий» Ж; — схв. *мле́ћак* «поганенький; слабий», *мле́дан* «худий, виснажений», [mlidan] «тс.», слн. [mléden] «схудлий, змарнілий»; — псл. *meld- «слабий, худий»; — очевидно, споріднене з гр. μαλθακός «ніжний», дірл. meld «тс.» (ie. *meldh- «м'який, ніжний», похідне від *mel- «молоти, розтирати»); виведення південнослов'янських форм від псл. blědъ «блідий» без врахування українського відповідника (Skok II 442), як і зіставлення їх з р. [*меледа́*] «обтяжлива безглузда робота, марудна справа» (Ильинский ИОРЯС 22/1, 196; Bezlaj ESSJ II 188; Mikl. EW 206), помилкове.— Pokorny 419.— Див. ще **моло́ти.**

[**молцика́ти**] «бити; грюкати; докоряти» Ж; — очевидно, афективне утворення.

моль́юск «м'якотілий слизняк»; — р. *моллю́ск*, бр. *малю́ск*, ч. слц. moluskový, болг. *моля́ска*, *моль́ска*, схв. *молуске* (мн.), слн. moluski (мн.); — запозичення з французької мови; фр. mollusque походить від лат. molluscus «тс.», утвореного з mollis «м'який, ніжний», спорідненого з гр. μαλακός «м'який», гот. mildiþa «м'якість», двн. milti «м'який».— CIC² 555; ТСБМ III 98; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 465; Dauzat 482; Walde—Hofm. II 103—104.

[**моля́вка**] «мальок риби; гольян, Phoxinus rivularis» Ж, [*мо́лька*] «мальки риб» ВеНЗн; — р. *маля́вка* «мальок; різні види дрібних риб]», [*моля́вка*, *маля́ва*, *моля́ва*, *моль*, *мо́лька*] «тс.», [*мо́льга*] «гольян», бр. *маля́ўка* «мальок», [*мальгва́*] (зб.) «мальки», [*мо́лька*] «дрібниця», п. [molawka] «дрібна рибка»; — псл. moljava, molьka; — очевидно, споріднене з лит. mãlė «гольян», лтс. male «густера, Blicca argyroleuca»; далі пов'язується з псл. molь «міль» (Фасмер II 648—649; Leder 70) або malъ «малий» (Kalima 166—167).— Пор. **мі́лька, му́лька́.**

мольбе́рт «підставка для роботи художника»; — р. *мольбе́рт*, бр. *маль-*

бе́рт, болг. *молбе́рт;* — запозичення з німецької мови; нім. Málbrett складається з основи дієслова malen «малювати» і іменника Brett «дошка», побічної форми до Bord «борт; полиця».— CIC² 555; ССРЛЯ 6, 214; Фасмер II 649; Преобр. I 554; Kluge—Mitzka 99.— Див. ще **борт, малюва́ти.**

[**мольфа́р**] «чарівник; злий дух», [*мо́льфа*] «чаклування, чари» МСБГ, [*мальфівниця*] «відьма» Ж, [*мольфа́рити*] «чаклувати» МСБГ; — неясне; пов'язується з іт. malfare «чинити зло; злодіяння, злочин».— Кобилянський Мовозн. 1980/1, 47—48.

моме́нт, *моментáльний;* — р. болг. м. *моме́нт*, бр. *мо́мант*, п. ч. слц. вл. moment, схв. *мòмен(а)т*,слн. momènt;— запозичення з німецької мови; нім. Momént походить від лат. mōmentum (<*movimentum) «мить, момент, рушійна сила», пов'язаного з moveo «рухаю».— CIC² 555; Акуленко 140; ССРЛЯ 6, 1216; Фасмер II 649; Преобр. I 554; Sł. wyr. obcych 486; Holub—Lyer 320; Walde—Hofm. II 106, 116.— Див. ще **мобі́льний.**

момеч, *мо́ми́ч*, *мо́моч* — див. **омич.**

[**момота́ти**] «неясно вимовляти; буркотіти», [*момоті́ти*] «тс.», [*мо́мрати*] «мимрити, буркотіти», [*мо́мот*] «буркотун; заїка», [*момотли́вий*] «такий, що нечітко вимовляє; набридливий своїм буркотінням» Ж; — п. momotać «буркотіти; заїкатися», ч. [momtati] «буркотіти, бурмотіти», нл. momotaś «тс.; заїкатися», слн. momljáti «бурмотіти», р.-цсл. **момати** «нечітко вимовляти, заїкатися»; — псл. mom- звуконаслідувальне утворення, паралельне до укр. [*ма́мляти, ма́мрати*], *ми́мрити*, нвн. mummeln «тс.».— Brückner 343—344; Machek ESJČ 343; Schuster-Šewc 946; Bern. II 75.— Пор. **ма́мляти, ма́мрати, ми́мрити.**

[**мо́мсик**] «матусин синок, мамій»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*мо́мсик*] «малий хлопчик; дуже молода, незріла людина», [*мо́мса*] «тс.», [*мо́мыз*] «мала непоказна людина», можливо, пов'язані з [*мо́ма*] «мама», як укр. [*ма́мсик*] «мамій» з *ма́ма*.

[**мо́мсатися**] «возитися, довго щось робити»; — афективне утворення.

[**мо́мфа**] «мавпа» Ж; — неясне.

мона́рх, [*монархи́ня*], *монархі́ст*, *мона́рхія*, *монархі́чний*, *мона́рший* Ж, ст. *мона́рха* (1642); — р. болг. *мона́рх*, бр. *мана́рх*, п. ч. слц. monarcha, вл. monarch, м. *монарх*, схв. *мòна̄рх*, слн. monárh; — через посередництво середньолатинської мови (слат. monarcha) запозичено з грецької; гр. μόναρχος «монарх» утворено з основ числівника μόνος «один, єдиний», пов'язаного з μᾱνός «рідкий», спорідненим з вірм. manr (manu) «малий, тонкий», дінд. manāk «трохи», лит. menkas «незначний», та іменника ἀρχός «керівник, вождь», пов'язаного з дієсловом ἄρχω «паную», етимологічно неясним.— CIC² 555; Фасмер II 649; Hüttl-Worth 15; Brückner 342; Koraliński 642; Holub—Lyer 320; Frisk II 253.— Див. ще **архаїчний.**— Пор. **ана́рхія, монасти́р, мона́х.**

монасти́р, [*манасти́рь*] «тс.», [*монасти́риско*] «місце, де був монастир» Ж, [*монасти́рище* Ж, *манастири́ще*] «тс.», [*намасти́р*] «монастир»; — р. *монасты́рь*, бр. *манасты́р*, др. *монастырь*, п. monaster, manaster, заст. monastyr, ч. monastýr, слц. monastier, болг. *монасти́р*, м. *манастир*, схв. *мàнастӣр*, стсл. **манастырь, монастирь, моностырь**;— запозичення з середньогрецької мови; егр. μοναστήρι(ον), μαναστήρι(ο)ν, гр. μοναστήριον «монастир, келія самітника» є похідним від μονάς «самотність», μόνος «один, одинокий».— CIC² 555; Фасмер II 649; Преобр. I 554; Brückner 342; Machek ESJČ 373; Holub—Lyer 320; БЕР III 636—637; Skok II 453—454; Bern. II 75—76; Frisk II 253.— Див. ще **мона́рх.**— Пор. **мона́х.**

мона́х, [*моната*], *мона́хи́ня*, *мо́на́шка* СУМ, Ж, [*мо́нашество*] Ж, [*мо́нашний*] Ж, [*монашествува́ти*] Ж; — р. болг. *мона́х*, бр. *мана́х*, м. *монах*, схв. *мòна̄х*, стсл. **монахъ**; — запозичення з грецької мови; гр. μοναχός «самітний, одинокий» утворене від μόνος «один, сам».— Фасмер II 649; Преобр. I 554; Brückner 341; Machek ESJČ 370; Skok II 453; Bern. II 75.— Див. ще **мона́рх.**— Пор. **мних, моиасти́р.**

[**монго́л**] «малорослий кінь» Дейн, [*мангóл, монгóлка*] «тс.» Дейн;— р. [*монгóлка*] «кінь низькорослої породи»; — пов'язане з назвою країни *Монго́лія*, звідки ця порода коня походить; пор. р. [*манджу́рка*] «малорослий китайський кінь».— Див. ще **монго́ли**.

монго́ли (назва народу, одн. *монго́л*), *монголі́стика;* — р. болг. *монго́л*, бр. *мангóл*, п. Mongoł, ч. слц. вл. Mongol, болг. *монго́лец*, м. *Монголец*, схв. *Мòнгṑл*, слн. Mongól; — запозичення з монгольської мови; монг. moŋgul, moŋgol (самоназва монголів) пов'язується з meŋgu (moŋgu, maŋguli) «непереможні, хоробрі, завзяті.— Фасмер II 649; Попов РР 1973/1, 123; Мельхеев 59; Никонов 273. — Пор. **могóли**.

монджа́к — див. **манджа́к**.

[**монди́ти**] «возитися, вовтузитися» МСБГ; — не зовсім ясне; у якийсь спосіб пов'язане з др. *мудити* «зволікати, баритися», стсл. **мѫдити**, **моудити** «тс.».— Див. ще **мудо́хатися**.

моне́та, *моне́тник* «карбувальник монет», [*монетáрня*] «монетний двір» Ж, [*монетáрство*] «монетна справа» Ж, [*монетáрний*] Ж, ст. *монета* (1642); — р. болг. м. схв. *моне́та*, бр. *мане́та*, п. ч. ст. слц. заст. moneta, вл. monejta, слн. monéta; — запозичення з латинської мови; лат. monēta «монета, гроші, чекан; монетний двір» походить від імені богині Юнони Jūnō Monēta, оскільки монетний двір був у давньому Римі при її храмі; ім'я Monēta пов'язувалося з гот. menoþ «місяць» (тоді Jūnō Monēta первісно — «богиня Місяця») або з лат. moneo «нагадую, віщую, надихаю, наставляю».— CIC² 556; Москаленко УІЛ 24; Фасмер II 650; ССРЛЯ 6, 1227; Hüttl-Worth 16; Преобр. I 554; Brückner 328; Bern. II 76; Walde—Hofm. II 107—108.

[**мони́сто**] «намисто» Ж, [*мани́ство* МСБГ, *мани́сто* Ж, *моне́ство* Ж] «тс.»;— р. *мони́сто*, бр. *манíста*, др. *монúста*, *монúсты*, ч. monisto, болг. *мънúсто*, *мани́сто*, м. *монúста* «намисто», *монúсто* «намистина», стсл. **монисто**; — псл. monisto; — споріднене з дінд. mányā «шия, потилиця», двн. mana «грива; волосся», mennī «намисто», данґл. mene, лат. monīle «тс.», галло-гр. μανιακης «народне кельтське намисто»; ie. *mono- «потилиця, шия».— Фасмер II 650; Преобр. I 555; Machek ESJČ 373; Младенов 304; Bern. II 76; Pokorny 747—748.— Пор. **нáми́сто**.

моні́зм «філософське вчення, що визнає основою світу тільки одне начало — матерію чи дух», *моні́ст* «прихильник монізму», *моністи́чний;* — р. *мони́зм*, бр. *манізм*, п. вл. monizm, ч. monismus, слц. monizmus, болг. *мони́зъм*, м. *мони́зам*, схв. *мòнизам*, слн. monízem; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Monismus, фр. monisme, англ. monism походять від слат. monismus, утвореного на основі гр. μόνος «один, єдиний».— CIC² 556; Brückner 342; Kopaliński 642, 643—644; РЧДБЕ 547; Klein 996.— Див. ще **мона́рх**.

моніто́р (мор.) «військовий броньований корабель»; — р. *монито́р*, бр. *манітóр*, п. ч. слц. вл. monitor, болг. м. *мóнитор*, схв. *мòнитōр*, слн. mónitor; — через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. monitor «військовий корабель» походить від власної назви першого такого корабля (1862), утвореної з лат. monītor «той, що попереджає; наглядач», похідного від monēre «повідомляти, попереджати, застерігати», пов'язаного з *metmī* «пам'ятати; згадувати», спорідненим з лит. manýti «розуміти, думати», псл. mьněti, «думати», укр. [*мни́ти, мні́ти*] «тс.».— CIC² 556; ССРЛЯ 6, 1230; Brückner 342; Kopaliński 642—643; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 547; Klein 996—997.— Див. ще **мни́ти**.

моногра́ма «переплетення двох або кількох літер у вигляді візерунка»; — р. *монограмма*, бр. *манагра́ма*, п. ч. слц. вл. monogram, болг. *моногра́м*, м. *моногра́м*, схв. *мòнограм*, слн. monográm; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Monográmm, фр. monogramme, англ. monogram походять від пізньолат. monogramma, утвореного з гр. μόνος «один» і γράμμα «літера, запис».— CIC² 556; ССРЛЯ 6, 1230; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320;

РЧДБЕ 466; Dauzat 483.— Див. ще **грама́тика, гра́фіка, мона́рх.**

моногра́фія «наукове дослідження, присвячене одній темі», *монографі́чний;* — р. болг. *моногра́фия*, бр. *манагра́фія*, п. слц. monografia, ч. monografie, вл. monografija, м. *монографија*, схв. *моногра̀фија*, слн. monografíja; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Monographíe, фр. monographie, англ. monography утворено з основ гр. μόνος «один, єдиний» і γράφω «пишу».— CIC² 556; Фасмер II 650; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Dauzat 483; Klein 998.— Див. ще **гра́фіка, мона́рх.**

моноку́кль «кругле оптичне скло для одного ока»; — р. *моноку́ль*, бр. *манóкль*, п. ч. вл. monokl, слц. monokel, болг. *моноку̀л*, м. *моно́кл*, схв. *мо̀нокл*, слн. monókel; — запозичення з французької мови; фр. monocle походить від пізньолат. monoculus, утвореного з гр. μόνος «один» і лат. oculus «око», спорідненого з гот. augo, лит. akìs «тс.», псл. oko, укр. *о́ко*.— CIC² 557; Фасмер II 650; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Dauzat 483.— Див. ще **мона́рх, о́ко.**

моноліт «суцільна кам'яна маса, брила», *монолі́тний;* — р. болг. *моноли́т*, бр. *маналіт*, п. ч. слц. вл. monolit, м. *моноли́тен* «монолітний», схв. *мо̀нолит*, слн. monolít; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Monolíth, фр. monolithe, англ. monolith походять від лат. monolithus, що зводиться до гр. μονόλιθος «зроблений з одного каменя», яке складається з μόνος «один» і λίθος «камінь», неясного походження.— CIC² 557; ССРЛЯ 6, 1232; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Dauzat 483; Klein 998.— Див. ще **лі́тій, мона́рх.**

монолóг «довготривала мова дійової особи літературного твору», *монологі́чний;* — р. болг. *моноло́г*, бр. *маналóг*, п. ч. слц. вл. monolog, м. *монолог*, схв. *мо̀нолог*, слн. monológ; — запозичення з французької мови; фр. monologue походить від гр. μονόλογος «який говорить сам», утвореного з основ числівника μόνος «один» і дієслова λέγω «говорю» (λόγος «слово»).— CIC² 557; Фасмер II 650; Brückner 342; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Klein 998; Dauzat 483.— Див. ще **ло́гіка, мона́рх.**— Пор. **діало́г.**

монополі́я «виключне право на виробництво, торгівлю та ін.; велике капіталістичне об'єднання», *монопо́ль* (заст.) «виключне право», *монополіза́ція, монополі́зм, монополі́ст, монополісти́чний, монопо́льний, монополізува́ти, монополізува́тися* «ставати предметом монополії», *домонополісти́чний*, ст. *монополия* (1588); — р. *монопо́лия*, бр. *манапо́лія*, болг. *монопо́л*, м. *монопол*, схв. *мо̀нопо̄лија*, слн. monopól; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. monopōlium «право монопольного продажу» походить від гр. μονοπώλιον «тс.», утвореного з основ числівника μόνος «один» і дієслова πωλέω «продаю», спорідненого з лит. pelnýti «заробляти», стсл. **плѣни́ти,** укр. *полони́ти*.— CIC² 557; Фасмер II 650; Brückner 342; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 549; Klein 999; Frisk II 633.— Див. ще **мона́рх, поло́н.**— Пор. **монопо́лька.**

монопо́лька «винна крамниця в дореволюційній Росії; горілка», [*монопо́ль*] Л, *монопо́лія*, заст. *монопо́льник* «продавець горілки», *монопо́льщик* «тс.»; — бр. заст. *манапо́лька* «винна крамниця», п. monopolka «горілка», monopolówka «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *монопо́лька* утворено в розмовній мові від *монопо́лия* «державна винна крамниця в дореволюційній Росії для монопольної торгівлі горілкою».— Фасмер II 650.— Див. ще **монополі́я.**

монотип «друкарська складальна машина», *монотиліст* «складач, що працює на монотипі», *монотипія;* — р. болг. *монотип*, бр. *манатып*, п. ч. слц. monotyp, м. *монотип*, схв. *мо̀нотӣп*, слн. monotajp, monotype; — запозичення з західноєвропейських мов; англ. monotype, нім. Mónotype, фр. monotype утворені з гр. μόνος «один» і τύπος «слід, відбиток, удар».— CIC² 558; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 550.— Див. ще **мона́рх, тип.**— Пор. **лінотип.**

монотóниий «однотонний; одноманітний»; — р. *монотóнный*, бр. *манатóнны*, п. monotonny, ч. monotónní, слц. monotónny, вл. monotony, болг. *монотóнен*, м. *монотон*, схв. *мòнòтон*, *мо̀нотӧн*, слн. monotón; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. monotón, фр. англ. monotone походять від гр. μονότονος «однозвучний», яке складається з основ числівника μόνος «один» та іменника τόνος «тон, звук».— CIC² 558; Фасмер II 650; Brückner 342; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 550; Dauzat 483; Klein 1000.— Див. ще **монáрх, тон.**

монофтóнг (лінгв.) «голосний звук з одного елемента артикуляції», *монофтонгізáція*, *монофтонгíчний;* — р. *монофтóнг*, бр. *манафтóнг*, п. ч. слц. вл. monoftong, ч. monofthong, болг. *монофтóнг*, схв. *мòнòфтонг*, слн. monoftong; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Monophthóng, фр. англ. monophthong походять від гр. μονόφθογγος «однозвучний», що складається з μόνος «один» і φθόγγος «звук», пов'язаного з φθέγγομαι «видаю звук, підіймаю голос» неясного походження.— CIC² 558; ССРЛЯ 6, 1240; Sł. wyr. obcych 488; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 550; Frisk II 1012.— Див. ще **монáрх.**— Пор. **дифтóнг.**

монпансьé «сорт фруктових льодяників»; — р. *монпансьé*, бр. *манпансьé;* — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. montpensier «тс.» походить від прізвища французького герцога Монпансье (Montpensier) і назви його володінь.— Фасмер II 651; КЭСРЯ 271; Обнорский Slawia 11, 53.

монстр «пóтвора», *монструóзний* (заст.); — р. бр. *монстр*, п. ч. вл. monstrum, слц. monštrum, болг. *мóнстър*, *мóнструм*, м. *монструм*, схв. *мóнстр(ум)*, слн. mónstrum; — запозичення з французької мови; фр. monstre «тс.» походить від лат. mōnstrum «передвістя, знак, чудо, чудовисько», пов'язаного з monēre «попереджати, нагадувати, віщувати».— CIC² 559; Фасмер II 651; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; Dauzat 483—484; Walde—Hofm. II 107, 109—110.— Див. ще **монітóр.**

[**монтáва**] «чоловіча свита з капою на голову» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *мантá* (рум. mantá) «шинель; широка накидка, плащ» виводиться від п. manta (СДЕЛМ 248) або, більш переконливо, від фр. manteau «плащ, пальто, шинель» (DLRM 478).— Пор. **мáнта.**

монтеля́ти — див. **мантиля́ти.**

[**монтéрка**] «гайка» МСБГ; — очевидно, результат гіперистичної видозміни у двомовному польсько-українському середовищі форми [*мутéрка*] «тс.»; видозміна могла бути викликана також вторинним зближенням з основою *монтéр* (*монтувáти*).— Див. ще **мýтра.**

монтувáти «робити монтаж», *монтáж*, *монтажéр*, *монтажúст*, *монтáжник*, *монтéр*, *монтувáльник*, *монтувáльний;* — р. *монтúровать*, *монтáж*, бр. *манцíраваць*, *мантáж*, п. montować, montaż, ч. montovati, montáž, слц. montovat', montáž, вл. montować, montaža, нл. montowaś, montaža, болг. *монтúрам*, *монтáж*, м. *монтира*, *монтажа*, схв. *монтúрати*, *монтáж(а)*, слн. montírati, montáža; — запозичення з французької мови; фр. monter «підійматися, підіймати; складати, збирати» (montage «монтаж» з 1842) походить від нар.-лат. montāre «підійматися», утвореного від лат. mons (montis) «гора», спорідненого з ав. mati- «виступ гори», кімр. mynydd «гора», діскл. mōnir «гребінь».— CIC² 559; ССРЛЯ 6, 1242; Kopaliński 644—645; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat 484; Gamillscheg 629; Walde—Hofm. II 108—109.

монумéнт «пам'ятник», *монументалíст*, *монументáльний;* — р. болг. м. *монумéнт*, бр. *манумéнт*, п. ч. слц. вл. нл. monument, схв. *мòнȕмен(а)т*, слн. monumènt; — запозичення з німецької мови; нім. Monumént, як і фр. monument, походить від лат. monumentum «пам'ятник», пов'язаного з moneo, monēre «нагадувати, повідомляти».— CIC2 559; Фасмер II 651; Kopaliński 645; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat

484; Walde—Hofm. II 107.— Див. ще **моні́тор.**— Пор. **монстр.**

[**мончар**] (бот.) «ріжки, Claviceps purpurea Tul.; хвороба злаків, спричинювана цим паразитичним грибом» ВеНЗн, Mak; — полонізована звукова форма назви [*мучар*] «тс.», похідної від *мука́* «борошно» (п. mąka «тс.»).— Див. ще **мучни́к.**

[**мо́нчик**] «хімічне добриво» МСБГ, [*мо́нчук*] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. mączka «борошенце; хімічне добриво» є похідним від mąka «борошно», що відповідає укр. *мука́* (див.).

мончу́р — див. **манджа́к.**

[**мо́нтати**] «будь-як шити або плести» О, [*мо́ндати*] «тс.» О; — неясне; можливо, пов'язане з рум. montá «монтувати; (перен.) накручувати», що відповідає укр. *монтува́ти*; може бути також результатом контамінації дієслів *мота́ти* і [*пльо́нтати*] «плутати».

мо́ня, *мо́нька, мо́ньо* — див. **молоко́.**

[**мо́нятися**] «копатися, повільно і невміло щось робити; довго поратися біля чогось», [*мо́ня*] «надто повільна в роботі жінка» Корз, [*мо́нявка*] «тс.» Корз, [*мо́няло*] (лайл.) «вайло» Па, [*мня́ло*] «тс.» Па, [*мю́нька*] «тюхтій, боягуз, баба, нікчема» Ж, [*нюнька*] «тс.» Ж, [*мю́нявий*] «недоумкуватий» Ж, [*мюнькова́тий*] «тс.» Ж, [*мю́няво*] «поволі, тихо» О; — р. [*мо́ня*] «в'яла, слабка, тиха людина», [*мо́нька*] «тс.», [*мю́нега*] «в'яла, лінива, квола людина», [*мю́нька*] «тс.; роззява», [*мю́ня*] «тихоня», [*мю́нить*] «повільно, мляво жувати або говорити», п. [munia] «тупа людина, боягуз, нікчема», [muńka] «тс.», ч. [muňa] «неговірка або тупа людина», [moňa] «тс.»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне утворення (Machek ESJČ 383); непереконливе пов'язання (Brückner 348) з п. [munia] «підшийок у вола».

мопе́д «велосипед з мотором»; — р. болг. *мопе́д*, бр. *мапе́д*, п. ч. moped, схв. *мо̀пе̄д;* — запозичення з німецької мови; н. Móped «тс.» є складноскороченим словом, утвореним з Mótorvelozipèd або з Mó(tór) «мотор» і Ped(ál) «педаль».— CIC² 560; Kopaliński 645; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 1982, 551; Fremdwörterbuch 476; Kluge—Mitzka 487.— Див. ще **велосипе́д, мото́р, педа́ль.**

мопс «порода кімнатних собак»; — р. бр. болг. м. *мопс*, п. слц. вл. mops, ч. mops(l), схв. *мо̀пс*, слн. móps; — запозичення з німецької або голландської мови; нім. Mops, гол. mops пов'язується з гол. mopperen (moppen) «робити незадоволену гримасу», англ. mop «гримаса» (з огляду на зовнішній вигляд собаки).— Фасмер II 651; Преобр. I 555; Горяев 215; Sł. wyr. obcych 491; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Kluge—Mitzka 487.

мор «пошесть», [*мір, моровúця*] «тс.», [*моравúця*] «жовті і сині плями на тілі вмираючого», [*муравúця*] «тс.», *морúлка* «їдкий розчин, яким просочують деревину перед її фарбуванням», *морúльник* (спец.) «той, хто труїть комах, щурів і под.; робітник, що морить деревину», *морúльня* «місце, де морять деревину», [*морю́ха*] «гниляк для підкурювання бджіл», [*мо́рений*] «стомлений, знесилений», *моровúй, морúти* «труїти; виснажувати; тримати деревину у воді, спеціальному розчині», [*змо́ра*] «втома; сильне виснаження; кошмар», *змо́рний* «виснажувальний», [*за́мірки*] «курчата, що задихнулися в яйці Я; кволі тварини або рослини ВеБ», *замірок* «щупла зернина; недорозвинена істота», *замо́р* «масова загибель риби», [*замо́ра*] «виснажена істота» Ж, [*за́морка*] «лялечка комахи» Ж, [*замо́рух*] «пташеня, що не вилупилося з яйця; худа хвороблива дитина» Я, [*замірковáтий*] «щуплий, дрібний» (про зерно) ВеБ, *замірку́ватий* «тс.», [*измо́р*] «втома» Ж, [*памуо̑рок*] «мор» Л, [*памуо̑рщина*] Л, *по́мір* СУМ, Нед, *помірок*, [*промір, промо́рія* Нед, ст. *про́морок* Пі] «тс.», [*помо́ра*] «тс.; сміхота» Нед; — р. болг. м. *мор*, бр. (заст.) *мор*, др. *моръ* «смертельна хвороба», п. ч. слц. mor, вл. нл. mór «мор», болг. *морúя* «тс.; епідемія, чума», м. *морија* «тс.», схв. *мо̀р* «смерть», *мо̀рија* «мор; чума», слн. pomór «убивство; умирання», стсл. моръ «чума»; — псл. morъ «смерть, пошесть», чергуванням голосних пов'язане з *mer-ti «мерти»; — споріднене з лит. mãras «смерть, мор,

чума», дінд. mārah «смерть, мор»; ie. *mor-/mer- «смерть, мерти».— Фасмер II 651; Преобр. I 559; Brückner 344; Machek ESJČ 373; Holub—Lyer 321, 324; Holub—Kop. 230, 235; Schuster-Šewc 947; Младенов 304; Skok II 466; Bezlaj ESSJ II 195; Гамкрелидзе—Иванов 947; Pokorny 735.— Див. ще **мéрти.**

[**мо́ра**[1]] (текст.) «муар» Ж, [*морéвий*] «муаровий» Ж, [*моро́вий*] «тс.»; — п. moga «муар», ч. mór «вид тканини»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нім. Mohr «тс.» походить від англ. mohair «тканина з шерсті ангорської кози», яке зводиться до ар. mukhayyar «тс.».— Kopaliński 645; Sł. wyr. obcych 491; Machek ESJČ 373; Klein 992.— Див.ще **мохéр.**— Пор. **муáр.**

[**мо́ра**[2]] «кошмар; домовик» Ж; — р. *кики́-мора* «нічний привид, домовик», п. mora «кошмар», zmora «тс.», ч. můra «кошмар; нічний метелик», слц. mora, mura «тс.», нл. morawa «кошмар», болг. *мора́*, м. *мора*, схв. *мо̀ра*, слн. môra «тс.», с.-цсл. **мора** «відьма»; — псл. mora «нічний привид, кошмар»; — споріднене з двн. diesl. дангл. mara «надприродна жіноча істота, яка вночі сідає на груди сплячому і душить його», нвн. Mahr «кошмар», далі, можливо, з лтс. mârnîtiês «нав'язуватися», ірл. morrīgain «королева духів»; пов'язується також з псл. mara «мара, привид», moriti «морити» (Schuster-Šewc 185—186; Holub—Kop. 235; Младенов 304).— Фасмер II 231—232; Преобр. I 307; Brückner 655; Machek ESJČ 383; Skok II 454; Bezlaj ESSJ II 194; Bern. II 76; Mühl.— Endz. II 584; Schuster-Šewc 948; Pokorny 736.— Пор. **кошмáр, мара́, мор.**

мора́ль «система норм і принципів поведінки; висновок, наука, нотація», *моралізáтор*, *моралізáторство*, *моралізáція*, *моралíзм*, *моралíст*, *моралíстичний*, *моралізувáти*; — р. *мора́ль*, бр. *мара́ль*, п. moral, ч. слц. morálka, вл. moralka, болг. *мора́л*, м. *морал*, схв. *мо̀ра̄л*, слн. morála; — запозичення з французької мови; фр. moral «моральний; мораль» походить від лат. mōrālis «моральний», пов'язаного з mōs (mōris) «звичай; воля; властивість; закон», спорідненим з гр. μῶσθαι «прагнути», μαίομαι «прагну», ματεύω «шукаю», гот. mōþs «дух, відвага, гнів», двн. muot, нвн. Mut «тс.», можливо, також з псл. sъmětі, укр. *смíти.*— CIC[2] 560; ССРЛЯ 6, 1250—1251; Kopaliński 645—646; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat 484; Wälde—Hofm. II 114—115.— Пор. **смíти.**

[**морандéль**] «мурашка» Ж, [*морандéль* Ж, *морандíль* Ж] «тс.»; — очевидно, афективне утворення на основі назви [*мура́ха*], *мура́шка* (див.).

моранúстий — див. **му́ргий.**

моратóрій «відстрочка; відкладання певних дій»; — р. *моратóрий*, бр. *маратóрый*, п. ч. moratorium, слц. moratórium, вл. moratorij, болг. м. *моратóриум*, схв. *мора̀тō̄рīј*, слн. moratórij; — міжнародний термін (пор. н. Moratórium, фр. англ. moratorium), утворений на основі лат. morātōrius «який уповільнює, затримує», похідного від mora «уповільнення, затримка», пов'язаного з memor «пам'ятливий; нагадуючий», спорідненим з дірл. maraim «залишаю», ав. marāiti «думає, збирається», гр. μέριμνα «турбота», гот. maúrnan «турбуватися», дангл. murnan, двн. mornēn «тс.».— CIC[2] 560; ТСБМ III 107; Kopaliński 646; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat 485; Walde—Hofm. II 67—68, 110.

[**моратýрі**] — див. **муратýри.**

[**мóрва**] (бот.) «чорна шовковиця, Morus nigra L.», [*мéрви*] (мн.) «тс.», [*мора́в'єний* МСБГ, *морвóвий* Ж]; — п. morwa, ч. moruše, слц. moruša, вл. morušnja «тс.», м. *мурвинка* «плід шовковиці», схв. *мȗрва*, слн. múrva; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. mōrus «шовковиця» походить від гр. μόρον «тс.», спорідненого з вірм. mor «ожина», двн. mur «шовковиця», лит. mõras «тс.»; зіставляється також з р. *моро́шка* «Rubus chamaemorus L.» (Преобр. I 558).— Richhardt 79; Brückner 344; Machek ESJČ 374; Skok II 484; Bezlaj ESSJ II 207; Walde—Hofm. II 114; Frisk II 256.

морг[1] «приміщення для трупів»; — р. бр. *морг*, п. morga, болг. *мóрга*; — через посередництво російської мови за-

позичено з французької; фр. morgue «тс.» етимологічно неясне.— CIC² 560; РЧДБЕ 551; Dauzat 485.

морг² (заст.) «міра землі, що дорівнює 0,57 га», [*мор*] «тс.» Ле, [*морґ*] «тс.; нивка, вузька грядка О», [*мо́рга*] «морг» Л, [*му́рґа*] «тс.» Л, [*морґува́ти*] «ділити на морги»; — р. *морг*, *мо́рга*, бр. *морг*, п. mórg, morga, слц. [morg]; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Mórgen «ранок; морген (міра землі), 0,25 га (первісно ділянка землі, яку один орач може зорати за один ранок)» споріднене з діел. morginn «ранок», гот. maúrgins «тс.», лит. mérkti «блимати; жмурити», псл. *morkъ, укр. *мо́рок*.— CIC² 560; Винник 57, 59; Шелудько 40; Фасмер II 652; Sł. wyr. obcyeh 492; Kluge—Mitzka 487.— Див. ще **мéркнути, мо́рок.**

морганíзм «хромосомна теорія спадковості», *морганíст;* — р. *морганúзм*, бр. *марганíзм*, п. вл. morganizm, ч. morganismus, слц. morganizmus, болг. *морганúзъм;* — термін, утворений від прізвища американського біолога Т. Моргана (Th. Morgan, 1866—1945), який висунув цю теорію на початку XX ст.— Sł. wyr. obcyeh 492; РЧДБЕ 552.

морга́ти, *моргну́ти, морг* (розм., уживається як присудок із значенням «моргати»), *мо́ргавка* «блискавиця, зірниця; каганець», [*морга́й*] (у загадці) «око», [*морґу́лець, мурга́й* Ж] «тс.», [*морганúна*] «постійне моргання, мигання», [*морга́ч*] «той, хто часто моргає; залицяльник», *моргу́н* «тс.; [каганець Л]», [*мо́ргла*] «блискавиця, зірниця, мигавка» (у виразі [*моргли граютьл*]) Ж, [*моргулúця*] «кокетка» Ж, [*моргу́ля*] «тс.» Ж, *моргу́ха* «тс.; [блискавка без грому Л]», *зморгну́тися, перемо́ргуватися, підмо́рг;* — р. *морга́ть*, бр. *марга́ць* «моргати», п. mrugać, ч. mrkati, слц. mrkať, «тс.»; — псл. *mᵇrgati (*mᵇrkati) «моргати, мигати; меркнути», пов'язане чергуванням голосних з *morkъ «морок»; — споріднене з лит. mirgėti «миготіти», mérketi «жмурити (очі)», лтс. mirdzêt «миготіти, блищати», діел. myrkr «темний», нвн. Morgen «ранок»; ie. *mer- (*merk-) «блимати, блищати».— Фасмер II 652; Преобр. I 555; Горяев 215; Brückner 346; Machek ESJČ 379; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 232—233; Pokorny 733—734; Stang 36—37; Мельничук Мовозн. 1980/6, 53—54.— Пор. **мéркнути, мо́рок.**

[моргу́ля] «гуля; жіноча зачіска До», [*морґу́ля*] «тс.» тж, [*мордýля*] «гуля, пухлина»; — очевидно, результат видозміни форми [*моґу́ля*] «гуля», зближеної з основою дієслова *моргáти.*— Див. ще **моґу́ля.**

мóрда, *мордáс* «ляпас», *мордя́ка*, [*мурдáй*] «людина з товстими губами» Корз, [*мурдинé*] «ротик» Корз, *мордáтий, мордáтенький*, [*замордáти*] «зв'язати (корову, бика) за морду і роги Мо; надягти на морду коня повід», [*замордувáти*] «тс.», [*нáмордень*] «ляпас», [*намóрдіч*] «намордник» Л, *намóрдник*, [*намордня́к*] Л «тс.», *помордáс* «ляпас», *розмордáтіти* «стати мордатим»; — р. бр. болг. *мóрда* (з р.), п. ч. morda (з р.); — очевидно, запозичене в східнослов'янські мови з іранських; ір. *mərgəδa- «голова» (ав. ka-mərgəδa- «що за голова») споріднене з дінд. mūrdhán- «лоб, голова, вершина», дангл. molda «голова», гр. βλωθρός «який високо піднявся»; зіставляється також (Pisani Paideia 9/4—5, 312) з лат. mordeo «кусаю»; зіставлення з лтс. murdêt «бурчати, ричати» (Matzenauer LF 10, 332) або з вірм. meruth «морда» (Machek ESJČ 373) недостатньо обгрунтовані.— Фасмер—Трубачев II 652—653; Трубачев Этимология 1965, 41; Преобр. I 555—556; Горяев 215; Brückner 344; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 552.

мордвá «угро-фінська народність, мокша і ерзя», *мордвúни* «тс.», *мордвúн;* — р. *мордвá*, бр. *мардвá*, др. *мордва*, п. mordowski «мордовський», ч. Mordvin, слц. Mordvan, Mordvin(ec), болг. *мордвúни;* — походження назви остаточно не з'ясоване; пов'язується з комі *морт* «людина», удм. *мурт* «тс.; чоловік, наречений», які виводяться від сперс. mart «людина» (перс. mard «чоловік»).— Фасмер—Трубачев II 653—654; Попов Назв. нар. 102—103; Никонов 275; Соболевский ИОРЯС 27, 287—288; Moszyński PZJP 109; Лыткин—Гуляев 174—175.— Пор. **удмýрт.**

[**мордва́н**] (лайлива назва) Ж; — р. [*мордва́*] «тс.», [*мордви́н*] «пустун»; — результат видозміни етноніма *мордви́н;* пейоративне значення розвинулося під впливом фонетично схожих слів *мо́рда, мордува́ти.*— Фасмер II 653—654.— Див. ще **мордва́.**

мордува́ти «мучити, катувати; [убивати Ж]», *мордува́тися* «мучитися; скаженіти», [*мордува́вець*] «мучитель», [*морду́н*] «убивця, кат» Ж, [*морду́нка*] «убивця (жінка); дружина вбивці» О, [*морду́нство*] «убивство» Ж, О, [*морду́нчиха*] «дружина вбивці» О, [*мордучи́ха*] «тс.» О; — р. *мордова́ть* «морити, мучити», бр. *мардава́ць* «тс.», п. вл. нл. mordować «убивати; втомлювати; мучити», ч. mordovati, слц. mordovat' «тс.», нл. mordowaś «убивати»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. morden «убивати» (< двн. morden «тс.») споріднене з лат. mordeo, mordēre «кусати; ображати; мучити» або з пов'язаними з ним лат. mors (mortis) «смерть», псл. *merti «мерти».— Шелудько 40; Richhardt 9, 79; Фасмер II 654; Brückner 344; Machek ESJČ 373; Holub—Lyer 324; Schuster-Šewc 949; Bern. II 77; Mikl. EW 201; Kluge—Mitzka 487; Walde—Hofm. II 111—112.— Пор. **ме́рти.**

мо́ре[1] «великий водний простір», [*мору́н*] «тс.; бог води» Ж, *моря́к*, [*моря́н*] «південний вітер (з моря)» Мо, *моря́нка* (орн.) «полярний птах з родини качок, Clangula; [морська вода, що підійшла до берегів лиману Мо]», [*мі́рський*] «морський», [*замі́р'є*] «замор'я» Ж, *замо́р'я, замо́рський, надмо́р'я* «примор'я», [*надмо́рній*] Ж, *надмо́рський, помо́р, помо́рник* (орн.) «Stercorarius», *помо́р'я*, [*поморя́нець*], *поморя́ни́н* СУМ, Нед, *помо́рський, примо́рець, примо́р'я*, [*приморяни́н*] Нед, *примо́рський, узмо́р'я;* — р. *мо́ре* «море; [озеро]», бр. *мо́ре*, др. *море*, п. morze, ч. moře, слц. more, вл. morjo, болг. *море́*, м. *море*, схв. *мо̏ре, мо̄ре*, слн. mórjé, стсл. море; — псл. morje «водний простір; море»; — споріднене з лит. mãrios (mãrė) «море, затока», лтс. mare «затока», гот. marei «море», двн. mari, дангл. mere, нвн. Meer, дірл. muir, лат. mare «тс.», з іншим ступенем чергування голосного двн. muor «калюжа, болото», дангл. mōr «калюжа», нвн. Moor «болото»; іє. *mō̆ri «море, болото».— Фасмер II 654—655; Преобр. I 556; Горяев 215; Brückner 344; Machek ESJČ 374; Holub—Kop. 230; Holub—Lyer 322; Schuster-Šewc 951; Младенов 304; Skok II 456; Bezlaj ESSJ II 195; Филин Образ. яз. 117—118; Mikl. EW 201—202; Гамкрелидзе—Иванов 672—673, 943; Pokorny 748.

[**мо́ре**[2]] (вигук із приспіву в деяких старовинних піснях: «бре, море, бре»), ст. *мо́ре* «сирѣчъ, юроде, дурню» (1627); — болг. м. *мо́ре* (вигук звертання), схв. *мо̏ре* «тс.»; — запозичення з точно не встановленого балканського джерела, до якого зводиться також *бре* «тс.»; здебільшого виводиться від гр. μωρέ «дурню» (клична форма від μορός «дурний»).— Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Беринда 65; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 136; Brückner 39; БЕР I 75—76; Skok II 456.— Див. ще **бре.**

[**мо́ре**[3]] «неїстівна рибка» Берл;— неясне; можливо, результат перенесення назви середовища на істоту, яка в ній живе.

море́ля (бот.) «дрібний абрикос, Armeniaca vulgaris Lam.», [*морель, морелла*] «тс.» Mak, *морелі́вка* «абрикосна наливка», [*муре́ля*] «мореля» Ж, Mak;— р. *море́ль (маре́ль)* «сорт вишні; дрібний абрикос», [*морела́*] «дрібний абрикос», бр. *марэ́ль* «тс.», п. morel(a) «абрикос», ч. amarelka «сорт вишні», amrhele, слц. morela «тс.»; — через посередництво польської і, можливо, німецької мов (нім. Amarélle «вишня», [Morelle] «абрикос») запозичено з італійської або середньолатинської; іт. amarella «вишня; абрикос» походить від слат. amarellum «абрикос», що виникло на основі виразу de Armenia «з Вірменії», вторинно зближеного з amārus «гіркий».— Фасмер II 655; Преобр. I 556; Brückner 344; Machek ESJČ 17; Matzenauer 256; Kluge—Mitzka 19, 28.

море́на (геол.) «відклад із глини, піску, уламків гірських порід, що виник внаслідок руху льодовиків»; — р. болг. схв. *море́на*, бр. *марэ́на*, п. morena, ч. слц. слн. moréna; — запозичення з фран-

цузької мови; фр. moraine «тс.» (з савойськ. morênă від долат. *mŭrr «пагорбок, курган») пов'язується з фр. morne «невеликий пагорб» (відповідає ісп. morro «пагорб») або з фр. morion «шолом», ісп. morrion «тс.», morra «маківка голови».— СІС² 560; Kopaliński 646; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 552; Dauzat 484, 486

[**мореси́ти**] «гудити, читати мораль» Ж; — п. mores (у виразах: nauczyć kogo moresu «провчити кого», znać mores «слухатися»), ч. mores «звичаї, хороший тон», слц. móres «пристойність»; — через посередництво польської або чеської мови зводиться до лат. mōs (мн. mōres) «звичай; воля», з яким пов'язане також укр. **мора́ль.**— Holub—Lyer 322.— Див. ще **мора́ль.**

морж (зоол.) «морський ластоногий ссавець, Odobaenus L.», *моржи́ха* «самка моржа», *моржа́тник*, [*моржо́вина*] «м'ясо моржа» Ж, *морже́вий;* — р. бр. болг. *морж*, п. mors, ч. слц. mrož (з р.), вл. нл. mórž (з р.), схв. *мо̏рж* (з р.), слн. mróž (з р.); — очевидно, запозичення з саамської мови; саам. morš(š)a (звідки також англ. фр. morse «тс.») виводиться від наслідування звуків, що видають моржі; пов'язують також з фін. mursu «морж».— Фасмер—Трубачев II 655; Преобр. I 575; Sł. wyr. obcych 493; Machek ESJČ 310; Holub—Lyer 324; Bern. II 80; Dauzat 486; Klein 1005.

[**моржола́**] «болото, трясовина» ВеУг; — неясне; можливо, пов'язане з [*мороква́*] «тс.».

[**мори́вниця**] «пустунка» О; — неясне; можливо, пов'язане з *мор*, *мори́ти* (пор. *помо́ра* «сміхота», р. *умо́ра* «тс.»).

мори́му́х, *мориму́ха* — див. **мухомо́р.**

мори́ти, *мори́лка*, *мори́льник*, *мори́льня* — див. **мор.**

морі́г «густа молода трава, мурава; [низина, поросла травою Ч]», *морі́жо́к* «мурава», [*моріжничо́к*] «невелика ділянка землі, поросла травою» МСБГ, [*морі́х*] «цілина; поле, що декілька років лежить облогом» О, *мурі́г* «[тс. О]; мурава», [*морожо́к*] «межа між полями, поросла травою» Ч, [*мура́га*] «мокра низина, поросла травою» Ч, [*мура́жок*] «моріг» Ж, [*муражо́к*] «поляна, вкрита мохом» Ч, [*му́рог*] «лука» Ч, *моріжча́стий* «зарослий травою»; — р. [*мо́ро́г*] «трава», [*муро́г*] «мурава, лука, сіножать», [*муру́г*] «мох»; — очевидно, пов'язане з *мурава́*; далі зіставляється з лтс. mauragas (бот.) «нечуйвітер волохатий, Hieracium pilosella», maũrs «мурава, дерен» або з п. [zamergnąć] «зарости травою» (про воду).— Фасмер III 13—14; Moszyński 132, 307; Būga RR I 468—470; Trautmann 172; Mühl.— Endz. II 569—570.— Див. ще **мура́ва́**[1].

[**моріжни́к**] (бот.) «гіпн, Hypnum L.» Ж, Mak, [*моріг*, *моріжка*, *моріжок*] «тс.» Mak, [*моріжничо́к*] «стокротки, Bellis perennis L.» ВеНЗн, Mak, [*морожо́к*] «спориш, Polygonum aviculare L.» Ж, Mak, [*муро́г*, *муру͡ог*] «тс.» Л; — р. [*муро́г*] «спориш»; — назви, пов'язані з *морі́г*, оскільки ці рослини, переважно невисокі, густі і яскравозелені, здебільшого утворюють моріг.— БСЭ 35, 271.— Див. ще **морі́г.**

[**морка́вець**] (бот.) «вех широколистий, Sium latifolium L.» Ж; — очевидно, пов'язане з [*мороква́*] «болото, трясовина, калюжа»; назва зумовлена тим, що вех найчастіше зустрічається на вологих місцях (пор. російську його назву *поруче́йник*).— БСЭ 34, 222.— Див. ще **мороква́.**

морка́ч, *мо́ркітень*, *мо́ркутень* — див. **мерка́ч.**

мо́рква (бот.) «Daucus L.», *морквина*, *морви́ння*, *моркови́ння*, *мо́ркви́ця*, [*моркв'я́нка*] «морквиння» О, *моркі́вка*, *моркі́вни́к* «Silaus Mill. (рослина родини моркв'яних)», [*мо́рко́в*] «морква» Ж, О, [*морковец*] «дика морква» Mak, [*морко́ви́ця*] «тс.», *морко́вка*, [*морковник*] «дика морква; морківник» Mak, [*морко́вця*] «морква О; дика морква МСБГ», [*мортьва* Mak, *мо́рхва* Ж, *мо́рхов* Ж] «тс.», *моркв'я́ни́й*, [*моркови́й*, *морков'я́ний*]; — р. *морко́вь*, [*мо́рква*], бр. *мо́рква*, п. marchew, ч. mrkev, [mrkva], слц. mrkva, вл. morchej, нл. marchej, [marchwej], болг. м. *мо́рков* (з укр.), схв. *мр̏ква*, слн. mŕkev, стсл. мръкы; — псл. *mъ̥rky, род. в. *mъ̥rkъve «морква»; — споріднене з лит. burkūnas і далі, можливо, з двн. mor(a)ha «тс.»; іє. *mr̥k-/br̥k-; припущення про запозичення з герман-

ських мов (Корш Сб. Дринову 59), крім форм з *х* (Mikl. EW 192; Uhlenbeck AfSlPh 15, 489), не доведено; рум. mórkov «морква», молд. *мо́рков* «тс.» запозичено з української мови.— Илліч-Свитыч ЭИРЯ I 16—20; Фасмер—Трубачев II 655—656; Преобр. I 557; Горяев 215; Brückner 322; Machek ESJČ 379—380; Holub—Lyer 324; Holub—Кор. 233; Schuster-Šewc 950; Младенов 304; Skok II 468—469; Bezlaj ESSJ II 202.

[**морква́сити**[1]] «лаятися, сперечатися; нудно говорити О»; — слц. [mrkvasit'] «сперечатися»; — пов'язане з *мо́рква;* пор. також [*ха́тня мо́рква*] «сварка між чоловіком і дружиною», [*мо́ркву скребти́ (скрома́дити, струга́ти)*] «сварити, лаяти когось», ч. strohati komu mrkvičku «висміювати когось», ostrouhati komu mrkvičku «обманути»; шлях семантичного розвитку неясний.— Див. ще **мо́рква.**

[**морква́сити**[2]] «невміло і довго прати (білизну) Ме; надто повільно прати, фарбувати МСБГ; партачити О; змішувати для страви різні овочі О», [*морква́ситися*] (знев.) «мокнути, киснути» Ме;— очевидно, пов'язане з [*мороква́*] «болото; калюжа»; зазнало вторинного зближення з **ква́сити.**— Див. ще **мороква́.**

[**морков'ять**] (бот.) «деревій, Achillea millefolium»; — р. [*морко́вник*] «тс.»; — похідне утворення від *мо́рква;* назва зумовлена, можливо, деякою зовнішньою подібністю листя обох рослин.— Нейштадт 559.— Див. ще **мо́рква.**

[**моркоті́ти**] «бурмотіти», [*морконі́ти*] «буркотати, гарчати» (про ведмедя) ВеУг, [*моркота́ти*] «тс.» ВеУг, [*морко́тя*] «буркотуха» (?); — р. [*моркота́ть*] «бурмотіти, бурчати», п. [markotać, mórkotać] «бурмотіти», ч. [mrkotati] «бурчати, лаяти», слц. [mrkotat'] «стогнати, збиратися заплакати», вл. mórkotać «бурчати», morčeć, нл. murkotaś, marcaś «тс.»; — псл. *mъrk- «бурчати», звуконаслідувальне утворення паралельне до *bъr-k-, *mur-k- «тс.».— Фасмер II 656; Преобр. I 557; Brückner 323; Schuster-Šewc 948—949.— Пор. **бур**[1], **ми́ркати, мур-мур.**

морми́ш (зоол.) «бокоплав-блоха, Gammarus pulex L.», [*марми́шка*] «личинка комара-дзвонарика, Chironomus plumosus L.» Дейн; — р. *мармы́ш* «бокоплав-блоха», [*мо́рмыш*] «пуголовок», *мормы́шка* «блешня» (її водять, наслідуючи рухи бокоплава), бр. *мармы́шка* «тс.»; — неясне.— БСЭ 28, 306.

мормоні́ти — див. **мур-му́р.**

морожо́к — див. **моріжни́к.**

моро́з[1], [*моро́жене*] Ж, *моро́жениця* «пристосування для виготовлення морозива», [*морожéнщик*] «той, хто робить або продає морозиво» Ж, *морозе́нко* (фольк.) «мороз», *моро́зивник, моро́зиво, морози́н* (будівельний матеріал), [*морозо́ве*] «морозний вітер» О, *морозо́вина* «тріщина на дереві від морозу», *морозя́вина* «тс.», [*моро́зок*] «іній, паморозь», [*морозу́ля*] «буро-білява корова» ВеНЗн, [*морозя́*] «мороз» О, [*морозьо́м*] «під час морозу» О, *моро́жений, морози́льний, моро́зи́стий* «морозний; [з домішкою сивини (про масть) ВеНЗн]», *моро́зний,* [*морозова́тий*] «білястий» (про масть коня) Ж, [*морозо́вий*] «холодний, морозний», *морозо́винний,* [*мороз́уватий*] «сріблястий» (про колір), *моро́зяний, моро́зити, моро́зитися* «замерзати», *ви́морозки,* [*за́морозень*] «лід під болотом», *за́морозок, за́морозь* «іній; сніг, намерзлий на склі; [замерзла земля; льодова кірка ЖІ», [*и́змороз́ок*] «іній на грунті, траві» Ж, [*на́морозки*] «намерзлий на вікні лід», *на́морозь* «тс.; паморозь», *обмороження, па́морозь* «іній», *по́морозь* «тс.», *прима́розок, прима́розь;* — р. *моро́з,* бр. *ма́роз,* др. *морозъ,* п. вл. mróz, ч. слц. mráz, нл. mroz, полаб. morz, болг. м. *мраз,* схв. *мра̀з,* слн. mrà̀z, стсл. **мразъ**; — псл. *morzъ «мороз», пов'язане чергуванням голосних з *mъrzti «мерзнути».— Фасмер II 656; Преобр. I 557; Brückner 346; Machek ESJČ 381; Holub—Lyer 323; Holub—Кор. 232; Schuster-Šewc 962—963; Skok II 472—473; Bezlaj ESSJ II 199; Bern. II 80; Trautmann 187.— Див. ще **ме́рзти.**

[**мороз**[2]] (бот.) «пізньоцвіт осінній, Colchicum autumnale L.» Ж, Л; — ч. [mrazová sestrica], схв. *мра̀зовац* «тс.»; — результат перенесення на рослину назви *моро́з* «холод», зумовленого тим, що пізньоцвіт цвіте восени, на початку морозів.— Machek Jm. rostl. 264.— Див. ще **моро́з**[1].

[**морозю́к**] (орн.) «водомороз, рибалочка, Alcedo L.»; — похідне утворення від *моро́з*; назва зумовлена тим, що частина цих птахів залишається на зиму на незамерзаючих річках.— БСЭ 17, 90.— Див. ще **мороз**[1].— Пор. **водомо́роз.**

мо́рок «темрява; [темний туман Ж; нечиста сила; смертельний жах Ж; страждання Ж; непритомність Ж]», [*моро́ка*] «тс.» Ж, [*моро́ки*] «непритомність», [*морокли́вий*] «запаморочливий» Ж, *моро́чливий* «тс.», [*моро́чний*] «тс.; темний», *моро́чити* «уводити в оману, дурити; [доводити до непритомності]», [*моро́читися*] «паморочитися», [*заморо́ка*] «задушливі випари; чарівниця Пі», [*замо́роч*] «запаморочення» Пі, [*заморо́чити*] «запаморочити» Пі, *запа́морока* «тимчасова втрата свідомості», *запа́морочливий, запа́морочний,* [*о́бморік*] «непритомність» Ж, *о́бморок* «тс.», *обморо́чувати* «викликати запаморочення; збивати з пантелику», [*о́морок*] «темрява» Ж, [*о́мороки зая́ти (собі)*] «упитися» Ж, [*па́морок*] «потемніння в очах» Нед, [*па́морока*] «тс. Нед; запаморочення; туман, імла», [*па́мороть*] «потемніння в очах» Нед, [*па́морочка*] «мряка», *па́морочливий, па́морочний, па́морочити* «притупляти свідомість; п'янити», [*по́морок*] «потемніння в очах; морок» Нед, [*су́морок*] «сутінок, присмерк», [*су́мороки*] «тс.»; — р. [*мо́рок*] «темрява; туман; запаморочення», [*моро́ка*] «густа імла, присмерки; запаморочення», бр. *мо́рак* «темрява», [*моро́ка*] «запаморочення», п. mrok «присмерки», ч. слц. mrak «хмара», вл. нл. mrok «тс.», болг. м. *мрак* «темрява», схв. *мра̏к* «тс.», слн. mrák «присмерки»; — псл. *morkъ «морок, туман, хмара», пов'язане чергуванням голосних з *mьrknǫti «меркнути, темніти».— Фасмер II 657; Преобр. I 528—529; Brückner 346; Machek ESJČ 378; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Младенов 306; Schuster-Šewc 961; Skok II 467—468; Bezlaj ESSJ II 199; Варбот 99; Trautmann 182—183; Stang 36—37.— Див. ще **мéркнути.**

моро́ка «клопіт, турбота; [гра в шість паличок]», [*моро́чник*] «той, що завдає клопоту, морочить» Ж, [*моро́кува́тий*] «клопітний», *моро́чливий* «тс.; вередливий», [*моро́чний*] «морочливий», [*морокова́тися*] «зазнавати труднощів» Бі, [*морокува́тися*] «морочитися», *моро́чити* «завдавати клопоту», *моро́читися* «займатися чимось клопітним; довго поратися», *заморо́ка* «морока, клопіт», *заморо́чливий* «морочливий, заплутаний», [*обморо́ка*] «морока»; — р. *моро́ка*, **бр.** *маро́ка*, п. [moroka] «клопіт» (з укр.); — через значення «запаморочення» пов'язане з *мо́рок* «темрява; [непритомність]»; пор. вираз [*заморо́ка голові*] «морока, клопіт» (Ме).— Меркулова Sl. Wortst. 138.— Див. ще **мо́рок.**

[**мороква́**] «багно, трясовина», [*мароква́*] «тс.», [*моро́чня, моро́шня*] «тс.; болото з іржавою водою» Ник, [*нороква́*] «трясовина» ВеНЗн; — залишок псл. *morkva, *morkja «тс.», пов'язаних чергуванням голосних з *merkja «болото»; давній варіант кореня *mek-/mok- «мокнути» з інфіксом -r-.— Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 602; Куркина Этимология 1967, 137.— Див. ще **мере́ч, мо́кнути.**— Пор. **ме́рга, ме́рча.**

[**морокува́ти**] «сердитися, бурчати (на когось)»; — р. [*моро́каться*] «скаржитися; виявляти незадоволення», бр. *маракава́ць* «скаржитися, сердитися»; — очевидно, пов'язане з *моро́ка* «клопіт», *моро́читися;* зміщення в значенні могло відбутися під впливом [*марикува́ти*] «нарікати, ремствувати», запозиченого з польської мови.— Див. ще **моро́ка.**— Пор. **маракува́ти, марикува́ти.**

[**мо́рон**] (бот.) «стокротки, Bellis perennis L.» Ж, [*моро́нчики*] «тс.» Ж; — неясне.

[**мо́рох**] «пліснява; мох»; — неясне; можливо, залишок давнього варіанта кореня *мох* (псл. *mъxъ*) з інфіксом -r-; пов'язання з *мéрзнути, моро́з*, р. *моро́сить* (Преобр. I 558) викликає сумнів.— Пор. **моро́шка.**

моро́шка (бот.) «Rubus chamaemorus L.»; — р. *моро́шка*, [*моро́ха*], бр. *моро́шка*, п. moroszka (з. р.), [mroszka, moruszka], ч. moroška (з р.), moruška, слц. moruška «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*мо́рох*] «мох»; назва зумовлена тим, що морошка росте по мо-

хових тундрах і на торф'яних болотах; пор. нім. Moosbeere «клюква» (букв. «мохова ягода»); менш переконливе виведення (Фасмер II 658; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 57—58; Machek Jm. rostl. 102) з фінно-угорських мов. (фін. muurain, muuran «морошка» та ін.), зіставлення (Mikl. EW 201; Преобр. I 558; Брандт РФВ 22, 259) з укр. [*мороква́*] «болото, трясовина» або зведення (Karłowicz SWO 389; Matzenauer 256) до лат. mōrus «шовковиця».— Серебренников ЛС V 32; Фасмер—Трубачев II 658; Преобр. I 558.— Див. ще **мо́рох.**

морс «напій із соку ягід»; — р. *морс*, ст. *морсъ* (XVI ст.), бр. болг. *морс*; — загальноприйнятої етимології не має; непереконливо пов'язується з нім. Moosbeere «клюква» (СІС² 560; ССРЛЯ 6, 1276); зближується також з р. *мороси́ть* (Фасмер II 658; Matzenauer LF 10, 332), з рум. múrsă «вода з медом; сироп; сік», що походить від лат. mulsa «медовий напій» (Фасмер II 658).

мо́рскати «сильно, з розмаху бити», [*мо́рскатися*] «тинятися», [*мо́рськати*] «злегка бити» Ж, *морсну́ти* «сильно вдарити; [швидко стрибнути Ж]», [*мурсну́те*] «раптово піти» (про дощ) Корз, [*морськи́й*] «хльосткий» (про гілляки); — р. [*морсну́ть*] «сильно вдарити», бр. [*марскану́ць*] «шпурнути; стьобнути, вдарити», п. ст. merskać «шмагати, сильно бити», ч. mrskati «хльоскати, стьобати, лупцювати», слц. mrskat', вл. morskać, нл. marskaś «тс.», р.-цсл. мърскъ «бич»; — псл. *mъr̥skati «стьобати, бити»; — дальша етимологія непевна; можливо, споріднене з лит. šmìrkšterėti «похльоскати, постьобати», šmir̃kšti «швидко бігти, їхати»; пов'язання з *мо́рщити* (Brückner 323; Holub—Kop. 233) недостатньо обгрунтоване.— Преобр. I 558—559; Machek ESJČ 380; Holub—Lyer 324; Schuster-Šewc 952.— Пор. **мерщі́й, мо́ска́ти.**

морскоті́ти — див. **москота́ти.**

[**морсо́ля**] «колода, чурбак» Ж, [*моси́ря*] «тс. Ж; голова О; уперта людина Ж», [*мо́сір*] «сільничка, видовбана з суцільного шматка дерева Г, Ж; бочка, видовбана з колоди; коробка; сільничка; посудина для сиру, видовбана з дерева; голова О», [*мосірча́*] «коробочка» О, [*мо́сур*] «наплив на дереві» Ж, [*му́сир*] «попіл; попільничка» Ж, [*мусірча́*] «миска для борошна» Ж; — п. [mosurowy] «зроблений з нароста на дереві», ч. [mosor, mosoř] «наплив, наріст на дереві; кадіб на збіжжя; діжка на бринзу», слц. [mosúr] «обрубана колода; кадіб біля джерела; виріз», вл. mosor «шрам; річне кільце у деревині; наплив на дереві»;— через західнослов'янські мови запозичено з німецької; нвн. Máser «прожилка в деревині; наплив на дереві», свн. maser, двн. masar «тс.» споріднене з днн. masur «наріст», дісл. mǫsurr «клен»; зіставлення з схв. *мо̏сур* «шпулька; льодяна бурулька», рум. mosór «шпулька» (О I 453) помилкове.— Machek ESJČ 374; Schuster-Šewc 954—955; Kluge—Mitzka 464.

[**морся́**] «порося» Ж; — неясне.

морти́ра «короткоствольна гармата», [*морти́р*] «тс.; ступа» Ж; — р. болг. *морти́ра*, п. moździerz, ч. moždíř, hmoždíř, слц. mažiar, слн. móžnar «тс.»; — через посередництво російської та голландської мов (гол. mortier) запозичено з французької; фр. mortier «тс.» пов'язане з лат. mortārium «мортира; ступа», утвореним від morētum «розтерта їжа з суміші м'яти, перцю тощо» невідомого походження; можливо, споріднене з гр. μαραίνω «розтираю» (Walde—Hofm. II 112).— СІС² 560; Фасмер II 658; Преобр. I 558; Brückner 346; Machek ESJČ 378; РЧДБЕ 1982, 552; Matzenauer 257; Dauzat 486.— Пор. **мущи́р.**

мору́гий — див. **муру́гий.**

мору́ха (бот.) «порхавка, Calvatia gigantea Fr. (Bovista gigantea)», [*моро́ха, морю́ха*] «тс.»; — р. [*мортау́ха*] «отруйний гриб»; — пов'язане з *мори́ти* як назва неїстівного (в зрілому стані) гриба; пор. іншу його назву [*морова губка*].— Зерова 219.— Див. ще **мор.**

морфе́ма (лінгв.) «найменша значуща частина слова (корінь, афікс, флексія)», *морфема́тика;* — р. болг. *морфе́ма*, бр. *марфе́ма*, п. morfem(a), ч. слн. morfém, слц. morféma, вл. morfem, схв. *мо̀рфēм, морфе́ма;* — запозичення

з французької мови; фр. morphème утворено за зразком phonème на основі гр. μορφή «форма», можливо, спорідненого з лит. márgas «строкатий, різнокольоровий, гарний». — СІС² 561; ССРЛЯ 6, 1278; Kopaliński 646; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 552; Klein 1055; Frisk II 257—258.— Пор. **морфоло́гія.**

мо́рфій «алкалоїд опію, наркотик», *морфі́н* «тс.», *морфіні́зм* «хвороблива пристрасть до вживання морфію, наркоманія», *морфіні́ст* «наркоман»; — р. *мо́рфий*, бр. *мо́рфій*, п. morfina, ч. слц. вл. morfium, болг. *мо́рфий*, *мо́рфиум*, м. *морфиум*, схв. *мо̑рфӣј*, *мо̀рфијум*, слн. mórfij; — інтернаціональний фармацевтичний термін (новолат. morphium), утворений на основі гр. Μορφεύς «Морфей (бог снів)». — СІС² 561; Фасмер II 659; Kopaliński 646—647; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 552; Skeat 335; Klein 1004; Kluge—Mitzka 488.

морфоло́гія «вчення про будову і форму організмів, речовин; розділ граматики, що вивчає будову слова», *морфо́лог*, *морфологі́чний;* — р. болг. *морфоло́гия*, бр. *марфало́гія*, п. morfologia, ч. morfologie, слц. morfológia, вл. morfologija, м. *морфологија*, схв. *морфоло̀гија;* слн. morfologíja; — запозичення з німецької мови; нім. Morphologíe утворено Й. В. Гете (1817) з основ слів гр. μορφή «форма» і λόγος «вчення» за зразком таких назв, як *біоло́гія* (нім. Biologíe), *теоло́гія* (Theologíe) та ін.— СІС² 561; ССРЛЯ 6, 1280; Kopaliński 647; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 552; Dauzat 486; Klein 1005.— Див. ще **морфе́ма, ло́гіка.**

мо́рщити, *мо́рщитися*, [*мо́рхнути*] «покриватися зморшками» (про плоди), [*морхля́к*] «пучок зморшок, що-небудь поморщене» ЛексПол, [*мо́ршень*] «черевик із суцільного шматка шкіри», [*мо́ршіна*] «зморшка на сорочці біля шиї і на рукавах» МСБГ, [*мо́ршінє*] (зб.) «тс.» тж, [*мо́ршінка*] «сорочка, зібрана в зморшки коло шиї; вид різбярського орнаменту» тж, [*моршо́к*] «зморшка», [*мо́рща*] «складка, зморшка» Ж, *морщи́на́* «зморшка» СУМ, Ж, [*морщине́ць*] «черевик із суцільного шматка шкіри», [*морщи́нє*] (зб.) «густі складки на жіночій сукні» Ж, [*морщи́нка*] «невелика зморшка; частина рукава жіночої сорочки у галицьких покутян; вставка, вшита під уставкою», [*мо́рщінка*] «збористий комір жіночої сорочки Ж; жіноча сорочка, зібрана в складки коло шиї МСБГ», [*мо́рщка*] «зморшка» Ж, [*морщу́н*] «черевик із суцільного шматка шкіри», *мо́рхлий* «зморшкуватий, зморщений», *морща́вий* «покритий зморшками», [*змо́рхтися*] «зморщитися», [*змо́рхнутися*] «тс.», *змо́ршка*, [*змо́рщина*] «зморшка», [*змо́рщка*] «тс.», *змо́рхлий* «який покрився зморшками; зморщений, скручений», *змо́ршкуватий*, *змо́рщений*, *помо́рхнути*, *помо́рхлий*, [*сморшо́к*] «зморшка» Бі, [*шмо́ршки*] «зморшки»; — р. *мо́рщить* «морщити», [*мо́рснуть*] «тс.», [*морх*] «оборки на рукавах жіночого одягу», бр. *мо́ршчыць*, п. marszczyć, ч. smrsknouti se «збігтися, скипітися (про молоко); зменшитися в об'ємі (про м'ясо)», smrštiti se «швидко скрутитися» (про змію), слц. mr(a)štit «морщити», вл. moršćić, нл. maršćiś, болг. *мръ́щя* «тс.», м. *мрши се* «морщиться, хмуриться», схв. *мр̏ска* «зморшка», *мр̏штити се* «хмуритися, морщитися», слн. mŕščiti «морщити, хмурити (брови)», псл. **съмръштити** «зморщити»; — псл. *mъ̥r̥sčiti «морщити», *mъ̥r̥xnǫti (<*mr̥s-) «морщитися»; — споріднене з лтс. mãrksla «жирова складка, подвійне підборіддя», mãrksna «подвійне підборіддя»; зіставляється також (Machek ESJČ 380) з дінд. mū́rcchati «збігається, гусне, застигає»; пов'язання з п. ст. merskać «шмагати; сильно бити», псл. *mъ̥r̥skati «стьобати, бити» (Brückner 323; Holub—Kop. 233), як і зближення з псл. *morkъ «морок» (Младенов 307), недостатньо обгрунтоване.— Фасмер II 659; Преобр. I 558; Holub—Lyer 444; Schuster-Šewc 952—953; Skokk II 470—471; Bezlaj ESSJ II 203; Mühl.—Endz. II 584.

[**мо́рча**] «непривітне обличчя» О; — неясне; можливо, пов'язане з *мо́рщити.*

[**мо́ршки́**] (бот.) «гриб зморшок, Morchella (Agaricus phallus esculentus)» Бі, *змо́ршка*, *змо́ршок* «тс.»; — пов'язане з *мо́рщити*; назва зумовлена тим, що

гриб має зморшкувату шапинку.— Див. ще **мо́рщити.**— Пор. **смаржок, сморж, сморчо́к.**

[**морща́**] (зоол.) «морська свинка, кавія, Cavia Pall.», [*морщак, мурчак, мурчо́к*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. morszczak, як і ч. morče, слц. morča, є неповною калькою нім. Meerschwein «тс.», утвореного з іменників Meer «море», спорідненого з псл. more, укр. *мо́ре*, і Schwein «свиня».— Machek ESJČ 373; Holub—Kop. 230; Holub—Lyer 321.— Див. ще **мо́ре**[1].— Пор. **мерча́.**

моря́нка — див. **маре́на**[1].

моси́ря, *мо́сір, мосірча́, мо́сур* — див. **морсо́ля.**

[**моска́лик**] (ент.) «клоп-солдатик, Pyrrhocoris apterus L. Дейн; сонечко п'ятикрапкове, Coccinella quintempunctata L.; (іхт.) йорж, Acerina cernua Ж; вид морської риби (червоно-золотистого забарвлення)», [*маска́лик*] (ент.) «клоп-солдатик» Дейн, [*моска́ль*] «тс.» Дейн; — п. moskalik «сорт дрібного оселедця» (з укр.?); — результат перенесення на комах і на рибу назви *моска́ль (моска́лик)* «солдат» («солдатик»), зумовленого подібністю забарвлення комах і риби до яскравого солдатського одягу.— Див. ще **моска́ль**[1].— Пор. **моска́ль**[2].

моска́ль[1] (заст.) «солдат; росіянин», [*мацка́ль*] «тс.» О, *москале́нко* «син москаля», [*москаленя́*] «дитина москаля», *москалі́ха* «дружина москаля», *москалі́вна* «дочка москаля», [*москальня́*] (зб.) «москалі», [*моска́льство*] «москалі; обрусіння», [*москальча́*] «дитина москаля», [*москальченя́*] «тс.» Ж, *москальчу́к* «син москаля», [*моска́льщина*] «вид податку» Ж, [*моска́литися*] «русифікуватися; ставати солдатом», [*змоскалі́ти*] «зрусифікуватися» Ж, [*намоска́лити*] «зрусифікувати» Ж, [*намоска́литися*] «набути солдатських звичок», [*обмоска́лювати*] «русифікувати», [*помоска́лити*] «русифікувати»; — р. *моска́ль*, бр. заст. *маска́ль* «солдат», ч. Moskal «росіянин», слц. заст. Moskal' «тс.»; — запозичення з польської мови; п. Moskal «тс.» є похідним від Moskwa «Москва».— Фасмер II 659; Brückner 344.

моска́ль[2] (іхт.) «чорноморсько-азовський анчоус, хамса, Engraulis encrasicholus L.» Ж; — запозичення з польської мови; п. заст. moskal «рід дрібного оселедця», пов'язане з Moskal «росіянин»; назва мотивується тим, що цю рибу завозили з Росії; пор. іншу її назву «російська сардинка».— SW II 1047.— Див. ще **моска́ль**[1].— Пор. **моска́лик.**

[**моска́ль**[3]] «сорт льону, насіння якого само не вилущується; сорт часнику», [*москалик*] «сорт часнику» Мак; — пов'язане з *моска́ль* «росіянин; солдат»; назви зумовлені, можливо, походженням цих сортів з Росії.— Див. ще **моска́ль**[1].

москате́ль «хімічні речовини (фарби, клей) як предмет торгівлі»; — бр. *маскатэ́ль;* — запозичення з російської мови; р. *москате́ль*, заст. *москоти́ль, мо́скоть* «тс.», ст. *москотилие* «аптекарські товари», можливо, через посередництво голландської мови (гол. muskaat) запозичено з італійської; іт. moskatello «мускатний» утворене від moskato «перекладений мускусом, з запахом мускусу», пов'язаного з лат. muscus «мускус»; пов'язання з назвою *Москва́* (Iljinskij ZfSlPh 4, 104—105) безпідставне.— Фасмер II 661; Преобр. I 559.— Див. ще **му́скус.**

[**мо́скати**] «бити, стукати Г; грюкати; докоряти Ж», [*москоти́ти*] «стукати, бити молотком» О, [*мускута́те*] «періщити, лупцювати» Корз. [*моску́ла*] «коваль» Ж.; — р. [*москота́ть*] «постукувати чимсь малим; довго стукати»; — неясне; очевидно, пов'язане з *мо́рскати* «сильно бити» (пор.).

[**москва́**] (заст.) «москаль», *москви́ч*, [*моско́вець*] «великорос», [*моско́вка*] (заст.) «дружина москаля», [*моско́вство*] Ж, [*московщеня́*] (заст.) «дитина москаля», [*Моско́вщи́на*] (заст.) «Великоросія Г, Ж; російська мова Ж», [*Москівщи́на*] (заст.) «Великоросія», *моско́вський*, [*моско́вщити*] (заст.) «русифікувати» Ж; — похідні утворення від назви міста *Москва́*, що виникла на основі назви річки *Москва́*.— Фасмер II 660—661; Преобр. I 559; Brückner 344.

моски́т (ент.) «дрібна кровоссальна комаха, Phlebotomus Rond.», *моски́тний*, *моски́товий;* — р. *моски́т*, бр. *маскі́т*, п. moskit, вл. moskito, ч. слц. moskyt, болг. *моски́то*, схв. *мо̀скӣт*, *моски́то*, слн. moskít; — запозичення з іспанської мови; ісп. mosquito «те.» є похідним від mosca «муха», що зводиться до лат. musca, спорідненого з гр. μυῖα, лит. mùsė «те.», пел. muxa, укр. *му́ха*.— CIC² 561—562; ССРЛЯ 6, 1286; Koraliński 648; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 553; Walde—Hofm. II 133.— Див. ще **му́ха**[1].

[**москоро́дити**] «бити, стукати; грюкати; докоряти» Ж; — результат контамінації слів [*мо́ска́ти*] «те.» і [*мошкоро́дити*] «робити фокуси» (див.).

[**москота́ти**] «неясно говорити», [*морскота́ти*] «те.» О, [*моско́та*] «нечітка вимова»; — р. [*москота́ть*] «говорити скоромовкою; говорити нісенітницю», вл. moskotać «бурмотіти»; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [*мо́ска́ти*] «бити, стукати»; припущення для серболужицької форми пєл. *molsk- без врахування східнослов'янських фактів (Schuster-Šewc 954) здається помилковим.— Пор. **мо́ска́ти.**

мости́ти, *мости́льник*, *мости́на*, *мости́ще*, *мостни́ця*, *мостова́*, *мостови́й*, *мостови́к* — див. **міст.**

мости́вка, *мосці́вка* — див. **муст**[2].

мость (заст.) «милість» (вживалося в титулах), [*мосць*] «те.», *мости́вий* «милостивий; іменитий, знатний», [*мосце́вий* Бі, *мосці́вий*] «те.»; — запозичення з польської мови; п. mości, [mościwy] є стягненими формами від miłości «милості», miłościwy «милостивий», похідних від miły «милий», що відповідає укр. *ми́лий*.— Richhardt 79; SW II 1049.— Див. ще **ми́лий.**

мосува́ти — див. **міць.**

[**мосулбе́с**] «сорт шовкової турецької тканини» Пі, [*мусалбе́с* Пі, *мусулбаз* Макарушка] «те.», [*мотирба́с*] (сорт тканини); — п. musułbas (muzułbas) (заст.) «сорт бавовняної тканини»; — запозичення з східних мов; походить від назви іракського міста ар. Mosul «Мосул» і ар. bäzz «полотно» (букв. «тканина з Мосулу»).— Макарушка 11; Brückner 349.— Пор. **муслі́н.**

мо́ся́ж «латунь, жовта мідь» СУМ, Ж, [*мо́сіндз* МСБГ, *мо́сінж*] «те.», *мося́жник* «майстер, що виготовляє вироби з мосяжу», *мося́жництво*, [*мо́сьондз*] «латунь, жовта мідь» Ж, [*ме́синж*] «жовта мідь; латунь; бронза» Бі, [*меси́нз*] «те.» Бі, [*муси́нж*] «те.; бронза» Бі, [*месиндзо́вий*] «латунний; бронзовий» Бі, [*мосе́ндзовий*] «латунний» О, [*моси́жний*] «із зеленої міді» Пі, [*мосіндзо́вий*] «бронзовий» МСБГ, [*мося́жний*] «із жовтої міді», [*мусинжо́вий*] «латунний, бронзовий» Бі, [*мусиньдзьо́вий*] «із зеленої міді» Пі, [*мусиньйо́зновий*] «те.» Пі; — бр. *мо́сенж* (заст.) «латунь», п. mosiądz «латунь, жовта мідь», ч. вл. mosaz, слц. mosadz, нл. mósez, схв. *мѐсинг;* — через посередництво польської мови запозичено з давньоверхньонімецької; двн. massing (свн. messinc) «латунь, жовта мідь», як і данґл. mæsling, діcл. massing, messing «те.», виводиться від лат. massa «металева суміш; маса»; виводиться також від назви народу гр. Μοσσύνοικοι у Малій Азії (Kluge—Mitzka 475).— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Шелудько 40; Richhardt 79; Бі 231; Фасмер II 633; Brückner 344; Machek ESJČ 374; Holub—Кор. 230; Schuster-Šewc 954; Топоров І—К 261; Mikl. EW 202.— Див. ще **ма́са.**

мо́ська «мопс»; — запозичення з російської мови; р. *мо́ська* «те.» вважається результатом видозміни форми *мопс*.— Фасмер II 663; Преобр. I 555.— Див. ще **мопс.**

мота́ти, *мота́тися*, *мо́тля́ти* «метляти; махати» СУМ, Г, *мотля́тися* «метлятися; розвіватися; метушитися; [тинятися]», *мотну́ти*, *мотну́тися*, [*мотону́тися*], *мі́ток* (міра пряжі), [*мот*] «марнотратник» Ж, *мота́лка* «прилад для розмотування чи перемотування», [*мота́ля*] «жінка, яка мотає пряжу» О, [*мота́лька*] «моток ниток для вишивання» О, *мота́льник*, *мота́льня* «приміщення, де мотають пряжу та ін.», *мотани́на* «біганина, метушня», [*мота́рь*] «крутій, шахрай» МСБГ, [*мота́чка*] «котушка, шпулька» Ж, *мо́ташка* «витушка; міток; нитки, намотані на коток»,

[*мота́шка*] «моток» (Ме), [*моти́га*] «марнотратник» Ж, [*мо́то*] «міток» Ж, *мото́к* «що-небудь намотане», [*мо́ток*] «міток», [*моту́шка*] «витушка» Л, [*мотю́га*] «шахрай» Ме, [*мо́тюшка*] «витушка» ЛЧерк, [*мотя́га*] «інтриган, шахрай; марнотратник» Ж, *мота́льний, змо́тувальник, змо́тувач*, [*замотиля́ти*] «замахати», [*замо́тячки*] «пристрій для змотування мітків у клубки» ДАтл II, *намо́тка, намо́тувальник, намотувальний*. [*обма́танка*] «велика суконна хустка» Л, *обмо́тка, обмо́тник, обмо́тувальник, обмо́тувальний*, [*перемі́т*] «помилка при намотуванні ниток на снувалку», [*перемота*] «нитка, покладена при намотуванні пряжі на снувалку не на належний кілочок» Л, *перемо́тка, перемо́тувальник, перемо́тувальний, підмо́тка*, [*помота́йло*] «той, хто мотає», *промо́тувати* «мотати (спец.); марнотратити», *розмо́тка, розмо́тувач;* — р. *мота́ть*, бр *мата́ць*, п. вл. motać, ч. motati, слц motat', нл. motaś, болг. *мота́я*, м. *мота*, схв. *мо̀тати*, слн. motáti; — псл. motati «мотати, махати, намотувати», пов'язане чергуванням голосних з metati «метати, кидати; міряти»; — споріднене з лит. matóti «мотати», matãras «шпулька, прядка».— Фасмер II 663—664; Преобр. I 560—561; Горяев 216; Brückner 325, 345; Machek ESJČ 374—375; Holub—Kop. 230—231; Schuster-Šewc 956; Младенов 305; Skok II 410—413; Bezlaj ESSJ II 197; Трубачев Рем. терминол. 104—107; Bern. II 41; Mikl. EW 203; Trautmann 182; Fraenkel 414; Pokorny 732.— Див. ще **мета́ти.**— Пор. **ме́сти́.**

мотели́ця — див. **мітли́ця.**

моте́ль «готель для автотуристів»; — р. *моте́ль*, бр. *мацэ́ль*, п. ч. motel, болг. *моте́л*, м. *мотел*, схв. *мо̀тел, мо̀тел;* — запозичення з англійської мови; англ. motel «тс.» є складноскороченим словом, утвореним на базі словосполучення mot(orist's hot)el «тс.».— CIC² 562; Брагина ВКР VI 178; Крысин 160; Kopaliński 648; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 553.

моти́в «мелодія; ідея або тема твору мистецтва; привід», *мотива́ція, мотивува́ти, мотивво́аний, мотивува́льний;*— р. болг. *моти́в*, бр. *матыў*, п. motyw, ч. motiv, слц. слн motív, вл. motiw, м. *мотив*, схв. *мо̀тīв, мотѝва;* — запозичення з французької мови; фр. motif «мотив, причина; тема, сюжет» походить від слат. motīvus «рухливий», пов'язаного з лат. mōtus «рух», movēre «рухати», спорідненими з дінд. mívati «соває, рухає», гр. ἀμεύσασθαι «іти вперед».— CIC² 562; Фасмер II 664; Kopaliński 648—649; Brückner 342; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 553; Walde—Hofm. II 116.— Див. ще **емо́ція.**— Пор. **мото́р, моціо́н.**

моти́ка «сапа, кирка, кайло», [*моти́жник*] «плужок для розпушування землі» Л, [*моти́чи́вно*] «ручка сапи» О, [*моти́чина*] «тс.» О, [*моти́ця*] «милиця; коцюба» Ж, [*муте́чка*] «мотика» Корз, [*мути́чка*] «грабки біля коси» Мо, *моти́чний, моти́жити* «обробляти мотикою; сапати», [*мотика́тися*] «трудитися; мучитися» Ж, *моти́чити* «розпушувати; сапати»; — р. *мотыга, мотыка*, бр. *матыка*, др. *мотыка, мотыга*, п. ч. слц. вл. motyka, нл. motyja, болг. *моти́ка*, м. *мотика*, схв. *мо̀тика*, слн. motíka, стсл. **мотыка**; — псл. motyka, очевидно, похідне від кореня mot-(ati), як *voldyka «владика» від кореня *vold-; — споріднене з дінд. matyàm «дрючок», лат. mateola «інструмент, знаряддя для вбивання в землю», нар.-лат. mattiuca «мотика», двн. medela «плуг».— Фасмер II 665; Преобр. I 561; Brückner 345; Machek ESJČ 375; Holub—Kop. 231; Schuster-Šewc 957; Младенов 305; Skok II 460; Bezlaj ESSJ II 197; Мартынов Язык 72, Mikl. EW 203; Pokorny 700.— Пор. **мета́ти, мота́ти.**

моти́ли́ця — див. **моте́лица**[1].

[**мотилі́вка**] (назва особливого роду плахти); — неясне.

моти́ль, *мота́лька, мотиле́ць, мотиля, мотиляк, моти́льо́к, моті́ль* — див. **моте́лик.**

мотирба́с — див. **мосулбе́с.**

мо́тка — див. **мйти.**

мо́тлох «старі речі, непотрібні речі; шматки; те, що не має цінності; негідні люди, набрід», [*мотлош*] «тс.» Ж, *мотло́шити* «рвати, трощити; сильно бити (когось)» СУМ, Ж, [*мотоло́шити*] «тс.»

Ж; — р. [*мо́тлах*] «дрантя, лахміття, дрібні шматки», бр. [*мо́тлух*] «тс.», [*мо́тлох*] «дріб'язок», п. motłoch «набрід, чернь; (ст. бот.) мітлиця», ч. [motrcha] «плутанина, хаос»; — пслв. [motъlохъ, motъlахъ], утворене з тих самих основ, що й lохъmot-, укр. *лахмі́тя*, р. *лохмо́тье;* компонент mot- пов'язується з motati «мотати», metati «метати, кидати»; думка про запозичення в східнослов'янські мови з польської (Brückner 345; Richhardt 80; Mikl. EW 203) видається обгрунтованою; пов'язання з *мотля́ти* (Zubatý St. a čl. I 1, 282) сумнівне.— Див. ще **ла́хи, мета́ти, мота́ти.**— Пор. **лахмі́ття.**

мо́тля́ти, *мотля́тися* — див. **мота́ти.**

мото- (перша частина складних слів типу *мотоге́нки, моточастина́, моточо́вен* і т. д.); — р. болг. схв. *мото-*, бр. *мота-*, п. ч. слц. слн. moto-; — результат скорочення слів *мото́рний, моторизо́ваний* і *мотоцикле́тний*, похідних від *мото́р, мотоци́кл* (див.).

мотови́ло «прилад для намотування пряжі; частина жниварки», [*мотови́льник*] «міра довжини (тканння)» МСБГ, *мотови́льник* (спец.), [*мотови́льце*] «мотовило» О; — р. *мотови́ло*, бр. *матави́ла*, п. motowidło, ч. слц. motovidlo, вл. motydło, нл. motowidło, motejdło, полаб. motüvájdlò, болг. *мотови́ла*, схв. *мòтовило*, слн. motovílo; — пслв. motovidlo «прилад для змотування пряжі», складне слово утворене з основ дієслова motati «мотати» (або пов'язаного з ним іменника motъ) та іменника vidlo «вила» (можливо, сам цей іменник, похідний від дієслова viti «вити, навивати», первісно означав «мотовило»); тлумачення компонента -vidlo як суфіксального (Schuster-Šewc 956) непереконливе.— Трубачев Рем. терминол. 106; Machek ESJČ 375; Holub—Kop. 231; Skok II 412; Bezlaj ESSJ II 197.— Див. ще **ви́ла, мота́ти.**

[**мотови́льце**] «вид писанки», [*на мотúльця*] «вид орнаменту на крашанках» О, [*на мотилі*] «тс.» О; — пов'язане з *мотови́ло;* назва може бути зумовлена тим, що малюнок на писанці нагадує цей предмет (схожий на літеру Т); щодо редукованої форми [*мотúльця*] пор. р. [*моты́лка*] «мотовило».— Див. ще **мотови́ло.**

[**мотовиляк**] «метелик, Papilio» ВеНЗн, [*мотавíльник*] «тс.» тж; — ч. [motovidlo], слц. [motovidlo, motovilo, motovilko, motovilce] «тс.»; — результат контамінації слів [*мотúль*] «метелик», [*мотúлик, мотиляк*] «тс.» і *мотови́ло*; пояснюється також (Machek ESJČ 375; Vážný 189) подібністю польоту метелика до рухів мотовила.— Див. ще **мете́лик, мотови́ло.**

[**мотов'я́з**] «мотузка, канат» Ж, [*мотов'я́зє*] (зб.) «мотуззя» Ж, [*мотов'я́зник*] «той, хто виробляє вірьовки, канати» Ж, [*мотов'я́зок*] «шпагат» Ж, [*мотов'я́зити*] «заплутувати (нитки, прядиво)» Ж; — р. [*мотовязь*] «вірьовка, зав'язка», [*мутовя́з*] «товста нитка для зв'язування мотків ниток», [*мото́вязок*] «тс.; моток пряжі», п. [motowąz] «шнурок або товста нитка для перев'язування пасм пряжі на мотовилі»; — пслв. *motovęzъ «вірьовка», утворене з дієслівних основ motati «мотати» і vęzati «в'язати», пов'язане чергуванням голосних з moto(v)ǫzъ «мотузка».— Див. ще **в'яза́ти, мота́ти.**— Пор. **мо́туз.**

[**мото́лити**] «стискати; заплутувати» Ж, [*мотоло́шити*] «тс.» Ж; — п. [motłoszyć] «замотувати; душити»; — не зовсім ясне; очевидно, афективне утворення, пов'язане з *мота́ти* (див.).

[**мотоло́ка**] «епізоотія, падіж худоби» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. ст. matołka (matołek) «зло; страховисько; відьми».

мото́р «двигун; машина з двигуном», *моториза́ція, моторúст,* [*моторíвка*] «мочед» МСБГ, [*моторíна*] «солярка» МСБГ, *мото́рка* «моторний човен; [мотоцикл МСБГ]», *моторизува́ти, моторизо́ваний;* — р. болг. *мото́р*, бр. *мато́р*, п. ч. слц. вл. motor, м. *мотор*, схв. *мòтōр*, слн. motór; — запозичення з німецької мови; нім. Мото́r, як і англ. motor, фр. moteur, походить від лат. motor «той, що рухає», пов'язаного з movēre «рухати, рухатися».— CIC² 562; Фасмер—Трубачев II 664; Kopaliński 648; Holub—Lyer 322—323; РЧДБЕ 553; Dauzat 487; Klein 1008.— Див. ще **емо́ція.**— Пор. **мотúв, моціо́н.**

моторже́ник — див. **макорже́ник.**

мото́ри́ти «робити, діяти», [*моторува́ти*] «тс.», [*мотору́н*] «діяльна, жвава людина», [*моторя́ка*] «тс.», [*мотору́ха*] «тс.» (про жінку), *мото́рний* «спритний, жвавий; [вродливий Ж]», [*моторя́чий*] «спритний, жвавий»; — р. [*мо́то́рный*] «тс.; здібний, умілий; хоробрий, сильний; веселий, балакучий», [*мото́рить*] «багато говорити», бр. [*мато́рны*] «спритний, жвавий», п. [motorny] «спритний, меткий», ч. слц. nemotorný «незграбний»; — не зовсім ясне; зіставляється з *мота́ти*, *мета́ти*, лит. matarúoti «махати (бичем), вертіти (хвостом)».— Фасмер II 664; Machek ESJČ 375; Fraenkel 414.

моторо́лер «різновид мотоцикла»; — р. *моторо́ллер*, бр. *мотаро́лер*, болг. *моторо́лер;* — запозичення з німецької мови; нім. Mótorroller «тс.» утворено з іменників Motor «мотор» і Roller «самокат (іграшка)», пов'язаного з rollen «котити, котитися», яке походить від фр. rouler «тс.», що в кінцевому рахунку зводиться до лат. rota «колесо», спорідненого з двн. rad (нвн. Rad), лит. rãtas «тс.», rìsti, ritù «котити».— СІС² 562; Крысин 160—161; Kluge—Mitzka 606; Dauzat 640; Walde—Hofm. II 443—444.— Див. ще **мото́р.**— Пор. **роль.**

мо́торошний «який викликає почуття страху», [*мо́торочно*] «сумно, гірко» Бі, [*моторо́шно*] «страшно» Ж; — р. [*мо́торный*] «нестерпний, огидний, набридливий», *му́торный* «неприємний, тривожний», [*мо́тросно*] «сумно, нудно», [*мото́рить*] «нудити, мутити», [*муто́рить*] «тс.», бр. *мо́ташны* «нудотний»; — неясне; можливо, пов'язане з *мути́ти.*

мотоу́з — див. **мо́туз.**

мотоци́кл, *мотоцикле́т*, *мотоцикле́тка*, *мотоцикле́тник*, *мотоцикліст;* — р. *мотоци́кл*, бр. *матацы́кл*, п. ч. motocykl, слц. motocykel, болг. *мотоци́къл*, схв. *мотоци̏кл*, слн. motocíkel; — запозичення з французької мови; фр. motocycle (motocyclette) утворено (за зразком bicyclette «велосипед») з компонента moto-, пов'язаного з moteur «мотор», і основи іменника cycle «цикл, круг», що походить від лат. cyclus «цикл; коло».— СІС² 562; ССРЛЯ 6, 1302; Kopaliński 648; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 554; Dauzat 487.— Див. ще **мото́р, цикл.**

[**мотоша́ти**] «тягнути в різні боки; смикати» Ж, [*мотуша́ти*] «ворушити», [*мотуша́тися*] «метушитися», [*мутусе́тися*] «тс.» Корз, [*мутуша́ти*] «повертати, рухати туди й сюди», [*мутушува́ти*] «кидати туди й сюди» Ж; — р. [*мотоши́ться*] «рухатися, ворушитися», [*мутоши́ться*] «метушитися; працювати до повної втоми; ввижатися», [*мутуси́ться*] «миготіти; возитися», бр. *мітусі́цца* «миготіти; метушитися»; — псл. [motošiti] «ворушити», очевидно, пов'язане чергуванням голосних з metusiti «ворушити», metusiti sę «метушитися» і, далі, з motati «мотати».— Фасмер II 582.— Див. ще **метуши́тися.**

мотро́жити, *мотро́шити* — див. **метру́га.**

Мотро́на (жіноче ім'я), [*Матро́на*, *Мотру́на*, *Мо́тря*, *Мо́тя*], ст. *Мотроуна* (1428), *Матрωна* «учтивая невѣста, пани, господыня» (1627); — р. *Матрёна*, *Матро́на*, бр. болг. *Матро́на*, *Матру́на*, стсл. **Матрона**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Ματρώνη походить від лат. Mā́trōna, букв. «поважна заміжня жінка», пов'язаного з māter «мати», що відповідає псл. mati, укр. *ма́ти.*— Вл. імена 144; Беринда 222; Петровский 154; Илчев 326.— Див. ще **ма́ти**[1].

мотро́ши́ти «падати, порошити (про сніг)», СУМ, Ж; — р. [*мотроши́ть*, *мотроси́ть*] «тс.; мрячі́ти (про дощ)»; — очевидно, результат видозміни давнішого **моросити* (р. *мороси́ть*) «мрячити»; зближення з *мета́ти*, *мота́ти* (Фасмер II 664) малопереконливе.

мо́тто «афоризм або вислів, що вживається як епіграф»; — р. *мо́тто*, п. ч. слц. motto, болг. м. *мо́то*, схв. *мо̏то*, слн. móto «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. motto «вираз, девіз, мотто» походить від слат. motire «згадувати, пам'ятати», пов'язаного з лат. muttīre «тихо говорити», спорідненим з двн. mutilōn «бурмотіти», англ. mutter «тс.; тихо говорити», лит. mùtė «рот», лтс. mute «тс.».— СІС² 562; Kopaliński

648; Holub—Lyer 322; Holub—Kop. 231; РЧДБЕ 1982, 553; Kluge—Mitzka 489; Klein 1008, 1019—1020; Mestika 991; Walde—Hofm. II 139.

мо́туз, [*мотоу́з*] «канат; великий шнур; личинка вугра» Ж, [*мотоу́зи*] «плавці вугра» Ж, [*мотуза́рь*] «мотузник, той, що робить мотузки», *мотýззя* (зб.), *мотýзка, мотýзник, мотузо́к,* [*мотузя́нки*] «постоли з мотузки» О, [*мотуз я́р*] «мотузник» Ж, *мотýзний, мотузя́ний,* [*мотýзити*] «зв'язувати, скручувати; водити за ніс», *мотузува́ти* «зав'язувати, обв'язувати мотузком», [*розмотузува́ти*] «розв'язати»; — р. [*мото́у́з*] «товста нитка, вірьовка», [*мотузо́к*] «вірьовка, шнурок», бр. *мату́з* «зав'язка», п. motuz «канат, шнур, вірьовка», [motowąz, motouz] «тс.», ч. motouz «вірьовка», ст. motovúz, слц. motúz «тс.», схв. [*мàтузица*] «вірьовка у крупорушці», слн. motvóz «вірьовка»; — псл. *motovǫzъ «мотуз», утворене з основ дієслів motati «мотати» і vęzati «в'язати» (іменна основа vǫz-).— Фасмер II 664; Преобр. I 560; Brückner 345; Machek ESJČ 375; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 231; Skok II 413; Bezlaj ESSJ II 197; Трубачев Рем. терминол. 106; Mikl. EW 203.— Див. ще **в'яза́ти, мота́ти.**— Пор. **мотов'я́з.**

[**мотýзитися**] «вовтузитися» Ж, МСБГ, [*мутýзитися* Ме, *мовтýзитися* Умань] «тс.»; — р. [*мотýзить*] «мучити надмірною роботою», [*мотузи́ть*] «бити, шмагати», [*мутуси́ться*] «возитися; пустувати»;— результат контамінації дієслів [*мотоша́ти (мотуша́ти)*] «тягнути в різні боки» і *вовтýзитися* (див.).

[**мотузо́лок**] «мотузок» Ж, [*мотузо́лити*] «заплутувати» Ж; — очевидно, псл. motǫzъlъkъ, утворене з основ дієслова motati «мотати» та іменника ǫzlъ «вузол».— Див. ще **ву́зол, мота́ти.**

[**мотýшний**] «похмурий» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мóторошний* (пор. бр. *мóташны* «нудний, нудотний»).

мох (бот.) «спорова рослина без коріння і квітів; [мохове болото Ч; пух МСБГ; начоси овечої вовни; відходи прядива під час ткання О», [*міх*] «мох», [*мух*] «тс.» Ж, [*мохна́чка*] «багнувате поле О; миша Ж», [*мохня́к*] «мохове болото» Ч, [*моховець*] «лишайник, Lichen» Mak, [*моховúк*] «мохове болото; поляна, вкрита мохом» Ч, [*моховúна, мохóвник*] «тс.» Ч, *моховúння* (зб.) «мох», [*моховúчка*] «поляна, вкрита мохом» Ч, [*моховúще*] «мохове болото Ч; місце, де багато моху Ж», [*мошеричо́к*] «острівець на озері» Ч, [*мошкúй*] «мохове болото» Ч, [*мóшник, мошня́к, мошо́к*] «тс.» Ч, [*мошúна*] «поляна, вкрита мохом» Ч, [*мшади*] (бот.) «лишайники, Lichenes DC.» Mak, [*мшаник*] «приміщення для зимівлі вуликів з бджолами, утеплене мохом», *омша́ник,* [*имшеник* Ж] «тс.» [*мшедь*] «лишайник», [*імше́дь*] «тс.; мох», [*имшúнє*] «мох» Ж, [*омша́р*] «місце, зарослe мохом» Ж, [*омша́рина*] «тс.» Ж, *моха́стий* «порослий мохом», [*мохна́вий*] «мохнатий» Ж, *мохна́тий, моховáтий* «злегка покритий мохом» Ж, *моховúтий, мошúстий* «порослий мохом», [*імхóвий*] «моховий», *мохна́тіти* «обростати, покриватися мохом, [пухом]», [*мшúти*] «конопатити мохом», [*імшúти*] «тс.», [*мшúтися*] «густо рости подібно до моху, ставати мохнатим», *замшúти* «покритися мохом, замшитися», [*зімхóвий*] «пуховий» Ж, [*омоше́ний*] «покритий пухом» Ж, [*омохтíти*] «обрости мохом», [*омшúти*] «покрити мохом Ж; законопатити мохом дерев'яні стіни», [*обімшúти*] «обкласти мохом» Ж, [*пóмша*] «вид моху, Jungermannia» Нед, Mak; — р. *мох* (род. в. *мха* і *мóха*), бр. *мох,* др. *мъхъ,* п. ч. нл. mech, слц. mach, вл. moch, болг. *мъх,* м. *мов,* схв. *мâх, мàх,* слн. máh, стсл. *мъхъ*; — псл. mъxъ, mохъ (?); — споріднене з лит. mūsas (mùsos) «пліснява», двн. mos «мох, болото», лат. muscus «мох», сірл. mūr «мул»; ie. *mū-/meu- «вогкий; трухлявий; брудний».— Zubatý St. a čl. I 2, 318; Фасмер II 665—666; Преобр. I 562; Горяев 216—217; Brückner 327; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219; Schuster-Šewc 942; Младенов 312; Skok II 354; Bezlaj ESSJ II 160; Критенко Вступ 521; Mikl. EW 206; Trautmann 190; Fraenkel 473; Мельничук Этимология 1984, 140; Persson Beitr. 325; Pokorny 741—742.— Пор. **мúти, мул**[1].

мохе́р «гатунок шерстяних ниток», *могéр* «тс.», *мохéровий;* — р. *мохéр,* бр.

махе́р, п. moher, ч. слц. mohér, болг. *мо́хер*, схв. *мо̏хер*, слн. moher, mohair; — запозичення з англійської мови; англ. mohair < mocayere «тс.» походить від ар. mukháyyar «тонка тканина з козячої вовни» (букв. «вибір»), пов'язаного з дієсловом kháyyara «він вибрав».— СІС[2] 563; Добродомов РР 1972/2, 71—72; РЯШ 1967/2; Kopaliński 640; Brückner 347; Holub—Lyer 319; Holub—Kop. 229; РЧДБЕ 1982, 554; Klein 992.— Пор. **мо́ра**[3], **муа́р.**

мохля́к — див. **мокля́к.**

[**мо́хна**] (бот.) «перстач повзучий, Potentilla reptans L.» Ж, Mak; — р. [*мохна*], п. діал. ч. слц. mochna «тс.» (з укр.); — очевидно, фонетичний варіант форми [*мо́шна*] букв. «сумка, калитка, міхурець»; назва зумовлена тим, що плід перстача повзучого знаходиться в закритій чашечці; пов'язання з *мох* (Machek ESJČ 372; Jm. rostl. 102; Zubatý St. a čl. I 2, 318) недостатньо обгрунтоване, опушеність характерна лише для деяких видів перстача і невластива даному виду.— Федченко—Флеров 527.— Див. ще **мо́шна.**— Пор. **мохна́ч, моху́нка.**

[**мохна́лька**] (зоол.) «мокриця, стонога стінна, Oniscus murarius ВеНЗн, [*мухавка*] «тс.»; — похідне утворення від *мох*, [*мух*]; назва зумовлена тим, що мокриця живе у вологих місцях, покритих пліснявою, мохом.— Див. ще **мох.**

мохна́тка (бот.) «ожика, Lusula DC.; зміячка, Scorzonera L. Mak», [*мохна́ток*] «ожика»; — похідні утворення від *мохна́тий, мох;* назви зумовлені тим, що листя ожики волосисто-опушене, а ряд видів зміячки покриті пухом.— Шамота 99; Нейштадт 265—266, 434; БСЭ 30, 553.— Див. ще **мох.**

[**мохна́ч**] «багатій» Ж, [*мохна́тіти*] «багатіти»; — очевидно, похідне утворення від [*мо́хна*] «калитка, сумка», фонетичного варіанта форми [*мо́шна*] «тс.»; тлумачення як переносного (очевидно, як пов'язаного з *мохна́тий*) (Желех. I 455) непереконливе.— Див. ще **мо́шна.**— Пор. **мо́хна, моху́нка.**

[**мохна́чка**] (бот.) «вовнянка, Agaricus torminosus Ж (Agaricus necator Bull., Lactarius torminosus Sch. Mak)»;— пов'язане з *мохна́тий, мох;*— назва зумовлена, очевидно, тим, що краї шапки вовнянки мають бахромчатий вигляд.— БСЭ 8, 635; Зерова 213.— Див. ще **мох.**

мохова́тки (зоол.) «безхребетні морські тварини, Bryozoa або Polyzoa», *мохува́тки*, [*мохова́тці* Ж, *моховці* Ж] «тс.», [*мохови́ця*] «морські пера, Alcyonella reptans (Pennatularia)» Ж; — р. *мша́нки* «тс.», схв. *ма̏ховњāци* «морські безхребетні тварини»; — назви пов'язані з *мох*; зумовлені тим, що моховатки і подібні до них морські види мають форму гілчастих кущиків і в морських водоймищах створюють іноді густі зарості, які нагадують мох.— БСЭ 28, 331, 613—614.— Див. ще **мох.**

мохови́к (бот.) «гриб решітка, підрешітка, Boletus (Xerocomus) subtomentosus», [*мохнячо́к*] «тс.» МСБГ; — р. *мохови́к*, [*мохо́вни́к*] «тс.», бр. *махаві́к* «гриб на тонкій ніжці з жовто-бурою шапкою, росте в сирих місцях»; — похідне утворення від *мох*; назва зумовлена характером грунту (мохові болота), на яких ростуть деякі види відповідних грибів.— ТСБМ III 125.— Див. ще **мох.**

мохови́нка (бот.) «Sagina L.»; — р. *мша́нка* «тс.»; — похідне утворення від *мох;* назва зумовлена, очевидно, тим, що моховинка росте здебільшого по сирих лугах і на торф'янистих грунтах; вид моховинки мохоподібної (S. saginoides) виявляє зовнішню схожість з мохом.— БСЭ 28, 613.— Див. ще **мох.**

[**мохта́ль**] «міра ниток в десять і п'ять пасом», [*мохта́лик*] «пасмо, пасемце»; — очевидно, афективне утворення, пов'язане з *мота́ти* (див.).

моху́нка (бот.) «фізаліс, марунка, Physalis L.», [*міхунка, міхурка, міхурниця, мохнухи, мохурка, мошну́хи, мухурка*] «тс.» Mak; — р. *моху́нка*, бр. *маху́нка*, п. [miechunka], ст. moszonki, ч. mochyně, [měchunka] (з п.), слц. machovka, схв. [*мохуница*], слн. mošnjíček, [mošenki] «тс.»; — псл. moxunъka, měxurъka, пов'язані з mošъna (<*moxĭna) «мошна», měxurъ «міхур»; назви зумовлені тим, що плоди фізаліса знаходяться в здутих закритих міхурах.— Нейштадт 50; БСЭ 45, 6; Machek Jm. rostl.

205—206.— Див. ще **міхýр, мошнá.**— Пор. **мухóрка.**

моц, *моцáк*, *моцáр*, *моцувáтися* — див. **міць.**

моціóн «прогулянка»; — р. *моциóн*, бр. *мацыён* «тс.», п. mocja «тс.; зміна форм граматичного роду», вл. mocija, схв. *моција;* — запозичення з німецької мови; н. Motión «тс.» походить від лат. mōtio (mōtionem) «рух», пов'язаного з movēre «рухатися».— CIC[2] 563; Фасмер II 666; Kopaliński 638; Fremdwörterbuch 478.— Див. ще **емóція.**— Пор. **мотúв, мотóр.**

моцноздóба — див. **ноцноздóба.**

моцýля — див. **мозóля.**

[**моцюголов**] «великий дерев'яний гвіздок»;— неясне.

[**мóцькати**] «погано, невміло щось робити» Ва; — афективне утворення, можливо, результат контамінації слів [*мóнятися*] «возитися, копатися», *моцувáтися* «силкуватися» і [*вáцькати*] «невміло мазати».

мочá, *мочáлистий*, *мочáлити*, *мочáлка*, *мочáло*, *мочáльний*, *мочáльник*, *мочáнка*, *мóчар*, *мочáти*, *мочúло*, *мочúти*, *мочкúй* — див. **мóкнути.**

мочú, *моч* — див. **могтú.**

мóчка[1] «нижня частина вуха; тоненький відросток кореня»; — р. *мóчка* «тс.», бр. *мóчка* «нижня частина вуха»;— очевидно, псл. *mъčьka «отвір, прокол», пов'язане з mъknǫti «тягти, виривати, штовхати».— Булаховський Вибр. пр. III 418; Фасмер II 666; Преобр. I 563; Mikl. EW 206.— Див. ще **мúкати.**

мóчка[2]— див. **мáчка**[3].

[**мóша**] «бабуся; баба-повитуха Ж, МСБГ; прабаба; жінка або дівчина, яка тримала дитину під час обряду хрещення (не кума) МСБГ», [*мóшул*] «дідусь, рідний дід» Ж, МСБГ, [*мошулúйня*] «спадщина від діда» МСБГ, [*мушулúйня*] «тс.» тж, [*мóшити*] «чаклувати, ворожити Ж; бурчати; канючити О»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мош* (рум. moş) «дідусь» (означена форма *мóшул*, móşul), *моáшэ* (рум. moáşă) «бабуся; повитуха, акушерка; тітка» походять з дунайської латині, до якої ввійшли з дако-мізійських говорів (пор. алб. motshëm «старий»).— Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 136—137; Vrabie Romanoslavica 14, 162; СДЕЛМ 267; DLRM 517.— Пор. **мошíя.**

мошéнник «шахрай», [*мошéльник, мошóнник, мушéнник*] «тс.» Ж, *мошéнство, мошéнський;* — бр. *машэ́ннік*, болг. *мошéник;* — запозичення з російської мови; р. *мошéнник* «шахрай» пов'язується з *мошнá* «гаманець»; пор. вл. mošničkar «кишеньковий злодій».— Фасмер II 666; Преобр. I 564; РЧДБЕ 1982, 554.— Див. ще **мóшна.**

[**мóшитися**] «ритися; возитися; робити фокуси, чаклувати, ворожити; бурчати» Ж, [*мóшити*] «чухатися» О; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *моший* (рум. moşí) «порпатися, длубатися», можливо, пов'язане з *моший* (moşí) «надавати акушерську допомогу, бабувати», похідним від *моáшэ* (moáşă) «баба-повитуха, акушерка».— DLRM 517.— Пор. **мóша.**

[**мошíя**] «велике гірське пасовисько; молочна ферма Ж; панський маєток з великим наділом землі МСБГ», [*мушíя*] «майно»; — болг. *мошúя* «маєток (в Румунії); земельна власність»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мошúе* (рум. moşie) «маєток; вотчина; родовий маєток» є похідним від moş «дідусь».— Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 162; РЧДБЕ 1982, 554; DLRM 517.— Див. ще **мóша.**

мóшка (ент.) «дрібна двокрила комаха, схожа на мушку, Simulium Latreille; [комар, Culex L. Ж; бренівка, Bombylius L. Ж]», *мошкá* (зб.) «мошки», *мошвá*, *мошкарá* «тс.», [*мошкарнá*] «Simulium ornatum Mg.» Дейн; — р. бр. *мóшка*, п. mszyca «гедзь», ч. mšice «попелиця», вл. нл. [mšyca] «комар», нл. pšyca «комар; мошка», стсл. **мъшица** «комар; саранча»; — псл. mъšьka (mъšica) «мошка, комар», похідне від *mъxa «муха», пов'язаного чергуванням голосних з muxa (mušьka, mušica) «муха (мушка)».— Фасмер II 666; Преобр. I 564; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Schuster-Šewc 963—964.— Див. ще **мýха.**

[**мóшкатися**] «ворушитися, прокидатися (здебільшого про немовля) Ме, Сизько; возитися МСБГ»; — не зовсім

ясне; можливо, пов'язане з [*мо́шитися*] «ритися, возитися».

[**мошкоро́дити**] «чаклувати; робити фокуси» Ж, [*божкоро́діти*] «робити фокуси» Ж, [*мошкоро́дитися*] «возитися» МСБГ, [*машкоро́дитися*] «тс.» МСБГ; — очевидно, результат контамінації дієслів [*мо́шити*] «возитися» (давніше, мабуть, «бабувати, приймати роди») і *роди́ти;* могло виникнути із значенням «бабувати».— Див. ще **мо́шитися, роди́ти.**

[**мо́шна**] (анат.) «мошонка» Ж, [*мішна́*] «ремінний пояс з кільцями і гаманцем; прикраса» Ж, [*мошена́*] «гаманець, торба» Ж, [*мошена́*] «гаманець» МСБГ, [*мо́шня* Ж, *мошо́нка*] «тс.», [*мошо́нча*] «тс.» (зменш.) О, *мошонка* (анат.), [*мушна́*] «мошонка (анат.) Ж; гаманець Корз; капшук для тютюну Корз»; — р. *мошна́* «гаманець; торба», бр. *машна́* (заст.) «гаманець; шкіряний капшук», п. moszna «мошонка (анат.); (заст.) мішечок, торба», ч. mošna «торба», слц. заст. mošna «мошонка» (анат.), вл. mošeń «гаманець», нл. mošuna «тс.», схв. *мо̏шња* «капшук», *мо̏шње* (мн.) «мошонка» (анат.), слн. mȏšnja «гаманець; мошонка», стсл. **мошьна** «торба»; — псл. mošьna (<*mox-ĭna) «гаманець, торба»; — споріднене з лит. mãkas «гаманець», [mẽkeris] «тс.», makštìs (mãkštys) «піхви», лтс. maks «гаманець», далі, можливо, з двн. mago «шлунок», дангл. maga «тс.».— Фасмер II 667—668; Преобр. I 564; Brückner 345; Machek ESJČ 374; Holub—Kop. 230; Schuster-Šewc 955—956; Skok II 459—460; Bezlaj ESSJ II 196; Trautmann 166; Būga RR I 332; Fraenkel 399.— **Пор. міху́р, мо́хна, мохна́ч, моху́нка.**

[**мошна́ч**] (бот.) «очиток їдкий, Sedum acre L.»; — похідне утворення від [*мо́шна*] «мошонка» (анат.); назва зумовлена бульбоподібним виглядом потовщених коренів очитку; пор. іншу його назву [*шишкач*] за тією ж ознакою.— БСЭ 16, 535—536.— Див. ще **мо́шна.**

мошу́рка — див. **мішу́нка.**

мощ — див. **муст**[1].

мощи́р — див. **мущи́р.**

мо́щі «висохлі муміфіковані останки людини, які вважаються святими; [міць, сила Ж]»; — р. болг. *мо́щи*, бр. *мо́шчы*, др. *мощи*, *моща* (мн.), *мощь*, м. *моштиі*, схв. *мо̏шти;* — запозичене в давньоруську мову з старослов'янської; стсл. **моци** «тс.» пов'язане з **мощь** «міць, сила», **могж, моци** «могти» (мощам святих приписувалась чудодійна сила); як і гот. mahteis «сили; мощі», є калькою гр. δυνάμεις «сили; мощі».— Фасмер II 668; Преобр. I 564; Mikl. EW 199.— Див. ще **могти́.**— Пор. **не́мощі.**

мра, *мра́їти* — див. **мрі́ти.**

[**мра́зниця**] «грузьке багнисте місце в лісі»; — запозичення з словацької мови; слц. mraznica «зимове стійбище худоби (на полонинах); сіножать, де сіно зберігають до зими» пов'язане з mráz «мороз».— Див. ще **ме́рзнути, моро́з**[1].

[**мри́ґати**[1]] «моргати (очима); давати знак вусом Ж», [*мріґати*] «моргати» МСБГ. [*мрýґати*] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. [mrygać] чергуванням голосних пов'язане з mrugać «тс.», спорідненим з укр. *моргáти.*— Brückner 346; SW II 1061.— Див. ще **моргáти.**

мри́ґати[2] — див. **ремигáти.**

мрич — див. **мере́ч.**

мрі́ти «ледве виднітися; бовваніти; мерехтіти; світати; мріяти; [ставати темним, туманним; дрімати; роїтися Ж]», [*мра́їти*] «застеляти туманом, імлою» Ж, [*мрі́ти*] «затемнювати; мріяти» Ж, *мрі́тися* «ледве виднітися; ввижатися; мріятися», *мріяти* «віддаватися мріям; [ставати темним Ж]», [*мряватн*] «смеркатися» Пі, [*мра*] «примара» Ж, [*мре́во*] «марево, міраж; похмура погода Ж», [*мри́во*] «похмура погода» Ж, [*мрій*] «нічна примара; похмура людина» Ж, *мрійник, мрійництво, мрія,* [*мря́ва*] «марево; напівтемрява; гра сонця», [*мря́вица*] «настання темряви; чуткий сон» Ж, [*мрий*] «темний; похмурий» Ж, *мрійний, мрійли́вий,* [*мрійно*] «ледве видно», [*мро*] «темно» Ж; — р. [*мре́ять*] «мерехтіти, ледве просвічувати; неясно виднітися», бр. *мро́іць* «уявляти в думках, мріяти», *мро́я* «мрія»; — псл. mьrěti «мріти», пов'язане чергуванням голосних з mara «мара, привид».— Фасмер II 668; Mikl. EW 190.— Див. ще **мара́.**

[**мро́вок**] «мурашка; мурашник»; — запозичення з польської мови; п. mrówka «мурашка» відповідає укр. [*мура́вка*] «тс.».— Див. ще **мура́в**[2].

[**мрозу́ля**] «корова бурувата і трошки білява» ВеЗа; — запозичення з польської мови; п. [mrozula] відповідає укр. [*морозу́ля*] «тс.».— Див. ще **моро́з**[1].

[**мроїти**] «робити легкі хвилі» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. mrowić **się** «кишіти, роїтися».

[**мрок**] (у виразі [*мрок паде*] «падають сутінки») Ме; — запозичення з польської мови; п. mrok «присмерки, сутінки» відповідає укр. *мо́рок* (див.).

мру́гати] «ледь горіти» Мо; — запозичення з польської мови; п. mrugać (<*mъrg-) «моргати, мигати; мерехтіти; миготіти» відповідає укр. *морга́ти* (див.).

мру́жити «щулити» (очі), [*мру́жинки*] «жмурки» О; — бр. *мру́жыць* «жмурити», слц. mružit', mrúžit', mružkať «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. mrużyć «мружити» пов'язане з mrugać «моргати»; менш імовірний зв'язок з пєл. *mьžuriti, укр. *жму́рити*.— Див. ще **морга́ти**.— Пор. **жму́рити, мру́гати**.

[**мру́кати**] «муркотіти, воркотіти», [*мрукоті́ти, мрумру́кати*] «тс.» Ж, [*мрук*] «буркотун, буркотлива людина», [*мру́ка*] «воркіт», [*мрукли́вий*] «буркотливий; похмурий» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. mruk-nąć «буркнути; промуркотати», mruk «буркотун, мовчун» відповідає укр. *му́ркати*.— Див. ще **мур-мур**.

мря́ка «туман, імла; густий дрібний дощ», [*мра́ка*] «тс.; темрява, сутінки» Ж, [*мрак*] «тс.» Ж, [*мрєч*] «туман» ВеЗн, [*мря*] «мряка» Ж, *мря́ковина* «імла, туман», [*мряч*] «густий туман з дрібним дощем; темрява Ж», [*мрячня́*] «тс.» Ж, *мря́чка* «мряка», *мря́кова́тий* «з мрякою», [*мрякува́тий*] «темний» Ж, *мря́чний* «з мрякою», [*мирячи́ти*] «мрячити», [*мракоті́ти*] «затуманюватися» Ж, [*мра́чити*] «тс.» Ж, *мрячи́ти* «мжичити; [мріти, бовваніти]»; — р. [*мрачи́ть*] «здаватися, ввижатися», бр. [*мра́ка*] «негода», [*мра́чыць*] «мрячити»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *мрі́ти* «ледь виднітися»; в окремих випадках міг мати місце вплив з боку ч. слц. mrak «хмара», співвідносного з укр. *мо́рок*.— Див. ще **мрі́ти**.— Пор. **мо́рок**.

Мстисла́в (чоловіче ім'я), *Мстисла́ва* (жіноче ім'я), *Слава*, ст. *Мстиславовичь* (1444); — р. *Мстисла́в, Мстисла́ва*, бр. *Мсціслáў, Мсціслáва*, др. *Мьстиславъ*, п. Mścisław, ч. Mstislav; — пєл. Mьstislavъ, утворене з основ слів **mьstiti** «мстити» і slava «слава»; дослівно перекладається «мстити за славу» (Фасмер II 668) або «славний месник» (Успенский 621).— Вл. імена 71; Brückner 347.— Див. ще **мсти́ти, сла́ва**.

мсти́ти, *ме́сник*, [*месть*] «помста» Ж, *мста* «тс.», [*мстець*] «месник» Ж, [*мсти́тель*] «тс.» Ж, [*ме́стний*] «мстивий», *ме́сницький, мсти́вий*, [*мсти́тельний*] Ж, *відомща́ти, помща́тися*, [*пімста*] Ж, [*пімсти́тель*] Ж, *по́мста*, [*помсти́тель, по́мстник*], *помсти́вий*, [*помстли́во*] Нед; — р. *мстить, месть*, бр. *по́мсціць*, др. *мьстити, мьсть*, п. mścić, ч. mstíti, msta, слц. pomsta, **нл.** msta, pomsta, pomścić, болг. *мъ́стя, мъст*, стсл. **мьстити, мьсть**; — пєл. mьstiti «мстити», *mьstь <*mьt-tī-, пов'язані чергуванням голосних з mitǫsь «попереміннo, взаємно»; — споріднене з лтс. mit(u)s «зміна», mite «тс.», дінд. mḗthati «чергується», лат. mūtuus «взаємний», mūtā́re «змінювати»; ie. *meit(h)- «змінювати».— Фасмер II 608; Преобр. I 531; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234, Schuster-Šewc 963; Младенов 311—312; Pokorny 715; Мельничук Этимология 1984, 140.— Пор. **мзда, ми́ту́сь, мута́ція**.

му (вигук для відтворення ревіння великої рогатої худоби), *му́кати* «ревіти», [*му́ма*] (дит.) «корова» МСБГ, Корз; — р. *мыча́ть*, бр. *му, му́каць*, ч. mukati, mukat, mučeti, слц. múkať, mučať, вл. mučeć, болг. *му́кам*, м. *му, мука*, схв. *му̏, му́кати*, слн. múkati; — пєл. mu, mukati, нове звуконаслідувальне утворення, паралельне давнішому my (<*mū, пор. р. *мычать*); — споріднене з лит. mūkti «мукати», свн. mugen, нвн. muhen, лат. mūgīre «тс.», гр. μύζω «стогну, мукаю»; ie. *mū̆ (зву-

конаслідування).— Фасмер III 27; Преобр. I 576; Machek ESJČ 382; Holub—Kop. 235; Bezlaj ESSJ II 205; Trautmann 188; Būga RR I 370; Kořínek 210; Pokorny 751—752.

муа́р «шовкова тканина з мінливим кольором», *муарува́ти* «надавати тканині мінливого кольору»; — р. бр. *муа́р*, п. moга, ч. слц. слн. moaré, болг. *моаре́* «те.»; — запозичення з французької мови; фр. moire «муар» походить від англ. mohair «мохер», яке зводиться до ар. mukháyyar «відбірний, кращий; тонка тканина з козячої вовни».— CIC² 563; Kopaliński 645; Holub—Lyer 318; Dauzat 481; Klein 992.— Див. ще **мохе́р**.— Пор. **мо́ра**², **мухоя́р**.

[**му́га**] «бик, бугай» ВеНЗн; — результат контамінації слів [*бу́ґа*] «те.» і *му (му́кати)* (див.).

муги́кати «співати під ніс, муркотати», *мигі́кати* «те.», [*промигі́чити*] Нед; — звуконаслідувальне утворення.

муги́р «неотеса, груба, проста людина, [селюк Ж; відлюдник Мо]», [*могі́ра*] «здоровило» О;— очевидно, зворотне утворення від *мужи́к* (знев.) «груба людина, селюк».— Див. ще **муж.**

мудзу́ля — див. **мозо́ля.**

мудикува́ти — див. **медита́ція.**

[**муді́й**] «китиця соломи, якою пошивають роги хати» О; — очевидно, пов'язане з [*му́ті*] «зовнішні кути хати» (див.).

[**му́до**] «ядро (у чоловіка, самця)», [*мудь*] «те.; неотеса, груба людина; дурень; телепень», [*муда́к*] «волоцюга; дурень» МСБГ, [*муди́ло*] «тупоголовий» МСБГ, [*мудо́ха*] «лобкова воша, Pediculus pubis» Ж, [*му́дька*] «дуля» Ж, [*му́дьо*] «дурень МСБГ; мерзотник О», [*мудьова́тий*] Ж, [*приму́дькатися*] «злягтися (з чоловіком)» ВеЗн; — р. *мудо́* «мошонка», бр. [*мудзя́ўка*] «квола людина», п. mądy «ядра», mudło «неотеса» (з укр.?), [mud'] «те.», ч moudi «ядра», слц. mudie, вл. нл. mud, mudźe, полаб. mǫda, болг. *мъдо́* «ядро», схв. *му́до*, мн. *му́да*, слн. módo, псл. *мъждо*;— псл. mǫdo «те.»; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з лат. mentula «чоловічий орган», гр. μήδεα, μέδεα «те.» (мн.); сумнівне пов'язання з лат. mendāx «брехливий, фальшивий» (Holub—Kop. 231), з дінд. mand- «радіти», двн. mendī «радість» (Matzenauer LF 11, 173).— Фасмер II 669—670; Горяев 217; Machek ESJČ 376; Schuster-Šewc 965; Младенов 201; Skok II 476; Bezlaj ESSJ II 191.— Пор. **мудь**[1].

[**мудо́хатиси(=ся)**] «возитися, топатися» МСБГ, [*мудо́ситиси(=ся)* тж, *мото́хатись* ЛексПол] «те.»; — р. розм. *мудо́хаться* «те.», др. *мудити* «баритися», *мудьныи* «повільний», п. mudzić (заст.) «тягти, зволікати, марудитися», komudny «похмурий», komudzić «хмуритися», żmudny «копіткий, забарний», вл. komudźić «зволікати», komuda «зволікання», komoda, skom(u)da «те.»;— псл. muditi, mǫditi, можливо, пов'язане з mǫdry «мудрий» (тоді первісне значення слова — «бути розважним, не поспішати»); — зіставляється з лит. maũsti (maudžiù) «нити; жадати».— Brückner 327, 347—348; Schuster-Šewc 604—605.— Див. ще **му́дрий.**

му́дрий «розумний; досвідчений; дуже добрий, смачний; [зарозумілий, пихатий МСБГ, самовпевнений О]», [*муде́рний*] «вправний; майстерний» Ж, [*муде́рський*] «те.» Ж, *мудро́ваний*, *мудрува́тий* «важкий, складний для розуміння», [*мудря́чий*] «мудро мислячий; розумний; мудруючий» Ж, [*муде́рія*] «гонор, пиха» МСБГ, *мудраге́ль*, *мудра́к*, *мудра́ція* (ірон.) «мудрість, метикуватість, [мистецтво]», *му́дре́ць* СУМ, Ж, [*мудри́во*] «мистецтво; винахідливість» Ж, [*мудрига́лик*] «хитрун» МСБГ, [*му́дрик*] «розумна людина; мудрагель О», [*мудрівни́к*] «розумник; хитрий; допитливий Ж; жартівник МСБГ», *мудрій* «мудрець», *му́дрість*, [*му́дрішки*] «вигадки; вигадливо зроблені речі» Г, Ж, [*брáти на му́дрішки*] «кепкувати» МСБГ, [*мудро́*] «мистецтво, винахідливість» Ж, [*мудро́та*] «мудрі хитрі речі; фокуси, трюки Ж», *му́дрощі*, [*мудру́ля*] «розумна жінка» Ж, [*мудря́ха*] (вид плахти), [*мудра́чити*] «мудрувати» Ж, [*мудри́ти*] «те.», *мудрі́ти* «ставати мудрим», *мудрува́ти* «роздумувати, хитрувати; [філософствувати Ж; обманювати (для жарту) МСБГ]», [*мудря́чити*] «мудрувати» Ж, [*ви́мудрішки*] «завитки; викрутаси; при-

краєи» Ж, [*ви́мудрувати*] «одержати за допомогою хитрості; хибно витлумачити», [*ви́мудруватися*] «позбавитися лиха за допомогою хитрості; виплутатися», [*зму́дра*] «мудро, розумно», [*змудрува́ти*] «перехитрити, обманути», *заму́дрий* «який вважає себе розумнішим, ніж є насправді», *немудренний* КІМ, *нему́дрий* «простий, нехитрий», *немудря́чий*, *немудря́щий* «тс.», [*недомудр*] КІМ, *прему́дрий;* — р. *му́дрый*, бр. *му́дры*, др. *мудръ*, п. mądry, ч. moudrý, слц. múdry, вл. нл. mudry, болг. *мъ́дър*, м. *мудар*, схв. *му́дар*, *му̑дри*, слн. móder, стсл. мѫдръ; — пєл. mǫdrъ, пов'язане чергуванням голосних з mьněti «думати»; — споріднене з лит. mandrùs «бадьорий; гордий», лтс. muôdrs «бадьорий», двн. muntar «жвавий, бадьорий», дінд. mēdhā «мудрість, розум, думка», гр. μανθάνω «дізнаюсь, розумію»; іє. *men- «мислити».— Фасмер II 670; Преобр. I 565; Горяев 217; Brückner 326—327; Machek ESJČ 376; Holub—Kop. 231; Schuster-Šewc 965—966; Младенов 313; Skok II 474—475; Bezlaj ESSJ II 191; Стоянов 66; Trautmann 168; Pokorny 730.— Пор. **мни́ти.**

[**мудри́на**] (бот.) «модрина, Larix europaea (Pinus larix) L.», [*мудрене́ць*, *му́дрень* Ж, *му́дрик* Ж, *му́дрінь* ВеНЗн] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої назви *модри́на*, зближеної з фонетично подібною основою *му́дрий*.— Див. ще **модри́на.**

[**мудя́**] «блискавка» О, [*мужґірі*] (мн.) «блискавка без грому» О; — неясне; очевидно, пов'язане з [*мовня́*] «блискавка» (див.).

[**мудь**[1]] (бот.) «бруслина європейська, Evonymus europaea L.» Ж, [*муда*] «бруслина бородавчаста, Evonymus verrucosa Scop.» Mak, [*муді*] «тс.» Mak, [*муди́на́*] «тс. ВеУг, Mak; бруслина європейська Ж; калина, гордовина, Viburnum lantana L. Ж», [*му́дики*] «будра, розхідник, Glechoma hederacea L.», [*мудни́к болотяний*] «білозір болотний, Parnassia palustris» Г, Ж, [*мудя́тник*] «зозулинець чоловічий, Orchis maskula L.» Ж; — ч. [mút'] «бруслина», ст. popové mudie «тс.», mudátka «зозулинець», слц. kňazov múd «бруслина», слн. popova moda «тс.»; — назви, пов'язані з [*му́до*] «ядро (у чоловіка, самця)»; зумовлені особливостями форми плодів (бруслини, гордовини) або кореня (зозулинця); пор. [*попові яйця*] «зозулинець» Mak (рослина має бульби яйцеподібної форми), [*му́дя попова*] «бруслина» Ж, [*му́дє попове*] «тс.» Ж.— Machek Jm. rostl. 299.— Див. ще **му́до.**— Пор. **нуда.**

мудь[2], *му́дьо*, *мудьова́тий* — див. **му́до.**

муж, *мужва́* «мужики», *мужи́к*, *мужи́цтво*, *мужича́* «дитя мужика», *мужичня́*, *мужла́й* «грубий мужик», [*мужла́н*] «здорова, міцна людина, богатир» Бі, *му́жність*, [*мужство*] Бі, [*мужча́н*] «мужчина» Ж, *мужчи́на́* СУМ, Ж, [*му́зкість*] «мужність» Ж, [*му́зство*] «хоробрість, відвага» Бі, [*мущени́н*] «чоловік», [*міщина́*] «тс.» Ж, [*му́жеський*] Ж, О, [*му́жесливий*] «мужній» Ж, *мужикува́тий*, *мужи́чий*, *му́жній*, [*му́жня*] (жінка) «заміжня», [*мужчи́нський* Ж, *міжчи́нський* Ж], *мужа́ти* «мужніти», *мужа́тися* «бадьоритися», [*мужикува́ти*] «бути селянином», [*мужи́чити*] «розмовляти мужичою мовою», [*мужі́ти*] «мужніти» Ж, *мужні́ти*, [*мужува́тися*] «мужатися» Ж, *замі́жжя*, *замі́жня́* «яка перебуває в шлюбі; одружена», *за́між*, *за́міжжю*, [*обмужи́читися*] «зробитися селянином» Ж; — р. бр. *муж*, др. *мужь*, п. mąż, ч. слц. вл. нл. muž, болг. *мъж*, м. *маж*, схв. *му̑ж*, слн. móž, стсл. мѫжь; — пєл. mǫžь (<*mon-gi̯o-); — споріднене з дінд. mánuḥ «людина; чоловік; людство», гот. manna «чоловік», двн. man «тс.»; іє. *manu-s або *monu-s, можливо, пов'язане з *men- «мислити».— Фасмер II 670—671; Преобр. I 566; Brückner 327; Machek ESJČ 384; Holub—Kop. 236; Schuster-Šewc 972; Младенов 313; Skok II 492—493; Bezlaj ESSJ II 198—199; Гамкрелидзе—Иванов 759; Мартынов Язык 56; Белар. лінгв. 15, 72; Pokorny 700.— Пор. **мни́ти, му́дрий.**

му́за «богиня мистецтва і наук у грецькій міфології; творче натхнення»;— р. бр. болг. м. схв. *му́за*, п. muza, ч. múza, musa, слц. слн. múza; — запозичено, мабуть, через посередництво латинської мови (лат. Mūsa «тс.») з грець-

кої; гр. μοῦσα «муза, одна з дев'яти богинь-покровительок мистецтва і науки» задовільного етимологічного пояснення не має.— CIC² 563; Kopaliński 653; Klein 1017; Frisk II 260—261.— Пор. **моза́їка, музе́й, му́зика.**

Му́за (жіноче ім'я); — р. бр. *Му́за;* — пов'язане з *му́за* «богиня мистецтва; натхненниця».— Вл. імена 145; Спр. личн. имен 512.— Див. ще **му́за.**

музе́й; — р. бр. болг. *музе́й*, п. muzeum, ч. museum, muzeum, слц. múzeum, вл. нл. muzej, м. *музеј*, схв. *му̀зе̄ј*, слн. muzéj; — запозичено з німецької або французької мови; нім. Muzéum, фр. musée походять від лат. mūsēum «парнас, академія», джерелом якого є гр. μουσεῖον «храм муз», похідне від μοῦσα «муза».— CIC² 563; Сендровиц РЯШ 1973/4, 86; Фасмер III 5; Преобр. I 566; Горяев 217; Kopaliński 653; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 235; Walde—Hofm. II 134; Frisk II 260.— Див. ще **му́за.**

му́зи́ка[1] «музичне мистецтво; музикант», [*му́зик*] «музикант» Ж, *музика́нт, музи́ки* «забава з музикою», [*музи́цтво*] «гра на музичному інструменті», [*музи́чка*] «поганий музикант; жук-скрипун», *музика́льний, музи́чний, музикува́ти, музи́чити;* — р. *му́зыка*, бр. *музы́ка*, др. *мусикия*, п. нл. muzyka, ч. musika, muzika, слц. muzika, болг. м. *му́зика*, схв. *му̀зика*, слн. múzika, стсл. **моусикиꙗ**; — через посередництво російської (з наголосом *му́зика*) та польської (з наголосом *музи́ка*) і, далі, очевидно, німецької (нім. Músik) мов запозичено з латинської; лат. mūsica «музика» походить від гр. μουσική «тс.», пов'язаного з μοῦσα «муза»; у давньоруську літературну мову було запозичено через старослов'янську з грецької. — CIC² 563; Акуленко 135; Маргарян ЭИРЯ VI 93; Сендровиц РЯШ 1974/3, 96; Фасмер III 6; Преобр. I 666; Горяев 218; Brückner 349—350; Kopaliński 653; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 236; Schuster-Šewc 971—972.— Див. ще **му́за.**

[**музи́ка**[2]] (ент.) «майка звичайна, Meloë proscarabaeus» Дейн, [*музи́чка*] «скрипун, Dorcadion; короїд непарний, Anisandrus dispar» Дейн; — назви, пов'язані з *музи́ка* «музикант»; зумовлені тим, що ці жуки видають високі мелодійні звуки.— Див. ще **му́зи́ка**[1].

музувір — див. **бузувір.**

му́зьки — див. **му́шка.**

мука́[1] «борошно», [*мукиця*] «тс.» Ж, [*му́чанка*] «вид страви; сорт сипких груш Г; соус з борошна О», [*мучар*] «виробник муки; продавець муки» Ж, [*мучи́на*] «крохмаль» Ж, [*мучи́ця*] «мука» Ж, [*му́чка*] «борошно з домішками для посипання випічки» О, [*мучни́к*] «жолобок, по якому йде мука з-під жорна; шухляда, в яку падає мука з-під каменя», [*мучни́ця*] «отвір для муки під жорном», [*мучня́к*] (ент.) «Asopia farinalis» Ж, [*мучи́стий*] Ж, *мучни́й, мучни́стий*, [*муцінéй*] «борошняний» Корз, [*мучи́нити*] «посипати мукою» Ж; — р. бр. *мука́*, др. *мука*, п. mąka, ч. mouka, слц. múka, вл. нл. muka, полаб. mõka, болг. [*мъ̀чник*] «мучний ящик», схв. [*му́ка*], слн. móka, стсл. **мжка**; — псл. mǫka «мука», пов'язане чергуванням голосних з mękъkъ «м'який»; — споріднене з лит. mìnkyti «м'яти, місити (тісто)», двн. mengen «мішати», гр. μάσσω «мну, перемішую»; ie. *menk- «м'яти».— Фасмер III 6; Преобр. I 566; Горяев 218; Brückner 327; Machek ESJČ 376; Holub—Kop. 231; Schuster-Šewc 967; Младенов 314; Skok II 401; Bezlaj ESSJ II 192; Мартынов Язык 78—79; Bern. II 42—43; Mikl. EW 201; Trautmann 184—185; Pokorny 731.— Пор. **му́ка**[2], **м'яки́й.**

му́ка[2] «страждання», *му́ченик, му́чеництво*, [*му́чень*] «мученик» Ж, [*мучи́лище*] «застінок» Ж, [*му́чилник*] «мучитель» Корз, *мучи́тель*, [*мучи́тельство*] Ж, *му́чéний* «втомлений, зморений», [*му́ченичний*] «болісний, тяжкий» Ж, [*мучи́тельний*] «тс.» Ж, [*му́чíний*] «тяжко зароблений» МСБГ, [*му́чно*] «тяжко» О, *му́чити, му́читися;* — р. бр. *му́ка*, др. *мука*, п. męka, ч. слц. muka, вл. mučić «мучити», нл. mucyś «тс.», болг. *мъ̀ка*, м. *мака*, схв. *му̀ка*, слн. múka, стсл. **мжка**; — псл. *mǫka «мука», очевидно, пов'язане з mǫka «борошно»; — споріднене з лит. mánkyti «м'яти».— Фасмер III 7; Преобр. I 566; Горяев 218;

Brückner 328; Machek ESJČ 382; Schuster-Šewc 964; Skok II 401; Bezlaj ESSJ II 205; Bern. II 42—43; Mikl. EW 201; Meillet Études 254; Trautmann 184—185.— Пор. **мука́**[1].

[мукда́рите] «заставляти, змушувати; (безос.) боліти, нудити» Корз; — неясне; можливо, пов'язане з [*мука́рить*] «мучити», похідним від *му́ка*.

мул[1] «намул, глей; [сміття Ж]», [*мула́*] «наноси після весняної повені» Ч, [*муль*] «тс.» Ч, [*мулави́на*] «мулистий грунт» Ж, [*мула́к*] (іхт.) «кефаль, лобан, Mugil cephalus L.» Ж, [*мулина́*] «вода в низьких місцях після повені» Ч, [*мулови́к*] (іхт.) «срібний карась, Carassius gibelio Block» Дейн, [*мула́вий*] «мулистий» Ж, *му́ли́стий*, *мулки́й*, *мулкува́тий*, *мулува́тий*, [*мульникува́тий*] «мулкий», [*му́лити*] «заносити мулом; заносити снігом або піском Корз», [*му́литися*], [*ви́мул*] «вимоїна» Ж, [*ви́мулити*] «розмити» Ж, [*змуль*] «мул; змита земля» Ж, [*змули́ти*] «змити; занести мулом» Ж, [*за́мулок*] «місце, покрите мулом» Ж, [*замули́ти*] «занести мулом» Ж, [*на́міл*] «мул» Ж, Ник, *наму́л*, [*наму́ла* Ж, Ник] «тс.», [*намули́зна*] «намите родовище» Ж, [*намули́на*] «тирса (від пиляння дерева)» ВеБ, [*намуло́вище*] «луг, покритий мулом» Ж, [*намуля́нка*] «водорість» Ж, [*намулянки́*] «зовсім малі рибки» ВеУг, *наму́ли́стий*, *наму́лити* «нанести водою», [*памула*] «мул», [*памулка*, *памулок*] «тс.» ВеЛ, [*перему́лина*] «калюжа, болото» Нед, *приму́лина* «нанесений водою мул», [*примулити*] «покрити мулом», [*промули́ти*] «вимити (дощем)» Нед; — р. [*мул*] «мул», [*муль*] «мутна, брудна вода», бр. [*мул*] «мул», п. muł «тс.», ч. [mul] «тс.; дощова вода», слц. múl' «мул», нл. [mul], схв. *му̑љ*, слн. múlj «тс.»; — псл. mulъ (<*moul-), mulь; — очевидно, споріднене з лит. máuras «мул», mùras «тс.; промокла земля», вірм. mōr «бруд; болото», гр. μύρομαι «точу (рідину), плачу»; іє. *meu- «вогкий; гнилий; брудна рідина»; зв'язок з лит mauliótis «забруднитися», mùlti «ставати брудним», mul̃vė «мул» (Фасмер III 7; Преобр. I 567; Būga RR I 465—466; Bezlaj ESSJ II 206) менш імовірний.— Machek ESJČ 383; Schuster-Šewc 967; Skok II 480—481; Fraenkel 418; Мельничук Этимология 1984, 141; Pokorny 741.— Пор. **ми́ти.**

мул[2] «гібрид коня і осла», [*му́ла*] «тс.» МСБГ, [*мули́ця*] «ослиця» Ж; — р. бр. *мул*, п. muł, ч. слц. вл. нл. mul, болг. м. *му́ле*, схв. *му̏ла*, слн. múla; — запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво західнослов'янських та германських мов (свн. mūl, mûle); лат. mūlus «тс.» вважається спорідненим з гр. μυχλός «некастрований осел», алб. mušk «мул».— Фасмер III 7—8; Преобр. I 567—568; Hüttl-Worth 17; Brückner 348; Machek ESJČ 382; Schuster-Šewc 967; Bezlaj ESSJ II 206; Walde—Hofm. II 125—126; Kluge—Mitzka 467.

мула́т «нащадок шлюбу білої людини і негра»; — р. бр. болг. *мула́т*, п. ч. слц. вл. mulat, схв. *му́лат*, *му̏лат*, слн. mulát; — запозичення з іспанської або португальської мови; ісп. порт. mulato «мулат; смуглявий» виводиться від ар. muwállad «нащадок від арабського батька та іноплеменної матері», пов'язаного з дієсловом walada «він народжений», waladat «вона народила (дитину)», спорідненим з гебр. yālādh «народити», арам. v^{e}līdh, аккад. walādh «тс.»; пов'язується також (Meyer-Lübke REW 473) з ісп. mulo «мул; позашлюбна дитина».— СІС[2] 563; Фасмер III 8; Kopaliński 649—650; Holub—Lyer 325; Holub—Kop. 235; Klein 1012; Kluge—Mitzka 491.

[мулатова́ти] «забавлятися, гуляти» ЕЗб 25, ст. *молотовати* «тс.» (XVII ст.); —слц. mulatovat' «гуляти, пиячити»; — запозичення з угорської мови; уг. mulat «розважати, веселити» (первісно «провести час») є похідним від дієслова mūl(ik) «минати» фінно-угорського походження.— Лизанец 611; MNTESz II 973—974; Bárczi 210.

му́литися «виявляти нерішучість, вагатися; [м'ятися, переминатися]», *му́лятися*, [*ми́литися* Умань] «тс.»; — р. [*му́литься*] «вагатися, проявляти нерішучість; мучитися, битися (над чимсь)»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*мо́нятися*] «повільно і не-

вміло щось робити» або з *му́ляти* «давити, тиснути» (пор.).

[**му́лич**] (зоол.) «черепашки, молюски, Mytilus L.» Ж; — п. [muliszka, muleszka] «шкарлупа черепашок, винесена хвилями на берег моря»; — очевидно, пов'язане з *мул*, *наму́л*.— Див. ще **мул**[1].— Пор. **му́лькá**.

мулінé «кручені нитки для вишивання»; — р. болг. *мулинé*, бр. *мулінэ́*, ч. слц. слн. muliné, схв. *мули̏нē*; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. moulinet «кручений шовк; пряжа різних кольорів, скручена з ниток» утворене від mouliner «сукати шовк», що є похідним від moulin «млин», джерелом якого є нар.-лат. molīnum, пов'язане з molo «мелю».— СІС[2] 563; РЧДБЕ 473; Dauzat 488.— Див. ще **млин, молóти**.

муля́ж «зліпок із гіпсу, воску, який відтворює розмір і форму предмета», *муляжи́ст;* — р. бр. *муля́ж*, ч. слц. muláž, болг. *мулáж*, схв. *мулажа;* — запозичення з французької мови; фр. moulage «відливання, формування» пов'язане з moule «ливарна форма», що походить від лат. modulus «міра», modus «тс.».— СІС[2] 563; ССРЛЯ 6, 1362; Holub—Lyer 325; РЧДБЕ 473; Dauzat 488.— Див. ще **мóда, мóдуль**.— Пор. **модéль**.

муля́нка (бот.) «Limosella aquatica L.»; — похідне утворення від *мул* «намул», калька наукової латинської назви limosella, утвореної від līmōsus «мулистий, болотистий».— Див. ще **мул**[1].

му́ля́р[1] «каменяр, майстер мурування», [*му́лір*] «тс.», [*муля́рка*] «жінка-каменяр; мулярська робота; (ент.) бджола-каменяр, Anthophora parietina» Ж, [*муля́рство*] «ремесло муляра», [*мулярчу́к*] «учень муляра»; — бр. *му́ляр*, ст. *мураль*, *мураръ* (1494, 1514); — запозичення з польської мови; п. mularz, як і ч. [mulař], вл. muler «тс.», виникло внаслідок дисиміляції з давнішого murarz «тс.», що походить від свн. mūrære «тс.», пов'язаного з mūre «стіна, мур», яке зводиться до лат. mūrus «тс.».— Шелудько 40; Richhardt 80; Brückner 348; Schuster-Šewc 967—968; Kluge—Mitzka 466—467.— Див. ще **мур**.

[**муля́р**[2]] «маляр», [*муля́рник*] «тс.», [*мулювáти*] «малювати»; — результат видозміни звукових форм *мáля́р*, *малювáти*, очевидно, зближених з *му́ляр* «каменяр».— Див. ще **малювáти, мáля́р**.

му́ляти «терти, тиснути (про взуття, одяг); мучити, турбувати, [кліпати (очима)]», *му́лити* «тс.», *мульки́й* «який муляє», [*уму́литися*] «втертися, врізатися»; — р. [*му́лить*] «муляти; заважати, турбувати (про порошинку в оці)», бр. *му́ляць* «муляти», схв. *му̏љати* «давити, м'яти (виноград); кліпати (очима)», *му̏љати* «тс.», можливо, також слн. múliti «зривати; терти»; — неясне; пов'язувалося з двн. muljan (mullen) «розтирати, дробити», свн. müllen «тс.», нвн. Müll «сміття» (Matzenauer 258; Uhlenbeck AfSlPh 15, 489); зіставлялося з слн. múl(ast) «безрогий; безбородий» (Petersson BSl. Wortst. 58), з лит. mulvyti «мучити, давити» (Mikl EW 204; Kiparsky GLG 49).— Фасмер III 8; Преобр I 567; Горяев 218; Откупщиков Этимология 1984, 191.

[**му́лькá**] «дрібна рибка Г; молодий приплід риб Ж; (іхт.) гольян, Phoxinus rivularis Ж», [*мулі́вка*, *му́лявиця*, *муля́вка*] «тс.» Ж, [*мульгá*] «дрібна риба» Дейн, [*муль*, *мôль*, *молюгá*, *молю́згá*, *мóльгá*, *мóлька*] «тс.» Ник, [*мульóк*] (іхт.) «минь, миньок, Lota lota» До; — р. [*муль*] «мальок; дрібний окунь; гольян», [*мулёк*] «тс.», [*муля́к*] «гольян», [*мул*] «кефаль, Mugil cephalus L.», [*му́лы*] «дрібна риба, мальки»; — очевидно, як і [*мулáк*] «кефаль», [*мулови́к*] «срібний карась», первісно пов'язане з *мул* «намул»; пізніше зазнало семантичного і звукового зближення з *мілки́й*, *мíлька* «дрібна риба», *мальóк*.— Фасмер III 8; Преобр. I 567—568.— Див. ще **мул**[1].— Пор. **мíлькá**.

мультиплікáт «фільм, зроблений за допомогою мультиплікації», *мультиплікáтор* «камера для мультиплікації; фахівець у галузі мультиплікації», *мультиплікáція* «кінознімання ряду рисунків і фігур, що зображують послідовно розміщені моменти руху», *мультиплікаці́йний;* — р. *мультипликáт*, бр. *мультыплікáт*, п. multyplikacja «розмноження», ч. multiplikace, слц.

multiplikácia «те.», вл. multiplikacija «множення», болг. *мултипликáция* «розмноження; мультиплікаційний фільм», схв. *мултипликáција* «множення», слн. multiplikácija «те.»; — запозичення з німецької мови; н. Multiplikatión «множення; мультиплікація», як і фр. англ. multiplication «те.», походить від лат. multiplex «складний, численний», утвореного з основ слів multus «численний», яке зіставляється з гр. μάλα «дуже багато», і plico «складаю».— CIC² 564; ТСБМ III 180; Kopaliński 650; Holub—Lyer 325; РЧДБЕ 474; Dauzat 491; Walde—Hofm. II 124—125.— Див. ще **аплікáція, плéсти́.**

мультфі́льм «фільм, створений методом мультиплікації»; — р. *мультфи́льм*, бр. *мультфі́льм;* — складне слово, утворене з усіченої основи *мультиплікаці́йний* і слова *фільм*.— CIC² 564.— Див. ще **мультиплікáт, фільм.**

му́льча «матеріал для накриття ґрунту (солома, листя, торф)», *мульчува́льний*, *мульчува́ти* «покривати ґрунт або ряди посівів мульчею»; — р. бр. *му́льча*, п. mulczować, ч. mulčovati, слц. mulč; — запозичення з англійської мови; англ. mulch «зіпріла солома або листя» походить від сангл. molsh «м'який», пов'язаного з дангл. melse «спілий, достиглий; родючий»; споріднене з дат. mals «м'який», двн. molawēn «ставати м'яким», пол. melǫ, *melti, укр. *мелю́*, *моло́ти*.— CIC² 564; Sł. wyr. obcych 495; Klein II 1012.— Див. ще **моло́ти.**

му́мія «труп, збережений від розкладу за допомогою бальзамування», заст. *му́ма* «те.», *муміфіка́ція* «бальзамування; висихання трупа», *муміфікува́ти;*— р. болг. *му́мия*, бр. *му́мія*, п. mumia, ч. mumie, слц. múmia, вл. mumija, м. *му́мија*, схв. *мӯмија*, *мӯмија*, слн. múmija; — запозичення з німецької мови; нім. Múmie, як і англ. mummy, фр. momie, слат. momia, походить від ар. mūmiyaʰ (mūmiyā) «мумія», яке виводиться від перс. mūm «віск».— CIC² 564; Фасмер III 9; Преобр. I 568; Горяев 218; Kopaliński 650; Holub—Lyer 325; Holub—Kop. 235; Klein 1014; Kluge—Mitzka 491—492.

мумрита́ти, *мумрину́ти* — див. **мурмур.**

мунди́р «формений одяг; [солдат Ж]», [*мундéр*] «мундир», [*мундúрша*] «дружина солдата» Ж, [*мундирува́ти*] «одягати в мундир» Ж, *обмундиро́вка*, *обмундирува́ння*, *обмундирува́ти;* — р. болг. *мунди́р*, бр. *мундзі́р*, п. mundur, ч. слц. mundúr, м. *мундир*, схв. *мӯндӯр;* — через посередництво російської і далі, очевидно, німецької мов (нім. Montúr, Montierung, [Mondierung] «те.») запозичено з французької; фр. monture «збирання; оправа; спорядження» є похідним від monter «підіймати; складати, збирати»; нім. Montúr виводять також від іст. montura «кавалерійське спорядження» (Holub—Lyer 325) або від іт. montura «форма одягу» (Machek ESJČ 383), які відповідають фр. monture «спорядження».— CIC² 565; Шелудько 40; Фасмер III 9; Преобр. I 568; Горяев 218; Brückner 342; Holub—Kop. 235; Dauzat 484.— Див. ще **монтува́ти.**

[**му́нду́р**] «мундир» Г, Ж; — запозичення з польської мови; п. mundur «те.» відповідає укр. *мунди́р* (див.).

мундшту́к «частина цигарки, люльки, духового музичного інструмента, яку беруть у рот; додаткові залізні вудила», [*мошту́к*] «те.» О, [*муштýк*] «те. Ж; вудила Пі»; — р. *мундшту́к*, [*муштýк*], бр. *муштýк*, п. munsztuk, заст. musztuk, болг. *му́ндщук*, м. *муштикла*, схв. *мӯндштик;* — запозичення з німецької мови; нім. Múndstück «те.» складається з основ іменників Mund «рот», спорідненого з гот. munþr, дангл. mūđ, діел. munnr «те.», лат. mando «жую, кусаю», гр. μάθιαι «щелепи», і Stück «кусень, шматок».— CIC² 565; Шелудько 40; Фасмер III 10; Преобр. I 568; Горяев 218; Brückner 348; Kluge—Mitzka 492.— Див. ще **шту́ка.**

[**муни́читися**] «церемонитися»; — очевидно, пов'язане з [*муни́ця*, *муні́ція*] «амуніція».— Див. ще **амуні́ція.**

муни́чка — див. **ми́лиця.**

[**муні́ж**] «страва з тертої картоплі» Корз; — неясне.

[**му́ній**] (дит.) «малий» Корз; — афективне утворення, що виникло в дитячій

мові на основі прикметника *мали́й* (див.).

муніципа́льний «який стосується муніципалітету; пов'язаний з місцевим самоуправлінням», *муніципалізáція* «передача державою приватного майна у розпорядження органів самоуправління», *муніципалітéт* «орган міського або сільського самоуправління в деяких країнах», *муніци́пій* «місто з правом самоуправління (у давньоримській державі)», *муніципалізувáти* «проводити муніципалізацію»; — р. *муниципáльный*, бр. *муніцыпáльны*, п. municypalny, ч. municipální, слц. municipálny, болг. *муниципáлен*, схв. *мȕниципāлан*, слн. municipálen;— запозичення з французької мови; фр. municipal «муніципальний», як і англ. municipal, походить від лат. mūnicipālis «тс.», пов'язаного з mūnicipium «муніципальне місто», mūniceps «громадянин муніципального міста; земляк», утвореними з основ слів mūnus «обов'язок, служба; посада», спорідненого з псл. mě̑na, укр. *мі́на*, і capere (перфект cēpī) «брати, одержувати», спорідненого з гр. κάπτω «хапаю», алб. kap «схоплюю», лтс. kàmp(j)u, kàmpt «тс.».— CIC² 565; Kopaliński 651; Holub—Lyer 325; Dauzat 491; Klein 1015; Walde—Hofm. I 159, II 128.— Див. ще **мія́ти.**— Пор. **імýнний, комýна.**

муні́ція — див. **амуні́ція.**

[**мýнки**] «черевики з грубого матеріалу» МСБГ; — неясне.

[**мýня**] «бабуся» МСБГ; — слово з дитячої мови, очевидно, пов'язане з *бабýня.*— Див. ще **ба́ба**[1].

мýнявий, *мýняво, мýнька, муньковáтий* — див. **мóнятися.**

[**муня́к**] «вередун, капризник» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*мóнятися*] «копатися, довго поратися», [*мýнявий*] «недоумкуватий».

мур «кам'яна або цегляна стіна; огорожа; [кам'яний будинок Ж; опалювальні споруди в хаті (піч, грубка, плита) Корз]», [*морáвка*] «мурована будівля» ЛЧерк, [*мурáвщик*] «муляр» Ж, Бі, Л, [*мурáль*] «тс.» Ж, [*мýрик*] «ластівка, що ліпить гніздо на стіні» Ж, [*мурі́вка*] «тс.» Ж, [*мури́на*] «залишок від кам'яної споруди» Бі, [*мурі́вля*] «кам'яна або цегляна робота» Бі, [*муривщик*] «муляр» Бі, Л, [*мурівчик, мурівщик* Ж, *мýрни́к* Ж, ВеУг] «тс.», [*муро́ванець*] «бруківка» Ж, [*мурова́ниця*] «кам'яний будинок», [*муро́ванка*] «мурована криниця; шосе; процес мурування» МСБГ, *мурувáти, замуро́вувати* «закладати» (напр., стіну), *обмурівка* «обмазування глиною, обкладання вогнетривким матеріалом», [*омýрати*] «обмурувати», [*передмýрря*] «огорожа; оплот», *підмур* «фундамент, основа будови», *підмурівок, підмуро́вка, підмýрок, підмýр'я* «тс.», *прúмурок* «карниз (у грубки); кам'яна прибудова», *примуро́вувати*, ст. *моур* «кам'яна огорожа» (1481); — р. [*мур*] «кам'яна стіна», бр. *мур*, п. ч. mur, слц. múr, вл. нл. murja; — через посередництво польської мови запозичено з середньоверхньонімецької; свн. mūre походить від лат. mūrus (<*moiros) «стіна», пов'язаного з moenia (<*moinī-) «вал; бастіон; бульверк» і спорідненого з дангл. mœre «межа; область».— Акуленко 134; Шелудько 40; Фасмер III 10; Преобр. I 570; Горяев 219; Brückner 348; Machek ESJČ 383; Schuster-Šewc 968—969; Mikl. EW 205; Kluge—Mitzka 466—467; Walde—Hofm. II 131—132.— Пор. **мýляр**[1].

мура́ва[1] «моріг, молода трава; [мох МСБГ]», [*муравúна*] «мурава» Ж, [*муравни́к*] «тс.» Ж, *мура́вистий* «покритий муравою»; — р. бр. *мурава́*, др. *мурава*, п. murawa, болг. *морáва*, [*мурáва*], схв. *мȕрава* (бот.) «скорзонера, Scorzonera», слн. muráva «низька, м'яка трава»; — псл. murava, можливо, пов'язане з укр. *моріг*, [*мурíг*], р. [*мур*] «лучна трава»; — споріднене з лит. maurai «ряска, зелень», mùrti «розмочуватися», лтс. maūr «мурава, газон».— Фасмер III 10; Преобр. I 568; Горяев 218; Brückner 348; Būga RR I 468—470; Trautmann 172; Mühl.— Endz. II 569—570.— Пор. **моріг, мури́на.**

[**мурава́**[2]] (зб.) «мурашня», [*марандúль*] «мурашка» О, [*моравéй* Л, *моráль* ВеНЗн, *морандéль* О, *морандúль* О, *моráха* Ж, *моráшка* Ж, *мрáчка* ВеНЗн, *муравéй* Л, *муравéль, муравúй, мурáвіч* МСБГ, *мурáвка, мурагéль*

ВеНЗн, *мура́йка* Ж, *мура́ль*, *мурандéль* Ж, *мурандúль* О, *мурандíй* О, *мурандíль*, *мура́нин* ВеНЗн, *мура́х* ВеНЗн] «те.», [*мура́ха*] «те.; мурашиний лев, Myrme(co)leon formicarius L. Ж», [*мурави́ця*] (зб.) «мурашня», [*мурави́ще*] «мурашник», [*муравíння*, *муравли́ння*], *муравли́сько*, *муравли́ще*, [*муравни́к*, *мурашко́вина*] «те.», [*муравлю́ха*] «мурашиний лев» Ж, [*муравля́к*] «те.» Ж, [*муравля́р*] (зоол.) «мурашкоїд, Myrmecophaga» Ж, [*мурав'я́р*] «те.» ВеНЗн, *мурашва́* (зб.) «мурашня», *мура́шка*, *мура́шни́к*, *мурашня́* (зб.), [*муращо́к*] «мурашка О; велика лісова мурашка Ж», [*мурва́нь*] «мурашка», [*мурма́нька*, *мурня́вка* ВеНЗн, *муряндже́й* Ж, *мурня́нка*, *мурня́ньок* Ж, *мурня́х*, *мурня́шок* Ж] «те.», [*муравéльний*] «мурашиний», [*муравúний*, *мурáв'їний* Ж, *муравлúний*, *муравчáний*, *мурáв'яний* Ж, *муральовий* О], *мурашúний*, [*мурмáньчий*, *мурянчáний*, *мурянчáчий* ВеУг, *мурянчий*] «те.»; — р. *муравéй*, [*муравéль*], бр. *мура́шка*, п. mrówka, ч. mravenec, слц. mravec, вл. mrowja, нл. mroja, полаб morvĕ, болг. *мра́ва*, [*мра́вка*], м. *мрава*, схв. *мра̀в*, слн. mrávlja, стсл. **мравии**; — пел. *morv-j-; — споріднене з ав. maoirī(š), ірл. moirb, дісл. maurr, дінд. vamrī́, vamráḥ, лат. formica < *mormi(ca) «те.»; ie. *morɣi; др. *моровзмінилось у *мурав-*, очевидно, під впливом *мурава́* «моріг».— Фасмер III 11; Преобр. I 569; Brückner 346; Machek ESJČ 378—379; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Schuster-Šewc 962; Младенов 305; Skok II 462—463; Bezlaj ESSJ II 199; Критенко Вступ 511, 544; Bern. II 79—80; Mikl. EW 202; Trautmann 170; Гамкрелидзе—Иванов 527; Pokorny 749.

[мура́вка] (сорт твердих груш) Ж;— неясне; можливо, пов'язане з п. morawka (сорт слив) або з р. [*му́равый*] «зелений, недостиглий».

мура́га, *мура́жок*, *мураго́к*, *муріг* — див. **моріг**.

[мура́р] «муляр»; — п. murarz, ч. слц. murár, вл. murjer, нл. muŕjaŕ «те.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької: свн. mūræ̂re «той, хто мурує стіни» утворено від mūre «стіна».— Machek ESJČ 383; Schuster-Šewc 968.— Див. ще **мур**.— Пор. **му́ля́р**[1].

[**му́рати**] «обмазувати, марати» Ж, [*замýранець*] «замазура» Ж, [*омýрати*] «обмазати, обмарати» Ж; — нл. muriś «мутити, каламутити»; — очевидно, пов'язане з *му́рий* «темно-сірий або сіробурий в плямах» (див.).

[**мурату́ри**] «солоні овочі» Romanoslavica 14, [*маритýри*] «заквашена або законсервована суміш овочів» МСБГ, [*моратýрі*] «те.» тж; — запозичення з молдавської мови; молд. *мурэтурь*, як і рум. murătúri «те.», зводиться до лат. *muriare «засолювати», похідного від muria «розсіл», яке зіставляється з гр. μῦρω (μῦρομαι) «текти, точити», лит. mùrti «розмочуватися», р. укр *мурава́* «моріг, молода трава».— Vrabie Romanoslavica 14, 162; Walde—Hofm. II 130.— Див. ще **мура́**[2].

мура́х, *мура́ха*, *мурашва́*, *мура́шка*, *мура́шни́к*, *мурашня́*, *муращо́к* — див. **мурава́**[2].

[**мурашівни́к**] (бот.) «деревій тисячолистий, Achillea millefolium L.» О, [*муращівни́к*] «те.» О, ВеНЗн, Mak; щебрушка, Calamintha acinos Bth. (Thymus) Mak»; — очевидно, похідні утворення від *мура́шка;* мотивація назв неясна.— Див. ще **мурава́**[2].

[**мура́шник**] «брижі на воді від бистрої течії» Ч; — результат перенесення назви *мура́шни́к* «надземна частина житла мурашок» (за зовнішньою схожістю брижів на воді з рухом великої кількості мурашок на мурашнику).— Див. ще **мурава́**[2].

[**му́рга**] «настирлива, уперта людина; невдячна людина; нечепура» МСБГ, [*му́рґа*] «те.» тж, [*му́рка*] «замазура Ж; мерзотник О»; — очевидно, результат семантичної видозміни запозиченого з молдавської мови *мург* «темно-гнідий», *му́рга* «корова чи кобила каро-гнідої масті».— Див. ще **му́ргий**.

[**му́ргий**] «нечистої брудної масті; темно-коричневий; чорно-сірий; чорножовтий» Ж, [*мургáвий*, *мургáстий*, *мургáтий*, *мурґáтий*, *мургýрий*] «те.» Ж, [*мурганúстий*] «перістий, з темними смугами» Ж, [*му́рґа*] «чорний віл Ж; кличка

вівці Доп. УжДУ IV», [*мурґáня, мурґáша*] (клички овець) тж, [*мургій*] «віл майже чорної масті», [*мурґýца*] (кличка чорної корови) ВеНЗн; — п. [murgaty] «з чорною головою» (про тварину), murga «віл з темною головою і шиєю», ч. murgastý «смугастий», болг. м. *мýрг(ав)* «смуглявий», схв. *мȕргаст* «оливкового кольору»; — запозичення із східнороманських мов; молд. *мург* «гнідий», рум. murg «темно-гнідий», як і алб. murk «те.», етимологічно неясне; зіставляється з лат. amurca (amurga) «темна рідина, що витікає при видавлюванні оливкової олії» (Преобр. I 570; Младенов 308); очевидно, віддалено споріднене з псл. morgъ, укр. *мурýгий;* зазнало часткового змішування з *мýрий.*— Мельничук Молд. эл. 169; Scheludko 120, 138; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 137; Vrabie Romanoslavica 14, 163; Фасмер—Трубачев III 14; Machek ESJČ 383; СДЕЛМ 268—269; Нерознак 199—200.— Див. ще **мурýгий.**— Пор. **мýрий.**

[**мурда**] «вівця з чорними плямами навколо очей», [*мурдзяста*] ВеНЗн; — болг. *мýрджо* «смуглява людина; чорний собака»; — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мурдáр* «брудний», рум. murdár, як і болг. *мурдáр* «те.», схв. *мȕрдāр (мурдáра)* «замазура», походять від тур. murdar (mırdar) «брудний, нечистий», запозиченого з перської мови.— РЧДБЕ 474; Младенов 308; СДЕЛМ 269; DLRM 522; Радлов IV 2, 2195.

[**мурéй**] «селюк»; — р. [*мýрина*] (знев.) «погана людина», [*мýрка*] «приїжджа (на Камчатці) людина», [*мурьё*] (зб.) «приїжджі (на Камчатці) люди»;— неясне.

мурéна (іхт.) «морська риба з родини вугрів, Muraena L.»; — р. *мурéна*, бр. *мурэ́на*, др. *мюрона*, п. murena, ч. muréna, болг. *моруна* «білуга», м. *моруна* «те.», схв. *мȕрина* «мурена», *мȕрињa* «те.»; — через посередництво західнослов'янських і німецької мов (нім. Muräne) запозичено з латинської; лат. mūrēna походить від гр. μύραινα «те.», пов'язаного з μῦρος «вид морського вугра», яке зіставляється з σμύρις «наждак», двн. smero «жир»; у давньоруську мову було запозичене безпосередньо з грецької.— Фасмер III 12; Преобр. I 569; Горяев 218; Holub—Lyer 325; Holub—Кор. 233; Младенов 304; Mikl. EW 202; Walde—Hofm. II 123; Frisk III 271.— Пор. **марéна**[2].

[**мурéша**] «чорна вівця з білими цятками коло очей ВеНЗн; вівця, що біля очей має жовті плямки О», [*мурешúста*] (прикм.) ВеНЗн; — очевидно, похідне утворення від *мýрий* «темно-сірий (в плямах), смуглявий; [брудно-сірий; чорно-коричневий]», оформлене за зразком запозиченого [*вакле́ша*] «вівця чорна, коло очей біла».— Див. ще **мýрий.**— Пор. **вакешка.**

мурзá «титул феодальної знаті в татар», *мурзáк* (заст.) «татарин», [*мурзáлець*] «солдат мурзи» Ж, *мурзúнський* «належний мурзі»; — р. бр. *мурзá*, др. *мурза*, п. murza; — запозичення з тюркських мов; тат. myrza «мурза; господар», каз. murza «те.» походять від перс. mīrzā, що є результатом стягнення виразу āmīr-zādä «князівський син», звідки й укр. *мірзá* в різних значеннях.— СІС[2] 453; Фасмер III 12; Горяев 218—219; Шипова 238; Kopaliński 635; Sł. wyr. obcych 482, 496; Mikl. EW 205.

мýрзати «бруднити (обличчя, руки)», [*мýрзá*] «забруднене обличчя; нечепура, вперта людина МСБГ», [*мýрза*] «повидло; страва з фруктів» Л, [*мурзáк*] «порода бичків, що водяться на дні лиману в мулі» Мо, Дз, *мурзáтий* «брудний, з брудним обличчям», [*марузáтий*] «те.» Ж, *замýрза* «замазура», [*замурзя́ка*] «те.» Ме; — р. [*мýрзá*] «бруднуля», бр. *мýрзаць* «бруднити», п. murzać «те.»; — не зовсім ясне; вiставлялося з *мýрий, мурýгий* (Brückner 348); менш імовірний зв'язок з *мурзá* «татарський князь; феодал» (переносно «той, хто має темне обличчя» — Преобр. I 569), як і з п. murzyn (вимовляється *мужин*) «мавр, негр» (Меркулова Этимология 1968, 80).

[**мури**] (бот.) «ожина звичайна, Rubus caesius L.» Пі; — запозичення з східнороманських мов; молд. *мýрs*, рум. múră, як і фр. mûre, іт. mora, походять від лат. mōrum «те.», пов'язаного з mōrus «шовковиця».— Walde—Hofm. II 114.— Див. ще **мóрва.**

му́рий «темно-сірий або сіро-бурий в плямах (про масть); брунатний, в ластовинням (про обличчя); [брудно-сірий, чорно-коричневий Ж]», [*мурани́стий*] «темно-смугастий, пістрявий» Ж, [*мурани́стий*] «те. Ж; брудний О», [*мурова́стий*] «чорно-коричневий, чорно-червоний» ЛексПол, [*муркó*] «мурий пес ВеНЗн; буро-ряба худобина або собака Бі», [*му́ря*] «темно-смугастий бик» ВеНЗн; — р. [*му́рый*] «бурий, чорно-коричневий або жовтувато-сірий; смугастий», *сму́рый* «темно-сірий, темно-бурий», ч. [moura] «темно-смугаста корова», mourovatý «смугасто-темно-сірий»; — пол. murъ «темний», можливо, пов'язане з mur- «брудне болото» (Būga RR I 468—469); зіставлялося також (Фасмер III 15; Machek ESJČ 377) з гр. ἀμαυρός «темний, туманний».— Пор. **му́ргий, мури́на, мурýгий.**

му́рин «мавр, негр»; — р. *му́рин*, бр. заст. *му́рын*, др. *муринъ*, *муръ*, п. murzyn, ч. mouřenín, ст. múř(ěn)ín, слц. murín, вл. mór, нл. mor, слн. mur(in), стсл. **моурининъ**; — запозичення з германських мов; двн. môr «мавр», нвн. Mohr «те.» походить від лат. maurus «мавр, араб».— Richhardt 80; Фасмер III 13; Преобр. I 570; Brückner 348; Machek ESJČ 377; Holub—Kop. 232; Mikl. EW 204—205.— Див. ще **мавр.**

[**мури́на**] «невелике болітце, що залишається після повені»; — р. [*мур*] «пліснява», [*мурли́на*] «озеро коло болота», ч. mour «сажа, кіптява», слц. múr «те.»; — пол. murъ, очевидно, пов'язане з murava «мурава»; — споріднене з лит. máuras «бруд», mùras «мокра земля», mùrti, mùrstu «мокнути», лтс. murît «забруднювати», дангл. снн. дфриз. mōr «болото», нвн. Moor, англ. moor «те.», ie. *mor-; припускається дальший зв'язок з *мул*, *ми́ти* (Фасмер III 10—11).— Machek ESJČ 377; Holub—Lyer 323; Schuster-Šewc 947; Trautmann 172; Būga RR I 468—470; Kluge—Mitzka 487.— Пор. **мура́ва[1], му́рий.**

[**мурівка**] (орн.) «ластівка міська, Delichon» Шарл; — похідне утворення від *мур*; назва зумовлена місцем гніздування птаха.— Булаховський Вибр. пр. III 217.— Див. ще **мур.**

муркáч — див. **меркáч.**

[**мурлáта**] «верхня дерев'яна балка, що кладеться вздовж стіни» Дз, Л, [*мурлáт*] «те.» Мо; — р. [*мурлáт*] ««балка, на якій лежать кінці кроков», бр. [*мурлáты*] «верхній вінок зруба хати», п. murłat «мауерлат, опорний брус», murlat, murłata «те.»; — через посередництво польської мови запозичено в німецької; нвн. Máuerlatte «те.» складається з іменників Mauer «стіна» і Latte «планка, рейка».— Brückner 348.— Див. ще **лáта, мур.**

мурлó «груба, невихована людина; відлюдько; [пика, морда, рило Ж]», *мурми́ло* «груба, невихована людина; відлюдько»; — р. *мурлó* «пика, морда», [*мурнó*], бр. *мурлó* «те.», схв. *мȕрлак* (*мȕрлāк*) «неотеса, відлюдько»; — неясне; пов'язується з тюрк. murun < burun «ніс» (Даль II 360; Горяев 219); припускається також звуконаслідувальне походження (Фасмер III 13); форма слова пояснюється аналогією до *рúло* (Преобр. I 569).

[**мурмóситися**] «супитися, бути в поганому настрої»; — результат контамінації слів [*бурмóситися*] «те.» і *мурмотáти* (див.).

мурмотáти, *мурмотíти* — див. **мур-мур.**

мур-мур (вигук, що передає муркотання кота), [*мурк, мурлý*] «те.» Ж, *мýркати, муркотáти, муркотíти, мурлúкати, мурмотáти, мурмотíти,* [*мурникáти* Ж] «те.», *мурчáти* «муркотати (про тварин); бурчати (про людину)», [*мормонíти*] «бурчати; мурмотати» ВеУг, [*мумритáти*] «бурмотати, мимрити» ЛексПол, [*мумринýти*] «промимрити» тж, *мýркіт* «муркання», [*муркó*] «кіт» Пі, [*муркотúло*] «буркотун», [*муркотíй*] «те.», [*муркотня́*] «муркання»; — р. *мурмур, мурлы́кать*, бр. *мурлы́кацъ*, п. mruczeć, ч. mručeti «ричати; бурчати; муркотіти», слц. mrúčať «те.»; — звуконаслідування, наявне також в інших мовах: нвн. murmeln «бурмотіти», лат. murmurāre «те.», тюрк. myrla- «муркотіти, бурмотіти».— Фасмер III 13; Преобр. I 570; Brückner 346; Machek ESJČ 381; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 233; Mikl. EW 204.

муру́гий «рудий або темно-сірий з темними смугами; [нечистого, брудного кольору; темно-коричневий; чорно-сірий; чорно-жовтий Ж]», [*мору́гий*] «рудий або темно-сірий з темними смугами», [*муругова́тий*] «бурий з темними смугами; тигровий» Бі, [*муру́га*] «віл сіро-білої масті з вузькими темними смугами»; — р. *муру́гий* «темно-бурий або рудо-бурий», [*мору́гий*] «брудно-сірий» (про кота), п. morągi «смугастий», слн. maróga «пляма», смуга»; — очевидно, пов'язане з *му́рий;* зіставляється також з [*му́ргий*] (Преобр. I 570), з р. *мара́ть* (Фасмер III 14).— Горяев 219; Brückner 344.— Пор. **мере́гий, му́ргий, му́рий.**

мурча́к, *мурчо́к* — див. **морща́.**

мус «солодка страва з фруктовим сиропом; (заст.) піна, бродіння рідини Бі», *муси́рувати* «збивати в піну; пінитися; щось перебільшувати», *мусува́ти* «робити пінистим; [пінитися; грати (про вино) Ж]»; — р. *мусс*, бр. *мус*, п. mus «мус; піна; крем з білка; газ (шипучих напоїв)», схв. *му̏са, му́са* «напій з деревного соку», слн. musírati «пінитися»; — запозичення з французької мови; фр. mousse «мус, піна; збиті вершки» остаточно не з'ясоване; може бути виведене від лат. muscus «мох» або нар.-лат. mulsa «мед (напій)», похідного від mulsus «підсолоджений медом, медовий».— СІС² 565; Горяев Доп. 28; Sł. wyr. obcych 496; Klein 1009; Dauzat 489.— Див. ще **мох, муселе́ць.**

му́са — див. **ми́дза.**

[**муса́т**] «сталеве кружало для гостріння ножів; кресало» Ж, [*муса́д*] «тс.» Ж, [*муса́к*] «сталевий брусок для вирівнювання леза коси», [*мусса́к*] «кинджал» Ж; — р. [*муса́т*] «брусок для гостріння ножів; кресало», [*муса́к*] «кресало», [*мусе́т*] «тс.», п. musat «сталь для гостріння шабель», схв. *ма̀сат* «кресало; сталевий брусок»; — запозичено з турецької мови, частково через посередництво східнороманських (молд. *мэса́т*, рум. măsát «сталевий брусок»); тур. masad «сталеве точило» походить від ар. massad «тс.», пов'язаного з massada «терти».— Vincenz 10; Фасмер III 15; Преобр. I 570—571; Шипова 238; Brückner 349; Mikl. EW 184; Matzenauer 260.

муселе́ць «напій з вареного і розведеного меду», [*мусу́ле́с*] «тс.» Г, Ж, Бі, [*мусу́лець*] «тс. Г; сироватка Ж»; — схв. *мусѐлез* «старе вино; виноградний сік; виноградне сусло»; — запозичення з латинської мови; лат. mulsus «підсолоджений медом», mulsum «вино з медом, медове вино» через незасвідчену форму *melsus виводиться від mel «мед».— Walde—Hofm. II 123.— Див. ще **ма́ля́с.**— Пор. **мус.**

му́сир, *мусірча́* — див. **морсо́ля.**

му́сити, [*му́сати*] «мусити» ВеУг, [*му́сіти*] «тс.», [*мус*] «примус; обов'язок МСБГ», [*му́са* ВеУг, *му́ша* Ж] «тс.; необхідність», [*мус*] (присл.) «обов'язково, неодмінно» МСБГ, [*муса́й, мусо́во*] «тс.» тж, [*муси́т*] «мабуть; пора» О, [*му́сить*] «імовірно, можливо, безумовно Ж; мабуть Корз», *ви́мусити* «заставити», [*ви́мус*] «примус» Ж, *ви́мушений, зму́сити* «заставити», *неви́мушений,* [*непри́мусний*] «добровільний» Ж, *приму́сити* «заставити», *при́му́с* СУМ, Бі, [*приму́сія*] «речі, приналежності; турботи, клопіт», *примусо́вий, при́мусом* «насильно», ст. *мусити* (1408); — р. [*му́сить*], бр. *му́сіць*, п. musić, ч. musiti, ст. muséti, слц. musiet', вл. musać, нл. musaś; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; н. müssen «мусити» (двн. muoʒann «тс.») пов'язане з messen «міряти» і споріднене з лат. meditor «обмірковую, збираюсь», гр. μέδομαι «турбуюсь», псл. měra, укр. *міра.*— Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Richhardt 81; Шелудько 40; Фасмер III 15; Hüttl-Worth 17; Brückner 348—349; Machek ESJČ 383—384; Holub—Lyer 325; Schuster-Šewc 969; Mikl. EW 205; Kluge—Mitzka 475, 495.— Див. ще **мі́ряти, мо́дус.**

Мусі́й — див. **Мойсе́й.**

муска́т «сім'я плодів мускатника; сорт винограду; сорт вина», *мускате́ль* «сорт вина», *муска́тник* (бот.) «Myristica fragrans», [*мушка́тник*] «тс.» Ж, [*мушкате́лька*] «сорт груш» Умань, [*мушка́ти*] «сорт слив, Prunus domestica L.» ВеНЗн, *муска́тний;* — р. бр. болг. *муска́т*, п. muszkat «мускат, мус-

катний горіх; сорт вина», ч. слц. muškát «мускатник; сорт винограду і вина», вл. mušota (mušata) «мускатний горіх; мускат», нл. muškota, muškot, м. *мискат*, схв. *мȕскат*, слн. moškát «тс.»; — через посередництво російської і польської мов запозичено з французької; фр. muscat «мускатний виноград; сорт вина» походить від іт. moscato «з мускусом змішане», яке зводиться до слат. muscātum «мускатний горіх», похідного від muscus «мускус».— CIC² 565; Фасмер III 16, 20; Преобр. I 571; Kopaliński 652; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 325—326; Holub—Kop. 235; Schuster-Šewc 970; Kluge—Mitzka 496; Dauzat 492.— **Див. ще му́скус.**

[**му́скати**] «пригладжувати; легко торкатися Ж», [*му́снути*] «легко торкнутися» Ж; — запозичення з польської мови; п. muskać «легко торкатися; гладити», musnąć «тс.», можливо, споріднене з лит. máuti «одягати (обручку на палець)», лтс. maut «гладити», лат. movēre «рухати».— Brückner 349.

му́скола, *му́скота́* — див. **мозгола́.**

[**мускоті́ти**] «шарудіти» Г; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [*мо́скати*] «бити, стукати» (див.).

му́скул «м'яз», *мускулату́ра*, *мускули́стий*, *мускуля́стий*, *му́скульний;* — р. бр. болг. м. *му́скул*, п. muskuł, ч. слц. muskul, вл. muskl, нл. muskel, схв. *мȕскул*, слн. muskulatúra; — запозичення з латинської мови; лат. musculus «мишеня; мускул» є зменшеною формою іменника mūs «миша», спорідненого з дінд. mū́ḥ, гр. μῦς, двн. дангл. mūs, псл. myšь «тс.», укр. *ми́ша*; назву тварини було перенесено на м'яз (первісно — біцепс) за зовнішньою подібністю (форма, рухливість).— CIC² 565; Фасмер III 16; Преобр. I 577; Горяев 219; Kopaliński 651; Holub—Lyer 325; Walde—Hofm. II 132.— Див. ще **ми́ша, ми́шка.**

му́скус «пахуча речовина рослинного або тваринного походження», *му́скусний*, *му́скусовий;* — р. бр. болг. *му́скус*, ч. mošus, слц. muskus, móšus, м. *миск*, схв. *мускус*, *мо́шус*, слн. mó̀šek; — р.-цсл. **мъскъсъ мьскъсъ**;— запозичення з латинської мови; лат. muscus походить від гр. μόσχος, яке зводиться до перс. mušk «мускус», спорідненого з дінд. muṣkáḥ «сім'яне яєчко» (> «рідина з сумки мускусної тварини»), пов'язаним з mū́ḥ «миша», що відповідає лат. mūs «тс.», укр. *ми́ша*; думка про запозичення перс. mušk з давньоіндійської мови (CIC² 565; Фасмер III 16; Преобр. I 571; Walde—Hofm. II 134; Frisk II 260) недостатньо обгрунтована.— Machek ESJČ 374; Holub—Lyer 322; Mayrhofer II 657—658.— Див. ще **ми́ша.**— Пор. **муска́т.**

муслі́н (легка тонка й м'яка тканина), [*мушлúн*, *му́шлін* Ж] «тс.», [*мушлéвий*, *мушлінóвий*] Ж; — р. *муслúн*, бр. *муслін*, п. muślin, ч. mušelín, слц. mušelín, muslín, болг. *муселúн*, схв. *мусèлӣн*, *мȕслӣн*, *мушȕлӣн*, слн. muslín; — запозичення з французької мови; фр. mousseline походить від іт. mussolina (mússola) «тс.», пов'язаного з назвою міста в Месопотамії Mussolo (ар. Mōsul); у формі [*му́шлін*] слово запозичено з польської мови.— CIC² 565; Булаховський Нариси 99; Фасмер III 16; Kopaliński 652; Brückner 349; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 325; Dauzat 489.— Пор. **мосулбе́с.**

мусо́н «вітер, що взимку дме з материка на море, а влітку з моря на материк»; — р. *муссóн*, бр. болг. *мусóн*, п. muson, monsun, ч. monsun, monzun, слц. monzún, вл. monsun, схв. *мòнсӯн*, слн. monsún, monsúm; — через посередництво романських мов (фр. mousson, порт. monção, ісп. monzon) запозичено з арабської; ар. máusim «пора року» пов'язане з wasama «таврувати, позначати».— CIC² 565; Фасмер III 17; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; Lokotsch 115; Kluge—Mitzka 486; Dauzat 489; Klein 1000.

муст[1] «свіжий сік; молоде вино; [квас МСБГ]», [*мощ*] «виноградний сік; молоде вино» Ж;— р. *муст*, *мост*, бр. *муст*, др. *мъстъ*, *мьстъ*, п. moszcz (muszcz) «молоде вино; фруктовий або овочевий сік; сусло», ч. нл. mošt, слц. mušt, mošt, вл. móšt, болг. *мъст*, м. [*мост*], схв. *мȕст*, слн. mȍšt, стсл.

мъстъ «тс.»; — псл. mъstъ; — запозичено з латинської мови, в сучасній формі, можливо, через нижньонімецьку (нн. most, must); лат. mustum «виноградне сусло, молоде вино» пов'язане з mustus «молодий, свіжий, новий» (від *mustos «вологий»), далі з muscus «мох», спорідненим з псл. мъхъ, укр. *мох*.— Фасмер II 662—663, III 17; Преобр. I 571—572; Горяев 219; Brückner 344—345; Machek ESJČ 374; Holub—Lyer 322; Holub—Kop. 230; Mikl. EW 207; Walde—Hofm. II 136.— Див. ще **мох**.

[муст²] «річковий мул; осад; гуща; бруд Ж; гноївка; мокрий сніг О», [*мостівка*] «гноївка», [*мосцівка* О, *мустівка* О, *мустя́нка* Ж] «тс.», [*мусти́ти*] «наповнювати брудом, гноївкою; топтати ногами Ж; гноїти О»; — неясне; можливо, результат зближення нвн. Mist «гній» з *муст* «сік».

муста́нг «здичавілий кінь американських прерій»; — р. бр. болг. *муста́нг*, п. ч. слц. mustang, схв. *мȕстанг*; — запозичення з англійської мови; англ. mustang «тс.» походить від ісп. mesteño, mestengo «худобина, що заблудилась», пов'язаного з mesta «товариство скотарів», яке зводиться до лат. mixta, дієприкметника ж. р. від miscēre «змішувати», спорідненого з псл. měsiti, укр. *місúти*, *мішáти*.— CIC² 565; Kopaliński 652; Holub—Lyer 325; Skeat 342; Klein 990, 1018.— Див. ще **місúти**.— Пор. **метúс**, **мікстýра**.

[**мусува́ти**] «розмірковувати», [*мусува́тися*] «вовтузитися», [*мȕшляти*] «метикувати, міркувати»; — неясне; можливо, пов'язане з *мисль* або з [*моцува́тися*] «з великими зусиллями щось робити», похідним від *міць* «сила».

мусульма́нин «магометанин», *мусульма́нство* «іслам»; — р. *мусульма́нин*, бр. *мусульма́нін*, п. muzułmanin, ч. muslman, слц. muzulman, болг. *мюсюлма́нин*, м. *муслима́н*, схв. *мусли̏ма̄н*, слн. muslimán; — через посередництво тюркських і перської мов (пор. тат. *мусулман* «благовірний, мусульманин; татарин», тур. müslüman (müslim) «мусульманин», перс. muslimān «відданий ісламу») запозичено з арабської; ар. muslim «віддані ісламу», пов'язане з áslama «він підкорений, відданий», salima «залишатись цілим, рятуватися».— Фасмер III 17; Шипова 239; Преобр. I 572; Горяев 219; Kopaliński 653; Brückner 349; Holub—Lyer 325; Mikl. EW 205; Lokotsch 122; Klein 1007, 1018.— Пор. **бусурма́н**.

му́таль, *мутали́ця*, *мута́лька*, *му́тель*, *му́тиль*, *мути́ль*, *му́тлик* — див. **мете́лик**.

мута́ція «зміна спадкових ознак», *мута́нт* «організм, що виник унаслідок мутації», *мутаці́йний*; — р. болг. *мута́ция*, бр. *мута́цыя*, п. mutacja, ч. mutace, слц. mutácia, м. схв. *мута́ција*, слн. mutácija; — інтернаціональний термін, утворений від лат. mutātio «зміна», пов'язаного з mutāre «змінювати, переробляти», спорідненим з дінд. mēthati, mitháti «змінює, чергується», гот. maidjan «змінювати», лтс. miêtus «зміна», псл. mьstiti, укр. *мсти́ти*.— CIC² 566; Brückner 339; Kopaliński 652—653; Holub—Lyer 326; Klein 1019; Walde—Hofm. II 137—138.— Див. ще **мúту́сь**, **мсти́ти**.

[**му́тергáмер**] «прилад, яким вибивають дірки в гайках» О; — п. [muterhamer] «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; н. Mútterhámmer «тс.» є складним словом, утвореним з іменників Mútter «гайка» і Hámmer «молоток».— SW II 1078.— Див. ще **гама́рня**, **му́тра**.— Пор. **мутердо́ринь**.

[**мутердо́ринь**] «прилад, яким вибивають дірки в гайках» О; — запозичення з німецької мови; н. Mútterdorn «тс.» є складним словом, утвореним з іменників Mutter «гайка» і Dorn «колючка, терен; пробійник».— Онишкевич I 458.— Див. ще **до́рник**, **му́тра**.— Пор. **му́тергáмер**.

[**мутика́ти**] «їсти» Мо; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [*мотика́тися*] «трудитися» або з молд. *мута́* «переміщати, пересувати».

[**му́тиль**] «дрізки» Корз; — неясне.

мути́ти «каламутити; баламутити, підбурювати; [створювати безладдя]», *мути́тися*, *мутні́ти*, *мутні́шати*, [*мутува́ти*] «мутити» Ж, [*мут*] «муть» Ж, [*мȕтва*] «сум'яття; метушня; плутанина» Ж, [*мȕтище*] «мул, осад» ВеНЗн,

[*му́тлавиця*] «дуже брудна вода в водоймі» ЛексПол, [*мутник*] «мутний струмок», [*мутня́к*] (зоол.) «каракатиця, Sepia» Ж, *муть, мутни́й, мутнува́тий*, [*мутня́во*] «в'яло, поволі» Ж, [*за́мут*] «хаос, сум'яття» Ж, [*заму́та*] «тс.» Ж, *замутні́лий* Ж, [*незаму́тний*] «незатьмарений, безтурботний» Ж, [*незмуче́ний*] «тс.» Ж, [*о́мут*] «вир» Ж, *перемути́ти* «схвилювати», *промути́ти* (тех.); — р. *мути́ть*, бр. *муці́ць*, др. *мутити* «хвилювати, тривожити», п. mącić, ч. moutiti, слц. mútit', вл. mucić, нл. muśiś, болг. *мъ̀тя*, м. *мати*, схв. *му́тити*, слн. motíti, стсл. мѫтити; — псл. *mǫtiti «мутити», ітератив до *męsti (<*mętti) «тс.».— Фасмер III 18; Преобр. I 572; Горяев 219; Brückner 328—329; Machek ESJČ 377; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 217—218; Критенко Вступ 523; Bern. II 44; Trautmann 181—182.— Див. ще **сум'яття́**.—Пор. **метíж**.

мути́чка — див. **моти́ка**.

[**му́ті**] «рівні зовнішні кути хати» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *му́кие (му́ке)* «кут; край, ребро, грань», як і рум. múchie (múche) «тс.», походить від лат. mūtulus «виступ під капітеллю, консоль», запозиченого з етруської мови.— СДЕЛМ 268; Walde—Hofm. II 139.— Пор. **муді́й**.

му́тра «гайка», [*муте́рка*] «тс.» Ж; — запозичення з польської мови; п. mutra походить від нім. Mútter «гайка», яке розвинулось на основі Mútter «мати», спорідненого з псл. mati, укр. *ма́ти*.— Шелудько 40; Kluge—Mitzka 496.— Див. ще **ма́ти**[1].

муту́зитися — див. **моту́зитися**.

мутуша́ти, *мутушува́ти* — див. **мотоша́ти**.

му́фта «предмет жіночого туалету для зігрівання рук; (тех.) циліндр для поздовжнього з'єднання деталей», [*му́хта* Ж, *му́фка*] «тс.»; — р. *му́фта*, [*му́хта*], бр. *му́фта*, п. mufka, (тех.) mufa, ч. слц. muf (для рук), болг. *му́фа* (тех.), схв. *му̏ф*, слн. múf; — розглядається як запозичення з голландської мови; гол. mouwtje «муфта (для рук)» є похідним від mouw «рукав»; менш імовірне для східнослов'янських мов походження від нім. Muff «тс.» з видозміною **муф* під впливом *бу́хта* і под. (Шелудько 40; Преобр. I 572).— СІС[2] 566; Москаленко УІЛ 56; Фасмер III 18; Горяев 219; Sł. wyr. obcych 495; Holub—Lyer 324; Kluge — Mitzka 491.

му́ха[1] (ент.) «комаха з ряду двокрилих, Musca; [бджола; сім'я бджіл; комаха] МСБГ», *му́ся* (дит.) «муха» Корз, [*мухва́*] (зб.) «мухи» Ж, *мушва́, мушня́* «тс.», *му́шка* «комаха; виступ на кінці дула вогнепальної зброї», *му́шачий, муши́ний*, [*мушни́й*] Ж; — р. бр. *му́ха*, др. *муха*, п. слц. вл. нл. mucha, ч. moucha, полаб. mäuchó, болг. *муха́*, м. *мушичка*, схв. *му̀ха*, слн. múha, стсл. моуха; — псл. muxa, пов'язане чергуванням голосних з *mъšьka (<*mъx-) «мошка»; — споріднене з лит. musẽ «муха», лтс. muša «тс.», двн. mucka «комар», дангл. mycg «тс.», лат. musca «муха», гр. μυῖα «тс.», вірм. mun «комар»; іє. *mū(s)-.— Фасмер III 19; Преобр. I 572—573; Горяев 219; Brückner 347; Machek ESJČ 376; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 231; Критенко Вступ 511; Mikl. EW 206; Trautmann 191; Walde—Hofm. II 133; Гамкрелидзе—Иванов 534—535; Pokorny 752.— Пор. **мо́шка, москі́т**.

му́ха[2]— див. **му́шка**.

мухавка — див. **мохна́лька**.

мухаїр, *мухаї́ра, мухаїрка* — див. **мухомо́р**.

[**муха́ри́ця**] (ент.) «комар, Culex pipiens L.; мурашка МСБГ; велика муха МСБГ; одноденка, Ephemera L. ВеНЗн», [*мухари́чка*] «одноденка» Ж, [*мухари́шник*] «мурашник» МСБГ, [*мухарі́*] «мурашки» Ле; — р. [*му́харник*] «комаха з довгими ногами», [*мухо́рь*] «мошка», п. [muchar] «комар», вл. mucholica «гнойовик (?), Bibio geotrupes»;— похідні утворення від *му́ха*, в окремих випадках зближені з *мура́ха, мура́шни́к*.— Див. ще **мурава́**[2], **му́ха**[1].

[**мухари́шник**] (бот.) «перестріч польовий, Melampyrum arvense L.» МСБГ; — похідне утворення від [*муха́ри́ця*] «мурашка»; назва зумовлена тим, що мурашки охоче збирають, частково поїдають і переносять насіння

перестрічу.— Нейштадт 499.— Див. ще **муха́ри́ця.**

муха́рка — див. **могáр.**

мухомо́р (бот.) «отруйний гриб, Amanita Pers.; [цар-зілля, Delphinium elatum L.]», [*мухаїр*] «мухомор, Amanita» Mak, [*мухаїра* Корз, *мухаїрка* Mak, *мухамор* Mak, *мухомíр, мухомора* Mak, *мухомориця* Mak, *марамух* Mak, *мара́муха* МСБГ, *маремух* Mak, *маре́муха* МСБГ, *маремушка* Mak, *мари́мух* МСБГ, *маримуха* Mak, *маринýха* МСБГ, *мори́мýх* Ж, О, *моримýха, муримух* Mak] «те.»; — р. *мухомóр*, бр. *мухамóр*, п. muchomór, ч. muchomůrka, слц. muchomor, болг. *мухомóрка*, схв. *мухòмор;* — пол. muchomoгъ, утворене з основ іменника muha і дієслова moriti; назва зумовлена тим, що настій мухомора застосовується для винищення мух (пор. інші назви мухомора: [*мухотрýт, мухотрýтка*] Ж).— Шамота 141; УРЕ 9, 446; Machek ESJČ 376.— Див. ще **мор, му́ха**[1].— Пор. **муша́рка.**

[**мухори́ця**] «висип, кропив'янка» Ж;— очевидно, пов'язане з *муха́ри́ця* «комар»; у такому разі первісно означало сліди від комариних укусів.— Див. ще **муха́ри́ця.**

му́хорка «гніздо в колосі, у якому міститься зерно; [мисочка у горіха; чашечка під ягодою суниці, полуниці]», [*мухорóк*] «тс.», [*міхýнка*] «м'яка полова, що огортає зерно у колоску» Гриц, [*мухи́нка*] «тс.» Гриц, [*мохýнка*] «листочок, у якому сидить зернина злакової рослини», [*мухíнка*] «маленькі колосочки, невимолочені зерна та інші домішки, що відділяються при провіюванні» Сизько; — схв. *мòхуна* «стручок», *màхуна* «тс.»; — пол. *mохъгъка, тохипъка, пов'язані з mošьпа (<*mохĭпа) «мошна»; пов'язання з пол. mĕхъ «міх» (Skok II 356) позбавлене підстав.— Див. ще **мóшна.**— Пор. **мохýнка.**

[**мухоя́р**] «груба вовняна тканина» Ж, Бі; — р. *мухоя́р* «старовинна бавовняна тканина з домішкою вовни або шовку», п. [muchajer, muchair] «шерстяна волохата матерія»; — запозичення з тюркських мов; тур. muhayyer «тканина з козячої вовни» походить від ар. mukháyyar «відбірний, кращий», пов'язаного з kháyyara «він вибрав», khayr «добрий, кращий»; зіставлялося також із запозиченими з того ж джерела іт. mocajardo, mucojardo «сорт бухарської тканини з бавовни і шовку», нгр. μουχαιάριον «сорт волосяної тканини» (Преобр. I 573; Горяев 219; Mikl. EW 204; Matzenauer 258).— Фасмер III 13; Шипова 240; Brückner 347; Lokotsch 120; Klein 922.— Пор. **мохе́р, муа́р.**

[**муц**] «малорослий кінь; мопс Г; товстий хлопець; товстий кінь Ж; гладка мала, але сильна людина О; здоровий, дужий чоловік МСБГ», *му́цик* «маленький собака, мопс», [*му́цко*] «щпіц» ВеНЗн; — п. muc «малорослий кінь; малий собака; [щось мале, коротке і товсте]», mucek «малий собака»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Mutz «тварина з обрізаним хвостом, куца тварина» пов'язується з фр. mousse «притуплений, обрізаний», яке походить, очевидно, від лат. mutilus «покалічений; безрогий», mutilāre «підрізувати, укорочувати; калічити», споріднених з ірл. mut «короткий».— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; SW II 1064; Kluge—Mitzka 498; Dauzat 489; Walde—Hofm. II 136—137.

[**му́цики**] «волосся, зачесане і закручене на скронях», [*му́цик*] «залицяльник» О; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів [*му́шки*] «вид зачіски» і [*муц*] «товстий хлопець».

[**му́цік**] (ент.) «руда мурашка, Formica rufa L.» Л; — неясне; можливо, результат контамінації слів [*мура́ха*] (*мура́шка*) і [*муц*] «щось мале».

[**му́цкати**] «бруднити» МСБГ; — афективне утворення, паралельне до [*ма́цкати*] «мацати, бруднити».— Пор. **ма́цати.**

[**муцува́тися**] «бродити» (про квас, вино) Корз; — очевидно, пов'язане з *муст* «свіжий сік; молоде вино» (див.).

[**мучи́нець**] (бот.) «лобода біла, Chenopodium album» Ж, [*мучник*] «лобода доброго Генріха, Chenopodium bonus Henricus L.» Mak; — р. [*мучни́к*] «лобода», п. [mączyniec], вл. mučnik «тс.»; — похідне утворення від *мука́* «борошно»; назва зумовлена тим, що стебло і листки рослини вкриті борошнистим нальо-

том.— Вісюліна—Клоков 147; Нейштадт 221; БСЭ 14, 225—226.— Див. ще **мука́**[1].

[**мучни́к**] (бот.) «ріжки, Claviceps purpurea Tul.» ВеНЗн, Mak, [*мучаник* Mak, *мучар* Mak, *мученик*, *мушлик* Mak, *мушни́к* Ж] «тс.»;— п. mącznik «тс.»; — похідне утворення від *мука́*; назва зумовлена тим, що ріжки, які утворюються в колосі на місці зерна, містять білу борошнисту масу, яка може потрапляти в борошно, викликаючи тяжкі захворювання.— БСЭ 24, 345.— Див. ще **мука́**[1].— Пор. **мончар**.

мучни́ця (бот.) «ведмеже вушко, Arctostaphylos Adans.», [*мученик*, *мученица*, *мученичник*, *мучиниця*] «тс.» Mak; — р. [*муча́ник*, *мучни́ца*] «тс.», бр. [*муча́льнік*, *муча́н*], *муча́нік*, [*муча́рнік*, *муча́льнік*], п. mączniса, mącznik «тс.»;— похідне утворення від *мука́*; назва зумовлена тим, що плід ведмежого вушка являє собою борошнисту в середині кістянку.— Словн. бот. 362; Лек. раст. 157.— Див. ще **мука́**[1].

[**мушара**] (ент.) «попелиця, Aphis», [*мушера*] «тс.» ВеЛ; — очевидно, нерегулярне утворення від *му́ха*, *му́шка* за зразком *машкара́*.— Див. ще **му́ха**[1].

[**муша́рка**] (бот.) «гриб мухомор, Amanita Pers.», [*мушірька* ВеЗа, *мушник* Mak] «тс.»; — п. [**muszar**, muszarka], ч. [mušárka], вл. muchor, muchorak, muchorica, нл. muchań, схв. *му̏хара*, слн. múšnica «тс.»; — похідне утворення від *му́ха*; назва зумовлена тим, що настій мухомора застосовувався для винищення мух.— Machek ESJČ 376; Schuster-Šewc 966.— Див. ще **му́ха**[1].— Пор. **мухомо́р**.

мушево́й — див. **смух**.

муши́ни — див. **мешини́**.

[**мушій**] (бот.) «мишій, Setaria P. B. Ж, (Me); тимофіївка Mak», [*мушій*] «мишій Ж; тимофіївка Mak», [*мушійка*] «мишій» (Me), [*му́шіль*] «тс.» МСБГ, [*мушиця*] «гребінник звичайний, Cynosurus cristatus L.» Mak, [*му́шка*] «тимофіївка Ж, Mak; китник луговий, Alopecurus pratensis L. Mak; гребінник звичайний Mak»; — ч. [mušec] «плоскуха, Echinochloa P. B.», схв. *му̏хар* «мишій», *мӯвар*, *мдхар* «тс.», слн. múšec «мишій; канаркова трава, Phalaris», [mûsič] «мишій; просо, Panicum L.», [mûhec] «Panicum crus galli», [mûhič, mûhvič] «тс.»; — етимологічно неясне; очевидно, зближення з *му́ха* є лише вторинним, як і пізніше зближення з *ми́ша* в укр. *мишій*, р. *мышей*.— Machek Jm. rostl. 294; Bezlaj ESSJ II 208.— Пор. **мишій**, **могар**.

мушія — див. **мошія**.

[**му́шка**] «начоси Ж; жіноча зачіска з напуском волосся, що зачісується за вуха», [*мушки* ВеЗа, *музьки*] «тс.», [*мущки*] «чубок у коня; локон у жінки» ВеЗа, [*му́хи*] «підстрижене біля вуха волосся в жінок; волосся, яке не вдається вплести в косу; волосся на кутиках чола» О; — запозичення з польської мови; п. muszka «цяточка (на обличчі)», muszezki «вид зачіски» походить від фр. mouche «муха; цяточка (на обличчі)», яке зводиться до лат. musca «муха», що відповідає укр. *му́ха*.— SW II 1075; Dauzat 487; Walde—Hofm. II 133.— Див. ще **му́ха**[1].— Пор. **му́цики**.

мушка́ти, *мушкатє́лька*, *мушка́тник* — див. **муска́т**.

мушке́т «старовинна гнотова рушниця», *мушкетє́р* «солдат, озброєний мушкетом»; — **р.** бр. болг. *мушке́т*, п. muszkiet, ч. слц. muškеta, схв. *му̏шкет*, *мушкѐта*, слн. muškéta; — через посередництво польської та західноєвропейських мов (н. Muskéte, фр. mousquet «тс.») запозичено з італійської; іт. moschetto «стріла для арбалету, мушкет; маленька мушка» походить від слат. musca «муха; вид метального пристрою», спорідненого з псл. muxa, укр. *му́ха*.— CIC[2] 566; Фасмер III 20; Hüttl-Worth 17; Kopaliński 652; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 235; Kluge—Mitzka 496; Dauzat 489; Klein 1018; Mestica 987; Walde—Hofm. II 133.— Див. ще **му́ха**[1].

мушлик — див. **мучни́к**.

му́шля «черепашка», [*му́сьлін*] (зоол.) «равлик, Gastropodon L.» Корз, [*мушельково́вий*] «дрібночерепашковий» Ж; — р. [*му́шели*] «рід устриць», п. muszla «черепашка; (анат.) раковина», ч. mušle, слц. mušľa, вл. mušla «тс.», схв. *мӯшља* «вид черепашок», *мӯшуљ*, *мӯ-*

шула «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Múschel (< двн. musċula) «тс.» походить від лат. musculus «мишеня; м'яз; мускул», звідки також укр. *му́скул*.— CIC² 566; Фасмер III 20; Brückner 350; Sł. wyr. obcych 97; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 236; Kluge—Mitzka 495; Klein 1018.— Див. ще му́скул.

му́шляти — див. **мусува́ти**.

мушмула́ (бот.) «південне дерево або кущ з грушоподібними плодами, Mespilus L.»; — р. бр. *мушмула́*, п. niesplik, nieszpułka, myszpuła, ст. myspla, mespil, ч. mišpule, ст. nyšpule, слц. mišpuľa, nyšpuľa, болг. м. *му́шмула*, схв. *мӯшмула*; — запозичення з турецької мови; тур. muşmula «тс.» походить від нгр. μοῦσμουλο < гр. μούσπουλον, μέσπιλον «мушмула; дерен (ягода)», етимологічно неясного.— CIC² 566; Фасмер III 21; Жаримбетов Сов. тюркол. 1974/4, 40; Brückner 361; Holub—Lyer 316; Holub—Kop. 225; Machek ESJČ 366; РЧДБЕ 558; Frisk II 215; Boisacq 629.

муста́бель «довгий легкий кийок, що вживається художником при роботі як опора для руки»; — р. бр. *муста́бель*, болг. *муста́бел* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. musztabel походить від нім. Malstab(el), утвореного з основ дієслова malen «малювати» та іменника Stab «палиця».— CIC² 566; ССРЛЯ 6, 1406; SW II 1077, РЧДБЕ 558.— Див. ще **малюва́ти**, **штаб**.

[**мушта́й**] «мохнатий кінь», [*муштати́й*] «мохнатий»; — неясне.

[**муштáрда**] «особливим способом приготовлена гірчиця»; — р. *муштáрда*, п. musztarda «гірчиця», болг. *мустáрда*, схв. *мӯштарда* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з італійської; іт. mostarda «тс.» пов'язане з mosto «муст, молоде вино», що походить від лат. mustum «тс.»; первісно, як і фр. ст. mostarde «гірчиця», означало «зерна гірчиці, зварені в мусті».— Акуленко 135; Фасмер III 21; Sł. wyr. obcych 497; Dauzat 489.— Див. ще **муст**[1].

[**муштáрь**] (кул.) «вид їжі з варених буряків, сирого хріну і оцту» МСБГ; — запозичення із східнороманських мов; молд. *муштáр* «гірчиця», рум. muştár «тс.» походять від уг. mustár, запозиченого з західноєвропейських мов (англ. mustard, фр. moutarde, ст. moustarde, іт. mostarda «тс.»); перенесення назви мотивується гострим смаком страви.— СДЕЛМ 270; DLRM 524; MNTESz II 980—981.— Див. ще **муштáрда**.

му́штра «метод військового навчання, що грунтується на механічній дисципліні; [фізкультурні вправи О]», [*му́штер*] «муштра МСБГ; той, хто навчає військових прийомів», [*муштрави́на*] «військова служба», [*муштра́ція*] «військове навчання; нотації», *муштрува́льник*, [*муштру́нок*] «муштра» МСБГ, [*муштро́вий*] «який має військову виправку», *муштрувáти* «піддавати муштрі; повчати; виховувати, дресирувати», *муштрува́тися* «займатися муштрою; наряджатися, чепуритися»; — р. *му́штра́*, бр. *му́штра*, п. musztra, mustra, ч. mustr «взірець, шаблон», mustrovati (заст.) «оглядати» (про військо), слц. muštra «муштра, виховання», вл. muster «зразок, приклад», mustrować «оглядати», м. *муштрање* «муштрування», схв. *мӯштра* «військові вправи»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нім. Múster «зразок, приклад; військовий огляд» походить від іт. mostra «показ, взірець», яке зводиться до нар.-лат. mōstra «тс.», лат. monstrāre «указувати, показувати».— Шелудько 40; Richhardt 81; Фасмер III 21; Преобр. I 573; Brückner 349; Holub—Lyer 325; Kluge—Mitzka 496.— Див. ще **демонстра́ція**.

мущи́р «мортира; ступа», [*ма́джер*] «ступа для проса» Ж, [*мажчи́р*] «мортира, ступка», [*моджéра*] «мортира», [*можджíр, моздíр*] «тс.» Ж, [*мондзíль*] «великий пістолет; ступка» МСБГ, [*монзíр*] «тс.» тж, [*мощи́р*] «мортира; ступка», [*мужчи́р*] «тс.», [*мущíр*] «ступка» Ж; — р. [*можжéрка*] «ступка», [*мозжéр, мозжéрка, мозжи́р*] «тс.», бр. *маждже́р* «металевий товкач»; — запозичення з польської (частково з угорської, уг. mozsár «мідна ступка») мови; п. moździerz «ступ-

ка; мортира» через посередництво чеської мови (ч. moždíř) запозичено з німецької; свн. morsære (нвн. Mörser) «тс.»походить від лат. mortārium «ступа».— Richhardt 80; Лизанец 611; Фасмер II 637; Brückner 346; Machek ESJČ 378; Kluge—Mitzka 488.— Див. ще **морти́ра.**

мча́ти[1] «переміщати(ся) з великою швидкістю», [*имча́ти*] «змушувати швидко йти» Ж, [*мча́лка*] «вісниця; розпорядник на весіллі Ж», [*розімча́ти*] «рознести, розметати» Нед; — р. [*мча́ть(ся)*] «переміщати(ся) з великою швидкістю», бр. [*мкнуць*] «штовхнути; побігти», др. *мъчати* «швидко везти; швидко рухатися; викрадати», *промъкнути ся* «промчатися», ч. ст. mčieti «волокти, тягти», болг. *мъ́кна* «тягну», схв. *дòмчати се* «ухопити», стсл. **мъчати** «рухати, переміщати, кидати»; — пол. mъčati «тс.», пов'язане чергуванням звуків з mъknǫti, mykati; — споріднене з лит. mùkti «утікати», лтс. mukt «тс.», дінд. muñcáti «звільняє», mucáti «тс.».— Фасмер III 22; Преобр. I 573; Горяев 219—220; Būga RR I 470; Trautmann 189—190.— Див. ще **ми́кати.**— Пор. **замика́ти.**

[мша] «меса, католицька обідня», [*на́мша*] «плата попові за поминання померлих» ЛексПол; — р. [*мша*] «меса», бр. *імшá*, др. *мъша* «тс.»; — запозичено в давньоруську мову з старослов'янської, в українську з польської; стсл. **мъша**, п. msza (як і ч. mše, слц. omša, вл. нл. mša, схв. *мȁша*, слн. máša) походять від лат. missa «тс.».— Фасмер III 22; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234.— Див. ще **ме́са.**

[мшаль] (бот.) «борщівник, Heracleum spondylium L.»; — неясне; можливо, пов'язане з *мох*, оскільки стебла борщівника вкриті ворсинками (УРЕ II 8).

мшедь, *мшади* — див. **мох.**

[мши́ця] (ент.) «тля, Aphis»; — р. [*мши́ца*] «мошка», п. mszyca «тля», ч. mšice «тс.», вл. šmic «комар», šmica «тля», нл. šmica «довгоніг польовий, комар кінський», [pšyca] «тс.», р.-цсл. **мъшица** «мошка»;— пол. mъšica, зменш. від *mъši «мошка», пов'язаного чергуванням кореневих звуків з muxa «муха».— Фасмер III 22; Преобр. I 572—573; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Mikl. EW 206; Trautmann 191.— Див. ще **му́ха**[1].— Пор. **мо́шка.**

мю́зикл «музична комедія»; — р. *мю́зикл*, ч. muzikál, musical (вимовляється mjúzikl); — запозичення з англійської мови; англ. musical «тс.» (очевидно, результат еліпсації словосполучення musical comedy «музична комедія») походить від лат. mūsicālis «музичний», пов'язаного з mūsica «музика».— Klein 1018.— Див. ще **му́зика.**

мюзик-хо́л «вид естрадного театру»;— р. *мюзик-хóлл*, бр. *мю́зік-хóл*, п. ч. слн. music-hall, болг. *музикхóл;* — запозичення з англійської мови; англ. music-hall складається з іменників music «музика», що зводиться до лат. mūsica «тс.», і hall «зал».— CIC[2] 567; Kopaliński 651; Skeat 229; Klein 697.— Див. ще **му́зика, хол.**

м'юх — див. **минь.**

мя заст. діал. «мене» (зн. в.), [*мня, мѣ*] «тс.» Ж; — р. кн. заст. др. *мя*, п. mię, [miel, ч. вл. нл. mě, слц. mä, болг. м. схв. *ме*, слн. me, стсл. **мѧ**; — пол. mę, me, давні форми знахідного відмінка, замінені пізніше в слов'янських мовах формою родового відмінка mene; — споріднені з прус. mien, дінд. mām, mā, гр. με, лат. mē «тс.».— Фасмер III 28; Преобр. I 524; Brückner 341; Machek ESJČ 214; Holub—Kop. 219; Holub—Lyer 307; Младенов 292; Skok II 395; Bezlaj ESSJ II 173; Bern. II 36—37; Мейе ОЯ 364; Trautmann 179.— Пор. **мене́, ми**[2].

м'я́вкати, *м'явча́ти*, *м'явуча́ти* — див. **мав.**

[м'я́гати] «м'яти, місити» Ж, [*м'яґу́дзити*] «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з словацької мови; слц. miagat' «давити, тиснути», [mňagat'] «тс.» пов'язане з mäkký «м'який», що відповідає укр. *м'яки́й* (пор. р. [*мя́кать*] «м'яти»); припускається також, що слц. miagat' виникло в результаті контамінації mäk- (<*męk-) з mágat' «давити», яке вважається спорідненим з гр. μαγεύς «той, хто давить», μαγίς «те, що давить» (Machek ESJČ 347).— Див. ще **м'яки́й.**

[м'я́жень] (бот.) «кактус, Cactus Mak; опунція, Opuntia Ж, Mak», [*мяжни́ці*] «опунції» Ж, Mak; — похідні утворення від [*м'яжни́й*] «соковитий»; назви зумовлені тим, що кактуси і опунції мають потовщені соковиті стебла.— УРЕ VIII 38.— Див. ще м'язга́.

м'яжни́й — див. м'язга́.

м'яз «мускул; [маса тіла; щільність, густота; кремезність; міцність (деревини); заболонь Ж]», [*м'язь*] «тс.» Ж, [*м'я́зі*] «мускули», *м'язи́стий* «мускулистий; [щільний, товстий, масивний Ж]», [*м'язки́й*] «тс.» Ж, *м'язува́тий* «мускулистий», [*м'яжи́ти*] «товстіти» Ж, [*м'я́зну́ти*] «тс.» Ж, [*м'язи́ти*] «робити товстим» Ж, [*зам'язни́й*] «повний, огрядний; масивний» Ж; — п. miąższ «м'якоть (плоду); клітковина; маса, матерія», [miąż, mięż] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *м'язга́*.— Brückner 331; Būga RR II 298.— Див. ще м'язга́.

м'язга́ «м'яка подрібнена плодоовочева маса, підготовлена для переробки», [*м'я́зка*] «деревний сік; камбій» Ж, [*м'я́ска*] «тс.» Ж, [*мізка́*] «м'язга в гарбузі» Ж, [*мі́зька*] «м'язга», [*міска́* Ж, *м'ясчи́на* Ж] «тс.», [*м'язґратий*] «соковитий, м'ясистий» ВеЛ, [*м'я́зкий*] «соковитий» Ж, [*м'яжни́й, м'яска́вий, м'яскі́й*] «тс.» Ж, [*м'я́дзґати*] «розчавлювати» О, [*м'я́ґу́дзити* О, *м'я́цґати* Ж] «тс.», [*м'ясчитися*] «сходити соком» Ж, [*розм'я́згати*] «розчавити» Нед, [*розм'е́скати, розм'е́цкати*] «тс.» тж; — р. *мя́зга* «плодоовочева маса; вичавки; молодий шар деревини; заболонь», *мезга́* «тс.», бр. *мя́зга*, др. *мѣзга* «деревний сік», п. слц. miazga «мязга», ч. míza «деревний сік», ст. mjezha, mjezka, вл. mjeza, нл. mězga, болг. *млезга́*, схв. *ме́зга, ме́згра*, слн. mézga, стсл. **мѣзга** «тс.»; — псл. *mězga «рослинний сік, кашоподібна рослинна маса»; — споріднене з свн. meisch «свіжий солод», можливо, також з лит. mỹžti «мочитися», лат. meiere «тс.», дінд. méhati «мочиться»; ie. *moiĝ-/ meigh- «витікати, мочитися».— Фасмер II 593; Преобр. I 578; Горяев 223; Brückner 331; Schuster-Šewc 929—930; Pokorny 713.— Пор. **міздря́, м'яз.**

м'здро́ — див. **міздря́.**

[м'я́зок] «(кістковий) мозок; серцевина; найкраще» Ж; — результат контамінації слів *мо́зок* і *м'язга́* (див.).

м'яки́й, [*м'ягки́й, мнякий, мнятки́й*] «м'який» Ж, [*м'ягча́стий*] «тс.» Ж, [*м'яге́нький, м'ягоне́нький* О], *м'яке́нький, м'якува́тий, м'якши́льний*, [*м'яки́на, (мнякина)*] «полова», [*м'яки́ни (мнякини)*] «просяна полова» Ж, [*м'ягкили́нє, мекели́ни, мекели́вини*] «тс.» Ж, [*м'яки́ш, (мнякиш)*] «оброблене поле; м'якуш» Ж, *м'я́кість*, [*м'я́кіть (мнякіть)*] «все м'яке; м'якоть» Ж, [*м'я́кота (мня́кота)*] «м'якуш у м'ясі; литка ВеНЗн», [*м'якота́*] ([*мнякота́*)] «м'якість», *м'я́коть, м'якуни́* «молюски», *м'яку́ш* «м'яка частина тіла; підшкірна частина плоду» СУМ, Ж, *м'яку́шка* «м'яка частина хліба», [*мнякушка*] «тс. (Ме); литка ДзАтл II», *м'якши́льне* (мед.), [*м'ягчати*] «м'якшати» Ж, [*м'ягша́ти*] «тс.» Ж, [*м'ягчи́ти*] «м'якшити» Ж, [*м'якчи́ти*] «тс.», *м'я́кнути, м'я́кшати, м'якши́ти*, [*відм'як*] «відлига» ВеБ, *зм'я́кшувальний*, [*зам'якинитися*] «зробитися в'ялим, флегматичним» Я, *обм'я́клий*, [*одм'як*] «відлига» ВеЛ, [*о́дм'яч*] «тс.» ВеЗа, *пом'я́кшувальний*, [*по́м'як*] «відлига» Нед, [*помня́к, помня́ч*] «тс.» тж, *розм'я́кшувальний*, [*ум'якні́ти*] «стати м'яким»; — р. *мя́гкий*, бр. *мя́ккі*, др. *мягкый, мягъкъ, мякъкъ*, п. miękki, ч. měkký, слц. mäkký, вл. mjechki, нл. měki, полаб. mąt'ě, болг. м. *мек*, схв. *мѐк*, слн. mehák, mêhek, стсл. **мѧкъкъ**; — псл. mękъkъ (mędъkъ) «м'який», первісно зменш. від *mękъ (*mędъ) «тс.», пов'язаного чергуванням голосних з mǫka «борошно»; — споріднене з лит. mìnkštas «м'який», mìnkyti «м'яти, місити», лтс. mînksts «м'який», гр. μάσσω (пас. μαγῆναι) «місити», двн. mengen «мішати»; ie. *men(e)k- «давити; м'який».— Фасмер III 28—29; Преобр. I 582—583; Brückner 336; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 220; Schuster-Šewc 920—921; Skok II 400—402; Bezlaj ESSJ II 176; Коломиец ИАН ОЛЯ 1988/6, 553; Bern. II 42; Trautmann184—185; Pokorny 730—731; Stang 36.— Пор. **мука́[1].**

[м'яку́ш] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, Potentilla anserina L.» Г,

Ж, [*мнякýш*] «тс.»; — похідне утворення від *м'якúй;* — назва зумовлена, очевидно, тим, що листя рослини м'яке, знизу шовковисте.— Нейштадт 323.— Див. ще **м'якúй.**

[м'ялова́тий] «круглястий» Ж; — не зовсім ясне; можливо, походить від [*м'я́ло*] «дерев'яний товкач, макогін», пов'язаного з **м'я́ти.**

[м'я́мкати] «заїкатися, лепетати, бурмотіти» Ж; — р. [*мя́мкать*] «мляво і неясно говорити», *мя́млить* «тс.», п. [miamlać] «говорити незрозуміло, невиразно», miamlić «тс.», вл. mamlić «мимрити», нл. momliš «говорити неясно, бурчати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *ма́мляти, ма́мрати* та ін.— Пор. **ма́мляти.**

[м'яни́й] «мідний; мідно-червоний; який містить мідь» Ж; — не зовсім ясне; можливо, виникло з *мідня́ни́й* внаслідок деетимологізації і скорочення слова.

[м'ясару́ш] «м'ясник» ВеБ, [*м'ясару́шка* ВеБ, *мейса́рош* Лизанец] «тс.»; — схв. *мѐса̄рош* «любитель м'яса»; — запозичення з угорської мови; уг. mészáros «м'ясник», ст. meszár «тс.» походить з південнослов'янських мов; пор. болг. *месáр* «м'ясник», схв. *мѐса̄р*, слн. mesár «тс.», похідні від *месó* (*мѐсо*, mesó) «м'ясо».— Лизанец 609; MNTESz II 906; Bárczi 205.— Див. ще **м'я́со.**

м'я́со, [*мня́со*], [*м'ясáрь*] «м'ясник», [*м'ясáрня*] «м'ясна крамниця» О, ВеУг, *м'ясúво* «м'ясо; м'ясна страва», [*м'ясúна*] «м'ясо» Ж, *м'ясна́* (крамниця), *м'ясни́к, м'ясни́ці* «м'ясоїд», [*м'ясни́ця*] «прилавок м'ясника; м'ясна крамниця» Ж, [*м'ясну́ха*] (ент.) «м'ясна муха, Sarcophaga carnaria» Ж, [*м'ясу́н*] «любитель м'яса» Ж, *м'ясúстий,* [*м'яскúй*] «м'ясистий» Ж, [*м'яскáвий*] «тс.» Ж, *м'ясни́й,* [*м'ясúти*] «шматувати» Ж, [*м'я́сно*] (*їсти*) «(споживати) багато м'ясних страв» МСБГ; — р. *мя́со*, бр. *мя́са*, др. *мясо*, п. mięso, ч. maso, слц. mäso, вл. mjaso, нл. měso, полаб. mąsŭ, болг. *месó*, м. *месо*, схв. *мѐсо*, слн. mesó, **етсл. мѧсо**; — псл. męso «м'ясо»; — споріднене з прус. mensā, гот. mimz, дінд. māṁsám, вірм. mis «тс.»; ie. **mēm-so* «м'ясо».— Фасмер III 30—31; Преобр. I 584; Brückner 336; Machek ESJČ 353; Holub—Kop. 217; Schuster-Šewc 915; Младенов 295; Skok II 410; Berzlaj ESSJ II 179; Критенко Вступ 506; Bern. II 43—44; Mikl. EW 189; Meillet Études 237; Trautmann 178—179; Мельничук Этимология 1984, 140; Pokorny 725; Гамкрелидзе—Иванов 698—699.— Пор. **міздря́.**

м'я́та (бот.) «Mentha L.», [*мня́та, м'я́тва* О, ВеНЗн, *м'я́тка* Ж] «тс.», *м'я́тний;* — р. бр. *мя́та*, п. mięta, ч. máta, слц. mäta, вл. mjatej, нл. mjetwej, болг. *мéтва*, схв. *мѐтва*, слн. méta, métva, етсл. **мѧта, мѧтва**; — псл. męta, męty; — очевидно, через посередництво германських мов (гот. **minta*, двн. minza, днн. minta) запозичено з латинської; лат. ment(h)a, як і гр. μίνθη, походить з якоїсь доіндоєвропейської мови середземноморського ареалу.— Фасмер III 31; Преобр. I 584—585; Меркулова 139; Brückner 336; Machek ESJČ 354; Jm. rostl. 203; Holub—Kop. 218; Schuster-Šewc 915—916; Skok II 415; Bezlaj ESSJ II 180; Бернштейн Очерк 1974, 233; Bern. II 44; Mikl. EW 190; Kluge—Mitzka 479—480; Walde—Hofm. II 72; Meillet MSL 15, 162.— Пор. **мента́л.**

[м'я́теж] «заколот, повстання» Ж, [*м'ятéжник*] «заколотник, повстанець» Ж, [*м'ятéжний, м'ятéзький*] Ж; — запозичення з російської або з церковнослов'янської мови; р. *мятéж* «заколот», стсл. **мѧтежь** «сум'яття, заворушення» пов'язані з р. заст. *мясти́* «бентежити», стсл. **мѧсти** «тс.», що походять від псл. męsti < **mętti* «тс.; мутити», пов'язаного чергуванням голосних з *mętiti* «мутити» і спорідненого з лит. mẽnčiù, mę̃sti «мішати, перемішувати», дінд. mánthati, máthati «трясе, мішає, збиває».— Фасмер III 31, 32.— Пор. **мети́ж, мути́ти, смýта, сум'я́ття.**

м'я́ти «тиснути, стискати», [*мнýти* Пі, *мня́ти*] «тс.», [*мни́хатись*] «бути млявим, ледачим» Ва, [*мньóхатись*] «тс.» Ва, [*м'я́цкати*] «м'яти, місити», *м'я́лиця* «м'ялка для льону і коноплі; [м'ята солома; бійка]», [*мня́лиця*] «тс.», *м'я́лка, м'я́ло* «макогін; [товкач Ж]; млява, нерішуча людина», *м'я́льник*

(спец.) «той, хто щось мне», *м'я́льниця* «ручний прилад для обробки шкіри», [*м'я́тник*] «дубильник, шкіряник» Ж, [*м'яч*] «тс.» Ж, [*м'я́чка*] «варена м'ята картопля» О, *мнець* (заст.) «кожум'яка» Г, [*мни́ха*] «в'яла, неповоротка людина; товчена картопля Ва», [*мну́шка*] «товчена картопля», [*мньоха*] «тс.; млява людина» Ва, [*мняк*] «використана колісна мазь» Ж, *м'я́тий, вимина́ти* «робити м'яким, розминати», [*відм'я́лити*] «добре відлупцювати», *намина́ти* «м'яти; натирати; бити; жадібно їсти», *намина́чка* «бійка, прочухан», *нами́нка* (вет.) (на шиї волів), *прим'я́тина* «ум'ятина», *проми́нка* «розминка», *розми́нка, ум'я́тина;* — р. *мять*, бр. *мяць*, др. *мяти*, п. miąć, ч. mnouti, ст. mieti, слц. mät', болг. *мъ́на* «м'яти (льон, коноплі)», слн. méti «терти, м'яти», стсл. **мѧти**; — псл. męti «м'яти», віддалено пов'язане з *mękъ «м'який»; — споріднене з лит. mìnti «топтати», лтс. mĩt «тс.», mīne «місце, де місять глину», прус. mynix «дубильник, шкіряник»; — гр. μάτεω «топчу», ірл. men «борошно»; іє. *men- «топтати, стискати».— Фасмер II 634; Преобр. I 585; Brückner 331; Machek ESJČ 371; Holub—Lyer 318; Holub—Kop. 228; Младенов 310; Mikl. EW 188; Trautmann 185; Pokorny 726.— Пор. **м'яки́й.**

[**м'я́тиця**] «китиця на хвості в худоби» Ж; — очевидно, зводиться до псл. mętǫ, męsti «мішати, змішувати», пов'язаного з mǫtiti «мутити»; пор. р. [*мятло́*] «віник, мітелка».— Див. ще **мути́ти, м'я́теж.**— Пор. **сум'яття́.**

[**м'я́тінь**] (бот.) «кашка водяна, Malachium aquaticum» Ж, [*мятень*] «тс.» Mak; — неясне.

[**м'я́тли́ця**] (бот.) «мітлиця, Agrostis alba L.» Г, Ж; — р. [*мятли́ка*], бр. [*мятлі́ца*], п. [mętliczka] «тс.»; — очевидно, результат давньої фонетичної зміни основи met- «мести» (як у *мі́тлиця*) в męt- у результаті зближення з основою męt- «мутити» (як у р. *мясти́, мяту́*, укр. *сум'яття́*).— Див. ще **мітли́ця, м'я́теж.**

[**м'ятуши́ти**] «м'яти, давити» ВеЗа; — запозичення з польської мови; п. [miętoszyć], miętosić «тс.» є афективним утворенням від дієслова miąć «м'яти» (дієприкм. mięty «м'ятий»), що відповідає укр. *м'я́ти.*— Brückner 331.— Див. ще **м'я́ти.**

м'я́цґати — див. **мязга́.**

м'я́цкати — див. **м'я́ти.**

м'яч «куля з пружного матеріалу»; — р. бр. *мяч*, ч. míč, ст. mieč, полаб. mąc «тс.», схв. [*мѐча*] «м'якуш хліба», слн. [mêč] «м'яч»; — псл. *męčь, пов'язане з *mękъ «м'який» («зім'ятий»); — Фасмер III 32; Преобр. I 585; Machek ESJČ 362; Holub—Lyer 313; Holub—Kop. 222; Olesch I 547; Bern. II 42; Mikl. EW 189.— Див. ще **м'яки́й.**

[**м'я́чка**] *(бот.)* «рогіз широколистий, Typha latifolia»; — похідне утворення від *м'яки́й*; назва зумовлена, очевидно, тим, що рослина має м'які суцвіття, з яких одержують пух.— Нейштадт 72—73.— Див. ще **м'яки́й.**

[**м'я́шкурити**] «м'яти», [*мня́шкурити*] «тс.», [*мняшку́рка*] «долоня» Ж, [*мняшку́рний*] «долонний» Ж, [*м'яшку́рний*] «тс.» Ж; — не зовсім ясне; можливо, виникло в середовищі шкіряників, чинбарів на основі словосполучення *м'я́ти шку́ру* (щодо семантики пор. *кожум'я́ка*).

Научное издание

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР

ИНСТИТУТ ЯЗЫКОВЕДЕНИЯ ИМ. А. А. ПОТЕБНИ

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

В СЕМИ ТОМАХ

Редакционная коллегия:

А. С. МЕЛЬНИЧУК (главный редактор) и др.

Том третий

КОРА — М

СОСТАВИТЕЛИ

Болдырев Ростислав Васильевич, **Коломиец** Вера Титовна, **Лукинова** Татьяна Борисовна, **Мельничук** Александр Саввич, **Пивторак** Григорий Петрович, **Пономарев** Александр Данилович, **Родзевич** Нина Сергеевна, **Скляренко** Виталий Григорьевич, **Стоянов** Иван Андреевич. **Шамота** Алла Николаевна

Киев, издательство «Наукова думка»

На украинском языке

Оформлення художника
В. М. Флакса

Художній редактор
Р. І. Калиш

Технічний редактор
Г. М. Ковальова

Коректори *Л. В. Малюта, Л. І. Семенюк, О. С. Улезко*

ИБ № 8191

Здано до набору 14.05.87. Підп. до друку 18.04.89. Формат 70×100/16. Папір друк. № 1. Літ. гарн. Вис. друк. Ум. друк. арк. 44,85, Ум. фарбо-відб. 44,85. Обл.-вид. арк. 50,95. Тираж 10 450 прим. Зам. 7-200. Ціна 3 крб. 50 коп.

Видавництво «Наукова думка». 252601 Київ 4, вул. Репіна, 3.

Харківська книжкова ф-ка ім. М. В. Фрунзе, 310057 Харків 57, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

Етимологічний словник української мови: В 7 т./
Е90 АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін.— К.: Наук. думка, 1983.— ISBN 5-12-001263-7.

Т. 3: Кора — М / Укл.: Р. В. Болдирєв та ін.—1989.— 552 с. ISBN 5-12-001263-9 (в опр.): 3 крб. 50 к., 10 450 прим.

Этимологический словарь украинского языка. Т. 3.

Третій том словника містить слова на літери К (*кора*) — М, у ньому подається етимологія і характеризується стан етнмологічної розробки всіх зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені на Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

Е 4602020000-197
М221(04)-89 передплатие

ББК 81.2Ук-4

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
ім. О. О. ПОТЕБНІ